ANKAD

ANADOLU KÜLTÜREL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Journal of Anatolian Cultural Research (JANCR)

ISSN: 2587-0491 YIL: 2026 CİLT: 10 SAYI: 3

ANKAD

JOURNAL OF ANATOLIAN CULTURAL RESEARCH

E-ISSN: 2587 - 0491

EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. Turhan ÇETİN, Gazi University, Türkiye

FIELDS EDITORS

Prof. Dr. Ali Çağatay KILINÇ, Karabük University, Türkiye (**Education Sciences**)

Prof. Dr. Bahadır KILCAN, Gazi University, Türkiye (**Social Sciences Education**)

Prof. Dr. Halide ASLAN Ankara University, Türkiye (**Theology**)

Assist. Prof. Dr. Abdurrahman OKUR, Ankara Hacı Bayram Veli University, Türkiye

(**Economics and Administrative Sciences, Law, Tourism, Banking and Insurance etc.**)

Prof. Dr. İrfan TOSUNCUOĞLU, Karabük University, Türkiye (**Foreign Languages and Teaching**)

Prof. Dr. Mustafa AKDAĞ, Erciyes University, Türkiye

(**Communication Sciences, Public Relations, Advertisement, Social Media**)

Prof. Dr. Mehmet DENİZ, Uşak University, Türkiye

(**Geography-History- Sociology- Cultural Researches etc.**)

Prof. Dr. Nurcan UZEL, Gazi University, Türkiye (**Science Education**)

Prof. Dr. Ferudun Hakan ÖZKAN, Ankara Hacı Bayram Veli University, Türkiye

(**Turkish Language and Literature – Contemporary Turkish Dialects and Literatures**)

Assoc. Prof. Dr. Aliya KURALBAYEVA, Ahmet Yesevi University, Kazakhstan

(**Turkic World Studies**)

PhD. Yasemin SÖNMEZ, Gazi University, Türkiye (**Primary Education**)

Assist. Prof. Dr. Seyhan Murtezan IBRAHIMI, International Balkan University, North Macedonia

(**Balkan Studies**)

PhD. Selçuk BACALAN, University of Kirkuk, Iraq **(Middle East Studies)**

EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Adem SEZER, Uşak University, Türkiye

Prof. Dr. Aslı Özlem TARAKÇIOĞLU, Ankara Hacı Bayram Veli University, Türkiye

Prof. Dr. Bülent AKBABA Gazi University, Türkiye

Prof. Dr. Çığıl AYKUT, Gazi University, Türkiye

Prof. Dr. Elman NESİROV, State Academy of Administration, Azerbaijan

Prof. Dr. Erdal AKSOY, Ankara Hacı Bayram Veli University, Türkiye

Prof. Dr. Ferudun Hakan ÖZKAN, Ankara Hacı Bayram Veli University, Türkiye

Prof. Dr. Fitnat GÜRGİL, Gazi University, Türkiye

Prof. Dr. Liliana DUMITRIACHE, University of Bucharest, Romania

Prof. Dr. Mustafa TAHİROĞLU, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Türkiye

Prof. Dr. Osman ÇEPNİ, Karabük University, Türkiye

Prof. Dr. Seokhee CHO, St. John's University, USA

Prof. Dr. Yaşar KOP, Kafkas University, Türkiye

Prof. Dr. Yurdal DİKMENLİ, Kırşehir Ahi Evran University, Türkiye

Prof. Dr. Yücel GELİŞLİ, Gazi University, Türkiye

Prof. Dr. Zaynabidin ABDIRASHIDOV, Tashkent State University, Uzbekistan

Assoc. Prof. Dr. Alaattin ARIKAN, Aydın Adnan Menderes University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Aydın KUDAT, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Flavia KABA, Tiran University, Albania

Assoc. Prof. Dr. Liudmyla RADOVETSKA, National Academy of Security Service of Ukraine, Ukraine

Assoc. Prof. Dr. Muhidin MULALIC, International University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Assoc. Prof. Dr. Mürteza HASANOĞLU, State Academy of Administration, Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Rehman SEFEROV, Azerbaijan State Pedagogical University, Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Yusuf İNEL, Uşak University, Türkiye

Assist. Prof. Dr. Sezen ISMAIL, International Balkan University, North Macedonia

PhD. Alper ALTUNÇEKİÇ, Gazi University, Türkiye

PhD. Erika HANCZ, University of Pecs, Hungary

PhD. Ghazawi SAHAR, Wayne State University, USA

PhD. Yuliya TARASIUK, Alicante University, Spain

SCIENCE AND ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY, Karabük University, Türkiye

Prof. Dr. Ali MEYDAN, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Türkiye

Prof. Dr. Ali Rıza GÖKBUNAR, Manisa Celal Bayar University, Türkiye.

Prof. Dr. Anna HLAVNOVA, University of Zilina, Slovakia

Prof. Dr. Aybala AKSOY, Kastamonu University, Türkiye

Prof. Dr. Biljana CUBROVİC, University of Belgrade, Serbia and Montenegro

Prof. Dr. Bülent AKSOY, Gazi University, Türkiye

Prof. Dr. Çağrı ÖZTÜRK DEMİRBAŞ, Kırşehir Ahi Evran University, Türkiye

Prof. Dr. Duran AYDINÖZÜ, Kastamonu University, Türkiye

Prof. Dr. Elif ALADAĞ, Aydın Adnan Menderes University, Türkiye

Prof. Dr. Erdal AKSOY, Ankara Hacı Bayram Veli University, Türkiye

Prof. Dr. Eren YÜRÜDÜR, Gaziosmanpaşa University, Türkiye

Prof. Dr. Ergin HAMZAOĞLU, Gazi University, Türkiye

Prof. Dr. Erol DURAN, Uşak University, Türkiye

Prof. Dr. Eyüp ARTVİNLİ, Eskişehir Osmangazi University, Türkiye

Prof. Dr. Fatih AYDIN, Karabük University, Türkiye

Prof. Dr. Fuad MEMMEDOV, State Academy of Administration, Azerbaijan

Prof. Dr. Gökçe KILIÇOĞLU, Gazi University, Türkiye

Prof. Dr. Gülay GÜNAY, Karabük University, Türkiye

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN, Ege University, Türkiye

Prof. Dr. Hüseyin KÖKSAL, Gazi University, Türkiye

Prof. Dr. İhsan KALENDEROĞLU, Gazi University, Türkiye

Prof. Dr. İlhami DURMUŞ, Ankara Hacı Bayram Veli University, Türkiye

Prof. Dr. İsmail Hakkı DEMİRCİOĞLU, Karadeniz Teknik University, Türkiye

Prof. Dr. Juhani LAURINKARI, University of Kuopio, Finland

Prof. Dr. Kadir KARATEKİN, Kastamonu University, Türkiye

Prof. Dr. Kasım İNCE, Pamukkale University, Türkiye

Prof. Dr. Korkmaz MUSTAFAYEV, Academy of Languages, Azerbaijan

Prof. Dr. Lemara SELENDİLİ, University of Tavrida, Crimea, Russia

Prof. Dr. Mehmet Ali YOLCU, Çanakkale Onsekiz Mart University, Türkiye

Prof. Dr. Muharrem GÜRKAYNAK, Süleyman Demirel University, Türkiye

Prof. Dr. Musa ÇİFÇİ, Uşak University, Türkiye

Prof. Dr. Mustafa ERGÜN, Afyon Kocatepe University, Türkiye

Prof. Dr. Mustafa YILDIZ, Gazi University, Türkiye

Prof. Dr. Ömer ÖZKAN, Gazi University, Türkiye

Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU, Hacettepe University, Türkiye

Prof. Dr. Roin KAVRELISHVILI, Samptskhe-Cavakheti State University, Georgia

Prof. Dr. Rüstem ŞÜKÜROV, Moscow Molonsov State University, Russia

Prof. Dr. Saim KAYADİBİ, International Islamic University Malaysia, Malaysia

Prof. Dr. Selahattin KAYMAKÇI, Kastamonu University, Türkiye

Prof. Dr. Selman ABLAK, Sivas Cumhuriyet University, Türkiye

Prof. Dr. Soner ALADAĞ, Aydın Adnan Menderes University, Türkiye

Prof. Dr. Soner Mehmet ÖZDEMİR, Mersin University, Türkiye

Prof. Dr. Sibel OĞUZ HAÇAT, Kastamonu University, Türkiye

Prof. Dr. Togay Seçkin BİRBUDAK, Gazi University, Türkiye

Prof. Dr. Ufuk KARAKUŞ, Gazi University, Türkiye

Prof. Dr. Uwe BLAESING, University of Leiden, Netherlands

Prof. Dr. Zafer KUŞ, Kırşehir Ahi Evran University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Ana KECHAN, International Balkan University, North

Macedonia Assoc. Prof. Dr. Arcan AYDEMİR, Artvin Çoruh University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Bakyt AIDARHAN KIYASSOVA, Abai University, Kazakhstan

Assoc. Prof. Dr. Davut GÜREL, Bartın University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Esma ÖZTÜRK, Ankara Hacı Bayram Veli University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Pusat PİLTEN, Konya Necmettin Erbakan University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Selman ABLAK, Sivas Cumhuriyet University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Tülay POLAT ÜZÜMCÜ, Kocaeli University, Türkiye

PhD. Abdurrahman OKUR, Ankara Hacı Bayram Veli University, Türkiye

PhD. Bağdagül MUSA, University of Jordan, Jordan

PhD. Hüseyin KARAASLAN, Süleyman Demirel University, Türkiye

PhD. Indira AKHMETOVA, Karaganda National Research University, Kazakhstan

PhD. Irina KAYAN POKROVSKAYA, Kiev Taras Shevcenko Institute of Philology, Ukraine

PhD. Klaws ELDMAN, University of Berlin, Germany

PhD. Leo James MAHONEY, University of Toronto, USA

PhD. Mehmet ÖZAY, Malaysia Technology University Faculty of Education, Malaysia

PhD. Merdzana OBRALIC CIBIZ, Liverpool John Moores University, United Kingdom

PhD. Mohd ROSLAN, Mohd Nor, University of Malaya, Malaysia

PhD. Nail DEĞİRMENCİ, Türkiye

PhD. Nazım CAFEROV, Azerbaijan State University of Economics, Azerbaijan

PhD. Ümit YEL, Türkiye

ENGLISH EDITORS

PhD. Seda ÖNGER, Uşak University, Türkiye

PhD. Nazan İŞİ, Adana Bilim ve Teknoloji University, Türkiye

Lecturer, Şeyda KIR, Yozgat Bozok University, Türkiye

TURKISH EDITOR

PhD. Eda Nur KARAKUŞ AKTAN, Gazi University, Türkiye

PhD. Seda ARTUÇ BEKTEŞ, Ministry of Energy and Natural Resources, Türkiye

COVER DESIGN

PhD. Veysel ŞAYLİ, Gazi University, Türkiye

SECRETARIAT

PhD. Student Cansu BARTIN SAVRAN, Gazi University, Türkiye

Indexes

ANADOLU KÜLTÜREL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

E-ISSN: 2587 - 0491

BAŞ EDİTÖR

Prof. Dr. Turhan ÇETİN, Gazi Üniversitesi, Türkiye

ALAN EDİTÖRLERİ

Prof. Dr. Ali Çağatay KILINÇ, Karabük Üniversitesi, Türkiye (**Eğitim Bilimleri**)

Prof. Dr. Bahadır KILCAN, Gazi Üniversitesi, Türkiye (**Sosyal Bilimler Eğitimi**)

Prof. Dr. Halide ASLAN Ankara Üniversitesi, Türkiye (**İlahiyat**)

Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman OKUR, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye

(**İktisadi ve İdari Bilimler, Hukuk, Turizm, Bankacılık ve Sigortacılık**)

Prof. Dr. İrfan TOSUNCUOĞLU, Karabük Üniversitesi, Türkiye (**Yabancı Diller Eğitimi**)

Prof. Dr. Mustafa AKDAĞ, Erciyes Üniversitesi, Türkiye

(**İletişim, Halkla İlişkiler, Reklam, Sosyal Medya**)

Prof. Dr. Mehmet DENİZ, Uşak Üniversitesi, Türkiye

(**Coğrafya, Tarih, Sosyoloji, Kültürel Araştırmalar ve diğer Sosyal Bilimler**)

Prof. Dr. Nurcan UZEL, Gazi Üniversitesi, Türkiye (**Fen Bilimleri Eğitimi**)

Prof. Dr. Ferudun Hakan ÖZKAN, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye

(**Türk Dili ve Edebiyatı, Türkiye Türkçesi ve Diğer Türk Lehçeleri**)

Doç. Dr. Aliya KURALBAYEVA, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Kazakistan

(**Türk Dünyası Araştırmaları**)

Dr. Yasemin SÖNMEZ, Gazi Üniversitesi, Türkiye (**Temel Eğitim**)

Dr. Seyhan Murtezan IBRAHIMI, International Balkan Üniversitesi, Kuzey Makedonya

(**Balkan Araştırmaları**)

Dr. Selçuk BACALAN, Kerkük Üniversitesi, Irak **(Ortadoğu Araştırmaları)**

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Adem SEZER, Uşak Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Aslı Özlem TARAKÇIOĞLU, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Bülent AKBABA Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Çığıl AYKUT, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Elman NESİROV, State Academy of Administration, Azerbaycan

Prof. Dr. Erdal AKSOY, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Ferudun Hakan ÖZKAN, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Fitnat GÜRGİL, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Liliana DUMITRIACHE, Bucharest Üniversitesi, Romanya

Prof. Dr. Mustafa TAHİROĞLU, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Osman ÇEPNİ, Karabük Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Seokhee CHO, St. John's Üniversitesi, ABD

Prof. Dr. Yaşar KOP, Kafkas Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Yurdal DİKMENLİ, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Yücel GELİŞLİ, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Zaynabidin ABDIRASHIDOV, Tashkent State Üniversitesi, Özbekistan

Doç. Dr. Alaattin ARIKAN, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Aydın KUDAT, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Flavia KABA, Tiran Üniversitesi, Arnavutluk

Doç. Dr. Liudmyla RADOVETSKA, National Academy of Security Service of Ukraine, Ukrayna

Doç. Dr. Muhidin MULALIC, International Sarajevo Üniversitesi, Bosna Hersek

Doç. Dr. Mürteza HASANOĞLU, State Academy of Administration, Azerbaycan

Doç. Dr. Rehman SEFEROV, Azerbaijan State Pedagogical Üniversitesi, Azerbaycan

Doç. Dr. Yusuf İNEL, Uşak Üniversitesi, Türkiye

Dr. Alper ALTUNÇEKİÇ, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Dr. Erika HANCZ, Pecs Üniversitesi, Macaristan

Dr. Ghazawi SAHAR, Wayne State Üniversitesi, ABD

Dr. Sezen ISMAIL, International Balkan Üniversitesi, Kuzey Makedonya

Dr. Yuliya TARASIUK, Alicante Üniversitesi, İspanya

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY, Karabük Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Ali MEYDAN, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Ali Rıza GÖKBUNAR, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Türkiye.

Prof. Dr. Anna HLAVNOVA, Zilina Üniversitesi, Slovakya

Prof. Dr. Aybala AKSOY, Kastamonu Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Biljana CUBROVİC, Belgrade Üniversitesi, Sırbistan

Prof. Dr. Bülent AKSOY, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Çağrı ÖZTÜRK DEMİRBAŞ, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Duran AYDINÖZÜ, Kastamonu Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Elif ALADAĞ, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Erdal AKSOY, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Eren YÜRÜDÜR, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Ergin HAMZAOĞLU, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Erol DURAN, Uşak Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Eyüp ARTVİNLİ, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Fatih AYDIN, Karabük Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Fuad MEMMEDOV, State Academy of Administration, Azerbaycan

Prof. Dr. Gökçe KILIÇOĞLU, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Gülay GÜNAY, Karabük Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN, Ege Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Hüseyin KÖKSAL, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. İhsan KALENDEROĞLU, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. İlhami DURMUŞ, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. İsmail Hakkı DEMİRCİOĞLU, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Juhani LAURINKARI, Kuopio Üniversitesi, Finlandiya

Prof. Dr. Kadir KARATEKİN, Kastamonu Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Kasım İNCE, Pamukkale Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Korkmaz MUSTAFAYEV, Academy of Languages, Azerbaycan

Prof. Dr. Lemara SELENDİLİ, Tavrida Üniversitesi, Crimea, Rusya

Prof. Dr. Mehmet Ali YOLCU, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Muharrem GÜRKAYNAK, Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Musa ÇİFÇİ, Uşak Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Mustafa ERGÜN, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Mustafa YILDIZ, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Ömer ÖZKAN, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Roin KAVRELISHVILI, Samptskhe-Cavakheti State Üniversitesi, Gürcistan

Prof. Dr. Rüstem ŞÜKÜROV, Moscow Molonsov State Üniversitesi, Rusya

Prof. Dr. Saim KAYADİBİ, International Islamic Üniversitesi, Malezya

Prof. Dr. Selahattin KAYMAKÇI, Kastamonu Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Selman ABLAK, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Soner ALADAĞ, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Soner Mehmet ÖZDEMİR, Mersin Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Sibel OĞUZ HAÇAT, Kastamonu Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Togay Seçkin BİRBUDAK, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Ufuk KARAKUŞ, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Uwe BLAESING, Leiden Üniversitesi, Hollanda

Prof. Dr. Zafer KUŞ, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Ana KECHAN, International Balkan Üniversitesi, Kuzey Makedonya

Doç. Dr. Arcan AYDEMİR, Artvin Çoruh Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Bakyt AIDARHAN KIYASSOVA, Abai Üniversitesi, Kazakistan

Doç. Dr. Davut GÜREL, Bartın Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Esma ÖZTÜRK, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Pusat PİLTEN, Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Tülay POLAT ÜZÜMCÜ, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye

Dr. Abdurrahman OKUR, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye

Dr. Bağdagül MUSA, Jordan Üniversitesi, Ürdün

Dr. Hüseyin KARAASLAN, Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye

Dr. Indira AKHMETOVA, Karaganda National Research Üniversitesi, Kazakistan

Dr. Irina KAYAN POKROVSKAYA, Kiev Taras Shevcenko Institute of Philology, Ukrayna

Dr. Klaws ELDMAN, Berlin Üniversitesi, Almanya

Dr. Leo James MAHONEY, Toronto Üniversitesi, ABD

Dr. Mehmet ÖZAY, Malaysia Technology Üniversitesi, Malezya

Dr. Merdzana OBRALIC CIBIZ, Liverpool John Moores Üniversitesi, Birleşik Krallık

Dr. Mohd ROSLAN, Mohd Nor, Malaya Üniversitesi, Malezya

Dr. Nail DEĞİRMENCİ, Türkiye

Dr. Nazım CAFEROV, Azerbaijan State Economics Üniversitesi, Azerbaycan

Dr. Ümit YEL, Türkiye

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRÜ

Dr. Öğretim Üyesi, Seda ÖNGER, Uşak Üniversitesi, Türkiye

Dr. Nazan İŞİ, Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Türkiye

Öğr. Gör., Şeyda KIR, Yozgat Bozok Üniversitesi, Türkiye

TÜRKÇE DİL EDİTÖRÜ

Dr. Öğretim Üyesi, Eda Nur KARAKUŞ AKTAN, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Dr. Seda ARTUÇ BEKTEŞ, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Türkiye

KAPAK TASARIM

Dr. Veysel ŞAYLİ, Gazi Üniversitesi, Türkiye

SEKRETERYA

Doktora Öğrencisi Cansu BARTIN SAVRAN, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Tarandığı İndeksler

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

İÇİNDEKİLER /
TABLE OF CONTENTS
ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

Konaklama İşletmesi Çalışanlarının Prososyal Örgütsel Davranışlarının Yönetsel, Ekonomik, Kültürel, Sosyal ve Çevresel Sürdürülebilirlikleri Üzerine Etkisinde Marka İmajı ve Güveninin Aracılık Rolü 1206

The Mediating Role of Brand Image and Trust in the Effect of Prosocial Organizational Behaviors of Accommodation Business Employees on Managerial, Economic, Cultural, Social, and Environmental Sustainability 1206

Neorealist Yaklaşım Doğrultusunda Türkiye Ortadoğu İlişkileri Üzerine Teorik Bir İnceleme (1923-1960) 1232

A Theoretical Analysis on Turkey-Middle East Relations in Line With The Neorealist Approach (1923-1960) 1232

Examining the Relationship Between Media Literacy and Perceived Physical Literacy in Faculty of Sports Sciences Students 1249

Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinde Medya Okuryazarlığı ile Algılanan Beden Okuryazarlığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi 1249

Mental Worlds in Kahramanmaraş Earthquake Memorates: An Analysis within the Framework of Text World Theory 1271

Kahramanmaraş Depremi Memoratlarında Zihinsel Dünyalar: Metin Dünyası Kuramı Çerçevesinde bir Çözümleme 1271

Denizli Acıpayam-Yazır Hacı Ömer Ağa Camii'nin Kalemişi ve Tavan Süslemelerinin Değerlendirmesi 1292

Evaluation of Handpainted And Ceiling Decorations Acıpayam-Yazır Hacı Ömer Ağa Mosque in Denizli 1292

Akrabalık Bağıyla Gerçekleşen Evlat Edinmelerde Ebeveyn Çocuk İlişkisinin Çeşitli Yönleriyle İncelenmesi 1330

An Examination of Various Aspects of Parent-Child Relationships in Adoptions Based on Kinship Ties 1330

Uşak Mutfağının Türk Mutfak Kültürü Araştırma Şablonu Temelli Nitel Analizi 1349

Qualitative Analysis of Uşak Cuisine Based on the Turkish Culinary Culture Research Template .. 1349

Türkiye Türkçesi ve Ağızlarında Açıkgözlülük ile İlgili Söz Varlığı Üzerine Bir İnceleme 1366

An Examination of the Vocabulary Related to Shrewdness in Turkey Turkish and Its Dialects 1366

2023 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde Cumhurbaşkanı Adaylarının Aile Söylemleri: Bir Tematik Analiz 1383

Family Discourse of Presidential Candidates in the 2023 Presidential Elections: A Thematic Analysis 1383

Quality Growth and Okun's Law in Türkiye 1404

Türkiye'de Kaliteli Büyüme ve Okun Yasası 1404

Kına Gecesi Organizasyonlarında Yeni Gelinlerin Kıyafet Tercihlerinin Gösterişçi Tüketim Bağlamında Nitel Bir İncelemesi 1429

A Qualitative Study on New Brides' Attire Choices in Henna Night Events in the Context of Conspicuous Consumption 1429

Özbek Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde Baş Organ Adlarını İçeren Yalancı Eşdeğer Deyimler 1453
False Equivalent Expressions Containing Head Organ Names in Uzbek and Turkish Languages... 1453
Eğitim Alanında İklim Değişikliği ile İlgili Araştırmaların Bibliyometrik Analizi 1474
Bibliometric Analysis of Research on Climate Change in Education 1474
Seyahat Acenta Çalışanlarının Boş Zaman Suçluluğu Düzeylerinin Demografik Değişkenlere Göre Değerlendirilmesi 1495
Evaluation of Leisure Crime Levels Among Travel Agency Employees According to Demographic Variables 1495
Antagonistic Personality And Cybersecurity Awareness: The Mediating Role of Mindfulness And Social Media Addiction 1506
Antagonistik Kişilik ve Siber Güvenlik Farkındalığı: Bilinçli Farkındalık ve Sosyal Medya Bağımlılığının Aracı Rolü 1506
Lise Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığı ve Matematik Umutsuzluğunun Mesleki Kararsızlık Üzerindeki Yordayıcı Etkisi 1524
The Predictive Effects of Internet Addiction and Mathematics Hopelessness on Career Indecision in High School Students 1524
Ses Kaydı Yapılan Görüşmelerde Arka Plan Gürültüsü Azaltımı: Kayıt ve Kayıt Sonrası İşleme Stratejileri 1542
Background Noise Reduction In Audio-Recorded Interviews: Recording and Post-Processing Strategies 1542
Yaşam Becerikliliği Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması 1559
Adaptation of the Life Crafting Scale into Turkish: A Validity and Reliability Study 1559
Türkçede "Ev" Kavramının Tarihsel Sürekliliği ve Anlam Alanı 1576
The Historical Continuity and Semantic Field of Home in Turkish 1576
Çağdaş Sanatta Göçe Dair Temsiller 1592
Representations of Migration in Contemporary Art 1592
Osmanlı Devleti'nde Sefer Lojistiğinin Bir Unsuru Olarak Nüzûl ve Sürsat Uygulamaları 1609
Nüzûl and Sürsat Practices as Elements of Campaign Logistics in the Ottoman Empire 1609
Türk Dizilerinde Gastrodiplomasi ve Yumuşak Güç: Gastronomik Temsillerle Çekicilik İnşası 1629
Gastrodiplomacy and Soft Power in Turkish TV Series: Constructing Attraction Through Gastronomic Representations 1629
Öğrenmeye İlişkin Motivasyonel Stratejiler Ölçeğinin Coğrafya Dersine Uyarlanması: Bir Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması 1655
Adaptation of the Motivated Strategies for Learning Questionnaire for Geography Course: A Validity and Reliability Study 1655
Rekreatif Amaçlı Su Sporları ile İlgilenen Yetişkin Bireylerin Öznel Zindelik ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi 1676
An Examination of Subjective Vitality and Life Satisfaction in Adults Engaged in Recreational Water Sports 1676
Changing Surname Upon Marriage from The Male Perspective 1686
Erkeklerin Bakış Açısından Evlilik Sonrası Soyadı Değişimi 1686
Sanayi Üretim Endeksi Üzerinde Tüketici Güven Endeksi ve CDS Primi Etkisi: Türkiye Örneği .. 1703

The Impact of the Consumer Confidence Index and CDS Premium on the Industrial Production Index: Evidence from Türkiye *1703*

Kültürel Şizofreni ve İletişimsizlik: Üniversite Öğrencilerinin Deneyimleri Üzerinden Bir İnceleme 1716

Cultural Schizophrenıa and Lack of Communication: An Examination through The Experiences of University Students 1716

Görünmeyen Emek, Görünür Mekân: Safranbolu'da Kadınların Safran Üretimindeki Rolü Üzerine Coğrafi Bir İnceleme 1739

Invisible Labor, Visible Space: A Geographical Analysis on the Role of Women in Saffron Production in Safranbolu 1739

Reconfiguring Wunderkammer as a Pedagogical Model and a Design-Oriented Course Project 1759

Pedagojik Bir Model Olarak Wunderkammer'in Yeniden Yapılandırılması ve Tasarım Odaklı Bir Ders Projesi 1759

İran ve Türkiye Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitaplarının UNESCO'nun Barış Eğitimi Açısından İncelenmesi 1782

Analyzing of 7th Grade Social Studies Textbooks of Iran and Turkey in terms of UNESCO's Peace Education 1782

Tüketicilerin Dışarıda Yemek Yeme Tercihlerinin Sosyo-Demografik Özellikler Açısından Değerlendirilmesi 1805

Evaluation of Consumers Eating Preferences in Terms of Socio-Demographic Characteristics 1805

Babacan Liderlik ve Örgütle Özdeşleşme İlişkisinde Lider-Üye Etkileşiminin Aracı Rolü: Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma 1819

The Mediating Role of Leader–Member Exchange in the Relationship Between Paternalistic Leadership and Organizational Identification: A Study on the Banking Sector 1819

Avrupa'da Aşırı Sağın Kriz Siyaseti: Almanya (AFD) ve Fransa (RN) Örneklerinde Kimlik Stratejileri ve Popülist Tepkiler (2015–2023) 1835

Far-Right Crisis Politics in Europe: Identity Strategies and Populist Responses in the Cases of Germany (AfD) and France (RN) 1835

Külliyât-ı Kâtibî ve Dilsûzname Minyatürlerinde Çiniler 1855

Tiles In The Miniatures Of Kulliyat-ı Katibi And Dilsuzname 1855

İdari Sınırlardan Fonksiyonel Gerçekliğe: Artvin İlinde DEGURBA Temelli Mekânsal Sınıflandırma ve Kır-Kent Paradoksu 1872

From Administrative Boundaries to Functional Reality: DEGURBA-Based Spatial Classification and the Rural-Urban Paradox in Artvin Province 1872

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

Konaklama İşletmesi Çalışanlarının Prososyal Örgütsel Davranışlarının Yönetsel, Ekonomik, Kültürel, Sosyal ve Çevresel Sürdürülebilirlikleri Üzerine Etkisinde Marka İmajı ve Güveninin Aracılık Rolü

The Mediating Role of Brand Image and Trust in the Effect of Prosocial Organizational Behaviors of Accommodation Business Employees on Managerial, Economic, Cultural, Social, and Environmental Sustainability

Mehmet Emin KEKE[1] & Fuat ÇELİKEL[2]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.335

Geliş/Received: 23/09/2025	Kabul/Accepted: 05/05/2026

Öz

Bu çalışma, konaklama işletmelerinde çalışanların prososyal örgütsel davranışlarının yönetsel, ekonomik, kültürel, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik algıları üzerindeki etkisini incelemeyi ve bu ilişkide marka imajı ile marka güveninin aracılık rolünü araştırmayı amaçlamaktadır. Günümüzde örgütsel sürdürülebilirlik kavramı, yalnızca çevresel faktörlerle değil; çalışan davranışları, marka algıları ve kurumsal güven ile de ilişkilendirilmekte ve çok boyutlu bir yapıda ele alınmaktadır. Bu doğrultuda araştırmada, çalışanların gönüllü ve iş birliğine dayalı tutumlarının sürdürülebilirliğe katkısı ve bu süreçte marka imajı ile marka güveninin yönlendirici etkisi analiz edilmiştir. Araştırma, nicel araştırma yöntemleri çerçevesinde, ilişkisel tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. 29.11.2024 tarihli ve 20 numaralı karar doğrultusunda İstanbul Gelişim Üniversitesi Etik Kurulu'ndan gerekli izinler alınmıştır. Veriler, Ankara ilinde faaliyet gösteren konaklama işletmelerinde görev yapan 404 çalışan ile yürütülen anket çalışması aracılığıyla toplanmıştır. Kolayda örnekleme yöntemiyle elde edilen veriler SPSS 24.0 programında analiz edilmiştir. Betimleyici istatistiklerin yanı sıra t-testi, ANOVA, korelasyon, çoklu regresyon ve aracılık analizleri gerçekleştirilmiştir. Analiz bulgularına göre, prososyal örgütsel davranışların örgütsel sürdürülebilirlik üzerinde doğrudan anlamlı etkisi bulunmaktadır. Ayrıca marka imajı ve marka güveni, sürdürülebilirlik algısını pozitif yönde etkilemekte; bu iki değişken, prososyal davranışların sürdürülebilirliğe etkisinde kısmi aracılık rolü üstlenmektedir. Demografik değişkenlere göre ise bazı değişkenlerde anlamlı farklar gözlenmiştir. Bu sonuçlar, çalışan davranışlarının marka temelli algılar ve sürdürülebilirlik stratejileri ile bütüncül bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Prososyal örgütsel davranışlar, marka imajı, marka güveni, örgütsel sürdürülebilirlik, konaklama işletmeleri*

Abstract

This study aims to examine the effect of prosocial organizational behaviors exhibited by employees in accommodation businesses on managerial, economic, cultural, social, and environmental dimensions of organizational sustainability, and to investigate the mediating roles of brand image and brand trust in this relationship. Today, the concept of organizational sustainability is addressed not only in terms of environmental

[1]**Sorumlu Yazar/Corresponding Author**, Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Cihangir Avcılar, İstanbul, Türkiye. mekeke@gelisim.edu.tr

[2]Dr., Ardahan Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi Fakülte Sekreteri, Ardahan, Türkiye. fuatcelikel@ardahan.edu.tr

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Keke M.E. & Çelikel, F. (2026). Konaklama İşletmesi Çalışanlarının Prososyal Örgütsel Davranışlarının Yönetsel, Ekonomik, Kültürel, Sosyal ve Çevresel Sürdürülebilirlikleri Üzerine Etkisinde Marka İmajı ve Güveninin Aracılık Rolü. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 10(3),1206-1231.

factors but also in relation to employee behaviors, brand perceptions, and institutional trust, making it a multidimensional construct. In this context, the study analyzes how employees' voluntary and cooperative attitudes contribute to sustainability, and how brand image and brand trust influence this process. The research was conducted within the framework of quantitative methods using a relational survey model. Ethical approval was obtained from the Ethics Committee of Istanbul Gelişim University with decision number 20 dated 29.11.2024. Data was collected through a questionnaire administered to 404 employees working in accommodation businesses in Ankara. The data, obtained through convenience sampling, were analyzed using SPSS 24.0. In addition to descriptive statistics, t-tests, ANOVA, correlation, multiple regression, and mediation analyses were conducted. According to the findings, prosocial organizational behaviors have a significant direct effect on organizational sustainability. Furthermore, brand image and brand trust positively influence sustainability perceptions and serve as partial mediators in the relationship between prosocial behaviors and sustainability. Some significant differences were also observed in terms of demographic variables. These results suggest that employee behaviors should be evaluated holistically alongside brand-based perceptions and sustainability strategies.

Keywords: *Prosocial organizational behaviors, brand image, brand trust, organizational sustainability, hospitality businesses*

1. GİRİŞ

Günümüzde işletmelerin yalnızca ekonomik performansla değerlendirilmesi yeterli görülmemekte; sosyal, çevresel ve yönetsel boyutları içeren sürdürülebilirlik yaklaşımı giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Özellikle yoğun insan etkileşimi ve kurumsal itibarın ön planda olduğu konaklama sektöründe, sürdürülebilirlik performansı doğrudan çalışan tutumlarıyla ilişkilendirilmektedir. Bu çerçevede, örgüt içindeki prososyal davranışlar, sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada stratejik bir rol oynamaktadır.

Literatürde, prososyal örgütsel davranışların iş birliğini teşvik ettiği, örgütsel bağlılık ve aidiyet duygusunu artırdığı ve bu yolla işletmenin uzun vadeli sürdürülebilirlik hedeflerine katkı sunduğu belirtilmektedir (Elias vd., 2023; Harvey vd., 2018). Hizmet sektörlerinde bu davranışların, müşteri memnuniyetinden organizasyon kültürünün güçlenmesine kadar pek çok yapıyı olumlu etkilemiştir (Kim ve Kim, 2021). Diğer yandan, çalışanların işletmeye yönelik olumlu tutumlarını destekleyen marka imajı ve marka güveni duygusu da prososyal davranışların sürdürülebilirliğe katkısını pekiştiren önemli faktörler arasında yer almaktadır. Marka imajı, çalışanların işletmeyi nasıl algıladıklarını şekillendirirken; marka güveni, kuruma duyulan aidiyet ve bağlılığı güçlendirmektedir (Amireh, 2021; Rawshdeh vd., 2023).

Prososyal örgütsel davranışların sürdürülebilirlik algısı üzerindeki etkisinde marka imajı ve marka güveninin nasıl bir rol oynadığı, bu çalışmanın temel araştırma sorularından birini oluşturmaktadır. Kurumsal marka algıları, çalışanların örgütsel değerlere bağlılıklarını ve bu bağlılığın davranışlara yansıma düzeyini anlamak açısından anlamlı göstergeler sunmaktadır. Dolayısıyla marka ile ilgili bilişsel ve duygusal etkenlerin, çalışan temelli davranışların işletme düzeyindeki sürdürülebilirlik çıktıları üzerindeki etkisini açıklamada önemli bir rol üstlenebileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, konaklama işletmelerinde çalışanların prososyal örgütsel davranışlarının sürdürülebilirlik algısı üzerindeki etkisini incelemek ve bu süreçte marka imajı ile marka güveninin aracılık rolünü ortaya koymaktır. Araştırmada, çalışanların gönüllülük temelli olumlu tutumları ile örgütsel sürdürülebilirlik arasındaki ilişki ele alınmakta; marka temelli değişkenlerin bu etkileşimdeki yönlendirici rolü analiz edilmektedir. Böylece, mevcut literatürde sınırlı olarak ele alınan "çalışan davranışları, çalışanların marka algıları, sürdürülebilirlik" etkileşimine ilişkin özgün bulgular sunularak, örgütsel davranış ve sürdürülebilirlik literatürüne bir katkı sağlanması hedeflenmektedir. Bu bağlamda araştırma, yalnızca prososyal davranışların içsel örgütsel sonuçlarını değil, aynı zamanda marka üzerinden dış çevreye yansıyan etkilerini de inceleyerek literatürdeki boşluğu doldurmaktadır.

2. PROSOSYAL ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ

Prososyal örgütsel davranışlar, kuramsal olarak özellikle Sosyal Mübadele Kuramı çerçevesinde açıklanabilir. Bu kurama göre örgüt içinde çalışanlar, yöneticiler ve çalışma arkadaşları arasında gelişen destek, güven ve karşılıklılık ilişkileri, bireylerin gönüllü yardım ve iş birliği davranışları sergilemesini teşvik edebilmektedir (Blau, 2017; Cropanzano ve Mitchell, 2005). Bu doğrultuda prososyal örgütsel davranışlar, bireylerin iş ortamında yalnızca görev tanımlarının ötesine geçerek, başkalarının veya

kurumun yararına gönüllü olarak gerçekleştirdiği olumlu eylemleri kapmaktadır (Brief ve Motowidlo, 1986). Bu davranışlar; yardım etme, iş birliği yapma, bilgi paylaşımı, duygusal destek sağlama ve kurumsal hedeflere katkı sağlama gibi birçok biçimde ortaya çıkabilir. Yapılan araştırmalar, prososyal davranışların sadece çalışanlar arası ilişkileri değil, aynı zamanda örgütün genel işleyişini ve dış paydaşlarla olan bağlarını da güçlendirdiğini ortaya koymuştur. Özellikle iş tatmini, örgütsel bağlılık ve vatandaşlık davranışları ile pozitif yönde ilişkili olduğu sıkça vurgulanmaktadır (Xiaoping vd., 2019). Ayrıca, lider-çalışan ilişkileri, algılanan örgütsel destek ve iş tasarımı gibi faktörlerin de bu davranışların ortaya çıkmasında belirleyici olduğu görülmektedir (Zettler, 2021).Prososyal davranışlar örgütsel sürdürülebilirliğe de doğrudan katkı sağlamaktadır. Bireylerin gönüllü katkıları, örgüt içinde daha kapsayıcı ve etik bir kültür oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu da sadece iş performansını değil, örgütün toplumsal sorumluluklarını yerine getirmesini ve çevresel hedeflerini gerçekleştirmesini kolaylaştırır (Fong vd., 2021; Hasan, 2018). Prososyal örgütsel davranışlar, günümüz iş dünyasında sadece bireysel etik ve yardımseverlik olarak değil, aynı zamanda stratejik bir kaynak olarak değerlendirilmektedir. Bu davranışların desteklenmesi hem çalışan memnuniyetini hem de örgütsel sürdürülebilirliği güçlendiren temel bir unsurdur.

3. MARKA İMAJI

Marka imajı, kuramsal olarak Tüketici Temelli Marka Sermayesi yaklaşımı çerçevesinde ele alınabilir. Bu yaklaşıma göre marka değeri, tüketicinin zihninde oluşan marka bilgisi, marka farkındalığı ve marka çağrışımları üzerinden şekillenmekte; olumlu, güçlü ve ayırt edici çağrışımlar markaya yönelik tutum ve davranışları etkileyebilmektedir (Keller, 1993). Marka imajı, tüketicilerin bir markayla ilgili zihinsel temsillerini şekillendiren çok boyutlu bir algı sistemi olup; bilişsel, duygusal ve sembolik öğeleri bir araya getirerek tüketici tutumlarını ve davranışlarını doğrudan etkilemektedir (Saxena ve Dhar, 2017). İşletmeler için önemli bir soyut varlık olan marka imajı, sadece müşteri tercihlerinde değil, aynı zamanda markaya yönelik güven, bağlılık ve uzun vadeli ilişki kurma süreçlerinde de belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, marka imajının doğru yönetilmesi, sürdürülebilir bir rekabet avantajı oluşturmak açısından stratejik bir önem taşımaktadır. Marka imajı üç temel boyutta değerlendirilebilir: marka performansı (kalite, güvenilirlik), marka kişiliği (duygusal ve sembolik değerler) ve kurumsal imaj (firma itibarı ve sosyal sorumluluk algısı). Hui (2007) tarafından yapılan bir çalışmada, bu üç boyutun tüketici davranışları üzerindeki etkisi incelenmiş ve marka performansı ile kişiliğinin tüketici niyetleri üzerinde doğrudan, kurumsal imajın ise dolaylı etkileri olduğu belirlenmiştir. Marka imajı aynı zamanda çalışan davranışları ve örgütsel iç uygulamalarla da şekillenebilir. Özellikle çalışanların markayı temsil eden davranışlar sergilemesi, tüketici algısını olumlu yönde etkileyerek marka imajını güçlendirmektedir. Mansoor vd. (2025) de çalışanların marka imajını dış dünyaya nasıl yansıttığını ele alarak, "employee branding" kavramının müşteri algısı ve marka savunuculuğu üzerinde belirleyici olduğunu vurgulamıştır. Marka imajı yalnızca dış pazarlama faaliyetlerinin bir çıktısı değil, aynı zamanda örgütsel iç süreçlerin, çalışanların tutumlarının ve firmanın sosyal duruşunun da bir yansımasıdır. Bu çok boyutlu yapı, marka imajını stratejik bir sürdürülebilirlik aracına dönüştürmektedir.

4. MARKA GÜVENİ

Marka güveni, kuramsal olarak ilişkisel pazarlama yaklaşımı ve özellikle Bağlılık-Güven Teorisi çerçevesinde açıklanabilir. Bu yaklaşıma göre güven, taraflar arasında uzun vadeli ilişki kurma, bağlılığı sürdürme ve iş birliğini güçlendirme açısından temel bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Morgan ve Hunt, 1994). Bu doğrultuda marka güveni, tüketicilerin bir markanın güvenilir, tutarlı ve beklentileri karşılayabilir olduğuna dair inançlarını ifade eder (Delgado-Ballester vd., 2003). Marka güveni oluşturmak, yalnızca tüketici sadakatini artırmakla kalmaz, aynı zamanda kriz zamanlarında markaya duyulan bağlılığın korunmasına da katkı sağlayabilir. Bu nedenle, marka güveni işletmelerin uzun vadeli sürdürülebilirliğini destekleyen temel bileşenlerden biri olarak kabul edilmektedir. Araştırmalar, marka güveninin oluşmasında marka imajı, kurumsal itibarı, tutarlı iletişim ve çalışan davranışlarının önemli rol oynadığını göstermektedir. Örneğin Baral (2016), marka imajı ve kurumsal ilişkilendirmelerin marka güveninin temel öncülleri olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda, güvenin yalnızca ürün ya da hizmete değil, markayı temsil eden organizasyonun bütününe yöneldiği söylenebilir. Öte yandan, marka güveni sadece tüketicilerle sınırlı kalmayıp çalışanların örgüte duyduğu güven ve aidiyet duygusunun da güçlenmesine katkı sağlar. Singh ve Srivastava (2016), örgütsel güvenin hem çalışanların örgütsel

vatandaşlık davranışlarını artırdığını hem de bu davranışların marka güvenini güçlendiren bir faktör olduğunu belirtmektedir. Marka güveni; bireylerin bir markaya karşı olumlu duygular geliştirmesini sağlayan, davranışsal sadakat ve olumlu ağızdan ağıza iletişimi tetikleyen stratejik bir yapı taşını temsil etmektedir. Örneğin, Schoppen (2017), güven temelli marka liderliğinin sürdürülebilir marka ilişkileri oluşturmasındaki rolünü açıklarken, prososyal ve insan odaklı davranışların güçlü marka güveni oluşturduğunu ve bunun da örgütsel sürdürülebilirliğe katkı sağladığını belirtmektedir. Bu bağlamda, güvenin ve marka bağlılığının stratejik birer sürdürülebilirlik aracı olduğunu ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, Disse ve Becker-Özcamlica (2022), sürdürülebilir hizmet organizasyonlarında çalışan davranışlarının marka güveni üzerinde pozitif etkileri olduğunu ve bu güvenin müşteri davranışlarında dolaylı etkiler meydana getirdiğini ortaya koymuştur.

5. ÖRGÜTSEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Örgütsel sürdürülebilirlik, kuramsal olarak Üçlü Bilanço Yaklaşımı ve Paydaş Teorisi çerçevesinde açıklanabilir. Üçlü Bilanço Yaklaşımı, işletme başarısının yalnızca finansal sonuçlarla değil, ekonomik, sosyal ve çevresel performansın birlikte değerlendirilmesiyle ele alınması gerektiğini ileri sürmektedir (Elkington, 1998). Paydaş Teorisi ise işletmelerin yalnızca hissedarlarına değil, çalışanlar, müşteriler, toplum ve çevre gibi farklı paydaş gruplarına karşı da sorumluluk taşıdığını vurgulamaktadır (Freeman, 2010). Bu doğrultuda örgütsel sürdürülebilirlik, organizasyonların çevresel, sosyal, ekonomik ve kültürel boyutlarda bütünleşik ve dengeli bir şekilde uzun vadeli başarı ve performans göstermelerini sağlayan stratejik bir yönetim anlayışı olarak değerlendirilmektedir (Ciuciuc vd., 2025). Geleneksel kâr maksimizasyonu anlayışının aksine, sürdürülebilirlik yaklaşımı işletmelerin yalnızca hissedarlara değil, tüm paydaşlara karşı sorumluluk taşıdığını vurgular (Shim, 2014). Wales (2013), örgütsel sürdürülebilirliğin yalnızca çevresel sorumluluklarla sınırlı olmadığını, aynı zamanda işletmelerin güven, şeffaflık ve etik yönetim ilkeleriyle toplumda yer edinme çabasını da içerdiğini belirtmektedir. Bu bağlamda sürdürülebilirlik, sadece dışsal baskılarla şekillenen bir strateji değil, aynı zamanda kurum kültürü, liderlik ve insan kaynakları uygulamalarıyla bütünleşmiş bir organizasyonel yönelimdir. Zawawi ve Wahab (2019) ise örgütsel sürdürülebilirlik kavramını daha kapsamlı hale getirmek için "dördüncü boyut" olarak kurumsal ruhsal bütünlüğü önermektedir. Bu yaklaşımda, sürdürülebilirliğin yalnızca çevresel, ekonomik ve sosyal yönlerinin değil, aynı zamanda örgütün anlam arayışı ve değer sistemleriyle de bağlantılı olduğu savunulmaktadır. Sonuçta örgütsel sürdürülebilirlik; sadece operasyonel verimliliği değil, aynı zamanda etik değerleri, insan odaklı yaklaşımı ve toplumla uyumlu uzun vadeli stratejik hedefleri içeren bütünsel bir yönetim anlayışını gerektirmektedir.

6. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

6.1. Araştırmanın Modeli / Hipotezleri

Bu araştırma, konaklama işletmelerinde çalışanların prososyal örgütsel davranışlarının yönetsel, ekonomik, kültürel, sosyal ve çevresel boyutlarıyla ele alınan sürdürülebilirlik algısı üzerindeki etkisini ve bu ilişkide marka imajı ile marka güveninin aracılık rolünü incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, Ankara ilinde faaliyet gösteren konaklama işletmelerinde görev yapan 404 çalışan üzerinden yürütülmüştür. Bu örneklem grubunun tercih edilmesinde, konaklama işletmesi çalışanlarının müşteriyle doğrudan etkileşim içinde bulunmaları ve prososyal davranışlarının hem işletme içi iklimi hem de marka algısı ile sürdürülebilirlik algısını etkileyebilecek nitelikte olması belirleyici olmuştur. Bu doğrultuda geliştirilen araştırma modeli, prososyal örgütsel davranışların sürdürülebilirlik algısı üzerindeki doğrudan etkisini ve marka imajı ile marka güveni aracılığıyla oluşabilecek dolaylı etkilerini test edecek şekilde yapılandırılmıştır. Model, Baron ve Kenny'nin (1986) klasik aracılık etkisi yaklaşımına dayanmaktadır.

Araştırma kapsamında test edilecek ilişkisel yapılar Şekil 1'de sunulan modelle özetlenmiş olup ardından hipotezler sıralanmıştır.

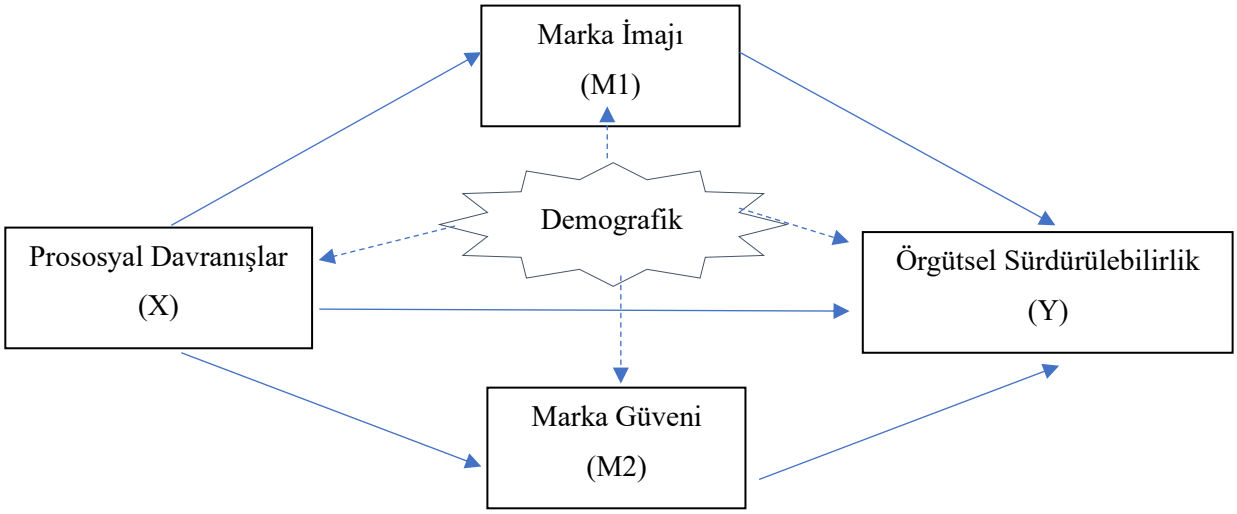

Şekil 1. Araştırma modeli

Araştırmanın hipotezlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

H1: Prososyal örgütsel davranışların örgütsel sürdürülebilirlik üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H2: Prososyal örgütsel davranışların marka imajı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H3: Prososyal örgütsel davranışların marka güveni üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H4: Marka imajının örgütsel sürdürülebilirlik üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H5: Marka güveninin örgütsel sürdürülebilirlik üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H6: Prososyal örgütsel davranışların örgütsel sürdürülebilirlik üzerindeki etkisinde marka imajının aracılık rolü vardır.

H7: Prososyal örgütsel davranışların örgütsel sürdürülebilirlik üzerindeki etkisinde marka güveninin aracılık rolü vardır.

H8: Demografik değişkenlere göre temel değişkenlerde anlamlı farklılıklar bulunmaktadır.

6.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Ankara ilinde konaklama sektöründe faaliyet gösteren işletmelerde çalışan bireyler oluşturmaktadır. SGK'dan elde edilen verilere göre, 2025 yılı Mayıs ayı itibarıyla Ankara'da konaklama sektöründe (NACE kodu: 55) 814 işletme ve 12.275 sigortalı çalışan bulunmaktadır. Araştırma, kolayda örnekleme yöntemiyle yürütülmüş; farklı konaklama işletmelerinde görev yapan 404 çalışan örnekleme dâhil edilmiştir. Bu sayı, Yazıcıoğlu ve Erdoğan'ın (2004) 10.000 üzeri evrenler için önerdiği minimum örneklem büyüklüğüyle uyumludur. Veri toplama sürecinde gönüllülük esas alınmış, katılımcıların kimlik bilgileri gizli tutulmuş ve kişisel veriler üçüncü taraflarla paylaşılmamıştır.

6.3. Kısıtlar

Her bilimsel araştırmada olduğu gibi, bu çalışmanın da bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Veriler yalnızca Ankara ilindeki konaklama işletmelerinden toplanmıştır. Bu durum bulguların genellenebilirliğini sınırlayabilir. Veriler kesitsel (tek zamanlı) olarak toplanmıştır. Bu nedenle değişkenler arasındaki ilişkiler nedensellik yerine ilişkisellik düzeyinde yorumlanmalıdır. Türkiye'ye özgü kültürel dinamikler ve konaklama sektörünün kendine has özellikleri, sonuçların farklı sektör ve ülkelerde değişkenlik gösterebileceğini düşündürmektedir. Tüm veriler katılımcıların kendi beyanlarına dayandığı için sosyal istenirlik yanlılığı durumu olabilmektedir.

6.4. Veri Toplama Aracı

Araştırmada yer alan değişkenleri ölçmek amacıyla, daha önce geliştirilmiş ve Türkçeye uyarlanmış toplam dört farklı ölçek kullanılmıştır. Tüm ölçek maddeleri 5'li Likert tipi yapıdadır (1 = "Kesinlikle katılmıyorum", 5 = "Kesinlikle katılıyorum"). Prososyal Örgütsel Davranış Ölçeği: McNeely ve Meglino (1994) tarafından geliştirilen Prosocial Organizational Behavior Scale (POBS), Şentürk ve Altunok (2023) tarafından Türk kültürüne uyarlanmıştır. Ölçek, çalışanların gönüllü yardımlaşma ve iş birliğine dayalı davranışlarını değerlendirmek amacıyla oluşturulmuş toplam 17 maddeden oluşmaktadır. Örgütsel Sürdürülebilirlik Ölçeği: Sezen-Gültekin ve Argon (2020) tarafından geliştirilen ölçek, sürdürülebilirliği beş alt boyutta ele almaktadır. Bu alt boyutları; "yönetsel, ekonomik, kültürel, sosyal ve çevresel" olarak sıralamak mümkündür. Ölçek toplamda 39 ifadeden oluşmaktadır. Marka Güven Ölçeği: Lau ve Lee (1999) tarafından geliştirilen ve marka güveni literatüründe yeri olan ölçme araçlarından biri olan bu ölçek, Çağlıyan, Şahin ve Selek (2018) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçeğin Türkçe versiyonundaki 4 ifade kullanılmıştır. Marka İmajı Ölçeği: Tüketicilerin ve çalışanların marka algısını değerlendirmeye yönelik olarak Escalas ve Bettman (2005) tarafından geliştirilen ve yine Çağlıyan, Şahin ve Selek (2018) tarafından Türkçeye uyarlanan bu ölçek, 5 ifadeden oluşmaktadır. Anket formunda katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin sorular da yer almaktadır. Bu bölümde; cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, işletmedeki pozisyonu, aylık gelir düzeyi, toplam çalışma süresi ve çalışılan departman gibi bilgiler toplanmıştır.

Araştırmada örgütsel sürdürülebilirliği ölçmek amacıyla kullanılan ölçek, beş alt boyuttan oluşmaktadır. Ancak analiz sürecinde bu boyutlar, örgütsel sürdürülebilirliğin doğasına ilişkin kuramsal yaklaşımlar doğrultusunda, bütüncül bir yapı altında birleştirilerek tekil bir kavramsal yapı olarak ele alınmıştır. Aynı şekilde Elias, Sanders ve Hu (2023), örgütsel sürdürülebilirliğin çok boyutlu bir kavram olmasına karşın, bu boyutların birbirleriyle yüksek düzeyde ilişkili olduğunu ve birlikte değerlendirildiğinde organizasyonun sürdürülebilirliğine dair daha geçerli ve tutarlı sonuçlar verdiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla, bu yaklaşım hem kuramsal çerçeveyle hem de yapısal modelleme sürecinin gerekliliklerileyle uyumlu olup, araştırmanın ampirik modeline kavramsal bütünlük kazandırmaktadır.

6.5. Verilerin Analizi

Araştırma verileri SPSS 24.0 programı ile analiz edilmiştir. Öncelikle betimsel istatistikler hesaplanmış, normallik için çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Ölçeklerin güvenilirliği Cronbach's Alpha ile test edilmiş, gerekli durumlarda KMO ve Bartlett's testleri uygulanmıştır. Demografik değişkenlere göre grup karşılaştırmaları için t-testi ve ANOVA; değişkenler arası ilişkiler için korelasyon, nedensel etkiler için ise regresyon analizleri kullanılmıştır. Aracılık etkisi Baron ve Kenny'nin (1986) üç aşamalı regresyon yöntemiyle test edilmiştir. Tüm analizlerde anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak alınmıştır.

6.6. Etik Kurul Onayı

Bu araştırmanın kavramsal çerçevesinin hazırlanması, veri toplama araçlarının uygulanması, verilerin toplanması, verilerin analizi ve yorumlanması aşamalarının tamamında etik kurallara uygun hareket edilmiştir. Karşılaşılacak tüm etik ihlallerde ANKAD Yayın Kurulu'nun hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır. Tüm sorumluluk yazarlara aittir. Bu çalışmanın ANKAD dışında herhangi bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiş olduğunu taahhüt ederim. Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Araştırma için İstanbul Gelişim Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu'nun 9.12.2024 tarih ve 2024-20 sayılı toplantısında 2024-20-20 numaralı kararı ile etik kurul izni alınmıştır.

7. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde araştırma sonucunda ulaşılan verilerden elde edilen bulgular frekans tabloları ve kavram ağları yardımıyla açıklanmıştır. Bu frekans tablolarına ait bulgular ve yorumlar aşağıdaki gibidir.

Tablo 1. Araştırmaya katılanların demografik bilgileri

Cinsiyet	**n**	**%**		**Medeni durum**	**n**	**%**
Kadın	170	42,1		Evli	216	53,5
Erkek	234	57,9		Bekar	188	46,5
Aylık Gelir	**n**	**%**		**Yaş**	**n**	**%**
25.000 TL'den az	66	16,3		18-23	25	6,2
25.001-35.000 TL arası	166	41,1		24-33	126	31,2
35.001-45.000 TL arası	111	27,5		34-43	154	38,1
45.001-55.000 TL arası	42	10,4		44-58	85	21,0
55.001 TL'den fazla	19	4,7		59 ve üstü	14	3,5
İşletmedeki çalışma süresi	**n**	**%**		**İşletmedeki pozisyon**	**n**	**%**
1 yıldan az	81	20,0		Yönetici	62	15,3
1-5 yıl	171	42,3		Çalışan	342	84,7
6-10 yıl	86	21,3		Eğitim durumu	n	%
11-20 yıl	50	12,4		İlköğretim	31	7,7
21 yıl ve üzeri	16	4,0		Lise	128	31,7
Görev alınan departman	**n**	**%**		Ön lisans	113	28,0
Ön büro	90	22,3		Lisans	122	30,2
Yiyecek-İçecek	126	31,2		Yüksek Lisans/Doktora	10	2,5
Kat Hizmetleri	125	30,9				
Güvenlik	40	9,9				
Diğer	23	5,7				

Araştırmaya katılan 404 çalışanın demografik özellikleri Tablo 1'de sunulmuştur. Örneklem; cinsiyet, medeni durum, gelir, yaş, çalışma süresi, pozisyon, eğitim düzeyi ve departman açısından çeşitlilik göstermektedir. Katılımcıların %57,9'u erkek, %42,1'i kadındır; bu dağılım, konaklama sektöründeki toplumsal cinsiyet yapısına ilişkin literatür bulgularıyla kısmen örtüşmektedir (Elias, Sanders ve Hu, 2023). Katılımcıların %53,5'i evli, %46,5'i bekârdır. Gelir düzeyinde en yoğun grup %41,1 ile 25.001–35.000 TL aralığında; yaşta ise %38,1 ile 34–43 yaş grubundadır. Çalışma süresi bakımından 1–5 yıl deneyime sahip çalışanlar (%42,3) öne çıkmaktadır. Katılımcıların %84,7'si çalışan, %15,3'ü yönetici pozisyonundadır. Eğitim düzeyi çoğunlukla lise, ön lisans ve lisans mezunlarından oluşmakta; departman dağılımında ise yiyecek–içecek (%31,2), kat hizmetleri (%30,9) ve ön büro (%22,3) birimleri öne çıkmaktadır. Bu dağılım, araştırmanın müşteriyle doğrudan veya dolaylı temas hâlindeki çalışanları kapsadığını göstermektedir.

Tablo 2. Normallik testi sonuçları

	Prososyal Örgütsel Davranış	**Örgütsel Sürdürülebilirlik**	**Marka Güveni**	**Marka İmajı**
Çarpıklık (Skewness)	-0,202	-0,317	0,029	0,159
Basıklık (Kurtosis)	-0,329	0,348	-0,211	-0,275

Tablo 2'ye göre araştırmada yer alan temel değişkenlerin normal dağılıma uygunluğunu değerlendirmek amacıyla çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri incelenmiştir. Elde edilen çarpıklık değerleri –0,317 ile +0,159 arasında; basıklık değerleri ise –0,329 ile +0,348 arasında değişmektedir. George ve Mallery (2005) tarafından önerilen ±2 çarpıklık ve ±2 basıklık sınırlarına göre değerlendirildiğinde, tüm değişkenlerin bu sınırlar içinde kaldığı ve normal dağılıma uygun olduğu görülmektedir.

Sosyal bilimlerde kullanılan ölçme araçlarının güvenilirliğini değerlendirmek için en yaygın yöntemlerden biri Cronbach's Alpha katsayısıdır. Bu katsayı, bir ölçeğin iç tutarlılığını, yani maddelerin birbirleriyle ne derece tutarlı şekilde aynı kavramı ölçtüğünü belirler (Tavşancıl, 2014). Cronbach's

Alpha değeri 0 ile 1 arasında değişir ve değerin artması, ölçeğin güvenilirliğinin yükseldiğine işaret eder. Mallery ve George (2005), bu katsayıların yorumlanmasında şu sınırları önermektedir: "0,70–0,79: Kabul edilebilir, 0,80–0,89: İyi, 0,90 ve üzeri: Mükemmel".

Tablo 3. Güvenilirlik analizi

Prososyal Örgütsel Davranış		**Örgütsel Sürdürülebilirlik**		**Marka Güveni**		**Marka İmajı**	
Cronbach's Alpha Katsayısı	**n**	**Cronbach's Alpha Katsayısı**	**n**	**Cronbach's Alpha Katsayısı**	**n**	**Cronbach's Alpha Katsayısı**	**n**
0,902	17	0,961	39	0,820	4	0,918	5

Tablo 3'te araştırmada kullanılan ölçeklere ilişkin Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayıları sunulmuştur. Prososyal Örgütsel Davranış Ölçeği için α = 0,902, Örgütsel Sürdürülebilirlik Ölçeği için α = 0,961, Marka Güveni Ölçeği için α = 0,820 ve Marka İmajı Ölçeği için α = 0,918 olarak hesaplanmıştır. Bu değerler, Mallery ve George'un (2005) önerdiği sınıflandırma dikkate alındığında ölçeklerin iyi ve mükemmel düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla çalışmada kullanılan ölçme araçlarının iç tutarlılık açısından yeterli olduğu söylenebilir.

Veri setinin faktör analizine uygunluğunu değerlendirmek amacıyla KMO örneklem yeterliliği testi ve Bartlett Küresellik Testi uygulanmıştır. Bu testler, veri yapısının faktör analizine elverişliliğini belirlemede yaygın olarak kullanılmaktadır (Field, 2018). KMO değerinin 0,60'ın üzerinde olması kabul edilebilir örneklem yeterliliğine işaret ederken (Hair vd., 2010), Bartlett testinde p değerinin 0,05'in altında olması değişkenler arasında faktör analizi için yeterli ilişki bulunduğunu göstermektedir (Tabachnick ve Fidell, 2019). Bu kapsamda elde edilen bulgular Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. KMO ve Bartlett's testi

		Prososyal Örgütsel Davranış	**Örgütsel Sürdürülebilirlik**	**Marka Güveni**	**Marka İmajı**
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		0,919	0,953	0,619	0,866
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	2901,630	9378,265	943,993	1474,354
	Df	136	666	6	10
	Sig.	0,000	0,000	0,000	0,000

Tablo 4'e göre, Prososyal Örgütsel Davranış ölçeği için KMO değeri 0,919, Örgütsel Sürdürülebilirlik için 0,953, Marka Güveni için 0,619 ve Marka İmajı için 0,866 olarak bulunmuştur. Bu değerler, ölçeklerin örneklem açısından faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Özellikle 0,90 ve üzerindeki KMO değerleri mükemmel düzeyde kabul edilmektedir. Bartlett's Test of Sphericity sonuçlarının tüm ölçeklerde anlamlı çıkması ($p < 0,001$), değişkenler arasında faktör analizi için yeterli korelasyon bulunduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, araştırmada kullanılan tüm ölçeklerin faktör analizine uygun olduğu ve çok değişkenli istatistiksel analizlerde güvenle kullanılabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma kapsamında, katılımcıların cinsiyet, medeni durum ve işletmedeki pozisyonlarına göre prososyal örgütsel davranış, örgütsel sürdürülebilirlik, marka güveni ve marka imajı değişkenlerinin farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklemler için t-testi uygulanmıştır.

Tablo 5. t Testi sonuçları

Cinsiyet		**N**	**Ort.**	**S.S.**	**p**
Prososyal Örgütsel Davranış	Kadın	170	4,1640	0,44432	0,711
	Erkek	234	4,1473	0,44833	
Örgütsel Sürdürülebilirlik	Kadın	170	3,7803	0,55230	0,663
	Erkek	234	3,8058	0,60271	
Marka Güveni	Kadın	170	3,4765	0,88011	0,028
	Erkek	234	3,3814	0,88416	
Marka İmajı	Kadın	170	3,0553	0,82699	0,432
	Erkek	234	2,9875	0,87570	
Medeni Durum		N	Ort.	S.S.	p
Prososyal Örgütsel Davranış	Evli	216	4,2045	0,43946	0,015
	Bekar	188	4,0967	0,44801	
Örgütsel Sürdürülebilirlik	Evli	216	3,7928	0,61814	0,932
	Bekar	188	3,7977	0,53787	
Marka Güveni	Evli	216	3,4375	0,92894	0,695
	Bekar	188	3,4029	0,82828	
Marka İmajı	Evli	216	3,1346	0,88659	0,003
	Bekar	188	2,8798	0,79836	
İşletmedeki Pozisyon		N	Ort.	S.S.	P
Prososyal Örgütsel Davranış	Yönetici	62	4,4592	0,45100	0,000
	Çalışan	342	4,0991	0,42298	
Örgütsel Sürdürülebilirlik	Yönetici	62	4,0440	0,59305	0,000
	Çalışan	342	3,7500	0,56864	
Marka Güveni	Yönetici	62	3,7984	0,85031	0,000
	Çalışan	342	3,3531	0,87223	
Marka İmajı	Yönetici	62	3,4527	0,90865	0,000
	Çalışan	342	2,9369	0,82196	

Tablo 5'e göre cinsiyet değişkeni yalnızca marka güveni üzerinde anlamlı fark oluşturmuştur ($p = 0,028$). Kadın katılımcıların marka güveni ortalaması ($\bar{X} = 3,48$), erkek katılımcılardan ($\bar{X} = 3,38$) daha yüksektir. Medeni duruma göre evli katılımcıların prososyal davranış düzeyleri ($\bar{X} = 4,20$) ve marka imajı algıları bekâr katılımcılara göre anlamlı biçimde daha yüksek bulunmuştur (sırasıyla $p = 0,015$; $p = 0,003$). Pozisyon değişkeninde ise yöneticilerin prososyal davranış ($\bar{X} = 4,46$), örgütsel sürdürülebilirlik ($\bar{X} = 4,04$), marka güveni ($\bar{X} = 3,80$) ve marka imajı ($\bar{X} = 3,45$) ortalamaları çalışanlara kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksektir ($p < 0,001$). Bu bulgular, özellikle yönetsel pozisyonun araştırma değişkenleri üzerinde ayırt edici bir farklılık oluşturduğuna işaret etmektedir.

Tablo 6. Çoklu karşılaştırma ANOVA testi

Yaş		**Kare top.**	**sd**	**Ort.**	**F**	**Sig.**
Prososyal Örgütsel Davranış	Gruplar arası	1,349	4	0,337	1,706	0,148
	Grup içi	78,875	399	0,198		
	Toplam	80,224	403			
Örgütsel Sürdürülebilirlik	Gruplar arası	2,197	4	0,549	1,634	0,165
	Grup içi	134,058	399	0,336		
	Toplam	136,254	403			
Marka Güveni	Gruplar arası	1,743	4	0,436	0,557	0,694
	Grup içi	312,199	399	,782		
	Toplam	313,942	403			
Marka İmajı	Gruplar arası	6,740	4	1,685	2,335	0,055
	Grup içi	287,974	399	0,722		
	Toplam	294,713	403			
Aylık Gelir		Kare top.	sd	Ort.	F	Sig.

Prososyal Örgütsel Davranış	Gruplar arası	3,777	4	0,944	4,928	0,001
	Grup içi	76,448	399	0,192		
	Toplam	80,224	403			
Örgütsel Sürdürülebilirlik	Gruplar arası	1,585	4	0,396	1,174	0,322
	Grup içi	134,670	399	0,338		
	Toplam	136,254	403			
Marka Güveni	Gruplar arası	13,214	4	3,304	4,383	0,002
	Grup içi	300,728	399	0,754		
	Toplam	313,942	403			
Marka İmajı	Gruplar arası	6,729	4	1,682	2,331	0,055
	Grup içi	287,984	399	0,722		
	Toplam	294,713	403			
Eğitim		Kare top.	sd	Ort.	F	Sig.
Prososyal Örgütsel Davranış	Gruplar arası	1,227	4	,307	1,550	0,187
	Grup içi	78,997	399	0,198		
	Toplam	80,224	403			
Örgütsel Sürdürülebilirlik	Gruplar arası	1,607	4	0,402	1,190	0,315
	Grup içi	134,648	399	0,337		
	Toplam	136,254	403			
Marka Güveni	Gruplar arası	6,415	4	1,604	2,081	0,083
	Grup içi	307,527	399	0,771		
	Toplam	313,942	403			
Marka İmajı	Gruplar arası	6,523	4	1,631	2,258	0,062
	Grup içi	288,191	399	0,722		
	Toplam	294,713	403			
İşletmenizdeki Çalışma Süresi		Kare top.	sd	Ort.	F	Sig.
Prososyal Örgütsel Davranış	Gruplar arası	1,004	4	0,251	1,264	0,284
	Grup içi	79,221	399	0,199		
	Toplam	80,224	403			
Örgütsel Sürdürülebilirlik	Gruplar arası	2,477	4	0,619	1,847	0,119
	Grup içi	133,777	399	0,335		
	Toplam	136,254	403			
Marka Güveni	Gruplar arası	2,254	4	0,564	0,721	0,578
	Grup içi	311,688	399	0,781		
	Toplam	313,942	403			
Marka İmajı	Gruplar arası	4,211	4	1,053	1,446	0,218
	Grup içi	290,503	399	0,728		
	Toplam	294,713	403			
Çalışılan Departman		Kare top.	sd	Ort.	F	Sig.
Prososyal Örgütsel Davranış	Gruplar arası	2,556	4	0,639	3,282	0,012
	Grup içi	77,668	399	0,195		
	Toplam	80,224	403			
Örgütsel Sürdürülebilirlik	Gruplar arası	1,294	4	0,323	0,956	0,431
	Grup içi	134,960	399	0,338		
	Toplam	136,254	403			
Marka Güveni	Gruplar arası	2,732	4	0,683	0,876	0,478
	Grup içi	311,210	399	0,780		
	Toplam	313,942	403			
Marka İmajı	Gruplar arası	,382	4	0,095	0,129	0,972
	Grup içi	294,332	399	0,738		
	Toplam	294,713	403			

Tablo 6'da görüleceği gibi yaş değişkenine göre prososyal örgütsel davranış düzeylerinde anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p = 0,148$). Bu sonuç, gönüllü yardımlaşma ve iş birliğine dayalı tutumların yaş gruplarına göre değişmediğini göstermektedir. Benzer şekilde, örgütsel sürdürülebilirlik ($p = 0,165$) ve marka güveni ($p = 0,694$) değişkenlerinde de yaşa bağlı anlamlı farklar saptanmamıştır. Ancak marka imajı değişkeninde 18–23 yaş grubu ile 59 yaş ve üzeri grup arasındaki fark istatistiksel anlamlılık

sınırına oldukça yaklaşmıştır (p = 0,055). Bu bulgu, yaşlı bireylerin markaya dair algılarında genç bireylere göre daha olumlu veya farklı bakış açıları geliştirebileceğine işaret etmekle birlikte, dikkatle yorumlanmalıdır.

Tablo 6'da görüldüğü üzere, aylık gelire göre yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre prososyal örgütsel davranış (F(4, 399) = 4,928; p = 0,001) ve marka güveni (F(4, 399) = 4,383; p = 0,002) değişkenlerinde anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Buna karşılık, örgütsel sürdürülebilirlik (p = 0,322) ve marka imajı (p = 0,055) açısından anlamlı bir fark görülmemiştir. Tukey HSD testi bulgularına göre, 55.001 TL ve üzeri gelire sahip çalışanların, daha düşük gelir gruplarına kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek prososyal davranış sergiledikleri tespit edilmiştir (p < 0,01). Bu durum, ekonomik refah düzeyi arttıkça örgüt içindeki gönüllü ve işbirlikçi tutumların da arttığını göstermektedir. Benzer şekilde, bu gelir grubundaki bireylerin marka güveni düzeyleri de diğer gruplara göre anlamlı biçimde daha yüksektir (p < 0,01). Bu sonuç, yüksek gelirli çalışanların kurumsal markaya karşı daha güçlü bir güven geliştirdiğini ve bunun aidiyet duygusuyla ilişkili olabileceğini düşündürmektedir. Öte yandan, örgütsel sürdürülebilirlik algısı gelir grupları arasında değişmezken; marka imajı değişkenindeki p değeri anlamlılık sınırına yakın olsa da istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Bu durum, marka imajı algısının gelir düzeyinden çok farklı demografik ya da örgütsel unsurlarla şekillenebileceğine işaret etmektedir.

Tablo 6 incelendiğinde, çalışanların eğitim düzeylerine göre prososyal örgütsel davranış, örgütsel sürdürülebilirlik, marka güveni ve marka imajı düzeylerinde anlamlı bir fark bulunmamıştır. Yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre; prososyal örgütsel davranış (F(4, 399) = 1,550; p = 0,187), örgütsel sürdürülebilirlik (F(4, 399) = 1,190; p = 0,315), marka güveni (F(4, 399) = 2,081; p = 0,083) ve marka imajı (F(4, 399) = 2,258; p = 0,062) değişkenlerinin hiçbirinde p < 0,05 düzeyinde anlamlılık elde edilmemiştir. Bununla birlikte, özellikle marka güveni ve marka imajı değişkenlerinde anlamlılık sınırına yakın p değerleri dikkat çekmektedir. Tukey HSD testi bulgularına göre, lisans ve lisansüstü mezunların marka güveni ve marka imajı ortalamalarının daha düşük eğitim düzeyindekilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Her ne kadar bu fark istatistiksel olarak anlamlı olmasa da eğitim düzeyindeki artışın kurumsal marka algısı ve güvenini olumlu etkileyebileceğini düşündürmektedir. Öte yandan, prososyal örgütsel davranış ve örgütsel sürdürülebilirlik algıları eğitim düzeyine göre belirgin bir değişim göstermemektedir. Bu bulgular, söz konusu değişkenlerin eğitimden ziyade görev türü, iş ortamı veya bireysel özellikler gibi diğer faktörlerce şekillenebileceğine işaret etmektedir.

Tablo 6'da gösterildiği üzere, konaklama işletmelerindeki çalışma süresine göre prososyal örgütsel davranış (F(4, 399) = 1,264; p = 0,284), örgütsel sürdürülebilirlik (F(4, 399) = 1,847; p = 0,119), marka güveni (F(4, 399) = 0,721; p = 0,578) ve marka imajı (F(4, 399) = 1,446; p = 0,218) değişkenlerinde anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Tukey HSD çoklu karşılaştırmalarında da tüm gruplar arasında p değerleri 0,05'in üzerinde kalmıştır. Bu bulgular, çalışanların işletmede geçirdikleri süreye bağlı olarak bu dört yapıya ilişkin algılarının istatistiksel olarak değişmediğini göstermektedir. Bununla birlikte, bazı yönsel eğilimler dikkat çekmektedir. Örneğin, örgütsel sürdürülebilirlik algısında "6–10 yıl" ile "21 yıl ve üzeri" deneyime sahip gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı olmasa da belirgin bir ortalama farkı göze çarpmaktadır (p = 0,074). Benzer şekilde, marka imajı açısından "11–20 yıl" deneyimli çalışanlarla "1 yıldan az" çalışanlar arasında yönsel farklılık gözlenmiştir. Bu eğilimler, gelecekteki araştırmalarda anlamlı düzeye ulaşabilecek potansiyel farklar olarak değerlendirilebilir. Elde edilen bulgular, çalışma süresinin örgütsel sürdürülebilirlik, marka algısı ve prososyal tutumlar üzerinde belirleyici bir unsur olmadığını göstermekte; bu durum, sektördeki yüksek iş gücü devri, homojenleşen kurumsal kültür veya ortak iletişim stratejileriyle açıklanabilir. Özellikle hizmet sektöründe zamanla gelişmesi beklenen marka güveni ve sürdürülebilirlik algılarının deneyim yılına rağmen sabit kalması, aidiyetin yalnızca kıdemle değil, yapısal ve psikolojik etkenlerle de ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 6'da sunulan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına göre, konaklama işletmelerinde görev yapan çalışanların bağlı oldukları departmanlara göre yalnızca prososyal örgütsel davranış değişkeninde anlamlı bir fark saptanmıştır (F(4, 399) = 3,282; p = 0,012). Bu bulgu, çalışanların görev yaptıkları departmana bağlı olarak prososyal davranış düzeylerinin farklılaştığını göstermektedir. Öte yandan, örgütsel sürdürülebilirlik (p = 0,431), marka güveni (p = 0,478) ve marka imajı (p = 0,972) algılarında departmana göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır; bu da söz konusu yapıların departman

farkından bağımsız olarak benzer algılandığını göstermektedir. Tukey HSD testi sonuçlarına göre, prososyal örgütsel davranış açısından en anlamlı fark, ön büro ile kat hizmetleri departmanları arasında görülmüş ($p = 0,024$); ön büro çalışanlarının prososyal davranış düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, ön büro ile güvenlik ve diğer destek hizmetleri departmanları arasında istatistiksel olarak anlamlı olmasa da farkın anlamlılık sınırına yakın olduğu görülmüştür ($p = 0,083$). Bu bulgular, müşteriyle doğrudan temas kuran ön büro çalışanlarının görevlerinin gerektirdiği temsil sorumluluğu, iletişim becerisi ve sosyal etkileşimin, prososyal davranışları destekleyici bir rol oynayabileceğini düşündürmektedir.

Korelasyon analizi, değişkenler arasındaki doğrusal ilişki düzeyini ölçmeyi amaçlayan temel istatistiksel yöntemlerden biridir (Field, 2018). Bu yöntem sayesinde, bir değişkenin artışı ya da azalışının, diğer bir değişken üzerindeki benzer ya da ters yönlü etkisi istatistiksel olarak değerlendirilebilir. Korelasyon katsayısı "r" ile simgelenmekte olup, –1 ile +1 arasında değer alır. Pozitif r değerleri iki değişkenin birlikte arttığını, negatif r değerleri ise bir değişken artarken diğerinin azaldığını ifade eder. r değerinin sıfıra yakın olması anlamlı bir doğrusal ilişkinin bulunmadığını gösterirken; $r=\pm1$ değerleri ise mükemmel doğrusal bir ilişkiyi temsil eder (Dancey ve Reidy, 2017). Korelasyon katsayısının mutlak büyüklüğü ilişkinin gücünü belirler: 0,10–0,29 arası düşük, 0,30–0,49 arası orta ve 0,50 üzeri değerler güçlü ilişki olarak yorumlanmaktadır (Cohen, 1988; Tabachnick ve Fidell, 2019). Bununla birlikte, korelasyon analizinin yalnızca değişkenler arasındaki birlikte değişim eğilimini ortaya koyduğu, nedensel ilişki hakkında doğrudan bir kanıt sunmadığı unutulmamalıdır. Bu bağlamda, korelasyon bulguları genellikle regresyon gibi daha ileri analizlere zemin hazırlayan öncü veriler olarak değerlendirilmektedir (Pallant, 2020).

Tablo 7. Değişkenler arası korelasyon analizi

		Prososyal Örgütsel Davranış	**Örgütsel Sürdürülebilirlik**	**Marka Güveni**	**Marka İmajı**
Prososyal Örgütsel Davranış	Pearson C.	1			
	Sig. (2)				
	N	404			
Örgütsel Sürdürülebilirlik	Pearson C.	0,410**	1		
	Sig. (2)	0,000			
	N	404	404		
Marka Güveni	Pearson C.	0,446**	0,314**	1	
	Sig. (2)	0,000	0,000		
	N	404	404	404	
Marka İmajı	Pearson C.	0,447**	0,361**	0,409**	1
	Sig. (2)	0,000	0,000	0,000	
	N	404	404	404	404

Araştırmada yer alan temel değişkenler arasındaki Pearson korelasyon analizi sonuçları Tablo 7'de sunulmuştur. Bulgular, tüm değişken çiftleri arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulunduğunu göstermektedir ($p < 0,01$). Prososyal örgütsel davranış ile örgütsel sürdürülebilirlik arasında orta düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($r = 0,410$; $p < 0,01$). Prososyal örgütsel davranışın marka güveni ($r = 0,446$; $p < 0,01$) ve marka imajı ($r = 0,447$; $p < 0,01$) ile ilişkisi de pozitif ve orta düzeydedir. Örgütsel sürdürülebilirlik ile marka güveni ($r = 0,314$; $p < 0,01$) ve marka imajı ($r = 0,361$; $p < 0,01$) arasında da anlamlı pozitif ilişkiler belirlenmiştir. Marka güveni ile marka imajı arasındaki ilişki ise yine pozitif ve orta düzeydedir ($r = 0,409$; $p < 0,01$). Genel olarak bulgular, değişkenler arasında regresyon analizlerine geçişi destekleyen anlamlı ilişkiler bulunduğuna işaret etmektedir.

Bu çalışmada, bağımlı değişken olan örgütsel sürdürülebilirliğin prososyal örgütsel davranış, marka imajı ve marka güveni değişkenleriyle ne ölçüde açıklandığını belirlemek amacıyla çoklu regresyon analizi uygulanmıştır. Regresyon analizi, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkilerini

ve bu etkilerin büyüklüklerini test etmek için kullanılan temel bir istatistiksel yöntemdir (Güriş ve Çağlayan, 2005). Elde edilen R^2 değeri modelin açıklayıcılığını, F testi ise modelin genel geçerliliğini göstermektedir. Bağımsız değişkenlerin katkısı ise β katsayılarıyla değerlendirilmiştir (Kalaycı, 2010; Field, 2018).

Çalışmada ayrıca, marka imajı ve marka güveninin prososyal davranışlar ile örgütsel sürdürülebilirlik arasındaki ilişkide aracı rol üstlenip üstlenmediği, Baron ve Kenny'nin (1986) klasik aracılık analizi yöntemiyle test edilmiştir. Bu kapsamda üç aşamalı regresyon süreci izlenmiştir:

Birinci aşamada, prososyal örgütsel davranışların örgütsel sürdürülebilirlik üzerindeki doğrudan etkisi test edilmiştir.

İkinci aşamada, prososyal davranışların marka imajı ve marka güveni üzerindeki etkileri analiz edilmiştir.

Üçüncü aşamada, bu iki marka temelli değişkenin örgütsel sürdürülebilirlik üzerindeki etkileri test edilmiştir.

Bu yöntemle, marka imajı ve marka güveninin doğrudan ve dolaylı etkileri belirlenmiş, örgütsel sürdürülebilirlik üzerindeki aracılık rolleri sistematik biçimde ortaya konulmuştur.

Tablo 8. Değişkenler arası regresyon analizi

Model		Standart dışı		Standardize	t	Sig.	F	R2
		B	S.H.	Beta				
1	(Sabit)	1,573	0,248		6,352	0,000	81,426	0,168
	Prososyal Örgütsel Davranış ve Örgütsel Sürdürülebilirlik	0,535	0,059	0,410	9,024	0,000		
a. Bağımlı: Örgütsel Sürdürülebilirlik =0,1,573+(0,535* Prososyal Örgütsel Davranış)								
Model		Standart dışı		Standardize	t	Sig.	F	R2
		B	S.H.	Beta				
1	(Sabit)	-0,545	0,357		-1,526	0,128	100,508	0,200
	Prososyal Örgütsel Davranış ve Marka İmajı	0,857	0,086	0,447	10,025	0,000		
a. Bağımlı: Marka İmajı =-0,545+(0,857* Prososyal Örgütsel Davranış)								
Model		Standart dışı		Standardize	T	Sig.	F	R2
		B	S.H.	Beta				
1	(Sabit)	-,271	,374		-,726	,468	100,073	0,199
	Prososyal Örgütsel Davranış ve Marka Güveni	,895	,089	,446	10,004	,000		
a. Bağımlı: Marka Güveni =-0,271+(0,895* Prososyal Örgütsel Davranış)								
Model		Standart dışı		Standardize	t	Sig.	F	R2
		B	S.H.	Beta				
1	(Sabit)	3,055	,099		30,814	,000	60,247	0,130
	Marka İmajı ve Örgütsel Sürdürülebilirlik	,245	,032	,361	7,762	,000		
a. Bağımlı: Örgütsel Sürdürülebilirlik =3,055+(0,245* Marka İmajı)								
Model		Standart dışı		Standardize	t	Sig.	F	R2
		B	S.H.	Beta				
1	(Sabit)	3,091	,110		28,201	,000	44,042	0,099
		,204	,031	,314	6,636	,000		

	Marka Güveni ve Örgütsel Sürdürülebilirlik							
a. Bağımlı: Örgütsel Sürdürülebilirlik =3,091+(0,204* Marka Güveni)								

Tablo 8'e göre, regresyon analizinin birinci aşamasında prososyal örgütsel davranışların örgütsel sürdürülebilirlik üzerindeki etkisi incelenmiştir. Elde edilen bulgular, bu etkinin istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde olduğunu göstermektedir ($b = 0,535$; $\beta = 0,410$; $p < 0,001$). Buna göre, konaklama işletmelerinde prososyal davranışların artması, örgütsel sürdürülebilirlik düzeyini anlamlı şekilde yükseltmektedir. Modelin genel anlamlılığı ($F = 81,426$; $p < 0,001$) ve determinasyon katsayısı ($R^2 = 0,168$), sürdürülebilirlikteki toplam varyansın %16,8'inin prososyal davranışlarla açıklandığını ortaya koymaktadır. Bu oran, sosyal bilimlerde orta düzeyde bir etki olarak kabul edilmektedir (Cohen, 1988). Bu bulgu, araştırmada test edilen "H1: Prososyal örgütsel davranışların örgütsel sürdürülebilirlik üzerinde anlamlı bir etkisi vardır." hipotezinin desteklendiğini göstermektedir.

Tablo 8'e göre prososyal örgütsel davranışların marka imajı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Analiz bulgularına göre, prososyal örgütsel davranışların marka imajı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisi olduğu tespit edilmiştir ($b = 0,857$; $\beta = 0,447$; $p < 0,001$). Bu bulgu, konaklama işletmelerinde çalışanların sergilediği gönüllü ve yardıma yönelik davranışların, işletmenin dış çevre nezdindeki algılanan marka imajını güçlendirdiğini göstermektedir. Modelin genel anlamlılığına ilişkin F değeri 100,508 olup bu değer anlamlıdır ($p < 0,001$). Elde edilen $R^2 = 0,200$ değeri, marka imajındaki toplam varyansın yaklaşık %20'sinin prososyal örgütsel davranışlarla açıklandığını ortaya koymaktadır. Sosyal bilimler açısından bu oran, orta düzeyde bir etki büyüklüğüne karşılık gelmektedir (Cohen, 1988). "H2: Prososyal örgütsel davranışların marka imajı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır." hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 8'de görüldüğü gibi, prososyal örgütsel davranışların marka güveni üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Analiz bulguları, prososyal örgütsel davranışların marka güveni üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur ($b = 0,895$; $\beta = 0,446$; $p < 0,001$). Bu sonuç, konaklama işletmelerindeki çalışanların yardımseverlik, gönüllülük ve iş birliği gibi olumlu sosyal davranışlarının paydaşların işletmeye duyduğu güveni artırdığını göstermektedir. Modelin genel anlamlılığına ilişkin F değeri 100,073 olup istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0,001$). $R^2 = 0,199$ değeri ise marka güvenindeki toplam varyansın yaklaşık %19,9'unun prososyal örgütsel davranışlar tarafından açıklandığını göstermektedir. Bu oran, sosyal bilimlerde orta düzeyli bir etki büyüklüğüne işaret etmektedir (Cohen, 1988). Bu bulgular doğrultusunda araştırmanın "H3: Prososyal örgütsel davranışların marka güveni üzerinde anlamlı bir etkisi vardır." hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 8, marka imajının örgütsel sürdürülebilirlik üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır ($b = 0,245$; $\beta = 0,361$; $p < 0,001$). Bu bulgu, konaklama işletmelerinin sahip olduğu olumlu marka imajının, işletmenin sürdürülebilirlik performansını önemli ölçüde artırdığını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, müşteriler ve paydaşlar nezdinde güçlü bir algıya sahip olan markalar, sürdürülebilirlik çabalarında da daha başarılı bir profil sergilemektedir. Modelin genel anlamlılığına ilişkin F değeri 60,247 olup bu değer istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < 0,001$). Ayrıca, modelin determinasyon katsayısı $R^2 = 0,130$ olarak hesaplanmıştır. Bu değer, örgütsel sürdürülebilirlikteki toplam varyansın yaklaşık %13'ünün marka imajı değişkeni tarafından açıklandığını göstermektedir. Sosyal bilimler alanında bu düzeydeki açıklayıcılık, düşük-orta düzeyli bir etki büyüklüğüne işaret etmektedir (Cohen, 1988). Bu bağlamda, araştırmada test edilen "H4: Marka imajının örgütsel sürdürülebilirlik üzerinde anlamlı bir etkisi vardır." hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 8'de marka güveninin örgütsel sürdürülebilirlik üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğunu göstermektedir ($b = 0,204$; $\beta = 0,314$; $p < 0,001$). Bu bulgu, konaklama işletmelerinde paydaşların markaya duyduğu güvenin, işletmenin sürdürülebilirlik performansını artırıcı bir unsur olarak rol oynadığını ortaya koymaktadır. Güven duyulan markalar, uzun vadeli değer üretme ve sosyal sorumluluk gibi sürdürülebilirlik bileşenlerini daha etkili şekilde yerine getirebilmektedir. Modelin genel anlamlılığına ilişkin F değeri 44,042 olup, bu değer istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0,001$). Modelin determinasyon katsayısı $R^2 = 0,099$ olarak hesaplanmıştır. Bu değer, örgütsel sürdürülebilirlikteki toplam varyansın yaklaşık %9,9'unun marka güveni değişkeni tarafından açıklandığını göstermektedir. Sosyal bilimler alanında bu düzeydeki açıklayıcılık, düşük düzeyli fakat

anlamlı bir etki büyüklüğünü işaret etmektedir (Cohen, 1988). Bu doğrultuda, "H5: Marka güveninin örgütsel sürdürülebilirlik üzerinde anlamlı bir etkisi vardır." hipotezi kabul edilmiştir.

Araştırmanın temel hipotezlerden biri olan "Prososyal örgütsel davranışların örgütsel sürdürülebilirlik üzerindeki etkisinde marka imajının aracılık rolü vardır" ifadesi test edilmiştir. Bu kapsamda, marka imajı değişkeni, prososyal örgütsel davranış (X) ile örgütsel sürdürülebilirlik (Y) arasındaki ilişkide aracı değişken (M) olarak değerlendirilmiştir. Baron ve Kenny'nin (1986) aracılık analizi yaklaşımı çerçevesinde, kısmi aracılık ilişkisini değerlendirmek amacıyla dört koşulun sağlanması gerekmektedir. Analiz sonuçlarına göre, prososyal örgütsel davranışların marka imajı üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu görülmüştür ($b = 0,857$; $\beta = 0,447$; $p < 0,001$). Ayrıca marka imajının örgütsel sürdürülebilirlik üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu da belirlenmiştir ($b = 0,245$; $\beta = 0,361$; $p < 0,001$). Prososyal örgütsel davranışların örgütsel sürdürülebilirlik üzerindeki doğrudan etkisi anlamlıdır ($b = 0,535$; $\beta = 0,410$; $p < 0,001$); ancak marka imajı aracı değişken olarak modele dâhil edildiğinde bu etki azalarak $b = 0,406$ ve $\beta = 0,311$ düzeyine gerilemiştir. Bu bulgu, marka imajının kısmi bir aracılık rolü üstlendiğini göstermektedir. Toplam etki formülü kullanıldığında ($a \times b + c'$) $= 0,857 \times 0,245 + 0,406 \approx 0,616$ sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, prososyal örgütsel davranışların örgütsel sürdürülebilirlik üzerindeki etkisinin büyük bir kısmının marka imajı üzerinden gerçekleştiğini ve marka imajının önemli bir psikolojik ve algısal kanal olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, araştırmanın "H6: Prososyal örgütsel davranışların örgütsel sürdürülebilirlik üzerindeki etkisinde marka imajının aracılık rolü vardır." hipotezi desteklenmiştir.

Çalışmanın bu aşamasında "H7: Prososyal örgütsel davranışların örgütsel sürdürülebilirlik üzerindeki etkisinde marka güveninin aracılık rolü vardır" hipotezi test edilmiştir. Bu kapsamda, marka güveni değişkeni, prososyal örgütsel davranış ile örgütsel sürdürülebilirlik arasındaki ilişkide aracı değişken olarak ele alınmıştır. Baron ve Kenny'nin (1986) klasik aracılık modeline göre, kısmi veya tam bir aracılık ilişkisinden söz edebilmek için üç temel koşulun sağlanması gerekmektedir. İlk olarak, prososyal örgütsel davranışların marka güveni üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisinin olduğu görülmüştür ($b = 0,895$; $\beta = 0,446$; $p < 0,001$). İkinci olarak, marka güveni değişkeninin örgütsel sürdürülebilirlik üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir ($b = 0,204$; $\beta = 0,314$; $p < 0,001$). Üçüncü olarak ise, prososyal örgütsel davranışların örgütsel sürdürülebilirlik üzerindeki doğrudan etkisi, modelde marka güveni aracı değişken olarak yer aldığında azalmış fakat anlamlılığını korumuştur ($b = 0,440$; $\beta = 0,337$; $p < 0,001$). Bu bulgular doğrultusunda, marka güveninin kısmi bir aracılık rolü üstlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Toplam etki formülü ($a \times b + c'$) kullanılarak yapılan hesaplama sonucunda: $0,895 \times 0,204 + 0,440 \approx 0,622$ değeri elde edilmiştir. Bu sonuç, prososyal örgütsel davranışların örgütsel sürdürülebilirlik üzerindeki toplam etkisinin önemli bir bölümünün marka güveni aracılığıyla gerçekleştiğini ve marka güveninin bu ilişkide etkili bir psikolojik mekanizma olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda, araştırmanın "H7" numaralı hipotezi kabul edilmiştir.

Çalışmada demografik değişkenlere ilişkin yapılan t-testi ve ANOVA analizleri sonucunda, bazı temel değişkenlerde anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Cinsiyet değişkeni açısından yalnızca marka güveninde; medeni durum açısından prososyal örgütsel davranış ve marka imajında; görev pozisyonuna göre ise tüm temel değişkenlerde anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Aylık gelir düzeyinde prososyal örgütsel davranış ve marka güveni farklılık göstermiş, departman bazında ise yalnızca prososyal örgütsel davranışta anlamlı bir fark saptanmıştır. Buna karşın yaş, eğitim düzeyi ve işletmede çalışma süresi değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. Dolayısıyla, "H8: Demografik değişkenlere göre temel değişkenlerde anlamlı farklılıklar bulunmaktadır." hipotezi kısmen desteklenmiştir.

Tablo 9. Hipotezlerin testi

Hipotez	Sonuç
H1: Prososyal örgütsel davranışların örgütsel sürdürülebilirlik üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Kabul
H2: Prososyal örgütsel davranışların marka imajı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Kabul
H3: Prososyal örgütsel davranışların marka güveni üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Kabul
H4: Marka imajının örgütsel sürdürülebilirlik üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Kabul
H5: Marka güveninin örgütsel sürdürülebilirlik üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Kabul

H6: Prososyal örgütsel davranışların örgütsel sürdürülebilirlik üzerindeki etkisinde marka imajının aracılık rolü vardır.	Kabul
H7: Prososyal örgütsel davranışların örgütsel sürdürülebilirlik üzerindeki etkisinde marka güveninin aracılık rolü vardır.	Kabul
H8: Demografik değişkenlere göre temel değişkenlerde anlamlı farklılıklar bulunmaktadır.	Kısmen kabul

8. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma, konaklama işletmesi çalışanlarının sergilediği prososyal örgütsel davranışların yönetsel, ekonomik, kültürel, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkisini incelemekte; bu ilişkide marka imajı ve marka güveninin aracı rolünü belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, Ankara'daki konaklama işletmelerinde çalışan 404 katılımcıdan elde edilen veriler doğrultusunda yürütülmüş ve geliştirilen hipotezler regresyon analizleri ile test edilmiştir. Elde edilen bulgular, prososyal örgütsel davranışların örgütsel sürdürülebilirlik algısı üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisinin bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca, prososyal davranışların hem marka imajı hem de marka güveni üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkiler oluşturduğu, bu iki marka temelli değişkenin ise örgütsel sürdürülebilirliği anlamlı biçimde yordadığı tespit edilmiştir. Yapılan aracılık analizleri sonucunda, marka imajı ve marka güveninin her ikisinin de prososyal davranış ile örgütsel sürdürülebilirlik arasındaki ilişkide kısmi aracılık rolü üstlendiği belirlenmiştir. Bu sonuçlar, çalışanların gönüllülük temelli olumlu örgütsel davranışlarının yalnızca işletme içi iklimi değil, aynı zamanda dış çevreye yansıyan marka algısı üzerinden sürdürülebilirlik performansını da desteklediğini ortaya koymaktadır. Bulgular, konaklama sektöründe sürdürülebilirliğe yönelik stratejik yaklaşımlarda insan faktörünün ve marka yönetiminin bütüncül olarak ele alınması gerektiğine işaret etmektedir.

Mevcut literatürde prososyal örgütsel davranış, marka imajı, marka güveni ve örgütsel sürdürülebilirlik değişkenlerini aynı modelde ve aracılık bağlamında inceleyen çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, bu değişkenlerin farklı faktörlerle birlikte ele alındığı araştırmalar mevcuttur. Bu bağlamda, mevcut çalışmayı destekleyen bazı örnek araştırmalar aşağıda özetlenmektedir:

Bu araştırmada prososyal örgütsel davranışların örgütsel sürdürülebilirlik üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu bulunmuştur. Bu bulgu, farklı sektörlerde ve örneklemlerde yapılan çeşitli çalışmayla da örtüşmektedir. Örneğin, El Sawah ve Elkholy (2024), hemşireler üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmada, prososyal liderliğin örgütsel sürdürülebilirliği önemli ölçüde artırdığını ve bu etkinin hemşirelerin çevreci davranışlarıyla da güçlendiğini ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Ficapal-Cusí vd. (2020) prososyal davranışların, bilgi paylaşımı ve aidiyet yoluyla örgütsel vatandaşlık davranışlarını tetiklediğini ve bunun da sürdürülebilir kurumsal gelişimi desteklediğini göstermiştir. Vieweg (2018) ise, prososyal davranışların örgüt kültürünü kolektif, işbirlikçi ve ilham verici biçimde şekillendirdiğini ve bu sayede uzun vadeli sürdürülebilirliğe katkı sağladığını belirtmektedir. Bu bulgular bir arada değerlendirildiğinde, prososyal örgütsel davranışların sürdürülebilir organizasyonel yapıları destekleyen temel bir unsur olduğu açıkça görülmektedir.

Bulgular neticesinde prososyal örgütsel davranışların marka imajı üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu ortaya konmuştur. Bu sonuç, mevcut alanyazında yer alan çeşitli çalışmalarla da desteklenmektedir. Örneğin, Sukortprommee (2013), otomotiv hizmet sektöründe yürüttüğü araştırmada, kurumsal marka kişiliğinin çalışanların sosyal kimlikleri aracılığıyla prososyal davranışları tetiklediğini ve bunun da marka imajına olumlu katkı sağladığını göstermiştir. Durgha Devi ve Arumugam (2024) ise markaların insanileştirilmiş mesajlarla yürüttüğü sosyal sorumluluk kampanyalarının genç tüketicilerin prososyal davranışlarını artırdığını ve bunun marka ile daha güçlü duygusal bağlar kurulmasına neden olduğunu ortaya koymuştur. Bu da marka imajının gelişimini desteklemektedir. Cha vd. (2014) tarafından yürütülen çalışmada ise, çalışanların kişisel prososyal kimlikleri ile örgütün prososyal değerleri örtüştüğünde, marka ve kurum kimliğiyle özdeşleşmenin arttığı ve bunun marka imajına olumlu katkı sağladığı tespit edilmiştir. Hasan ve Tolani (2018) de prososyal davranışların kurumsal gelişim ve dış paydaş algısı açısından stratejik bir varlık olduğunu vurgulamış, bu davranışların sürdürülebilir marka değeri oluşturmadaki önemini belirtmiştir. Bu bulgular, prososyal örgütsel davranışların sadece içsel

motivasyon ve iş ortamı açısından değil, aynı zamanda dış algı ve marka imajı düzeyinde de etkili olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada prososyal örgütsel davranışların marka güveni üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu bulunmuştur. Bu bulgu, farklı sektörlerde ve bağlamlarda yürütülen çalışmalarla da desteklenmektedir. Örneğin, Das (2018) bankacılık sektöründe gerçekleştirdiği çalışmada, rol tanımına uygun müşteri hizmeti davranışlarının müşteri güveniyle anlamlı şekilde ilişkili olduğunu ve bu davranışların örgütsel güven ve marka güveni algılarını güçlendirdiğini ortaya koymuştur. Benzer şekilde, van Houwelingen ve van Dijke (2023) çalışanların güven kazanmak için prososyal davranışlarda bulunduğunu ve bu davranışların gözlemlendiği durumlarda örgüt içi güvenin anlamlı biçimde arttığını bulmuştur. Wong ve Lee (2021) ise çevrimiçi marka toplulukları üzerine yaptıkları araştırmada, prososyal davranışların sosyal güven aracılığıyla etkileşimi ve marka güvenini artırdığını ileri sürmüştür. Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, prososyal davranışların sadece içsel çalışma ilişkilerini değil, aynı zamanda tüketici düzeyinde güven inşasını ve marka ile kurulan bağları da güçlendirdiği söylenebilir.

Bu araştırmada marka imajının örgütsel sürdürülebilirlik üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, farklı sektör ve örneklemlerde yapılan çalışmalarla da uyumludur. Örneğin, Farida (2020), bir üniversite markası üzerine gerçekleştirdiği araştırmada, marka imajının sürdürülebilir pazarlama uygulamaları üzerinde yüksek düzeyde etkili olduğunu, özellikle marka sevgisi ve güveni ile desteklendiğinde bu etkinin daha da güçlendiğini ortaya koymuştur. Faraoni (2021), lüks moda sektöründe yaptığı çalışmada, tüketicilerin bir markayı çevreye ve topluma duyarlı olarak algıladığında, bu algının marka imajı üzerinden kurumsal sürdürülebilirliği desteklediğini vurgulamıştır. Štreimikienė ve Ahmed (2021) ise kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarıyla marka imajı arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu ve bu ilişkinin kurumsal performans ile sürdürülebilirlik üzerinde önemli etkiler oluşturduğunu bulmuşlardır. Bu bulgular, güçlü bir marka imajının yalnızca müşteri algısı değil, aynı zamanda örgütün sürdürülebilir stratejik başarısı açısından da önemli bir unsur olduğunu göstermektedir.

Elde edilen bulgular marka güveninin örgütsel sürdürülebilirlik üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu göstermiştir. Bu sonuç, mevcut alanyazında yer alan çeşitli çalışmalarla da desteklenmektedir. Örneğin, Stoica ve Hickman (2022), profesyonel danışmanlar üzerinden yürüttükleri araştırmada, sürdürülebilirlik odaklı markaların güven inşa etmesinin, tüketicilerin markaya olan bağlılıklarını artırdığını ve sürdürülebilir marka ilişkilerini güçlendirdiğini ortaya koymuşlardır. Mckinney ve Benson (2013), marka güveninin yalnızca işlevsel vaatlerin yerine getirilmesiyle değil, aynı zamanda samimiyet ve değer uyumu ile oluştuğunu; bu güvenin ise markaya daha sürdürülebilir bir pazar konumu sağladığını belirtmişlerdir. Schoppen (2017) tarafından yapılan çalışmada, marka güveninin güçlü marka ilişkileri ve sürdürülebilir kurumsal değer oluşturma açısından merkezi bir rol oynadığı ve bu güvenin kurumsal sürdürülebilirliği desteklediği ifade edilmiştir. Bu çalışmalar, marka güveninin sadece müşteri ilişkilerini değil, aynı zamanda uzun vadeli örgütsel sürdürülebilirliği de destekleyen stratejik bir unsur olduğunu göstermektedir.

Bu araştırmanın sonucunda prososyal örgütsel davranışların örgütsel sürdürülebilirlik üzerindeki etkisinde marka imajının anlamlı bir aracılık rolü olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, alanyazındaki benzer çalışmalarla da örtüşmektedir. Örneğin Javed vd. (2024), hızlı moda sektöründe gerçekleştirdikleri çalışmada, sosyal sürdürülebilirlik temelli pazarlama stratejilerinin tüketici davranışlarını etkilediğini ve bu etkinin marka imajı gibi aracılar yoluyla sürdürülebilirlik algısını güçlendirdiğini göstermiştir. Jia vd. (2023) tarafından yürütülen bir araştırmada ise, sürdürülebilirlik pazarlamasının tüketici davranışlarına etkisinde marka imajının doğrudan aracı olduğu ve bu ilişkinin örgütsel sürdürülebilirliğe katkı sunduğu ifade edilmiştir. Bu çalışmalar, olumlu marka imajının yalnızca tüketici algılarını değil, aynı zamanda prososyal davranışların sürdürülebilirlik çıktıları üzerindeki etkisini de güçlendirdiğini ortaya koymaktadır.

Çalışmada prososyal örgütsel davranışların örgütsel sürdürülebilirlik üzerindeki etkisinde marka güveninin anlamlı bir aracılık rolü olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, mevcut literatürdeki benzer araştırmalarla da örtüşmektedir. Örneğin Khandai vd. (2023), kişisel bakım sektöründe gerçekleştirdikleri çalışmada, sürdürülebilir pazarlama uygulamalarının marka güvenini artırdığını ve bu güvenin, marka sadakati ve uzun vadeli sürdürülebilirliğe geçişte aracı rol oynadığını ortaya koymuşlardır. Prescah (2023), bir konaklama işletmesi örneğinde yaptığı araştırmada, sürdürülebilir

pazarlama faaliyetlerinin marka güvenini artırarak müşterilerin marka sadakatini geliştirdiğini ve bu sürecin kurumsal sürdürülebilirliği olumlu etkilediğini göstermiştir. Bu çalışmalar, prososyal davranışların marka güveni yoluyla kurumsal sürdürülebilirliğe olan katkısını vurgulayarak, mevcut bulgularla paralellik göstermektedir.

Bu araştırmada demografik değişkenlerin prososyal örgütsel davranış, örgütsel sürdürülebilirlik, marka imajı ve marka güveni gibi temel değişkenler üzerinde anlamlı farklılıklar oluşturduğu bulunmuştur. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular, literatürde demografik faktörlerin örgütsel tutum ve davranışlar üzerinde farklılaşmaya yol açabileceğini ortaya koyan çalışmalarla örtüşmektedir. Araştırma sonuçlarına göre, cinsiyet değişkeni yalnızca marka güveni değişkeni üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmuştur. Kadın katılımcıların erkek katılımcılara kıyasla markaya daha fazla güven duyduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde, Khaiat ve Tichtich (2024), örgütsel güven düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterdiğini, erkek çalışanların daha yüksek düzeyde güven bildirdiğini ortaya koymuştur. Ayrıca, Geske vd. (2011) da demografik farklılıkların bireysel algılar ve sürdürülebilirlik davranışları üzerinde bölgesel ve yapısal düzeyde etkili olduğunu belirtmiştir. Medeni duruma göre yapılan analizde, evli bireylerin prososyal örgütsel davranış ve marka imajı düzeylerinin bekar bireylere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Sazonov vd. (2017), demografik geçişlerin üniversite kurumlarının sürdürülebilir yapılarında değişim meydana getirdiğini ve bireylerin medeni durumu gibi demografik özelliklerin bu algıları etkileyebileceğini ifade etmiştir. Ayrıca, Ghiurca ve Iordan (2015), demografik yapıların özellikle sosyal tutum ve örgütsel algılar üzerinde anlamlı farklılıklara neden olabildiğini göstermiştir. İşletmedeki pozisyona göre analizler tüm değişkenlerde anlamlı farklılıklar göstermiştir. Yöneticilerin, çalışanlara kıyasla prososyal davranışlar, marka güveni, marka imajı ve sürdürülebilirlik algıları daha yüksektir. McCollum vd. (2021), iş pozisyonunun sürdürülebilirlik algıları üzerinde güçlü etkileri olduğunu ve yöneticilerin bu süreçlerde daha proaktif roller üstlendiğini belirtmiştir. Benzer şekilde, Plane (2017) de yönetsel rollerin sürdürülebilir gelişmeye katkı sağladığını ortaya koymuştur. Aylık gelir düzeyine göre çalışanların prososyal örgütsel davranış ve marka güveni düzeylerinde anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Nguea (2023), demografik değişkenlerin (özellikle gelir düzeyi gibi ekonomik faktörlerin), sürdürülebilir davranışları dolaylı yollardan etkilediğini göstermiştir. Ayrıca, Halpin ve Lorimer (2017), demografik yapıların uzun vadeli sürdürülebilirlik stratejilerini şekillendirdiğini ve özellikle gelir-güven ilişkisine etki ettiğini vurgulamıştır. Departmanlara göre yalnızca prososyal örgütsel davranış değişkeninde anlamlı fark bulunmuştur. Lamasanu vd. (2012), görev alanlarının ve fiziksel çalışma ortamlarının çalışanların sosyal davranışlarını etkileyebileceğini belirtmiştir. Aynı şekilde, Stern (2013), yerel organizasyon yapılarının demografik bileşenlerle birlikte sürdürülebilirliğe etkisini analiz etmiş ve iç görev dağılımının önemli bir unsur olduğunu ifade etmiştir.

Bu çalışma, prososyal örgütsel davranış, marka imajı, marka güveni ve örgütsel sürdürülebilirlik değişkenlerini aynı modelde ve aracılık bağlamında ele alarak literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Özellikle Türkiye'de konaklama sektörü bağlamında bu değişkenlerin etkileşimini inceleyen ampirik çalışmaların oldukça sınırlı olması, araştırmanın özgün değerini artırmaktadır. Ayrıca araştırmanın, konaklama işletmelerinde görev yapan çalışanlar örneklemi üzerinden yürütülmesi, konuyu yalnızca müşteri perspektifinden değil, doğrudan hizmet sağlayıcıların ve iç paydaşların bakış açısından değerlendirme imkânı sunarak literatüre katkı sağlamaktadır. Bulgular, uygulayıcılar açısından da önem taşımaktadır. Konaklama işletmeleri, sürdürülebilirlik stratejilerini yalnızca dış iletişimle sınırlı tutmak yerine, çalışan davranışlarını teşvik eden içsel uygulamalara entegre etmelidir. Marka imajı ve güveninin, prososyal davranışların sürdürülebilirlik algısına dönüşmesinde kritik birer kanal olduğu göz önünde bulundurulduğunda, yöneticilerin hem çalışanlara hem de topluma yönelik sürdürülebilirlik vizyonlarını daha etkin biçimde aktarmaları gerekmektedir. Ayrıca politika yapıcılar açısından, turizm ve konaklama sektöründe sürdürülebilirlik projelerinin desteklenmesi ve çalışan temelli uygulamalara önem verilmesi gerektiği açıktır. Bu yönüyle çalışma hem teorik literatüre hem de pratik uygulamalara katkı sağlayan kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır.

Elde edilen bulgular doğrultusunda şu önerilerde bulunmak mümkündür:

1. İnsan odaklı yönetim anlayışı benimsenmelidir. Yöneticiler, çalışanların gönüllülük temelli davranışlarını teşvik edici, iş birliği ve sosyal sorumluluğu önceleyen örgüt iklimleri oluşturmalıdır. Bu amaçla prososyal davranışları destekleyen eğitimler, ödül sistemleri ve iç iletişim stratejileri geliştirilmelidir.

2. Marka yönetimi süreçlerinde iç paydaş katılımı artırılmalıdır. Marka imajı ve marka güveninin sürdürülebilirliği desteklemede aracılık rolü oynadığı göz önüne alındığında, çalışanların kurumsal markaya olan aidiyetini artıracak uygulamalara yer verilmelidir. Çalışanların markayla özdeşleşmesini sağlayacak katılımcı iletişim modelleri, sürdürülebilirlik stratejilerine entegre edilmelidir.

3. Sürdürülebilirlik stratejileri mikro düzeyden başlatılmalıdır. Sürdürülebilirlik hedeflerinin yalnızca yönetsel beyanlarla sınırlı kalmaması, her bir çalışanın günlük iş süreçlerine entegre edilebilmesi için operasyonel düzeyde planlamalar yapılmalıdır. Prososyal davranışların bu süreçlere katkısı dikkate alınarak bireysel sorumlulukları artıran görev tanımları geliştirilebilir.

4. Eğitim ve gelişim programları yaygınlaştırılmalıdır. Çalışanların etik değerler, toplumsal sorumluluk, çevre duyarlılığı ve kurum kültürü gibi konularda bilinçlenmesi için hizmet içi eğitimler düzenlenmeli; özellikle düşük eğitim düzeyine sahip çalışanlar için kapsayıcı ve katılımcı öğrenme ortamları sağlanmalıdır.

5. Demografik farklılıklar dikkate alınarak yönetsel esneklik sağlanmalıdır. Araştırma bulgularına göre cinsiyet, medeni durum, gelir düzeyi ve görev pozisyonu gibi demografik değişkenler, algılarda ve davranışlarda farklılaşmalara neden olabilmektedir. Bu nedenle kurumlar, tek tip uygulamalar yerine esnek ve bireyselleştirilmiş yaklaşımlar geliştirmelidir.

6. Ön büro gibi yüksek etkileşimli departmanlarda prososyal davranışlar daha fazla desteklenmelidir. Araştırmada ön büro çalışanlarının daha yüksek düzeyde prososyal davranış sergilediği gözlemlenmiştir. Bu durumdan hareketle, müşteriyle doğrudan temas hâlinde olan çalışanların sosyal becerilerini geliştirmeye yönelik özel programlar uygulanabilir.

7. Marka güveni inşasında süreklilik esas alınmalıdır. Çalışanların markaya güven duyması, dış paydaşlar nezdinde de markaya olan güvenin güçlenmesine katkı sağlar. Bu nedenle, yönetim süreçlerinde tutarlılık, şeffaflık ve etik ilkeler ön planda tutulmalı, güven temelli bir kurum kültürü inşa edilmelidir.

Gelecek araştırmalar için öneriler olarak şunlar sıralanabilir: Bu çalışma yalnızca konaklama sektörüne odaklandığı için, farklı sektörlerdeki benzer yapılarla karşılaştırmalı analizler yapılabilir. Ayrıca, boylamsal veri setleriyle prososyal davranışların uzun vadeli sürdürülebilirlik etkileri incelenebilir. Nitel araştırmalarla da çalışanların bireysel deneyimlerine ve marka algılarına daha derinlemesine ışık tutulabilir.

KAYNAKÇA

Amireh, E. (2021). Boosting brand citizenship behavior through internal green marketing: The role of brand trust and willingness to be environmentally friendly. Journal of Sustainable Marketing, 2(1), 1–11. https://doi.org/10.51300/jsm-2021-28

Baral, S. (2016). Antecedents of brand trust. Anveshak International Journal of Management, 5, 102-112. https://doi.org/10.15410/AIJM/2016/V5I1/90317.

Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. Journal of Personality and Social Psychology, 51(6), 1173–1182. https://doi.org/10.1037/0022-

Blau, P. (2017). Exchange and power in social life. Routledge.

Brief, A., & Motowidlo, S. (1986). Prosocial oOrganizational behaviors. Academy of Management Review, 11, 710-725. https://doi.org/10.5465/AMR.1986.4283909.

Cha, J., Chang, Y. K., & Kim, T. Y. (2014). Person–organization fit on prosocial identity: Implications on employee outcomes. Journal of Business Ethics, 123(1), 57-69. https://doi.org/10.1007/s10551-013-1799-7

Ciuciuc, V., Bunica, A., Biea, E., Treapăt, L., & Edu, T. (2025). Managerial insights on sustainable practices in today's business: mapping economic, social, cultural, and environmental dimensions and their organizational outcomes. Kybernetes.

Cohen, J. (1988). Statistical Power Analysis for The Behavioral Sciences. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Cropanzano, R., & Mitchell, M. S. (2005). Social exchange theory: An interdisciplinary review. Journal of management, 31(6), 874-900.

Çağlıyan, V., Şahin, E., & Selek, N. (2018). Öğrencilerin marka farkındalığının, marka imajı ve marka güvenine etkisi: Selçuk Üniversitesi, İİBF örneği. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (40), 186-198.

Dancey, C. P., & Reidy, J. (2017). Statistics without Maths for Psychology. Pearson.

Das, S. (2018). Prosocial Service Behaviour (PSD) and Customer's Trust in the Company: Evidences from Banking Industry in India. Journal of Organization and Human Behaviour, 7, 37-51.

Delgado-Ballester, E., Munuera-Aleman, J. L., & Yague-Guillen, M. J. (2003). Development and validation of a brand trust scale. International journal of market research, 45(1), 35-54.

Disse, I. K., & Becker-Özcamlica, H. (2022). The effects of employee behavior in sustainable service organizations. Journal of Services Marketing, 36(8), 1095-1105.

Durgha Devi, L., & Arumugam, T. (2024). When brands show a human side, hearts open a wide! Enhancing prosocial behavior through anthropomorphized brand messaging in cause related marketing. Frontiers in Communication, 9, 1495247.

Elias, A., Sanders, K., & Hu, J. (2023). The sustainable human resource practices and employee outcomes link: An HR process lens. Sustainability, 15(13), 10124.

Elkholy, S. M. (2024). Prosocial leadership and organizational sustainability: moderating role of nurses' green behavior. International Egyptian Journal of Nursing Sciences and Research, 4(2), 70-86. https://doi.org/10.21608/ejnsr.2024.334332

Elkington, J. (1998). Partnerships from cannibals with forks: The triple bottom line of 21st-century business. Environmental quality management, 8(1), 37-51.

Escalas, J. E., & Bettman, J. R. (2005). Self-construal, reference groups, and brand meaning. Journal of consumer research, 32(3), 378-389.

Faraoni, M. (2021). Building a Sustainable Brand Image in Luxury Fashion Companies. In: Ozuem, W., Ranfagni, S. (eds) The Art of Digital Marketing for Fashion and Luxury Brands. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-70324-0_12

Farida, S. (2020). Brand image laverage in gaining sustainability marketing: Brand experience as the moderator (Study on the "State Defense" brand in the National Development University (UPN) "Veteran" East Java). Journal of Economics, Finance and Management Studies. https://doi.org/10.47191/jefms/v3-i12-03

Ficapal-Cusí, P., Enache-Zegheru, M., & Torrent-Sellens, J. (2020). Linking perceived organizational support, affective commitment, and knowledge sharing with prosocial organizational behavior of altruism and civic virtue. Sustainability, 12(10), 10289.

Field, A. (2018). Discovering statistics using IBM SPSS statistics University of Sussex.

Freeman, R. E. (2010). Strategic management: A stakeholder approach. Cambridge University press.

Geske, J., Kuckshinrichs, W., & Kronenberg, T. (2011). Analysing the impact of demographic development on sustainability via infrastructure networks. International Journal of Global Environmental Issues, 11, 310-335.

Ghiurcă, A. A. & Iordan, A. R. (2015). Implication of demographic dimension in local sustainable development Case study: Cuejdiu hydrographic basin. Lucrările Seminarului Geografic" Dimitrie Cantemir", 40, 151-158.

Ghiurca, A. A., Lamasanu, A., & Mihai, F. C. (2012). Implication of demographic dimension in sustainable rural development. Case study: Râșca Valley. Scientific Papers Agricultural Management, 14(1), 343-350.

Güriş, S. ve Çağlayan, E. (2005). Ekonometri.Der Yayınları.

Hair Jr, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2010). Multivariate Data Analysis. Prentice Hall

Halpin, C. R., & Lorimer, C. G. (2017). A Demographic approach to evaluating tree opulation sustainability. Forests, 8(2), 46. https://doi.org/10.3390/f8020046

Harvey, J., Bolino, M. C., & Kelemen, T. K. (2018). Organizational citizenship behavior in the 21st century: how might going the extra mile look different at the start of the new millennium?. In Research in personnel and human resources management (pp. 51-110). Emerald Publishing Limited.https://doi.org/10.1108/S0742-730120180000036002

Hasan, S. & Tolani, K. (2018). Prosocial Organizational Behaviour. HELIX.

Fong, L. H. N., Leung, D., Ly, T. P., & Zhang, C. X. (2021). Culture mindsets and intention to stay in foreign peer-to-peer accommodation: Exploring underlying mechanisms. Journal of Hospitality and Tourism Management, 48, 110-118.

Hui, G. (2007). Practical Research on Brand Image and Its Effects on Consumers Behavior Intension. China Business and Market. 2(23), 1-12.

El sawah, E., & Elkholy, S. (2024). Prosocial leadership and organizational sustainability: moderating role of nurses' green behavior. International Egyptian Journal of Nursing Sciences and Research, 4(2), 70-86. doi: 10.21608/ejnsr.2024.334332

Javed, T., Mahmoud, A. B., Yang, J., & Zhao, X. (2024). Green branding in fast fashion: examining the impact of social sustainability claims on Chinese consumer behaviour and brand perception. Corporate Communications: An International Journal, 29(6), 915-934.

Jia, T., Iqbal, S., Ayub, A., Fatima, T., & Rasool, Z. (2023). Promoting Responsible Sustainable Consumer Behavior through Sustainability Marketing: The Boundary Effects of Corporate Social Responsibility and Brand Image. Sustainability, 15(7), 6092. https://doi.org/10.3390/su15076092

Kalaycı, Ş. (2010). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. Asil Yayın.

Keller, K. L. (1993). Conceptualizing, measuring, and managing customer-based brand equity. Journal of marketing, 57(1), 1-22.

Khaiat, A., & Tichtich, M. (2024). Demographic variables and their impact on organizational trust. Future Human Image. 21, 25-37. https://doi.org/10.29202/ fhi/21/3.

Khandai, S., Mathew, J., Yadav, R., Kataria, S., & Kohli, H. (2023). Ensuring brand loyalty for firms practising sustainable marketing: a roadmap. Society and Business Review, 18(2), 219-243.

Kim, M. J., & Kim, B. J. (2021). The performance implication of corporate social responsibility: The moderating role of employee's prosocial motivation. International Journal of Environmental Research and Public Health, 18(6), 3128.

Lau, G. T., & Lee, S. H. (1999). Consumers' trust in a brand and the link to brand loyalty. Journal of market-focused management, 4, 341-370.

Mallery, P., & George, D. (2005). SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference 13.0 Update. Allyn and Bacon.

Mansoor, M., Paul, J., Khan, T. I., & Abukhait, R. (2025). Customer evangelists: Elevating hospitality through digital competence, brand image, and corporate social responsibility. International Journal of Hospitality Management, 126, 1-11.

McCollum, D., Nicholson, H., & Duffy, P. (2021). A place-based approach to population sustainability: Demographic and economic change at the local level in Fife, Scotland. Local Economy: The Journal of the Local Economy Policy Unit, 36, 505523.

Mckinney, M. E., & Benson, A. (2013). The value of brand trust. Journal of Brand Strategy. (2)1, 76-86. https://doi.org/10.69554/FZHS8281

McNeely, B. L., & Meglino, B. M. (1994). The role of dispositional and situational antecedents in prosocial organizational behavior: An examination of the intended beneficiaries of prosocial behavior. Journal of applied psychology, 79(6), 836-849.

Mohd Zawawi, N. F., & Abd Wahab, S. (2019). Organizational sustainability: a redefinition?. Journal of Strategy and Management, 12(3), 397-408.

Morgan, R. M., & Hunt, S. D. (1994). The commitment-trust theory of relationship marketing. Journal of marketing, 58(3), 20-38.

Nguea, S. M. (2023). Demographic dividend and environmental sustainability: The mediation effects of economic growth, ICT, foreign direct investment, and urbanization. Next Sustainability, 2, 100005.

Pallant, J. (2020). SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using IBM SPSS. Routledge.

Plane, D.A. (2017). The Sustainability of Demographic Progress Around the World. In: Shibusawa, H., Sakurai, K., Mizunoya, T., Uchida, S. (eds) Socioeconomic Environmental Policies and Evaluations in Regional Science. New Frontiers in Regional Science: Asian Perspectives, vol 24. Springer,

Prescah, F. M. (2023). Increasing customer brand loyalty for hospitality organizations practicing sustainable marketing: A case study of café javas, Uganda. Sch J Econ Bus Manag, 9, 214-231.

Rawshdeh, Z. A., Makhbul, Z. K. M., Rawshdeh, M., & Sinniah, S. (2023). Perceived socially responsible-HRM on talent retention: The mediating effect of trust and motivation and the moderating effect of other-regarding value orientation. Frontiers in Psychology, 13.

Saxena, N., & Dhar, U. (2017). Brand image: A seasoned Rrview. Asian Journal of Management, 8, 103-106. https://doi.org/10.5958/2321-5763.2017.00016.6.

Sazonov, S.P., Fedotova, G.V., Solodova, S.V., Polyanskaya, E.A. (2017). Influence of Demographic Transitions on the Formation of Sustainable Institutional Environment of Universities. In: Popkova, E. (eds) Overcoming Uncertainty of Institutional Environment as a Tool of Global Crisis Management. Contributions to Economics. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-60696-5_33

Schoppen, H. S. (2017). The Impact of Brands on People, Markets and Society: Build Bridge Bond Method for Sustainable Brand Leadership.

Sezen-Gültekin, G., & Argon, T. (2020). Development of organizational sustainability scale. Sakarya University Journal of Education, 10(3), 507-531.

Shim, E. (2014). Sustainability, Stakeholder Perspective and Corporate Success: A Paradigm Shift.

Singh, U., & Srivastava, K. (2016). Organizational trust and organizational Citizenship Behaviour. Global Business Review, 17, 594 - 609.

Stern, E. (2013). Demographic sustainability and rural development policy. Journal of Maps, 9, 154 - 160. https://doi.org/10.1080/17445647.2013.773566.

Stoica, M., & Hickman, T. M. (2022). Sustainability through the lens of the professional adviser: the case for brand trust. Journal of Product & Brand Management, 31(5), 689-701.

Štreimikienė, D., & Ahmed, R. R. (2021). Corporate social responsibility and brand management: Evidence from Carroll's pyramid and triple bottom line approaches. Technological and Economic Development of Economy, 27, 852–875.

Sukortprommee, S. (2013). The effect of corporate brand personality on customer-contact employee's prosocial behavior and the mediating effect of brand identification in Japanese automotive service sector (Doctoral dissertation, Rajamangala University of Technology Thanyaburi. Faculty of Business Administration. Business).

Şentürk, F. K., & Altunok, D. (2023). Turkish adaptation of the prosocial organizational behaviors scale: A validity and reliability study. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 22(85), 118-134.

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2019). Using Multivariate Statistics. Pearson.

Tavşancıl, E. (2010). Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi. Nobel Yayıncılık.

Van Houwelingen, G., & Van Dijke, M. (2023). Investing to gain others' trust: Cognitive abstraction increases prosocial behavior and trust received from others. PLOS ON, 18.

Vieweg, J. C. (2018). Prosocial behaviors: Their motivations and impacts on organizational culture. The Journal of Values-Based Leadership, 11(2), 12.

Wales, T. (2013). Organizational sustainability: What is it, and why does it matter. Review of enterprise and management studies, 1(1), 38-49.

Wong, A., & Lee, M. (2021). Building engagement in online brand communities: The effects of socially beneficial initiatives on collective social capital. Journal of Retailing and Consumer Services.65. https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2021.102866.

Xiaoping, P., Xizhou, T., & Xiaodong, G. (2019). Prosocial behavior in organizations: A literature review and prospects. Foreign Economics & Management, 41(5), 114–127.

Yazıcıoğlu, Y., ve Erdoğan, S. (2004). SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Detay Yayıncılık.

Zettler, I. (2021). A glimpse into prosociality at work.. Current opinion in psychology, 44, 140-145 . https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2021.09.009

Araştırma Makalesi / Research Article

Konaklama İşletmesi Çalışanlarının Prososyal Örgütsel Davranışlarının Yönetsel, Ekonomik, Kültürel, Sosyal ve Çevresel Sürdürülebilirlikleri Üzerine Etkisinde Marka İmajı ve Güveninin Aracılık Rolü

The Mediating Role of Brand Image and Trust in the Effect of Prosocial Organizational Behaviors of Accommodation Business Employees on Managerial, Economic, Cultural, Social, and Environmental Sustainability

Mehmet Emin KEKE & Fuat ÇELİKEL

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.335

Geliş/Received: 23/09/2025	Kabul/Accepted: 05/05/2026

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

In today's global business environment, sustainability is no longer evaluated solely through economic performance but through an integrated approach encompassing social, environmental, and managerial dimensions. Within this context, the hospitality industry stands out as a labor-intensive sector where employee attitudes and organizational culture play a decisive role in achieving sustainability objectives. Prosocial organizational behaviors (POB) — voluntary, cooperative, and responsibility-oriented actions performed by employees — have become strategic determinants of long-term organizational success. These behaviors foster collaboration, empathy, and ethical conduct, which collectively enhance an organization's social legitimacy and environmental awareness.

Recent developments in brand management literature highlight that employee behavior influences not only internal organizational outcomes but also external brand perception. Brand-related constructs such as brand image and brand trust serve as psychological mechanisms that strengthen the link between internal culture and external reputation. A strong brand image enhances the perceived integrity and social responsibility of a company, while brand trust reinforces both internal commitment and consumer loyalty.

Despite growing academic interest in sustainability and organizational behavior, few empirical studies have simultaneously examined prosocial organizational behavior, brand image, brand trust, and organizational sustainability within a single conceptual framework. This study seeks to fill that gap by analyzing how prosocial behaviors exhibited by hospitality employees influence organizational sustainability, with brand image and brand trust functioning as mediating variables. By exploring this multidimensional interaction, the research contributes to a deeper understanding of how human-centered organizational behaviors can drive sustainable business models and strengthen brand equity in the hospitality sector.

Methods

This research adopts a quantitative, relational survey design to empirically test the relationships among prosocial organizational behavior, brand image, brand trust, and organizational sustainability. The study population consists of employees working in accommodation businesses operating in Ankara, Türkiye. According to official data from the Social Security Institution (SGK), as of May 2025, there were 814 hospitality businesses in Ankara employing 12,275 insured workers. Using a convenience sampling method, data were collected from 404 employees, representing different positions, departments, and tenure levels across the sector. This sample size meets the statistical threshold for populations above 10,000, as suggested by Yazıcıoğlu and Erdoğan (2004).

Data were gathered through a structured questionnaire composed of four previously validated Likert-type scales: Prosocial Organizational Behavior, Brand Image, Brand Trust, and Organizational Sustainability. All items were rated on a five-point Likert scale ranging from "strongly disagree (1)" to "strongly agree (5)."

Before conducting hypothesis tests, descriptive and preliminary analyses were performed. Normality was verified through skewness and kurtosis coefficients, all within acceptable thresholds. Reliability analyses yielded Cronbach's Alpha values exceeding 0.80 for all scales, confirming internal consistency. Sampling adequacy and factorability were established using Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) values ranging between 0.62 and 0.95 and Bartlett's Test of Sphericity ($p < 0.001$).

Hypotheses were tested using multiple regression and mediation analyses. The mediation effects of brand image and brand trust were examined based on the Baron and Kenny (1986) three-step procedure. Additionally, independent samples t-tests and one-way ANOVA were applied to assess differences in key variables according to demographic factors such as gender, age, income, education, tenure, position, and department. The significance level was set at $p < 0.05$ for all tests. Ethical approval was obtained prior to data collection, and confidentiality and voluntary participation were strictly observed throughout the research process.

Results and Discussion

The findings indicate that prosocial organizational behavior has a significant and positive impact on organizational sustainability. Employees who engage in voluntary collaboration, altruism, and supportive behavior contribute meaningfully to the long-term viability of their organizations. Such behaviors promote ethical work climates, strengthen commitment, and enhance both individual and collective responsibility toward sustainable practices. In this sense, prosociality acts as an internal catalyst that supports the social and environmental dimensions of sustainability beyond traditional managerial initiatives.

Further analyses revealed that prosocial behavior positively influences both brand image and brand trust. Employees who exhibit empathy and cooperation shape external perceptions of the organization as ethical, dependable, and socially responsible. Within service-oriented sectors, where customer interaction is a key determinant of brand experience, prosocial employee conduct directly strengthens the perceived authenticity and appeal of the brand. A trustworthy and ethically grounded brand image thus becomes an extension of the internal culture fostered by employee behavior.

The study also confirmed that brand image significantly enhances organizational sustainability. A favorable brand image not only improves market reputation but also drives internal motivation among employees to engage in sustainable initiatives. Organizations perceived as responsible and credible tend to integrate social and environmental priorities more effectively into their strategic frameworks. This finding reinforces the notion that brand image serves as a bridge connecting organizational identity with external sustainability outcomes.

Similarly, brand trust was found to positively influence organizational sustainability. Brands perceived as reliable and consistent enjoy long-term stakeholder loyalty and resilience during market or operational crises. Trust reduces uncertainty, strengthens organizational cohesion, and promotes stable relationships between the organization and its stakeholders. From a sustainability perspective, trust-driven relationships facilitate continuous collaboration and accountability, ensuring the durability of organizational values.

Crucially, both brand image and brand trust were found to play partial mediating roles in the relationship between prosocial behavior and organizational sustainability. This means that prosocial behaviors do not solely exert direct influence; rather, their effects are amplified when internal cooperation and ethical commitment are reflected in external brand perception. In essence, the transition from individual-level behavior to organizational sustainability occurs through the collective reputation and reliability embedded in the brand identity.

The results of demographic analyses partially supported Hypothesis 8, revealing significant differences across certain variables. Female participants reported higher brand trust levels compared to males, while married employees exhibited stronger prosocial tendencies and higher brand image perceptions than

single participants. Moreover, employees with higher income levels displayed greater prosocial orientation and brand trust, possibly due to increased job satisfaction and perceived organizational support. Departmental comparisons revealed significant variation only in prosocial behavior, particularly between front-office and housekeeping staff — a reflection of the direct customer interaction inherent in-service roles. These findings suggest that individual and structural characteristics together shape how employees perceive and enact prosocial and sustainability-related behaviors.

Overall, the empirical evidence demonstrates that prosocial organizational behavior not only promotes internal cohesion and ethical culture but also reinforces the organization's external legitimacy through its impact on brand perception. Therefore, sustainability strategies in the hospitality industry should not be confined to managerial policies or environmental initiatives; they must also incorporate the behavioral, emotional, and cultural dimensions of the workforce. Encouraging prosocial actions, fostering trust-based brand relations, and investing in positive brand image development can collectively strengthen both social capital and long-term competitive advantage.

From a theoretical standpoint, this study bridges the domains of organizational behavior, brand management, and sustainability research, offering a comprehensive framework for understanding how human-centered values translate into sustainable brand performance. From a managerial perspective, the findings underline the importance of embedding prosocial values into training, internal communication, and performance evaluation systems. When employees internalize ethical responsibility and perceive alignment between their personal values and the brand's mission, organizational sustainability becomes not merely a policy but a lived culture.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

Neorealist Yaklaşım Doğrultusunda Türkiye Ortadoğu İlişkileri Üzerine Teorik Bir İnceleme (1923-1960)

A Theoretical Analysis on Turkey-Middle East Relations in Line With The Neorealist Approach (1923-1960)

Yusuf YILDIRIM[1]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.352

Geliş/Received: 14/10/2025	Kabul/Accepted: 13/05/2026

Öz

Birinci Dünya Savaşı'nda İttifak Devletlerinin mağlup olması İtilaf gurubunda yer alan devletlerin yayılım ve sömürge eğilimleriyle sonuçlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu topraklarda da işgal girişimleri ve ayrılık hareketleri başlamış Devlet dağılma sürecine girmiştir. Kurtuluş Savaşı ile başlatılan bağımsızlık mücadelesi sonucunda Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur. Bağımsızlığı korumaya yönelik politikalar izlenmiştir. Bu politikalar, Türkiye'nin hem kendi güvenliğini sağlamasına hem de bölgedeki etkisini korumasına yardımcı olmuştur. Batılı devletlerle ilişkilerin geliştirilmesi yönünde çaba gösterilmiştir. Bu durum Türkiye'nin Ortadoğu politikasını da etkilemiş ve Türkiye'nin Batı yanlısı bir politika izlemesine neden olmuştur. Bir devletin dış politikasını analiz ederken uygulanan yaklaşımlardan biri neorealist yaklaşımdır. Bu yaklaşım, uluslararası ilişkilerde devletlerin davranışlarını ve uluslararası sistemin işleyişini anlamak için kullanılan teorik yöntemlerden biridir. Yapısal realizm olarak da adlandırılan bu yaklaşım, 1970'lerde Kenneth Waltz tarafından öne çıkarılmıştır.

Çalışmanın amacı Türkiye'nin 1923-1960 yılları arasında Ortadoğu bölgesinde izlemiş olduğu dış politika anlayışı neorealist yaklaşım doğrultusunda analiz etmektir. Araştırma literatür taramasına ve metin analizlerine dayalı nitel bir çalışma özelliği taşımaktadır. Çalışma sonucunda; güvenlik kaygısı, denge politikası, bölgesel ve küresel iş birliği konularının dönemin dış politika anlayışında önem arz ettiği görülmüştür. Ayrıca Türkiye'nin Batı ittifakına bağlı olması nedeniyle bölgede hâkim olan dinamiklerle çatışma içine girdiği dolayısıyla Türkiye'nin bölgeden uzaklaştığı sonucuna varılmıştır. Çalışmanın bir sonucu da, Türkiye'nin Ortadoğu politikalarına ilişkin yapılan çalışmalarda araştırmacıların geleceğe dönük öngörülerine zemin oluşturma konusunda yardımcı olabileceğidir.

Anahtar Kelimeler: *Uluslararası İlişkiler, Türk Dış Politikası, Siyasi Tarih, Neorealist Yaklaşım, Ortadoğu*

Abstract

The defeat of the Central Powers in World War I resulted in expansionist and colonialist tendencies among the Allied powers. Occupation attempts and secession movements began in the territories held by the Ottoman Empire, and the state entered a period of disintegration. As a result of the struggle for independence initiated by the War of Independence, the Republic of Türkiye was established. Policies aimed at preserving independence were pursued. These policies helped Türkiye both ensure its own security and maintain its influence in the region. Efforts were made to develop relations with Western states. This also influenced Türkiye's Middle East policy, leading it to adopt a pro-Western policy. One approach applied when analyzing a state's foreign policy is the neorealist approach. This approach is one of the theoretical methods used to understand the behavior of states and the

[1]**Sorumlu Yazar/Corresponding Author**, Dr.Öğr.Üyesi, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Isparta, Türkiye, yusufyildirim@isparta.edu.tr

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Yıldırım, Y. (2026). Neorealist Yaklaşım Doğrultusunda Türkiye Ortadoğu İlişkileri Üzerine Teorik Bir İnceleme (1923-1960). *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi, 10(3),*1232-1248.

functioning of the international system in international relations. This approach, also called structural realism, was highlighted by Kenneth Waltz in the 1970s.

The aim of this study is to analyze Türkiye's foreign policy in the Middle East between 1923 and 1960, in line with the neorealist approach. This research is a qualitative study based on literature review and textual analysis. The study demonstrates that security concerns, a policy of balance, and regional and global cooperation were prominent issues in the foreign policy of the period. Furthermore, it concludes that Türkiye's affiliation with the Western alliance has led to conflict with the prevailing dynamics in the region, leading to its withdrawal from the region. Another conclusion of the study is that it can help researchers form the basis for future predictions in studies on Türkiye's Middle East policies.

Keywords: *International Relations, Turkish Foreign Policy, Political History, Neorealist Approach, Middle East*

1.GİRİŞ

Türkiye'nin Ortadoğu ile olan münasebetleri, tarihsel derinliği olan bir mirasın üzerine inşa edilmesinin yanı sıra güncel gelişmelerle dinamik bir nitelik kazanmıştır. Osmanlı Devleti döneminden tevarüs eden siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel bağlar, Türkiye'nin bölge politikasının temel belirleyicileri olmayı sürdürmektedir. Uluslararası sistemin işleyişini ve devlet davranışlarını sistemik bir düzeyde analiz eden Neorealizm, bu ilişkiler ağını anlamlandırmak için teorik çerçeve sunmaktadır. Devletlerin davranışlarını anarşik bir yapı içerisinde; güç, güvenlik ve ulusal çıkar üzerinden tanımlayan bu yaklaşım (Kantarcı, 2012, ss. 47-85), iş birliğinin sınırlarını da bu doğrultuda çizmektedir. Klasik realist gelenekte insan doğasının bencil ve güç odaklı yapısına yapılan vurgu (Donnelly, 2000, ss. 6-7), Neorealist perspektifte sistemin yapısından kaynaklanan bir güvenlik ikilemine ve çıkar odaklı hareket etme zorunluluğuna evrilmektedir. Dolayısıyla, devletler arası etkileşimlerin hâkim güçlerin etkisi ve göreli kazanç kaygıları doğrultusunda şekillendiği bir düzende (Waltz, 1996, ss. 305-308), uzun vadeli bir barıştan ya da güç mücadelelerinin yaşanmadığı bir dünyadan bahsetmek pek mümkün görünmemektedir.

Bu bağlamda Türkiye'nin Ortadoğu ile olan ilişkileri, güvenlik kaygıları ve ulusal menfaatleri ekseninde analiz edilmiştir. Özellikle, 1940'lı yılların sonlarından itibaren Soğuk Savaş'ın etkisiyle meydana gelen jeopolitik değişimler, Türkiye'nin Ortadoğu ile olan ilişkilerini yeniden konumlandırmayı gerektirmiştir. NATO üyeliği ve Marshall Planı çerçevesinde Batı bloku ile ilişkisini güçlendiren Türkiye, aynı zamanda Ortadoğu'daki komşularıyla da diplomatik ve stratejik ilişkilerini düzenleme yoluna gitmiştir.

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden 1960'a kadar olan süreçte Türkiye'nin Ortadoğu politikalarını ele almak bölgedeki rolünü daha iyi anlamamıza yardımcı olabileceği gibi çevreye olan etkisi ve gelecekteki potansiyeli hakkında daha kapsamlı bir değerlendirme yapılmasına da katkı sağlayacaktır. Araştırma kısa bir girişin ardından teorik çerçeve bölümü ile devam etmektedir. İlk olarak neorealizm teorisi üzerinde durulmuş ve neorealizmin temel yaklaşımları açıklanmıştır. Daha sonra 1923-1960 dönemi ABD ve SSCB'nin etkisi doğrultusunda Türk dış politikasında izlenen stratejiler üzerinden analiz düzeyi oluşturulmaya çalışılmıştır.

2. YÖNTEM

Çalışma,1923-1960 yılları arasında Türkiye Ortadoğu ilişkilerinde öne çıkan konular göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. Olaylar dönemin koşulları dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Araştırma amacı doğrultusunda Türk dış politikasında meydana gelen gelişmeler neorealist yaklaşım doğrultusunda incelenmiştir. Bu yaklaşım, uluslararası ilişkilerde devletlerin davranışlarını ve uluslararası sistemin işleyişini anlamak için kullanılan teorik yöntemlerden biridir. Bu yöntemin merkezinde "hayatta kalma" anlayışı olduğu görülür (Waltz, 1988, s. 620). Devletler tarafından dış politikada atılan adımlar bu doğrultuda değerlendirilir. Çalışmanın özünde de bu anlayış doğrultusunda hareket edilmiştir.

2.1. Etik Kurul Onayı

Bu araştırmanın kavramsal çerçevesinin hazırlanması, verilerin toplanması, verilerin analizi ve yorumlanması aşamalarının tamamında etik kurallara uygun hareket edilmiştir. Karşılaşılacak tüm etik ihlallerde ANKAD Dergisi Yayın Kurulunun hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır. Tüm sorumluluk yazarlara aittir. Bu çalışmanın ANKAD Dergisi dışında herhangi bir akademik yayın ortamına

değerlendirme için gönderilmemiş olduğunu taahhüt ederim. Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. "Neorealist Yaklaşım Doğrultusunda Türkiye Ortadoğu İlişkileri Üzerine Teorik Bir İnceleme (1923-1960)" başlıklı araştırmada kamuya açık kaynak olan Neorealist yaklaşım, Türk Dış Politikası ve Türkiye Ortadoğu ilişkilerini konu edinen çalışmalar, biçim ve içerik bakımından taranarak doküman analizi tekniği kullanıldığı için etik kurul izni gerektirmemektedir.

3. NEOREALİZM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Uluslararası ilişkiler alanında teorik bir çerçeve sunan neorealizm, küresel siyaseti anlamak için sistemik bir yaklaşımı bütünleştirerek klasik realizmin önemli bir evrimini temsil eder. XX. yüzyılın ortalarında Kenneth Waltz'un öncü çalışmalarıyla belirgin bir şekilde ortaya çıkan neorealizm, odak noktasını insan doğasından ve bireysel devlet davranışından, uluslararası etkileşimleri dikte eden yapısal faktörlere kaydırır. Waltz'a göre uluslararası sistemin *anarşik yapısı*[2] nedeniyle devletler belirsiz bir ortam ve farklı rekabet koşulları altında mücadele etmektedirler (Waltz, 1988, s. 619). Bu yapısal bakış açısının yalnızca belirli devletlerin davranışlarını değil, aynı zamanda küresel siyaseti şekillendiren (kapsayıcı kalıpları ve etkileşimleri de kapsayan) uluslararası dinamiklerinde daha genel bir şekilde ele alınmasını sağladığı söylenebilir (Bostanoğlu, 2008, s. 97-103).

Neorealist yaklaşımın merkezinde, devletlerin rekabetçi bir ortamda hayatta kalmaya nasıl öncelik verdiklerini açıklayan *güç dengesi* ve *güvenlik ikilemi* ilkeleri yer alır (Tokatlı, 2022, s.129). Güç dengesi teorisi, devletlerin uluslararası sistem içinde, herhangi bir varlığın hakimiyet kurmasını önlemek için, ittifaklar veya askeri yetenekler yoluyla, değişmez bir şekilde dengeyi korumaya çalışacaklarını ileri sürer (Aydın, 2004, s. 49). Bu arada, güvenlik ikilemi, bir devletin güvenliğini artırmak için yaptığı eylemlerin istemeden diğerlerini tehdit edebileceği, bir silahlanma yarışına veya artan gerginliklere yol açabileceği paradoksu olabileceğini vurgular (Davutoğlu, 2011, s. 62-70). Bu durum, devletlerin yalnızca tepkisel olmadıkları aynı zamanda çevrelerindeki hem algılanan tehditler hem de fırsatlar doğrultusunda stratejiler oluşturdukları düşüncesini öne çıkarmaktadır. Temel varsayımları arasında; uluslararası sistemin *anarşik* olduğu (Kantarcı, 2012, s. 60) devletlerin rasyonel aktörler olduğu, devletin temel amacının güvenlik olduğu (Karabulut, 2011, s. 62), güç dengesinin uluslararası sistemde önemli bir unsur olduğu (Dedeoğlu, 2014, s. 77) gibi konular yer almaktadır. Dolayısıyla devletlerin uluslararası sistemde benzer davranışlar sergilediği (Arı, 2013, s. 157) ileri sürülür.

1923'ten 1960'a kadar olan Türkiye-Ortadoğu ilişkileri bağlamında, neorealist bakış açısının uygulanması, bölgesel ve küresel güçlerin çekişmeli bir coğrafyada çıkarlarını nasıl yönlendirdiklerine dair uygulanan politikaların ve güç dinamiklerinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Dahası milliyetçiliğin yükselişi ve II. Dünya Savaşı sonrası değişen bağlılıklar gibi kritik dönüm noktalarında Türkiye'nin Ortadoğu devletleriyle ilişkilerini etkileyen olayları incelememize ve izlediği stratejileri değerlendirmemize de imkân sağlayacaktır.

4. TÜRKİYE-ORTADOĞU İLİŞKİLERİNİN TARİHİ ARKA PLANI

Siyasi sınırları coğrafi bir bütünlükten ziyade, büyük güçlerin stratejik çıkarları ve müdahaleleriyle şekillenmiş yapay bir inşa olan Ortadoğu; tarihsel süreçte güç mücadelelerinin yoğun olarak yaşandığı bir saha olarak Amerika, İngiltere, Rusya, Almanya ve Fransa gibi Batılı devletlerin dış politikasında her daim öncelikli bir önem arz etmiştir. Hatta Batılı devletler kendi konumuna göre bu coğrafyayı adlandırmışlardır. I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Doğu'yu tanımlamak için *The Near East*, *The Middle East* ve *The Far East* olmak üzere üç farklı terimin kullanıldığı görülür. Her terim belli bir bölgeyi tanımlamak için kullanılırken, *The Near East,* Osmanlı Devleti'ni, *The Middle East,* Hindistan'ı ve *The Far East* ise Çin'i kapsamaktaydı (Davison, 1963, s. 17-18). "Middle East" (Ortadoğu) terimini kullananlardan biri Amerikalı deniz stratejisti Alfred Thayer Mahan'dır. 1902 yılında Basra Körfezi ve

[2]Neorealist düşüncede anarşi kavramı, uluslararası sistemi açıklamada kullanılır. Bu yaklaşıma göre devletlerin üzerinde bir güç yoktur. Yani devletler, kendi güvenliklerini sağlamada kendileri sorumludur. Bu da onları kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden aktörler haline getirir. Bkz. Waltz, K. N. (1988). The Origins of War in Neorealist Theory, *The Journal of Interdisciplinary History*, 18(4), 615-628. https://doi.org/10.2307/204817

çevresindeki İngiliz çıkarlarını tanımlamak için kullanmıştır. Kavram, bölgenin kendi kimliğinden çok, Batılı güçlerin Hindistan yolundaki stratejik duraklarını ifade etmekte kullanılmıştır. (Mahan, 1902)

Osmanlı Devleti'nin; Balkan Yarımadası'ndan Hicaz bölgesine, Kuzey Afrika'dan Kafkasya ve Kırım'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada yüzyıllarca hüküm sürmesi, bu topraklar üzerinde yaşayan toplumlarla günümüze kadar ulaşan köklü bir tarih ve kültürel bağın oluşmasına zemin hazırlamıştır. (Zürcher, 1998, s. 26-28). Devletin, çok kültürlü yapısını yansıtan en kritik bölgelerden biri, Asya ve Afrika kıtalarının kesişim noktasında yer alan geniş coğrafyadır (Mahan, 1902). Bu sahada; Asya tarafında Irak, Suriye, Filistin ve Hicaz ile Basra Körfezi hattı; Afrika tarafında ise Mısır, Libya, Tunus ve Cezayir gibi Kuzey Afrika kıyıları stratejik bir bütünlük arz etmektedir. Özellikle 20. yüzyılın başından itibaren bölgedeki enerji kaynaklarının (petrol) küresel ekonomideki öneminin artması (Yergin, 2011, s. 22-25) büyük güçlerin dikkatini bu havzaya yöneltmiş ve beraberinde derinleşen bir çıkar çatışması ile istikrarsızlık sürecini tetiklemiştir.[3]

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yenilmesi ve milliyetçi akımların kendini göstermesi berberinde Ortadoğu'da toprak kayıplarının yaşanmasına da neden oldu. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşmasına göre Osmanlı birlikleri silahlarını bırakacak ve boğazlar İtilaf devletlerinin donanmalarına açılacaktı (İnalcık, 2016, s.161). Antlaşmanın 7. maddesine göre "müttefiklerin güvenliğini tehdit eden bir durum söz konusu olduğunda stratejik noktaları işgal etme hakkı" tanınıyordu (Hale, 2003, s. 28). Dolayısıyla Osmanlı Devleti Ortadoğu'daki askeri birliklerini terhis etti ve Mondros'un ilgili maddeleri doğrultusunda bölgeden çekildi. Böylece Osmanlı Devleti'nin bölge üzerindeki siyasi otoritesi de sona erdi. Bu durum iç karışıklıklara ve milliyetçi hareketlerin güçlenmesine neden oldu. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra "Ortadoğu" ayrı bir bölge olarak dünya siyasetinde yerini aldı (Oran, 2014, s. 72-73). Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmeye başlamışıyla bölge siyasi haritasında da değişimler başladı (Deveci, 2022, 43-44). 1916 tarihinde İngiltere ve Fransa arasında gizli bir şekilde imzalanan "Sykes-Picot Antlaşması" bölge coğrafyasının şekillenmesindeki önemli belgelerden biridir (Akşin, 2022, s. 88). İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından 18 Mart 1915 tarihinde yapılan "İstanbul Antlaşması", Şerif Hüseyin'e İngilizlerle yapacağı işbirliği karşılığında Mersin'den Yemen'e kadar olan bölgede "Büyük Arap Krallığı" vaadini içeren "karşılıklı işbirliği" antlaşması (Bilgin, 2016, s. 36), Yahudilere "Balfour Deklarasyonu" kapsamında Filistin'de toprak vaadinde bulunulması gibi anlaşmalarda bu durumun kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır (Boztemur, 2011, s. 72).

Bu gelişmeler neticesinde 1919 yılında yapılan Paris ve 1920 yılında yapılan San Remo Konferansları Ortadoğu'nun şekillenmesinde etkili oldu. Osmanlı topraklarının işgali beraberinde milli mücadele hareketini başlattı. Bağımsızlık ve egemenlik mücadelesi sonucunda Cumhuriyet'in ilanıyla Türkiye kendi geleceği doğrultusunda hareket etmeye başladı. İçeride yeniden yapılanmaya öncelik verilirken dış politika da barışçıl yöntemler tercih edildi.

5. CUMHURİYET DÖNEMİ İLİŞKİLER

Birinci Dünya Savaşı'nın mağlup devletleri arasında yer alan Osmanlı Devleti bu yenilginin sonucunu ağır bir biçimde ödedi. Ortadoğu bölgesinde yaşanan toprak kayıpları neticesinde bölgenin hakimiyeti kaybedildi. Toprakları işgal edilen Osmanlı Devleti'nde bağımsızlık ve egemenlik mücadeleleri başladı. 1923'te Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte yeni bir ulusal kimlik inşa etme sürecine giren devlet iç yapılanmaya daha fazla önem verdi (İnalcık, 2016, s. 165). Dış politikanın temelleri Atatürk tarafından özetle "Batıcılık" (Çağdaşlık), "Anti-revizyonist", "Yurtta sulh dünyada sulh" olarak belirlendi (Kili, 1998, s. 56-58). Savaş nedeniyle oluşan tahribat (toprak kayıpları, askeri gücün zayıflaması, ekonominin zarar görmesi, nitelikli insan kaybı gibi) giderilmeliydi. Dolayısıyla kuruluş döneminde devlet, dış politika da tarafsızlık politikaları izlemek suretiyle güvenlik konusuna öncelik verdi. Bölgesel ve küresel çapta gelişen olaylar ihtiyatlı politikalar doğrultusunda izlendi.

[3]Ortadoğu'nun dünya genelinde önem kazanmasının sebeplerinden biri de petroldür. Bölge petrol rezervleri yönünden dünyanın en zengin bölgeleri arasında yer alır. Yapılan araştırmalara göre bölge de tahmini 40 milyar ton petrol rezervi bulunmaktadır. (Bkz;Muzaffer Erendil, Çağdaş Orta Doğu Olayları, Genel Kurmay Basım evi, Ankara, 1992, s.41) Bkz; İsmet Giritli, Günümüz de Orta Doğu, Süper Güçler, Üçüncü Dünya ve Türkiye, Filiz Kitabevi, İstanbul 1988, s. 17-39)

1945'e kadar olan süreçte Türkiye dış çevrede Avrupalı güçlerle, yakın komşuları olan Balkan ve Ortadoğu devletleriyle ve Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerinde hep bu doğrultuda hareket etti (Tuncer, 2021, s. 22). Dış politikada ön görülen tarafsızlık yaklaşımı doğrultusunda; 1925'te Rusya ile "Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması" imzaladı (anlaşma sonradan bazı eklemeler yapılarak 1935'te on yıl daha uzatıldı). Avrupalı devletlerle barışçıl yöntemler izlendi. İngiltere, İtalya ve Fransa ile ilişkilere önem verildi. Bu durum beraberinde ticari anlaşmaları getirdi (İleri, 2005, s. 376). İtalya'nın yayılmacı tutumu karşısında Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya ile 9 Şubat 1934 tarihinde Balkan Paktı imzalanarak Batı'dan gelebilecek tehditlere karşı güvenlik sağlandı. Pakt, İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam etti (Eyicil, 2004, s. 345). Türkiye, Irak, İran ve Afganistan arasında 1937 yılında Sadabad Paktı imzalandı. Anlaşma taraflar arasında dostane çözümü ve birbirlerinin devlet işlerine karışmama prensibini içermekteydi (Gönlübol ve Kürkçüoğlu 1985, s. 459). İtalya'nın dünya siyasetinde izlediği saldırgan tavır Türkiye'nin 1930'ların sonunda daha kuvvetli bir dış politika benimsemesine sebep oldu. 1936 yılında Montrö Konferansı'nda Türkiye, Boğazlarla ilgili olan 1923 anlaşmasının tekrar gözden geçirilmesini ve Boğazlarda asker bulundurma hakkını istedi. Türkiye'nin talepleri uygun görüldü. Türkiye savaşta iken veya savaş tehlikesiyle karşı karşıya iken boğazlardan savaş gemilerinin geçişini kontrol etme hakkını elde etti (Uçarol, 2013, s. 823). 1939'da Avrupa'da yaşanan siyasi kriz neticesinde Almanya, İtalya ve Japonya aralarında ittifak yaptılar. Türkiye' de, İngiltere ve Fransa ile ittifak yapma yoluna giderek tarafsızlık politikasını artık bıraktığını gösteren ilk adımı attı. Bu ittifak, Fransa'nın Suriye'deki İskenderun Sancağı'nı Türkiye'ye bırakmayı kabul ettikten ve burası Türk toprağı olduktan sonra yapıldı. Bu üç devlet arasında yapılmış olan "*Karşılıklı Yardım*" anlaşması, Türkiye'nin Avrupalı güçlerle bir anlaşmazlığa düştüğü takdirde İngiltere'nin ve Fransa'nın desteğini almasını ve Akdeniz de bu devletlerin içinde bulunduğu bir savaş durumunda, Türkiye'nin bu ülkelere yardım etmesini öngörmekteydi. İkinci Dünya Savaşı boyunca savaşa katılması yönünde baskılara maruz kalan Türkiye, İngiltere ve Fransa ile olan anlaşmasına rağmen savaşa girmekten kaçındı. 1941'de, Almanya'nın Avrupa'daki saldırgan tavrı Süveyş Kanalı'na doğru ilerlemekteydi. Olası savaş ihtimaline karşı Almanya ile "*Dostluk ve Saldırmazlık*" anlaşması imzalandı. Sovyetler ve İngiltere ile imzalanan anlaşmalarda aynen devam etti. Savaş boyunca, hatta savaşın son zamanlarında Sovyetler tarafından aşırı baskıya maruz kaldığı zaman bile Türkiye bu dengeyi korudu. Ancak İtilaf Devletleri'nin, Birleşmiş Milletler (BM) üyeliği için tarafsız ülkelerden Almanya'ya karşı savaş ilan etmesini istemesi üzerine Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde Almanya'ya savaş ilan etti böylece Birleşmiş Milletler üyeliğine seçildi (İleri, 2005, s. 378-379).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeni bir sürece giren dünya ABD ve Sovyetlerin başı çektiği çift kutuplu yapı doğrultusunda biçimlendi (Lewis, 1998, s.124-126). Etkisi tamamen ortadan kalkmamakla birlikte Sovyetlerin dağılmasına kadar "*Soğuk Savaş Dönemi*" olarak geçen bu dönem Türkiye'nin dış politika araçlarını şekillendirmesinde de etkili oldu (Sander, 2014, s. 201-202). Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet baskısıyla mücadele etti. Mart 1945 yılında Sovyetler, Türk-Sovyet anlaşmasını feshetti. Haziran ayında da Türkiye'den Kars ve Ardahan'ı istedi. Daha sonra Montrö Boğazlar Anlaşmasının tekrar gözden geçirilmesini talep etti. (Kamel, 2014, s. 40)

Sovyetlerin Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'ya yönelik politikaları beraberinde ABD'nin de bu bölgeler de Sovyet tehdidine yönelik strateji geliştirmesine neden oldu. ABD, Türkiye ve Yunanistan'a yardım kararı aldı. "Truman Doktrini" doğrultusunda yardım edildi (Kamel, 2014, s. 40) 1947'de Truman doktrini ile başlayan ABD yardımları Marshall planı doğrultusunda devam etti (Karpat, 2012, s. 205). Bu durum beraberinde ABD'nin ve Batılı devletlerin Türkiye'nin iç ve dış politikasında daha fazla yer bulmasıyla sonuçlandı.

Dış politikasında Sovyetlere karşı yalnız başına mücadele eden Türkiye, Amerika'nın desteği doğrultusunda yeni bir savunma stratejisi oluşturdu. Amerika'nın müttefiki olarak Batılı devletlerle ilişkilere önem verdi. Batı ile kurulan yakınlık Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne üye olması ve 1952 yılında NATO'ya kabul edilmesiyle daha da yoğunlaştı (Yeşilbursa, 1999, s. 76). Bu gelişmeler Türkiye'nin Batılı olmuş bir devlet anlayışını güçlendirdi. Dış politika yaklaşımlarında '*Batıya yönelmiş bir devlet*' değil, '*Batılı olmuş bir devlet*' anlayışı oluştu (Bağcı, 1990, s. 87-92).

Türkiye Batı ittifakı çerçevesinde dış politikasını biçimlendirdikten sonra yakın çevresinde güvenliği sağlamaya yönelik adımlar attı. Yunanistan ile güvenlik konularına ilişkin görüşmeler gerçekleştirdi. Yunanistan'ın olumlu yaklaşımı sonucu 1953 yılında Yugoslavya ile de görüşüldü. Taraflardan birine

yapılan bir saldırı da ortak dayanışma ve iş birliğini öngören antlaşma 28 Şubat 1953'te Ankara'da üç devletin dışişleri bakanı tarafından imzalandı. Eisenhower dönemiyle Ortadoğu politikasını gözden geçiren ABD, "Ortadoğu Komutanlığı" ve "Ortadoğu Savunma Örgütü" nün yeterince işlevsel olamadığını gördü. Bölgedeki etkinliğini arttırmak isteyen ABD yönetimi dönemin Dışişleri Bakanı John Foster Dulles ve Yakın Doğu ve Ortadoğu Güvenlik Sorumlusu Harold E. Stassen'i yeni temaslarda bulunmak üzere Ortadoğu ve Güney Asya'ya gönderdi (Serbest, 2003, s. 55). ABD heyeti Mısır, İsrail, Suudi Arabistan, Irak, Suriye, İran, Hindistan, Pakistan, Yunanistan, Türkiye ve Libya'yı ziyaret etti. 25-27 Mayıs tarihlerinde Türk heyetiyle görüşüldü (Türkmen, 2017, s. 544). Türk heyeti Dulles'a Sovyetlerden gelebilecek tehdidin bölge açısından risk oluşturduğunu ve Arapların bu tehlikenin farkında olmadığını dolayısıyla Arapların Ortadoğu'nun savunmasını sağlayamayacakları ifade edildi. Heyet, Ortadoğu'da kurulacak yeni savunma sisteminin Türkiye temelinde kurulması gerektiğini ve Pakistan'ın da bu sisteme dahil edilmesi gerektiğini savundu (Fırat ve Kürkçüoğlu 2018, s.620). Dulles Türk heyetinin görüşüne katılmakla birlikte Arap devletleriyle ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini ifade etti.

Dulles'in görüşüne göre Türkiye, Irak ve İran Arap devletlerine kıyasla komünizm tehlikesinin daha fazla farkındaydı. Ortadoğu bölgesinde Arap ülkelerinin de katılabileceği ortak bir savunma sistemi kurulabilirdi. Bu sistem zamanla üye sayısını arttırabilirdi (İleri, 2005, s. 376-377). Dulles böyle bir sistemin zorlayarak değil ancak "ortak kader ve ortak düşman" anlayışı doğrultusunda yapılabileceğini ileri sürdü (İleri, 2005, s. 376-377). Ortadoğu gezisinden sonra 1 Temmuz 1953 tarihinde Ulusal Güvenlik Konseyinde konuşma yapan Dulles, "Kuzey Kuşağı" kavramını ifade etti (Yeşilbursa, 2001, s. 81-83) SSCB tehdidinin farkında olan ülkeler tarafından yeni savunma sisteminin kurulması gerektiğini söyledi. Yeni savunma sisteminin ilk uygulaması olarak 28 Aralık 1953 tarihinde ABD ile Pakistan arasında "teknik ve ekonomik yardım" konularına ilişkin bir antlaşma imzalandı (Fırat ve Kürkçüoğlu 2018, s. 620-621). ABD ile imzalanan antlaşma doğrultusunda ulusal güvenlik konusunda kendini güvende hisseden Pakistan, Türkiye ile 18 Şubat 1954 tarihinde ortak bir demeç yayınlayarak bir savunma antlaşması imzalayacaklarını duyurdular. Bu duruma tepki gösteren SSCB antlaşmanın bir NATO girişimi olduğunu açıklayarak bölge güvenliğini tehlikeye sokan bir girişim olarak değerlendirdi. Benzer bir tepki Mısır tarafından da gösterildi. İran antlaşmaya katılmayacağını açıklarken Irak çekimser bir tavır sergiledi. Tüm bu gelişmelere rağmen taraflar arasında 2 Nisan 1954'te Karaçi'de iş birliği Antlaşması imzalandı. Böylece ABD'nin öngörüsü doğrultusunda Ortadoğu'da güvenliğe ilişkin bir adım atılmış oldu (Gönlübol, 1996, s. 253). Pakistan ile yapılan antlaşmadan sonra Başbakan Adnan Menderes ABD'ye gitti. Menderes ABD'de verdiği bir demeçte "İsrail'in varlığı gerçeğini tanımak Arap devletleri için bir gerekliliktir" açıklamasını yaptı. Arap devletlerinin hassas noktası olan bu konu Türkiye'nin Ortadoğu politikasını "Soğuk Savaş" doğrultusunda oluşturduğunu ortaya koyuyordu. Özellikle ABD gibi batılı devletlerle yapılan iş birliği Arap devletlerinin dikkatini çekiyordu. Menderes ABD'den döndükten sonra Mısır ve İngiltere arasında 27 Temmuz 1954 tarihinde bir antlaşma imzalandı (Fırat ve Kürkçüoğlu 2018, s. 622). İngiltere'nin Süveyş Kanalı'ndan çekilmesini içeren antlaşma, Arap devletleri arasında olumlu karşılandı. Bu durum, Mısır'ı Arap devletleri nezdinde önemli bir konuma getirdi. Antlaşmanın Arap devletleri açısından öneminin farkında olan Adnan Menderes Ortadoğu güvenliğine ilişkin Mısırla görüşme isteğinde bulundu fakat bu talep Kahire tarafından kabul görmedi. Nasır'ın bu tutumu Batıyla entegre olmuş güvenlik antlaşmalarına sıcak bakmadığı şeklinde algılandı (Fırat ve Kürkçüoğlu 2018, s. 622-623).

Mısır girişiminde istediği sonucu alamayan Adnan Menderes hükümeti Batılı devletlerle iletişime açık olan Irak ile diyaloğa geçti. Nisan 1954'te ABD'yle bir antlaşma imzalayan ve askeri alanda yardım alan Irak güvenlik konusunda iş birliğine yakın görünüyordu (Yeşilbursa, 2001, s. 91). Türkiye ve Pakistan arasında imzalanan antlaşmada her ne kadar çekimser kalmış olsa da İngiltere ve Mısır arasında yapılan antlaşma Irak'ın elini güçlendirmişti. 12 Eylül 1954'te Nuri Sait Paşa, hükümeti kurduktan sonra Batı'yla ilişkilere önem verdi. İngiltere dönüşü Türkiye'ye uğradı. Taraflar arasında güvenlik ve Batı ile iş birliği konuları görüşüldü. Yapılan bu ziyaretin ardından Adnan Menderes ve Fuat Köprülü 6-14 Ocak 1955 tarihlerinde iade-i ziyarette bulunmak üzere Bağdat'a gitti. Taraflar arasında savunma ve iş birliğine ilişkin konular görüşüldü. Görüşme sonrası taraflarca ortak bildiri yayınlandı (Gönlübol, 1996, s. 260). Antlaşma bölgeden veya bölge dışından gelebilecek saldırılara karşı iş birliğini amaçlıyordu.

Irak ziyareti olumlu geçen Menderes bölgedeki diğer devletleri de antlaşmaya dahil edebilmek için Bağdat'tan sonra sırasıyla Suriye ve Lübnan'ı ziyaret etti. Her iki ülke de Menderes'in önerisini reddetti. Verilen olumsuz cevaplarda Mısır'ın tavrı etkili oldu. Türkiye ve Irak arasında yapılan bu ortak bildiriye tepki gösteren bir başka ülke de İsrail'di. Araplarla kurulan yakınlık İsrail'in güvenlik politikalarında endişeye neden oluyordu (Fırat ve Kürkçüoğlu 2018, s. 623-624).

Arap ülkelerinden ve İsrail'den gelen olumsuz tepkilere rağmen ABD ve İngiltere'nin verdiği destekle Türkiye ve Irak arasında 24 Şubat 1955'te Bağdat'ta karşılıklı iş birliği antlaşması imzalandı. 25 Şubat'ta Amerika Dışişleri Bakanlığı resmi bir tebliğ yayınlayarak antlaşmadan duyulan memnuniyeti ifade etti (Gönlübol, 1996, s. 260). Türkiye ve Irak imzalanan iş birliği antlaşmasının tüm devletlere açık olduğunu bildirdi. Antlaşmaya katılabilmek için taraflarca tanınan devlet olma yeterliydi (Kiraz, 2020, s. 316). Bu durum Irak tarafından tanınmayan İsrail'in pakta girmesinin önünü kesmiş aynı zaman da paktın oluşumunu destekleyen İngiltere gibi ülkelerin pakta dahil olabilmesinin önünü açmıştı (Sanjian, 1997, s. 237-240). Böylelikle 4 Nisan 1955'te İngiltere, 23 Eylül 1955'te Pakistan, 3 Kasım 1955'te İran pakta dahil olan ülkeler arasında yer aldı (Karpat, 2012, s. 204).

Dış politika' da Batı yönlü siyaset güden Türkiye bu tutumunu 18-24 Nisan 1955 tarihinde bağımsızlıklarını yeni kazanan Asya ve Afrika devletlerini bir araya getiren Bandung'ta toplanan "Bağlantısız Ülkeler Zirvesi" nde açıkça dile getirmiştir. Bandung zirvesine katılan dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu tarafsız bir politika gütmenin yanlış olduğunu, komünizm tehlikesine karşı Batı ile iş birliğinde bulunulması gerektiğini savunmuştur. Türkiye bu tutumunu Ortadoğu bölgesinde meydana gelen çatışma ve krizlerde Batılı devletlerle hareket ederek sergilemiştir (Sinkaya, 2011, s. 83). Örneğin 1954 yılında başlayan Cezayir bağımsızlık hareketi Fransa'nın iç meselesi olarak görülürken (Sönmez, 2010, s. 289–318), 1956 yılında başlayan Süveyş Kanalı sorunun da Mısır'ın yaklaşımı eleştirilmiştir. Ortadoğu'ya yönelik izlenen bu politikalar Araplar ve Bağlantısızlar nezdinde de Türkiye'nin Batı yönlü dış politikalara daha fazla önem verdiğini göstermiştir (Papuççular, 2023, s. 145).

26 Temmuz 1956'da Mısır'ın Süveyş Kanal Şirketi'ni ulusallaştırması Batılı devletleri stratejik düzeyde olumsuz olarak etkiledi (Akşin, 2022, s.358). Bu durum Batılı devletlerin Uzak Doğu ile bağlantısının zorlaşması anlamına geldiği gibi petrol sevkiyatını da olumsuz olarak etkileyecekti (Akşin, 1998, s.121-122). Ortadoğu üzerinden sağlanan petrolün yaklaşık %50'si Süveyş Kanalı'ndan geçmekteydi. İngiltere ise petrol gereksiniminin yaklaşık %85'ini Süveyş Kanalı ile sağlamaktaydı (Serbest, 2003, s. 89). Mısır'ın almış olduğu karar beraberinde İngiliz hükümetini askeri bir operasyon yapılması yönünde harekete geçirdi. İngiltere'nin aksine ABD yönetimi Süveyş Kanalı'nın ulusallaştırılmasının savaş sebebi olarak görülmemesi gerektiğini öngörüyordu. Eisenhower, Dışişleri Bakanı Dulles'ı sorunun barışçı yollardan çözümü için Londra'ya gönderdi. İki Batılı güç sorunun çözümü için 16 Ağustos 1956'da Londra'da uluslararası bir konferans düzenlenmesi konusunda anlaştı. Yaşanan bu durum karşısında Mısır Sovyetler Birliğine yakınlık gösterdi. Sovyet filosunun 16 Ağustos tarihinde İskenderiye'ye geleceği haberi yayıldı. Başkanlık seçimlerinin yaklaşmasıyla birlikte Sovyetlerle çatışmaya girmek istemeyen ABD, Mısır'a düzenlenecek askeri operasyona sıcak bakmıyordu. ABD bu tavrını Londra Konferansı'nın yapılacağı günlerde Süveyş Kanalı'ndan geçen bir Amerikan gemisinin Mısır'a kanal geçiş parası ödemesiyle belli etmiş oldu (Serbest, 2003, s. 89).

Londra'da 22 Ağustos 1956 tarihinde yapılan konferansa 22 ülke katılım gösterdi. Çözüm merkezi konumunda olan Mısır İngiltere'nin davetine rağmen konferansa katılmadı. Konferansta ağırlıklı olarak ABD Dışişleri Bakanı Dulles'ın önerdiği plan konuşuldu (Fırat ve Kürkçüoğlu 2018, s. 627). Önerilen plana göre; kanal sınırlama olmadan her devlete açık olmalı, kanal geçişlerinden Mısır devletine makul bir gelir sağlanmalı, kanalın yönetimi Mısır'ın da içinde yer aldığı Birleşmiş Milletler (BM)'e bağlı uluslararası bir antlaşmayla kurulacak kuruluşça yönetilmeliydi. Dulles'ın ileri sürdüğü yöntemi "yayılmacılık" olarak eleştiren SSCB Süveyş Kanalı'ndan yararlanan ülkelerin katıldığı daha geniş bir konferans yapılmasını önerdikten sonra kanalın uluslaştırılmasını Mısır'ın egemenlik hakkı doğrultusunda ele alınması gerektiğini ve hiçbir devletin karışma hakkı olmadığını savundu (Fırat ve Kürkçüoğlu 2018, s. 627).

Türkiye konferans süresince Batılı devletlerle hareket etti. Dulles'ın önerdiği ve üzerinde durduğu planın Mısır'ın egemenliğine zarar vermediğini belirtti. Oysa Mısır Türkiye'den Montrö Boğazlar

sözleşmesi kapsamında benimsenen esaslar doğrultusunda hareket etmesini bekledi. Mısır'ın bu beklentisini anlayan Türkiye, Süveyş Kanalı'nın kendine özgü yapısı nedeniyle farklılık arz ettiğini Boğazlar konusuna benzemediğini vurgulayarak çelişkiden kurtulacağını düşünüyordu. Öte yandan Dulles planına değişiklik öneren devletler grubunda yer alarak Mısır, Suriye, Irak, Suudi Arabistan ve Ürdün nezdinde dikkat çekmemeye çalıştı. Türkiye, İran, Habeşistan ve Pakistan Mısır'ın egemenlik hakkına saygı ilkesinin ayrı bir madde olarak metne konulması gerektiğini önerdiler (Fırat ve Kürkçüoğlu 2018, s. 628). Öneri kabul edildikten sonra çoğunluk görüşü olarak benimsendi. Londra Konferansı sonucu kabul edilen esaslar Mısır tarafından kabul görmedi. Nasır, Süveyş Kanalı'nın uluslararası denetime tabii tutulmasını kabul etmeyeceğini ve kanal üzerindeki egemenliğinden vazgeçmeyeceğini ifade etti. Eğer bu konularda Mısır'ın egemenliği tanınırsa kanalın kullanımını bütün ülkeler için garanti edeceğini bildirdi. Mısır ile yapılan görüşmelerden olumlu yanıt alınamaması üzerine Dulles planını kabul eden 18 ülke tarafından 19-21 Eylül 1956'da İkinci Londra Konferansı yapıldı. Görüşmeler sonunda "Süveyş Kanalını Kullananlar Birliği"nin kurulmasına karar verildi. Japonya, Etiyopya, Pakistan kurulan birliğe üye olmazken Türkiye kurulan Birliğe üye olacağını açıklayarak Batı yanlısı bir tutum sergiledi (Serbest, 2003, s. 92).

İkinci Londra Konferansından sonra İngiltere ve Fransa konuyu Birleşmiş Milletler (BM)'e götürdü. Sorunun burada çözülememesi üzerine güç kullanarak sorunu çözme yolunu tercih ettiler. İsrail ile gizli askeri plan yapan bu iki ülke, İsrail'in Mısır'a saldırmasını ve bu doğrultuda kanala müdahalede bulunmayı kararlaştırdılar. 29 Ekim 1956'da İsrail'in Mısır'a saldırmasıyla savaş başladı (Erhan, 2010, s.154). Tarafların aralarında yaptığı gizli antlaşma doğrultusunda Fransa ve İngiltere zaman kaybetmeden Mısır ve İsrail'e ültimatom göndererek savaşa son vermelerini ve kanalın her iki tarafında 10'ar millik bir alanın gerisine çekilmesini istediler. Verilen notayı İsrail kabul ederken Mısır kabul etmedi. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa Mısır'a saldırdı. Yapılan bu saldırı dünya kamuoyunda büyük yankı uyandırdı. ABD ve SSCB iki ülkeyi saldırgan olmakla suçladı. ABD'nin bu tavrı özellikle İngiltere tarafından beklenilmeyen bir durumdu. Uluslararası baskılar neticesinde İngiltere ve Fransa 3 Aralık 1956'da Mısır'dan çekileceklerini açıkladılar. Böylelikle Süveyş Kanalı'nın Mısır tarafından uluslaştırılması süreci tamamlanmış oldu (Fırat ve Kürkçüoğlu 2018, s. 628).

Süveyş krizinin ortaya çıktığı dönemde ABD'nin yakın ilişki kurduğu İngiltere ve Fransa'yı saldırganlıkla suçlaması bu ülkelerin beklemediği bir durumdu. Bu olay, Amerika'nın uluslararası alanda oluşturmaya çalıştığı yaklaşıma karşı bozucu davranışlara izin vermeyeceğinin bir kanıtı görülebileceği gibi küresel alanda başat bir rol oynadığının göstergesi olarak da değerlendirilebilir.

Bağdat Paktı üyesi olan İngiltere'nin Mısır'a saldırması pakt üyelerini rahatsız etti. İngiltere ve Fransa'nın bu saldırgan tutumu karşısında pakt üyeleri İngiltere'yi davet etmeden 7 Kasım 1956'da Tahran'da toplandı. Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler değerlendirildi. Görüşmeler sonucu üyelerce ortak bildiri yayımlandı. Bildiri de İsrail'in saldırısı kınandı. Mısır'ın egemenlik, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığına saygı gösterilmesi ve buna uygun davranılması istendi. ABD'nin BM nezdinde girişimde bulunmasının memnuniyet verici olduğu belirtildi. Filistin'in 1947 yılındaki bölünme kararına atıf yapılarak tarafların bu çerçevede görüşebileceği belirtildi. Pakt genel mahiyette Ortadoğu'daki Arap devletlerini destekler bir tutum sergiledi (Serbest, 2003, s. 99). 10 Kasım 1956'da Başbakan Adnan Menderes, İngiliz büyükelçisiyle görüştü. İngiltere'nin toplantıya davet edilmemesinin yaşanan gelişmelerden dolayı geçici bir durum olduğu ve karşı bir davranış olmadığı belirtildi (Fırat ve Kürkçüoğlu 2018, s. 628-629).

Ortadoğu'da yaşanan bu gelişmeler karşısında Türkiye dış politikada her ne kadar dengeli olmaya çalışsa da Batıyla ilişkileri öncelik taşıdı (Tellal, 2005, s. 50). İngiltere ve Fransa'ya karşı ılımlı bir yaklaşım sergiledi. İsrail'e karşı sert bir tutum izledi. 26 Kasım tarihinde İsrail büyükelçisi geri çekilerek ilişkiler maslahatgüzar seviyesine indirildi (Fırat ve Kürkçüoğlu 2018, s. 628-629).

Türkiye'nin Batı eksenli Ortadoğu politikası, 1957 yılında ABD tarafından Ortadoğu'da komünizmin yayılmasına karşı geliştirilen Eisenhower doktrini benimsenerek devam etti (Ahmad, 2010, s. 131). Doktrinin; ekonomik ve askeri alanlarda Ortadoğu ülkelerine destek verilmesi ve komünizmi benimseyen bir ülkeden gelecek silahlı saldırılar karşında ABD'nin askeri yardımda bulunması (Armaoğlu, 2014, s. 453-454) gibi konuları içermesi Menderes hükümeti tarafından olumlu bir gelişme olarak görüldü (Erhan, 2018. s. 568). Bu durum Bağdat Paktı üyesi olan Irak ve İran tarafından da olumlu

karşılandı. Doktrine sıcak bakan ülkeler arasında Libya ve Lübnan'da yer aldı. Mısır ve Suriye ise doktrini, Ortadoğu devletlerinin içişlerine müdahale ve emperyalist yayılım isteği olarak gördü. Ürdün'de başlarda doktrine karşı olmasına rağmen ABD'nin Ürdün'e yönelik ılımlı yaklaşımı ve yardımları sonucunda ABD ile ilişkilerini geliştirmeye başladı (Armaoğlu, 2014, s. 456). Ürdün ile ABD arasında ilişkilerin gelişmesi üzerine Türkiye Ürdün'ün Bağdat Paktı'na girmesine yönelik adımlar attı. Irak ile Ürdün'ü birbirine yakınlaştırma gayretine girdi. Taraflar arasında yapılan görüşmeler neticesinde Irak ve Ürdün 14 Şubat 1958 tarihinde "*Arap Birliği*"ni kurmaya karar verdiklerini açıkladılar. Bu iki ülkenin birleşme kararı 1 Şubat 1958'de "*Birleşik Arap Cumhuriyeti*"ni kuran Mısır ve Suriye'nin tepkisini aldı (Armaoğlu, 2014, s.462).

Ortadoğu bölgesinde meydana gelen bu gelişmeler Eisenhower doktrinine karşı olan Mısır ve Suriye'nin Sovyetler Birliği'ne yakınlık duymasına neden oldu. Suriye'den bir heyet Moskova'ya giderek, Sovyetlerle bazı antlaşmalar yaptı. Antlaşmalar doğrultusunda Sovyetler Birliği, askeri ve ekonomik alanlara ilişkin 500 milyon dolar düzeyinde yardımda bulunacaktı. Taraflar arasında yapılan antlaşmalar, Suriye'de karayolu, demir yolu, liman ve havaalanı yapımı ve inşası gibi konuları da kapsamaktaydı. Antlaşmadan sonra Suriye, komünist yanlısı Afif El-Bızri'yi Genelkurmay Başkanı yaptı. Sovyetler, Suriye ile yaptığı antlaşma doğrultusunda Çarlık Rusya'sı zamanından beri ilk defa Ortadoğu ülkesinde kendini gösteriyordu (Armaoğlu, 2014, s.458) çünkü bu antlaşmayla birçok Sovyet askeri Suriye'de bulunacaktı. Yaşanan bu gelişmeler ABD yanlısı dış politika güden Türkiye, Irak, İran, Ürdün, Lübnan ve İsrail gibi birçok ülkede tedirginliğe neden oldu. Irak Kralı Faysal ve Ürdün Kralı Hüseyin Türkiye'ye gelerek ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Loy Henderson, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes ile bir dizi görüşme gerçekleştirdi. Yapılan görüşmelerde ABD Başkanı Eisenhower'ın gönderdiği mesajda iletildi. Mesajda Suriye üzerinden gelecek saldırı karşısında askeri bir harekata girişmek zorunda kalınması halinde Amerika'nın kendilerine silah yardımı yapacağı bildirildi (Armaoğlu, 2014, s.459). Müttefiklerine olan desteğini göstermek isteyen Amerika, İncirlik Üssü'ne asker gönderdiği gibi 6. Filo da Doğu Akdeniz'e gelmek üzere harekete geçti. Amerika'nın bu desteği karşısında 1957 Seçimlerine hazırlık yapan Menderes hükümeti Suriye sınırına yakın bölgelere asker ve mühimmat sevk ederek hem iç politikada etkinliğini arttırma (Ahmad, 1996, s. 70) hem de dış politika da Suriye'ye uyarı da bulunmak istedi. Türkiye'nin bu girişimi SSCB'yi rahatsız etti. Sovyetler Türkiye'ye uyarıda bulunarak Suriye'ye karşı herhangi bir askeri girişimde bulunulmaması ifade edildi. Sovyetlerin tehditleri karşısında Amerika'nın Türkiye'den yana tavır sergilemesi Sovyetleri daha temkinli olmaya yöneltti. Bölge de yaşanan gerginlik bölge ülkelerinin yaşadığı olaylar doğrultusunda ciddi problemlerle karşılaşmadan Ekim ayı sonunda sona erdi. Mısır ve Suriye'nin oluşturduğu "*Birleşik Arap Cumhuriyeti*" oluşumu taraflar arasında tam bir uyum sağlayamasa da Türkiye'nin daha ılımlı yaklaşmasına, Ürdün'ün içerde yaşadığı sorunlar nedeniyle Suriye'ye karşı yumuşamasına zemin hazırladı. Bununla birlikte Suudi Arabistan'ın Suriye ve Türkiye arasında gerginliği azaltacak girişimlerde bulunması da normalleşme sürecinde etkili oldu (Armaoğlu, 2014, s.460).

Sovyetlerle yakınlaşan Nasır, İşçi Bayramı'nı kutlamak üzere Mayıs 1958'de Moskova'ya gitti. Uzun süren bu seyahatin sonunda taraflarca ortak bir bildiri yayınlandı. Deklarasyon'da Sovyetler Birliği'nin Asya ve Afrika halklarının bağımsızlıklarını destekleyeceği, Mısır'a mali ve teknik konulara ilişkin 100 milyon dolar düzeyinde yardımda bulunulacağı ve Mısır'ın Sovyet dış politikasını destekleyeceği açıklandı (Sisav, 1992, s. 33). 14 Temmuz 1958'de bölgede önemli bir olay daha meydana geldi. Irak'ta Arap milliyetçisi bir grup subay General Kasım liderliğinde Başbakan Nuri Said ile Kral Faysal'ı öldürerek iktidara geldi (Çetiner, 1995, s. 81). General Kasım *The Times* gazetesine verdiği demeçte yeni yönetimin amaçları ve devrimin niteliğini açıklarken; devrimin birdenbire oluşmadığını Irak'ta yaşanan gelişmeler nedeniyle yapıldığı, yapılan devrimin Batı'ya karşı yapılmadığı, Krallık yönetiminin ülkenin gelişmesini sağlayamadığı, Irak halkının yaşam şartlarının düzeltileceği ve bir hukuk devleti kurulacağı, Irak'ın kendisine yakınlık gösteren ülkelerle dost olacağı ifade edildi (Serbest, 2003, s.117). General Kasım liderliğindeki yeni Irak yönetimi olası saldırılara karşı 19 Temmuz tarihinde *Birleşik Arap Cumhuriyeti* ile birleşmeye giderek Bağdat Paktı'ndan ayrıldı (Sisav, 1992, s. 34). Dolayısıyla Batı yanlısı rejimin sona ermesi Sovyetlere yeni iş birliklerinin de kapısını aralamış oldu.

Irak'ta meydana gelen gelişmeler Bağdat Paktı üyelerini tedirgin etti. Özellikle komşusunda meydana gelen darbe ve Sovyet baskısının üzerinde daha fazla artacağı endişesi Türkiye'yi daha fazla tedirgin etmeye başladı. Suriye ile yaşanılan krizden sonra Irak ile de olası bir kriz yaşama durumu Ankara'yı

yeni önlemler almaya yöneltti (Avcıoğlu, 1969, s. 435-437). İran ve Pakistan'a Irak'a müdahale etme çağrısı yapıldı ama Bağdat Paktı üyeleri bu teklife sıcak bakmadı. Bunun üzerine Menderes Irak sınırına kolordu göndermek istedi fakat Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu bunun doğru bir hareket olmadığını Irak'a savaş ilanı olacağını belirterek Irak sınırına askeri birlik gönderilmesini onaylamadılar. Irak'taki darbe girişiminden sonra Türkiye, İran ve Pakistan 16 Temmuz tarihinde ABD başkanı Eisenhower'a ortak bir mesaj göndererek Lübnan'da uygulanan Eisenhower Doktrinin Irak'ta da uygulanmasını istediler. Yaşanan gelişmelerden tedirgin olan İsrail'de ABD'den bölgede bulunan Batı yanlısı yönetimlerin desteklenmesini istemiş ve silah yardımı talep etmiştir (Serbest, 2003, s.118).

Irak darbesinin ardından 28 Temmuz 1958 tarihinde Londra'da Bağdat Paktı üyeleri (Türkiye, İran ve Pakistan) ile Amerikalı temsilciler Ortadoğu'daki gelişmeleri değerlendirmek üzere bir araya geldiler. Irak'taki olaylar nedeniyle paktın merkezi Ankara'ya alındı ve ismi *Merkezi Antlaşma Örgütü (CENTO)* olarak değiştirildi. Yeni Irak yönetimine Batı'nın ılımlı yaklaşım sergilemesi Türkiye'nin de tavrının değişmesine neden oldu (Serbest, 2016, s. 415). Türkiye isteksiz de olsa ABD, İngiltere, Almanya, İtalya gibi batılı ülkelerin Irak rejimini tanımasıyla 31 Temmuz'da yeni yönetimi tanımak zorunda kaldı. Pakt üyeleri CENTO adıyla 7-9 Ekim 1959 tarihinde Washington'da bir araya geldiler. Toplantıda Amerika'nın desteği üzerinde durularak CENTO'ya üyelik çağrısı yapıldı. Ortadoğu devletlerinin tepkisini çekmek istemeyen ABD üyelik önerilerini kabul etmedi (Serbest, 2016, s. 415-418).

Irak'ta yaşanan gelişmelerden tedirgin olan Lübnan Cumhurbaşkanı Kamil Şamun ABD'den yardım talebinde bulunmuştur. Bölgede yaşanan gelişmelerin "*etki yayılımından"* tedirgin olan Başkan Eisenhower, Cumhuriyetçi ve Demokratlardan oluşan kongre üyeleri ile bir toplantı gerçekleştirmiştir. Dışişleri Bakanı John Foster Dulles ve kardeşi CIA Başkanı Allen Dulles tarafından Lübnan'da komünist yanlısı bir iktidarın yönetime gelmesi durumunda Ortadoğu'da Amerika'nın aleyhine gelişmelerin yaşanabileceği ifade edilmiştir (Serbest, 2003, s. 125). Lübnan'a asker gönderme kararı alan Başkan Eisenhower Irak darbesinden bir gün sonra Amerikan deniz piyadeleri Lübnan'a çıkartma yapmış yapılan çıkartmanın gerekçesi olarak Lübnan Cumhurbaşkanı Şamun'un "Lübnan'ın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün korunması" için yardım talebinde bulunduğu söylenmiştir.

ABD'nin Lübnan'a asker gönderme kararı Türkiye başta olmak üzere *CENTO* üyeleri tarafından memnun edici bir gelişme olarak değerlendirilmiştir (Serbest, 2003, s. 125). Lübnan'a yapılan askeri çıkartmadan sonra Ortadoğu'daki gelişmeleri yakından takip etmek isteyen ABD, dönemin Dışişleri Bakan Yardımcısı Robert Murphy'yi bölgeye göndermiştir. Murphy Sovyetlere yakın duran Ürdün, Irak ve Mısır'a ziyaretlerde bulunmuş ve bu ülkelerin tedirgin olup Sovyetlere yaklaşmaması için yapılan çıkartmanın nedenleri anlatılmıştır. Murphy'nin Ortadoğu ziyaretinin temel amaçlarından biri de görev süresi dolacak olan Lübnan Cumhurbaşkanı Şamun'u yeniden aday olmaktan vazgeçirmek ve onun yerine hem Arapların hem de batı yanlısı kesimin destekleyeceği bir aday bulmaktı. Murphy Lübnan'da gerçekleştirdiği görüşmeler sonucunda ismi öne çıkan Lübnan Ordusu Başkomutanı General Şehab için gerekli zemini hazırladı. Lübnan Parlamentosu 31 Temmuz 1958'de General Şehabı Cumhurbaşkanı olarak seçti (Şahin, 2012, s. 496). Şamun'un görev süresi 23 Eylül'de dolunca yerine yeni Cumhurbaşkanı geldi. Şehab, hükümeti kurma da milliyetçi lider Raşit Kerami'yi görevlendirdi. Bu durum Şamun yandaşlarını rahatsız etti ve ülkede çatışmaların yaşanmasına neden oldu. Amerika olaylara müdahale ederek çatışmaların büyümesine engel oldu. Ülkede yaşananlar nedeniyle yeni hükümet 15 Ekim 1958'de kurulabildi. Raşit Kerami başkanlığında kurulan yeni hükümetin ilk icraatlarından biri Şamun dönemi benimsenen Eisenhower yaklaşımını terk etmek oldu. Lübnan'ın bağımsızlığı vurgulanarak, Lübnan halkının isteği dışında Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne katılımın söz konusu olmadığı açıklandı (Armaoğlu, 2014, s. 462).

1958 Lübnan Buhranı sırasında ABD'nin Ortadoğu politikalarını eleştiren Sovyetler Birliği bu rahatsızlığını Sovyet lider Kruşçev'in Eisenhower'a gönderdiği mektupta dile getirmiştir. Kruşçev mektupta "hiçbir devletin küçük ülkelerin bağımsızlığını ve güvenliğini sağlamak adına o ülkenin içişlerine müdahale hakkı olmadığını" belirtmiştir (Armaoğlu, 2014, s. 461-463). ABD yapılan müdahaleyi Eisenhower Doktrini kapsamında açıklamaya çalışsa da Sovyetler Birliği bu durumu Lübnan'a yapılan bir müdahale olarak görmüştür.

ABD ile ilişkilerin 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren istenilen düzeyde gitmemesi Türkiye'yi dış politika da yeni arayışlara yönlendirdi. Özellikle ekonomik yardım ve krediler konusunda beklenilen desteğin sağlamaması mali sıkıntıların daha fazla artmasına neden oldu. Bu durum beraberinde Demokrat Parti yönetiminin bütçe açığı ve enflasyona neden olan devlet destekli ekonomik kalkınma uygulamalarına ağırlık vermesine neden oldu (Ahmad, 2010, s.138). 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren küresel pazarda tarımsal üretimin değerinde meydana gelen azalma neticesinde dış kredilere yönelim başladı. Bütçede oluşan açık nedeniyle 1958 yılında dolar karşısında Türk lirasının değeri düşürüldü. 1 dolar 2,8 TL'den 9 TL'ye çıkarıldı (Kösebalan, 2014, s.159-160). Yaşanılan ekonomik krizden çıkmak için Türkiye müttefik olarak gördüğü ABD'den Ekim 1959'da 300 milyon dolar kredi istedi fakat bu talep reddedildi. CENTO üyeliği doğrultusunda ABD 10 milyon dolar verirken İngiltere'de 5 milyon pound verdi. Bu durum ekonomik kriz yaşayan Menderes hükümetini Sovyet kredisine başvurmak için Sovyetler Birliği'ne yakınlaştırdı. Temmuz 1960 yılında Sovyetlerle diyaloğa geçileceği deklare edildi (Kösebalan, 2014, s. 160). Dış politikada denge oluşturmak isteyen Menderes hükümeti aynı zamanda Avrupalı devletlerle ilişkileri geliştirmeye de önem verdi. Bu doğrultuda DP iktidarı Yunanistan'ın ardından 31 Temmuz 1959 tarihinde Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'na başvuru yaptı (Özer, 2009, s. 91). Bu durum ABD'yi dengelemeye yönelik siyasi ve mali konularda bir dış politika stratejisi oluşturma şeklinde düşünülebilir. Fakat bu gelişmeler neticelendirilemeden Ortadoğu'daki komşularında meydana gelen gelişmelerin bir benzeri de Türkiye'de yaşandı. Özellikle Demokrat Parti'nin 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren yaşadığı sosyal ve ekonomik sorunlar neticesinde 27 Mayıs 1960 askeri darbesi yapıldı ve Demokrat Parti dönemi sona erdi.

6. 1923-1960 DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASININ NEOREALİST YAKLAŞIM DOĞRULTUSUNDA ANALİZİ

Kurtuluş Savaşı ile bağımsızlığını kazanan Türkiye Cumhuriyeti dış politikasında "barış" ve "tarafsızlık" temelli "itidalli" stratejiler izleyerek yol almaya çalışmıştır (Kılınç, 2016, s. 71). Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte ilk dönemlerinde yeni bir ulusal kimlik oluşturma gayretine giren devlet iç yapılanmaya daha fazla önem vermiştir (Sinkaya, 2011, s. 80). Uluslararası sistem içinde varlığını korumaya ve devam ettirmeye yönelik adımlar atılarak sistem içinde varlığın devamı amaçlanmıştır.

Neorealist yaklaşım doğrultusunda Türkiye'nin 1923-1960 dönemi dış politika uygulamaları incelendiğinde uluslararası alanda meydana gelen olaylar doğrultusunda hareket edildiği görülür. Neorealistlerce ifade edilen uluslararası alanın "anarşik" yapısı beraberinde devletlerin güvenlik konusuna önem vermesine neden olmuştur. Türkiye açısından ilişkilendirildiğinde "güvenlik kaygılarının" dış politikanın şekillenmesinde önem arz ettiği görülür. İtalya'nın yayılmacı tutumu karşında 1934 yılında Balkan Paktı'nın imzalanması, Ortadoğu'da oluşabilecek risklere karşı 1937 yılında Sadabad Paktı'nın imzalanması, II. Dünya Savaşı bitiminde Almanya'ya savaş ilanı ve BM'ye üye olunması, Kore'ye asker gönderdikten sonra NATO üyeliğinin gerçekleşmesi, Sovyetlerin Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'ya yönelik tutumu karşısında ABD'nin ileri sürdüğü "komünizm tehlikesi" benimsenerek, Truman ve Marshall doktrinleri kapsamında yardım alınması (Karpat, 2012, s. 205) gibi örnekler gösterilebilir. Bu gelişmeler beraberinde ABD'nin ve Batılı devletlerin Türkiye'nin iç ve dış politikasında daha fazla yer bulmasıyla sonuçlanmıştır (İleri, 2005, s. 376).

Neorealist anlayışta devletin sürekliliğine yapılan atfın beraberinde "güvenlik" ve "askeri gücü" getirdiği belirtilebilir. Dolayısıyla devletler hem kendi güvenlikleri hem de sistemin idaresinde askeri güce ihtiyaç duymaktadır. Bu yüzden neorealistler için uluslararası güvenlik konusu önem arz etmektedir ve bu durumu "yüksek politika" olarak tanımlamışlardır. Ekonomik faaliyetler ikincil statüde ele alındığından bunu da "alçak politika" şeklinde adlandırmışlardır. Haliyle ekonomik faaliyetler askeri güce dönüşürse ve menfaat sağlarsa önem arz edecektir (Bozdağlıoğlu ve Özen 2004, s. 63). Bu nedenle, devletler arası ilişkilerde bir davranışın temel dürtüsünü irdelerken "menfaat" doğrultusunda ele almak daha uygun olacaktır. Dış politikanın bu şekilde değerlendirilmesi neorealist yaklaşım açısından da doğru bir çıkarım olarak görülebilir (Tür ve Salık 2017, s. 6). Türkiye özelinde durumu değerlendirdiğimizde hem" yüksek politika" hem de "alçak politika" açısından Batı ittifakı doğrultusunda hareket edildiği görülür.

Ortadoğu ile ilişkilerde de bu durum karşımıza çıkar. ABD tarafından tanımlanan "Kuzey Kuşağı" ifadesi doğrultusunda Sovyetlerden gelebilecek tehditlere karşı iş birliğini öngören antlaşmalara sıcak

bakılmış ve bu doğrultuda bir yaklaşım uygulanmıştır. ABD ve Pakistan arasında 1953 yılında iş birliğini kapsayan antlaşmadan sonra Türkiye'de 1954 yılında Karaçi'de iş birliği antlaşması imzalamıştır (Gönlübol, 1996, s. 253). Antlaşmadan sonra İsrail'in Arap devletleri tarafından tanınmasına ilişkin bir demeç Menderes tarafından ABD ziyaretinde dile getirilmiştir. ABD ve Türkiye arasında yaşanan bu gelişmeler iktisadi faaliyetlere de yansımıştır. 1955 tarihinde Irak ve Türkiye arasında Bağdat'ta karşılıklı iş birliği antlaşması imzalanmış, antlaşma tüm devletlerin katılımına açık tutulmakla birlikte taraflarca tanınmayan devletlere kapalı tutularak İsrail'in üye olması engellenmiştir (Karpat, 2012, s. 204). Böylelikle Arap devletlerinin antlaşmaya yakınlık duyması amaçlanmıştır.

Türkiye dış politika da izlediği Batı yönlü tavrı, 1954 yılında başlayan Cezayir bağımsızlık hareketini Fransa'nın iç meselesi olarak gördüğünde (Sönmez, 2010, s. 289-318), 1955 yılında yapılan Bandung zirvesinde Batı yönlü politikaları savunduğunda, 1956 yılında başlayan Süveyş Kanalı sorununda da Mısır'ın tutumunu eleştirdiğinde göstermiştir. Yaşanan bu gelişmeler uluslararası ilişkilerde ön planda tutulan "menfaat" ve "güvenlik ekseni" istikametinde açıklanabilir. Neorealizmin öncü isimlerinden Waltz'a göre devletler arasındaki etkileşim beraberinde bir tepkiye neden olacak ve yeni iş birliklerinin oluşumuna zemin hazırlayacaktır. Ortadoğu bölgesinde batı eksenli gelişmeler 1950'li yıllarda Sovyetlerin Ortadoğu bölgesindeki etkileşimini artmış ve Doğu Akdeniz'e gelerek sıcak denizlere inme amacına zemin hazırlamıştır.

7. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma, 1923-1960 yılları arasındaki Türkiye-Ortadoğu münasebetlerini neorealist teorinin sunduğu perspektiften analiz ederek, devlet davranışlarının duygusal veya tarihsel saiklerden ziyade uluslararası sistemin anarşik yapısı ve güvenlik kaygılarıyla şekillendiğini ortaya koymuştur. İnceleme neticesinde, Türkiye'nin dış politika tercihlerinin Cumhuriyet'in kuruluşundan 1960 askeri müdahalesine kadar geçen süreçte "ulusal hayatta kalma" ve "güç dengesi" ilkeleri doğrultusunda evrildiği görülmüştür.

Cumhuriyet'in ilk yirmi yılında, sınırlı askeri ve ekonomik kapasiteye sahip olan Türkiye, revizyonist olmayan ve statükoyu korumaya yönelik "itidalli" bir denge siyaseti izlemiştir. Ancak II. Dünya Savaşı sonrası şekillenen çift kutuplu uluslararası sistem, Türkiye'yi neorealist literatürde "güvenlik ikilemi" olarak tanımlanan yapısal bir baskıyla karşı karşıya bırakmıştır. Sovyetler Birliği'nden gelen toprak talepleri karşısında Türkiye'nin Batı bloku ve NATO ekseninde konumlanması, sadece ideolojik bir tercih değil aynı zamanda bir dengeleme stratejisinin sonucudur.

Çalışmanın en önemli çıkarımlarından biri, Türkiye'nin Batı ittifakına olan yapısal bağımlılığının, Ortadoğu politikasında bir "stratejik daralma" yaratmış olmasıdır. 1950'li yıllarda Türkiye; Bağdat Paktı, Süveyş Bunalımı ve Eisenhower Doktrini gibi kritik dönemeçlerde bölgesel dinamiklerden ziyade Batı blokunun güvenlik mimarisini öncelemiştir. Bu durum, Türkiye'nin bölgede yükselen anti-kolonyal ve milliyetçi akımlarla (özellikle Mısır ve Suriye eksenli) karşı karşıya gelmesine, dolayısıyla Osmanlı'dan tevarüs eden tarihsel ve kültürel sermayesinin dış politika sahasında bir "yumuşak güce" dönüşememesine neden olmuştur. Türkiye'nin Cezayir'in bağımsızlık mücadelesindeki tutumu ve Süveyş krizinde Mısır'ın egemenlik hakları yerine uluslararası denetimi savunması, neorealist "menfaat odaklı hareket" ilkesinin açık bir tezahürüdür.

Sonuç olarak, 1923-1960 dönemi Türk dış politikası, rasyonel bir aktör olan devletin güvenlik arayışının bölgesel ilişkileri nasıl araçsallaştırdığını göstermesi bakımından bir yapısal realizm örneği olarak gösterilebilir. Türkiye, sistemin kendisine dayattığı güvenlik zorunluluklarını başarıyla yöneterek egemenliğini korumuş; ancak bu başarıyı, Ortadoğu coğrafyasında uzun sürecek bir "diplomatik yalnızlaşma" ve bölgesel dinamiklerden kopuş pahasına elde etmiştir. Bu çalışma, söz konusu tarihsel dönemi teorik bir zemine oturtarak, günümüz Türk dış politikasındaki güvenlik stratejilerinin tarihsel kökenlerini anlamlandırmak adına araştırmacılara kavramsal bir destek sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Ahmad, F. (1996). Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980). İstanbul: Hil Yayınları.

Ahmad, F. (2010). Bir Kimlik Peşinde Türkiye. İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Akşin, S. (1998). Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789-1980. Ankara: İmaj Yayıncılık.

Akşin, S. (2022). Kısa 20. Yüzyıl Tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Arı, T. (2013). Uluslararası İlişkiler ve Strateji. Bursa: Marmara Kitap Merkezi.

Armaoğlu, F. (2014). 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995. İstanbul: Timaş Yayınları.

Aydın, M. (2004). Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği. *Uluslararası İlişkiler*, 1(1), 33-60.

Bağcı, H. (1990). Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası. Ankara: İmge Kitabevi.

Bilgin, M. S. (2016). İki Savaş Arası Dönemde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası. *Gazi Akademik Bakış*, 9(18), 33-44.

Bostanoğlu, B. (2008). Türkiye ABD İlişkilerinin Politikası. Ankara: İmge Kitabevi.

Bozdağlıoğlu, Y. & Özen, Ç. (2004). Liberalizmeden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık, *Uluslararası İlişkiler*, 1(4), 59-79.

Boztemur, R. (2011). Arap İsyanı 1916-1918. *Mülkiye Dergisi*, 35(272), 61-80.

Çetiner, Y. T. (1995). The Bagdat Pact: An Anglo-American Quest For Policy in The Middle East, (master dissertation). Erişim adresi https://repository.bilkent.edu.tr/server/api/core/bitstreams/622da9f2-cf22-4efa-aaab-922c2e775f2b/content.

Davison, R. H. (1963). Where is the Middle East?. In R. H. Nolte (Ed.*), The modern Middle East* (pp. 17-18). Atherton.

Davutoğlu, A. (2011). Küresel Bunalım. İstanbul: Küre Yayınları.

Donnelly, J. (2000). Realism and international relations. Cambridge University Press.

Dedeoğlu, B. (2014). Uluslararası Güvenlik ve Strateji. İstanbul: Barış Kitabevi.

Deveci, C. (2022). Ortadoğu bölümünün kuruluşu ve Kahire Konferansı'nda Emir Abdullah'ın geçici süreliğine Ürdün'e yönetici atanması. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (55), 42-58.

Erendil, M. (1992). Çağdaş Orta Doğu Olayları. Ankara: Genel Kurmay Basımevi.

Erhan, Ç. (2010). Türk Dış Politikası'nın Güncel Sorunları. Ankara: İmaj Yayınevi.

Erhan, Ç. (2018). ABD ve NATO'yla İlişkiler, Oran, B. (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980* içinde (s. 522-575), İstanbul: İletişim Yayınları.

Eyicil, A. (2004). Atatürk Devrinde Türkiye'nin Balkan Politikası. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 20(59), 335-367.

Fırat, M., Kürkçüoğlu Ö. (2018). Orta Doğu'yla İlişkiler, Oran, B. (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980* içinde (s.194-203), İstanbul: İletişim Yayınları.

Giritli, İ. (1988). Günümüzde Orta Doğu, Süper Güçler, Üçüncü Dünya ve Türkiye. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Gönlübol, M. ve Kürkçüoğlu, Ö (1985). Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*,1, sy. 2 (Mart 1985), 451-474.

Gönlübol, M. (1996). Olaylarla Türk Dış Politikası (1915-1995). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*. (Çev. Demir, P). İstanbul: Mozaik Yayınları.

İleri, İ. (2005). Türkiye'nin Dış Politikası, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 9(35), 375-381

İnalcık, H. (2016). Osmanlı ve Modern Türkiye. İstanbul: Timaş Yayınları.

Kamel, A. (2014). 1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Kantarcı, Ş. (2012). Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı: Koalisyonlar Dönemi mi?. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 8(16), 47-85.

Karabulut, B. (2011). Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek. Ankara: Barış Kitabevi.

Karabulut, B. (2014). Birinci Dünya Savaşı ve Uluslararası İlişkilerde İdealizmin Yükselişi. *Gazi Akademik Bakış*, 8(15), 57-72.

Karpat, K. (2012). Türk Dış Politikası Tarihi. İstanbul: Timaş Yayınları.

Lewis, B. (1998). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (Çev. Kıratlı, M). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kılınç, R. (2016). İdeoloji ve Dış Politika: Türkiye'de Kemalist (1930-1939) ve İslamcı (2011-2015) Dış Politikaların Karşılaştırmalı Bir Analizi. *Uluslararası İlişkiler,* 13(52), 67-88.

Kili, S. (1998). Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kiraz, S. (2020). Menderes Dönemi Türk Dış Politikasının NATO Üyeliği ve Bağdat Paktı'nın Kurulması Örnekleri Üzerinden Analizi. *Turkish Studies - Economy*, 15(1), 309-321.

Kösebalaban, H. (2014). *Turkish Foreign Policy: Islam, Nationalism and Globalization*. (Çev. İnanç, H). Ankara: BigBang Yayınları.

Mahan, A. T. (1902). The Persian Gulf and international relations. *National Review*, *40*, 27-45. https://archive.org/details/sim_the-national-review-1883_1902-09_40_235/page/18/mode/2up

Özer, M. A. (2009). Avrupa Birliğine Tam Üyeliğin Eşiğinde Türkiye. *Celal Bayar Üniversitesi, İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi*, 16(1), 89-105.

Papuççular, H. (2023). Cumhuriyetin Dış Politikası: Olaylar, Aktörler, Kurumlar 1923-2023. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Sander, O. (2014). Siyasi Tarih 1918-1994. Ankara: İmge Kitabevi.

Sanjian, A. (1997). The Formulation of the Baghdad Pact. *Middle Eastern Studies*, 33 (2), 226-266.

Serbest, M. B. (2003). Soğuk Savaş Döneminde ABD'nin (1945-1975) Orta Doğu Politikası: Gücün Hukuka Üstünlüğü. (Doktora tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.) Erişim adresi https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=0i8nl9MYkDywOR9dmOwU6Q&no=KcCsE7Ff0b9tTwbS0u_xaq

Serbest, M. B. (2016). Bağdat Paktı'nın Kuruluş Süreci ve Gelişiminde Türkiye'nin Rolü. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 401-424.

Sinkaya, B. (2011). Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 79-100.

Sisav, (1992). Ortadoğu ve Geleceği. İstanbul: Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı (SİSAV) Yayınları.

Sönmez, Ş. (2010). Cezayir Bağımsızlık Hareketinin Türk Basınına Yansımaları (1954-1962). *ZKÜ. Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 289-318.

Şahin, M. (2012). Orta Doğu ile İlişkiler, Çakmak, H. (Ed.), *Türk Dış Politikası 1919-2012* içinde (s. 484-498), Ankara: Barış Platin Kitap.

Tellal, E. (2005). Türk Dış Politikası'nda Avrasya Seçeneği. *Uluslararası İlişkiler*, 2(5), 49-70.

Tokatlı, S. G. (2022). Klasik Realizm ve Neorealizm Kuramının İncelenmesi: Devlet Kavramına Yönelik Analiz. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(21), 122-141.

Tuncer, H. (2021). Atatürk Döneminde Türk Dış Politikası. İstanbul: Sia Kitap

Tür, Ö. & Salık, N. (2017). Uluslararası İlişkilerde "Küçük Devletler": Gelişimi, Tanımı, Dış Politika ve İttifak Davranışları. *Uluslararası İlişkiler*,14(53), 3-22.

Türkmen, İ. (2017). 1950'li Yıllarda Türk Dış Politikası. Kekevi, S. (Ed.), Tekinsoy, Y. E. (Ed.), Türkmen, İ. (Ed.), *Türk Dış Politikası (1830-1989)* içinde (s. 519-585), Ankara: Berikan Yayınevi.

Yergin, D. (2011). *The prize: The epic quest for oil, money & power*. Free Press. https://www.iwp.edu/wp-content/uploads/2020/06/The-Prize-The-Epic-Quest-for-Oil-Money-and-Power-by-Daniel-Yergin.pdf

Yeşilbursa, B. K. (1999). Turkey's participation in the middle east command and its admission to NATO, 1950-52. *Middle Eastern Studies*, *35*(4), 70–102. https://doi.org/10.1080/00263209908701287

Yeşilbursa, B. (2001). The American Concept of the "Northern Tier" Defence Project and the Signing of the Turco-Pakistani Agreement, 1953-54. *Middle Eastern Studies*, *37*(3), 59–110. https://doi.org/10.1080/714004409

Uçarol, R. (2013). Siyasi Tarih (1789-2012). İstanbul: Der Yayınları.

Waltz, K. N. (1996). From theory of international politics. In J. A. Vasquez (Ed.), *Classics of international relations* (pp. 305-308). Prentice Hall.

Waltz, K. N. (1988). The Origins of War in Neorealist Theory. *The Journal of Interdisciplinary History*, 18(4), 615-628. https://doi.org/10.2307/204817

Zürcher, E. J. (1998). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi. İstanbul: İletişim Yayınları.

Araştırma Makalesi / Research Article

Neorealist Yaklaşım Doğrultusunda Türkiye Ortadoğu İlişkileri Üzerine Teorik Bir İnceleme (1923-1960)

A Theoretical Analysis on Turkey-Middle East Relations in Line With The Neorealist Approach (1923-1960)

Yusuf YILDIRIM

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.352

Geliş/Received: 14/10/2025	Kabul/Accepted: 13/05/2026

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Following World War I, invasion attempts and secession movements began in the lands held by the Ottoman Empire, leading to the state's disintegration. The Republic of Türkiye was established as a result of the struggle for independence initiated by the War of Independence (Gönlübol and Kürkçüoğlu, 1985, p. 453). The Republican Era represents a period in which Türkiye's political history was shaped and profound transformations were experienced. The early years of the state witnessed significant social and political changes, and steps were taken to strengthen Türkiye's national state process. Therefore, from a historical perspective, the developments that occurred during this period are significant in terms of their impact on both Türkiye's internal structure and international standing.

in the discipline of international relations regarding power and security is the neorealist approach. This approach was brought to the fore by Kenneth Waltz in the last quarter of the twentieth century. The behavior of states and the functioning of the international system have been addressed through the lens of "power" and "security" (Waltz, 1988, p. 619). The neorealist approach, which developed as a reaction to classical realism, emphasizes the structural characteristics of the international system. While the neorealist view sees states as the primary actors in the international arena, it emphasizes the dominance of an anarchic order where the balance of power is established (Waltz, 1988, pp. 618-620). Within this framework, states' efforts to survive and increase their power are considered the primary determinants of international relations. It is envisioned that this analysis will contribute to the analysis of states' military power and alliances, as well as their economic relations.

With the proclamation of the Republic, Türkiye strived to take significant steps toward establishing national sovereignty and preserving independence, while shaping its relations with Middle Eastern countries within this framework. During this process, the strategic moves of international powers laid the groundwork for a neo-realist approach to Türkiye's foreign policy approach. This approach primarily focuses on the balance of power and national interests (Waltz, 1988, p. 620). Therefore, it is anticipated that interstate cooperation will be limited. Within this framework, it seems impossible to speak of long-term peace or a world free of power struggles. This conclusion is particularly evident in the context of the states in the Middle East during the Cold War.

After World War II, Türkiye's Middle East policy began to be further shaped by the impact of the Cold War on global politics. Türkiye's integration into the Western bloc, its participation in NATO, and its benefit from the Marshall Plan transformed the perception of security in the Middle East. Over time, its foreign policy strategies evolved into a structure in which "balanced politics" gained importance. Türkiye's relations with Arab states were shaped under the influence of local dynamics and international actors, and strategies were developed to cope with regional problems such as the Arab-Israeli conflict.

Türkiye's active role in the search for peace, security, and stability in the region constituted a critical dimension of this process. By participating in the establishment of the Baghdad Pact in 1955, Türkiye took a significant step in terms of both security and economic cooperation (Çetiner, 1995, p. 27). This Pact served as a platform for Türkiye to develop relations with Iraq, Iran, and other Middle Eastern countries. However, it should also be kept in mind that this cooperation has its limits; This is because changes in Türkiye's domestic politics and conflicts in the region have occasionally led to inconsistencies in its foreign policy. In particular, the geopolitical changes that emerged from the late 1940s under the influence of the Cold War necessitated a repositioning of Türkiye's relations with the Middle East. Türkiye, which strengthened its relationship with the Western bloc through NATO membership and the Marshall Plan, also sought to restructure its diplomatic and strategic relations with its Middle Eastern neighbors.

Methods

This study has been prepared by considering the prominent issues in Turkey-Middle East relations between the years 1923 and 1960. Events have been evaluated by taking the conditions of the period into account. In line with the research objective, developments in Turkish foreign policy have been analyzed through the lens of the neorealist approach. This approach is one of the theoretical methods used to understand the behavior of states in international relations and the functioning of the international system. At the core of this method lies the concept of "survival" (Waltz, 1988, p. 620). The steps taken by states in foreign policy are evaluated accordingly. The essence of this study has been conducted in accordance with this understanding.

Results and Discussion

By analyzing Turkey-Middle East relations between 1923 and 1960 through the perspective of neorealist theory, this study reveals that state behaviors were shaped by the anarchic structure of the international system and security concerns, rather than emotional or historical motives. As a result of the investigation, it is observed that Turkey's foreign policy choices evolved in line with the principles of "national survival" and "balance of power" during the period from the foundation of the Republic to the 1960 military intervention.

During the first two decades of the Republic, Turkey—possessing limited military and economic capacity—pursued a non-revisionist and "prudent"balance of power policy aimed at maintaining the status quo. However, the bipolar international system that emerged after World War II confronted Turkey with a structural pressure defined in neorealist literature as the "security dilemma". In the face of territorial demands from the Soviet Union, Turkey's alignment with the Western Bloc and the NATO axis was not merely an ideological preference but a consequence of a balancing strategy.

One of the most significant conclusions of the study is that Turkey's structural dependency on the Western alliance created a "strategic contraction" in its Middle East policy. In the 1950s, during critical turning points such as the Baghdad Pact, the Suez Crisis, and the Eisenhower Doctrine, Turkey prioritized the security architecture of the Western Bloc over regional dynamics. This situation led Turkey to clash with the rising anti-colonial and nationalist movements in the region (particularly those centered in Egypt and Syria); consequently, it prevented Turkey's historical and cultural capital inherited from the Ottoman Empire from transforming into "soft power" in the field of foreign policy. Turkey's stance on Algeria's struggle for independence and its defense of international control instead of Egypt's sovereign rights during the Suez Crisis are clear manifestations of the neorealist principle of "interest-oriented action".

In conclusion, Turkish foreign policy in the 1923-1960 period can be cited as an example of structural realism in terms of demonstrating how a state, as a rational actor, instrumentalizes regional relations in its search for security. Turkey successfully preserved its sovereignty by managing the security imperatives imposed by the system; however, it achieved this success at the cost of a long-term "diplomatic isolation" in the Middle East and a disconnection from regional dynamics. By placing the historical period in question on a theoretical foundation, this study provides conceptual support for researchers to comprehend the historical origins of security strategies in contemporary Turkish foreign policy.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

Examining the Relationship Between Media Literacy and Perceived Physical Literacy in Faculty of Sports Sciences Students

Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinde Medya Okuryazarlığı ile Algılanan Beden Okuryazarlığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Meral DEMİR[1] & Bahtiyar Ulaş URHAN[2]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.378

Geliş/Received: 20/11/2025	Kabul/Accepted: 13/05/2026

Abstract

This study aims to examine the relationship between perceived physical and media literacy levels among students of the Faculty of Sport Sciences at Ardahan University. A cross-sectional, correlational survey model was employed, which is one of the quantitative research methods. A total of 304 students (40.1% female; 59.9% male) participated in the study during the 2024–25 academic year.

Data were collected using the Perceived Physical Literacy Instrument (PPLI), which was adapted into Turkish by Yılmaz and Kabak (2021), and the Media Literacy Level Determination Scale (MLLDS), which was developed by Karaman and Karataş (2009). Descriptive statistics, the Kolmogorov–Smirnov test, the Mann–Whitney U test, the Kruskal–Wallis H test and Spearman's rank correlation analysis were used to analyse the data.

According to the findings, licensed athletes had significantly higher physical literacy scores. When evaluated in terms of body mass index (BMI), Although some differences were observed, they were not statistically significant. individuals in the healthy weight category obtained higher scores in the 'Communication with Others' sub-dimension than those classified as underweight. Furthermore, a significant positive correlation was observed between physical and media literacy. These results suggest that both literacy domains are generally moderate. The strongest correlation was found between total scores on the Perceived Physical Literacy Instrument (PPLI) and the Media Literacy Level Determination Scale (MLLDS) (r = 0.480), suggesting that general literacy skills develop in parallel across both domains.

Keywords: *Perceived physical literacy, media literacy, university students, sport sciences, physical education*

Öz

Bu çalışma, Ardahan Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin algıladıkları fiziksel ve medya okuryazarlığı düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılmıştır. Çalışmada, nicel araştırma yöntemlerinden biri olan kesitsel, korelasyonel anket modeli kullanılmıştır. 2024-25 akademik yılında toplam 304 öğrenci (40,1% kadın; 59,9% erkek) çalışmaya katılmıştır.

Veriler, Yılmaz ve Kabak (2021) tarafından Türkçeye uyarlanan Algılanan Fiziksel Okuryazarlık Ölçeği (AFOÖ) ve Karaman ve Karataş (2009) tarafından geliştirilen Medya Okuryazarlık Düzeyi Belirleme Ölçeği (MODBÖ) kullanılarak toplanmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler, Kolmogorov-Smirnov testi, Mann-Whitney U testi, Kruskal-Wallis H testi ve Spearman'ın sıra korelasyon analizi kullanılmıştır.

[1]**Sorumlu Yazar/Corresponding Author**, Dr. Öğr. Üyesi, Faculty of Sport Sciences, Ardahan University, Yenisey Campus, Çamlıçatak Mevkii, 75002 Ardahan, Turkey Email: demirmeral084@gmail.com

[2] Manisa Celal Bayar Üniversitesi, bulasurhan@gmail.com

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Demir, M. & Urhan, B.U. (2026). Examining the Relationship Between Media Literacy and Perceived Physical Literacy in Faculty of Sports Sciences Students. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi, 10(3),*1249-1270.

Bulgulara göre, lisanslı sporcuların fiziksel okuryazarlık puanları anlamlı olarak daha yüksekti. Vücut kitle indeksi (VKİ) açısından değerlendirildiğinde, sağlıklı kilo kategorisinde yer alan bireyler, zayıf kilo kategorisinde yer alanlara göre "Başkalarıyla İletişim" alt boyutunda daha yüksek puanlar elde etti. Ayrıca, fiziksel okuryazarlık ile medya okuryazarlığı arasında anlamlı bir pozitif korelasyon gözlemlendi. Bu sonuçlar, her iki okuryazarlık alanının genel olarak orta düzeyde olduğunu göstermektedir. En güçlü korelasyon, Algılanan Fiziksel Okuryazarlık Aracı (AFOÖ) ve Medya Okuryazarlık Düzeyi Belirleme Ölçeği (MODBÖ) toplam puanları arasında bulunmuştur (r = 0,480), bu da genel okuryazarlık becerilerinin her iki alanda da paralel olarak geliştiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Bedensel okuryazarlık algısı, medya okuryazarlığı, üniversite öğrencileri, spor bilimleri, beden eğitimi.*

1. INTRODUCTION

The rapid development of information technologies is transforming the roles and functions of mass media, which occupy a significant place in social life. These tools have become an integral part of everyday life, particularly for younger generations. They enable a variety of activities, such as entertainment, communication, shopping, gaming and hobbies, to be carried out via technological platforms, transcending the limitations of time and space (Livingstone et al., 2010; Feierabend & Rathgeb, 2011; Yılmaz & Kabak, 2021). As media environments increasingly influence individuals' access to information, communication patterns and lifestyle preferences, the ability to engage with media in a conscious and critical manner is becoming ever more important.

In this context, media literacy has emerged as a key skill that enables individuals to access, analyse, evaluate and produce messages in various forms of media. According to UNESCO (1978), the mass media play a significant role in educating young people about universal values such as peace, justice, freedom and progress. Consequently, media consumption has become one of the core dynamics of modern society, significantly influencing individuals' lifestyles, social interactions, and access to information (Caz & Togo, 2018). The pervasiveness and accessibility of mass media further enhances their impact on individuals' daily lives (Schwarz, 2005). As technological tools have become an indispensable part of daily life, the ability to use them correctly, consciously and in a controlled manner has become increasingly important.

Media literacy is generally defined as the ability to access, understand, evaluate and communicate with media content in various formats. Today, the concept encompasses not only the critical analysis of media messages, but also active civic participation by individuals as conscious citizens (Süss et al., 2010; İnce, 2019). Literate individuals possess the competence to utilise their knowledge and skills effectively in different contexts and environments (Ennis, 2015). This competence enables them to participate consciously, critically and actively in media environments, thereby increasing the importance of media literacy in contemporary societies (Livingstone, 2004; Tyner, 2003; Schwarz, 2005).

However, the increasing use of digital technologies and media environments has also been associated with sedentary lifestyles, particularly among young people. Young people's tendency to spend their leisure time on media, the internet, and digital games has contributed to reduced physical activity levels (Chou & Chou, 2019; Sureda Garcia et al., 2020). The convenience offered by technology has paved the way for widespread health problems such as obesity and metabolic disorders, particularly in developed countries (Kenney & Gortmaker, 2017; WHO, 2017; Cabré-Riera et al., 2019). This situation has also led to an increase in mental health problems, highlighting a significant public health concern (Cleland et al., 2008; Özdemir, 2011; Guthold et al., 2019).

In this context, the concept of physical literacy is gaining increasing attention as a means of promoting lifelong healthy lifestyles. It encompasses an individual's motivation, confidence, physical competence, knowledge and understanding of physical activity and movement (Whitehead, 2001, 2010, 2013; Mandigo et al., 2012; IPLA, 2017). Competencies gained through participation in physical activities, particularly in childhood, are crucial for achieving lifelong health, success and enjoyment (Tremblay & Lloyd, 2010). Furthermore, physical literacy is not confined to individual health, but is also recognised as an interdisciplinary concept that intersects with areas such as sports, education, public health and recreation (Pot et al., 2018; Ke et al., 2022). In this respect, physical literacy is recognised as an important educational and health component for all age groups (Taylor, 1991; as cited in Almond, 2013).

Media and physical literacy are complementary competencies that contribute to critical thinking, self-awareness, decision-making and healthy lifestyle behaviours. While media literacy enables individuals to interpret and evaluate media messages critically, physical literacy fosters motivation, confidence and competence in participating in physical activities. From an educational perspective, individuals who develop higher levels of self-perception and confidence through physical literacy may also demonstrate stronger critical evaluation skills when engaging with media content. While there are findings suggesting positive effects of physical literacy on media literacy (Whitehead, 2010; Sum et al., 2016), studies directly examining the relationship between these two literacy domains remain limited (Alagül et al., 2012; Keske et al., 2012; Edwards et al., 2017; Başoğlu, 2018; Munusturlar & Yıldızer, 2020; Taş & Hürmeriç Altunsöz, 2021). Therefore, examining the relationship between these two literacy concepts could help us to understand how different literacy domains interact to support individuals' holistic development and healthy lifestyles.

1.1. Purpose of the Study and Hypotheses

This study aims to examine the relationship between perceived physical and media literacy levels among students of the Faculty of Sport Sciences at Ardahan University.

To this end, the study will seek to:

1. Determine the perceived physical literacy levels of university students;
2. Determine the media literacy levels of university students.
3. Examine whether perceived physical literacy differs according to variables such as gender, body mass index (BMI), participation in licensed sports, and department.
4. Investigate whether media literacy levels differ according to these variables.
5. Determine the relationship between perceived physical literacy and media literacy levels.

Based on these objectives, the following hypothesis was tested:

H1: There is a significant relationship between perceived physical literacy and media literacy levels among university students.

2. METHODS AND MATERIALS

2.1. Research Design

This study employed a cross-sectional correlational survey model, a quantitative research method. This method involves collecting data from a sample to reach general conclusions about a larger population (Karasar, 2015; Sönmez & Alacapınar, 2018).

2.2. Participants

This study used a two-stage sampling procedure to determine the study group. First, groups within the Faculty of Sport Sciences were identified using convenience sampling. Then, students were selected from these groups using simple random sampling. This approach ensured that each individual in the population had an equal chance of being selected for the sample (Büyüköztürk et al., 2018).

The study population consisted of all undergraduate students enrolled at the Faculty of Sport Sciences at Ardahan University during the 2024–25 academic year. According to the faculty's student affairs records, the population comprised 341 active students. Of these, 304 students who voluntarily agreed to participate constituted the study sample. Therefore, the sample represented approximately 89% of the entire population, indicating a high level of representativeness for the study.

2.3. Data Collection Instruments

Data were collected using the "Personal Information Form," the "Perceived Physical Literacy Instrument for Adolescents (PPLI)," and the "Media Literacy Level Determination Scale (MLLDS)."

Personal Information Form: The Personal Information Form was developed by the researchers based on a review of the literature. It includes questions aimed at identifying participants' demographic and personal characteristics, such as gender, height, weight (BMI), academic department, year of study, how

long they have been using mass media for, whether they participate in sports as licensed athletes and the type of sport they play.

Perceived Physical Literacy Instrument for Adolescents (PPLI): This instrument was originally developed by Sum et al. (2016) and adapted into Turkish by Yılmaz and Kabak (2021). Linguistic validation of the scale was conducted with 20 participants, followed by exploratory factor analysis (EFA) with 218 participants and confirmatory factor analysis (CFA) with 300 participants. The scale was also subjected to reliability testing (test–retest). The instrument consists of three sub-dimensions: 'Sense of Self and Confidence' (three items), 'Communication with Others and Self-Expression' (three items) and 'Knowledge and Comprehension' (three items). It is rated on a 5-point Likert scale, with mean scores ranging from 1 to 5. The internal consistency coefficient (Cronbach's alpha) was calculated as follows:

- 0.85 for the overall scale
- 0.72 for the 'Communication and Expression' dimension
- 0.76 for the 'Knowledge and Comprehension ' dimension

Media Literacy Level Determination Scale (MLLDS): This scale, developed by Karaman and Karataş (2009), includes 17 items and three sub-dimensions based on exploratory factor analysis: 'Having knowledge' (seven items, Cronbach's alpha = 0.721), 'ability to analyse and react' (six items, Cronbach's alpha = 0.705) and 'ability to judge and identify implicit messages' (four items, Cronbach's alpha = 0.680). The overall reliability of the scale was reported as Cronbach's alpha = .840. The instrument uses a 5-point Likert scale, with mean scores ranging from 1 to 5.

2.4. Statistical Analysis

During the data collection process, the researcher distributed the measurement instruments to the students in printed form during class. Participants were informed that their participation in the study was voluntary and that their personal information would remain confidential. The collected data were analysed using the SPSS 25 statistical software package.

Descriptive statistics, including frequency and percentage distributions, as well as mean and standard deviation values, were calculated for the sociodemographic variables. The normality of the data distribution was examined using the Kolmogorov–Smirnov test. Skewness and kurtosis coefficients were also evaluated to determine whether the data met the normality assumption (Büyüköztürk, 2014).

As the data did not meet the assumption of normal distribution, non-parametric statistical methods were used instead. The Mann–Whitney U test was used to examine differences between two independent groups (e.g. gender and licensed athlete status), while the Kruskal–Wallis H test was used to determine differences among three or more groups (e.g. BMI categories, academic departments and class levels). When significant differences were identified in the Kruskal–Wallis test, additional pairwise comparisons were conducted to determine the source of these differences.

Furthermore, Spearman's rho correlation analysis was performed to determine the strength and direction of the relationship between perceived physical literacy and media literacy levels. Multiple regression analysis was also performed to examine whether sub-dimensions of perceived physical literacy significantly predicted media literacy levels. Although the variables did not meet the normality assumption according to the Kolmogorov–Smirnov test, regression analysis was still conducted because this assumption applies to the residuals rather than the raw variables. Residual diagnostics were therefore examined and revealed an acceptable distribution of residuals. Prior to the regression analysis, the assumptions of multicollinearity and homoscedasticity were checked. A statistical significance level of $p < .05$ was accepted for all analyses.

2.5. Ethics Committee Approval

Throughout all stages of this research, including the preparation of the conceptual framework, the application of data collection tools, the collection of data, and the analysis and interpretation of data, ethical rules have been followed. The ANKAD Editorial Board bears no responsibility for any ethical violations that may occur. All responsibility lies with the authors. I confirm that this work has not been submitted for evaluation to any other academic publication medium than ANKAD. This study complies

with all the rules set out in the 'Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Guidelines'. None of the actions listed under the heading 'Actions Contrary to Scientific Research and Publication Ethics' in the second section of the guidelines have been carried out.

Ethical approval for the research was obtained from the Ardahan University Scientific Research and Publication Ethics Committee (approval no. E-67796128-819-2400018508, dated 6 June 2024).

3. FINDINGS

This section of the study presents the findings obtained in line with the data collected for the research. Descriptive statistics, frequency tables and concept maps were used to analyse students' perceived levels of body and media literacy in detail. Furthermore, the results obtained from non-parametric tests and correlation analyses, which were conducted to determine differences and relationships between variables, have been systematically interpreted. The research findings are explained below under subheadings and supported by tables and graphs.

Table 1. Demographic Characteristics of the Participants (n = 304)

Independent Variables	**Group**	**n**	**%**
Gender	Female	122	40,1
	Male	182	59,9
University Department	Phys. Ed	61	20,1
	Coaching Department	75	24,7
	Department of Management	168	55,3
Class	1	132	43,4
	2	76	25,0
	3	41	13,5
	4	55	18,1
Daily Mass Media Usage (hours)	1-3	87	28,6
	4-6	140	46,1
	7<	77	25,3
Which Mass Media Do You Use?	Textbook	40	13,2
	Internet	136	44,7
	Telephone	128	42,1
Licensed Athlete	Yes	149	49,0
	No	155	51,0
How Many Years (Licensed)	Those who never did	156	51,3
	1-5	47	15,5
	6-10	76	25,0
	11<	25	8,2
Body Mass Index (BMI) (Height2/Weight)	Underweight	25	8,2
	Healthy	232	76,3
	Overweight	45	14,8
	Obese	2	0,7

Table 1 outlines the demographic characteristics of the students enrolled at the Faculty of Sport Sciences at Ardahan University who participated in the study. The table presents the frequency and percentage distributions of various variables, including gender, university department, year of study, duration of daily mass media usage, preferred type of mass media, licensed athlete status, duration of licensed athletic participation, and body mass index (BMI).

According to Table 1, a total of 304 students participated in the study, of whom 40.1% (n = 122) were female and 59.9% (n = 182) were male. In terms of academic department, 20.1% (n = 61) of participants

were studying Physical Education and Sports Teaching; 24.7% (n = 75) were studying Coaching Education; and 55.3% (n = 168) were studying Sports Management.

Based on year of study, 43.4% (n = 132) of students were in the first year, 25.0% (n = 76) in the second year, 13.5% (n = 41) in the third year, and 18.1% (n = 55) in the fourth year. Regarding daily mass media use, 28.6% (n = 87) of participants reported using mass media for one to three hours per day, 46.1% (n = 140) for four to six hours, and 25.3% (n = 77) for seven hours or more. Regarding preferred mass media (MM) tools, 13.2% (n = 40) stated a preference for textbooks, 44.7% (n = 136) for the internet and 42.1% (n = 128) for mobile phones. Additionally, 49.0% (n = 149) of participants reported being licensed athletes, while 51.0% (n = 155) reported not holding a sports licence.

Regarding licensed athletic participation duration, 15.5% (n = 47) had one to five years' experience, 25.0% (n = 76) had six to ten years' experience, and 8.2% (n = 25) had eleven years' experience or more. In terms of BMI distribution, 8.2% (n = 25) of participants were underweight (BMI <18.5 kg/m²), 76.3% (n = 232) were a healthy weight (BMI 18.5–24.9 kg/m²), 14.8% (n = 45) were overweight (BMI 25–29.9 kg/m²) and 0.7% (n = 2) were categorised as obese (BMI ≥30 kg/m²).

Table 2. Results of the One-Sample Kolmogorov-Smirnov Test for Assessing the Normality of Scores Obtained from the PPLI and MLLDS

Sub-Dimensions	n	M	sd	Kolmogorov–Smirnov p	Kurtosis	Skewness
(PPLI) Knowledge and Comprehension	304	11,6776	2,31825	,000	-,048	-,490
(PPLI) Communicating with Others	304	12,1118	2,00511	,000	,235	-,587
(PPLI) Self-Perception and Self-Confidence	304	13,4309	1,94864	,000	3,922	-1,706
(PPLI) Grand Average Total	304	37,2204	5,09586	,000	,953	-,801
(MLLDS) Being Aware/ Knowledgeable	304	27,7434	4,63876	,000	-,299	-,527
(MLLDS) Ability to Analyze/React	304	22,1316	4,19914	,001	-,307	-,298
(MLLDS) The ability to Judge/See Implicit Messages.	304	15,1546	3,36637	,000	-,344	-,468
(MLLDS) Grand Average Total	304	65,0296	10,38480	,028	-,523	-,267

PPLI: Perceived Physical Literacy Instrument; MLLDS: Media Literacy Level Determination Scale

The normality of the total scores and sub-dimensions of the PPLI and MLLDS was evaluated using the Kolmogorov–Smirnov test (see Table 2). The results of the analysis showed that the data for both scales, including their total and subscale scores, did not follow a normal distribution ($p < .05$).

Table 3. Mann-Whitney U Test Results for PPLI and MLLDS Scores by Gender

Sub-Dimensions	Group	n	Mean Rank	Sum of Ranks	U	Z	P
(PPLI) Knowledge and Comprehension	Female	122	147,64	18011,5	10508,5	-,799	,424
	Male	182	155,76	28348,5			
(PPLI)Communicating with Others	Female	122	152,81	18642,5	11064,5	-,051	,960
	Male	182	152,29	27717,5			
(PPLI) Self-Perception and Self-Confidence	Female	122	146,98	17931,0	10428,0	-,940	,347
	Male	182	156,20	28429,0			
(PPLI) Grand Average Total	Female	122	147,57	18004,0	10501,0	-,802	,423
	Male	182	155,80	28356,0			
(MLLDS) Being Aware/Knowledgeable	Female	122	148,41	18106,0	10603,0	-,666	,506
	Male	182	155,24	28254,0			
(MLLDS) Ability to Analyze/React	Female	122	158,66	19356,5	10350,5	-1,003	,316
	Male	182	148,37	27003,5			
(MLLDS) The ability to Judge/See Implicit Messages.	Female	122	158,87	19382,0	10325,0	-1,039	,299
	Male	182	148,23	26978,0			
(MLLDS) Grand Average Total	Female	122	155,65	18989,5	10717,5	-,512	,609
	Male	182	150,39	27370,5			

PPLI: Perceived Physical Literacy Instrument; MLLDS: Media Literacy Level Determination Scale

As shown in Table 3, the results of the Mann-Whitney U test indicate that there are no statistically significant differences in the total scores or sub-dimensions of the PPLI and MLLDS based on gender ($p > .05$). This suggests that both scales exhibit similar tendencies regardless of gender.

Table 4. Mann-Whitney U Test Results for PPLI and MLLDS Scores Based on Licensed Athlete Status

Sub-Dimensions	**Group**	**n**	**Mean Rank**	**Sum of Ranks**	**U**	**Z**	**P**
(PPLI) Knowledge and Comprehension	Yes	149	161,98	24135,50	10134,500	-1,865	,062
	No	155	143,38	22224,50			
(PPLI)Communicating with Others	Yes	149	159,38	23747,00	10523,000	-1,356	,175
	No	155	145,89	22613,00			
(PPLI) Self-Perception and Self-Confidence	Yes	149	159,78	23807,50	10462,500	-1,484	,138
	No	155	145,50	22552,50			
(PPLI) Grand Average Total	Yes	149	162,78	24254,00	10016,000	-2,004	,045*
	No	155	142,62	22106,00			
(MLLDS) Being Aware/Knowledgeable	Yes	149	156,84	23369,00	10901,000	-,846	,398
	No	155	148,33	22991,00			
(MLLDS) Ability to Analyze/React	Yes	149	155,16	23119,50	11150,500	-,520	,603
	No	155	149,94	23240,50			
(MLLDS) The ability to Judge/See Implicit Messages.	Yes	149	155,95	23236,50	11033,500	-,674	,500
	No	155	149,18	23123,50			
(MLLDS) Grand Average Total	Yes	149	156,44	23309,00	10961,000	-,766	,444
	No	155	148,72	23051,00			

PPLI: Perceived Physical Literacy Instrument; MLLDS: Media Literacy Level Determination Scale

According to the Mann–Whitney U-test results presented in Table 4, a statistically significant difference in the overall PPLI score was only found based on licensed athlete status ($U = 10{,}016.000$, $Z = -2.004$, $p = .045$). Specifically, participants with a sports licence had significantly higher levels of perceived physical literacy (mean rank = 162.78) than those without a licence (mean rank = 142.62). However, no statistically significant differences were observed in the PPLI or MLLDS sub-dimension scores with respect to licensed athlete status ($p > 0.05$).

Table 5. Mann-Whitney U Test Results for PPLI and MLLDS Scores by Type of Sport Discipline

Sub-Dimensions	Group	n	Mean Rank	Sum of Ranks	U	Z	P
(PPLI) Knowledge and Comprehension	Individual Sports	65	72,08	4685,00	2540,0	-,738	,461
	Team Sports	84	77,26	6490,00			
(PPLI) Communicating with Others	Individual Sports	65	79,14	5144,00	2461,0	-1,044	,296
	Team Sports	84	71,80	6031,00			
(PPLI) Self-Perception and Self-Confidence	Individual Sports	65	69,37	4509,00	2364,0	-1,481	,138
	Team Sports	84	79,36	6666,00			
(PPLI) Grand Average Total	Individual Sports	65	72,47	4710,50	2565,5	-,631	,528
	Team Sports	84	76,96	6464,50			
(MLLDS) Being Aware/ Knowledgeable	Individual Sports	65	73,60	4784,00	2639,0	-,349	,727
	Team Sports	84	76,08	6391,00			
(MLLDS) Ability to Analyze/React	Individual Sports	65	77,08	5010,00	2595,0	-,518	,604
	Team Sports	84	73,39	6165,00			
(MLLDS) The ability to Judge/See Implicit Messages.	Individual Sports	65	77,24	5020,50	2584,5	-,560	,576
	Team Sports	84	73,27	6154,50			
(MLLDS) Grand Average Total	Individual Sports	65	76,48	4971,00	2634,0	-,368	,713
	Team Sports	84	73,86	6204,00			

$p \geq 0.05$; PPLI: Perceived Physical Literacy Instrument; MLLDS: Media Literacy Level Determination Scale

According to the Mann–Whitney U test results presented in Table 5, there were no statistically significant differences in the total or sub-dimension scores of the PPLI and MLLDS based on participants' sport discipline (individual vs. team) ($p > 0.05$). As all p-values were above the. 05 significance level, it can be concluded that the type of sport does not significantly affect PPLI or MLLDS scores.

Table 6. Kruskal-Wallis Test Results for PPLI and MLLDS Scores by Body Mass Index (BMI)

Sub-Dimensions	Group	n	Mean Ranks	Kruskal-Wallis H-value	df	P
(PPLI) Knowledge and Comprehension	Underweight	25	132,34	1,488	2	,475
	Healthy	232	154,66			
	Overweight	47	152,59			
(PPLI) Communicating with Others	Underweight	25	120,66	5,525	2	,063
	Healthy	232	158,53			
	Overweight	47	139,66			
(PPLI) Self-Perception and Self-Confidence	Underweight	25	142,28	,479	2	,787
	Healthy	232	152,80			
	Overweight	47	156,46			
(PPLI) Grand Average Total	Underweight	25	124,14	3,198	2	,202
	Healthy	232	156,44			
	Overweight	47	148,15			
(MLLDS) Being Aware/ Knowledgeable	Underweight	25	144,16	,477	2	,788
	Healthy	232	152,11			
	Overweight	47	158,85			
(MLLDS) Ability to Analyze/React	Underweight	25	135,26	1,111	2	,574
	Healthy	232	154,61			
	Overweight	47	151,24			
(MLLDS) The ability to Judge/See Implicit Messages.	Underweight	25	163,68	,563	2	,755
	Healthy	232	152,31			
	Overweight	47	147,50			
(MLLDS) Grand Average Total	Underweight	25	147,06	,116	2	,944
	Healthy	232	152,74			
	Overweight	47	154,22			

$p \geq 0,5$; PPLI: Perceived Physical Literacy Instrument; MLLDS: Media Literacy Level Determination Scale

According to the Kruskal–Wallis test results presented in Table 6, there were no statistically significant differences in the total or sub-dimension scores of the PPLI or MLLDS between participants in different BMI groups ($p > 0.05$). Participants were categorised into three BMI groups: 'underweight' (BMI <18.5), 'healthy' (BMI: 18.5–24.9) and 'overweight' (BMI: 25–29.9). The fact that all p-values for the sub-dimensions were above the 0.05 significance level indicates that BMI has no significant effect on individuals' perceptions of physical and media literacy.

Table 7. Kruskal-Wallis Test Results of PPLI and MLLDS Scores by Academic Department

Sub-Dimensions	Group	n	Mean Ranks	Kruskal-Wallis H-value	df	P	Gruplar arası Fark
(PPLI) Knowledge and Comprehension	Phys. Ed	61	151,51	2,280	2	,320	
	Coaching Department	75	165,32				
	Department of Management	168	147,14				
(PPLI)Communicating with Others	Phys. Ed	61	143,89	1,221	2	,543	
	Coaching Department	75	160,35				
	Department of Management	168	152,12				
(PPLI) Self-Perception and Self-Confidence	Phys. Ed	61	144,20	7,168	2	,028*	2-3
	Coaching Department	75	174,99				
	Department of Management	168	145,47				
(PPLI) Grand Average Total	Phys. Ed	61	148,15	2,721	2	,256	
	Coaching Department	75	166,99				
	Department of Management	168	147,61				
(MLLDS) Being Aware/ Knowledgeable	Phys. Ed	61	143,57	,945	2	,624	
	Coaching Department	75	151,45				
	Department of Management	168	156,21				
(MLLDS) Ability to Analyze/React	Phys. Ed	61	147,90	,236	2	,889	
	Coaching Department	75	152,31				
	Department of Management	168	154,26				
(MLLDS) The ability to Judge/See Implicit Messages.	Phys. Ed	61	143,17	,928	2	,629	
	Coaching Department	75	152,77				
	Department of Management	168	155,76				
(MLLDS) Grand Average Total	Phys. Ed	61	145,52	,638	2	,727	
	Coaching Department	75	150,93				
	Department of Management	168	155,74				

$P < 0.05$; PPLI: Perceived Physical Literacy Instrument; MLLDS: Media Literacy Level Determination Scale

According to the Kruskal–Wallis test results presented in Table 7, only one sub-dimension of the PPLI showed a statistically significant difference based on participants' academic departments: "Sense of Self and Confidence" (KW-H = 7.168, p = .028, p < .05). Examining the mean ranks reveals that students in the Coaching Education department perceived 'Sense of Self and Confidence' more highly (mean rank = 174.99) than students in the Sports Management department did (mean rank = 145.47).

Table 8. Kruskal-Wallis Test Results for PPLI and MLLDS Scores by Year of Study

Sub-Dimensions	Grup	n	Mean Ranks	Kruskal-Wallis H-value	df	p
(PPLI) Knowledge and Comprehension	1	132	153,30	1,358	3	,715
	2	76	148,86			
	3	41	143,16			
	4	55	162,57			
(PPLI) Communicating with Others	1	132	158,21	1,941	3	,585
	2	76	151,88			
	3	41	136,73			
	4	55	151,41			
(PPLI) Self-Perception and Self-Confidence	1	132	161,03	3,328	3	,344
	2	76	139,15			
	3	41	152,76			
	4	55	150,29			
(PPLI) Grand Average Total	1	132	157,15	1,368	3	,713
	2	76	145,67			
	3	41	144,01			
	4	55	157,10			
(MLLDS) Being Aware/ Knowledgeable	1	132	163,49	4,574	3	,206
	2	76	136,92			
	3	41	150,54			
	4	55	149,12			
(MLLDS) Ability to Analyze/React	1	132	155,04	,366	3	,947
	2	76	152,93			
	3	41	145,93			
	4	55	150,71			
(MLLDS) The ability to Judge/See Implicit Messages.	1	132	164,61	5,421	3	,143
	2	76	147,33			
	3	41	131,63			
	4	55	146,13			
(MLLDS) Grand Average Total	1	132	162,48	3,320	3	,345
	2	76	141,89			
	3	41	143,06			
	4	55	150,25			

PPLI: Perceived Physical Literacy Instrument; MLLDS: Media Literacy Level Determination Scale

According to the Kruskal–Wallis test results presented in Table 8, there were no statistically significant differences in the PPLI and MLLDS scores based on the students' year of study ($p \geq 0.05$). This suggests that a student's year level does not notably impact their physical and media literacy skills.

Table 9. Kruskal-Wallis Test Results of PPLI and MLLDS Scores by Daily Mass Media Usage Duration

Sub-Dimensions	Group	n	Mean Ranks	Kruskal-Wallis H-value	df	p
(PPLI) Knowledge and Comprehension	1-3	87	149,76	,428	2	,807
	4-6	140	156,02			
	7<	77	149,19			
(PPLI) Communicating with Others	1-3	87	146,61	2,011	2	,366
	4-6	140	160,11			
	7<	77	145,31			
(PPLI) Self-Perception and Self-Confidence	1-3	87	147,18	2,079	2	,354
	4-6	140	159,95			
	7<	77	144,95			
(PPLI) Grand Average Total	1-3	87	147,53	1,829	2	,401
	4-6	140	159,79			
	7<	77	144,87			
(MLLDS) Being Aware/ Knowledgeable	1-3	87	147,00	3,565	2	,168
	4-6	140	162,46			

	7<	77	140,60			
(MLLDS) Ability to Analyze/React	1-3	87	150,77	,073	2	,964
	4-6	140	153,90			
	7<	77	151,92			
(MLLDS) The ability to Judge/See Implicit Messages.	1-3	87	145,89	,700	2	,705
	4-6	140	154,91			
	7<	77	155,58			
(MLLDS) Grand Average Total	1-3	87	147,89	1,398	2	,497
	4-6	140	158,91			
	7<	77	146,06			

PPLI: Perceived Physical Literacy Instrument; MLLDS: Media Literacy Level Determination Scale

According to the Kruskal–Wallis test results presented in Table 9, there were no statistically significant differences in the PPLI and MLLDS scores based on the duration of students' daily mass media usage ($p \geq .05$). This suggests that the amount of time spent using mass media does not significantly impact students' physical and media literacy skills.

Table 10. Kruskal-Wallis Test Results for PPLI and MLLDS Scores by Preferred Mass Media Type

Sub-Dimensions	**Group**	**n**	**Mean Ranks**	**Kruskal-Wallis H-value**	**df**	**p**
(PPLI) Knowledge and Comprehension	Textbook	40	147,24	,199	2	,905
	İnternet	136	152,40			
	Telephone	128	154,25			
(PPLI)Communicating with Others	Textbook	40	152,60	,373	2	,830
	İnternet	136	149,32			
	Telephone	128	155,84			
(PPLI) Self-Perception and Self-Confidence	Textbook	40	156,21	1,959	2	,375
	İnternet	136	158,78			
	Telephone	128	144,66			
(PPLI) Grand Average Total	Textbook	40	149,90	,093	2	,955
	İnternet	136	154,09			
	Telephone	128	151,63			
(MLLDS) Being Aware/ Knowledgeable	Textbook	40	167,69	1,383	2	,501
	İnternet	136	149,99			
	Telephone	128	150,43			
(MLLDS) Ability to Analyze/React	Textbook	40	148,63	,360	2	,835
	İnternet	136	155,81			
	Telephone	128	150,20			
(MLLDS) The ability to Judge/See Implicit Messages.	Textbook	40	160,28	,676	2	,713
	İnternet	136	154,24			
	Telephone	128	148,22			
(MLLDS) Grand Average Total	Textbook	40	159,45	,569	2	,752
	İnternet	136	154,23			
	Telephone	128	148,49			

PPLI: Perceived Physical Literacy Instrument; MLLDS: Media Literacy Level Determination Scale

According to the Kruskal–Wallis test results presented in Table 10, there were no statistically significant differences in the PPLI and MLLDS scores based on the type of mass media preferred by students ($p \geq 0.05$). This suggests that students' choice of mass media does not significantly impact their physical and media literacy skills.

Table 11. Results of Spearman's Rank-Order Correlation Analysis between PPLI and MLLDS Dimensions

	1	2	3	4	5	6	7	8
1(PPLI) Knowledge and Comprehension	1							
2(PPLI)Communicating with Others	,502**							
3(PPLI) Self-Perception and Self-Confidence	,452**	,432**	1					
4(PPLI) Grand Average Total	,834**	,794**	,742**	1				
5(MLLDS) Being Aware/ Knowledgeable	,287**	,341**	,399**	,421**	1			
6(MLLDS) Ability to Analyze/React	,315**	,433**	,283**	,429**	,583**	1		
7(MLLDS) The ability to Judge/See Implicit Messages.	,218**	,375**	,336**	,384**	,549**	,667**	1	
8(MLLDS) Grand Average Total	,320**	,442**	,395**	,480**	,840**	,876**	,837**	1

PPLI: Perceived Physical Literacy Instrument; MLLDS: Media Literacy Level Determination Scale

Spearman's Rank Correlation analysis revealed significant, positive relationships between the PPLI and MLLDS dimensions. These relationships are generally moderate, indicating that the two types of literacy are complementary. The strongest relationship was found between 'Overall Average' in PPLI and MLLDS (r = 0.480), indicating that students' literacy skills in both areas develop in tandem.

Table 12. Multiple Regression Analysis Results

Predictor	**b**	**SE**	**95% CI LB**	**95% CI UB**	**t**	**p**
Constant	26.892	4.033	18.957	34.828	6.669	.000*
(PPLI) Knowledge and Comprehension	.323	.279	-.225	.872	1.161	.247
(PPLI)Communicating with Others	1.577	.319	.949	2.205	4.940	.000*
(PPLI) Self-Perception and Self-Confidence	1.136	.317	.512	1.761	3.581	.000*

p<0,05 **p<0,001; PPLI: Perceived Physical Literacy Instrument

Tablo 13. Model statistics

Model	**R**	**R^2**	**F**	**p**
Regression Model	.491	.241	31.78	.000

*p < .05, *p < .001; PPLI: Perceived Physical Literacy Instrument

The regression model was statistically significant (F = 31.78, p < .001) and accounted for 24.1% of the variation in media literacy levels (R^2 = .241). The 'Communication with Others' and 'Self-Perception and Self-Confidence' sub-dimensions of the PPLI were significant predictors of university students' media literacy levels (p < .001). In contrast, the 'Knowledge and Comprehension' sub-dimension was not found to be a significant predictor of media literacy (p > 0.05). These findings emphasise the important role of interpersonal communication skills and perceptions of self-efficacy in developing media literacy.

4. DISCUSSION AND CONCLUSION

This study examined the relationship between the physical and media literacy levels of university students. The findings revealed that both types of literacy are influenced by personal, environmental, and educational factors (Kurz et al., 2022; Leung et al., 2025). This discussion therefore evaluates the role of these factors in developing physical and media literacy.

The study found no significant gender-based differences in physical or media literacy levels. This is consistent with existing literature, which suggests that gender differences are minimal and that literacy

levels are more closely related to individual characteristics, environmental factors, and media usage patterns (Koç & Baran, 2020). A study by Üztemur and Avcı (2020) also found that teacher candidates' media literacy levels and their perceived ability to teach media literacy did not differ significantly according to gender. The researchers emphasise that this situation can be explained by young people today having similar access to media tools and using media environments at an equal level. Conversely, Kurz et al. (2022) stated that media literacy education has a positive effect on body image, albeit a limited one. For example, Harputlu and Güryay (2024) found that males performed better in digital skills, while females performed better in social media use. Similarly, Campos and Scherer (2024) and Theophilou (2024) indicated that digital competencies and media usage habits may differ by gender.

The findings also showed that having a sports licence significantly impacted overall physical literacy scores, though not the sub-dimensions. This indicates that regular participation in sports may enhance bodily awareness, but physical literacy involves more than just physical activity; emotional and cognitive factors also contribute (Cairney et al., 2019; Whitehead, 2010; Asan, 2023; Yılmaz et al., 2023). Similarly, Gerger (2022) found that physical literacy increases with higher levels of physical activity among secondary school students.

No significant differences in media literacy were observed based on licensed athlete status. This suggests that media literacy is more closely associated with critical thinking and cognitive abilities, honed through engagement with the media rather than an athletic background (Buckingham, 2003; Livingstone, 2004; Jeong et al., 2012; Beynon et al., 2018). Ünlü (2017) found a positive relationship between media literacy and critical literacy in a study involving physical education teachers. In a study by Biricik (2019), male students scored higher than females in some sub-dimensions of media literacy (e.g. judgement and recognising implicit messages). These findings suggest that elective courses in media literacy could benefit sports science students.

Furthermore, no significant effects of sport type (individual vs. team sports) on physical or media literacy were identified. This implies that individual motivation and educational environments are more decisive than sport type in developing literacy skills. According to Self-Determination Theory (Ryan & Deci, 2000), intrinsic motivation and perceived competence are key to developing such competencies. In this context, an individual's attitude towards, and approach to, participating in sport may be more influential than the sport type itself (Ryan & Deci, 2000). Studies by Çetinkalp and Türksoy (2011) and Erdoğan and Koca (2019) also found no significant effect of sport type on self-efficacy or academic motivation. However, Güllü and Güçlü (2018) reported that the academic self-efficacy of high school athletes is more influenced by individual motivation and the school environment.

The absence of significant differences in physical and media literacy across BMI groups suggests that these literacies are related not only to physical appearance, but also to bodily and cognitive-emotional awareness of media content (Tylka, 2011). Wood-Barcalow et al. (2010) emphasised that body literacy is linked to positive attitudes towards bodily functions rather than appearance. Similarly, media literacy is more closely associated with a critical understanding than with physical structure (Karaboğa, 2017). However, some studies indicate that overweight individuals may be more susceptible to media-driven body norms, which could negatively impact body image (Grabe et al., 2008; Perloff, 2014). The absence of BMI-related differences in this study may be explained by the fact that the sample consisted of sports science students, whose bodily awareness and health knowledge may already have been relatively high.

Comparisons between departments revealed that students on the coaching education programme had higher levels of self-perception and confidence. This suggests that practical education enhances bodily awareness and self-efficacy, whereas theory-based programmes may hinder this kind of development (Çamlıyer & Saracaloğlu, 2011). Turkish studies support these findings, indicating that practical sports education positively influences body image and confidence. Students who actively participate in sports tend to have a more positive body image and report greater confidence (Erdem & Yıldız, 2014; Akın & Sarı, 2015; Eken & Akarsu, 2015; Çetin & Yıldırım, 2016; Özdemir & Akın, 2017; Yılmaz & Çolak, 2019).

Whitehead (2010) emphasised that participating in physical activity enhances self-perception and physical competence, thereby boosting confidence. Cairney et al. (2019) also observed that confidence is a fundamental aspect of physical literacy and is closely associated with psychological well-being.

International research supports these conclusions. It is well known that practical education enhances self-esteem and self-perception (Guthrie & Anderson, 2013; Moran & McNaughton, 2014) and that physical education should support the holistic development of emotions, society and cognition (Bunker & Thorpe, 2011). However, Kara and Şimşek (2018) found that sports management students had lower body image scores, likely due to a curriculum focused mainly on theoretical content. Similarly, Robinson et al. (2018) argued that physical literacy should be developed through physical skills as well as the affective domain, including confidence, self-perception and motivation.

The study found no significant differences in physical or media literacy based on students' year group, how long they spent using media, or their preferred type of media. This suggests that literacy skills are shaped not only by the duration or type of media usage, but also by how individuals evaluate and interact with content (Valkenburg & Peter, 2013; Hobbs, 2017). Similarly, physical literacy relates to how individuals perceive and interpret body images presented in the media. Absorbing idealised body representations uncritically can result in a negative body image (Dummer, 2008; Tiggemann & Slater, 2014).

In this context, educational factors appear decisive in developing both physical and media literacy. Curriculum content, instructional methods, and the quality of education all play a significant role in developing these competencies (Schwarz, 2005; Özdemir, 2018). Lee and Chae (2016) and Kara and Şimşek (2018), for example, emphasised that students' interactions with the media and the content of educational programmes have a greater influence than their year of study.

One of the most notable findings of this study is the strong positive correlation between perceived physical and media literacy. The strong relationship between the sub-dimensions of 'Communication with Others' and 'Ability to Analyse' suggests that these literacies develop together and reinforce each other. Taking a critical approach to media content can contribute to a healthier body image (Levine & Murnen, 2009).

The literature emphasises that media literacy involves understanding content and developing critical thinking skills, as well as encouraging conscious media consumption (Valkenburg & Peter, 2013; Erdem, 2020). Leu et al. (2011) define it as analysing content, developing awareness of media messages, and interacting with them consciously. Tiggemann and Slater (2014) highlight the importance of critically evaluating the body images propagated by the media.

This study found a significant positive correlation between students' media literacy and their perceived physical literacy levels. This suggests that critically evaluating media content has a positive influence on bodily awareness and attitudes (Leu et al., 2011; Hobbs, 2017). Media-driven body images can significantly impact how young people perceive their bodies (Tiggemann & Slater, 2014). However, advanced media literacy skills have the potential to mitigate these negative effects by encouraging more critical evaluation (Murnen & Smolak, 2009; Levine & Murnen, 2009). Hobbs (2017) emphasises that media literacy involves message analysis and contributes to healthier body image.

Therefore, the findings suggest that physical and media literacy are mutually reinforcing constructs, and integrating both into educational policy could improve students' critical attitudes towards the media and their body image (Bakırcı, 2015; Hobbs, 2017).

The study also revealed that the two sub-dimensions of physical literacy that were the most significant predictors of media literacy were 'Communication with Others' and 'Sense of Self and Confidence'. This suggests that media literacy is linked not only to cognitive competence, but also to emotional factors such as social interaction skills and self-perception. As individuals' communication skills develop, so does their ability to understand, interpret and critique media content (Levine, 2009; Hobbs, 2010).

Self-confidence and self-perception are critical factors in effectively evaluating media messages. Among young people in particular, media content can influence identity development. Tyner (2003) and Hobbs (2010) observed that those who are more self-confident are more likely to adopt a critical stance towards media messages. This suggests that media literacy is shaped by cognitive, emotional and social processes. Conversely, the 'Knowledge and Comprehension' sub-dimension was not a significant predictor of media literacy. This emphasises that media literacy is a holistic concept encompassing

critical thinking, self-awareness, and social skills, rather than merely a knowledge-based competence (Kirk, 2009; Bakırcı, 2015).

In conclusion, this study examined the relationship between physical and media literacy levels among university students from a multidimensional perspective. The findings revealed a significant positive correlation between the two variables. Individuals with higher critical evaluation skills in relation to media content were found to demonstrate greater body awareness and self-efficacy.

No significant differences in either form of literacy were observed based on gender or body mass index; however, licensed athletes demonstrated significantly higher levels of physical literacy than their non-licensed peers. However, this difference was not observed in media literacy scores. No significant differences were found based on the type of sport (individual or team).

Students enrolled in coaching education programmes exhibited higher levels of self-confidence and self-perception, potentially due to the impact of practice-based instruction. Variables such as year of study, duration of media use, and preferred type of media tool did not lead to significant differences.

In conclusion, media literacy should be viewed as a multidimensional competency closely linked to social and emotional skills, rather than being purely cognitive. Accordingly, educational programmes should address physical literacy and media literacy within an integrated, holistic framework.

Recommendations

Educational programmes should adopt a holistic approach to promote the simultaneous development of media literacy and body awareness.

Activities that foster self-awareness and self-efficacy should be given greater emphasis to enhance students' media and physical literacy competencies.

The indirect effects of sports on media literacy should be explored in greater depth to inform the development of new instructional strategies in this area.

Media literacy education should be expanded, with courses offered to help students critically evaluate media content.

Future research should employ qualitative methods to examine how individuals experience and internalise media and physical literacy.

Practice-based training programmes could be designed to improve these skills.

REFERENCES

Akın, A. & Sarı, M. (2015). Fiziksel okuryazarlık: Kavramsal çerçeve ve eğitim yaklaşımları, Spor Bilimleri Dergisi, 26(4), 297-310.

Alagül, Ö., Gürsel, F., & Keske, G. (2012) Dance unit with physical literacy, Procedia-Social and Behavioral Science, 47, 1135-1140.

Almond, L. (2013). What is the value of physical literacy and why is physical literacy valuable? ICSSPE Bulletin–Journal of Sport Science and Physical Education, 65.

Asan, S. (2023). Investigation of the relatıonshıp between body awareness and physıcal actıvıty and strength levels of young athletes. TOJRAS, 12(4):502-7.

Bakırcı, E. (2015). Medya okuryazarlığı ve eğitim uygulamaları, Journal of Educational Studies, 8(1), 17-34.

Başoğlu, U.D. (2018). The importance of physical literacy for physical education and recreation, Journal of Education and Training Studies, 6(4), 139-142.

Beynon, C., Whitehead, M., & McKenna, J. (2018). Physical literacy: A critical review, Quest, 70(2), 146-163.

Biricik, Y.S. (2019). Spor bilimleri fakültelerinde öğrenim gören öğrencilerin medya okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi, SPORMETRE Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi, 17(4), 56-67.

Buckingham, D. (2003). Media education: Literacy, learning and contemporary culture. Polity Press.

Bunker, D., & Thorpe, R. (2011). Physical education: An ıntegrated approach, Educational Review, 63(1), 61–79.

Büyüköztürk, Ş. (2014). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı (Genişletilmiş 19. Baskı). Ankara: Pegem Yayınları

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz Ş., & Demirel, F. (2018). Bilimsel araştırma yöntemleri (24. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Cabre-Riera, A, Torrent, M, Donaire-Gonzalez, D, Vrijheid, M, Cardis, E., & Guxens, M. (2019). Telecommunication Devices Use, Screen Time and Sleep in Adolescents, Environmental Research, 171, 341-347.

Cairney, J., Clark, H. J., Dudley, D., Kwan, M. Y., & Sallis, J. F. (2019). Physical literacy in children and youth: A construct validation study, Journal of Teaching in Physical Education, 38(1), 84–90.

Campos, R., & Scherer, R. (2024). Gender differences in digital literacy across 32 countries: A multilevel analysis, Computers & Education, 205, 104818.

Caz, Ç., & Togo O.T. (2018). Medya ve televizyon okuryazarlığı: beden eğitimi ve spor anabilim dalı lisansüstü programlara başvuran bireyler üzerine bir çalışma, International Journal of Social Science, 68(1). 593-600

Chou, H.L., & Chou, C. (2019). A quantitative analysis of factors related to Taiwan teenagers' smartphone addic-tion tendency using a random sample of parent-child dyads, Computers in Human Behavior, 99, 335-344.

Cleland, V.J., Schmidt, M.D., Dwyer, T., & Venn, A.J. (2008). Television viewing and abdominal obesity in young adults: is the association mediated by food and beverage consumption during viewing time or reduced leisure-time physical activity? The American Journal of Clinical Nutrition, 87(5), 1148-1155.

Çamlıyer, H., & Saracaloğlu, A.S. (2011). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu ile eğitim fakültesi öğrencilerinin sosyal benlik algısı açısından karşılaştırılması, Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi, 2(1), 19–29.

Çetin, S., & Yıldırım, B. (2016). Spor eğitimi ve beden okuryazarlığı: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma, Türk Spor ve Egzersiz Dergisi, 18(1), 45-55.

Çetinkalp, Z., & Türksoy, A. (2011). Üniversite öğrencilerinde öz yeterlik düzeylerinin incelenmesi, Spor Bilimleri Dergisi, 22(3), 145–153.

Dummer, T. (2008). Body ımage and media literacy: A review of research, Media Studies Journal, 15(4), 42-58.

Edwards, L.C., Bryant, A.S., Keegan, R.J., Morgan, K., & Jones, A.M. (2017). Definitions, foundations and associations of physical literacy: A systematic review, Sports Medicine, 47(1), 113– 126. doi:10.1007/s40279-016-0560-7

Eken, D., & Akarsu, B. (2015). Spor eğitiminin öğrencilerin benlik algısı üzerindeki rolü: Antrenörlük eğitimi örneği, Spor ve Gençlik Dergisi, 12(2), 67-75.

Ennis C.D. (2015). Knowledge, transfer, and innovation in physical literacy curricula, Journal of Sport and Health Science. doi: 10.1016/j.jshs.2015.03.001.

Erdem, A., & Yıldız, S. (2014). Spor eğitiminin beden algısı ve özgüven üzerindeki etkileri: bir alan çalışması, Spor ve Fiziksel Aktivite Dergisi, 2(2), 34-42.

Erdem, M. (2020). Medya okuryazarlığı ve beden okuryazarlığı eğitimi: Teorik temeller ve uygulamalar, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 18(3), 329-345.

Erdoğan, S., & Koca, C. (2019). Spor yapan üniversite öğrencilerinde akademik motivasyon ve başarı ilişkisi, Eğitim ve Spor Bilimleri Dergisi, 11(2), 89–104.

Feierabend, S., & Rathgeb, T. (2011). Jugend, İnformation, (Multi) Media Basisstudie zum Medienumgang 12- bis 19-Jährigerin Deutschland. Stuttgart: MedienpädagogischerForschungsverbundSüdwest (PDF) Cybergrooming - what shapes the risk and how do adolescents cope with it?. Available from: https://www.researchgate.net/publication/259019754_Cybergrooming_-_what_shapes_the_risk_and_how_do_adolescents_cope_with_it [accessed May 22 2025].

Gerger, G. (2022). Ortaöğretim öğrencilerinin fiziksel aktivite düzeyleri ile fiziksel okuryazarlık Ve E-sağlık okuryazarlıklarının incelenmesi. Yüksek lisans tezi. Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray

Grabe, S., Ward, L.M., & Hyde, J.S. (2008). The role of the media in body image concerns among women: A meta-analysis of experimental and correlational studies. Psychological Bulletin, 134(3), 460-476.

Guthold, R.; Stevens, G.A.; Riley, R.M., & Bull, F.C. (2019). Global Trends in Insufficient Physical Activity among Adolescents: A PooledAnalysis of 298 Population-Based Surveys with 1·6 Million Participants. Available online: www.thelancet.com/child-adolescent (accessed on 4 June 2021).

Guthrie, E.A., & Anderson, J.M. (2013). The role of physical education in development: enhancing the integration of cognitive and physical skills, Physical Education and Sport Pedagogy, 18(2), 139–156.

Güllü, M., & Güçlü, M. (2018). Lise öğrencilerinin akademik öz-yeterliklerinin incelenmesi: Spor yapma durumlarına göre bir karşılaştırma, Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi, 9(1), 10–20.

Harputlu, L., & Güryay, B. (2024). Gender differences in digital literacy: An analysis, Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, 15(3), 3286-3300.

Hobbs, R. (2010). Digital and media literacy: A plan of action. Washington, DC: Aspen Institute.

Hobbs, R. (2017). Media literacy in the ınformation age: Teaching youth to critically read and create media. Routledge.

International IPLA, Physical Literacy Association. (2017). https://www.physical-literacy.org.uk/?v=1c2903397d88 [Cited Mayıs 24, 2024]

İnce M. (2019).Yeni medya okuryazarlığının önemi üzerine bir değerlendirme, The Journal of Academic Social Science, 7(90); 125-145.

Jeong, S.H., Cho, H., & Hwang, Y. (2012). Media literacy ınterventions: A meta-analytic review, The Journal of Communication, 62(3), 454–472.

Kara, M., & Şimşek, S. (2018). Spor yöneticiliği bölümü öğrencilerinin beden algısı ve fiziksel yeterlilik düzeylerinin incelenmesi, Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi, 9(3), 98-106.

Karaboğa, M.T. (2017). Eleştirel bakış açısıyla medya okuryazarlığı, 2. Mediterranean International Congress on Social Sciences (MECAS II). Ohrid: International Vision University. s.387

Karaman, M.K., & Karataş, A. (2009). Öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeyleri, İlköğretim Online, 8(3); 798-808.

Karasar, N. (2015). Bilimsel araştırma yöntemleri (28. basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Ke, D.D. Suzuki, K., Kishi, H., Kurokawa1, Y.A., & Shen, S. (2022). Definition and assessment of physical literacy in children and adolescents: a literature review, J Phys Fitness Sports Med, 11 (3): 149-159 (2022)

Keske, G., Gursel, F., & Alagul, O. (2012). Can you gain a healthy nutrition habit by physical literacy? Procedia-Social and Behavioral Sciences, 47, 1097- 1102.

Kenney, E.L. & Gortmaker, S.L. (2017). United states adolescents' television, computer, videogame, smartphone, and tablet use: Associations with sugary drinks, sleep, physical activity, and obesity, The Journal of Pediatrics, 182, 144-149.

Kirk, R.E. (2009). Medya okuryazarlığı ve toplumsal değişim, Journal of Educational Media, 18(3), 122-135.

Koç, H., & Baran, M. (2020). Üniversite öğrencilerinin medya okuryazarlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 52, 189–212.

Kurz, A.S., Rowe, A., & Frith, H. (2022). Media literacy interventions for body image: A systematic review of effectiveness and theoretical underpinnings, Body Image, 40, 1–15.

Kurz, M., Rosendahl, J., & Rodeck, J. (2022). School-based ınterventions ımprove body ımage and media literacy in youth: A systematic review and meta-analysis, J Primary Prevent 43, 5–23.

Lee, J.H., & Chae, Y.G. (2016). Exploring the role of media literacy education on digital citizenship: A case study of Korean elementary students, Asia Pacific Journal of Education, 36(3), 378–392.

Leu, D.J., Forzani, E., Rhoads, C.S., & Reinking, D. (2011). A history and theory of new literacies, In handbook of research on new literacies (pp. 25-52). Routledge.

Leung, A., Mandigo, J., & Cairney, J. (2025). Rethinking physical literacy: A framework for inclusive and lifelong engagement in movement, Journal of Physical Literacy and Health, 4(1), 12–28.

Levine, M. P. (2009). Body image and the media: A review of the literatüre, Journal of Social and Clinical Psychology, 28(1), 10-33.

Levine, M.P., & Murnen, S.K. (2009). Everybody knows that mass media are/are not [pick one] a cause of eating disorders: A critical review of the evidence for a causal link between media, negative body image, and disordered eating in females, Journal of Social and Clinical Psychology, 28(1), 11-33.

Livingstone, S. (2004). Media literacy and the challenge of new information and communication Technologies, The Communication Review, 7(1), 3-14.

Livingstone, S., & Helsper, E. (2010) Balancing online opportunities and risks in teenagers' use of the ınternet: The role of online skills and ınternet self-efficacy, New Media & Society, 12 (2): 309-329.

Longmuir, P.E., & Tremblay, M.S. (2016). Top 10 research questions related to physical literacy, Research Quarterly for Exercise and Sport, 87(1), 28-35.

Mandigo, J., Corlett, J., & Lathrop, A.H. (2012). Physical education in the twenty-first century: To infinity and beyond, Pedagogy in motion: A Community of Inquiry for Human Movement Studies, 15-44.

Moran, A., & McNaughton, D. (2014). The ınfluence of physical activity on the psychological and emotional development of children, Journal of Sport & Exercise Psychology, 36(4), 366–377.

Munusturlar S., & Yıldızer, G. (2020) Beden eğitimi öğretmenleri için algılanan beden okuryazarlığı ölçeğinin faktör yapısının türkiye örneklemine yönelik sınanması. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 35(1), 200-209.

OECD- Organisation for Economic Cooperation and Development (1995). Literacy, economy and society: Results of the first internetional literacy survey. Paris

Özdemir, M. (2018). Eğitim yönetimi: Alanın temelleri ve çağdaş yönelimler. Anı Yayıncılık: Ankara

Özdemir, F., & Akın, A. (2017). Fiziksel aktivitenin öğrencilerin benlik saygısı üzerindeki etkisi, Sosyal Bilimler Dergisi, 19(1), 20-29.

Özdemir, N. (2011). Düzenli fiziksel aktivitenin ilköğretim öğrencilerinin okula yabancılaşma ve yalnızlık düzeyleri üzerine etkileri, Yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Perloff, R.M. (2014). Social media effects on young women's body image concerns: Theoretical perspectives and an agenda for research. Sex Roles, 71, 363–377.

Pot, N., Whitehead, M.E., & Durden-Myers, E.J. (2018). Physical literacy from philosophy to practice, Journal of Teaching in Physical Education, 37(3), 246-251.

Robinson, D.B., Randall, L., & Barrett, J. (2018). Physical literacy (mis) understandings: What do leading physical education teachers know about physical literacy? Journal of Teaching in Physical Education, 37(3), 288–298.

Rudd, J.R., Pesce, C., Strafford, B.W., & Davids, K. (2020). Physical literacy-A journey of individual enrichment: An ecological dynamics rationale for enhancing performance and physical activity in all, Frontiers in Psychology, 11, 1904.

Ryan, R.M., & Deci, E.L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being, American Psychologist, 55(1), 68–78.

Schwarz, G. (2005). Media literacy, critical pedagogy, and the politics of representation, Critical Studies in Media Communication, 22(1), 27–36.

Sönmez, V., & Alacapınar, F.G. (2018). Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri (Genişletilmiş 6. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Sureda Garcia, I., López Penádes, R., Rodríguez Rodríguez, R., & Sureda Negre, J. (2020). Cyberbullying and ınternet addiction in gifted and nongifted teenagers, Gifted Child Quarterly, 64(3).

Süss, D.; Lampert, C., & Wijnen, C. (2010),. medienpädagogische ansätze: grundhaltungen und ihre konsequenzen. ın: medienpädagogik. VS Verlag für Sozialwissenschaften, ISBN 978-3-658-19823-7.

Taş, H., & Hürmeriç Altunsöz, İ. (2021). Bedensel Okuryazarlık Kavramı ve Önemi, Spor Bilimleri Dergisi, 32(3), 109-122.

Tyner, K. (2003). Literacy in a Digital World: Teaching and Learning in the Age of Information. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Theophilou, E. (2024). Gendered engagement in educational social media platforms: A comparative study, British Journal of Educational Technology, 55(2), 248–266.

Tiggemann, M., & Slater, A. (2014). NetGirls: The ınternet, facebook, and body ımage concern in adolescent girls, International Journal of Eating Disorders, 47(6), 630-643.

Tremblay, M.S., Carson, V., Chaput, J.P,, Dinh, T., Duggan, M., & Faulkner, G. (2016). Canadian 24-hour movement guidelines for children and youth: an integration of physical activity, sedentary behaviour, and sleep. Appl Physiol Nutr Metab. 41(6) (Suppl. 3),11–27.

Tremblay, M., & Lloyd, M. (2010). Physical literacy measurement—the missing piece, Physical and Health Education Journal, 76(1), 26–30

Tylka, T.L. (2011). Positive psychology perspectives on body image. In T. F. Cash & L. Smolak (Eds.), Body image: A handbook of science, practice, and prevention (2nd ed., pp. 56–64). Guilford Press.

Ünlü, Y. (2017). Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin medya okuryazarlık düzeyleri ile eleştirel okuryazarlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek lisans tezi. Bartın Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Bartın.

Üztemur, S. & Avcı, G. (2020). Medya okuryazarlığı becerisinin medya okuryazarlık öğretim öz-yeterliklerini yordama düzeyi, Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 55(2), 651-672.

Valkenburg, P.M., & Peter, J. (2013). The differential susceptibility to media effects model, Journal of Communication, 63(2), 221-243.

Whitehead, M. (2001). The concept of physical literacy, European Journal of Physical Education, 6(2), 127-138

Whitehead, M. (2010). Physical literacy: Throughout the life course. Routledge.

Whitehead, M. (2013). The concept of physical literacy. Br J Teach Phys Education, 32(1), 6–8.

WHO (2017). Physical activity. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/physical-activity (accessed on 27 14.05.2024).

Wood-Barcalow, N.L., Tylka, T.L., & Augustus-Horvath, C.L. (2010). But I like my body: Positive body image characteristics and a holistic model for young-adult women., Body Image, 7(2), 106–116.

Yılmaz, A., & Kabak, S. (2021). Perceived physical literacy scale for adolescents (PPLSA): Validity and reliability study, International Journal of Education and Literacy Studies, 9(1), 159-171.

Yılmaz, A., Zorlu, Y., & Aslantürk, O. (2023). Beden okuryazarlığı fiziksel aktivite davranışı ve ders dışı sportif etkinlikler arasındaki ilişki, Gazi Journal of Physical Education and Sport Sciences, 28(3), 231-243.

Yılmaz, M., & Çolak, M. (2019). Fiziksel aktivite ve beden algısı: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 7(4), 210-217.

Araştırma Makalesi / Research Article

Examining the Relationship Between Media Literacy and Perceived Physical Literacy in Faculty of Sports Sciences Students

Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinde Medya Okuryazarlığı ile Algılanan Beden Okuryazarlığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Meral DEMİR & Bahtiyar Ulaş URHAN

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.378

Geliş/Received: 20/11/2025	Kabul/Accepted: 13/05/2026

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Giriş

Bu çalışma, Ardahan Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin medya ve algıladıkları bedensel okuryazarlığı düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Günümüz dünyasında medya okuryazarlığı, medya içeriğine erişme, onu anlama, analiz etme, değerlendirme ve eleştirel bir bakış açısıyla yaratma becerisini ifade eder. Benzer şekilde, bedensel okuryazarlık, bireylerin fiziksel aktivitelerdeki bilgi, beceri, motivasyon, özgüven ve yeterliliklerini kapsayan çok yönlü bir kavram olarak kabul edilmektedir. Her iki kavram da bireylerin bilişsel, sosyal ve fiziksel gelişimini önemli ölçüde etkiler. Bu nedenle, üniversite öğrencileri, özellikle spor bilimlerinin faklı bölümlerinde (Beden eğitimi öğretmenliği, Antrenörlük ve Spor yöneticiliği) okuyan öğrenciler arasında bu iki okuryazarlık türünü birlikte incelemek, hem akademik hem de pedagojik açıdan önemlidir.

Yöntem

Araştırma, nicel bir araştırma yöntemi olan kesitsel ilişkisel anket kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma örneklemini, 2024-25 akademik yılında Üniversite'de öğrenim gören 304 öğrenci oluşmuştur. Katılımcıların %40,1'i kadın (n=122), %59,9' u erkek (n = 182) öğrenciler oluşturmaktadır. Veriler, Karaman ve Karataş (2009) tarafından geliştirilen "Medya Okuryazarlık Düzeyi Belirleme Ölçeği" ve Yılmaz ve Kabak (2021) tarafından Türkçeye uyarlanan "Ergenler için Algılanan Fiziksel Okuryazarlık Ölçeği" olmak üzere iki ölçüm aracı kullanılarak toplanmıştır. Bu ölçekler, kendini tanıma ve güven, başkalarıyla iletişim ve kendini ifade etme ve bilgi ve anlama gibi bedensel okuryazarlığın birçok alt boyutunun yanı sıra medya okuryazarlığının bilişsel ve eleştirel boyutlarının değerlendirilmesini sağlamıştır.

Veri analizi için, tanımlayıcı istatistikler, normallik için Kolmogorov-Smirnov testi, bağımsız örneklemler t-testi, ANOVA, Kruskal-Wallis testi, korelasyon analizleri ve çoklu regresyon içermektedir. Bu kapsamlı analitik yaklaşım, grup farklılıklarının ve değişkenler arasındaki ilişkilerin derinlemesine incelenmesini sağlamıştır.

Bulgular

Araştırma bulgularına göre, cinsiyete göre bedensel veya medya okuryazarlığı puanlarında önemli bir fark olmadığını göstermiştir. Bu, spor bilimi öğrencilerinde iki okuryazarlık türünün cinsiyetten bağımsız olarak geliştiğini göstermektedir. Benzer şekilde, vücut kitle indeksin (BMI) de iki okuryazarlık türünün genel puanlarında önemli bir fark yaratmamıştır. Ancak, 'Başkalarıyla İletişim' alt

boyutunda, sağlıklı BMI' ye sahip bireyler, zayıf kategorideki bireylere göre önemli ölçüde daha yüksek puan almışlardır. Bu, sağlıklı bir vücut kompozisyonunun bedensel okuryazarlığın sosyal etkileşim, duruş, özgüven ve iletişim yönlerini olumlu yönde etkileyebileceğini göstermektedir.

Çalışmanın en dikkat çekici bulgularından biri, lisanslı sporcuların lisanssız sporculara göre bedensel okuryazarlık düzeylerinin önemli ölçüde daha yüksek olarak algılanmasıdır. Bu bulgu, düzenli spor yapmanın fiziksel yetkinlik, hareket özgüveni, motivasyon ve vücut farkındalığı üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu gösteren mevcut literatürle tutarlıdır. Ancak, lisanslı bir sporcu olmak, medya okuryazarlığı düzeylerinde önemli farklılıklara yol açmamıştır. Bu sonuç, bedensel okuryazarlığın spor deneyiminden doğrudan etkilendiğini, ancak medya okuryazarlığının fiziksel katılımdan çok bilişsel ve eleştirel becerilerle daha yakından ilişkili olduğunu ve bu nedenle spor katılımının medya okuryazarlığı üzerinde tek başına belirleyici bir faktör olmayabileceğini göstermektedir.

Antrenörlük eğitimi programında okuyan öğrenciler, diğer akademik bölümlerdeki öğrencilere kıyasla "Öz Algı ve Güven" alt boyutunda önemli ölçüde daha yüksek puanlar almışlardır. Antrenörlük eğitiminin yoğun uygulamalı ve pratik yapısı, liderlik becerilerini, öz yeterliliği ve güveni güçlendirmeye yardımcı olabilir. Buna karşılık, sınıf seviyesi, günlük medya kullanım süresi ve tercih edilen medya araçları gibi değişkenler, her iki okuryazarlık türünde de önemli farklılıklara yol açmamıştır.

Bu çalışmanın en önemli bulgularından biride, algılanan bedensel okuryazarlık ile medya okuryazarlığı arasında pozitif ve orta derecede güçlü bir korelasyon olmasıdır. Bu sonuçlar, bireylerin beden farkındalığı, hareket yetkinliği ve özgüvenleri arttıkça, medya içeriğini eleştirel bir şekilde analiz etme, değerlendirme ve yorumlama becerilerinin de arttığını göstermektedir. Ayrıca, çoklu regresyon analizi, fiziksel okuryazarlığın medya okuryazarlığı düzeylerindeki varyansın %24,1'ini açıkladığını ortaya koymuştur. Bu, iki kavram arasında önemli bir bilişsel-sosyal bağlantı olduğunu göstermektedir.

Modern medya günümüzde fiziksel aktivite, sağlık, zindelik ve beden imajı gibi temaları çok sık gündeme getirmektedir. Bedensel okuryazarlık düzeyi yüksek olan bireyler, bu tür içerikleri daha eleştirel bir gözle değerlendirebilir; gerçekçi olmayan ya da olumsuz beden ideallerine karşı daha dirençli olabilir ve kendi fiziksel aktivite davranışlarına ilişkin daha bilinçli kararlar verebilirler. Benzer şekilde, medya okuryazarlığı becerileri gelişmiş öğrenciler, sağlık bilgilerini, zindelik trendlerini ve beden algısını şekillendiren dijital içerikleri daha doğru yorumlayabilir ve bu bilgiler ışığında yaşam tarzı seçimlerini daha sağlıklı bir şekilde yönlendirebilirler.

Sonuç

Bu çalışma, spor bilimi öğrencileri arasında bedensel ve medya okuryazarlığının nasıl dağıldığını ve birbirleriyle nasıl etkileştiğini ortaya koymaktadır. Bulgular, bu iki okuryazarlık türünün sadece bilişsel becerileri geliştirmekle kalmayıp, aynı zamanda sosyal ve duygusal gelişimi ve eleştirel düşünmeyi de desteklediğini göstermektedir. Bedensel ve medya okuryazarlığı arasındaki olumlu ilişki, spor bilimi eğitiminde disiplinler arası ve bütüncül yaklaşımların önemini vurgulamaktadır. Bu nedenle, her iki okuryazarlık türünü yükseköğretim programlarına dahil etmek, öğrencilerin hem akademik hem de kişisel gelişimlerini güçlendirecek önemli bir adım olacaktır.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

Mental Worlds in Kahramanmaraş Earthquake Memorates: An Analysis within the Framework of Text World Theory

Kahramanmaraş Depremi Memoratlarında Zihinsel Dünyalar: Metin Dünyası Kuramı Çerçevesinde bir Çözümleme

Ruhan GÜÇLÜ[1]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.402

Geliş/Received: 13/12/2025	Kabul/Accepted: 13/05/2026

Abstract

This article explores how survivors of a major earthquake cognitively and emotionally structure their experience when recounting it in narrative form. Drawing on Text World Theory, the study analyzes fifty-five first-person memorates drawn from the book "06 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremi Memoratları." The aim is threefold: to identify the types of mental worlds constructed in these narratives, to examine how narrators shift between these worlds while recounting the earthquake experience, and to evaluate the usefulness of Text World Theory for the analysis of trauma narratives in disaster contexts. The memorates were qualitatively analyzed through close textual reading, focusing on linguistic cues of perception, cognition, modality, negation, and evaluation. The analysis identifies seven recurrent sub-world types: Perceptual Worlds, Internal Thought Worlds, Modal and Hypothetical Worlds, Negated Worlds, Counterfactual Worlds, Dream-like Worlds, and Symbolic or Spiritual Worlds. The analysis also shows that narrators frequently move between these worlds, producing layered narratives in which perception, interpretation, and imagined possibilities interact. The findings suggest that the earthquake is narrated not merely as a physical event but as a complex experience shaped by fear, responsibility, spirituality, and shared memory. This is particularly evident in references to family members and the possibility of harm to loved ones, which highlight the role of cultural values in shaping survivors' mental worlds. In this respect, Text World Theory provides a useful theoretical framework for explaining how attention, emotion, and meaning are constructed in disaster and trauma narratives.

Keywords: *Text World Theory, mental worlds, earthquake memorates, trauma narratives*

Öz

Bu makale, büyük bir depremin ardından hayatta kalan bireylerin yaşantılarını anlatı biçiminde aktarırken bu deneyimi bilişsel ve duygusal olarak nasıl yapılandırdıklarını incelemektedir. Çalışma, Metin Dünyası Kuramından hareketle, "6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremi Memoratları" adlı eserde yer alan elli beş birinci tekil anlatımlı memoratı çözümlemektedir. Çalışmanın üç temel amacı vardır: (i) bu anlatılarda kurulan zihinsel dünya türlerini belirlemek, (ii) anlatıcıların deprem deneyimini aktarırken bu dünyalar arasında nasıl geçiş yaptıklarını incelemek ve (iii) afet bağlamındaki travma anlatılarını çözümlemede Metin Dünyası Kuramının açıklayıcılığını değerlendirmek. Memoratlar, algı, biliş, kiplik, olumsuzlama ve değerlendirme gibi dilsel ipuçlarına odaklanan yakın okuma yöntemiyle nitel olarak çözümlenmiştir. Çözümleme sonucunda yedi yineleyen alt dünya türü saptanmıştır: Algısal Dünyalar, İçsel Düşünce Dünyaları, Kiplik ve Varsayımsal Dünyalar, Olumsuzlanan Dünyalar, Karşıolgusal Dünyalar, Düş-benzeri Dünyalar ve Sembolik ya da Manevî Dünyalar. Çözümleme ayrıca anlatıcıların bu dünyalar arasında sık sık geçiş yaptığını ve algı, yorum ve hayal edilen

[1]**Sorumlu Yazar/Corresponding Author**, Asst. Prof. Dr., Gaziantep University, Faculty of Arts and Science, Department of English Language and Literature, Gaziantep, Türkiye, gucluruhan@gmail.com

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Güçlü, R. (2026). Mental Worlds in Kahramanmaraş Earthquake Memorates: An Analysis within the Framework of Text World Theory. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi, 10(3),*1271-1291.

olasılıkların iç içe geçtiği çok katmanlı anlatılar kurduklarını göstermektedir. Bulgular, depremin anlatılarda yalnızca fiziksel bir olay olarak değil, korku, sorumluluk, maneviyat ve ortak bellek tarafından şekillenen karmaşık bir deneyim olarak kurgulandığını göstermektedir. Bu durum özellikle aile bireylerine yapılan göndermelerde ve sevdiklere gelebilecek olası zarar düşüncelerinde açıkça görülmekte; bu da kültürel değerlerin depremzedelerin zihinsel dünyalarının oluşumundaki rolünü ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Metin Dünyası Kuramı, afet ve travma anlatılarında dikkat, duygu ve anlamın nasıl yapılandırıldığını açıklamak için işlevsel bir kuramsal çerçeve sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Metin Dünyası Kuramı, zihinsel dünyalar, deprem memoratları, travma anlatıları*

1. INTRODUCTION

Earthquakes do not only damage buildings and streets; they may also disrupt how people understand their lives. In the first moments of the shaking, survivors often describe their experiences in ways that reflect both perception and emotion. They recount what they saw, what they felt in their bodies, and what passed through their minds almost at the same time. These accounts show how meaning begins to form under pressure. As Bruner (1990) argues, narrative helps people restore a sense of order when their world is disturbed. In this respect, crisis narratives make visible the rapid meaning-making processes that usually remain in the background of everyday life (Herman, 2003).

Research in psychology and narrative studies suggests that traumatic events are often recalled through fragmented perceptions, intense emotional cues and rapid cognitive evaluation processes that emerge during moments of danger (van der Kolk & van der Hart, 1995; Caruth, 1996). First-person accounts of earthquakes, therefore, offer a valuable window into the cognitive and emotional processes that shape meaning under extreme conditions. This study approaches earthquake memorates as cognitively rich narratives in which survivors reconstruct the unfolding of a life-threatening event through language. Rather than treating these accounts merely as recollections of what happened, this study examines how narrators organize perception, emotion, and interpretation into a sequence of mental representations. Accordingly, it explores how moments of crisis give rise to multiple overlapping mental worlds that reflect both immediate experience and retrospective interpretation.

Although research on disasters has expanded across sociology, psychology and anthropology, many studies focus primarily on collective trauma, social response and long-term recovery (Alexander, 2012; Eyerman, 2019). These works demonstrate how communities remember disasters, how institutions respond, and how identities are reshaped. Recent research has also examined how disaster events trigger intense public discourse in digital environments and social media contexts (Kökpınar Kaya & Çınar, 2026). In this regard, less attention has been given to how survivors structure their experiences through language at the level of individual narrative. The linguistic and cognitive patterns in earthquake memorates, such as sudden inner thoughts, imagined dangers, fragmented perceptions or reflections on what might have happened, remain largely unstudied. Studies on trauma narratives indicate that individuals frequently reconstruct extreme events through narrative forms that combine perception, memory and interpretation, allowing them to organize chaotic experiences into meaningful sequences (Whitehead, 2004; Talmy, 2010). This creates a clear research gap: we know relatively little about the cognitive organization of first-person earthquake memories, even though the texts themselves clearly show that survivors are actively trying to interpret the experience as they recount it. Although disaster narratives have been widely studied in the social sciences, very few studies have examined how survivors cognitively structure such experiences through language. In particular, little attention has been paid to how narratives of natural disasters are organised through shifting mental representations of perception, fear, imagined danger and retrospective reflection. This study addresses this gap by analysing earthquake memorates through the framework of Text World Theory (TWT), focusing on how narrators move between different cognitive worlds while reconstructing the event.

A cognitively oriented analysis is needed because memorates are not simple reports of what happened. They reveal how individuals draw on perception, memory, imagination and emotion to make sense of danger while it unfolds. Cognitive stylistics starts from the assumption that linguistic choices offer a trace of the mental processes that guide interpretation (Semino & Culpeper, 2003; Stockwell, 2002). Work in cognitive linguistics and narrative theory also emphasises that language provides insight into how people organise attention and construct meaning during moments of uncertainty and threat (Fauconnier & Turner, 2002; Semino, 2014). In earthquake narratives, people must read their

surroundings, judge the seriousness of the threat, decide how to move and at the same time manage their own fear and the fear of others. The language they later use to describe these moments can therefore show how they organized attention and meaning when the normal stability of the environment could no longer be taken for granted. From this perspective, earthquake memorates can be seen as linguistic traces of rapid cognitive processing under conditions of threat. Narrators do not simply report events; they reconstruct a sequence of perceptions, internal thoughts, imagined consequences and later reflections that together reveal how the situation was interpreted at the time. In this study, I therefore analyze these narratives through a cognitive framework in order to examine how meaning is actively constructed during moments when the ordinary interpretive stability of everyday life collapses.

The significance of studying earthquake memorates from a cognitive perspective also lies in the way these narratives circulate beyond the individual. In many contexts, including Türkiye, earthquakes form part of a shared social history. Survivors often draw on memories of earlier earthquakes, common beliefs about risk or culturally shaped expectations about family responsibility and divine protection when they tell their stories. This suggests that individual cognition and cultural experience are closely intertwined. Understanding how mental processes and cultural frames work together in narrative can help explain why certain images, fears or interpretive patterns recur across different memorates, even when the storytellers come from different backgrounds or regions.

1.1. Text World Theory as a Cognitive Framework

TWT offers a precise way to examine how such narratives are mentally structured. Developed within cognitive linguistics and stylistics, it explains how speakers, writers and readers build mental representations, or "text worlds", as they engage with discourse (Werth, 1999; Gavins, 2007). These worlds typically include information about time, place and participants, but they can also contain inner thoughts, imagined futures, hypothetical scenarios and reflections on events that did not occur. Within this framework, discourse is understood as a dynamic interaction between the communicative situation and the mental representations constructed during interpretation. Participants interpret discourse within a broader discourse-world that includes their knowledge, perceptions and the situational context of communication. From this cognitive background, readers construct one or more text-worlds representing the situations described in the narrative (Gibbons, 2016). Because earthquake narratives often move quickly between immediate perception and internal reasoning, TWT provides a useful framework for tracing how survivors process fear, uncertainty and the possibility of loss. While TWT has been widely applied to literary narratives, drama and other forms of fictional discourse, its application to experiential narratives of natural disasters remains limited. Earthquake memorates provide a particularly revealing context for such analysis because they often contain rapid shifts between immediate perception, imagined danger, hypothetical outcomes and retrospective evaluation. Examining these narratives through TWT therefore extends the framework beyond fictional discourse and demonstrates its potential for analysing real-life accounts of extreme events.

Research on cognitive processing under conditions of threat suggests that individuals rapidly construct mental scenarios in order to evaluate danger and anticipate possible actions (Kahneman, 2011; Klein, 1998). Such rapid interpretive processes are often reflected in narrative language, where speakers reconstruct the sequence of perceptions, emotions and decisions experienced during the event. Work in cognitive stylistics has shown that narratives involving crisis or instability frequently combine real, imagined and emotional scenes in a single flow of discourse (Semino & Culpeper, 2003). Readers and narrators move between what is actually happening, what they fear might happen and what they wish would happen. TWT allows these shifts to be described in a systematic way by distinguishing different kinds of worlds and sub worlds. Narratives frequently involve multiple text-worlds that reflect different temporal perspectives, imagined possibilities or alternative interpretations of events. Such shifts may arise through flashbacks, hypothetical constructions, modal expressions or imagined scenarios that invite readers to conceptualize alternative versions of events (McIntyre, 2008). This is particularly relevant for earthquake memorates, which often contain brief inner sentences such as "we will not survive", visualizations of collapse, symbolic attention to doors, furniture or children, and later reflections on how the outcome might have been different. Studies of narrative and dramatic discourse suggest that these kinds of imagined or hypothetical representations play an important role in meaning-making, as individuals mentally simulate possible outcomes while interpreting events (Cruickshank &

Lahey, 2010). Such features are not accidental; they reflect the mental strategies survivors used to make sense of the event. Narrative scholars have similarly argued that storytelling plays a central role in helping individuals organise disruptive experiences and transform them into coherent accounts that can be communicated to others (McAdams, 2001; Riessman, 2008).

At the same time, text worlds do not develop in isolation from culture. As Wertsch (2002) argues, individual remembering is always shaped by socially mediated narratives and shared interpretive frames. In the case of earthquakes, these frames can include national memories of past disasters, public discourses on preparedness, and moral expectations regarding family and community. TWT can be combined with this insight by treating the mental worlds identified in memorates as sites where personal perception and collective memory meet. Recent applications of the framework have also emphasized that meaning construction often involves multiple semiotic cues and contextual signals that contribute to how individuals imagine narrative worlds and evaluate unfolding events (Gibbons, 2012, 2014). The present study adopts this perspective, but the main analytical focus remains on how text worlds are constructed and how they function within the narratives.

Against this background, applying TWT to earthquake memorates is both timely and necessary. It makes it possible to move beyond thematic description toward a closer account of how fear, perception and imagination are organized at the moment of crisis, and how this organization is later preserved in narrative form. By identifying the different mental worlds that emerge within these narratives, the analysis can reveal how survivors shift between perception, evaluation, imagination and retrospective reflection while reconstructing their experiences of the earthquake. This study makes three main contributions. First, it applies TWT to earthquake memorates, extending a framework that has largely been used in the analysis of fictional discourse to narratives of real-life disaster experience. Second, it demonstrates that earthquake memorates are structured through rapid shifts between multiple mental worlds, including perceptual worlds, imagined threat scenarios, hypothetical outcomes and counterfactual reflections. Finally, the study shows how these shifting worlds reflect the cognitive processes through which survivors interpret and make sense of a sudden and destabilizing event.

1.2. Aim of the Study

This study applies TWT to first-person memorates written by survivors of a major earthquake in Türkiye. It aims to identify the types of mental worlds constructed in these narratives, to examine how survivors move between these worlds while recounting the event, and to explain how such world-building contributes to meaning-making during and after the earthquake. Accordingly, the study extends TWT beyond its more common application to fictional and literary discourse and demonstrates its relevance for the analysis of trauma narratives rooted in lived disaster experience.

Rather than treating earthquake memorates as simple retrospective reports, the study approaches them as cognitively layered narratives in which perception, emotion, internal reflection, imagined danger and retrospective evaluation often emerge in rapid succession. Particular attention is therefore given not only to individual world types but also to the dynamic shifts between them and to moments in which a perceptual world appears to coexist with internally projected or imagined worlds. This perspective makes it possible to examine how survivors narratively reconstruct a destabilizing event through multiple interacting mental representations.

Accordingly, the analysis addresses the following questions:

1. What types of mental worlds are constructed in first-person earthquake memorates?
2. How do narrators shift between different mental worlds while recounting the earthquake experience, and how do these worlds interact within the narrative?
3. How do these mental worlds and their interaction shape survivors' meaning-making during and after the event?

2. METHOD

2.1. Dataset and Data Collection

The data for this study come from *6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremi Memoratları [Memorates of the February 6, 2023 Kahramanmaraş Earthquake]* compiled by Ayşenur Özdal in 2025. The volume brings together fifty-five first-person memorates collected from survivors of the 2023 Kahramanmaraş earthquakes, one of the most destructive disasters in recent Turkish history. The book includes accounts from individuals of different ages, educational backgrounds and locations within the affected region. The dataset also reflects a broad geographical distribution across the earthquake-affected region. The narrators whose memorates appear in the compiled volume experienced the earthquake in different provinces and districts, including Hatay (Altınözü, Antakya, İskenderun, and Kırıkhan), Gaziantep (Nurdağı, İslahiye, and Şehitkamil), Kahramanmaraş (including Göksun), Adıyaman (including the city centre and Kahta), Diyarbakır, Malatya, and Şanlıurfa (including Harran). This distribution reflects the variety of local contexts in which the earthquake was experienced and later narrated. Because the memorates were recorded shortly after the event, they preserve linguistic traces of immediate perception, emotional intensity and fragmented cognition that are characteristic of crisis narratives.

The memorates are presented as short prose narratives, each accompanied by basic demographic information about the narrator such as age, gender and place of residence at the time of the earthquake. They typically focus on the moment of the shaking, the narrator's internal reactions and their interactions with family members or neighbours. This structure makes the dataset particularly well suited to a TWT analysis because the narratives frequently move between immediate sensory experience, inner thought, imagined consequences and retrospective evaluation.

The printed source was digitized manually for the purposes of close linguistic analysis. Each memorate was transcribed in full, with no alterations to wording, punctuation or sentence structure. The transcriptions were then anonymized, with narrators referenced only by memorate number (e.g. "Memorate 12"). This approach preserves the authenticity of the narratives while allowing the dataset to be handled systematically during analysis.

Because the memorates were selected and edited by the compiler (Özdal, 2025), they reflect both individual experiences and broader cultural patterns shaping how disaster memory is expressed in contemporary Türkiye. This dual nature of the dataset aligns with Wertsch's (2002) argument that personal recollections often draw on culturally shared narrative resources even when presented as individual memory.

2.2. Analytical Framework

This study adopts TWT (Werth, 1999; Gavins, 2007) as the analytical framework for examining how earthquake survivors cognitively construct and verbalise their experiences. TWT explains how discourse participants build mental representations, or *text-worlds*, while processing language. These worlds are constructed through linguistic cues that evoke perceptions, internal thoughts, imagined possibilities and evaluations of events (Gavins, 2007; Gibbons, 2016). The framework is particularly useful for analysing crisis narratives, where speakers frequently move between immediate perception and internal reasoning while recounting threatening situations.

TWT does not assume a fixed or exhaustive set of world types. Rather, the framework allows for the identification of different kinds of sub-worlds depending on the characteristics of the discourse being analyzed (Werth, 1999; Gavins, 2007). As Werth suggests, discourse participants may construct a range of mental representations that extend beyond the basic text-world, including imagined scenarios, evaluations and interpretive projections. For this reason, later studies have adapted the framework to different genres and communicative contexts, sometimes introducing additional analytical labels to capture recurring interpretive patterns within specific datasets (Cruickshank & Lahey, 2010; Gibbons, 2016). Following this approach, the present study uses the core categories of TWT while also identifying additional interpretive world types that emerge from the earthquake memorates themselves.

In analyzing the memorates, the study focuses on identifying both the types of mental worlds constructed and the shifts between them. The analysis distinguishes several world types, including the text world, which represents the narrator's immediate experience of the earthquake; internal thought worlds, where

fears and reflections emerge; modal and hypothetical worlds, which project possible outcomes; negated worlds, which refer to events that did not occur; and counterfactual worlds, which imagine alternative scenarios (Gavins, 2007). In addition, some narratives include dream-like or quasi-dream worlds that reflect blurred perception or disorientation during moments of shock.

In the analysis, the researcher pays particular attention to moments in which multiple worlds appear to operate simultaneously. In many memorates, narrators continue to describe the immediate physical situation while at the same time projecting imagined danger, such as collapse, injury, or loss. This layered structure suggests that earthquake memorates are organised through interacting mental worlds rather than a single linear narrative frame. Such patterns reflect how individuals interpret danger in real time and later reconstruct the experience through narrative (Semino & Culpeper, 2003). The analysis also considers culturally shaped interpretations that emerge in the narratives. Some memorates attribute symbolic or spiritual meaning to particular objects, places or signs encountered during the earthquake. In the present study, these instances are treated as symbolic object worlds, an analytical category used to capture moments in which ordinary objects acquire heightened interpretive significance within the narrator's meaning-making process.

Overall, TWT provides a systematic way to trace how the memorates move between perception, internal cognition and imagined possibilities. By identifying these shifts and interactions between mental worlds, the framework makes it possible to examine how survivors cognitively organize and interpret a sudden and destabilizing event.

2.3. Data Analysis Procedure

The analysis focuses on qualitative interpretation, as the aim is to understand how mental worlds function within individual narratives rather than to measure their distribution. The analysis proceeded in several stages in order to ensure a systematic application of TWT to the memorates.

In the first stage, I read the memorates repeatedly to gain familiarity with their narrative structure, emotional tone and overall thematic patterns. During this stage, I took preliminary notes on passages that appeared to involve shifts in perception, internal reflection, imagined scenarios or retrospective evaluation. This initial reading helped identify moments in which narrators appeared to shift between different cognitive perspectives.

In the second stage, I examined each memorate line by line to identify linguistic cues signalling the construction of mental worlds, by paying particular attention to verbs of perception and cognition, expressions of emotion, modal verbs, negation and conditional structures, which frequently indicate transitions between different text-world configurations (Werth, 1999; Gavins, 2007). In this stage, I focused particularly on these cues to identify the emergence of the text world, internal thought worlds, modal and hypothetical worlds, counterfactual constructions, and symbolic interpretations.

I carried out the coding manually in order to preserve sensitivity to narrative context and meaning, rather than applying categories mechanically. Because the study adopts a qualitative interpretive approach, the emphasis is placed not on statistical reliability but on interpretive consistency grounded in repeated close reading of the dataset. After the coding process, I grouped the identified segments according to the major world types observed across the data.

In the final stage, I analyzed the grouped data interpretively. The aim was not only to identify different mental worlds but also to examine how they contribute to meaning-making within the narratives. Internal thought worlds were interpreted in relation to expressions of fear, responsibility and emotional response, while hypothetical and counterfactual worlds were analyzed as signs of threat anticipation and retrospective re-evaluation of the event. Symbolic interpretations were considered in relation to broader cultural meanings and interpretive frameworks. This multi-stage procedure made it possible to examine each memorate in detail while also identifying shared cognitive patterns across the dataset. Through this approach, the analysis demonstrates how survivors cognitively reconstruct and narrativise an extreme event.

2.4. Ethics Committee Approval

All stages of this study including the development of the conceptual framework, the implementation of data collection instruments, the collection of data, and the analysis and interpretation of the data were conducted in accordance with ethical principles. In the event of any ethical violations, the Editorial Board of ANKAD bears no responsibility; all responsibility rests solely with the author. I hereby declare that this study has not been submitted to any other academic publication platform for evaluation. All rules specified within the "Directive on Scientific Research and Publication Ethics of Higher Education Institutions" have been fully complied with. None of the actions defined under the second section of the directive, titled "Actions Contrary to Scientific Research and Publication Ethics," have been committed.

This study involves a qualitative document analysis of texts previously published and publicly accessible. No direct contact was established with participants, no new data were collected, and no intervention was conducted on human subjects. Therefore, ethics committee approval is not required for this study.

3. FINDINGS

This section addresses the research questions by examining how earthquake survivors constructed distinct mental worlds as they narrated their experiences. The analysis identifies several world types that recur across the dataset, each contributing to how participants made sense of the event. The following subsections present these mental worlds in sequence and illustrate them with examples selected from the memorates.

3.1. Mental Worlds Constructed in Earthquake Memorates

The analysis of the memorates shows that earthquake experiences are narrated through several interacting mental worlds. While narrators describe the physical environment in which the earthquake occurred, they also move between perception, internal thought, imagined possibilities and later reflection. From the perspective of TWT, these shifts suggest that the narratives are organized through multiple mental spaces rather than a single descriptive frame.

In examining the memorates, I observed that narrators frequently move between what they directly perceived and how they interpreted or imagined the situation. These narrative movements make it possible to identify several recurring types of mental worlds. In the data, these include Immediate Perceptual Worlds, Internal Thought Sub-worlds, Modal and Hypothetical Worlds, Negated Worlds, Counterfactual Worlds, Dream-like Worlds, and Symbolic or Spiritual Worlds. Each of these worlds contributes to survivors' reconstruction and interpretation of the earthquake experience.

Overall, the world types identified in the memorates form a layered cognitive structure through which survivors organize the earthquake experience. Although these worlds do not appear in every memorate in exactly the same order or with the same intensity, the narratives repeatedly move from immediate perception to interpretation, projection and later reflection. As Figure 1 shows, the memorates are grounded in an initial text-world of earthquake experience and then develop through a series of related sub-worlds. It does not imply a fixed chronological order; rather, these worlds interact dynamically within the narratives.

Figure 1. Mental worlds constructed in earthquake memorates

As shown in Figure 1, the memorates are grounded in an initial text-world of earthquake experience and then develop through a series of related sub-worlds. Internal Thought Sub-worlds emerge when narrators turn inward and interpret danger through fear, responsibility or concern for others. Modal and Hypothetical Worlds project possible futures, while Negated and Counterfactual Worlds reflect later reinterpretation and retrospective evaluation. Dream-like Worlds blur the boundary between perception and imagination, and Symbolic or Spiritual Worlds connect the event to broader cultural and religious meanings. The figure therefore offers a general map of the mental world structure that will be discussed in detail in the following subsections.

Perceptual Worlds

Many memorates begin with descriptions of the moment when the earthquake was first experienced. Narrators often recall what they saw, heard, or physically felt as the shaking started. In terms of TWT, these descriptions construct Immediate Perceptual Worlds in which the narrative is grounded in direct sensory experience.

In the memorates examined in this study, these perceptual scenes are typically built through several kinds of experiential elements. These include (i) the sudden movement of buildings or objects, (ii) the sound of collapsing structures, (iii) physical reactions such as waking up or running outside, (iv) observations of other people's actions, and (v) environmental changes such as darkness, dust, or noise. Through these elements, narrators anchor their stories in the immediate sensory reality of the disaster. The following examples illustrate how narrators construct perceptual worlds through references to time, movement, and physical action.

(1) *04.17'de deprem başladı.* "The earthquake started at 04:17." (Memorate 4)

(2) *Eşim ve ben bebeğimizi alarak evin yanındaki iki katlı binanın önüne sığındık.* "My spouse and I took our baby and took shelter in front of the two-storey building next to the house." (Memorate 4)

(3) *Uyuduk ve depremle uyandık sarsıntı gittikçe çoğalıyordu.* "We slept and woke up to the earthquake; the tremors kept intensifying." (Memorate 7)

(4) *Deprem başlayınca eşimi ve çocuklarımı uyandırıp dışarı çıktık.* "When the earthquake began, I woke my spouse and children and went outside." (Memorate 12)

These examples clearly demonstrate that the memorates initially focus on immediate perception, with descriptions of movement, sound, and bodily action dominating the opening moments of the narratives. In this way, the earthquake is first presented as a physical and sensory event before narrators begin to interpret or reflect upon what is happening.

Internal Thought Sub-worlds

Although the earthquake is first described through sensory perception, the memorates also reveal moments in which narrators briefly turn inward. In several accounts, participants recall a short moment when they mentally processed the situation before taking action. These moments form what TWT describes as Internal Thought Sub-worlds.

Across the memorates analyzed in this study, these internal scenes appear through several types of cognitive responses. These include (i) sudden realizations that death may be near, (ii) thoughts about children or family members, (iii) expressions of fear or helplessness, (iv) reflections about survival, and (v) attempts to mentally prepare for what might happen next. Through these internal reflections, narrators reveal how they interpreted the unfolding situation while the earthquake was still in progress. The following examples show how narrators move from external perception to internal cognition.

(1) *Bazen onu da düşünüyordum acaba toplu ölüm mü olacak diye.* "At times, I kept wondering whether it would end in mass death." (Memorate 5)

(2) *5 Şubat günü içimde sürekli bir sıkıntı, huzursuzluk vardı.* "On February 5, I had an overwhelming sense of distress and unease inside me." (Memorate 7)

(3) *İçimi sıkıntı kaplamıştı.* "A feeling of distress had taken over me." (Memorate 6)

(4) *Kendimi kötü hissettiğimi belirttim.* "I told them that I was feeling awful." (Memorate 9)

These statements illustrate how narrators briefly shift from the external environment of the earthquake to an internal cognitive space. Linguistic markers such as *düşündüm* ("I thought") clearly signal this transition. Through these expressions, the memorates reveal the psychological dimension of the disaster experience and show how participants attempted to interpret the situation in moments of extreme uncertainty.

The memorates reveal Internal Thought Sub-worlds with notable clarity, as participants frequently recall the exact sentences that came to mind during the shaking. These thoughts were often short, urgent and emotionally intense. Their presence suggests that the creation of meaning in traumatic moments begins with inward attention. This aligns with Stockwell's (2016) claim that cognition under stress becomes sharply focused on immediate survival and emotional priorities. The memorates show that such inner speech was not random. It was shaped by relational bonds, fear of death and spiritual orientation. These elements indicate that cultural and emotional frameworks strongly influence how meaning is constructed during crises.

Modal and Hypothetical Worlds

Besides describing what actually happened, the memorates also contain moments in which narrators imagine what might happen next. During the earthquake, participants often anticipated possible dangers such as the collapse of buildings, being trapped under rubble, or the loss of family members. These projections create what TWT describes as Modal or Hypothetical Worlds, where narrators mentally explore possible outcomes rather than describing events that have already occurred.

Within the memorates analysed in this study, these hypothetical scenes are typically expressed through several kinds of anticipatory thoughts. These include (i) expectations that buildings might collapse, (ii) fears of being trapped under rubble, (iii) imagined scenarios of death or injury, and (iv) possible escape actions considered during the event. Through these projections, narrators mentally simulate possible futures while the earthquake is still unfolding.

The following examples illustrate how narrators construct hypothetical worlds.

(1) *Pencereden atlamayı düşündüm en fazla ayağım kırılır mantığıyla.* "I thought about jumping out of the window, thinking that at worst I'd only break my leg." (Memorate 7)

(2) *Bir büyük deprem olsa ne yaparsın, nasıl olur, evimiz dayanıklı mı gibi sorularla sürekli olarak aile içinde konuşuyorlarmış.* "They kept discussing within the family questions such as what would happen if there were a big earthquake, what it would be like, and whether the house was durable." (Memorate 21)

(3) *Sanki birkaç saat sonra olacakları hissetmiş gibiydim.* "It was as if I had sensed what would happen a few hours later." (Memorate 23)

These examples demonstrate how narrators move from the immediate perception of danger to imagined future outcomes. In such passages, the earthquake is not only experienced as a present event but also as a situation in which multiple possible futures are mentally projected. This pattern illustrates how individuals cognitively process uncertainty in moments of extreme threat.

Modal Sub-worlds and Hypothetical Worlds further show that participants processed the event through possibilities rather than facts. The fear that a building might collapse or the hope that the shaking would stop illustrates how individuals create meaning by imagining near futures. Gavins (2007) notes that modal worlds help narrators project beyond the present moment and express uncertainty. In this study, these modal projections reveal both cultural patterns of family responsibility and individual strategies for emotional regulation. The frequent presence of imagined danger or imagined escape shows that mental simulation is central to how earthquake experiences are understood.

Negated Worlds

Another type of mental world observed in the memorates involves situations that narrators initially believed to be real but later realized were not. These moments occur when participants describe events that seemed to be happening at the time but were later understood differently. In TWT, such

constructions are referred to as Negated Worlds because they contrast an initial perception with a later correction.

In the memorates examined here, negated worlds usually emerge through several forms of misinterpretation. These include (i) physical sensations initially interpreted as something other than an earthquake, (ii) imagined voices or figures that later proved unreal, and (iii) objects or events that participants believed they saw but which did not actually exist. These moments reflect the confusion and sensory uncertainty experienced during the disaster.

The following examples illustrate this pattern.

(1) *İlk başta başımın döndüğünü hissettim ardından büyük bir uğultu ile deprem olduğunu fark ettim.* "At first I felt dizzy; then, with a great roar, I realised that it was an earthquake." (Memorate 1)

(2) *Kapıda kimseyi göremeyince yatmaya çıkmış bakmış karısı uyuyor.* "When he could not see anyone at the door, he went back upstairs and saw that his wife was asleep." (Memorate 16)

(3) *Enkazda bir bebek, bir akrep ve Kur'an-ı Kerim gördüm ve benden önce onları çıkarmalarını istedim. Halbuki öyle bir şey de yokmuş.* "I saw a baby, a scorpion, and a copy of the Qur'an in the rubble, and I asked them to rescue them before me. But in reality, nothing like that had actually happened." (Memorate 7)

Overall, these examples illustrate how narrators first construct an interpretation of the situation and later revise it. The initial perception forms a temporary mental world which is subsequently negated by later understanding. Such moments highlight the cognitive instability that often accompanies extreme stress and sensory confusion.

Counterfactual Worlds

Some memorates also contain reflections about how events might have unfolded differently under slightly different circumstances. These reflections do not describe the actual experience but instead imagine an alternative version of the past. In TWT, these constructions are referred to as Counterfactual Worlds.

Across the dataset, counterfactual reflections usually appear after the earthquake, when narrators reconsider the event from a distance. These reflections often include (i) thoughts about what might have happened if the narrator had been asleep, (ii) imagined outcomes if they had been in a different room, and (iii) reflections on how a small change in timing might have resulted in death or survival.

The following example illustrates this pattern.

(1) *O gün namaza tekrar başlamasaydım belki de bugün hayatta olmazdım.* "If I hadn't started praying again that day, I probably wouldn't be alive today." (Memorate 22)

(2) *On saniye geç kalsaydım enkaz altında kalacaktım.* "If I had arrived ten seconds later, I would have ended up trapped under the rubble." (Memorate 46)

These counterfactual reflections show that survivors reconstruct the earthquake not only through what happened but also through imagined alternatives that intensify the meaning of survival.

Negated Worlds and Counterfactual Worlds illustrate how participants made sense of the event after the danger had passed. These reflections show that meaning-making is not limited to the moment of the event but continues as individuals revisit the experience. Negated scenes express relief or confusion about what did not happen, while counterfactual reflections explore how small differences could have led to different outcomes. This supports Monteagudo's (2011) view that narratives transform experience through reflection, not simple recall. In this study, such reflections express both vulnerability and resilience.

Dream-like Worlds

Another striking feature of the memorates is the presence of dream-like or quasi-dream experiences. Some participants recall dreams that occurred shortly before the earthquake, while others describe

altered states of perception during the disaster itself. These experiences create what can be described as Dream-like Worlds, where the boundary between perception and imagination becomes blurred.

In the narratives, dream-related scenes appear in several forms. These include (i) dreams interpreted as warnings before the earthquake, (ii) dream-like perceptions during moments of shock, and (iii) visions experienced while trapped under rubble. These episodes illustrate how traumatic events may disrupt ordinary perception and create experiences that resemble dreams. The following examples illustrate these dream-related worlds.

(1) *Rüyamda çok kötü şeyler gördüm. Şeytan adeta yeryüzünde inmişti, kapkaranlıktı.* "I had a dream filled with terrible things. It was as if the devil had descended upon the earth; everything was pitch-dark." (Memorate 4)

(2) *Arada uyuyor, rüyalar görüyor ve uyanıyorduk.* "From time to time, we would fall asleep, dream, and wake up again." (Memorate 7)

(3) *Ben ve Songül aynı rüyayı gördük.* "Songül and I had the same dream." (Memorate 7)

(4) *Rüyamda evimin kapısının önünde yalınayak başına örtü almış bir adam gördüm.* "I dreamt of a barefoot man standing in front of my house with his head covered." (Memorate 9)

These examples demonstrate how dream-like experiences become integrated into the narrative of the earthquake. Even when they occur before or during the disaster, narrators often interpret them retrospectively as meaningful elements of the overall experience.

Imagined Scenarios and Dream Worlds illustrate how traumatic experience can blur the boundary between perception and imagination. Many participants described the earthquake in ways that felt unreal, distant, or dream-like. As Werth (1999) suggests, extreme emotional states can weaken the boundary between real and imagined worlds, and the memorates analyzed in this study provide clear examples of this process. Participants frequently constructed mental images that did not correspond directly to the physical environment but nevertheless felt subjectively real. Such images suggest that, in moments of intense fear, individuals may reshape their perception of the situation into a form that can be cognitively and emotionally processed through narrative.

Symbolic and Spiritual Worlds

Finally, several memorates contain passages in which the earthquake is interpreted through symbolic or spiritual meanings. In these narratives, certain objects, animals, dreams, or religious references acquire a significance that goes beyond their ordinary function. These interpretations create what may be described as Symbolic or Spiritual Worlds.

Across the memorates examined in this study, such symbolic interpretations emerge through several recurring elements. These include (i) dreams interpreted as warnings, (ii) religious figures or sacred objects appearing in visions, (iii) unusual behaviour of animals interpreted as signs, and (iv) references to prayer or divine protection. Through these symbolic frames, narrators connect the earthquake to broader cultural and spiritual understandings. The following examples illustrate this pattern.

(1) *Kendinize dikkat edin, ibadetinizi aksatmayın, dua edin gibi şeyler söyledi.* "He told us things like take care of yourselves, do not neglect your worship, and pray." (Memorate 6)

(2) *Bir yerde karga acı acı derse biri ölür demişlerdi.* "They used to say that if a crow cawed mournfully somewhere, someone would die." (Memorate 5)

(3) *Elinde Kur'an-ı Kerim tutan bir adam gelerek yakında bana bir felaketin olacağını söylüyordu.* "A man holding the Qur'an came and told me that a disaster would happen soon." (Memorate 9)

(4) *Asiye Abla gökyüzünde kırmızı bulutların içinde Allah'ın ismini gördüğünü söyledi.* "Asiye Abla said that she had seen the name of Allah among red clouds in the sky." (Memorate 11)

These examples illustrate how narrators sometimes interpret the earthquake through spiritual or symbolic frameworks. In such cases, the disaster is not only described as a physical event but also as something that carries moral, religious, or cultural meaning.

A further way to understand these complex mental scenes is through Wertsch's concept of collective memory. Wertsch (2002) argues that remembering is a distributed process shaped not only by individual experience but also by cultural narratives and shared interpretive frames. The memorates in this study reflect this pattern. Participants often connected the present earthquake with earlier disasters, imagined harm to family members or interpreted the moment through familiar religious and cultural meanings. These details show that the mental worlds they constructed did not emerge in isolation. They were guided by collective narrative templates that are widely recognised in the Turkish context, where earthquakes form a recurring part of social memory. In this sense, the earthquake was processed through both personal cognition and collective memory, revealing how cultural experience shapes the structure of mental worlds.

Symbolic Object Worlds and Blended Worlds demonstrate how physical objects and memories take on new significance during trauma. Doors became symbols of hope, furniture became symbols of danger and personal belongings became emotional anchors. These symbolic associations suggest that meaning in traumatic contexts is built not only through thought but through sensory and material elements as well. Blended Worlds, where real perception merges with memory or imagination, further show how narrators constructed meaning through multiple cognitive layers at once. This blending reflects Gavins' (2012) argument that mental worlds are dynamic and interconnected rather than separate.

To sum up, these findings show that earthquake memorates construct meaning through a range of interacting mental worlds. Perceptual scenes, internal reflections, imagined possibilities and symbolic interpretations all contribute to how survivors narratively reconstruct the disaster. While the preceding sections have identified and illustrated the main types of mental worlds that emerge in the memorates, the following section examines how narrators move between these worlds while recounting the earthquake experience.

Shifting Between Worlds

When the memorates are examined more closely, it becomes clear that the narratives rarely remain within a single mental world. Instead, narrators tend to move back and forth between different layers of experience. They describe what they physically perceived, what they thought at that moment, and how they later interpreted the situation. As a result, the earthquake is not narrated as a simple sequence of events but as a cognitively layered experience.

From the perspective of TWT, these narrative movements can be understood as shifts between different mental worlds. In the memorates analysed here, such shifts occur quite naturally because the event itself unfolds under conditions of sudden danger and uncertainty. At one moment narrators describe what they see or hear, and almost immediately they begin to interpret what that might mean. In my reading of the data, two patterns appear particularly clearly: rapid switching between worlds and moments in which different worlds seem to overlap.

Rapid World Switching

One pattern that appears repeatedly in the memorates is the rapid movement from perception to thought. Narrators frequently begin with a brief description of what they physically experienced and then move almost immediately to an interpretation of that experience. In many cases, this shift occurs within the same sentence or across two short clauses. Rather than presenting perception and interpretation as separate stages, the narratives compress these processes into a single moment of cognitive activity.

In the memorates examined in this study, such transitions typically involve a movement from direct sensory perception to immediate evaluation. Descriptions of shaking buildings, loud sounds, or the reactions of people nearby are often followed by rapid interpretations of what these perceptions might mean. These moments reveal how survivors attempted to understand the unfolding situation while the earthquake was still in progress. The narratives therefore capture not only what happened during the disaster but also how participants cognitively processed the event in real time. The following examples illustrate this rapid movement between perceptual and internal worlds.

(1) *İlk başta başımın döndüğünü hissettim ardından büyük bir uğultu ile deprem olduğunu fark ettim.* "At first I felt dizzy; then, with a great roar, I realised that it was an earthquake." (Memorate 1)

(2) *Deprem başlayınca eşimi ve çocuklarımı uyandırıp dışarı çıktık.* "When the earthquake began, I woke my spouse and children and we rushed outside." (Memorate 12)

These examples show how narrators move quickly from describing the physical environment to evaluating its possible consequences. The earthquake is therefore narrated not only as a sensory experience but also as a moment of rapid cognitive interpretation. To illustrate this process more clearly, one short extract from Memorate 7 can be examined in greater detail.

(3) *Uyuduk ve depremle uyandık sarsıntı gittikçe çoğalıyordu. Pencereden atlamayı düşündüm...* "We slept and woke up to the earthquake; the tremors kept intensifying. I considered jumping out of the window..." (Memorate 7)

In this extract, the first part constructs an immediate perceptual world grounded in direct sensory experience. The narrator first presents the earthquake as a physically experienced event through the description "Uyuduk ve depremle uyandık sarsıntı gittikçe çoğalıyordu" ("We slept and woke up to the earthquake; the tremors kept intensifying." which foregrounds bodily awakening and the increasing force of the shaking. The second part then shifts into an internal thought sub-world, signalled by the mental process in "Pencereden atlamayı düşündüm" (" I considered jumping out of the window..."). At the same time, this thought activates a hypothetical world because it projects a possible survival action that is considered but not actually carried out. The extract therefore demonstrates a rapid transition from direct perception to internal cognition and then to a hypothetical projection of escape. This transition can be represented as follows:

Figure 2. Transition between perceptual, internal thought and hypothetical worlds

The figure illustrates how the narrative moves rapidly from immediate perception to interpretation and then to the projection of a possible action. Such compressed shifts between worlds occur frequently in the memorates and reflect the rapid cognitive processing that takes place during moments of extreme danger. The extract therefore demonstrates how perceptual experience, internal thought, and hypothetical projection can interact within a very short stretch of narrative.

Overlapping / Blended Worlds

At the same time, some memorates show moments in which different mental worlds appear to operate together rather than in sequence. In such passages, narrators describe what they observe while also attaching a meaning to that observation. The physical environment and the narrator's interpretation become intertwined.

Across the memorates analyzed in this study, these overlapping moments often involve environmental signs or bodily sensations that are immediately interpreted. In some cases, narrators first describe what

they see and then explain how they understand it. In other cases, perception and interpretation appear almost simultaneously. The following examples illustrate these blended moments.

(1) *Köpeğimiz Fındık'ın yerinde durmadığını havladığını gördüm.* "I saw that our dog Fındık could not stay still and was barking." (Memorate 1)

(2) *Bir sürü karga ötüyordu işyerimin etrafında.* "A lot of crows were cawing around my workplace…" (Memorate 5)

(3) *Gözlerimi kapattıkça acı içinde koşuşturan insan toplulukları görüyordum.* "Whenever I closed my eyes, I saw crowds of people running around in pain." (Memorate 34)

In my interpretation, these passages show how narrators attempt to understand what is happening even while they are still experiencing it. The narrative therefore combines observation with interpretation, creating a moment in which different mental worlds overlap.

Meaning-Making Through World Interaction

The findings show that earthquake memorates construct a wide range of interacting mental worlds activated during moments of crisis. These worlds include internal thoughts, imagined outcomes, dream-like perceptions and symbolic interpretations that help participants make sense of an event that disrupts both physical and psychological stability. Rather than presenting the earthquake as a simple physical occurrence, the narratives portray it as a layered cognitive and emotional process. This supports the central claim of TWT that meaning emerges from the interaction of mental spaces within discourse (Werth, 1999; Gavins, 2007).

Perceptual worlds usually provide the starting point of the narrative. However, as the story develops, other worlds begin to appear. Internal thoughts introduce emotional responses, hypothetical worlds express uncertainty about the future, and symbolic interpretations connect the event to broader cultural meanings. Through this process, the earthquake experience becomes more than a record of events; it becomes a narrative through which survivors interpret what they went through. From my perspective, these memorates can therefore be understood as attempts to organise a highly chaotic experience into a coherent story. Narrators move between different mental worlds to explain not only what happened but also how they understood and survived the event.

3.2. Contribution of Text World Theory

The findings of this study demonstrate that TWT provides a productive framework for analysing personal narratives of disaster. While the model has frequently been applied to literary texts, the present analysis shows that it can also illuminate how individuals narrate real-life traumatic experiences. By focusing on the mental worlds constructed in discourse, the framework makes it possible to trace how narrators move between perception, thought, imagination and later reflection. Through this perspective, the earthquake memorates analysed in this study reveal a layered narrative structure in which several mental worlds interact to represent both the physical and psychological dimensions of the disaster.

At the same time, the study highlights the importance of cultural context in shaping these mental worlds. The memorates repeatedly emphasise family responsibility, spiritual reflection and concern for loved ones, suggesting that cultural values influence how survivors interpret and narrate the event. In my view, these narratives show that meaning-making during extreme situations is not only a cognitive process but also a culturally embedded one. This observation supports the argument that cognitive stylistic analysis should be considered alongside social and cultural experience (Semino & Culpeper, 2003). In the Turkish context, where earthquakes form part of collective memory, such cultural frameworks appear to guide how survivors construct and interpret their experiences.

Finally, I argue that applying TWT to earthquake memorates expands the potential scope of the framework beyond literary discourse. The analysis presented here suggests that TWT can offer valuable insights for the study of trauma narratives, crisis communication and collective memory in disaster contexts. Future research could further explore how mental worlds are constructed in other types of crisis narratives, such as survivor interviews, media accounts or social media testimonies. Such studies would help clarify how individuals cognitively and culturally process extreme events through narrative.

4. CONCLUSION

This study used TWT to examine how individuals cognitively and emotionally experienced a major earthquake, drawing on fifty-five memorates that describe the event from a first-person perspective. The analysis revealed that participants constructed a complex set of mental worlds during and after the shaking. These worlds included urgent inner thoughts, imagined dangers, symbolic interpretations of ordinary objects, dream-like perceptions and reflections on alternative outcomes. In this regard, they show that the earthquake was understood not only through physical sensation but through a layered mental landscape that shaped how participants interpreted and remembered the moment.

The findings demonstrate that meaning-making in disaster settings begins at the level of cognition. Internal Thought Worlds and Modal Worlds show the immediacy of fear and the strong presence of relational responsibility. Hypothetical and Imagined Worlds reveal how the mind turns to visual and emotional projections when the environment becomes unstable. Dream Worlds and Blended Worlds illustrate the blurred boundary between perception and imagination in moments of shock. Negated and Counterfactual Worlds highlight how individuals continue to process the event after it ends, revisiting it through alternative possibilities and emotional reflections. As a result, these mental worlds demonstrate how discourse about extreme events emerges from dynamic cognitive processes that attempt to organise fear, uncertainty and memory.

The study also shows that cultural and emotional frameworks play a significant role in shaping these mental worlds. The strong presence of family-oriented thoughts, references to earlier earthquakes and moments of spiritual surrender suggest that the cognitive structure of the memorates is closely linked to collective memory and cultural values. In this sense, the memorates reveal how personal cognition draws on shared stories, moral expectations and collective experiences, showing that the mental worlds activated during the earthquake were not purely individual but formed within a broader cultural history.

From a methodological perspective, the study demonstrates that TWT provides an effective tool for analysing personal trauma narratives. It allows researchers to trace how narrators move between real, imagined and emotional worlds during crisis. The analysis is based on published memorates rather than primary interview data, which makes it possible to examine narratives recorded close to the time of the earthquake and preserved in written form. Although this study did not aim to measure frequency, the richness and variation of the mental worlds show how deeply individuals rely on cognitive structures to make sense of sudden fear and uncertainty.

Future research may extend this work in several directions. Comparative studies could examine memorates from different earthquake regions in order to determine whether similar mental worlds emerge across cultures. Longitudinal studies may also investigate how these mental worlds evolve over time as survivors reconstruct and reinterpret their experiences months or years after the disaster. In addition, future research could compare earthquake memorates with other forms of trauma narratives, such as war testimonies or accident narratives, to explore whether similar cognitive patterns appear in different types of extreme experiences.

Overall, the findings suggest that the mental worlds emerging in these memorates are shaped by an interaction between individual cognition and shared cultural memory. While the narrators describe highly personal experiences of fear and uncertainty, their interpretations frequently draw on culturally familiar themes such as family responsibility, collective memory of earlier earthquakes and spiritual reflection. This interaction indicates that the experience of disaster is not understood solely as an individual psychological event but as part of a broader cultural framework through which communities interpret and remember traumatic experiences. In this respect, the study also demonstrates the broader analytical potential of TWT for research on trauma narratives and disaster communication. By identifying how narrators move between perceptual, imagined and reflective worlds, the framework offers a systematic way to examine how individuals cognitively structure extreme experiences in language. The approach can therefore be applied not only to earthquake memorates but also to other forms of crisis narratives, such as war testimonies, accident narratives or pandemic accounts, where speakers attempt to organize fear, uncertainty and memory through narrative discourse.

REFERENCES

Alexander, D. (2012). *Principles of emergency planning and management*. Dunedin Academic Press.

Bruner, J. (1990). *Acts of meaning*. Harvard University Press.

Caruth, C. (1996). *Unclaimed experience: Trauma, narrative, and history*. Johns Hopkins University Press.

Cruickshank, B., & Lahey, E. (2010). Building a staged-world: The role of stage directions in dramatic discourse. *Language and Literature, 19*(1), 67–82.

Eyerman, R. (2019). *Memory, trauma, and identity*. Palgrave Macmillan.

Fauconnier, G., & Turner, M. (2002). *The way we think: Conceptual blending and the mind's hidden complexities*. Basic Books.

Gavins, J. (2007). *Text world theory: An introduction*. Edinburgh University Press.

Gibbons, A. (2012). *Multimodality, cognition, and experimental literature*. Routledge.

Gibbons, A. (2014). Fictionality and ontology. In P. Stockwell & S. Whiteley (Eds.), *The Cambridge handbook of stylistics* (pp. 408–423). Cambridge University Press.

Gibbons, A. (2016). Building Hollywood in Paddington: Text World Theory, immersive theatre and Punchdrunk's *The Drowned Man*. In J. Gavins & E. Lahey (Eds.), *World building: Discourse in the mind* (pp. 71–89). Bloomsbury.

Herman, D. (2003). Stories as a tool for thinking. In D. Herman (Ed.), *Narrative theory and the cognitive sciences* (pp. 163–192). Center for the Study of Language and Information.

Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. Farrar, Straus and Giroux.

Klein, G. (1998). *Sources of power: How people make decisions*. MIT Press.

Kökpınar Kaya, E., & Çınar, O. (2026). 6 Şubat 2023 depremleri sonrasında sosyal medya söyleminde Suriyeliler: Eleştirel bir çözümleme. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 43(2), 747–768. https://doi.org/10.32600/huefd.1840600

McAdams, D. P. (2001). The psychology of life stories. *Review of General Psychology, 5*(2), 100–122. https://doi.org/10.1037/1089-2680.5.2.100

McIntyre, D. (2008). Integrating multimodal analysis and the stylistics of drama: A multimodal perspective on Ian McKellen's Richard III. *Language and Literature, 17*(4), 309–334.

Monteagudo, J. (2011). Jerome Bruner and the challenges of the narrative turn: Then and now. *Narrative Inquiry, 21*(2), 374–381.

Özdal, A. (2025). *06 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremi memoratları [Memorates of the February 6, 2023 Kahramanmaraş earthquake]*. Çizgi Kitabevi.

Riessman, C. K. (2008). *Narrative methods for the human sciences*. Sage.

Semino, E. (2014). *Language and world creation in poems and other texts*. Routledge.

Semino, E., & Culpeper, J. (Eds.). (2003). *Cognitive stylistics: Language and cognition in text analysis*. John Benjamins.

Stockwell, P. (2002). *Cognitive poetics: An introduction*. Routledge.

Stockwell, P. (2016). Cognitive stylistics. In R. Jones (Ed.), *The Routledge handbook of language and creativity* (pp. 218–230). Routledge.

Talmy, L. (2010). *Toward a cognitive semantics* (Vol. 1). MIT Press.

van der Kolk, B. A., & van der Hart, O. (1995). The intrusive past: The flexibility of memory and the engraving of trauma. In C. Caruth (Ed.), *Trauma: Explorations in memory* (pp. 158–182). Johns Hopkins University Press.

Wertsch, J. V. (2002). *Voices of collective remembering*. Cambridge University Press.

Werth, P. (1999). *Text worlds: Representing conceptual space in discourse*. Longman.

Whitehead, A. (2004). *Trauma fiction*. Edinburgh University Press.

Araştırma Makalesi / Research Article

Mental Worlds in Kahramanmaraş Earthquake Memorates: An Analysis within the Framework of Text World Theory

Kahramanmaraş Depremi Memoratlarında Zihinsel Dünyalar: Metin Dünyası Kuramı Çerçevesinde bir Çözümleme

Ruhan GÜÇLÜ

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.402

Geliş/Received: 13/12/2025	Kabul/Accepted: 13/05/2026

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Giriş

Bu çalışma, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremleri yaşamış bireylerin birinci tekil anlatımlı memorâtlarında deprem deneyimini bilişsel, duygusal ve anlamsal düzeyde nasıl yapılandırdıklarını incelemektedir. Depremler, ani ve yıkıcı doğaları nedeniyle yalnızca fiziksel çevrede değil, bireylerin zihinsel ve duygusal dünyalarında da derin kırılmalar yaratır; zaman, mekân ve benlik algısını sarsarak bireyi olağan bilişsel çerçevelerinin ötesine geçmeye zorlar.

Bu nedenle deprem deneyimi yalnızca olayların kronolojik aktarımı değildir. Anlatıcılar, yaşadıklarını aktarırken korku, belirsizlik, sorumluluk, umut ve şükür gibi duyguları anlatının merkezine yerleştirir; bir yandan yaşanan anın içinde kalırken diğer yandan o anı zihinsel olarak yeniden kurar. Bu süreç, algı, duygu, biliş ve hayal gücünün birlikte işlediği çok katmanlı bir zihinsel faaliyeti yansıtır. Birinci tekil deprem memorâtları, bu çok katmanlı yapıyı görünür kılan önemli metinlerdir.

Çalışma, bu anlatıları Metin Dünyası Kuramı çerçevesinde ele almaktadır. Bu kurama göre anlatılar, tek bir gerçeklik düzleminden ibaret değildir; iç düşünceler, varsayımlar, olasılıklar, karşıolgusal senaryolar ve sonradan yapılan değerlendirmeler gibi çoklu zihinsel dünyalar içerir. Bu dünyalar, anlatıcının deneyimi nasıl algıladığını, yorumladığını ve anlamlandırdığını ortaya koyar.

Travmatik anlatılar bu açıdan özellikle verimlidir; çünkü birey, tehdit altındayken hem mevcut durumu algılar hem de olası senaryolar üretir. Deprem gibi ani afetlerde bu zihinsel geçişler hızlı, parçalı ve iç içedir. Deprem memorâtları, "şu anda ne oluyor?" ile "ya sonra ne olacak?" sorularının eşzamanlı olarak işlediği bu bilişsel süreci açık biçimde yansıtır.

Bu bağlamda çalışma, elli beş birinci tekil memoratı inceleyerek (i) hangi zihinsel dünya türlerinin kurulduğunu, (ii) bu dünyalar arasında nasıl geçişler yapıldığını ve (iii) bu süreçlerin deprem deneyiminin anlatı içinde nasıl anlamlandırıldığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece, çoğunlukla edebî metinlere uygulanan bu kuramsal çerçevenin, gerçek yaşam deneyimine dayalı afet ve travma anlatılarının çözümlemesinde de açıklayıcı bir model sunduğu gösterilmektedir.

Bu amaç doğrultusunda çalışma aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aramaktadır:

1. Birinci tekil anlatımlı deprem memoratlarında hangi tür zihinsel dünyalar kurulmaktadır?
2. Anlatıcılar deprem deneyimini aktarırken farklı zihinsel dünyalar arasında nasıl geçiş yapmakta ve bu dünyalar anlatı içinde nasıl etkileşim kurmaktadır?
3. Bu zihinsel dünyalar ve aralarındaki etkileşim, deprem deneyiminin anlatı içinde anlamlandırılmasını nasıl şekillendirmektedir?

Yöntem

Çalışmanın veri kaynağını, *06 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremi Memoratları* adlı eserde yer alan elli beş birinci tekil anlatımlı memorat oluşturmaktadır. Bu metinler, deprem bölgesinde farklı şehirlerde bulunan, farklı yaş ve toplumsal arka planlara sahip bireylerin tanıklıklarını içermekte; özellikle depremin ilk anlarına odaklanarak algısal karmaşa, bedensel tepkiler ve zihinsel değerlendirmeleri yansıtmaktadır. Bu yönüyle veri seti, deprem deneyiminin anlık zihinsel işleyişini incelemek için uygun bir zemin sunmaktadır.

Araştırma nitel bir yaklaşıma dayanmaktadır. Memoratlar eksiksiz biçimde dijital ortama aktarılmış ve metinlere herhangi bir dilsel müdahalede bulunulmamıştır. Metinler yakın okuma yöntemiyle satır satır incelenmiş; algı eylemleri, biliş ve duygu ifadeleri, kiplik yapıları, olumsuzlama ve koşulluluk gibi zihinsel dünya kurulumlarını işaret eden dilsel göstergeler belirlenmiştir. Bu göstergeler doğrultusunda zihinsel dünyalar, Metin Dünyası Kuramı çerçevesinde sınıflandırılmıştır.

Çözümleme süreci üç aşamada yürütülmüştür. İlk aşamada metinler tekrar tekrar okunarak anlatı yapısı ve tematik örüntüler belirlenmiştir. İkinci aşamada satır satır inceleme ile zihinsel dünya geçişlerini gösteren dilsel ipuçları tespit edilmiş ve kodlama manuel olarak gerçekleştirilerek bağlamsal duyarlılık korunmuştur. Son aşamada ise bulgular yorumlayıcı biçimde değerlendirilmiş; farklı zihinsel dünyaların anlatı içindeki işleyişi ve deprem deneyiminin anlamlandırılmasına katkısı ortaya konmuştur.

Bulgular

Çözümleme sonucunda deprem memoratlarında yedi temel zihinsel dünya türü belirlenmiştir: Algısal Dünyalar, İçsel Düşünce Dünyaları, Kiplik ve Varsayımsal Dünyalar, Olumsuzlanan Dünyalar, Karşıolgusal Dünyalar, Düş-benzeri Dünyalar ve Sembolik/Manevî Dünyalar. Bu sınıflandırma, deprem deneyiminin anlatılarda yalnızca fiziksel bir olay olarak değil, çok katmanlı bir zihinsel ve duygusal süreç olarak kurgulandığını göstermektedir.

Algısal dünyalar, depremin ilk anda nasıl duyumsandığını yansıtan sahneleri kapsamakta; sarsıntı, çevresel gürültü ve bedensel tepkiler bu düzlemde öne çıkmaktadır. İçsel düşünce dünyaları ise anlatıcıların dış dünyadan kısa süreliğine iç dünyalarına yöneldikleri, ölüm düşüncesi, aileye yönelik kaygılar ve hayatta kalma iç konuşmalarının belirginleştiği sahneleri içermektedir.

Kiplik ve varsayımsal dünyalar, anlatıcıların deprem sırasında olası gelecek senaryolarını zihinsel olarak kurduklarını ve belirsizlik altında hızlı değerlendirmeler yaptıklarını göstermektedir. Olumsuzlanan dünyalar, ilk algıların sonradan yanlış olduğunun fark edilmesiyle oluşan yeniden yorumlama süreçlerini yansıtırken; karşıolgusal dünyalar, olay sonrasında "eğer şöyle olsaydı" biçiminde kurulan alternatif geçmiş senaryolarını ortaya koymaktadır.

Düş-benzeri dünyalar, deprem deneyiminin bazı anlarda gerçek dışı, bulanık ya da rüya benzeri biçimde algılandığını gösterirken; sembolik/manevî dünyalar, bu deneyimin dinî, kültürel ve sembolik çerçeveler içinde anlamlandırıldığını ortaya koymaktadır.

Bulguların önemli bir yönü, bu zihinsel dünyaların anlatılarda birbirinden bağımsız değil, sürekli etkileşim hâlinde ortaya çıkmasıdır. Anlatıcılar çoğu zaman önce fiziksel durumu algılamakta, ardından bunu zihinsel olarak yorumlamakta ve eşzamanlı olarak olası sonuçları tahayyül etmektedir. Bu durum, deprem memoratlarının doğrusal bir olay aktarımından çok, algı, düşünce, duygu ve hayalin iç içe geçtiği çok katmanlı anlatılar olduğunu göstermektedir.

Genel olarak bulgular, deprem deneyiminin anlatılarda korku, aile sorumluluğu, maneviyat ve kültürel bellekle şekillenen karmaşık bir zihinsel süreç olarak temsil edildiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç

Bu çalışma, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremini konu alan birinci tekil anlatımlı memoratlarda deprem deneyiminin Metin Dünyası Kuramı çerçevesinde zihinsel dünyalar aracılığıyla nasıl yapılandırıldığını incelemektedir. Bulgular, anlatıcıların algısal, içsel düşünce, kiplik ve varsayımsal, olumsuzlanan, karşıolgusal, düş-benzeri ve sembolik/manevî dünyalar arasında sürekli geçiş yaptıklarını ortaya koymaktadır.

Sonuçlar, bu anlatıların yalnızca kronolojik aktarımlar olmadığını; algı, duygu, yorum ve hayalin iç içe geçtiği çok katmanlı yapılar sunduğunu göstermektedir. Anlatılar çoğunlukla algısal bir sahneyle başlayıp anlatıcının içsel değerlendirmelerine, olası gelecek senaryolarına ve sonradan yapılan yorumlara doğru ilerlemektedir. Bu durum, deprem deneyiminin hem yaşanan anın algılanması hem de zihinsel olarak anlamlandırılması süreçlerini birlikte yansıttığını göstermektedir.

Ayrıca zihinsel dünyalar arasındaki hızlı geçişler dikkat çekmektedir: anlatıcılar fiziksel çevredeki değişimleri betimledikten hemen sonra bu durumu zihinsel olarak yorumlamakta ve olası sonuçları tahayyül etmektedir. Bu nedenle memoratlar doğrusal bir anlatım yerine, birden fazla zihinsel dünyanın birbirini takip ettiği ve zaman zaman iç içe geçtiği anlatılar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bulgu, deprem gibi ani ve tehdit içeren durumlarda bilişsel süreçlerin nasıl hızla işlediğini ve anlatı dilinde nasıl görünür hâle geldiğini ortaya koymaktadır.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

Denizli Acıpayam-Yazır Hacı Ömer Ağa Camii'nin Kalemişi ve Tavan Süslemelerinin Değerlendirmesi

Evaluation of Handpainted And Ceiling Decorations Acıpayam-Yazır Hacı Ömer Ağa Mosque in Denizli

Erbil CÖMERTLER AKTUĞ[1]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.403

Geliş/Received: 13/12/2025	Kabul/Accepted: 23/04/2026

Öz

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ortaya çıkan cami duvarlarını kalemişi bezeme ile süsleme geleneği iç mekanı canlı ve parlak renkli bir tuale dönüştürmektedir. Anadolu'nun özellikle batı bölgelerinde daha yaygın görülmekle birlikte iç kısımlarına kadar uzanan hatta son çalışmalarla Doğu Karadeniz bölgesinde de varlıkları tespit edilen bu ekolün günümüze gelen örnekleri genellikle ilçe merkezi veya köy/mahalle olarak adlandırlan kesimlerde karşımıza çıkmaktadır. Bitkisel, geometrik, nesneli, sembolik motifler ve yazılarla bezemeli Denizli'nin Acıpayam İlçesi Yazır Mahallesi'nde bulunan Hacı Ömer Ağa Camii bu geleneğin bir devamı niteliğindedir. Ahşap hatıllı moloz taş malzemeden yapılan dıştan oldukça sade görünen ahşap direkli caminin harim duvarları ve tavanı kalemişi tekniğinde süslenmiştir. Bölgede bulunan çok sayıda kalemişi süslemeli camiden daha erken tarihli ve yapıldığı döneme göre çok daha ileri düzeyde süsleme örneklerini sergileyen caminin harim mekânı ve tavanının zengin süslemelere sahip olduğu görülmektedir. Duvarlar süsleme panolarına, tavanlar bölümlere ayrılmıştır. Bu kısımlarda bitkisel süslemeler ağırlıklı olmakla birlikte duvarlarda cami motiflerine, tavan çevreleyen kuşakta mimari tasvirlere rastlanmaktadır. Kuşaktaki yapılar net olarak tespit edilememekle birlikte duvarlardaki motiflerin her birinin Osmanlı dönemi başkentlerindeki önemli yapıları tasvir etmesi ve süslemeleri yapan usta isminin bilinmesi açısından Hacı Ömer Camii ayrı bir öneme sahiptir. Sanat ve kültür tarihi açısından önemli bu cami; mimari ve süsleme özellikleri açısından incelenmiştir. Çalışmanın çizim, fotoğraflar, mezar taşı ve kaynaklara dayanan belgeleme çalışması ile gelecek kuşaklara aktarılması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Acıpayam, Yazır, cami, ahşap destekli, kalemişi süsleme.*

Abstract

The tradition of decorating mosque walls with handpainted decoration, which emerged in the late Ottoman Period, transforms mosque interiors into vibrant, brightly colored surfaces. Although it is particularly prevalent in western Anatolia, extant examples of this tradition, which extends into inland areas and has recently been identified in the Eastern Black Sea region, are generally located in districts, villages, and neighborhoods. Hacı Ömer Ağa Mosque, located in the Yazı District of Denizli's Acıpayam District, and decorated with symbolic motifs and vases containing floral and geometric elements, represents a continuation of this tradition. The structure is built of wood and rubble stone. The sanctuary walls and ceiling of the wooden-pillared mosque, which appears rather plain from the exterior, are decorated using the handpainted technique. It is observed that the sanctuary and ceiling of the mosque, which predates many hand-carved, decorated mosques in the region and displays more advanced decorative features than its construction period, are richly ornamented. The walls are organized into decorative panels, and the ceilings are divided into sections. Although floral decorations are predominant in these parts, there are also mosque motifs on the walls and numerous architectural depictions on the frieze surrounding the ceiling. Although the structures in the frieze cannot be clearly identified, Hacı Ömer Mosque holds particular significance

[1] **Sorumlu Yazar/Corresponding Author,** Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Türk İslam Sanatları Anabilim Dalı, Denizli, Türkiye. ecaktug@pau.edu.tr

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Cömertler Aktuğ, E. (2026). Denizli Acıpayam-Yazır Hacı Ömer Ağa Camii'nin Kalemişi ve Tavan Süslemelerinin Değerlendirmesi. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi, 10(3),*1292-1329.

because the motifs on the walls are considered to represent important structures from Ottoman capitals, and the name of the craftsman who executed the decorations is known. This mosque is important for its art and cultural history; within the scope of this study, the building has been examined with regard to its architectural and decorative features. This study aims to document the structure through drawings, photographs, tombstones, and relevant sources, thereby contributing to its transmission to future generations.

Keywords: *Acıpayam, Yazır, mosque, wooden support, handpainted decoration.*

1. GİRİŞ

Türk mimarisine damga vuran ahşap direkli camiler yüzyıllar boyunca unutulmadan devam eden bir geleneğin temsilcisidir. İslamiyetin ilk yıllarından itibaren, genişlemeye en müsait plan tipolojisini yansıttığından tercih edilen, boyutları coğrafi koşullar ve ihtiyaca göre değişiklik gösteren ahşap direkli camilerin Osmanlı Devletinin son yıllarına kadar özellikle küçük yerleşim birimlerinde kullanılması vazgeçilmez bir plan tipolojisi olduğunun göstergesidir.

İnsanoğlunun fizyolojik ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra yaşadığı yeri güzelleştirme ve mimari eserlere estetik bir değer katma çabası farklı dönemlerde yeni üslup ve ekollerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu ekollerden biri de her ne kadar Batılılaşma dönemi etkisi olarak değerlendirilse de motif olarak aslında batı etkisinden uzak yeni bir süsleme tarzının mimari yapıların duvarlarını ve tavanlarını süslemesidir. Bu yapıların en ön plana çıkan örnekleri de camilerdir. Özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlanan bitkisel, geometrik, yazı, mimari, sembolik motiflerin yanı sıra günlük hayattan motifleri de duvarlara işleyerek bir çiçek bahçesine dönüştüren bu ekol halk tarafından çok sevilerek uygulanmıştır. Genelikle ahşap direkli içten düz örtülü bu camilerin tavanları da duvarlarla uyum içerisinde bezenmiştir.

Bu camilerden olan Denizli'nin Acıpayam İlçesinde Yazır beldesinde bulunan Hacı Ömer Ağa Camii mimarisi ve kalemişi süslemeleri açısından çalışmada detaylı olarak işlenmiştir. Kalemişi süslemeli camilerin çoğunda tavanlar günümüze ulaşamamıştır. Tavanı bozulmadan kalabilen ender camilerden olan Hacı Ömer Camii'nin özelikle tavan süslemelerinin yayınlarda ele alınmadığı, bu alanda detaylı çalışmanın bulunmadığı tespit edilmiştir. Cami tüm yönleriyle genel olarak kitabe, mezar taşı, plan, duvar süslemeleri açısından genel olarak değerlendirilirken tavan bezemeleri açısından da benzer camilerle karşılaştırılarak caminin önemi vurgulanmaya çalışılmıştır.

2. YÖNTEM

Hacı Ömer Ağa Camii, Acıpayam İlçesi Yazır Mahallesi'nde bulunan ahşap direkli ve kalemişi süslemeli oldukça küçük boyutlu bir yapılardır. Denizli ilçelerine ait mahallelerde bilinen yirminin üzerindeki kalemişi süslemeli cami içerisinde bozulmadan günümüze gelebilmiş camilerdendir. Cami ve süslemelerine birçok kaynakta değinilmekle birlikte genellikle tavan süslemeleri ele alınmamış daha çok duvar süslemeleri üzerinde yüzeysel olarak durulmuştur. Bu çalışmada kitabesi, mezar taşı, mimari, duvar ve özellikle tavan süslemelerinin bir bütün olarak tüm detaylarıyla ele alınması amaçlanmıştır. Cami yerinde incelenerek kaynaklardaki rölövelerin doğruluğu tespit amaçlı ölçüleri alınmıştır. Caminin restorasyondan sonraki durumu incelenmiş ve fotoğrafları çekilmiştir. Cami hakkında sözlü görüşmeler yapılmış, özellikle cami imamının bilgilerine başvurulmuştur. Caminin banisinin mezar taşı Yazır mezarlığında araştırılarak bulunmuş, mezar taşı okunarak transkripsiyonu ile birlikte verilmiştir. Caminin kitabesi, plan tipi, malzemesi ve süslemeleri açısından en ince detayına kadar geniş bir yelpazede kataloglanmış, cami hakkında detaylı bir literatür taraması yapılmıştır. Elde edilen bilgiler de dikkate alınarak Acıpayam Yazır Hacı Ömer Ağa Camii'nin ahşap direkli ve kalemişi süslemeli camiler içerisindeki yeri ve önemi ortaya konmaya, motifler ve anlamları tespit edilmeye ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak belli bir döneme özgü farklı bir ekolü yansıtan bu caminin daha tanınabilir ve ulaşılabilir olması amaçlanarak turizm merkezi haline getirilmesi gerektiği tespit edilmiştir.

2.1. Etik Kurul Onayı

Bu araştırmanın kavramsal çerçevesinin hazırlanması, veri toplama araçlarının uygulanması, verilerin toplanması, verilerin analizi ve yorumlanması aşamalarının tamamında etik kurallara uygun hareket edilmiştir. Karşılaşılacak tüm etik ihlallerde ANKAD Yayın Kurulu'nun hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır. Tüm sorumluluk yazarlara aittir. Bu çalışmanın ANKAD dışında herhangi bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiş olduğunu taahhüt ederim. Yapılan bu

çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

3. BULGULAR

3.1. Denizli Acıpayam-Yazır Hacı Ömer Ağa Camii

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren, kazanılan topraklardaki hâkimiyeti ve denetimi sağlamak amacıyla beylerbeyiliği, eyaletler, alt birim olarak sancaklar ve en alt birimde kaza, nahiye ve köy sistemi üzerine kurulmuştur. Bu ana idari birimler dışında hükümet, yurtluk-ocaklık, kaptanlık ve mir-i miranlık sancakları da bulunmaktadır (Göyünç, 1999, 86; Kılıç, 2002, 1644-1650). Belgelerde mütesellim, muhassıl, voyvoda, derebeyi ve vali tabirleriyle de ifade edilen ayanlar, gerektiğinde halkın ve gerektiğinde hükümetin temsilcisi konumunda halk ile devlet arasındaki ilişkileri yöneten kişilerdir (Mert, 2001, 130). Halkın içinden özellikle halkın gözünde itibarca yükselmiş, nüfuzlu kişilerden seçilen ayanlar, taşrada toprağın verimli işletilmesi, devlete düzenli vergi verilmesi ve toprağa dayalı tımar sistemi üzerinden devlete asker sağlanması görevlerini üstlenmişlerdir (Acun, 2002, 1665- 1683; Kodaman, 2007, 6). Klasik dönemden itibaren görülen ve mahalli beyleri güçlü bir merkezi otoriteye bağlamak maksadıyla kurulan ayanlık sisteminin 18. yüzyılda değişime uğradığı, ayanların bulundukları yerde güç kazandığı ve tek yetkili hale geldiği görülmektedir (Kılıç, 2002, 1655).). Osmanlı hâkimiyetine geçmesinden sonra Hamid, Kütahya ve Menteşe Sancağı olmak üzere üç sancağa ayrılan Denizli'de 18. yüzyıldan itibaren Menteşe Sancağında Tavaslızadeler ismine rastlanmıştır (Kütükoğlu, 2011, 448; Çetin & Çetin, 2014, 5).

İlk Türk-İslam yerleşiminin 13. yüzyıllarda görüldüğü Acıpayam Ovası'nda, Oğuz boylarının ilk yerleşim yıllarında Karahöyük, 17. yüzyıl başlarından itibaren Kızılhisar yönetim merkezidir. Horasan'da kalan ve 1628 yılında yapılan savaştan sonra dağılarak Anadolu'ya geçen Yazır Beylerinin 1650 tarihinde Acıpayam'a gelerek yerleştikleri ve bu bölgeyi kendilerine yurt edindikleri bilinmektedir (Aykota 1951, 9-10; Çavdaroğlu, 2014, 145; Sümer, 1972, 241-242). İlyeter Hacı Hasan Ağa liderliğinde Yazır civarına gelerek yerleşen ve bulundukları bölgeye de boy isimlerini veren Yazırlıların tarihinde Hacı ünvanı ile Hacı Osman ve Hacı Ömer isimleri çok sık kullanılmıştır. Osman oğlu Hacı Ömer Ağa ismi Yazır tarihinde iki kez arka arkaya tekrarlanmıştır. İlk Osman oğlu Hacı Ömer Ağa 1701-1774 tarihinde ikinci Hacı Ömer Ağa 1776-1815 tarihlerinde yönetimde söz sahibi olmuştur (Aykota, 1951, 146-149). Bulundukları bölgeyi daha bayındır hale getirmek için uğraşan yöneticilere ait sanat eserleri içerisinde günümüze ulaşan en önemli sanat eseri Hacı Ömer Ağa Camii"dir.

Hacı Ömer Ağa Camii, Denizli il merkezine 80 km. mesafede, Acıpayam ilçe merkezinin 20 km. güneybatısında bulunan Yazır Mahallesi'ndedir. Yöre halkı tarafından Aşağı Camii ya da Aşşa Camii olarak da adlandırılmaktadır. Cami, son cemaat yerinden harim mekânına giriş kapısı üzerinde yer alan yatay dikdörtgen kitabeye göre tarihlendirilmektedir. Dikdörtgen bir kartuş içerisine alınmış mermer kitabe üstten bir sıra yumurta dizisi ile sınırlandırılmıştır. Ortada yarım, köşelerde iç bükey çeyrek daireli kartuş, tekli düğüm yaparak bir palmeti U şeklinde çevreleyen kıvrık dallarla oluşturulmuştur. Yatay bir çizgi ile ikiye ayrılmış kartuşun içinde üstte iki altta üç satır halinde sülüs yazı ile yazılmış Osmanlıca kitabe yer almaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Harim Giriş Kapısı Kitabe

Kitabe Metni	**Transkripsiyonu**
خضرت حاج عمر اغا دخي زات غيور	Hazret-i Hâcı Ömer Ağa dahi zât-ı ğayûr
ايتمدي اتمام جامى اهما منده قصور	İtmedi itmam-ı câmi ihtimâmında kusûr
اشبو اثارخلوصندن دكامي قلبنكز	İşbu âsâr hulûsundan değimli kalb-engiz,
سنع اجازت اظهار ايتمدي هركز منور	Sun'i îcâzet ızhâr itmedi her giz-i menur,
ثعله دار محيوندر جدار متعلى	Şu'ledar-ı mahyundur cidar-ı mütealla,
ايد يسر نار حشر لاكن بو نو علو نور	İdeser nâr-ı haşrı lakin bu nev ulüvvü nûr,
روضادر اهل صلاته كلشن محرابدر	Ravzadır ehl-i salâta gülşen-i mihrâbdır
طرز بلبلدر امامي ديميه معنايه دور	Tarz-ı bülbüldür imâmı dimiye ma'nâyadûr,
رسم بو بند ايله صالح جهانده سويلنن	Resm-i bû bend ile Salih cihanda söylenen,
جامعك اتمامنه تريخ بو اما نو ظهور	Câmi'in itmamına târih bu amma nev zuhûr'
سنه ١٢١٧	Sene 1217

Anlamı

Hacı Ömer Ağa ki bir çalışkan kişidir, Bu cami tamamlamada etmedi kusur

Eserler güzelliğiyle kalplerde değil mi, Mahareti burada eyledi zuhur.

Dört bir yanı aydınlıktır bu yüce yapının, Cehennem narına perdedir bu ilahi nur.

Namaz ehline bahçedir, mihrabı gülşendir, İmamı bülbül misali, dense de doğrudur.

Salih tarif et cihanda söylenen camiyi, Tamamlanmasına tarih bu amma nev zuhur.

Sene 1217 (Çavdaroğlu, 2014,132-134)

Cami kitabesine göre, H.1217 M.1802 tarihinde Hacı Ömer Ağa tarafından yaptırılmıştır. Kitabede adı geçen Hacı Ömer Ağa'nın, Âyanların önde gelenlerinden Yazırlılar sülalesinden olduğu bilinmektedir (Arel, 1991, 7). Cami hakkında Hacı Muhammed El Ferid Karamani tarafından yazılan bir kitabe daha bulunmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Karamani Tarafından Yazılan Kitabe

Kitabe Metni	Transkripsiyonu
بارك الله مغرح معبدي بار خدا	Barekallah bu müferrih mabedi bari Hüda,
عبد خاصي حاجي عمد اغايه ايتردي بنا	Abd-i hası Hacı Ömer Ağa'ya etdirdi bina.
بلدهء ابا و اجداده رعايتله همان	Belde-i aba vü ecdada riayetle heman,
بو عبادتحاندر مقصودي تحصيل رضا	Bu ibadethanedir maksud-u tahsil-i rıza.
بر مفرح موضع و دار عبادتدر بو كم	Bir müreffeh mevzu ve dar-ı ibadetdir bu kim,
ميل ايدر البتده نمازه بي نماز و بي وفا	Meyleder elbette namaza, bi namaz ve bi vefa.
ايلسه مسكن سزادر بو عبادتحانيي	Eylese mesken sezadır bu ibadethaneyi,
حلوت حاصه كرن هربر كروه اوليا	Halvet-i hasse giren her bir küruh-u evliya.
حامهء قدرت جدار قبليه نقش ايلمش	Hame-i kudret cidar-ı kıbleye nakşeylemiş,
هزه جنات عدن فادخاواها الصغا	Hazihi Cennat-i adnin fedhuluha lissafa.
بنده سي فريدي زيارت ايليوب بو وضعى	Bendesi Feridi ziyaret eyleyüb bu vaz'ı,
كورديكم غايت فراحناق هم پسنديده ادا	Gördü kim gayet ferahnak vü pesendide eda.
كروب اترافنه باقديم ديدم تاريخني بونده	Girüb etrafına bakdım didim tarihini bunda,
مسجد اهل صفا منا جات هقام دلكشا	Mescidi ehl-i safa münacaat makam-ı dilküşa.
حرره الصيد العباديز ضعيف الحاج محمد فريد القرماني	Harrare Es-seyyid El İbadüz Zaif el Hac Muhammed El Feridü-l Karamani.
سنه ١٢٢٢	Sene 1222

Anlamı

Mübarek olsun, bu ferah mabedi Yüce Allah'ın, Has kulu Hacı Ömer Ağa onu bina eyledi.

Hem atalarının toprağına saygı gösterdi, Hem Hakkın rızasını tahsile itina eyledi

Bir ferahlık verici ibadet evidir ki bu, Beynamazlar namaza niyet ve sena eyledi.

Huzura giren günahkâr ve ermiş cümle kullar, Bu camii kendine mesken ve mekân eyledi.

"Bu yüce cennettir, safa için giriniz" ayetini, Kudret kalemi kıble duvarına nakş eyledi.

Ferit kulu binayı ziyaret eylediğinde, Gördü ki yapan ferah ve nakşına vefa eyledi.

Girip etrafına baktım orada tarihini söyledim, Bu mescidi kurtaranlar ve gönül ehli makam eyledi.

Bunu, zayıf kullarından Karamanlı (Konyalı) Seyyit Hacı Muhammed Feridi yazdı. Tarih: 1222 (Çavdaroğlu, 2014,132-134)

Karamani tarafından Osmanlıca-Arapça sülüs harflerle yazılan manzum kitabe her sırada üç kartuşlu beş sıra halinde ahşap üzerine yapıştırılmış kâğıda yazılmış on beş satırdan oluşmaktadır. Kitabe çerçeve içerisinde el yazması şeklinde harim mekânının kuzey duvarında asılı durumdadır. Bu kitabede baninin Hacı Ömer Ağa olduğu belirtilmekle birlikte H.1222 yani M. 1807 tarihi düşülmüştür.

Camiye ait 2021 yılı açılış beratında caminin yapım ve ibadete açılış tarihinin 1797 olarak görünmesi kitabedeki tarihin yanlış okunmasından kaynaklıdır. Düz dam örtülü yapının üzeri 1950 tarihinde alaturka kiremit kaplı kırma çatılı ile örtülmüştür (Çavdaroğlu, 2014, s.130). 2003-2004 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarımlar geçiren caminin restorasyonu 2015 yılında tamamlanmıştır (Acıpayam Gazetesi, 2025, 1) Düz dam örtülü yapının üzeri 1950 tarihinde alaturka kiremit kaplı kırma çatılı ile örtülmüştür (Çavdaroğlu, 2014, 130). Harimin kuzeybatı köşesinde yer alan minare yapıya 1960'lı yıllarda ilave edilmiştir (KK-1).

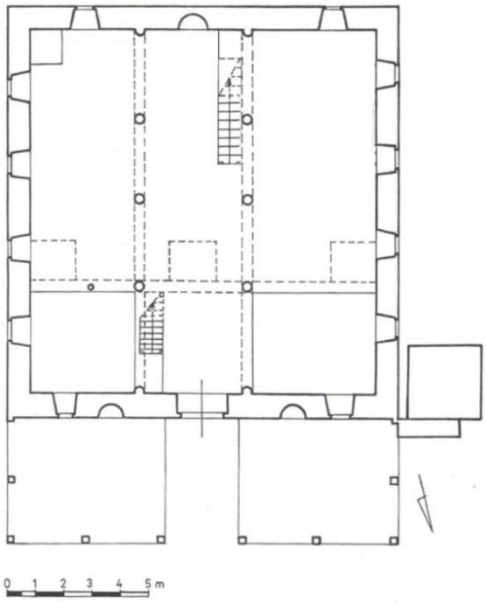

Şekil 3. Acıpayam Yazır Hacı Ömer Ağa Camii Planı (Pektaş, 2007, 433'den düzenlenerek)

Cami kuzeyden güneye ve doğudan batıya doğru alçalan eğimli bir arazi üzerinde batı ve güney cepheleri yükseltilerek yapılmıştır. Batı ve güneyinde yol bulunan caminin kuzey ve doğusunu kaplayan avlusu duvarlarla sınırlandırılmamış olmakla birlikte kot farkı avlu için doğal bir alan oluşturmaktadır. Kuzeyinde son cemaat yeri dışında dıştan 11,68x10 m ölçülerinde kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı caminin kuzeybatı köşesinde son cemaat yerine bitiştirilmemiş bir minaresi bulunmaktadır (Şekil 3). Ahşap hatıllı moloz taş malzemeden yığma tekniğinde yapılmış caminin duvarlarında kireç harcı kullanılmıştır. Duvarlar beyaz badanalıdır. (Çevrimli, 2017, 187; Çavdaroğlu, 2014, 129). Çatı dört yönden yaklaşık 0.50 m saçaklarla çevrelenmiştir. Saçakların uç kısmından dalgalı ahşap bir silme sarkmaktadır.

Cephelerde bol sayıda pencere düzenlemesine yer verilmiştir (Şekil 4). Pencereler dikdörtgen formlu olup alt pencereler demir parmaklıklıdır. Camide alt seviyedeki pencereler büyük, üst seviyedeki pencereler küçük tutulmuştur. Doğu ve batı cephelerde alt ve üstte dörder pencere simetrik olarak düzenlenmiştir. Güney cephede iki yana kaydırılmış birer pencerenin üst seviyesinde de birer pencere yer almaktadır. Üst seviyedeki pencerelerin arasında cephenin ortasına denk gelecek şekilde sekiz dilimli küçük yuvarlak bir pencereye daha yer verilmiştir (Şekil 5).

Şekil 4-5. Güney ve Batı Cephe ile Kuzey ve Doğu Cephe

Son cemaat yerinin kuzeyde altı, iki yanda biri duvarlara bitişik ikişer olmak üzere on ahşap direk tarafından taşınan çatısı, alttan düz ahşap örtülüdür. Son cemaat yerinin güney duvarında, caminin güney

duvarındaki pencere düzenlemesi aynen tekrar edilmiştir. Alt pencereler ve harim giriş kapısı arasında, yuvarlak formlu sivri kemerli kesme taş kaplamalı birer mihrabiyeye yer verilmiştir (Şekil 6).

Şekil 6-7. Kuzey Cephe ile Harim Giriş Kapısı

İki yanda yekpare taşlardan ayaklara oturan yuvarlak kemerli harim giriş kapısı kesme taştan yapılmıştır (Şekil 7). Üzengi taşından itibaren derzler tuğla harçla yapıldığından taşların birleşim yerleri kırmızı görünmektedir. Kapıyı iki yandan hareketlendiren dört kademeli ince silmeler kemeri çevreleyen yivli bordürle birleşerek üst kısımda kaval silmeli içi boş bırakılmış dikdörtgen alınlık bölümünü oluşturmaktadır. Kitabe kapıyı çevreleyen dikdörtgen çerçevenin üst kısmına yerleştirilmiştir. Harim mekanına giriş sağlayan çift kanatlı kapı cephenin ortasına yer almaktadır. Çift kanatlı ahşap kapı kanatları tablalı bir düzenlemeye sahiptir. Tablaların zemini kırmızı, diğer kısımlar kahverengi boyanmıştır. Kapı binisi doğu kanada bitiştirilmiştir.

Harim mekânı iki sıra ahşap direklerle mihraba dikey üç sahına ayrılmıştır. Altı serbest yuvarlak ve ikisi güneyde ikisi kuzeyde duvara dayanan yarım yuvarlak toplam on ayakla taşınan düz tavanlı harim mekânı dikdörtgen planlıdır (Şekil 8). Altta daha geniş tutulan serbest yuvarlak ayaklar kuzey-güney doğrultulu yastıklarla örtüyü desteklemektedir.

Şekil 8. Harim Mekânı Doğu ve Güney Duvarı

Doğu ve batı duvarlarında altta ve üstte dört pencere, kuzey ve güney duvarlarında iki yana kaydırılmış alt ve üst seviyede birer pencere bulunmaktadır. Güney duvarında mihrabın tam üstünde yuvarlak pencereye yer verilmiştir. Dikdörtgen formlu pencerelerden üst seviyedekiler daha küçük tutulmuş ve iç mekana yuvarlak kemerli alçı şebekeli tepe pencereleri olarak yansıtılmıştır (Şekil 9).

Şekil 9. Harim Mekânı Güney ve Batı Duvarı

Kuzey duvarını boydan boya kaplayan ahşap mahfil kuzeydeki ilk serbest direklere dayanmaktadır. Doğu tarafta bir küçük desteğe daha oturan mahfil ortada ve iki yanda balkon şeklinde taşırılmıştır. Mahfilin alt kısmı ters tavan şeklindedir (Şekil 10).

Şekil 10. Harim Mekânı Kuzey Duvarı

Güney duvarında eksende mihrap yer almaktadır (Şekil 11). Mihrap yarım yuvarlak bir niş şeklindedir. Kavsara bölümü dış bükey ve düz iki silmeden sonra üç sıra mukarnas dizisiyle kademeli olarak daralmakta ve üstte istiridye kabuğu şeklinde sonlanmaktadır.

Şekil 11. Harim Mekânı Güney Duvarı

Mihrabın batısındaki ahşap minber giriş kapısında olduğu gibi oldukça sade ama renkli düzenlenmiştir (Şekil 12). Minberin köşk kısmının altı kitap koymak için dört raf şeklindedir. Geçit bölümü merdivenlerin bitim yerinin altına alınmıştır. Alınlık bölümü üçgen, kare ve dikdörtgen tablalardan oluşmaktadır. Üçgen tablaların üzerinde oyma bir çiçek motifi vardır. Altta beş, üstte iki kare tablaya dört yapraklı çiçek motifi, ortadaki dikdörtgen tablalara yine dikdörtgenler aplike edilmiştir. Kırmızı renge boyanmış minberin tablaları kahverengi, motifleri ve çerçeveleri de turuncu renklidir. Merdiven korkuluğu ve kapısı siyah renklidir. Kapının üzerinde iki merdiven babası ortada da yarım yuvarlak bir alınlık yer almaktadır. Alınlığın kenarları ajurlu ters ve düz C kıvrımlı dallarla çevrelenmiştir. Alınlığın ortasında da ajurlu çiçek motifi bulunmaktadır. Yuvarlak kemerli köşkün üzeri çokgen kasnak ve külahla örtülüdür.

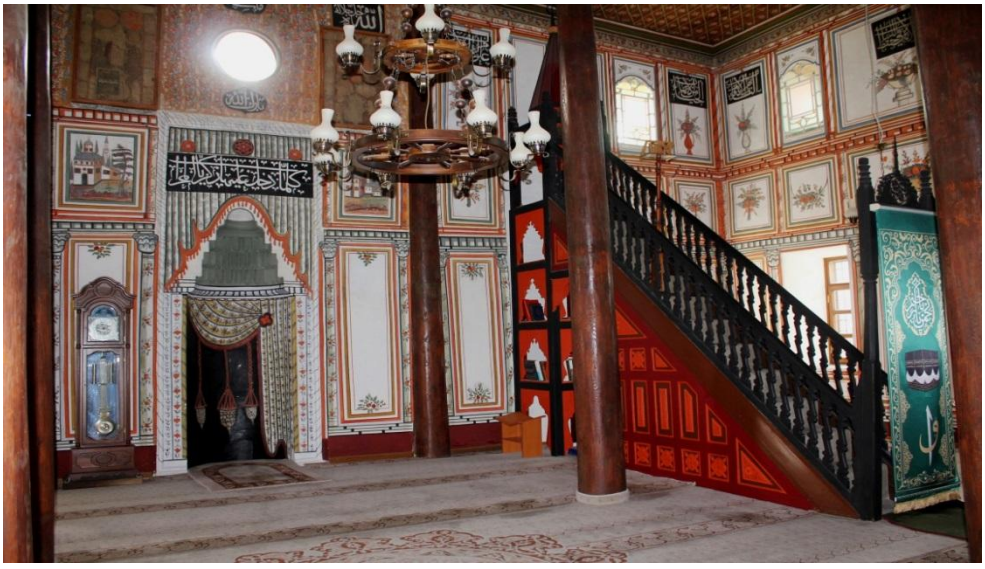

Şekil 12. Mihrap ve Minber

Güneybatı köşede vaaz kürsüsü yer almaktadır. Kare ölçülere sahip kürsünün torna tekniğinde siyah korkulukları bulunmaktadır. Beş basamaklı merdivenle çıkılan kürsünün alt kısmı iç bükey formdadır. Kahverengi çerçeveli kürsünün kuzey yüzü siyah pasalı kırmızı tahtalarla kaplıdır. Yan yüzü de aynı renklerde üçgen ve dikdörtgen tablalarla kaplıdır.

Caminin dış cephe, son cemaat yeri, kapı ve minberi oldukça sade düzenlenmiştir. Ancak harim mekanının duvarları ve tavanları kalemişi süslemelerle bir çiçek bahçesini andırmaktadır.

3.2. Duvar Süslemeleri

Harim mekânının doğu, batı, kuzey ve güney duvarlarını kaplayan yerden yaklaşık 0.30 m. yükseklikten başlayan kalemişi süslemeler duvarlar boyunca üç kuşak halinde düzenlenmiştir. Kuşaklar birbirinden siyah kare ve kareye yakın dikdörtgenlerden oluşan içleri beyaz ince silmelerle ayrılmıştır. Birinci ve ikinci kuşağı ayıran silmede gri renk, ikinci ve üçüncü kuşağı ayıran silmede iki yandan turuncu renk gölgelendirme yapılmıştır.

Her kuşakta farklı genişlik ve yükseklikte panolar yer almaktadır. Alt sıradaki panolar alt pencerelerin üst hizasında sonlanan dikey dikdörtgen panolardan oluşmaktadır. Üst seviyedeki panolar tepe pencerelerinin alt hizasından tavana kadar uzanan daha çok kare ve yatay dikdörtgen panolar halindedir. Alt kuşakta yer alan panolara göre daha küçük düzenlenmişlerdir. İki pencere arasında yer alan ortadaki süsleme kuşağında panolar, alt ve üst her iki kuşakta yer alan panolara göre çok daha küçük tutulmuştur. Kare ve yatay dikdörtgen panolar bu kuşakta daha yoğundur. Süslemelerin en yoğun olduğu kuşaklar, alt pencerelerin üzerinde yer alan ikinci ve üçüncü kuşaklardır.

Bütün kuşaklarda tüm panolar beş silmeyle çevrelenmiştir. Bu silmelerden dışta, ortada ve içteki silmeler beyaz renklidir. Alt pencereler hizasında yer alan ilk kuşakta ara silmeler turuncu ve içte koyu sarı, ortadaki ikinci kuşakta koyu sarı ve içte koyu yeşil, üstteki üçüncü kuşakta koyu sarı ve mavidir.

Her üç kuşaktaki panolar boyama sütunlarla birbirinden ayrılmaktadır. İlk kuşakta korint başlıklı sütunlar üç kademe ile daralan kaideler üzerinde yükselmektedir. Sütunların üzeri iki sarı bir kırmızı tomurcuk üç gül motifi ve etrafındaki yaprak motifleriyle bezenmiştir. Belli aralıklarla yerleştirilen güllerin yaprakları sütunun etrafını eğimli bir şekilde sarıyor izlenimi uyandırmaktadır. Sütun başlıkları akant yaprakları ve volütlerle doldurulmuştur. İkinci kuşakta panolar yine aynı süslemeli sütunlarla ayrılmaktadır. Ancak bu kuşakta sütun başlıkları dor üslubundadır. Ancak bazı sütunların kaideleri yoktur, bazılarının kaideleri ise dikdörtgendir. Üçüncü kuşakta kare kaideli dor başlıklı sütunların üzerinde sadece yapraklar sarmal oluşturmaktadır. Mihrabın iki yanındaki ahşap sütun arası dışında, duvarlardaki panoları en üstte tavan seviyesinde beyaz zemin üzerine girland şeklinde kırmızı bir ipe asılı sarı, kırmızı, mavi çiçek motiflerinden oluşan kuşak dolanmaktadır.

Birinci Kuşak

Birinci kuşak, harim mekanı duvarlarını en alt seviyede dolaşmaktadır. Kuşakta dört duvarda tüm panolarda aynı süsleme tekrar edilmiştir. İçleri süslemesiz bırakılmış panoların alt ve üst kenarlarının ortasında sarı, kırmızı ve mavi güller ve etraflarına da yeşil yapraklar yerleştirilmiştir.

İkinci Kuşak

İkinci kuşak doğu ve batı duvarlarında mahfil başlangıcından kuzey duvarına kadar ve kuzey duvarının tamamında boş bırakılmıştır.

Batı duvarında, alt pencere ve tepe pencereleri arasını dolaşan ikinci kuşakta, güneyden ilk panoda kırmızı kurdela ile bağlanmış kırmızı, turuncu ve kahverengi üç büyük çiçek ve etrafında diğer renklerin yanında mavi renkli çiçeklerin de eklendiği küçük tomurcuk çiçekler ve yeşil yapraklardan oluşan bir çiçek demeti yer almaktadır (Şekil 13).

İkinci panoda aynı çiçek motifleri girland şeklinde bir ipe asılı resmedilmiştir.

Üçüncü panoda Dor başlıklı bir sütun üzerine oturan üçgen dipli geniş bir kase bulunmaktadır. Etrafı tek yapraklarla çevrili kasenin içine üç büyük gül motifi yerleştirilmiştir. Kaseden yukarı ve iki yana uzanan ince dallarda turuncu, kırmızı, kahverengi ve mavi küçük tomurcuk güllerin yanında iki yana uzanan turuncu karanfillere de yer verilmiştir (Şekil 14).

Şekil 13. Batı Duvarı

Şekil 14. İkinci Kuşak Batı Duvarı Birinci, İkinci ve Üçüncü Pano

Dördüncü panoda bir ipe asılı çiçek motifleri ortada yoğunlaşmıştır. Kırmızı ve turuncu renklerin ağırlıklı olarak kullanıldığı panoda yukarı uzanan yeşil dallarda tek, aşağı uzanan yeşil dallarda iki tomurcuk çiçek motifi görülmektedir (Şekil 15).

Beşinci panoda natürmorta yer verilmiştir. Enine dikdörtgen geniş panoda tek yaprak motifleriyle bir zemin oluşturulmuştur. Zemin üzerine turuncu dört portakal, enine yeşil beyaz çizgili büyük bir karpuz ve diğer köşede sarı bir kavun çizilmiştir. Dalıyla koparılmış iki motifin arasını kenarları kırmızı ortaları yeşil beyaz nar, elma ve armutlar doldurmaktadır. Zeminden yukarı doğru uzanan ince dallarda kırmızı renk ağırlıklı birer büyük ve birçok küçük çiçek motifi yer almaktadır. Panonun güneyine uzanan üç ince dalda ise mavi küçük çiçekler bulunmaktadır.

Şekil 15. İkinci Kuşak Batı Duvarı Dördüncü ve Beşinci Pano

Doğu duvarında kuzeyde mahfil balkonunun hemen yanından başlayan ikinci kuşaktaki birinci panoda, üç kademeli Dor başlıklı bir sütun üzerine oturan üçgen dipli geniş bir kase bulunmaktadır. Kırmızı hatlı kahverengi kâsenin dip ile birleşim yerinde bir çiçek görülmektedir. Dip ve kâsenin üzeri kırmızı yapraklarla doldurulmuştur. İki yanına da uçları volütlü zarif kulplar eklenmiştir. İçi tek yapraklarla dolu kâsede taneleri görülen kırmızı patlak bir nar motifi onun yanında sarı renkli nar veya şeftali olması muhtemel biri bütün diğer üçü kesik meyveler bulunmaktadır. Kâsenin bir yanına üçlü demet halinde altı nar ve yaprakları, diğer tarafa da şeftali olması muhtemel altı meyve ve yaprakları ince dallarla sarkmaktadır (Şekil 16-17) .

Şekil 16. Doğu Duvarı

İkinci panoda üçgen dipli, üzeri eşkenar dörtgenlerle süslenmiş geniş yuvarlak gövdeli, dar ağızlı, iki zarif kulplu ve yeşil renkli bir testi yer almaktadır. Testinin ağız kısmından çıkan yoğun yaprakların önünde kırmızı ve sarı üç büyük çiçek yer almaktadır. Yaprakların arasından çıkan küçük yapraklı ince dalların üzerinde sarı, turuncu, mavi küçük çiçekler panoyu doldurmaktadır.

Şekil 17. İkinci Kuşak Doğu Duvarı Birinci ve İkinci Pano

Üçüncü panoda güneyde kahverengi hasır örgülü bir sepet ve bu sepetten yere saçılmış yeşil tekli yaprakların üzerinde meyve ve çiçek motifleri panoya hakimdir. Yan yatmış sepetin sapının içinde elma veya şeftali olması muhtemel kırmızı iki meyve, sapın altında da biri patlamış içinde taneleri görülen iki kırmızı nar motifi yer almaktadır. Bunların hemen yanında iki sarı kiraz ve iki kahverengi armut, alt kısmında kırmızı beyaz üzüm salkımı ve bir öbek halinde taneli küçük kırmızı meyveler bulunmaktadır. Sepetin diğer tarafında da aynı üzüm salkımı tekrar edilmiştir. Meyvelerin üst kısmında tek yapraklar arasında açmış üç büyük çiçek motifi ayrı ayrı resmedilmiştir. Her çiçek motifinden yukarı ve köşeye doğru ince dallar ve yeşil yapraklarla uzanan küçük kırmızı tomurcuk çiçekler çıkmaktadır. Her iki üzüm salkımının hizasından da mavi tomurcuk çiçekler panonun kenarlarına doğru uzanmaktadır.

Dördüncü panoda kırmızı bir ibrik motifi yer almaktadır. Üçgen bir dip üzerine oturan şişkin gövdenin alt kısmında bir gövdeyi çevreleyen bir çiçek görüntüsü oluşturulmuştur. İbriğin gövde kısmında C motifleri dikey beş şerit, boyun kısmında üç şerit meydana getirmektedir. İbriğin zarif bir kulp ve ağızlığı bulunmaktadır. İbriğin boyun kısmından çıkan dallar ve tekli yapraklar üç çiçeğe zemin oluşturmaktadır. Yeşil zeminden yukarıya uzanan bir ve iki yana uzanan ikişer ince dal kırmızı küçük tomurcuk güllerden oluşmaktadır. Yukarı köşelere doğru uzanan iki ince dal da birer kırmızı lale ile sonlanmaktadır (Şekil 18).

Beşinci yatay dikdörtgen geniş panoda Dor üslubu bir sütun başlığı üzerinde üçgen dipli geniş ağızlı iki kulplu kahverengi bir kase bulunmaktadır. Kasenin üzeri düz ince şeritlerle süslenmiştir. Kaseyi dolduran tek yapraklar üzeri meyvelerle doldurulmuştur. Kaseden iki yana kırmızı ve kasenin ön kısmına gri üzüm salkımları sarkmaktadır. Kayısı olması muhtemel kırmızı meyve öbeği, üç elma, iki sarı armut ve iki kiraz kasenin içini doldurmaktadır. Kaseden yukarı ve yanlara uzanan ince dal ve yapraklar sarı, turuncu tomurcuk çiçeklidir. İki yana uzanan bir dalda da üç kırmızı karanfil bulunmaktadır.

Şekil 18. İkinci Kuşak Doğu Duvarı Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci Pano

Şekil 19. Güney Duvarı

Güney duvarında ikinci kuşakta doğudan birinci panoda karpuz bıçak motifine yer verilmiştir. Önde dikdörtgen iki yana doğru genişleyen arkası düz çokgen beyaz bir platform üzerinde süslü bir kase ve iki yanında bir daldan koparılmış iki kırmızı nar motifi yer almaktadır. Üçgen dipli yuvarlak boyunlu geniş ve derin beyaz kasenin içerisi tek yaprak motifleriyle doldurulmuştur. Dibi siyah kesik çizgili boynu çiçek motifli kasenin kırmızı şeritli gövdesinde şeritlerin arası siyah küçük yapraklarla süslenmiştir. Kasenin tam ortasına üst kısmı kesilmiş çizgili yeşil büyük bir karpuz yerleştirilmiştir. Karpuzun kesik kırmızı kısmına sarı saplı ince uzun bir bıçak saplıdır. Karpuzun etrafında kırmızı ve

sarı üç büyük çiçek motifi tek yaprakların arasını renklendirmektedir. Kaseden etrafa sarı, kırmızı, turuncu ve mavi çiçekli ince dallar ve yapraklar uzanmaktadır (Şekil 19-20).

İkinci panoda vazodan çıkan çiçek motiflerine yer verilmiştir. Üçgen dipli yuvarlak boyunlu yuvarlak gövdesi yukarı doğru hafif daralan kahverengi vazonun tek kulpu bulunmaktadır. Kırmızı kesik şeritler dip kısmını, eğimli dört sıra turuncu başak motifi de gövdeyi dolaşmaktadır. Vazodan çıkan kalın dallar ve yoğun tek yapraklar kırmızı ve mavi gül ile sarı çiçekten oluşan üç büyük çiçek motifine zemin oluşturmaktadır. Bu çiçekleri kenarlara doğru uzanan sarı, kırmızı, mavi renkli tomurcuk güllerle dolu ince dallar ve yapraklar ile bu çiçeklerin arasına yerleştirilmiş bir de lale motifi çevrelemektedir.

Üçüncü pano doğu duvarında beşinci panoda yer alan natürmort resmin bir benzeridir. Dor başlıklı sütun üzerinde üçgen dipli geniş ağızlı yuvarlak kase iki kulpludur. Boyun kısmı yuvarlak olan beyaz kasenin dip kısmı siyah kesik şeritler, gövdesi belli aralıklarla yerleştirilmiş küçük yaprak motifleri ile bezenmiştir. Kasenin içi yoğun tek yapraklarla doldurulmuştur. Kaseden iki yana kırmızı ön kısma doğru da gri üzüm salkımları uzanmaktadır. Kasenin tam ortasına büyük kırmızı bir nar, iki yanına da birer elma yapılmıştır. Elmalardan birinin üst kısmında iki kırmızı armut diğer elmanın üzerinde iki kiraz yer almaktadır. Kaseden panonun kenar ve köşelerine uzanan tomurcuk sarı, kırmızı, turuncu çiçekler yanında üst kısma uzanan mavi ve turuncu açmış sümbül ve doğuya doğru uzanan iki karanfil motifine de panoda yer verilmiştir.

Şekil 20. İkinci Kuşak Güney Duvarı Birinci, İkinci ve Üçüncü Pano

Dördüncü pano güney duvarına dayalı örtüyü taşıyan ahşap destek ve mihrap arasında kalan mimari bir tasvirdir (Şekil 22). Tasvirde kahverengi ve yeşil geniş bir arazi içerisinde tek minareli kareye yakın planlı bir cami ve devamında kubbe örtülü mekanlar yer almaktadır. Üzeri kubbe örtülü caminin tepe noktasına büyük bir aydınlık feneri yerleştirilmiştir. Üzeri konik külah örtülü, mazgal pencereleri ve tek şerefeli minarenin şerefe kapısı görülmektedir. Camide cephenin tam ortasına kapı yerleştirilmiştir. Kapının üst hizasında iki yanda kareye yakın dikdörtgen ortada yuvarlak pencere yer almaktadır. Kırmızı iki şeritle ayrılmış üst seviyede yuvarlağa yakın formda dört pencere arlarında da kırmızı belli belirsiz süslemeler yer almaktadır. Dikdörtgen pencereler kırmızı parmaklıklı, yuvarlak pencereler alçı şebekelidir. Oldukça büyük tutulmuş aydınlık fenerinde kare iki pencere de parmaklıklıdır. Üzeri kubbe örtülü fener hilal şeklinde bir alemle sonlanmaktadır. Caminin diğer cephesinde alt seviyede tek, üst seviyede iki yuvarlak penceresi bulunmaktadır. Caminin yan cephesine bitişik eğimli mekan üç kubbe ile örtülüdür. Mekanın giderek eğim kazanması ve yarısına gölge düşmesi devam ettiği izlenimi uyandırmaktadır. Minarenin bu mekanın gerisinde görünmektedir. Tablonun ön köşesini kökleri zemine uzanan yapraklı bir ağaç motifi kaplamaktadır. Caminin doğu köşesi ve örtülerin gerisinden görülen servi ağaçları panoyu doldurmaktadır.

Güney duvarının ortasında bir ve ikinci kuşak süslemelerini ikiye ayıran mihrap yer almaktadır (Şekil 21). Dikdörtgen bir bordür içine alınmış mihrabın yüksekliği ikinci kuşakta yer alan süslemelerin üst sınırına kadar uzanmaktadır. Kaval silme ile hareketlendirilmiş bordürün üzeri gri gölgeli siyah renkli eğimli çizgilerle damarlı bir mermer görüntüsüne sahiptir. Yarım yuvarlak mihrap nişinin üzeri beş kademeli daralan bir kavsara ile örtülüdür. En alt kademe önce dış bükey içe daralmakta sonra yukarı yönlü düz devam etmektedir. İki silmeyle hareketlendirilen beyaz renkli bu kademede alt silme siyah renkli küçük kare ve dikdörtgenlere bölünmüş, üst silme daha sade düzenlenmiştir. İkinci, üçüncü ve dördüncü kademeler mukarnaslıdır. Mukarnas dişlerinin her yüzüne altta volütle biten S kıvrımları işlenmiştir. Mukarnaslarla birlikte gri renge boyanmış dördüncü kademe iç ve dış bükey eğimlidir. En üst kademe içi istiridye kabuğu süslemeli küçük yarım bir daire formundadır. İkinci kuşaktaki

süslemelerin üst sınırından başlayarak kavsaranın etrafını kademeli olarak yanlara doğru kaplayan beyaz perde katlamalı olarak yapılmıştır. Belli aralıklarla yerleştirilmiş siyah küçük yaprak öbekleriyle süslenmiş perdenin uç kısımları kırmızı damla püsküllüdür. Perdenin üstünde perdeyi yatay dikdörtgen olarak bölen bir yazı kuşağı yer almaktadır. Burada siyah zemin üzerine beyaz harflerle Kur'an-ı Kerim'deki Al-i İmran Suresi'nin 37. ayetinin bir kısmı "Küllema dahale aleyha Zekeriyya'l mihrab" (Zekeriyya, onun yanına mâbede her girdiğinde) celi sülüs harflerle Arapça olarak yazılıdır. Yazının üst kısmında ortadaki büyük iki yanda daha küçük üç daire bulunmaktadır. Gri gölge ile kabartma görüntüsü verilmiş büyük dairede siyah zemin üzerine altı kollu küçük yıldızdan gelişen dairelerin oluşturduğu bir çiçek motifi görülebilmektedir. Küçük dairelerin ortasına beyaz zemin üzerine altı kollu siyah bir yıldız yerleştirilmiş, etrafı da kırmızı renkle boyanmıştır.

Şekil 21. Mihrap

Mihrap nişinin iki yanında dört bordür bulunmaktadır. Üç bördür mihrabı iki yandan sınırlandırırken bir bordür de mihrap nişinin içine yerleştirilmiştir. Kavsaranın birinci kademesine kadar devam eden bordürlere alt kısımda mihrabı çevreleyen kaval silme bir kaide oluşturmaktadır. Kaide ve kavsaranın birinci kademesindeki sütun başlığı görünümlü dışa taşıntı bordürlerle birleştiğinde sütun izlenimi uyandırmaktadır. Bordürlerden en dışta beyaz zemin üzerine iki yanı yapraklı ince bir dalın ucunda küçük tomurcuk tek mavi çiçek motifi tekrar edilmiştir. İkinci beyaz zeminli bordürde ince dal ve yapraklarının ucunda yandan görünen turuncu bir gelincik çiçeği ve onun ortasından çıkan turuncu küçük tomurcuk çiçek ve yapraklar bordürü doldurmaktadır. En içteki bordürün köşesi yuvarlaklaştırılmış sarıya boyanmış zemini üzerine küçük yapraklı ince dallar sarmal görünümü verecek şekilde yerleştirilmiştir. Üçüncü bordüre bitişik mihrap nişinin iç kısmında karşılıklı yerleştirilmiş bordürde ise ikinci bordürdeki süsleme tomurcuk çiçeksiz olarak tekrar edilmiştir.

İç kısmı siyah renkli mihrap nişini doğudan batıya doğru toplanmış perde ve üç kandil motifi renklendirmektedir. Ortası turuncu kırmızı dört yapraklı bir çiçekle toplanmış perdenin üzerinde sarı, kırmızı ve mavi üç tomurcuk çiçek demeti ve yapraklardan oluşan süsleme belli aralıklarla tekrar edilmiştir. Sarı renkle gölgelendirilmiş beyaz perde kırmızı bir şeritle sınırlandırılmıştır. Nişin batı kısmında dört sıra halinde aşağıya sarkan perdenin toplanan kısmından aşağıya üç kırmızı zincir sarkmaktadır. Zincirler alt kısımda ayrılarak yuvarlak kandilleri dört taraftan tutmaktadır. Ortadaki daha büyük kandil motifinin iç kısmında yanan mumların alevleri görülmektedir. Gri renkli balıksırtı

motifleriyle süslenmiş kandillerden ortadakinden üç, iki yandaki kandillerden birer kırmızı mum ışığı yükselmektedir.

İkinci kuşakta süslemeleri bölen mihrabın batısındaki ilk pano, mihrabın diğer yanındaki mimari tasvirin bir benzeridir (Şekil 23). Tasvirin ön kısmında kahverengi dağınık bir toprak tabakasının arkasında düz bir arazi bulunmaktadır. Arazide dikdörtgen planlı bir cami ve küçük kubbeli yapılar ile bir minare görülebilmektedir. Üzeri kubbe örtülü caminin tepe noktasına büyük bir alem yerleştirilmiştir. Üzerinde sarı bir alem bulunan konik külah örtülü, mazgal pencereleri şerefe kapısı görülen minare küçük kubbeli yapıların gerisinde resmedilmiştir. Caminin güney cephesinin tam ortasına siyah kapı veya sembolik bir mihrap yerleştirilmiştir. Etrafı kırmızı bir bordürle çevrelenmiş ve üst kısmında kırmızı bir taç bölümü oluşturulmuştur. Kapının üst hizasında iki yanda kare orada yuvarlak pencere yer almaktadır. Kırmızı iki şeritle ayrılmış üst seviyede yuvarlak formda dört pencere bulunmaktadır. Pencerelerin tamamı kırmızı çerçeveli içleri siyah pencerelerdir. Yapının üzerini örten kubbe hilal şeklinde bir büyük alemle sonlanmaktadır. Caminin doğu cephesinde alt seviyede tek kare, üst seviyede iki yuvarlak penceresi bulunmaktadır. Caminin kuzey cephesine bitişik doğuya doğru ilerleyen mekan üç kubbe ile örtülüdür. Mekan güneye iki tekrar doğuya üç kubbe ile örtülü mekanlarla bitişik durumdadır. Minare camiye bitişik kuzeydeki ilk kubbenin arkasından yükselmektedir. Tek şerefeli külah örtülü minarenin şerefe kapısı güney yönü göstermektedir. Kubbeli mekanların ince uzun dikdörtgen pencereleri bulunmaktadır. Kubbeli yapıların arkası yemyeşil ağaçlarla ormanlık alan şeklindedir. Tablonun ön tarafındaki toprak yığınları ile caminin doğu duvarından yapıların önüne doğru uzanan dörtgen alanlara bölünmüş bir bahçe yer almaktadır. Her dörtgenin içinde kırmızı bitkilere yer verilmiştir. Caminin güneyi düz sarı bir alan şeklindedir.

Şekil 22-23. Mihrabın Doğu ve Batısındaki Cami Tasvirleri

Bu mimari tasviri diğer panolarda duvara dayalı ahşap direk ayırmaktadır. Bu direk ile minber arasında kalan panoda bir demet çiçek motifi yer almaktadır. Kırmızı kurdela ile bağlanmış ince uzun dalların üzerinde kırmızı ve sarı üç büyük çiçek bulunmaktadır. Etrafında diğer renklerin yanında mavi, kırmızı ve sarı küçük tomurcuk çiçekli dallar ve yeşil yapraklar panoyu doldurmaktadır.

İkinci kuşakta minberin batısındaki ilk panoda yeşil otlu bir zemin üzerinde kalın gövdeli ve yoğun yapraklı bir servi ağacı yer almaktadır (Şekil 24).

İkinci ve üçüncü panoda yine minberin doğu kısmındaki panoya çok benzer bir çiçek demetine yer verilmiştir. Ancak bu panolarda etrafa uzanan küçük tomurcuk çiçekli dallar daha yoğun ve ön plandadır. Üçüncü panoda kırmızı kurdele bağlanmamıştır.

Şekil 24. Mihrabın Batısı Birinci, İkinci ve Üçüncü Pano

Üçüncü Kuşak

En yoğun süslemelerin olduğu kuşaktır. Batı duvarında ilk panoda tek kulplu bir vazo yer almaktadır. Gri renkli vazo üçgen dipli yuvarlak boyunlu şişkin gövdelidir. Gövdenin üzerinde koyu renkli belli belirsiz birkaç yaprak motifi yer almaktadır. Vazodan çıkan kalın dallardan kırmızı, sarı ve gri üç büyük çiçeğe arkada yoğun yapraklar zemin oluşturmaktadır. Yukarı ve yanlara uzananlarda gri, köşelere uzananlarda kırmızı ve koyu sarı renkli küçük çiçekli ince dallar panoyu doldurmaktadır. Üstte siyah zemin üzerine beyaz Arapça celi sülüs yazı ile "Ennezafetü minel iman" "Temizlik imandandır" yazılıdır (Şekil 25).

Batı duvarında dört tepe penceresi bulunmaktadır. İkinci pano güneyden ilk iki tepe penceresi arasında kalmaktadır. Alçı şebekelerle yapılmış tepe pencereleri ortada bir kare, iki yanda oval alt ve üstte yuvarlak formlu madalyonlarla dikdörtgene dönüşmüştür. Arada kalan küçük boşluklar vitraylarla zenginleştirilmiştir. Üst kısımda yuvarlak kemerli tepe pencerelerinin üst köşeliklerine kalemişi ile simetrik olarak yeşil dal ve yaprakların arasında kırmızı, sarı, mavi küçük tomurcuk çiçekler S formunda süslemeler yerleştirilmiştir.

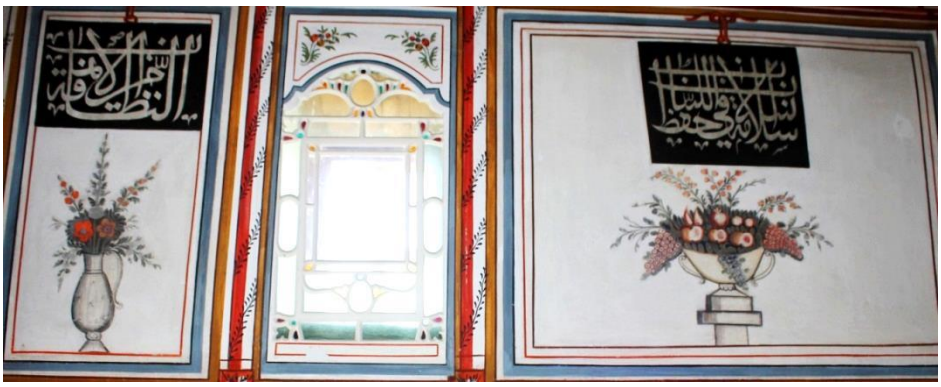

Şekil 25. İkinci Kuşak Batı Duvarı Birinci ve İkinci Pano

İkinci pano yatay dikdörtgen geniş bir panodur. Pano yatay olarak iki bölüme ayrılmıştır. Üstte siyah zemin üzerine beyaz Arapça celi sülüs yazı ile "Selamet'ül insan fi hıfz'il lisan" "insanın selameti dilini muhafaza etmektedir" yazılıdır. Panonun alt kısmında yine Dor başlıklı sütun üzerinde üçgen dipli iki kulplu geniş ağızlı krem renkli bir kase yer almaktadır. Kasenin içi yoğun yapraklarla doldurulmuştur. Kaseden iki yana kırmızı ön kısma doğru da gri üzüm salkımları uzanmaktadır. Kasenin tam ortasına büyük kırmızı bir nar, bir yanında iki armut diğer yanında da erik benzeri yuvarlak iki meyve vardır. Bu meyvelerin ön kısmında ikişerli gruplanmış üç şeftali olması muhtemel meyveler sıralanmıştır. Bu meyvelerden biri tam diğeri çekirdeği görünen yarım formdadır. Kaseden panonun iki yanına doğru mavi üste doğru turuncu renkli tomurcuk çiçeklerle dolu ince dallar uzanmaktadır.

Üçüncü panoda külliye şeklinde dört minareli büyük bir cami tasvirine yer verilmiştir. Geniş yeşil bir avlu içerisinde yer alan tasvirde yapının arkası yoğun yeşil ağaç kümeleriyle doldurulmuştur (Şekil 26). Avluda yuvarlak kemerli iki cephesi görülen üzeri kiremit örtülü kırma çatılı bir şadırvan bulunmaktadır. Önünde yer alan çokgen havuz kısmı iki çeşmeden gür akan su ile doldurulmuştur. Caminin minaresi

ile şadırvan arasında üç servi ağacı motifi ile şadırvanın diğer tarafında daha geride büyük bir ağaç motifi ve siluet şeklinde bitki motiflerine yer verilmiştir. Caminin dört sütun ve üç kemerle avluya açılan son cemaat yeri avlu zemininden yüksekte yapılmıştır. Sütun araları ve merdivenler kırmızı renkli korkuluklarla sınırlandırılmıştır. Caminin son cemaat yerine ortadaki iki sütun arasından altı basamakla çıkılmaktadır. Son cemaat yeri üç kubbe örtülü olarak sembolize edilmiştir. İki cepheyi kaplayan bir izlenime sahip son cemaat yerinde yuvarlak kemerli üç siyah giriş kapısının varlığı dikkat çekmektedir. Kapıların etrafı kırmızı kalemişleri ile süslenmiş olup her kapının üzerine kırmızı parmaklıklı dikdörtgen ikişer pencere yerleştirilmiştir. Ortadaki kapının üzerinde bir de yuvarlak pencere bulunmaktadır. Tasvirden anlaşıldığı kadarıyla cami kare planlı tek kubbeli bir yapıdır. Son cemaat yeri kubbelerinin üzerinde caminin duvarlarında yine kırmızı parmaklıklı kare pencereler ön cephede iki, yan cephede tek olarak resmedilmiştir. Kırmızı ile ayrılan hat üzerinde ön cephede üç yan cephede iki yuvarlak kemerli alçı şebekeli tepe penceresi görülebilmektedir. Gri kubbenin üzerinde sarı hilal şeklinde bir alem yükselmektedir.

Şekil 26. Batı Duvarı Üçüncü Kuşak Üçüncü Pano

Tek kubbeli cami yapısının iki yanında yapıların devam etmesi bir külliye olduğunu göstermektedir. Caminin kuzeyine doğru son cemaat yerinden bir kademe aşağıda devam eden duvarlarda iki kırmızı parmaklıklı kare pencere bu duvarın üzeri ikisi büyük üç kubbe ile örtülüdür. Pencerelerin büyük tutulması bu duvarın avlu duvarı olduğunu düşündürmektedir. İki büyük kubbenin gerisinde bir minare yükselmektedir. Avlu duvarından bir kademe aşağıda yer alan üç kubbe ile örtülü duvarda mazgal formunda dört pencerenin varlığı bu kısmın medrese olma ihtimalini yükseltmektedir. Bu duvarın bitiminde bir minare daha yer almaktadır. Caminin güney tarafına bitişik avlu duvarından da aşağı kotta iki küçük kubbe örtülü yapı bulunmaktadır. Bu bölüme giriş yuvarlak kemerli bir kapı sağlanmaktadır. Kapının üst seviyesinde ortada yuvarlak iki yanda mazgal formunda iki pencere görülebilmektedir. Üçüncü minare bu yapının gerisinde görülmekte, diğer minarelere göre inceliği göz önünde bulundurulduğunda diğer minarelerden daha geride izlenimi yaratmaktadır. Bu yapının yarısı yükseklikte bir diğer yapı yine iki kubbeli iki mazgal pencereli ve ayrı giriş kapılı olarak tasvir edilmiştir. Daha düşük kotta düz devam eden duvarın gerisinde dördüncü minare yer almaktadır. Minareler üç şerefelidir. Şerefe kapıları ve mazgal pencereler tüm minarelerde görülebilmektedir. Minarelerin üzeri konik külah örtülü ve hilal şeklinde sarı alemlidir. Cami ile kuzeydeki ikinci minarenin üst kısmını kaplayacak şekilde siyah zemin üzerine beyaz harflerle "Ya hafiyyel-lataifü neccina mimma nehafü" "Ey gizli lütufların sahibi. Korktuklarımızdan bizi muhafaza et (koru)" yazılıdır. Caminin gerisinde kırmızı ve koyu mavi bulutlar gün batımı veya gün doğumu izlenimi uyandırmaktadır.

Güneyden üçüncü ve dördüncü tepe pencereleri arasında dikey dikdörtgen iki pano yer almaktadır. Güneyden ilk panoda sarı turuncu bir ibrik motifine yer verilmiştir. Üçgen dipli ibriğin hafif şişkin gövdesini sarmal şeklinde başak motifleri dolaşmaktadır. İnce bir kulpu ve zarif bir ağızlığı bulunan ibrikten çıkan yoğun dal ve yapraklar ikisi büyük üç çiçek motifine zemin oluşturmaktadır. İbriğin iki

yanına ve yukarı doğru kırmızı, turuncu ve mavi renkli tomurcuk çiçeklerle dolu ince dallar uzanmaktadır. Diğer panoda benzer çiçek motifleri bu kez tek kulplu üçgen dipli şişkin gövdeli ve uzun boyunlu kırmızı bir vazodan çıkmaktadır(Şekil 27).

Şekil 27-28. Batı Duvarı Üçüncü Kuşak Son Üç Pano ve Kuzey Duvarı Birinci Pano

Batı duvarında üçüncü kuşakta yer alan son pano bir natürmorttur. Dor bir sütun başlığı üzerinde yayvan dipli ve geniş ağızlı iki kulplu bir kase yer almaktadır. Üç tomurcuk çiçek ve yapraklardan oluşan süsleme kasenin beyaz zeminine serpiştirilmiştir. Kasenin geniş ağzında yeşil yapraklardan oluşturulmuş zemin üzerine kiraz, elma, armut, nar ve kayısı gibi meyveler sıralanmıştır. Kaseden etrafa iki yana ve yukarı kırmızı, sarı ve mavi tomurcuk çiçekli ince dallar uzanmaktadır. Üste uzanan dallları siyah zemin üzerine beyaz renkli Arapça yazılmış "Rasü'l-hikmeti mehâfetullah" "Hikmetin başı Allah korkusudur" yazısı kesmektedir. Yazı ikinci panoda da aynen tekrar edilmiştir (Şekil 28).

Kuzey duvarı panoların arasına yerleştirilmiş üç tepe penceresi bulunmaktadır. Bu cephede yer alan üç tepe penceresinden ortadaki yuvarlak formdadır. Bu pencerenin üst kısmında siyah zemin üzerine "Ya Hazret-i Bilâl Habeşî Ketebehu Seyyid el-Hac Muhammed ed'aful-Ferîd Karamani (kulların en zayıfı)" yazılıdır.

Şekil 29. Kuzey Duvarı Üçüncü Kuşak Panolar

Kuzey duvarında üçüncü kuşak tamamen vazodan çıkan çiçek motiflerinden oluşan panolarla doldurulmuştur (Şekil 29). Cephede genellikle aynı vazo motifleri tekrar edilmekle birlikte köşelerdeki panolarda vazoların formu değişmektedir. Cephede batıdan ilk ve sekizinci panoda bir platform üzerine oturan üçgen dipli şişkin gövdeli uzun boyunlu tek kulplu yeşil vazodan çıkan tekli yoğun yeşil yapraklar turuncu, kırmızı üç çiçek motifine zemin oluşturmaktadır. Etrafa uzanan ince dallar yapraklar ve yeşil, kırmızı tomurcuklarla doldurulmuştur. İkinci ve üçüncü panoda yine bir platform üzerine oturan üçgen dipli iki kulplu yuvarlak gövdesi yukarı doğru hafif genişleyen birer vazo yer almaktadır. Vazolarda beyaz zemin üzerine üç tomurcuk çiçek ve yapraklardan oluşan süsleme serpiştirilmiştir. Her iki vazoda sadece yeşil dal ve yapraklar panoyu doldurmaktadır. Dördüncü panoda aynı vazonun zemini griye dönmüş ayrıca dip kısmının iki yanından da yeşil dal ve yapraklar çıkmıştır. Beşinci panoda ikinci

panodaki aynı vazo tekrar edilmiş, farklı olarak dip kısmına ve iki yanına yeşil ince dal ve yapraklar eklenmiş vazodan çıkan yeşil dalların uçlarına kırmızı tomurcuk çiçekler yapılmıştır. Altıncı panoda da vazo sarı renkli, dikdörtgen dipli yapılmış ve sütun başlığı üzerine oturtulmuştur. Vazodan çıkan yoğun dal ve yaprakların arasına kırmızı ve mavi altı çiçek motifi yerleştirilmiştir. Yukarı ve yanlara uzanan ince dallar küçük çiçek motifleri, karanfil ve yapraklarla doldurulmuştur. Yedinci panodaki vazo ikinci panodaki vazoyu, çiçek motifleri de altıncı panodaki süslemelerle benzerlik göstermektedir (Şekil 30).

Doğu duvarında kuzeyden ilk panoda dört kademeli Dor sütun başlığı üzerine oturtulmuş natürmort yer almaktadır. Camideki diğer natürmortlarla büyük benzerliğe sahip panoda üçgen dipli yayvan kasede yeşil yapraklarla oluşturulmuş zemin üzerinde iki yana kırmızı, kasenin önüne gri üzüm salkımları uzanmaktadır. Kasede ortada nar motifinin bir yanında iki kiraz diğer yanında iki armut, narın altında iki elma ve erik motifi yer almaktadır. Kaseden etrafa iki yana ve yukarı kırmızı, sarı ve mavi tomurcuk çiçekli ince dallar uzanmaktadır. Panonun üst kısmında kırmızı bir iple asılmış kırmızı çerçeveli siyah zemin üzerine “Hüseyin (r.a.)” yazılmıştır.

Şekil 30-31-32. Kuzey Duvarı Yedinci Pano ve Doğu Duvarı Birinci, İkinci, Üçüncü Pano

İkinci panoda bir platform üzerinde kırmızı bir ibrik motifine yer verilmiştir. İbriğin tüm yüzeyleri eğimli olarak siyah ve gri başak motifleriyle süslenmiştir. İbrikten çıkan yoğun dallar, yapraklar üç açmış gül motifine zemin oluşturmaktadır. Panoyu etrafa uzanan ince dallar ve üzerlerindeki kırmızı tomurcuk çiçekler doldurmaktadır. Panonun üst kısmında kırmızı bir iple asılmış kırmızı çerçeveli siyah zemin üzerine “Hasan (r.a)” yazılmıştır (Şekil 31).

Üçüncü dikey dikdörtgen panoda yeşil zeminli çokgen bir platform üzerinde vazo yer almaktadır. Üçgen dipli hafif şişkin gövdeli tek kulplu sarı turuncu vazodan ikinci panodakine benzer çiçekler çıkmaktadır. Bu panoda ince dal ve tomurcuk çiçeklerin arasında karanfil motiflerine de yer verilmiştir (Şekil 32).

Dördüncü panoda natürmort bir kase bulunmaktadır. Dor üslubu iki kademeli sütün başlığının üzeri kırmızı renkli girlandlarla süslenmiştir. Üçgen dipli kayık kasede bir üzüm salkımı, kiraz, armut, elma ve erikler yeşil yapraklarla doldurulmuş kasenin içindedir. Etrafa sümbül, karanfil ve tomurcuk çiçekli ince dallar uzanmaktadır. Panonun üst kısmında kırmızı bir iple asılmış kırmızı çerçeveli siyah zemin üzerine “Ali (r.a.)” yazılmıştır (Şekil 33).

Beşinci panoda turuncu bir ibrik ve ibrikten çıkan çiçek motiflerine yer verilmiştir. İbrikten çıkan dallar üç çiçek ve yeşil yaprakların dışında ince dallardan karanfil, sümbül ve küçük çiçeklere yer verilmiştir. Aralardan ve ibriğin ağzından başak motifini andıran yeşil yapraklar çıkmaktadır. Panonun üst kısmında kırmızı bir iple asılmış kırmızı çerçeveli siyah zemin üzerine “Osman (r.a.)” yazılmıştır (Şekil 34).

Altıncı pano mimari bir tasvirdir. Üç şerefeli üç minareli bir cami tasvirine yer verilmiştir. Avlu duvarına açılmış iki kapı ile girilen geniş avlu zeminin geometrik alanlara bölünmesi taş döşeli olduğunu göstermektedir. Avlunun bir köşesine önünde çokgen havuzuyla yuvarlak kemerli baldaken tarzda üzeri kırmızı kırma çatılı bir şadırvan yapılmıştır. Şadırvanın iki yanında iki servi ağacı yer almaktadır Tasvirde arkası yoğun yeşil ağaç kümeleriyle doldurulmuş yapı topluluğu avluda geniş bir alan kaplamaktadır. İki cephesi görülen ve kare planlı olduğu anlaşılan caminin ön kısmında son cemaat yeri bulunmaktadır. Caminin beş kırmızı sütun ve dört kemerle avluya açılan son cemaat yeri avlu

zemininden yüksekte yapılmıştır. Caminin son cemaat yerine ortadaki iki sütun arasından altı basamakla çıkılmaktadır. Son cemaat yeri sütun araları ve merdivenler kırmızı renkli korkuluklarla sınırlandırılmıştır. Yuvarlak kemerli son cemaat yeri dört kubbe ile örtülüdür. İki cepheyi de kaplayan son cemaat yerinde iki siyah giriş kapısına yer verilmiştir. Kapıların etrafı kırmızı kalemişleri ile süslenmiş olup her kemerin içine iki mazgal pencere yapılmıştır. Cami kare planlı tek kubbeli bir yapıdır. Son cemaat yeri kubbelerinin üzerinde caminin duvarlarında yine kırmızı parmaklıklı kare pencereler ön cephede iki, yan cephede tek olarak resmedilmiştir. Kırmızı ile ayrılan hat üzerinde ön cephede beş, yan cephede iki alçı şebekeli tepe penceresi görülebilmektedir. Kurşun kaplı gri kubbenin üzerinde sarı hilal şeklinde bir alem yükselmektedir (Şekil 35).

Şekil 33-34-35. Doğu Duvarı Üçüncü Kuşak Dördüncü, Beşinci ve Altıncı Pano

Tek kubbeli cami yapısının iki yanında daha düşük seviyede yapıların devam etmesi bir külliye olduğunu göstermektedir. Caminin güneyine doğru son cemaat yerinden bir kademe yukarıda devam eden ve gittikçe alçalan duvarlarda iki farklı pencere formu bulunması bu bölümün avlu medrese birleşimini vurguladığını düşündürmektedir. Kırmızı parmaklıklı iki dikdörtgen pencerenin devamında üç mazgal pencere görülmektedir. Bu duvarın üzeri gittikçe küçülen yedi kubbe ile örtülüdür. İkinci ve yedinci kubbenin gerisinde iki minare vardır. Caminin kuzey tarafına bitişik son cemaat yeri ile aynı hizada iki küçük kubbe örtülü yapı bulunmaktadır. Bu bölüme giriş yuvarlak kemerli bir kapı sağlanmaktadır. Kapının üst seviyesinde iki yanda mazgal formunda iki pencere görülebilmektedir. Bu yapıya bitişik eğimli yapının da üzeri iki kubbe ile örtülüdür. Yine yuvarlak kemerli bir giriş ve iki mazgal pencereye sahiptir. Her iki yapıda da kapıların etrafı kırmızı şerit süslemelere sahiptir. Üçüncü minare bu yapının birleşme noktasının gerisinde ağaçların arasında görülmektedir. Minareler üç şerefelidir. Şerefe kapıları ve mazgal pencereler kuzeydeki minare dışında diğer iki minarede resmedilmiştir. Minarelerin üzeri konik külah örtülü ve hilal şeklinde sarı alemlidir. Yapıdaki tüm kubbeler ve külahların gri renkli olmasından kurşun, şadırvanın kırmızı çatısının ise kiremit kaplı olduğu anlaşılmaktadır. Cami ile kuzeydeki ikinci minarenin üst kısmını kaplayacak şekilde siyah zemin üzerine beyaz harflerle "Ömer (r.a.)" yazılıdır. Yazı kırmızı bir iple asılmış izlenimi uyandırmaktadır.

Güney duvarında doğudan birinci panoda üçgen dipli ince uzun gövdeli gri tek kulplu vazonun üzeri eğimli üç şeritle bölünmüş, şeritlerin arası yeşil yapraklar ve ortada üç tomurcuk çiçek motifiyle süslenmiştir. Vazodan çıkan dal ve yapraklar sarı, kırmızı ve mavi dört çiçek motifine zemin oluşturmaktadır. Etrafa uzanan karanfil, lale, sümbül ve küçük tomurcuk çiçeklerle dolu ince dallar da panoyu doldurmaktadır. Panonun üst kısmında kırmızı bir iple asılı görünen siyah zemin üzerine "Ebubekir (r.a.)" yazılıdır (Şekil 36).

Şekil 36-37. Güney Duvarı Üçüncü Kuşak Birinci ve İkinci Pano

İkinci panoda üç şerefeli iki minareli bir cami tasvirine yer verilmiştir. Çokgen avlu duvarına açılmış tek kapı ile çok sayıda mazgal pencere bulunmaktadır. Avlu zemininin büyük bölümünün geometrik alanlara bölünmesi taş döşeli olduğunu göstermektedir. Ancak avlunun doğu bölümü yeşillik bırakılmış, yeşilliğin ortasına bir fıskiyeli havuz ile yapıların bitimine üç selvi ağacı ve yerleştirilmiştir. Avlunun taş döşeli bölümünde de yapıların bitim hizasına da üç servi ağacı konmuştur. İki cephesi görülen ve kare planlı olduğu anlaşılan camide büyük kırmızı bir giriş kapısına yer verilmiştir. Kapının iki yanında birer küçük, üst hizada kırmızı parmaklıklı iki ve üst seviyede dört mazgal pencere cepheyi hareketlendirmektedir. Yan cephede de aynı pencere sıralarına yer verilmiş olup farklı olarak üç mazgal pencere yapılmıştır. Kapı ve pencerelerin üstünde duvarlarda kırmızı ile yapılmış süslemelere yer verilmiştir. Kare planlı cami tek gri kubbeli bir yapıdır. Kubbenin üzerinde hilal şeklinde büyük bir alem yükselmektedir (Şekil 37).

Caminin batısına doğru devam eden ve gittikçe alçalan duvarlarda üç mazgal pencere görülmektedir. Avlu duvarı olması muhtemel bu duvarın üzeri iki kubbe ile örtülüdür. İkinci kubbenin gerisinde bir minare vardır. Minare ile cami arasında da üç servi ağacı görülmektedir. Caminin doğu tarafına bitişik birer küçük kubbe örtülü iki yapı bulunmaktadır. Her iki bölümünde yuvarlak kemerli büyük birer kapısı ve kapının üst iki yanında birer dikdörtgen penceresi bulunmaktadır. Camiye bitişik yapının üst seviyesinde dört, diğer yapının üst seviyesinde üç mazgal pencereye yer verilmiştir. İkinci minare camiye bitişik yapının kubbesinin gerisindedir. Minarenin batısında üç doğusunda dört servi ağacı yapılmıştır. Şerefe kapıları ve mazgal pencereleri görülen minareler üç şerefelidir. Minarelerin üzeri konik külah örtülüdür. Tasvirdeki tüm kubbeler ve külahlar gri renklidir. İki minarenin üst kısmını kaplayacak şekilde kırmızı bir iple asılmış izlenimi uyandıran siyah zemin üzerine beyaz harflerle "Muhammed (s.a.v.)" yazılıdır.

Güney duvarında mihrap ve iki yanındaki mimari tasvirlerin üst kısmına gelen, iki ahşap direk arasında kalan bu bölümde zemin hiç boş yer kalmayacak şekilde bir bütün olarak doldurulmuştur (Şekil 38). Kahverengi zeminin üzeri ince yeşil yeşil yapraklı kısa bir dalın ucunda kırmızı, turuncu ve mavi üç tomurcuk gül motifi, birbirine bitişik izlenimi uyandıracak şekilde sıralanmıştır. Bu sıraları birbirinden ucunda beyaz çiçek bulunan beyaz dal ve yaprakların oluşturduğu sıra ayırmaktadır. Zemin bu çiçek sıralarıyla boş yer kalmayacak şekilde doldurulmuştur. Bu bölümün ortasında yer alan yuvarlak pencerenin altına ve üstüne gövdesi şişkin birer şemse motifi yapılmıştır. Şemselerin siyah zemininin üzerine beyaz renkli Arapça harflerle üstte "Maşallah" altta "Barekallah" yazılıdır. Pencerenin iki yanına duvara monte edilmiş ahşap iki çerçeve yerleştirilmiştir. Çerçevelerin içerisinde kat'ı sanatıyla oluşturulmuş süslemelere yer verilmiştir. Ancak zaman içerisinde süslemeler ve renkler oldukça tahrip olmuştur. Birbirinden farklı süslemelere sahip oldukları anlaşılan panolardan birinde turuncu renkli iri lale motifleri seçilebilmektedir. Doğudaki panoda iki iri daire alt kısımda da iki servi ağacı görülebilmektedir. Batıdaki panonun üzerinde "Allah (cc) doğudaki panonun üzerinde siyah zemine beyaz Arapça harflerle "Muhammed (s.a.v.)" yazılıdır.

Şekil 38. Mihrabın Üst Kısmı Kat'ı Sanatı Panoları

Mihrabın üzerinde üçüncü kuşaktaki süsleme ile minber arasında yer alan panoda Dor sütun başlığı üzerinde üçgen dipli tek kulplu yayvan ağızlı bir kupanın içerisi yeşil yapraklarla doldurulmuştur. Yaprakların üzerinde açmış kırmızı ve turuncu üç çiçek motifi bulunmaktadır. Kupadan yukarı ve yanlara uzanan ince dallar kırmızı ve mavi küçük çiçek ve yapraklarla doludur. Panonun üst kısmında kırmızı bir iple asılı görünen siyah zemin üzerine "Ulüvvü'l himmeti minel îmân" "Hikmetin yükselişi imandandır" yazılıdır (Şekil 39).

Şekil 39-40. Güney Duvarı Üçüncü Kuşak Minberin Doğu ve Batısındaki Panolar

Minberin batısında üçüncü kuşakta ilk panoda yeşil otlu bir zemin üzerinde ince kahverengi gövdeli uzun bir servi ağacı yer almaktadır (Şekil 40).

Diğer panoda tek kulplu bir vazo yer almaktadır. Kırmızı renkli vazo üçgen dipli yuvarlak boyunlu şişkin gövdelidir. Vazodan çıkan kalın dallar ve yapraklar kırmızı ve turuncu üç büyük çiçeğe zemin oluşturmaktadır. Yukarı ve yanlara mavi, aşağı ve yukarı kırmızı ve koyu sarı küçük çiçekli uzanan ince dallar panoyu doldurmaktadır. Panonun üst kısmında kırmızı bir iple asılı görünen siyah zemin üzerine "El hâyaü minel îman" "Haya etme imandandır" yazılıdır.

3.3. Tavan Süslemeleri

Caminin ahşap tavanında kuzey-güney yönlü yastıklara oturtulmuş ahşap direklerin arası altı farklı süsleme alanına ayrılmıştır. Güneyde direklerin arasında kalan üç alan asıl harim mekânının, diğer üç alan kuzeyde mahfil bölümünün üst kısmını örtmektedir. Caminin mahfile kadar asıl harim mekânını örten güneyini üç, kuzeyini üç tavan kaplamaktadır (Şekil 41-42).

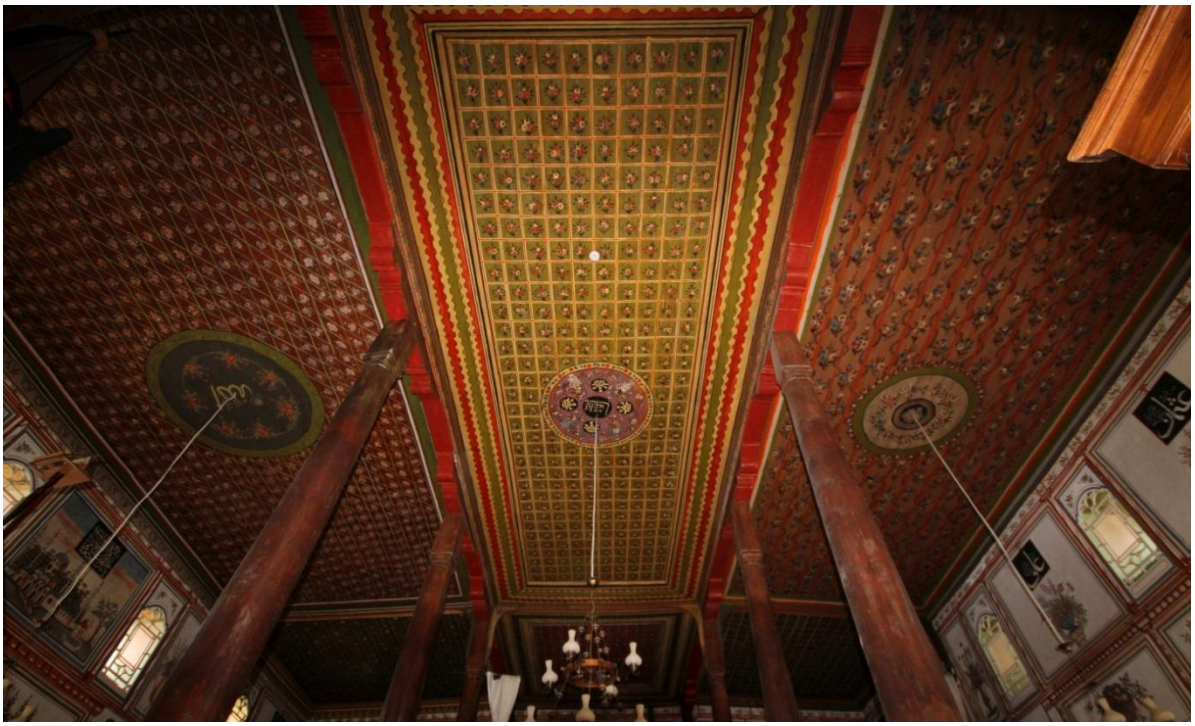

Şekil 41. Harim Tavanı

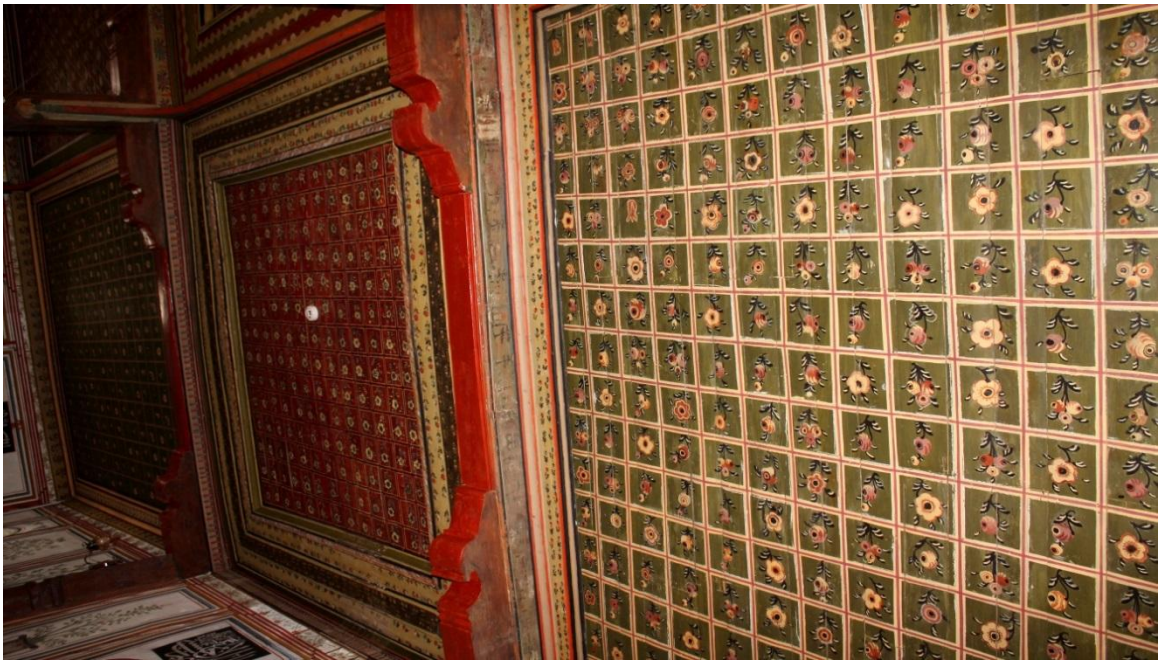

Şekil 42. Mahfilin Üst Kısmını Örten Tavanlar

Tavan yüzeylerine geçmeden duvardan tavana geçişte her bir bölüm ahşap direklerin üzerini de dolaşacak şekilde kendi içinde farklı bir kuşakla hareketlendirilmiştir. Güneydeki üç tavanda bu kuşak dört yönden duvarları çevrelerken, kuzeydeki üç tavanda güney yönü hariç üç yönden duvarları çevrelemektedir. Güneybatı tavanında, bu kuşakta gri zemin üzerine siyah yapraklarla çevrili kırmızı, pembe, yeşil üç gül motifi ince siyah iplerle girland şeklinde asılı izlenimi uyandıran süsleme bulunmaktadır. Güneyde ortadaki tavanda kirli sarı zemin üzerine koyu yeşil yapraklarla çevrili kırmızı, pembe, mavi üç gül motifi kırmızı iplerle asılı görünmektedir. Aralarda iplerin birleşme yerinden de tek düğüm motifi damla şeklinde sarkmaktadır. Güneydoğudaki tavan da gri, beyaz, yeşil silmelerle hareketlendirilmiştir. Kuzeybatıdaki tavanda, duvarda yer alan bu en üst kuşakta yeşil yapraklı bir dalda üç tomurcuk gül motifi kuşak boyunca yan yana dizilmiştir. Kuzeyde ortadaki tavan duvarında kırmızı

ve mavi damla motifi şeklindeki püsküller kuşak boyunca birer atlamalı olarak sarkmaktadır. Kuzeydoğudaki tavanın duvar yüzeyine paralel çakılmış ahşap kuşakta geniş bir arazi içerisinde mimari tasvirlere yer verilmiştir. Bu tasvirler oldukça tahrip olmuştur. Kuşak tavanın doğu, kuzey ve batı duvarlarını kaplamaktadır.

Kuşağın doğu duvarında güneyden ilk bir metrelik bölümü tamamen silinmiştir. Kuşakta güneyden ilk tasvir büyük bölümü yok olmuş açık yeşil duvarlı mimari bir yapıdır. Uzun dikdörtgen alçak duvarlara sahip yapının duvarlarında tek sıra pencere düzenlemesine ve basık ama geniş bir kapı açıklığına yer verilmiştir. Yapının gerisinde değirmen olması muhtemel yuvarlak şeklin kalan kısımlarından bölümlere ayrıldığı görülebilmektedir. Değirmenin hemen kuzeyinde küçük birkaç ağaç motifi de seçilebilmektedir. Değirmenin ilerisinde koyu kahverengi gövdeli ve yapraklı büyük bir çınar ağacı bulunmaktadır. Arada kalan motiflerin çoğu tahrip olmasına karşın daha kuzeyde yeşil yapraklı büyük bir çam ağacının varlığı anlaşılabilmektedir. Daha ileride yine büyük bir çınar ve kuzeyde de servi ağaçları vardır. Servi ağaçlarından biri cami yapısının hemen önünde yer almaktadır. Cami kare planlı tek kubbelidir. Yuvarlak büyük bir kapı ile üst iki yanına yerleştirilmiş yuvarlak kemerli birer penceresi görülebilmektedir. Caminin beden duvarlarının yaklaşık yarı yüksekliğinde bir avlu duvarı güneyine doğru uzanmaktadır. Servi ağacı ve cami arasındaki avlu duvarının arkasından tek şerefeli bir minare yükselmektedir. Minare ve kubbenin üzerine hilal şeklinde birer büyük alem yerleştirilmiştir. Caminin hemen güneyinde yeşillik öbekleri, kuzeyde camiden biraz ileride kahverengi büyük bir çınar ağacı durmaktadır. Güneyde yer alan diğer çınar ağacı ile arasında kalan motifler anlaşılamamaktadır. Çınar ağaçlarının kuzeyinde, duvarlarında dört pencere açıklığı bulunan açık yeşil renkli tek katlı bir bina daha bulunmaktadır. Bina duvarı belli bir girinti ve çıkıntı yaptıktan sonra hareketsiz devam eden başka bir yapı daha olduğu izlenimi uyandırmaktadır. Bu duvarın bitimine yakın bir ağacın gövdesi görülebilmektedir. Duvarın ön kısmında zeminden yükseltilmiş dikdörtgen formunda tulumbalı bir su haznesi bulunmaktadır. Su yapılı mimari ile kuşağın doğu duvarının kuzeyinde yer alan son tasvir arasında ince gövdeli birkaç ağaç motifi seçilebilmektedir. Buradaki son tasvir, aynı kuşaktaki cami tasviriyle büyük bir benzerlik içerisindedir. Kare planlı kırma çatılı bir yapı ve bitişiğinde beden duvarlarının yaklaşık yarı yüksekliğinde bir duvar güneye doğru uzanmaktadır. Yapıya yuvarlak kemerli büyük bir kapı ile girilmektedir. Kapının üst iki yanına yerleştirilmiş çok büyük boyutlu ince, uzun, dikdörtgen birer penceresi bulunmaktadır. Açık yeşil renkli yapının siyah pencereleri turuncu gölgelerle hareketlendirilmiştir. Alçak duvarın üzerinde de beş küçük pencere aynı şekilde tekrar edilmiştir. Yapının arkasında yoğun bir ağaç kümelenmesi görülebilmektedir. Bu yapının güneyinde kalın kahverengi gövdeli büyük bir ağaç motifine yer verilmiştir (Şekil 43-44-45).

Şekil 43. Kuzeydoğu Tavanı Çevreleyen Kuşak Doğu Duvarı Süslemeleri

Şekil 44. Kuzeydoğu Tavanı Çevreleyen Kuşak Doğu Duvarı Süslemeleri Detay 1

Şekil 45. Kuzeydoğu Tavanı Çevreleyen Kuşak Doğu Duvarı Süslemeleri Detay 2

Kuşağın kuzey duvarında güneyden başlayarak devam eden uzaktaki ağaç kümeleri ormanlık bir alanın varlığına vurgu yapmaktadır. Ormanlık alanın daha batısında ön kısımdan başlayıp ileride biten bir yol bulunmaktadır. Yolun başındaki motif net anlaşılamamaktadır. Yolun orta ve bitişinde ağaç kümeleri yer

almaktadır. Yolun batısında üzeri kırmızı kiremit çatılı ve iki pencereli bir yapı ve yarı yüksekliğinde bir avlu duvarı dikkati çekmektedir. Avlu duvarında iki pencere açıklığı ve duvarın gerisinde uzun yapraklı büyük bir ağaç görülebilmektedir. Yapının hemen batısında resmin ön kısmına yerleştirilmiş iki servi ağacı ve bir küçük ağaç koyu yeşil renktedir. Kuşağın ortalarında ikişer servi ağacı arasına yerleştirilmiş yapının büyük bir kemeri bulunmaktadır. Çeşme olması muhtemel bu kemerli yapının üzeri kırmızı kiremit kaplı külah örtülüdür. Servi ağaçlarının batısında geniş yeşil bir araziyi geride üç ayrı öbek halinde yeşillikler ön kısımda iki büyük ağaç motifi kaplamaktadır. İkinci ağaç motifinin hemen yanına bir cami yerleştirilmiştir. Cami kare planlı gri renkli tek kubbeli bir yapıdır. Caminin doğusuna bitiştirilmiş iki bina kademeli olarak alçalan şekildedir. Caminin büyük yuvarlak kemerli giriş kapısının üst iki yanında birer, ek binaların her birine de yine ikişer pencere açıklığı bırakılmıştır. İki ek binanın birleşim yerinin gerisinde tek şerefeli bir minare yükselmektedir. Caminin batısında bir servi ağacı ve büyük bir çınar ağacı yer almaktadır. Çınar ağacının batısında kuşaktaki birinci mimari yapıya çok benzer bir yapı oldukça silinmiş durumda günümüze ulaşmıştır. Kare planlı üzeri kırmızı kiremit kaplı külah örtülü yapının yarı yüksekliğinde avlu duvarı seçilebilmektedir. Kapı ve pencerelerin varlığı anlaşılabilmektedir. Yapının hemen yanına iki servi ağacı eklenmiştir. Ortasında bir servi ağacı gerisinde gölge halinde ağaç toplulukları yer alan geniş bir araziden sonra yuvarlak kemerli bir kapısı ve üst seviyede iki penceresi bulunan bir mimari yapının yer almaktadır. Ancak bu kısımdaki tahribat daha yoğundur. O sebeple örtüsü ve devamında yapıların varlığı bilinememektedir (Şekil 46-47-48).

Şekil 46. Kuzeydoğu Tavanı Çevreleyen Kuşak Kuzey Duvarı Süslemeleri

Şekil 47. Kuzeydoğu Tavanı Çevreleyen Kuşak Kuzey Duvarı Süslemeleri Detay 1

Şekil 48. Kuzeydoğu Tavanı Çevreleyen Kuşak Kuzey Duvarı Süslemeleri Detay 2

Kuşağın batı duvarındaki manzara ve mimari tasvirler diğer duvarlardakilerle büyük bir benzerlik içerisindedir. Bu kuşakta daha çok mimari tasvir yer almaktadır. Kuşakta kuzeyden ilk mimari tasvir, kare planlı yuvarlak kemerli büyük kapılı, iki pencereli bir yapıdır. Yapının üzeri kırmızı kiremit kaplı külah örtülüdür. Kuzeye doğru yarı yüksekliğinde bir avlu duvarı dikkati çekmektedir. Avlu duvarının üzerinde üç pencere seçilebilmektedir. Yapının güneyine bitişik bölüntülü daire buranın bir değirmen olduğunu akla getirmektedir. Arada üç büyük çınar ağacından sonra güneyde avlu duvarı olmayan tek bir yapı bulunmaktadır. Yapı kırmızı külah örtülü tek büyük kapılı ve iki pencerelidir. Ortasında çınar ağacı bulunan geniş bir araziden sonra benzer bir yapı tekrar edilmiştir. Ancak çatı kısmı tamamen silindiğinden görülememektedir. Bu yapının kuzeyinde geride ağaç topluluğu, ön planda güneyinde de biri küçük iki ağaç bulunmaktadır. Büyük bölümü tahrip olmuş geniş bir boşluktan sonra bir servi ağacı motifi ve bunun hemen güneyinde mimari bir yapı yer almaktadır. Geniş bir alanı kaplayan yatay dikdörtgen bir ev ve avlu duvarı resmedilmiştir. Kırma kırmızı çatılı evin pencerelerinden ikisi seçilebilmektedir. Avlu duvarında da üç pencere açıklığına yer verilmiştir. Yapının arkasında ağaçların çok yoğun olması bu yapının suyla ilintili olduğunu akla getirmektedir. Bu yapının güneyinde iki çınar ve bir servi ağacından sonra çeşme yer almaktadır. Dikdörtgen formlu yuvarlak kemerli çeşmenin kemerinin üzerinde "…..Hak" yazılıdır. Önünde çok büyük ve derin içi su dolu tekneye tek çeşmeden su akmaktadır. Çeşmenin üzeri ortası kubbeli kırmızı çatılıdır. Çeşmenin güneyinde açık yeşil büyük bir servi ağacı daha bulunmaktadır. Çeşmenin biraz ilerisinde arazi tümsekleşmektedir. Tümseğin gerisinde iki çınar ağacı arasına yerleştirilmiş mimari yapı, kare planlı ve kuzeye doğru uzanan avlu duvarlı bir

yapıdır. Yapının yuvarlak kemerli bir kapısı ve üst seviyede iki penceresi, avlu duvarında da pencere olması muhtemel karaltılar seçilebilmektedir. Benzer yapılardan farklı olarak gerek kapının gerekse avlu kısmının üzeri düz örtülüdür. Yapının düz örtüsünün üzerinde kale burçlarını hatırlatır şekilde beş beyaz dendan dikkati çekmektedir. Daha güneyde yine büyük bir çınar ağacının yanına yerleştirilmiş birbirine bitişik iki bina görülmektedir. Binalardan biri daha büyük, kırmızı kırma çatılı, iki pencerelidir. Güneyine bitişik diğer bina onun yarısı genişlikte ve daha alçak yapılmıştır. Duvarında kapı ve pencereleri görülebilen bina kırmızı kırma çatı örtülüdür. Güneye doğru yan yana üç servi ağacı dizilmiştir. Kuşağın bu bölümü çok fazla tahrip olmuştur. Daha güneyde iki katlı küçük bir mimari yapı zorlukla seçilebilmektedir. Bu küçük yapının güneyinde bir servi ile büyük bir çınar ağacı bulunmaktadır (Şekil 49-50-51).

Şekil 49. Kuzeydoğu Tavanı Çevreleyen Kuşak Batı Duvarı Süslemeleri

Şekil 50. Kuzeydoğu Tavanı Çevreleyen Kuşak Batı Duvarı Süslemeleri Detay 1

Şekil 51. Kuzeydoğu Tavanı Çevreleyen Kuşak Batı Duvarı Süslemeleri Detay 2

Güneydeki dikdörtgen üç tavanın ortasında daire bir göbek bulunmaktadır. Tavanlar tamamen kalemişi süslemelidir.

Güneyde direkler ve batı duvarı arasında kalan güneybatı tavanı dıştan yeşil renkli bir kuşakla çevrelenmiştir. Göbek dışında yeşil çizgilerle eşkenar dörtgen alanlara bölünmüş tavanda çıtakari izlemini uyandırılmıştır. Tavan yüzeyi kahverengi zeminli eşkenar dörtgenlere ayrılmış ve her birinin içi biri mavi diğerleri pembe tonlarıyla üç veya dört büyük gül motifi ile doldurulmuştur. Bu motiflerin etrafına siyah beyaz yapraklar ve tomurcuk güllere de yer verilmiştir. Daire tavan göbeği açık yeşil bir kuşakla çevrelenmiştir. Göbek kuşağını tek veya sıra halinde dizilmiş yeşil yapraklı kırmızı tek güller süslemektedir. Göbek zemini siyah renklidir. Ortada Arapça sarı renkli “Allah” yazısı bulunmaktadır. Yazının etrafında yeşil ince bir dalla çelenk motifi oluşturulmuştur. Dalın üzerinde yedi öbek halinde açmış üçlü gül demetlerinden etrafa ince dallarla tomurcuk güller uzanmaktadır.

Şekil 52. Harim Mekanı Tavan Göbekleri

Güneyde iki ahşap direk sırası arasında kalan tavanı kalın bir kuşak çevrelemiştir. Kuşakta daire ve çizgi motiflerinin tekrarlanmasıyla suyolları oluşturulmuştur. Her suyolu sarı, kırmızı ve yeşil renklerle atlamalı olarak boyanmıştır. Göbek dışında kalan tavan yüzeyi sarı üzerine kırmızı çizgilerle kare alanlara bölünmüştür. Her bir kare alan yeşil zemin üzerine sarı, kırmızı ve mor renkli üç gül motifi ve etrafında yapraklarla süslenmiştir. Daire tavan göbeği sarı zeminli ince bir kuşakla çevrilidir. Kuşağın üzerinde ince dal yeşil yapraklı kırmızı ve gri renkli gelincik çiçekleri birer atlamalı olarak tek sıra

halinde dizilmişlerdir. Eflatun zeminli göbekte ortada oval üzerinde "Bismillah", bunun etrafında dört daire içine müsenna yazı ile renkli "Muhammed" yazılmıştır. Yazıların arasında tek kulplu formları birbirinden farklı üç vazo bir sürahiden çıkan çiçek motifleri aralardaki boşlukları doldurmaktadır. Sürahilerin arasında yazıların altına gelecek şekilde güller ve yapraklardan oluşan iki girland motifi yerleştirilmiştir. Yazılar siyah zemin üzerine sarı renklidir, gül ve çiçek motiflerinde ise sarı ve kırmızı renkler ağırlıklıdır (Şekil 52).

Güneyde direkler ve doğu duvarı arasında yer alan dikdörtgen tavan yeşil turuncu, krem ve yeşil silmelerle renklendirilmiş bir kuşakla çevrelenmiştir. Göbek dışında kalan tavan yüzeyi turuncu düz çizgilerle pasalı bir görünüm almıştır. Pasaların etrafını küçük yapraklı siyah ince dallar S şeklinde dolanmaktadır. Aralarda ince yapraklı dalların uçlarına krem, kırmızı ve mavi dört gül motifi yerleştirilmiştir. Bu çiçek demeti tavan yüzeyi boyunca tekrar edilmiştir. Daire tavan göbeği açık yeşil bir kuşakla çevrelenmiştir. Kuşağı dıştan yapraklar ve tek beyaz küçük çiçek motifleri dolanmaktadır. Krem zeminli göbekte bir daire oluşturan ince dal ve yaprakların arasında çiçek öbekleri yer almaktadır. Daire iç göbeği dalgalı çizgilerle hareketlendirilmiş kahverengi bir kuşak çevrelemektedir. Siyah zeminli göbekte yapraklar, meyve ve çiçek motiflerinden oluşan natürmorta yer verilmiştir.

Mahfilin üst kısmını örten kuzeydeki üç tavandan ikisi tek kuşakla ortadaki tavan üç kuşakla çevrelenmiştir. İki yandaki tek kuşaklar krem zemin üzerine ince dallı yeşil yapraklı kırmızı ve mavi tek tomurcuk güllerin iki sıra halinde dizilmesiyle süslenmiştir. Ortadaki tavanda dört kuşakla çevrelenmiştir. Tavanın dıştan birinci ve üçüncü kuşak, kuzeydeki diğer iki tavan kuşaklarındaki süslemeyi aynen tekrar etmektedir. İkinci kuşakta kahverengi zemin üzerinde bir tarafında açmış iki gül diğer tarafında üç tomurcuk güllü, yeşil yapraklı ince dallar iki sıra oluşturmaktadır. Dördüncü dar kuşakta pembe zemin üzerine dal ve yapraklar kuşağı dolaşmaktadır.

Kuzeydeki üç tavan yüzeyine boyama tekniğinde kare alanlara bölünmüş çıtakari görünümü verilmiştir. Doğu ve batıdaki tavan yüzeylerinde karelerin zemini yeşil ortadaki tavanın zemini kırmızıdır. Batıdaki tavan yüzeyinde karelerin içerisine açmış tekli çiçek, açmış iki gül, üç tomurcuk gül veya güllü laleli motifler yerleştirilmiştir. Doğudaki tavanda benzer motifler tekrar edilmiş olup lale motifleri daha seyrek açmış çiçek motifleri daha yoğun kullanılmıştır. Ortadaki tavan yüzeyinde pembe ve mavi açmış dörtlü gül motifleri ve etrafında beyaz yapraklar karelerin içini doldurmaktadır (Şekil 53)

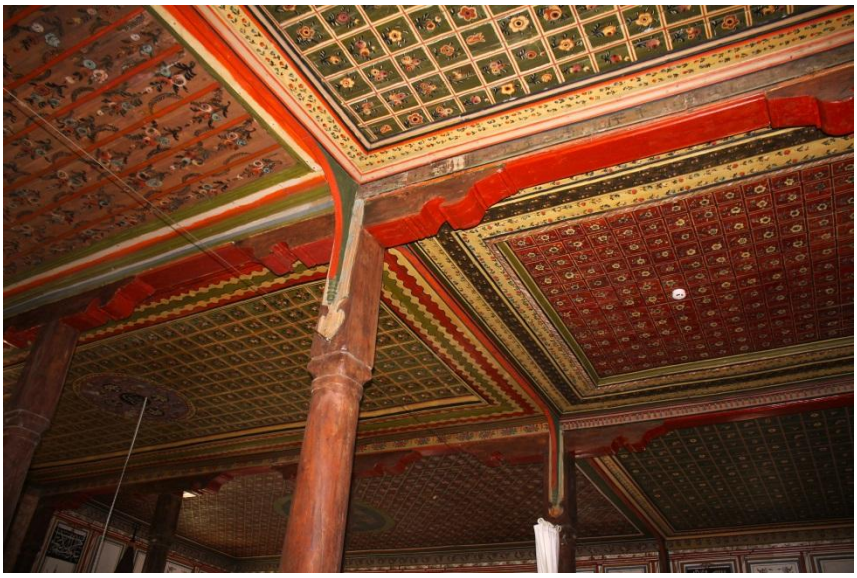

Şekil 53. Harim Mekanı Tavanı

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İslamiyetin ilk yıllarından itibaren ortaya çıkan, İslam dini mimarisinin ilk örneklerinden sayılan, Orta Asya süzgecinden geçerek Anadolu'ya gelen ve Selçuklular Döneminde yaygın bir kullanım alanı bulan ahşap direkli camiler yüzyıllar boyunca cami mimarisine öncülük eden vazgeçilmez bir plan tipolojisi olmuştur (Kuran, 1972, s.182; Arık, 1973, s.8). Beylikler Döneminden itibaren önem kazanan Osmanlı'da sevdaya dönüşen kubbenin doruk noktasına ulaşmasından sonra özellikle Ege Bölgesindeki

küçük yerleşim yerlerinde 18. yüzyıldan itibaren ahşap direkli cami plan tipolojisinin altın çağını yaşadığını söyleyebiliriz. Oldukça mütevazi boyutlarda, malzeme ve cephe anlamında oldukça sade olan bu yapıların dönem süslemeleri ile birlikte kullanımı geç dönemde yaygınlaşmıştır.

Acıpayam Yazır Hacı Ömer Ağa Camii, ahşap direkli camilerin en yaygın plan tipi olan mihraba dikey üç sahınlı yapılmıştır. Denizli ve çevresinde taşıyıcı sayısı değişmekle birlikte bu cami plan tipolojisine sahip çok sayıda yapı olduğu bilinmektedir. Denizli'de tespit edilebilen kalemişi süslemeli ahşap direkli en erken tarihli yapı 1774-1775 tarihli Baklan Boğaziçi Eski Camii'dir (Çakmak, 1995, s.529-540; Pektaş, 2011, s.188). Çal Kocaköy (Şalvan) Köyü Camii (1800-1801) (Çakmak, 2007, s.808-816; Pektaş, 2007, s.779-807; Pektaş, 2011, s.197). Kale Cevher Paşa Camii (inşa XV. yy.- süsleme 1819-1820) (Beyazıt & Canseven, 2023, s. 133; Dönmez, 2007, s.175). Çivril Bulgurlar Köyü Camii (XVIII. yy. III. çeyreği-XIX. yy. başları) (Pektaş & Genel Altındirek, 2012, s.323). Denizli'deki kalemişi süslemeli ahşap direkli camilerden birkaçıdır. Afyonkarahisar Başmakçı Hilal (Cuma) Camii (1727-28) (Algaç, 2019, s.273), Yozgat Tokmak Paşa Camii (1773-1774) (Buğdaycı, 2024, s.168), Burdur İbrahim Çavuş Camii (inşa 1790 öncesi- süsleme 1866) (Atasoy, 2022, s.1758), Manisa Turgutlu Sinirli Köyü Camii (1874-75) (Katrancı Kasalı, 2019, s.596), Afyon Basmakçı Recep Bey Camii (1892) (Daş, 1991, s.120), Sivas Ulaş Acıyurt Camii (1899-1900) (Yazar & Çelemoğlu, 2020, s.635) Anadolu'da aynı ekolü devam ettiren ahşap direkli camilerdendir.

Sayılarının çok daha fazla olduğu düşünülen ahşap direkli camilerin çoğunun günümüze ulaşamamasındaki en önemli etken malzemedir. Acıpayam Yazır Hacı Ömer Ağa Camii'nde olduğu gibi genellikle ahşap hatıllı moloz taş malzemeden yapılmışlardır. Demirci Ahatlar Camii (1885) (Eryılmaz & Yıldız, 2020, s.78), Konya Hisarlık Kasabası Camii (inşa 16. yy.-süsleme 1866-67) (Tekin, 2021, s.210), Çameli Güzelyurt Tahtalı Köyü Camii (1856-süsleme 1961) (Cömertler Aktuğ, 2021a, s.82) vb. örneklerde moloz taş kullanılmasına karşın bazen taş temelli kerpiç malzemeden yapılan örneklerle de karşılaşılmaktadır. Denizli Çivril Sundurlu Camii (19. yy. son çeyreği) (Cömertler Aktuğ, 2021c, s.82), Akköy Yukarı Camii (1909) (Çevrimli, 2017, s.187), Manisa Selendi Satılmış Köyü Camii (19.- 20. yy. başları) (Gürbıyık, 2021, s.349), Çivril Menteş Köyü Camii (inşa 19. yy başı.-süsleme 20. yy. ortaları) (Çakmak, 2017, s.170) kerpiç malzemeden yapılmışlardır.

Ahşap direkli cami kullanımı ilerleyen zamanlarda terk edilse de kare veya dikdörtgen planlı camilerde kalemişi geleneğinin erken Cumhuriyet Döneminde de devam ettiği görülebilmektedir. Bunlara örnek olarak Manisa Demirci Marmaracık Köyü Camii (1811-1812) (Erçin Koçer, 2024, s.359-392), Çivril Bayat Köyü Camii (1870'ler) (Cirtil, 2017, s.115-124; Değirmenci, 2019, s.367-401), Bursa/Keles Kemaliye Köyü Camii (inşa (?)-süsleme 1874-1875) (Algaç, 2022, s.1-31), Afyonkarahisar Dazkırı İdris Köy Camii (inşa 1902- sıva 1913) (Algaç, 2017, s.1-12), Ankara Çaykaya Köyü Eski Camii (1912 veya öncesi-20. yüzyılın başları) (Karaaslan, 2021, s.221-236), Söke Kızılkarlar Köyü Camisi (1950) (Atıcı, 2024, s.131-151) ve Çameli Güzelyurt Tahtalı Köyü Camii (inşa 1956- süsleme 1961) Cömertler Aktuğ, 2021a, 79-103) vb. verilebilmekte ve bu camiler kalemişi süslemenin Anadolu'nun farklı bölgelerine yayıldığını da kanıtlamaktadır.

Duvar resimlerinin uygulanmaya başlandığı 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren belli kalıpların farklı camilerde kullanımına rastlanmaktadır. Kullanılan kalıplardan dolayı farklı camilerdeki süslemeler aynı elden çıkmış izlenimi uyandırmaktadır. Örneğin Akköy Belenardıç (Torapan) Köyü Camii (1884-1885) Çakmak, 1994, 19-26), Aydın Kuyucak Kayran Köyü Camii (19. yy. ortaları) (Cömertler Aktuğ &Pektaş, 2016, 9-25) ve Kale Künar Köyü Camii (1842-1843) (Pektaş & Cömertler Aktuğ, 2013, 89-99) süslemeleri arasında yakın bir benzerlik bulunmaktadır. Geç dönemde özellikle 20. yüzyıldan itibaren kalıpların değiştiği ve Acıpayam Yassıhöyük Eski Camii (20. yy. ortaları) (Pektaş, 2007, 430; Canseven, 2025, 298-300), Çal Belevi Eski Pazaryeri Camilerinde (1949) (Cömertler Aktuğ, 2021b, 165-177; Pektaş, 2007, 779-807), Çameli Sarıkavak Camii (1951-1952) ve Çameli Akpınar Camii'nde (1951) (Cömertler Aktuğ, 2022, 194-218) olduğu gibi tamamen baskı kalıp yönteminin kullanıldığı görülebilmektedir. Acıpayam Yazır Hacı Ömer Ağa Camii bu açıdan panolar içerisine yerleştirilmiş birbirine çok benzer bezemelerin geleneksel yöntemle ele alındığı uygulamalardandır (Buğdaycı, 2024, 169). Denizli'de günümüze birçok örneğinin ulaştığı kalemişi süslemeli cami ekolünü devam ettiren camilere Afyonkarahisar (Algaç, 2017, 1-12), Aydın (Cömertler Aktuğ & Pektaş, 2016, 9-25), Bursa (Algaç, 2022, 1-31), Ankara (Karaaslan, 2021, 221-236), Yozgat (Buğdaycı, 2024, 161–201), Manisa (Erçin Koçer, 2019, 3211-3226), Amasya (Kemaloğlu, 2022, 147-165), Konya (Tekin, 2021, 218-223),

Kırşehir (Tali, 2013, 504-528), Trabzon (Önal & Özkan Koç, 2024, 467-501) illerinde de rastlanmaktadır.

Acıpayam Yazır Hacı Ömer Ağa Camii'nde iki kitabe bulunmaktadır. Harim mekânına giriş kapısı üzerindeki kitabede caminin H.1217 M.1802 tarihinde Hacı Ömer Ağa tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. Acıpayam Yazır Mezarlığı'nda camiyi yaptıran Hacı Ömer Ağa'nın mezar taşına rastlanmıştır. Paşalı kavuk başlığa sahip mezar taşının üst kısmında cami tasvirine yer verilmiş, sekiz satırlık sülüs yazılar eğimli kartuşlar içerisine alınmıştır. Mezar taşının bir kenarı kırık durumdadır. Mezar taşında Hacı Ömer Ağa'nın ölüm tarihi H. 1230 / M. 1815 olarak okunmaktadır (Şekil 53-54).

Kitabe Metni

نه دناو پهاوان اولس
دوتار سنی قوشاغگدان
.....قصابیگ گمسه بو
درمان اوماز بجاغگدن
المرحوم و المغفورله
حاجی عسمان اغازاده
الحاج عمر اغا روحی ایچو
الفاتحه سنة ١٢٣٠

Transkript

Ne denlü pehlevan olsan
Dutar seni kuşağından
….. gassabın kimse bu
Derman olmaz bacağından
El merhum vel mağfurun leh
Hacı Osman Ağazade
El-Hac Ömer Ağa ruhi için
El Fatiha sene 1230

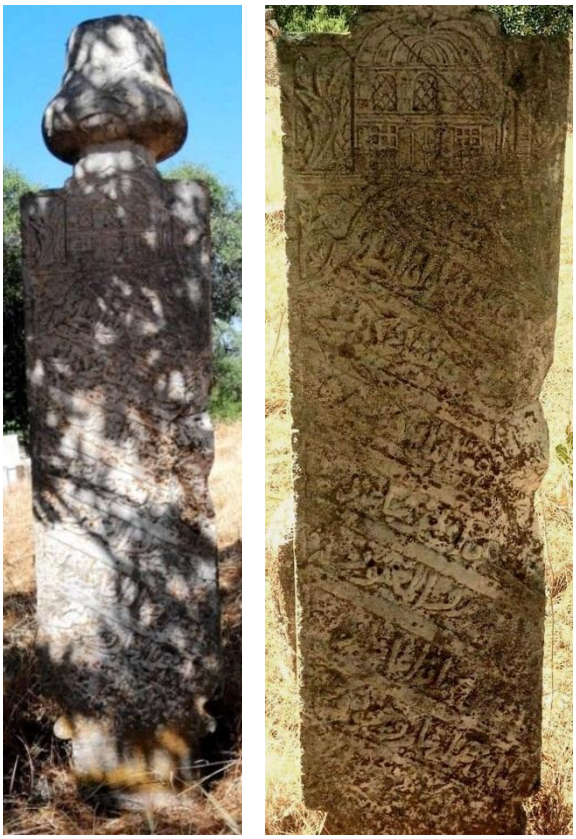

Şekil 53-54. Hacı Ömer Ağa'nın Mezar Taşı (Ali Okutucu-Osman Ünlü)

Diğer kitabe el yazması şeklinde duvara asılı durumdadır. Bu kitabede baninin Hacı Ömer Ağa olduğu belirtilmekle birlikte H.1222 yani M. 1807 tarihi düşülmüştür. Karamani tarafından yazılan, kitabesi olan bir camiye bu kadar yakın bir tarih düşülmesi ve kitabede daha çok süslemelerden bahsedilmesi, süslemelerin tamamlanma tarihini gösteriyor olmasını gerektirmektedir. Kitabede ismi geçen Hacı Muhammed El Ferid Karamani de Hacı Ömer Ağa'ya methiye düzen kişi olması yanında bu caminin süslemelerini yapan ve süslemelerin bitiş tarihini de kitabeye kaydeden kişi olmalıdır. Bunun en önemli kanıtı "Ya Hazret-i Bilâl Habeşî" yazılı madalyonun içerisine hattat imzası olarak kendi ismini kaydetmesidir.

Acıpayam Yazır Hacı Ömer Ağa Camii kalemişi süslemelere harim mekânı duvarlarında ve ahşap tavanlarında rastlanmaktadır. Harim duvarları boş yer kalmayacak şekilde panolarla doldurulmuştur. Yerden yaklaşık 0.30 cm. yükseklikliğe kadar koyu kırmızı boyalı duvarların üstünden başlayan dikdörtgen veya kare formlu panolar duvarlarda üç sıra halinde düzenlenmiştir. Alt sıradaki panoların içleri süslemesiz bırakılmış sadece panonun alt ve üst ortasına çiçek demeti yerleştirilmiştir. Orta ve üst sıradaki panolar doğu ve batı duvarlarında mahfil başlangıcında bitmektedir. Üst sıradaki panolar dört duvarı da dolaşmaktadır. Her iki sıradaki panolar zengin süslemelere sahiptir. Panolar dikey olarak birbirinden üzerleri çiçek motifleri ile süslemeli boyama sütunlarla ayrılmaktadır. Panoları birbirinden ayıran boyama sütunlara Birgi Çakırağa Konağı'nda İzmir Odasında da rastlanmaktadır (Kuyulu, 2001, s.147-148). Kök boyalardan yapılan süslemelerde yeşil, kırmızı, gri renkler ve tonları ağırlıklıdır.

Acıpayam Yazır Hacı Ömer Ağa Camii kalemişi süslemeli panolarda özellikle kase veya vazodan çıkan bitkisel süslemeler ve natürmortlara yoğun olarak yer verilmiştir. Motifler 19. yüzyılın ilk yarısında karşılaşılan bezeme örneklerine göre çok daha zarif ve gösterişlidir. Bitkisel süslemelerde demet halinde veya girland şeklinde ipe asılı çiçek motifleri dışında vazodan taşan çiçek motifleri de dikkat çekmektedir. Çiçek motiflerinin içine konduğu ibrik, sürahi, tek veya çift kulplu kupa ve vazolar panolarda yerini almıştır. Bu kaplardan çıkan yeşil yapraklar ve dallar genellikle üç gül veya çiçek motifine zemin oluşturmaktadır. Ancak bu zeminin etrafına uzanan küçük çiçekli ince dallar panoları doldurmaktadır. Genellikle panonun zeminine oturtulan çiçekli kaplar bazen bir platform üzerinde resmedilmiştir. Çiçek motifleri kalemişi süslemeli camilerde olmazsa olmazlardan biridir. Genellikle tüm duvarlarda yer almakla birlikte genelinde olduğu gibi Hacı Ömer Ağa Camii'nde de kuzey duvarı tamamen bitkisel süslemelidir.

Kasede yer alan çiçek motifleri genellikle meyve motifleri ile birlikte natürmort olarak kullanılmış ve kaseler Dor sütun başlığı üzerine oturtulmuştur. Kase içerisinde kiraz, nar, armut, kayısı, üzüm salkımları ve öbek halinde taneli küçük kırmızı meyveler en çok kullanılan motiflerdir (Gürbıyık, 2020, s.156). Natürmortların içerisinde kasede karpuz-bıçak (Altıer, 2021, s.397-426) motifine de yer verildiği gibi aynı zamanda yeşil zemine yayılmış veya devrik sepetten dökülmüş meyve motifleri de panoları süslemektedir. Benzer şekilde devrik vazo ve çiçekler motifi Manisa Demirci Küpeler Köyü Camii'nde (inşa 1378-süsleme 1890) (Gürbıyık, 2020, s.143-167) karşımıza çıkmaktadır. Acıpayam Yazır Hacı Ömer Ağa Camisindeki bitkisel süslemeler Baklan Boğaziçi Camii (Çakmak, 1995, s. 529-540), Akköy Belenardıç Köyü Camii (Çakmak, 1994, s.19-26), Kale Künar Köyü Camii (Pektaş & Cömertler Aktuğ, 2013, s.89-99) vb. camilerde görülen tamamen minyatür tarzında yapılmış süslemelerden biraz daha uzaklaşmaktadır. Perspektif ve gölgeleme çalışmaları tam olarak verilememişse de süslemelerinde minyatür formundan gerçekliğe doğru yakınlaşma sezilmektedir. Bu açıdan bakıldığında bu cami süslemeleri Denizli ve çevresindeki camilerden biraz daha gelişmiş bir süsleme anlayışı ortaya koymakta ancak yine de özellikle kuzey duvarındaki bezemelerde minyatür anlayışı baskın görünmektedir. İki ayrı panoda yer alan tek ağaç figürlerinde minyatür tarzı yaklaşım çok daha baskın şekilde hissedilmektedir.

İncelediğimiz caminin mimari tasvirlerinde duvarlarda cami motifleri, tavan kuşağında cami, değirmen, çeşme, han veya konak olabilecek yapılar yoğun olarak kullanılmıştır. Güney duvarında üç, doğu ve batı duvarlarında birer olmak üzere beş cami motifine yer verilmiştir. Tüm cami tasvirlerinin tek büyük kubbeli olarak yapıldığı, üzerlerinin kurşunlarla kaplı olduğu anlaşılabilmektedir. Tek cami tasvirinden ziyade tüm camilerde devam eden duvarlar; bir avluyu veya planın yan mekanlı olduğunu ya da bitişiğindeki yapılarla birlikte bir külliye olduğunu tasvir etmektedir. Camilerin minare ve şerefe sayıları da dikkate alındığında başkent üslubunu yansıttıkları anlaşılmaktadır.

Mihrabın iki üst yanına yerleştirilmiş tek kubbeli tek minareli ve tek şerefeli cami tasvirlerinden, doğudaki caminin kubbesinin üzerinde bir aydınlık feneri bulunmaktadır. Bu da Osmanlı Devletinin erken dönemlerinde özellikle başkentlerde örneklerine yoğun olarak rastlanan, üzerindeki aydınlık feneri ile avlu geleneğinin yaşatıldığı yan mekanlı bir cami olduğunu göstermektedir. Denizli ve çevresinde bu plan tipine uyan bir cami bulunmamaktadır. Bu cami motiflerinde, erken dönemde Osmanlı Devleti'ne başkentlik etmiş olan İznik, Bursa ve Edirne'de yaygın bir kullanım alanı bulan yan mekanlı camilerin tasvir edilmiş olması gerekmektedir.

Camide yer alan diğer üç cami, mihrabın üst iki yanındaki tek minareli camilere göre külliye formunda daha büyük ve özenli betimlenmiştir. Üç şerefeli minareler bu yapıların selatin camileri olduğunu göstermektedir.

Batı duvarında yer alan iki minareli üç şerefeli cami bir avlu duvarı ile çevrilidir. Avluda bulunan ağaçlar, su yapısı ve taş döşemeler yapının önemini vurgulamaktadır. İki minareden birinin daha ince ve daha kısa tutulmasından İstanbul Eminönü Yeni Camii'nin betimlendiği anlaşılabilmektedir.

Diğer cami tasviri doğu duvarında yer almaktadır. Duvarla çevrili, şadırvanlı, zemini taş döşeli avludan basamaklarla çıkılan dört gözlü bir son cemaat yerine sahip caminin üç şerefeli üç minaresi bulunmaktadır. Osmanlı mimarisinde üç minareli tek cami Bilecik Orhan Bey Camii'dir. Ancak minareler tek şerefeli ve tek bir yapıdır. Bu tasvirde yer alan üç şerefeli üç minareli cami Edirne Üç

Şerefeli Cami olmalıdır. Tasviri yapan ustanın camiyi görmeden hayali bir yapı çizmiş olması, minarelerin sayısından ve caminin tüm minarelerinin üç şerefeli olmasından anlaşılabilmektedir.

Mihrabın doğusunda en üstte yer alan panoda avlu duvarıyla sınırlandırılmamış, avluda su yapısı bulunan basamakla çıkılan üç gözlü son cemaate sahip tek kubbeli yapının üç şerefeli dört minaresi bulunmaktadır. Minare, şerefe sayısı ve tek büyük kubbe dikkate alındığında bu panoda Edirne Selimiye Camii tasvir edilmiş olmalıdır. Ancak bu camileri ustanın görmeden hayali olarak çizdiği anlaşılabilmektedir.

Cami tasvirine Denizli Kale Künar Köyü Camii (Pektaş & Cömertler Aktuğ, 2013, s.97), Aydın Kuyucak Kayran Köyü Camii (Cömertler Aktuğ & Pektaş, 2016, s.9-25), Konya Bozkır Hisarlık Camii (1866-67) (Tekin, 2021, s.222), Ankara Çamlıdere-Çukuröreni Mahallesi Eski Camii (1960) (Çerkez, 2021, s.113-145), Berat Bekarlar Camii (XVIII. yy. başları) (Uçar, 2013, s.1181), Kütahya Koca Seyfullah Camii (1892) (Tercanlı, 2020, s.385), Giresun Yağlıdere Tekke Köyü Camii'nde (XIX. yy.) (Tali, 2015, s.493,494) de rastlanmaktadır.

Yazılı süslemeler Acıpayam Yazır Hacı Ömer Ağa Camii kalemişi süslemelerinde çok az bir yer kaplamaktadır. Camide yazılı süsleme olarak hadis-i şeriflerin yanı sıra kelam-ı kibar olarak adlandırılan güzel sözlere de yer verilmiştir. Siyah zemin üzerine beyaz renklerle yazılan Allah (c.c), Muhammed, dört halife ve sahabe isimleri ile de karşılaşılmaktadır. Kalemişi süslemeli camilerde yoğun olarak yer alan yazı bu camide önemli yerlerde görülmektedir.

Kat'ı sanatı camilerde çok karşılaşılan bir uygulama değildir. Ancak bu camide mihrabın üst kısmına iki pano şeklinde yerleştirilmiştir. Günümüzde oldukça tahrip olmuş süslemede ağaç ve lale motifleri seçilebilmektedir.

Son olarak; Acıpayam Yazır Hacı Ömer Ağa Camii ahşap direkli kalemişi süslemeli camilerdendir. Yapı dıştan çok dikkat çekmeyen sade bir yapı gibi görünmesine karşılık iç mekanda süslemesiz alan bırakılmamıştır. Geleneksel yöntemle yapılan kalemişi süslemelerde kullanılan canlı renkli çiçek ve natürmort süslemeler camiyi bir çiçek bahçesine çevirmiştir.

Acıpayam Yazır Hacı Ömer Ağa Camii restore edilerek sanat camiasına kazandırılmıştır. Ancak boyutları, malzemesi ve taşrada yoğunlaşmaları dikkate alındığında pek çok kalemişi süslemeli ahşap direkli caminin kullanım dışı kaldığı, atıl durumda olduğu gözlemlenmektedir. Belli bir döneme özgü farklı bir ekolü yansıtan bu camilerin tespit edilerek sanat dünyasına kazandırılması küçük yerleşim merkezlerinin de turizm merkezi haline getirilmesinde önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Acun, F. (2002). Klasik dönem eyalet idare tarzı olarak timar sistemi ve uygulaması. H. C. Güzel- K. Çiçek- S. Koca (Eds.), Türkler,c.9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 1665-1683.

Algaç, Ş. (2017). Afyonkarahisar Dazkırı-İdris Köyü Camii ve kalemişi bezemeleri. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(Özel 2), 1-12.

Algaç, Ş. (2019). Afyonkarahisar Başmakçı Hilal (Cuma) Camii ve kalemişi bezemeleri. İ. Akar (Eds.), VIII. Uluslararası Afyonkarahisar araştırmaları sempozyumu bildiri kitabı (Nisan 5-7, 2018), (pp. 272-280). Afyonkarahisar Belediyesi, Afyonkarahisar.

Algaç, Ş. (2022). Bursa/Keles Kemaliye Camii ve duvar resimleri. Art-Sanat, (18), 1-31. https://doi.org/10.26650/artsanat.2022.18.1032694

Altıer, S. (2021). Tarikat kültüründen bir kesit: Osmanlı mimari süslemesinde karpuz ve karpuz-bıçak tasvirleri. Türk Kültüründe Hacı Bektaşi Veli Araştırma Dergisi, 100(100), 397-426. https://doi.org/10.34189/hbv.100.018

Arel, A. (1991). Ege Bölgesi ayanlık dönemi mimarisi; 1989 dönemi yüzey araştırmaları, VIII. araştırma sonuçları toplantısı (28 Mayıs-1 Haziran 1990), (pp. 1-25). Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Arık, R. (1973). Batılılaşma Dönemi Türk Mimarisi örneklerinden Anadolu'da üç ahşap câmi. A. Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Yayını, Ankara.

Atasoy, S. (2022). Burdur Kemer'deki ahşap direkli ve süslemeli iki cami. İdil, (100), 1755–1772. https://doi.org/10.7816/idil-11-10007

Atıcı, A. (2024). Söke Kızılkarlar Köyü Camisi. Anasay, (29), 131-151. https://doi.org/10.33404/anasay.1516113

Aykota, A. V. (Yüreğil Muallimi), (1951). Acıpayam. Garbikaraağaç halkının asırlık tarihçesi ve köylerimize serpilen maarif ışığının temeli Yüreğilde nasıl kuruldu. Çankaya Matbaası, Ankara.

Beyazıt, M. & Canseven M. (2023). Kale Gevher/Cevher Paşa Camii kalemişi süslemeleri. H. Uçar, H, Ürer, H. S. Ünalan Özdemir, M. Çeken (Eds.), Prof. Dr. Bozkurt Ersoy armağanı (s.131-153). Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir.

Buğdaycı, B., (2024). Yozgat Tokmak Hasan Paşa Camii duvar resimleri üzerine bir araştırma. Art-Sanat, (21), 161–201 https://doi.org/10.26650/artsanat.2024.21.1009286

Canseven, M. (2025). Acıpayam - Yassıhöyük Camisi duvar resimleri. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (68), 295-316. https://doi.org/10.30794/pausbed.1595447

Cirtil, S. (2017). Çivril Bayat Köyü Camii. M. Denktaş, O. Eravşar (Eds.), Sanat Tarihi araştırmaları Prof. Dr. Haşim Karpuz'a armağan (s.115-124) Kıvılcım Kitapevi, Konya.

Cömertler Aktuğ, E. & Pektaş, K. (2016). Geç dönem kalem işi süslemeli camilerden bir iz: Aydın Kuyucak Kayran Köyü Camii. MedeniyetSanat Sanat ve Tasarım Dergisi, 2(2), 9-25.

Cömertler Aktuğ, E. (2021a). Kalemişi süslemeli cami geleneğinin devamı: Denizli Çameli Güzelyurt Tahtalı Köyü Camii. Sanat Tarihi Dergisi, 30(1), 79-103. https://doi.org/10.29135/std.756354

Cömertler Aktuğ, E. (2021b). 20. yüzyıl ortalarında kalemişi süslemeli cami geleneği: Denizli/Çal Belevi Eski Pazaryeri Camii. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi, (54), 165-177.

Cömertler Aktuğ, E. (2021c), Kültürel süreklilik içerisinde kalemişi süslemeli camilere Denizli'den bir örnek: Çivril Sundurlu Camii. Y. Kılıç, E. Haytoğlu (Eds). Dr. Nevzat Gündağ'a Vefa Tarih, Kültür ve Sanat Yazıları (s.69-86). Çizgi Kitabevi, İstanbul,

Cömertler Aktuğ, E. (2022), Cumhuriyet Dönemi sonrası kalemişi süsleme geleneğini devam ettiren Denizli-Çameli Sarıkavak ve Akpınar Camileri. Prof. Dr. İhsan Çapcıoğlu (Eds.), ISPEC 9th ınternational conference on socıal scıences&humanıtıes- sosyal ve beşeri bilimler kongresi 19-20 Mart 2022, (pp. 194-218). Ispec Yayınevi, Burdur.

Çakmak Ş. (1994). Belenardıç (Torapan) Köyü Camii (Güney\Denizli). Sanat Tarihi Dergisi, 7(7), 19-26.

Çakmak Ş. (1995). Boğaziçi Kasabası Eski Camii (Baklan/Denizli). Dokuzuncu milletlerarası Türk Sanatları kongresi bildiriler- I, (pp. 529-540). T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara.

Çakmak Ş. (2007). Çal-Kocaköy (Şalvan Köyü) Camii. B. Topuz, R. Urhan & M. A. Gülel (Eds.), 21. yüzyıla girerken geçmişten günümüze Çal Yöresi Baklan, Çal, Bekilli, Çal sempozyumu bildirileri 01-03 Eylül 2006, (pp. 808-816). Çal Yöresi Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Denizli.

Çakmak Ş. (2017). Denizli Çivril Menteş Köyü Camisi. H. S. Ünalan Özdemir, M. Kürüm & N. Akbulut (Eds.), Uluslararası XVIII. Ortaçağ ve Türk dönemi kazıları ve sanat tarihi araştırmaları sempozyumu (22-25 Ekim 2014), içinde (pp. 169-178). Efeler Belediyesi Kültür Yayınları, Aydın.

Çavdaroğlu, H. A. (2014). Dünü ve bugünü ile Acıpayam, 1, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli.

Çerkez, M. (2021). Çamlıdere Çukurören Mahallesi Eski Cami. Dini Araştırmalar, 24(60), 113-145. https://doi.org/10.15745/da.919891

Çetin, M. - Çetin, N. E. (2014). Osmanlı arşiv belgeleri ışığında Tavas, Denizli ve Muğla Voyvodası; Çeşme yakası ve Belgrad muhafızı; Menteşe mütesellimi; Muğla kaymakamı başkapıcıbaşı Tavaslı Osman Ağa (1775?-1853), Geçmişten Günümüze Denizli, (40), 4-15.

Çevrimli, N. (2017). Denizli ve çevresinde yer alan bazı camilerin yapı elemanlarının değerlendirilmesi. Vakıflar Dergisi, (47), 169-204. https://doi.org/10.16971/vakiflar.329402

Daş, E. (1991). Basmakçı (Afyon) Recep Bey Camii. M. Sarlık (Eds.), 2. Afyonkarahisar araştırmaları sempozyumu bildirileri 3-4 Mayıs 1991, (pp. 119-132). Afyon Belediyesi, Afyon.

Değirmenci, T. (2019). 'Popular' ımagery in the late Ottoman periphery: the wall painting in village mosques of Denizli province. The MedievalHistory Journal, 22(2), 367-401.

Dönmez, E. N. (2007). Denizli-Tavas ve çevresi camileri ön araştırması. A. Özçelik, M. Y. Ertaş, Y. Kılıç, Y. Avcı, S. İnan & S. Parlaz (Eds.), Uluslararası Denizli ve çevresi tarih ve kültür sempozyumu bildiriler-II (6-8 Eylül 2006), (pp. 174-180). Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yayınları, Denizli.

Erçin Koçer, S. (2024). Marmaracık-Köylüce- Kızılca Köyleri camileri ve kalem işi bezemeleri (Demirci- Manisa). Art-Sanat, (21), 359-392. https://doi.org/10.26650/artsanat.2024.21.1114730

Eryılmaz, H. İ. & Yıldız, Ş. Ö. (2020). Manisa Demirci'de duvar resimli iki cami: Kışlak Eski Camii ve Ahatlar Camii. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (51), 69-107. https://doi.org/10.21054/deuifd.726751

Göyünç, H. N. (1999). Osmanlı Devleti"nde taşra teşkilâtı (Tanzimat"a kadar), Osmanlı, 6, (pp.77-88). Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Gürbıyık, C. (2020). Demirci Küpeler Köyü Camii duvar resimleri. Art-Sanat, (13), 143-167. https://doi.org/10.26650/artsanat.2020.13.0006

Gürbıyık, C. (2021). Bir halk ressamının izinde Satılmış Köyü Camii duvar resimleri. Türk Kültürü ve Hacı Bektaşi Veli Araştırmaları Dergisi, (100), 347-374. https://doi.org/10.34189/hbv.100.016

http://www.acipayamgazetesi.com/?Syf=18&Hbr=785610&/Bir 09.01.2025.

Karaaslan, M. (2021). Gelenek, aidiyet ve yok oluş: Çaykaya Köyü Eski Cami. Turkish Studies, 16(7), 221-236. https://doi.org/10.7827/turkishstudies.52910

Katrancı Kasalı, B. (2019). Sinirli Köyü Camii duvar resimleri. Sanat Tarihi Dergisi, 28(2), 595-615. https://doi.org/10.29135/std.625191

Kaynak Kişi-1 (KK-1), Ali, Okutucu, 1974, Acıpayam doğumlu, İlahiyat Önlisans Mezunu, Acıpayam Yazır Hacı Ömer Ağa Camii İmam hatibi olarak görev yapıyor. Acıpayam Yazır Mahallesi'nde ikamet ediyor. (27.06.2025 tarihinde Acıpayam Yazır Hacı Ömer Ağa Camii'nde yapılan görüşme)

Kemaloğlu, Z. (2022). Anadolu'da kalem işi süslemeye bir örnek: Amasya Taşova Aşağı Baraklı (Özbaraklı) Camii mihrabı, Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi, 10(28), 147-165. https://doi.org/10.31126/akrajournal.1074263

Kılıç, O. (2002). Klasik Dönem Osmanlı taşra teşkilatı: beylerbeyilikler/eyaletler, kaptanlıklar, voyvodalıklar, meliklikler (1362- 1799). H. C. Güzel- K. Çiçek- S. Koca, (Eds). Türkler, c.9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.1644-1664.

Kodaman, B. (2007). Osmanlı Devleti'nin yükseliş ve çöküş sebeplerine genel bakış, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (16), 1-24. https://izlik.org/JA47WM69UB

Kuran, A. (1972). Anadolu'da ahşap sütunlu Selçuklu Mimarisi, Malazgirt Armağanı (s.179-186). Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.

Kuyulu, İ. (2001) Çakırağa Konağı, R. H. Ünal (Haz.), Birgi Tarihi, Tarihi Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.141-152.

Kütükoğlu, M. S. (2011). Bir ayan ailesi: Tavaslızadeler", Belleten, 75 (273), 447-470. https://doi.org/10.37879/belleten.2011.447

Mert, Ö. (2001). Âyan. TDV İslam ansiklopedisi, c.4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.195-198.

Önal, R. Ç. & Özkan Koç, E. (2024). Trabzon/Şalpazarı/Doğancı Mahallesi Merkez Camii kalem işi süslemeleri. Art-Sanat, (21), 467-501. https://doi.org/10.26650/artsanat.2024.21.1103009

Pektaş, K. & Cömertler Aktuğ, E. (2013). Kale'de Osmanlı Dönemi camilerine iki örnek: Esenkaya ve Künar Köyü Camileri, T. Tok & Ö. K. Aydemir (Eds.), Kaledavaz sempozyum bildirileri 02-03 Nisan 2012, (pp. 89-99). Pamukkale Üniversitesi Yayınevi, Denizli.

Pektaş, K. & Altındirek, H. G. (2012). Çivril-Bulgurlar Köyü Camii üzerine. (Eumeneia Şeyhlü – Işıklı, Ed. B. Söğüt), Ege Yayınları, İstanbul, s.321-329.

Pektaş, K. (2007a). Acıpayam ve Çevresindeki Türk Dönemi eserlerinden bir kesit. T. Tok (Eds.), I. Acıpayam sempozyum bildirileri (1-3 Aralık 2003), (pp. 422-453). Pamukkale Üniversitesi-Acıpayam Kaymakamlığı Yayınları, Denizli.

Pektaş, K. (2007b). Çal ve Çevresindeki Türk Dönemi eserleri üzerine bir araştırma. B. Topuz, R. Urhan & M. A. Gülel (Eds.), 21. yüzyıla girerken geçmişten günümüze Çal Yöresi Baklan, Çal, Bekilli, Çal sempozyumu bildirileri, 01-03 Eylül 2006, (pp. 779-807). Çal Yöresi Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Denizli.

Pektaş, K. (2011). Denizli ve Çevresindeki Türk Dönemi eserleri. F. Özdem (Haz.). Tanrıların kutsadığı vadi Denizli (s.167-233.), YKY Yayınları, İstanbul,

Sümer, F. (1972). Oğuzlar (Türkmenler) tarihleri- boy teşkilatı- destanları. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Tali, Ş. (2013). Kırşehir/Mucur'daki Hüseyin Ağa Camii İle Emine Hanım Camii'nin kalemişleri. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Prof. Dr. Hamza Gündoğdu Armağanı, 6(25), 504-528.

Tali, Ş. (2015). Giresun Yağlıdere Tekke Köyü Cami kalem işi bezemeleri", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(31), 489-497.

Tekin, A. (2021). Konya İli Bozkır İlçesi Çevresinde Bir Grup Ahşap Direkli Camii. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 45(2), 218-223.

Tercanlı, A. (2020). Cami tasvirli yapılara Kütahya'dan bir örnek: Koca Seyfullah Camisi. Asia Minor Studies, 8(1), 372-385. https://doi.org/10.17067/asm.638908

Uçar, M. (2013). Berat Bekarlar Camii duvar resimleri. Jasss International Journal of Social Sciences, 6(7), 1161-1184. https://doi.org/10.9761/jasss1715

Yazar, T. & Çelemoğlu, Ş. (2020). Sivas-Ulaş Acıyurt Camisi ve bezemeleri. Sanat Tarihi Dergisi, 29(2), 635-677. https://doi.org/10.29135/std.696059

Sonnot

Cami imamı Ali Okutucu ve araştırmacı Osman Ünlü'ye mezar taşının bulunması, fotoğraflanması ve caminin akademik camiaya tanıtımı için gösterdikleri desteklerden dolayı teşekkür ederim.

Araştırma Makalesi / Research Article

Denizli Acıpayam-Yazır Hacı Ömer Ağa Camii'nin Kalemişi ve Tavan Süslemelerinin Değerlendirmesi

Evaluation of Handpainted And Ceiling Decorations Acıpayam-Yazır Hacı Ömer Ağa Mosque in Denizli

Erbil CÖMERTLER AKTUĞ

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.403

Geliş/Received: 13/12/2025	Kabul/Accepted: 23/04/2026

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Wooden-pillared mosques, a structural style designed to meet the ever-expanding needs of the community in the early years of Islam, exhibit regional variations in their geography, materials, construction techniques, and decorative features, yet they have remained an unbroken architectural tradition throughout history. Despite attempts at different typologies during the Ottoman period, the vast majority of these surviving mosques are located in small settlements of the later period and are generally decorated with handpainted ornamentation. These mosques symbolize a distinct school of thought, both in their use of materials and techniques specific to small settlements and in their incorporation of motifs and compositions distinct from those of earlier periods. One such mosque is the Hacı Ömer Ağa Mosque in Yazır, Acıpayam district, Denizli.

Two inscriptions located above the entrance to the prayer hall indicate that Hacı Ömer Ağa commissioned the mosque in 1217 AH (1802 AD). The tombstone of Hacı Ömer Ağa, who commissioned the mosque, was discovered in the Yazır Cemetery in Acıpayam. The tombstone records Hacı Ömer Ağa's date of death as 1230 AH / 1815 AD. Another inscription is displayed on the wall in manuscript form. This inscription identifies Hacı Ömer Ağa as the benefactor, but the date is given as 1222 AH (1807 AD). Written by Karamani, the inscription primarily refers to the decorations, and since the calligrapher concealed his signature among them, this date likely indicates the completion of the decorations.

Situated on a sloping site, the mosque, with a rectangular plan oriented north-south, has a narthex to the north and a later single-balcony minaret to the northwest. The flat-roofed structure was later covered with a hipped roof clad in Turkish tiles. It is constructed of rubble stone. Illuminated by numerous windows on its facades, the mosque's interior is quite bright and spacious. The narthex, made of stone and supported by ten wooden pillars, is flat-roofed on the north side.

The painted decorations, which give the structure its distinctive character, fill the prayer hall, leaving no space. The walls are divided into panels with horizontal and vertical stripes within a specific decorative scheme. These decorations, composed of vibrant and bright colors in the two-dimensional miniature style that has won widespread public appreciation, are arranged in floral, geometric, inscribed, architectural, and symbolic motifs. The motifs are much more elegant and flamboyant than those encountered in the first half of the 19th century. The decorations, made with root dyes, utilize shades of yellow, red, blue, green, black, white, and brown.

Floral motifs, either in bunches or suspended from ropes, are frequently featured in still lifes. Ewers, pitchers, single- or double-handled cups, and vases, each containing floral motifs, are featured on the panels. Floral vessels, usually placed at the base of the panel, are sometimes depicted on a platform. Floral motifs are a staple in mosques with handpainted decorations. While they are generally found on all walls, the north wall of the Hacı Ömer Ağa Mosque, as observed in similar examples, is entirely covered in floral decoration. The floral motifs in bowls were often used in still lifes alongside fruit motifs, and the bowls were placed on Doric column capitals. Cherries, pomegranates, pears, apricots, grape clusters, and small red fruits with clustered seeds are the most frequently used motifs within the bowls. Although perspective and shading are not fully rendered, the decorations show an observable transition from miniature to realism.

The architectural depictions in the mosque heavily feature mosque motifs on the walls, and structures that could represent mosques, mills, fountains, inns, or mansions are depicted on the ceiling. Five mosque motifs are featured on the south wall, three on the east and west walls, and one on each. It is understood that all mosque depictions feature a single large dome covered with lead. Rather than depicting a single mosque, the walls depict either a courtyard, a plan with side spaces, or a complex with adjacent structures. Considering the number of minarets and balconies in the mosques, it is clear that these walls were decorated with mosque motifs from the capital. The other three mosques flanking the mihrab are larger and more elaborately depicted as complexes than the single-minaret mosques. The three-balconied minarets indicate that these structures were imperial mosques.

Inscribed decorations occupy a very small portion of the hand-drawn decorations of the Acıpayam Yazır Hacı Ömer Ağa Mosque. In addition to hadiths, the mosque also features aphoristic expressions known as kalam-ı kibar, inscribed as decorations. The names of Allah (swt), Muhammad, the four caliphs, and the companions are also written in white on a black background. Calligraphy, a common feature in mosques with painted decoration, is prominently displayed here.

Kat'ı art is not a common practice in mosques. However, in this mosque, it is present as two panels above the mihrab. Tree and tulip motifs can be discerned in the decoration, which is now quite damaged.

The ceiling, which has ornaments that correspond to the walls of the prayer hall and resembles a flower garden, also features hand-drawn decorations on wood, creating a visually rich and colorful composition.

In conclusion, the Yazır Hacı Ömer Ağa Mosque in Acıpayam is one of the mosques with hand-drawn decorations and wooden pillars. While the structure appears unobtrusive from the exterior, the interior leaves no surface unadorned. The vibrant colors and floral and still-life motifs used in the traditional hand-drawn decorations transform the mosque into a flower garden. Hacı Ömer Ağa Mosque in Yazır, Acıpayam district of Denizli, which was restored and opened to the art community, was examined in detail in this study in terms of both its architecture and hand-drawn decorations. The mosque's significance is emphasized by comparing it with similar mosques in terms of plan typology and decorative motifs. Identifying these mosques, which reflect a distinct school of thought specific to a particular period, and introducing them to the art world is important in promoting small settlements as potential cultural tourism destinations.

Methods

The mosque was examined on-site, and measurements were taken to verify the accuracy of the source drawings. Necessary adjustments were made to the plan. The mosque's condition after restoration was examined, and photographs were taken. Oral interviews were conducted about the mosque, particularly with the imam. The tombstone of the mosque's benefactor was located and examined in the Yazır Cemetery. The tombstone was read and presented together with its transcription. A comprehensive literature review was conducted on the mosque, covering aspects ranging from its inscriptions and materials to its plan typology and ornamentation.

Based on the information obtained, we attempted to identify and evaluate the place and significance of the Hacı Ömer Ağa Mosque in Acıpayam among mosques with wooden columns and handpainted decorations, and to analyze the motifs and their meanings. Consequently, it was determined that this mosque, reflecting a distinctive school specific to a particular period, should be made more accessible and recognizable and promoted as a cultural tourism destination.

Results and Discussion

The Yazır Hacı Ömer Ağa Mosque in Acıpayam is one of the mosques with handpainted decorations and wooden pillars. While the exterior may appear unobtrusive and plain, the interior leaves no space unadorned. The vibrant colors and floral and still-life motifs used in the traditional handpainted decorations transform the mosque into a richly ornamented interior resembling a flower garden.

The Yazır Hacı Ömer Ağa Mosque in Acıpayam has been restored. However, given their size, materials, and predominance in rural areas, many handpainted wooden-pillared mosques appear to be falling into disuse and remain underutilized. Identifying these mosques, which reflect a distinctive school specific to a particular period, and integrating them into the broader cultural and artistic context is crucial for transforming small settlements into cultural tourism destinations.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

Akrabalık Bağıyla Gerçekleşen Evlat Edinmelerde Ebeveyn Çocuk İlişkisinin Çeşitli Yönleriyle İncelenmesi

An Examination of Various Aspects of Parent-Child Relationships in Adoptions Based on Kinship Ties

Güngör ÇABUK[1]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.408

Geliş/Received: 03/01/2026	Kabul/Accepted: 09/03/2026

Öz

Evlat edinme işlemleri Türk Medeni Kanunu'na göre mahkeme kararıyla olmak zorundadır. Bu çalışmada, açık evlat edinme anlayışıyla aracı kurum olmadan, kendi aralarında anlaşarak evlat edinme işlemlerini tamamlayan ve yakın akraba olan aileler ile evlat edinilen çocuğun geçmişten günümüze yaşam deneyimlerine yer verilmiştir. Süre gelen sosyal ilişkiler ve kültürel normların etkili olduğu ve akrabalık bağıyla gerçekleşen bir evlat edinme olgusu kendi dinamikleri içerisinde ele alınmış; evlat edinme süreci, aile rolleri ve evlat edinilen çocuğun psikososyal gelişimi üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Yöntem olarak, nitel araştırma durum çalışması (case study) deseni, betimsel analiz, tematik analiz ve doküman analiz teknikleri kullanılmıştır. Araştırma için bir evlat edinme olgusu belirlenmiş, olguda yer alan on katılımcıyla derinlemesine görüşme, odak grup görüşmesi, doküman incelemesi ve gözlem tekniği kullanılarak veriler toplanmış; elde edilen veriler doğrudan alıntı yapılarak sunulmuştur.

Bulgular; Evlat edinen ve evlatlık veren ebeveynler, doğup büyüdükleri yerleşim yerinin, geleneksel kültürüne göre evlat edinme sürecini gerçekleştirmişlerdir. Çalışmaya dahil edilen tüm katılımcılar, kendilerini çevreleyen ekolojik sistemden etkilenmiş, evlat edinilen çocuk çoklu ebeveynin etkisine maruz kalmış ve aile yaşam döngüsü içerisinde hem çocuk hem de ebeveynler, zamanında gerekli desteği alamadıkları için zorlanmışlardır. Aynı zamanda yakın konutlarda yaşamaları onların tüm ilişkilerinin biçimlenmesine neden olmuş, bu da çocuğun aidiyet duygusunu ve kimlik algılarını önemli ölçüde etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler: *Çocuk refahı, Evlat edinme, Açık evlat edinme, Kapalı evlat edinme, Sosyal hizmet*

Abstract

According to the Turkish Civil Code, adoption procedures must be carried out by court order. This study examines adoption practices conducted without an intermediary institution, based on mutual agreement among close relatives, within the framework of open adoption. It focuses on the life experiences of the adoptive family, the biological family, and the adopted child from past to present. Adoption shaped by kinship ties and sustained social relationships is analyzed within its specific cultural context. The study explores the adoption process, family roles, and the effects of these dynamics on the psychosocial development of the adopted child.

A qualitative research approach was employed using a single case study design. Data were collected from ten participants through in-depth interviews, focus group discussions, document analysis, and observation. The data were analyzed using descriptive analysis, and findings are presented through direct quotations.

The findings indicate that both adoptive and biological parents carried out the adoption process in accordance with the traditional cultural norms of the community in which they were raised. All participants were influenced by the surrounding ecological system. The adopted child was exposed to multiple parenting practices, and both

[1] **Sorumlu Yazar/Corresponding Author,** Bağımsız Araştırmacı, Antalya, Türkiye, gungorcabuk@gmail.com
Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Çabuk, G. (2026). Akrabalık Bağıyla Gerçekleşen Evlat Edinmelerde Ebeveyn Çocuk İlişkisinin Çeşitli Yönleriyle İncelenmesi. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi, 10(3),*1330-1348.

the child and the parents experienced challenges within the family life cycle due to the lack of timely psychosocial support. Additionally, close residential proximity between families shaped interpersonal relationships, significantly affecting the child's sense of belonging and identity formation.

Keyword: *Child welfare, Adoption, Open adoption, Closed adoption, Social work*

1. GİRİŞ

Her çocuk sevilmek ve korunmak ister (Özatalay, 2014). Türkiye'de geçmişte ve günümüzde çocuğun yüksek yararı ve güvenliği ilkesi, her zaman ön planda tutulmuştur. Evlat edinme, çocukların ve ailelerin tüm yaşamını etkileyen bir süreç ve sistemdir. Aileleri tarafından bakım verilemeyen, korunma ihtiyacı bulunan, risklere açık olan ya da maruz kalan çocuklara, aile ortamında işlevsel ve kalıcı bakım sağlayan ve başarılı bir çözüm olarak değerlendirilen hizmet modeli evlat edinmedir (Brodzinsky & Pinderhughes, 2002; Palacios & Brodzinsky, 2010; Brodzinsky, 2011; Walsh, 2017; Karataş, 2020).

Evlat edinmenin iki boyutu vardır. Bunlardan ilki kendisini dünyaya getiren ailesi tarafından bakım verilemeyen çocuğa aile ortamında sürekli bakım sağlanması; ikincisi de evlat edinen ailenin çocuk sevgisi ihtiyacını giderme olanağının sağlanmasıdır (Brodzinsky, 2011; Soares & ark., 2019; Duran, 2021). Zastrow (2018), açık ve kapalı olmak üzere iki ayrı evlat edinme modelinin olduğunu belirtmektedir. Kapalı evlat edinmede biyolojik ebeveynler ve evlat edinen aileler birbirlerini tanımamakta; açık evlat edinmede ise bu iki aile birbirini resmi olarak tanımakta ve iletişim halinde kalmaktadırlar.

Türkiye'de evlat edinme sadece mahkeme kararıyla olmakta ve bunun için iki yöntem kullanılmaktadır. Bunlardan biri devlet kurumuna başvurarak kurum bakımındaki çocukların evlat edinilmesi, diğeri ise kurum bağlantısı olmaksızın, evlatlık veren ile evlatlık alan ailelerin anlaşarak evlat edinilmesidir (Resmî Gazete, 2001). Devlet kurumu aracılığıyla yapılan uygulamada kapalı evlat edinme modeli kullanılmakta; ancak kendi aralarında mahkemeye başvurarak evlat edinme işlemi başlatan aileler, ister istemez açık evlat edinme sistemini kullanmaktadırlar (Çabuk, 2023). Türkiye'de çocuğun bakılıp gözetilmesiyle ilgili kapsamlı ulusal ve uluslararası hukuksal ve idari düzenlemeler bulunmaktadır. Çocukların bakım ve korunmasından sorumlu ve yetkili kurum Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'dır.

Korunma ihtiyacı olan çocuk; biyolojik ailesinin bakım ve sorumluluğunda büyüme olanağı olmayan, yoksulluk, ihmal, istismar, evlilik dışı doğum, terk edilme gibi risklerle karşı karşıyadır (Yolcuoğlu, 2009). Kurum bakımı ile aile bakımını karşılaştıran çok sayıda çalışma yapılmış ve kurum bakımı verilen çocukların sosyal, duygusal, davranışsal ve akademik başarısında; aile yanında kalan çocuklara göre daha geride oldukları belirlenmiştir. Mevcut alternatif bakım seçenekleri değerlendirildiğinde, bu çocuklar için evlat edinmenin faydaları ezici bir şekilde ön sıralardadır (Brodzinsky, 2011). Hiçbir kurum bakımı, işlevsel aile bakımının yerini tutamaz.

1.1. Yasal Düzenlemeler

Türkiye'de hukuksal ve idari düzenlemelerde evlat edinmek isteyen ailelerden önce çocuğun ihtiyaçları ve geleceği ön planda tutulmuştur. Çocuk ve aile refahına ilişkin idari düzenlemeyi kapsayan, 1983 yılında, 2828 sayılı kanunla kabul edilen Sosyal Hizmetler Kanunu'nda sosyal hizmetlerin tanımı şöyle yapılmıştır."Bireyin ve ailesinin çevre koşulları; aile içerisinde oluşan ve/veya kontrolleri dışında gelişen her türlü maddi ve manevi ihtiyaçlarının giderilmesi, sosyal yoksunluklarının karşılanması, bireyi ve aileyi etkileyebilecek sosyal sorunların ortaya çıkmasının engellenmesi ve mevcut sorunların giderilmesine yardımcı olunması; yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesi için sistemli ve programlı hizmetler bütünüdür" (Resmî Gazete, 1983).

Türkiye'de evlat edinmenin hukuksal işlemleri Türk Medeni Kanunu'na göre yapılmaktadır. Buna göre evlat edinme; "Durumu evlat edindirilmeye uygun bir çocukla, durumu evlat edinmeye uygun kişi/eşler arasında hukuki bağlar sağlanarak çocuk ebeveyn ilişkisinin kurulmasıdır." (Resmî Gazete, 2001).

Türkiye'de ilk defa evlat edinme işlemleri 1926 yılında 743 sayılı kanunla kabul edilmiştir. Son düzenlemeler ise 2001 yılında 4721 sayılı kanunla kabul edilmiş ve 01 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Evlat edinmeyle ilgili kurallar, söz konusu kanunun 305-320 maddeleri arasında ayrıntılı olarak yer almıştır (Akıntürk & Ateş, 2019).

Akıntürk ve Ateş (2019), kanun koyucuların evlat edinmede genel olarak üç koşulu öngördüklerini belirtmektedir. Bunlar; (1) Bir çocuğun evlat edinilemesi için evlat edinen tarafından en az bir yıl süreyle bakılmış olmasıdır. (2) Evlat edinmenin her koşulda çocuğun yararına olmasıdır. (3) Evlat edinmeyle evlat edinenin, hayatta olan diğer çocuklarının menfaatlerinin hakkaniyete aykırı biçimde zedelenmemesidir.

Türk Medeni Kanunu'nun 316. maddesinde (Resmî Gazete, 2001) ve Çocuk Hakları Sözleşmesinin 21. Maddesinde (Resmî Gazete, 1995), evlat edinme sürecinde araştırma yapılması gerektiğine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Evlat edinmek için mahkemelere başvuranlar hakkında sosyal çalışmacılar tarafından detaylı bir araştırma yapılır ve ilgili mahkemeye sunmak üzere sosyal inceleme raporu düzenlenir. Araştırma yapılmasının asıl amacı, uzman gözüyle evlat edinmek isteyenlerin, evlat edinme özelliklerini yeterince taşıyıp taşımadıkları, çocuğa sunabilecekleri olanakların neler olduğu, çocuğa iyi bir gelecek sağlanıp sağlanmadığıdır.

Evlat edinmede mahkeme kararının ardından, evlat edinen ile edinilen arasında suni çocuk-anne-baba ilişkisi kurulmuş olur ve bunun hukuksal sonuçları şöyledir (Köseoğlu & Kocaağa 2011);

Ana ve babaya ait olan haklar ve yükümlülükler, yani velayet gerektiren bakım verme sorumluluğu evlat edinene geçer.

Evlat edinilen, evlat edenin mirasçısı olur; Mirasçılık tek yönlüdür. Çocuk kendisini evlat edinenlerin miras hakkına sahiptir, ancak evlat edinenler çocuğun miras hakkına sahip değillerdir. Ayrıca çocuğun evlatlık geldiği ailedeki miras hakkı da saklıdır.

Evlatlığın, miras ve başka haklarının zedelenmemesi, aile bağlarının devam etmesi için evlâtlığın naklen geldiği aile kütüğü ile evlat edinenin aile kütüğü arasında her türlü bağ kurulur.

Eğer evlat edinilen bir yetişkin ise istediği takdirde evlat edinenin soyadını alır. Ancak evlat edinen çocuk ise, evlat edinenin soyadını doğrudan alır. Evlat edinen isterse çocuğa yeni bir isim verebilir.

Evlât edinme ile ilgili kayıtlar, belgeler ve bilgiler mahkeme kararı olmadıkça veya evlatlık istemedikçe hiçbir şekilde açıklanamaz.

Evlat edinen ile evlat edinilen arasında kesin evlenme yasağı bulunmaktadır.

1.2. Türkiye'de Evlat Edinmeye İlişkin Sayıları

Evlat edinme ile ilgili, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın yılsonu verileri ile Adalet Bakanlığı'nın hem aracı kurum hem de aileler tarafından açılan evlat edinme dava sayıları Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Türkiye'de Evlat Edinme İstatistikleri (2011-2021)

Yıllar	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı		Adalet Bakanlığı	* Aracı kurum olmaksızın tarafların kendi aralarında açtığı dava sayısı	
	Yılsonu itibarıyla evlat edinilmiş toplam çocuk sayısı	Yıl içerisinde evlat edinilmiş çocuk sayısı	Evlat edinmeye ilişkin açılan toplam dava sayısı	n	%
2021	18.391	527	2299	1772	77.08
2020	17.864	461	2110	1649	78.15
2019	17.403	594	2105	1511	71.78
2018	16.809	638	2339	1701	72,72
2017	16.171	1164	2326	1162	49,96
2016	15.007	506	2449	1943	79,34
2015	14.501	855	2645	1790	67,67
2014	13.646	824	2723	1899	69,74
2013	12.822	765	2739	1974	72,07
2012	12.057	613	2602	1989	76,44
2011	11.444	-	2889	-	

Tablo 1.'deki veriler yazar tarafından ilgili kurum kayıtlarından alınan verilerden oluşturulmuştur. *Adalet Bakanlığı verilerinin içerisinde aracı kurum tarafından açılan dava sayıları ayrıca belirtilmemiş olup; hesaplamalar yapılırken aynı yıl içerisinde kurum tarafından gerçekleşmiş evlat edinme sayıları kullanılarak tahmini üretilmiştir.

Evlat edinmelerde, ailelerin kendi aralarında anlaşarak yapmış oldukları başvuruların, aracı kurum olmaksızın yapılan başvuruların toplam evlat edinme içerisindeki oranı %79,34 ile en yüksek 2016 yılında; %49,96 oranı ile en düşük 2017 yılında gerçekleştiği tahmin edilmektedir. Yıllar dikkate alındığında aracısız yapılan evlat edinmelerin ortalama iki- üç kat daha fazla olduğu dikkat çekmektedir. Bunun nedeni, aracı kurum sisteminde çocuğu evlat edinecek ailelerde istenen koşulların, kanunda belirtilen koşullarda fazla olması (örneğin, kanunda eğitim koşulu istenmezken, aracı kurumun ebeveynlerden en az ilkokul mezunu koşulu istemesi), uzun süre beklemeleri, çocuğun geçmişi hakkında kaygılarının olması… gibi (Çabuk, 2023). Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na evlat edinmek üzere başvuran ailelerin başvuruları değerlendirilip uygun görüldükten sonra, evlatlık verilmeye uygun çocuk sayısının az olması nedeniyle ailelerin bekleme süresi tercih ettikleri çocuğun özelliğine göre ortalama 3 -5 yıl arasında değişmektedir.

Evlat edinmeyle ilgili literatür incelendiğinde, bugüne kadar Batı'da çok sayıda çalışma yapılmış olup, bunlar daha çok hukuksal düzenlemeler, uygulanan politikalar, ülke içi ve uluslararası evlat edinmeler, çocuk refahı alanında hizmet sunanlar, açık ve kapalı evlat edinmeler, evlat edinmenin çocuklar ve ebeveynler üzerindeki etkisi gibi çalışmalardır.

1.3. Teorik Çerçeve

Bu çalışma için Duvall'in (1971) aile yaşam döngüsü ile Bronfenbrenner'in (1974) sistem ve ekolojik teorileri benimsenmiştir.

Çocuğun gelişim evreleri dikkate alınarak yaşam döngüsü sürecinin sayısı yıllar içerisinde artırılmış olsa da Duvall'in (1971) aile yaşam döngüsü; çocuksuz yeni evli çiftler, küçük çocuğu olan çiftler, ergenlik çağında çocuğu olan çiftler, yetişkin çocuğu olan çiftler ve ileri dönemdeki aileler olmak üzere beş dönemden oluşmaktadır (Carter & McGoldrick, 2005). Döngü evlilik ile başlamakta ve eşlerin ölümüyle sona ermektedir. Selman & Uçar (2017), Türk toplumuna özgü aile yaşam döngüsünü; nişanlılık evresi, yeni evli ve çocuksuz aile, küçük çocuklu aile, okul dönemi çocuklu aile, ergen çocuklu aile, evden ayrılan çocuklu aile, boş yuva ve dulluk (eşlerden biri ölmüş) evresi olmak üzere sekiz dönemde gruplandırmıştır. Cihan (2020) da Türk toplumunda aile bağlarının güçlü olduğunu belirterek yaşam döngüsünün değişebileceğini vurgulamıştır. Bu dönemlerin her birinin kendine özgü uyum sağlamayı gerektiren güçlükleri, gelişimsel görevleri ve değişimleri vardır (Erkan & Uyar, 2021).

Bu çalışmada evlatlık alan ailenin biyolojik olarak çocuk sahibi olabilme potansiyeli bulunmamaktadır. Dolayısıyla evlat edinmemeleri durumunda aile işlevlerini sadece eşlerden oluşan "yeni evli ve çocuksuz aile veya boş yuva" olarak sürdüreceklerdir. Oysa çocuksuz aile Türkiye'de genellikle istenmeyen bir durumdur. Bu çalışmada, bir çocuğun evlat edinme yoluyla aileye dahil olması; diğer yandan açık evlat edinme sistemiyle evlat edinen ebeveyn ile evlat edinilen çocuğun, biyolojik ebeveyni ve kardeşleriyle etkileşim içerisinde olması, aile yaşam döngüsü içerisinde tüm bireylerin her bir evrede rol ve sorumluluklarını yerine getirmede güçlük yaşamalarına neden olabileceklerdir. Ayrıca, aileler bir evreden diğerine geçiş yaparken krizlerle karşılaşabileceklerdir.

Diğer yandan, Bronfenbrenner (1974) tarafından geliştirilen ekolojik sistem, bireyin çevresiyle ve davranışları arasındaki ilişkiye odaklanmakta ve değişiklikleri "birey ve çevre" etkileşimine göre anlamaya çalışmaktadır. Bronfenbrenner ve Morris (1998), bireylerin beş etki süreci içerisinde geliştiklerini belirtmektedir. Bunlar; mikrosistem, mezosistem, ekzosistem, makrosistem ve kronosistemdir. Model içeriden dışarıya doğru, diğer bir ifadeyle kişinin kendisinden başlayarak onu çevreleyen sistemin en geniş halkasına doğru iç içe geçmiş daireler kümesinden oluşmaktadır. Bronfenbrenner'e (1974) göre, bireylerin farklı sistemlerden etkilendiğini, bu sistemlerin, kişinin ailesiyle olan etkileşimlerini ve ilişkilerini ifade eden mikro sistemi ve mikro sistemler arasındaki tüm etkileşimleri kapsayan mezosistemi içermektedir.

Sistem ve ekolojik teorileri kullanmak, farklı sistemlerin ailelerin ve toplumun genel refahının sosyal ve psikolojik yönlerine nasıl katkıda bulunduğunu anlamak açısından faydalıdır (Ntshongwana & Tanga, 2025). Burada sözü edilen farklı sistemler evlat edinme sitemine dahil olan tüm bireylerin yaşam biçimlerini nasıl etkilediğini anlamamıza yardımcı olacaktır. Çalışmada çoklu ebeveyn etkileşimine maruz kalan evlat edinilmiş çocuğun, psikososyal durumunu anlamayı kolaylaştıracaktır.

1.4. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, aracı kuruma başvurmadan ve kendi aralarında anlaşarak evlat edinme sürecini resmî olarak tamamlamış, yakın akraba olan ailelerde gerçekleşen evlat edinme deneyimlerini çok boyutlu olarak incelemektir. Özellikle, bu süreçte evlat edinilen çocuğun, evlat edinen ailenin ve çocuğun biyolojik ailesinin geçmişten günümüze uzanan yaşam deneyimlerinin ortaya konulması hedeflenmektedir.

Araştırma kapsamında, tarafların evlat edinme sürecinden nasıl etkilendikleri, karşılaştıkları güçlüklerle nasıl baş ettikleri ve geleceğe ilişkin beklentilerinin neler olduğu anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu yönüyle çalışma, aracı kurum olmadan gerçekleşen evlat edinmelerde aile içi ilişkilerin, uyum süreçlerinin ve sosyal destek mekanizmalarının nasıl şekillendiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1.5. Araştırmanın Soruları

Bu araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır:

1. Yakın akrabalık ilişkileri içerisinde gerçekleşen evlat edinme süreci nasıl şekillenmektedir?

2. Akrabalık temelli açık evlat edinme süreci, evlat edinilen çocuğun aidiyet duygusu ve kimlik algısını nasıl etkilemektedir?

3. Evlat edinen aile ile biyolojik ailenin yakın ve süreklilik arz eden ilişkileri, aile rolleri ve ebeveynlik pratiklerini nasıl biçimlendirmektedir?

4. Akrabalık temelli evlat edinme süreci, aile yaşam döngüsünün farklı evrelerinde çocuk ve ebeveynler açısından ne tür psikososyal güçlükler ve uyum mekanizmaları üretmektedir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada, aracı kuruma başvurmadan kendi aralarında anlaşarak evlat edinme işlemini gerçekleştiren ve yakın akrabalık ilişkileri içerisinde bulunan ailelerin evlat edinme deneyimlerini anlamak amacıyla nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Araştırma, akrabalık bağıyla gerçekleşen evlat edinme olgusunun aile ilişkileri, sosyal çevre ve kültürel normlar içerisindeki dinamikleri bütüncül bir bakış açısıyla ayrıntılı biçimde incelenmesini amaçladığı için durum çalışması (case study) yaklaşımı çerçevesinde yürütülmüştür. Durum çalışması, belirli bir olgunun gerçek yaşam bağlamı içerisinde derinlemesine incelenmesine olanak sağlayan bir araştırma yaklaşımıdır (Creswell, 2013; Yıldırım & Şimşek, 2018).

2.2. Çalışma Grubu

Çalışmada bir örnek olgu belirlenmiş ve bu olgunun ilgililerileriyle görüşülerek ilerleme sağlanmıştır. Örnek olgu çalışması: Nitel araştırma yöntemi olarak, tercih edilen bu çalışma; karışık, özel ve alışılmışın dışındaki bir olgunun, kendi durumu içerisinde incelenmesidir (Berg & Lune, 2015).

Araştırmacı, 2004-2015 yılları arasında sosyal çalışmacı olarak evlat edinmek isteyen yaklaşık 600 aileyle görüşme yaparak sosyal inceleme raporu hazırlamış ve ilgili mahkemelere sunmuştur. Araştırmacının bu süreçte edindiği mesleki deneyim saha erişimini kolaylaştırmış ve evlat edinme süreçlerine ilişkin derinlemesine bir bakış açısı kazanmasına katkı sağlamıştır. Bununla birlikte araştırmacının olası önyargılarının araştırma sürecini etkilememesi amacıyla görüşmeler sırasında katılımcı ifadeleri doğrudan kaydedilmiş ve analiz sürecinde veriler tekrar tekrar incelenmiştir. Bir örneği araştırmacıda bulunan sosyal inceleme raporları arasından, araştırmanın amacına uygun özellikleri taşıyan ve birbirleriyle yakın ikamet eden dört evlat edinme olgusu seçilmiş, ikinci sıradaki olguya ulaşılarak Mart ve Nisan 2025'de görüşme yapılmıştır. Çalışmaya dâhil etme kriteri olarak çalışmanın amacında belirlenen özelliklere ek olarak ebeveynlerin birbirlerine yakın ikamet etmeleri ve evlat edinme sürecinin yakın akrabalık ilişkileri içerisinde gerçekleşmiş olması dikkate alınmıştır.

Araştırmanın öznesi konumunda ki evlat edinilen çocuk, evlatlık veren biyolojik aile üyeleri, babaanne, evlatlık alan ebeveyn ile her iki ebeveynin evli olan birer kardeşi katılımcı grubunu oluşturmuştur. Bu katılımcılar evlat edinme sürecine farklı roller üzerinden tanıklık etmiş bireyler oldukları için araştırma konusu hakkında çok yönlü veri elde edilmesine olanak sağlamıştır.

Etik açıdan bireylerin tanınma olasılığı dikkate alınarak kişisel bilgilerine yer verilmemiş, isimlerin tamamında "rumuz" kullanılmıştır. Araştırma Türkiye'nin Batı Akdeniz Bölgesinde, bir ilçeye bağlı bir köyde yapılmış olup, bu bilgi makale içerisinde Sarıköy koduyla kullanılmıştır. Ayrıca ebeveynlerin anne ve babalarının geçmişte yaşadığı ve günümüzde de yaz döneminde gittikleri yer için Maviköy kodu kullanılmıştır. Katılımcı bilgilerine Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Özellikleri

Rumuz	**Evlatlık sürecindeki durumu**	**Yaşı**	**Cinsiyeti**	**Eğitimi**	**Mesleği/ne iş yaptığı**
Hakan	Evlatlık	30	Erkek	Lise	Çiftçi/güvenlik görevlisi
Orhan	Evlat edinen baba	60	Erkek	İlkokul	Çiftçi
Reyhan	Evlat edinen anne	60	Kadın	İlkokul	Çiftçi
Sultan	Orhan ve Mehmet'in annesi	85	Kadın	İlkokul Terk	Çalışmıyor, (Yaşlı)
Ramazan	Orhan'ın erkek kardeşi	59	Erkek	İlkokul	Çiftçi
Seyhan	Reyhan'ın kızkardeşi	58	Kadın	İlkokul	Çiftçi
Mehmet	Biyolojik baba (amca)	62	Erkek	İlkokul	Çiftçi
Hilal	Biyolojik anne	62	Kadın	İlkokul	Çiftçi
Cemal	Biyolojik ağabey	34	Erkek	Lise	Çiftçi
Ceylen	Biyolojik abla	36	Kadın	Üniversite	Çalışmıyor

2.3. Veri Toplama Teknikleri

Bu çalışmada, veri toplama aracı olarak nitel araştırmalarda kullanılan derinlemesine görüşme, odak grup görüşmesi, doküman incelemesi (sosyal inceleme raporları) ve gözlem tekniklerinden yararlanılmıştır. Görüşme tekniği açık uçlu ve yeni bilgileri keşfetme odaklı olup, araştırmanın amacına uygun ve katılımcının duygularını, düşüncelerini ve bakış açılarını belirlemek için kullanılır. Bu görüşme tekniği araştırma için önemli olan bireylerin öne çıkan özelliklerini ortaya koyabilmek için tercih edilir (Yıldırım & Şimşek, 2018).

Katılımcı ailelere ikametlerinde ulaşıldıktan sonra, araştırma hakkında bilgi verilmiş, ses kaydı için izin istenmiş ve onayları alındıktan sonra görüşme yapılmıştır. Odak grup görüşmelerinden ilki evlat edinen anne, baba ve babaanne ile ikincisi biyolojik anne, baba ve biyolojik kardeşleriyle, üçüncüsü ebeveynlerin kardeşleriyle yapılmıştır. Evlat edinilen bireyle de derinlemesine bireysel görüşme gerçekleştirilmiştir. Aile üyelerinin sosyal ve demografik bilgilerini toplamak üzere kısa anket formu; derinlemesine ve odak grup görüşmelerinde yarı yapılandırılmış görüşme formundan yararlanılınmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Bu çalışmada nitel veriler betimsel analiz, tematik analiz ve doküman analizi teknikleri kullanılarak incelenmiştir. Betimsel analiz, yarı yapılandırılmış görüşmeler ve odak grup görüşmeleri ile elde edilen katılımcı ifadelerinin doğrudan alıntılarla aktarılmasını sağlayarak verilerin sistematik, açık ve anlaşılır biçimde düzenlenmesini ve yorumlanmasını sağlamıştır (Akturan, 2008). Tematik analiz, katılımcıların deneyimlerinden ortaya çıkan ana temaların belirlenmesini ve temalar arasındaki ilişkilerin incelenmesini kapsayarak, olguya ilişkin örüntülerin, eğilimlerin ve neden-sonuç ilişkilerinin ortaya konmasına imkân tanımıştır (Braun & Clarke, 2019). Doküman analizi kapsamında, 2007 yılında katılımcılarla yapılan görüşmeler sonucunda hazırlanan sosyal inceleme raporları değerlendirilmiş; bu raporlar ile Mart–Nisan 2025 döneminde gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen veriler birleştirilerek süreç içerisindeki değişimler, gelişmeler ve deneyimler bütüncül biçimde analiz edilmiştir.

Bu süreçte öncelikle görüşme kayıtları ve dokümanlar tekrar tekrar okunmuş, anlamlı ifade birimleri belirlenmiş ve benzer içerikler bir araya getirilerek kodlar oluşturulmuştur. Kodlar arasındaki ilişkiler dikkate alınarak alt temalar geliştirilmiş, bu alt temalar daha üst düzey kavramsal çerçevede ana temalar altında toplanmıştır. Analiz sürecinde, katılımcıların deneyimlerini doğrudan yansıtmak amacıyla alıntılara yer verilmiş; elde edilen bulgular aile yaşam döngüsü ve ekolojik sistem yaklaşımı

çerçevesinde yorumlanmıştır. Veri kaynaklarının çeşitliliği (bireysel görüşmeler ile odak grup görüşmeleri, sosyal inceleme raporları ve gözlem notları) analizde veri üçlemesi sağlayarak bulguların inandırıcılığını artırmıştır.

2.5. Etik Kurul Onayı

Bu araştırmanın kavramsal çerçevesinin hazırlanması, veri toplama araçlarının uygulanması, verilerin toplanması, verilerin analizi ve yorumlanması aşamalarının tamamında etik kurallara uygun hareket edilmiştir. Karşılaşılacak tüm etik ihlallerde ANKAD Yayın Kurulu'nun hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır. Tüm sorumluluk yazarlara aittir. Bu çalışmanın ANKAD dışında herhangi bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiş olduğunu taahhüt ederim. Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Araştırma için Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Komitesi'nin 28.04.2022 tarih ve EKK21-22/14/003 nolu toplantısında etik kurul izni alınmıştır. Ayrıca, katılımcılardan "Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam" alınmıştır. Sosyal inceleme raporlarının kullanılabilmesi için "Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam" yazısının içerisinde yer verilerek katılımcılardan onay alınmıştır. Katılımcılardan görüşme öncesinde ses kaydı alınabilmesi için izin alınmış, alınan ses kaydı araştırma tamamlandıktan sonra yok edilmiştir.

3. BULGULAR

Verilerin sunumunda görüşme yapılan kişiler için Tablo 1'deki rumuzlar, ikamet ettikleri yerleşim yeri için Sarıköy ve yaz döneminde kaldıkları yerleşim yeri için Maviköy rumuzu kullanılmıştır. Ayrıca 2007 yılında katılımcılarla yapılan görüşmeler sonucunda hazırlanmış olan sosyal inceleme raporundaki bilgiler için SİR kısaltmasıyla sunulmuştur.

Bu bölümde araştırmanın amacına uygun olarak derlenen veriler üç ana tema ve ana tema altında ondört alt tema bulunmaktadır.

Tema 1: Evlat Edinilen Birey ve Ailelerin Özellikleri

Alt Temalar

Evlat edinilen bireyin özellikleri ve yaşam öyküsü

Evlatlık veren ailenin özellikleri

Evlatlık alan ailenin özellikleri

Tema 2: Evlat Edinme Süreci ve Aile İlişkileri

Alt Temalar

Evlat edinme fikrinin ortaya çıkışı

Evlat edinme aşaması

Ailelerin birbirleriyle ve evlat edininilen bireyle ilişkileri

Evlatlık verilen bireye, evlatlık olduğunun ne zaman, nasıl söylendiği

Evlat edinen ve evlatlık veren ailenin tecrübeleri ve tavsiyeleri

Evlat edinen ailenin geleceğe ilişkin görüşleri

Tema 3: Evlat Edinilen Bireyin Deneyimleri ve Değerlendirmeleri

Alt Temalar

Aidiyet duygusu ve kimlik algısı

Çoklu ebeveyn etkisi ve bireyin aile içindeki konumu

Damgalanma "besleme" kavramı

Evlat edinilen bireyin evlat edinmeye ilişkin değerlendirmeleri

3.1. Evlat Edinilen Birey ve Ailelerin Özellikleri

3.1.1. Evlat Edinilen Bireyin Özellikleri ve Yaşam Öyküsü:

Şehir merkezinde 1995 yılında, biyolojik ailesinin üçüncü çocuğu olarak doğmuş, annesinin Hakan'a gebeliği sırasında amcasına evlatlık verilme planları yapılmış ve doğduktan iki ay sonra amcasının evinde, amcası ve yengesinin yanında, evlat çocuk ilişkisi içerisinde büyümüştür. Nüfus kaydı biyolojik ailesinin kütüğüne yapılmıştır. Üç yaşındayken Sarıköy'e taşınmışlardır. Hakan, altı yaşındayken evlat edinildiğini öğrenmiş, 12 yaşındayken mahkeme kararıyla resmen evlat edinilmiştir. Liseyi bitirmiş, ailesinden ilk kez ayrılarak askere gitmiş. Döndükten sonra üç yıl kadar güvenlik görevlisi olarak çalışmış, bunun dışında ailesiyle beraber çiftçilik (sera) işi yapmış, halen ailesiyle birlikte çalışmakta ve ailesiyle aynı evde yaşamaktadır.

3.1.2. Evlatlık Veren Ailenin Özellikleri:

Mehmet ve Hilal'in kök aileleri aynı yerleşim yerinden (Maviköy) olup, her ikisi de 1963 doğumlu ve ilkokulu aynı sınıfta okumuşlardır. 1986 yılında evlenmişler ve yaklaşık dokuz yıl Mehmet'in kök ailesiyle bir arada yaşamışlardır. İlk çocukları doğumdan hemen sonra ölmüş, ardından bir erkek ve bir kız çocukları doğmuştur. Şimdilerde seralarının bulunduğu yerde kendileri ve evli çocukları için yaptıkları binada yaşamaktadırlar. Ailenin her bir çocuğunun ikişer çocuğu, yani Mehmet ve Hilal'in dört torunu bulunmaktadır.

3.1.3. Evlatlık Alan Ailenin Özellikleri:

Eşler 1965 doğumlu, ilkokulu aynı sınıfta okumuş, 1985 yılında kaçarak evlenmişler ve Orhan'ın kök ailesiyle geniş aile olarak uzun yıllar bir arada yaşamışlardır. Orhan beş kardeşin (iki erkek, üç kız) ortancası, Reyhan da beş kardeşin (bir erkek, dört kız) ortancasıdır. Her ikisinin de tüm kardeşleri evli ve Reyhan'ın bir erkek, bir kız kardeşi ile Orhan'ın bir kız kardeşinin hiç çocukları olmamıştır.

Orhan ve Reyhan çifti ailenin ilk evlenen çocukları olarak Maviköy'de çiftçilik işleri yapmışlar, Orhan kendi ebeveynleri dâhil tüm ailenin geçim sorumluluğunu üstlenmiş, üretime kardeşlerini dâhil etmiş ve durumu Sarıköy'e taşınana kadar sürdürmüştür. Seracılık işi yapmak üzere Sarıköy'e yerleşmiş, beş altı yıl içerisinde bütün kardeşlerinin Sarıköy'e yerleşmelerine yardımcı olmuş, birbirlerine yakın mesafede sera yapmışlar ve gelirlerini ayırmışlardır. Aynı zamanda Maviköy'de ki evlerini yenileyerek yaz döneminde yaklaşık üç ay bir arada yaşamaya devam etmişler ve Maviköy'de ki arazilerinde meyve yetiştirmektedirler.

3.2. Evlat Edinme Süreci ve Aile İlişkileri

Burada evlat edinme fikrinin nasıl başladığı ve günümüze kadar nasıl geldiği ile ilgili adım adım süreçlere yer verilmiştir. Tüm katılımcılara benzer sorular yöneltilmiş ve kendi açılarından değerlendirme yapmaları istenmiştir. Her iki ebeveyn kendilerine yöneltilen sorulara, çoğu zaman birbirlerini tamamlayarak veya aynı cümleleri peş peşe tekrarlayarak cevaplandırmışlardır.

3.2.1. Evlat Edinme Fikrinin Ortaya Çıkışı:

Evlatlık veren ve evlatlık alan aileye evlat edinme fikrinin nasıl geliştiği sorulmuş, Orhan "bizim çocuğumuz olmuyordu, ağabeyim benden bir sene sonra evlendi, iki çocukları vardı biz onları kendi çocuklarımız gibi sevdik" demiştir. Evlat edinen anne ise şöyle cevaplamıştır;

"Eltimle beraber köy çeşmesinden su getirmeye gitmiştik. Bir komşumuz 'eltime sen yine hamile misin'? Eltim de sızlandı istemiyormuş. Komşumuz da 'birinizin çocuğu olmaz, biriniz de çok çocuk var diye hayıflanırsınız' dedi. Eltimin hamile olduğunu o zaman anladım… Kayınvalidem tüm aile büyüklerine sormuş. Yani tüm akrabalar çocuğun bize verilmesini uygun görmüşler. …" (Reyhan).

Biyolojik anne konuyla ilgili olarak şu sözleri söylemiştir;

"Eltimin çocuğu yoktu, bize de ver dediler verdik. Kendi annem ve babam 'onun da yüzü gülsün, onun da bir evladı olsun' dediler. Bu konular konuşulurken 'bebek doğar doğmaz ver, sonra alışır veremezsin' dediler. Benim için zor oldu ama verdik. Sütüm indi, verdim diye çok ağladım ama sonra alıştım, kimse görmedi ağladığımı, eşime de göstermedim, gizli gizli ağladım" (Hilal).

Burada evlat edinen ve veren ailelerin kan bağının olması, ayrıca akraba evliliklerinin yaygın olması, geniş aile ve çekirdek aile yapısını bir arada sürdürüyor olmaları da geleneksel bir kültürün devamı niteliğindedir.

3.2.2. Evlat Edinme Aşaması:

Evlat edinme süreci fiilen ve resmi olmak üzere 12 yıl arayla gerçekleşmiştir. Hakan, doğduktan sonra evlat edinen aileye verildiğinde ebeveyn çocuk ilişkisi başlamıştır. Evlat edinen anne ile evlatlık veren anne ve babanın, başlangıç aşamasıyla ilgili anlatımları şöyle olmuştur;

"Çocuğumuz 58 günlükken bize geldi, ismini biz koyduk, o gün gerçekten bayramdı, bizim çifte bayramımız oldu, çok şükür, Eltimin diğer çocuklarına beraber bakmıştık, beraber büyüttük. Eltimin babası da kızına söylemiş demiş ki, kızım öteki çocuklarına nasıl bakıyorlarsa, bu çocuğa da öyle bakarlar, çocukların hepsi bir arada büyür demiş…" (Reyhan).

"…çocuklarımızı hep çok seviyorlardı, içim rahattı, çocuğu onlara bayramda verdik, geri evime döndüğümde yatak boştu, o zaman çok üzüldüm, ama sonra alıştım" (Metin ve Hilal).

Ebeveynlerin kardeşleri de düşüncelerini şu sözlerle dile getirmişlerdir.

"…her ikisi de ikimizin kardeşi, canımız. Bir arada doğduk büyüdük. Bizim oralarda çocuğu olmayan çok aile var, bizim de çocuğumuz olmadı, biz evlatlık almadık ama yeğenimizi evlat gibi büyüttük, okuttuk, evlendirdik. Orhan'ın da Reyhan'ın da hepimizin üzerinde emeği var. Çocukları çok severler. Büyüğümüz annemiz araya girdi, kerkesle konuştu, ikna etti, hepimiz de uygun gördük… oldu işte, çok da iyi oldu…" (Ramazan ve Seyhan).

Daha önce sosyal inceleme raporu düzenlenen benzer ailelerde, her ne kadar doğacak çocuğun evlatlık verilmesine önceden karar verilmiş olsa da çocuktan ayrılmanın biyolojik anne için çok zor olduğu, aslında çoğunlukla çocuğunu vermekten vazgeçtiği, ancak aile içerisindeki dengeleri bozmamak için çocuklarını verdikleri gözlemlenmiştir.

Araştırmacının bu evlat edinme süreciyle ilgili hazırlamış olduğu sosyal inceleme raporunun değerlendirme ve sonuç bölümünde yer alan bilgi özetlenerek aşağıda belirtilmiştir;

"Taraflarla yapılan görüşmelerde ilişkilerinin iç içe, düzeyli, uyumlu ve sıcak olduğu; maddi ve manevi dayanışma içerisinde oldukları anlaşılmıştır... Davacı ailenin bebekken evlatlık alarak büyüttükleri çocuğa sevgiyle yaklaştıkları gözlenmiştir. Diğer yandan evlat edinme durumunu tarafların ve yakınlarının benimsedikleri ve destekledikleri anlaşılmıştır. …evlat edinilmek istenen Hakan'a bir sırrın olduğunda kiminle paylaşırsın sorusuna "annemle ve babamla" şeklinde cevap vermesi çocuğun kendisini evlat edinen aileye ait hissettiğinin kuvvetle göstermektedir" (SİR).

Türk Medeni Kanunu'nun 305 maddesinde "Bir küçüğün evlât edinilmesi, evlât edinen tarafından bir yıl süreyle bakılmış ve eğitilmiş olması koşuluna bağlıdır…" bilgisi yer almaktadır. Evlat edinen aileyle yapılan görüşmede bir yıl sonra evlat edinmek üzere mahkemeye başvurabicekken, 12 yıl beklemelerinin nedenleri sorulmuş, Evlat edinen baba bu konuları çeşitli olaylarla ilişkilendirerek şöyle açıklamıştır;

"Aslında biz bu çocuğu direkt üzerimize yazdırabilirdik, bizim köyden birisi direkt üzerine yazdırmıştı. Biz de anlayıp ortamı görmek istedik. Zaten Hakan evde doğmuştu ve henüz nüfus kütüğüne kaydedilmemişti, doğum raporu yoktu. Doğrudan üstümüze mi? kaydedeceğiz yoksa evlatlık mı? Edineceğiz, bunları düşündük, araştırdık sorduk, öğrendik ki başta miras olmak üzere çok sorun oluyormuş. Yani köydeki örneği gördük hata yapmak istemedik. Bu nedenle çocuğu biyolojik anne babasının kütüğüne geç yazdırdık" (Orhan).

3.2.3. Ailelerin Birbirleriyle ve Evlat Edininilen Bireyle İlişkileri:

Bu çalışmanın katılımcıları geniş aile kültürü içerisinde yetişmiş, benzer sosyal ilişkiler içerisinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Katılımcılarla yapılan görüşmede, bu kadar iç içeyken ilişkilerindeki dengeyi nasıl sağladıkları ve bu ilişkileri günümüze kadar nasıl sürdürdükleri merak edilmiş ve katılımcılar bu konuda şunları söylemişlerdir;

Evlatlık alan baba, her iki ailenin çocuklarının ebeveynlerine nasıl hitap ettiklerini anlatmıştır;

“Hakan doğmadan önce ağabeyimin çocukları bana ‘Orhan baba’ eşime de ‘Reyhan anne’ diyorlardı. Biz Hakan’ı evlat edindikten sonra da Hakan bana ‘baba’ eşime de ‘anne’ diye hitap etti; diğer aileye de ‘Mehmet baba’ ve ‘Hilal anne’ diye hitap etti. Hatta torunları da bana ‘Orhan dede’ eşime de ‘Reyhan babaanne ve Reyhan anneanne’ diye hitap ediyorlar” (Orhan).

Evlatlık alan babanın bu açıklamaları çocuklar açısından yıllar içerisinde durumu nasıl yönettiklerini açıkça ortaya koymaktadır. Ebeveynlerin rollerini ve işlevlerini, çocukların kendilerine hitap biçimiyle şekillendirmişlerdir. Ayrıca bu konuyu tüm ebeveynler dile getirmişlerdir.

Evlatlık veren anne duygularını dile getirirken zaman zaman ikilem yaşamıştır. Hakan’la ve evlat edinen aileyle ilgili şunları söylemiştir;

“İlişkilerimiz eskinin aynısı, yani çocuğumuzu verince bir değişiklik olmadı. Benim çocuklarımın hepsi onları çok sever, şimdi torunlarımı da çok severler… Hakan’ı diğer çocuklarımdan hiç ayrı tutmadım, ama gönlümde ki yeri (duygularını zorlukla ifade etmiştir) yanındaki çocuklarım gibi olmuyor. Yani yanındaki çocuğun başka, o çocuk başka. Çünkü o çocuk onların olmalı. Bunu kabullendim… Vallahi ne olursa olsun sonuçta o benim bir tarafım canım. Evet, kendi çocuğum gibi de düşündüm, hiç ayrılmadım ki, bilemedim hiç, buradayız zaten yan yanayız…” (Hilal).

Evlatlık veren baba, Hakan’la ve evlat edinen aileyle ilgili şunları söylemiştir; “Sonuçta, çocuk her gün gözümün önünde, elimin altında gibi. Rahmetli babam bu işe çok sevindi”. Hakan’ın biyolojik ağabeyi Cemal bu konuda duygularını şöyle açıklamıştır;

“Çok küçüktüm, kardeşimin evlatlık verildiği zamanı çok iyi hatırlıyorum, her şey normal gibiydi, ama annem o sıralar gizli gizli ağlardı. Zaman geçtikçe hep birarada vakit geçirdiğimiz için her şey normaldi. Hakan hep benim kardeşim gibiydi…” (Cemal).

Hakan’ın biyolojik ablası Seyhan da düşüncelerini şöyle açıklamıştır; “Hakan benim çocuklarımı çok seviyor, benim çocuklarım da onu. Ben bazan bizi üç kardeş, bazan de iki kardeş gibi hissediyorum”.

Evlatlık veren ailenin Hakan’ı evlatlık verme konusunda aslında istekli olmadıkları, aradan geçen uzun yıllar içerisinde durumu kabullendikleri ya da çocuklarını yakından görebilmek için hep birbirlerine yakın yerlerde ikamet ettikleri değerlendirilebilir.

3.2.4. Evlatlık Verilen Bireye, Evlatlık Olduğunun Ne Zaman, Nasıl Söylendiği:

Evlatlık veren ve alan ailelerin çok yakın ilişkiler içerisinde olmaları, evlatlık bilgisinin çocuktan gizlenmesini neredeyse olanaksız kılmaktadır. Bu konuda taraflara sorulduğunda evlat edinen anne “Hakan okula yeni başlamıştı, halasının kızı söylemiş, bize konuyu hiç açmadı, biz de açmadık” demiştir; ancak evlat edinen baba “aslında bu konuyu hiç saklamadık, duymaması imkânsız diye düşünmüştük” demiştir. 2007 yılında ki sosyal inceleme sırasında bu soruyu yine baba cevaplamış ve “doğumundan itibaren bu konuyu hiç saklamadık, biraz büyüyünce, bizi anlamaya başladığında hep beraber oturup kendisine anlattık, davranışlarında bir değişiklik olmadı” demiştir.

Bu konuyla ilgili olarak evlatlık veren anne şunları anlatmıştır; “galiba önce halasının kızı Hakan’a söylemiş, çocuklar arasında konuşulmuş, aynı gün okuldaki sınıf arkadaşları öğretmene ‘bu besleme’ demiş. Hakan da gelip bana babamgilin çocuğu olmadığı için mi? beni verdiniz dedi”.

Hakan’la yapılan görüşmede evlat edinildiğini nasıl öğrendiği ve sonrasında neler yaptığı konuşulmuştur; Hakan “unuttum” diyerek isteksiz davranmış, sonra şunları söylemiştir; “Galiba altı yedi yaşımda öğrendim evlatlık olduğumu, herhalde okula başladığımda, birinci sınıftaydım, gerisini hatırlamıyorum.” Daha sonra bu konuyu kimseyle konuştun mu? sorusuna “kimseyle hiçbir şey konuşmadım” demiştir.

3.2.5. Evlat Edinen ve Evlatlık Veren Ailenin Tecrübeleri ve Tavsiyeleri:

Yapılan görüşmelerde, evlat edinme sürecinin resmen gerçekleşmesinin ardından, Hakan’la ilgili yaşadıkları en mutlu hatıraları ve en olumsuz anıları öğrenilmeye çalışılmış; ebeveynler bu konular üzerinde düşünmüş, ancak somut bir anı hatırlayamamışlardır. Liseden mezun olmasını, askerden dönmesini mutlu anı, askere gitmesini de ayrılacakları için olumsuz anı olarak anlatmışlardır. Hakan’da bu konuda annesinden ayrılacağı için askere giderken çok üzüldüğünü belirtmiş, bunun dışında olumlu ya da olumsuz bir anı anlatmamışlardır. Görüşülen kişiler “her şey çok güzel, çok güzeldi” demişlerdir.

Evlat edinen anne çocuğunun memnun olmadığı bir özelliğini şöyle açıklamıştır;

"Hakan oldum olası uykudan geç kalkar, okul zamanı hariç, hiç kıyamadım, uyandırmadım oğlumu. Biz erken kalkarız, kahvaltıyı kendimiz yaparız, sofrayı toplarım. O ne zaman uyanırsa yeni kahvaltı hazırlarım. Bir de işlerini çok yavaş yapar, tez canlı değildir. Sakin bir çocuktur. Askerden geldikten sonra eve hiç geç gelmedi, arkadaşları az zaten, bir yerlere gitmez. Yani ne biz onu üzdük ne o bizi üzdü" (Reyhan).

Her iki aileye de evlat edinmeyle ilgili olarak; evlat edinmek isteyenlere ya da çocuğunu evlatlık vermek isteyenlere tavsiyelerinin ne olacağı sorulmuştur;

Evlatlık alan anne "…bilmediği çocuğu, bilmediği aileden almasınlar, kendinden olanlardan alsınlar. Aynı köylün de olabilir ama kan bağı her zaman daha iyidir" olarak açıklamış ve baba Orhan'da şöyle devam etmiştir; "Ailede de akrabaya çocuk verenler var, onlar da mutlu memnun. Kız kardeşimin eşi evlat edinilmiş, şimdi 90 yaşındaki yaşlı babasına bakıyor. Yani evlat edindiği çocuğu kendisine bakıyor."

Evlatlık veren aile de akrabalarından, arkadaşlarından örnekler vererek mutlaka kan bağı varsa evlatlık verilebileceğine vurgu yapmışlardır. Burada aileler inandıkları modeli dile getirirken aynı zamanda doğal olarak kendilerini de onaylamaktadırlar.

3.2.6. Evlat Edinen Ailenin Geleceğe İlişkin Görüşleri:

Evlatlık alan anne oğlunun evlenmesi konusunda düşündüklerini ve bu konuda neler yaptıklarını şöyle açıklamıştır.

"Hakan'ı evlendirebilirsek ne mutlu bize, evlenirse bizim için her şey tamam. Konuştuğu anlaştığı bir kız vardı, ama olmadı. Biz de sorup soruşturuyoruz, bir kız bulduk, önce biz gidip gördük beğendik, annesiyle konuştuk, Hakan'a söyledik, tanıştırdık, şimdi görüşüyorlar. Bulduğumuz kızın iyi bir ailesi var, annesi babası da garibanmış, iki kız kardeşler birine başka biri sahip çıkmış. Öbürüne de biz sahip çıkalım dedik. Hakan'da gidip geliyor birbirlerine ısınırlarsa anlaşırlarsa olur inşallah, öyle gözüküyor" (Reyhan).

Bu açıklamalardan, evlat edinen anne ve babanın çocuklarına ekonomik anlamda iyi bir gelecek hazırladıkları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte ebeveynlerin gelecekte kendi bakımlarının sağlanmasına yönelik beklentilerinin de bulunduğu görülmektedir. Bu doğrultuda Hakan'ın evliliği konusunda yönlendirici bir tutum sergiledikleri ve ihtiyaç sahibi bir gelin adayını bularak Hakan ile tanıştırdıkları değerlendirilmektedir.

Evlat edinme sürecine ilişkin bulgular ekolojik sistem yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde aileler arasındaki akrabalık ilişkilerinin önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Özellikle evlat edinme kararının aile büyükleri ve akrabalar arasındaki etkileşimler sonucunda şekillenmesi, sürecin yalnızca çekirdek aile içinde değil, Bronfenbrenner'in ekolojik sistem yaklaşımında tanımlanan mezo sistem düzeyinde yer alan geniş aile ilişkileri içerisinde oluştuğunu göstermektedir.

3.3. Evlat Edinilen Bireyin Deneyimleri ve Değerlendirmeleri

Bu çalışmanın öznesi olan ve evlat edinilen Hakan, evlat edinmeye ilişkin görüşlerini kısa cümlelerle ifade etmiştir. Hakan, yöneltilen her soruya düşünerek cevap vermiş, isteksiz olabileceği düşünülerek, birkaç kez istediği zaman vazgeçebileceği belirtilmiş, ancak her defasında devam etmek istediğini söylemiştir.

3.3.1. Aidiyet Duygusu ve Kimlik Algısı:

Her iki ailenin yakın oturması ve iletişimlerinin güçlü olması dikkate alınarak, kendisini daha çok nereye ait hissettiği ile ilgili soruya, kendisini evlat edinen aileyi kastederek "Buradakilerle iyiyim" demiştir. Biyolojik ailenin kendisini neden evlatlık verdiği ile ilgili olarak "çocukları olmadığı için beni buraya verdiklerini biliyorum, ben küçük olduğum için de beni aldılar, yani en küçük olduğum için, olay böyle olmuş" şeklinde ifade etmiştir. Bu açıklamayı yaparken köylerindeki benzer ailelerde zaten küçüklerin evlatlık verildiğini, bunun kaçınılmaz bir durum olduğunu karşılıklı diyalog içerinde belirtmiştir.

3.3.2. Çoklu Ebeveyn Etkisi ve Bireyin Aile İçindeki Konumu:

Biyolojik aile ve yakın akraba ilişkileri konusunda "Çok gitmiyorum, sadece onlara değil (biyolojik ailesini kast ederek) kalabalığı sevmiyorum. Bayram ziyaretlerine giderim aslında ama çok gitmem. Yani bitişiğimizde halam var, ona giderim" şeklinde cevap vermiştir. Ayrıca biyolojik annesinin diğer iki çocuğu ve kendisiyle ilişkilerini nasıl değerlendirdiği sorusuna "diğer çocuklarıyla aynı değil bence, kesin bir şey söyleyemem ama benim buraya ait olduğumu düşünüyordur. Çünkü ben öyle hissediyorum." Bu diyaloglar biyolojik ailesiyle yakın duygular içerisinde olmadığını düşündürmüştür.

3.3.3. Damgalanma "besleme" Kavramı:

Okuldaki arkadaşlarının kendisiyle ilgili öğretmenine "Besleme Çocuk" olduğunu söylemiş olmaları nedeniyle, bu konudaki durumu anlamak üzere, evlat edinilmeyle ilgili başta okul arkadaşları olmak üzere yakın çevresindekilerin kendisine neler söylediği, kimlerle hangi konularda konuştuğu öğrenilmek istenmiştir. Görüşmelerde evlat edinildiğini öğrendiği okulla, öğretmeniyle ve arkadaşlarıyla ilgili açıklama yapmak istemediğini belirtmiştir ve "Unuttum" diyerek geçiştirmiştir. Diğer yandan lise birinci sınıftayken duygularını arkadaşlarıyla paylaştığı yıllara ilişkin şu açıklamayı yapmıştır; "…lisedeyken arkadaşlarımla konuştum, birisi bana sormuştu, ben de ona anlatmıştım olanları, …sen bu durumu nasıl kabulleniyorsun diye duygularımı sordu, sonra başka arkadaşlarımda sordu, …ben de yok ki bir durum sorun yok demiştim".

Evlat Edinilen Bireyin Evlat Edinmeye Ilişkin Değerlendirmeleri:

Hakan gelecekle ilgili yaşamını nasıl sürdüreceğini, içerisinde duygu ve heyecan olmayan bir diyalogla şöyle anlatmıştır; "Aynı, bir şey değişmeyecek. Şimdi çiftçilik yapıyoruz, burada geçinmeyi düşünüyorum, kazancımız bize yetiyor. Üst kata benim için ev yapıldı orada otururum, ev var hazır" şeklinde açıklamıştır.

Hakan'a kendi tecrübelerinden yola çıkarak, evlat edinen, çocuğunu evlatlık veren aileler ile evlat edinilen çocuklara tavsiyelerinin neler olabileceği sorulmuş; üzerinde hiç düşünmeden açık ve net olarak şunları söylemiştir;

"Çocuğu olmayan aileler evlat edinebilir, ama ailesiz bir çocuğu evlat edinebilirler. Benim gibi ailesi olan bir çocuğu da evlat edinmesinler. Ben iyiyim de ama herkes benim gibi iyi olmayabilir. Huzursuz bir çocuksa evlatlık verilmesin yakınlarına, mümkünse ailesi olmayan çocuk evlat edinilsin. Ailesi olanlar mümkünse edinilmesin. Evlatlık alan aileler çocuklarını büyütürken iyi davransınlar, çocuklarını her türlü şiddetten uzak tutsunlar, çocuklarını sevsinler, iyi bir evlat yetiştirmeye çalışsınlar, güzel davransınlar, bu herkes için geçerli bir tek evlatlık çocuk için değil. En çok da evlatlık olduğunu çok hissettirmesinler. Evlatlık olan bir çocuğa önerim mutlu olmaya çalışsın. Çocuğa başka ne gibi tavsiyede bulunabilirim ki?" (Hakan).

Bu açıklamalardan, Hakan'ın evlat edinilme sürecinden tam anlamıyla memnun olmadığı anlaşılmaktadır. Özellikle ailesi olan çocukların evlatlık verilmemesi gerektiğini dile getirmesi dikkat çekicidir. Bunun yanı sıra, evlat edinilen bireyin zaman zaman evlatlık olduğunu hissetmesi de süreçte yaşanan önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Evlat edinilen bireyin deneyimleri değerlendirildiğinde, sürecin yalnızca aile içi ilişkilerle sınırlı olmadığı; aynı zamanda içinde bulunulan hukuksal sistem ve kültürel bağlamdan da etkilendiği görülmektedir. Katılımcıların ifadelerinde yer alan geleneksel değerler ve toplumsal normlar, evlat edinme uygulamalarının toplum içerisinde nasıl anlamlandırıldığını göstermektedir. Bu durum evlat edinme süreçlerinin Bronfenbrenner'in ekolojik sistem yaklaşımı çerçevesinde makro sistem düzeyinde yer alan kültürel ve toplumsal değerlerden etkilendiğini ortaya koymaktadır.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, yakın akraba ilişkilerine dayalı olarak ait oldukları kültürel doku içerisinde idealize edilmiş bir evlat edinme olgusu; mikro, mezzo ve makro sistemde, aile yaşam döngüsü içerisinde ele alınmış; katılımcıların evlat edinme sürecindeki deneyimlerine ilişkin elde edilmiş verileri konuyla ilgili diğer çalışmalarla karşılaştırılarak aşağıda sunulmuştur.

Türkiye'de aracı kurum olmadan evlat edinmek isteyenler genellikle istenmeyen gebelikler ve çeşitli nedenlerle çocuğunu bakıp büyütemeyen ailelerle bağlantı kurarak ya da çocuk sahibi olan yakın akrabalarından kendileri için evlatlık çocuk yapmalarını isteyerek çocuk sahibi olmaktadırlar. Türkiye'de kapalı evlat edinme sistemi benimsenmiş olmasına rağmen, yakın akraba yoluyla evlat edinenlerde açık sistem kullanılmaktadır (Çabuk, 2023). Bu çalışmada Evlat edinen ve evlatlık veren ebeveynlerin doğup büyüdüğü yerleşim yerinde, geleneksel bir kültür olarak evlat edinme modeli açık ve yakın akrabadan çocuk evlat edinme biçiminde normalleşmiştir. Bu olguda da evlat edinmeyle ilgili tüm fikirlerin bu anlayışa göre şekillendiği anlaşılmaktadır. Şöyle ki;

Evlatlık veren aile ve evlatlık alan ailenin akrabalık ilişkileri güçlü durumdadır.

Evlatlık veren baba ile evlatlık alan baba kardeşlerdir.

Evlatlık alan anne ve babanın kardeşlerinden biri birbirleriyle evlilerdir.

Ebeveynlerin kardeşlerinde benzer biçimde evlat edinenler vardır.

Evlat edinmede aile büyükleri aracı olmakta ve tüm ilgililerden onay alınmaktadır.

Çoğunlukla ailenin en küçük çocuğu evlatlık verilmektedir.

Ebeveynler evlat edineceklere tavsiye verirken, kan bağı olması gerektiğine inanmaktadırlar.

Bronfenbrenner (1974), sistem ve ekolojik sistem teorilerini, bireyin çevresiyle ve davranışları arasındaki ilişkilerini "birey ve çevre" etkileşimine göre anlamanın önemine vurgu yapmıştır. Buradan hareketle evlat edinenlerin ait oldukları sosyal çevreden etkilenerek nasıl karar verdikleri şöyle açıklanabilir: Bu olgudaki ebeveynler ve onların da ebeveynleri geniş aile kültürü içerisinde yetişmiş ve ait oldukları toplumun kurallarına göre hareket etmektedirler. Yaşadıkları yerde yakın akraba çocuklarının evlatlık olarak tercih edilen bir yöntem olarak kullanılması, evlatlık veren ailede biyolojik annenin babası ile her iki ailedeki erkek eşin annesi, evlatlık sürecinde karar veren konumunda etkili olmuşlardır.

Tek bir olguyla genelleme yapmak mümkün olmamakla birlikte, bu olguda tüm katılımcıların kendilerini çevreleyen ekolojik sistemden etkilendikleri, evlat edinilen çocuğun yasal olmasa bile pratikte çoklu ebeveynin etkisine maruz kaldığı ve aile yaşam döngüsü içerisinde zamanında gerekli desteği alamadığı için zorlandıkları anlaşılmıştır.

Gupta-Kagan (2014), çocuğun yetişmesinde, açık evlat edinme sisteminde, evlatlık alan ebeveyn ile evlatlık veren ebeveynin çocukla olan yakın etkileşimini çoklu ebeveynlik olarak açıklamıştır. Buradaki ekosistemde de çoklu ebeynlik söz konusudur. Gupta-Kagan (2014), aynı zamanda çoklu ebeveynlikte yetişkin çatışmalarının çocuklar ve ilişkiler üzerinde zararlı sonuçlara yol açma olasılığından da söz etmiştir. Bu olguda, çoklu ebeveyn durumunu anlamamızı sağlayan birçok gösterge olmakla beraber, evlat edinmedeki ilişkileri düzenleyen ebeveyn rolleri çocukların ebeveynlerine hitap biçimiyle anlaşılmaktadır. Hakan, kendisini evlat edinenlere anne ve baba olarak; biyolojik ailesine önce ismini sonra anne ya da baba olarak hitap etmektedir.

Brodzinsky (2011); Çocuklar, ebeveynlerinden, doğum kökenleriyle olan bağlantıları da dahil olmak üzere, evlat edinme hikayelerini öğrendikçe, hayatları yeni bir anlam kazanır; ayrıca yeni zorluklar ve komplikasyonlar ortaya çıkar. Bu yeni bilgileri anlamanın ve sağlıklı bir öz-duyguya entegre etmenin yollarını bulmanın, evlat edinilmiş çocuklar için önemli bir gelişimsel görev olduğunu ve bu süreci desteklemenin, evlat edinen ebeveynler için kritik bir sorumluluk olduğunu belirtmiştir. Bu olguda çocuğun yakın ilişkiler içerisinde büyüdüğü akraba çevresinde evlat edinildiğini okul öncesi dönemde öğrenmemesi mümkün gözükmemektedir. Araştırma sırasında evlat edinilen çocuğun 30 yaşında olduğu göz önünde bulundurulduğunda, kısa konuşmalar dışında ne biyolojik ailesinin ne de evlat edinen ailesinin evlat edinme hakkında konuşmamış olmaları, sorumluluklarını yerine getirmediklerini göstermektedir.

"Besleme" kelimesi, Türkiye'de kültürel bir olgu olarak bilinmektedir. Ünal (2015) bir çalışmasında besleme ile ilgili, geçmişte yetersizlik nedeniyle ailesi tarafından varlıklı ailelere evlatlık olarak verilen çocuklar için "besleme çocuk" tabirinin kullanıldığını ve durumun "sen beslemesin", "sığıntısın" anlamına geldiğini ve çocuğun aile içindeki konumunu açıkladığını, ayrıca çocuğun ailenin öz çocuğu

olmadığını gösterdiğini belirtmiştir. Karatay (2017) bir çalışmasında, Osmanlı toplumunda "Kölelik, evlatlık-beslemelik ve ücretli bakıcılar" olmak üzere üç çeşit hane içi işçiler olduğunu belirtmiştir. Genel olarak bilinen ve halk arasında yaygın olarak kullanılan anlamı ise, bir ailenin, bir çocuğun minimum ihtiyaçlarını karşılamak üzere yanına almasıdır. Hakan'ın okuldan arkadaşlarının öğretmenine Hakan için "besleme" olduğunu söylemiş olmaları; bu kavramın çevrede sığıntı olarak biliniyor olması, Hakan'ın sıklıkla "unuttum" kelimesini neden kullandığını açıklamaktadır. Besleme kavramı Hakan'ın aile içerisindeki konumunu kaybetmemek için aile dışındaki ilişkilerinden geri çekilmesine, kendisini damgalanmış olarak hissetmesine neden olalabilir.

Brodzinsky & Pinderhughes (2002) başka bir çalışmasında, aile yaşam döngüsü içerisinde, evlat edinen ailenin yaşamında çocukları ve ebeveynleri etkileyen çeşitli zorluklar olduğunu tespit etmişler ve bunların içerisinden en çok zorlandıkları iki sorunu öne çıkarmışlardır. Bunlardan ilki evlat edinme bilgisini çocuklarıyla nasıl paylaşacakları, diğeri ise evlat edinmenin anlamını çocuğun sağlıklı bir şekilde anlamasını nasıl sağlayacakları ve bunu nasıl sürdürebilecekleridir. Bu çalışmada ailelerin içerisinde bulunduğu ekolojik sistemde, çocuklarıyla evlat edinme hakkında konuşmaktan uzak durdurkları anlaşılmaktadır. Hakan, doğduktan 58 gün sonra evlat edinen aileye verilmiş, 11 yaşındayken mahkemeye dava açılmış ve 12 yaşındayken resmi işlemler tamamlanmıştır. Evlat edinme işlemlerinin geç başlatılması, bu süre içerisinde Hakan ile evlat edinme hakkında konuşulmamış olması, Hakan'da aidiyet konusunda tereddüt oluşturmuştur. Burada gözlenen başka bir durum da evlat edinen ebeveyn özlemini duydukları çocuklarına kavuşmuş; bu durumu korumak ve sürdürebilmek için çocuklarıyla aralarında hassas bir ilişki biçimi geliştirmişlerdir. Evlat edinen ailenin başka bir kaygısı da çocuklarının bir gün biyolojik ailesine dönme isteğinin olabileceğidir. Bu hassas durum, ilişkilerinin kırılgan olmasına sebep olmuştur. Özatalay'ya (2014) göre, böyle anneler çocuklarının neredeyse tüm sorumluluklarını üstlenmekte, bir yandan aşırı korumacı ve toleranslı tutum sergilemekte, diğer yandan yetersizlik duyguları yaşamaktadırlar.

Özetle; çalışmanın öznesi konumunda olan ve evlat edinilen Hakan yakın akraba ilişkilerine dayalı evlat edinme sistemine ilişkin görüşünü başkalarına tavsiye verirken şöyle belirtmiştir: Çocuğu olmayan ailelerin evlatlık almasını; ancak çocuğu olan ailelerin çocuklarını vermemesi gerektiğini; yani sadece ailesi olmayan çocukların evlatlık verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu durum Hakan'ın yakın akrabalık ilişkileri içerisinde evlat edinilmekten memnun olmadığını göstermektedir.

Evlat edinmeye ilişkin öneriler:

Türkiye'deki evlat edinmelerin %70'den fazlası, aracı kurum olmadan yapılmakta olup, bunların önemli bir kısmı buradaki olguda olduğu gibi yakın akrabalar arasında gerçekleşmekte ve çocuğun yüksek yararı ilkesi yerine, ailenin çocuk ihtiyacının gidermesi biçiminde benimsenmektedir. Evlat edinme sırasında ve sonrasında çocuğun ve ailenin sosyal hizmet uzmanlarından gerekli desteği alabileceği hukuksal ve idari düzenlemeler yapılmalıdır.

Evlat edinme bütün olarak değerlendirildiğinde, evlat edinmenin bir sistem ve süreç olduğu ömür boyu devam ettiği; bu nedenle tarafların ihtiyaç duyduklarında tüm aşamalarda kolay erişebilecekleri, içerisinde izlemenin de olduğu psiko-sosyal hizmet alabilecekleri destek mekanizmasının oluşturulması ve uzmanlaşmış meslek elemanlarının görev alması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Adalet Bakanlığı, (2021...-2011). Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü "Adli İstatistikler" Ankara. Erişim Adresi, https://adlisicil.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/adalet-istatistikleri-yayin-arsivi. Erişim tarihi 12 Nisan 2025.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB). Yıl sonu verileri, Erişim Adresi https://www.aile.gov.tr/media/108736/kurumsal-istatistikler.pdf Erişim tarihi. 11Nisan 2025

Akıntürk, T. Ateş, D. (2019). Türk Medeni Hukuku, Aile Hukuk İkinci Cilt. Yenilenmiş 21. Baskı. İstanbul Beta yayıncılık, (s 369-390)

Akturan, U. (2008). 9. Bölüm doküman incelemesi, Nitel araştırma yöntemleri NVivo 7.0 ile nitel veri analiz, Editör Baş T ve Akturan U, Ankara, Seçkin yayınevi, (s. 117-23)

Berg, B. L. & Lune, H. (2015). Qualitativeresearchmethods in thesocialsciences. Konya: EducationBookstore

Braun, V. ve Clarke V. (2019). Psikolojide Tematik Analizin Kullanımı. Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, 7(2), 873-898.

Brodzinsky, D. M. (2011). Children'sunderstanding of adoption: developmentaloathclinicalimplications. Professional Psychology: ResearchoathPractice, 42(2), 200-207.

Brodzinsky, D. M. & Pinderhughes, E. E. (2002). Parentingand childdevelopment in adoptive families. In M. Bornstein (Ed.), Handbook of parenting: Children and parenting (Vol. 1, pp. 279–311). Mahwah, NJ: Lawrence ErlbaumAssociates.

Bronfenbrenner, U. (1974). Developmentalresearch, publicpolicy, andtheecology of childhood. Child Development, 45(1), 1-5. https://www.jstor.org/stable/1127743

Bronfenbrenner, U.& Morris, P.A. (1998). Theecology of developmentalprocesses. Handbook of childpsychology, 1(5), 993-1028. Erişim adresi: https://sites.google.com/site/dsmktylenda/content/bronfenbrenner-s-ecological-theory Erişim tarihi: 01 02 2024.

Carter, B. & McGoldrick, M. (2005). Overview: Theexpandedfamily life cycle: Individual, family, andsocialperspectives. In B. Carter & M. McGoldrick (Eds.), Theexpandedfamily life cycle: Individual, family, andsocialperspectives (pp. 1–26).

Cihan, F. G. (2020). Aile yaşam döngüsü. Konuralp MedicalJournal, 12(2), 313-315.

Creswell, J.W. (2013). Qualitative Inquiry & Research Design: Choosing among Five Approaches. Los Angeles, CA: Sage.

Çabuk G. (2023), Aracı kurum olmadan evlat edinme 20 vaka örneği, Ankara: Nika Yayınevi- 205 1. Baskı: Mart 2023

Duran, R. (2021). Türkiye Aile Yapısında Evlat Edinme Üzerine Bir Değerlendirme. Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 5(1), 19-31.

Duvall, E. M. (1971). Familydevelopment. Philadelphia: J. B. LippincottCompany

Erkan, Z. & Uyar, S. (2021). Aile Yaşam Döngüsüne Yönelik Çalışmaların İncelenmesi. International Journal of EurasiaSocialSciences/Uluslararasi Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, 12(44).

Gupta-Kagan, J. (2014). Non-exclusiveadoptionandchildwelfare. Ala. L. Rev., 66, 715.

Karatay, A. (2017). Türkiye'de Koruyucu Aile: Kökenleri, Gelişimi ve Bugünü. Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (5), 389-427. https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.3.5.30

Karataş, Z. (2020). Evlat Edinme Sürecinde Biyolojik Annenin Hak Arama Mücadelesi: Vaka Sunumu. Toplum ve Sosyal Hizmet, 31(3), 1394-1414.

Köseoğlu, B. & Kocaağa, K. (2011). Aile hukuku ve uygulaması: bilimsel görüşler, yargı içtihatları. Ekin Basın Yayın Dağıtım.

Ntshongwana, Z. & Tanga, P. (2025). Strategies For Mobilising The Community To Prevent Family violence: the role of socialworkers. Social Work / MaatskaplikeWerk, 61(1), 50-72.

Özatalay, E. (2014). Çocuk Ruh Sağlığı, Aile danışmanlığı eğitimi sertifika programı. Aile danışmanları derneği yayınlanmamış ders notları.

Palacios, J. &Brodzinsky, D. (2010). Adoptionresearch: Trends, topics, andoutcomes. International Journal of Behavioral Development, 34, 270–284.

Resmî Gazete. (1983). 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu. Erişim adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18059.pdf, Erişim tarihi: 04.04. 2025

Resmî Gazete. (1995). 4721 Sayılı, Milletlerarası Sözleşme, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme.

Resmî Gazete. (2009). 14729 Sayılı, Küçüklerin Evlât Edinilmesinde Aracılık Faaliyetlerinin Yürütülmesine İlişkin Tüzük. Erişim Adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/03/20090315-2.htm Erişim tarihi: 05.02.2025

Resmî Gazete. (2001). 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu: 08.12.2001 tarih ve 24607 sayılı Resmî Gazete

Selman, A. & Uçar, R. (2017). Türk toplumu bağlamında aile yaşam döngüsü süreçleri. Toplum Bilimleri Dergisi, 11(22), 213-234.

Soares, J. Ralha, S. Barbosa-Ducharne, M. &Palacios, J. (2019). Adoption-relatedgains, lossesoath difficulties: the adopted child's perspective. Child andadolescent Socialwork Journal, 36, 259-268.

Ünal, A. (2015). Geleneksel Türk ailesinde çocuk ve çocukla ilgili inanç felsefesi: Kırgızistan örneği. Journal of Social Policy Studies/Sosyal Politika Çalismalari Dergisi, (35).

Walsh, F. (Ed.). (2017). Normal family processes growing diversityand complexity. (Trans. Ed. M. Kaya). (4th Edition). Ankara: Pegem Academy

Yıldırım, A. Şimşek, H. (2018). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. 11. baskı. Ankara. Seçkin yayınevi (s40-41; 181-200)

Yolcuoğlu, İ. G. (2009). Türkiye'de çocuk koruma sisteminin genel olarak değerlendirilmesi. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 18(18), 43-58.

Zastrow, C. (2018). Sosyal hizmete giriş. (Çev. Ed. D.B. Çiftçi). (5. Baskı). Ankara: Nika Yayınevi. (Orijinal Yayın Tarihi 2010)

Araştırma Makalesi / Research Article

Akrabalık Bağıyla Gerçekleşen Evlat Edinmelerde Ebeveyn Çocuk İlişkisinin Çeşitli Yönleriyle İncelenmesi

An Examination of Various Aspects of Parent-Child Relationships in Adoptions Based on Kinship Ties

Güngör ÇABUK

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.408

Geliş/Received: 03/01/2026	Kabul/Accepted: 09/03/2026

Introduction

In Turkey, adoption is only possible through a court decision, and two methods are used for this. One is applying to a state institution to adopt children in institutional care, and the other is adoption by mutual agreement between the biological parents and the adoptive family without any institutional involvement (Official Gazette of the Republic of Türkiye, 2001).

Adoption is a process and a system that affects the entire lives of children and families. Adoption is a service model that provides functional and permanent family-based care for children who cannot be cared for by their families, who need protection, who are vulnerable or exposed to risks, and is considered as a successful solution (Brodzinsky & Pinderhughes, 2002; Palacios & Brodzinsky, 2010; Brodzinsky, 2011; Walsh, 2017; Karataş, 2020). However, the proportion of adoptions that take place without an intermediary institution is more than 70% of the total adoptions, and a significant proportion of these take place among relatives. In adoptions between relatives, the spouses' need for a child is prioritized over the child's best interests.

According to Zastrow (2018), there are two distinct adoption models: open and closed. In closed adoption, the biological parents and the adoptive families do not know each other, while in open adoption, these two families officially recognize each other and remain in contact.

When the literature on adoption is examined, numerous studies have been conducted in the Western countries to date; focusing mostly on legal regulations, implemented policies, domestic and international adoptions, service providers in the field of child welfare, open and closed adoptions, and the impact of adoption on children and parents.

In Türkiye, studies have mostly focused on legal and administrative regulations, while studies concerning the social work profession have been insufficient. Unfortunately, no studies have been found that examine the dynamics between the child, biological family and the adoptive parents in adoptions carried out without intermediary institutions. Therefore, this study aims to obtain information about the life experiences—from past to present—of children who were formally adopted years ago through mutual agreement without applying to an intermediary institution, as well as those of the adoptive families, who are close relatives. The research examined the phenomenon of adoption, idealized within the cultural context based on close kinship ties, across the micro, mezzo, and macro levels, within the family life cycle. It is aimed to understand how the adoptive family, the adopted child, and the child's biological family have been affected by the adoption process, how they have overcome the challenges they encountered, and what their expectations for the future are.

The aim of this research is to examine, from a multidimensional perspective, the adoption experiences of closely related families who have formally completed the adoption process through mutual agreement, without resorting to an intermediary agency. Specifically, the research aims to reveal the life experiences of the adopted child, the adoptive family, and the child's biological family, from the past to the present.

Methods

Qualitative research techniques, case study approach, descriptive analysis, thematic analysis, and document analysis techniques were used. A single adoption case was identified for the study and data were collected from 10 participants involved in the case through in-depth interviews, focus group discussions, document analysis, and observation techniques; the obtained data are presented as direct quotations.

Results and Discussion

The adoptive parents and biological parents carried out the adoption process according to the traditional culture of the settlement where they were born and raised. In this case, it was understood that all ideas about adoption were shaped according to this understanding. Namely;

The kinship relations between the adoptive and biological families are strong.

The biological father and the adoptive father are siblings.

One of the siblings of the adoptive parents is married to each other.

There are other family members among the siblings who have adopted children in a similar way.

In adoption, the elders of the family act as intermediaries and approval is obtained from all relevant parties.

Mostly, the youngest child of the family is given up for adoption.

When parents give advice to those who will adopt, they believe that there should be a blood relationship.

Bronfenbrenner (1974) emphasized the importance of understanding the relationship between individuals' environments and behaviors through the interaction between the "individual and environment", using systems and ecological systems theories. From this perspective, it is possible to explain how adoptive parents make decisions under the influence of their social environment. In this case, the parents and their grandparents were raised within a broader family culture and act in accordance with the norms of their society. In the community in which they live, adopting children from close relatives is a commonly preferred practice. Accordingly, the biological mother's father in the biological family and the mothers of the male spouses in both families played influential roles as key decision-makers in the adoption process.

Participants were influenced by the ecological system surrounding them; the adopted child was exposed to the influence of multiple parents, and both the child and the parents struggled within the family life cycle due to not receiving necessary support at the appropriate times. Furthermore, living in close proximity to each other also affected the formation of all their relationships, which in turn influenced the child's sense of belonging and identity.

Gupta-Kagan (2014) explained the close interaction between the adoptive and biological parents with the child in an open adoption system as multiple parenting. Multiple parenting is also present in this ecosystem.

In another study, Brodzinsky & Pinderhughes (2002) highlighted two issues affecting children and parents in the lives of the adoptive family within the family life cycle. The first is how to share the information about adoption with their children, and the second is how to ensure that the child understands the meaning of adoption in a healthy way and maintain this understanding over time. In this study, it is observed that within the ecological system of the families, parents tended to avoid discussing adoption with their children.

Another observed phenomenon is that the adoptive parents have fulfilled their desire to have a child; in order to protect and maintain this bond, they have developed a sensitive form of relationship with their children.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

Uşak Mutfağının Türk Mutfak Kültürü Araştırma Şablonu Temelli Nitel Analizi

Qualitative Analysis of Uşak Cuisine Based on the Turkish Culinary Culture Research Template

Emrah YILDIZ[1]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.409

Geliş/Received: 04/01/2026	Kabul/Accepted: 09/05/2026

Öz

Bu araştırma, Nevin Halıcı tarafından geliştirilen "Türk Mutfak Kültürü Araştırma Şablonu" temelinde, Uşak mutfağını nitel doküman analizi yöntemiyle incelemeyi amaçlamaktadır. Elde edilen bulgular, yöre mutfağının günlük öğün pratikleri, ritüel temelli yemek uygulamaları, kutsal gün yemekleri ve geleneksel pişirme teknikleri açısından söz konusu şablonla yüksek düzeyde uyum gösterdiğini ortaya koymaktadır. Araştırma, Uşak mutfağında yemeğin kültürel belleğin ve toplumsal iletişimin bir taşıyıcısı olarak işlev gördüğünü göstermektedir. Özellikle törenlerde uygulanan "Takım" menü düzeni ve "Zini Hamursuzu" gibi simgesel ürünler, yemeğin toplumsal ilişkilerin dili olarak işlev gördüğünü ortaya koyan Mary Douglas'ın kuramsal yaklaşımıyla örtüşmektedir. Bu bulgular, Uşak mutfağını yemek ve ritüel ilişkisi ile somut olmayan kültürel miras bağlamında konumlandırmaktadır. Bununla birlikte çalışma, mevcut modelin gastronomi turizmi, coğrafi işaretler ve yerel gıda sistemleri gibi çağdaş boyutlarla genişletilmesinin analitik kapasitesini artıracağını ileri sürmektedir. Bu yönüyle Uşak mutfağı, mutfak mirası, kültürel sürdürülebilirlik ve toplumsal süreklilik arasındaki ilişkilerin anlaşılmasına katkı sunan önemli bir örnek oluşturmaktadır. Sonuç olarak bu çalışma, geleneksel mutfak sınıflandırma modellerini çağdaş kuramsal çerçevede yeniden değerlendirerek literatüre katkı sağlamakta ve Uşak mutfağının ritüel pratikler ve kültürel bellek aracılığıyla şekillenen yaşayan bir mutfak mirası alanı olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Mutfak mirası, kültürel bellek, gastronomi turizmi, coğrafi işaretler, yemek kültürü.*

Abstract

This study aims to analyze Uşak cuisine through the qualitative document analysis method based on the "Turkish Culinary Culture Research Template" developed by Nevin Halıcı. The findings indicate that local culinary practices demonstrate a high level of compatibility with the template in terms of daily meal patterns, ritual-based food practices, sacred-day meals and traditional cooking techniques. The study reveals that food in Uşak cuisine functions as a medium of cultural memory and a form of social communication. In particular, ritual practices such as the "Takım" menu structure in ceremonies and symbolic foods like "Zini Hamursuzu" reflect the role of food as a system of social relations, consistent with the theoretical framework of Mary Douglas. These findings position Uşak cuisine within the broader context of food and ritual and intangible cultural heritage. Furthermore, the study argues that expanding the existing framework by incorporating contemporary dimensions such as gastronomy tourism, geographical indications, and local food systems would enhance its analytical capacity. In this respect, Uşak cuisine represents a significant case for understanding the intersection of culinary heritage, cultural sustainability and socio-cultural continuity. As a result, the study contributes to the literature by re-evaluating

[1] **Sorumlu Yazar/Corresponding Author,** Öğr. Gör. Dr., Anadolu Üniversitesi Eskişehir Meslek Yüksekokulu, Eskişehir, Türkiye. emrahyildizz@hotmail.com

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Yıldız, E. (2026). Uşak Mutfağının Türk Mutfak Kültürü Araştırma Şablonu Temelli Nitel Analizi. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 10(3),1349-1365.

traditional food classification models within a contemporary theoretical framework and demonstrates that Uşak cuisine functions as a living laboratory of culinary heritage shaped by ritual practices and cultural memory.

Keywords: *Culinary heritage, cultural memory, gastronomy tourism, geographical indications, food culture.*

1. GİRİŞ

Yemek kültürü, bir toplumun tarihsel sürekliliği, toplumsal yapısı ve çevresel koşullarıyla doğrudan ilişkilidir. Yiyecekler yalnızca biyolojik bir gereksinimi karşılamakla kalmaz, aynı zamanda kültürel kimliğin, aidiyet duygusunun ve toplumsal hafızanın taşıyıcısıdır. Türk mutfak kültürü, bu açıdan zengin bir çeşitliliğe sahip olup tarih boyunca Anadolu coğrafyasındaki farklı uygarlıkların birikimiyle şekillenmiştir (Yalçın, 2023; Kılınç Şahin, 2025). Bu kültürel birikimin sistematik biçimde araştırılması gerekliliği, 20. yüzyılın sonlarında akademik bir boyut kazanmış ve Halıcı (1997) tarafından geliştirilen "Türk Mutfak Kültürü Araştırma Şablonu" daha sonra "yemek ve mutfak alan araştırmaları için soru kitabı" ismi ile daha uygulanabilir bir yapı ile basılı bir kitap haline gelmiş ve bu alandaki ilk bütüncül sınıflandırma örneklerinden biri olmuştur (Halıcı, 2020; Aslan vd., 2020). Halıcı'nın şablonu yöresel mutfak kültürünü; "günlük öğünler", "geçiş dönemleri", "kutsal günler", "neşeli günler", "istek sofraları", "diğer yiyecekler", "kışlık yiyecekler", "sofra düzenleri", "mutfak araçları", "pişirme yöntemleri", "servis düzenleri", "mutfak mimarisi", "içecekler" ve "yemek tarifleri" kategorilerini ve çeşitli alt boyutlarını detaylıca ele almaktadır (Halıcı, 2020). Yemeğe tarifin ötesinde bakan ve halk bilimi temelli kurgulanan bu şablon yerel mutfakların hem geleneksel bilgi aktarımını hem de toplumsal işlevlerini belgelemeye olanak tanımaktadır. Halıcı'nın şablonunun temel amacı, bir yörenin mutfak kültürünü mümkün olduğunca eksiksiz biçimde belgelemektir. Ancak zamanla mutfak kültürünün araştırma boyutları genişlemiş; günümüz gastronomi yazınında kültürel miras, sürdürülebilirlik, yerel ekonomi ve turizm ilişkileri de önemli başlıklar haline gelmiştir (Ören ve Ören, 2019). Bu nedenle Uşak mutfağı, Halıcı'nın tarihsel yöntemiyle değerlendirildiğinde hem şablona uygun geleneksel unsurları hem de çağdaş mutfak kültürü çalışmalarında yer alan yeni araştırma alanlarını birlikte sunmaktadır. Bu yönüyle araştırma, Halıcı'nın şablonunun bugün hâlâ geçerliliğini koruyan açıklayıcı yapısını vurgularken aynı zamanda gelecekteki mutfak kültürü araştırmaları için genişletilebilir bir model önerisi de ortaya koymaktadır.

Mutfak kültürünün beslenme alışkanlıklarının dışında toplumların kimlik, aidiyet ve değer sistemlerini şekillendiren kültürel bir yapı olarak ele alınması; yemeğin hazırlanması, paylaşılması ve tüketilmesi, bireysel eylemlerden öte toplumsal düzenin sembolik ifadeleri olarak değerlendirilmektedir. Douglas'ın (1972) çalışmasında belirttiği gibi "yemek toplumsal ilişkilerin dili"dir ve sofradaki düzen, bir toplumun içsel yapısını ve kültürel hiyerarşisini yansıtır. Bu nedenle yemek hem ritüellerin hem de gündelik yaşamın anlam kodlarını çözümlemeye olanak tanıyan güçlü bir antropolojik göstergedir.

Halkbilimi disiplini içinde 1970'li yıllardan itibaren derleme temelli bir gelişim gösteren Türk mutfak kültürü çalışmaları (Güler, 2010; Yalçın, 2023) bu çerçevede Türk Mutfak Kültürü Araştırma Şablonu (1997) ile yöresel mutfak kültürlerinin sistematik biçimde belgelenmesi açısından bir dönüm noktası oluşturmuştur. Şablon, mutfağı yalnızca tarifler bütünü olarak değil, ritüeller, inançlar ve toplumsal uygulamalarla ilişkili bir kültürel sistem olarak ele almaktadır. İlerleyen yıllarda ise, mutfak kültürü araştırmaları halkbilimsel çerçevenin ötesine geçerek gastronomi turizmi, toplumsal cinsiyet, sürdürülebilirlik ve kültürel miras yönetimi gibi temalarla genişlemiştir (Bessière, 1998; Counihan, 1999; Hall ve Sharples, 2003). Bu yönelim, Türk mutfak kültürü çalışmalarında Halıcı'nın şablonunun yeniden yorumlanmasını gerekli kılmaktadır.

Bu kapsamda Uşak mutfak kültürü, bu yeniden yorumlamanın anlamlı bir örneğini sunmaktadır. Bu çalışmada; Uşak mutfağı, Halıcı'nın şablonu çerçevesinde ele alınmakta ve Douglas'ın (1972) yemeği toplumsal bir sistem olarak yorumlayan yaklaşımıyla ilişkilendirilmektedir. Bu doğrultuda araştırma, Halıcı'nın şablonunun güncel gastronomi araştırmaları bağlamında ne ölçüde yeterli olduğu sorusuna odaklanmakta; literatürde mevcut çalışmaların büyük ölçüde betimleyici düzeyde kaldığı, ancak bu şablonun çağdaş kavramlarla entegrasyonunun sistematik biçimde ele alınmadığına dikkat çekmektedir. Bu çerçevede araştırmanın amacı, Uşak mutfak kültürünü Halıcı'nın (1997; 2020) sınıflandırmasına göre çözümlemek ve bu modelin günümüz mutfak araştırmalarında ne ölçüde "uygun" veya "tamamlayıcı" bir çerçeve sunduğunu ortaya koymaktır. Ayrıca araştırma, modelin analitik kapasitesini belirlemeyi ve genişletilebilirliğine ilişkin kavramsal bir boşluğu doldurmayı da amaçlamaktadır.

Böylece çalışma, Türk mutfak kültürü literatürüne hem kuramsal bir genişleme hem de yöresel bir derinlik kazandırmayı hedeflemektedir. Bu çalışmada, Halıcı'nın şablonunun Uşak mutfağına uygulanabilirliği değerlendirilirken literatürde yer alan güncel kavramların (coğrafi işaret ve gastronomi turizmi) bu çerçeveye nasıl eklemlenebileceği de tartışılmıştır.

1.1. Literatür

1.1.1. Uşak Mutfak Kültürü

Uşak mutfak kültürü, Türkiye'nin batısında yer alan Ege ve İç Anadolu mutfaklarının kesişim bölgesinde konumlanması nedeniyle, bölgesel sentez mutfakları arasında değerlendirilmektedir (Aylan, 2020). Bu konum, mutfağın hem malzeme çeşitliliğini hem de yemek hazırlama şekillerini belirlemiştir. Tahıl, baklagil, haşhaş ve süt ürünleri temelli beslenme şekli, Uşak halkının tarih boyunca tarımsal üretimle iç içe bir yaşam sürdürdüğünü göstermektedir. Arslan (2022) Uşak mutfağını kendine yeterli üretim sistemiyle şekillenen yerel gastronomik kültür olarak tanımlamaktadır. Gastronomi çerçevesinde değerlendirilen mutfak kültürünün kavramsal temeli yalnızca "yemek hazırlama" ile sınırlı değildir; aynı zamanda sofra düzeni, yeme zamanı, misafirlik geleneği ve tören yemekleri gibi sosyal kodları da kapsar (Güldemir vd., 2021). Halıcı (1997), Türk mutfak kültürünün halk bilimsel temsillerini incelerken bu bütüncül yapıya dikkat çekmiş ve yemek kültürünü "sosyal örgütlenmenin bir parçası" olarak tanımlamıştır.

Uşak mutfağı, yöresel ürünlerin kimlik belirleyici unsur hâline geldiği bir gastronomik yapıya sahiptir. Tarhana, haşhaş ezmesi, keşkek, zini hamursuzu ve demir tatlısı gibi yemekler aynı zamanda sosyal ilişkilerin düzenlenişini de temsil etmektedir. Bu bağlamda yemek, topluluk üyeleri arasındaki paylaşımı ve dayanışmayı güçlendiren ritüel bir araç niteliği taşımaktadır (Şahin, 2019). Bu yönleriyle Uşak mutfak kültürü somut olmayan kültürel mirasın yaşayan bir örneğini de temsil etmektedir (Sormaz vd., 2019). Dolayısıyla mutfak, kimlik, aidiyet ve kültürel aktarımın somutlaştığı bir alan olarak değerlendirilmektedir (Macit ve Kıran, 2022). Benzer biçimde Mintz ve Du Bois (2002), yemeği toplumsal hafızanın inşa edildiği kültürel araç olarak tanımlamaktadır. Douglas'ın (1972) belirttiği gibi, yemek kültürü toplumsal düzenin sembolik bir aynası haline gelmiştir. Bu tanımlamalar Uşak mutfağında yemeklerin topluluk belleğini sürdürme işleviyle birebir örtüşmektedir. Bu bakış açısıyla Uşak'taki düğün, doğum ve ölüm ritüellerinde yer alan yemekler, topluluk içindeki hiyerarşileri ve aidiyet biçimlerini görünür kılmaktadır. Douglas (1972)'a göre; her yemek türü, dildeki sözcüklerin cümle içindeki anlamları gibi, diğer yemeklerle kurduğu analoji sayesinde anlam kazanmaktadır. Bu açıdan Uşak mutfağı, bir toplumun içsel yapısını "yemek dili" üzerinden ifade ettiği bir kültürel sistemdir.

Mintz ve Du Bois (2002) yemeği "tarihin yenilebilir hâli" olarak tanımlayarak, yemek kültürünün kolektif belleği temsil ettiğini vurgulamaktadır. Uşak'ta kadınların kolektif olarak gerçekleştirdiği tarhana yapımı bu belleğin en somut örneklerindendir. Bu örnekler kendi içerisinde imece kültürünü, bilgi aktarımını ve toplumsal dayanışmayı aynı anda barındırmaktadır (Arslan, 2022). Böylece Uşak mutfağı, Halıcı'nın (1997-2020) Türk Mutfak Kültürü Şablonu'nda tanımlanan çeşitli kategorilerini temsil ederek çağdaş antropolojik yaklaşımlarda "yemeğin toplumsal hafıza olarak işlevini" yansıtmaktadır.

1.1.2. Kültürün Kurumsallaşması ve Türk Mutfak Kültürü Araştırma Şablonu

Türk mutfak kültürünün akademik alanda kurumsallaşması, 20. yüzyılın ikinci yarısında halkbilim çalışmalarının gelişimiyle eşzamanlı olarak başlamıştır. Halkbilim, geleneksel yaşam biçimini inceleyen bilimin adıdır. Kısaca, halkbilimin konusu olan ögeler, o topluma özgü, o topluma mal edilmiş değerleri içermektedir (Hastürk, 1990). Halıcı (1997; 2020) Türk mutfak kültürünü derleme geleneğini sistematik hâle getiren bir model sunmaktadır. Halıcı, Türkiye'nin farklı bölgelerinde yapılan yemek derlemelerini karşılaştırmalı biçimde sınıflandırarak, mutfak kültürünün akademik kodlama sistemini oluşturmuştur. Bu sistem, yöresel çalışmaların standardizasyonunu sağlamış ve mutfak araştırmalarının ulusal düzeyde kurumsallaşmasına öncülük etmiştir (Aslan, Güldemir ve Işık, 2019). Derleme yöntemiyle yürütülen araştırmalar, yemek kültürünü yalnızca tarifler üzerinden değil, ritüel, toplumsal yapı ve sembolik anlam ilişkileri üzerinden değerlendirmiştir (Güler, 2010). Bu çerçevede, Uşak mutfak kültürü üzerine yapılan araştırmalar da Halıcı'nın metodolojik sınıflandırmasına dayanmakta; böylece hem bölgesel hem de ulusal mutfak literatürüne sistematik katkı sağlamaktadır.

Uluslararası düzeyde ise benzer bir sistematik yaklaşım Lévi-Strauss'un (1966) "The Culinary Triangle" kuramında görülmektedir. Bu kuramda yemekler, çiğ, pişmiş ve çürümüş ekseninde kültürel sınıflandırma nesnesi hâline getirilir. Bu antropolojik yapı, Halıcı'nın halkbilimsel sınıflandırmasıyla aynı amaca, yani kültürün yemek aracılığıyla okunmasına hizmet etmektedir. Benzer biçimde Barthes (1961), yemeği "modern toplumun mitolojisi" olarak tanımlar. Bu yaklaşım, Uşak mutfağındaki geleneksel yemeklerin (keşkek, gelin helvası vb.) sembolik anlam kazanma biçimlerini açıklamakta kullanılabilir. Dolayısıyla Halıcı'nın halkbilimsel şablonu hem Douglas'ın sosyal kod çözümlemesiyle hem Lévi-Strauss'un yapısal üçgeniyle benzer biçimde yemeği sistematik bir kültürel dil olarak ele almaktadır.

Türk mutfak kültürünün yapısal çözümlemesini geliştiren Halıcı'nın (1997) şablonunda hem halkbilimi hem gastronomi alanında metodolojik bir standart oluşturmuştur. Daha sonrasında ise Halıcı'nın (2020) 14 kategori altında mutfak kültürünün tanımlanarak "Türk Mutfak Kültürü Araştırma Şablonu" sistematik biçimde incelenmesini sağlayan bütüncül yapı "Yemek ve Mutfak Araştırmaları İçin Soru Kitabı" haline dönüştürülmüştür. Bu kitap; Türk mutfak kültürü araştırmalarına hem metodolojik hem de kapsamlı dokümantasyon açısından önemli bilimsel katkılar sunmaktadır. Bu doğrultuda; bilimsel metodoloji ve alan araştırma formlarının geliştirilmesi, karşılaştırmalı ve kapsamlı veri toplama yapısı, saha çalışması protokollerinin belirlenmesi, disiplinlerarası kapsam ve alanın bilim seviyesine yükseltilmesi ve Türk mutfağı mirasının kapsamlı dokümantasyonu için işe yarayacak içerikler yer almaktadır.

Bu çalışma (Halıcı, 2020) halkbilimi kökenli bir sınıflama sistemine dayanmaktadır. Bu yönüyle detaylı bir şablon olarak kullanılabilecek hem sözlü kültür aktarımını belgeleyen hem de akademik analiz yapmaya elverişli bir model olarak görülmektedir. Literatürde yer alan güncel çalışmaların da büyük ölçüde benzer kavramsal eksenleri izlediği görülmektedir. Nitekim Güldemir (2023), marul yoğurtlamasını yalnızca bir yemek tarifi olarak değil, kültürel bağlamı, yöresel aktarım biçimleri ve toplumsal işlevleriyle ele alarak Halıcı'nın yaklaşımında yer alan "kültürel bütünlük" ve "yemeğin sosyo-kültürel anlamı" başlıklarıyla uyumlu bir çözümleme sunmaktadır. Benzer şekilde Can ve arkadaşları (2025) tarafından Afyonkarahisar yöresel yemekleri üzerine yapılan besin ögesi değerlendirmesi, Halıcı'nın şablonunda yer alan "yemeklerin beslenme ve sağlık boyutu" ile doğrudan ilişkilidir. Çalışmada besin içeriği, yöresel ürünlerin geleneksel tüketim alışkanlıkları ve coğrafi kimliği ile birlikte ele alınmış; bu yönüyle şablonun analitik çerçevesine paralel bir yaklaşım benimsenmiştir. Akgül ve Öncel (2024) de Sivas mutfak kültürünü değişim, süreklilik, kuşaklar arası aktarım ve sürdürülebilirlik temaları çerçevesinde inceleyerek Halıcı'nın şablonundaki "tarihsel süreç", "aktarım biçimleri" ve "kültürel süreklilik" boyutlarını destekler nitelikte bulgular ortaya koymuştur. Ayrıca Şen ve Başar (2024) tarafından Tantuni üzerine yapılan çalışma; bir yemeğin kimlik, temsil, toplumsal pratikler ve gastronomik değerler üzerinden değerlendirilmesi bakımından Halıcı'nın yaklaşımıyla örtüşmektedir. Yemeğin hazırlanışı, ustalık geleneği, tüketim mekânları ve kültürel bağlamı gibi unsurlar ayrıntılı biçimde ele alınarak şablonun "geleneksel teknikler", "toplumsal işlev" ve "yerel kimlik" boyutlarıyla uyum sağlanmaktadır. Bu araştırmaların her biri, geleneksel mutfak kültürünü bütüncül bir perspektifle ele alması bakımından Halıcı'nın şablonunun güncel akademik literatürde karşılığının olduğunu göstermektedir. Bu çalışma için söz konusu araştırma şablonunun (Halıcı, 2020) kullanılabilirliğini, geçerliliğini ve analitik uygunluğunu desteklemektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yoluyla karşılaştırmalı analiz yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Bu yöntem, mevcut yazılı kaynakların sistematik biçimde incelenmesi ve tematik olarak yorumlanması esasına dayanır (Yıldırım ve Şimşek, 2022). Araştırmada veri toplama aracı olarak Uşak ilinin gastronomik kimliği ve mutfak kültürüne dair yapılan akademik çalışmalar, kentin tarihi ve kültürel yapısını ele alan tezler ve bildiriler ile coğrafi işaret tescil belgeleri akademik veri tabanları ve resmi arşivler aracılığıyla çalışmaya dahil edilerek incelenmiştir.

Araştırmada doküman seçimi amaçlı örnekleme yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Dahil etme ölçütleri; Uşak mutfağına doğrudan odaklanması, akademik veya resmi kaynak niteliği taşıması, gastronomi, kültür veya yerel ürün bağlamında veri içermesi olarak belirlenmiştir. Dışlama ölçütleri ise; tekrarlayan

içerik, bilimsel temeli olmayan kaynaklar ve Uşak mutfağıyla dolaylı ilişki kuran çalışmalar olarak tanımlanmıştır. Bu yaklaşım, veri setinin analitik tutarlılığını ve araştırmanın güvenirliğini artırmayı amaçlamaktadır.

Araştırmaya ait elde edilen veriler 1997 ve 2025 yılları arasını kapsamaktadır. Araştırma verileri üç kategoride ele alınmıştır:

1. Temel referans kaynaklar: Halıcı'nın (1997, 2020) Türk Mutfak Kültürü Araştırma Şablonu (Karadeniz Bölgesi Yemekleri Üzerine Bir Araştırma, Yemek ve Mutfak Alan Araştırmaları İçin Soru Kitabı) sahaya dayalı derlemeleri ve bu şablonu temel alan akademik uyarlamalar.
2. Uşak mutfağına ilişkin akademik ve kurumsal dokümanlar: Uşak ilinin gastronomik kimliği doğrultusunda ele almak kaydı ile ulaşılabilen toplam 29 adet akademik kaynak ve resmi belge incelenmiştir (Abay ve Alkaya, 2024; Arslan, 2022; Aşçı, 2023; Atalay, 2011; Aylan, 2020; Çatır ve Ay, 2018; Çelik, 2021; Demir ve Onur, 2023; Deniz, 2016; Göker Özyürek, 2025; İnal, 2011; Kara, 2016; Kaya, 2016; Kılınç Şahin, 2025; Koç ve Çatır, 2021; Koçan, 2011; Kök, 2022; Ören ve Ören, 2019; Özcan ve Çelik, 2020; Özteke, 2022; Savaş, 2020; Sayan, 1997; Şahin, 2019; T.C. Ulubey Kaymakamlığı, 2025; T.C. Uşak İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2025; Türk Patent ve Marka Kurumu, 2025; Uşak Belediyesi, 2025; Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı, 2013; Yıldırım, 2019).
3. Kuramsal literatür kaynakları: Mutfak antropolojisi alanında öne çıkan yapısalcı ve kültürel çalışmalar kapsamında Douglas (1972), Lévi-Strauss (1966), Mintz ve Du Bois (2002), Counihan (1999) ve Bessière (1998) gibi araştırmacıların eserleri.

3.1. Verilerin Analizi

Analiz sürecinde veriler, Halıcı'nın (2020) yemek ve mutfak alan araştırmaları için soru kitabındaki şablona göre ana kategorilere göre sınıflandırılmıştır. Elde edilen doküman verileri, ilgili şablondaki başlıklar altında sistematik biçimde sınıflandırılmış; yörede bulunmayan uygulamalarda ise Halıcı'nın önerdiği biçimde "yapılmıyor" veya "bilinmiyor" ifadeleri kullanılmıştır. Toplanan dokümanlar, içerik çözümlemesi yöntemiyle incelenmiştir;

- Öncelikle Halıcı'nın (2020) şablonundaki ana ve alt kategoriler belirlenmiştir.
- Daha sonra Uşak mutfağına ait akademik ve kurumsal dokümanlar bu kategorilere karşılık gelen yemekler, uygulamalar ve ritüeller taranmıştır.
- Son aşamada elde edilen bulgular üzerinden Halıcı'nın şablonu kuramsal açıdan değerlendirilmiştir.

Çalışma kapsamında benimsenen analiz yöntemi, yerel mutfak verilerinin halkbilimsel bir çerçevede sınıflandırılmasına olanak sağlarken, aynı zamanda bulguların uluslararası kuramsal yaklaşımlarla ilişkilendirilmesini mümkün kılmıştır. Uşak mutfağına özgü yiyecek gruplarının belirlenmesi sürecinde, geleneksel mutfak kültürü, ürün çeşitliliği ve Nevin Halıcı'nın mutfak kültürü araştırma şablonunun sınıflandırma ilkeleri esas alınmıştır. Bu süreç, alanında uzman üç araştırmacının katılımıyla yürütülmüş; kodlama ve kategorilendirme aşamalarında görüş birliği temel alınmıştır. Farklı değerlendirmelerin ortaya çıktığı durumlarda ise tartışma yoluyla ortak karara ulaşılmıştır. Uzman grubunu; Türk mutfak kültürü ve yöresel mutfaklar üzerine akademik çalışmalar yürüten bir akademisyen, Uşak ve çevresine ait geleneksel yemek pratikleri ile sözlü mutfak mirasına hâkim bir yerel araştırmacı ve coğrafi işaretler ile yerel gıda politikaları konusunda deneyim sahibi bir uzman oluşturmaktadır.

3.2. Etik Kurul Onayı

Bu araştırmanın kavramsal çerçevesinin hazırlanması, veri toplama araçlarının uygulanması, verilerin toplanması, verilerin analizi ve yorumlanması aşamalarının tamamında etik kurallara uygun hareket edilmiştir. Karşılaşılacak tüm etik ihlallerde ANKAD Yayın Kurulu'nun hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır. Tüm sorumluluk yazara aittir. Bu çalışmanın ANKAD dışında herhangi bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiş olduğunu taahhüt ederim. Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Araştırma

için literatür taraması ve doküman incelemesi yoluyla elde edilen veriler, tematik içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. İnsan veya hayvan denekleri üzerinde uygulama yapılmadığından, araştırma etik kurul izni gerektirmemektedir.

4. BULGULAR

Bu bölümde, Uşak mutfak kültürüne ilişkin elde edilen veriler, Türk Mutfak Kültürü Araştırma Şablonu'na dayalı olarak sunulmaktadır. Ulaşılan verilerden elde edilen bulgular sunulurken Halıcı'nın şablonu, Uşak mutfağı için hem uygunluk ölçütü hem de karşılaştırma aracı olarak kullanılmıştır. Bulgular özgün şablondaki sıraya sadık kalınarak yapılandırılmıştır. Veriler, şablonun kategorilerine göre sistematik bir şekilde sınıflandırılmış ve her başlık altında yerel mutfak unsurlarının nasıl temsil edildiği açıklanmıştır. Halıcı'nın (2020) şablonunun, özellikle yemek çeşitliliği, toplumsal işlevler ve kültürel ritüeller bağlamında Uşak mutfağına ne ölçüde uyumlu olduğu değerlendirilecektir.

Tablo 1. Uşak mutfak kültürü unsurlarının Türk mutfağı araştırma şablonuna göre sınıflandırılması (A-B)

Şablon Başlıkları	Uşak Mutfağındaki Karşılığı ve Uygulama	Örnek Yemekler ve Unsurlar
A. Günlük Öğünler	Uşak halkının yeme alışkanlıkları tarım ve hayvancılıkla şekillenmiştir. Mevsimsel döngüler sofrayı belirler.	Buğday, baklagil, haşhaş ve et kullanımı yaygındır.
1. Kış	Kışın tüketilmek üzere yazdan hazırlanan kurutulmuş sebzeler ve tarhana tüketimi yaygındır.	Sabah: Tarhana çorbası (Şifa niyetine ve besleyici). Diğer Öğünler: Keşkek, Ciğerli Bulgur ve Alacatene, kuru biber, yufka ekmek ve tarhana ağırlıklı beslenme.
2. Yaz	Taze sebzelerin ve doğadan toplanan otların tüketildiği dönemdir.	Yemekler: Gaval Aşı (Mayıs-Haziran aylarında taze ıspanak saplarından yapılır). Diğer Öğünler: Taze fasulye ve sebze yemekleri tüketilir.
B. Geçiş Dönemleri		
1. Doğum	Doğumdan sonra "*Kırk Mevlidi*" yapılır. Ailenin maddi durumuna göre ikram değişir.	İkramlıklar: Haşhaşlı peksimet, zeytin, peynir, çay (maddi durumu kısıtlı olanlar), Geleneksel yemekler ve tatlılar (maddi durumu iyi olanlar).
2. Diş Buğdayı	"*Diş Hediği Geleneği*" olarak bilinir. Bebeğin ilk dişi çıktığında yapılır, komşularla paylaşılır.	Diş Hediği: Buğday, badem, kuru meyveler, kenevir tohumu.
3. Sünnet	İmece usulü büyük kazanlarda yemek hazırlanır. "*Takım*" adı verilen menü sinilerle sunulur.	Sünnet Takımı: Mercimek/pirinç çorbası, çerpleme, keşkek, kuru fasulye/nohut, pilav, dövme ayran, turşu suyu, helva.
4. Askere Uğurlama	Kalabalık davetler verilir. Sosyal bütünleşmeyi sağlar.	Yemekler: Dana veya tavuk eti. İmkânı kısıtlı olanlar için; döndürme, bükme, katmer.
5. Söz Kesme	*Yapılmıyor veya bilinmiyor*	-
6. Nişan	Kız evinden erkek evine nişan haberini duyurmak için simgesel bir tatlı gönderilir.	Tatlı: Demir Tatlısı (Özel demir kalıpla yapılır).
7. Nikâh	*Yapılmıyor veya bilinmiyor*	-
8. Düğün Hamamı	*Yapılmıyor veya bilinmiyor*	-
9. Çeyiz Asma	*Yapılmıyor veya bilinmiyor*	-
10. Kına Gecesi	*Yapılmıyor veya bilinmiyor*	-
11. Düğün	Büyük kazanlarda yemekler hazırlanır, "*Takım*" menüsü sunulur. Zini Hamursuzu ile düğün zamanı bildirilir.	Düğün Takımı: Çorba, çerpleme, keşkek, pilav, bamya, cacık, irmik helvası veya cendere tatlısı. Simgesel: Zini Hamursuzu.
12. Yüz Açımı	*Yapılmıyor veya bilinmiyor*	-
13. Düğün Haftası	*Yapılmıyor veya bilinmiyor*	Yemeklerin yapıldığı biliniyor ama özel bir yemek belirtilmemiştir.
14. Ölüm	Cenaze ritüelleri kapsamında mevlitlerde yemek verilir.	Yemekler: Tören keşkeği.

Tablo 1'e göre Uşak mutfak kültürünün Günlük Öğünler (A) ve Geçiş Dönemleri (B) ana başlıkları altında, Halıcı'nın şablonuyla yüksek düzeyde uyumlu bir kültürel sistem sunduğunu göstermektedir.

Günlük öğünler, Uşak halkının yeme alışkanlıklarının tarım ve hayvancılıkla şekillendiğini ve mevsimsel döngülere sıkı sıkıya bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Beslenmenin temelinde buğday, baklagil, haşhaş ve et kullanımı yaygındır. Özellikle kış aylarında şifa ve besleyici amaçlarla tüketilen Uşak Tarhanası ve yazdan hazırlanan kurutulmuş sebzeler ön plana çıkarken, yaz aylarında taze sebzeler ve doğadan toplanan otlar tüketilmektedir.

Geçiş dönemleri ise mutfak kültürünün ritüel ve toplumsal işlevini net bir şekilde yansıtmaktadır. Sünnet ve Düğün gibi önemli olaylarda imece usulüyle büyük kazanlarda yemek hazırlanması ve "Takım" adı verilen sıralı menülerin sinilerle sunulması, yemeğin toplumsal dayanışmayı güçlendiren bir araç olduğunu göstermektedir.

Şablonun bazı alt boyutlarında (söz kesme, nikâh, düğün hamamı, çeyiz asma, kına gecesi gibi) "yapılmıyor veya bilinmiyor" ifadesinin yer alması, Halıcı'nın şablonunun sistematik bir kodlama sistemi olarak kullanılmasının, gastronomi literatüründeki eksiklikleri ortaya koyabileceğini göstermektedir. Bu ifadeler, ilgili ritüellerin ve yemek uygulamalarının belirli bölgelerde ya hiç uygulanmadığını ya da yeterince araştırılmadığını işaret etmekte, dolayısıyla yerel mutfak kültürlerinin kapsamlı bir şekilde ele alınmadığını ve bu boşluğun literatürde fark edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Tablo 2. Uşak mutfak kültürü unsurlarının Türk mutfağı araştırma şablonuna göre sınıflandırılması (C-M)

Şablon Başlıkları	**Uşak Mutfağındaki Karşılığı ve Uygulama**	**Örnek Yemekler ve Unsurlar**
C. Kutsal Günler		
1. Ramazan Bayramı	"*Tören Keşkeği Geleneği*" uygulanır, toplu yemek yenir,	Yemekler: Tören Keşkeği, Cendere tatlısı, zini hamursuzu.
2. Kurban Bayramı	Kurban etiyle yapılan yemekler ve keşkek geleneği sürdürülür.	Yemekler: Tören Keşkeği, et yemekleri.
3.-7. Kandiller	Kandil ve mevlitlerde keşkek yapımı yaygındır. (Özel kandil ayrımı yapılmamıştır).	Yemekler: Keşkek.
8. Aşure Günü	Muharrem ayı etkinliklerinde aşure yapılır ve dağıtılır,	Yiyecek: Aşure.
9. Mevlid Okutma	Doğum, ölüm veya adak mevlidlerinde yemek ikram edilir.	Yemek: Keşkek, helva.
D. Neşeli Günler		
1. Hıdırellez	Hıdırellez günü sabaha karşı yapılır.	Çiy ile Mayalanan Yoğurt
2. Sultan Nevruz	*Yapılmıyor veya bilinmiyor*	-
E. İstek Sofraları		
1.-4. Acele Bacı'ya Helva, Derderli Mevlit, Zekeriya Sofrası, Adak Sofrası	*Yapılmıyor veya bilinmiyor*	-
5. Yağmur Duası	Yağmur dualarında toplu yemek pişirme ritüeli vardır.	Yemek: Tören Keşkeği.
6. Diğerleri	Misafir ağırlama	Misafire en iyi yemeklerin (et, börek) sunulması itibar meselesidir.
F. Diğerleri		
1. Yol Sofraları	Hac ziyareti dönüşü yemekleri düzenlenir.	Yemek: Keşkek.
G. Kışlık Yiyecekler	Yaz aylarında kışın tüketilmek üzere hazırlık yapılır. Fermantasyon ve kurutma yaygındır.	Kışlıklar: Uşak Tarhanası (Bol sebzeli), Kurutulmuş biber/sebze, Kuru Yufka (suyla ıslatılır), Sızdırma (et).
H. Sofra Düzenleri	Yemekler yer sofrasında, büyük tepsilerde sunulur.	Unsur: Zini (Sini). Düğün ve sünnetlerde uygulanan sıralı menü düzeni. Sırasıyla; Çorba, Et Yemeği, Keşkek, Pilav, Tatlı şeklinde tek bir sinide sunulur.
İ. Mutfak Araçları	Ekmek ve tatlı yapımında kullanılan geleneksel araçlar mevcuttur.	Araçlar: Senit (ekmek masası), Oklava, Sac, Demir Kalıbı (tatlı için), Çömlek.
J. Pişirme Yöntemleri	Tandırda pişirme, dövme (keşkek için), sızdırma (eti yağı ile saklama) yöntemleri kullanılır.	Yöntemler: Tandır, Dövme, Sızdırma, Çömlekte pişirme.
K. Servis Düzenleri	"*Takım*" adı verilen, yemeklerin belirli bir sırayla aynı sinide sunulduğu düzen vardır.	Takım Sırası: Çorba, Et yemeği, Keşkek, Pilav, Tatlı.
L. Mutfak Mimarisi	*Detaylı mimari plan yoktur, ancak varlığı belirtilmektedir.*	Unsurlar: Tandır odası, Ocaklık, Avlu fırını
M. İçecekler	Yemeklerin yanında sunulan geleneksel içecekler.	İçecekler: Dövme ayran, Turşu suyu, Çay.

Tablo 2'ye göre, Uşak mutfağı, kutsal günler, kışlık yiyecekler, sofra düzenleri, mutfak araçları, pişirme yöntemleri ve içecekler gibi kategorileriyle uyumlu bir yapı sergilemektedir. Özellikle tören keşkeği, tarhana, gaval aşı gibi yemekler, şablonun belirttiği geleneksel öğünlere paralel olarak kültürel sürekliliği ifade etmektedir.

Sofra düzeni ve servis düzenleri konusunda da Uşak mutfağı, takım menüsü ve yemeklerin sıralı şekilde sunulması gibi geleneksel uygulamalarıyla şablonla örtüşmektedir. Hıdırellez gibi özel günlerin kültürde yer edindiği belirtilmekte fakat bu günlerde yemek geleneği konusunda bulguya rastlanmamaktadır. Bu durum, neşeli günler kategorisinin tam anlamıyla Uşak mutfağında temsil edilmediğini göstermektedir. Uşak mutfağında Yağmur Duası gibi toplu yemek pişirme ritüelleri bulunurken, Acele Bacı'ya Helva gibi diğer istek sofraları geleneksel olarak yer almamaktadır. Bu da istek sofraları kategorisinin Uşak mutfağında sınırlı bir şekilde uygulandığını göstermektedir.

Misafir ağırlama, Uşak mutfağının önemli bir parçasıdır; misafirlere en iyi yemeklerin sunulması, Uşak mutfağındaki misafirperverlik anlayışını yansıtmaktadır. Ayrıca, yol sofraları, özellikle hac ziyareti dönüşü yemeklerinin düzenlendiği bir gelenek olarak yer tutmaktadır. Tarhana, kuru sebzeler, kuru biber gibi geleneksel kışlık yiyecekler, Uşak mutfağında kış mevsiminde yoğun bir şekilde tüketilmektedir. Bu uygulama, kışlık yiyecekler kategorisiyle tamamen örtüşmektedir ve geleneksel beslenme alışkanlıklarını yansıtmaktadır.

Uşak mutfağında yemekler genellikle büyük tepsilerde sunulmakta ve yemekler sırayla, belirli bir düzende servis edilmektedir. Bu, sofra düzenleri kategorisi ile şablonun öngördüğü sunum biçimiyle uyumlu bir uygulamadır. Uşak mutfağında yemekler için geleneksel araçlar olan sac, tandır, çömlek ve demir kalıplar gibi mutfak araçları kullanılmaktadır. Keşkek gibi yemekler ise dövme yöntemiyle hazırlanmaktadır. Bu geleneksel pişirme yöntemleri ve mutfak araçları, mutfak araçları ve pişirme yöntemleri kategorileri ile tam uyumludur. Uşak mutfağında yemekler genellikle "takım" menüsü adı verilen bir düzenle sunulmaktadır. Bu, yemeklerin sırasıyla ve belirli bir düzende sunulmasını ifade eden servis düzenleri kategorisindeki geleneksel uygulamalarla uyumlu bir uygulamadır. Uşak mutfağında tandır odası, ocaklık gibi geleneksel mutfak yapıları bulunmaktadır. Ayrıca yemeklerin yanında dövme ayran, turşu suyu, çay gibi içecekler de sunulmaktadır. Bu, mutfak mimarisi ve içecekler kategorileri ile uyumlu bir uygulama olup, geleneksel içecekler ve mutfak yapıları şablona uygun şekilde kullanılmaktadır.

Tablo 3. Uşak mutfak kültürü unsurlarının Türk mutfağı araştırma şablonuna göre sınıflandırılması (N)

Şablon Başlıkları	**Uşak Mutfağındaki Karşılığı ve Uygulama**	**Örnek Yemekler ve Unsurlar**
N. Yemekler ve Tarifleri		
1. Çorbalar	Tarhana ve baklagil çorbaları yaygındır.	Örnekler: Uşak Tarhanası (Coğrafi işaretli), Mercimek çorbası, Pirinç çorbası.
2. Yumurtalar	Sızdırma ve soğanla yapılan çeşitler vardır.	Örnekler: Yumurta Sızdırması, Soğan Erkeği Aşı (Yumurtalı).
3. Etler	Güveç ve sulu et yemekleri, özel köfteler.	Örnekler: Çömlek Eti, Çerpleme, Tas Kapama, Ebem Köftesi, Sızdırma, Ciğerli Bulgur.
4. Balıklar	*Yapılmıyor veya bilinmiyor*	-
5. Sebzeler	Baklagil ve sebze karışımlı yemekler.	Örnekler: Alacatene (Mercimek/Bulgur), Garigoca Aşı (Börülce/Bulgur), Bamya, Kuru Fasulye.
6. Ot Yemekleri	Doğadan toplanan veya sebze saplarından yapılan yemekler.	Örnekler: Gaval Aşı (Ispanak saplarından).
7. Salata Çeşitleri	Yemeklerin yanında sunulur.	Örnekler: Cacık, Turşu.
8. Meyveler	Bölgeye özgü üretimi yapılıyor.	Karahallı Kavunu
9. Pilavlar	Bulgur ve pirinç pilavları, keşkek (pilav türü sayılabilir).	Örnekler: Ciğerli Bulgur, Pirinç Pilavı, Fasulye Keşkeği (dövme).
10. Makarnalar	*Yapılmıyor veya bilinmiyor*	-
11. Börekler	Haşhaşlı hamur işleri ve börekler yöreye özgüdür.	Örnekler: Zini Hamursuzu, Bükme, Katmer, Döndürme.

12. Hamur Tatlıları	Şerbetli ve kalıplı tatlılar.	Örnekler: Demir Tatlısı (Kalıpla), Cendere Tatlısı (Baklava hamuruyla).
13. Sütlü Tatlılar	Peynir bazlı tatlılar.	Örnekler: Höşmerim.
14. Sebze/Meyve Tatlıları	*Yapılmıyor veya bilinmiyor*	-
15.Muhtelif Tatlılar	Yöresel helvalar.	Örnekler: Köpük Helva, Tahin Helva, Kırmızı Helva, İrmik Helvası.
16. Ekmekler	Tandır kültürü ve ince ekmek geleneği.	Örnekler: Yufka, Lavaş, Haşhaşlı Peksimet, Mende Ekmeği, Bozkuş Ekmeği.
17. Yöresel Çarşı Yemekleri	Coğrafi işaretli sakatat yemekleri.	Örnekler: Karahallı Ciğeri (Mahreç işareti).
18. Hikâyesi Olan Yemekler	Savaş, yokluk ve sosyal mesaj içeren yemekler.	Soğan Erkeği Aşı: Kurtuluş Savaşı işgal yıllarında yokluktan icat edilmiştir. Garigoca Aşı: Börülce (erkek) ve bulgurun (kadın) birliğini simgeler (Karı-Koca aşı). Gaval Aşı: Ispanak saplarının değerlendirilmesiyle kıtlık yıllarında çıkmıştır. Zini Hamursuzu: Düğün zamanının geldiğini sessizce bildirir.

Tablo 3'te yer alan yemekler tarifleri kategorisi şablon üzerinde uyumlu bir şekilde sunulmaktadır. Yemeklerin çeşitliliği ve uygulama biçimleri şablonla büyük oranda örtüşmekte, özellikle bazı yemekler, şablonun her bir kategorisini temsil edecek şekilde ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır. Ancak balıklar, makarnalar ve sebze/meyve tatlıları gibi bazı kategorilerde Uşak mutfağında uygulama belirtilmemektedir.

Çorbalar ve Yemekler kategorisinde, tarhana çorbası, mercimek çorbası ve pirinç çorbası gibi geleneksel çorbalar, Uşak mutfağında tüketilmekte ve şablonla uyum sağlamaktadır. Ayrıca, etli yemekler başlığında yer alan keşkek, çömlek eti, çerpleme ve mercimek/pirinç çorbası gibi et yemekleri, şablonun önerdiği yemek türleriyle örtüşmektedir. Bu yemekler hem geleneksel hem de sosyal bağlamda Uşak mutfağının önemli bir parçasıdır. Ayrıca pilavlar kategorisinde de ciğerli bulgur pilavı ve pirinç pilavı gibi yemekler şablonla tamamen uyumludur.

Sebzeler ve Otlar kategorisinde, börülce, kuru fasulye ve garigoca aşı gibi sebzeli yemekler ve gaval aşı gibi ot yemekleri Uşak mutfağının geleneksel yemekleri arasında yer alır ve şablonun bu kategorisiyle uyumludur. Tatlılar ve Ekmekler başlıkları da Uşak mutfağında belirgin bir şekilde yer almaktadır. Demir Tatlısı, Cendere Tatlısı gibi hamur tatlıları ve yufka, lavaş, haşhaşlı peksimet gibi ekmekler, şablonla örtüşen geleneksel yemek türlerindendir.

Yöresel Ürünler ve Hikâyesi Olan Yemekler kategorileri de Uşak mutfağında güçlü bir şekilde temsil edilmektedir. Karahallı ciğeri gibi coğrafi işaret almış yöresel sakatat yemekleri, yöresel çarşı yemekleri kategorisinde yer alırken, garigoca aşı ve soğan erkeği aşı gibi yemekler, toplumsal hafıza ve tarihsel bağlam taşıyan yemekler olarak hikâyesi olan yemekler kategorisinede değer katabilecek özellikte sayılabilecek bir şekilde yer almaktadır.

Tablo 4. Uşak mutfağında yer alan coğrafi işaretli ürünler

Ürünler	**Coğrafi İşaret Türü - Alındığı Yıl**
Karahallı Kavunu	Menşe Adı - 2023
Karahallı Ciğeri	Mahreç İşareti - 2022
Uşak Baklavası	Mahreç İşareti - 2022
Uşak Gelin Helvası/ Uşak Gelin Tatlısı	Mahreç İşareti - 2022
Uşak Haşhaş Ezmesi	Mahreç İşareti - 2022
Uşak Helvası	Mahreç İşareti - 2022
Uşak Tarhanası	Menşe Adı - 2017

Tablo 4'te yer alan bilgiler Halıcı'nın mutfak kültürü şablonunda yer almamakla birlikte; coğrafi işaretlerin, bir bölgenin gastronomik kimliğinin korunmasına ve tanıtılmasına olanak tanıyan araçlar olduğu bilinmektedir. Uşak ilindeki coğrafi işaretli ürünler hem kültürel mirasın korunmasında hem geleneksel mutfak kültürünün sürdürülmesine hem de bölgesel kimliğin güçlendirilmesine hizmet etmektedir. Bu bağlamda coğrafi işaretlerin önemli bir araç olduğu belirtilebilir.

Coğrafi işaretli ürünler, "Menşe Adı" ve "Mahreç İşareti" gibi iki ana coğrafi işaret türüyle sınıflandırılmıştır. Menşe Adı tescili, ürünün belirli bir coğrafi alandan kaynaklandığını ve bu bölgenin özel koşullarına (iklim, toprak yapısı, geleneksel üretim yöntemleri) dayandığını ifade etmektedir. Örneğin, Karahallı Kavunu ve Uşak Tarhanası gibi ürünler, bölgesel özgüllükleriyle tanınan ve Uşak'a özgü değerler olarak markalaşmışlardır. Bu durum, bölge halkının geleneksel üretim ve işleme yöntemlerini sürdürme amacını taşımaktadır. Mahreç İşareti ise, ürünün belirli bir bölgedeki geleneksel üretim tekniklerini ve yerel tarım biçimlerini yansıttığını ifade etmektedir. Karahallı Ciğeri, Uşak Baklavası, Uşak Gelin Helvası/Tatlısı, Uşak Haşhaş Ezmesi ve Uşak Helvası gibi ürünler, Uşak mutfağının özgün tatlarını ve kültürünü temsil eder. Bu ürünler bölgesel ekonomiye katkı sağlayan, yerel halkın geçim kaynağına dönüşen unsurlar olarak değerlendirilmelidir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada, Uşak mutfak kültürünün Halıcı (1997; 2020) tarafından geliştirilen "Türk Mutfak Kültürü Araştırma Şablonu" çerçevesinde karşılaştırmalı döküman analizi yöntemiyle yürütülen çalışmada, Uşak mutfağının hem yemek çeşitliliği hem de toplumsal işlevleri açısından söz konusu şablonun büyük bir bölümünü karşıladığı sonucuna ulaşılmıştır. Yöresel gastronomi unsurlarının bu şablonla yüksek düzeyde uyum sağladığı bulguların sonucunda ortaya koyulmaktadır. Araştırma bulguları, Uşak mutfağının yalnızca yemek tariflerinden ibaret olmadığını; aksine günlük yaşam uygulamaları geçiş dönemi ritüellerine, kutsal günlerden kışlık hazırlıklara kadar geniş bir kültürel sistemin taşıyıcısı olduğunu doğrulamaktadır. Halıcı'nın bir model olarak ele alınabilecek şablonu Anadolu'nun geleneksel mutfaklarını sistematik biçimde belgelemek adına açıklayıcı bir metodolojik çerçeve sunmaktadır. Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde sonuç olarak Uşak mutfağında, günlük öğünler, geçiş dönemleri, kutsal günler, neşeli günler, kışlık yiyecekler, sofra düzenleri, mutfak araç-gereçleri, pişirme yöntemleri ve yemek tarifleri gibi başlıklar Halıcı'nın şablonuyla büyük ölçüde örtüşmektedir. Bu durum, Halıcı'nın modelinin Anadolu'nun geleneksel mutfak kültürlerini anlamada hâlâ yüksek açıklayıcılığa sahip olduğunu göstermektedir. Bu açıklayıcı durum özellikle şu alanlarda belirginleşmektedir:

• Günlük Öğünler ve Beslenme Yapısı: Uşak halkının yeme alışkanlıklarının tarım ve hayvancılıkla şekillendiği, mevsimsel döngülere sıkı sıkıya bağlı olduğu görülmektedir. Kışın şifa niyetine tüketilen Uşak Tarhanası ve yazın doğadan toplanan otlarla yapılan Gaval Aşı gibi uygulamalar, şablonun günlük öğünler kategorisiyle tam uyum sağlamaktadır.

• Geçiş Dönemleri ve Ritüeller: Doğum, sünnet, düğün ve ölüm gibi yaşamın dönüm noktalarında uygulanan yemek pratikleri şablonla örtüşmektedir. Özellikle sünnet ve düğünlerde "Takım" adı verilen sıralı menülerin sunulması ve imece usulü büyük kazanlarda yemek pişirilmesi, şablonun toplumsal işlev ve ritüel vurgusunu desteklemektedir.

• Kutsal Günler ve Kolektif Paylaşım: Ramazan ve Kurban Bayramları, Kandiller ve Mevlitlerde "Tören Keşkeği" pişirilmesi geleneği, şablonun kutsal günler kategorisindeki beklentileri karşılamaktadır.

• Teknik ve Yapısal Unsurlar: Mutfak araçları (senit, oklava, demir kalıbı), pişirme yöntemleri (tandırda pişirme, dövme, sızdırma) ve mutfak mimarisi (tandır odası, ocaklık) gibi kategoriler, yöredeki geleneksel uygulamalarla tam bir analitik uygunluk sergilemektedir.

• Kışlık Hazırlıklar: Fermantasyon ve kurutma tekniklerine dayalı olarak hazırlanan tarhana, kuru yufka ve sızdırma gibi ürünler, kışlık yiyecekler kategorisiyle tamamen örtüşmektedir.

Şablon ile Uşak mutfağı arasındaki uyumsuz ve eksik noktalar da bulunmaktadır.

• Yöresel Uygulama Eksikliği: Şablonun bazı alt boyutlarında (Söz Kesme, Nikâh, Düğün Hamamı, Kına Gecesi gibi) Uşak mutfağına özgü belirli bir yemek uygulamasının saptanamaması durumunda

"yapılmıyor veya bilinmiyor" ifadesi kullanılmıştır. Bu durum, şablonun sistematik yapısının yerel mutfaktaki bazı boşlukları veya araştırılmamış alanları görünür kıldığını göstermektedir.

• Kategorik Eksiklikler: Yemek tarifleri kategorisinde (N), balıklar, makarnalar ve sebze/meyve tatlıları gibi başlıklar altında Uşak mutfağında belirgin bir uygulama örneğine rastlanmamıştır.

• Neşeli Günler ve İstek Sofraları Sınırlılığı: Hıdırellez gibi neşeli günlerde yemek geleneğine dair yeterli bulguya ulaşılamamış, ayrıca Acele Bacı Helvası veya Zekeriya Sofrası gibi spesifik "istek sofraları" geleneğinin yörede sınırlı olduğu tespit edilmiştir.

Uşak mutfak kültürü, Anadolu'nun merkezinde yer alan coğrafi konumunun sunduğu ekolojik çeşitlilik ve tarihsel süreklilik sayesinde, Halıcı'nın (1997-2020) sınıflandırmasının neredeyse tüm kategorilerine karşılık gelen zengin bir yapı sergilemektedir. Günlük öğünlerden geçiş dönemlerine, kutsal ve neşeli gün sofralarına kadar hemen her alan, halkın üretim tarzı, toplumsal dayanışma biçimi ve kültürel aidiyetiyle bütünleşmiştir. Özellikle tarhana, keşkek, alacatene, yufka, demir tatlısı ve ebem köftesi gibi ürünler kolektif kimliğin ve ritüel sürekliliğin taşıyıcılarıdır (Aylan, 2020; Aşçı, 2023; Çınar, 2019). Bununla birlikte bazı kategoriler, yöresel farklılıklar nedeniyle kısmen temsil edilmektedir.

Gastronomi turizmi alanında Hall ve Sharples (2003), yerel mutfakların bir destinasyonun "otantik deneyim sermayesi" olduğunu savunmaktadır. Bu görüş, Uşak mutfağının hem kültürel hem ekonomik potansiyelini açıklamada kullanılabilir. Dolayısıyla Halıcı'nın (2020) Türk Mutfak Kültürü Araştırma Şablonu, günümüz mutfak kültürü araştırmalarında "uygunluk ve tamamlayıcılık" ilkeleriyle birlikte yeniden ele alınabilir. Bu yaklaşım, halkbilimsel kökenin korunmasını (uygunluk) ve güncel sosyal, ekonomik, kültürel temaların araştırma modeline dâhil edilmesini (tamamlayıcılık) mümkün kılmaktadır. Böylece geleneksel halkbilimsel yöntemlerin güncel disiplinlerarası yaklaşımlarla bütünleştirilmesi sağlanabilir.

Geleneksel bilgi aktarımı ve sürdürülebilirlik açısından Uşak mutfağı, kendi kendine yeten üretim sistemine dayalı bir yapı sergilemektedir. Kış aylarında şifa niyetine tüketilen Uşak Tarhanası, kurutulmuş sebzeler ve fermantasyon tekniklerine dayalı hazırlıklar, bölge halkının mevsimsel döngülere ve tarımsal üretime sıkı sıkıya bağlı olduğunu belgelemektedir. Özellikle kadın emeğinin merkezde olduğu tarhana üretimi ve imece geleneği hem kültürel mirasın korunmasını hem de yerel ekonominin desteklenmesini sağlayan önemli bir toplumsal dayanışma örneğidir. Bu tür uygulamalar, Halıcı'nın şablonunda yer alan "kışlık yiyecekler" kategorisinin Uşak örneğinde ne kadar derinlikli bir karşılığının bulunduğunu doğrulamaktadır.

Uşak mutfağının toplumsal işlevleri, Douglas'ın (1972) yemeği "toplumsal ilişkilerin dili" olarak tanımlayan yaklaşımıyla paralellik göstermektedir. Özellikle düğün ve sünnet gibi geçiş dönemlerinde büyük kazanlarda imece usulüyle hazırlanan yemekler ve "takım" adı verilen sıralı menü sunumları, toplumsal dayanışmayı ve hiyerarşiyi yansıtan sembolik göstergeler olarak değerlendirilmiştir. Nişan haberini duyurmak için gönderilen Demir Tatlısı veya düğün zamanını bildiren Zini Hamursuzu gibi uygulamalar, yemeğin toplumsal iletişimdeki sessiz ancak güçlü rolünü kanıtlamaktadır. Bu ritüeller, yemeğin biyolojik bir ihtiyaç olmanın ötesinde, topluluk belleğini ve kültürel kimliği inşa eden bir araç olduğunu göstermektedir. Bu durum somut olmayan kültürel miras uygulamalarına da örnek teşkil eden uygulamalara da örnek teşkil etmektedir. Somut olmayan kültürel miras kavramı kültürel uygulamaların, geleneksel bilgi sistemlerinin ve topluluk belleğinin korunmasını ifade etmektedir. Yemek kültürü, bu mirasın en önemli bileşenlerinden biridir (Sormaz vd., 2019). Douglas (1972), yemek sistemlerini "sosyal düzenin yeniden üretim araçları" olarak belirtmektedir. Uşak mutfağında bayram keşkeği, aşure ya da helva hem dini hem toplumsal anlamda bu düzenin sürekliliğini sağlamaktadır. Yemeğin toplum yapısının minyatür bir modeli olduğunu ileri süren Douglas (1972) ile benzer biçimde Halıcı'nın şablonu da her kategoriyle toplumun değer sistemini temsil etmektedir. Örneğin "geçiş dönemi yemekleri" (doğum, düğün, ölüm) yalnızca tören yemeği değil, sosyal geçişin sembolik ifadesidir. Eliade'nin (1957) belirttiği gibi ritüeller "dünyayı yeniden kutsallaştırma eylemleridir". Halıcı'nın "kutsal günler" kategorisi bu yönüyle Eliade'nin kutsal dünyevi döngüsüne paralellik göstermektedir.

Özellikle şablonda belirtilmeyen ama veri setinde sıklıkla değerlendirilen coğrafi işaretli ürünlerin varlığı şablon içerisine güncel bir dokunuş yapmak adına eklenebilecek bir potansiyel taşımaktadır. Türk mutfağında yerel ürünlerin coğrafi işaretlerle tescil edilmesi hem ekonomik hem kültürel sürdürülebilirliği destekleyen bir süreçtir (Çekal ve Aslan, 2017). Uşak Tarhanası, Uşak Gelin Helvası

ve Uşak Haşhaş Ezmesi gibi ürünlerin coğrafi işaret alması, bu sürdürülebilirliğin somut örnekleridir. Coğrafi işaretler, yerel üretim zincirinin kültürel ve ekonomik değerini artırmakta; aynı zamanda yöre halkının kültürel kimliğini görünür kılmaktadır (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2025; Göker Özyürek, 2025). Ayrıca Bessière (1998) geleneksel yemekleri "yerel kalkınma ve kimlik inşasının araçları" olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda Uşak mutfağındaki coğrafi işaretli ürünler de Halıcı'nın kategorileriyle uyumlu biçimde yemek ve mutfak alanı araştırma şablonuna aktif olarak entegre edilebilir.

Uşak mutfağı, Halıcı'nın şablonundaki kategorilerin neredeyse tamamına karşılık gelmekle birlikte, bazı çağdaş araştırma boyutlarının bu modelin dışında kaldığı da görülmüştür. Özellikle, gastronomi turizmi ve sürdürülebilir üretim gibi konular günümüz mutfak kültürü çalışmalarında giderek önem kazanmaktadır (Ören ve Ören, 2019: 37; Türk Patent, 2025). Halıcı'nın çalışması, 1990'lı yılların halkbilimsel perspektifini yansıttığından, bu tür ekonomik ve turistik boyutlar araştırma şablonuna dahil edilmemiştir. Ancak bu eksiklik, modelin geçerliliğini azaltmaktan ziyade, onun geliştirilebilir bir temel yapı sunduğunu ortaya koymaktadır. Son dönem gastronomi araştırmaları, mutfak kültürünü yalnızca tarihsel veya halkbilimsel açıdan değil; turizm, ekonomi, toplumsal cinsiyet ve sürdürülebilir kalkınma boyutlarıyla birlikte ele almaktadır (Ören ve Ören, 2019). Bu genişleyen çerçeve, mutfak kültürünü hem geçmişin mirası hem de geleceğin kalkınma stratejisi olarak konumlandırmaktadır. Uşak mutfağı örneğinde kadın emeği, geleneksel üretimin sürekliliği ve yerel ekonomik katkı açısından dikkat çekmektedir. Tarhana üretimi hem kültürel aktarımı hem de kırsal ekonomiyi destekleyen bir toplumsal dayanışma uygulamasıdır (Arslan, 2022). Benzer biçimde, gastronomi turizmi alanında yapılan çalışmalar, yerel yemeklerin destinasyon kimliği oluşturmadaki önemine işaret etmektedir (Çatır ve Ay, 2018).

Sonuç olarak Uşak mutfağı, Anadolu'nun ekolojik ve tarihsel birikimini harmanlayan, ritüellerle örülü canlı bir laboratuvar niteliği taşımaktadır. Yöre mutfağındaki "Soğan Erkeği Aşı" veya "Garigoca Aşı" gibi hikâyesi olan yemeklerin varlığı, mutfak kültürünün savaşlar, kıtlıklar ve toplumsal mesajlarla ne denli iç içe olduğunu kanıtlamaktadır. Bu çalışmanın sonuçları, geleneksel mutfak kültürünün akademik düzeyde belgelenmesinin yanı sıra, eğitim müfredatlarına dâhil edilmesi, coğrafi işaretleme süreçlerinin hızlandırılması ve kadın emeğinin görünürlüğünün artırılması gibi stratejik önerilerle yerel kalkınmaya katkı sağlayabileceğini vurgulamaktadır. Halıcı'nın metodolojisi, halkbilimi disiplinine dayalı olarak kurgulanan şablon üzerinden yöresel mutfakların geleneksel bilgi aktarımını ve toplumsal işlevlerini belgeleme noktasında akademik bir standart teşkil etmektedir. Söz konusu şablon, mutfağı tariflerden ibaret olmanın dışında ritüeller, inançlar ve toplumsal pratiklerle ilişkili bir kültürel sistem olarak ele almaktadır. Ancak 1990'lı yılların derleme geleneğine dayanan bu yapısal çerçeve 2025 yılı perspektifindeki ekonomi odaklı gastronomi yazınında öne çıkan coğrafi işaretli ürün tescilleri, sürdürülebilirlik ve kültürel miras yönetimi gibi çağdaş araştırma alanlarını doğrudan kapsamamaktadır. Özellikle coğrafi işaretli ürünlerin bölgesel kalkınma ve destinasyon markalamasındaki stratejik rolü, şablonun özgün içeriğinde metodolojik bir boşluk olarak değerlendirilmektedir. Günümüz gastronomi araştırmalarında yerel mutfaklar artık "otantik deneyim sermayesi" olarak görülmekte ve bu durum geleneksel şablonun halkbilimsel "uygunluk" ilkesini korurken, ekonomik ve turistik temalarla "tamamlayıcılık" prensibi çerçevesinde genişletilmesini zorunlu kılmaktadır. Sonuç olarak, Halıcı'nın modeli Anadolu'nun geleneksel mutfak kültürünü anlamada yüksek bir açıklayıcılığa sahip olmaya devam etmekle birlikte, modern turizm dinamikleri, sürdürülebilir üretim ve yerel kimliğin gastronomi aracılığıyla temsili gibi yeni boyutlarla güncellenmesi gerektiği saptanmıştır. Bu doğrultuda bu çalışma mevcut şablonun sunduğu güçlü metodolojik temele dayanarak ve güncel disiplinlerarası yaklaşımlarla bütünleştirilerek gelecekteki mutfak kültürü araştırmaları için daha kapsamlı bir model önerisi sunmaktadır. Özellikle:

- Coğrafi işaretli ürünlerin ekonomik ve kültürel değeri,
- Yöresel mutfağın turizm potansiyeli,
- Sürdürülebilir üretim ve kadın emeği,
- Yerel kimliğin gastronomi aracılığıyla temsili gibi temalar Halıcı'nın şablonuna entegre edilerek araştırmaların kapsamı genişletilebilir. Bu açıdan çalışma, Halıcı'nın modelinin günümüzde de uygulanabilir, açıklayıcı ve geliştirilebilir bir bilimsel araç olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Bu araştırma sonucunda Uşak mutfağı için aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

1. Kültürel Sürdürülebilirlik: Geleneksel yemeklerin belgelenmesi ve eğitim kurumlarında uygulamalı olarak öğretilmesi sağlanmalıdır.

2. Gastronomi Turizmi Entegrasyonu: Uşak mutfağı unsurları, kent markalaşması ve kültürel rota oluşturma çalışmalarıyla bütünleştirilmelidir.

3. Coğrafi İşaret Stratejisi: Henüz tescillenmemiş ürünlerin (Ebem Köftesi, Celpli Et, Demir Tatlısı vb.) coğrafi işaretleme süreci hızlandırılmalı; yerel üretici kooperatifleri desteklenmelidir.

4. Kadın Emeğinin Görünürlüğü: Yufka, lavaş, tarhana ve peksimet gibi ürünlerin üretiminde belirleyici olan kadın emeği, gastronomik miras yönetimi kapsamında korunmalı ve ekonomik değere dönüştürülmelidir.

5. Akademik Belgeleme: Uşak mutfağı gibi diğer kültürel bölgeler üzerine saha araştırmaları, reçete derlemeleri ve görsel belgeleme projeleri artırılarak, Halıcı şablonunun yerel uyarlamaları literatüre kazandırılmalıdır.

KAYNAKÇA

Abay, A., Alkaya, A. (2024). Termal turizm faaliyetlerin hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti ve yeniden satın alma niyetine etkisi: Uşak termal tesisleri örneği, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 17(2), 139-152.

Akgül, Z., ve Öncel, S. (2024). Yöresel mutfakların sürdürülebilirliği kapsaminda Sivas yemek kültürü ve değişimi üzerine bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Mesleki Eğitim ve Uygulama Dergisi*, *3*(2), 151-173.

Arslan, H. (2022). *Uşak kentinin markalaşması ve tarhana*. Ankara: Atlas Akademi Basım ve Yayınevi.

Aşçı, Ö. (2023). *Kuruluşun yüzüncü yılında Uşak*. Konya: Palet Yayınları.

Aslan, F. P., Güldemir, O., ve Işık, N. (2019). Karaman mutfak kültürü ve yemekleri. *Karaman Araştırmaları-II*, 231-245.

Atalay, İ. (2011). Uşak ilinin doğal ortam özellikleri. (Ed. Öntuğ, M. ve İnel, Y.). *II. Uşak Sempozyumu 13-15 Ekim 2011* Cilt 1. Uşak: Uşak İli Kalkınma Vakfı. 1-21.

Aylan, S. (2020). Uşak ilinin somut olmayan kültürel miras değerlerinin turizm potansiyeli açısından değerlendirilmesi. *International Social Sciences Studies Journal*, 6(72), 4687-4699.

Barthes, R. (1961). Pour une psychosociologie de l'alimentation contemporaine. *Annales*, 16(5), 977-986.

Bessière, J. (1998). *Local development and heritage: Traditional food and cuisine as tourist attractions*. *Sociologia Ruralis*, 38(1), 21-34.

Can, B., Sarıyer, E. T., ve Gören, A. N. (2025). UNESCO gastronomi şehri Afyonkarahisar yöresel yemeklerinin besin ögesi içeriğinin değerlendirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *27*(2), 804-822.

Çatır, O., ve Ay, E. (2018). Ulubey (Uşak) yöresel yemeklerinin gastronomi turizmi açısından değerlendirilmesi. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 6(Special Issue 3), 211-224.

Çekal, N., ve Aslan, B. (2017). Gastronomik bir değer olarak tarhana ve coğrafi işaretlemede tarhananın yeri ve önemi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 124-135.

Çelik, D. (2021). *Tarih boyunca Uşak: Medeniyetlerin kesişim noktası*. Bursa: Tarih ve Kültür Yayınları.

Çınar, Z. (2019). *Geçiş dönemlerinde mutfak kültürü ve yöresel mutfak uygulamaları: Ege Bölgesi'nde nitel çalışma.* (Yayınlanmış Yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

Counihan, C. (1999). *The anthropology of food and the body: Gender, meaning and power*. Routledge.

Demir, H., ve Onur, N. (2023). Geleneksel Uşak mutfağına özgü Alacatenenin değerlendirilmesi. *9. Hitit Öğrenci Konferansı, Özet kitapçığı,* s.48, Çorum.

Deniz, M. (2016). Karaağıl köyünde (Uşak) turizmin etkileri üzerine yerel halkın turizm algısı. *Journal Of Turkish Studies,* 11(18), 57-78.

Douglas, M. (1972). Deciphering a meal. *Daedalus*. JSTOR, 101(1), 61-81. http://www.jstor.org/stable/20024058

Eliade, M. (1957). *The sacred and the profane: The nature of religion*. Houghton Mifflin Harcourt (81).

Göker Özyürek, S. (2025). Coğrafi işaretli ürünlerin bölgesel kalkınma ve gastronomideki rolü: Uşak örneği. *Turizm Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 17-33.

Güldemir, O. (2023). Geleneksel bir yemek: Marul yoğurtlaması. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, *6*(1), 121-132.

Güldemir, O., Tugay, O., Şallı, G. Yıldız, E., ve Çelik Yeşil, S. (2021). Bringing fruity meat dishes of Ottoman cuisine into businesses. *Journal of Ethnic Foods* 8(30). https://doi.org/10.1186/s42779-021-00107-2

Halıcı, N. (1997). Karadeniz bölgesi yemekleri üzerine bir araştırma. (Yayınlanmış Doktora Tezi). *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

Halıcı, N. (2020). *Yemek ve mutfak araştırmaları için soru kitabı*. Ankara, Girişim Ajans Ofset Matbaacılık.

Hall, C. M., ve Sharples, L. (2003). *Food tourism around the world*. Butterworth-Heinemann.

Hastürk, A. (1990). Turizm pazarlamasında halkbilimin yeri ve önemi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 11-13.

İnal, B. (2011). 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarında yabancı seyyahlara göre Uşak. *CIEPO VI. Ara Dönem Bildirileri Kitabı*, II, 14-16 Nisan, Uşak.

Kara, F. (2016). *Yöresel yemeklerin incelenmesi: Uşak mutfağındaki gelenekler*. Antalya: Lezzet Akademisi Yayınları.

Kaya, A. (2016). Uşak ili nüfusunun başlıca özellikleri. *Tarih Okulu Dergisi,* 9(26), 389-415.

Kılınç Şahin, S. (2025). *Uşak ili yemek kültürü*. (Ed: Nurten Çekal). Yöresel Türk Mutfakları Ege Bölgesi Mutfak Kültürü. Konya, Eğitim Yayınevi, 56-60.

Koç, F., ve Çatır, O. (2021). Uşak ili turizm potansiyelinin belirlenmesi ve turizm senaryolarının oluşturulması. *International Academic Social Resources Journal*, 6(21), 145-162.

Koçan, N. (2011). Tarihi mekanlarda kültürel dönüşüm: Uşak tarihi tren garı örneği. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 11(2), 130-137.

Kök, G. (2022). *Coğrafi işaretli gastronomik ürünlerin şehir markalaşmasına etkileri: Uşak Tarhanası örneği.* (Yayınlanmış Yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Lévi-Strauss, C. (1966). *The culinary triangle*. *Partisan Review*, 33(4), 586-595.

Macit, N., ve Kıran, Ö. (2022). Yemek ve toplum: Kültür, kimlik ve eşitsizlikler. *Olgu Sosyoloji Dergisi*, 3(2), 97-106.

Mintz, S., ve Du Bois, C. (2002). *The anthropology of food and eating*. *Annual Review of Anthropology*, 31, 99-119.

Ören, V. E., ve Ören, T. Ş. (2019). Gastronomi turizmi kapsamında sürdürülebilirlik: Ebem köftesi örneği. *Social Sciences*, 14(1), 151-162.

Özcan, D., ve Çelik, T. (2020). Uşak efsanelerinde Hızır kültü. *Folklor Akademi Dergisi*, 3(2), 295-312.

Özteke, H. İ. (2022). *Mekân-insan-bellek ilişkisi: Uşak ili örneği.* (Yayınlanmış Yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Şahin, G. (2019). *Özel gün yemekleri ve kültürel ritüeller: Uşak örneği*. Konya: Geleneksel Kültür Yayınları.

Savaş, E. (2020). *Uşak 2030 Vizyonu Arama Konferansı*. Uşak Üniversitesi Yayınları.

Sayan, Y. (1997). *Uşak evleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Şen, A., ve Başar, Y. (2024). Tantuni: Mersin mutfağının geleneksel yemeğinin gastronomik boyutlari ve sosyo-kültürel analizi. *Anadolu Üniversitesi Mesleki Eğitim ve Uygulama Dergisi*, *3*(1), 63-91.

Sormaz, Ü., Onur, N., Güneş, H. F., ve Nizamlıoğlu, H. F. (2019). Türk mutfağı geleneksel ürünlerinde yöresel farklılıklar: Tarhana örneği. *Aydın Gastronomy*, 3(1), 1-9.

T.C. Ulubey Kaymakamlığı Resmi Sitesi (2025). *Uşak tarihi*. (Erişim Tarihi: 10 Aralık 2025) http://www.ulubey.gov.tr/tarihimiz

T.C. Uşak İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Resmi Sitesi (2025). *Uşak*. (Erişim Tarihi: 10 Aralık 2025). https://usak.ktb.gov.tr/arama?_Dil=1

Türk Patent ve Marka Kurumu. (2025). *Uşak coğrafi işaret listesi*. (Erişim Tarihi: 05 Aralık 2025). https://ci.turkpatent.gov.tr/cografi-isaretler/liste?il=64&tur=&urunGrubu=&adi=

Uşak Belediyesi Resmi Sitesi (2025). *Uşak nüfusu*. (Erişim Tarihi: 02 Aralık, 2025). https://www.usak.bel.tr/icerik/nufusu

Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı. (2013). *Uşak yöresel yiyeceklerin gastronomik açıdan tespiti, mar*

kalaşma, girişimcilik ve istihdama katkılarının araştırılması. Zafer Kalkınma Ajansı.

Yalçın, M. (2023). Türk yemek kültür mirasının coğrafyası, kaynağı ve evreleri. *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi,* 8(2), 128-142.

Yıldırım, C. (2019). *Nüfus yapıları ve kültürel etkileşimler: Uşak örneği*. İzmir: Sosyal Araştırmalar Vakfı.

Araştırma Makalesi / Research Article

Uşak Mutfağının Türk Mutfak Kültürü Araştırma Şablonu Temelli Nitel Analizi

Qualitative Analysis of Uşak Cuisine Based on the Turkish Culinary Culture Research Template

Emrah YILDIZ

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.409

Geliş/Received: 04/01/2026	Kabul/Accepted: 09/05/2026

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Culinary culture is fundamentally intertwined with the historical continuity, social structure and environmental conditions of a society. Food does not merely fulfill biological requirements; it acts as a primary carrier of cultural identity, a sense of belonging and collective memory. Within the framework of Turkish culinary culture, which has been shaped by the accumulation of various civilizations in the Anatolian geography, the systematic investigation of regional heritage gained academic significance in the late 20th century. The "Turkish Culinary Culture Research Template" developed by Halıcı (1997; 2020) serves as one of the first holistic classification examples, encompassing 14 main categories such as daily meals, transition periods, holy days, winter food preparations and traditional recipes. This template, based on folklore discipline, facilitates the documentation of both traditional knowledge transfer and the symbolic social functions of local cuisines beyond mere recipes.

Furthermore, culinary culture is viewed as a complex structure that shapes the value systems of societies, where the preparation, sharing and consumption of food are evaluated as symbolic expressions of social order rather than isolated individual actions. As emphasized in the foundational work of Douglas (1972), "food is the language of social relations" and the spatial and temporal order at the table reflects a society's internal structure and cultural hierarchy. Similar structuralist and semiotic approaches by Lévi-Strauss (1966) and Barthes (1961) define food as a systematic cultural language or the "mythology of modern society". In this theoretical context, Uşak cuisine, located in a transition zone between the Aegean and Central Anatolia regions, represents a significant regional synthesis. This geographical positioning allows for a unique coexistence of Aegean influences, such as olive oil-based vegetable dishes and Central Anatolian elements, such as grain-based pastries, haşhaş (poppy seed) products and meat-heavy soups.

While the primary objective of Halıcı's template is to document a region's culinary culture as comprehensively as possible, the research dimensions of gastronomy have expanded over time. Modern gastronomy literature now highlights themes such as cultural heritage management, sustainability, local economy and tourism relations. Uşak's culinary identity, characterized by products like Uşak Tarhanası, Keşkek, Zini Hamursuzu and Demir Tatlısı, serves as a living example of intangible cultural heritage that strengthens social solidarity and collective identity. Arslan (2022) defines Uşak cuisine as a local gastronomic culture shaped by a self-sufficient production system. Therefore, the main purpose of this study is to qualitatively analyze Uşak's culinary culture based on the 14 main categories of Halıcı's (1997; 2020) research template and to evaluate the extent to which this model provides a "suitable" or "complementary" framework for contemporary gastronomic research. By integrating both traditional

folklore methodologies and current interdisciplinary themes; such as geographical indications (GI) and gastronomy tourism; this research aims to provide a systematic contribution to both regional and national culinary literature. The study highlights the enduring validity of Halıcı's explanatory structure while proposing an expandable model for future culinary culture investigations.

Methods

This research was conducted utilizing the comparative document analysis method, which is a qualitative research approach. This method involves the systematic examination and thematic interpretation of existing written sources. The research data covers a timeframe between 1997 and 2025. The dataset consists of three main groups:

1. Methodological reference sources: These include Nevin Halıcı's (1997, 2020) original research templates and fieldwork books.

2. Academic and institutional documents related to Uşak cuisine: A total of 29 academic studies, theses and official registration documents regarding Uşak's gastronomic identity were analyzed.

3. Theoretical literature sources: The works of prominent researchers such as Douglas (1972), Lévi-Strauss (1966) and Mintz & Du Bois (2002) were utilized to provide a conceptual framework.

During the analysis process, the collected data was classified according to the fourteen main categories defined in the template. For culinary practices not found in the region, the expressions "not performed" or "unknown" were utilized as per the methodology. The collected documents were scrutinized using the content analysis method. This involved identifying specific dishes, rituals and practices in Uşak that correspond to the template's categories and interpreting them through the lens of the social f unction of food. The study adheres to ethical standards for scientific research and since it does not involve human or animal subjects, no ethical committee approval was required.

Results and Discussion

The findings demonstrate that Uşak's culinary culture exhibits a high level of compatibility with the "Daily Meals" and "Transition Periods" categories of Halıcı's template. Daily eating habits are strictly shaped by agricultural and livestock production, where seasonal cycles dictate the menu, such as the medicinal consumption of Uşak Tarhanası in winter and the use of wild greens like Gaval Aşı in summer. The transition periods reflect the symbolic and social functions of food, where collective labor (imece) and the sequential "Takım" menus serve as tools for social solidarity. As emphasized by Douglas (1972), food acts as a social language in Uşak, exemplified by "Demir Tatlısı" used to announce engagements and "Zini Hamursuzu" signaling wedding dates.

Traditional technical elements, including kitchen tools like "Senit" and "Demir Kalıbı," as well as cooking methods such as "Sızdırma" and "Dövme," show full alignment with the template's structural categories. However, certain categories such as "Neşeli Günler" (Joyful Days) and "İstek Sofraları" (Request Tables) are only partially represented or remain "unknown" in the regional context, indicating that local variations are influenced by specific socio-economic conditions. Furthermore, the study identifies that while Halıcı's model is excellent for documenting traditional folklore, it lacks dimensions related to modern gastronomy, such as the economic impact of Geographical Indications (GI).The presence of GI products like Uşak Tarhanası, Karahallı Ciğeri and Uşak Gelin Helvası highlights the transformation of intangible cultural heritage into regional economic value. These products not only preserve traditional production methods but also serve as strategic tools for destination branding and gastronomy tourism. Consequently, it is argued that Halıcı's template remains a valid and explanatory scientific tool; however, it should be integrated with contemporary themes like sustainability, tourism potential and the visibility of female labor to provide a more holistic framework for 21st-century culinary research. In conclusion, Uşak cuisine serves as a living laboratory of historical continuity and social solidarity, proving that traditional culinary structures can be effectively analyzed through structured folkloric templates while remaining open to multidisciplinary expansions.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

Türkiye Türkçesi ve Ağızlarında Açıkgözlülük ile İlgili Söz Varlığı Üzerine Bir İnceleme[1]

An Examination of the Vocabulary Related to Shrewdness in Turkey Turkish and Its Dialects

Can SAĞIR[2]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.421

Geliş/Received: 12/01/2026	Kabul/Accepted: 18/05/2026

Öz

Toplumsal yaşamda bireylerin davranışlarını, fiziksel ve ruhsal durumlarını tanımlamak için kullanılan kavramlar, toplumsal ve kültürel değerlerin bir yansımasıdır. Türkiye Türkçesi ve ağızlarında bu kavram alanı için kullanılan sözcükler incelendiğinde bu alana yönelik oldukça zengin ve çeşitlilik gösteren bir söz varlığının olduğu görülmektedir. Türkiye Türkçesi ve ağızlarında kişi betimlemeleri için kullanılan bu sözcükler Türk kültürünü yansıtması, Türkçenin ses ve biçim özellikleri ile zengin söz varlığını ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir. Bu açıdan özellikle Türkiye Türkçesi ağızları, ölçünlü dilde bulunmayan sözcükleri içermesi ve barındırdığı dil malzemesi bakımından Türk dilinde ayrı bir öneme sahiptir. Bu çalışmada Türk kültüründe sıkça kullanılan ve hem olumlu hem de olumsuz çağrışımları bünyesinde barındıran çok katmanlı bir anlam alanına sahip açıkgözlülük ile ilgili sözcükler ele alınmıştır. Çalışmanın verileri nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılarak taranan ve incelenen Türkçe Sözlük'ten ve Derleme Sözlüğü'nden elde edilmiştir. Yapılan tarama sonucunda Türkiye Türkçesi ve ağızlarında açıkgözlülük kavram alanına ait toplam 305 sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcüklerden 114'ü Türkçe Sözlük'ten; 191'i ise Derleme Sözlüğü'nden çalışmamıza dâhil edilmiştir. Açıkgözlülük kavram alanına ait bu sözcükler biçimsel, anlamsal ve etimolojik açıdan ele alınıp incelenmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen verilerden hareketle Türkiye Türkçesi ve ağızlarında açıkgözlülük kavram alanına ait söz varlığındaki ve ifade gücündeki zenginlik ortaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler: *açıkgözlülük, kişi betimlemeleri, söz varlığı, Türkiye Türkçesi, Türkiye Türkçesi ağızları.*

Abstract

Concepts employed to describe individuals' behaviors as well as their physical and psychological states in social life serve as reflections of social and cultural values. An analysis of the vocabulary used for this conceptual domain in Turkey Turkish and its dialects demonstrates a notably rich and varied lexicon. The lexical items used for personal characterization are particularly significant as they reflect Turkish cultural perceptions and reveal the phonological and morphological characteristics of Turkish together with its expressive lexical capacity. From this perspective, the dialects of Turkey Turkish hold a unique position, as they preserve numerous lexical items not found in the standard language. This study examines lexical items related to shrewdness, a culturally salient

[1] Bu makale, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Doktora programı kapsamında Prof. Dr. Nesrin BAYRAKTAR ERTEN danışmanlığında hazırlanan "Türkçede Mizaç ile İlgili Sözcüklerin Biçimbilimsel ve Anlambilimsel Açıdan İncelenmesi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir

[2] **Sorumlu Yazar/Corresponding Author,** Öğr. Gör. Dr. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi TÖMER Müdürlüğü Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, 24002, Yalnızbağ Yerleşkesi, Merkez/Erzincan can.sagir@erzincan.edu.tr

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Sağır, C. (2026). Türkiye Türkçesi ve Ağızlarında Açıkgözlülük ile İlgili Söz Varlığı Üzerine Bir İnceleme. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 10(3),1366-1382.

concept in Turkish that encompasses a complex semantic domain including both positive and negative connotations, such as cleverness and cunning. The data were collected from the Türkçe Sözlük and the Derleme Sözlüğü using document analysis as a qualitative research method. The analysis identified a total of 305 lexical items associated with the conceptual field of shrewdness in Turkey Turkish and its dialects, 114 of which were obtained from the Türkçe Sözlük and 191 from the Derleme Sözlüğü. These lexical items were examined from morphological, semantic, and etymological perspectives. The findings demonstrate the richness and expressive diversity of the vocabulary related to shrewdness in Turkey Turkish and its dialects.

Keywords: *Shrewdness, personal descriptions, vocabulary, Turkey Turkish, Turkey Turkish dialects*

1. GİRİŞ

Toplumsal yaşamda bireylerin davranışlarını, fiziksel ve ruhsal durumlarını tanımlamak için kullanılan kavramlar, kültürel değerlerin ve tarihsel deneyimlerin bir yansımasıdır. Bu bağlamda Türk kültüründe sıkça kullanılan "açıkgözlülük" kavramı, kurnazlık ve uyanıklık gibi anlamları bünyesinde barındıran ve hem olumlu hem de olumsuz çağrışımları olan çok katmanlı bir anlam alanına sahiptir. Türkçe Sözlük'te *açıkgöz* sözcüğü "uyanık davranarak çıkar sağlayan, imkânlardan kurnazca yararlanmasını bilen, cingöz, uyanık, kurnaz (kimse)" şeklinde tanımlanmaktadır (TS, 2011, s. 17). Türk toplumunda ve kültüründe açıkgözlü kişilere karşı doğrudan olumlu ya da olumsuz bir yaklaşım yoktur. Bu kişilere karşı genellikle yapılan davranışa ve kişinin niyetine bağlı olarak çifte bir tutum sergilendiği görülmektedir. Zor koşullar altında hayatta kalmaya çalışmak ya da karşılaşılan bir sorunun üstesinden gelebilmek için açıkgözlülük; insanın pratik zekâlı olması, sorunlar karşısında pratik çözümler üretebilmesi ve hayatta kalma becerisi bakımından olumlu ve tasvip edilen bir durum olarak değerlendirilirken başkalarının haklarını ihlal eden davranışlar söz konusu olduğunda olumsuz bir nitelik kazanır. Türk edebiyatında bu durumu destekleyen pek çok örnek bulunmaktadır. Türk anlatılarında açıkgözlü olmak ahlaki sınırlar içinde kaldığında olumlu; çıkarcılığa ve bencilliğe dönüştüğünde ise toplumsal bir dışlanmaya sebep olur. Türk masallarında ve hikâyelerinde işlenen kurnaz tiplere bakıldığında bu tiplerin; hilekâr, düzenbaz ve çıkarcı gibi olumsuz tiplerden ayrılıp; kurnazlığı, karşılaşılan her türlü sorunun üstesinden gelmek amacıyla kullanıldıkları görülmektedir (Yılmaz & Çelepi, 2023, s. 115-131; Boratav, 2002, s. 67). İslâm öncesi Türkler, tilki gibi kurnaz olmayı büyük bir kumandanda bulunması gereken zaruri özelliklerden biri olarak sayarlar (Çanak, 2019, s. 12). Aynı şekilde Türk edebiyatının ilk siyasetname örneği olan Kutadgu Bilig'de uyanıklık, her türlü kötülüğe ve soruna karşı beylerde bulunması gereken niteliklerden biri olarak sayılmaktadır (Donuk, 1982, s. 137). Dede Korkut Hikâyelerinde de beylerin vasıfları arasında uyanık olması gerektiği belirtilmektedir (Yıldız, 2018, s. 74). Divan edebiyatında Ruhî ve Hayalî gibi şairlerin, muhataplarını, herhangi bir konuda aldanıp yanılgıya düşmemeleri için daha uyanık ve bilgili olmaları yönünde uyardıkları görülmektedir (Kılıç, 2008, s. 221). Türk atasözlerinden; *aslan yatağında tilki nice kuyruk sallar; avcı kediye kurnaz fare; avcı ne kadar al bilse, ayı o kadar yol bilir; deve halvet, tilki bey; kaldırıp kendini denize atar, topuğunu bile ıslatmaz* (Yurtbaşı, 1995, s. 166, 167); *ağzını açacağına gözünü aç* (Yurtbaşı, 1995, s. 129) ve *al ile aslan tutulur, güç ile sıçan* (veya *gücüğen*) *tutulmaz* (Aksu vd., 2022, s. 126; Yurtbaşı, 1995, s. 166) gibi örneklerde insanın uyanık ve ihtiyatlı olması gerektiği; uyanık ve kurnaz kişilerin herhangi bir işin, zorluğun ya da kötülüğün üstesinden pratik zekâları sayesinde kolaylıkla geldikleri vurgulanmaktadır. Fakat açıkgözlülüğün toplumsal değerlerle örtüşmeyen ve başkalarına zarar veren; fırsatçılık, çıkarcılık, bencillik ve hile yapma gibi amaçlar doğrultusunda kullanılması toplum tarafından hoş karşılanmaz. Bu duruma örnek olarak Türk atasözlerinden; *şeytanla kabak ekenin kabak başına patlar; şeytanla ortak buğday eken samanını alır; şeytanla saman eken sapını alır* (Aksu vd., 2022, s. 447); *şeytan ile yemek yiyenin kaşığı uzun olmalı* (Yurtbaşı, 1995, s. 92); *akıllı sözünü akılsıza söyletir; ayyar tilki art ayağından tutulur/zeyrek kuş iki ayağından tutulur; fettan insanın sözünden ziyade gözüne bakılmalı; şeker parayı cepten çeker; tilki ne kadar çevik ise bir gün boğazı ele verir* (Yurtbaşı, 1995, s. 166, 167); *kimin arabasına binerse onun türküsünü çağırır* (Yurtbaşı, 1995, s. 236) gibi örneklerde fırsatçılık, bencillik, çıkarcılık ve düzenbazlık yapan kurnaz ve uyanık kişilere karşı daha dikkatli olunması ve bu kişilerden mümkünse uzak durulması gerektiği belirtilmektedir. Divan edebiyatı şairlerinin de insanlarda fark ettikleri zaafları kendi çıkarları uğruna her fırsatta kullanmaktan geri durmayan uyanık kişileri eserlerinde ağır bir şekilde eleştirdiği görülür (Kılıç, 2008, s. 119).

Türkçede açıkgözlülük kavram alanına ait ilk sözcüklere eski Türkçe döneminden itibaren rastlanmaktadır. Eski Uygur Türkçesinde geçen; *altamak* "kurnaz olma" (Wilkens, 2021, s. 36); *ilgeysök*

"akıllı, kurnaz, becerikli, tecrübeli, keskin zekâlı" (Wilkens, 2021, s. 303); *kurvı* "kurnaz, açıkgöz" (Wilkens, 2021, s. 427); *kürlüg* "aldatıcı, hileli, kurnaz" (Wilkens, 2021, s. 442); odug "uyanık" (Wilkens, 2021, s. 502); *sak I* "uyanık, dikkatli, tetikte" (Wilkens, 2021, s. 574); *tevlig* "yanıltıcı, aldatıcı, kurnaz" (Wilkens, 2021, s. 706); *yalgan* "yalancı, kurnaz, cin gibi" (Wilkens, 2021, s. 856); Kutadgu Bilig'deki; *firaset* "zihin uyanıklığı, seri intikal" (Arat, 1979, s. 168); *odug* "uyanık"; *odugluk* "uyanıklık" (Arat, 1979, s. 333); *sak* "uyanık"; *saklan-* "uyanık olmak, dikkatli olmak, tedbirli bulunmak, ihtiyatlı olmak"; *saklık* "uyanıklık" (Arat, 1979, s. 378,380); *köŋül tirig tut-* "hazırlıklı olmak, uyanık durmak" (Önler, 1999, s. 154); Dîvânu Lugâti't-Türk'teki; *köŋüllüg* "akıllı, kalbi uyanık olan" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 739); *odug* "uyanık olan"; *odug köŋüllüg er* "kalbi uyanık adam, akıllı adam"; *odugluk* "bir şey yaparken uyanık olma, uyanıklık" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 770; Kaçalin & Ölmez, 2019, s. 352); *sak* "uyanık ve kıvrak zekâlı olan" ve *saklık* "her durumda uyanık gözü açık olmak" (Kaçalin & Ölmez, 2019, s. 385, 386; Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 800, 801) gibi sözcükler bunlara örnek olarak verilebilir.

Bu çalışmada Türkiye Türkçesi ve ağızlarında da sıklıkla kullanılan açıkgözlülük kavram alanından hareketle *kurnaz*, *uyanık* ve *açıkgöz* gibi anlamlara ait söz varlığına yer verilmiştir.

2. YÖNTEM VE VERİ TOPLAMA

Bu çalışma, verilerin mevcut yazılı kaynaklar aracılığıyla elde edilmesine dayandığından nitel araştırma yöntemi çerçevesinde tasarlanmıştır. Çalışmanın verileri nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılarak taranan ve incelenen Türkçe Sözlük'ten ve Derleme Sözlüğü'nden elde edilmiştir. Veri toplama sürecinde sözlük maddeleri esas alınmış, madde başları ve anlamları dikkatle incelenerek çalışmanın amacına uygun sözcükler seçilmiştir. Yapılan tarama ve inceleme sonucunda açıkgözlülük kavram alanına ait Türkçe Sözlük'ten 114; Derleme Sözlüğünden ise 191 sözcük olmak üzere toplam 305 tespit edilmiştir. Tespit edilen bu sözcükler genel hatlarıyla; *basit sözcükler*, *türemiş sözcükler, birleşik sözcükler, yabancı kökenli sözcükler, yabancı kökenli sözcüklerden Türkçe yapım ekleriyle türetilen sözcükler, kökeninden ve/veya yapısından emin olunamayan sözcükler* ve *kökeninden emin olunamayan sözcüklerden Türkçe yapım ekleriyle türetilen sözcükler* olmak üzere yedi ana başlık altında tasnif edilip incelenmiştir. Çalışmaya derleme sözlüğünden dâhil edilen madde başları kaynak eserdeki yazımına bağlı kalınarak aynen aktarılmıştır.

2.1. Etik Kurul Onayı

Bu araştırmanın kavramsal çerçevesinin hazırlanması, verilerin toplanması, verilerin analizi ve yorumlanması aşamalarının tamamında etik kurallara uygun hareket edilmiştir. Karşılaşılacak tüm etik ihlallerde ANKAD Dergisi Yayın Kurulunun hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır. Tüm sorumluluk yazarlara aittir. Bu çalışmanın ANKAD Dergisi dışında herhangi bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiş olduğunu taahhüt ederim. Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Bu araştırmada kamuya açık bir kaynak olan ve Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan *Türkçe Sözlük* ve *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* incelenmiş ve doküman analizi tekniği kullanıldığı için etik kurul izni gerektirmemektedir.

3. TÜRKİYE TÜRKÇESİ VE AĞIZLARINDA AÇIKGÖZLÜLÜK İLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞI

3.1. Basit Sözcükler

Türkiye Türkçesi ve ağızlarında açıkgözlülük ile ilgili 6'sı isim; 1'i fiil olmak üzere basit yapılı 7 sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcüklerden 6'sı Derleme Sözlüğü'nden 1'i ise Türkçe Sözlük'ten çalışmamıza dâhil edilmiştir.

3.1.1. Basit İsimler

eke II ~ ekki I [<T. eke (Gülensoy, 2007, s. 324)] "1. Kurnaz, açıkgöz (insan)" (DS, 1993, s. 1692).

ekki I (DS, 1993, s. 1695) → **eke II**

kokoz I [<ET. kokuz (Tietze, 2021, s. 308; Çağbayır, 2007, s. 2711)] "Kurnaz ihityar,

pişmiş, kurt (aşağılama anlamında)" (DS, 1993, s. 2906).

tilki [<T. tilki] "3. Çok kurnaz" (TS, 2011, s. 2356).

3.1.2. Basit Fiiller

suğ- [<T. suğ- (Çağbayır, 2007, s. 4347)] "2. Fırsat kollamak için sessizce durmak" (DS, 1993, s. 3689).

uz III [<T. uz] "Kurnaz" (DS, 1993, s. 4052; 4790).

yaman II [<T. yaman (Gülensoy, 2007, s. 1050)] "İşbilir, kurnaz" (DS, 1993, s. 4153)

3.2. Türemiş Sözcükler

Türkiye Türkçesi ve ağızlarında açıkgözlülük ile ilgili 83'ü isim; 6'sı fiil olmak üzere türemiş yapılı toplam 89 sözcük tespit edilmiştir. Söz konusu örneklerden 19'u Türkçe Sözlük'ten; 70'i ise Derleme Sözlüğü'nden çalışmamıza dâhil edilmiştir. Elde edilen örneklerden hareketle Türkiye Türkçesi ve ağızlarında açıkgözlü kavram alanına ait sözcük türetmede sıklıkla; {+lI/+lU},{+lIk/+lUk} ve {+lA-ş-} eklerinin kullanıldığı görülmektedir.

3.2.1. Türemiş İsimler

aldanmaz [<T. al+da-n-maz (Gülensoy, 2007, s. 65)] "Aldatılmayan, aldanmayan" (TS, 2011, s. 87).

aldanmazlık [<T. aldanmaz+lık] "Aldanmaz olma durumu" (TS, 2011, s. 87).

alız II [<T. al+ız (Çağbayır, 2007, s. 209)] "Kurnaz" (DS, 1993, s. 221).

anaç [<T. ana+ç (Gülensoy, 2007, s. 69; Güzel: 126)] "5. Kurnaz" (TS, 2011, s. 118).

anaç IV ~ anaş I ~ aneç II ~ aneş II [<T. ana+ç (Gülensoy, 2007, s. 69; Güzel, 2019, s. 126)] "1. Kurnaz, tecrübeli, bilgili" (DS, 1993, s. 246).

anaçlaşma [<T. anaçlaş-ma] "Anaçlaşmak durumu" (TS, 2011, s. 118).

anaçlık [<T. anaç+lık] "Anaç olma durumu" (TS, 2011, s. 118).

anaş I (DS, 1993, s. 253) → **anaç IV**

andi II [<?] "Çok akıllı, kurnaz" (DS, 1993, s. 261).

aneç II (DS, 1993, s. 262) → **anaç IV**

aneş II (DS, 1993, s. 262) → **anaç IV**

anıklık [<T. anık+lık] "Uyanıklık" (TS, 2011, s. 125).

atik II [<T. at-ik (Tietze, 2021, s. 380)] "Açıkgöz" (DS, 1993, s. 370).

aygın I ~ ayğun [<T. ay-gın] "1. Uyanık, ayık, gözü açık" (DS, 1993, s. 413).

ayğun (DS, 1993, s. 415) → **aygın I**

ayık ~ ayuḫ [<T. ay-ık] "2. Zeki, açıkgöz, uyanık" (DS, 1993, s. 417; 4434).

aykırtcı [<T. aykır-t-ıcı (Çağbayır, 2007, s. 387)] "3. Çok kurnaz" (DS, 1993, s. 423).

ayuḫ (DS, 1993, s. 432) → **ayık**

bitirim [<T. bitir-im] "2. Açıkgöz, işini bilen kimse" (TS, 2011, s. 362).

bitirimlik [<T. bitirim+lik] "Bitirim olma durumu" (TS, 2011, s. 363).

cenik II [<T. cen+ik <T. cen "yans." (Çağbayır, 2007, s. 776)] "2. Gözü açık" (DS, 1993, s. 882).

cıdırlı IV ~ cidirli [<T. cıd+ır+lı <T. cıd 'yans.' (Zülfikar, 1995, s. 189; Çağbayır, 2007, s. 791)] "1. Açıkgöz" (DS, 1993, s. 898).

cidirli (DS, 1993, s. 961) → **cıdırlı IV**

cimcirik II [<T. cimcir-ik (Tietze, 2021, s. 97)] "Açıkgöz" (DS, 1993, s. 972).

civil IV [<T. civ+il <T. civ "yans." (Çağbayır, 2007, s. 826; Zülfikar, 1995, s. 187))] "2. Uyanık" (DS, 1993, s. 989).

çapkın III [<T. çap-kın (Gülensoy, 2007, s. 220; Çağbayır, 2007, s. 885)] "1. Açıkgöz" (DS, 1993, s. 1077).

çıtak III [<T. çıt+ak <T. çıt "yans." (Gülensoy, 2007, s. 239; Çağbayır, 2007, s. 978)] "3. Açıkgöz, kurnaz (kimse)" (DS, 1993, s. 1192).

dölek II [<T. döl+ek (Gülensoy, 2007, s. 302)] "2. Uyanık, dikkatli" (DS, 1993, s. 1577).

ekdi V [<T. ekti (Gülensoy, 2007, s. 327; Çağbayır, 2007, s. 1401) <T. igid-i (Gülensoy, 2007, s. 327)] "1. Kurnaz, açıkgöz (insan)" (DS, 1993, s. 1691).

ekeşmiş [<T. eke+ş-miş (Gülensoy, 2007, s. 324; Çağbayır, 2007, s. 1391)] "Kurnaz, açıkgöz (insan)" (DS, 1993, s. 1694).

ekti V [<T. ekti (Gülensoy, 2007, s. 327; Çağbayır, 2007, s. 1401) <T. igid-i (Gülensoy, 2007, s. 327)] "1. Uyanık, işini bilen" (DS, 1993, s. 1701).

gadek II [<T. gadek <T. koduk <T. *kod+uk (Çağbayır, 2007, s. 1627; Gülensoy, 2007, s. 531)] "Kısa boylu, kurnaz" (DS, 1993, s. 1890).

honamaz I [<T. hona-maz (Çağbayır, 2007, s. 1981)] "2. Kurnaz (kimse)" (DS, 1993, s. 2401).

honaz I [<T. hon+az (Çağbayır, 2007, s. 1981)] "1.Kurnaz (kimse)" (DS, 1993, s. 2401).

kurakçı [<T. kur-ak+çı (Çağbayır, 2007, s. 2841)] "2. Kurnaz (kimse)" (DS, 1993, s. 3004).

kurtlu [<T. kurt+lu] "2. Kurnaz" (DS, 1993, s. 3010).

kuşku I [<T. kuş+ku (Çağbayır, 2007, s. 2865; Çelebi: 597; Tietze, 2021, s. 411; <T. kuş + uyku(+lu) (Gülensoy, 2007, s. 581)] "1. Uyanık" (DS, 1993, s. 3016).

kuyruklu V [<T. kuyruk+lu] "Karışık işlere giren, kurnaz kadın" (DS, 1993, s. 3021).

mıstır ~ mustur I [<T. mıs+tır ~ mus+tur <T. mız "yans." (Zülfikar, 1995, s. 250; Güzel, 2019, s. 140); *ayrıca bk. mısmıs; mıstır mıstır*] "3. Kurnaz" (DS, 1993, s. 3192).

mustur I (DS, 1993, s. 3223) → **mıstır**

oyaḫ (DS, 1993, s. 3300) → **oyanıḫ**

oyanıḫ ~ oyaḫ [<T. uyanık <T. uyan-ık (Gülensoy, 2007, s. 976)] "Uyanık" (DS, 1993, s. 3300).

öveç I [<T. ög+eç (Çağbayır, 2007, s. 3725)] "Kurnaz kadın" (DS, 1993, s. 3361).

sah I (DS, 1993, s. 4662) → **sak I**

sak I [<T. sa-k (Gülensoy, 2007, s. 715)] "1. Uyanık, gözü açık, müteyakkız" (TS, 2011, s. 2011).

sak I ~ sah I [<T. sa-k (Gülensoy, 2007, s. 715)] "1. Uyanık, tetikte" (DS, 1993, s. 3516; 4662).

saklık [<T. sak+lık] "Uyanıklık" (TS, 2011, s. 2015).

sayaḫ [<T. say-ak (Gülensoy, 2007, s. 715)] "Uyanık, tetikte" (DS, 1993, s. 3558).

sengecen (DS, 1993, s. 3582) → **siğecen**

sezeğen [<T. sez-eğen (Gülensoy, 2007, s. 761; Güzel, 2019, s. 303)] "Tez sezen, tez duyan, duyarlı" (DS, 1993, s. 3599).

sezek I [<T. sez-ek] "Tez sezen, tez duyan, duyarlı" (DS, 1993, s. 3599).

siğecen ~ sengecen ~ singecen ~ sinicen ~ sipeçen ~ siyece ~ siyecen ~ siyence [<T. sin-ecen (Çağbayır, 2007, s. 4232)] "Kurnaz" (DS, 1993, s. 3630).

siğilcenni [<T. sinilcen+li <T. sinilcen; *bk. sinilcen*] "Kurnaz" (DS, 1993, s. 3631).

sine [<T. sin-e (Güzel, 2019, s. 293)] "Kurnaz" (DS, 1993, s. 3638).

singecen (DS, 1993, s. 3640) → **siğecen**

singil I [<T. siğ- <sing- < siŋ- (Clauson, 1972, s. 833; 834) -il (Gülensoy, 2007, s. 782; Çağbayır, 2007, s. 4252)] "2. Kurnaz" (DS, 1993, s. 3640).

sinicen (DS, 1993, s. 3641) → **siğecen**

sinilcen [<sin-il-cen (Çağbayır, 2007, s. 4253; Güzel, 2019, s. 349)] "Kurnaz" (DS, 1993, s. 3641).

sipeçen (DS, 1993, s. 3644) → **siğecen**

siyece (DS, 1993, s. 4699) → **siğecen**

siyecen (DS, 1993, s. 3650) → **siğecen**

siyence (DS, 1993, s. 3651) → **siğecen**

şebili [<T. şeb+i+li <T. şeb "yans." (Çağbayır, 2007, s. 4444)] "Açıkgöz, kurnaz" (DS, 1993, s. 4722).

tedik (DS, 1993, s. 3857) → **tetik I**

tekin II [<T. tek+in (Gülensoy, 2007, s. 876)] "1. Uyanık, tetikte" (DS, 1993, s. 3865).

tetik I ~ tedik ~ tetük [<T. tėt-ik (Gülensoy, 2007, s. 886; Çağbayır, 2007, s. 4779; 408)] "1. Uyanık, açıkgöz" (DS, 1993, s. 3898).

tetük (DS, 1993, s. 4756) → **tetik I**

tilkileşme [<T. tilkileş-me] "Tilkileşmek işi" (TS, 2011, s. 2356).

tilkilik [<T. tilki+lik] "Kurnazlık veya kurnazca davranış" (TS, 2011, s. 2356).

tilkimsi [<T. tilki+msi] "Tilkiyi andıran, tilkiye benzeyen, tilki gibi" (TS, 2011, s. 2356).

tingoz [<T. ting+oz <T. tın ~ tin ~ tıng ~ ting "yans." (Zülfikar, 1995, s. 268, 269; Çağbayır, 2007, s. 4830); <OT. *tın* "dinmiş; haylaz, işsiz; tembelleşmiş" <tī+n; *bk. tınkafa* (Gülensoy, 2007, s. 893)] "4. Açıkgöz, işini bilir" (DS, 1993, s. 3935).

tölek I ~ tüleḫ ~ tülek I [<T. töl+ek (Gülensoy, 2007, s. 926; Çağbayır, 2007, s. 4936)] "Kurnaz, açıkgöz" (DS, 1993, s. 3979).

tüleḫ (DS, 1993, s. 4006) → **tölek I**

tülek I (DS, 1993, s. 4007) → **tölek I**

uyanık [<T. uyan-ık] "3. Açıkgöz, kurnaz, cingöz, 4. Yapacağı işi bilen, dikkatli ve tetikte olan, müteyakkız" (TS, 2011, s. 2424).

uyanıklaşma [<T. uyanıklaş-ma] "Uyanıklaşmak durumu" (TS, 2011, s. 2424).

uyanıklık [<T. uyanık+lık] "Uyanık olma durumu, anıklık, saklık, teyakkuz" (TS, 2011, s. 2424).

yağnış II (DS, 1993, s. 4124) → **yanlış**

yaldır IV [<T. yal+dır (Güzel, 2019, s. 141)] "Açıkgöz" (DS, 1993, s. 4143).

yānış III (DS, 1993, s. 4169) → **yanlış**

yanlış ~ yağnış II ~ yānış III [<T. yang-(ı)l-ış (Gülensoy, 2007, s. 1060)] "Şeytan gibi, akıllı, açıkgöz" (DS, 1993, s. 4171).

yönatça [<T. yönetçe <T. yönet+çe (Çağbayır, 2007, s. 5368)] "Özenli, uyanık" (DS, 1993, s. 4305).

zığal [<T. zığ+al <T. zığ 'yans.' (Çağbayır, 2007, s. 5467)] "Kurnaz" (DS, 1993, s. 4366).

3.2.2. Türemiş Fiiller

anaçlaş- [<T. anaç+laş-] "Anaç duruma gelmek" (TS, 2011, s. 118).

ayıkdır- [<T. ayık-dır-] "Uyandırmak, uyarmak" (DS, 1993, s. 4434).

iktileş- [<T. ikti <T. ekti+leş-] "2. Kurnazlaşmak" (DS, 1993, s. 2516).

kokozlan- [<T. kokoz+la-n-] "Kurnazlık düşünmek" (DS, 1993, s. 2906).

tilkileş- [<T. tilki+leş-] "Kurnazlaşmak" (TS, 2011, s. 2356).

uyanıklaş- [<T. uyanık+laş-] "Uyanık duruma gelmek" (TS, 2011, s. 2424).

3.3. Birleşik Sözcükler

Türkiye Türkçesi ve ağızlarında açıkgözlülük ile ilgili 61'i isim; 2'si fiil olmak üzere birleşik yapılı toplam 63 sözcük tespit edilmiştir. Söz konusu örneklerden 41'i Türkçe Sözlük'ten; 22'si ise Derleme Sözlüğü'nden çalışmamıza dâhil edilmiştir. Elde edilen örneklerden hareketle Türkiye Türkçesi ve ağızlarında açıkgözlü kavram alanına ait kullanılan birleşik sözcükler incelendiğinde *sıfat tamlaması, belirtisiz isim tamlaması* ve *isnat grubu* şeklinde oluşan birleşik isimlerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

3.3.1. Birleşik İsimler

acı kara III [<T. acı + T. kara] "Açıkgöz, zeki" (DS, 1993, s. 48).

açıkgöz [<T. aç-ık + T. göz] "Uyanık davranarak çıkar sağlayan, imkânlardan kurnazca yararlanmasını bilen, cingöz, uyanık, kurnaz (kimse)" (TS, 2011, s. 17).

açıkgözlük [<T. açıkgöz+lük] "Açıkgözlülük" (TS, 2011, s. 17).

açıkgözlülük [<T. açıkgözlü+lük] "1. Açıkgöz olanın durumu, 2. Açıkgöze yakışacak davranış" (TS, 2011, s. 17).

ağzı kulağına yakın [<T. ağız+ı + T. kulak+ı+n+a + T. yakın] "Uyanık, aklı başında, anlayışlı (kimse)" (DS, 1993, s. 119).

alagırık I [<T. ala <T. al+a + T. gırık <T. kırık <T. kır-ık] "Kurnaz" (DS, 1993, s. 187).

bastıbacak I [<T. mastıbacak <T. mastı + T. bacak (Eren, 2020, s. 52)] "Kurnaz" (DS, 1993, s. 546).

diribaş [<T. diri + T. baş] "Açıkgöz, kurnaz" (DS, 1993, s. 1517).

ebesili [<T. ebe (DS, 1993, s. 1650; Gülensoy, 2007, s. 317; Çağbayır, 2007, s. 1350) + T. sili

(Gülensoy, 2007, s. 780)] "1. Kurnaz, şeytan gibi" (DS, 1993, s. 1656).

eski kurt [<T. eski + T. kurt] "2. Bir işin hileli yanlarını bilen ve kolay aldatılamayan (kimse)" (TS, 2011, s. 817).

eşekoğlueşek [<T. eşek + T. oğlu <T. oğul+u + T. eşek] "1. Kurnaz, işini bilen, açıkgöz, uyanık kimse" (TS, 2011, s. 823).

göz açıklığı [<T. göz + T. açıklığı <T. aç-ık+lık+ı] "Gözü açık olma durumu" (TS, 2011, s. 983).

gözü açık [<T. göz+ü + T. açık <T. aç-ık] "Uyanık (kimse)" (TS, 2011, s. 987).

gözü açıklık [<T. gözü açık+lık] "Gözü açık olma durumu" (TS, 2011, s. 987).

gözü bozluk [<T. gözü <T. göz+ü + T. bozluk <T. boz+luk (Çelebi: 346)] "Açıkgöz (kimse)" (DS, 1993, s. 2184).

itoğluit [<T. it + T. oğlu <T. oğul+u + T. it] "1. Kurnaz, işini bilen, açıkgöz, uyanık kimse" (TS, 2011, s. 1234).

karnı tok [<T. karın+ı + T. tok] "2. Söylenilen sözlere kanmayan, önem vermeyen (kimse)" (TS, 2011, s. 1335).

karnı tokluk [<T. karnı tok+luk] "Karnı tok olma durumu" (TS, 2011, s. 1335).

köpekoğlu [<T. köpek + T. oğlu < T. oğul+u] "1. Kurnaz, işini bilen, açıkgöz, uyanık kimse" (TS, 2011, s. 1499).

köpekoğluköpek [<T. köpek + T. oğlu < T. oğul+u + T. köpek] "1. Kurnaz, işini bilen, açıkgöz, uyanık kimse" (TS, 2011, s. 1499).

köpoğlu [<T. köpekoğlu <T. köpek + T. oğlu < T. oğul+u] "1. Kurnaz, işini bilen, açıkgöz, uyanık kimse" (TS, 2011, s. 1500).

köpoğluköpek [<T. köpekoğluköpek <T. köpek + T. oğlu < T. oğul+u + T. köpek] "1. Kurnaz, işini bilen, açıkgöz, uyanık kimse" (TS, 2011, s. 1500).

kulağı kesik [<T. kulak+ı + T. kes-ik] "Görmüş geçirmiş, deneyimi fazla olan, uyanık" (TS, 2011, s. 1518).

kulağı kesiklik [<T. kulağı kesik+lik] "Kulağı kesik olma durumu" (TS, 2011, s. 1518).

külyutmaz [<T. kül <T. *kü-l (Gülensoy, 2007, s. 589) + T. yutmaz <T. yut-maz] "Aldanmaz, kolay inanmaz (kimse)" (TS, 2011, s. 1559).

külyutmazlık [<T. kül yutmaz+lık] "Külyutmaz olma durumu" (TS, 2011, s. 1559).

mıstır mıstır [<T. mıstır + mıstır <mıs 'yans.'+ T. +tır (Zülfikar, 1995, s. 250; Güzel, 2019, s. 140)] "Kurnazca, sezdirmeden" (DS, 1993, s. 3192).

şapkapan [<T. şap "yans." + T. kapan <T. kap-an (Çağbayır, 2007, s. 4430; Zülfikar, 1995, s. 622)] "Hızla kapan, açıkgöz" (DS, 1993, s. 3744).

şapkapıcı [<T. şap "yans." + T. kapıcı <T. kap-ıcı] "Hızla kapan, açıkgöz" (DS, 1993, s. 3744).

tingözlük [<T. tin "yans." (Zülfikar, 1995, s. 268,269) + T. göz+lük (Çağbayır, 2007, s. 4830)] "Açıkgözlük" (DS, 1993, s. 3935).

tuna dilkisi [<T. tuna + T. dilkisi <T. tilki+si] "Çok kurnaz (kimse)" (DS, 1993, s. 3992).

3.3.1.1. Yabancı Kökenli Sözcükler + Türkçe Kökenli Sözcükler ve/veya Eklerle Oluşturulan Birleşik İsimler

Bu başlık altında Türkiye Türkçesi ve ağızlarında yabancı ve Türkçe kökenli sözcüklerle oluşturulan birleşik isimler ile yabancı kökenli sözcüklere Türkçe yapım ve/veya çekim eki getirilerek oluşturulan birleşik isimlere yer verilmiştir. Tespit edilen söz varlığından hareketle Türkiye Türkçesi ve ağızlarında açıkgözlülük kavram alanına ait *yabancı kökenli sözcükler + Türkçe kökenli sözcükler / ekler* ile oluşturulan toplam 30 sözcük tespit edilmiştir.

abalı firenk [<T. abalı <Ar. ʾabā / ḳabā (Yavuzarslan, 2023, s. 21; Devellioğlu, 2012, s. 3; Tietze, 2021, s. 130) + T. +lı + EAlm. Frank (Tietze, 2021, s. 111; Çağbayır, 2007, s. 77; Çelebi: 251)] "Kurnaz, cin fikirli" (DS, 1993, s. 8).

akıl kutusu [<Ar. ʿaḳl + Yun. kutu <Yun. kutí (Tietze, 2021, s. 413) + T. +su] "Çok akıllı, zeki kimse" (TS, 2011, s. 65).

akıl küpü [<Ar. ʿaḳl + Fr. küp <Fr. cube + T. +ü] "Çok akıllı" (TS, 2011, s. 65).

arpacı kumrusu [<T. arpa+cı + Far. kumru <Far. ḳumrī + T. +sı] "2. Önceden ne yapacağı belli olmayıp ortaya çıkan duruma göre hareket eden kimse" (TS, 2011, s. 156).

aynagöz [<Far. ayna <Far. āyīne + T. göz] "Uyanık, cingöz" (TS, 2011, s. 207).

bazar uşağı [<Far. bazar <Far. bāzār (Tietze, 2021, s. 508) + T. uşağı <T. uşak+ı] "Gözü açık, alışverişe aklı eren (çocuk)" (DS, 1993, s. 586).

cavır gibi [<Ar. kāfir / Far. gāvur <Far. gabr (Çağbayır, 2007, s. 760) / <T. cav 'yans.' (Zülfikar, 1995, s. 187)+ır + T. gibi] "Bilgiç, kurnaz, akıllı" (DS, 1993, s. 866).

cin fikirli [<Ar. cinn + T. fikirli <Ar. fikir <Ar. fikr + T. +li] "Çok anlayışlı, çok kurnaz, zeki" (TS, 2011, s. 468).

cin fikirlilik [<Ar. cinn + T. fikirlilik <Ar. fikir <Ar. fikr + T. +li+lik] "Cin fikirli olma durumu" (TS, 2011, s. 468).

cinbaş II [<Ar. cinn + T. baş] "1. Zeki, uyanık" (DS, 1993, s. 975).

cinevüz aḫıllı [<İt. cinevüz <İt. Genovese (Tietze, 2021, s. 99) + T. akıllı <Ar. ʿaḳl + T. +lı] "İnce görüşlü, her şeyi bilen adam" (DS, 1993, s. 978).

cingoz [<Ar. cinn + T. göz] "1. Açıkgöz, akıllı" (DS, 1993, s. 980).

cingöz [<Ar. cinn + T. göz] "Açıkgöz" (TS, 2011, s. 468).

cingözlük [<Ar. cinn + T. gözlük <T. göz+lük] "Cingöz olma durumu" (TS, 2011, s. 468).

çarıklı erkânıharp [<T. çarık+lı + Ar. erkān + ḥarb] "Kurnaz veya uyanık köylü" (TS, 2011, s. 497).

hayvanoğluhayvan [<Ar. ḥayvān + T. oğlu <T. oğul+u + Ar. ḥayvān] "1. Kurnaz, işini bilen, açıkgöz, uyanık kimse" (TS, 2011, s. 1074).

hıyaroğluhıyar [<Far. ḫiyār + T. oğlu <T. oğul+u + Far. ḫiyār] "1. Kurnaz, işini bilen, açıkgöz, uyanık kimse" (TS, 2011, s. 1096).

hinoğlu [<Ar. ḫīn + T. oğlu <T. oğul+u] "Kurnaz" (TS, 2011, s. 1102).

hinoğluhin [<Ar. ḫīn + T. oğlu <T. oğul+u + Ar. ḫīn] "Çok kurnaz, her dönemin şartlarına uyabilen (kimse)" (TS, 2011, s. 1102).

hinoğluhinlik [<T. hinoğluhinlik <Ar. ḫīn + T. oğlu <T. oğul+u + Ar. ḫīn + T. +lik] "Hinoğluhin olma durumu" (TS, 2011, s. 1102).

kaçın kurası [<T. kaç+ın + Ar. kura <Ar. ḳurʿa + T. +sı] "2. Uyanık" (TS, 2011, s. 1255).

kantarı belinde [<Ar. kantar <Ar. ḳinṭār + T. +ı + T. belinde <T. bel+i+n+de] "Gözü açık, aldatılmaz (kimse)" (TS, 2011, s. 1300).

kasaba kurnazlığı [<Ar. ḳaṣaba + T. kurnazlığı <Far. kurnaz <Far. ḳurnās + T. +lık+ı] "Kendi çıkarı için edinebildiği basit bilgi ve az deneyimle başkalarını aldatma işi, köylü kurnazlığı" (TS, 2011, s. 1341).

köylü kurnazlığı [<T. köylü <Far. köy <Far. kūy + T. +lü + T. kurnazlığı <Far. kurnaz <Far. ḳurnās + T. +lık+ı] "Kasaba kurbazlığı" (TS, 2011, s. 1509).

malın gözü [<Ar. mal <Ar. maāl + T. +ın + T. gözü <T. göz+ü] "1. Açıkgöz, kurnaz, çok bilmiş kimse, 2. Aşağılık ve düzenci kimse" (TS, 2011, s. 1615).

orospu çocuğu [<Far. orospu <Far. rūspī + T. çocuğu <T. çocuk (Gülensoy, 2007, s. 247)+u] "Hinoğluhin, orostopol" (TS, 2011, s. 1813).

orostopol [<Far. orospu <Far. rūspī + T. oğlu <T. oğul+u (Çağbayır, 2007, s. 3633)] "Orospu çocuğu" (TS, 2011, s. 1813).

orostopolluk [<orostopol <Far. orospu <Far. rūspī + T. oğlu <T. oğul+u (Çağbayır, 2007, s. 3633)+luk] "Kurnazca iş, dalavere, dolap" (TS, 2011, s. 1813).

şeytanın ardayağı [<Ar. şeyṭān + T. +ın + T. art + T. ayağı <T. ayak+ı] "Akıllı, kurnaz (çocuk için)" (DS, 1993, s. 3765).

zine dölü [<Ar. zine <Ar. zinā (Çağbayır, 2007, s. 5488) + T. dölü <T. döl+ü] "2. Kurnaz" (DS, 1993, s. 4388)

3.3.2. Birleşik Fiiller

sak dur- ~ sak tur- [<T. sak + T. dur-] "Uyanık durmak, tetikte bulunmak" (DS, 1993, s. 3519).

sak tur- (DS, 1993, s. 4664) → **sak dur-**

3.4. Yabancı Kökenli Sözcükler

Türkiye Türkçesi ve ağızlarında açıkgözlülük ile ilgili yabancı kökenli toplam 53 sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcüklerden 16'sı Türkçe Sözlük'ten; 37'si ise Derleme Sözlüğü'nden çalışmamıza dâhil edilmiştir. Tespit edilen sözcüklerden 27'si Arapça, 11'i Farsça, 5'i İtalyanca, 4'ü Ermenice, 2'si

Yunanca, 1'i Fransızca, 1'i Arapça + Farsça, 1'i Yunanca + Arapça, 1'i ise Arapça + Arapça kökenlidir. Elde edilen verilere göre açıkgözlü kavram alanına ait en fazla alıntı yapılan dil Arapçadır.

acar III [<Ar. aʿcar] "4. Açıkgöz, zeki" (DS, 1993, s. 40).

acevit [<Ar. acāvīd (Tietze I: 156)] "3. Açıkgöz, zeki" (DS, 1993, s. 44).

allek [<Ar. 'allāk (Tietze, 2021, s. 269)] "2. Zeki, açıkgöz" (DS, 1993, s. 224).

aznafır [<Erm. aznavur <Erm. aznavor (Tietze, 2021, s. 427)] "2. Açıkgöz" (DS, 1993, s. 443).

cambaz [<Far. cānbāz] "5. Kurnaz" (TS, 2011, s. 435).

capbar (DS, 1993, s. 858) → **cebbar**

cappar (DS, 1993, s. 859) → **cebbar**

carı [<Yun. (diy.) *tzaró/tsaró <Yun. tarón (Tietze, 2021, s. 48)] "1. Açıkgöz" (DS, 1993, s. 4469).

carıcabbar [<Yun. carı <Yun. (diy.) *tzaró/tsaró <Yun. tarón (Tietze, 2021, s. 48) + Ar. cebbar <Ar. cebbār (Tietze, 2021, s. 54)] "Açıkgöz" (DS, 1993, s. 862).

cebbar [<Ar. cebbār] "2. Açıkgöz (kadın)" (TS, 2011, s. 447).

cebbar ~ capbar ~ cappar ~ çeber [<Ar. cebbār] "Açıkgöz" (DS, 1993, s. 871).

celen [<Far. [çālak], çeleng (Tietze, 2021, s. 173); <Far. çālāk (Çağbayır, 2007, s. 921)] "2. Kurnaz" (DS, 1993, s. 877).

cerbeze [<Ar. cerbeẕe] "3. Kurnazlık" (TS, 2011, s. 453).

cınıbız (DS, 1993, s. 924) → **cınıvız**

cınıvız ~ cınıbız ~ cinibiz III [<İt. Genovese (Tietze, 2021, s. 99)] "Zayıf, çelimsiz fakat kurnaz olan çocuk" (DS, 1993, s. 924).

cin I [<Ar. cinn] "3. Akıllı, zeki, uyanık kimse" (TS, 2011, s. 467).

cincalap II (DS, 1993, s. 975) → **çinçavat**

cincavat (DS, 1993, s. 975) → **çinçavat**

cinfikir [<Ar. cinn + Ar. fikr] "Uyanık, akıllı" (DS, 1993, s. 978).

cinibiz III (DS, 1993, s. 980) → **cınıvız**

ciniviz [<İt. Genovese (Tietze, 2021, s. 99)] "Ufak yapılı ve açıkgöz" (DS, 1993, s. 4473).

congalaz IV [<Yun. koncolos (Tietze, 2021, s. 45)] "Ufak tefek, çok açıkgöz olan çocuk" (DS, 1993, s. 999).

cufut I [<Far. cuhūd > cufut (Tietze, 2021, s. 114; Çağbayır, 2007, s. 834; Yıldız: 365)] "1. Açıkgöz" (DS, 1993, s. 1009).

cüce II "[<Far. cūca (Tietze, 2021, s. 113)] Açıkgöz" (DS, 1993, s. 1021).

çakal I [<Far. şaġāl (Tietze, 2021, s. 128; Çağbayır, 2007, s. 857)] "4. Açıkgöz, kurnaz" (DS, 1993, s. 1041).

çeber (DS, 1993, s. 1099) → **cebbar**

çinçavat ~ cincavat ~ cincalap II [<Erm. cincavat <Erm. čʿnčʿahawat (Çağatay, 2019, s. 199)] "Açıkgöz (kimse)" (DS, 1993, s. 1226).

diplomat [<Fr. diplomate] "3. İlişkilerinde kurnaz olan" (TS, 2011, s. 674).

ecevit ~ ecvit [<Ar. acāvīd (Tietze, 2021, s. 156; Çağbayır, 2007, s. 1357)] "1. Açıkgöz" (DS, 1993, s. 1660).

ecvit (DS, 1993, s. 1663) → **ecevit**

fene [<Ar. fenāʾ (Çağbayır, 2007, s. 1559)] "Kurnaz" (DS, 1993, s. 1843).

güllabi II [<Ar. kullābī] "Kurnaz, açıkgöz" (TS, 2011, s. 998).

hamaz III [<Far. gammaz <Far. ġammāz (Tietze, 2021, s. 134; Çağbayır, 2007, s. 1857)] "1. Kurnaz, hileci" (DS, 1993, s. 2264).

hınzır [<Ar. ḫinzīr] "5. Kurnaz, içten pazarlıklı olan" (TS, 2011, s. 1092).

hin [<Ar. ḥīn] "1. Kurnaz, cin fikirli kimse" (TS, 2011, s. 1102).

hin [<Ar. ḥīn] "Zekasını hile yapmakta kullanan, kurnaz, açıkgöz (kimse)" (DS, 1993, s. 2385).

ilfit [<Ar. ifrit <Ar. ʿifrīt (Çebi, 2023, s. 213)] "1. Açıkgöz, zeki, 2. Çok keskin zekâ" (DS, 1993, s. 2521).

jandarma [<İt. gendarme] "3. Açıkgöz" (TS, 2011, s. 1243).

kurnaç [<Far. kurnaz <Far. ḳurnās] "Kurnaz" (DS, 1993, s. 3009).

kurnaz [<Far. kurnaz <Far. ḳurnās] "Kolay kanmayan, başkalarını kandırmasını ve ufak

tefek oyunlarla amacına erişmesini beceren, açıkgöz, hin" (TS, 2011, s. 1531).

mizaçgir [<Ar. mizāc + Far. -gīr] "Herkesin huyuna ve keyfine göre davranan, nabza göre şerbet vermesini bilen (kimse)" (TS, 2011, s. 1692).

müteyakkız [<Ar. muteyaḳḳiż] "Uyanık" (TS, 2011, s. 1739).

piç [<Far. piç < pīç (Çağbayır, 2007, s. 3851; Yavuzarslan, 2023, s. 982; Devellioğlu, 2012, s. 1012)] "5. Kurnaz, kötü niyetli kimse" (TS, 2011, s. 1923).

şeytan [<Ar. şeyṭān] "2. Kötü düşünceli, kötü niyetli kimse, 3. Çok kurnaz, uyanık (kimse)" (TS, 2011, s. 2219).

telbis II ~ telbüz [<Ar. talbase<talbîs (Tietze, 2021, s. 54)] "Kurnaz kimse" (DS, 1993, s. 4748).

telbüz (DS, 1993, s. 4748) → **telbis II**

tevzir ~ tevzür [<Ar. tezvir <Ar. tezvīr (Yavuzarslan, 2023, s. 1242; Devellioğlu, 2012, s. 1290)] "Kurnaz" (DS, 1993, s. 4756).

tevzür (DS, 1993, s. 4756) → **tevzir**

tilbi ~ tilpi [<Ar. talbase <talbîs (Tietze, 2021, s. 54)] "1. Uyanık; kurnaz, çıkarını düşünen" (DS, 1993, s. 3930; 4762).

tilpi (DS, 1993, s. 4762) →**tilbi**

yakaza [<Ar. yaḳaẓa] "Uyanıklık" (TS, 2011, s. 2506).

zeyrek I [<Far. zīrek (Eren, 2020, s. 589; Çağbayır, 2007, s. 5490)] "Uyanık, zeki" (TS, 2011, s. 2653).

zirek [<zeyrek <Far. zīrek (Eren, 2020, s. 589; Çağbayır, 2007, s. 5490)] "1. Açıkgöz" (DS, 1993, s. 4389).

3.5. Yabancı Kökenli Sözcüklerden Türkçe Yapım Ekleriyle Türetilen Sözcükler

Türkiye Türkçesi ve ağızlarında açıkgözlülük ile ilgili yabancı kökenli sözcüklerden Türkçe yapım ekleriyle türetilen 35'i isim; 6'sı fiil yapılı olmak üzere toplam 41 sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcüklerden 37'si Türkçe Sözlük'ten; 4'ü ise Derleme Sözlüğü'nden çalışmamıza dâhil edilmiştir. Türkiye Türkçesi ve ağızlarında açıkgözlü kavram alanına ait yabancı kökenli kelimelerden sözcük türetilirken Türkçe yapım eklerinden sıklıkla; {+lI/+lU}, {+lIk/+lUk} ve {+lA-ş-} eklerinin kullanıldığı görülmektedir.

3.5.1. Türemiş İsimler

akıllı [<T. akıllı <Ar. ʿaḳl + T. +lı] "1. Gerçeği iyi gören ve ona göre davranan, akil, 3. Uyanık geçinen" (TS, 2011, s. 66).

akıllıcasına [<T. akıllı+casına] "Akıllıca" (TS, 2011, s. 66).

akıllılaşma [<T. akıllılaş-ma] "Akıllılaşmak durumu" (TS, 2011, s. 66).

akıllılık [<T. akıllı+lık] "Akıllı olma durumu, uyanıklık" (TS, 2011, s. 66).

anabobulluk ~ anaboburluk [<T. anabobulluk <?Yun. anababul (Tietze, 2021, s. 292) + T. +luk] "Açıkgözlük" (DS, 1993, s. 244).

arsuz [<T. arsız <Ar. ar <Ar. ʿār + T. +sız] "2. Gözü açık" (DS, 1993, s. 332).

bavlumuş [<T. bavlumuş <Moğ. bavlı- 'ava alıştırılmak, ava alışmak (köpek veya doğan)' (Tietze, 2021, s. 502); *ayırca bk. bavrı-* 'bir işte veya daha çok o işin hile ve fesat taraflarında pişmek' (DS, 1993, s. 574) + T. -mış] "Kurnaz, usta, aldanmaz (kimse)" (DS, 1993, s. 574).

cambazlık [<T. cambazlık <Far. cānbāz + T. +lık] "3. Kurnazlık" (TS, 2011, s. 435).

cilveli [<T. cilveli <Far. cilve <Far. cilva (Tietze, 2021, s. 96) + T. +li] "Gözü açık kimse" (DS, 1993, s. 968).

cinleşme [<T. cinleş-me] "Cinleşmek durumu" (TS, 2011, s. 468).

diplomatça [<T. diplomatça <Fr. diplomate + T. +ça] "3. Kurnazlıkla, açıkgözlülükle" (TS, 2011, s. 674).

güllabicilik [<T. güllabicilik <Ar. kullābī + T. +ci+lik] "2. Güllabi (II) olma durumu" (TS, 2011, s. 998).

hınzırca [<T. hınzırca <Ar. ẖinzīr + T. +ca] "Hınzır bir biçimde, kurnazca, hınzırcasına" (TS, 2011, s. 1092).

hınzırcasına [<T. hınzırcasına <Ar. ẖinzīr + T. +casına] "Hınzırca" (TS, 2011, s. 1092).

hınzırlaşma [<T. hınzırlaş-ma] "Hınzırlaşmak işi" (TS, 2011, s. 1092).

hınzırlık [<T. hınzırlık <Ar. ḫinzīr + T. +lık] "1. Hınzır olma durumu" (TS, 2011, s. 1092).

hinleşme [<T. hinleş-me] "Hinleşmek durumu" (TS, 2011, s. 1102).

hinlik [<T. hinlik <Ar. ḥīn + T. +lik] "Hin, kurnaz olma durumu, kurnazlık" (TS, 2011, s. 1102).

hinoğluhinleşme [<T. hinoğluhinleş-me] "Hinoğluhinleşmek durumu" (TS, 2011, s. 1102).

jandarmalık [<T. jandarmalık <İt. gendarme + T. +lık] "2. Açıkgözlülük" (TS, 2011, s. 1243).

kaşarlı [<T. kaşarlı <Rum. kaşar <Rum. caşurı (Tietze, 2021, s. 151) + T. +lı] "3. Oyunda açıkgöz, kurnaz olan" (TS, 2011, s. 1346).

kurnazca [<T. kurnazca <Far. kurnaz <Far. ḳurnās + T. +ca] "1. Kurnaza yakışır, 2. Kurnaz bir biçimde, kandırarak, aldatarak, kurnazcasına" (TS, 2011, s. 1531).

kurnazcasına [<T. kurnazcasına <Far. kurnaz <Far. ḳurnās + T. +casına] "Kurnazca" (TS, 2011, s. 1532).

kurnazlaşma [<T. kurnazlaş-ma] "Kurnazlaşmak işi" (TS, 2011, s. 1532).

kurnazlık [<T. kurnazlık <Far. kurnaz <Far. ḳurnās + T. +lık] "1. Kurnaz olma durumu, 2. Kurnazca iş" (TS, 2011, s. 1532).

mizaçgirlik [<T. mizaçgirlik <Ar. mizāc + Far. -gīr + T. +lik] "Mizaçgir olma durumu" (TS, 2011, s. 1692).

piçlik [<T. piçlik <Far. piç; *ayrıca bk. piç* + T. +lik] "1. Piç olma durumu" (TS, 2011, s. 1923).

şeytanca [<T. şeytanca <Ar. şeyṭān + T. +ca] "1. Şeytana yaraşan, 2. Şeytana yaraşır bir biçimde, kurnazca, kurnazlıkla, iblisçe, iblisane, şeytancasına" (TS, 2011, s. 2220).

şeytancasına [<T. şeytancasına <Ar. şeyṭān + T. +casına] "Şeytanca" (TS, 2011, s. 2220).

şeytanet [<Ar. şeyṭanet] "Şeytanlık, kurnazlık" (TS, 2011, s. 2220).

şeytanımsı [<T. şeytanımsı <Ar. şeyṭān + T. +ımsı] "Şeytansı" (TS, 2011, s. 2220).

şeytani [<Ar. şeyṭānī] "1. Şeytanca" (TS, 2011, s. 2220).

şeytanlık [<T. şeytanlık <Ar. şeyṭān + T. +lık] "1. Şeytan olma durumu, 2. Hile kurnazlık" (TS, 2011, s. 2220).

şeytansı [<T. şeytansı <Ar. şeyṭān + T. +sı] "Şeytanı andıran, şeytana benzeyen, şeytan gibi, şeytanımsı" (TS, 2011, s. 2220).

ustalıkla [<T. ustalıkla <Far. usta <Far. ustād + T. +lık+la] "2. Kurnazca" (TS, 2011, s. 2421).

3.5.2. Türemiş Fiiller

akıllılaş- [<T. akıllı+laş-] "Akıllı duruma gelmek" (TS, 2011, s. 66).

cinleş- [<T. cinleş- <Ar. cinn + T. +leş-] "Cin gibi davranmak" (TS, 2011, s. 468).

hınzırlaş- [<T. hınzırlaş- <Ar. ḫinzīr + T. +laş-] "Hınzır gibi davranmak" (TS, 2011, s. 1092).

hinleş- [<T. hinleş- <Ar. ḥīn + T. +leş-] "Kurnaz duruma gelmek" (TS, 2011, s. 1102).

hinoğluhinleş- [<T. hinoğluhinleş- <Ar. ḥīn + T. oğlu <T. oğul+u + Ar. ḥīn + T. +leş-] "Çok kurnazlaşmak, her dönemin şartlarına uymak" (TS, 2011, s. 1102).

kurnazlaş- [<T. kurnazlaş- <Far. kurnaz <Far. ḳurnās + T. +laş-] "Kurnazca davranmak, kurnazlık etmek" (TS, 2011, s. 1532).

3.6. Kökeninden ve/veya Yapısından Emin Olunamayan Sözcükler

Türkiye Türkçesi ve ağızlarında açıkgözlülük ile ilgili kökeninden ve/veya yapısından emin olunamayan isim işlevli toplam 47 sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcüklerin tamamı Derleme Sözlüğü'nden çalışmamıza dâhil edilmiştir.

alıbusun [<?] "Kurnaz" (DS, 1993, s. 215).

avil [<?] "Açıkgöz" (DS, 1993, s. 384).

büsten [<?] "Kurnaz" (DS, 1993, s. 830)

camadan [<?] "Açıkgöz" (DS, 1993, s. 853).

cellābı ~ cellābi [<?Ar. callāb (Tietze, 2021, s. 61)] "1. Açıkgöz" (DS, 1993, s. 879).

cellābi (DS, 1993, s. 879) → **cellābı**

cindire I [<?] "Kurnaz" (DS, 1993, s. 977).

cindoru [<?] "Kurnaz" (DS, 1993, s. 977).

cinik III [<?] "Açıkgözlü" (DS, 1993, s. 980).

cinipi [<?] "Açıkgözlü" (DS, 1993, s. 981).

cipkir I [<?] "Açıkgöz" (DS, 1993, s. 983).

cus [<?] "Akıllı, kurnaz" (DS, 1993, s. 1020).

cümcüm [<?] "Kurnaz, akıllı ve kısa boylu" (DS, 1993, s. 1027).

cüü [<?] "Açıkgöz" (DS, 1993, s. 1028).

çelebük [<?] "Açıkgöz" (DS, 1993, s. 1119).

çellek III [<T. çellek < çel II ~ çer VI 'yaramaz (çocuklar hk.)' (DS, 1993, s. 1117) < şer I 'yaramaz' (DS, 1993, s. 3762) < Ar. şerr ~ şarr (Tietze, 2021, s. 458; Devellioğlu, 2012, s. 1158) + T. +le-; *ayrıca bk. celle- I; celle- II* (DS, 1993, s. 879) + T. -k; *ayrıca bk. çelet* (DS, 1993, s. 1122)] "Açıkgöz" (DS, 1993, s. 1124).

çetmi I [<?] "Açıkgöz" (DS, 1993, s. 1151).

dingoz [<?] "2. Kurnaz" (DS, 1993, s. 1507).

ecanaz [<?] "2. Kurnaz" (DS, 1993, s. 1659).

ecinus [<?] "Açıkgöz, kurnaz" (DS, 1993, s. 1662).

fazam [<?] "Kurnaz (kimse)" (DS, 1993, s. 1840).

fersek [<?] "Zeki, akıllı, kurnaz" (DS, 1993, s. 1847).

firtik [<?] "1. Kurnaz" (DS, 1993, s. 4504).

fiz [<?] "Kurnaz" (DS, 1993, s. 4505).

gahbah [<?] "Kurnaz, akıllı" (DS, 1993, s. 1894).

godduş [<?Erm. kotoş/kodoş (Tietze, 2021, s. 301; Eren, 2020ü s. 310)] "1. Gözü açık, kurnaz" (DS, 1993, s. 2092).

gudde [<?] "Kurnaz, akıllı" (DS, 1993, s. 2187).

gudubaz [<?] "Kurnaz, akıllı" (DS, 1993, s. 2188).

gudyanı [<?] "Kurnaz" (DS, 1993, s. 2188).

gunt III [<?] "Çok bilmiş, kurnaz kimse" (DS, 1993, s. 2197).

gurembez [<?] "Çok kurnaz" (DS, 1993, s. 2198).

ıbı [<?] "1. Kurnaz" (DS, 1993, s. 2454).

ızgar [<?] "3. Kurnaz" (DS, 1993, s. 2499).

kadder [<?] "İşini bilen, açıkgöz" (DS, 1993, s. 2589).

kambaz II [<?] "Kurnaz, oyuncu adam" (DS, 1993, s. 2614).

kandaz (DS, 1993, s. 2620) → **kandoz**

kandoz ~ kandaz [<?] "Kurnaz" (DS, 1993, s. 2621).

kudde [<?] "4. Kurnaz (kimse)" (DS, 1993, s. 2990).

kudduk [<?] "Kurnaz (kimse)" (DS, 1993, s. 2990).

kura IV [<?] "Kurnaz" (DS, 1993, s. 3004).

kuraba [<?] "Kurnaz" (DS, 1993, s. 3004).

kücül [<?] "Kurnaz" (DS, 1993, s. 3024).

naşşal I [<?] "4. Açıkgöz" (DS, 1993, s. 3241).

pedi [<?] "Açıkgöz" (DS, 1993, s. 3419).

soroğ [<?] "Kurnaz" (DS, 1993, s. 3666).

şimbil II [<?] "Küçük ve kurnaz" (DS, 1993, s. 3778).

ürümbez [<?] "Kurnaz" (DS, 1993, s. 4071).

3.7. Kökeninden Emin Olunamayan Sözcüklerden Türkçe Yapım Ekleriyle Türetilen Sözcükler

Türkiye Türkçesi ve ağızlarında açıkgözlülük ile ilgili kökeninden emin olunamayan sözcüklerden Türkçe yapım ekleriyle türetilen 4'ü isim; 1'i fiil olmak üzere türemiş yapılı toplam 5 sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcüklerin tamamı Derleme Sözlüğü'nden çalışmamıza dâhil edilmiştir. Türkiye Türkçesi ve ağızlarında açıkgözlü kavram alanına ait kökeninden emin olunamayan kelimelerden sözcük türetilirken Türkçe yapım eklerinden sıklıkla; {+lI/+lU} ve {+lA-n-} eklerinin kullanıldığı görülmektedir.

3.7.1. Türemiş İsimler

damracı [<T. damracı <?damra + T. +cı] "Kurnaz" (DS, 1993, s. 1354).

duşkulu [<T. duşkulu <?duşku + T. +lu (Çağbayır, 2007, s. 1311)] "Uyanık, tetikte olan (kimse)" (DS, 1993, s. 1610).

petenteli [<T. petenteli <?petente + T. +li] "2. Açıkgöz" (DS, 1993, s. 3436).

sudurlu [<T. sudurlu <?sudur + T. +lu] "Kurnaz" (DS, 1993, s. 3688).**Türemiş Fiillerguddelen-** [<T. guddelen- <?gudde + T. +le-n-] "Kurnazlık yapmak" (DS, 1993, s. 2187).

4. SONUÇ

Türkiye Türkçesi ve ağızlarında açıkgözlülük kavram alanına ait sözcüklerin incelendiği bu çalışmada 114'ü Türkçe Sözlük'ten 191'i Derleme Sözlüğü'nden olmak üzere toplam 305 sözcük üzerinde durulmuştur. Çalışmadaki verilerin büyük çoğunluğunu Türkiye Türkçesi ağızlarındaki söz varlığının oluşturduğu görülmektedir. Ağızlardaki bu sözcüklerin bölgelere ve illere göre dağılımı incelendiğinde bu sözcüklerin Türkiye'nin hemen her bölgesinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Aşağıda yer alan Tablo 1'de bu sözcüklerin bölgelere ve illere göre dağılımı verilmiştir.

Tablo 1. Türkiye Türkçesi Ağızlarında Açıkgözlülük Kavram Alanına Ait Kullanılan Sözcüklerin Bölgelere ve İllere Göre Dağılımı

Bölgeler	**İller**	**Toplam**
Akdeniz Bölgesi	Adana (10), Antalya (11), Burdur (14), Hatay (9), Isparta (14), Kahramanmaraş (9), Mersin (13).	80
Doğu Anadolu Bölgesi	Ağrı (2), Ardahan (1), Elazığ (4), Erzincan (3), Erzurum (2), Kars (8), Malatya (3), Van (3).	26
Ege Bölgesi	Afyonkarahisar (9), Aydın (3), Denizli (13), İzmir (2), Kütahya (2), Manisa (8), Muğla (9).	46
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	Gaziantep (11), Şanlıurfa (5).	16
İç Anadolu Bölgesi	Ankara (12), Çankırı (6), Eskişehir (10), Kayseri (14), Kırşehir (9), Konya (14), Nevşehir (2), Niğde (27), Sivas (31), Yozgat (7).	132
Karadeniz Bölgesi	Amasya (8), Artvin (8), Bayburt (2), Bolu (6), Çorum (10), Giresun (5), Gümüşhane (7), Kastamonu (5), Ordu (11), Rize (2), Samsun (9), Sinop (3), Tokat (9), Trabzon (8), Zonguldak (3).	96
Marmara Bölgesi	Balıkesir (5), Bilecik (1), Çanakkale (4), İstanbul (3), Kırklareli (3), Kocaeli (3), Sakarya (1), Tekirdağ (3).	23

Tablo 1'de yer alan verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında açıkgözlülük kavram alanına ait sözcüklerin en sık kullandığı yerlerin İç Anadolu Bölgesi başta olmak üzere Karadeniz ve Akdeniz Bölgesi'nde olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada elde edilen sonuçlara göre Türk toplumunda ve kültüründe hem olumlu hem de olumsuz olarak değerlendirilen *açıkgözlü* kişiler için kullanılan söz varlığı incelendiğinde bu kavram alanına ait sözcüklerin; *abalı firenk, acı kara, açıkgöz, açıkgözlük, açıkgözlülük, ağzı kulağına yakın, akıl kutusu, akıl küpü, alagırık, arpacı kumrusu, aynagöz, bastıbacak, bazar uşağı, bitirim, cambazlık, cavır gibi, cin fikirli, cinevüz aḫıllı, cinfikir, cingöz, cingözlük, çakal, diribaş, eski kurt, göz açıklığı, gözü açık, gözü açıklık, gözü bozluk, jandarma, kaçın kurası, kantarı belinde, karnı tok, karnı tokluk, kaşarlı, köpoğlu, kulağı kesik, kurtlu, kuyruklu, külyutmaz, külyutmaz, malın gözü, şapkapan, şeytanın ardayağı, şeytanlık, tilki, tilkilik, tingözlük, tuna dilkisi* ve *zine dölü* vb. örneklerinde olduğu gibi çeşitli benzetme ve bağdaştırmalarla ifade edildiği tespit edilmiştir. Bunlar arasından açıkgözlü kişileri tanımlamak için türetilen sözcüklerde genellikle işlevleri dolayısıyla *göz* ve *kulak* gibi organ adlarından; doğada uyanıklıkları ve kurnazlıkları ile bilinen *tilki*, *çakal* ve *kurt* gibi hayvan adlarından; genellikle olumsuz anlam çağrışımları olan *cin* ve *şeytan* gibi manevi varlık adlarından yararlanıldığı görülmüştür.

Çalışmaya dâhil edilen madde başlarının 7'sini basit sözcükler, 89'unu türemiş sözcükler, 63'ünü birleşik sözcükler, 53'ünü yabancı kökenli sözcükler, 41'ini yabancı kökenli sözcüklerden Türkçe yapım ekleriyle türetilen sözcükler, 47'sini kökeninden ve/veya yapısından emin olunamayan sözcükler, 5'ini ise kökeninden emin olunmayan sözcüklerden Türkçe yapım ekleriyle türetilen sözcüklerin oluşturduğu tespit edilmiştir. Çalışmaya dâhil edilen madde başlarının büyük çoğunluğunu çeşitli şekillerde türetilen türemiş sözcükler ile birleşik sözcükler oluşturmaktadır. Bu da Türkçenin sözcük türetmedeki ve kavramları ifade etme gücündeki zenginliğini göstermektedir. Bunun yanı sıra Türkiye Türkçesi ve ağızlarında açıkgözlülük gibi bireylerin ruhsal durumlarını ifade etmek için kullanılan söz varlığındaki bu zenginlik ve çeşitlilik kültürel değerleri ve toplumsal hafızayı yansıtması bakımında da oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

Aksu, B. T., Akalın, Ş. H. & Toparlı, R. (2022). *Türk atasözleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III: İndeks* (İndeksi neşre haz. K. Eraslan vd.). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Boratav, P. N. (2002). *Halk hikayeleri ve halk hikayeciliği.* Tarih Vakfı.

Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish.* Oxford University Press.

Çağatay, İ. (2019). Çinçavat kelimesinin etimolojisi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, (67), 185-204.

Çağbayır, Y. (2007). *Orhun Yazıtlarından günümüze Türkiye Türkçesinin söz varlığı: Ötüken Türkçe sözlük.* Ötüken Yayınevi.

Çanak, Ö. (2019). *İslâm öncesi Türk kültüründe insani değerler* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çebi, İ. S. (2023). Derleme Sözlüğü'nde yer alan Arapça asıllı kelimelerde görülen göçüşme (metatez) olayları. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, *(Özel Sayı 1 (Cumhuriyetin 100. Yılına)*, 210-218. https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1361252

Devellioğlu, F. (2012). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Aydın Kitabevi Yayınları.

Donuk, A. (1982). Eski Türklerde hükümdarın vazifeleri ve vasıfları. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (12), 103-152.

Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2018). *Dîvânu Lugâti"t-Türk* (3. baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.

Eren, H. (2020). *Eren Türk dilinin etimolojik sözlüğü (ETDES)*. (Haz. Ş. H. Akalın). Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Güzel, F. (2019). *Türkiye Türkçesi ağızlarında yapım ekleri.* Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kaçalin, M. S. ve Ölmez, M. (2019). *Dîvânu Lugât't-Türk* (1. baskı). Kabalcı Yayıncılık.

Kılıç, Z. (2008). *Türk dîvân şiirinde sosyal eleştiri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Önler, Z. (1999). Kutadgu Bilig'de yer alan deyimler. *Türk Dilleri Araştırmaları*, (9), 119-186.

Şemseddin Sami (2023). *Kamus-ı Türkî* (Haz. P. Yavuzarslan). Türk Dil Kurumu Yayınları

Tietze, A. (2021). *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati* (Cilt I-VIII). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.

Türk Dil Kurumu. (1993). *Türkiye'de halk ağzından derleme sözlüğü* (2. bs., Cilt 1-12). Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük* (11. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları.

Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen: Altuigurisch-Deutsch-Türkisch (Eski Uygurcanın el sözlüğü: Eski Uygurca-Almanca-Türkçe).* Akademie der Wissenschaften zu Göttingen.

Yıldız, M. (2018). Siyaset felsefesi açısından Dede Korkut hikâyeleri. *Bilig,* (86), 65-88.

Yılmaz, A., N., ve Çelepi, M., S., (2023). Batı Anadolu masallarında kurnaz tipi ve işlevleri. *Folklor Akademi Dergisi,* 6(1), 115-131. https://doi.org/10.55666/folklor.1256992

Yurtbaşı, M. (1995). *Sınıflandırılmış Türk atasözleri*. Özdemir Yayıncılık.

Zülfikar, H. (1995). *Türkçede ses yansımalı kelimeler.* Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kısaltmalar

Ar.: Arapça

bk.: bakınız

bs.: baskı

DS: Derleme Sözlüğü

EAlm.: Eski Almanca

Erm.: Ermenice

ET.: Eski Türkçe

Far.: Farsça

Fr.: Fransızca

İt.: İtalyanca

KT: Kamus-ı Türkî

Moğ.: Moğolca

OT.: Orta Türkçe

R.: Rumca

Rum.: Rumence

s.: sayfa

T.: Türkçe

TS: Türkçe Sözlük

vb.: ve benzeri

vd.: ve diğerleri

yans.: yansıma sözcük

Yun.: Yunanca

Haz.: hazırlayan

Araştırma Makalesi / Research Article

Türkiye Türkçesi ve Ağızlarında Açıkgözlülük ile İlgili Söz Varlığı Üzerine Bir İnceleme

An Examination of the Vocabulary Related to Shrewdness in Turkey Turkish and Its Dialects

Can SAĞIR

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.421

Geliş/Received: 12/01/2026	Kabul/Accepted: 18/05/2026

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Concepts used to describe individuals' behaviors and their physical and psychological states in social life reflect cultural values and historical experience. In this respect, the notion of shrewdness, which is frequently used in Turkish culture, constitutes a multi-layered semantic field carrying both positive and negative connotations. In Turkish society and culture, there is no uniformly positive or negative attitude toward shrewd individuals; rather, a dual stance is generally adopted depending on the nature of the behavior and the intention behind it. When shrewdness serves to survive under difficult conditions or to overcome a problem, it is regarded as a positive and socially approved quality associated with practical intelligence, the ability to generate pragmatic solutions, and survival skills. However, when it involves the violation of others' rights, it acquires a negative moral value. Numerous examples reflecting this dual evaluation can be found in both written and oral products of Turkish literature. In these examples, shrewdness is portrayed as positive when it remains within moral boundaries, but as a cause of social exclusion when it turns into opportunism, trickery, self-interest, and selfishness. An examination of the lexical items used in Turkey Turkish and its dialects to express this conceptual field reveals a vibrant and diverse vocabulary. These words, which are used for personal characterization in standard Turkish and dialects, are significant in that they reflect Turkish culture and demonstrate the phonological, morphological, and lexical richness of the Turkish language. In this respect, the dialects of Turkey Turkish are of particular importance for Turkish linguistics, as they contain lexical items absent from the standard language and preserve a wide range of linguistic material.

This study focuses on the conceptual field of shrewdness as it is frequently used in Turkey Turkish and its dialects, and examines the vocabulary associated with meanings such as cleverness, cunning and shrewdness. The data were obtained through document analysis, one of the qualitative research methods, based on systematic scanning of the Turkish Dictionary and the Compilation Dictionary. As a result of the survey and analysis conducted, a total of 305 words belonging to the conceptual field of shrewdness were identified in Turkey Turkish and its dialects. Of these words, 114 were included in the study from the Turkish Dictionary, while 191 were drawn from the Compilation Dictionary. These lexical items were classified and analyzed under seven main categories: simple words, derived words, compound words, loanwords, words derived from loanwords through Turkish derivational suffixes, words whose origin and/or structure could not be determined, and words derived from items of uncertain origin using Turkish derivational suffixes. The headwords taken from the Compilation Dictionary were reproduced in their original spelling as given in the source.

Conclusion

In this study, which examines words belonging to the conceptual field of shrewdness in Turkey Turkish and its dialects and focuses on a total of 305 words, 114 of which were taken from the Turkish Dictionary and 191 from the Compilation Dictionary. The majority of the data consists of dialectal vocabulary. An analysis of their geographical distribution shows that these words are used widely across almost all regions of Türkiye, with the highest frequency observed in Central Anatolia, followed by the Black Sea and Mediterranean regions. It has been determined that the highest frequency of use of these words is observed primarily in the province of Sivas, followed by Niğde, Burdur, Isparta, Kayseri, and Konya.

The findings indicate that the words used to describe individuals who are evaluated both positively and negatively in Turkish society and culture is formed through a variety of metaphors and associations. In particular, many of the words referring to shrewd individuals are derived from the names of body parts such as the eye and ear, reflecting their functional roles; from animal names such as fox, jackal, and wolf, which are associated with alertness and shrewdness; and from supernatural entities such as cin (genie) and şeytan (devil), which generally carry negative connotations. Of the analyzed headwords, 7 were simple words, 89 derived words, 63 compound words, 53 loanwords, 41 words derived from loanwords through Turkish derivational suffixes, 47 words of uncertain origin and/or structure, and 5 words derived from items of uncertain origin using Turkish suffixes. The dominance of derived and compound words demonstrates the richness of Turkish in word formation and in expressing nuanced conceptual distinctions.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

2023 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde Cumhurbaşkanı Adaylarının Aile Söylemleri: Bir Tematik Analiz

Family Discourse of Presidential Candidates in the 2023 Presidential Elections: A Thematic Analysis

Esra YILMAZ[1]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.424

Geliş/Received: 13/01/2026	Kabul/Accepted: 13/05/2026

Öz

2023 Türkiye Cumhurbaşkanlığı seçimleri, siyasal iletişimde aile kavramının yoğun biçimde hem ideolojik hem de kültürel bir sınır çizme aracı olarak kullanıldığı bir dönem olmuştur. Bu çalışma ile seçim kampanyalarında Cumhurbaşkanlığı adaylarının aile kavramını nasıl kullandıkları, bu söylemlerin hangi değer sistemlerine yaslandığını ve toplumsal cinsiyet ile nasıl ilişkilendirildiğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma ile Recep Tayyip Erdoğan ve Kemal Kılıçdaroğlu'nun seçim sürecindeki aile söylemleri karşılaştırmalı biçimde incelenmiş; bu söylemlerin toplumsal cinsiyet, değerler siyaseti ve seçim stratejileriyle ilişkisi analiz edilmiştir. Araştırmanın örneklemi, her iki ana adaydan eşit şekilde seçilen ve doğrulanabilir kaynaklara dayanan söylem birimlerinden oluşmuştur. Nitel araştırma kapsamında içerik analizi ve tematik analiz birlikte uygulanmış; "aile", "kadın", "çocuk", "eşitlik", "koruma", "manevi değer" ve "cinsiyet" gibi anahtar kavramların dağılımı ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Bulgular, Erdoğan'ın aileyi milli ve manevi değerlerin taşıyıcısı, dış tehditlere açık ve korunması gereken bir kurum olarak inşa ettiğini; Kılıçdaroğlu'nun ise aileyi sosyal adalet, refah, eşitlik ve devlet güvencesi çerçevesinde değerlendirdiğini göstermiştir. Sonuç olarak çalışma; aile söyleminin, seçim dönemlerinde ideolojik farklılıkları görünür kılan, seçmenle duygusal bağ kurmayı kolaylaştıran ve değerler siyasetinde güçlü bir araç olarak işlev gördüğünü ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: *Siyasal iletişim, aile söylemi, tematik analiz, toplumsal cinsiyet, değerler siyaseti.*

Abstract

The 2023 Turkish presidential election marked a period during which the concept of family was extensively used in political communication as a tool for drawing both ideological and cultural boundaries. This study aims to examine how presidential candidates utilized the concept of family in their election campaigns, the value systems upon which these discourses were based, and how they were linked to gender. The study conducted a comparative analysis of the family-related rhetoric used by Recep Tayyip Erdoğan and Kemal Kılıçdaroğlu during the election campaign; it also analyzed the relationship between this rhetoric and issues of gender, values-based politics, and election strategies. The study's sample consisted of rhetorical units selected equally from both main candidates and based on verifiable sources. As part of the qualitative research, content analysis and thematic analysis were applied together; the distribution of key concepts such as "family", "women", "children", "equality", "protection", "spiritual values" and "gender" was examined in detail. The findings show that Erdoğan constructs the family as a bearer of national and spiritual values, an institution vulnerable to external threats and in need of protection; whereas Kılıçdaroğlu views the family within the framework of social justice, welfare, equality, and state guarantees. In conclusion, the study has demonstrated that family discourse serves as a powerful tool in

[1] **Sorumlu Yazar/Corresponding Author,** Öğr. Gör., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Mucur Meslek Yüksekokulu, Kırşehir, Türkiye. esrayilmaz81@hotmail.com

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Sağır, C. (2026). Türkiye Türkçesi ve Ağızlarında Açıkgözlülük ile İlgili Söz Varlığı Üzerine Bir İnceleme. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 10(3),1366-1382.

value-based politics, making ideological differences visible during election periods and facilitating the establishment of emotional bonds with voters.

Keywords: *Political communication, family discourse, thematic analysis, gender, value politics.*

1. GİRİŞ

Aile, toplumsal yapının temel kurumlarından biri olarak birey ile toplum arasındaki ilişkinin merkezinde konumlanmaktadır. Sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde aile; bireyin topluma katılım sürecinin, değerler sistemiyle tanışmasının ve kişilik gelişiminin büyük ölçüde şekillendiği ilk toplumsal çevredir. Bu yönüyle aile, toplumsal yazında bireylerin yetiştirilmesinde ve toplumsal bütünlüğün sürdürülmesinde belirleyici bir işlev üstlenen kurum olarak ele alınmaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024; Arı, 2023; Çiçek, 2021). Ekonomi, din ve eğitim gibi toplumsal kurumların mikro düzeyde yaşandığı bir alan olarak aile, bireyin toplumsal yaşama hazırlanmasını sağlayan ilk sosyal çevredir. Tarih boyunca varlığını sürdüren bu kurumun, kültürel sürekliliğin ve normatif değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasında işlevsel bir rol üstlendiği alanyazında kabul görmektedir (Kır, 2011).

Modernleşme süreciyle birlikte toplumsal değerlerde gözlemlenen dönüşüm, geleneksel aile yapısında çeşitli değişimlere yol açmıştır. Aile kurumunun biçimsel ve işlevsel açıdan farklılaşması, alanyazında aile değerleri ve aile birliğinin istikrarı bağlamında kapsamlı biçimde ele alınan bir araştırma alanı hâline gelmiştir (Bayer, 2013; Bozaslan, 2018; Gül, 2024). Türk kültüründe aile, toplumsal yapının merkezi bir kurumu olarak değerlendirilmektedir. Son yıllarda aile yapısında gözlemlenen dönüşüm eğilimleri, yalnızca bireysel yaşam biçimlerini değil, aynı zamanda toplumsal bütünlüğü de etkileyen bir olgu olarak siyasal söylemlere yansımış; bu durum siyasal aktörlerin aile politikasını gündemlerinin öncelikli maddelerinden biri hâline getirmelerine yol açmıştır (Bozaslan, 2018; Kapusızoğlu ve Dursunoğlu, 2025).

Siyasal kampanyalar, yalnızca seçim süreçlerinde politik vaatlerin dile getirildiği mecralar değil, aynı zamanda değerlerin, kimliklerin ve ideolojik eğilimlerin sembolik biçimde yeniden üretildiği alanlardır. Bu çerçevede "aile" kavramı, özellikle geleneksel değerlerin siyasal iletişimde belirleyici bir rol oynadığı Türkiye gibi toplumlarda, siyasal lider söylemlerinin önemli bir bileşeni olarak öne çıkmaktadır. Aile, bireysel ve toplumsal düzeyde güçlü bir aidiyet alanı olarak siyasal aktörler tarafından yeniden tanımlanmakta ve siyasal meşruiyet üretiminde bir araç olarak konumlandırılmaktadır (Kapusızoğlu ve Dursunoğlu, 2025).

Siyasal iktidarların aileyi odağına alan yaklaşımları, sosyal yardım programlarından aile içi eğitim uygulamalarına kadar uzanan geniş bir politika yelpazesi aracılığıyla toplumsal destek ve meşruiyet oluşturma çabasının bir parçası olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar aileye yönelik takdir ve teşvik söylemi özellikle muhafazakâr eğilimli partilerde daha belirgin biçimde ortaya çıksa da siyasal yelpazenin tüm kesimlerinde "aile" olgusu çeşitli biçimlerde politik söylemin bir parçası hâline gelmektedir. Bu söylemler incelendiğinde; kadın, çocuk, yaşlı, engelli bireyler, sosyal yardımlar, yoksulluk ve geçim, sosyal sigorta, ev hanımları, çalışan anneler, aile içi şiddet ve sosyal refah gibi unsurların çoğunlukla bu söylemlerin merkezinde konumlandırıldığı görülmektedir (Kapusızoğlu ve Dursunoğlu, 2025).

Toplumsal bütünlüğün ve kültürel sürekliliğin korunmasında merkezi bir role sahip olduğu değerlendirilen aile, Türk siyasal söyleminde özellikle muhafazakâr siyasetin egemen olduğu dönemlerde "milletin özü", "kutsal yapı" ve "toplumun temeli" gibi metaforlarla inşa edilmiştir (Engin, 2021; Gülalp, 2003; Pekedis, 2024). Bu nedenle siyasal liderler ve partiler, aile kurumunun güçlendirilmesine yönelik politika üretimini hem ahlaki bir sorumluluk hem de siyasal bir zorunluluk olarak konumlandırmaktadır. Dolayısıyla aile, kamusal politika ve sosyal politika alanlarında çok boyutlu bir işlevselliğe sahip olmasının yanı sıra, siyasal aktörler açısından stratejik bir değer taşımaktadır.

Toplumun temel kurumu olarak ele alınan aile, siyasal söylemlerde milli kimlik ve değerlerin aktarımında merkezi bir konuma yerleştirilmektedir. Alanyazında gözlemlenen bir eğilim olarak, farklı ideolojik yönelimlerden siyasi aktörlerin gençlerin ve çocukların aileye bağlı bireyler olarak yetiştirilmesi gerektiği yönünde ortak bir söylemsel vurgu paylaştığı dikkat çekmektedir; bununla birlikte her bir siyasal aktörün bu ortak anlayışı kendi ideolojik perspektifi doğrultusunda farklılaştırdığı

görülmektedir (Kapusızoğlu ve Dursunoğlu, 2025). Toplumsal cinsiyet rolleri, cinsel yönelim ve bireysel özgürlükler gibi aile kavramını yakından ilgilendiren hususlar bu farklılaşmanın en belirgin yansıdığı alanlar arasındadır.

Siyaset, ekonomi, kültür, eğitim, hukuk, aile ve din gibi toplumsal kurumların her biri kendi değer dünyalarına dayanarak şekillenmektedir. Devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatı olarak tanımlanan ve özünde "birlikte yaşamanın yolları" sorusuna yanıt arayan siyaset, değer kavramıyla doğrudan bağlantılıdır (Demir, 2018). Bu nedenle siyasal söylemlerin toplumda hâkim olan değerler etrafında şekillenmesi, bu değerlerin siyasal tutum ve davranışlara toplumsal bir zemin kazandırması, hem teorik hem de ampirik düzeyde ele alınan bir olgudur. Türkiye bağlamında da seçmen davranışının değerler ekseninde belirgin biçimde şekillendiği gözlemlenmiştir (Akgün, 2000).

2023 Cumhurbaşkanlığı seçimleri, Türkiye'de kökenleri daha eskiye dayanan (Yılmaz ve Bashirov, 2018) derin bir kutuplaşma ortamında gerçekleşmiştir. Bu seçimde, değer temelli siyaset, aday söylemlerinde belirgin biçimde öne çıkmıştır (Erol, 2025). Bu süreçte "aile" kavramı; ekonomik destek, ahlaki değerler, toplumsal bütünlük ve cinsiyet politikaları gibi çok boyutlu bir söylem alanı hâline gelmiştir. Seçim döneminde hem iktidar hem de muhalefet adayları aileye dair politikalarını belirli ideolojik zeminler üzerinden ifade etmiş; bu söylemler aracılığıyla seçmenlerle duygusal bağ kurmayı hedeflemiştir (Kutlay ve Öniş, 2024).

Türkiye'de siyasal söylem içerisinde aile kavramı, geleneksel değerlerin korunması, toplumsal bütünlüğün sağlanması ve sosyal politikaların meşrulaştırılması gibi çeşitli amaçlarla kullanılmaktadır. 2023 Cumhurbaşkanlığı seçimleri, bu anlamda liderlerin aile kavramına nasıl yaklaştıklarını ve bunu hangi siyasal stratejilerle bütünleştirdiklerini incelemek açısından analitik açıdan elverişli bir örnek oluşturmaktadır.

Buradan hareketle bu çalışmanın amacı, Recep Tayyip Erdoğan ve Kemal Kılıçdaroğlu'nun 2023 Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecindeki aile söylemlerini incelemek; bu söylemlerin toplumsal cinsiyet, değerler sistemi ve seçim stratejileriyle nasıl ilişkilendirildiğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda çalışma, siyasal iletişim pratiklerini ve siyasal ideolojilerin değer inşasını birlikte ele alan bütünleşik bir analitik perspektif sunmayı hedeflemektedir.

Bu kapsamda araştırmanın temel sorusu, 2023 Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde Erdoğan ve Kılıçdaroğlu'nun "aile" kavramını nasıl temsil ettikleri ve bu temsillerin toplumsal cinsiyet, değerler sistemi ile seçim stratejileriyle nasıl ilişkilendirildiğidir. Bu temel soruya bağlı olarak aşağıdaki alt araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

1. Adayların kampanya söylemlerinde "aile" kavramı hangi bağlamlarda ve anlam düzeylerinde yer almaktadır?
2. Aileye ilişkin söylemler, içerik analizi açısından hangi temalar altında toplanmaktadır?
3. Bu temalar, adayların siyasal ideolojileri ve değer sistemleriyle nasıl bir ilişki içindedir?
4. Aile temsilleri, toplumsal cinsiyet rolleri bakımından nasıl bir anlam üretmektedir?
5. Adayların "aile" söylemleri, seçmenle duygusal, kültürel ve ideolojik bir bağ kurma stratejisi olarak nasıl işlev görmektedir?
6. İçerik ve tematik analiz bulguları doğrultusunda, "aile" kavramı siyasal meşruiyet inşasında nasıl bir rol üstlenmektedir?

1.1. Aile Kavramının Siyasal Söylemdeki Yeri

Althusser (2003), modern kapitalist toplumda devletin iki tür aygıt aracılığıyla işlediğini öne sürmektedir: Baskı aygıtları (ordu, polis, mahkemeler) ve devletin ideolojik aygıtları (DİA). DİA'lar - din kurumu, eğitim sistemi, aile, medya ve siyasal partiler- egemen ideolojinin şiddet yoluyla değil, rıza üretimi yoluyla yeniden üretildiği başlıca toplumsal mekanizmalardır. Althusser'e göre aile, bu aygıtlar arasında özgün bir konuma sahiptir: Birey, toplumsal yaşama katılmadan önce aile kurumu içinde belirli değerler, inançlar ve davranış kalıplarıyla donatılmakta; böylece egemen ideoloji, bireyin öznel deneyimine içkin hâle gelmektedir. Bu süreç Althusser'in 'interpelasyon' (çağırma/seslenme)

kavramıyla açıklanmaktadır: İdeoloji, bireyi belirli bir özne konumuna çağırarak onu bu konumu gönüllü biçimde benimsemiş hâle getirir (Althusser, 2003).

Bu kuramsal çerçeveden bakıldığında, aile yalnızca bireylerin özel yaşam alanını temsil eden bir kurum değildir. Aksine, aile egemen ideolojinin yeniden üretildiği ve bireylerin toplumsal düzene eklemlendiği başlıca yapılardan biri olarak işlev görmektedir. Siyasal aktörlerin söylemlerinde aileye yapılan vurgu bu nedenle çok katmanlı bir anlam taşımaktadır: Hem toplumsal değerlere atıfta bulunulmakta hem de Althusser'in (2003) tanımladığı biçimiyle egemen ideolojinin, toplumsal cinsiyet normlarının ve siyasal düzenin meşrulaştırılması sağlanmaktadır. Dolayısıyla siyasal söylemde aile temsilleri, ideolojinin toplumsal düzeyde yeniden üretilmesine hizmet eden sembolik bir araç işlevi görmektedir. Bu çerçeve, söz konusu çalışmada iki adayın aile söylemlerini çözümlemek için temel analitik araç olarak kullanılmaktadır.

Tarihsel açıdan değerlendirildiğinde, aile kurumunun; din, gelenek ve ahlaki normlar gibi meşruiyet kaynakları aracılığıyla toplumsal düzenin sürdürülmesinde merkezi bir işlev üstlendiği ve söz konusu değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağladığı görülmektedir (Pekedis, 2024; Turğut, 2014; Turğut, 2016). Türkiye'de siyasal iktidarlar açısından aile, geleneksel değerlerin aktarımını sağlayan ve toplumsal düzenin devamını güvence altına alan ideolojik bir yapı olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda aile, devlet otoritesinin toplumsal düzeyde yeniden üretildiği ve normatif düzenin pekiştirildiği bir alan işlevi görmektedir. Özellikle muhafazakâr siyasetin belirleyici olduğu dönemlerde aile söylemi, sıklıkla "milletin özü", "kutsal yapı" ve "toplumun temeli" gibi metaforlarla inşa edilmiştir (Engin, 2021; Gülalp, 2003; Pekedis, 2024). Öte yandan muhafazakâr siyasi aktörler aileyi milli ve ahlaki değerlerin taşıyıcısı olarak konumlandırırken, daha seküler aktörler ise aileyi bireysel özgürlükler ve çeşitlilik çerçevesinde tanımlama eğilimindedir (Durmuşoğlu, 2019).

1.2. Toplumsal Cinsiyet ve Aile Politikaları

Toplumsal cinsiyet, modern siyasal tartışmalarda aile politikalarıyla sıkı biçimde ilişkilendirilen bir kavramdır. Türkiye'de aile politikaları tarihsel olarak kadınların bakım emeğine dayalı, geleneksel cinsiyet rollerini pekiştiren bir çerçevede şekillenmiştir (Acar ve Altunok, 2013). Bu nedenle aile söyleminin zaman zaman toplumsal cinsiyet eşitliği tartışmalarıyla gerilimli bir ilişki içine girdiği ve normatif bir yapıya dönüşebildiği gözlemlenmektedir.

İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme süreci, aileyi merkeze alan muhafazakâr politikanın toplumsal cinsiyet eşitliğiyle kurduğu gerilimi daha görünür hâle getirmiştir. Arat'ın (2022) demokratik gerileme ve kadın haklarının araçsallaştırılması üzerine yürüttüğü çözümleme, bu süreçte aileyi "korunması gereken milli değer" olarak konumlandıran ve toplumsal cinsiyet eşitliği söylemini dış kaynaklı bir unsur olarak çerçeveleyen siyasal dilin nasıl yükseldiğini belgelemektedir. Böylece aile, siyasal alanda hem ulusal kimliğin hem de cinsiyet rejiminin yeniden üretildiği bir ideolojik mekanizma olarak işlev görmektedir (Althusser, 2003; Arat, 2022).

Muhalif siyasal aktörlerin aileyi daha kapsayıcı, eşitlikçi ve sosyal politika merkezli bir çerçevede tanımladığı alanyazında gözlemlenmiştir (Durmuşoğlu, 2019; Kutlay ve Öniş, 2024). Bu yaklaşımda kadınların güçlendirilmesi, çocuk yoksulluğunun azaltılması ve sosyal devletin aileyi desteklemesi temel öğeler arasında yer almaktadır. Söz konusu yaklaşım, aileyi kültürel bir değer olmaktan ziyade ekonomik ve sosyal bir birim olarak ele almakta; eşitlik ve hak temelli politikaları ön plana çıkarmaktadır. Aile söylemi, aynı zamanda LGBT bireyler, kadınlar ve çocuklar gibi grupların siyasal temsil taleplerinin dile getirildiği bir mücadele alanı olarak da değerlendirilebilir (Kır, 2011; Bayer, 2013). Kadın emeği, bakım yükü, aile içi şiddet, çocuk yoksulluğu ve cinsiyet temelli ayrımcılık gibi konular aile politikalarının kritik bileşenleri olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle aile, Türkiye'de siyasal aktörlerin toplumsal cinsiyet rejimlerini söylemsel olarak yeniden ürettikleri, müzakere ettikleri ve ideolojik biçimde çerçeveledikleri bir alan olarak ortaya çıkmaktadır (Kandiyoti, 2016).

1.3. Siyasal Söylem, Değerler ve Seçim Stratejileri

Siyasal söylem, siyasal aktörlerin ideolojik konumlarını, kültürel referanslarını ve seçmenle kurdukları duygusal ilişkiyi inşa eden temel araçlardan biridir. Değerler sistemi, siyasal iletişim literatüründe seçmen davranışını biçimlendiren belirleyici çerçevelerden biri olarak ele alınmaktadır (Entman, 1993; Lakoff, 2004). Türkiye bağlamında değerler siyasetinin uzun yıllardır milli, manevi ve kültürel

referanslar üzerinden şekillendiği ve aile kavramının bu değerler sisteminin önemli bir bileşeni olarak konumlandırıldığı gözlemlenmektedir (Yılmaz ve Bashirov, 2018). Aile hem toplumsal normların taşıyıcısı hem de siyasal aktörlerin meşruiyet üretme sürecinde başvurduğu bir kavramsal kaynak olarak işlev görmekte; siyasal söylem bu nedenle aile kavramı üzerinden ideolojik sınırlar çizmektedir (Kapusızoğlu ve Dursunoğlu, 2025; Engin, 2021).

Aile söylemi aynı zamanda kutuplaştırıcı bir işlev üstlenebilmektedir. Siyasal aktörler aileyi ulusal kimliğin temeli olarak konumlandırırken karşıt görüşleri bu kimliğe yönelik bir tehdit unsuru olarak çerçeveleyerek siyasal ayrışmayı derinleştirebilmektedir (Kandiyoti, 2016). Bu durum, siyasal iletişimde aile kavramının yalnızca değerler siyaseti bağlamında değil, aynı zamanda ideolojik mücadele ve kimlik inşası bağlamında da ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Öte yandan aile söylemi, seçmenle duygusal bağ kurmanın etkili mekanizmalarından biri olarak da işlev görmektedir. Siyasal liderler, aile üzerinden gündelik yaşam pratiklerine, ekonomik kırılganlıklara ve toplumsal hassasiyetlere temas ederek duygusal mobilizasyon üretebilmektedir (Erol, 2025). Bu bağlamda aile, hem normatif bir ideal hem de siyasal ikna stratejisinin duygusal bir taşıyıcısı olarak değerlendirilebilir.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, içerik analizi ve tematik analiz teknikleri birlikte uygulanmıştır (Braun ve Clarke, 2006; Krippendorff, 2018). İçerik analizi, söylemlerde yer alan anahtar kavramların (örneğin "aile", "kadın", "çocuk", "eşitlik", "koruma", "manevi", "cinsiyet") frekanslarını belirlemeye odaklanmış; tematik analiz ise bu kavramların bağlam içinde nasıl anlam kazandığını ve söylemlerdeki derin yapıları ortaya koymuştur.

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımıyla desenlenmiş betimleyici ve yorumlayıcı bir araştırmadır. Araştırmada siyasal liderlerin aile söylemlerini hem nicel dağılımları hem de niteliksel anlamları üzerinden incelemek amacıyla iki aşamalı bir analiz stratejisi benimsenmiştir. Önce belirlenen siyasal metinlerde "aile", "kadın", "çocuk", "eşitlik", "değer", "koruma", "manevi" ve "cinsiyet" gibi anahtar kelimelerin ve bunlarla ilişkili ifadelerin frekansları çıkarılmıştır. Böylece adayların söylemlerinde aileye hangi bağlamlarda ve hangi yoğunlukta yer verdikleri içerik analizi yoluyla ortaya konulmuştur (Krippendorff, 2018). İkinci aşamada elde edilen söylemler Braun ve Clarke'ın (2006) tematik analiz yaklaşımı doğrultusunda çözümlenmiştir. Adayların aileye ilişkin ifadeleri anlam birimlerine ayrılarak kodlanmış; bu kodlar önce alt kategoriler hâlinde toplanmış, ardından koruma odaklı, ekonomik destek odaklı ve hak temelli üst kategoriler altında bütünleştirilmiştir. Bu iki yöntemin birlikte kullanılması, siyasal söylemin yalnızca "ne kadar" tekrarlandığını değil, aynı zamanda "nasıl" kurulduğunu ve hangi ideolojik çerçeveler içinde anlamlandırıldığını incelemeyi mümkün kılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini 2023 Türkiye Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde adayların kamuoyuna yansıyan aile temalı söylemleri oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemi, Recep Tayyip Erdoğan ve Kemal Kılıçdaroğlu'nun seçim bildirgeleri ve program metinleri, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT)'nda yayımlanan seçim konuşmaları, miting konuşmaları, basın açıklamaları ve televizyon programları ile sosyal medya paylaşımlarından (özellikle X/Twitter) seçilen ve aile, toplumsal cinsiyet ile değerler kavramlarını belirgin biçimde içeren söylemlerden oluşmaktadır.

Örneklem seçiminde iki aşamalı bir örnekleme stratejisi tercih edilmiştir. İlk aşamada, evreni anlamlı alt gruplara ayırarak her bir katmanın kendi içinde temsil edilmesini sağlamak ve katmanlar arası karşılaştırmalara olanak tanımak amacıyla katmanlı amaçlı örnekleme (stratified purposeful sampling) kullanılmıştır (Patton, 2015; Palinkas vd., 2015). İkinci aşamada ise her katman içinde, olgunun farklı görünümlerini ve yoğunluğunu en geniş şekilde yakalayabilmek için maksimum çeşitlilik (maximum variation/heterogeneity sampling) ilkesi doğrultusunda söylemler seçilmiştir (Patton, 2015; Creswell, 2007). Bu iki stratejinin bir arada kullanımı (katmanlı maksimum çeşitlilik örneklemesi) hem yapılandırılmış karşılaştırılabilirlik sağlanmaya çalışılmış hem de her katman içindeki zengin çeşitliliği ve yoğun örnekleri kapsaması hedeflenmiştir (Patton, 2015). Araştırma sorularına en fazla cevap sağlayacağı öngörülen, aile temsillerinin yoğun biçimde kurulduğu söylemler özellikle tercih edilmiştir. Örneklem, her iki adaydan 8'er söylem birimi olacak şekilde toplam 16 söylemden oluşmuştur. Söylem

seçiminde; kaynak çeşitliliği (seçim bildirgeleri, miting konuşmaları, resmi açıklamalar, sosyal medya paylaşımları), tematik yoğunluk "aile", "kadın", "çocuk", "eşitlik", "koruma", "manevi", "cinsiyet" gibi anahtar kavramları içeren söylemler ve söylem türü dengesi (koruma-tehdit, refah-eşitlik, toplumsal cinsiyet vb.) gibi farklı söylem eksenlerinin her iki adayda da temsil edilmesine dikkat edilmiştir. Ayrıca analiz dönemi, 1 Nisan – 28 Mayıs 2023 (birinci ve ikinci tur öncesi söylemler) tarihleri ile sınırlandırılmıştır.

31 Mart 2023 tarihinde kesinleşen aday listesinde (Anadolu Ajansı, 2023b) yer alan diğer adaylar (Sinan Oğan, Muharrem İnce) başlangıçta değerlendirmeye alınmış; ancak iki temel metodolojik gerekçeyle kapsam Erdoğan ve Kılıçdaroğlu ile sınırlandırılmıştır. Birinci gerekçe, kampanya sürecinin fiilen kısalmasıdır: Muharrem İnce 11 Mayıs 2023'te adaylıktan çekilmiş; Sinan Oğan ise birinci turdaki oy oranı nedeniyle 28 Mayıs tarihinde yapılan ikinci tura katılamamıştır. Bu durum, söz konusu adayların karşılaştırmalı analize yeterli söylem üretme imkânı bulamamasına yol açmıştır. İkinci gerekçe, medya görünürlüğü ve söylem yoğunluğudur: Kamuoyu araştırmaları ve medya izleme verileri, seçim kampanyasının gündemini ağırlıklı olarak Erdoğan ve Kılıçdaroğlu'nun belirlediğini ortaya koymaktadır (Erol, 2025; Kutlay ve Öniş, 2024). Nitel araştırmada karşılaştırmalı analiz yapabilmek için örneklemin analitik olarak karşılaştırılabilir birimlerden oluşması gerektiği göz önünde bulundurulduğunda, bu sınırlandırma metodolojik açıdan zorunlu bir tercih niteliği taşımaktadır (Creswell, 2007).

Araştırmanın veri seti, her adaydan 8 söylem birimi olmak üzere toplam 16 söylem biriminden oluşmaktadır. Bu büyüklüğün yeterli olup olmadığı nitel araştırma metodolojisi açısından doğrudan yanıtlanması gereken bir sorudur. Nitel araştırmada örneklem büyüklüğü, istatistiksel temsil ilkesine göre değil; tematik doygunluk (thematic saturation) ilkesine göre değerlendirilmektedir (Lincoln ve Guba, 1985; Patton, 2015). Tematik doygunluk, yeni veri birimlerinin analizi anlamlı biçimde değiştirmediği noktayı ifade etmektedir. Braun ve Clarke (2006), tematik analizde doygunluğun örneklem büyüklüğünden çok veri zenginliğiyle ilişkili olduğunu vurgulamaktadır; bu çerçevede analitik derinliği güvence altına alan amaçlı örneklemin büyüklükten önce geldiği kabul görmektedir. Bu çalışmada da 16 söylem biriminin seçimi istatistiksel değil analitik bir gerekçeye dayanmakta; her birim tematik yoğunluk, kaynak çeşitliliği ve doğrulanabilirlik ölçütleriyle belirlenmiştir.

Bu çalışmada 16 söylem biriminin seçilmesi, rastgele bir tercih değil; birkaç metodolojik gerekçeye dayanan amaçlı bir karardır. Her şeyden önce, incelenen veri havuzunun yapısal bir kısıtı mevcuttur: Seçim kampanyası döneminde her iki aday da çok sayıda konuşma ve açıklama yapmış olmakla birlikte, bu içeriklerin önemli bir bölümü tam metin olarak erişilebilir değildir; bir kısmı yalnızca haber özetlerine dayandığından akademik analiz için gereken doğrulama koşullarını karşılamamaktadır. Doğrulanamayan söylemlerin veri setine dahil edilmesi, güvenilirlik açısından çok daha ciddi bir risk oluşturacaktı (Krippendorff, 2018). İkinci olarak, adayların aile temasını işleme yoğunlukları yapısal olarak farklıdır: Erdoğan'ın söylemleri yüksek düzeyde aile odaklı iken Kılıçdaroğlu'nun söylemleri aile temasına daha sınırlı biçimde yer vermektedir. Bu asimetri, araştırmacının bir tercihinin değil, gerçek siyasal iletişim pratiklerinin bir yansımasıdır. Veri setinin her iki adaydan eşit sayıda söylem birimi içerecek biçimde dengelenmesi, bu yapısal asimetrinin karşılaştırmalı analizi zedelemesinin önüne geçmek amacıyla bilinçli olarak uygulanmış bir metodolojik kontrol mekanizmasıdır (Patton, 2015).

Üçüncü olarak, bu çalışma istatistiksel genelleme değil; analitik genelleme hedeflemektedir. Yin'in (2018) vaka çalışması metodolojisinde de vurguladığı üzere, nitel araştırmalarda bulguların genellenmesi, istatistiksel temsil üzerinden değil; kuramsal çerçevelerle ve literatürle örtüşme üzerinden değerlendirilmelidir. Bu çalışmada elde edilen bulgular, Althusser (2003), Entman (1993), Esping-Andersen (1990) ve Acar ile Altunok (2013) gibi kuramsal kaynaklarla tutarlı biçimde örtüşmekte; bu durum analitik geçerliliği desteklemektedir. Bununla birlikte, veri setinin sınırlılığı çalışmanın kısıtları arasında açıkça kabul edilmekte ve ileride yapılacak araştırmaların bu bulguları daha geniş veri setleriyle sınaması önerilmektedir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada veri seti, aday söylemlerinin doğrulanabilirlik, erişilebilirlik ve tematik yoğunluğu göz önünde bulundurularak sınırlandırılmıştır. İçerik analizinde geçerlilik ve güvenilirliğin temel

koşullarından biri, analiz edilen birimlerin özgün ve doğrulanabilir kaynaklara dayanmasıdır (Krippendorff, 2018). Bu nedenle yalnızca tam doğrulanabilir, özgün sözel ifadeye birebir karşılık gelen, tarihi kesin, bağlamı açık ve resmi (AK Parti, CHP, İletişim Başkanlığı) veya kurumsal medya kaynaklarında (Anadolu Ajansı, Cumhuriyet, BirGün, DHA vb.) yer alan alıntılar veri setine dahil edilmiştir. Yalnızca özet aktaran haberler, parafraz ifadeler, kaynağı belirtilmeyen sosyal medya iddiaları, doğrulanamayan miting metinleri ve transkriptine ulaşılamayan konuşmalar sistematik olarak dışarıda bırakılmıştır.

Adaylardan toplanan söylemler haber siteleri, YouTube konuşmaları, parti açıklamaları ve basın metinlerinden elde edilmiştir. Adayların aile temasını işleme sıklıkları yapısal olarak farklıdır: Erdoğan'ın söylemleri yüksek düzeyde aile odaklı iken Kılıçdaroğlu'nun söylemleri aile temasına daha sınırlı biçimde yer vermektedir. Ulaşılabilen veri havuzundan amaçlı ve katmanlı maksimum çeşitlilik örneklemesi ile Erdoğan'dan 8, Kılıçdaroğlu'ndan 8 söylem birimi seçilmiş; toplam 16 söylem biriminden oluşan bir veri seti oluşturulmuştur. Söylem seçiminde kaynak çeşitliliği (seçim bildirgeleri, miting konuşmaları, resmi açıklamalar, sosyal medya paylaşımları), tematik yoğunluk ve söylem türü dengesi ölçütleri gözetilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Bu araştırmada, Türkiye'de 14 ve 28 Mayıs 2023 seçimleri öncesinde iki siyasi liderin aile, kadın, çocuk, toplumsal cinsiyet, eşitlik ve manevi değer temalarına ilişkin söylemlerinin nasıl kurulduğunu incelemek üzere nitel içerik analizi ve tematik analiz yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Çalışmanın veri seti, 1 Nisan–28 Mayıs 2023 tarihleri arasında her iki lider tarafından yapılan miting konuşmaları, televizyon yayınları, kampanya videoları, resmi açıklamalar ve güvenilir ana akım medya haberlerinde doğrudan alıntı biçiminde yer alan ifadelerden oluşturulmuştur. Bu tarih aralığı, seçim kampanyasının en yoğunlaştığı ve aile/toplumsal cinsiyet temalarının siyasal iletişimde en belirgin biçimde gündemleştirildiği dönem olması nedeniyle amaçlı örnekleme stratejisiyle sınırlandırılmıştır.

Veri toplama aşamasında, tüm olası konuşma, röportaj ve kampanya içerikleri geniş bir taramaya tabi tutulmuş; ancak yalnızca tam doğrulanabilir, orijinal sözel ifadeye birebir karşılık gelen, tarihi kesin, bağlamı açık ve resmi (AK Parti, CHP, İletişim Başkanlığı) veya kurumsal medya kaynaklarında (Anadolu Ajansı, Cumhuriyet, BirGün, DHA vb.) yer alan alıntılar veri setine dahil edilmiştir. Bu nedenle, yalnızca özet aktaran haberler, parapraz ifadeler, kaynağı belirtilmeyen sosyal medya iddiaları, doğrulanamayan miting metinleri ve transkriptine ulaşılamayan konuşmalar sistematik olarak dışarıda bırakılmıştır. Böylece çalışmada kullanılan söylemler, dezenformasyon riskinden arındırılmış, yeniden izlenebilir, kaynağı net biçimde belirlenmiş ve teyide açık bir nitel veri tabanı oluşturmuştur.

Toplanan veriler üzerinde ilk aşamada nitel içerik analizi yürütülmüş; her bir alıntı biçimsel yapısı, referans verdiği değerler, tanımladığı toplumsal aktörler ve içerdiği normatif vurgular açısından kodlanmıştır. Bu kodlama süreci hem önceden belirlenmiş kavramlara (aile, kadın, çocuk, LGBT, kutsallık, değer, tehdit, sosyal politika, koruma vb.) dayalı yönlendirilmiş (deduktif) bir yaklaşımı hem de veride kendiliğinden ortaya çıkan örüntüleri yakalamaya yönelik açık uçlu (indüktif) kodlamayı bir araya getirmiştir. İkinci aşamada elde edilen kodlar, tematik analiz yöntemiyle kavramsal kümelere ayrılmış ve lider söylemlerinin inşa ettiği anlam yapıları çözümlenmiştir. Erdoğan'ın söylemleri ağırlıklı olarak "aile = kutsal/milli değer", "LGBT = sapkın akım/tehdit", "kadın ve çocuk = korunması gereken grup" açısından tematikleşirken; Kılıçdaroğlu'nun söylemleri "aile = sosyal politika birimi", "kadın = hak ve ekonomik bağımsızlık öznesi", "çocuk yoksulluğu = adalet sorunu", "eşitlik = toplumsal hedef" gibi çerçevelerde yoğunlaşmıştır.

Veri setinin bu şekilde sınırlandırılmış olması, çalışmanın geçerlilik, güvenilirlik, şeffaflık ve yeniden üretilebilirlik ilkelerine uygun olmasını sağlamıştır. Doğrudan doğrulanamayan hiçbir ifade dahil edilmemiş; böylece politik söylem analizlerinde sıkça karşılaşılan kaynağı belirsiz alıntı hataları önlenmiştir. Dolayısıyla çalışma, seçim döneminin söylemsel rekabetini anlamak için hem bağlama duyarlı hem de kanıta dayalı bir nitel analiz altyapısı sunmaktadır. İçerik analizi yapılırken anahtar kavramlar; "aile", "kadın", "çocuk", "LGBT", "sapkın", "koruma", "kutsal", "manevi", "değer", "destek", "gelir", "güvence", "aç", "açlık", "hak", "adalet", "huzur", "bereket", "eşitlik", "tehdit" olarak belirlenmiştir. Tematik analizde ise üç tema belirlenmiştir: Aileyi konumlandırma biçimi, tehdit ve koruma söylemleri, toplumsal cinsiyet ve kadın.

Araştırmada kullanılan tüm veriler kamuya açık kaynaklardan (resmi belgeler, açık erişimli video kayıtları, medya içerikleri ve sosyal medya paylaşımları) elde edilmiştir. Çalışma, herhangi bir kişisel veriyi ifşa etmemekte; yalnızca kamuoyuna açık siyasal söylemlerin analizini içermektedir. Bu nedenle ek etik kurul onayı gerektirecek bir müdahale veya gizlilik ihlali söz konusu değildir. Bununla birlikte, özellikle toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelim tartışmaları gibi hassas konular aktarılırken stigmatize edici dil kullanılmamasına ve analiz dilinin eleştirel fakat saygılı olmasına özen gösterilmiştir. Kodlama tek araştırmacı tarafından yürütüldüğünden bulgular araştırmacının yorumsal çerçevesini yansıtmaktadır. Nitel araştırmada bu durum olağan olmakla birlikte, Lincoln ve Guba'nın (1985) önerdiği güvenilirlik ölçütleri çerçevesinde bu sınırlılığın yönetilmesine özen gösterilmiştir: Analiz sürecinin tüm aşamaları (kodlama kararları, tema oluşturma gerekçeleri, dışlama ölçütleri) ayrıntılı biçimde belirlenmiştir. Böylece çalışmanın denetlenebilirliği ve teyit edilebilirliği sağlanmıştır. Ancak farklı araştırmacıların farklı vurgu ve temalar geliştirebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Veri seti herhangi bir liderin lehine ya da aleyhine söylem yoğunluğu yaratmayacak şekilde, yalnızca tematik uygunluk, doğrulanabilirlik ve tarihsel eşzamanlılık ölçütleri dikkate alınarak oluşturulmuştur. Bu nedenle veri seçimi politik sonuç üretmek amacıyla değil, araştırma sorusunun gerektirdiği analitik kapsam doğrultusunda yapılmıştır. Çalışma kapsamında alıntıların bağlamından koparılmamasına, söylemlerin tarih ve bağlam bilgilerinin korunmasına, hiçbir siyasal aktör lehine veya aleyhine normatif yargıda bulunmadan, veriye dayalı bir analiz yürütülmesine özen gösterilmiştir. Ayrıca yalnızca Türkçe söylemler üzerinden yürütülmüş; olası çeviri metinleri (örneğin yabancı basına verilen röportajlar) kapsam dışı bırakılmıştır.

2.5. Etik Kurul Onayı

Bu araştırmanın kavramsal çerçevesinin hazırlanması, veri toplama araçlarının uygulanması, verilerin toplanması, verilerin analizi ve yorumlanması aşamalarının tamamında etik kurallara uygun hareket edilmiştir. Karşılaşılacak tüm etik ihlallerde ANKAD Yayın Kurulu'nun hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır. Tüm sorumluluk yazara aittir. Bu çalışmanın ANKAD dışında herhangi bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiş olduğunu taahhüt ederim. Yapılan bu çalışmada, insan veya hayvanlar ile ilgili etik onay gerektiren herhangi bir araştırma içermemektedir. Çalışmada kullanılan kaynaklar ve referanslar belirtilmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde, Erdoğan ve Kılıçdaroğlu'nun aile söylemlerine ilişkin içerik analizi ve tematik analiz bulguları sunulmuştur.

3.1. İçerik Analizi Bulguları

1 Nisan–28 Mayıs 2023 seçim kampanyası döneminde iki siyasi lider tarafından dile getirilen aile, kadın, çocuk ve toplumsal cinsiyet temalı söylemler, doğrulanmış alıntılar üzerinden sistematik bir içerik analizine tabi tutulmuş; her bir ifadedeki anlam yapıları, değer atıfları, tehdit çerçeveleri ve politika yönelimleri kodlanarak karşılaştırmalı biçimde çözümlenmiştir. Toplam 16 söylem biriminde (her lider için 8 birim) gerçekleştirilen analiz, her iki liderin 'aile' kavramını ortak bir söylemsel referans noktası olarak kullandığını; ancak bu kavramı farklı ideolojik ve söylemsel çerçeveler içinde konumlandırdığını ortaya koymaktadır. Kullanılan veri seti ise şu şekildedir:

Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

E1: "Aile yapısını sapkın akımlardan korumanın yanında, her türlü maddi ve manevi destekle güçlendireceğiz." (Adalet ve Kalkınma Partisi [AK Parti], 2023)

Tarih/Bağlam: 11 Nisan 2023 – AK Parti Seçim Beyannamesi ve Milletvekili Aday Tanıtım Toplantısı

Anahtar Kavramlar: aile, sapkın akımlar, koruma, manevi değer, sosyal politika, aile destek sistemi

E2: "Gelir tamamlayıcı aile destek sistemiyle hiçbir hanenin gelirinin belirli seviyenin altına düşmemesini temin edeceğiz… Aile Koruma Kalkanı Programı'yla ev hanımlarının emekliliğine destek vereceğiz." (İletişim Başkanlığı, 2023; Cumhuriyet, 2023)

Tarih/Bağlam: 11 Nisan 2023 – Beyanname konuşması

Anahtar Kavramlar: aile, sosyal yardım, ev hanımı, ekonomik koruma, çocuk bakımı, refah devleti

E3: “Çocuklarımızı, gençlerimizi sapkın akımların mezesi yapmak için yanıp tutuşanlar var. Neydi bu? LGBT…” (ÜniKuir İş Grubu, 2023)

Tarih/Bağlam: 12 Nisan 2023 – Metro Hattı Açılış Töreni (Ankara)

Anahtar Kavramlar: çocuk, gençlik, LGBT, koruma, sapkın akımlar, aile tehdidi

E4: “AK Parti’nin, Milliyetçi Hareket Partisi’nin ve diğer Cumhur İttifakı ortaklarının LGBT diye bir derdi yok.” (Demirören Haber Ajansı [DHA], 2023)

Tarih/Bağlam: 12 Nisan 2023 – Açılış mitingi

Anahtar Kavramlar: LGBT, aile, milli–yerli değer, toplumsal cinsiyet karşıtı söylem

E5: “Çünkü aile bizim kutsalımızdır… Toplumumuzun bel kemiği aileyi, gözümüzün nuru evlatlarımızı LGBT gibi sapkınlıklardan korumak bizim için esastır.” (İletişim Başkanlığı, 2023; Anadolu Ajansı [AA], 2023a)

Tarih/Bağlam: 5 Mayıs 2023 – TVNET ortak yayını

Anahtar Kavramlar: aile, kutsal değer, çocuk, sapkınlık, LGBT, koruma, manevi değer

E6: “Aile yapımızı, kadınları ve çocuklarımızı korumak için her türlü mücadeleyi sonuna kadar vereceğiz… Bizim mücadelemiz, ailenin ve kadınların haklarından geriye gidiş olarak gördüğümüz sapkın akımlardır.” (Anadolu Ajansı [AA], 2023)

Tarih/Bağlam: 5 Mayıs 2023 – TVNET ortak yayını

Anahtar Kavramlar: aile, kadın, çocuk, haklar, koruma, sapkın akımlar

E7: “LGBT konusunda… Anayasa düzenlemesi içerisinde aileyi ön plana çıkardık… Aile yapımızı asla tehdit altında bırakamayız.” (Son Dakika, 2023a; Türk Patronlar Dünyası, 2023)

Tarih/Bağlam: 6 Nisan 2023 – 24 TV–360–TV4 ortak yayını

Anahtar Kavramlar: aile, anayasa, LGBT, koruma, milli–dini değerler

E8: “Bizim millî, yerli, dinî değerlerimiz ve özellikle de kutsalımız aile yapımız… Bizim aile yapımızda LGBT’ye yer olabilir mi?” (Takvim Gazetesi, 2023)

Tarih/Bağlam: 6 Nisan 2023 – 24 TV–360–TV4 ortak yayını

Anahtar Kavramlar: aile, milli–dini değer, toplumsal cinsiyet, LGBT, normatif aile modeli

Kemal Kılıçdaroğlu’nun Söylemleri

K1: “Sana söz, Aile Destekleri Sigortası gelecek, her evin asgari gelir güvencesi olacak. Hiçbir çocuk yatağa aç girmeyecek.” (Cumhuriyet Halk Partisi [CHP], 2023a; BirGün, 2023)

Tarih/Bağlam: 9 Nisan 2023 – “Sana Söz” kampanya videosu

Anahtar Kavramlar: aile, çocuk yoksulluğu, sosyal devlet, gelir güvencesi, koruma

K2: “Sevgili kadınlar, sevgili ev hanımları; benim en çok değer verdiğim projem Aile Destekleri Sigortası’dır. Bu benim hayatımın en önemli projesidir.” (Cumhuriyet, 2023; CHP, 2023b)

Tarih/Bağlam: 22 Nisan 2023 – “Sana Söz” kampanya videosu

Anahtar Kavramlar: kadın, ev hanımı, aile, sosyal güvence, toplumsal cinsiyet

K3: “Her aileye asgari gelir güvencesi verirseniz, ailede mutluluğu, huzuru ve bereketi sağlarsınız… Hiçbir çocuğumuz bu topraklarda yatağa aç girmeyecek.” (Cumhuriyet, 2023; Yurt Gazetesi, 2023)

Tarih/Bağlam: 22 Nisan 2023 – “Sana Söz” kampanya videosu

Anahtar Kavramlar: aile, çocuk, refah, sosyal politika, koruma

K4: “‘Tek bir çocuğun dahi yatağa aç girmeyeceği’ söylemi… tek bir vatandaşını dahi yatağa aç yatırmayacak olan bir cumhuriyet tahayyülüdür.” (Bianet, 2023; BirGün, 2023)

Tarih/Bağlam: 23 Nisan 2023 – BirGün köşe yazısı

Anahtar Kavramlar: çocuk, açlık, cumhuriyet, sosyal adalet, eşitlik

K5: "Hak, hukuk ve adaletin olması için her evde huzur ve bereketin olması gerekiyor… Eğer bir çocuk yatağa aç giriyorsa… o ülkede adalet yok demektir." (Mynet, 2023)

Tarih/Bağlam: 27 Mayıs 2023 – Aile Destekleri Sigortası Buluşması

Anahtar Kavramlar: adalet, aile, çocuk, yoksulluk, hak–hukuk

K6: "Devletin sizi desteklemesi lazım… Hiçbir kadını erkeğe muhtaç etmeyeceğim." (Ordu Olay Gazetesi, 2023)

Tarih/Bağlam: 27 Mayıs 2023 – Aile Destekleri Sigortası Buluşması

Anahtar Kavramlar: kadın, ekonomik bağımsızlık, toplumsal cinsiyet eşitliği

K7: "Sevgili genç mütedeyyin kadınlar; size aylarca 'kazanımlarınızı kaybedersiniz' propagandası yapanlar, tüm haklarınızı 3–5 oya sattılar. Bay Kemal, asla kazanımlara dokunmaz." (Son Dakika, 2023b; Ayandon, 2023)

Tarih/Bağlam: 8 Mayıs 2023 – Twitter paylaşımı

Anahtar Kavramlar: kadın hakları, mütedeyyin kadınlar, toplumsal cinsiyet eşitliği

K8: "Biz, hayatı paylaşmaktan gurur duyarız." (Odatv, 2023; Gazete Oksijen, 2023)

Tarih/Bağlam: 8 Mayıs 2023 – Cinsiyetçi pankarta yanıt

Anahtar Kavramlar: toplumsal cinsiyet rolleri, ev içi emek paylaşımı, eşitlikçi aile

Tablo 1. Liderlerin kavram seti kullanımları

Anahtar Kelime	Erdoğan Frekansı	Kılıçdaroğlu Frekansı	Açıklama
Aile (türevler dahil)	8	6	Her iki liderde de merkezi; Erdoğan'da tüm söylemlerde yer almaktadır.
Kadın (türevler dahil)	1	4	Kılıçdaroğlu'nda daha sık ve hak/eşitlik bağlamında kullanılmaktadır.
Çocuk (türevler dahil)	4	5	Kılıçdaroğlu'nda yoksulluk ve refah; Erdoğan'da koruma söylemiyle ilişkilidir.
LGBT	6	0	Yalnızca Erdoğan'ın söylemlerinde geçmektedir.
Sapkın (türevler dahil)	5	0	Yalnızca Erdoğan'da, tehdit ve ahlaki sınır söylemi içinde kullanılmaktadır.
Koruma (türevler dahil)	7	0	Erdoğan'da baskın; Kılıçdaroğlu'nda dolaylı/sosyal koruma anlamında yer alır.
Destek (türevler dahil)	2	5	Her iki liderde de vardır; Erdoğan'da aileyi koruma, Kılıçdaroğlu'nda sosyal devlet bağlamında.
Eşitlik	0	3	Yalnızca Kılıçdaroğlu'nun söylemlerinde geçmektedir.
Hak (türevler dahil)	1	4	Kılıçdaroğlu'nda daha sık ve bireysel/sosyal haklar bağlamındadır.
Kutsal (türevler dahil)	3	0	Yalnızca Erdoğan'ın söylemlerinde geçmektedir, aileyle doğrudan ilişkilidir.
Manevi	2	0	Yalnızca Erdoğan'ın söylemlerinde geçmektedir, milli-dini değer vurgusuyla yer almaktadır.
Ekonomik/Sosyal (türevler dahil)	2	5	Kılıçdaroğlu'nda soyal politika ve refah ekseninde daha sık yer almaktadır.
Adalet	0	2	Yalnızca Kılıçdaroğlu'nun söylemlerinde geçmektedir.
Gelir (türevler dahil)	2	4	Kılıçdaroğlu'nda gelir güvenvesi ve yoksulluk bağlamında daha sık yer almaktadır.
Aç/Yoksulluk (türevler dahil)	0	6	Yalnızca Kılıçdaroğlu'nun söylemlerinde sistematik biçimde geçmektedir.

Frekans analizi sonuçları, iki liderin aile, kadın, çocuk ve toplumsal cinsiyet temalarını farklı söylemsel örüntüler içinde kurduğuna işaret etmektedir. Toplam 16 söylem biriminde (her lider için 8 birim) gerçekleştirilen analiz, her iki liderin "aile" kavramını ortak bir motif olarak kullandığını, ancak bu kavramı farklı ideolojik ve söylemsel çerçeveler içinde konumlandırdığını ortaya koymaktadır. Erdoğan'ın söylemlerinde "LGBT" 6 kez, "sapkın" 5 kez ve "koruma/korumak" 7 kez geçmekte; "kutsal" 3 kez ve "manevi" 2 kez kavramları yalnızca onun söylemlerinde yer almaktadır. Buna karşılık Kılıçdaroğlu'nun söylemlerinde "çocuk" 5 kez, "kadın" 4 kez, "eşitlik" 3 kez, "hak" 4 kez ve "adalet" 2 kez yer almakta; "gelir/güvence" ve "ekonomik-sosyal destek" kavramları toplamda 4 ve 5 kez kullanılmaktadır. "Aç/yoksulluk" kavramı 6 kez ile yalnızca Kılıçdaroğlu'nun söylemlerinde sistematik biçimde yer almaktadır. Buna karşılık "LGBT", "sapkın", "kutsal" ve "manevi" kavramları Kılıçdaroğlu'nun söylemlerinde hiç kullanılmamıştır.

Bu dağılım, Erdoğan'ın söyleminde aile kavramının milli-manevi değerlerle ve belirli ideolojik akımlara (LGBT bağlamında) karşı koruma söylemiyle birlikte örüntülendiğini; Kılıçdaroğlu'nun söyleminde ise aynı kavramın ekonomik destek, sosyal devlet politikaları ve hak temelli çerçeveyle ilişkilendirildiğini ortaya koymaktadır. Kodlama bulguları Tablo 2'de ayrıntılı biçimde sunulmuştur.

Bu bulgular, Erdoğan'ın aile söylemini normatif değerler, tehdit algısı ve korunması gereken kutsal bir yapı üzerinden kurduğunu; Kılıçdaroğlu'nun ise aileyi sosyal politika, eşitlik, çocuk yoksulluğu ve adalet ekseninde tanımladığını göstermektedir. Böylece içerik analizi, iki liderin aile kavramını ortak bir söylemsel referans noktası olarak kullansalar da, bu kavramı farklı siyasal ideolojiler ve seçim stratejileri doğrultusunda anlamlandırdıklarını ortaya koymaktadır.

Tablo 2. Liderlerin Söylemlerinin Kodlanması ve Tematik Çerçeve

İfade Kodu	Lider	Baskın Çerçeve	Gerekçe (Kodlanan Ana Unsurlar)
E1-E8	Recep Tayyip Erdoğan	Aile, milli ve manevi değerlerin taşıyıcısı bir kurum olarak tanımlanmakta; bu kurumun belirli ideolojik akımlardan (özellikle LGBT bağlamında) korunması gerektiği vurgulanmaktadır.	"Aile" kavramı "kutsal", "milli", "manevi" ve "çekirdek yapı" ifadeleriyle birlikte kullanılmıştır. • "LGBT" ve "sapkın akımlar" ifadeleri çoğunlukla doğrudan risk unsuru olarak anılmıştır. • Kadın ve çocuk kategorileri "korunması gereken", "geleceğimiz", "göz bebeğimiz" gibi ifadelerle kırılgan grup olarak çerçevelenmiştir. • Devlet, aileyi anayasal ve politik düzeyde koruma görevi üstlenen aktör olarak konumlandırılmıştır.
K1-K8	Kemal Kılıçdaroğlu	Aile, ekonomik ve sosyal devlet politikalarıyla desteklenmesi gereken bir birim olarak tanımlanmakta; temel vurgu gelir güvencesi, çocuk yoksulluğunun önlenmesi ve kadınların ekonomik-sosyal haklarıdır.	"Aile" kavramı "Aile Destekleri Sigortası", "asgari gelir güvencesi", "huzur", "bereket" gibi ekonomik-sosyal refah ifadeleriyle birlikte kullanılmıştır. • Çocuk kategorisi "aç kalmayacak çocuk", "yatağa aç girmemek" gibi yoksullukla ilişkilendirilmiştir. • Kadın, "erkeğe muhtaç edilmemesi gereken", "ekonomik bağımsız" ve "hak sahibi" özne olarak temsil edilmiştir. • Devlet, aileyi koruma değil, ekonomik olarak destekleme ve hak temelli güçlendirme görevi üstlenen aktör olarak konumlandırılmıştır.

Kodlama, her liderin sekiz söylem biriminin tamamını kapsayacak şekilde yapılmıştır. Erdoğan'ın söylemlerinde aile kavramı, heteronormatif normların ve milli-manevi değerlerin sürdürücüsü bir kurum olarak kurulmakta; LGBT bağlamındaki unsurlar ise bu normların sürekliliğine yönelik risk olarak çerçevelenmektedir. Kadın ve çocuk, bu normatif yapının korunması gereken unsurları şeklinde temsil edilmektedir. Kılıçdaroğlu'nun söylemlerinde ise aile kavramı, ekonomik refah ve sosyal devlet politikalarının hedef birimi olarak kurulmakta; çocuk yoksulluğu ve kadınların ekonomik bağımlılığı temel sorun alanı olarak tanımlanmakta, kadın ise hak ve özerklik sahibi bir özne olarak konumlandırılmaktadır. Bu farklı çerçeveler, iki liderin aile kavramını birbirinden bağımsız ideolojik ve politik eksenlerde anlamlandırdığını göstermiştir.

Liderlerin Söylemlerinde Semantik Yapı

Erdoğan'ın söylemlerinde "aile" kavramı, milli ve manevi değerlerle yüklü merkezi bir anlam birimi olarak konumlanmaktadır. Frekans analizine göre "aile"" tüm söylemlerde yer almakta; bu kavram özellikle "koruma/korumak" (7 kez), "kutsal" (3 kez) ve "manevi" (2 kez) kavramlarıyla birlikte örüntülenerek tehditlere karşı korunması gereken normatif bir alan olarak inşa edilmektedir. Bu örüntü, Althusser'in (2003) ideolojik yeniden üretim mekanizması çerçevesinden değerlendirildiğinde, aile kurumunun egemen ideolojinin taşıyıcısı olarak söylemsel biçimde pekiştirilmesinin gözlemlenebilir bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

"Sapkın" (5 kez) ve "LGBT" (6 kez) kavramları, Erdoğan'ın söylemlerinde aile kavramıyla zıtlık ve dışlama bağlamında örüntülenmekte; bu unsurlar aile yapısını tehdit eden dışsal riskler olarak kodlanmaktadır. Bu söylemsel örüntü, heteronormatif aile modelini pekiştirmekte ve aile kavramını ideolojik sınır çizme işlevi gören bir araca dönüştürmektedir (Kandiyoti, 2016; Arat, 2022). Erdoğan'ın söylemlerinde "kadın" ve "çocuk" kavramlarının sınırlı sıklıkta yer alması ve ağırlıklı olarak korunması gereken gruplar olarak temsil edilmesi dikkat çekmektedir (E5, E6). Aile, millet ve devlet arasında kurulan söylemsel ilişki -milli ve manevi değerler aracılığıyla güçlendirilen bu bağ- Yılmaz ve Bashirov'un (2018) AKP ideolojisini inceleyen çalışmasında da belgelenen kolektif kimlik inşası örüntüsüyle örtüşmektedir.

Kılıçdaroğlu'nun söylemlerinde ise "aile" kavramı ağırlıklı olarak ekonomik refah birimi ve hak öznesi olarak yeniden çerçevelenmektedir. Frekans analizine göre "gelir/güvence" (4 kez), "ekonomik-sosyal destek" (5 kez), "adalet" (2 kez) ve "hak" (4 kez) kavramları aile söylemiyle doğrudan ilişkilendirilmektedir. Bu bağlamda aile, korunması gereken kutsal bir yapıdan ziyade, sosyal devlet politikaları aracılığıyla güçlendirilmesi gereken bir yaşam alanı olarak temsil edilmektedir. Bu yaklaşım, Esping-Andersen'ın (1990) sosyal demokrat refah devleti modeliyle tutarlı bir örüntü sergilemektedir.

"Çocuk" (5 kez) kavramı Kılıçdaroğlu'nun söylemlerinde özellikle yoksullukla mücadele ve temel haklar çerçevesinde ele alınmakta; "aç/yoksulluk" (6 kez) söylemi aileyi tehdit eden temel sorun olarak konumlandırılmaktadır (K1, K3, K4, K5). "Kadın" (4 kez), "eşitlik" (3 kez) ve "ekonomik bağımsızlık" temaları ön plana çıkmakta; kadın, aile içinde pasif bir unsurdan ziyade özerk ve hak sahibi bir özne olarak temsil edilmektedir (K6, K7). Bu söylemsel yapı içinde "LGBT", "sapkın", "kutsal" ve "manevi" gibi kavramların hiç yer almaması, aile söyleminin tehdit ve dışlama üzerinden değil, sosyal devlet, eşitlik ve refah kavramları üzerinden kurulduğunu göstermektedir. Bu örüntü, Acar ve Altunok'un (2013) Türkiye'de muhalif aile politikası söylemlerini inceleyen çalışmasındaki bulgularla örtüşmektedir.

Frekans analizinde ortaya çıkan kavramsal yoğunluklar, liderlerin aile söylemlerinin yalnızca içerik düzeyinde değil, aynı zamanda söylemsel çerçeveleme düzeyinde de farklılaştığını göstermektedir. Bu farklılaşmayı betimlemek amacıyla iki analitik metafor önerilmektedir: Erdoğan'ın söylemlerinde sıkça tekrar eden "koruma", "sapkınlık", "kutsallık" ve "tehdit" kavramları, aileyi sert sınırlarla çevrelenmiş bir değer alanı olarak inşa eden bir söylemsel örüntüyle örtüşmektedir. Kılıçdaroğlu'nun söylemlerinde öne çıkan "eşitlik", "adalet", "gelir güvencesi" ve "sosyal destek" kavramları ise aileyi uzlaşma, kapsayıcılık ve refah ekseninde ele alan farklı bir söylemsel örüntüye karşılık gelmektedir. Her iki lider için de "aile" kavramı seçmenle bağ kurmada merkezi bir sembol işlevi görmekle birlikte, bu sembol farklı ideolojik yönelimler doğrultusunda anlamlandırılmaktadır (Entman, 1993; Lakoff, 2004).

Tematik Analiz Bulguları

Bu çalışmada tematik analiz, Braun ve Clarke'ın (2006) altı aşamalı nitel analiz yaklaşımı temel alınarak yürütülmüştür. İlk aşamada doğrulanmış alıntılar ayrıntılı biçimde okunmuş ve her bir ifadenin bağlamı, tonu ve içeriği üzerine notlar alınmıştır. İkinci aşamada ifadeler anlam birimlerine ayrılarak açık kodlara dönüştürülmüş; "aile", "çocuk", "kadın", "LGBT", "tehdit", "kutsallık", "sosyal politika" ve "adalet" gibi temalara işaret eden kavramsal kodlar oluşturulmuştur. Üçüncü aşamada bu kodlar içeriksel benzerliklerine göre kümelenerek ön-temalar üretilmiş; dördüncü aşamada bu ön temalar veri setiyle karşılaştırılarak gözden geçirilmiştir. Beşinci aşamada temalar yeniden adlandırılmış ve kavramsal olarak keskinleştirilmiştir. Son aşamada temalar arasındaki ilişkiler yorumlanmıştır.

Tematik analiz sonuçları, iki liderin aile, kadın, çocuk ve toplumsal cinsiyet temalarını farklı siyasal anlatılar içinde konumlandırdığını ortaya koymaktadır. Birinci tema olan "aileyi konumlandırma biçimi", liderlerin aynı kavramı iki farklı yönelimle ele aldığını göstermektedir: Erdoğan'ın söyleminde aile, milli ve manevi değerlerin taşıyıcısı olan ve siyasal olarak korunması gereken bir kimlik alanı olarak sunulmaktadır (E1, E5, E7, E8). Kılıçdaroğlu'nun söyleminde ise aile, ekonomik ve sosyal destek mekanizmalarıyla güçlendirilmesi gereken bir sosyal politika birimi olarak tanımlanmaktadır (K1, K2, K3). Bu ayrım, Durmuşoğlu'nun (2019) ve Engin'in (2021) Türkiye'deki aile söylemleri üzerine yürüttüğü çalışmalardaki bulgularla örtüşmektedir.

İkinci tema olan "tehdit ve koruma söylemleri", liderlerin toplumsal riskleri farklı biçimlerde tanımladığını ortaya koymaktadır. Erdoğan'ın söyleminde tehdit, "LGBT" ve "sapkın akımlar" olarak çerçevelenmekte; bu yapı aileyi zayıflatan dışsal bir saldırı olarak sunulmaktadır (E3, E4, E5). Kılıçdaroğlu'nun söyleminde ise tehdit, çocukların yatağa aç girmesine yol açan "yoksulluk", "gelir güvencesizliği" ve "sosyal adaletsizlik" olarak tanımlanmaktadır (K1, K3, K4, K5). Bu farklılaşma, aynı koruma söyleminin iki lider tarafından biribirinden ayrışan risk tanımlamaları üzerinden kurulduğunu göstermektedir.

Üçüncü tema, "toplumsal cinsiyet ve kadın" söylemlerindeki ayrımı ortaya koymaktadır. Erdoğan'ın söyleminde kadın, çoğunlukla aile yapısı içinde korunması gereken bir özne olarak yer almakta; kadın ve çocuklar tehdit karşısında kırılgan grup olarak tanımlanmaktadır (E5, E6). Kılıçdaroğlu'nun söyleminde ise kadın, ekonomik, politik ve toplumsal haklara sahip bir özne olarak ele alınmakta; "hiçbir kadını erkeğe muhtaç etmeyeceğim" (K6) ve "ev hanımlarının sosyal güvence altına alınması" (K2) gibi ifadeler toplumsal cinsiyet eşitliğini güçlendiren bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Bu ayrım, Acar ve Altunok'un (2013) ve Kandiyoti'nin (2016) Türkiye'deki toplumsal cinsiyet siyasetine ilişkin bulgularıyla örtüşmektedir.

Bu üç tema birlikte değerlendirildiğinde, incelenen veri seti bağlamında liderlerin aile ve toplumsal cinsiyet meselelerini iki farklı siyasal eksende kurduğu görülmektedir: Erdoğan söylemi kimlik, kutsallık ve tehdit çerçevesinde şekillenirken; Kılıçdaroğlu'nun söylemi sosyal devlet, ekonomik güvence ve eşitlikçi hak anlayışı üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Böylece tematik analiz, aynı toplumsal temaların iki farklı ideolojik projeyi nasıl taşıdığını ve siyasal söylemin toplumsal anlamları nasıl yeniden ürettiğini ayrıntılı biçimde görünür kılmıştır (Althusser, 2003; Entman, 1993).

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırma, 2023 Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde iki adayın "aile" kavramını nasıl temsil ettiğini çözümlemek amacıyla içerik ve tematik analiz yöntemlerini birlikte kullanarak gerçekleştirilmiştir. Veri seti, doğrudan doğrulanabilir ve aynı tarih aralığında üretilmiş resmi söylemlerden oluşturulmuştur. Analiz sonuçları, iki liderin aile kavramsallaştırmasında hem içerik hem ideolojik hem de stratejik düzeylerde anlamlı ayrımlar bulunduğunu göstermiştir. Erdoğan'ın söylemi, aileyi kutsal bir değer, milli kimliğin taşıyıcısı ve kültürel tehditlere karşı korunması gereken bir çekirdek olarak sunan muhafazakâr bir çerçeveye dayanırken; Kılıçdaroğlu'nun söylemi aileyi sosyal politika ve ekonomik güvence temelinde konumlandıran hak temelli bir çerçeveyle uyumludur. Bu farklılık, toplumsal cinsiyet rollerinin, çocuk imgesinin ve devletin toplumsal sorumluluğunun her iki liderin siyasal vizyonunda belirgin biçimde ayrışan şekilde anlam evrenlerinde yorumlandığını göstermektedir.

Bu araştırmanın bulguları, iki siyasal aktörün "aile" kavramını yalnızca farklı değer sistemleri temelinde değil, aynı zamanda birbirinden ayrışan siyasal iletişim mantıkları doğrultusunda inşa ettiğini ortaya koymaktadır. Althusser'in (2003) devletin ideolojik devlet aygıtları (DİA) çerçevesinden değerlendirildiğinde, Erdoğan'ın söylemi aileyi -din ve eğitim kurumlarıyla birlikte- egemen ideolojinin yeniden üretildiği başlıca toplumsal yapılardan biri olarak konumlandırmaktadır. Bu söylemde aile, milli kimliğin, dinî normların ve geleneksel toplumsal düzenin sembolik taşıyıcısı olarak çerçevelenmekte (E5, E7, E8); devlet ise bu çerçevenin anayasal ve kurumsal güvencesi olarak söylemsel biçimde konumlandırılmaktadır (E7).

İçerik analizi bulgularında yalnızca Erdoğan'ın söylemlerine özgü olan "kutsal" (3 kez), "manevi" (2 kez) ve "sapkın" (5 kez) kavramlarının birbiriyle bağlantılı bir anlam örüntüsü oluşturduğu görülmektedir. Bu örüntü, Althusser'in (2003) betimlediği biçimiyle değer normlarının söylem aracılığıyla doğallaştırılması sürecinin -ideolojik yeniden üretimin- incelenen veri setindeki

gözlemlenebilir bir yansıması olarak değerlendirilebilir. LGBT ve "sapkın akımlar" kategorileri üzerinden üretilen tehdit söyleminin (E3, E4, E5, E8) aynı zamanda siyasal bir bütünleşme ve mobilizasyon stratejisi olarak işlev gördüğü değerlendirilmektedir. Bu örüntü, Cohen'in (1972) ahlaki panik (moral panic) kavramıyla örtüşmektedir: Toplumsal değerlere yönelik algılanan bir tehdidin siyasal aktörler tarafından söylem yoluyla görünür kılınması ve yoğunlaştırılması, belirli seçmen kesimlerinde kolektif kimliğin pekişmesine zemin hazırlayan güçlü bir duygusal çerçeve üretmektedir (Cohen, 1972; Hier, 2002). Bu nedenle, incelenen veri seti bağlamında Erdoğan'ın söyleminin hem değer koruyucu hem de tehdit merkezli bir anlam evreni kurduğu ve aileyi ideolojik bir sınır çizme aracına dönüştürdüğü söylenebilir (Yılmaz ve Bashirov, 2018).

Kılıçdaroğlu'nun söylem örüntüsü ise aileyi kutsal ya da tehdit altındaki bir kültürel birim olarak değil; sosyal politika, ekonomik haklar ve refah devleti perspektifiyle tanımlanan toplumsal bir aktör olarak çerçeveler. İçerik analizinde yalnızca Kılıçdaroğlu'nun söylemlerinde sistematik biçimde yer alan "aç/yoksulluk" (6 kez), "eşitlik" (3 kez), "adalet" (2 kez) ve "hak" (4 kez) kavramlarının yoğunluğu, bu çerçevelemenin tutarlı ve sistematik niteliğini ortaya koymaktadır. "Hiçbir çocuğun yatağa aç girmemesi" (K1, K3, K4, K5), "asgari gelir güvencesi" (K1, K2) ve "kadının erkeğe muhtaç bırakılmaması" (K6) gibi ifadeler, aileyi birincil olarak "ekonomik kırılganlık" ve "sosyal adaletsizlik" bağlamında tanımlamaktadır.

Bu yaklaşım, Esping-Andersen'ın (1990) sosyal demokrat refah devleti modeli çerçevesinde değerlendirilebilir. Esping-Andersen'a göre sosyal demokrat refah anlayışının temel ilkesi, bireylerin ve ailelerin piyasa koşullarına bağımlılıktan korunmasıdır. Bu ilke, devletin ailelere yönelik evrensel güvence mekanizmaları geliştirmesini zorunlu kılmaktadır. Kılıçdaroğlu'nun "Aile Destekleri Sigortası" ve "asgari gelir güvencesi" söylemleri (K1, K2, K3) bu ilkeyle yapısal bir örtüşme sergilemektedir. Nitekim Acar ve Altunok (2013), Türkiye'de muhafazakâr aile politikalarına yönelik çözümlemelerinde muhalif aktörlerin aileyi ekonomik haklar ve refah çerçevesinde yeniden tanımlama eğilimini belgelemiştir. Bu çerçevede Kılıçdaroğlu'nun söyleminin, aileyi kültürel bir değer olarak değil, devlet tarafından ekonomik ve sosyal olarak güçlendirilmesi gereken toplumsal bir birim olarak konumlandırdığı görülmektedir (Durmuşoğlu, 2019; Kutlay ve Öniş, 2024).

İki lider arasındaki bu ayrışma, toplumsal cinsiyet rollerinin söylemsel olarak nasıl kurulduğunda da belirgin biçimde gözlemlenmektedir. Erdoğan söyleminde kadın, aile yapısı içinde korunması gereken bir figür olarak temsil edilmekte (E5, E6); bu çerçeveleme, Kandiyoti'nin (2016) Türkiye'deki muhafazakâr siyasal söylemlerin kadını ağırlıklı olarak özel alan ve aile kurumu içinde konumlandırdığına ilişkin bulgularıyla ve Arat'ın (2022) kadın haklarının araçsallaştırılmasını inceleyen çözümlemesiyle örtüşmektedir. Aile yapısının "bizim kutsalımız" (E5) ve anayasal düzeyde korunması gereken bir değer (E7) olarak sunulması bu normatif çerçeveyi söylemsel olarak pekiştirmektedir. Buna karşılık Kılıçdaroğlu'nun söyleminde kadın, "erkeğe muhtaç edilmemesi gereken" (K6) ve mevcut haklarının korunmasını talep eden (K7) bir özne olarak temsil edilmekte; bu yaklaşım Acar ve Altunok'un (2013) eşitlikçi aile politikaları çerçevesiyle örtüşmektedir.

Çocuk imgesi de iki söylemde belirgin biçimde farklılaşmaktadır: Erdoğan'ın söyleminde çocuk, "sapkın akımların mezesi" yapılmak istenen, dolayısıyla devlet korumasına muhtaç masum bir kategori olarak kurulurken (E3, E5); Kılıçdaroğlu'nun söyleminde çocuk, yoksulluğun ve toplumsal adaletsizliğin en görünür simgesi ve devletin sorumluluğunu hatırlatan siyasal bir figür olarak temsil edilmektedir (K1, K3, K4, K5). Bu bulgular, her iki liderin toplumsal cinsiyet ve çocukluk imgelerini yapısal olarak farklılaşan ideolojik çerçeveler içinde inşa ettiğine işaret etmektedir; ancak bu sonucun 16 söylem biriminden oluşan sınırlı bir veri setiyle üretildiği ve ilerideki araştırmalarla daha geniş veri setleri üzerinden sınanması gerektiği göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu çalışmanın bulguları, incelenen veri seti bağlamında aile söyleminin 2023 Cumhurbaşkanlığı seçim kampanyasında yalnızca bir toplumsal kuruma yapılan atıf olarak değil, aynı zamanda siyasal meşruiyet inşasının önemli bir bileşeni olarak işlev gördüğüne işaret etmektedir. Habermas'ın (1976) meşruiyet krizi çözümlemesinde belirttiği üzere, siyasal meşruiyet salt kurumsal prosedürler üzerinden değil; paylaşılan değer sistemleri ve toplumsal normlar üzerinden de kurulabilmektedir. Bu analitik çerçeveyle değerlendirildiğinde, Erdoğan söyleminde meşruiyetin kültürel ve ahlaki değerlerin korunması (E1, E5, E7, E8) üzerinden; Kılıçdaroğlu söyleminde ise sosyal devletin güçlendirilmesi ve ekonomik adaletin

sağlanması (K1, K2, K5, K6) üzerinden inşa edildiği görülmektedir. Aile söylemi bu işleviyle, Entman'ın (1993) çerçeveleme kuramında betimlediği biçimiyle, belirli sorunları tanımlayan, nedenlerini yorumlayan ve çözüm önerileri sunan söylemsel bir araç olarak da değerlendirilebilir.

Araştırmanın alt sorularına dönüldüğünde, bulgular şu örüntüleri ortaya koymaktadır: Her iki adayın söyleminde "aile" merkezi bir anlam birimi olarak yer almakla birlikte, içerik analizi farklı söylemsel örüntüleri görünür kılmaktadır. Erdoğan'ın söyleminde "aile" kavramı ağırlıklı olarak "koruma" (7 kez), "kutsal" (3 kez) ve "LGBT" (6 kez) kavramlarıyla birlikte örüntülenirken; Kılıçdaroğlu'nun söyleminde aynı kavram "gelir güvencesi" (4 kez), "sosyal destek" (5 kez), "eşitlik" (3 kez) ve "aç/yoksulluk" (6 kez) kavramlarıyla ilişkilenmektedir. Tematik analiz bu örüntüyü üç tema düzeyinde teyit etmektedir: "aileyi konumlandırma biçimi", "tehdit ve koruma söylemleri" ile "toplumsal cinsiyet ve kadın temsili". Erdoğan'ın söylemi muhafazakâr-milliyetçi değer sistemiyle (Yılmaz ve Bashirov, 2018), Kılıçdaroğlu'nun söylemi ise sosyal demokrat ve refah devleti perspektifiyle (Esping-Andersen, 1990; Acar ve Altunok, 2013) örtüşmektedir. Her iki adayın aile söylemi, seçmenle duygusal bağ kurma stratejisinin de bir parçasını oluşturmaktadır; Erdoğan söylemi normatif süreklilik ve kültürel kimlik üzerinden mobilizasyon üretirken, Kılıçdaroğlu söylemi ekonomik kırılganlıklar üzerinden seçmenle temas kurmaktadır (Entman, 1993; Erol, 2025; Lakoff, 2004).

Sonuç olarak bu çalışma, 2023 Cumhurbaşkanlığı seçim kampanyası döneminde incelenen söylem birimleri bağlamında, aile kavramının iki lider tarafından belirgin biçimde ayrışan ideolojik ve stratejik çerçeveler içinde kurulduğunu ortaya koymaktadır. Söylemsel bu ayrışma, bir yanda muhafazakâr değer koruma ve kimlik pekiştirme anlayışını, öte yanda sosyal demokrat refah odaklı yaklaşımı yansıtmakta; Althusser'in (2003) ideolojik yeniden üretim kuramı çerçevesinden bakıldığında, aynı toplumsal kurumun -ailenin- iki farklı ideolojik proje tarafından farklı anlam içerikleriyle nasıl biçimlendirildiğini somut biçimde ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, bu veri setinin 16 söylem biriminden oluştuğu ve elde edilen bulguların genelleme gücünün yapısal olarak sınırlı olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu araştırmanın bulguları, gelecekte yapılacak çalışmalar için çeşitli teorik ve metodolojik öneriler sunmaktadır. Öncelikle, bu çalışma doğrulanabilir söylem seti ile sınırlı tutulduğundan, ilerleyen araştırmaların veri setini genişleterek daha farklı medya türlerini (örneğin sosyal medya, parti bildirgeleri, seçim reklamları, TV tartışma programları) içermesi, aile söyleminin medyalar arası çeşitliliğini daha kapsamlı biçimde analiz etmeye imkân tanıyacaktır. Ayrıca, aile temasının farklı dönemlerde nasıl değiştiğini görmek amacıyla 2014, 2018 ve 2023 seçimlerinin karşılaştırmalı analizinin yapılması, aile söyleminin zamansal dönüşümünü ortaya koyabilir. Bu çalışmada lider söylemlerinin içeriksel ve tematik düzeyleri çözümlenmiş olmakla birlikte, seçmen algılarının derinlemesine incelenmesine yönelik nitel saha araştırmaları (odak gruplar, derin mülakatlar, söylem alımlama analizleri) aile söyleminin siyasal etkisini daha iyi anlamaya katkı sağlayacaktır. Bunun yanı sıra, aile söyleminin toplumsal cinsiyet politikaları, kadın hakları, LGBTİ karşıtlığı ve refah devletine ilişkin politika önerileri üzerindeki etkisinin incelenmesi, siyasal iletişim literatüründe daha çok boyutlu çalışmaların önünü açabilir. Akademik olarak yapılabilecek bir diğer katkı, Türkiye'deki aile söylemini uluslararası popülizm, kültür savaşları ve sosyal politika literatürüyle ilişkilendirerek karşılaştırmalı analizler yürütmektir; özellikle Doğu Avrupa, Latin Amerika ve Orta Doğu örnekleri, bu söylemsel ayrışmanın küresel benzerliklerini ve yerel özgünlüklerini ortaya koyabilir. Son olarak, aile söylemi ile somut politika vaatleri arasındaki tutarlılığın değerlendirilmesi, seçim sonrası dönemde liderlerin söylemlerinin realpolitik uygulamalara nasıl yansıdığını anlamak açısından önemli olacaktır. Böylece aile kavramının siyasal söylemdeki işlevi yalnızca seçim stratejisi düzeyinde değil, aynı zamanda politika üretim sürecindeki pratik etkileri bakımından da daha geniş bir çerçevede değerlendirilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

Acar, F. ve Altunok, G. (2013). The 'politics of intimate' at the intersection of neo-liberalism and neo-conservatism in contemporary Turkey. Women's Studies International Forum, 41, 14–23. DOI: https://doi.org/10.1016/j.wsif.2013.02.005.

Adalet ve Kalkınma Partisi. (2023). AK Parti Seçim Beyannamesi tanıtım konuşması. https://www.akparti.org.tr/haberler/cumhurbaskanimiz-erdogan-ak-parti-secim-beyannamesi-ve-

milletvekili-aday-tanitim-toplantisi-nda-konustu-11-04-2023-17-11-23/ adresinden 03.11.2025 tarihinde erişilmiştir.

Akgün, B. (2000). Türkiye'de seçmen davranışı: Partizan tutumlar, ideoloji ve ekonomik faktörlerin oy vermeye etkisi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 1(4), 75-92.

Althusser, L. (2003). İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları (A. Tümertekin, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.

Anadolu Ajansı. (2023a). Erdoğan'ın aile, kadın ve çocuk politikalarına ilişkin açıklamaları. https://www.aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-14-mayisi-yeni-atilimlar-yapacagimiz-turkiye-yuzyilinin-miladi-olarak-goruyoruz/2890382 adresinden 03.11.2025 tarihinde erişilmiştir.

Anadolu Ajansı. (2023b). Aday listesi. https://www.aa.com.tr/tr/gundem/cumhurbaskani-secimi-kesin-aday-listesi-resmi-gazetede-yayimlandi/2859884 adresinden 03.11.2025 tarihinde erişilmiştir.

Arat, Y. (2022). Democratic backsliding and the instrumentalization of women's rights in Turkey. Politics and Gender, 18(4), 911–941. DOI: https://doi.org/10.1017/S1743923X21000192.

Arı, Y. (2023). Aile kurumunun işlevleri nelerdir ve neden önemlidir? sosyolojik bir araştırma. K. Ertaş (Ed.), İlahiyat Alanında Uluslararası Araştırma ve Değerlendirmeler içinde (127-139). Ankara: Serüven Yayınevi.

Ayandon. (2023). Kılıçdaroğlu'nun mütedeyyin kadınlara yönelik açıklaması. https://www.ayandon.com.tr/kilicdaroglu-sevgili-genc-mutedeyyin-kadinlar-tum-haklarinizi-3-5-oya-sattilar-bay-kemal-asla-kazanimlara-dokunmaz/950/?utm_source adresinden 03.11.2025 tarihinde erişilmiştir.

Bayer, A. (2013). Değişen toplumsal yapıda aile. Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4(8), 101-129.

Bianet. (2023). Kılıçdaroğlu: Tek bir çocuğun aç yatmayacağı bir cumhuriyet hayalidir. https://bianet.org/haber/kilicdaroglu-genclere-seslendi-tum-acilar-bitecek-sevgiler-cicek-acacak-277668 adresinden 03.11.2025 tarihinde erişilmiştir.

BirGün. (2023). Kılıçdaroğlu'nun 23 Nisan tarihli yazısı. https://www.birgun.net/haber/kilicdaroglu-ndan-23-nisan-mesaji-342278 adresinden 03.11.2025 tarihinde erişilmiştir.

Braun, V. and Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. Qualitative Research in Psychology, 3(2), 77–101. DOI: https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa.

Bozaslan, E. Ç. (2018). Muhafazakârlık ve Ak Parti'nin aile politikaları, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Cohen, S. (1972). Folk devils and moral panics: The creation of the mods and rockers. MacGibbon and Kee.

Creswell, J. W. (2007). Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches. California: Sage Publications.

Cumhuriyet. (2023). Aile Destekleri Sigortası kampanya videosuna ilişkin haber. https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/son-dakika-akp-secim-beyannamesi-aciklaniyor-2070446 adresinden 03.11.2025 tarihinde erişilmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi. (2023a). Sana Söz – Aile Destekleri Sigortası kampanya videosu. https://chp.org.tr/haberler/chp-lideri-ve-cumhurbaskani-adayi-kemal-kilicdaroglu-bu-ulkede-hicbir-cocuk-yataga-ac-girmeyecek-sana-soz?utm_source adresinden 03.11.2025 tarihinde erişilmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi. (2023b). Aile Destekleri Sigortası programı bilgilendirme açıklaması. https://chp.org.tr/haberler/chp-lideri-ve-cumhurbaskani-adayi-kemal-kilicdaroglu-bu-ulkede-hicbir-cocuk-yataga-ac-girmeyecek-sana-soz?utm_source adresinden 03.11.2025 tarihinde erişilmiştir.

Çiçek, Z. (2021). Çağdaş toplum dinamikleri ekseninde değişen evlilik ve aile kurumu. Premium e-Journal of Social Sciences (PEJOSS), 5(17), 664-686. DOI: https://doi.org/10.37242/pejoss.2201.

Demir, M. İ. (2018). Siyasal iletişim: Kavramsal bir derleme. Uluslararası Sanat Kültür ve İletişim Dergisi, 1(1), 79-104.

Demirören Haber Ajansı. (2023). Erdoğan'ın LGBT açıklamaları üzerine haber. https://www.dha.com.tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-7li-masanin-dolgu-malzemeligine-razi-oldular-2234932 adresinden 03.11.2025 tarihinde erişilmiştir.

Durmuşoğlu, K. (2019). Türkiye'de sosyal değişim sürecinde sekülerleşme eğilimleri üzerine sosyolojik bir değerlendirme, Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Engin, M. (2021). Türkiye'de iç göçün aile kurumu üzerindeki etkileri. Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences Year, 3(41), 230-243.

Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. Journal of Communication, 43(4), 51–58. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x.

Erol, M. (2025). Siyasal lider olarak Recep Tayyip Erdoğan'ın 2023 seçim konuşmalarının içerik, söylem ve çerçeveleme analizi: WordSmith ile nicel bir inceleme. İletişim ve Diplomasi, 3(1), 45–72. DOI: https://doi.org/10.54722/iletisimvediplomasi.1680910.

Esping-Andersen, G. (1990). The three worlds of welfare capitalism. Polity Press.

Gazete Oksijen. (2023). Kılıçdaroğlu'nun cinsiyetçi söyleme karşı açıklaması. https://gazeteoksijen.com/turkiye/kilicdaroglundan-kari-gibi-pankartina-yanit-biz-hayati-paylasmaktan-gurur-duyariz-177876?utm_source= adresinden 03.11.2025 tarihinde erişilmiştir.

Gül, Z. (2024). Sekülerleşen Türkiye'de aileye bakış: Üniversite öğrencileri üzerine bir inceleme, Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Gülalp, H. (2003). Whatever happened to secularization? The multiple Islams in Turkey. The South Atlantic Quarterly, 102(2-3), 381–395. DOI: https://doi.org/10.1215/00382876-102-2-3-381.

Habermas, J. (1976). Legitimation crisis (T. McCarthy, Trans.). London: Heinemann.

Hier, S. P. (2002). Raves, risks and the ecstacy panic: A case study in the subversive nature of moral regulation. Canadian Journal of Sociology, 27(1), 33–57. DOI: https://doi.org/10.2307/3341411.

İletişim Başkanlığı. (2023). Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın aile destek sistemi açıklamaları. https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-tvnet-canli-yayininda-gundeme-iliskin-sorulari-yanitladi adresinden 03.11.2025 tarihinde erişilmiştir.

Kandiyoti, D. (2016). Locating the politics of gender: Patriarchy, neo-liberal governance and violence in Turkey. Research and Policy on Turkey, 1(2), 103–118. DOI: https://doi.org/10.1080/23760818.2016.1201242.

Kapusızoğlu, M., ve Dursunoğlu, İ. (2025). Türkiye'de siyasal parti programlarının aile olgusuna yönelik içerik analizi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 27(Aile Özel Sayısı), 254-279. DOI: https://doi.org/10.32709/akusosbil.1726967.

Kır, İ. (2011). Toplumsal bir kurum olarak ailenin işlevleri. Elektronik sosyal bilimler dergisi, 10(36), 381-404.

Krippendorff, K. (2018). Content analysis: An introduction to its methodology. Sage Publications.

Kutlay, M. ve Öniş, Z. (2024). Governance crises and resilience of authoritarian populism: 2023 Turkish elections from the perspective of Hirschman's 'exit, voice, and loyalty'. Southeast European and Black Sea Studies, 24(2), pp. 383-403. DOI:10.1080/14683857.2024.2315652.

Lakoff, G. (2004). Don't think of an elephant! Know your values and frame the debate: The essential guide for progressives. Canada: Chelsea Green Publishing.

Lincoln, Y. S. ve Guba, E. G. (1985). Naturalistic inquiry. Sage Publications.

Mynet. (2023). Kılıçdaroğlu: Eğer bir çocuk yatağa aç giriyorsa, o ülkede adalet yoktur. https://haber.mynet.com/kilicdaroglu-nun-konusmasi-sirasinda-ilginc-anlar-kursuye-geldi-derdini-boyle-anlatti-110107128907?utm_source adresinden 03.11.2025 tarihinde erişilmiştir.

Odatv. (2023). Kılıçdaroğlu'nun "hayatı paylaşmak" açıklaması. https://www.odatv.com/guncel/kari-gibi-pankartina-fotografli-yanit-11291190?utm_ adresinden 03.11.2025 tarihinde erişilmiştir.

Ordu Olay Gazetesi. (2023). Kılıçdaroğlu: Hiçbir kadını erkeğe muhtaç etmeyeceğim. https://www.orduolay.com/haber/15125039/kilicdaroglunun-konusmasi-sirasinda-ilginc-anlar?utm_source adresinden 03.11.2025 tarihinde erişilmiştir.

Öniş, Z. and Kutlay, M. (2017). The dynamics of emerging middle-power influence in regional and global governance: the paradoxical case of Turkey. Australian Journal of International Affairs, 71(2), 164-183. DOI: 10.1080/10357718.2016.1183586.

Palinkas, L. A., Horwitz, S. M., Green, C. A., Wisdom, J. P., Duan, N. and Hoagwood, K. (2015). Purposeful sampling for qualitative data collection and analysis in mixed method implementation research. Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research, 42(5), 533–544. DOI: https://doi.org/10.1007/s10488-013-0528-y.

Patton, M. Q. (2015). Qualitative research and evaluation methods: Integrating theory and practice (4th ed.). United States of America: Sage Publications.

Pekedis, M. (2024). Milli Görüş Hareketinde Kalkınma Söylemi: Tarihsel ve İdeolojik Bağlamda Bir Okuma. Ekonomi Yönetim Politika, 2(1), 66-77.

Son Dakika. (2023a). Erdoğan'ın LGBT ve anayasa açıklamaları. https://www.sondakika.com/amp/haber-cumhurbaskani-erdogan-aile-yapimizi-tehdit-eden-15778252/ adresinden 03.11.2025 tarihinde erişilmiştir.

Son Dakika. (2023b). Kılıçdaroğlu'nun mütedeyyin kadınlara yönelik paylaşımı. https://www.sondakika.com/politika/haber-kilicdaroglu-nun-en-cilgin-projesi-demokrasi-15899943/ adresinden 03.11.2025 tarihinde erişilmiştir.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2024). Ailenin Korunması ve Güçlendirilmesi Vizyon Belgesi ve Eylem Planı (2024-2028). https://ulusaleylem.aile.gov.tr/media/m1garif1/ailenin-korunmasi-ve-gu-c-lendirilmesi-vizyon-belgesi-ve-eylem-plani.pdf adresinden 20.11.2025 tarihinde erişilmiştir.

Takvim Gazetesi. (2023). Erdoğan'ın LGBT ve aile açıklamalarına ilişkin haber. https://www.takvim.com.tr/guncel/2023/04/05/baskan-erdogandan-canli-yayinda-onemli-aciklamalar/6 adresinden 03.11.2025 tarihinde erişilmiştir.

Turğut, F. (2014). Türkiye'de aile siyasetinde yeni dönem politikaları (2000 Sonrası Bir Değerlendirme), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Turğut, F. (2016). Türk siyasetinde son dönem aile politikaları. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (35), 411-426. DOI: https://doi.org/10.21497/sefad.33652.

Türk Patronlar Dünyası. (2023). Erdoğan'ın aile ve LGBT konulu canlı yayın açıklamaları. https://www.turkpatronlardunyasi.com/2023/04/06/iyi-ki-varsiniz-cumhurbaskani-erdogan-24-tv-360-ve-tv4-ortak-yayinina-katildi/ adresinden 03.11.2025 tarihinde erişilmiştir.

ÜniKuir İş Grubu. (2023, Ağustos). 2023 Cumhurbaşkanlığı ve 28. Dönem Milletvekilliği Seçimleri'nde LGBTİ+ Haklarına Yaklaşım: A–Z İzleme Raporu. https://www.unikuir.org/assets/public/projects/dosyalar/2023-08-cumhurbaa-kanla-a-a-ve-28-da-nem-milletvekillia-i-sea-imlerini-lgbta-haklara-baa-lama-nda-a-zleme-raporu.pdf adresinden 03.11.2025 tarihinde erişilmiştir.

Yılmaz, I. ve Bashirov, G. (2018). The AKP after 15 years: Emergence of Erdoganism in Turkey. Third World Quarterly, 39(9), 1812–1830. DOI: https://doi.org/10.1080/01436597.2018.1447371.

Yin, R. K. (2018). Case study research and applications: Design and methods (6th ed.). Sage Publications.

Yurt Gazetesi. (2023). Kılıçdaroğlu'nun Aile Destekleri Sigortası konuşması. https://www.yurtgazetesi.com.tr/guncel/kemal-kilicdaroglu-hayatinin-en-onemli-projesini-duyurdu-yeni-video-yayinlad-h224019.html?utm_source= adresinden 03.11.2025 tarihinde erişilmiştir.

Family Discourse of Presidential Candidates in the 2023 Presidential Elections: A Thematic Analysis 2023 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde Cumhurbaşkanı Adaylarının Aile Söylemleri: Bir Tematik Analiz

Araştırma Makalesi / Research Article

2023 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde Cumhurbaşkanı Adaylarının Aile Söylemleri: Bir Tematik Analiz

Family Discourse of Presidential Candidates in the 2023 Presidential Elections: A Thematic Analysis

Esra YILMAZ

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.424

Geliş/Received: 13/01/2026	**Kabul/Accepted: 13/05/2026**

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The 2023 Turkish Presidential Elections constituted a critical moment in Turkish political communication, during which the concept of family emerged as a central discursive tool for defining ideological, cultural, and moral boundaries. This study examines how presidential candidates Recep Tayyip Erdoğan and Kemal Kılıçdaroğlu employed family discourse throughout their election campaigns, focusing on the value systems underlying these discourses and their intersections with gender politics. By comparing family-related statements of the two main candidates, the research analyzes how family narratives functioned within broader strategies of value-based politics and electoral mobilization.

The study addresses a problem rooted in the increasing polarization of Turkish politics, where family has become a key symbolic site for ideological contestation. In Turkey, the family is traditionally regarded as the core social institution responsible for moral reproduction, individual socialization, and cultural continuity (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024; Kır, 2011). However, modernization and socio-economic transformation have altered family structures, giving rise to debates about structural transformation and changing family dynamics (Bayer, 2013; Bozaslan, 2018). Political actors increasingly mobilize family discourse to legitimize diverse policy agendas, from social welfare to gender-related regulations, often aligning these narratives with broader ideological positions (Kapusızoğlu & Dursunoğlu, 2025).

Drawing on Althusser's (2003) concept of ideological state apparatuses, the family is conceptualized not merely as a private institution but as a site for reproducing dominant ideologies, including gender norms. In conservative political contexts such as Turkey, family is frequently framed as a "sacred structure" under threat from external forces, notably gender equality debates and the withdrawal from the Istanbul Convention (Arat, 2022). Opposition actors, by contrast, tend to position family within frameworks of social justice, equality, and economic welfare (Durmuşoğlu, 2019; Kutlay & Öniş, 2024).

Within the literature on value politics, family discourse functions as a symbolic resource that fosters emotional identification with voters, constructs ideological boundaries, and contributes to political legitimacy (Entman, 1993; Lakoff, 2004; Yılmaz & Bashirov, 2018). Accordingly, the primary research question guiding this study is how Erdoğan and Kılıçdaroğlu represented the concept of "family" during the 2023 Presidential Election and how these representations were linked to gender, value systems, and electoral strategies.

Method

This study adopts a qualitative research design based on descriptive and interpretive analysis, integrating content analysis and thematic analysis. Content analysis was used to identify the frequency of key concepts (e.g., family, woman, child, protection, equality, moral values, gender), while thematic analysis focused on contextual meanings and discursive patterns (Braun & Clarke, 2006; Krippendorff, 2018).

The population consisted of publicly available family-related discourses produced by presidential candidates between April 1 and May 28, 2023. The sample was limited to Erdoğan and Kılıçdaroğlu due to their dominance in the electoral agenda. Using stratified purposeful sampling and maximum variation sampling (Patton, 2015; Palinkas et al., 2015), 16 discourse units (8 per candidate) were selected to ensure diversity of sources and thematic intensity.

Data were collected from verifiable public sources, including election manifestos, rally transcripts, television programs, press releases, and official social media accounts. Only confirmed original statements were included. Content analysis quantified concept frequencies, while thematic analysis followed Braun and Clarke's six-step process, resulting in three themes: family positioning, risk and protection discourses, and gender/woman representation. The study relied exclusively on public data and required no ethics board approval.

Findings

Content analysis revealed clear contrasts between the candidates' discursive patterns. In Erdoğan's discourses, "family" frequently co-occurred with "LGBT," "deviant," and "protection," alongside exclusive references to "sacred" and "moral." These patterns framed family as a national and moral entity requiring protection from ideological threats, with women and children positioned as vulnerable groups necessitating state safeguarding.

In contrast, Kılıçdaroğlu's discourses emphasized socio-economic themes. Concepts such as "child," "income," "guarantee," "support," "poverty," and "justice" appeared frequently, while references to "LGBT," "threat," or "sacred" were absent. Family was framed primarily as a socio-economic unit requiring state support, with women represented as agents of economic independence and rights.

Thematic analysis identified three dominant themes: family positioning (national-moral vs. social policy unit), risk framing (cultural-ideological vs. economic), and gender representation (protective vs. rights-based).

Result and Discussion

The findings demonstrate that Erdoğan and Kılıçdaroğlu articulated the family through contrasting ideological frameworks. Erdoğan framed family as a sacred institution under threat, aligning with conservative value systems emphasizing moral protection and cultural continuity. Kılıçdaroğlu, by contrast, represented family as a welfare-oriented unit requiring economic support, reflecting social democratic principles. These representations were closely linked to gender politics, emphasizing traditional protection in Erdoğan's discourse and equality and autonomy in Kılıçdaroğlu's.

Consistent with value politics literature, family discourse functioned as a tool for ideological differentiation, emotional voter engagement, and legitimacy construction (Althusser, 2003). Erdoğan's emphasis on cultural threat resonates with conservative framing in Turkey (Gülalp, 2003), while Kılıçdaroğlu's welfare-oriented approach aligns with egalitarian political traditions (Acar & Altunok, 2013; Öniş & Kutlay, 2017). These findings highlight how family-centered narratives contribute to polarization by mobilizing competing moral and social imaginaries.

Future research may compare election-period discourses across different years, examine voter perceptions, or conduct cross-national analyses in similarly polarized contexts. Practitioners can use these insights to design family policies that promote social cohesion while avoiding exclusionary value frameworks.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

Quality Growth and Okun's Law in Türkiye[1]

Türkiye'de Kaliteli Büyüme ve Okun Yasası

Mücahit ÜLGER[2] & Mert TOPCU[3]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.427

Geliş/Received: 19/01/2026	**Kabul/Accepted: 13/05/2026**

Abstract

This study investigates the validity of Okun's Law in Türkiye over the period 1990-2019. Significant economic, political, and social transformations experienced over the reference period in the country have caused considerable changes in the growth structure. Therefore, the Okun coefficient may not be accurate, and policies for reducing unemployment developed in this context might not be inclusive in case the estimation of the Okun coefficient solely depends on quantitative income growth. Stemming from this viewpoint, the main motivation of the study is to revise the analysis of Okun's Law in Türkiye using a quality growth index that can capture the layers of economic growth from a broader perspective. In this context, the Quality Growth Index proposed by Mlachila et al. (2017) has been calculated for Türkiye and used as a substitute for GDP growth in estimating the Okun coefficient. Empirical findings indicate that the negative effect obtained from quality growth on unemployment is greater than the negative effect of quantitative growth in magnitude. We also find that this finding is robust to different model specifications. Moreover, policy implications pertaining to the empirical results are also discussed.

Anahtar Kelimeler: *Okun's Law, Quality Growth, Economic Growth, Unemployment, Türkiye.*

Öz

Bu çalışma, 1990-2019 döneminde Türkiye'de Okun Yasası'nın geçerliliğini incelemektedir. Referans dönemde ülkede yaşanan önemli ekonomik, siyasi ve sosyal dönüşümler, büyüme yapısında önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu nedenle, Okun katsayısı doğru olmayabilir ve Okun katsayısının tahmini yalnızca niceliksel gelir artışına bağlıysa, bu bağlamda geliştirilen işsizliği azaltma politikaları kapsayıcı olmayabilir. Bu bakış açısından hareketle, çalışmanın temel amacı, ekonomik büyümenin katmanlarını daha geniş bir perspektiften ele alabilen bir kaliteli büyüme endeksi kullanarak Türkiye'de Okun Yasası'nın analizini revize etmektir. Bu bağlamda, Mlachila vd. (2017) tarafından önerilen Kaliteli Büyüme Endeksi Türkiye için hesaplanmış ve Okun katsayısının tahmininde GSYH büyümesinin yerine kullanılmıştır. Ampirik bulgular, kaliteli büyümenin işsizlik üzerindeki olumsuz etkisinin, niceliksel büyümenin olumsuz etkisinden daha büyük olduğunu göstermektedir. Bu bulgunun farklı model özelliklerine karşı da sağlam olduğu tespit edilmeiştir. Ayrıca, ampirik sonuçlarla ilgili politika çıkarımları da tartışılmıştır.

Keywords: *Okun Yasası, Kaliteli Büyüme, Ekonomik Büyüme, İşsizlik, Türkiye.*

[1] This study is derived from the PhD dissertation prepared by Mucahit Ulger under the supervision of Mert Topcu.

[2] **Sorumlu Yazar/Corresponding Author**, Assistant Professor, Kirsehir Ahi Evran University, Mucur Vocational School, Department of Finance, Banking and Insurance, 40500, Kirsehir, Türkiye. mucahit.ulger@ahievran.edu.tr

[3] Professor, Alanya Alaaddin Keykubat University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Department of Economics, 07425, Alanya, Antalya, Türkiye. mert.topcu@alanya.edu.tr

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Ülger, M. & Topcu, M. (2026). Quality Growth and Okun's Law in Türkiye. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 10(3),1404-1428.

1. INTRODUCTION

The interaction between unemployment and economic growth has been a central focus in the economics and policy literature for more than half a century. At the core of this debate lies Okun's Law, first introduced by Arthur Okun in 1962. This law posits that as an economy expands, the unemployment rate should decline in a proportionate manner, thereby highlighting the intrinsic link between achieving economic growth and the societal imperative of job creation.

Although this law has been extensively examined in the context of advanced economies, it presents an even more compelling field of inquiry for developing countries, given their dynamic growth trajectories, large labor force potential, and heterogeneous socio-economic structures. In contrast to developed economies, these countries often face challenges such as informal labor markets, structural unemployment, and more pronounced growth fluctuations. Hence, the accurate and stable estimation of the Okun coefficient can capture these complex dynamics more effectively and provide valuable guidance for the design of appropriate economic policies in developing economies.

This study investigates the validity of Okun's Law in Türkiye over the period 1990–2019. In Türkiye, where unemployment largely stems from the limited capacity to generate new, long-term, and high-quality jobs, and where youth unemployment remains a pressing issue, significant economic, political, and social transformations since 1990 have also reshaped the structure of growth. Consequently, measuring the Okun coefficient solely through a quantitative increase in income may lead to misleading results, and unemployment policies designed on this basis risk lacking inclusiveness.

Following the literature demonstrating the positive impact of human capital on economic growth, subsequent theoretical debates have emphasized that growth often neglects the qualitative dimensions of sustainable welfare and social equity. These debates have reinforced the need for a growth paradigm that is strong, stable, sustainable, productivity-enhancing, and, above all, socially desirable in terms of improving living standards and reducing poverty. This paradigm shift has brought forward various growth indices that highlight the quality of growth.

Building on these considerations, the primary motivation of this study is to revise the analysis of Okun's Law in Türkiye by employing a quality of growth index that captures the multiple layers of economic growth from a broader perspective. To this end, for the period 1990–2019, the Quality of Growth Index proposed by Mlachila et al. (2017) for developing economies will be computed for Türkiye. Within this framework, the central hypothesis of the study is that "quality growth reduces unemployment to a greater extent than quantitative expansion measured by GDP growth".

This study is expected to contribute to the existing literature in two respects. The first relates to its motivation: to the best of our knowledge, no prior study has revised Okun's Law through the use of a quality of growth index. Hence, this research constitutes the first attempt to estimate the Okun coefficient by explicitly incorporating the quality of growth. The second contribution concerns the computation of the quality of growth index. Unlike Mlachila et al. (2017), the present study does not assume equal weights for the subcomponents; instead, the relative weights of each component in quality growth are determined through Principal Component Analysis (PCA).

By the nature of social sciences, certain boundaries have been set in the scope of this research. The first pertains to the study's coverage. In testing the validity of Okun's Law, the first differences model, the dynamic model, and the asymmetric model are employed, while the trial gaps model, the fitted trend and elasticity model are excluded from the analysis. The second limitation relates to the time horizon, as the study focuses exclusively on the period 1990–2019.

2. THEORETICAL FRAMEWORK

2.1. Okun's Law

Okun (1962) concludes that every 1% increase in the unemployment rate above the natural level of 4% would lead to a 3% decline in output in the United States. The empirical findings from the United States and many other countries at that time also supported Okun's Law. However, subsequent studies have demonstrated that the exact magnitude of this negative correlation has varied over time and differs not only across countries but even across regions (Christopoulos, 2004; Freeman, 2000, 2001; Lee, 2000).

From both theoretical and empirical perspectives, Okun's Law proves to be highly significant. Theoretically, grounded in both old and new Keynesian frameworks, Okun's Law plays a crucial role in deriving the aggregate supply curve alongside the Phillips Curve. Empirically, the Okun coefficient has served as a fundamental rule of thumb, useful for policy design and forecasting (Harris and Silverstone, 2001; Huang and Yeh, 2013). Okun's Law has been utilized not only by economists but also by policymakers, who frequently employ it together with the Phillips Curve to better understand the outcomes of specific economic policy measures for labor and commodity markets (Knoester, 1986). Moreover, as a measure of the sensitivity of unemployment to output growth, the empirical results of the Okun coefficient provide valuable insights by quantifying the cost of unemployment (Lee, 2000; Moosa, 1997; Silvapulle et al., 2004).

Initially, Okun (1962) employed three different models in examining the relationship between economic growth and unemployment in the U.S. economy. Following Okun (1962), the empirical framework of this relationship has been further expanded by testing the theory through dynamic and asymmetric models.

2.2. Models in Okun's Law

2.2.1. First Differences Model

Okun's difference model reveals how changes in the unemployment rate statistically respond to changes in real output (Okun, 1962). The main reason the model is termed a difference model according to Okun's Law is that the differences between the variables are taken and used when statistically analysing the relationship between the unemployment rate and growth. Okun's Law's first difference model is as follows:

$$\Delta U_t = \alpha + \beta \Delta Y_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

In Equation (1), the Δ parameter represents the change relative to the previous period; α is the constant term; ε_t is the error term; and β is Okun's coefficient. U_t denotes the unemployment rate in period t, while Y_t represents output growth. The β coefficient shows the effect of the change in real output on the change in unemployment. According to Okun's theory, the β parameter is expected to be negative (β <0) (Akram et al., 2014). This negative relationship reveals the inverse relationship between the growth rate and the change in unemployment. Therefore, rapid output growth is associated with a decline in unemployment, while negative output growth is associated with an increase in unemployment (Knotek, 2007).

Okun (1962) estimated the following equation using the difference model for the US economy:

$$U_t = 0{,}30 - 0{,}30 Y_t \quad (2)$$

According to Equation (2), Okun's coefficient has been determined as 0.30. The results of the equation show that a 1-unit increase in output will reduce unemployment by 0.30%. Furthermore, the fixed coefficient of 0.30 indicates that even if there is no change in output, unemployment will increase by 0.30 from one quarter to the next (Okun, 1962).

2.2.2. Dynamic Model

Following Okun (1962), the dynamic model developed subsequently demonstrated that both past and current output could influence the current level of unemployment. In the dynamic model, lagged values of economic growth and the unemployment rate were incorporated into the model as explanatory variables, thereby expanding the model. This model does not have a simple interpretation compared to the difference model and even the open model. However, the dynamic model shows partial similarity to the difference model because it extends Okun's Law's difference model with lagged values (Akram et al., 2014). The dynamic model of Okun's Law is as follows:

$$\Delta U_t = \alpha + \beta_0 \Delta Y_t + \beta_1 \Delta Y_{t-1} \ldots + + \beta_n \Delta Y_{t-n} + \delta_1 \Delta U_{t-1} + \cdots + \delta_n \Delta U_{t-n} + \varepsilon_t \quad (3)$$

In Equation (3), the parameters ΔU_t and ΔY_t represent the current period unemployment rate growth and current period real output growth, respectively; the parameters ΔY_{t-1} and ΔU_{t-1} represent the first lag

of real output growth and the first lag of unemployment rate growth, respectively. The term 'n' denotes the number of lags.

2.2.3. Asymmetric Model

The asymmetric relationship in output-unemployment analysis represented by Okun's Law has been a subject of recent study. Here, asymmetry means that the response of unemployment to output growth when the economy expands differs from the response of unemployment to output growth when the economy contracts. The fact that these expansions and contractions in output have the same absolute effect on unemployment differs from the traditional case of symmetry (Silvapulle et al., 2004). If the Okun relationship has changed over time and varies across countries, it is important for policymakers to understand both the magnitude and direction of the changes and differences in the asymmetric relationship in Okun's Law (Beaton, 2010).

Some empirical studies have concluded that output may have different effects on unemployment during periods of economic expansion and contraction (Harris and Silverstone, 2001; Lee, 2000; Tang and Bethencourt, 2017). Upon examining these studies, it is clear that the relationship between unemployment and output is not linear. For this reason, it is understood that the unemployment-output relationship may be asymmetric rather than symmetric in both short-term and long-term conditions. In addition, unemployment generally responds more strongly during periods of stagnation than during periods of expansion (Crespo-Cuaresma, 2003; Huang and Chang, 2005).

Studies investigating the existence of asymmetric relationships in Okun's Law suggest certain circumstances that potentially cause this relationship. These circumstances are factor substitution, changes in labour force participation and sectoral growth rates, asymmetry between growing and shrinking firms, and time lags (Harris and Silverstone, 2001). Furthermore, studies examining asymmetry in Okun's relationship have addressed this asymmetry from two perspectives. First, an asymmetric relationship occurs when equal absolute increases and decreases in output lead to different responses in unemployment. Second, the response of the unemployment rate to output may differ depending on whether the economy is in an expansionary or contractionary phase (Holmes and Silverstone, 2006).

The asymmetric relationship described above is considered significant for several reasons. Firstly, it allows us to distinguish between alternative theories regarding common labour and goods market behaviour. Secondly, whether a country's Okun relationship is asymmetric or symmetric will likely reinforce an asymmetric Phillips Curve situation. Another reason is that information about the extent of asymmetry in the output-unemployment relationship is useful for both structural and stability policies. Finally, ignoring asymmetry when it exists in Okun's Law can lead to estimation errors in research (Harris and Silverstone, 2001). The asymmetric model of Okun's Law is as follows:

$$\Delta U_t = \gamma_0 + \gamma_1 U_{t-1} + \gamma_2^+ Y_{t-1}^+ + \gamma_2^- Y_{t-1}^- + \sum_{i=1}^{l} \theta_i \, \Delta U_{t-i} + \sum_{i=0}^{m} \delta_i^+ \, \Delta Y_{t-i}^+ + \sum_{i=0}^{m} \delta_i^- \, \Delta Y_{t-i}^- + \varepsilon_t \qquad (4)$$

The Δ in Equation (4) is the first difference operator; γ, θ and δ are the estimated parameters. In addition, γ_0 is the constant term; γ_1 and γ_2 are the long-term coefficients, while $\theta_i \; and \; \delta_i$ represent the short-term coefficients. Here, $l \; and \; m$ denote the optimal lag.

2.3. Quality Growth

Economic growth is an important macroeconomic indicator for all countries, regardless of their level of development (Zakariene, 2024). However, recent studies suggest that high growth alone does not necessarily lead to the desired social outcomes. What matters here is whether growth is inclusive. Accordingly, inclusiveness has come to be regarded as a key component of a successful growth strategy. Within this framework, the concept of quality growth has recently attracted growing attention (Mlachila et al., 2017).

To understand what quality growth entails, it is first necessary to clarify the notion of inclusive growth, since the two concepts are closely related but not identical. Inclusive growth mainly refers to the distributional and opportunity-related dimensions of economic growth. Inclusive growth mainly refers to the distributional and opportunity-related dimensions of economic growth. The term inclusive, dating

back to the early 21st century, was used by Kakwani and Pernia (2000) to emphasize the pro-poor nature of growth. The inclusiveness of growth is closely linked to equity, equality of opportunity, and protection during market and employment transitions (Commission on Growth, 2008). In defining inclusive growth, attention is drawn to both the pace and distribution of economic growth, with emphasis on its sustainability and its role in reducing poverty (Anand et al., 2013). Although there is still no universally agreed-upon definition of inclusive growth, existing descriptions consistently underline its poverty-reducing and opportunity-creating dimensions. Some of these definitions are as follows: Ianchovichina and Lundström (2009) define inclusive growth as rapid and sustainable poverty-reducing growth in which individuals both contribute to and benefit from economic expansion. Similarly, Habito (2009) characterizes inclusive growth as growth that leads to a significant reduction in poverty. Klasen (2010) considers inclusive growth to be growth that benefits all segments of society—including the poor, the near-poor middle-income groups, and even the wealthy. Ali and Zhuang (2007) emphasize the necessity of defining inclusive growth as growth with equal opportunities. Growth is regarded as inclusive when it enables all members of society, regardless of their individual circumstances, to participate in and contribute to the growth process on an equal footing. Along these lines, Ali and Son (2007) argue that inclusive growth is not only about creating new economic opportunities but also about ensuring equal access to these opportunities for all segments of society. According to the International Monetary Fund (International Monetary Fund, 2017), inclusive growth specifically refers to the distributive dimension of growth that helps foster equity, and is defined as the broad sharing of the benefits and opportunities generated by economic expansion.

While inclusive growth focuses primarily on whether the benefits and opportunities generated by growth are broadly shared across society, the concept of quality growth provides a broader analytical framework. Mlachila et al. (2017) propose the quality of growth as a multidimensional concept that evaluates not only the inclusiveness of growth but also its strength, stability, resilience, and social orientation. In this respect, quality growth should not be interpreted merely as a direct indicator of inclusive growth. Rather, it can be viewed as a wider framework within which inclusive growth constitutes one central dimension. Put differently, inclusive growth captures the distributional and opportunity-enhancing character of growth, whereas quality growth assesses whether growth is sufficiently strong, durable, and socially friendly to support these outcomes over time. Therefore, the Quality of Growth Index (QGI) is not simply a proxy for inclusive growth; it is a broader composite measure that incorporates the pro-poor and socially inclusive aspects of growth together with its macroeconomic strength and sustainability. This distinction is important for the present study because it allows the analysis to move beyond the question of whether growth reduces poverty or expands opportunities, and to examine whether the overall structure and quality of growth create the conditions under which inclusive outcomes can be sustained. While inclusive growth focuses primarily on whether the benefits and opportunities generated by growth are broadly shared across society, the concept of quality growth provides a broader analytical framework. Mlachila et al. (2017) propose the quality of growth as a multidimensional concept that evaluates not only the inclusiveness of growth but also its strength, stability, resilience, and social orientation. In this respect, quality growth should not be interpreted merely as a direct indicator of inclusive growth. Rather, it can be viewed as a wider framework within which inclusive growth constitutes one central dimension. Put differently, inclusive growth captures the distributional and opportunity-enhancing character of growth, whereas quality growth assesses whether growth is sufficiently strong, durable, and socially friendly to support these outcomes over time. Therefore, the QGI is not simply a proxy for inclusive growth; it is a broader composite measure that incorporates the pro-poor and socially inclusive aspects of growth together with its macroeconomic strength and sustainability. This distinction is important for the present study because it allows the analysis to move beyond the question of whether growth reduces poverty or expands opportunities, and to examine whether the overall structure and quality of growth create the conditions under which inclusive outcomes can be sustained.

It is essential to define quality growth on the basis of two key characteristics. The first is the need to evaluate growth in terms of its intrinsic features (strength, volatility, and sustainability). The second is the necessity of analyzing the impact of growth on various socio-economic outcomes. With these features, the concept of quality growth is defined as growth that is robust, stable, sustainable, productivity-enhancing, and socially desirable in terms of improving living standards, particularly by

reducing poverty. High growth quality is crucial for raising living standards and welfare, as well as for creating better employment opportunities. Accordingly, how growth is generated, its sustainability, its capacity to create employment, and its ability to accelerate poverty reduction are of particular importance for quality growth (Martinez & Mlachila, 2013).

The quality of growth framework developed by Lopez et al. (2008) and Thomas et al. (1999) emphasizes three core dimensions of growth: poverty reduction, equity, and environmental sustainability. In this sense, quality growth is understood as an economic growth process that reduces extreme poverty, narrows structural inequalities, preserves the environment, and sustains the growth trajectory (Lopez et al., 2008). In addition, achieving poverty reduction requires growth that is strong, stable, diversified, and export-oriented (Dollar & Kraay, 2002).

National economies must transform the strong growth they achieve into improved living conditions. Yet poverty, inequality, and unemployment indicators remain persistently high in many countries. The quality of growth is as important as its level. High growth alone will not improve social outcomes, just as favorable social outcomes cannot be sustained without robust growth. In developing economies, sound growth should promote the ultimate objectives of any development policy: improving living standards, reducing poverty, and lowering inequality (Mlachila et al., 2015).

3. MEASURING QUALITY GROWTH

The Quality Growth Index (QGI) constructed in this study essentially captures all dimensions of inclusive growth. To this end, a single index has been developed to represent inclusive growth. The index is based on two main components: the foundations of quality growth and its social dimension. The foundations of quality growth are derived from four variables—growth strength, growth stability, diversification of growth sources, and outward orientation of growth. The social dimension of quality growth is represented by education and health indicators. The indicators of the QGI are presented in Figure 1.

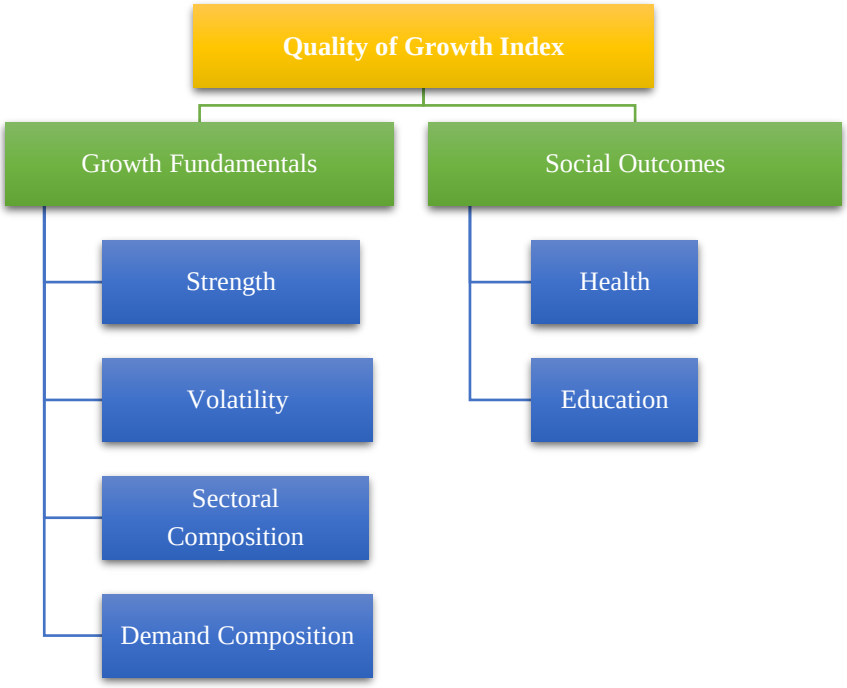

Figure 1. Conceptual Representation of the Quality Growth Index

Source: Mlachila et al. (2017)

3.1. Growth Fundamentals

i) Strength: This is an important variable of the Quality Growth Index, as high growth constitutes a necessary component for poverty reduction (Dollar & Kraay, 2002). Growth strength is measured by the annual change in real GDP per capita. A higher level of real GDP per capita leads to a significant

reduction in poverty and, consequently, to the formation of a stronger Quality Growth Index. The preference for GDP per capita over aggregate GDP lies in its closer alignment with the concept of pro-poor growth, which underpins the notion of quality growth (Mlachila et al., 2017).

ii) Volatility: Economic activity, measured by GDP, is taken as the basis for volatility. Growth stability is calculated as the inverse of the coefficient of variation (CV), which is defined as the ratio of the standard deviation to the mean. To obtain time-varying coefficients of variation, a 5-year rolling window is employed.

iii) Sectoral Composition: This indicator measures the extent to which national resources contribute to production. The variable is derived using the Herfindahl–Hirschman Index (HHI), one of the most widely used measures of industrial concentration (Brezina et al., 2016). A higher HHI value indicates greater industrial concentration and, therefore, a more unequal distribution of industries, whereas a lower HHI value reflects a more balanced industrial distribution (Lu et al., 2017). The diversification of growth sources is calculated as one minus the HHI (1–HHI).

iv) Demand Composition: An outward-oriented growth strategy is based on the premise that productivity growth is more likely to increase through various mechanisms such as learning processes, advanced technology imports, knowledge transfer, the global trading system, competition, and foreign direct investment (Diao et al., 2006). This variable is measured by the share of net external demand as a percentage of GDP. Outward-oriented policies, reflected in a real exchange rate that promotes exports, foster the development of tradable sectors. External orientation also enables the use of foreign capital for development without facing severe difficulties in debt repayment. Moreover, outward orientation often results in faster export growth. Thus, this concept can be explained by the externalities through which open economies experience more rapid growth over extended periods, driven by exports (Dollar, 1992).

Outward orientation is often defined as a combination of two factors. The first is a relatively low level of protection, particularly for inputs used in the production process. The second is relatively low variability in the real exchange rate, ensuring consistency of incentives over time. Dollar (1992) finds a statistically significant relationship between growth and outward orientation.

3.2. Social Outcomes

i) Health: This component demonstrates the extent to which a country's population can live a long and healthy life by combining two sub-variables. The health variable is calculated using the reverse of infant mortality rate (infant survival rate) together with life expectancy at birth. Health has increasingly been recognized as a key aspect of individual and national development and of economic well-being worldwide (Piabuo & Tieguhong, 2017). Moreover, health has been an important determinant of economic development. A healthier population leads to higher productivity, which in turn translates into higher per capita income (World Health Organization, 2005). Health is thus both a cause and a consequence of economic growth.

The infant mortality rate is defined as the proportion of infant deaths under the age of one per 1,000 live births in a given country. This health indicator is widely regarded as a strong measure of population health, reflecting both child health and maternal health (Rubio, 2011). Infant mortality is considered the single most comprehensive indicator of health in a society (Filmer & Pritchett, 1997). Life expectancy at birth, on the other hand, is defined as the average number of years a person is expected to live from the time of birth. It serves as an important synthetic indicator for assessing the economic and social development of a country or region (Bilas et al., 2014).

The outputs of health systems are typically measured through longevity indicators—such as life expectancy at birth, life expectancy at age 65, or healthy life expectancy—or through mortality indicators, including overall mortality rates, infant mortality rates, and years of life lost. These measures are widely regarded as reliable indicators for assessing the health status of a population (Or, 2000; Poças & Soukiazis, 2010).

ii) Education: The economic benefits of education are crucial for improving growth rates. A more educated society translates into higher rates of economic growth and, consequently, enhances governments' capacity to alleviate poverty (Cooray, 2009). Moreover, education plays a vital role in the

development of human capital, which is the key to scientific and technological progress. It also contributes to combating unemployment, thereby reinforcing the foundation of social equity, awareness, and cultural vitality. Education increases individual productivity and efficiency while generating qualified human capital that can be harnessed in the process of economic development (Mekdad et al., 2014).

Education is measured through indicators such as school enrollment rates (Barro, 1991), average years of schooling (Hanushek & Woessmann, 2008), adult literacy rates (Durlauf and Johnson, 1995), and education expenditures (Baldacci et al., 2008). Mlachila et al. (2017) suggest that average years of schooling and net primary enrollment can serve as reliable indicators of a country's education level. Appendix A summarizes how the variables used in constructing the QGI are measured and provides the corresponding data sources.

4. CONSTRUCTION OF THE QGI

4.1. Variable Standardization

Since the variables used in constructing the Quality Growth Index are measured on different scales, it is not possible to express them in the same unit. Standardization, or normalization, enables the data for each variable to be expressed within a common range. In this process, each variable is standardized such that its mean equals 0 and its standard deviation equals 1. In the Min–Max normalization technique, the maximum and minimum values of each variable in the dataset are taken as reference points. The series are then rescaled so that the highest value is assigned 1 and the lowest value 0, thereby completing the normalization process. In this study, the widely used Min–Max approach in the literature is employed to transform the variables into a single index. Under this approach, a variable X is transformed according to the following formula (Cutter et al., 2010; Petrovska & Mihajlovska, 2013):

$$Z = \frac{(X - X_{min})}{(X_{max} - X_{min})} \tag{5}$$

where Xmin and Xmax denote the minimum and maximum values of X, respectively. Through the Min–Max approach, the variables are standardized within the range of 0 to 1. As a result, the likelihood of the variables exhibiting a highly dispersed distribution is reduced. This standardization method allows all variables to be expressed in the same unit, thereby making it possible to combine them into a single index meaningfully.

4.2. Principles Component Analysis

The method employed to calculate the Quality Growth Index is PCA, one of the most widely used techniques (Abdi & Williams, 2010; Candès et al., 2011; Jolliffe, 2011). PCA is a statistical technique that transforms an original set of variables into a substantially smaller set of uncorrelated variables, which collectively capture most of the information contained in the original dataset (Dunteman, 1989). The purpose of PCA is to reduce a large number of variables into a single composite variable without causing significant loss of information (Hotelling, 1933). In this way, the multidimensionality of the variables is minimized. PCA was first introduced by Pearson (1901) and later developed by Hotelling (1933).

In order to expian the PCA, lets consider a set of (X1, X2, X3, …, Xp) variables. A PCA of this variable set can generate p new variables. It can also produce p new variables, known as principal components. While PC1, PC2, PC3, …, PCp represent the principal components, bs represent the principal components. Accordingly, the principal components can be expressed as follows (Abou-Ali & Abdelfattah, 2013):

$$PC_1 = b_{11}X_1 + \cdots + b_{1p}X_p = Xb_1 \tag{6}$$

$$PC_p = b_{p1}X_1 + \cdots + b_{pp}X_p = Xb_p \tag{7}$$

In other words, the matrix notation can be expressed as follows:

$$PC = Xb \tag{8}$$

This study constructs a new variable using the weights of each dimension derived from PCA4. Through this method, we obtain the foundations of quality growth using data on growth strength, growth stability, diversification of growth sources, and outward orientation of growth. Subsequently, we derive the social dimension of quality growth by combining health indicators into a health index and incorporating education data. Finally, we aggregate these two dimensions into a single index, referred to as the QGI. This composite structure enables the QGI to capture both the economic and social dimensions of quality growth in a coherent and measurable framework. Before proceeding to empirical applications of the index, it is essential to evaluate whether the constructed QGI reliably represents the concept it aims to measure. In this context, the subsequent section presents the validity analysis of the QGI.

4.3. Validity Analysis of the QGI

The measure of the linear relationship between variables is determined by the correlation coefficient. The correlation coefficient calculated between two variables indicates the degree to which they vary together. In short, correlation is a statistical method used to explain the relationship between two variables. If both variables increase or decrease in the same direction, the relationship is positive; if one increases while the other decreases, the relationship is negative. The correlation coefficient ranges between –1 and +1 (Schober et al., 2018). A high correlation coefficient suggests that the two variables are interdependent. Correlation analysis not only provides quantitative information about the strength of the relationship but also about its direction. Table 1 summarizes the conventional approach used in interpreting the correlation coefficient.

Table 1. Interpretation of the Correlation Coefficient

Correlation Coefficient in Absolute Terms	Conclusion
0.00-0.10	Negligible correlation
0.10-0.39	Weak correlation
0.40-0.69	Moderate correlation
0.70-0.89	Strong correlation
0.90-1.00	Very strong correlation

Source: Schober et al. (2018)

Table 2 presents the pairwise correlation results between the QGI and the variables tested for correlation. According to the table, a negligible correlation has been identified between the quality growth index and the per capita GDP growth rate and inequality variables. A weak correlation was found between the quality growth index and the variables of bureaucracy, rule of law, corruption, and foreign aid. In addition, a moderate correlation was found between the quality growth index and government stability and foreign direct investment. Furthermore, a strong correlation was found between the quality growth index and poverty, inflation, credit to the private sector, health expenditure, education expenditure, and workers' remittances. Finally, a very strong correlation was found between the quality growth index and the human development index variable.

Table 2. Correlation Coefficients Between Variables and the Quality Growth Index

Variables	Correlation	Conclusion
Human development index	0.96	Very strong correlation
Per capita GDP growth rate	0.04	Negligible correlation
Poverty	-0.79	Strong correlation
Inequality	0.08	Negligible correlation
Bureaucracy	-0.21	Weak correlation
Rule of law	-0.26	Weak correlation
Corruption	0.12	Weak correlation
Government stability	-0.50	Moderate correlation
Inflation	-0.77	Strong correlation
Credit to the private sector	0.83	Strong correlation

[4] PCA outputs are presented in Appendix C.

Health expenditure	0.78	Strong correlation
Education expenditure	0.88	Strong correlation
Foreign direct investment	0.65	Moderate correlation
Workers' remittances	-0.87	Strong correlation
Foreign aid	-0.36	Weak correlation

Source: Author's own calculations

5. MODEL AND DATA

The validity of Okun's Law in the Turkish economy will be investigated within the frameworks of (i) the first differences model, (ii) the dynamic model, and (iii) the asymmetric model. We use annual data over the period 1990-2019. In this context, the first differences model specified in equation (1), the dynamic model specified in equation (3), and the asymmetric model specified in equation (4) will be estimated.

Unemployment rate data are obtained from the official database of the Turkish Statistical Institute, while real GDP per capita data are drawn from the World Development Indicators (WDI) database. The Quality Growth Index is constructed from six sub-indicators using the Principal Component Analysis (PCA) method. These sub-indicators are growth strength, growth stability, diversification of growth sources, outward orientation of growth, health, and education. Appendix B summarizes the dependent and independent variables included in the model, along with their definitions, data sources, and time coverage.

6. ESTIMATION STRATEGY

6.1. Ordinary Least Squares Method

The ordinary least squares (OLS) method is one of the most frequently used estimation methods in econometric modelling and regression analysis. OLS is an estimation technique that aims to minimise the sum of residual squares (Gujarati, 2022). The OLS regression method model is as follows:

$$Y_t = \alpha + \beta X_t + \varepsilon_t \quad (9)$$

The regression parameters α and β presented here are the error terms ε_t. Y_t is the dependent variable and X_t is the independent variable. After obtaining the estimated values of the parameters given in Equation (9), the significance of these parameters is tested using the following hypotheses.

$$H0: \beta = 0 \quad (10)$$

$$H1: \beta \neq 0 \quad (11)$$

Failure to reject the null hypothesis indicates that there is no linear relationship between the dependent variable and the independent variable. With regard to the validity of the estimates, significance tests must be performed.

6.2. ARDL and NARDL Boundary Test Approach

The ARDL (Autoregressive Distributed Lag) bounds test approach developed by Pesaran et al. (2001) offers a significant methodological innovation by enabling the joint analysis of series with different degrees of stationarity (I(0) and I(1)). The ARDL model is widely preferred in the literature because it produces reliable results for small samples and can estimate both short-term and long-term relationships simultaneously.

$$\Delta Y_t = \gamma_0 + \gamma_1 Y_{t-1} + \gamma_2 X_{t-1} + \sum_{i=1}^{l} \theta_i \, \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^{m} \delta_i \, \Delta X_{t-i} + \varepsilon_t \quad (12)$$

If $\gamma_1 = \gamma_2 = 0$ in Equation (12), it will be concluded that there is no cointegration relationship between Y (dependent variable) and X (independent variable).

The Nonlinear Autoregressive Distributed Lag (NARDL), an enhanced version of the ARDL model, was proposed by Shin et al. (2014). This approach allows for the analysis of asymmetric relationships based on the assumption that positive and negative changes in independent variables may have different effects

on the dependent variable. Thus, the NARDL model retains all the advantages of ARDL while also modelling the non-linear dynamics between variables.

While the ARDL model allows for the analysis of long-term linear relationships between variables, the NARDL model reveals the asymmetric and non-linear nature of these relationships. Therefore, the NARDL method is a more appropriate choice in situations involving stationary variables at both the I(0) and I(1) levels, where the positive/negative effects of the variables may differ. Furthermore, the NARDL method has been used in numerous recent studies (Iqbal et al., 2022; Sohail et al., 2021; Udeagha & Ngepah, 2021).

In this model, the explanatory variable X_t is first decomposed as in the following equation. The approach reveals short-term and long-term non-linearity through the positive and negative partial sum decomposition of the explanatory variables.

$$X_t = X_0 + X_t^+ + X_t^- \tag{13}$$

Shin et al. (2014) demonstrate that a variable can be decomposed into positive and negative shocks via partial sums. For example, X_t^+ represents the positive shock of the independent variable, while X_t^- represents the negative shock of the independent variable. X_t^+ and X_t^- in Equation (13) are the partial sum processes of the positive and negative changes in X_t and are obtained as follows:

$$X_t^+ = \sum_{i=1}^{t} \Delta X_i^+ = \sum_{i=1}^{t} max\,(\Delta X_i, 0) \tag{14}$$

$$X_t^- = \sum_{i=1}^{t} \Delta X_i^- = \sum_{i=1}^{t} min\,(\Delta X_i, 0) \tag{15}$$

For this purpose, the asymmetric long-term regression of the relationship between the Y and X variables has been formulated. Therefore, the non-linear (asymmetric) long-term relationship is as follows in the equations below:

$$Y_t = \alpha + \beta^+ X_t^+ + \beta^- X_t^- + \varepsilon_t \tag{16}$$

In equation (16), $\beta^+,\ X_t^+,\ \beta^-\ and\ X_t^-$ are the long-term asymmetric parameters for positive and negative changes. Finally, the asymmetric relationship between the variables Y and X is obtained by combining equations (12) and (16), that is, by including a new set of positive and negative changes, the NARDL(l, m) equation is obtained as follows:

$$\Delta Y_t = \gamma_0 + \gamma_1 Y_{t-1} + \gamma_2^+ X_{t-1}^+ + \gamma_2^- X_{t-1}^- + \sum_{i=1}^{l} \theta_i \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^{m} \delta_i^+ \Delta X_{t-i}^+ + \sum_{i=0}^{m} \delta_i^- \Delta X_{t-i}^- + \varepsilon_t \tag{17}$$

Shin et al. (2014) proposed the F_{pss} statistic to test for cointegration among the selected variables. In the F_{pss} test, the null hypothesis H0: $\gamma_1 = \gamma_2^+ = \gamma_2^- = 0$ indicates that there is no cointegration. Rejection of the null hypothesis indicates the presence of a cointegration relationship between the variables.

The Δ in Equation (17) is the first differences operator; γ, θ and δ are the estimated parameters. In addition, γ_0 is the constant term; γ_1 and γ_2 are the long-term coefficients, while $\theta_i\ and\ \delta_i$ represent the short-term coefficients. Here, $l\ and\ m$ denote the optimal lag (lag length). The long-term parameters of the Y and X variables are as follows:

$$\beta^+ = -\frac{\gamma_2^+}{\gamma_1} \tag{18}$$

$$\beta^- = -\frac{\gamma_2^-}{\gamma_1} \tag{19}$$

In addition, the long-term asymmetric effect of the independent variable on the dependent variable has been determined. The null hypothesis rejecting the long-term asymmetric effect of the independent variable on the dependent variable is H0: $\beta^+ = \beta^-$. Rejecting the null hypotheses indicates the existence of an asymmetric relationship between the variables. The short-term asymmetric relationship between the Y and X variables is tested with the hypothesis H0: $\delta_i^+ = \delta_i^-$. Rejecting the null hypothesis indicates that there is a short-term asymmetric relationship between the dependent variable and the independent variable.

7. Findings

7.1. Unit Root Test Results

Table 3 reports the results of the unit root tests for all variables. The unit root tests were conducted using the lag length determined by the modified Akaike Information Criterion proposed by Perron and Qu (2007) in both trend and constant specifications. The results obtained from both procedures indicate that all variables are integrated of I(1).

Table 3. Results of the ADF and DF-GLS Unit Root Test

Variables	**ADF**	**DF-GLS**
U	-1.014	-1.026
Y	0.775	1.324
QGI	-1.875	-0.316
ΔU	-4.251***	-4.350***
ΔY	-4.855***	-4.919***
ΔQGI	-4.684***	-4.240***
Significance		
1%	-3.67	-2.64
5%	-2.96	-1.95
10%	-2.62	-1.61

Note: The Δ symbol represents the first differences (difference operator) of the relevant variable. The analyses include a constant term and trend. The lag length was determined based on the modified AIC, considering Perron and Qu (2007). The maximum lag length was set to 1. The ***, **, and * following the calculated test statistics for the variables indicate that they are stationary at the 1%, 5%, and 10% significance levels, respectively.

7.2. Parameter Estimation Results

7.2.1. First Differences Model

Within the framework of the first differences model, according to Table 4, it has been determined that the coefficients of economic growth and quality growth are statisticallysignificant. Accordingly, a one-unit increase in income changereduces unemployment change by 2,123 units, while a one-unit increase in quality growth changereduces unemployment change by 3,585 units. In the first differences modelit was determined that a one-unit increase in quality growthwould reduce unemployment more than an increase in economic growth. In addition, to assess the validity of the model, some diagnostic tests were performed in both models. As a result of these diagnostic tests, it was determined that there was no problem in interpreting the results of the regression analysisand that the model's estimation results were reliable.

Table 4. Findings Obtained from the First Differences Model

Y			QGI	
Variables	Coefficient		Variables	Coefficient
DY	-2,123***[0,521]		DQGI	-3,585*[1,505]
C	0,676***[0,207]		C	0,390*[0,218]
Diagnostic Test Results				
R2	0,371		0,103	
Adjusted R2	0,349		0,070	
F-statistic	16,573***		3,119*	
	Statistic	Probability	Statistic	Probability
Breusch-Godfrey LM Test	0,394	0,51	0,008	0,92
Breusch-Pagan-Godfrey Test	0,479	0,47	3,021	0,08
Jarquera Bera	0,108	0,94	0,225	0,89
Ramsey RESET Test	0,001	0,98	2,137	0,15

Note: ***, **, and * denote statistical significance at the 1%, 5%, and 10% levels, respectively. Values in square brackets indicate standard errors. The Breusch–Godfrey LM test checks for autocorrelation, the Breusch–Pagan–Godfrey test examines heteroskedasticity, the Jarque–Bera test assesses normality, and the Ramsey RESET test evaluates model specification errors.

Figure 2 shows the CUSUM test graphs for the first differences model using the economic growth indicator; Figure 3 shows the CUSUM test graphs for the first differences model using the quality growth indicator. According to these graphs, it was concluded that there was no structural break during the study period in either case.

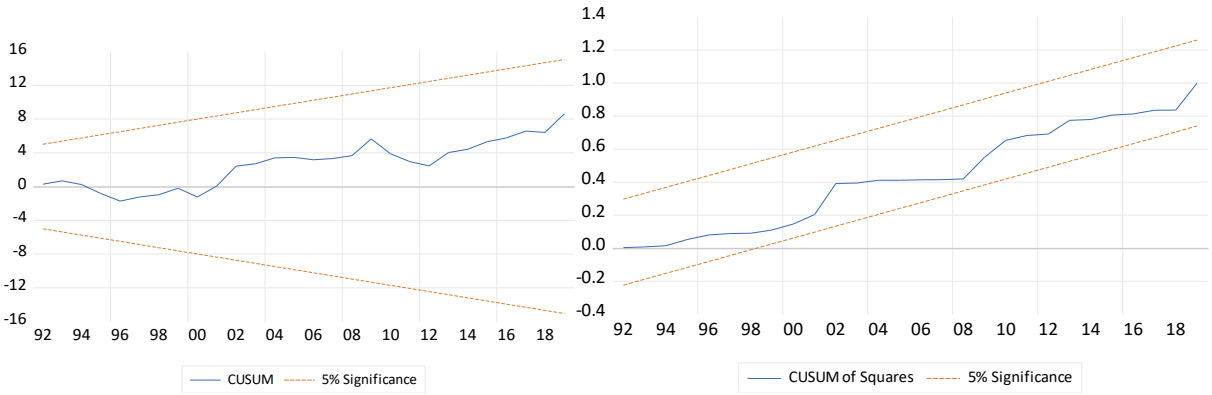

Figure 2. CUSUM and CUSUMQ Between Unemployment and Per Capita Real GDP within the First Differences Model Framework

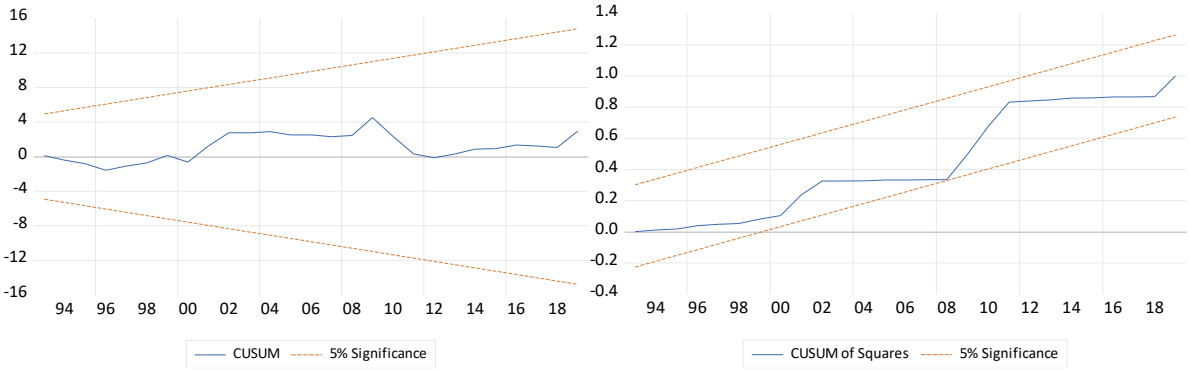

Figure 3. CUSUM and CUSUMQ Between Unemployment and QGI within the First Differences Model Framework

7.2.2. Dynamic Model

According to the results presented in Table 5, the coefficients of economic growth and quality growth are statistically significant. Accordingly, a one-unit increase in income change reduces the change in unemployment in the current period by 2,124 units, while a one-unit increase in quality growth change reduces the change in unemployment in the current period by 3,635 units. In the dynamic model, it was found that a one-unit increase in quality growth would reduce unemployment more than an increase in economic growth. In both cases, it was concluded that the first lag coefficient of the unemployment rate and the first lag coefficient of economic growth, as well as the first and second lag coefficients of quality growth, are not statistically significant, while the third and fourth lag coefficients of quality growth are statistically significant. Furthermore, to assess the validity of the model, some diagnostic tests were performed on both models. The results of the diagnostic tests also showed that there was no problem in interpreting the results of the regression analysis and that the model's estimation results were reliable.

Table 5. Findings Obtained from the Dynamic Model

Y			QGI	
Variables	Coefficient		Variables	Coefficient
DY	-2,124***[0,550]		DQGI	-3,635*[1,971]
DU(-1)	0,133[0,217]		DU(-1)	0,245[0,245]
DY(-1)	0,205[0,697]		DQGI(-1)	-1,676[2,001]
C	0,617**[0,280]		DQGI(-2)	1,870[1,946]
			DQGI(-3)	4,939**[2,020]
			DQGI(-4)	-5,867***[2,248]
			C	0,410[0,336]
Diagnostic Test Results				
R2	0,379		0,544	
Adjusted R2	0,304		0,392	
F-statistic	5,089***		3,584**	
	Statistic	Probability	Statistic	Probability
Breusch-Godfrey LM Test	0,001	0,99	0,012	0,89
Breusch-Pagan-Godfrey Test	3,425	0,09	0,715	0,56
Jarquera Bera	0,006	0,99	0,633	0,72
Ramsey RESET Test	9,82E	0,99	0,026	0,87

Note: ***, **, and * denote significance at 1%, 5%, and 10% levels, respectively. Figures in brackets represent standard errors. The maximum lag length was determined using the Akaike Information Criterion (AIC). Diagnostic tests: Breusch–Godfrey LM Test (autocorrelation), Breusch–Pagan–Godfrey Test (heteroskedasticity), Jarque–Bera Test (normality), and Ramsey RESET Test (model specification).

Figures 4 and 5 show the CUSUM test graphs for the dynamic model using the economic growth indicator and the quality growth indicator, respectively. According to these graphs, it was concluded that there was no structural break during the study period in either case.

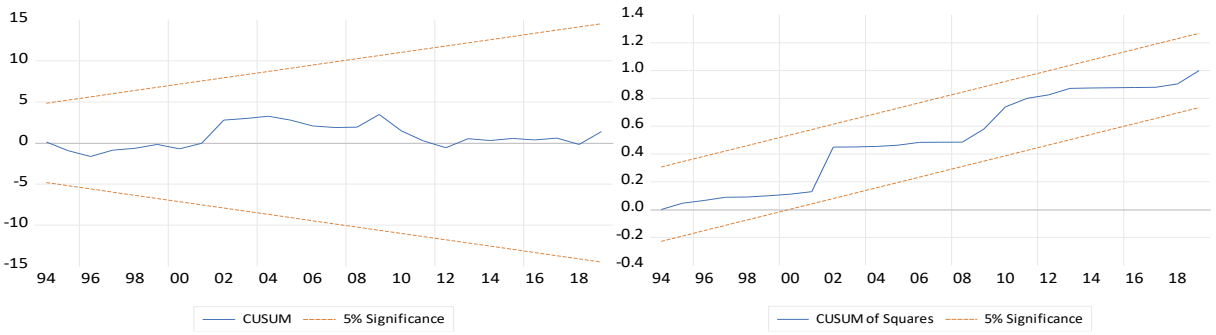

Figure 4. CUSUM and CUSUMQ Between Unemployment and Per Capita Real GDP within the Dynamic Model Framework

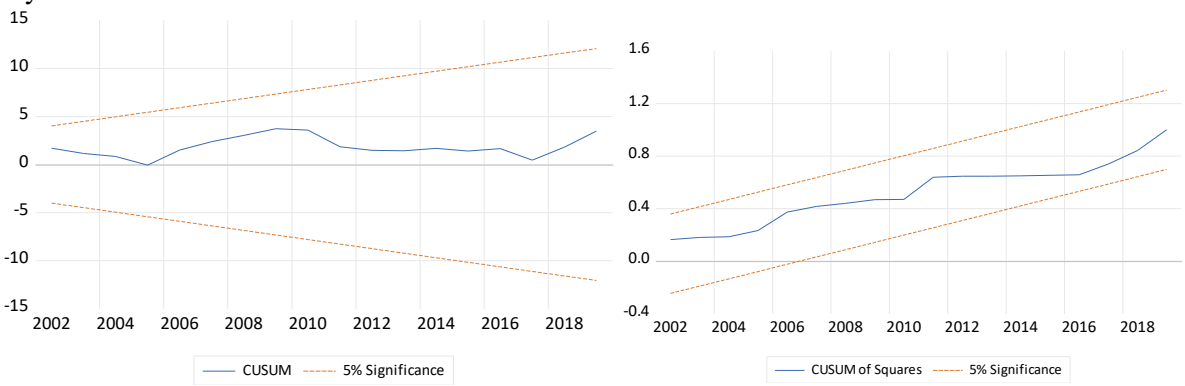

Figure 5. CUSUM and CUSUMQ Between Unemployment and QGI within the Dynamic Model Framework

7.2.3. Asymmetric Model

When examining the relationships between the unemployment rate and per capita real GDP, and between the unemployment rate and quality growth, a cointegration test was conducted for non-linear characteristics, and the results of the boundary test are presented in Panel A of table 6 According to the results, the cointegration boundary test results were determined as 2,727 and 2,028 for real GDP per capita and quality growth, respectively. This result indicates that the two variables do not move in tandem with unemployment in the long term.

Panel B of table 6 reveals the symmetric and asymmetric relationships between the variables in the long and short term. According to the results, in the long term, the relationship of both variables with unemployment is symmetric, while in the short term, only the quality growth index has an asymmetric relationship with unemployment.

Table 6. Cointegration Bounds Test and Presence of Asymmetry

Panel A	Model	F-Statistic	Lower Bound (10%)	Upper Bound (10%)
	Y	2,727	3,437	4,470
	QGI	2,028	3,437	4,470
Panel B	Model	Long-Run	Short-Run	
	Y	1,006	0,044	
	QGI	0,164	4,934**	

Note: ***, **, and * denote 1%, 5%, and 10% significance levels, respectively. The critical values in Panel A are based on a finite sample size of n = 30.

As no long-term asymmetric relationship was found between the variables, a potential short-term asymmetric relationship will be investigated. Notice that the long-run coefficients obtained from this model should be interpreted with caution and should not be regarded as evidence of a stable equilibrium relationship, and the analysis primarily focuses on short-run dynamics and adjustment processes5. In this context, the asymmetric model expressed in equation (13) has been updated as follows:

$$\Delta Y_t = \gamma_0 + \sum_{i=1}^{l} \theta_i \, \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^{m} \delta_i^{+} \, \Delta X_{t-i}^{+} + \sum_{i=0}^{m} \delta_i^{-} \, \Delta X_{t-i}^{-} + \varepsilon_t \qquad (20)$$

The results obtained by estimating Equation (20) are presented in Table 7 It has been determined that in the short term, the quality growth index has a greater impact on unemployment than per capita real GDP. It was found that a one-unit increase in per capita real GDP would reduce unemployment by 0.002 units. The effect of a decrease in per capita real GDP was not found to be statistically significant. It was determined that a one-unit increase in the change in quality growth would reduce the change in unemployment by 1.587 units; a one-unit decrease in the change in quality growth would increase the change in unemployment by 1.488 units. This finding shows that the short-term relationship between quality growth and unemployment in Türkiye is not symmetrical. The fact that positive shocks to quality growth in the short term cause a greater decrease in unemployment than the increase in unemployment caused by negative shocks demonstrates the resilience of the labour market during periods of high-quality growth. Furthermore, the short-term findings obtained from the asymmetric model indicate that a one-unit increase in quality growth will reduce unemployment more than an increase in economic growth.

[5] Although no cointegration relationship is detected, the NARDL framework is retained in this study to capture short-run asymmetric dynamics and sign-dependent adjustment processes. Unlike static asymmetric OLS models based solely on differenced variables, NARDL allows for a dynamic specification with lagged responses and decomposed positive and negative shocks. Therefore, its use is motivated not by long-run equilibrium analysis, but by its ability to model short-run asymmetry and dynamic adjustment mechanisms.

Table 7. Findings from the Asymmetric Model (Short Run)

Y		**QGI**	
Variables	Coefficient	Variables	Coefficient
U(-1)	0,095[0,175]	U(-1)	-0,004[0,007]
Y^+	-0,002**[0,001]	QGI^+	-1,587***[0,059]
Y^-	-0,002[0,001]	QGI^-	1,488***[0,157]
C	0,664*[0,384]	C	0,299***[0,007]
Diagnostic Test Results			
	Y	QGI	
R2	0,708	0,684	
Adjusted R2	0,675	0,646	
F-statistic	21,078***	18,086***	
	Statistic (Probability)	Statistic (Probability)	
Breusch-Godfrey LM Test	0,433 (0,46)	0,005 (0,93)	
Breusch-Pagan-Godfrey Test	0,893 (0,43)	0,867 (0,46)	
Jarquera Bera	1,200 (0,54)	0,841 (0,65)	
Ramsey RESET Test	0,001 (0,97)	0,752 (0,39)	

Note: ***, **, and * denote statistical significance at 1%, 5%, and 10% levels, respectively. Values in square brackets indicate standard errors. The maximum lag lengths of the asymmetric model were determined according to AIC. Diagnostic tests: Breusch–Godfrey LM Test (autocorrelation), Breusch–Pagan–Godfrey Test (heteroskedasticity), Jarque–Bera Test (normality), and Ramsey RESET Test (model specification). Lagged values of Y and QGI variables are not reported.

Some diagnostic tests were performed to assess the adequacy of the model. The results of the diagnostic tests showed that there were no issues with interpreting the results of the regression analysis and that the model's prediction results were reliable.

Figures 6 and 7 show the CUSUM test graphs for the asymmetric model, where the economic growth indicator is used in Figure 6 and the quality growth indicator is used in Figure 7 According to these graphs, it is concluded that there was no structural break during the study period in either case.

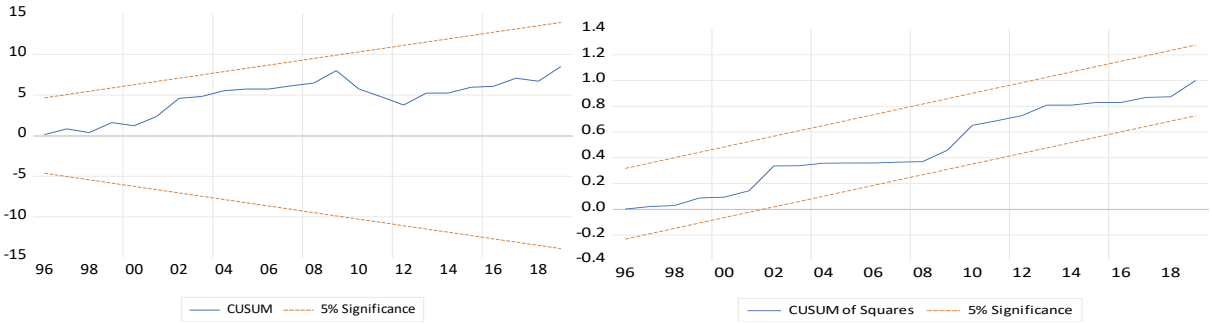

Figure 6. CUSUM and CUSUMQ Between Unemployment and Per Capita Real GDP within the Asymmetric Model Framework

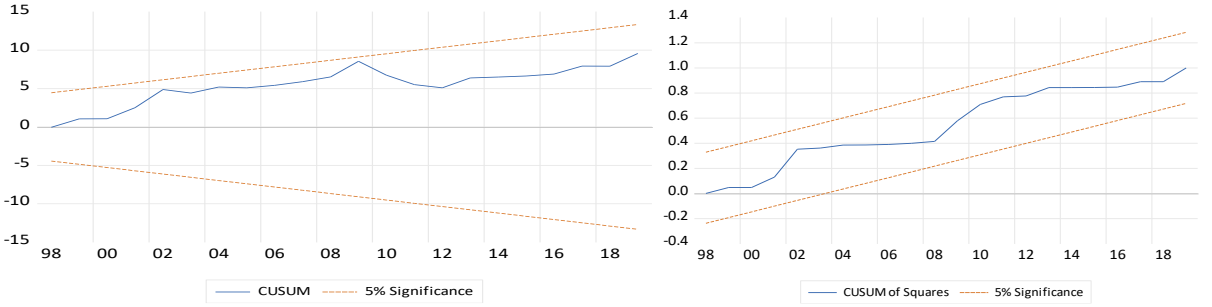

Figure 7. CUSUM and CUSUMQ Between Unemployment and QGI within the Asymmetric Model Framework

Table 8 summarises the Okun coefficients obtained from three different model specifications. Since GDP growth and the QGI are measured on different scales, direct comparison of coefficient magnitudes may be misleading. To ensure comparability, we re-estimate the baseline models using standardized variables via an IQR-based approach. While standardized beta coefficients are commonly used to address scale differences across regressors, their interpretation may be distorted when the variables exhibit substantially different levels of variability. In the present study, conventional growth is proxied by the first difference of per capita income, which displays considerably higher dispersion than the bounded QGI. In such settings, standardized coefficients may primarily reflect volatility differences rather than economically meaningful variation. To mitigate this concern, we complement the analysis with an interquartile range (IQR)-based impact measure. By focusing on the typical variation captured by the difference between the 75th and 25th percentiles, the IQR-based approach provides a robust and scale-independent comparison of the unemployment response to representative changes in each explanatory variable. Therefore, we also report IQR results in Table 8 alongside the regression coefficients to ensure comparability.

Table 8. Findings from the Difference, Dynamic, and Asymmetric Models

	First Differences Model		Dynamic Model		Asymmetric Model	
	Regression Coefficient	IQR-based	Regression Coefficient	IQR-based	Regression Coefficient	IQR-based
Y	-2,123***	-0,105	-2,124***	-0,105		
QGI	-3,585*	-1,01	-3,635*	-1,024		
Y^+					-0,002**	-0,000099
Y^-					-0,002	-0,000099
QGI^+					-1,587***	-0,4473
QGI^-					1,488***	0,4194

Note: ***, **, and * denote statistical significance at the 1%, 5%, and 10% levels, respectively. Reported coefficients for the dynamic model refer to variables without lags.

7.3. Ethics Committee Approval

This research complied with ethical principles throughout the conceptual framework, application of data collection tools, data collection, analysis, and interpretation of the data. The ANKAD Editorial Board assumes no responsibility for any ethical violations encountered. All responsibility lies with the authors. I hereby declare that this work has not been submitted for evaluation to any academic publication platform other than ANKAD. All rules specified in the "Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive" have been adhered to in this study. None of the actions specified in the second section of the directive, "Actions Contrary to Scientific Research and Publication Ethics," have been taken. The data used in this research were obtained from publicly available databases, including the Turkish Statistical Institute and the World Bank World Development Indicators. Therefore, since the document analysis technique was used, ethics committee approval was not required.

8. POLICY IMPLICATIONS AND DISCUSSIONS

This study provides an important implication for future unemployment projections (forecasting models). Specifically, unemployment projections that use GDP growth as the explanatory variable instead of quality growth may lead to inaccurate estimates of the number of unemployed (or the unemployment rate). This conclusion becomes even more important during periods of economic downturn when cyclical unemployment rises. As a potential consequence, if a scenario arises in which the actual number of unemployed exceeds the projected figure6, the likelihood that policies designed to combat unemployment will fail to achieve their targets will increase. This conclusion becomes even more important during periods of economic contraction when cyclical unemployment rises.

However, the findings emphasize the importance of prioritizing quality growth when developing policies to combat unemployment in Türkiye. Accordingly, a number of policy recommendations can be

[6] The findings of the study point to a high likelihood of this scenario materializing.

developed given the empirical results in this study. First, investing in health and education can help increase quality growth to combat unemployment. The strong link between quality growth and low unemployment rates highlights the strategic role of health and education in a country's economic structure. Investments in these areas not only increase social welfare and the quality of human capital but also directly contribute to job expansion and a reduction in unemployment rates. In this context, increasing financial resources allocated to educational institutions, regularly updating curricula in line with labor market needs, and strengthening public health infrastructure are among the key policy tools.

Diversifying economic sectors also matters in the fight against unemployment. A strategic sectoral structure approach prevents economic growth from being concentrated in a limited number of sectors, thus enabling a more inclusive and balanced growth process. Policies developed in this direction should aim to increase sectoral diversity, support new and emerging sectors, and strengthen their job-creating capacity. In this way, the spread of economic activity across a broad base can be ensured, making the positive effects on the labor market permanent.

Third, ensuring the stability of economic growth can also assist policymakers. Reducing fluctuations in the economic growth process should be among the fundamental priorities of sustainable development. To this end, it is important to create policy frameworks that encourage both domestic and foreign investment, increase the depth and efficiency of financial markets, and establish a robust financial structure that will strengthen the economy's resilience to external shocks. Strengthening the financial sector, along with achieving stability in economic growth, will contribute to a healthier functioning of the economic system; thus, by reducing irregularities in resource allocation, it will support increased employment.

Fourth, balancing demand composition can work as a strong mechanism. Achieving a balanced structure between domestic and external demand factors increases the economy's resilience to external shocks, contributing to stable growth and the maintenance of sustainable employment levels. Policy tools implemented within this framework may include supporting domestic production and industries, developing effective trade policies to improve the structure of foreign trade, and strengthening domestic demand through fiscal policies. In this way, economic stability and employment continuity will be supported by reducing imbalances in the demand structure.

Five, harnessing the growth potential would be useful in this issue. Focusing on the intrinsic power of growth allows for the development of policy frameworks that ensure economic activity provides real added value to the economy. Policies formulated in this direction will significantly support job creation while also contributing to sustainable economic progress.

Last but not least, leveraing the pro-poor nature of quality growth can be crucial. Quality growth stands out for its strong, stable, and sustainable structure, as well as its ability to increase productivity and contribute to poverty reduction. Supporting this type of growth process enables an increase in living standards and social welfare, while also creating a more favorable economic environment for expanding employment opportunities. Therefore, promoting high-quality growth with pro-poor characteristics can be considered a critical policy tool for inclusive growth and sustainable job creation.

In conclusion, Türkiye's strategy to combat unemployment needs to address economic growth not only through quantitative indicators but also from a more comprehensive and qualitative perspective. The empirical findings of this study reveal that high-quality growth is a stronger predictor of unemployment trends; this indicates that future policies should prioritize a multidimensional and holistic approach. This approach not only accelerates economic activity but is also robust, sustainable, pro-poor and socially beneficial, enabling lasting success in combating unemployment.

9. CONCLUSION

This study investigates the validity of Okun's Law in the Turkish economy during the period 1990-2019. It also revises the analysis of Okun's Law in Türkiye by using a quality growth index that can address the layers of economic growth from a broader perspective. To this end, the QGI proposed by Mlachila, Tapsoba and Tapsoba (2017) for developing economies has been calculated. The main hypothesis put forward in this context is that ‘quality growth will reduce unemployment more than quantitative

expansion measured by GDP growth. To test the hypothesis, Okun's Law's first differences model, dynamic model, and asymmetric model were used with annual data from 1990 to 2019.

When the findings obtained from empirical analyses are evaluated in general, it has been determined that the negative effect of quality growth on unemployment is greater than the negative effect of quantitative growth. This finding is consistent with the results obtained from Okun's Law's first differences model, dynamic model, and asymmetric model. When the empirical analysis results are evaluated in terms of the proposed hypothesis, it has been determined that the hypothesis, which states that 'quality growth will reduce unemployment more than quantitative expansion measured by GDP growth,' has been confirmed by the findings.

In developing economies, growth is not merely about increasing national income; it is a vital factor concerning the welfare and livelihoods of the entire population. Similarly, unemployment is not merely a statistic; it is a critical indicator with social and economic costs. Therefore, understanding the validity and consequences of Okun's Law in developing countries such as Türkiye is a critical step towards creating policies that align with the goals of welfare-enhancing expansion and job creation. In this context, a strategic transformation by policymakers has become inevitable. Developing countries must act not only with policies aimed at rapid economic growth but also with a strategic vision focused on quality-oriented inclusive growth. Policies must be revised to support the fundamental elements of quality growth, ensuring that every segment of society benefits from economic development. This approach is indispensable in combating unemployment.

Based on the scope of the present study, it is possible to offer some recommendations to researchers who will conduct future studies on this topic. Firstly, in order to emphasise the inclusiveness and sustainability of growth, researchers can analyse its impact on unemployment by considering the quality growth index from a broader perspective (including dimensions such as institutional quality and environmental quality). Secondly, by estimating the non-linear threshold effect of growth on unemployment, the threshold values obtained for quantitative growth and quality growth variables can be compared. Thirdly, the framework employed in this study does not explicitly model simultaneity relationships. However, this choice is consistent with the empirical purpose of the paper, which is not to identify the direct causal effect of QGI on unemployment, but to examine whether the Okun relationship differs across alternative levels of growth quality. Accordingly, the estimated coefficients should be interpreted as regime-specific or conditional associations rather than as causal effects running from QGI to unemployment. Addressing this potential endogeneity through instrumental variable approaches or structural modeling strategies therefore remains an important avenue for future research. Finally, structural breaks in the Turkish economy during the sample period, particularly the 1994, 2001, 2008, and 2018 crisis episodes, constitute another limitation. These breaks are not explicitly included in the baseline model because their consistent treatment would require the Okun-type regression structure itself to vary across break dates or regimes, which is difficult to implement with the limited time dimension of the dataset. Therefore, the estimated coefficients should be interpreted as average full-sample relationships rather than stable parameters across all crisis and non-crisis periods. If the growth–unemployment relationship changes across structural episodes, the reported coefficients may mask regime-specific heterogeneity. Future studies may address this issue through break-adjusted or regime-sensitive modeling strategies.

REFERENCES

Abdi, H., & Williams, L. J. (2010). Principal component analysis. Wiley interdisciplinary reviews: computational statistics, 2(4), 433-459. https://doi.org/https://doi.org/10.1002/wics.101

Abou-Ali, H., & Abdelfattah, Y. M. (2013). Integrated paradigm for sustainable development: A panel data study. Economic Modelling, 30, 334-342. https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.econmod.2012.09.016

Akram, M., Hussain, S., Raza, S. H., & Masood, S. (2014). An empirical estimation of Okun's Law in context of Pakistan. Journal of Finance and Economics, 2(5), 173-177. https://doi.org/10.12691/jfe-2-5-7

Ali, I., & Son, H. H. (2007). Defining and measuring inclusive growth: application to the Philippines.

Ali, I., & Zhuang, J. (2007). Inclusive growth toward a prosperous Asia: Policy implications.

Anand, R., Mishra, M. S., & Peiris, M. S. J. (2013). Inclusive growth: Measurement and determinants. International Monetary Fund.

Baldacci, E., Clements, B., Gupta, S., & Cui, Q. (2008). Social spending, human capital, and growth in developing countries. World development, 36(8), 1317-1341. https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2007.08.003

Barro, R. J. (1991). Economic growth in a cross section of countries. The quarterly journal of economics, 106(2), 407-443. https://doi.org/https://doi.org/10.2307/2937943

Bilas, V., Franc, S., & Bošnjak, M. (2014). Determinant factors of life expectancy at birth in the European Union countries. Collegium antropologicum, 38(1), 1-9.

Brezina, I., Pekár, J., Čičková, Z., & Reiff, M. (2016). Herfindahl–Hirschman index level of concentration values modification and analysis of their change. Central European journal of operations research, 24(1), 49-72. https://doi.org/https://doi.org/10.1007/s10100-014-0350-y

Candès, E. J., Li, X., Ma, Y., & Wright, J. (2011). Robust principal component analysis? Journal of the ACM (JACM), 58(3), 1-37. https://doi.org/https://doi.org/10.1145/1970392.197039

Commission on Growth. (2008). The growth report: Strategies for sustained growth and inclusive development. World Bank Publications.

Cooray, A. V. (2009). The role of education in economic growth. Proceedings of the 2009 Australian Conference of Economists, 1-27.

Cutter, S. L., Burton, C. G., & Emrich, C. T. (2010). Disaster resilience indicators for benchmarking baseline conditions. Journal of Homeland Security & Emergency Management, 7(1), 1-22.

Diao, X., Rattsø, J., & Stokke, H. E. (2006). Learning by exporting and structural change: A Ramsey growth model of Thailand. Journal of Policy Modeling, 28(3), 293-306. https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2005.10.007

Dollar, D. (1992). Outward-oriented developing economies really do grow more rapidly: evidence from 95 LDCs, 1976-1985. Economic development and cultural change, 40(3), 523-544. https://doi.org/https://www.jstor.org/stable/1154574

Dollar, D., & Kraay, A. (2002). Growth is Good for the Poor. Journal of economic growth, 7(3), 195-225. https://doi.org/https://doi.org/10.1023/A:1020139631000

Dunteman, G. H. (1989). Principal components analysis (Vol. 69). Sage.

Filmer, D., & Pritchett, L. (1997). Child mortality and public spending on health: how much does money matter? (Vol. 1864). World Bank Publications. Washington, DC. No. 1864.

Habito, C. F. (2009). Patterns of inclusive growth in developing Asia: Insights from an enhanced growth-poverty elasticity analysis.

Hanushek, E. A., & Woessmann, L. (2008). The role of cognitive skills in economic development. Journal of economic literature, 46(3), 607-668. https://doi.org/10.1257/jel.46.3.607

Hotelling, H. (1933). Analysis of a complex of statistical variables into principal components. Journal of educational psychology, 24(6), 417. https://doi.org/https://doi.org/10.1037/h0071325

Ianchovichina, E., & Lundström, S. (2009). Inclusive growth analytics: Framework and application. World Bank Policy Research Working Paper(4851).

International Monetary Fund. (2017). Fostering Inclusive Growth. Staff Note for the discussion at the Meeting of G20.

Iqbal, J., Aziz, S., & Nosheen, M. (2022). The asymmetric effects of exchange rate volatility on US–Pakistan trade flows: New evidence from nonlinear ARDL approach. Economic Change and Restructuring, 55(1), 225-255. https://doi.org/https://doi.org/10.1007/s10644-020-09310-8

Jolliffe, I. (2011). Principal component analysis. In International encyclopedia of statistical science (pp. 1094-1096). Springer.

Kakwani, N., & Pernia, E. M. (2000). What is pro-poor growth? Asian development review, 18(01), 1-16. https://doi.org/https://doi.org/10.1142/S0116110500000014

Klasen, S. (2010). Measuring and monitoring inclusive growth: Multiple definitions, open questions, and some constructive proposals. Asian Development Bank, Working Paper Series No 12, June. .

Knotek, E. S. (2007). How useful is Okun's law? Economic Review-Federal Reserve Bank of Kansas City, 92(4), 73.

Lopez, R., Thomas, V., & Wang, Y. (2008). The quality of growth: Fiscal policies for better results. Lopez, Ramon, Vinod Thomas, Yan Wang.

Lu, C., Qiao, J., & Chang, J. (2017). Herfindahl–Hirschman Index based performance analysis on the convergence development. Cluster computing, 20(1), 121-129. https://doi.org/https://doi.org/10.1007/s10586-017-0737-3

Martinez, M. M., & Mlachila, M. M. (2013). The quality of the recent high-growth episode in Sub-Saharan Africa. International Monetary Fund.

Mekdad, Y., Dahmani, A., & Louaj, M. (2014). Public spending on education and economic growth in Algeria: Causality test. International Journal of Business and Management, 2(3), 55.

Mlachila, M., Tapsoba, R., & Tapsoba, S. (2015). A quest for quality. Finance & Development, 52(2), 14-17.

Mlachila, M., Tapsoba, R., & Tapsoba, S. J. (2017). A quality of growth index for developing countries: A proposal. Social Indicators Research, 134(2), 675-710. https://doi.org/https://doi.org/10.1007/s11205-016-1439-6

Or, Z. (2000). Determinants of health outcomes in industrialised countries: a pooled, cross-country, time-series analysis. OECD Economic studies, 53-78.

Pearson, K. (1901). LIII. On lines and planes of closest fit to systems of points in space. The London, Edinburgh, and Dublin philosophical magazine and journal of science, 2(11), 559-572. https://doi.org/https://doi.org/10.1080/14786440109462720

Perron, P., & Qu, Z. (2007). A simple modification to improve the finite sample properties of Ng and Perron's unit root tests. Economics letters, 94(1), 12-19. https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.econlet.2006.06.009

Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. Journal of applied econometrics, 16(3), 289-326. https://doi.org/https://doi.org/10.1002/jae.616

Petrovska, M., & Mihajlovska, E. M. (2013). Measures of financial stability in Macedonia. Journal of central banking Theory and practice, 2(3), 85-110.

Piabuo, S. M., & Tieguhong, J. C. (2017). Health expenditure and economic growth-a review of the literature and an analysis between the economic community for central African states (CEMAC) and selected African countries. Health economics review, 7(1), 23. https://doi.org/https://doi.org/10.1186/s13561-017-0159-1

Poças, A. I., & Soukiazis, E. (2010). Health status determinants in the OECD countries. A panel data approach with endogenous regressors. Estudos do GEMF(4), 1-25.

Rubio, D. J. (2011). The impact of decentralization of health services on health outcomes: evidence from Canada. Applied Economics, 43(26), 3907-3917. https://doi.org/https://doi.org/10.1080/00036841003742579

Schober, P., Boer, C., & Schwarte, L. A. (2018). Correlation coefficients: appropriate use and interpretation. Anesthesia & analgesia, 126(5), 1763-1768. https://doi.org/10.1213/ANE.0000000000002864

Shin, Y., Yu, B., & Greenwood-Nimmo, M. (2014). Modelling asymmetric cointegration and dynamic multipliers in a nonlinear ARDL framework. In Festschrift in honor of Peter Schmidt: Econometric methods and applications (pp. 281-314). Springer. https://doi.org/https://doi.org/10.1007/978-1-4899-8008-3_9

Sohail, M. T., Ullah, S., Majeed, M. T., & Usman, A. (2021). Pakistan management of green transportation and environmental pollution: a nonlinear ARDL analysis. Environmental Science and Pollution Research, 28(23), 29046-29055. https://doi.org/https://doi.org/10.1007/s11356-021-12654-x

Thomas, V., Dailami, M., Dhareshwar, A., Kaufmann, D., Kishor, N., López, R. E., & Wang, Y. (1999). The quality of growth. Ekistics, 13-20.

Udeagha, M. C., & Ngepah, N. (2021). The asymmetric effect of trade openness on economic growth in South Africa: a nonlinear ARDL approach. Economic Change and Restructuring, 54(2), 491-540. https://doi.org/https://doi.org/10.1007/s10644-020-09285-6

World Health Organization. (2005). Make every mother and child count: The World Health Report. World Health Organization.

Zakariene, J. (2024). The effect of macroeconomic indicators on economic growth in Lithuania. Ecoforum Journal, 13(3), 1-8.

APPENDIX

Appendix A. Table of Variables

Variable	Measurement	Source
GDP Per Capita Growth Rate	Represents the annual change in output per person.	World Development Indicators (WDI)
Herfindahl-Hirschman Index (HHI	An export product diversification index that measures market concentration by emphasizing the individual market shares of firms.	World Integrated Trade Solution (WITS)
Net External Demand (as % of GDP)	Shows the share of net external demand as a percentage of GDP.	WDI
Infant Mortality Rate	Indicates the number of infants dying before reaching one year of age per 1,000 live births in a given year.	WDI
Life Expectancy at Birth	Represents the number of years a newborn infant would live if prevailing patterns of mortality at the time of its birth were to stay the same throughout its life.	WDI
Mean Years of Schooling	Indicates a country's level of education.	United Nations Development Programme (UNDP)

Appendix B. List of Variables Used in the Study

Variable	Description	Data Source	Period
U	Unemployment Rate	Turkish Statistical Institute (TÜİK)	1990-2019
Y	Real GDP per Capita GDP (in 2015 constant US dollars)	WDI	1990-2019
QGI	Quality Growth Index	It has been created by us using the Principal Component Analysis method.	1990-2019

Appendix C. PCA Output

Panel 1. Summary of Principal Component Analysis (PCA): Growth Fundamentals			
Component	Eigenvalue	% of Variance	Cumulative %
1	1.777	44.42	44.42
2	1.203	30.06	74.48
3	0.728	18.19	92.68
4	0.293	7.31	100.00
Panel 2. Summary of Principal Component Analysis (PCA): Social Outcomes			
Component	Eigenvalue	% of Variance	Cumulative %
1	1.983	99.12	99.15
2	0.017	0.88	100.00
Panel 3. Summary of Principal Component Analysis (PCA): QGI			
Component	Eigenvalue	% of Variance	Cumulative %
1	1.524	76.20	76.19
2	0.476	23.80	100.00

Araştırma Makalesi / Research Article

Quality Growth and Okun's Law in Türkiye

Türkiye'de Kaliteli Büyüme ve Okun Yasası

Mücahit ÜLGER & Mert TOPCU

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.427

Geliş/Received: 19/01/2026	Kabul/Accepted: 13/05/2026

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Giriş

Ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişki, makroekonomi teorisi ve politika analizinde on yıllardır merkezi bir konu olmuştur. Bu ilişkiyi ele alan en etkili çerçevelerden biri, Arthur Okun (1962) tarafından ortaya atılan ve çıktı büyümesi ile işsizlik arasında ters bir ilişki olduğunu öne süren Okun Yasası'dır. Okun Yasası gelişmiş ekonomilerde kapsamlı bir şekilde test edilmiş olsa da, işgücü piyasalarının genellikle yapısal katılıklar, kayıt dışılık, demografik baskılar ve değişken büyüme dinamikleriyle karakterize edildiği gelişmekte olan ekonomilerde geçerliliği ve istikrarı daha belirsizdir.

Türkiye, Okun Yasası'nı yeniden incelemek için özellikle önemli bir örnek teşkil etmektedir. 1990'ların başından bu yana, Türkiye ekonomisi, ticaret liberalleşmesi, finansal derinleşme, yapısal reformlar ve makroekonomik istikrarsızlık dönemleri de dahil olmak üzere önemli ekonomik, politik ve kurumsal dönüşümler geçirmiştir. Güçlü ekonomik büyüme dönemlerine rağmen, işsizlik—özellikle genç ve uzun süreli işsizlik—sürekli olarak yüksek seviyelerde kalmıştır. Bu paradoks, Türkiye'deki büyümenin yeterince kapsayıcı veya istihdam yaratıcı olmayabileceğini düşündürmektedir. Sonuç olarak, yalnızca GSYH büyümesi gibi nicel göstergelere dayanmak, büyüme-işsizlik ilişkisi konusunda yanıltıcı sonuçlara yol açabilir.

Son teorik ve ampirik tartışmalar, ekonomik büyümenin yalnızca büyüklüğüyle değil, kalitesiyle de değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Kapsayıcı büyümeyle yakından ilişkili olan kaliteli büyüme kavramı, büyümenin sürdürülebilir, istikrarlı, verimliliği artırıcı ve yoksulluğun azaltılması, eşitlik ve istihdam yaratma açısından sosyal olarak faydalı olup olmadığını ortaya koymaktadır. Bu perspektiften yola çıkarak, Mlachila vd. (2017), hem içsel büyüme özelliklerini hem de sosyo-ekonomik sonuçları yakalayan kapsamlı bir Kaliteli Büyüme Endeksi (QGI) önermektedir. Bununla birlikte, bu endeksin ampirik uygulamaları sınırlı kalmakta ve işgücü piyasası dinamikleri üzerindeki etkileri Okun Yasası çerçevesinde henüz incelenmemiştir.

Bu bağlamda, bu çalışmanın temel amacı, ekonomik büyümenin kaliteye göre ayarlanmış bir ölçüsünü dahil ederek, 1990-2019 dönemi boyunca Türkiye'de Okun Yasası'nın geçerliliğini yeniden değerlendirmektir. Merkezi hipotez, kalite büyümesinin, geleneksel GSYH tabanlı büyümeye göre işsizliği daha etkili bir şekilde azalttığıdır. Bu çalışma, Okun Yasası'nı Kaliteli Büyüme Endeksini kullanarak yeniden gözden geçirme girişiminin ilk örneğini temsil etmekte ve böylece hem kavramsal hem de ampirik olarak literatüre katkıda bulunmaktadır.

Model ve Yöntem

Ampirik analiz Türkiye ekonomisine odaklanmakta ve 1990-2019 yılları arasındaki yıllık dönemi kapsamaktadır. İşsizlik, iki alternatif yöntemle ölçülen ekonomik büyümenin bir fonksiyonu olarak

modellenmiştir: geleneksel kişi başına reel GSYH büyümesi ve kaliteye göre ayarlanmış bir büyüme göstergesi. Kaliteli Büyüme Endeksi, Mlachila vd. (2017) tarafından önerilen çerçeveye göre hesaplanmıştır. Ancak önemli bir metodolojik yenilik içermektedir. Endeksin alt bileşenleri için eşit ağırlıklar varsaymak yerine, bu çalışma, veriye dayalı ağırlıkları belirlemek için Temel Bileşen Analizi (PCA) kullanmaktadır. Bu da kaliteli büyümenin her boyutunun göreceli öneminin daha doğru bir şekilde temsil edilmesini sağlamaktadır.

Okun Yasası'nın farklı spesifikasyonlar altında sağlamlığını test etmek için üç ekonometrik model kullanılmıştır: fark modeli, dinamik model ve asimetrik model. Bu modeller, büyüme-işsizlik ilişkisindeki kısa vadeli dinamikleri, gecikmeli etkileri ve potansiyel doğrusal olmayan ilişkileri yakalamaktadır. Metodolojik odak ve tutarlılığı korumak için açık modeli ile uyumlaştırılmış trend ve esneklik modeli kasıtlı olarak dışlanmıştır. Okun Yasası hipotezinde kullanılan üç modeli tahmin etmek için En Küçük Kareler (OLS) ve Doğrusal Olmayan Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif (NARDL) sınır testi yöntemleri kullanılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Bu çalışma, 1990-2019 dönemi boyunca Türkiye ekonomisinde Okun Yasası'nın geçerliliğini incelemektedir. Bunu yaparken, ekonomik genişlemenin çok boyutlu doğasını yakalayan bir büyüme kalitesi perspektifi ekleyerek Okun Yasası'nın geleneksel analizini genişletmektedir. Bu amaçla, Mlachila, Tapsoba ve Tapsoba (2017) tarafından gelişmekte olan ekonomiler için geliştirilen Kaliteli Büyüme Endeksi Türkiye için hesaplanmıştır. Çalışmanın temel hipotezi, nitelikli büyümenin, GSYH ile ölçülen niceliksel büyümeden daha güçlü bir işsizliği azaltıcı etkiye sahip olduğunu öne sürmektedir. Bu hipotezi ampirik olarak test etmek için, Okun Yasası, 1990-2019 dönemini kapsayan yıllık veriler kullanılarak fark modeli, dinamik model ve asimetrik model ile tahmin edilmiştir.

Ampirik bulgular, çalışmanın temel hipotezini tutarlı bir şekilde desteklemektedir. Fark modelinden elde edilen sonuçlar, hem ekonomik büyümenin hem de kaliteli büyümenin işsizliği önemli ölçüde azalttığını ortaya koymaktadır; ancak etkinin büyüklüğü kaliteli büyüme için önemli ölçüde daha fazladır. Özellikle, kaliteli büyümedeki bir birimlik artış, GSYH bazlı büyümedeki benzer bir artıştan daha fazla işsizliği azaltmaktadır ve bu da yüksek kaliteli büyümenin üstün istihdam yaratma kapasitesini vurgulamaktadır.

Dinamik model, kaliteli büyümenin işsizlik azalması üzerinde geleneksel büyümeden daha güçlü bir eş zamanlı etki gösterdiğini ortaya koyarak bu bulguları güçlendirmektedir. GSYH büyümesinin gecikmeli etkileri büyük ölçüde önemsiz olsa da, kaliteli büyüme ile ilişkili birkaç gecikme katsayısı istatistiksel olarak anlamlıdır ve bu da büyüme kalitesindeki iyileşmelerin işgücü piyasası üzerinde daha kalıcı etkilere sahip olduğunu göstermektedir.

Asimetrik model, ilişkinin doğrusal olmayan doğasına ilişkin daha fazla bilgi sağlamaktadır. İşsizlik ile her iki büyüme ölçütü arasında uzun vadeli bir eşbütünleşme tespit edilmemesine rağmen, kısa vadeli dinamikler önemli asimetrileri ortaya koymaktadır. Özellikle, kaliteli büyümeye yönelik pozitif şoklar, negatif şokların neden olduğu işsizlik artışından daha büyük bir işsizlik azalmasına yol açmaktadır. Bu asimetri, yüksek kaliteli büyüme dönemlerinde işgücü piyasasının belirli bir direnç gösterdiğini işaret etmektedir. Buna karşılık, kişi başına düşen GSYH büyümesi daha zayıf ve büyük ölçüde simetrik kısa vadeli etkiler sergilemektedir. Genel olarak, bulgular Türkiye'de işsizliği azaltmada niceliksel büyümeden ziyade niteliksel büyümenin daha etkili olduğunu göstermektedir.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

Kına Gecesi Organizasyonlarında Yeni Gelinlerin Kıyafet Tercihlerinin Gösterişçi Tüketim Bağlamında Nitel Bir İncelemesi

A Qualitative Study on New Brides' Attire Choices in Henna Night Events in the Context of Conspicuous Consumption

Burcu BAŞARAN[1] **& Fatma İNNECİ**[2]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.429

Geliş/Received: 22/01/2026	Kabul/Accepted: 13/05/2026

Öz

Kına gecesi organizasyonu gösterişçi tüketim davranışlarının yoğun olarak gözlemlendiği sosyal etkinlikler arasında yer almaktadır. Bu araştırma kına gecesi organizasyonlarında gösterişçi tüketimin yeni gelinlerin kıyafet tercihlerine etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, toplumsal değerlerin, kültürel normların ve bireysel prestijin bu tür organizasyonlarda yeni gelinlerin kına kıyafetleri tercihleri üzerindeki etkisini anlamaya çalışmaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme soruları ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubunu maksatlı örneklem yöntemiyle seçilmiş, son dört yıl içerisinde evlenen 19 yeni gelin oluşturmaktadır. Elde edilen veriler içerik analizine tabi tutularak tematik olarak kodlanmıştır. MAXQDA yazılımı aracılığıyla veriler tema, kategori ve koodlara ayrılarak değerlendirilmiş. Elde edilen veriler tümevarımsal yorumsayıcı yaklaşımla betimsel olarak yorumlanmış, birebir katılımcı görüşlerine yer verilmiştir. Yeni gelinlerin kıyafet tercihlerinde gösterişçi tüketim motivasyonlarının doğrudan etkili olduğu görülmüştür. İçsel motivasyonların yeni gelinlerin gösterişçi tüketim davranışlarında daha etkili olduğu belirlenmiştir. Gelinler bireysel estetik ve beğeni ile çevre baskısı arasında kaldıklarında hem kendi tatminlerini sağlamak hem de çevrenin beklentilerini karşılamak amacıyla gösterişçi tercihlere yönelmiştir. Çoklu kıyafet değişimi ve abartılı organizasyonlar maddi ve mental yük oluşturmuş; gösterişçi tüketim yeni gelinlere bireysel tatmin ve prestij sağlarken aynı zamanda yorgunluk ve ekonomik zorluk oluşturmuştur. Kına gecesi organizasyonları bireylerin hem duygusal tatmin hem de toplumsal görünürlük arayışlarını bir arada gerçekleştirdiği çok katmanlı bir tüketim sahnesi haline gelmiştir. Bu bağlamda kıyafet tercihlerinin yalnızca moda ve estetik ile değil, aynı zamanda kültürel kimlik, sosyal statü, sosyal prestij ve bireysel psikolojiyle doğrudan ilişkili olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Gösterişçi tüketim, kına gecesi, kına kıyafeti, sosyal statü, sosyal prestij.*

Abstract

Henna night organizations are among the social events where conspicuous consumption behaviors are intensely observed. This research aims to examine the effects of conspicuous consumption on the clothing preferences of new brides in henna night organizations. The study seeks to understand the influence of social values, cultural norms, and individual prestige on the clothing preferences of new brides in such events. A qualitative research method was employed. Semi-structured interview questions were used to conduct interviews. The study group was

[1] **Sorumlu Yazar/Corresponding Author**, Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Moda Tasarımı Bölümü, Selçuklu, Konya, Türkiye sezerburcu81@hotmail.com

[2] Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Moda Tasarımı ABD, Selçuklu, Konya, Türkiye fatmaeryigit96@hotmail.com

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Başaran, B. & İnneci, F. (2026). Kına Gecesi Organizasyonlarında Yeni Gelinlerin Kıyafet Tercihlerinin Gösterişçi Tüketim Bağlamında Nitel Bir İncelemesi. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 10(3),1429-1452.

selected through purposive sampling and consisted of 19 new brides who married within the last four years. The obtained data were subjected to content analysis and thematically coded. Through the MAXQDA software, the data were categorized into themes and codes for evaluation. The data were interpreted descriptively using an inductive interpretive approach, while direct participant statements were included. It was found that conspicuous consumption motivations had a direct impact on the clothing preferences of new brides. Internal motivations were determined to be more influential in the conspicuous consumption behaviors of new brides. When brides were caught between individual aesthetics and taste and social pressure, they tended toward conspicuous choices both to ensure their own satisfaction and to meet the expectations of their environment. Multiple outfit changes and extravagant organizations created financial and mental burdens; while conspicuous consumption provided individual satisfaction and prestige for new brides, it also caused fatigue and economic difficulties. Henna night organizations have become a multi-layered consumption stage where individuals simultaneously pursue emotional satisfaction and social visibility. In this context, clothing preferences were revealed to be directly related not only to fashion and aesthetics but also to cultural identity, social status, social prestige, and individual psychology.

Keywords: *Conspicuous consumption, henna night, henna outfit, social status, social prestige.*

1. GİRİŞ

Tüketim, bireylerin bir ya da birden fazla gereksinimini karşılamak amacıyla çeşitli mal ve hizmetleri edinme, kullanma ve kimi durumlarda yok etme yönündeki eylemlerini içeren çok boyutlu bir süreçtir (Bakır ve Çelik, 2013). Tüketim sadece yaşam ihtiyaçlarını, istek ve arzularını gidermek için değil toplumsal, sınıfsal ve statüsel göstergelerin birer etiketi haline gelmiştir. Bir yandan hedonist (hazcı) ve konformist yaşam biçimini yaygınlaştırırken, diğer yandan kitle iletişim araçlarından medya ve reklam endüstrisi bu yeni yaşam biçimini kutsallaştırmaktadır (Duman, 2018). İhtiyaçların ustaca manipüle edilerek bireylere sahte ihtiyaçların yaratıldığı bu ortamda, üretim için tüketim prensibiyle tüketim sürekliliğini sağlayarak, sistemin devamlılığı programlanmaktadır (Yağlı, 2013).

Tüketim, sadece ihtiyaçlara odaklanmamakta, giderek daha çok arzulara dayanan bir tüketim biçimine evrilmektedir. Üretilen ürünlerin, giysilerin gösterge ve semboller kullanılarak tüketicilere ulaştırılmasıyla birlikte, tüketim ile arzular arasında bağlantı kurulmaktadır. Satın alınan moda ürünler ve giysiler aracılığıyla belli bir kişiliğe, kimliğe, statüye bürünme arzusuna ekonomik durgunluk dönemlerinde bile karşı konulamamaktadır (Bocock, 2012). Bu sistemde nesneler, bireyin kendini ve çevresini tanımladığı göstergelere dönüşmektedir (Senemoğlu, 2017) Tüketici olmak yalnızca göstergelere verilen biyolojik veya mekanik bir tepki değil, kültürel sembollere bağlı gelişen bir süreçtir (Bocock, 2012). Hedonik, gösterişçi ve sembolik tüketim biçimleri bireyleri doyumsuzluğa sürüklerken; medya ve kitle iletişim araçları tüketim kültürünü derinleştirmektedir. Fordist üretim modeliyle birlikte kitlesel üretim ve tüketim yaygınlaşmış; nesneler kimlik ve aidiyet göstergesi haline gelmiştir. Birey, sosyal gruplarla özdeşleşmek için bu tüketim kalıplarını benimseyerek, sistemin ekonomik ve ideolojik yeniden üretimine katkı sağlamaktadır (Baştok Özkan, 2016).

Tüketim süreci, yalnızca fizyolojik ihtiyaçların giderilmesiyle sınırlı kalmayıp; bireyin psikolojik tatmin arayışını ve toplumsal konumlanma çabasını da kapsamaktadır. Tüketim davranışları; beslenme ve barınma gibi temel ihtiyaçların yanı sıra, kendini gerçekleştirme, öz-saygıyı artırma, sosyal statü, prestij elde etme, sosyal kimliğini sergileme, ait olduğu sosyal sınıfını gösterme ve sosyal takdir görme gibi daha derin motivasyonlara dayanmaktadır. Kağıtçıbaşı, bireyin sosyal bir gruba ait olmasının önemli bir sosyo-psikolojik ihtiyacı karşıladığını dile getirmektedir. Birey ancak değer verdiği, ait olduğunu düşündüğü bir sosyal gruba mensup olduğunda ya da o gruba mensupmuş gibi göründüğünde psikolojik bir tatmin yaşamaktadır (2013).

Gösterişçi tüketim kavramı ilk kez 1899 yılında Thorstein Veblen tarafından ortaya atılmıştır. Bu tüketim çeşidi, Veblen'in "aylak sınıf" teorisinden gelmektedir. Amerikalı sosyolog ve ekonomist Thorstein Veblen, bu kavramı "The Theory of the Leisure Class" (Aylak Sınıfının Teorisi) adlı eserinde geliştirmiştir. Veblen, bu çalışmasında tüketimin yalnızca ihtiyaç temelli olmadığını, aynı zamanda toplumsal statü göstergesi olarak da kullanıldığını savunmuştur. Özellikle üst sınıfların, ekonomik güçlerini sergilemek amacıyla lüks ve gereksiz harcamalar yapmalarını "gösterişçi tüketim" olarak tanımlamıştır (Güleç, 2015). Mülkiyetin ortaya çıkışı ile ilişkilendirilen gösterişçi tüketim teorisi; ekonomik özelliğinin çalışmamak olduğu ve zamanını üretken kullanmayan "aylak sınıf"ın elinde ekonomik varlığın biriktiğini, bu kişilerin 'el ile iş görme' mecburiyetinde olmadıklarını anlatmaktadır. Bu sınıf, sahip olduğu güç ve varlığı, farklılaşan bir tüketimle göstermektedir. Veblen, bu farklılaşmış

tüketim biçimini "gösterişçi tüketim" olarak adlandırmaktadır (2014). Veblen, zenginliğin gösterişe yönelik tüketim harcamaları aracılığıyla topluma bir statü sinyali olarak iletilmesini, sosyal statü elde etme amacıyla değerlendirmiş ve bu yaklaşım, ekonomi literatüründe yerini almıştır (Açıkalın ve Erdoğan, 2004). Gösterişçi tüketim, Thorstein Veblen'in tanımıyla, boş zaman sınıfına mensup bireylerin ekonomik güçlerini ve sosyal statülerini sembolik biçimde görünür kılmak amacıyla gerçekleştirdikleri kültürel bir davranış biçimidir. Zamanla bu tüketim biçimi, estetik ve kültürel uzmanlık gerektiren bir yaşam pratiğine dönüşmüş; kaliteli malların tüketimi onurlu bir davranış, bu tür tüketimden mahrumiyet ise sosyal dışlanma göstergesi hâline gelmiştir. Bu kaliteli ve değerli malların adı, Latince "lüks" kelimesi, Fransızca luxe "gösteriş, gösterişli" sözcüğünden gelmektedir (Boylu, 2023). Toplumda statüsünü görünür kılmak isteyen bireyler, dikkat çekici ve abartılı tüketim biçimlerine yönelmiş; bu sayede çevreleri tarafından saygı ve takdir göreceklerine inanmışlardır. Bu nedenle tüketiciler, ürün ve hizmetleri kendilerine sağladığı prestij, sosyal itibar ve sınıfsal konum nedeniyle tercih etmeye başlamışlardır (Boğa ve Başçı, 2016). Bu doğrultuda yapılan araştırmanın amacı, kına gecesi organizasyonlarında gösterişçi tüketim unsurlarının yeni gelinlerin kıyafet tercihlerini; sosyal statü, kimlik arayışı, toplumsal beğeni, çevresel baskı ve harcama düzeyleri bağlamında nasıl etkilediğini ortaya koymaktır.

1.1. Evlilik Töreni ve Kına Gecesi

Evlilik törenleri, bireylerin kendilerini sosyal çevrelerinde konumlandırma ve kimliklerini semboller aracılığıyla ifade etme fırsatı sunan ritüel alanlardır. Bu törenlerde yapılan tüketim tercihleri; zaman, mekân, davetli profili, kıyafetler, hediyeler ve ikramlar gibi çok geniş seçenekli unsurlardır. Törenlerdeki tüketim bireylerin, ailenin yaşam tarzı ve sosyal sınıfına dair ipuçları vermektedir. Tüketim hem tören sahipleri hem de davetliler için bir görünürlük aracı olarak işlev görmektedir. Böylece bireyler, sosyal kimliklerini ve statülerini hızlı ve yoğun biçimde sergileme imkânı bulmaktadır (Durutürk, 2008).

Düğün törenleri, tarihsel süreç içerisinde kültürel, mekânsal ve toplumsal dinamiklere bağlı olarak biçimsel ve işlevsel açıdan farklılaşmıştır. Bu törenlerin temelinde toplumların inanç sistemleri ile geleneksel örf ve adetleri yer almakta; aynı zamanda bireylerin sosyoekonomik düzeyleri ve toplumsal konumları, törenlerin içeriğini ve sunum biçimini doğrudan etkilemektedir. Düğün törenleri, kimi zaman sade bir yapıda, kimi zaman ise gösterişli organizasyonlar şeklinde düzenlenmekte olup, bireysel kimliklerin ve topluluk aidiyetlerinin dışavurumuna imkân tanıyan önemli bir kültürel etkileşim zemini olarak değerlendirilmektedir (Keha, 2017). Bu bağlamda, düğün merasimlerinin önemli bir parçası olan kına gecesi de hem ritüelin sembolik anlamını hem de toplumsal aidiyetin yeniden üretimini yansıtan bir uygulama olarak, kültürel çeşitliliğin ve sosyoekonomik farklılıkların izlerini taşımaktadır. Kına gecesi, kökeni antik dönemlere dek uzanan ve zamanla farklı kültürlerle biçimlenen bir geçiş ritüelidir.

Eski Mısır'da hem tıbbi hem sembolik amaçlarla kullanılan kına, Türk kültüründe de geleneksel tıp ve toplumsal ritüellerde önemli bir yer edinmiştir. Tarih boyunca salgın hastalıklardan baş ağrısına kadar çeşitli rahatsızlıkların tedavisinde kullanılan kına bitkisi, Türk kültüründe, kadınlar için bekarlığın son bulduğu, aile evinden ellerine kına yakılarak ayrılan gelinin evlilik ritüelinin bir parçası olarak, kına gecesine adını vermektedir. Geçmişten günümüze tarihsel bir arka plan üzerinde şekillenen kına gecesi, düğün öncesi gelinin ailesiyle vedalaştığı, kültürel kimlikleri görünür kılan bir tören olarak günümüzde de yaşatılmaktadır (Yardımcı, 2008). Kına gecesi düğünden bir-iki gece önce yapılan ve evliliğin simgesel başlangıcını temsil eden bir ritüeldir. Gelinin ellerine, ayaklarına ve bazen saçlarına kına yakılırken; bazı yörelerde damadın ellerine de kına yakılmaktadır. Genellikle kız evinde, gelinin yakın arkadaşları, akrabaları ve komşu kadınların katılımıyla gerçekleşmektedir. Anadolu'da geçmişte kına törenleri tek geceyle sınırlı olmayıp, düğünden birkaç gün önce küçük kına ya da damat kınası gibi farklı adlarla birden fazla kez yapılmıştır (Türkan, 2022). Kına ritüeli gerçekleştirilmeden önce kapsamlı bir hazırlık süreci gerekmektedir. Bu süreçte özel gün kıyafetleri, ikramlar, kına malzemeleri ve misafirlerin karşılanma, uğurlanma düzeni önceden organize edilerek kına gecesinin genel hat planı oluşturulmaktadır. Tören boyunca neşe, hüzün, kahkaha ve gözyaşı bir arada yaşanmaktadır; duygusal yoğunluk ve toplumsal birliktelik, birlik ve beraberlik duygusunu güçlendirmektedir (Yılmaz, 2020).

Toplumsal değerleri ve inancı yansıtan geleneksel ritüeller, bireylerin kendilerini toplumun parçası olarak görmeleri açısından oldukça önem taşımaktadır. Bireyler arasındaki ilişkileri güçlendiren doğum,

evlilik ve ölüm gibi önemli olaylarda gerçekleşen geçiş ritüelleri, bireylerin yaşamına anlam katmaktadır. Geçiş ritüelleri bireylerin statüsünü belirleyen, kendini güvende hissetmesini sağlayan, toplumsal davranış kalıplarının sergilendiği önemli süreçlerdir (Yıldıran Önk ve Gökaliler, 2020). Kına gecesi sosyokültürel anlamda toplumsal hafızada yer etmiş bir ritüel olarak hem bireyin kimlik inşasında hem de topluluğun kültürel sürekliliğinde önemli bir rol oynamaktadır.

Ülkemizde gerçekleşen kına geceleri günümüzde geleneksel sadeliğinden uzaklaşarak daha ihtişamlı ve gösterişli bir yapıya bürünmüştür. Gelin için hazırlanan özel tahtlar, profesyonel dansçıların sahne aldığı gösteriler ve gelinin birden fazla kıyafet değiştirerek gece boyunca farklı temalarla sahneye çıkması, bu ritüeli adeta bir şölene dönüştürmektedir (Ersoy, 2019).

Günümüzde tüketim kültüründe, giysiler artık bireyin sadece temel ihtiyaçlarını karşılamakla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda kimliğini ifade etme arayışına hizmet etmektedir. İnsanlar sadece "ihtiyaç duydukları" için değil, kendilerini ifade etmek, bir statü göstermek veya aidiyet duygusu yaşamak için de tüketmektedir (Vatandaş, 2022). Modanın getirdiği trend ürünler, genellikle somut faydaları bir kenara bırakıp duygusal bir tatmin sağlama vaadini öne çıkarmaktadır. Eşyaların sembolik anlamlarının, işlevselliklerinden önce geldiği gözle görülür bir gerçek haline gelmiş durumdadır. İhtiyaçtan ziyade arzulara dayalı alışveriş davranışları, "arzuların tasarımı" olarak adlandırılan bir mekanizmayla şekillenmektedir. Bu tasarlanmış arzular, tüketici bireyi kendi özünden uzaklaştırarak kendine yabancılaşmasına neden olmaktadır (Aktaran: Çetiner, 2024).

Toplumsal yaşamın önemli ritüellerinden biri olan kına gecesi organizasyonları, geleneksel unsurlar ile modern değerlerin bir arada bulunduğu bir kültürel etkinlik olarak bilinmektedir. Bu etkinlikler, geçmişte daha çok gelenek ve duygusal anlam odaklı olarak gerçekleştirilirken, günümüzde bireylerin sosyal statülerini yansıttıkları ve gösterişçi tüketim davranışlarının ön plana çıktığı bir alan haline gelmiştir. Geçmişte büyüklerimizden kalan, kuşaktan kuşağa aktarılarak giyilen kına gecesi kıyafetleri o dönemde gelenek haline gelmiş ve bu geleneğin sürdürülmesi geçmiş zamanda bireylere mutluluk vermiştir. Ancak günümüzde, gösterişçi tüketimin bir mecrasına dönüşen özel kutlamalar, düğün törenleri ve ritüellerinden kına gecesi, bireylerin sosyal statülerini, görünmek istedikleri kişiyi yansıtmaya çalıştıkları bir alan olarak görülmektedir. Toplumda dikkat çekici bi şekilde öne çıkan bu organizasyonlarda yeni gelinler tarafından kullanılan birbirinden farklı kıyafetlerin tercih edilmesinin arkasında bulunan etkiler bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu araştırma, kına gecesi organizasyonlarında gösterişçi tüketim motivasyonlarının yeni gelinlerin kıyafet tercihleri üzerindeki etkilerini incelemek üzere planlanmıştır. Araştırma, sosyal statü, kimlik arayışı ve toplumsal beğeniler gibi faktörlerin kına kıyafeti tercihlerine nasıl yön verdiğini sorgulamaktadır. Nitel araştırma yöntemiyle yürütülen bu çalışma, gösterişçi tüketim bağlamında kına gecesi ritüelinde yeni gelinlerin kıyafet tercihlerinin arkasındaki unsurları anlayarak moda tasarımı ve kültürel araştırmalar alanına naçizane katkı sağlamayı hedeflemektedir. Araştırmanın ana problemi: Kına gecesi organizasyonlarında gösterişçi tüketim unsurları yeni gelinlerin kıyafet tercihlerini nasıl etkilemektedir? Bu doğrultuda aşağıdaki alt amaçlara cevaplar bulunmak istenmiştir.

Yeni gelinlerin bakış açısıyla kına gecesi organizasyonlarında hangi gösterişçi tüketim unsurları öne çıkmaktadır? Bu gösterişçi tüketimi motive eden unsurlar nelerdir?

Yeni gelinler kına kıyafetlerini seçerken hangi unsurlar ön plandadır, kına kıyafeti trendleri hakkında düşünceleri nelerdir?

Yeni gelinlerin kına kıyafetleri tercihleri ile aile, çevre baskısı arasındaki çatışmada gösterişçi tüketim nasıl bir rol oynamaktadır?

Yeni gelinlerin kına kıyafetleri için yapılan harcamalar ne düzeydedir, bütçelerini nasıl etkilemektedir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırma türüdür (Arslan, 2012). Bu doğrultuda araştırmada uygun veri elde etme tekniği olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği

kullanılmıştır. Görüşmenin temel amacı, katılımcının iç dünyasına nüfuz ederek onun belirli bir konu veya durum hakkındaki bakış açısını derinlemesine anlamaktır (Akman Dömbekçi ve Erişen, 2022).

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırma için seçilen çalışma grubu; Türkiye'de yaşayan, kına gecesi organizasyonu düzenlemiş yeni evli 19 gelindir. Katılımcılar, maksatlı örnekleme yöntemiyle farklı illerden seçilmiştir. Bunun amacı, farklı kültürlerdeki gelinlerin kına gecesi organizasyonlarındaki gösterişçi tüketim motivasyonlarını incelemektir. Evlilik törenlerine yönelik mal, hizmet ve ürün sunan mağaza, işletme sahipleri ile makeup kuaförler ve gelinlikçiler ile görüşmeler yapılarak katılımcılar bu doğrultuda seçilmiştir. Katılımcıların yakın zamanda evlilik töreni yapmış olmasına, bilgilerinin güncel olmasına ve gönüllü olmalarına dikkat edilmiştir. Aynı zamanda, farklı ekonomik ve sosyal statüleri temsil etmek için, katılımcılar çeşitli gelir gruplarından ve mesleklerden seçilmeye dikkat edilmiştir. Görüşmeler 2025 yılında gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Gubu

Katılımcı Gelin	Eğitim Durumu	Meslek	Yaş	Gelir Durumu	Memleketi	Eşinin Memleketi	Evlilik Süresi
KG1	Ön Lisans	Mezun Çalışmıyor	29	Orta	Rize	Sakarya	1 yıl
KG2	Lisans	Giysi Tasarımcısı	26	Orta	Çanakkale	Konya	3 yıl
KG3	Lisans	Liojistik Operasyon	29	Orta	Kars	Sinop	3 yıl
KG4	Lisans	Organizasyoncu	30	Yüksek	Sakarya	Sakarya	4 ay
KG5	Ön Lisans	Sekreter	25	Orta	Niğde	Niğde	2 ay
KG6	Yüksek Lisans	Giysi Tasarımcısı	33	Yüksek	Izmir	Ankara	3 yıl
KG7	Lisans	Mimar	26	Orta	Ankara	Yozgat	1 yıl
KG8	Lisans	Psikolojik Danışman	22	Yüksek	Niğde	Niğde	1 ay
KG9	Lisans	Optisyen	28	Orta	Kars	Safranbolu	2 ay
KG10	Lisans	Öğretmen	27	Yüksek	Erzincan	Erzincan	1 ay
KG11	Lise	Ev Hanımı	21	Düşük	Niğde	Niğde	2 ay
KG12	Lisans	Ev Hanımı	22	Orta	Kayseri	Kayseri	5 ay
KG13	Ön Lisans	Ev Hanımı	24	Orta	Kayseri	Kayseri	2 ay
KG14	Lisans	Mezun Çalışmıyor	32	Orta	Ordu	Çorum	4 yıl
KG15	Lisans	Ev Hanımı	26	Orta	Kayseri	Kayseri	2 yıl
KG16	Lisans	Giysi Tasarımcısı	25	Yüksek	Zonguldak	Zonguldak	2 ay
KG17	Lisans	Ev Hanımı	25	Yüksek	Kayseri	Kayseri	15 ay
KG18	Lise	Güvenlik Görevlisi	26	Orta	Niğde	Niğde	3 ay
KG19	Lisans	Ev hanımı	27	Orta	Kayseri	Kayseri	4 yıl

Katılımcıların büyük çoğunluğu lisans mezunu (13 kişi) olup, üç kişi ön lisans, iki kişi lise ve bir kişi yüksek lisans düzeyinde eğitim almıştır. Bu durum, araştırmaya katılan gelinlerin genel olarak orta ve yüksek eğitim düzeyine sahip olduğunu göstermektedir. Eğitim düzeyi, tüketim motivasyonlarının bilinçli tercihlerle mi yoksa çevre baskısıyla mı şekillendiğini anlamada önemli bir değişkendir. Katılımcılar arasında lisans mezunu olup çalışmayanlar büyük bir grubu teşkil etmektedir. Bunların yanı sıra öğretmen, mimar, psikolojik danışman, lojistik operasyon uzmanı gibi farklı meslek grupları da yer almaktadır. Bu çeşitlilik, farklı sosyoekonomik ve kültürel arka planların gösterişçi tüketim motivasyonlarına nasıl yansıdığını yorumlama imkânı sunmaktadır. Katılımcıların yaşları 21 ile 33 arasında değişmektedir. Çoğunluk 25–29 yaş aralığındadır. Bu yaş grubu, evlilik için en yaygın dönem olduğundan, tüketim davranışlarının toplumsal normlarla en çok kesiştiği evreyi temsil etmektedir. Katılımcıların çoğu orta gelir grubunda yer almaktadır (11 kişi). Bunun yanında yüksek gelir grubundan 6 kişi ve düşük gelir grubundan 1 kişi katılımcılar arasında bulunmaktadır. Bu dağılım, gösterişçi tüketimle hem yüksek gelir hem de orta gelir grubunda statü ve prestij arayışının etkili olduğunu göstermektedir. Katılımcılar Niğde, Kayseri, Kars, İzmir, Ankara, Erzincan, Ordu gibi Türkiye'nin farklı bölgelerinden ve illerinden seçilmiştir. Bu çeşitlilik, kültürel normların ve bölgesel farklılıkların kına gecesi organizasyonlarına nasıl yansıdığını inceleme fırsatı sunmaktadır. Bazı katılımcıların eşleriyle aynı memleketten olması örneğin; Niğde, Kayseri kültürel devamlılığı güçlendirirken, farklı memleketlerden olanlar örneğin; Rize, Sakarya, İzmir, Ankara kültürel çeşitliliği artırmaktadır. Katılımcıların evlilik süreleri 1 ay ile 4 yıl arasında değişmektedir. Çoğunluk 1 yılın altında evli olan

gelinlerden oluşmaktadır. Bu durum, kına gecesi deneyimlerinin henüz taze olduğu, yenilikçi organizasyonlara uyumun yüksek olduğu ve hatırlanabilirlik açısından güçlü veriler sunduğunu göstermektedir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu, araştırmanın amacı doğrultusunda hazırlanmış ve katılımcıların gösterişçi tüketim motivasyonları, organizasyonlara katılma deneyimleri ile bu süreçteki duygularını ortaya çıkarmaya yönelik sorular içermektedir. Görüşme formu, uygulamaya geçmeden önce küçük bir pilot gruba yöneltilmiş; elde edilen geri bildirimler doğrultusunda sorular revize edilerek daha anlaşılır ve amaca uygun hâle getirilmiştir. Görüşmeler katılımcılarla telefon aracılığıyla gerçekleştirilmiş ve her bir görüşme yaklaşık otuz dakika sürmüştür. Katılımcılardan ses kaydı alınması için önceden izin talep edilmiş, gönüllü onayları doğrultusunda kayıtlar yapılmıştır. Bu kayıtlar daha sonra yazılı transkriptlere dönüştürülerek analiz sürecine dâhil edilmiştir. Gönüllü katılımcılardan görsel paylaşım rıza formu alınarak giysilerin görsellerinin paylaşılması istenmiş KVKK kapsamında yüzleri yapay zeka ile değiştirilip, flu karelere bölünerek araştırmaya örnek giysiler olarak eklenmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizi için içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler, tematik kodlama ile analiz edilmiştir. Görüşme metinleri MAXQDA yazılımı aracılığıyla kodlanmış ve frekans değerleri üzerinden analiz edilmiştir. Bu süreçte, belirli temalar ve örüntüler ortaya çıkarılmıştır. Elde edilen temalar, katılımcıların motivasyonları, deneyimleri ve duygularını anlamada yardımcı olmuştur. Analiz süreci, her bir temanın dikkatlice incelenmesi ve verilerin bu temalar çerçevesinde gruplandırılması şeklinde ilerlemiştir. Bu aşamada öncelikle veriler toplanmaktadır. Ardından elde edilen veriler transkript hâline getirilerek okunabilir bir forma dönüştürülmektedir. Transkriptlerin dikkatli biçimde okunmasıyla kodlar oluşturulmaktadır. Kodlama sürecinde benzer nitelikteki kodlar bir araya getirilerek kategoriler oluşturulmaktadır. Bu kategorilerden yola çıkılarak ana temalar belirlenmektedir. Temalar, verilerin anlamını yansıtacak şekilde ayrıntılı biçimde tanımlanmakta ve adlandırılmaktadır. Son raporlama aşamasında ise temalar ile kodlar arasındaki ilişkiler açıklanmakta ve araştırmanın bulguları sistematik bir biçimde ortaya konmaktadır.

2.5. Etik Kurul Onayı

Bu araştırmanın kavramsal çerçevesinin hazırlanması, veri toplama araçlarının uygulanması, verilerin toplanması, verilerin analizi ve yorumlanması aşamalarının tamamında etik kurallara uygun hareket edilmiştir. Karşılaşılacak tüm etik ihlallerde ANKAD Yayın Kurulu'nun hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır. Tüm sorumluluk yazarlara aittir. Bu çalışmanın ANKAD dışında herhangi bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiş olduğunu taahhüt ederim. Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Araştırma için Selçuk Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Bilimsel Etik Değerlendirme Kurulu'nun 20/05/2025 tarih ve 06/03 sayılı kararı ile yürütülmüş olup, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Gelinlerin Görüşlerine Yönelik Bulgular

Bu bölümde, araştırmaya katılan gelinlerin kına gecesi organizasyonlarına ilişkin deneyimleri, gösterişçi tüketim yönelimleri ve bu süreçte yaşadıkları duygulara yönelik bulgular sunulmaktadır. Katılımcıların ifadeleri hem bireysel tatmin hem de toplumsal görünürlük açısından kına gecesinin nasıl anlamlandırıldığını ortaya koymaktadır. Görüşmelerden elde edilen veriler, temalar ve kodlar doğrultusunda düzenlenmiş; katılımcıların ortak ve farklı bakış açıları sistematik biçimde değerlendirilmiştir. Nitel araştırmalarda katılımcıların görüşlerinin doğrudan aktarılması, araştırmacının yorumlarını destekleyen somut kanıtlar sunmakta ve bulguların güvenilirliğini güçlendirmektedir. Bu yaklaşım, okuyucunun verileri daha gerçekçi biçimde değerlendirmesine olanak tanırken aynı zamanda araştırmaya şeffaflık kazandırmaktadır.

Tablo 2. Kına Gecesi Organizasyonundaki Gösterişçi Tüketim Unsurları ve Misafir Memnuniyetine Yönelik Görüşler Teması

Kategori ve Örnek Görüşler	**Kod**	**Alt Kodlar**
MEKAN (f=19) "Arka plan, yani fotoğraf çekimindeki o şaşağı çok önemliydi. İnsanlarda ucuzluk algısını kırmak için ne kadar kaliteli bir şey varsa parasını önemsemeden onu tercih ettim." (KG7)	Mekânın Önemi (f=18)	Mekân Araştırması (f=4) Açık Hava Tercihi (f=2) Ortam Ferahlığı (f=2)
SÜSLEME/ GÖRSELLİK (f=14) "Arka plan ışıltısı, ledler, çiçekler, tahtın gold, altın varaklı olması bile çok destekleyici diye düşünüyorum." (KG7)	Ortam Süslemesi (f=13)	Taht ve Arka Plan Dekoru (f=5) Çiçekler ve Işıklandırma (f=6) Gold Altın Varaklı Detaylar (f=2) Öncelikli Tercih Hepsinden Önemli (f=3)
KIYAFET (f=12) "Kıyafetler odak noktasıydı. Kendimi mutlu hissettiğim kıyafetleri seçtim, toplumun fikirleri çok da önemli olmadı." (KG1) "Toplum benden kırmızı bekledi ama siyah bindallı giydim. Önce tepki oldu, sonra herkes bayıldı." (KG2)	Kıyafetin Önemi (f=11)	Kına Gecesinin Odak Noktası (f=3) Çeşitlilik (f=3) Bedene Uygunluk (f=3) Gösterişli Kıyafet (f=3) Çevre Baskısı ile Tercih(f=2)
MÜZİK (f=16) ''Müzikler çok önemliydi…İnsanları yasa boğan çok acımasız kına şarkıları da var. Gerçekten hem keyiflendirip hem hüzünlendiren kına şarkıları da var. Benim tercihim şahsen tabii ki de insanları yasa boğmak değil de yani tadında eğlendirip tadında hüzünlendirmekti. Bu yüzden şarkı çok önemliydi benim için. Çünkü şarkı her şeyin modunu belirleyen bir şey. Yani yemek ne kadar güzel olursa olsun, şarkı seçiminiz berbatsa insanda iştah da kalmıyor, keyif de kalmıyor. Önceliğim şarkı. Diğerleri sonra geliyor." (KG14)	Müzik Seçimi (f=15)	Eğlendirme Amacı (f=4) Mod Belirleyici (f=1) Hüzün, Eğlence Dengesi (f=1) Öncelik Müzik (f=8)
FOTOĞRAF/VİDEO (f=10) "'Fotoğraf ve video kaydı benim için önemliydi diyebilirim. Anı biriktirmek için." (KG10)	Anı Kaydı (f=7)	Fotoğraf Çekmi (f=4) Video Çekimi (f=3) Kaliteli Çekim (f=3)
YİYECEK/ İKRAMLIK (f=6) "…ikramlıklar kötüyse, bayatsa, uygun değilse misafirler vıdı vıdı yapmaya başlıyor. Memnuniyetsizlikleri yüzlerine vurmaya başlıyor."'(KG14)	İkramların Önemi (f=5)	Sıcak Yiyecekler (f=3) Bayat İkramlar (f=2) İkramların Kalitesi (f=4)
SOSYAL UNSURLAR (f=21) "Misafirler eğlenmezse gösterişin anlamı yok." (KG5) ''Kına gecesinde nedimeler, erbane ekibi ve tef çalan kızlar benim için en önemli unsurlardı diyebilirim." (KG9)	İnsan Faktörü (f=20)	Nedimeler (f=7) Dansçı Kızlar (f=4) Erbane Ekibi (f=2) Misafirlerin Eğlenmesi (f=14)
GENEL YAKLAŞIM (f=14) "Hepsi önemli, hepsi misafirleri olumlu etkiliyor." (KG1) "Bizim için hepsi önemliydi. Çünkü hani biri olmasa biri olmuyordu. Biraz da gösteriş olduğu için hiçbirinin eksik olmaması lazımdı." (KG13)	Hepsi Önemli (f=13)	Bütüncül Önem (f=6) Gösteriş Unsurlarının Eksiksiz Olması Gerektiği (f=8)
	Önemsiz Spontone (f=5)	Pek Önemsemeyen Sade (f=1) Spontone Gelişmelerin Daha Güzel Olması (f=2) Eğlencenin Gösterişten Önemli Olması (f=2)

Tablo 2'deki bulgular bütüncül olarak değerlendirildiğinde, kına gecesi organizasyonlarında gösterişçi tüketimin çok boyutlu bir şekilde ortaya çıktığı görülmektedir. Katılımcılar için mekân seçimi ve süslemesi ihtişamın ve prestijin en önemli göstergelerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Özellikle arka plan dekoru, çiçekler ve ışıklandırma gibi görsel unsurların yüksek frekansla belirtilmesi, organizasyonun görsellik üzerinden statü sergileme işlevini desteklemektedir.

Kıyafetler ise ritüelin odak noktası olarak değerlendirilmiştir; birden fazla kıyafet değiştirmenin geceyi daha ihtişamlı kıldığı belirlenmiş, gösterişli kıyafetlerin tercih edilmesinde çevre baskısının yukarıdaki

verilere bakıldığında ve kaynak kişi açıklamalarında çok etkili olmadığı ya da az etkili olduğu görülmektedir. Bu bulgu, bireysel kimlik ile toplumsal beklenti arasındaki çatışmayı açıkça ortaya koymaktadır.

Müzik; katılımcılar için eğlencenin en önemli unsuru olarak öne çıkmış; organizasyonun atmosferini belirlemede merkezi bir rol üstlenmiştir. Eğlendirme amacı ve hüzün, eğlence dengesi kodları kına gecesinin hem duygusal hem de eğlence yönünü yansıtmaktadır.

Fotoğraf ve video çekimleri ise organizasyonun prestijini kanıtlayan ve sosyal çevrede paylaşılabilen kalıcı bir statü göstergesi ve sosyal prestij belgesi olarak değerlendirilmiştir.

Sosyal unsurlar arasında misafirlerin eğlenmesi en yüksek frekansla belirtilmiş, nedimeler ve dansçı kızlar gibi insana dair unsurlar organizasyonun ihtişamını artıran faktörler olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, gösterişçi tüketimin yalnızca gelin ve ailesi için değil, misafir memnuniyetini sağlamak için de önemli bir motivasyon olduğunu göstermektedir. İkramların kalitesi ve sıcak yiyecekler, misafir memnuniyetinde belirleyici unsurlar olarak görülmüş; bayat ikramların olumsuz etki yarattığı belirtilmiştir. Bu bulgu, gösterişçi tüketimin yalnızca görsellik değil, ikramlar üzerinden de prestij sergileme işlevi taşıdığını ortaya koymaktadır.

Genel yaklaşımda ise katılımcıların bir kısmı gösteriş unsurlarının eksiksiz olması gerektiğini vurgulamış, bu bütüncül bakış açısı gösterişçi tüketimin organizasyonun tüm unsurlarına yayıldığını göstermiştir. Ancak az sayıda katılımcı spontane gelişmelerin daha güzel olduğunu ve eğlencenin gösterişten daha önemli olduğunu ifade ederek sade ve samimi bir yaklaşımı savunmuştur. Bu durum, gösterişçi tüketime alternatif bir perspektifin de varlığını ortaya koymaktadır.

Tablo 3. Gösterişçi Tüketimi Motive Eden Unsurlara Yönelik Görüşler Teması

Kategori ve Örnek Görüşler	**Kod**	**Alt Kodlar**
İÇSEL MOTİVASYON (f=23) “Organizasyonda kendimi mutlu hissetmem, huzurlu hissetmem ve etrafa enerji yaymam en önemlisiydi.” (KG1) “Kendi sınırlarımda kendi istediğimi gerçekleştirmek ve kendimi memnun etmek öncelikliydi.” (KG6)	Kişisel Tatmin (f=23)	Mutlu Hissetmek (f=9) Huzurlu Hissetmek (f=4) Etrafa Enerji Yaymak (f=3) Kendini Memnun Etme (f=13) İsteğini Gerçekleştirme (f=10)
DIŞSAL MOTİVASYON (f=20) “Akrabalarım kabarık bir şey beklerken ben sade bir elbise tercih ettim, eleştirildim.” (KG3) “Altın kemer takmazsam eksik kalır duygusu baskın oldu, toplumun beklentisi etkiledi.” (KG7) “Arkadaşım 7–8 kıyafet değiştirdi, ben 3 kıyafetle yetindim.” (KG4) “Sosyal medya günümüzde çok önemli, biraz da onun için tercih ettim.” (KG2) “Dansçı kızlar ve kıyafetleri ihtişamı artırdı, misafirler kendilerini özel hissetti.” (KG5) “Arka plan ve gold detaylar insanların gözünde maddi durum göstergesi oldu.” (KG7)	Toplumsal Beklentiler (f=6)	Geleneksel Normlar (f=1) Çevre Baskısı (f=5)
	Rekabet (f=3)	Arkadaşlarla Kıyas (f=2) Daha Fazla Kıyafet Değiştirme Örnekleri (f=1)
	Sosyal Medya (f=8)	Görünürlük Sağlama (f=4) Paylaşım Yapma İsteği (f=4)
	Sosyal Statü (f=3)	Prestij Göstergesi (f=2) Statü Sembolleri (f=1)

Tablo 3’de içsel motivasyonlara baktığımızda katılımcıların en yüksek frekansla belirttiği motivasyonlar kişisel tatmin odaklıdır. Özellikle mutlu hissetme, kendini memnun etme ve isteğini gerçekleştirme kodları, gelinlerin gösterişçi tüketim davranışlarını yalnızca toplumsal baskıdan değil, aynı zamanda kişisel haz ve duygusal tatmin arayışından dolayı gerçekleştirdiklerini göstermektedir. Bu bulgu,

tüketimin yalnızca dışsal bir statü göstergesi değil, aynı zamanda bireyin öznel mutluluk ve huzur arayışının da bir parçası olduğunu ortaya koymaktadır. İçsel motivasyonların yüksek frekansla öne çıkması, bireysel psikolojik tatminin gösterişçi tüketim davranışlarında belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir.

Dışsal motivasyonlar arasında en dikkat çekici unsurlar, toplumsal beklentiler ve sosyal medya olmuştur. Katılımcılar, görünürlük sağlama, paylaşım yapma isteği ile sosyal medyanın önemini ortaya koyarken; prestij ve statü sembolü olarak sosyal statülerinin bir göstereni olduğunu ifade etmişlerdir. Bu bulgu, modern tüketim kültüründe sosyal medyanın gösterişçi tüketimi pekiştiren bir araç haline geldiğini göstermektedir.

Ayrıca çevre baskısı ve geleneksel normlar, bireylerin kıyafet ve organizasyon tercihlerinde toplumsal beklentilerin güçlü bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Rekabet unsurları, arkadaşlarla kıyas ise bireylerin tüketim davranışlarını sosyal karşılaştırmalar üzerinden şekillendirdiğini göstermektedir. Bu bulgular, Veblen'in gösterişçi tüketim teorisiyle uyumlu olarak, tüketimin statü sergileme ve sosyal farklılaşma işlevini desteklediğini ortaya koymaktadır (Veblen, 2014).

Veriler, içsel motivasyonların dışsal motivasyonlardan biraz daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durum, gösterişçi tüketimin yalnızca toplumsal baskı ve sosyal medya etkisiyle değil, aynı zamanda bireylerin kişisel tatmin ve mutluluk arayışıyla da şekillendiğini ortaya koymaktadır. Gelinler hem kendilerini mutlu etmek hem de çevrelerinde prestij ve statü kazanmak amacıyla gösterişçi tüketim davranışlarına yönelmektedir. Dolayısıyla bu motivasyonlar birbirini tamamlayan iki boyut olarak değerlendirilebilir. İçsel motivasyonlar bireysel haz sağlarken, dışsal motivasyonlar sosyal görünürlük ve prestij kazandırmaktadır.

Tablo 4. Kına Kıyafetlerinde Değişen Trendler ve Seçim Nedenlerine Yönelik Görüşler Teması

Kategori ve Örnek Görüşler	Kod	Alt Kodlar
Modernleşme ve Kültürel Dönüşüm (f=9) "Yavaş yavaş modernleşiyoruz ve bu durum beni mutlu ediyor." (KG1) "Her yıl biraz daha batılılaşıyoruz, kültürümüzden uzaklaşıyoruz." (KG5)	Modernleşme ve Batılılaşma (f=2)	Modernleşiyor ve Batılılaşıyoruz (f=3)
	Kültürel Uzaklaşma (f=2)	Roman Havasına Kaçıyor (f=1) Bindallı Yok Olacak (f=1)
	Moda Döngüsü (f=3)	Moda Kendini Yeniliyor (f=2) Tasarımlar Sürekli Değişiyor (f=3)
Gösteriş ve Şatafat (f=19) "Çok fazla abartılı diye düşünüyorum, kabarık kırmızı modeller göze fazla geliyor." (KG2) "En başta sadelikten yanaydım ama işin içine girince en şatafatlısını seçtim." (KG7)	Abartılı Görsellik (f=4)	Şaşalı Modeller (f=3) Hint, Roman Etkisi (f=1)
	Şatafatın Artışı (f=5)	Sultan Gibi Giyinme (f=2) After Partiler (f=1) Organizasyon Şirketleri (f=3)
	Israf Algısı (f=13)	Sayısız Kıyafet İsraf (f=2) Gereksiz Abartı (f=13)
Kişisel Estetik ve Vücut Uyumu (f=8) "Vücut proporsiyonumu bulmuş olmak en önemlisiydi." (KG1) "Boyu kaldırmak ve rahat hareket etmek benim için çok önemliydi." (KG4) "Detaylar zarif ve asil gösteriyor, tesettür çizgisinden çıkmadan tercih ettim." (KG6)	Vücut Proporsiyonu (f=3)	Boyu Kaldırmak (f=1) Omuz Genişliği (f=1) Kilo Uyumu (f=1)
	Kendine Yakıştırma (f=2)	Üzerime Tam Oldu (f=1) Kendime Yakıştırdım (f=1)
	Taşıyabilme (f=3)	Kabarık Kıyafeti Taşıyamam (f=1) Pelerinli Daha Mantıklı (f=3)
Renk Tercihleri (f=8) "Bindallı kınayı kına yapan şey, renkler çok önemli." (KG3) "…geleneksel adetlerden dolayı kırmızı bir bindallı giydim işte bu altın kemerli dediğim. İkincisi düz yine bu hani Yozgat'tan gelen misafirlere de hitap etmesi açısından yöresel zaten ilk onunla çıktım." (KG7) "Benim eşim siyah rengi çok seviyor. Siyah bir bindallı seçtim." (KG2)	Geleneksel Renkler (f=1)	Kırmızı Bindallı (f=1)
	Farklılık Yaratma (f=4)	Siyah Bindallı (f=1) Yeşil Tercih (f=1) Her Kıyafette Farklı Renk Olsun (f=2)
	Kişisel Beğeni (f=1)	Bordo Rengini Sevdiğim İçin Seçtim (f=1)
Rahatlık ve Hareket Özgürlüğü (f=5) ''Oynarken rahat edebilmek benim için çok önemliydi." (KG4) "After kıyafetimde uçuşan etekler vardı, eğlenceye uygun olsun istedim." (KG5)	Oynarken Rahatlık (f=3)	Rahat Hareket Etme (f=3)
	Fiziksel Uyum (f=1)	Kolay Giyip Çıkarma (f=1)

Detay ve Zarafet (f=5) "İnce detaylar zarif ve asil gösteriyor, kalıp parçalarına dikkat ettim." (KG6) "Modern işlemeler kıyafeti daha şık hale getirdi." (KG2) "Taşlı ve incili işlemeler insanların göz zevkini artırıyor." (KG7)	İnce Detaylara Önem (f=1)	Kalıp Parçaları (f=1) Zarif ve Asil Göstermesi (f=1)
	Tesettür Hassasiyeti (f=2)	Çizginin Dışına Çıkmamak (f=1) Çok Yönlü Tasarım (f=1)
	İşlemeler ve Süslemeler (f=3)	Taşlı, Parlak, Püsküllü (f=2)
Çoklu Kıyafet ve Sosyal Medya Etkisi (f=9) "Sosyal medya günümüzde çok önemli, biraz da onun için tercih ettim." (KG2)	Kıyafet Değiştirme Trendi (f=5)	4 Farklı Kıyafet (f=2) After Kıyafeti (f=2) 3 Farklı Şehirde 3 Farklı Kına (f=1)
	Sosyal Medya Etkisi (f=2)	Klipler (f=1) Nikah İçin Ayrı Konsept (f=2)
	Maddi ve Mental Yük (f=4)	Çok Yorucu (f=2) Imkanı Olmayanı Yaralıyor (f=1) Rekabet Yaratıyor (f=1)
Geleneksel Unsurların Devamlılığı (f=5) "Kaftan bizim yörede gelenek olduğu için tercih ettim." (KG4) "After kıyafetim beyaz mini elbiseydi, ritüel havası yoktu." (KG3) "Gelin ağlatma gibi ritüeller artık yapılmıyor." (KG4) "Duvak dansı dalga konusu oldu, ritüel kayboluyor." (KG7)	Kaftan Vurgusu (f=3)	Kınanın Anlamı Kaftan (f=2) Kaftanlı Devam Etmeli (f=1)
	Yöresel Unsurlar (f=1)	Altın Kemer (f=1)
	Ritüel Kaybı (f=2)	Gelin Ağlatma Yok (f=1) Duvak Dansı Dalga Konusu Oldu (f=1)

Tablo 4'ten elde edilen bulgulara göre, kına kıyafetlerinde değişen trendlerin modernleşme ve kültürel dönüşüm, gösteriş ve şatafat, kişisel estetik ve vücuda uyum, renk tercihleri, rahatlık ve hareket özgürlüğü, detay ve zarafet, çoklu kıyafet değişimi ve sosyal medya etkisi ile geleneksel unsurların devamlılığı arasında çok boyutlu bir yapı sergilediği görülmektedir. Katılımcılar bir yandan modernleşme ve farklılık arayışıyla kıyafetlerini çeşitlendirirken, diğer yandan geleneksel unsurların kaybolmasından endişe duymaktadır. Gösterişçi tüketim motivasyonları, özellikle şatafat ve sosyal medya görünürlüğü üzerinden güçlenirken, bireysel estetik, rahatlık ve zarafet arayışı da seçim nedenlerinde belirleyici olmaktadır. Bununla birlikte, çoklu kıyafet değişimi ve abartılı görsellik, katılımcılar üzerinde maddi ve mental yük oluşturmakta, bu durum gösterişçi tüketimin bireysel ve toplumsal düzeyde yarattığı baskıyı ortaya koymaktadır.

Elde edilen bu bulgular kına kıyafetlerinin sadece estetik bir tercih değil, aidiyet, kimlik ve toplumsal temsil aracı olarak yeniden kurgulandığını göstermektedir. Gelinler bir yandan kültürel sürekliliği taşımak isterken, diğer yandan güncel moda dinamikleri ve tüketim pratiklerine uygun davrama eğilimi göstermektediler. Geleneksel ve modern arasında yaşanan bu gerilim gelinlerin seçimlerine hem sembolik hem de pratik anlamda etkili olmaktadır. Giderek performatif bir deneyime dönüşen kına gecelerinin en önemli göstergesi ve taşıyıcısı, kına gecesi kıyafetleri haline gelmiştir.

Tablo 5. Kına Kıyafeti Sayısı ve Tercih Nedenlerine Yönelik Görüşler Teması

Kategori	Kod	Alt Kodlar
Tek Kıyafet Tercihi (f=5) "Tek kıyafet tercih ettim. O da başka bir şeyle vakit kaybetmek istemediğim için." (KG2) "Çok fazla kıyafet değişimi bana gereksiz abartı gibi geliyor." (KG4)	Zaman ve Yorgunluk (f=3)	Vakit Kaybetmek İstememe (f=2) Gereksiz Yorgunluk Görme (f=1)
	Sadelik (f=1)	Tek Bindallı İle Yetinme (f=1)
İki Kıyafet Tercihi (f=19) "İki kıyafet değiştirdim. Bir tanesi hani gelenek görenekler uygun olsun diye bindallı tarzında bir kıyafet giydim. İkincisinde böyle kına merasimi bittikten sonra arkadaşlarımla kısa çaplı bir eğlence anlamında giydim." (KG13) "İki kıyafet tercih ettim. Birincisi giriş kıyafeti adı altında giydiğim. Onu toplumda herkes giyiyor diye empoze olup giydim. İkincisini de olması gerektiğini düşündüğüm için giydim bindallıyı." (KG15)	Geleneksel Unsurlar (f=5)	Bindallı Giyme (f=5) Gelenek Göreneklere Uyum (f=2)
	After Eğlencesi(f=6)	Daha Rahat Hareket Etme (f=4) Arkadaşlarla Eğlenme (f=3)
	Aile Baskısı (f=1)	Anne ve Kayınvalideden Gelen Yönlendirme (f=1)
	Estetik Tercih (f=6)	Renk Beğenisi (f=3) Gösterişli Görünüm (f=3)
Üç Kıyafet Tercihi (f=25) "Üç tane tercih ettim. Tercih etme nedenim akış o şekilde ilerlediği için. Giriş, gelişme ve sonuçtu benim için." (KG3)	Ritüel Akışı (f=14)	Giriş Kıyafeti (f=8) Kına Yakma Kıyafeti (f=8) After Kıyafeti (f=7)

"Üç tane tercih ettim. Sosyal medyadan dolayı." (KG12) "İki tane kıyafet tercih ettim. Aile faktörü. Annemle kaynanam. Yoksa ben bir tane ile çıkardım." (KG10)	Sosyal Medya Etkisi (f=4)	Gösterişli Görünüm Sağlama Fotoğraf ve Paylaşım Odaklılık (f=4)
	Yöresel Unsurlar (f=8)	Karadeniz Tarzı Elbise (f=4) Yöresel Müzikle Giriş (f=4)
	İş Temsil Faktörü (f=1)	Çalıştığı Yeri Temsil Etme (f=1) Reklam Amaçlı Tercih (f=1)
Dört Kıyafet Tercihi (f=14) "Dört tane tercih ettim. Birini çıkış kıyafeti olarak, birini kaftan giydim kına kıyafeti için. Bir tane de temeline yapmak için giydim. Yöresel olduğu için. Birde after kıyafetim vardı." (KG1) "Dört tane kıyafet tercih ettim. Girişte farklı kına elbisemle girdim. Kına yakılırken geline uygun olduğu için bindallı tercih ettim. Ardından kendime konsept katmak istediğim için roman kıyafeti giydim. En sonunda after veda olsun diye after elbisesi giydim." (KG5) "Toplum baskısı nedeniyle dördüncü kıyafeti giymem istendi ama reddettim." (KG7)	Çıkş Kıyafeti (f=2)	Girişte Farklı Görünüm(f=1)
	Geleneksel Unsur (f=3)	Kaftan/ Bindallı (f=3)
	Konsept Katma (f=)	Roman Kıyafeti (f=1)
	After Kıyafeti (f=3)	Veda Eğlence İçin After Elbisesi (f=3)
	Toplumsal Baskı (f=3)	Çevrenin Yönlendirmesi Tesettür Engeli Nedeniyle Sınırlama (f=3)

Toplam 19 katılımcıya kına gecenizde kaç kıyafet değiştirdiniz sorusuna en yüksek tercih, üç kıyafet seçeneği ile ortaya çıkmıştır. Bunu iki kıyafet tercihi ve dört kıyafet tercihi izlemektedir. Tek kıyafet tercihi ise en düşük oranda görülmektedir. Bu dağılım, kına gecesi ritüelinde çoklu kıyafet kullanımının normalleştiğini ve tek kıyafetle yetinmenin artık istisnai bir durum olduğunu göstermektedir. Tek kıyafet tercihinde, katılımcı tek bindallı ile yetinmeyi tercih etmiş, bu durumu gereksiz yorgunluk, sadelik ve vakit kaybını önleme ile ilişkilendirmiştir.

İki kıyafet tercihinde, geleneksel unsurlar, estetik tercihler ve after eğlencesi en güçlü motivasyonlar olmuştur. Arkadaşlarla eğlenme ve rahat hareket etme gibi nedenler, kına gecesinin sadece ritüel değil aynı zamanda sosyal eğlence boyutunu da vurgulamaktadır.

Üç kıyafet tercihi, en yüksek tercih oranına sahip olmuştur, ritüel akışı, sosyal medya etkisi, geleneksel unsurlar ve tasarım meslekleri ile açıklanmaktadır. Katılımcılar giriş kıyafeti, kına yakma kıyafeti ve after kıyafeti arasında ayrım yaparak ritüelin farklı aşamalarını kıyafetlerle sembolleştirmiştir. Bu bulgular, kına gecesinin çok katmanlı bir performans haline geldiğini göstermektedir. Hem geleneksel ritüel düzeni hem de modern paylaşım kültürü olan fotoğraf ve sosyal medya etkisi kıyafet sayısını artırıcı etki yapmaktadır.

Dört kıyafet tercihinde öne çıkan nedenler, geleneksel unsurlar için kaftan, bindallı kullanımı; toplumsal baskı ve çevrenin yönlendirmesi dikkat çeken kodlar olmuştur. After kıyafeti ile geceye konsept katma gibi unsurlar, roman kıyafeti gibi giysiler ritüelin gösterişçi bir sahneye dönüştüğünü göstermektedir. Dört kıyafet ve üzeri kıyafet tercihi hem toplumsal beklentilerin hem de kişisel arayışın birleştiği en yoğun gösterişçi tüketim niteliğini taşımaktadır.

Tablo 6. Kıyafetlerin Tanımı ve Sembolik Anlamlarına Yönelik Görüşler Teması

Kategori	**Kod**	**Alt Kodlar**
Beğeni ve Estetik Sembolü (f=11) "Çıkış kıyafetimi çok beğenerek aldım. Aslında bir temel sebebi yok, kendime yakıştırdığım için aldım." (KG1) ''After elbisesini giydiğimde ben çok beğendim. Fiziğime çok yakıştığını düşündüm.''(KG8) "After eğlenceli olduğu için tütüllü bir şey giymiştim. Eğlenceli, uçuş uçuş olsun istedim." (KG1) "Giydiğim zaman mutlu hissettiğim kıyafetleri tercih ettim." (KG1)	Kendine Yakıştırma (f=3)	Çıkış Kıyafetini Beğenerek Alma (f=1) Kendine Yakıştırıp Alma (f=2)
	Eğlenceli Görünüm (f=5)	After İçin Tütülü Uçuşan Etek (f=3) Eğlenceli Olmasını İsteme (f=3)
	Mutlu Hissetme (f=5)	Kendini Güzel Hissetme (f=4) Mutlu Hissettirmesi (f=4)
Geleneksel Unsurlar Sembolü (f=14) "Yöresel olduğu için tercih ettim. Onların da anlamlı ve manalı olduğu için giydim." (KG1) ''Bordo ve kahverengi arası geçişte olan, gold detayları olan ve bindallının yanı sıra biraz daha Osmanlı kıyafetlerinin çizgisine yakın olan bir kaftan tercih ettim.''(KG6) "Bindallı Osmanlı çizgisine yakın detaylarla daha anlamlı oldu." (KG6)	Bindallı (f=8)	Geleneksel Bindallı (f=2) Kadife Bordo Bindallı (f=1) Bindallı Tarzı (f=4)
	Kaftan (f=1)	Osmanlı Çizgisine Yakın Kaftan (f=1)
	Yöresel Kıyafetler (f=4)	Roman Kıyafeti (f=2) Yöresel Olduğu İçin Anlamlı (f=2)

Modern ve Trend Unsurlar Sembolü (f=11) "Bindallının modern işlemelerle süslenmiş haliydi." (KG2) "Balık uzun kuyrukluydu. After için balık formda bir elbise giymiştim." (KG5)	Modern İşlemeler (f=4)	Bindallının Modern İşlemelerle Süslenmiş Hali (f=3) Gold Detaylı, Boncuklu, Pullu (f=2)
	Hint Etkisi (f=2)	Hint Modeli Giriş Elbisesi (f=1) Hint Kıyafetinin Kaftan Olarak Giyilmesi (f=2)
	Abiye Tarzı (f=2)	Abiye Tarzı Kınalık (f=1) Boncuklu Abiye (f=1)
	Balık Form (f=3)	Balık, Uzun Kuyruklu (f=2) Kalem, Balık Formda (f=1)
Renk Sembolü (f=10) "Bence kınayı kına yapan şey kına elbisesindeki renkler. Kırmızılar." (KG3)	Kırmızı (f=2)	Tam Bir Kına Konsepti (f=1) After Elbisesi Kırmızı (f=1)
	Yeşil (f=3)	Kına Rengi Olmasından Kaynaklı (f=1) Doğayı İfade Etmesi (f=1) Rahatlatma Etkisi (f=1)
	Siyah (f=4)	Siyah Ağır Taşlı (f=3) Siyah Pelerinli (f=1)
	Bordo (f=3)	Bordo Kadife Bindallı (f=1) Bordo Kabarık Giriş Kıyafeti (f=2)
Duygusal Semboller (f=10) "...bindallının içinde hani gerçekten insan böyle o günün kına gecesi olduğunu hissedebiliyor. O günün kendine özel olduğunu hissedebiliyor. Ve duyguların daha yoğun oluyor. Çok duygusal oluyorsun." (KG13)	Prenses Hissi (f=4)	Prenses Gibi Hissettirmesi (f=4)
	Tarihsel Figürler (f=4)	Hürrem Sultan Tarzı (f=2) Kleopatra Gibi (f=2)
	Konsept Farklılığı (f=2)	Gelinlik Gibi Giriş Kıyafeti (f=1) After Partiye Gidiyormuş Gibi (f=1)

Katılımcılardan çoğu kına kıyafetlerini geleneksel unsurlar açısından tanımlamıştır. Kişisel beğeni ve estetik, modern ve trend unsurlar, renk sembolizmi ve duygusal semboller diğer tanımlamalar olmuştur. Bu dağılım, kına gecesi kıyafetlerinin hem geleneksel kültürel kökleri hem de modern estetik ve trend arayışları arasında şekillendiğini göstermektedir. Katılımcılar kıyafet seçiminde kendini güzel, mutlu hissetme, eğlenceli görünüm, kendine yakıştırma gibi bireysel duygusal faktörleri ön plana çıkarmıştır. Bu bulgular kına kıyafetlerinin gelinler için yalnızca dışsal bir gösteriş değil, aynı zamanda öznel mutluluk ve özgüven kaynağı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum kına kıyafetlerinin bireysel kimlik ve duygusal tatminle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Kıyafette en güçlü geleneksel unsur bindallı olarak öne çıkmaktadır. Klasik bindallı tarzı, kına ritüelinin kültürel köklerini temsil etmektedir. Roman kıyafeti, kaftan gibi tercihler geleneksel kimliğin farklı varyasyonlarını yansıtmaktadır. Yeni gelinler kıyafetlerinde modern işlemeler, balık form, hint etkisi ve abiye tarzı giysiler de tercih etmiştir. Kırmızı rengi, kına konseptinin en güçlü sembolü olarak öne çıkmaktadır. Yeşil doğayı temsil ederken, bordo ve siyah daha ağır, gösterişli ve sembolik anlamlar taşımaktadır. Özellikle modern süslemeler, geleneksel bindallının çağdaş bir estetikle yeniden yorumlandığını göstermektedir. Kına gecesi kıyafetleri trendlerle harmanlanarak dönüşmektedir. Ayrıca gelinlik, abiye gibi giriş kıyafeti veya after partisine gidiyormuş gibi konsept farklılıkları, ritüelin kişisel hayal dünyası ve sembolik kimlik inşası ile ilişkilendiğini göstermektedir. Bu durum, kına gecesinin günümüzde hem geleneksel bir ritüel hem de modern bir estetik gösteri olarak yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 7. Kına Kıyafetlerinin Duygusal Etkisine Yönelik Görüşler Teması

Kategori	**Kod**	**Alt Kodlar**
Özel ve Değerli Hissetme (f=14) "O giydiğin kıyafetler hiç kimsede olmadığı için, o insana ait olduğu için kendini daha özel hissediyorsun." (KG1) ''Hayatta bir kere olan bir şey olduğu için çok değerli hissettirdi. Gecenin en önemli kişisi olduğumu düşündüm." (KG3)	Kendine Ait Olma (f=7)	Özel Hissettirme (f=5) Hayatta Bir Kere Olan Bir Şey (f=3)
	Prenses, Kraliçe Hissi (f=4)	Prenses Gibi Hissetme (f=3) Kleopatra Gibi Hissetme (f=1)
	Gelin Olma Duygusu (f=6)	Gecenin Özel Kişisi Olma (f=7) Gelin Gibi Hissetme (f=2)
Özgüven ve Güç (f=8) "Evet bayağı insan kendini özgüvenli hissediyor gerçekten. Gözler üstünde oluyor çünkü." (KG2) "Hayalime kavuşturulmuş ve sonsuz güç veren bir elbise gibiydi." (KG6)	Özgüven Kazanma (f=7)	Üzerine Tam Olması (f=2) Özgüvenli Hissettirme (f=7)
	Güç ve Değer (f=2)	Sonsuz Güç Veren Bir Elbise (f=1) Kendini Değerli Hissettme (f=1)
Mutluluk ve Rahatlık (f=11)	Mutlu Hissetme (f=11)	Mutlu Hissettirmesi (f=7) Güzel Hissettirmesi (f=6)

"Giydiğim zaman mutlu hissettiğim kıyafetleri tercih ettim." (KG1)	Rahatlık (f=4)	Rahat Oynayabilmek (f=2)
	Enerji ve Eğlence	After Heyecanı ve Eğlence Modu (f=1) Tütülü Uçuşan Etek Hoşuma Gitti (f=1)
Kültürel ve Geleneksel Bağ (f=9) "Birini kaftan giydim kına kıyafeti için. Diğerleri yöreseldi zaten. Onların da anlamlı ve manalı olduğu için tercih ettim." (KG1)	Geleneksel Anlam (f=4)	Bindallının Anlamı (f=2) Kına Gecesini Hissettirmesi (f=2)
	Hüzün ve Duygusallık (f=7)	Bindallı Hüzün Veriyor (f=5) Kına Gecesini Hissettirmesi(f=3) Bindallı Daha Duygusal (f=3)
Karmaşık veya Nötr Duygular (f=10) "Bindallı içinde daha duygusal, daha derin ve daha içten duygularla beni sarıp sarmalayan bir elbiseydi." (KG6)	Heyecan ve Stres (f=3)	Yeni Bir Yola Adım (f=2) Sinirli, Öfkeli, Heyecanlı, Mutlu (f=1)
	Nötr/ Duygusuz His (f=4)	Abiye Giyince Hiç Bir Şey Hissetmeme (f=3) Giriş Kıyafetinde Bir Şey Hissetmeme (f=3) After Kıyafeti Özel Hissettirmedi (f=2)

Tablo 7'ye göre yeni gelinlere kına kıyafetleri özel ve değerli hissetme, özgüven ve güç, mutluluk ve rahatlık, kültürel ve geleneksel bağlarla hüzün ve duygusallık, karmaşık ve nötr duygular hissettirmiştir. Bu durum bu giysilerin yalnızca gelinler için estetik bir unsur olmadığını aynı zamanda kültürel, duygusal ve psikolojik deneyimler yaşattığını göstermektedir. Katılımcılar kına kıyafetlerini, hayatta bir kere olan bir şey, gecenin özel kişisi olma, gelin gibi hissetme ve özel hissettirme ile ilişkilendirmiştir. Bu durum kına gecesi kıyafetlerinin gelinler için kimliksel ve törensel bir ayrıcalık yarattığını ortaya koymaktadır. Özgüven kazanma ve sonsuz güç veren bir elbise gibi ifadeler, kıyafetlerin bireysel psikoloji üzerinde güçlendirici bir etki yarattığını göstermektedir. Üzerine tam olması gibi ifadeler kıyafetin fiziksel uyumunun özgüvenle doğrudan ilişkili olduğunu ifede etmektedir. Ayrıca gelinler kıyafetlerini mutlu hissettirmesi ve güzel hissettirmesi ile psikolojik memnuniyetlerini dile getirmişlerdir. Rahat oynayabilmek gibi ifadeler, kıyafetlerin ritüel sırasında bedensel özgürlük ve rahatlık sağladığını göstermektedir. Bu bulgular, kına gecesi kıyafetlerinin duygusal tatmin ve fiziksel konfor sağladığını ortaya koymaktadır. Geleneksel kıyafetler duygusal yoğunluğu, hüznü artırırken, after elbisesi gibi modern kıyafetler daha nötr bir etki ya da farklı kişisel beğeni etkileri yaratmıştır. Sosyal onay, gözlerin üzerinde olması, fotoğraf, görünürlük gibi kodlar düşük oranda yer almıştır. Duygusal anlamda gelinler kıyafetleri daha çok kişisel duygusal deneyim üzerinden anlamlandırmış, sosyal medya veya dışsal onay faktörleri duygusal etki bağlamında sınırlı kalmıştır. Gelinler ayrıca karmaşık duygular ve nötr duygular dile getirerek bir şey hissetmeme veya abiye giyince hiçbir şey hissetmeme gibi görüşler de bildirmişlerdir. Kına gecesi geleneksel kıyafetleri gelinlere duygusal çeşitlilik ve yoğun anlam yüklerken bazı giysiler bazı gelinler tarafından nötr veya duygusuz algılanmıştır.

Tablo 8. Kına Kıyafeti Seçiminde Sosyal Çevrenin Beklentilerine Yönelik Görüşler Teması

Kategori	Kod	Alt Kodlar
Renk Tercihlerine Müdahale (f=7) "Kırmızı kına rengi olarak görülüyor, ama ben farklı bir tercih yaptım." (KG2) "Toplumun normu kırmızı ve bordo, ama ben farklı bir renk seçtim." (KG3)	Çevre Yönlendirmesi (f=8)	Çevre Etkisiyle İsteğinden Farklı Tercih Yapma (f=6) Siyah Renk Önce Tepki Sonra Beğeni (f=1)
	Toplumsal Normlar (f=4)	Kırmızı ve Bordo Kına Rengi (f=2) Sade Tercihlere Çevreden Yetersizlik Tepkisi (f=3)
Kıyafet Sayısına Müdahale (f=4)	Sosyal Çevre Etkisi (f=2)	Bir Tane Daha Giy Yönlendirmesinin Tercihe Etksi (f=3)
	Aile Baskısı (f=2)	Aile Üyelerinden Gösterişe Teşvik (f=2) Kayınvalide ve Akrabalar Seçimde Etkili (f=2)

Gösteriş ve Abartı Baskısı (f=8) "Toplumsal tatmin için şaşalı tercihler yapılıyor." (KG7) "Çevrenin olumsuz yorumlarından kaçmak için abartılı tercih yapılabiliyor." (KG7)	Çevre Beklentisi (f=6)	Katılımcıların Simli ve Gözalıcı Kıyafet Beklentilerini Karşılaması (f=2) Toplumsal Tatmin İçin Şaşalı Tercihler (f=4)
	Baskıya Uyum (f=6)	Çevrenin Olumsuz Yorumlarından Kaçmak İçin Abartılı Tercih (f=3) Sosyal Tatmin Bireyselden Daha Baskın (f=3)
Sosyal Onay ve Görünürlük (f=8) "Toplum tarafından beğenilmek duygusal tatmin sağlıyor." (KG2)	Beğenilme İsteği (f=6)	Toplum Tarafından Beğenilme İsteği (f=6) Duygusal Tatmin (f=4)
	Eleştiri Baskısı (f=4)	Olumsuz Yorum Korkusu (f=1) Eleştirilerin Tercihlere Etkisi (f=3)
Direnç ve Bağımsız Tercih (f=36) "Toplumsal baskılara yenilmeden kendi tercihimi yaptım." (KG2) "Ben ne giyersem giyerim kimse bana karışamaz modundayım." (KG4)	Kendi Kararını Verme (f=33)	Toplumsal Baskıdan Etkilenmeme (f=32) Bağımsız Karar Verme (f=23)
	Baskıya Karşı Direnç (f=29)	Kendi İstekleri Öncelikli (f=29) Bireysel Özgürlük (f=18)
Toplumsal Normlara Uyum (f=5)	Açıklık, Tesettür Hassasiyeti (f=1)	Toplum Hassasiyetine Uyum (f=1)
	Yöresel Beklentiler (f=4)	Toplum Tarafından İstenilen Tarza Uyum (f=3)

Tablo 8'e göre en yüksek oran direnç ve bağımsız tercih kategorisinde görülse de gösteriş ve abartı baskısı, sosyal onay ve görünürlük, çevre yönlendirmesi, renk tercihlerine müdahale, kıyafet sayısına müdahale, toplumsal normlara uyum gibi toplumsal baskı unsurları da güçlü şekilde öne çıkmaktadır. Bulgular, kına gecesi kıyafet tercihlerinde toplumsal baskı ve bireysel özgürlük arasında bir gerilim olduğunu göstermektedir. Yeni gelinler kırmızı ve bordo renklerin kına gecesiyle özdeşleştiğini ifade ederken sade tercihlere ise çevreden yetersizlik tepkisi gelmiştir. Siyah renk bindallı tercihinde çevrede önce tepki, sonra beğeni oluşması, toplumun renk sembolizminde ön yargılı olduğunu göstermektedir. Gelinler eleştirilerden kaçınmak, toplum tarafından beğenilmek gibi nedenlerle kıyafet tercihlerinde açık şekilde sosyal onayı önemsemektedir. Bu nedenle sosyal bir ritüel olan kına gecesi kıyafetleri sadece bireysel beğeniye göre değil çevresel yönlendirmelerle kolektif bir seçim kararına dönüşmüştür.

Tablo 9. Kına Kıyafetlerinin Ekonomik Boyutuna Yönelik Görüşler Teması

Kategori	**Kod**	**Alt Kod**
Kiralama - Satın Alma Tercihi (f=28) "Organizasyona aitti, kiralandı." (KG1) "Bazı kıyafetler kiralık, bazıları satın alınmıştı." (KG3) "Diğer üçünü kiraladım." (KG5) "Sadece bir tane çıkış kıyafeti aldım. Onu da dolaptan almıştım, ikinci elden." (KG1) "Satın aldım." (KG6) "After'ımı satın aldım." (KG 5)	Kiralama (f=19)	Organizasyona Ait Kıyafetler (f=4) Komple Konsept Kiralama (f=8) Uygun Fiyatlı Kiralama (f=1)
	Satın Alma (f=7)	Yeni Satın Alma (f=7)
	Hediye (f=2)	Kıyafetlerin Hediye Edilmesi (f=2)
	Karma Tercih (f=6)	Bazı Kıyafetler Kiralık Bazıları Satın Alınmış (f=5)
Bütçe Düzeyi (f=18) "Bence ortalamaydı ya. Yani çok daha pahalı şeyler vardı." (KG2)	Gelir Durumuna Göre (f=4)	Çok Düşük (f=3) Düşük (f=4) Orta (f=11) Yüksek (f=3)
Bütçeye Etkisi (f=19) "Yani çok etkilemedi beni ya. Sonuçta ona ayırdığımız bir bütçe vardı." (KG2) "Yüksek meblağlar zorladı, bazı noktalarda kendimi kısmam gerekti." (KG6)	Olumsuz Etki (f=5)	Maddi Olarak Zorlanma (f=2) Bütçeyi Sarsma (f=2) Bazı Harcamalarda Kısıtlama Yapma (f=1)
	Nötr, Minimal Etki (f=15)	Ayrılmış Bütçe İle Etkilenmeme (f=4) Erkek Tarafının Karşılaması (f=7) Gelire Göre Dengelenmesi (f=4) Hediye Olduğu için Etkilenmeme (f=1)
	Bütçenin Korunması (f=)	Indirimli, İkinci Elden Alınması Kiralamanın Satın Almaya Göre Daha Uygun Olması Uygun Fiyatlı Tercih Sayesinde Bütçeyi Koruma

Yüksek Miktarlar Ödeme Algısı (f=28) "Çok yüksek miktarda ödeme yapılmasını doğru bulmuyorum. Sadece o güne özel olacağı için." (KG1) "Kişinin zevki ve bütçesine göre değişir bu durum. Olabilir." (KG3) "O an için değer, paraya kıymalı." (KG6)	Olumsuz Görüşler (f=19)	Gereksiz (f=14) Abartı (f=5) Yüksek Meblağlar (f=15) Ekonomik Koşul Yetersizliği(f=2)
	Koşullu Kabul (f=4)	Zevk ve Bütçeye Bağlı (f=1) Zenginlik (f=1) Varsa Sorun Değil Yoksa Sıkıntı (f=1)
	Olumlu Görüşler (f=3)	O An İçin Değer Paraya Kıymalı (f=3) Bir Kere Olmasından Değer (f=3)
Ekonomik Stratejiler (f=11) "Dolaptan almıştım, ikinci elden." (KG1) "Kaftanımı düğünden bir sene önce bulduğum için almıştım." (KG4) "Kiralamanın satın almaya göre daha uygun olduğunu düşünüyorum." (KG2) "Sonuçta onu ayırdığımız bir bütçe vardı." (KG2)	Ikinci El Kullanımı (f=3)	Dolap Uygulaması (f=2) Önceden Alınması (f=1)
	Indirim ve Tanıdık Fiyatı (f=1)	Normalde Pahalı Tanıdığa İndirim (f=1)
	Kiralama Avantajı (f=3)	Satın Almaya Göre Yarı Fiyatı (f=2) Gelinlik Kınalığa Göre Daha Uygun (f=1)
	Bütçe Planlaması (f=6)	Gelir Düzeyine Göre Harcama Dengeleme (f=5) Hediye Sayesinde Bütçeyi Koruma (f=1)

Tablo 9'a bakıldığına katılımcılar arasında kiralama, satın alma ve karma tercihler ön plana çıkmaktadır. Komple konsept kiralama ve organizasyona ait kıyafetler, ekonomik açıdan pratik çözümler olarak görülmektedir. Satın alma tercihlerinde ise yeni kıyafet satın alma ön plana çıkarken, ikinci el veya hatıra amaçlı satın alma çok düşük düzeyde kalmıştır. Bu bulgu, kına kıyafetlerinde kiralamanın ekonomik avantajları nedeniyle yaygınlaştığını, satın almanın ise daha çok yenilik ve kişisel sahiplik isteğiyle tercih edildiğini göstermektedir. Katılımcıların çoğu orta bütçe düzeyinde harcamalarda yer alırken, düşük ve çok düşük bütçe grupları da dikkate değer bir orana sahiptir. Yüksek bütçe düzeyi harcama ise sınırlı sayıda kalmıştır. Bu dağılım, kına gecesi kıyafetlerinin geniş bir sosyo-ekonomik yelpazede tercih edildiğini, ancak çoğunluğun orta gelir grubuna ait olduğunu göstermektedir. Bu bulgu yeni gelinlerin araştırma görüşmelerinde maddi durumlarına yönelik verdikleri ifadelerle çelişmektedir. Katılımcıların önemli bir kısmı kıyafetlerin bütçeye nötr, minimal etki yaptığını belirtmiştir. Bunun nedenleri arasında: erkek tarafının masrafları karşılaması, önceden ayrılmış özel bütçe, gelire göre dengelenme, hediye kabul edilmesi olabilir. Buna karşılık olumsuz etkiler de belirlenmiştir: bütçeyi sarsma, maddi zorlanma ve harcamalarda kısıtlama gibi. Bu bulgular kına kıyafetlerinin ekonomik yükünün çoğunlukla paylaşılan sorumluluklar ve özel bütçe planlamaları ile dengelendiğini, ancak bazı durumlarda maddi baskı oluşturduğunu göstermektedir. Katılımcılar arasında yüksek meblağlar ödeme algısı dikkat çekicidir. Bu algı üç farklı tutumla şekillenmiştir: Olumsuz görüşler: gereksiz, abartılı harcama, ekonomik yetersizlik. Koşullu kabul: bir kere olmasından dolayı değer veya bütçe varsa sorun değil yoksa sıkıntı gibi ifadeler. Harcama için olumlu görüşler ise: o an için değer, paraya kıymalı gibi görüşler olmuştur. Bu bulgular, kına kıyafetlerinin ekonomik boyutunun toplumsal statü, sosyal prestij, bireysel değer ve ekonomik koşullar arasında tartışmalı bir alan olduğunu göstermektedir.

Katılımcılar harcamalarını dengelemek için çeşitli stratejiler geliştirmiştir: bütçe planlaması olarak: ayrı kına, düğün bütçesi oluşturma, gelir düzeyine göre dengeleme. Kiralama avantajını tercih etmişleridir: satın almaya göre yarı fiyatına kiralama, gelinlik kiralamanın kınalık kiralamaya göre daha uygun olması. İkinci el kullanımı tercih etmişlerdir: önceden alınmış kıyafetlerin kullanımı gibi. İndirim ve tanıdık fiyatından faydalanmışlardır, normalde pahalı olan kıyafetlerin tanıdık aracılığıyla indirimli alınması. Bu bulgular, katılımcıların ekonomik yükü azaltmak için yaratıcı ve faydacı çözümler geliştirdiğini göstermektedir.

Gelinlerin Giydiği Kına Kıyafetlerinden Örnekler

Şekil 1. Katılımcı gelin 7 geleneksel bordo renkli kına kıyafet görseli (bindallı) ve çiçekli dekorlar. Kaynak kişi KG7

Katılımcı gelin (KG7), bordo kadife kumaş üzerine yoğun altın işlemelerle tasarlanmış geleneksel bindallı kıyafetiyle törensel kimliğini ön plana çıkarmaktadır. Bordo rengin kültürel anlamı, altın detayların ihtişam ve statü vurgusuyla birleşerek gösterişli bir tüketim anlayışını ortaya koymaktadır. Belde kullanılan geniş altın kemer hem yöresel bir sembol hem de aile prestijinin görünür kılınmasında önemli bir unsur olarak dikkat çekmektedir. Başörtüsünün kıyafetle uyumu ise mahremiyet ve estetik arasında dengeli bir bütünlük sağlamaktadır. Bu tercih, gelinin hem geleneksel değerleri yaşatmak hem de törensel ortamda güçlü bir görsel etki yaratmak isteğini yansıtmaktadır.

Şekil 2. Katılımcı gelin 16 kırmızı renkli kına kıyafet görseli ve kırmızı dekorlar. Kaynak kişi KG16

Katılımcı gelin (KG16), geleneksel kırmızı ton, kültürel olarak uğur, mutluluk ve gelin olmanın simgesini belirlemektedir. Yoğun taş ve boncuk süslemeleri, parlak yüzeyli kumaşlar; ışık altında dikkat çekici bir görünüm ortaya çıkartmaktadır. Uzun kuyruklu, gösterişli kesim; sahne etkisi yaratmaktadır. Taşlı başlık, kırmızı tüy yelpaze, choker (boynu sıkıca saran) kolye hepsi dramatik ve sahneye özgü detaylar barındırmaktadır. Dalgalı saçlar ve belirgin makyaj, görsel bütünlüğü tamamlamaktadır.

Kırmızı desenli fon, altın detaylı koltuk, gül çelenkleri ve ışıklandırma hepsi gösterişli bir atmosfer yaratmaktadır. Dikey ışıklar ve mum benzeri lambalar, sahne estetiğini güçlendirmektedir.

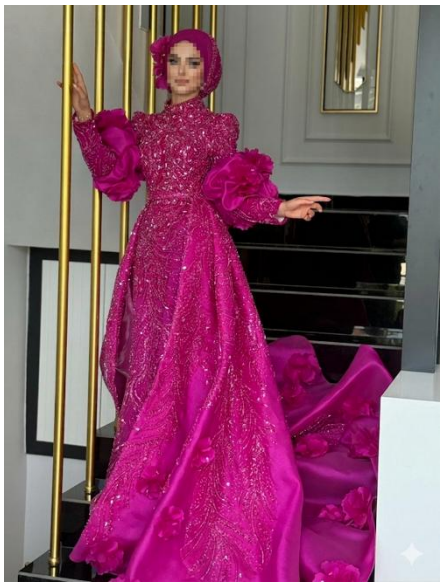

Şekil 3. Katılımcı gelin 11 magenta renkli kuyruklu abiye kına kıyafet görseli. Kaynak kişi KG11

Katılımcı gelin (KG11) üzerindeki bu kıyafet, zengin süslemeleri, hacimli formu ve sahneye uygun uzun kuyruklu olması gibi detaylarıyla törensel ihtişamı ön plana çıkarmaktadır. Magenta tonlarındaki elbise hem dikkat çekici hem de geleneksel renk paletinden farklılaşan bir tercih olarak bireysel stil ve fark edilme, dikkat çekme arzusunu yansıtmaktadır. Payet, boncuk ve çiçek aplikeleriyle bezeli kumaş, görsel zenginlik ve lüks algısı yaratmaktadır. Bu görsel ihtişam yoluyla statü sunumu olarak yorumlanabilir. Hacimli kollar, yere kadar uzanan etek ve kuyruk detayı, sahne etkisini artırarak ritüelin gösterişli sunumuna katkı sağlamaktadır.

Şekil 4. Katılımcı gelin 8 altın renkli after parti kına kıyafet görseli. Kaynak kişi KG8

Katılımcı gelin (KG 8) geleneksel renkler yerine altın tonlarını tercih ederek farklılaşıp daha ihtişamlı, zengin ve dikkat çekici bir görüntü oluşturmaktadır. Işıltılı ve akışkan kumaşa sahip kısa, drapeli elbise; hareket özgürlüğü sağlarken aynı zamanda sahne odaklı, performatif bir rahatlık ve görsellik sunmaktadır. Başta kullanılan büyük ve gösterişli taç formundaki aksesuar, gelini merkeze yerleştirerek statü ve görünürlük vurgusunu güçlendirmektedir. Eline aldığı tokmak ve ön plandaki davul unsuru,

ritüelin eğlence ve performans boyutunu öne çıkarırken, gelini sadece katılımcı değil aynı zamanda sahnenin ana figürü haline getirmektedir. Gelinin iki yanında yer alan, benzer renk paletine sahip gösterişli dansçı kostümleri görsel bütünlüğü destekleyerek organizasyonun profesyonel ve kurgulanmış yapısını yansıtmaktadır. Fon, mum ışıkları ve dekoratif detaylar ile hem romantik bir atmosfer kurulurken hemde toplumsal beğeni, dikkat çekme arzusu ve gösterişçi tüketim motivasyonları doğrultusunda mesajlar verildiği görülmektedir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Kına gecesi organizasyonlarında gösterişçi tüketim çok boyutlu bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Organizasyon mekânı, mekânın dekoru, süslemeleri, ışıklandırılması gibi pek çok unsur ihtişamın ve sosyal prestijin göstergeleri olarak gösterişçi tüketimle ilişkilendirilmektedir. Müzik, kına gecesinin atmosferini belirleyen en önemli öge olarak ortaya çıkarken; misafirlerin eğlenmesi ve memnuniyeti önceliklendirilmiştir. Fotoğraflar ve video çekimleri sosyal prestij belgeleri olarak görülerek, sosyal çevrede paylaşılabilecek kalıcı bir statü göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Kına kıyafetleri ise dikkat çekiciliğin, ritüelin odak noktası olarak görülmüştür. Birden fazla kıyafet değişiminin, ihtişamlı bulunduğu fakat bu seçimlerin önemli ölçüde toplumsal beklentiler üzerine gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Kına gecesi kıyafetlerindeki seçimler dönemin moda giysileri ve davranış kalıpları üzerinden şekillenmektedir. Bu bağlamda, kına gecesi organizasyonlarında gözlemlenen tüketim pratikleri, yalnızca bireysel tercihlerle değil, aynı zamanda toplumsal normlar ve sembolik anlam üretimi süreçleriyle de yakından ilişkilidir. Jean Baudrillard, modanın derin bir baskı karakterine sahip olduğunu söylerken, yaptırımının toplumsal başarı ya da dışlanma olduğunu ifade ederek bu durumu özetlemiştir (2012).

Gösterişçi tüketimi motive eden içsel ve dışsal motivasyonlara bakıldığında, içsel motivasyonların daha yüksek bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Bireysel psikolojik tatmin, araştırmaya göre gösterişçi tüketimde belirleyici bir rol oynamaktadır. Dışsal motivasyonlarda toplumsal beklentiler ve sosyal medya, önemli motivasyon kaynakları olmuştur. Yeni gelinler görünürlük sağlama ve paylaşım yapma isteklerini dile getirirken, modern tüketim kültüründe sosyal medyanın gösterişçi tüketimi pekiştirdiğini ortaya koymaktadır. Çevre baskısı ve geleneksel normlar yeni gelinlerin kıyafet ve organizasyon tercihlerinde önemli bir role sahip görünmektedirler.

Kına kıyafetleri, değişen trendler, kültürel dönüşüm ve modernleşme, geleneksel unsurların devamlılığı, estetik beğeni, şatafat ve vücuda uyum gibi çok boyutlu nedenlerle tercih edilmektedir. Bir yandan farklılık arayışları ile tercih ettikleri kıyafet tarzlarını çeşitlendiren yeni gelinler, diğer yandan geleneksel unsurları muhafaza etmeye çalışmaktadır. Gösterişçi tüketim özellikle organizasyonda ve kıyafetlerde şatafat, çok fazla kıyafet değiştirme, abartılı kıyafet tercihlerinde ortaya çıkarken, sosyal medya görünürlüğü üzerinden güçlenmektedir. Kına gecelerinde yeni gelinlerin çoklu kıyafet tercihlerinin normalleştiği görülmektedir. Genel değerlendirmede giriş abiye giysisi, geleneksel kına yakma giysisi, after giysisi ve daha fazlasının kına gecesinin farklı aşamalarında giyildiği belirlenmiştir. Kına gecesinde hem geleneksel ritüelleri devam ettiren hem de modern estetik unsurların ve trendlerin giysi seçimlerinde etkili olduğu görülmektedir. Kırmızı giysi rengi kına gecesini en güçlü temsil eden renk olarak ortaya çıkarken, geleneksel kültürel kökleri temsil ettiği düşünülen bindallı ve kaftan gibi giysiler kına yakma esnasında tercih edilmektedir. Kırmızı rengin tercih edilme nedenlerindn birisi de bu renk kına giysilerinin çok fazla üretiliyor olması olabilir. Giriş ve eğlence giysileri olarak farklı konseptli abiyeler, hint kıyafetleri ve roman elbiseleri gibi özel konseptli giysiler tercih edilmektedir. Eğlencenin sonlarına doğru faklı tarzlarda genellikle mini gelinlik, abiye havasında, balık etekli, çarliston tarzında, püsküllü gibi değişen süsleme ve model özellikleriyle, eğlence ve dansın ritmini vurgulayan after parti elbiseleri giyilmektedir.

Yeni gelinler kına kıyafetleri içerisinde özel ve değerli hissettiklerini, mutluluk ve rahatlık yaşadıklarını, özgüvenli ve güçlü olduklarını ifade etmişlerdir. Geleneksel kıyafetlerin duygusal yoğunluklarını artırırken, after parti elbisesi gibi giysilerin rahatlık, eğlence, fiziksel konfor ve mutlu hissettirdiğini söylemişlerdir.

Yeni gelinlerin cevaplarına göre en yüksek direnç bağımsız tercihlerde görülmekle birlikte, sosyal onay, sosyal çevre ve aile baskısı gösterişçi kıyafet seçimlerinde renk tercihi, gösteriş ve abartı baskısı, çoklu kıyafet tercihlerinde çevre yönlendirmesi olarak öne çıkmaktadır. Sosyal onayı önemseyen gelinler daha

iyi görünmek, eleştirilerden kaçınmak gibi nedenlerle çevresel etkenleri önemsemekte bu nedenle kına kıyafet seçimi sadece bireysel beğeniye göre değil çevresel yönlendirmeleri de içine alan kolektif beğeni ve seçim kararına dönüşmektedir. Bu durum, Marx'ın görüşleri ile uyuşmaktadır. Geleneklere uyma, sosyal onay almanın, statüyü koruyup grup beklentilerinin karşılandığı, toplumun ya da grubun iyi bir üyesi olmanın önemli bir anahtarıdır (Marx, 2024).

Gelinlerin kına kıyafetinde kiralama, satın alma ve hem kiralama hem satın alma gibi birden fazla kıyafette karma tercihler yaptıkları görülmektedir. Kiralama ekonomik nedenlerle yaygınlaşırken sahip olma isteği bazı kıyafetlerin satın alınmasıyla sonuçlanmaktadır. Geniş bir yelpazede sosyo-ekonomik düzeye sahip gelinler, yüksek ekonomik düzeye sahip olduklarını dile getirseler de harcamalarda çoğunluğun orta gelir grubuna mensup olduğu ve bütçe planlamalarını buna göre yaptıkları belirlenmektedir. Erkek tarafının harcamaları karşılaması, giysileri hediye kabul etme, önceden hazırlanan özel bütçe nedeniyle bazı gelinler harcamalardan etkilenmediklerini dile getirirken, bütçeyi sarsan, zorlayan, kısıtlamalara gitmek durumunda kaldıklarını dile getiren gelinler de olmuştur. Kına gecesi kıyafetleri harcamalarında üç farklı bakış açısı ortaya çıkmaktadır. Paraya kıymak gerekir, o an için değer gibi düşüncelerin yanı sıra bütçen varsa sorun olmaz ya da gereksiz, çok abartılı harcama şeklinde düşünceler de olmuştur. Bu da kına kıyafetleri için harcamaların ekonomik koşullar, bireysel prestij ya da sosyal statü ile ilişkili ve tartışmalı bir alan olduğunu göstermektedir.

Gösterişçi tüketimi araştıran bazı araştırmacılar gelir ile gösterişçi tüketimin anlamlı bir ilişkisi olmadığını belirlerken (Volkan, 2016; Çınar ve Çubukçu, 2009), bazı araştırmacılar üst gelir gruplarının gösterişçi tüketime daha çok yöneldiğini belirlemiştir (Boğa ve Başçı, 2016; Aslay vd., 2013; Özkan Pir, 2017). Yeni gelinler arasında yapılan nitel araştırmada gelir düzeyinin gösterişçi tüketim davranışlarında çok büyük bir önem arz etmediği her ekonomik gruptan gelinin gösterişçi tüketim davranışında bulunabildiği görülmüştür. Kır ve Cengiz Türk evlilik ritüelleri üzerine yaptıkları araştırmada evlilik ritüellerinde varlık düzeylerini ve statülerini vurgulamak için gösterişçi tüketim kalıplarına uygun değerlendirmeler yapmışlardır (2022).

Araştırmada görüşülen katılımcılar, kına gecesini yalnızca bir eğlence değil, çevreye karşı bir temsil alanı olarak görmektedirler. Gelinin kıyafet seçiminden mekân düzenine kadar her ayrıntı, ailelerin ekonomik gücünü ve sosyal çevredeki konumunu görünür kılma aracı hâline gelmektedir. Kına gecesi, bireysel bir ritüel olmanın ötesinde, tüketim kültürünün ve gösterişçi tüketim pratiklerinin somutlaştığı bir sahneye dönüşmektedir. Özellikle sosyal medya paylaşımları, bu gösterişin daha geniş kitlelere ulaştırılmasını sağlayarak ritüelin toplumsal hafızadaki temsilini güçlendirmektedir. Dolayısıyla günümüzde kına gecesi organizasyonları hem kültürel sürekliliği yaşatan hem de modern tüketim toplumunun değerlerini yeniden üreten bir yapıya sahip bulunmaktadır.

Kına gecesi gibi ulusal kültüre ait zengin ritüeller çeşitli temalar ve küresel unsurlarla çeşitlendirilerek değişime uğratılmakta, popüler kültür aracına dönüştürülerek, tüketimin birer unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır (Baştok Özkan, 2016). Kına gecesi organizasyonu paketi gibi evlilik ritüellerinde tüketimi körükleyici, ailelerin sosyal ilişkilerini ve geleneksel uğraşlarını, bireysel çaba ve tercihlerini göz ardı edici bir durumla karşılaşmalarına neden olmaktadır. Kültürel yozlaşmayı artıran bu gibi tüketimi körükleyici uygulamalar gelin ya da damat tercih etse de etmese de gösterişçi harcamaları ya da kına gecesi ritüeli dışındaki farklı uygulamaları otomatik olarak dayatmaktadır (Derdiçok, 2023). İşletmeciler tarafından bir paket programı haline getirilen kına geceleri ritüelinin amacı ve işlevi değişikliğe uğratılarak popüler bir gösteri olarak sunulmaktadır (Tekin, 2021). Yapılan araştırmada bu durumu destekler nitelikte cevaplar alınmış, pek çok ailenin kına gecesi ritüellerinde satın aldıkları organizasyon paketi ile gösteri, ikram, hatta kıyafetlerin belirlendiği ortaya çıkmıştır.

Araştırma bulguları, Veblen'in gösterişçi tüketim teorisiyle uyumlu olarak tüketimin statü sergileme ve sosyal farklılaşma işlevini desteklediğini göstermektedir. Bununla birlikte, bazı katılımcıların sade ve spontane tercihlere yönelmesi, gösterişçi tüketime alternatif bir yaklaşımın da varlığını ortaya koymaktadır. Bu durum, sembolik etkileşimcilik yaklaşımının bireylerin kimlik oluşturma ve toplumsal kurallara uyum sağlama sürecini açıklamasıyla, törensel tüketim yaklaşımının kına ritüelinin modernleşme ve gösteri boyutunu ortaya koyan bakışıyla birleşmektedir.

Sonuç olarak, kına gecesi organizasyonları bireylerin hem duygusal tatmin hem de toplumsal görünürlük arayışlarını bir arada gerçekleştirdiği çok katmanlı bir tüketim sahnesi haline gelmiştir. Bu bağlamda

kıyafet tercihleri yalnızca moda ve estetik değil, aynı zamanda kültürel kimlik, sosyal statü ve bireysel psikolojiyle doğrudan ilişkilidir.

KAYNAKÇA

Açıkalın, S., & Erdoğan, L. (2004). Veblen'ci gösteriş amaçlı tüketim. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 4(7), 1-18. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/289612

Akman Dömbekci, H., & Erişen, M. A. (2022). Nitel araştırmalarda görüşme tekniği. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(Özel Sayı 2), 141-160. https://doi.org/10.18037/ausbd.1227330

Arslan, M. (2012). Araştırma yöntem ve teknikleri. Harran üniversitesi Birecik Meslek Yüksekokulu ders notları.

Aslay F., Ünal, S., ve Akbulut, Ö. (2013) Materyalizmin statü tüketimi üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik bir araştırma. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 27, Sayı: 2, ss. 43-62. https://search.trdizin.gov.tr/en/yayin/detay/160494

Bakır, U., & Çelik, M. (2013). Tüketim toplumuna eleştirel bir yaklaşım: kültür bozumu ve yıkıcı reklamlar. Selçuk İletişim, 7(4), 46-63. https://doi.org/10.18094/si.73814

Baştok Özkan, G. (2016). Türkiye'de tüketim kültürü çerçevesinde yeniden şekillenen evlilik ritüelleri üzerine bir inceleme. İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi, 5(10), 13-35. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/478892

Baudrillard, J. (2012). Tüketim toplumu söylenceleri/yapıları (5. Baskı). (Çevirenler: Hazal Deliçaylı, Ferda Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.

Bocock, R. (2009). Tüketim (Çeviren: İrem Kutluk). Ankara: Dost Yayınevi.

Boğa, Ö., & Başcı, A. (2016). Ağızdan ağıza pazarlamanın gösterişçi tüketim üzerine etkisi. Öneri Dergisi, 12(45), 463-489. https://doi.org/10.14783/od.v12i45.1000020022

Boylu, D. (2023). Lüks tüketim algısı ve marka tercihi üzerine bir araştırma. Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi, 9(14), 43–66. https://doi.org/10.51947/yonbil.1345753

Çetiner, M. (2024). Postmodern tüketim aracı olarak moda olgusu ve tasarımı. Art-E, 17(34), 717–737. https://doi.org/10.21602/sduarte.1553294

Çınar, R., & Çubukcu, İ. (2009). Tüketim toplumunun şekillenmesi ve tüketici davranışları - karşılaştırmalı bir uygulama-. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13(1), 277-300. https://dergipark.org.tr/en/pub/ataunisosbil/article/38116

Derdiçok, N. S. (2023). Paketleşen bir gelenek: kent ortamında evlenme ile ilgili uygulamalar. Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi ÇAKÜTAD, 3 (1). 57-81. https://dergipark.org.tr/en/pub/cakutad/article/1297287

Duman, M. Z. (2018). Tüketim sosyolojisi (2. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Durutürk, C. (2008). Törensel tüketim, sınıf ve gelenek: Türkiye'deki evlilik törenlerine sosyolojik bir bakış. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 25(1). 37-55. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/607113

Ersoy, Z. (2019). Düğün hazırlığı sürecinde organizasyon şirketlerinin tercih edilme nedenleri: Sakarya ili örneği Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya üniversitesi, İşletme enstitüsü, Sakarya.

Güleç, C. (2015). Thorstein Veblen ve gösterişçi tüketim kavramı. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(38), 62-82. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/219663

Kağıtçıbaşı, Ç. (2013). Günümüzde insan ve insanlar: sosyal psikolojiye giriş (15. Baskı). İstanbul: Evrim.

Keha, M. (2017). 19. Yüzyılda düğünlerde yapılan israf ve buna karşı alınan tedbirler. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21(4), 1283-1296 https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/405759

Kır, E. ve Cengiz, E. (2022). Türk evlilik törenlerinde gösterişçi tüketim motivasyonlarının incelenmesi: yeni evli kadınlar üzerine nitel bir araştırma, Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi, 14(2), 555-596 Doi: 10.15659/ttad.14.2.160

Marx, W. D. (2024). Statü ve kültür: Toplumsal statü arzumuz zevk, kimlik, sanat, moda ve sürekli değişimi nasıl yaratır? (Çeviren: Selin Saraçoğlu Bayraklı). İstanbul: The Kitap.

Özkan Pir, E. (2017). Çok katlı pazarlamada gösteriş amaçlı tüketimin tekrar satın almaya etkisinde çevre bilincinin rolü. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Aydın üniversitesi, Sosyal bilimler enstitüsü, İstanbul. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=C8D1gGeIUJmFWL4Z6tVM9w&no=UNxeo6RgCyaYrl8KTXGOPA

Senemoğlu, O. (2017). Tüketim, tüketim toplumu ve tüketim kültürü: karşılaştırmalı bir analiz. İnsan ve İnsan, 4(12), 66-86. https://doi.org/10.29224/insanveinsan.313030

Tekin, G. (2021). Geleneğin mekânsal ve işlevsel değişimi bağlamında Hamamönü kına konakları ve kına gecesi organizasyonları. Ankara Araştırmaları Dergisi. 2021; 9(1): 71-88 DOI: 10.5505/jas.2021.21043

Türkan, K. (2022). Bir düğün iki kına: Burdur'da kına ritüeli. 15. Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Kongresi, Burdur, Türkiye. https://www.researchgate.net/publication/378774787_Bir_Dugun_Iki_Kina_Burdur%27da_Kina_Ritueli

Vatandaş, C. (2022). Modern çöküş: İnsanın modern halleri (8. baskı). Pınar Yayıncılık.

Veblen, T. (2014). Aylak sınıfının teorisi (Günsel E.). Ankara: Tutku Yayınevi.

Volkan, B. (2016) Tüketici Sosyalleşmesi Bağlamında Sosyal Medyanın Materyalizm ve Gösteriş Tüketimi Üzerindeki Etkisi: Antakya Örneği. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Mustafa Kemal üniversitesi, Sosyal bilimler enstitüsü, Hatay. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=nVlzLHPVwJBNjH6JBoqTXQ&no=kpkQX34YkHquYvCEUvrHmQ

Yağlı, S. (2013). Gündelik hayatın bir alanı olarak moda aracılığıyla kültürün yeniden inşası, İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Çalışmaları Dergisi. 3 (4), 37-63. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/371378

Yardımcı, M. (2008). Geleneksel kültürümüzde ve aşıkların dilinde kına. Folklor/Edebiyat, 14(54), 81-93.

Yıldıran Önk, Ü., & Gökaliler, E. (2020). Yerli Dizilerde Geçiş Ritüelleri: Kına Gecesi Örneği. Folklor/Edebiyat, 26(103), 671-690. https://doi.org/10.22559/folklor.1226

Yılmaz, Ş. (2020). Kına gecesi ritüelinde anlamsal işleyiş: Çağrışımlar, düşünyapılar, dönüşümler. Milli Folklor, 16(125), 163–176. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1030936

Araştırma Makalesi / Research Article

Kına Gecesi Organizasyonlarında Yeni Gelinlerin Kıyafet Tercihlerinin Gösterişçi Tüketim Bağlamında Nitel Bir İncelemesi

A Qualitative Study on New Brides' Attire Choices in Henna Night Events in the Context of Conspicuous Consumption

Burcu BAŞARAN & Fatma İNNECİ

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.429

Geliş/Received: 22/01/2026	Kabul/Accepted: 13/05/2026

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The main problem of the research: How do elements of conspicuous consumption in henna night organizations affect the clothing preferences of new brides? In this regard, answers are sought to the following sub-objectives:

From the perspective of new brides, which elements of conspicuous consumption stand out in henna night organizations? What are the factors that motivate this conspicuous consumption?

When choosing their henna outfits, which factors are prioritized by new brides, and what are their thoughts on henna outfit trends?

In the conflict between new brides' henna outfit preferences and family or social pressure, what role does conspicuous consumption play?

What is the level of expenditure for new brides' henna outfits, and how does it affect their budgets?

Methods

In this study, the qualitative research method was used. As a data collection tool, a semi-structured interview form was employed. The data obtained from the interviews were analyzed through thematic coding. The interview texts were coded via the MAXQDA software and analyzed based on frequency values. In this process, certain themes and patterns were revealed. The study group selected for this research through purposive sampling consists of 19 newly married brides living in Turkey who organized a henna night. The participants were selected by purposive sampling method.

Results and Discussion

Conspicuous consumption emerges in a multidimensional way in henna night organizations. Many elements such as the venue of the organization, the decoration of the venue, its ornaments, and its lighting are associated with conspicuous consumption as indicators of magnificence and social prestige. Music emerges as the most important element determining the atmosphere of the henna night, while the entertainment and satisfaction of the guests are prioritized.

Photographs and video recordings are regarded as documents of social prestige and evaluated as a permanent indicator of status that can be shared within the social environment. Henna outfits are seen as the focal point of attention and ritual. It has been determined that multiple outfit changes are considered magnificent, but these choices are largely carried out based on social expectations. The

choices in henna night outfits are shaped by the fashionable clothes and behavioral patterns of the period. While Baudrillard states that fashion has a deep coercive character, he expresses that its sanction is social success or exclusion (Baudrillard, 2012).

However, when looking at the internal and external motivations that drive conspicuous consumption, it has been determined that internal motivations have a higher impact. Individual psychological satisfaction plays a decisive role in conspicuous consumption according to the research. In external motivations, social expectations and social media have been important sources of motivation. While new brides express their desire for visibility and sharing, they reveal that social media reinforces conspicuous consumption in modern consumer culture. Environmental pressure and traditional norms appear to play an important role in the clothing and organization preferences of new brides.

Henna outfits are preferred for multidimensional reasons such as changing trends, cultural transformation and modernization, continuity of traditional elements, aesthetic taste, ostentation, and harmony with the body. On the one hand, new brides diversify the styles of clothing they prefer with the search for difference, while on the other hand, they try to preserve traditional elements. Conspicuous consumption especially emerges in ostentation in the organization and outfits, excessive outfit changes, and exaggerated outfit preferences, while it is strengthened through social media visibility. It is observed that the multiple outfit preferences of new brides have become normalized in henna nights. In general evaluation, it has been determined that entrance evening dresses, traditional henna burning outfits, after outfits, and more are worn at different stages of the henna night. It is seen that in the henna night, both traditional rituals are continued and modern aesthetic elements and trends are effective in clothing choices. The red outfit color emerges as the strongest representative color of the henna night, while outfits such as bindallı and kaftan, which are thought to represent traditional cultural roots, are preferred during the henna burning. As entrance and entertainment outfits, different concept evening dresses, Indian outfits, and Roma dresses such as special concept outfits are preferred. Towards the end of the entertainment, after party dresses in different styles, generally mini wedding dresses, evening dress-like, fishtail, charleston style, fringed, with varying decoration and model features, emphasizing the rhythm of entertainment and dance, are worn.

New brides expressed that they felt special and valuable, experienced happiness and comfort, and felt confident and strong in henna outfits. While traditional outfits increased their emotional intensity, they stated that outfits such as after party dresses made them feel comfortable, entertained, physically at ease, and happy.

According to the answers of new brides, the highest resistance is seen in independent preferences, while social approval, social environment, and family pressure stand out in conspicuous outfit choices in terms of color preference, ostentation and exaggeration pressure, and environmental guidance in multiple outfit preferences. Brides who care about social approval value environmental factors for reasons such as looking better and avoiding criticism, therefore henna outfit choice turns into a collective taste and decision-making process that includes environmental guidance, not only individual taste.

That is, it is seen that brides make mixed choices in henna outfits such as renting, purchasing, and both renting and purchasing multiple outfits. While renting has become widespread for economic reasons, the desire for ownership results in the purchase of some outfits. Brides with a wide range of socio-economic levels, although they state that they have a high economic level, it has been determined that the majority belong to the middle-income group in expenditures and make their budget planning accordingly. While some brides stated that they were not affected by expenditures due to the groom's side covering the expenses, accepting the outfits as gifts, and a specially prepared budget in advance, there were also brides who stated that they were forced to go to restrictions due to expenditures that strained and shook the budget. Three different perspectives emerge in henna outfit expenditures. In addition to thoughts such as "it is necessary to spend money, it is worth it at that moment," there were also thoughts such as "if you have the budget, it is not a problem" or "unnecessary, overly exaggerated expenditure." This shows that expenditures for henna outfits are an area related to and debated in terms of economic conditions, individual prestige, or social status.

In the qualitative research conducted among new brides, it has been observed that income level does not have great importance in conspicuous consumption behaviors, and brides from every economic group

can engage in conspicuous consumption behavior. In their research on Turkish marriage rituals, Kır and Cengiz made evaluations in accordance with conspicuous consumption patterns to emphasize wealth levels and statuses in marriage rituals (2022).

The participants interviewed in the research see the henna night not only as entertainment but also as a field of representation against the environment. Every detail, from the bride's outfit choice to the arrangement of the venue, becomes a means of making visible the economic power of families and their position in the social environment. The henna night turns into a stage where consumer culture and conspicuous consumption practices are embodied, beyond being an individual ritual. Especially social media shares strengthen the representation of the ritual in social memory by ensuring that this ostentation reaches wider audiences. Therefore, today henna night organizations have a structure that both sustains cultural continuity and reproduces the values of modern consumer society.

The research findings show, in line with Veblen's theory of conspicuous consumption, that consumption supports the function of displaying status and social differentiation. However, the orientation of some participants towards simple and spontaneous preferences reveals the existence of an alternative approach to conspicuous consumption. This situation combines the perspective of symbolic interactionism, which explains the process of individuals forming identity and adapting to social rules, with the perspective of ceremonial consumption, which reveals the modernization and spectacle dimension of the henna ritual.

As a result, henna night organizations have become a multi-layered consumption stage where individuals realize both emotional satisfaction and social visibility pursuits together. In this context, clothing preferences are directly related not only to fashion and aesthetics but also to cultural identity, social status, and individual psychology. The study aims to contribute modestly to the field of fashion design and cultural studies by bringing a new perspective to the literature on conspicuous consumption in the context of ritual.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

Özbek Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde Baş Organ Adlarını İçeren Yalancı Eşdeğer Deyimler[1]

False Equivalent Expressions Containing Head Organ Names in Uzbek and Turkish Languages

Rıdvan OKUL[2] **& Veli Savaş YELOK**[3]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.430

Geliş/Received: 22/01/2026	**Kabul/Accepted: 13/05/2026**

Öz

Bu çalışmada, Özbek Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde ortak biçimsel yapılara sahip olan ve organ adlarını içeren deyimler, yalancı eşdeğerlik bağlamında karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışmanın temel amacı, biçimsel benzerliklerine rağmen anlamsal açıdan örtüşmeyen deyimleri tespit etmek ve bu deyimlerde ortaya çıkan anlamsal farklılaşmaları ayrıntılı biçimde ortaya koymaktır. Araştırmanın veri kümesini, Shavkat Rahmatullayev'in O'zbek Tilining Frazeologik Lug'ati adlı eserinin taranması sonucunda belirlenen ve "ağız", "baş", "dil", "diş", "göz", "kulak" ile "yüz / aft" organ adlarını içeren toplam yirmi iki deyim oluşturmaktadır. İnceleme, bu deyimlerin Türkiye Türkçesindeki biçimsel olarak benzer görünen karşılıklarıyla sınırlandırılmış; deyimlerin anlamsal karşılaştırmaları sözlük verileri esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada karşılaştırmalı ve betimleyici çözümleme yöntemi kullanılmıştır. İnceleme sonucunda, yalancı eşdeğerliğin deyimler düzeyinde tek biçimli bir yapı sergilemediği; bazı deyimlerde anlamın tamamen ayrıştığı, bazı örneklerde ise anlam odağının değiştiği ya da olumlu-olumsuz değerlendirme farklarının belirleyici olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, deyimlerin lehçeler arası karşılaştırmalarda özel bir dikkatle ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler*: Özbek Türkçesi, Türkiye Türkçesi, deyimler, organ adları, yalancı eşdeğerlik.*

Abstract

This study examines idioms containing body-part terms in Uzbek and Türkiye Turkish within the framework of false equivalence. The main aim of the study is to identify idioms that display strong formal similarity but fail to correspond semantically and to reveal the types of semantic divergence observed in such cases. The data set of the study consists of a total of twenty two idioms containing the body-part terms "mouth," "head," "tongue," "tooth," "eye," "ear," and "face," identified through a systematic survey of Shavkat Rahmatullayev's O'zbek Tilining Frazeologik Lug'ati. The analysis is limited to idioms that appear formally similar in Türkiye Turkish, and semantic comparisons are based on dictionary data. The study adopts a qualitative research design and employs comparative and descriptive analysis methods. The findings demonstrate that false equivalence at the idiomatic

[1] Bu makale, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı *Özbek Türkçesinde "Baş" ve "Baş" Organlarıyla Kurulan Deyimler* adlı doktora tezinden üretilmiştir.

[2] **Sorumlu Yazar/Corresponding Author**, Arş. Gör. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Afyonkarahisar, Türkiye. E-posta: ridvanokul@hotmail.com

[3] Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara, Türkiye. E-posta: savas.yelok@hbv.edu.tr

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Okul, R. & Yelok, V.S. (2026). Özbek Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde Baş Organ Adlarını İçeren Yalancı Eşdeğer Deyimler. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 10(3),1453-1473.

level does not exhibit a uniform pattern; rather, it manifests through complete semantic divergence, shifts in semantic focus, and differences in evaluative meaning such as positive versus negative connotations. These results indicate that idioms, due to their fixed and holistic semantic structures, require particular attention in inter-dialectal comparison and interpretation.

***Keywords**: Uzbek Turkish, Türkiye Turkish, idioms, body-part terms, false equivalence.*

1. GİRİŞ

Türkçe sözlük ve deyim çalışmalarında deyim, genellikle kalıplaşmış ve gerçek anlamından uzaklaşmış bir söz birliği olarak tanımlanmaktadır. Aksoy, deyimleri "bir kavramı, bir durumu ya da bir düşünceyi anlatmak için birden çok sözcüğün, çoğu zaman gerçek anlamlarının dışında kullanılmasıyla oluşan kalıplaşmış anlatım biçimleri" olarak tanımlar ve deyimlerin sözlüklerde bütün hâlinde ele alınması gerektiğini vurgular (Aksoy, 1984: 403). Bu tanımda deyimin temel belirleyici özellikleri olarak *kalıplaşmışlık* ve *gerçek anlamdan uzaklaşma* ön plana çıkmaktadır.

Dilbilimsel açıdan deyim kavramını ele alan Aksan ise deyimleri, "belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamda kullanılmasıyla oluşan söz" olarak tanımlar. Aksan'a göre deyimlerde anlam, sözcüklerin toplamından değil, bu sözcüklerin birlikte oluşturduğu bütüncül yapıdan doğmaktadır. Bu nedenle deyimler, dilin anlamsal zenginliğini ve anlatım gücünü gösteren önemli birimlerdir (Aksan, 1982: 35-37). Aksan'ın yaklaşımı, deyimleri sözlükbilimsel birim olmanın yanı sıra anlambilimsel bir olgu olarak ele alması bakımından dikkat çekicidir.

Aksoy ve Aksan'ın tanımlarına bakıldığında, deyimlerin farklı bakış açılarıyla ele alınmasına rağmen belirli ortak özellikler etrafında tanımlandığı görülmektedir. Her iki yaklaşımda da deyimler, kalıplaşmış yapıları ve bütüncül anlamlarıyla incelenmesi gereken dil birimleri olarak kabul edilmektedir. Bu durum, deyimlerin lehçeler arası karşılaştırmalarda ve aktarım süreçlerinde özel bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle biçimsel benzerliğin yüksek olduğu lehçeler arasında, deyimlerin bu bütüncül ve kalıplaşmış yapıları, anlamın yalnızca yüzeysel benzerlikler üzerinden değerlendirilmesini güçleştirmekte ve anlamsal çözümlemeyi zorunlu kılmaktadır.

Pierre Guiraud, söz konusu güçlüğün altında yatan mekanizmayı açıklayacak şekilde, anlamın yalnızca gösterenin biçimsel yapısına bağlı olarak değil, gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkinin zaman içinde geçirdiği değişimlere bağlı olarak kurulduğunu belirtir. Anlam aktarımı ve anlam değişmesi süreçlerinde, biçimsel olarak aynı ya da benzer görünen göstergelerin farklı anlamsal ağlara bağlanabilmesi, lehçeler arası karşılaştırmalarda biçim-anlam uyumsuzluğunu mümkün kılmaktadır (Guiraud, 1999: 56-58).

Yalancı eşdeğerlik, aynı dilin iki lehçesinde ya da akraba lehçelerde köken ve biçim bakımından ortak olan dil birimlerinin, zaman içinde geçirdikleri anlamsal değişmeler sonucunda farklı kavram alanlarına sahip hâle gelmesiyle ortaya çıkan bir olgudur. Ergönenç Akbaba, Türk lehçeleri arasında yalancı eşdeğerliğin temelinde anlam kayması bulunduğunu ve bu kaymanın, ortak yapıdaki sözcüklerin lehçelerden birinde anlam genişlemesi, daralması ya da tamamen farklı bir anlam kazanmasıyla gerçekleştiğini belirtmektedir. Bu bağlamda yalancı eşdeğerlik, biçimsel benzerliğe rağmen anlamsal örtüşmenin ortadan kalktığı durumları ifade etmekte ve lehçeler arası aktarmalarda yanlış eşleştirmelere yol açan temel sorunlardan biri olarak değerlendirilmektedir (Ergönenç Akbaba, 2007: 151-152). Uluslararası literatürde bu olgu, özellikle İngilizcede *false friends*, *false equivalents* veya *deceptive cognates* terimleriyle adlandırılmakta; bu terimler biçimsel benzerliğe rağmen anlamsal örtüşmenin bulunmadığı dil birimlerini ifade etmek için kullanılmaktadır (Alkan, 2012, s. 673).

Bu terminolojik çeşitlilik, yalancı eşdeğerliğin yalnızca Türk lehçelerine özgü bir sorun olmadığını, aksine diller ve lehçeler arası ilişkilerde genel bir dilbilimsel problem alanı olarak ele alındığını göstermektedir. Biçimsel benzerlikten hareketle kurulan otomatik anlam eşleştirmeleri, özellikle yakın lehçeler arasında daha güçlü bir yanılsama yaratmakta ve yalancı eşdeğerliğin yanıltıcı etkisini artırmaktadır. Bu durum, yalancı eşdeğerliği münferit örneklerle sınırlı bir olgu olmaktan çıkararak, lehçeler arası aktarım süreçlerinde dikkate alınması gereken yapısal bir mesele hâline getirmektedir.

Yalancı eşdeğerlik Türk lehçeleri arasında yapılan aktarmalarda önemli anlam sorunlarına yol açmakta ve bu sorunun temelinde ortak yapıdaki sözcüklerin, lehçelerden birinde farklı bir anlam kazanması

bulunmaktadır. Köken ve biçim bakımından aynı olan bu sözcüklerin hedef lehçede kaynak lehçedeki anlamlarıyla eşleştirilmesi, aktarım sırasında yanlış anlamlandırmalara neden olmaktadır. Bu nedenle yalancı eşdeğerlik, lehçeler arası aktarmalarda karşılaşılan ve özel olarak dikkate alınması gereken bir sorun alanı olarak değerlendirilmektedir (Ergönenç Akbaba, 2007: 2-3).

Yalancı eşdeğerlik olgusu çoğunlukla sözcük düzeyinde ele alınmakla birlikte, bu sorunun deyimler söz konusu olduğunda daha karmaşık bir görünüm kazandığı söylenebilir. Deyimler, tek tek sözcüklerin anlamlarının ötesinde, kalıplaşmış ve çoğu zaman mecazî bir bütünlük taşıdıkları için, biçimsel benzerlikten hareketle yapılan eşleştirmelerde daha yüksek bir yanılma potansiyeli barındırmaktadır. Bu nedenle lehçeler arasında görünüşte aynı ya da çok benzer olan deyimler, anlam bakımından örtüşmedikleri hâlde eşdeğer kabul edilebilmekte ve bu durum yalancı eşdeğerliğin etkisini sözcük düzeyine kıyasla daha derin bir biçimde ortaya koymaktadır. Özellikle ortak kültürel arka planın güçlü olduğu Türk lehçeleri arasında, deyimlerin bu yönüyle ayrı ve dikkatli bir incelemeyi gerekli kıldığı anlaşılmaktadır.

Yalancı eşdeğerlik olgusunun sözcükler bağlamında ele alındığı çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak bu olgunun deyimler düzeyinde ele alındığı çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu sınırlı çalışmalardan bazıları şöyle zikredilebilir: M.S. Arslan'ın *Özbek Türkçesinde Göz Organ İsmiyle Kurulmuş Deyimlerin Türkiye Türkçesinde Eşdeğerliği*[4] adlı makalesi, M. Hamişoğlu'nun *Organ Adı Olarak "Baş" Kelimesinin Özbek ve Türkiye Türkçesindeki Deyimlerde Kullanımı*[5] başlıklı kitap bölümü, Ç. Keçeci'nin *Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Eş Değer ve Yalancı Eş Değer Deyimler*[6] adlı yüksek lisans tezi. Bu sınırlı sayıdaki çalışmalardan bir başkası olan *Deyimlerde Yalancı Eş Değerlik: Tatar Türkçesi-Türkiye Türkçesi Örneği* adlı makalesinde Aktaş, deyimlerin; kalıplaşmış yapıları ve çoğu zaman gerçek anlamlarının dışında kullanılan bütüncül anlamları nedeniyle, lehçeler arasında biçimsel benzerlik gösterdiklerinde yalancı eşdeğerlik açısından sorunlu bir alan oluşturduğunu ve lehçeler arası aktarmalarda deyimlerin titizlikle ele alınması gerektiğini belirtmektedir. Deyim aktarmalarındaki hata oranının en aza indirilmesi için iki lehçedeki deyimler birbirinin aynısı gibi görünse de kaynak lehçedeki deyimin anlamı için o lehçedeki deyim sözlüklerinin incelenmesi gerektiğini önermektedir (Aktaş, 2015: 8).

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerine dayalı karşılaştırmalı ve betimleyici bir inceleme niteliğindedir. Araştırmada, Özbek Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde biçimsel olarak benzerlik gösteren ancak anlam bakımından örtüşmeyen deyimler, yalancı eşdeğerlik çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışma, dilsel birimlerin anlam özelliklerini betimlemeyi ve lehçeler arası anlamsal ayrışmayı ortaya koymayı amaçladığından, deneysel ya da nicel bir araştırma tasarımı benimsenmemiş; sözlük verilerine dayalı nitel çözümleme esas alınmıştır.

2.2. Veri Kaynağı ve İnceleme Evreni

Araştırmanın veri kaynağını, Özbek Türkçesindeki deyimlerin tespiti için Shavkat Rahmatullayev'in *O'zbek Tilining Frazeologik Lug'ati* adlı eseri oluşturmaktadır. İnceleme evreni, söz konusu sözlükte yer alan deyimler arasından baş ve baş bölgesinde yer alan organ adlarını içeren deyimler ile sınırlandırılmıştır. Deyimlerin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları için ise Ömer Asım Aksoy, Metin Yurtbaşı ve Yusuf Çotuksöken'in deyim sözlükleri ile (Aksoy, 1984; Çotuksöken, 2004; Yurtbaşı, 1996) Türk Dil Kurumu'nun sozluk.gov.tr adresindeki Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü kullanılmıştır.

2.3. Veri Toplama Süreci

[4] Arslan, M. S. (2019). Özbek Türkçesinde Göz Organ İsmiyle Kurulmuş Deyimlerin Türkiye Türkçesinde Eşdeğerliği. TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi, 11(41), s. 517-527.

[5] Hamişoğlu, M. (2022). Organ Adı Olarak "Baş" Kelimesinin Özbek ve Türkiye Türkçesindeki Deyimlerde Kullanımı. H. Sarı ve Y. Koşar (Ed.), *Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri* içinde, (1. baskı, ss. 354-363). Ihlamur Akademi.

[6] Keçeci, Ç. (2018). *Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Eş Değer ve Yalancı Eş Değer Deyimler* [yüksek lisans tezi, Ardahan Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Veriler, *O‘zbek Tilining Frazeologik Lug‘ati* adlı eserin taranması yoluyla elde edilmiştir. Bu tarama sırasında, baş ve baş bölgesinde yer alan organ adlarını içeren deyimler tespit edilmiş; biçimsel olarak Türkiye Türkçesindeki deyimlerle benzerlik gösteren örnekler çalışma kapsamına dâhil edilmiştir. Bu süreç sonucunda toplam yirmi iki deyim belirlenmiştir. Türkiye Türkçesindeki karşılıklar, biçimsel benzerlik ölçütü esas alınarak seçilmiş; anlam karşılaştırması sözlük verileri üzerinden gerçekleştirilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Çalışmada elde edilen deyimler, yalancı eşdeğerlik bağlamında karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Analiz sürecinde her bir deyim için sırasıyla:

(i) Özbek Türkçesindeki biçim ve anlam,

(ii) Türkiye Türkçesindeki biçimsel benzer ve anlam,

(iii) iki lehçe arasındaki anlamsal ilişki

değerlendirilmiştir.

Deyimler, tam yalancı eşdeğerlik ve kısmi yalancı eşdeğerlik ölçütleri doğrultusunda sınıflandırılmış; anlam kayması, mecazlaşma ve olumlu-olumsuz çağrışım farklılıkları temel çözümleme ölçütleri olarak kullanılmıştır.

2.5. Çalışmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma, yalnızca “baş” ve baş bölgesinde yer alan organ adlarını içeren deyimler ile sınırlıdır. Bu nedenle Özbek Türkçesindeki deyim sisteminin tamamını kapsama iddiası taşımamakta; organ adlarına dayalı deyimler içinde yalnızca belirli bir semantik alan üzerine yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla elde edilen bulgular, organ adı temelli deyimlerin genel yapısını bütünüyle temsil etmekten ziyade, bu alanın belirli bir bölümüne ilişkin eğilimleri ortaya koymaktadır.

Araştırmada kullanılan veri seti temel olarak sözlük verilerine dayanmaktadır. Bu tercih, deyimlerin standartlaşmış biçimlerini tespit etmeyi mümkün kılmakla birlikte, deyimlerin metin içi kullanımları, bağlamsal varyantları ve kullanım sıklıkları gibi unsurların inceleme dışında kalmasına neden olmuştur. Özellikle sözlüklerde yer almayan ancak konuşma dilinde veya güncel metinlerde kullanılan bazı deyimlerin veri setine dâhil edilememesi, çalışmanın kapsadığı malzemenin belirli ölçüde sınırlı kalmasına yol açmıştır.

Buna ek olarak, sözlük temelli veri toplama süreci bazı metodolojik güçlükler de içermektedir. Farklı sözlüklerde yer alan deyimlerin tanımları, biçimleri ve kullanım örnekleri arasında zaman zaman farklılıklar bulunabilmekte, bu durum deyimlerin sınırlarının belirlenmesini güçleştirebilmektedir. Çalışmada mümkün olduğunca karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılmış olmakla birlikte, sözlükler arası farklılıkların tümüyle giderilmesi her zaman mümkün olmamıştır.

Çalışmada Türkiye Türkçesindeki karşılıklar ise biçimsel benzerlik temelinde belirlenmiştir. Bu nedenle verilen örnekler, iki dil arasında tam bir işlevsel veya anlamsal eşdeğerlik bulunduğu iddiasını taşımamaktadır. Amaç, daha çok biçimsel benzerlik gösteren deyim yapılarını karşılaştırmalı olarak göstermek olduğundan, deyimlerin pragmatik kullanımı, kültürel bağlamı veya söylem içindeki işlevleri kapsam dışında bırakılmıştır.

2.6. Etik Kurul Onayı

Bu araştırmanın kavramsal çerçevesinin hazırlanması, veri toplama araçlarının uygulanması, verilerin toplanması, verilerin analizi ve yorumlanması aşamalarının tamamında etik kurallara uygun hareket edilmiştir. Karşılaşılacak tüm etik ihlallerde ANKAD Yayın Kurulu’nun hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır. Tüm sorumluluk yazarlara aittir. Bu çalışmanın ANKAD dışında herhangi bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiş olduğunu taahhüt ederim. Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Bu çalışma, insan katılımcılarına dayalı bir araştırma niteliği taşımadığından etik kurul onayı

gerektirmemektedir. Çalışmada kullanılan tüm veriler, yayımlanmış sözlük ve akademik kaynaklardan elde edilmiştir.

3. BAŞ VE BAŞ BÖLGESİ ORGAN *ADLARINI* İÇEREN DEYİMLERDE YALANCI EŞDEĞERLİK

Baş ve baş bölgesinde yer alan organ adları, insanın algı, düşünce, iletişim ve toplumsal ilişkileriyle doğrudan bağlantılı olmaları nedeniyle, Türk lehçelerinde deyimleşme sürecine sıklıkla dâhil edilen unsurlar arasında yer almaktadır. Bu organ adlarını içeren deyimler, hem somut hem de soyut anlam alanlarını bir arada barındırmaları sebebiyle yüksek düzeyde mecazlaşma potansiyeline sahiptir. Bu durum, lehçeler arasında biçimsel benzerliğin korunmasına rağmen, deyimlerin anlamsal yapılarında farklılaşmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Özbek Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında baş ve baş bölgesi organ adlarını içeren deyimlerde görülen yalancı eşdeğerlik örnekleri, bu tür deyimlerin lehçeler arası karşılaştırmalarda neden özel bir dikkatle ele alınması gerektiğini açık biçimde göstermektedir. Bu bölümde, söz konusu organ adlarını içeren deyimler, yalancı eşdeğerlik bağlamında ayrıntılı olarak incelenecek ve anlamsal farklılaşmalar somut örnekler üzerinden ortaya konulacaktır.

3.1. "Ağız" Sözcüğünü İçeren Yalancı Eşdeğer Deyimler

"Ağız" sözcüğü, konuşma, iletişim, ifade etme ve tutum bildirme gibi işlevlerle doğrudan ilişkili olması nedeniyle Türk lehçelerinde deyimleşmeye elverişli organ adlarından biridir. Bu sözcüğü içeren deyimler, çoğu zaman sözlü iletişimle bağlantılı davranışları, niyetleri ve sosyal ilişkileri mecazî biçimde yansıtmaktadır. Ancak lehçeler arasında biçimsel benzerliğin korunmasına karşın, bu deyimlerin anlamsal içeriklerinde farklılaşmalar görülebilmektedir. Özbek Türkçesinde "ağız" sözcüğünü içeren bazı deyimler, Türkiye Türkçesindeki benzer görünümlü deyimlerle karşılaştırıldığında, anlam bakımından bire bir örtüşmemekte ve yalancı eşdeğerlik açısından dikkat çekici örnekler oluşturmaktadır. Bu alt başlıkta, "ağız" sözcüğünü içeren yalancı eşdeğer deyimler, her iki lehçedeki anlamları karşılaştırılarak ele alınacaktır.

3.1.1. Og'iz ko'pirtirmoq - Ağzı köpürmek

Özbekçe deyim:	Og'iz ko'pirtirmoq [Оғиз кўпиртирмоқ]
Özbekçedeki anlamı:	Abartmak, abartılı bir şekilde övmek, övünmek; büyük konuşmak.
Türkiye Türkçesindeki biçimsel benzeri:	Ağzı köpürmek
Türkiye Türkçesindeki anlamı:	Son derece öfkelenmek.

Özbekçe *og'iz ko'pirtirmoq* deyimi ile Türkiye Türkçesindeki *ağzı köpürmek* deyimi, biçimsel açıdan büyük ölçüde örtüşmektedir. Her iki deyimde de *ağız* organ adı ile *köpürmek* fiiline dayanan ortak bir yapı bulunmaktadır. Bu biçimsel benzerlik, söz konusu deyimlerin ilk bakışta eşdeğer olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Ancak deyimlerin anlamsal içerikleri karşılaştırıldığında bu benzerliğin yüzeysel düzeyde kaldığı görülmektedir.

Özbek Türkçesinde *og'iz ko'pirtirmoq* deyimi, bir kişinin sözlerinde abartıya kaçması, kendini ya da bir başkasını aşırı biçimde övmesi ya da büyük konuşması anlamlarında kullanılmaktadır. Buna karşılık Türkiye Türkçesindeki *ağzı köpürmek* deyimi, yoğun öfke hâlini ve kontrolsüz bir sinirlilik durumunu ifade etmektedir. Dolayısıyla her iki deyim arasında, anlam bakımından doğrudan bir örtüşme bulunmamaktadır.

Bu durum, söz konusu deyimlerin tam yalancı eşdeğerlik ilişkisi içinde olduğunu göstermektedir. Biçimsel yapı büyük ölçüde aynı olmasına rağmen, deyimlerin temsil ettiği kavram alanları tamamen farklıdır. Özbekçe deyimde sözlü ifade ve abartı ön plandayken, Türkiye Türkçesindeki deyimde duygusal bir durum, özellikle öfke vurgulanmaktadır.

3.1.2. Og‘izga tushmoq - Ağza düşmek

Özbekçe deyim:	Og‘izga tushmoq [Оғзига тушмоқ]
Özbekçedeki anlamı:	İnsanlar arasında hakkında konuşulmak, meşhur olmak.
Türkiye Türkçesindeki biçimsel benzeri:	Ağza düşmek
Türkiye Türkçesindeki anlamı:	İnsanlar arasında hakkında kötü konuşulmak, dedikodusu yapılmak.

Özbekçe *og‘izga tushmoq* deyimi ile Türkiye Türkçesindeki *ağza düşmek* deyimi, biçimsel açıdan tam bir örtüşme göstermektedir. Her iki deyimde de *ağız* organ adı ile *düşmek* fiilinin bir araya gelmesiyle oluşan yapı korunmuştur. Bu biçimsel benzerlik, deyimlerin ilk bakışta anlam bakımından da eşdeğer olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

Anlamsal karşılaştırma yapıldığında ise deyimler arasında önemli bir ayrışma olduğu görülmektedir. Özbek Türkçesinde *og‘izga tushmoq* deyimi, bir kişi ya da durumun insanlar arasında konuşulur hâle gelmesini, tanınmasını ya da meşhur olmasını ifade etmekte; bu kullanımda anlam çoğunlukla nötr, bazı bağlamlarda ise olumlu bir nitelik taşıyabilmektedir. Buna karşılık Türkiye Türkçesindeki *ağza düşmek* deyimi, bir kişinin insanlar arasında olumsuz biçimde konuşulması, dedikodu konusu hâline gelmesi anlamında kullanılmakta ve belirgin biçimde olumsuz bir çağrışım içermektedir.

Bu yönüyle söz konusu deyimler arasında kısmi yalancı eşdeğerlik bulunduğu söylenebilir. Her iki lehçede de deyimlerin temel çağrışımı “insanlar arasında konuşulmak” etrafında şekillenmekle birlikte, deyimlerin değerlendirme boyutu bakımından ayrıştığı görülmektedir. Özbekçe deyimde konuşulma eylemi olumlu, olumsuz ya da nötr bir içerik taşıyabilirken; Türkiye Türkçesindeki deyimde bu eylem neredeyse istisnasız biçimde olumsuz bir anlam yüklenmektedir.

3.1.3. Og‘z(i)ni ochmoq - Ağzını açmak

Özbekçe deyim:	Og‘z(i)ni ochmoq [Оғз(и)ни очмоқ]
Özbekçedeki anlamı:	Şaşkınlıktan donakalmak ve hiçbir şey yapamadan öylece kalıvermek.
Türkiye Türkçesindeki biçimsel benzeri:	Ağız / ağzını açmak
Türkiye Türkçesindeki anlamı:	Hiddetle konuşmaya başlamak; azarlamak, paylamak.

Özbek Türkçesi *og‘z(i)ni ochmoq* deyimi ile Türkiye Türkçesindeki *ağzını açmak* deyimi, biçimsel açıdan büyük ölçüde örtüşmektedir. Her iki deyimde de *ağız* organ adı ile *açmak* fiilinin birleşimi korunmuş, yüzey yapıda belirgin bir farklılık ortaya çıkmamıştır. Bu biçimsel benzerlik, deyimlerin anlam bakımından da örtüştüğü izlenimini doğurabilmektedir.

Ancak anlamsal karşılaştırma, bu izlenimin yanıltıcı olduğunu göstermektedir. Özbek Türkçesinde *og‘z(i)ni ochmoq* deyimi, kişinin “beklenmedik bir durum karşısında şaşkınlığa uğraması ve bu şaşkınlık hâliyle hareketsiz kalmasını” ifade etmektedir. Bu kullanımda ağız açma eylemi, tepki verememe ve donakalma durumunun mecazî bir göstergesi olarak işlev görmektedir. Buna karşılık Türkiye Türkçesindeki *ağzını açmak* deyimi, kişinin hiddetle konuşmaya başlamasını, karşısındaki kişiyi sert biçimde uyarmasını ya da azarlamasını ifade etmektedir. Bu anlamda deyim, etkin ve dışavurumcu bir tepkiyi vurgulamaktadır.

Bu farklılıklar dikkate alındığında, söz konusu deyimler arasında tam yalancı eşdeğerlik bulunduğu söylenebilir. Biçimsel yapı neredeyse aynı olmasına rağmen, deyimlerin temsil ettiği eylem ve tutumlar birbirinin karşıtı nitelikler taşımaktadır. Özbekçe deyimde pasiflik ve tepki verememe ön plandayken, Türkiye Türkçesindeki deyimde aktiflik ve sözlü müdahale vurgulanmaktadır. Bu durum, yalancı eşdeğerliğin anlam alanlarının ayrışmasının yanı sıra eylemin yönü ve niteliğinin tersleşmesiyle de ortaya çıkabileceğini göstermektedir.

3.2. "Baş" Sözcüğünü İçeren Yalancı Eşdeğer Deyimler

"Baş" sözcüğü, insan bedeninin temel organlarından biri olmasının yanı sıra, düşünme, yönetme, yön verme ve sorumluluk üstlenme gibi soyut anlam alanlarıyla ilişkilendirilmesi nedeniyle Türk lehçelerinde yoğun biçimde deyimleşmiştir. Bu çok katmanlı anlamsal yapı, "baş" sözcüğünü içeren deyimlerin hem somut hem de soyut anlamlar arasında kolaylıkla geçiş yapabilmesine imkân tanımaktadır. Ancak bu durum, lehçeler arasında biçimsel benzerliğin korunmasına rağmen, deyimlerin anlamsal içeriklerinde farklılaşmaların ortaya çıkmasını da beraberinde getirmektedir. Özbek Türkçesinde "baş" sözcüğünü içeren ve görünüşte Türkiye Türkçesindeki deyimlerle örtüşen bazı deyimler, anlam bakımından bire bir karşılık oluşturmamakta; bu da söz konusu deyimleri yalancı eşdeğerlik açısından dikkat çekici hâle getirmektedir. Bu alt başlıkta, "baş" sözcüğünü içeren yalancı eşdeğer deyimler, Özbekçe ve Türkiye Türkçesindeki anlamları karşılaştırılarak ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.

3.2.1. Bir yoqadan bosh chiqarmoq - Bir yakadan baş çıkarmak

Özbekçe deyim:	Bir yoqadan bosh chiqarmoq [Бир ёқадан бош чиқармоқ]
Özbekçedeki anlamı:	Biriyle uyum içinde olmak, aynı fikirde olmak.
Türkiye Türkçesindeki biçimsel benzeri:	Bir yakadan baş çıkarmak
Türkiye Türkçesindeki anlamı:	Ailesiyle birlikte rahat ve huzurlu bir hayat sürmek; bir çatı altında dirlik düzenlik içinde yaşamak.

Özbekçe bir *yoqadan bosh chiqarmoq* deyimi ile Türkiye Türkçesindeki *bir yakadan baş çıkarmak* deyimi, biçimsel açıdan yüksek düzeyde örtüşmektedir. Her iki deyimde de *yaka* ve *baş* sözcüklerinin aynı dizilimle kullanılması, deyimlerin yüzey yapıda neredeyse bire bir benzerlik göstermesine yol açmaktadır. Bu durum, deyimlerin ilk bakışta anlam bakımından da eşdeğer olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

Anlamsal karşılaştırma yapıldığında ise deyimler arasında belirgin bir ayrışma olduğu görülmektedir. Özbek Türkçesinde *bir yoqadan bosh chiqarmoq* deyimi, "kişiler arasında uyum, görüş birliği ve ortak hareket etme durumunu" ifade etmektedir. Bu kullanımda vurgu, bireyler arasındaki düşünce ve tutum birliğine yöneliktir. Buna karşılık Türkiye Türkçesindeki *bir yakadan baş çıkarmak* deyimi, daha çok aile ya da aynı çatı altında yaşayan kişiler bağlamında, huzurlu ve düzenli bir yaşam sürmeyi ifade etmektedir. Dolayısıyla Türkiye Türkçesindeki deyimde anlam, fikir birliğinden ziyade birlikte yaşama ve geçim düzeni etrafında şekillenmektedir.

Bu farklılıklar dikkate alındığında, söz konusu deyimler arasında kısmi yalancı eşdeğerlik bulunduğu söylenebilir. Biçimsel yapı büyük ölçüde korunmuş olsa da deyimlerin anlam merkezleri tam olarak örtüşmemektedir. Özbekçe deyimde kişiler arası düşünsel uyum ön plandayken, Türkiye Türkçesindeki deyimde toplu yaşam ve huzurlu geçim vurgusu ağır basmaktadır. Bu durum, yalancı eşdeğerliğin deyimler düzeyinde yalnızca anlamın tamamen değişmesiyle değil, anlam odağının farklı yönlere kaymasıyla da ortaya çıkabildiğini göstermektedir.

3.2.2. Bosh(i)dan oshmoq - Başından aşmak

Özbekçe deyim:	Bosh(i)dan oshmoq [Бош(и)дан ошмоқ]
Özbekçedeki anlamı:	Bir şeyi ya da birini atlamak, hesaba katmamak.
Türkiye Türkçesindeki biçimsel benzeri:	Başından aşmak
Türkiye Türkçesindeki anlamı:	Bir şeyin miktar bakımından çok fazla olması.

Özbekçe *bosh(i)dan oshmoq* deyimi ile Türkiye Türkçesindeki *başından aşmak* deyimi, biçimsel açıdan büyük ölçüde örtüşmektedir. Her iki deyimde de "baş" organ adı ile "aşmak" fiilinin birlikte kullanılması, yüzey yapıda güçlü bir benzerlik oluşturmaktadır. Bu biçimsel örtüşme, deyimlerin anlam bakımından da eşdeğer olduğu yönünde bir beklenti doğurabilmektedir.

Ancak anlamsal karşılaştırma, bu beklentinin karşılanmadığını göstermektedir. Özbek Türkçesinde *bosh(i)dan oshmoq* deyimi, "bir kişinin bir unsuru bilinçli olarak göz ardı etmesi, hesaba katmaması ya da dikkate almadan geçmesi" anlamında kullanılmaktadır. Bu kullanımda vurgu, dışlama ve bilinçli atlama eylemi üzerindedir. Buna karşılık Türkiye Türkçesindeki *başından aşmak* deyimi, nicelik bakımından aşırılığı ifade etmekte; "bir işin, yükün ya da durumun fazlalığını ve kişinin bunu karşılamakta zorlanmasını" anlatmaktadır. Dolayısıyla Türkiye Türkçesindeki deyimde anlam, öznenin bilinçli bir tercihini değil, nesnel bir fazlalık durumunu yansıtmaktadır.

Bu durum, söz konusu deyimler arasında tam yalancı eşdeğerlik bulunduğunu göstermektedir. Biçimsel yapı korunmuş olmakla birlikte, deyimlerin anlam alanları tamamen farklı yönlere dağılmıştır. Özbekçe deyimde eylemin yönü öznenin iradesine ve seçimine bağlıyken, Türkiye Türkçesindeki deyimde iradeden bağımsız bir niceliksel durum söz konusudur. Bu örnek, "baş" sözcüğünü içeren deyimlerde yalancı eşdeğerliğin, yalnızca duygusal ya da değerlendirici farklarla değil, eylemin mantıksal ve işlevsel yönünün değişmesiyle de ortaya çıkabildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

3.2.3. Bosh(i)da tegirmon yurgizmoq - Başında değirmen çevirmek

Özbekçe deyim:	Bosh(i)da tegirmon yurgizmoq [Бош(и)да тегирмон юргизмоқ]
Özbekçedeki anlamı:	Aşırı derecede acı çektirmek, çok zorlamak ve canını yakmak.
Türkiye Türkçesindeki biçimsel benzeri:	Başında değirmen çevirmek
Türkiye Türkçesindeki anlamı:	Gürültü yaparak birini rahatsız etmek; birinden bir şey yapmasını sürekli istemek; bir kimsenin yaptığını durmadan başına kakmak.

Özbekçe *bosh(i)da tegirmon yurgizmoq* deyimi ile Türkiye Türkçesindeki *başında değirmen çevirmek* deyimi, biçimsel açıdan yüksek düzeyde örtüşmektedir. Her iki deyimde de "baş" organ adı ile "değirmen" sözcüğünün birlikte kullanılması, deyimlerin yüzey yapıda neredeyse bire bir benzerlik göstermesine neden olmaktadır. Bu durum, deyimlerin ilk bakışta anlam bakımından da örtüştüğü izlenimini doğurabilmektedir.

Anlamsal karşılaştırma yapıldığında ise deyimler arasında belirgin bir ayrışma olduğu görülmektedir. Özbek Türkçesinde *bosh(i)da tegirmon yurgizmoq* deyimi, bir kişiye yoğun biçimde acı çektirmek, onu aşırı derecede zorlamak ve canını yakmak anlamlarında kullanılmaktadır. Bu kullanımda vurgu, fiziksel ya da ruhsal düzeyde ağır bir eziyet yaşatmaya yöneliktir. Buna karşılık Türkiye Türkçesindeki *başında değirmen çevirmek* deyimi, doğrudan acı çektirme anlamı taşımamakta; daha çok rahatsız etme, ısrarcı olma, gürültü çıkarma ya da sürekli bir durumu hatırlatarak bunaltma eylemlerini ifade etmektedir. Dolayısıyla Türkiye Türkçesindeki deyimde anlam, eziyetten ziyade psikolojik rahatsızlık ve bezdirme ekseninde şekillenmektedir.

Bu farklılıklar göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu deyimler arasında kısmi yalancı eşdeğerlik bulunduğu söylenebilir. Biçimsel yapı büyük ölçüde korunmuş olsa da deyimlerin anlamsal yoğunluğu ve etki derecesi birbirinden ayrılmaktadır. Özbekçe deyimde ağır ve doğrudan zarar verme anlamı ön plandayken, Türkiye Türkçesindeki deyimde daha hafif fakat süreklilik gösteren bir rahatsız etme durumu söz konusudur. Bu örnek, "baş" sözcüğünü içeren deyimlerde yalancı eşdeğerliğin, anlamın şiddet ve etki düzeyinin farklılaşmasıyla da ortaya çıkabildiğini göstermektedir.

3.2.4. Bosh ko'tarmoq - Baş kaldırmak

Özbekçe deyim:	Bosh ko'tarmoq [Бош кўтармоқ]
Özbekçedeki anlamı:	Filizlenmek, baş vermek.
Türkiye Türkçesindeki biçimsel benzeri:	Baş kaldırmak
Türkiye Türkçesindeki anlamı:	Bir şeye karşı mücadele etmek; isyan etmek; yapmakta olduğu bir işi yapmayı durdurmak.

Özbekçe *bosh ko‘tarmoq* deyimi ile Türkiye Türkçesindeki *baş kaldırmak* deyimi, biçimsel açıdan tam bir örtüşme göstermektedir. Her iki deyimde de “baş” organ adı ile “kaldırmak” fiilinin kullanılması, deyimlerin yüzey yapıda bire bir benzerlik taşımasına yol açmaktadır. Bu biçimsel benzerlik, deyimlerin anlam bakımından da örtüştüğü yönünde güçlü bir beklenti oluşturmaktadır.

Anlamsal karşılaştırma yapıldığında ise deyimler arasında belirgin bir ayrışma olduğu görülmektedir. Özbek Türkçesinde *bosh ko‘tarmoq* deyimi, bitkilerin topraktan çıkması, filizlenmesi ya da baş vermesi gibi doğal ve fiziksel bir süreci ifade etmektedir. Bu kullanımda deyim, herhangi bir karşı koyma ya da bilinçli eylem anlamı taşımamakta; doğal bir gelişim ve ortaya çıkış durumunu yansıtmaktadır. Buna karşılık Türkiye Türkçesindeki *baş kaldırmak* deyimi, bilinçli ve iradî bir eylemi ifade etmekte; bir otoriteye, duruma ya da kurala karşı çıkmayı, mücadele etmeyi ya da isyan etmeyi anlatmaktadır. Dolayısıyla Türkiye Türkçesindeki deyimde anlam, toplumsal ve psikolojik bir karşı duruş etrafında şekillenmektedir.

Bu farklılıklar dikkate alındığında, söz konusu deyimler arasında tam yalancı eşdeğerlik bulunduğu söylenebilir. Biçimsel yapı korunmuş olmasına rağmen, deyimlerin temsil ettiği eylem alanları tamamen farklıdır.

3.2.5. Bosh suqmoq - Baş sokmak

Özbekçe deyim:	Bosh suqmoq [Бош суқмоқ]
Özbekçedeki anlamı:	1. Bir yere girmek. 2. Bir şeye karışmak, araya girmek.
Türkiye Türkçesindeki biçimsel benzeri:	Baş sokmak.
Türkiye Türkçesindeki anlamı:	Yeterli olmasa da barınabilecek bir yere yerleşmek.

Özbekçe *bosh suqmoq* deyimi ile Türkiye Türkçesindeki *baş sokmak* deyimi, biçimsel açıdan büyük ölçüde örtüşmektedir. Her iki deyimde de “baş” organ adı ile “sokmak” fiilinin birlikte kullanılması, deyimlerin yüzey yapıda bire bir benzerlik göstermesine yol açmaktadır. Bu biçimsel benzerlik, deyimlerin anlam bakımından da eşdeğer olduğu yönünde bir beklenti oluşturabilmektedir.

Anlamsal karşılaştırma yapıldığında ise deyimler arasında kısmi bir örtüşme ve belirgin ayrışmaların bir arada bulunduğu görülmektedir. Özbek Türkçesinde *bosh suqmoq* deyiminin birinci anlamı, herhangi bir yere girme eylemini ifade etmekte olup, bu yönüyle Türkiye Türkçesindeki *baş sokmak* deyimiyle yüzeysel bir benzerlik göstermektedir. Ancak Türkiye Türkçesindeki deyimde bu eylem, yalnızca fiziksel olarak bir yere girmeyi değil, barınma ve yerleşme anlamını da içermektedir. Dolayısıyla Türkiye Türkçesindeki deyim, geçici ya da kalıcı bir yaşam alanı bulma vurgusunu ön plana çıkarmaktadır.

Özbek Türkçesindeki *bosh suqmoq* deyiminin ikinci anlamı ise bir işe karışmak, araya girmek ya da müdahil olmak gibi sosyal ve ilişkisel bir durumu ifade etmektedir. Bu anlam, Türkiye Türkçesindeki *baş sokmak* deyimiyle anlamsal bakımdan örtüşmemekte ve iki deyim arasında belirgin bir ayrışma ortaya koymaktadır. Türkiye Türkçesindeki deyimde sosyal müdahale ya da karışma anlamı bulunmamaktadır.

Bu özellikler dikkate alındığında, söz konusu deyimler arasında kısmi yalancı eşdeğerlik bulunduğu söylenebilir. Özbekçe deyimin çok anlamlı yapısı, deyimin bazı kullanımlarında Türkiye Türkçesindeki biçimsel benzeriyle sınırlı bir örtüşme sağlarken, diğer anlamlarında tam bir anlamsal ayrışmaya yol açmaktadır. Bu örnek, yalancı eşdeğerliğin çok anlamlı deyimlerde anlamların biri üzerinden kurulan yanıltıcı benzerlikler yoluyla da ortaya çıkabildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

3.2.6. Bosh chayqamoq - Baş sallamak

Özbekçe deyim:	Bosh chayqamoq [Бош чайқамоқ].
Özbekçedeki anlamı:	1. Başını iki yana birkaç kez çevirerek "hayır" cevabını bildirmek. 2. Başını iki omuz tarafına birkaç kez eğerek pişmanlık, üzüntü ya da esef duygusunu ifade etmek.
Türkiye Türkçesindeki biçimsel benzeri:	Baş sallamak.
Türkiye Türkçesindeki anlamı:	Anlasa da anlamasa da kabul etmek; karşısındakinin her sözünü onaylıyor görünmek; dalkavukluk etmek.

Özbekçe *bosh chayqamoq* deyimi ile Türkiye Türkçesindeki *baş sallamak* deyimi, biçimsel açıdan büyük ölçüde örtüşmektedir. Her iki deyimde de "baş" organ adı ile sallama/çalkalama hareketine dayalı bir yapı bulunmaktadır. Bu biçimsel benzerlik, deyimlerin anlam bakımından da eşdeğer olduğu yönünde güçlü bir izlenim doğurabilmektedir.

Anlamsal karşılaştırma, deyimler arasındaki ilişkinin daha karmaşık bir yapı sergilediğini göstermektedir. Özbek Türkçesinde *bosh chayqamoq* deyiminin birinci anlamı, başın sağa sola hareketiyle olumsuz cevap bildirmeyi ifade etmektedir. İkinci anlamda ise baş hareketi, pişmanlık, üzüntü ya da esef gibi duygusal durumların dışavurumu olarak kullanılmaktadır. Her iki kullanımda da deyim, konuşma dışı bir bedensel tepkiyi ve buna bağlı duygusal ya da tutumsal bir anlamı yansıtmaktadır.

Türkiye Türkçesindeki *baş sallamak* deyimi ise bu bedensel hareketi, onaylama ve kabul etme anlamlarıyla ilişkilendirmekte; çoğu bağlamda bu onayın içtenlikten uzak, yüzeysel ya da çıkar amaçlı olduğunu ima etmektedir. Dolayısıyla Türkiye Türkçesindeki deyimde baş hareketi, olumsuzluk ya da üzüntü bildirmekten ziyade, sözlü ya da sözsüz biçimde katılıyormuş gibi görünme anlamını taşımaktadır.

Bu özellikler dikkate alındığında, söz konusu deyimler arasında kısmi yalancı eşdeğerlik bulunduğu söylenebilir. Özbekçe deyimin her iki anlamı da Türkiye Türkçesindeki deyimle anlamsal bakımdan örtüşmemekte; ancak ortak bedensel hareket unsuru, biçimsel benzerliğin yanıltıcı bir eşdeğerlik algısı oluşturmasına yol açmaktadır. Bu örnek, çok anlamlı deyimlerde yalancı eşdeğerliğin yalnızca anlamın yön değiştirmesiyle değil, aynı fiziksel hareketin lehçeler arasında farklı pragmatik ve değerlendirici işlevler üstlenmesiyle de ortaya çıkabildiğini göstermektedir.

3.3. "Dil" Sözcüğünü İçeren Yalancı Eşdeğer Deyimler

"Dil" sözcüğü, konuşma, ifade etme, niyet bildirme ve sosyal ilişkilerde tutum belirleme gibi işlevlerle doğrudan bağlantılı olması nedeniyle Türk lehçelerinde deyimleşme sürecine sıklıkla dâhil edilen organ adlarından biridir. Bu sözcüğü içeren deyimler, çoğu zaman bireyin sözlü davranışlarını, söylem tarzını ya da iletişimdeki konumunu mecazî biçimde yansıtmaktadır. Ancak lehçeler arasında biçimsel benzerlik büyük ölçüde korunmasına rağmen, "dil" sözcüğünü içeren deyimlerin anlamsal içeriklerinde dikkat çekici farklılaşmalar görülebilmektedir. Özbek Türkçesinde "dil" ile kurulan bazı deyimler, Türkiye Türkçesindeki biçimsel benzerleriyle karşılaştırıldığında anlam bakımından bire bir örtüşmemekte ve yalancı eşdeğerlik açısından sorunlu örnekler ortaya koymaktadır. Bu alt başlıkta, "dil" sözcüğünü içeren yalancı eşdeğer deyimler, her iki lehçedeki anlamları esas alınarak karşılaştırmalı biçimde incelenecektir.

3.3.1. Tilga kelmoq - Dile gelmek

Özbekçe deyim:	Tilga kelmoq [Тилга келмоқ].
Özbekçedeki anlamı:	Konuşma kabiliyetinin geri gelmesi.
Türkiye Türkçesindeki biçimsel benzeri:	Dile gelmek.
Türkiye Türkçesindeki anlamı:	1. Dedikodusu yapılmak. 2. Dillenmek, konuşmaya başlamak; konuşmayan ya da herhangi bir sebepten ötürü susmuş olan birinin konuşmaya başlaması. 3. Sözle ifadesini bulmak; varlığını herhangi bir yolla ortaya koymak, göstermek. 4. Düşünülmeden ağızdan çıkmak.

Özbekçe *tilga kelmoq* deyimi ile Türkiye Türkçesindeki *dile gelmek* deyimi, biçimsel açıdan tam bir örtüşme göstermektedir. Her iki deyimde de "dil" organ adı ile "gelmek" fiilinin kullanılması, deyimlerin yüzey yapıda bire bir benzerlik taşımasına neden olmaktadır. Bu durum, deyimlerin anlam bakımından da geniş ölçüde örtüştüğü izlenimini doğurabilmektedir.

Anlamsal karşılaştırma, deyimler arasındaki ilişkinin tek yönlü olmadığını ortaya koymaktadır. Özbek Türkçesinde *tilga kelmoq* deyimi, belirli ve sınırlı bir anlam alanına sahiptir ve esas olarak konuşma yetisinin yeniden kazanılmasını ifade etmektedir. Bu kullanım, özellikle fizyolojik ya da psikolojik bir engelin ortadan kalkması sonrasında konuşmanın başlaması durumunu karşılamaktadır. Türkiye Türkçesindeki dile gelmek deyiminin ikinci anlamı, bu Özbekçe kullanımla doğrudan örtüşmektedir.

Buna karşılık Türkiye Türkçesindeki *dile gelmek* deyimi, söz konusu ortak anlamın ötesinde, anlam alanını önemli ölçüde genişletmiştir. Dedikodusu yapılmak, bir düşüncenin sözle ifade edilir hâle gelmesi, bir durumun ortaya çıkması ya da düşünülmeden söylenmesi gibi anlamlar, Özbekçe *tilga kelmoq* deyiminin anlam alanı dışında kalmaktadır. Bu durum, biçimsel olarak aynı yapıya sahip deyimlerin, lehçeler içinde farklı yönlerde ve farklı ölçülerde anlamsal genişleme geçirebildiğini göstermektedir.

Bu özellikler dikkate alındığında, söz konusu deyimler arasında kısmi yalancı eşdeğerlik bulunduğu söylenebilir. Türkiye Türkçesindeki deyimin çok anlamlı yapısı, yalnızca anlamlardan biri üzerinden Özbekçe deyimle örtüşürken, diğer anlamları yalancı eşdeğerlik potansiyeli taşımaktadır. Bu örnek, yalancı eşdeğerliğin, anlam sayısının ve kullanım alanlarının lehçelere göre farklılaşmasıyla da ortaya çıkabileceğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

3.3.2. Tiliga tushmoq - Diline düşmek

Özbekçe deyim:	Tiliga tushmoq [Тилига тушмоқ].
Özbekçedeki anlamı:	Birinin ya da bir şeyin insanlar arasında konuşulması, ünlenmesi.
Türkiye Türkçesindeki biçimsel benzeri:	Diline düşmek.
Türkiye Türkçesindeki anlamı:	Yermek veya alay etmek amacıyla birinin kötü ya da yanlış davranışının sürekli söylenmesi.

Özbekçe *tiliga tushmoq* deyimi ile Türkiye Türkçesindeki *diline düşmek* deyimi, biçimsel açıdan tam olarak örtüşmektedir. Her iki deyimde de "dil" organ adı ile "düşmek" fiilinin birlikte kullanılması, deyimlerin yüzey yapıda bire bir benzerlik göstermesine yol açmaktadır. Bu biçimsel benzerlik, deyimlerin anlam bakımından da eşdeğer olduğu yönünde güçlü bir izlenim oluşturabilmektedir.

Anlamsal karşılaştırma, bu izlenimin yanıltıcı olduğunu ortaya koymaktadır. Özbek Türkçesinde *tiliga tushmoq* deyimi, bir kişi ya da olayın insanlar arasında konuşulur hâle gelmesini, tanınmasını ya da ünlenmesini ifade etmektedir. Bu kullanımda anlam, çoğunlukla nötr bir nitelik taşımakta; bağlama bağlı olarak olumlu bir çağrışım da kazanabilmektedir. Buna karşılık Türkiye Türkçesindeki *diline düşmek* deyimi, belirgin biçimde olumsuz bir değerlendirme içermekte; bir kişinin hatalı ya da hoş

karşılanmayan davranışlarının alaycı ya da yergici bir üslupla sürekli gündeme getirilmesini ifade etmektedir.

Bu yönüyle söz konusu deyimler arasında kısmi yalancı eşdeğerlik bulunduğu söylenebilir. Her iki lehçede de deyimlerin temel anlam çekirdeği "insanlar arasında konuşulmak" düşüncesi etrafında şekillenmekle birlikte, deyimlerin taşıdığı değerlendirici anlamlar belirgin biçimde ayrışmaktadır. Özbekçe deyimde konuşulma eylemi değer bakımından nötr ya da olumlu olabilirken, Türkiye Türkçesindeki deyimde bu eylem olumsuz bir anlam yüklenmektedir. Bu örnek, "dil" sözcüğünü içeren deyimlerde yalancı eşdeğerliğin, anlamın tamamen değişmesinden ziyade anlamın değerlendirme yönünün farklılaşması yoluyla ortaya çıkabildiğini göstermektedir.

3.3.3. Til(i) uzun - Dili uzun

Özbekçe deyim:	Til(i) uzun [Тил(и) узун].
Özbekçedeki anlamı:	Her türlü konuşmaya hakkı olan.
Türkiye Türkçesindeki biçimsel benzeri:	Dili uzun.
Türkiye Türkçesindeki anlamı:	İncitici sözler söyleyen; küstah, saygısız.

Özbekçe *til(i) uzun* deyimi ile Türkiye Türkçesindeki *dili uzun* deyimi, biçimsel açıdan tam bir örtüşme göstermektedir. Her iki deyimde de "dil" organ adı ile "uzun" sıfatının birlikte kullanılması, deyimlerin yüzey yapıda bire bir benzerlik taşımasına yol açmaktadır. Bu biçimsel benzerlik, deyimlerin anlam bakımından da örtüştüğü yönünde güçlü bir beklenti oluşturabilmektedir.

Anlamsal karşılaştırma, bu beklentinin karşılanmadığını ortaya koymaktadır. Özbek Türkçesinde *til(i) uzun* deyimi, bir kişinin söz söyleme yetkisine sahip olması, düşüncelerini ifade etme hakkının bulunması anlamında kullanılmaktadır. Bu kullanımda deyim, konuşma özgürlüğü ve söz söyleme yetkisi gibi nötr ya da bağlama göre olumlu bir anlam taşımaktadır. Buna karşılık Türkiye Türkçesindeki *dili uzun* deyimi, kişinin sözlerinde ölçüsüz davranması, başkalarını incitici ya da saygısız ifadeler kullanması anlamında değerlendirilmekte ve belirgin biçimde olumsuz bir çağrışım içermektedir.

Bu özellikler dikkate alındığında, söz konusu deyimler arasında kısmi yalancı eşdeğerlik bulunduğu söylenebilir. Her iki lehçede de deyimler konuşma eylemiyle ilişkilendirilmekle birlikte, deyimlerin taşıdığı değer ve tutum boyutları farklı yönlerde gelişmiştir. Özbekçe deyimde konuşma yetkisi ve söz hakkı ön plandayken, Türkiye Türkçesindeki deyimde bu yetkinin kötüye kullanılması ve saygısızlık vurgulanmaktadır. Bu durum, "dil" sözcüğünü içeren deyimlerde yalancı eşdeğerliğin, çoğu zaman değerlendirici anlam farklılaşması yoluyla ortaya çıktığını göstermektedir.

3.3.4. Til(i) uzun bo'lmoq / til(i) uzun qilmoq - Dili uzamak

Özbekçe deyim:	Til(i) uzun bo'lmoq – til(i) uzun qilmoq.
Özbekçedeki anlamı:	Til(i) uzun deyiminin fiil almış biçimi olup, her türlü konuşmaya hakkı olmak anlamına gelmektedir.
Türkiye Türkçesindeki biçimsel benzeri:	Dili uzamak.
Türkiye Türkçesindeki anlamı:	Sözleriyle incitmek, saygısızlık etmek.

Özbek Türkçesinde *til(i) uzun* deyiminin fiilleştirilmiş biçimleri olan *til(i) uzun bo'lmoq* ve *til(i) uzun qilmoq*, biçimsel olarak Türkiye Türkçesindeki *dili uzamak* deyimiyle büyük ölçüde örtüşmektedir. Her iki lehçede de "dil" organ adı ile "uzun" sıfatı temel alınmış; fiil unsurlarıyla deyimsel yapı genişletilmiştir. Bu biçimsel yakınlık, deyimlerin anlamsal olarak da eşdeğer olduğu yönünde bir beklenti yaratabilmektedir.

Anlamsal karşılaştırma ise bu beklentinin yanıltıcı olduğunu göstermektedir. Özbek Türkçesinde söz konusu deyimler, bir kişinin konuşma hakkına sahip olması, düşüncelerini ifade etmek için haklı gerekçeleri bulunması anlamında kullanılmakta; bu yönüyle olumlu ya da en azından nötr bir çağrışım taşımaktadır. Buna karşılık Türkiye Türkçesindeki *dili uzamak* deyimi, kişinin sözlerinde ölçüyü aşması, karşısındakini incitici ya da saygısız ifadelerle rahatsız etmesi anlamında değerlendirilmekte ve belirgin biçimde olumsuz bir tutumu yansıtmaktadır.

Bu özellikler dikkate alındığında, söz konusu deyimler arasında kısmi yalancı eşdeğerlik bulunduğu söylenebilir. Özbek Türkçesindeki deyimlerde konuşma eylemi meşru ve haklı bir zemine oturtulurken, Türkiye Türkçesindeki deyimde aynı eylem olumsuz bir davranış biçimi olarak algılanmaktadır. Bu durum, temel deyimdeki anlamsal ayrışmanın türev yapılarda da sürdüğünü göstermektedir. Böylece "dil" sözcüğünü içeren deyimlerde yalancı eşdeğerliğin, yalnızca tekil kalıplarla sınırlı kalmayıp, aynı deyimin farklı varyantları içinde de sistematik bir biçimde devam edebildiği ortaya çıkmaktadır.

3.4. "Diş" Sözcüğünü İçeren Yalancı Eşdeğer Deyimler

"Diş" sözcüğü, insan bedeninde fiziksel bir organ olmasının yanı sıra, dayanıklılık, direnç, kararlılık ve güç gösterisi gibi soyut anlam alanlarıyla ilişkilendirilmesi nedeniyle Türk lehçelerinde sınırlı sayıda ancak anlam bakımından yoğun deyimleşmelere konu olmuştur. Bu sözcüğü içeren deyimler, çoğu zaman bireyin bir duruma karşı tutumunu, zorluklar karşısındaki davranışını (*diş geçirmek, dişinden tırnağından artırmak vb.*) ya da psikolojik dayanıklılığını mecazî biçimde yansıtmaktadır. Ancak lehçeler arasında biçimsel benzerlik korunmuş olsa bile, "diş" sözcüğünü içeren deyimlerin anlamsal kapsamı ve değerlendirme yönü farklılaşabilmektedir. Özbek Türkçesinde "diş" ile kurulan deyimlerin Türkiye Türkçesindeki biçimsel benzerleriyle karşılaştırılması, yalancı eşdeğerliğin bu organ adıyla kurulan sınırlı sayıdaki deyimde dahi belirgin biçimde ortaya çıkabildiğini göstermektedir. Bu alt başlıkta, "diş" sözcüğünü içeren yalancı eşdeğer deyim, her iki lehçedeki anlamları esas alınarak karşılaştırmalı biçimde ele alınacaktır.

3.4.1. Tish(i)ning kovagida – dişinin kovuğunda kalmak

Özbekçe deyim:	Tish(i)ning kovagida.
Özbekçedeki anlamı:	Aşırı dikkatle ve gizlice.
Türkiye Türkçesindeki biçimsel benzeri:	Dişinin kovuğunda kalmak.
Türkiye Türkçesindeki anlamı:	Az gelmek, yetmemek.

Özbekçe *tish(i)ning kovagida* deyimi ile Türkiye Türkçesindeki *dişinin kovuğunda kalmak* deyimi, biçimsel açıdan yüksek düzeyde örtüşmektedir. Her iki deyimde de "diş" organ adı ile "kovuk" anlam alanına işaret eden bir yapı bulunmaktadır. Bu biçimsel benzerlik, deyimlerin anlam bakımından da örtüştüğü yönünde bir beklenti oluşturabilmektedir.

Anlamsal karşılaştırma yapıldığında ise deyimler arasında belirgin bir ayrışma olduğu görülmektedir. Özbek Türkçesinde *tish(i)ning kovagida* deyimi, bir işin son derece gizli, büyük bir dikkatle ve başkalarına fark ettirilmeden yapılmasını ifade etmektedir. Bu kullanımda vurgu, eylemin gizlilik derecesi ve ihtiyatlı biçimde gerçekleştirilmesi üzerindedir. Buna karşılık Türkiye Türkçesindeki *dişinin kovuğunda kalmak* deyimi, niceliksel bir yetersizliği ifade etmekte; bir şeyin ihtiyaç duyulan ölçüyü karşılamaması, az gelmesi anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla Türkiye Türkçesindeki deyimde anlam, gizlilik ya da dikkat unsurundan tamamen bağımsız bir biçimde miktar yetersizliği etrafında şekillenmektedir.

Bu özellikler dikkate alındığında, söz konusu deyimler arasında tam yalancı eşdeğerlik bulunduğu söylenebilir. Biçimsel yapı korunmuş olmakla birlikte, deyimlerin anlamsal alanları tamamen farklı yönlerde gelişmiştir. Özbekçe deyimde gizlilik ve dikkat ön plandayken, Türkiye Türkçesindeki deyimde niceliksel değerlendirme ve yetersizlik vurgusu ağır basmaktadır. Bu örnek, "diş" sözcüğünü içeren deyimlerde yalancı eşdeğerliğin, sınırlı sayıdaki örneğe rağmen anlam bakımından keskin ayrışmalar gösterebildiğini ortaya koymaktadır.

3.5. "Göz" Sözcüğünü İçeren Yalancı Eşdeğer Deyimler

"Göz" sözcüğü, görme işlevinin yanı sıra dikkat, farkındalık, değerlendirme ve duygusal tutum gibi soyut anlam alanlarıyla ilişkilendirilmesi nedeniyle Türk lehçelerinde en yoğun biçimde deyimleşen organ adlarından biridir. Bu sözcüğü içeren deyimler, çoğu zaman bireyin çevresini algılama biçimini, bir duruma verdiği tepkileri ya da başkalarına yönelik tutumlarını mecazî olarak yansıtmaktadır. Ancak lehçeler arasında biçimsel benzerliğin yüksek olması, "göz" sözcüğünü içeren deyimlerde yalancı eşdeğerlik riskini de artırmaktadır. Özbek Türkçesinde "göz" ile kurulan bazı deyimler, Türkiye Türkçesindeki biçimsel benzerleriyle karşılaştırıldığında anlam bakımından bire bir örtüşmemekte ve

bu durum, yüzeysel benzerliğe dayalı eşleştirmelerin yanıltıcı olabileceğini göstermektedir. Bu alt başlıkta, "göz" sözcüğünü içeren yalancı eşdeğer deyimler, her iki lehçedeki anlamları esas alınarak karşılaştırmalı biçimde ele alınacaktır.

3.5.1. Ko‘zga ko‘rinmoq - Göze görünmek

Özbekçe deyim:	Ko‘zga ko‘rinmoq [Кўзга кўринмоқ]
Özbekçedeki anlamı:	1. Tanınmak, bilinmek. 2. Dikkati kendine çekmeyi başarmak.
Türkiye Türkçesindeki biçimsel benzeri:	Göze görünmek.
Türkiye Türkçesindeki anlamı:	1. Açık, belli olmak. 2. Var olmamasına karşın varmış gibi görünmek.

Özbekçe *ko‘zga ko‘rinmoq* deyimi ile Türkiye Türkçesindeki *göze görünmek* deyimi, biçimsel açıdan tam bir örtüşme göstermektedir. Her iki deyimde de "göz" organ adı ile "görünmek" fiilinin birlikte kullanılması, deyimlerin yüzey yapıda bire bir benzerlik taşımasına yol açmaktadır. Bu biçimsel benzerlik, deyimlerin anlam bakımından da eşdeğer olduğu yönünde güçlü bir beklenti doğurabilmektedir.

Anlamsal karşılaştırma yapıldığında ise deyimler arasında belirgin bir ayrışma olduğu görülmektedir. Özbek Türkçesinde *ko‘zga ko‘rinmoq* deyimi, bireyin toplumsal çevrede tanınır hâle gelmesini ya da dikkat çekmesini ifade etmekte; bu yönüyle sosyal görünürlük ve fark edilme kavramları etrafında şekillenmektedir. Bu kullanımda deyim, çoğunlukla olumlu ya da nötr bir çağrışım taşımaktadır. Buna karşılık Türkiye Türkçesindeki *göze görünmek* deyimi, nesnelerin ya da durumların algılanabilir hâle gelmesi ya da gerçekte var olmadığı hâlde varmış gibi algılanması anlamlarında kullanılmaktadır. Dolayısıyla Türkiye Türkçesindeki deyimde vurgu, sosyal tanınmışlıktan ziyade algısal açıklık ya da yanılsama üzerinedir.

Bu özellikler dikkate alındığında, söz konusu deyimler arasında kısmi yalancı eşdeğerlik bulunduğu söylenebilir. Her iki lehçede de deyimler "görünme" kavramı etrafında şekillenmekle birlikte, Özbekçe deyimde bu görünme sosyal ve değerlendirici bir nitelik taşırken, Türkiye Türkçesindeki deyimde algısal ve ontolojik bir boyut ön plana çıkmaktadır. Bu durum, "göz" sözcüğünü içeren deyimlerde yalancı eşdeğerliğin, anlamın tamamen değişmesinden ziyade anlam alanının farklı kavramsal düzlemlere kayması yoluyla ortaya çıkabildiğini göstermektedir.

3.5.2. Ko‘z(i)ga qaramoq - Gözüne bakmak

Özbekçe deyim:	Ko‘z(i)ga qaramoq [Кўз(и)га қарамоқ]
Özbekçedeki anlamı:	Dikkatli olmak, uyanık olmak.
Türkiye Türkçesindeki biçimsel benzeri:	Gözüne bakmak.
Türkiye Türkçesindeki anlamı:	Üzerine titremek; birinin isteğine uygun davranmak için bir işaretini beklemek.

Özbekçe *ko‘z(i)ga qaramoq* deyimi ile Türkiye Türkçesindeki *gözüne bakmak* deyimi, biçimsel açıdan tam olarak örtüşmektedir. Her iki deyimde de "göz" organ adı ile "bakmak" fiilinin kullanılması, deyimlerin yüzey yapıda tam bir benzerlik göstermesine yol açmaktadır. Bu biçimsel benzerlik, deyimlerin anlam bakımından da örtüştüğü yönünde bir beklenti oluşturabilmektedir.

Anlamsal karşılaştırma yapıldığında ise deyimler arasında belirgin bir ayrışma olduğu görülmektedir. Özbek Türkçesinde *ko‘z(i)ga qaramoq* deyimi, bireyin çevresine karşı dikkatli, uyanık ve tetikte olmasını ifade etmektedir. Bu kullanımda deyim, kişinin kendi davranışlarına yönelik bilinçli bir dikkat hâlini yansıtmaktadır. Buna karşılık Türkiye Türkçesindeki *gözüne bakmak* deyimi, başkasına yönelik bir tutumu ifade etmekte; bir kişiye karşı aşırı ilgi göstermek, isteklerini yerine getirmeye hazır olmak ya da onun işaretlerini kollamak anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla Türkiye Türkçesindeki deyimde dikkat, öznenin kendi tutumundan ziyade başkasına yönelmiş bir hassasiyet olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu özellikler dikkate alındığında, söz konusu deyimler arasında kısmi yalancı eşdeğerlik bulunduğu söylenebilir. Her iki lehçede de deyimler "göz" ve "bakma" eylemi etrafında şekillenmekle birlikte, Özbekçe deyimde dikkat ve uyanıklık bireyin kendisine yönelikken, Türkiye Türkçesindeki deyimde bu dikkat başkasına yönelmiş bir itina ve bağlılık biçimine dönüşmektedir. Bu durum, "göz" sözcüğünü içeren deyimlerde yalancı eşdeğerliğin, anlamın tamamen değişmesinden daha çok eylemin yöneldiği öznenin farklılaşması yoluyla da ortaya çıkabildiğini göstermektedir.

3.5.3. Ko‘z(i)ni olmoq - Gözünü almak

Özbekçe deyim:	Ko‘z(i)ni olmoq [Кўз(и)ни олмоқ]
Özbekçedeki anlamı:	Bir şeye ya da birine bakmayı durdurmak.
Türkiye Türkçesindeki biçimsel benzeri:	Gözünü almak.
Türkiye Türkçesindeki anlamı:	Aşırı biçimde etkilenmek; şiddetli ışık sebebiyle gözü iyi göremez duruma getirmek.

Özbekçe *ko‘z(i)ni olmoq* deyimi ile Türkiye Türkçesindeki *gözünü almak* deyimi, biçimsel açıdan tam bir örtüşme örneği göstermektedir. Her iki deyimde de "göz" organ adı ile "almak" fiilinin birlikte kullanılması, deyimlerin yüzey yapıda tam bir benzerlik göstermesine neden olmaktadır. Bu biçimsel benzerlik, deyimlerin anlam bakımından da eşdeğer olduğu yönünde bir fikir oluşturabilmektedir.

Anlamsal karşılaştırma yapıldığında ise deyimler arasında belirgin bir ayrışma olduğu görülmektedir. Özbek Türkçesinde *ko‘z(i)ni olmoq* deyimi, bireyin bilinçli bir tercihle bakmayı bırakmasını, dikkatini başka bir yöne çevirmesini ifade etmektedir. Bu kullanımda vurgu, öznenin iradî bir eylemi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Buna karşılık Türkiye Türkçesindeki *gözünü almak* deyimi, genellikle öznenin iradesi dışında gerçekleşen bir durumu yansıtmakta; güçlü bir ışık ya da çarpıcı bir etki nedeniyle görme yetisinin geçici olarak zayıflamasını ifade etmektedir. Dolayısıyla Türkiye Türkçesindeki deyimde anlam, bilinçli bir davranıştan ziyade dışsal bir etkinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu farklılıklar dikkate alındığında, söz konusu deyimler arasında tam yalancı eşdeğerlik bulunduğu söylenebilir. Biçimsel yapı korunmuş olsa da deyimlerin anlamsal yönelimi tamamen farklıdır. Özbekçe deyimde eylem öznenin kontrolünde gerçekleşirken, Türkiye Türkçesindeki deyimde öznenin kontrolü dışındaki bir etki ön plana çıkmaktadır. Bu örnek, "göz" sözcüğünü içeren deyimlerde yalancı eşdeğerliğin, eylemin iradî-irade dışı ekseninde farklılaşması yoluyla da ortaya çıkabildiğini göstermektedir.

3.6. "Kulak" Sözcüğünü İçeren Yalancı Eşdeğer Deyimler

"Kulak" sözcüğü, işitme işlevinin ötesinde, algılama, dikkat kesilme, önemseme ve tepki verme gibi soyut anlam alanlarıyla ilişkilendirilmesi nedeniyle Türk lehçelerinde deyimleşmeye elverişli organ adlarından biridir. Bu sözcüğü içeren deyimler, çoğu zaman bireyin çevresinde olup bitenlere karşı takındığı tutumu, başkalarının sözlerine verdiği önemi ya da bilinçli olarak gösterdiği ilgisizliği mecazî biçimde yansıtmaktadır. Ancak lehçeler arasında biçimsel benzerliğin yüksek olması, "kulak" sözcüğünü içeren deyimlerde yalancı eşdeğerlik riskini de beraberinde getirmektedir. Özbek Türkçesinde "kulak" ile kurulan bazı deyimler, Türkiye Türkçesindeki biçimsel benzerleriyle karşılaştırıldığında anlam bakımından bire bir örtüşmemekte; bu durum, dinleme ve algılama eylemlerinin lehçelere göre farklı anlamsal yönelimler kazanabildiğini göstermektedir. Bu alt başlıkta, "kulak" sözcüğünü içeren yalancı eşdeğer deyimler, her iki lehçedeki anlamları esas alınarak karşılaştırmalı biçimde ele alınacaktır.

3.6.1. Qulog‘(i)ga kirmoq - Kulağına girmek

Özbekçe deyim:	Qulog‘(i)ga kirmoq [Қулоғ(и)га кирмоқ]
Özbekçedeki anlamı:	İstemeyerek, özellikle dinlemeye niyeti olmadığı ya da merak etmediği hâlde işitmek.
Türkiye Türkçesindeki biçimsel benzeri:	Kulağına girmek.
Türkiye Türkçesindeki anlamı:	Söylenenlere önem vermek, anlamak; söylenenleri kabul etmek.

Özbekçe *qulog‘(i)ga kirmoq* deyimi ile Türkiye Türkçesindeki *kulağına girmek* deyimi, biçimsel açıdan tam olarak örtüşmektedir. Her iki deyimde de “kulak” organ adı ile “girmek” fiilinin birlikte kullanılması, deyimlerin yüzey yapıda tamamıyla benzerlik göstermesine yol açmaktadır. Bu biçimsel benzerlik, deyimlerin anlam bakımından da eşdeğer olduğu yönünde güçlü bir beklenti oluşturabilmektedir.

Anlamsal karşılaştırma yapıldığında ise deyimler arasında belirgin bir ayrışma olduğu görülmektedir. Özbek Türkçesinde *qulog‘(i)ga kirmoq* deyimi, bireyin bilinçli bir dinleme niyeti olmamasına rağmen bir sözü ya da sesi istemeden işitmesini ifade etmektedir. Bu kullanımda vurgu, algının irade dışı gerçekleşmesi üzerindedir. Buna karşılık Türkiye Türkçesindeki *kulağına girmek* deyimi, dinleme eylemini istekli ve bilinçli bir tutumla ilişkilendirmekte; söylenen sözlerin dikkate alınması, benimsenmesi ve kabul edilmesi anlamlarını taşımaktadır. Dolayısıyla Türkiye Türkçesindeki deyimde algı, pasif bir işitmeden ziyade aktif bir kavrayış ve içselleştirme sürecini yansıtmaktadır.

Bu özellikler dikkate alındığında, söz konusu deyimler arasında tam yalancı eşdeğerlik bulunduğu söylenebilir. Biçimsel yapı korunmuş olmakla birlikte, deyimlerin eylem yönelimi tamamen farklıdır. Özbekçe deyimde istem dışı bir algılama söz konusuyken, Türkiye Türkçesindeki deyimde bilinçli ve olumlu bir kabul süreci ön plandadır. Bu örnek, “kulak” sözcüğünü içeren deyimlerde yalancı eşdeğerliğin, dinleme eyleminin bilinçli veya bilinçdışı boyutta farklılaşması yoluyla ortaya çıkabildiğini açık biçimde göstermektedir.

3.6.2. Qulog‘(i) tikkaymoq / qulog‘(i)ni tikkaytirmoq - Kulağı dikilmek / kulağını dikmek

Özbekçe deyim:	Qulog‘(i) tikkaymoq / qulog‘(i)ni tikkaytirmoq [Қулоғ(и) тиккаймоқ / Қулоғ(и)ни тиккайтирмоқ]
Özbekçedeki anlamı:	Her türlü olumsuz sözü duymaya hazır olmak.
Türkiye Türkçesindeki biçimsel benzeri:	Kulağı dikilmek / kulağını dikmek.
Türkiye Türkçesindeki anlamı:	Konuşulanları dinlemek için dikkat kesilmek.

Özbekçe *qulog‘(i) tikkaymoq* ve *qulog‘(i)ni tikkaytirmoq* deyimleri ile Türkiye Türkçesindeki *kulağı dikilmek* ve *kulağını dikmek* deyimleri, biçimsel açıdan yüksek düzeyde örtüşmektedir. Her iki lehçede de “kulak” organ adı ile “dik” kavramını karşılayan unsurların birlikte kullanılması, deyimlerin yüzey yapıda neredeyse bire bir benzerlik göstermesine yol açmaktadır. Bu biçimsel yakınlık, deyimlerin anlam bakımından da örtüştüğü yönünde güçlü bir beklenti yaratabilmektedir.

Anlamsal karşılaştırma, deyimler arasındaki örtüşmenin sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Özbek Türkçesinde söz konusu deyimler, bireyin özellikle olumsuz içerikli sözleri duymaya, kötü bir haber ya da eleştiriyle karşılaşmaya hazır durumda olmasını ifade etmektedir. Bu kullanımda vurgu, dikkat kesilmekten ziyade, beklenen içeriğin olumsuzluğu üzerindedir. Buna karşılık Türkiye Türkçesindeki *kulağı dikilmek* ve *kulağını dikmek* deyimleri, konuşulanları dinlemek amacıyla bilinçli bir dikkat yoğunlaşmasını ifade etmekte; dinlenen içeriğin olumlu ya da olumsuz olması bakımından bir sınırlama getirmemektedir.

Bu özellikler dikkate alındığında, söz konusu deyimler arasında kısmi yalancı eşdeğerlik bulunduğu söylenebilir. Her iki lehçede de dinleme eylemi ve dikkat durumu ön planda olmakla birlikte, Özbekçe deyimde dikkat özellikle olumsuz sözlere yönelmişken, Türkiye Türkçesindeki deyimde dikkat genel ve nötr bir dinleme hâlini ifade etmektedir. Bu örnek, “kulak” sözcüğünü içeren deyimlerde yalancı eşdeğerliğin, anlamın tamamen değişmesinden ziyade dinleme eyleminin yöneldiği içerik türünün farklılaşması yoluyla ortaya çıkabildiğini göstermektedir.

3.7. “Yüz / Aft” Sözcüklerini İçeren Yalancı Eşdeğer Deyimler

“Yüz” organı, insan bedeninin en görünür bölümlerinden biri olmasının yanı sıra, kimlik, itibar, utanma, saygınlık ve toplumsal algı gibi soyut kavramlarla ilişkilendirilmesi nedeniyle Türk lehçelerinde yoğun biçimde deyimleşmiştir. Özbek Türkçesinde “yüz” anlamını karşılayan “yuz” sözcüğünün yanı sıra, aynı anlam alanında kullanılan “aft” sözcüğü de deyimleşme sürecine dâhil olmuş ve bu iki unsurla kurulan deyimler, Türkiye Türkçesindeki biçimsel benzerleriyle karşılaştırıldığında yalancı eşdeğerlik açısından

dikkat çekici örnekler sunmuştur. Lehçeler arasında biçimsel benzerliğin yüksek olması, özellikle "yüz" ve "aft" sözcüklerini içeren deyimlerde anlamın yüzeysel benzerlikler üzerinden eşleştirilmesine yol açabilmekte; bu durum, deyimlerin taşıdığı değerlendirici ve kültürel anlamların göz ardı edilmesine neden olabilmektedir. Bu alt başlıkta, "yüz" ve "aft" sözcüklerini içeren yalancı eşdeğer deyimler, her iki lehçedeki anlamları esas alınarak karşılaştırmalı biçimde ele alınacaktır.

3.7.1. Yuz bermoq - Yüz vermek

Özbekçe deyim:	Yuz bermoq [Юз бермоқ]
Özbekçedeki anlamı:	Gerçekleşmek, bir olayın olması.
Türkiye Türkçesindeki biçimsel benzeri:	Yüz vermek.
Türkiye Türkçesindeki anlamı:	Birinin bütün davranışlarını hoş karşılamak; ilgi ve yakınlık göstermek.

Özbekçe *yuz bermoq* deyimi ile Türkiye Türkçesindeki *yüz vermek* deyimi, biçimsel açıdan tam olarak örtüşmektedir. Her iki deyimde de "yüz" organ adı ile "vermek" fiilinin birlikte kullanılması, deyimlerin yüzey yapıda bire bir benzerlik göstermesine neden olmaktadır. Bu biçimsel eşdeğerlik, deyimlerin anlam bakımından da eşdeğer olduğu yönünde güçlü bir beklenti doğurabilmektedir.

Ancak deyimler arasında belirgin bir anlamsal ayrışma olduğu görülmektedir. Özbek Türkçesinde *yuz bermoq* deyimi, herhangi bir olayın meydana gelmesini, gerçekleşmesini ifade eden nesnel ve değerlendirici yönü zayıf bir kullanıma sahiptir. Bu bağlamda deyim, çoğunlukla süreç ya da durum bildiren bir işlev üstlenmektedir. Buna karşılık Türkiye Türkçesindeki *yüz vermek* deyimi, kişiler arası ilişkiler bağlamında kullanılmakta; bir kimseye gereğinden fazla ilgi göstermek, davranışlarını hoş görmek ya da sınır koymamak anlamlarını taşımaktadır. Dolayısıyla Türkiye Türkçesindeki deyimde anlam, toplumsal ve psikolojik bir değerlendirme etrafında şekillenmektedir.

Bu özellikler dikkate alındığında, söz konusu deyimler arasında tam yalancı eşdeğerlik bulunduğu söylenebilir. Biçimsel yapı korunmuş olsa da deyimlerin anlamsal alanları tamamen farklı yönlerde gelişmiştir. Özbekçe deyimde olayların meydana gelmesine ilişkin nedensiz ve tarafsız bir bildirim söz konusuyken, Türkiye Türkçesindeki deyimde öznel tutum, yakınlık ve ilişkisel değerlendirme ön plana çıkmaktadır. Bu örnek, "yüz" sözcüğünü içeren deyimlerde yalancı eşdeğerliğin, anlam kaymasının yanında deyimin işlevsel alanının tamamen değişmesiyle de ortaya çıkabildiğini göstermektedir.

3.7.2. Yuz o‘girmoq - Yüz çevirmek

Özbekçe deyim:	Yuz o‘girmoq [Юз ўгирмоқ]
Özbekçedeki anlamı:	Bir yöne doğru başını çevirip bakmak.
Türkiye Türkçesindeki biçimsel benzeri:	Yüz çevirmek.
Türkiye Türkçesindeki anlamı:	Birine gösterdiği ilgiyi, yakınlığı kesmek; birine düşman olmak.

Özbekçe *yuz o‘girmoq* deyimi ile Türkiye Türkçesindeki *yüz çevirmek* deyimi, biçimsel açıdan büyük ölçüde örtüşmektedir. Her iki deyimde de "yüz" organ adı ile yön değiştirmeyi ifade eden bir fiilin birlikte kullanılması, deyimlerin yüzey yapıda neredeyse bire bir benzerlik göstermesine yol açmaktadır. Bu biçimsel benzerlik, deyimlerin anlam bakımından da eşdeğer olduğu yönünde güçlü bir beklenti oluşturabilmektedir.

Anlamsal karşılaştırma, bu beklentinin yanıltıcı olduğunu ortaya koymaktadır. Özbek Türkçesinde *yuz o‘girmoq* deyimi, yalnızca fiziksel bir hareketi ifade etmekte; kişinin başını ya da yüzünü belirli bir yöne çevirerek bakmasını anlatmaktadır. Bu kullanımda deyim, herhangi bir duygusal ya da ilişkisel değerlendirme içermemekte, somut ve tarafsız bir eylemi karşılamaktadır. Buna karşılık Türkiye Türkçesindeki *yüz çevirmek* deyimi, fiziksel bir hareketten ziyade soyut ve değerlendirici bir anlam taşımakta; bir kişiye karşı ilgiyi kesmek, onu dışlamak ya da düşmanca bir tutum benimsemek anlamlarında kullanılmaktadır.

Bu özellikler dikkate alındığında, söz konusu deyimler arasında tam yalancı eşdeğerlik bulunduğu söylenebilir. Biçimsel yapı korunmuş olmakla birlikte, deyimlerin anlamsal düzlemleri tamamen

farklıdır. Özbekçe deyimde yönelme ve bakma eylemi fiziksel düzeyde kalırken, Türkiye Türkçesindeki deyimde aynı yapı toplumsal ilişkiler bağlamında mecazî bir anlam kazanmıştır. Bu örnek, "yüz" sözcüğünü içeren deyimlerde yalancı eşdeğerliğin, somut bir hareketten soyut ve ilişkisel bir anlama geçiş yoluyla da ortaya çıkabildiğini göstermektedir.

3.7.3. Aft(i)ga qarab bo'lmaslik - Yüzüne bakılmaz olmak

Özbekçe deyim:	Aft(i)ga qarab bo'lmaslik [Афт(и)га қараб бўлмаслик]
Özbekçedeki anlamı:	Üstü başı çamur, toz ya da toprak içinde olmak.
Türkiye Türkçesindeki biçimsel benzeri:	Yüzüne bakılmaz olmak.
Türkiye Türkçesindeki anlamı:	Çok çirkin olmak.

Özbekçe *aft(i)ga qarab bo'lmaslik* deyimi ile Türkiye Türkçesindeki *yüzüne bakılmaz olmak* deyimi, biçimsel açıdan yüksek düzeyde örtüşmektedir. Her iki deyimde de "yüz" anlam alanına karşılık gelen bir organ adı ile "bakılamazlık" durumunu ifade eden bir yapı bulunmaktadır. Bu biçimsel benzerlik, deyimlerin anlam bakımından da örtüştüğü yönünde güçlü bir beklenti doğurabilmektedir.

Anlamsal karşılaştırma yapıldığında ise deyimler arasında belirgin bir ayrışma olduğu görülmektedir. Özbek Türkçesinde *aft(i)ga qarab bo'lmaslik* deyimi, bir kişinin fiziksel olarak kirlenmiş, üstü başı toz, çamur ya da toprak içinde kalmış olmasını ifade etmektedir. Bu kullanımda deyim, geçici ve dışsal bir durumu betimlemekte; kişinin fiziksel görünümüne ilişkin anlık ve bağlamsal bir değerlendirme içermektedir. Buna karşılık Türkiye Türkçesindeki *yüzüne bakılmaz olmak* deyimi, kişinin kalıcı ve niteliksel bir özelliğine gönderme yapmakta; aşırı derecede çirkin olma durumunu ifade etmektedir. Dolayısıyla Türkiye Türkçesindeki deyimde anlam, kirlenmişlikten ziyade estetik yargı etrafında şekillenmektedir.

Bu özellikler dikkate alındığında, söz konusu deyimler arasında tam yalancı eşdeğerlik bulunduğu söylenebilir. Biçimsel yapı korunmuş olsa da deyimlerin anlamsal alanları tamamen farklı yönlerde gelişmiştir. Özbekçe deyimde geçici bir fiziksel durum söz konusuyken, Türkiye Türkçesindeki deyimde kalıcı bir nitelik ve değerlendirici yargı ön plana çıkmaktadır. Bu örnek, deyimlerde yalancı eşdeğerliğin, görünüşe ilişkin betimleyici bir durumdan estetik ve değer yüklü bir yargıya geçiş yoluyla ortaya çıkabildiğini göstermektedir.

4. SONUÇ

Bu çalışmada Özbek Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde ortak biçimsel yapılara sahip olan ve "baş", "ağız", "dil", "diş", "göz", "kulak" ile "yüz / aft" organ adlarını içeren deyimler, yalancı eşdeğerlik bağlamında karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Çalışmanın veri tabanını, Özbek Türkçesindeki deyimlerin *O'zbek Tilining Frazeologik Lug'ati*'nden taranmasıyla elde edilen ve biçimsel olarak Türkiye Türkçesindeki deyimlerle benzerlik gösteren örnekler oluşturmuştur. Bu çerçevede toplam yirmi iki deyim incelenmiş; her bir deyim, her iki lehçedeki anlamları dikkate alınarak ayrıntılı biçimde değerlendirilmiştir.

İnceleme sonuçları, yalancı eşdeğerliğin deyimler düzeyinde tek tip bir görünüm sergilemediğini, aksine çok katmanlı ve farklı işleyiş biçimleri üzerinden ortaya çıktığını göstermektedir. Bazı deyimlerde anlamın tamamen ayrıştığı, bazı örneklerde ise anlam odağının farklı yönlere kaydığı ya da olumlu-olumsuz değerlendirici farkların belirleyici olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra çok anlamlı deyimlerde, anlamlardan yalnızca birinin lehçeler arasında örtüşmesi, yalancı eşdeğerliği daha karmaşık hâle getirmekte; fiilleştirilmiş deyim biçimlerinde dahi temel anlamsal ayrışmanın sürdüğü tespit edilmektedir.

Çalışmada özellikle dikkat çeken bir diğer husus, beden organlarıyla kurulan deyimlerin, ortak kültürel ve biçimsel zemine rağmen lehçelerde farklı kavramsal alanlara yönelebilmesidir. Biçimsel benzerliğin yüksek olması, deyimlerin anlam bakımından da eşdeğer olduğu yönünde bir yanılsama yaratabilmekte; bu durum, lehçeler arası karşılaştırmalarda ve aktarmalarda yanlış eşleştirmelere yol açabilmektedir. Analiz edilen örnekler, deyimlerin anlamının tek tek sözcüklerin anlamlarından hareketle

çözümlenemeyeceğini ve deyimlerin mutlaka bütüncül, bağlama dayalı bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini açık biçimde ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda çalışma, yalancı eşdeğerlik olgusunun yalnızca sözcük düzeyinde değil, deyimler düzeyinde de sistematik ve dikkatle incelenmesi gereken bir alan olduğunu göstermektedir. Özbek Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında deyimler üzerinden yapılan bu karşılaştırma, hem Türk lehçeleri arasındaki anlamsal ayrışmaları göstermekte hem de lehçeler arası aktarım, karşılaştırmalı sözlük çalışmaları ve deyim araştırmaları için yöntemsel bir çerçeve sunmaktadır. Gelecek çalışmalarda farklı organ adlarını, daha geniş deyim kümelerini ya da metin temelli kullanımları merkeze alan incelemelerin, yalancı eşdeğerlik olgusunun Türk lehçeleri bağlamında daha kapsamlı biçimde ortaya konmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Aksan, D. (1982). Her Yönüyle Dil - Ana Çizgileriyle Dilbilim 3. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Aksoy, Ö. A. (1984). Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü: II Deyimler Sözlüğü (Cilt 2). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aktaş, T. (2015). Deyimlerde Yalancı Eş Değerlik: Tatar Türkçesi-Türkiye Türkçesi Örneği. Turkish Studies, 4(10), 1-16.

Alkan, H. (2012). Lehçeler Arası Aktarmalarda Yalancı Eş Değerler Sorunu. Turkish Studies, 7(4), 671-688.

Çotuksöken, Y. (2004). Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü. İstanbul: Toroslu Kitaplığı.

Ergönenç Akbaba, D. (2007). Nogay Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eş Değerler. Bilig(42), 151-176.

Guiraud, P. (1999). Anlambilim. (B. Vardar, Çev.) İstanbul: Multilingual.

Gül, E. (2011). Özbek Türkçesi-Türkiye Türkçesi Yalancı Eş Değerli Sözcükler [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

Rahmatullayev, S. (1992). O‘zbek Tilining Frazeologik Lug‘ati. Toshkent: Qomuslar Bosh Taxririyati.

Yurtbaşı, M. (1996). Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü. İstanbul: Özdemir Yayıncılık.

Araştırma Makalesi / Research Article

Özbek Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde Baş Organ Adlarını İçeren Yalancı Eşdeğer Deyimler

False Equivalent Expressions Containing Head Organ Names in Uzbek and Turkish Languages

Rıdvan OKUL & Veli Savaş YELOK

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.430

Geliş/Received: 22/01/2026	Kabul/Accepted: 13/05/2026

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

False equivalence (also known as false friends or deceptive cognates) is a well-documented linguistic phenomenon observed between related languages and dialects, particularly where formal similarity creates the illusion of semantic equivalence. In the context of Turkic languages, and especially among closely related varieties such as Uzbek Turkish and Türkiye Turkish, false equivalence constitutes a significant challenge in inter-dialectal comparison, translation, and lexicographic studies. While numerous studies have addressed false equivalence at the lexical level, the phenomenon has received comparatively limited attention at the idiomatic level, despite the fact that idioms are inherently more resistant to literal interpretation due to their fixed and holistic semantic structures.

Idioms are generally defined as fixed expressions whose meanings cannot be derived directly from the individual meanings of their constituent words. Because idioms rely on conventionalized metaphorical or figurative meanings, formal similarity between idioms across dialects may easily lead to misleading semantic associations. This problem becomes particularly salient in Turkic languages, where shared historical, cultural, and morphological features result in a high degree of surface similarity. Consequently, idioms that appear identical or nearly identical in form may diverge significantly in meaning, evaluative orientation, or pragmatic usage.

This study focuses on false equivalence in idioms containing body-part terms in Uzbek Turkish and Türkiye Turkish. Body-part terms such as mouth, head, tongue, tooth, eye, ear, and face are among the most productive components in idiom formation in Turkic languages, due to their close association with perception, cognition, communication, and social interaction. The primary aim of this study is to identify idioms that are formally similar in the two varieties but semantically divergent, and to analyze the types of semantic shifts that underlie false equivalence at the idiomatic level. By doing so, the study seeks to contribute to the broader discussion of inter-dialectal semantic divergence in Turkic languages and to highlight the need for idiom-sensitive approaches in comparative linguistic research.

Methods

The data for this study were obtained through a systematic survey of Shavkat Rahmatullayev's *O'zbek Tilining Frazeologik Lug'ati*, which served as the primary source for Uzbek Turkish idioms. From this dictionary, idioms containing body-part terms referring to the head and head-related organs were identified. The body-part terms examined in the study include mouth, head, tongue, tooth, eye, ear, and

face (including the Uzbek synonym aft). As a result of this survey, a total of twenty-two idioms were selected as the data set.

The scope of the study was deliberately limited to idioms that display formal similarity to idioms in Türkiye Turkish. This restriction was applied in order to focus specifically on cases where surface resemblance could potentially give rise to false equivalence. The Turkish counterparts of the selected Uzbek idioms were identified using major idiom dictionaries of Türkiye Turkish, including those compiled by Aksoy, Çotuksöken, and Yurtbaşı, as well as the *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* available on the official website of the Turkish Language Association.

The study adopts a qualitative research design and employs comparative and descriptive analysis methods. Each idiom was analyzed in four stages: 1. Identification of the Uzbek idiom and its meaning. 2. Identification of the formally similar idiom in Türkiye Turkish. 3. Comparison of the semantic content of the two idioms. 4. Evaluation of the type and degree of false equivalence involved. Particular attention was paid to semantic features such as evaluative meaning (positive, neutral, or negative), degree of metaphorical extension, agency and intentionality, and the distribution of meanings in cases of polysemy. The analysis was based exclusively on dictionary data, ensuring consistency and methodological reliability.

Results and Discussion

The analysis demonstrates that false equivalence at the idiomatic level does not manifest in a uniform or predictable manner. Instead, several distinct patterns of semantic divergence were identified. In some cases, the Uzbek and Türkiye Turkish idioms exhibit complete semantic separation, sharing only formal structure while expressing entirely different concepts. This type of relationship represents full false equivalence, where reliance on form alone would inevitably lead to misinterpretation.

In other cases, partial false equivalence was observed. These instances typically involve idioms that share a broad conceptual domain but differ in semantic focus or evaluative orientation. For example, an idiom in Uzbek Turkish may convey a neutral or even positive meaning, while its formally identical counterpart in Türkiye Turkish carries a clearly negative connotation. Such evaluative divergence is particularly significant, as it has the potential to cause pragmatic failure in communication and translation.

Another important finding concerns polysemous idioms. In several cases, an idiom in Türkiye Turkish displays multiple meanings, only one of which overlaps with the meaning of the corresponding Uzbek idiom. This uneven distribution of meanings complicates the relationship between the two expressions and increases the risk of false equivalence, especially when less frequent or context-dependent meanings are involved. Similarly, the analysis shows that even when an idiom is morphologically expanded or verbalized in one variety, the core semantic divergence may persist.

The study also highlights the role of body-part terms as highly productive but semantically unstable elements in idiom formation. Despite a shared cultural background, the metaphorical extensions associated with these body parts may evolve differently in each variety, leading to divergent conceptual mappings. As a result, high formal similarity does not guarantee semantic proximity.

Overall, the findings confirm that idioms constitute a particularly problematic domain for false equivalence in inter-dialectal comparison. Because idiomatic meaning is holistic and convention-driven, it cannot be reliably inferred from constituent elements or formal resemblance. This underscores the necessity of treating idioms as independent semantic units and of consulting idiom-specific lexicographic sources in comparative and translational contexts.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

Eğitim Alanında İklim Değişikliği ile İlgili Araştırmaların Bibliyometrik Analizi

Bibliometric Analysis of Research on Climate Change in Education

Ömer TÜRKSEVER[1]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.357

Geliş/Received: 20/10/2025	**Kabul/Accepted: 18/05/2026**

Öz

Bu çalışmanın amacı Web of Science (WoS) veri tabanında eğitim kategorisinde taranan ve iklim değişikliği üzerine yayınlanmış bilimsel araştırmaların bibliyometrik analizini yapmaktır. Çalışma betimsel tarama modeline dayalı olarak yürütülmüştür. Çalışma sürecinde Web of Science veri tabanlarında "iklim değişikliği" (climate change) anahtar kelimesi kullanılarak tarama yapılmıştır. Veri toplama işlemi, Web of Science veri tabanında yazar anahtar kelimeleri alanı esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya 2005-2025 yılları arasındaki 1038 bilimsel çalışma dâhil edilmiştir. Verilerin analizi VOSviewer yazılımı kullanılarak yapılmıştır. Analiz sonuçları, iklim değişikliği ile ilgili indeks ve kategorilerde yer alan ilk yayının 2005 yılına ait olduğunu göstermektedir. 2005 yılından 2018 yılları arasında yayın sayısında kısmi bir artış gözlenirken, 2019 yılı itibariyle yayın sayısının belirgin bir biçimde artış eğilimine girdiği görülmektedir. 2019-2020 arasındaki küçük çaplı düşüşün ardından 2020 yılından itibaren yayın sayısında genel bir yükseliş dikkati çekmektedir. İklim değişikliği ile ilgili indeks ve kategorilerde yer alan en fazla yayın türünün makale olduğu (%86) makaleleri; bildiriler (%9,92) ve kitap bölümleri (%4,08) takip etmektedir. Ayrıca iklim değişikliği konusunda en üretken yazarların "Tolppanen, S." (n=10), "Mckenzie, M." (n=8) ve "Busch, K. C."(n=8) olduğu görülmüştür. Bulgular, bu yazarların aynı zamanda atıf alan yazarlar arasında da öne çıktığını göstermektedir. Benzer biçimde, iklim değişikliği konusunda yayın sayısı bakımından ilk 10'da yer alan dergilerin, atıf sayısı açısından da ilk sıralarda bulunduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda "Environmental Educatıon Research" ile "Internatıonal Journal of Sustaınabılıty ın Hıgher Educatıon" öne çıkan dergiler arasındadır. Çalışma bulgularına göre yayın sayısı ve atıf oranları yönünden kurumlar arasında bir farklılık ve uyumsuzluk bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanında iklim değişikliği konusunda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında bilimsel üretim noktasında bir dengesizlik olduğunu ve gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelerden çok daha fazla bu konuya katkıda bulunduğunu göstermektedir. Çalışma, iklim değişikliği konusunda en fazla kullanılan anahtar kelimelerin "küresel ısınma" (global warming), "sürdürülebilirlik" (sustainability), "eğitim" (education), "iklim değişikliği" (climate change), "yükseköğretim" (higher education) ve "sürdürülebilir kalkınma" (sustainable development) olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak bu çalışma; eğitim alanında iklim değişikliği konusunda yayın yılları, yayın türleri, yayın yapan dergi ve yazarlar, atıf alan dergi ve yazarlar ile en fazla yayın yapan ülkeler gibi farklı boyutlarda genel bir çerçeve sunmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde çalışmanın, eğitim alanında iklim değişikliği konulu araştırmaların genel görünümünü ortaya koyarak bu alanda çalışma yapacak araştırmacılar için yol gösterici bir çerçeve sunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *İklim değişikliği eğitimi, bibliyometrik analiz, Web of Science, atıf analizi*

[1] **Sorumlu Yazar/Corresponding Author**, Doç.Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Ankara, Türkiye. E-posta: omer.turksever@gazi.edu.tr, Orc ID: 0000-0002-6281-0805

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Türksever, Ö. (2026). Eğitim Alanında İklim Değişikliği ile İlgili Araştırmaların Bibliyometrik Analizi. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 10(3), 1474-1494.

Abstract

The aim of this study is to conduct a bibliometric analysis of scientific research published on climate change and indexed in the education category of the Web of Science (WoS) database. The study was conducted using a descriptive search model. During the study, searches were performed in Web of Science databases using the keyword "climate change". Data collection was carried out based on the author keywords field in the Web of Science database. 1038 scientific studies from 2005-2025 were included in the research. Data analysis was performed using VOSviewer software. The analysis results show that the first publication included in the indexes and categories related to climate change dates back to 2005. While a partial increase in the number of publications was observed between 2005 and 2018, a significant upward trend in the number of publications was observed from 2019 onwards. Following a small decrease between 2019-2020, a general increase in the number of publications is noticeable from 2020 onwards. Articles are the most common type of publication (86%) in the indexes and categories related to climate change, followed by conference papers (9.92%) and book chapters (4.08%). Furthermore, the most prolific authors on climate change were found to be "Tolppanen, S." (n=10), "Mckenzie, M." (n=8), and "Busch, K. C." (n=8). The findings indicate that these authors also stand out among the most cited authors. Similarly, it was determined that the journals ranking in the top 10 in terms of publication volume on climate change also rank highly in terms of citation volume. In this context, "Environmental Education Research" and "International Journal of Sustainability in Higher Education" are among the prominent journals. The study findings reveal a difference and inconsistency between institutions in terms of publication volume and citation rates. Furthermore, the study shows an imbalance in scientific output regarding climate change between developed and developing countries, with developed countries contributing significantly more to this issue than developing countries. The study identified the most frequently used keywords related to climate change as "global warming," "sustainability," "education," "climate change," "higher education," and "sustainable development." In conclusion, this study provides a general framework for research on climate change in education, covering various dimensions such as publication years, publication types, journals and authors publishing, journals and authors receiving citations, and countries with the most publications. From this perspective, it is believed that the study will provide a guiding framework for researchers working in this field by presenting a general overview of research on climate change in education.

Keywords: *Climate change education, bibliometric analysis, Web of Science, citation analysis*

1. GİRİŞ

İklim sistemi, karmaşık ve etkileşimli bir sistemdir. Bu sistem zaman içinde, kendi iç dinamiklerinin etkisi altında veya dış etmenlerdeki değişikliklere bağlı olarak değişim gösterir. Bu değişim yavaş yavaş ya da hızlı da olabilmektedir. Güneş radyasyonu, iklim sisteminin güç kaynağı olarak kabul edildiğine göre dünyanın iklimini değiştiren nedenleri güneşin kendisindeki ya da yerkürenin yörüngesindeki değişiklikler, güneşten yansıma kısmındaki değişiklikler ve yerküreden uzaya geri gönderilen uzun dalgalı radyasyondaki değişiklikler olarak sıralalanabilir. İnsanlığın varoluşundan bugüne kadar geçen zaman içerisinde dünyanın coğrafik özellikleri birkaç kez değişime uğramıştır. Dünyadaki doğal dengenin çeşitli sebeplerle bozulmasına bağlı olarak, iklimde de bazı değişiklikler yaşanmıştır. Küresel iklim değişiklikleri; tarım, orman ve bitki örtüsü, temiz su kaynakları, deniz seviyesi, enerji, insan sağlığı ve bioçeşitlilik üzerinde önemli etkileri olacaktır (Yel, 2023). Yaşanan bu değişiklerden doğal ve beşerî çevrenin büyük oranda etkilendiği, söz konusu etkilerde 19.yüzyıldan itibaren insan faktörünün de katkısı olduğu maalesef bilinen bir gerçekliktir (Öztürk, 2002). Dünya tarihi boyunca süregelen bir olgu olan iklim değişikliği ancak endüstri devriminden sonra petrol, kömür gibi fosil yakıtların artan şekilde tüketilmesiyle dikkat çeker konuma gelmiştir (Sezgin, 2022). Bu bağlamda aslında yaşanan iklim değişikliğinin en önemli sebebi sera gazı emisyonlarının atmosferde birikmesi olarak tahmin edilmektedir (Gürbüz, Aracı ve Bekçi, 2019). İklim değişikliği, büyük ölçüde insan kaynaklı sera gazı emisyonlarının etkisiyle, 21. yüzyılın en acil küresel sorunlarından biri haline gelmiştir. Bilimsel kanıtlar, karbondioksit, metan ve diazot monoksit yoğunluklarının artmasının Dünya'nın atmosferi ve okyanuslarında eşi benzeri görülmemiş bir ısınmaya yol açtığını göstermektedir (Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC, 2023). Bu ısınma; yağış düzenlerindeki değişiklikler, buzulların erimesi ve daha sık yaşanan aşırı hava olayları gibi küresel iklim sisteminde önemli bozulmalara neden olmaktadır. Bu tür değişiklikler şüphesiz ekolojik düzeni tehdit etmekte ve sosyal ile ekonomik kırılganlıkları daha da artırmaktadır. İklim değişikliğinin sonuçları, kıyı bölgelerindeki nüfusları tehdit eden deniz seviyesindeki yükselmeden tarımsal üretkenliği zayıflatan uzun süreli kuraklıklara kadar dünyanın farklı bölgelerinde giderek daha görünür hale gelmektedir (Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, 2021). Özellikle gelişmekte olan ülkeler, sınırlı uyum kapasiteleri nedeniyle orantısız etkilerle karşılaşmakta ve bu durum mevcut eşitsizlikleri derinleştirmektedir (Stern, 2007). Ayrıca, en

çok etkilenen toplulukların küresel emisyonlara en az katkıda bulunmaları, ciddi etik kaygılar doğurmaktadır (Klein, 2014). Sosyal zorlukların yanı sıra, iklim değişikliği; altyapı hasarları, enerji güvensizliği ve ticaretteki aksaklıklar gibi önemli ekonomik sonuçlar da ortaya çıkarmaktadır (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, 2021). İklim değişikliğiyle mücadele, hükümetleri, özel sektörü ve sivil toplumu kapsayan çok boyutlu ve iş birliğine dayalı bir yaklaşım gerektirmektedir. Paris Anlaşması gibi uluslararası çerçeveler, enerji üretiminde ve tüketiminde dönüştürücü değişiklikler gerektiren, küresel ısınmanın +1,5°C'nin altında tutulmasının zorunluluğuna dikkat çekmektedir (IPCC, 2023; UNFCCC, 2021). Ancak mevcut çabalar bu hedeflere ulaşmak için yetersiz kalmaktadır. Uzmanlar, iklim değişikliğinin yalnızca çevresel bir sorun olarak değil; kalkınma ve sürdürülebilirlik meseleleriyle kesişen kapsamlı olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bunun için de etkili önlemlerin geliştirilmesi temel bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır. İklim değişikliği yalnızca çevresel ve ekonomik sonuçlar doğuran bir kriz değil, aynı zamanda bireylerin bilgi, tutum, değer ve davranışlarını dönüştürmeyi gerektiren eğitsel bir konudur. Çünkü iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılması ve bu değişime uyum sağlanması, yalnızca teknik ve politik önlemlerle değil; iklim okuryazarlığı gelişmiş, çevresel sorumluluk bilinci yüksek ve sürdürülebilir yaşam becerilerine sahip bireylerin yetiştirilmesiyle mümkündür. Bu yönüyle eğitim, iklim değişikliğine karşı toplumsal farkındalık oluşturma, bireysel ve kolektif davranış değişikliği sağlama ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerini destekleme bakımından temel araçlardan biridir. Özellikle okul öncesinden yükseköğretime kadar tüm eğitim kademelerinde iklim değişikliği temalı öğretim uygulamalarının yaygınlaşması, bu konunun eğitim araştırmaları içinde giderek daha görünür hale gelmesine yol açmıştır. Bu çerçevede eğitim alanında iklim değişikliği konulu araştırmaların nasıl bir gelişim gösterdiğinin, hangi yazarlar, dergiler, kurumlar ve ülkeler etrafında yoğunlaştığının ve hangi temalar üzerinden şekillendiğinin belirlenmesi önem taşımaktadır. Çünkü bir alanın bibliyometrik olarak incelenmesi, yalnızca yayın sayılarındaki artışı ortaya koymakla kalmamakta; aynı zamanda bilgi üretiminin yönünü, etkili araştırma odaklarını, iş birliği ağlarını ve literatürde öne çıkan ya da ihmal edilen temaları da görünür kılmaktadır. Bu bağlamda eğitim alanında iklim değişikliği üzerine yapılan çalışmaların bibliyometrik analizinin, hem araştırmacılara mevcut literatürün yapısını göstererek yeni araştırma alanları sunacağı ve eğitim uygulayıcıları için yol gösterici bir çerçeve oluşturacağı düşünülmektedir. Alanyazında iklim değişikliği konusunda genel bibliyometrik çalışmalar bulunmakla birlikte, bu konunun özellikle eğitim ve eğitim araştırmaları kategorisinde nasıl şekillendiğini ortaya koyan sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu nedenle mevcut araştırma, Web of Science veri tabanında eğitim alanında iklim değişikliği ile ilgili yayımlanmış çalışmaların bibliyometrik özelliklerini inceleyerek literatürdeki bu boşluğa katkı sunmayı amaçlamaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada, Web of Science (WoS) veri tabanında "Education and Educational Research" kategorisinde yer alan ve iklim değişikliği konusuyla ilişkili yayımların bibliyometrik özellikleri incelenmiştir. Çalışma, betimsel tarama modeline dayalı olarak yürütülmüştür. Bibliyometrik analiz, belirli bir araştırma alanındaki bilimsel üretimin yapısını, gelişim eğilimlerini, etkili aktörlerini ve tematik yoğunlaşmalarını nicel veriler üzerinden ortaya koymaya imkân tanıyan bir yöntemdir (Pritchard, 1969; Zupic & Cater, 2015). Bu yönüyle bibliyometrik yaklaşım, eğitim alanında iklim değişikliği konulu çalışmaların zaman içerisindeki gelişimini, yazar, dergi, kurum ve ülke düzeyindeki dağılımını ve araştırma eğilimlerini bütüncül biçimde değerlendirmek için uygun bir çerçeve sunmaktadır.

2.2. Veri Toplama Süreci

Araştırmanın veri seti oluşturulmadan önce, çalışmanın amacına uygun tarama ölçütleri belirlenmiştir. İlk olarak veri tabanı olarak Web of Science tercih edilmiştir. Web of Science'ın seçilme nedeni, uluslararası düzeyde yüksek görünürlüğe sahip indeksleri içermesi, alan sınıflandırmasının sistematik biçimde yapılmış olması ve bibliyometrik analizler için gerekli olan standartlaştırılmış bibliyografik verileri sunmasıdır. Bu özellikleri nedeniyle WoS, alan yazındaki eğilimlerin ve etki düzeylerinin incelenmesinde sık başvurulan güvenilir veri kaynaklarından biridir. İkinci aşamada çalışmanın konu odağı doğrultusunda tarama kapsamı "Education and Educational Research" kategorisi ile

sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırmanın temel gerekçesi, iklim değişikliğine ilişkin genel literatürü değil, doğrudan eğitim alanında üretilen çalışmaları incelemektir. Böylece iklim değişikliğinin eğitim bağlamında nasıl ele alındığı, hangi araştırma eğilimlerinin öne çıktığı ve bu alandaki bilimsel üretimin yapısının nasıl şekillendiği daha açık biçimde ortaya konulmuştur. Araştırmada temel arama terimi olarak "climate change" anahtar kelimesi kullanılmıştır. Bu kavramın tercih edilmesinin nedeni, literatürde en yaygın, yerleşik ve kapsayıcı üst kavramlardan biri olmasıdır. "Global warming" kavramı daha çok sıcaklık artışı ve atmosferik ısınma sürecine odaklanan daha dar bir anlam alanına sahipken, "climate crisis" kavramı ise daha normatif ve eleştirel bir söylem çerçevesi taşımaktadır. Buna karşılık "climate change" kavramı, yalnızca fiziksel çevresel değişimleri değil, bu değişimlerin sosyal, politik, ekonomik ve eğitsel boyutlarını da kapsayan daha geniş bir çerçeve sunmaktadır. Bu nedenle çalışmanın amacıyla en uyumlu arama terimi olarak değerlendirilmiştir. Tarama alanı olarak yazar anahtar kelimeleri (author keywords) tercih edilmiştir. Bu tercihin temel nedeni, yazar anahtar kelimelerinin araştırmacıların çalışmalarını hangi kavramsal çerçevede konumlandırdıklarını doğrudan yansıtmasıdır. Başlık ve özet alanlarında yapılan taramalar daha geniş, ancak kimi zaman araştırma odağıyla dolaylı ilişkili sonuçlar üretebilmektedir. Buna karşın yazar anahtar kelimeleri, çalışmanın temel kavramlarını daha belirgin biçimde ortaya koyduğundan, araştırma konusuna doğrudan odaklanan yayınlara ulaşmak açısından daha seçici bir tarama imkânı sağlamaktadır. Belirlenen ölçütler doğrultusunda yapılan ilk taramada "climate change" anahtar kelimesi kullanılarak 125.487 yayına ulaşılmıştır. Daha sonra bu sonuçlar Web of Science veri tabanında "Education and Educational Research" kategorisi ile sınırlandırılmış ve toplam 1045 yayına erişilmiştir. Veri setinin güncellik ve bütünlük açısından tutarlı biçimde oluşturulabilmesi amacıyla 2025 yılına ait kayıtlar değerlendirme dışı bırakılmıştır. Bunun nedeni, veri toplama sürecinin 2025 yılının henüz tamamlanmadığı bir dönemde gerçekleştirilmiş olması ve bu yıla ait yayınların yıl sonu itibarıyla tam bir görünüm sunmama olasılığıdır. Bu işlem sonucunda 1038 yayın araştırmanın veri setini oluşturmuştur. Bununla birlikte, araştırmada yalnızca "climate change" teriminin kullanılmış olması ve taramanın yazar anahtar kelimeleri alanıyla sınırlandırılması çalışmanın bir sınırlılığı olarak değerlendirilmelidir. Nitekim "global warming", "climate crisis" veya "climate education" gibi ilişkili kavramlarla etiketlenmiş, ancak "climate change" ifadesini doğrudan içermeyen bazı çalışmalar veri seti dışında kalmış olabilir. Ancak bu sınırlılığa rağmen seçilen stratejinin, eğitim alanında iklim değişikliği literatürünün çekirdek yapısını görünür kılmak bakımından yeterli ve işlevsel olduğu düşünülmektedir.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen bibliyometrik veriler VOSviewer yazılımı kullanılarak analiz edilmiştir. VOSviewer'ın tercih edilme nedeni, bibliyometrik ağların görselleştirilmesinde yaygın biçimde kullanılan, kullanıcı dostu ve atıf, ortak yazarlık ile ortak anahtar kelime analizlerini sistematik biçimde sunabilen bir yazılım olmasıdır (Van Eck & Waltman, 2019). Bu yazılım aracılığıyla oluşturulan haritalar ve ağ yapıları, araştırma alanındaki bilimsel ilişkilerin ve tematik kümelenmelerin daha görünür ve yorumlanabilir hâle gelmesini sağlamaktadır. Veri analizi sürecinde öncelikle iklim değişikliği ile ilgili araştırmaların yıllara göre dağılımı ve yayın türleri incelenmiştir. Ardından bibliyometrik analiz kapsamında atıf analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analiz yoluyla iklim değişikliği konusunda en çok atıf alan çalışmalar, yazarlar, dergiler, kurumlar ve ülkeler belirlenmiştir. Aynı zamanda en fazla yayın üreten yazarlar, dergiler, kurumlar ve ülkeler de ortaya konulmuştur. Daha sonra ortak yazarlık/iş birliği analizi ile kurumlar arasındaki iş birliği ağları incelenmiş; son aşamada ise ortak kelime analizi yoluyla araştırmalarda en sık kullanılan yazar anahtar kelimeleri belirlenmiştir. Bibliyometrik analiz sonuçlarının daha anlaşılır ve sistematik biçimde sunulabilmesi amacıyla farklı görselleştirme türlerinden yararlanılmıştır. Görselleştirme tercihleri rastlantısal değil, ilgili araştırma sorusunun niteliğine göre belirlenmiştir. Yayın, yazar, dergi, kurum ve ülke gibi öğelerin üretkenlik düzeylerini ve alandaki göreli yoğunlaşmaları göstermek amacıyla yoğunluk haritaları kullanılmıştır. Buna karşılık kurumlar arası iş birliği ilişkilerini ve anahtar kelimeler arasındaki birlikte görülme örüntülerini ortaya koymak amacıyla ağ/kümelenme görselleri tercih edilmiştir. Çünkü yoğunluk haritaları belirli aktörlerin alandaki ağırlığını görsel olarak öne çıkarırken, ağ haritaları ise aktörler veya kavramlar arasındaki ilişkisel yapıyı ve kümelenmeleri görünür kılmaktadır. Bu doğrultuda her görsel, ilgili alt probleme en uygun bibliyometrik sunum biçimi esas alınarak kullanılmıştır.

Çalışmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. “Web of Science (WoS) veri tabanında eğitim alanında iklim değişikliği ile ilgili yayımlanmış araştırmaların yıllara göre dağılımı nasıldır?”

2. “Web of Science (WoS) veri tabanında eğitim alanında iklim değişikliği ile ilgili yayımlanmış araştırma türlerinin dağılımı nasıldır?”

3. “Web of Science (WoS) veri tabanında eğitim alanında iklim değişikliği konusunda en üretken yazarlar hangileridir?”

4. “Web of Science (WoS) veri tabanında eğitim alanında iklim değişikliği konusunda en çok atıf almış yazarlar hangileridir?”

5. “Web of Science (WoS) veri tabanında eğitim alanında iklim değişikliği ile ilgiliyayımlanmış araştırmalar içerisinde en çok atıf alan çalışmalar hangileridir?”

6. “Web of Science (WoS) veri tabanında eğitim alanında iklim değişikliği konusunda en fazla yayın yapan dergiler hangileridir?”

7. “Web of Science (WoS) veri tabanında eğitim alanında iklim değişikliği konusunda en çok atıf alan dergiler hangileridir?”

8. “Web of Science (WoS) veri tabanında eğitim alanında iklim değişikliği konusunda en çok yayın yapan kurumlar hangileridir?”

9. “Web of Science (WoS) veri tabanında eğitim alanında iklim değişikliği konusunda en çok atıf alan kurumlar hangileridir?”

10.“Web of Science (WoS) veri tabanında eğitim alanında iklim değişikliği konusunda en çok işbirliği yapan kurumlar hangileridir?”

11.“Web of Science (WoS) veri tabanında eğitim alanında iklim değişikliği konusunda en çok yayın yapan ülkeler hangileridir?”

12.“Web of Science (WoS) veri tabanında eğitim alanında iklim değişikliği konusunda en çok atıf alan ülkeler hangileridir?”

13.“Web of Science (WoS) veri tabanında eğitim alanında iklim değişikliği konusunda en fazla kullanılan anahtar kelimeler hangileridir?”

2.4. Etik Kurul Onayı

Bu araştırmanın kavramsal çerçevesinin hazırlanması, verilerin toplanması, verilerin analizi ve yorumlanması aşamalarının tamamında etik kurallara uygun hareket edilmiştir. Karşılaşılacak tüm etik ihlallerde ANKAD Dergisi Yayın Kurulunun hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır. Tüm sorumluluk yazarlara aittir. Bu çalışmanın ANKAD Dergisi dışında herhangi bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiş olduğunu taahhüt ederim. Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Araştırmada kamuya açık bir kaynak olan WoS veri tabanında yer alan makaleler taranarak doküman analizi tekniği kullanıldığı için etik kurul izni gerektirmemektedir.

3. BULGULAR

Bu bölümde bulgular, araştırma soruları doğrultusunda sıralı ve tutarlı bir yapı içerisinde sunulmuştur. Betimsel bulgular tablo ve grafiklerle desteklenirken, bibliyometrik ilişkilerin ve yoğunlaşmaların daha görünür hâle getirilmesi amacıyla ilgili alt problemin niteliğine göre yoğunluk haritaları ve ağ görselleştirmeleri kullanılmıştır. Üretkenlik ve görünürlük düzeylerinin öne çıktığı alt problemlerde yoğunluk haritaları tercih edilirken, iş birliği ve birlikte görülme örüntülerinin incelendiği alt problemlerde ağ yapıları kullanılmıştır. Bu araştırmada WoS veri tabanında bulunan indekslerde eğitim ve eğitim araştırmaları kategorisinde taranan iklim değişikliği ile ilgili çalışmaların bibliyometrik analizi yapılmıştır. Araştırmaya yönelik bulgular aşağıda sunulmuştur.

3.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi "Web of Science (WoS) veri tabanında eğitim alanında iklim değişikliği ile ilgili yayımlanmış araştırmaların yıllara göre dağılımı nasıldır?" Şeklinde ifade edilmişti. Bu alt probleme ilişkin bulgular grafik 1'de verilmiştir.

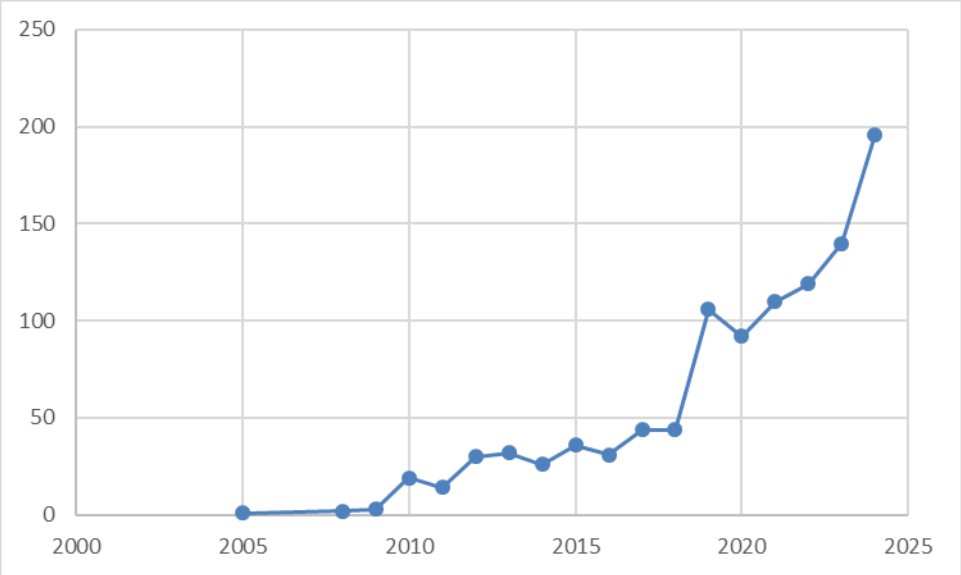

Grafik 1. Yayınların yıllara göre dağılımı

Grafik 1'e göre, iklim değişikliği ile ilgili indeks ve kategorilerde yer alan ilk yayın 2005 yılında olduğu gözükmektedir. 2005 yılından 2018 yılları arasında yayın sayısında tedrici bir artış görülmektedir. 2019 yılı itibariyle yayın sayısı önemli bir artış eğilimine girmektedir. 2019-2020 arasındaki ufak çaplı düşüşten sonra 2020 yılından itibaren yayın sayısında genel anlamda bir yükseliş bulunmaktadır.

3.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi "Web of Science (WoS) veri tabanında eğitim alanında iklim değişikliği ile ilgili yayımlanmış araştırma türlerinin dağılımı nasıldır?" Şeklinde ifade edilmişti. Bu alt probleme ilişkin bulgular Tablo1'de verilmiştir.

Tablo.1 Yayın türlerinin dağılımı

Yayın Türü	Yayın Sayısı (f)	%
Makaleler	893	86
Bildiriler	103	9,92
Kitap Bölümleri	42	4,08
Toplam	1038	100

Tablo 1 incelendiğinde iklim değişikliği ile ilgili indeks ve kategorilerde yer alan en fazla yayın türünün makale olduğu (%86) makaleleri sırasıyla bildiriler (%9,92) ve kitap bölümleri (%4,08) takip etmektedir.

3.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt problemi, "Web of Science (WoS) veri tabanında eğitim alanında iklim değişikliği konusunda en üretken yazarlar hangileridir?" şeklinde ifade edilmiştir. Bu alt probleme ilişkin olarak araştırmacıların alandaki göreli görünürlüğünü ve yayın yoğunluğunu görsel olarak ortaya koymak amacıyla yoğunluk haritası kullanılmıştır. Yoğunluk haritaları, belirli aktörlerin literatürde ne ölçüde öne çıktığını daha anlaşılır biçimde göstermesi bakımından tercih edilmiştir. Bu alt probleme ilişkin bulgular Şekil 2 ve Tablo 2'de sunulmuştur.

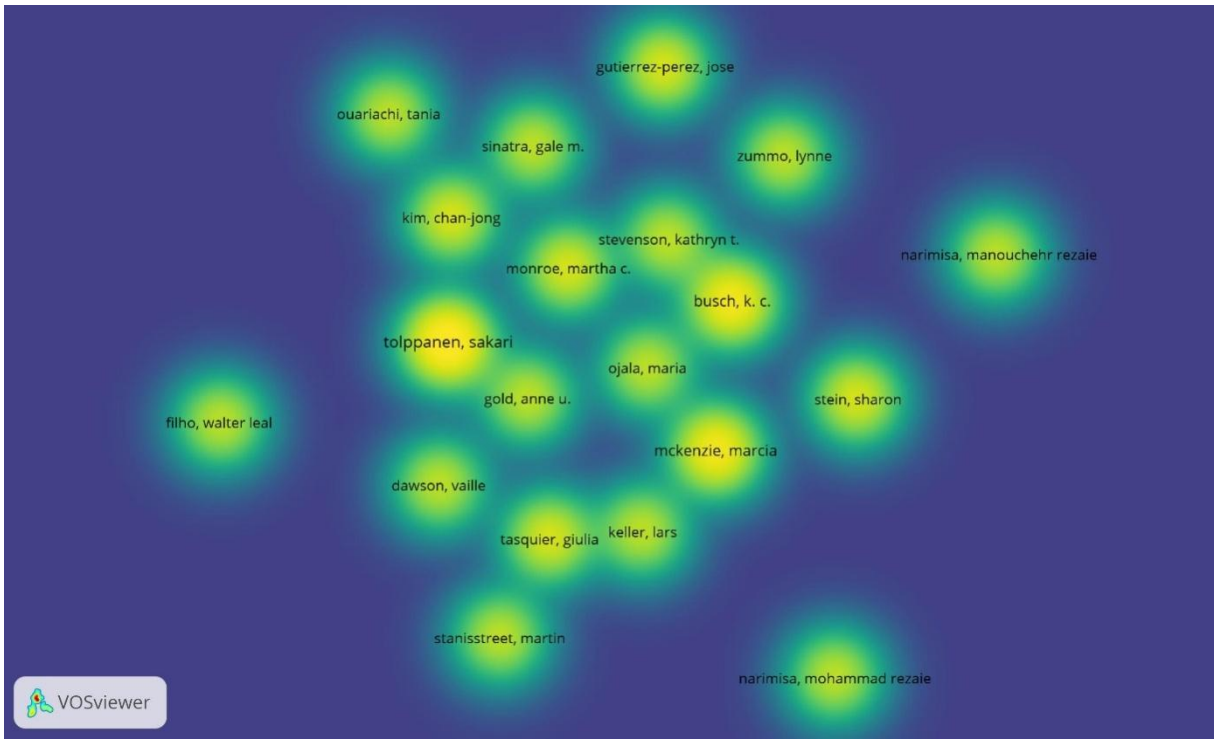

Şekil 2. En üretken araştırmacılara ilişkin yoğunluk haritası

Tablo 2. En çok yayın yapan araştırmacılar

	Yazar adı	**Yayın sayısı**	**Atıf sayısı**
1	Tolppanen, Sakari	10	164
2	Mckenzie, Marcia	8	58
3	Busch, K. C.	8	150
4	Monroe, Martha C.	6	570
5	Tasquier, Giulia	6	132
6	Stein, Sharon	6	129
7	Gutierrez-Perez, Jose	6	76
8	Kim, Chan-Jong	6	27
9	Ojala, Maria	5	644
10	Sinatra, Gale M.	5	325

Şekil 2 ve Tablo 2 birlikte incelendiğinde, eğitim ve eğitim araştırmaları kategorisinde iklim değişikliği konusunda en fazla araştırmaya sahip ilk üç araştırmacının Tolppanen, Sakari (n=10), Mckenzie, Marcia (n=8) ve Busch, K. C. (n=8) olduğu görülmektedir. Ayrıca Monroe, Martha C., Tasquier, Giulia, Stein, Sharon, Gutierrez-Perez, Jose ve Kim, Chan-Jong gibi araştırmacıların da alanda üretken yazarlar arasında yer aldığı anlaşılmaktadır. Elde edilen bu bulgular, iklim değişikliği ve eğitim literatüründe belirli araştırmacıların öne çıktığını ve alanın belli isimler etrafında yoğunlaştığını göstermektedir.

3.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın dördüncü alt problemi "Web of Science (WoS) veri tabanında eğitim alanında iklim değişikliği konusunda en çok atıf almış yazarlar hangileridir?" Şeklinde ifade edilmişti. Bu alt probleme ilişkin bulgular Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. En Çok Atıf Alan Araştırmacılar

	Yazar adı	**Atıf sayısı**	**Yayın sayısı**
1	Ojala, Maria	644	5
2	Monroe, Martha C.	570	6
3	Sinatra, Gale M.	325	5
4	Stevenson, Kathryn T.	223	5
5	Busch, K. C.	207	8
6	Tolppanen, Sakari	164	10
7	Dawson, Vaille	150	5
8	Stanisstreet, Martin	142	5
9	Tasquier, Giulia	132	6
10	Stein, Sharon	129	6

Tablo 3'e göre; 644 atıfla "Ojala, M." iklim değişikliği konusunda en fazla atıfa sahip araştırmacı olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda araştırmacı yayın sayısı bakımından da en üretken araştırmacılar arasında önlerde bulunmaktadır (Şekil 2). Diğer en çok atıf alan araştırmacılar arasında ise "Monroe, Martha C." (n=570) ve "Sinatra, Gale M." (n=325) yer almaktadır. Bu durumun tablo 2 ve tablo 3'teki verilerle genel anlamda paralellik göstermektedir.

3.5. Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın beşinci alt problemi "Web of Science (WoS) veri tabanında eğitim alanında iklim değişikliği ile ilgiliyayımlanmış araştırmalar içerisinde en çok atıf alan çalışmalar hangileridir?" Şeklinde ifade edilmişti. Bu alt probleme ilişkin bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. En çok atıf alan araştırmalar

	Makalenin Adı	**Yazarı**	**Yılı**	**Derginin Adı**	**Toplam Atıfı**
1	Hope and climate change: the importance of hope for Environmental engagement among young people	Ojala, M.	2012	Environmental Educatıon Research	421
2	Hope in the Face of Climate Change: associations With Environmental Engagement and Student Perceptions of Teachers' Emotion Communication Style and Future Orientation	Ojala, M.	2015	Journal of Environmental Educatıon	203
3	Enhancing learning, communication and public engagement about climate change - some lessons from recent literature	Wibeck, V.	2014	Environmental Educatıon Research	149
4	Seventh grade students' conceptions of global warming and climate change	Shepardson, D. P., Niyogi, D., Choi, S., & Charusombat, U.	2009	Environmental Educatıon Research	140
5	Climate change education and research: possibilities and potentials versus problems and perils?	Reid, A.	2019	Environmental Educatıon Research	117
6	Envisioning planetary health in every medical curriculum: An international medical student organization's perspective	El Omrani, O. et al.	2020	Medical Teacher	116
7	Plausibility reappraisals and shifts in middle school students' climate change conceptions	Lombardi, D., Sinatra, G. M., & Nussbaum, E. M.	2013	Learning and Instruction	116

8	Warming to the idea: university students' knowledge and attitudes about climate change	Wachholz, S., Artz, N., & Chene, D.	2014	Internatıonal Journal Of Sustaınabılıty In Hıgher Educatıon	114
9	Position of the Society for Nutrition Education and Behavior: The Importance of Including Environmental Sustainability in Dietary Guidance	Rose, D; Heller, MC and Roberto, CA	2019	Journal Of Nutrıtıon Educatıon And Behavıor	103
10	College Students' Perceptions About the Plausibility of Human-Induced Climate Change	Lombardi, D.,& Sinatra, G. M.	2012	Research In Scıence Educatıon	101

Tablo 4'teki Web of Science (WoS) veri tabanında eğitim alanında iklim değişikliği ile ilgiliyayımlanmış araştırmalar içerisinde en çok atıf alan ilk 10 çalışmaya bakıldığında ilk iki sırada Ojala M.'ye ait çalışmalar olduğu görülmektedir. Ojala M.'ye ait "Hope and climate change: The importance of hope for Environmental engagement among young people" adlı çalışma 421 atıf alırken "Hope in the Face of Climate Change: Associations With Environmental Engagement and Student Perceptions of Teachers' Emotion Communication Style and Future Orientation" adlı çalışma ise toplam 203 atıf almıştır. Ojala M.'yi sırasıyla Wibeck, V. 149; Shepardson, D. P., Niyogi, D., Choi, S., & Charusombat, U. 140; Reid, A, 117; El Omrani, O et al. 116; Lombardi, D., Sinatra, G. M., & Nussbaum, E. M. 116; Wachholz, S., Artz, N., & Chene, D. 114; Rose, D; Heller, MC and Roberto, CA 103; Lombardi, D., & Sinatra, G. M. 101 atıf sayıları ile takip etmektedir.

3.6. Altıncı Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın altıncı alt problemi, "Web of Science (WoS) veri tabanında eğitim alanında iklim değişikliği konusunda en fazla yayın yapan dergiler hangileridir?" şeklinde ifade edilmiştir. Bu alt probleme ilişkin olarak dergilerin yayın üretimindeki yoğunlaşma düzeylerini görsel olarak ortaya koymak amacıyla yoğunluk haritası tercih edilmiştir. Yoğunluk haritası, alanda hangi dergilerin daha baskın bir görünürlüğe sahip olduğunu göstermesi bakımından uygun bir görselleştirme sunmaktadır. Bu alt probleme ilişkin bulgular Şekil 3 ve Tablo 5'te verilmiştir.

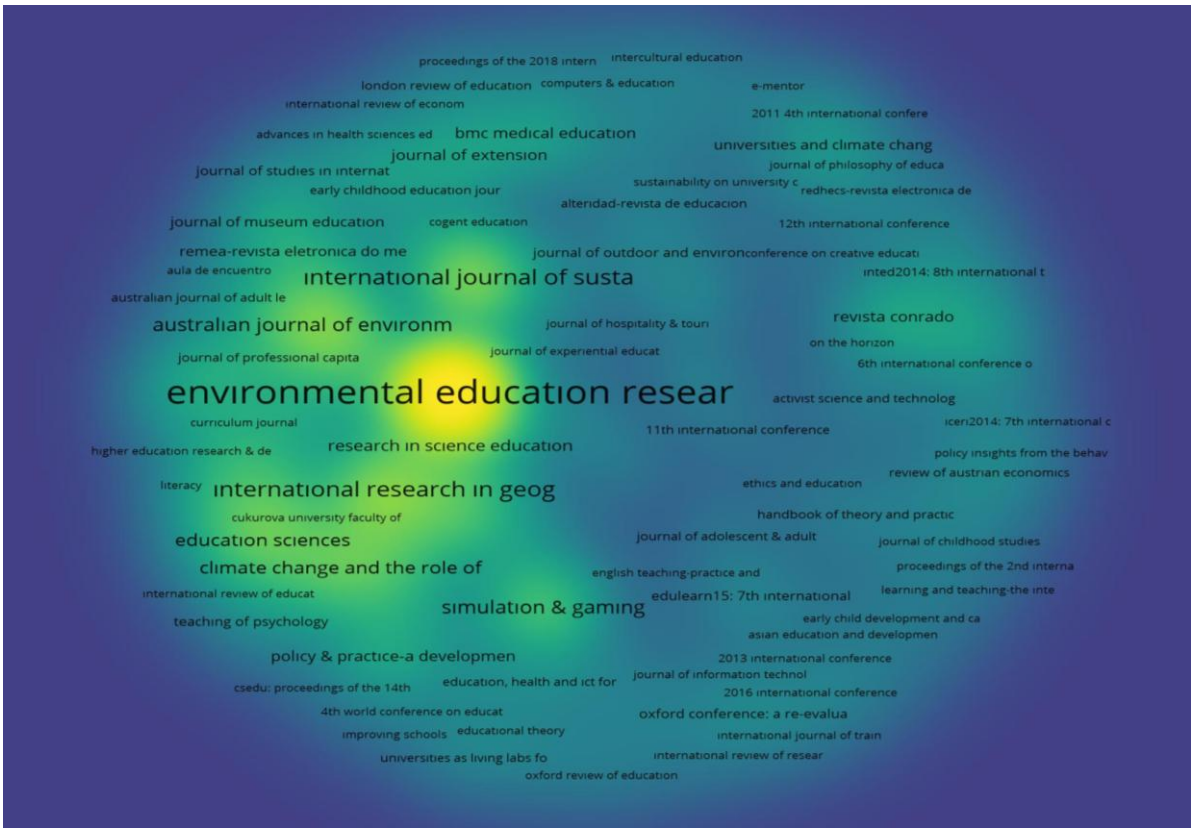

Şekil 3. En fazla yayın yapan dergilere ilişkin yoğunluk haritası

Tablo 5. En çok yayın yapan dergiler

	Dergi adı	**Yayın sayısı**	**Atıf sayısı**
1	Environmental Education Research	154	4119
2	International Journal of Sustaınability in Higher Education	44	388
3	International Research in Geographical and Environmental Education	39	512
4	Simulation & Gaming	26	717
5	International Journal of Science Education	26	537
6	Australian Journal of Environmental Education	25	179
7	Journal of Environmental Education	24	598
8	Climate Change and the Role of Education	21	64
9	Education Sciences	20	98
10	Educational Philosophy and Theory	14	382

Şekil 3 ve Tablo 5 incelendiğinde, iklim değişikliği konusunda en çok yayın yapan derginin Environmental Education Research (n=154) olduğu görülmektedir. Bu dergiyi International Journal of Sustainability in Higher Education (n=44) ve International Research in Geographical and Environmental Education (n=39) izlemektedir. Bulgular, iklim değişikliği ve eğitim konulu yayınların belirli dergilerde yoğunlaştığını ve özellikle çevre eğitimi ile sürdürülebilirlik odaklı dergilerin alanda merkezi bir konumda bulunduğunu göstermektedir.

3.7. Yedinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın yedinci alt problemi "Web of Science (WoS) veri tabanında eğitim alanında iklim değişikliği konusunda en çok atıf almış dergiler hangileridir?" Şeklinde ifade edilmişti. Bu alt probleme ilişkin bulgular Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. En Çok Atıf Alan Dergiler

	Dergi adı	**Atıf sayısı**	**Yayın sayısı**
1	Environmental Education Research	4119	154
2	International Journal of Science Education	717	26
3	Journal of Environmental Education	598	24
4	Simulation & Gaming	537	26
5	International Research in Geographical and Environmental Education	512	39
6	International Journal of Sustainability in Higher Education	388	44
7	Research in Science Education	382	14
8	Journal of Research in Science Teaching	214	9
9	Australian Journal of Environmental Education	179	25
10	Journal of Science Education and Technology	173	13

Tablo 6 incelendiğinde; iklim değişikliği konusunda en çok atıf alan dergi olarak "Environmental Education Research" (n=4119) dergisinin olduğu görülmektedir. Bu dergiyi sırası ile "International Journal of Scıence Education" (n=717), "Journal of Environmental Education" (n=598), "Simulation & Gaming" (n=537), ve "International Research in Geographical and Environmental Education" (n=512) takip etmektedir. Bu dergiler 500'ün üstünde atıf almışlarıdır. 154 yayın ile en fazla yayın sayısına sahip olan "Environmental Education Research" atıf ortalaması en yüksek dergidir (n=421). Bu dergi haricindeki ilk dört dergi en üretken dergiler arasında da bulunmaktadır (Şekil 3).

3.8. Sekizinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın sekizinci alt problemi, "Web of Science (WoS) veri tabanında eğitim alanında iklim değişikliği konusunda en çok yayın yapan kurumlar hangileridir?" şeklinde ifade edilmiştir. Bu alt probleme ilişkin olarak kurumların yayın üretimindeki görünürlüğünü ve yoğunlaşma düzeyini göstermek amacıyla yoğunluk haritası kullanılmıştır. Bu görselleştirme türü, alanda öne çıkan kurumların göreli ağırlığını daha açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu alt probleme ilişkin bulgular Şekil 4 ve Tablo 7'de sunulmuştur.

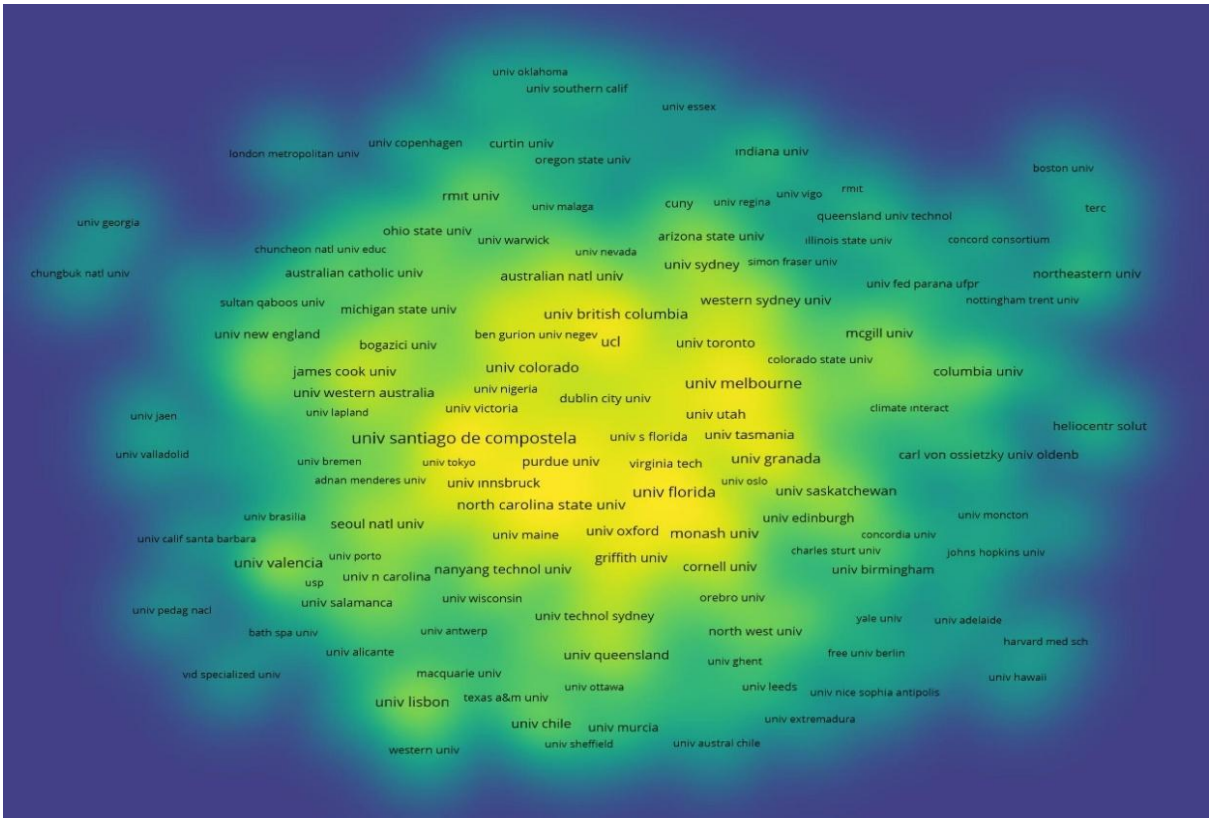

Şekil 4. En fazla yayın yapan kurumlara ilişkin yoğunluk haritası

Tablo 7. En çok yayın yapan kurumlar

	Kurum adı	Makale sayısı	Atıf Sayısı
1	Univ. Santiago de Compostela	15	77
2	Univ. Florida	13	590
3	Univ. Melbourne	13	98
4	Monash Univ.	11	336
5	North Carolina State Univ.	11	207
6	Univ. British Columbia	11	183
7	Univ. Granada	11	79
8	UCL(University College London)	10	87
9	Univ. Valencia	10	49
10	Stanford Univ.	9	184

Şekil 4 ve Tablo 7 birlikte değerlendirildiğinde, eğitim ve eğitim araştırmaları kategorisinde iklim değişikliği ile ilgili en fazla yayın yapan kurumun Univ. Santiago de Compostela (n=15) olduğu görülmektedir. Bu kurumu Univ. Florida ve Univ. Melbourne (n=13) izlemektedir. Ayrıca Monash Univ., North Carolina State Univ., Univ. British Columbia ve Univ. Granada'nın da alanda öne çıkan kurumlar

arasında yer aldığı anlaşılmaktadır. Bu bulgular, kurumlar düzeyinde yayın üretiminin belirli üniversitelerde yoğunlaştığını göstermektedir.

3.9. Dokuzuncu Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın dokuzuncu alt problemi "Web of Science (WoS) veri tabanında eğitim alanında iklim değişikliği konusunda en çok atıf almış kurumlar hangileridir?" Şeklinde ifade edilmişti. Bu alt probleme ilişkin bulgular Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. En çok atıf alan kurumlar

	Kurum adı	**Atıf sayısı**	**Makale sayısı**
1	Univ. Florida	590	13
2	Purdue Univ.	378	8
3	North Carolina State Univ.	336	11
4	Nanyang Technol Univ.	226	8
5	Univ. British Columbia	207	11
6	Univ. Maryland	184	9
7	Monash Univ.	183	11
8	Stanford Univ.	176	9
9	Univ. Tasmania	162	8
10	Univ. Minnesota	141	8

Tablo 8'e göre, atıf sayısı yönünden 590 atıfla en etkili kurum olarak "Univ. Florida"dır. Aynı kurum yayın sayısında ikinci olması atıf sayısı yönünden isebirinci sıradadır. "Univ. Florida" iklim değişikliği konusuyla ilgili en üretken ve en etkili kurumlardan biri olarak ön plana çıkmaktadır. Bu kurum ile diğer kurumlar arasındaki atıf sayısı farkı dikkat çekicidir. Bu kuruma en yakın atıf sayısı olan diğer kurum ise "Purdue Univ" (n=378) olup iki kurum arasında 212 atıf farkı vardır. North Carolina State Univ. İse 336 atıf ile en fazla atıf alan üçüncü kurumdur. Tablo 7 incelendiğinde en fazla yayın yapan Univ Santiago de Compostela (n=15) olmak üzere yine en fazla yayın yaparak ilk 10'da bulunan Univ Melbourne, Univ Granada, UCL ve Univ Valencia kurumları ise atıf sayısı bakımından ilk 10 kurum arasına girememiştir. En fazla atıf alan 2. Kurum olan Purdue Univ. ile birlikte ilk 10'da bulunan Nanyang Technol Univ, Univ Maryland, Univ Tasmania ve Univ Minnesota ise yayın sayısı bakımından ilk 10'a girememiştir.

3.10. Onuncu Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın onuncu alt problemi, "Web of Science (WoS) veri tabanında eğitim alanında iklim değişikliği konusunda en çok iş birliği yapan kurumlar hangileridir?" şeklinde ifade edilmiştir. Bu alt probleme ilişkin olarak kurumlar arasındaki ilişkisel yapıyı ve iş birliği kümelerini ortaya koymak amacıyla ağ görselleştirmesi kullanılmıştır. Bu aşamada yoğunluk haritası yerine ağ haritasının tercih edilmesinin nedeni, burada temel amacın yalnızca görünürlüğü değil, kurumlar arasındaki bağlantı örüntülerini ve kümelenme yapısını incelemek olmasıdır. WoS veri tabanında eğitim ve eğitim araştırmaları kategorisinde iklim değişikliği ile ilgili yayın yapmış 1084 kurum arasından, en az 2 yayına sahip olma ölçütünü karşılayan 31 kurumun iş birliği ağı VOSviewer aracılığıyla görselleştirilmiştir. Bu alt probleme ilişkin bulgular Şekil 5'te sunulmuştur.

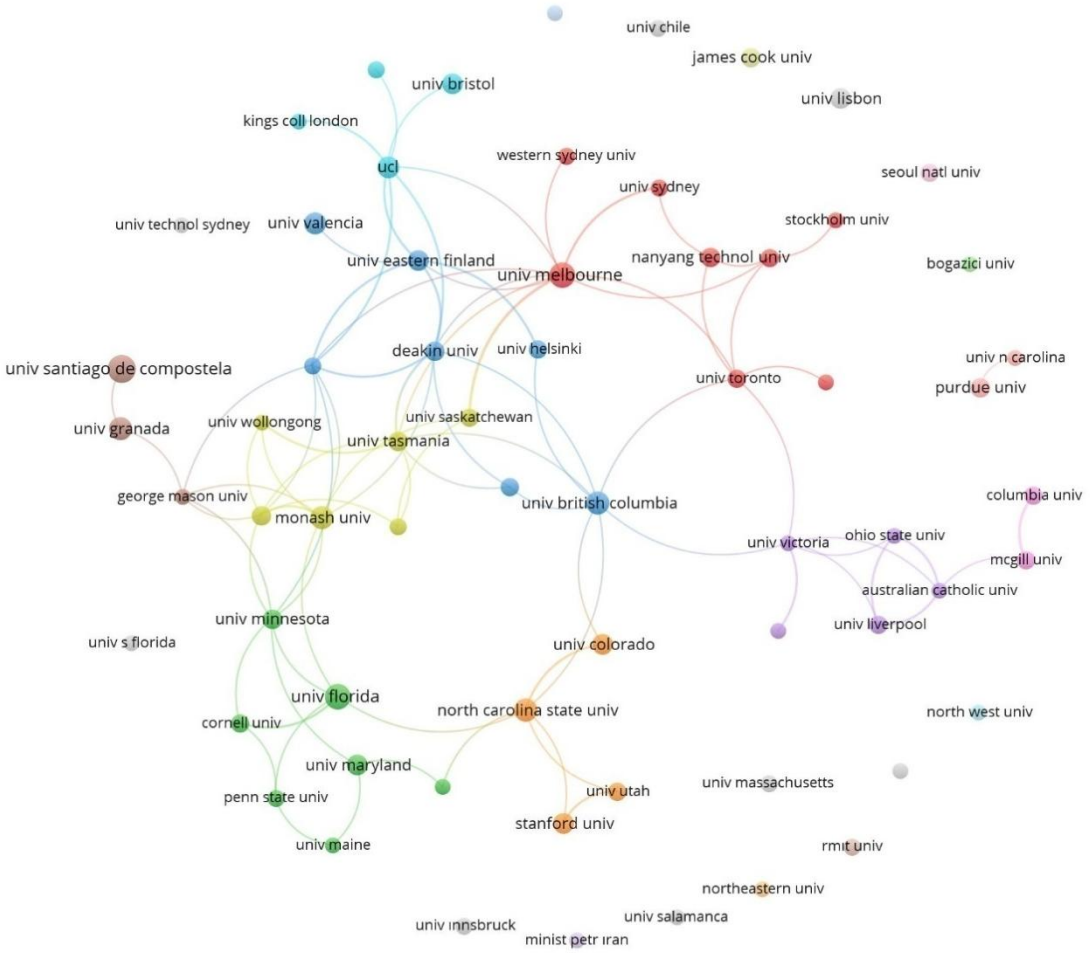

Şekil 5. Kurumlar arası iş birliği ağı

Şekil 5 incelendiğinde, kurumlar arası iş birliği ilişkilerinin farklı kümeler etrafında şekillendiği görülmektedir. Ağ yapısındaki renkler kümeleri, düğümlerin büyüklüğü göreli görünürlüğü, bağlantı çizgileri ise kurumlar arasındaki iş birliği ilişkilerini göstermektedir. Buna göre kırmızı, mavi ve yeşil kümelerde iş birliklerinin daha yoğun olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Univ. Melbourne, Univ. British Columbia, Univ. Eastern Finland ve Univ. Florida'nın iş birliği ağı içinde öne çıkan kurumlar olduğu görülmektedir. Bu bulgular, eğitim alanında iklim değişikliği araştırmalarının yalnızca bireysel kurumsal üretimle değil, aynı zamanda belirli iş birliği ağları üzerinden geliştiğini göstermektedir.

3.11. On birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın on birinci alt problemi, "Web of Science (WoS) veri tabanında eğitim alanında iklim değişikliği konusunda en çok yayın yapan ülkeler hangileridir?" şeklinde ifade edilmiştir. Bu alt probleme ilişkin olarak ülkelerin yayın üretimindeki göreli ağırlıklarını ve alandaki yoğunlaşma düzeylerini göstermek amacıyla yoğunluk haritası kullanılmıştır. Bu görselleştirme, ülkelerin literatürdeki görünürlüğünü karşılaştırmalı biçimde sunma açısından uygun bir araçtır. Bu alt probleme ilişkin bulgular Şekil 6 ve Tablo 9'da verilmiştir.

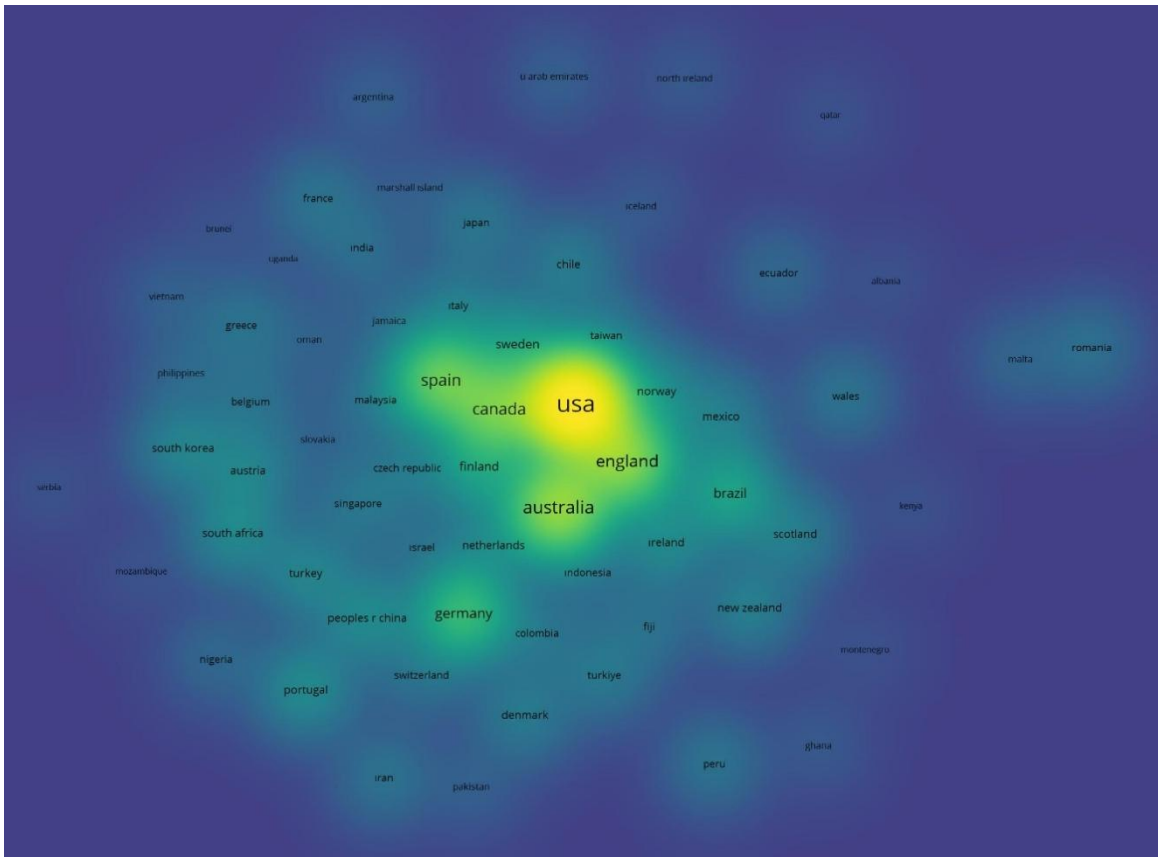

Şekil 6. En fazla yayın yapan ülkelere ilişkin yoğunluk haritası

Tablo 9. En çok yayın yapan ülkeler

	Ülke Adı	**Makale sayısı**	**Atıf sayısı**
1	ABD	316	5027
2	Avustralya	121	1353
3	İngiltere	105	863
4	İspanya	84	333
5	Kanada	82	818
6	Almanya	58	598
7	Brezilya	34	181
8	Finlandiya	29	337
9	İsveç	23	1120
10	Portekiz	19	71

Şekil 6 ve Tablo 9 incelendiğinde, eğitim alanında iklim değişikliği konusunda en çok yayın yapan ülkenin ABD (n=316) olduğu görülmektedir. ABD'yi sırasıyla Avustralya (n=121), İngiltere (n=105), İspanya (n=84) ve Kanada (n=82) takip etmektedir. Almanya, Brezilya, Finlandiya, İsveç ve Portekiz de ilk 10'da yer alan diğer ülkelerdir. Bu bulgular, eğitim alanında iklim değişikliği araştırmalarının belirli ülkelerde yoğunlaştığını ve özellikle gelişmiş ülkelerin bilimsel üretimde daha baskın bir konuma sahip olduğunu göstermektedir.

3.12. On ikinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın on ikinci alt problemi "Web of Science (WoS) veri tabanında eğitim alanında iklim değişikliği konusunda en çok atıf almış ülkeler hangileridir?" Şeklinde ifade edilmişti. Bu alt probleme ilişkin bulgular Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. En çok atıf alan ülkeler

	Kurum adı	**Atıf sayısı**	**Makale sayısı**
1	ABD	5027	316
2	Avustralya	1353	121
3	İsveç	1120	23
4	İngiltere	863	105
5	Kanada	818	82
6	Almanya	598	58
7	Finlandiya	337	29
8	İspanya	333	84
9	Hollanda	201	13
10	Brezilya	181	34

Tablo 10'a göre en çok atıf sayısına sahip ülke ABD (n=5027)'dir. ABD gerek yayın (n=316) gerekse atıf sayısı bakımından (n=5027) en üretken ve en etkili ülke olarak dikkat çekmektedir. Atıf performansı yönünden bu ülkeyi takip eden diğer ülkeler arasında dramatik bir fark bulunmaktadır. ABD'yi (n=5027) atıf bakımından en yakın ülke olan Avustralya (n=1353) ile ABD arasında 3674 fark vardır. Atıf sayısı yüksek olan diğer ülkeler olarak İsveç (n=1120), İngiltere (n=863) ve Kanada (n=818) sayılabilir. İsveç 3 yayın ile yayın sayısında 9. ülke olmasına rağmen1120 atıfla en çok atıf alan üçüncü ülke olarak dikkat çekmektedir. En çok yayın yapan ilk 10 ülkeden sadece 10. sırada olan Portekiz atıf sayısında ilk 10 ülkeye giremezken; yayın sıralamasında ilk 10'da olmayan Hollanda (n=13) 201 atıfla atıf sıralamasında 9. sırada yer almaktadır.

3.13. On üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın on üçüncü alt problemi, "Web of Science (WoS) veri tabanında eğitim alanında iklim değişikliği konusunda en sık kullanılan anahtar kelimeler hangileridir?" şeklinde ifade edilmiştir. Bu alt probleme ilişkin olarak anahtar kelimeler arasındaki birlikte görülme örüntülerini ve tematik kümelenmeleri ortaya koymak amacıyla ortak kelime ağı kullanılmıştır. Ağ görselleştirmesi burada özellikle tercih edilmiştir; çünkü amaç yalnızca hangi anahtar kelimelerin daha sık geçtiğini göstermek değil, aynı zamanda bu kavramların birbiriyle nasıl ilişkilendiğini ve hangi tematik kümeler etrafında toplandığını belirlemektir. WoS verilerine göre araştırmaya dâhil edilen yayınlarda toplam 2892 farklı yazar anahtar kelimesi kullanılmıştır. Bu anahtar kelimeler içinde en az 2 kez tekrar edenler analize dâhil edilmiş ve sonuçta 19 anahtar kelime üzerinden ortak kelime ağı oluşturulmuştur. Bu alt probleme ilişkin bulgular Şekil 7'de sunulmuştur.

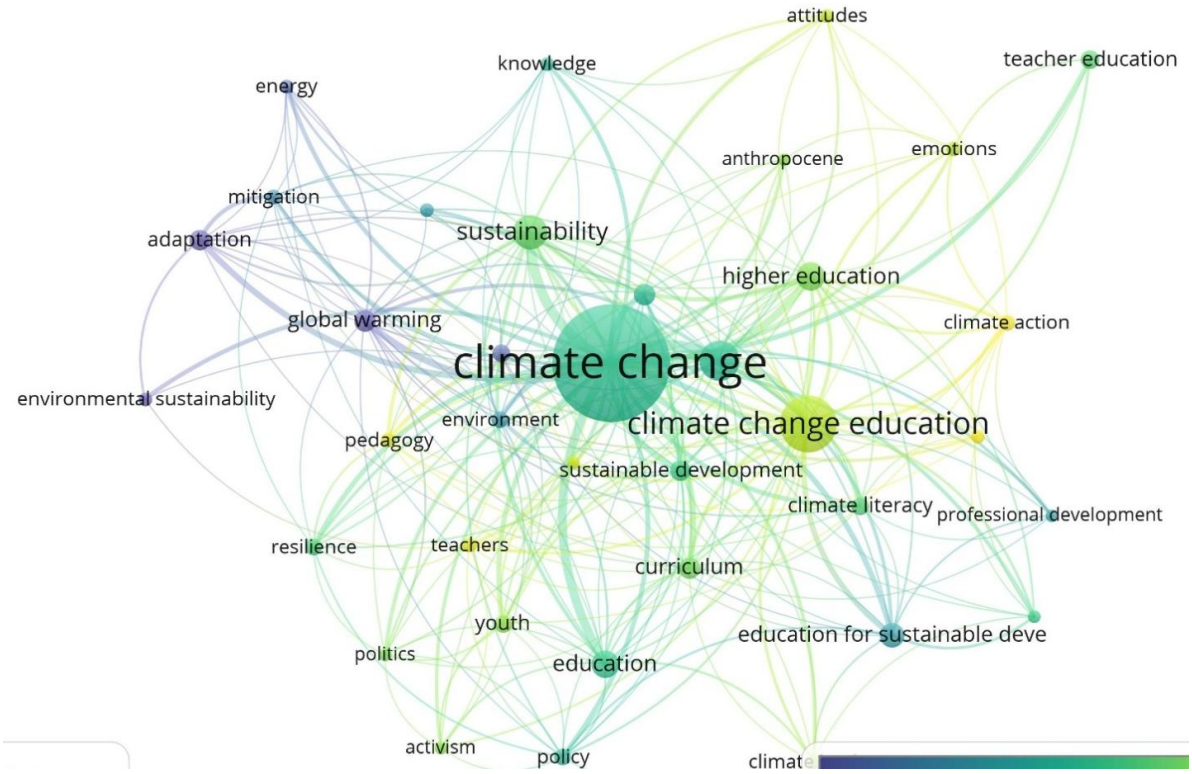

Şekil 7. Anahtar kelimelere ilişkin birlikte görülme ağı

Şekil 7 incelendiğinde, anahtar kelimelerin farklı kümeler etrafında toplandığı görülmektedir. Ağ yapısı, iklim değişikliği eğitimi literatüründe öne çıkan tematik ilişkileri görünür kılmaktadır. En sık kullanılan anahtar kelimelerin "global warming", "sustainability", "education", "climate change education", "higher education" ve "sustainable development" olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgular, eğitim alanında iklim değişikliği araştırmalarının özellikle sürdürülebilirlik, yükseköğretim ve iklim değişikliği eğitimi ekseninde yoğunlaştığını göstermektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, Web of Science (WoS) veri tabanında eğitim kategorisinde taranan ve iklim değişikliği üzerine yayımlanmış bilimsel araştırmaların bibliyometrik analizini yapmaktır. Elde edilen bulgular, eğitim alanında iklim değişikliği literatürünün zaman içerisindeki gelişimini, öne çıkan yazar, dergi, kurum ve ülkeleri, ayrıca tematik eğilimleri ortaya koymaktadır.

Araştırmanın birinci alt problemine ilişkin sonuç, iklim değişikliği ile ilgili yayınların yıllara göre dağılımına yöneliktir. Bulgulara göre WoS veri tabanında eğitim ve eğitim araştırmaları kategorisinde iklim değişikliği ile ilgili ilk yayın 2005 yılında yayımlanmıştır. Bu yılı izleyen dönemde yayın sayısında sınırlı bir artış gözlenmekle birlikte, özellikle 2018 yılından itibaren belirgin bir yükseliş yaşandığı görülmektedir. Yayın sayısında bazı yıllarda küçük dalgalanmalar bulunsa da genel olarak 2005–2024 döneminde artış eğilimi söz konusudur. Bu bulgu, Fu ve Waltman'ın (2022) küresel iklim değişikliği araştırmalarına ilişkin bibliyometrik analizleriyle paralellik göstermektedir. Söz konusu artış, iklim değişikliğinin eğitim alanında giderek daha görünür ve öncelikli bir araştırma konusu hâline geldiğini düşündürmektedir.

Araştırmanın ikinci alt problemine ilişkin sonuç, iklim değişikliği ile ilgili çalışmaların yayın türlerine göre dağılımına ilişkindir. Bulgular, yayınların büyük çoğunluğunu makalelerin (%86) oluşturduğunu; bunu bildiriler (%9,92) ve kitap bölümlerinin (%4,08) izlediğini göstermektedir. Bu sonuç, Palaz, Kılcan ve Çepni (2022), Kılıçoğlu (2022) ile Yeşiltaş ve Evci'nin (2021) farklı eğitim temalarına ilişkin bibliyometrik çalışmalarında ulaşılan bulgularla örtüşmektedir. Buna göre eğitim alanındaki bilimsel üretimde makale türünün baskın yayın biçimi olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, iklim değişikliği gibi disiplinler arası ve uygulamaya dönük bir konuda bildiriler, raporlar ve kitap bölümleri de önemli

katkılar sunmaktadır. Özellikle politika yapıcılar ve uygulayıcılar için kanıta dayalı bilgi üretimi açısından bu yayın türlerinin işlevsel bir rol oynadığı değerlendirilmektedir (IPCC, 2023; Stern, 2007).

Araştırmanın üçüncü alt problemine ilişkin bulgular, eğitim ve eğitim araştırmaları kategorisinde iklim değişikliği konusunda en fazla yayın yapan araştırmacıların Tolppanen, S. (n=10), McKenzie, M. (n=8) ve Busch, K. C. (n=8) olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın dördüncü alt problemine ilişkin bulgular ise en çok atıf alan araştırmacıların Ojala, M. (n=644), Monroe, M. C. (n=570) ve Sinatra, G. M. (n=325) olduğunu ortaya koymaktadır. Bu araştırmacıların bir kısmının aynı zamanda en çok yayın yapan araştırmacılar arasında yer alması, akademik etki ile üretkenlik arasında belirli bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, yüksek yayın sayısının her zaman en yüksek atıf etkisine sebep olmadığını da ortaya çıkarmıştır. Bu durum, bilimsel etkinin yalnızca niceliksel üretime değil, çalışmaların alandaki etki derecesine ve görünürlüğüne de bağlı olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın beşinci alt problemine ilişkin sonuçlar, en çok atıf alan çalışmaların belirlenmesine yöneliktir. Buna göre Ojala, M.'ye ait "Hope and Climate Change: The Importance of Hope for Environmental Engagement Among Young People" başlıklı çalışma 421 atıf ile en çok atıf alan çalışma olmuştur. Aynı araştırmacının "Hope in the Face of Climate Change: Associations With Environmental Engagement and Student Perceptions of Teachers' Emotion Communication Style and Future Orientation" başlıklı çalışması ise 203 atıf ile ikinci sırada yer almıştır. Bu çalışmaları Wibeck, V.'nin "Enhancing Learning, Communication and Public Engagement About Climate Change: Some Lessons From Recent Literature" başlıklı çalışması 149 atıf ile izlemiştir. Bu bulgular, iklim değişikliği eğitimi literatüründe özellikle umut, duygular, iletişim ve çevresel katılım gibi temaların yüksek etki ürettiğini göstermektedir. Aynı zamanda, en çok atıf alan çalışmalar ile en çok atıf alan araştırmacılar arasındaki örtüşme, alandaki bilimsel etkinin belli araştırmacılar etrafında yoğunlaştığını düşündürmektedir.

Araştırmanın altıncı alt problemine ilişkin bulgulara göre WoS veri tabanında iklim değişikliği konusunda en çok yayın yapan dergi "Environmental Education Research"'tür (n=154). Bu dergiyi "International Journal of Sustainability in Higher Education" (n=44) ve "International Research in Geographical and Environmental Education" (n=39) izlemektedir.

Araştırmanın yedinci alt problemine ilişkin bulgular ise iklim değişikliği konusunda en çok atıf alan derginin yine "Environmental Education Research" (n=4119) olduğunu göstermektedir. Bu dergiyi sırasıyla "International Journal of Science Education" (n=717), "Journal of Environmental Education" (n=598), "Simulation & Gaming" (n=537) ve "International Research in Geographical and Environmental Education" (n=512) takip etmektedir. Bu sonuçlar, yayın sayısı ile atıf etkisi arasında dergiler düzeyinde belirli bir paralellik bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca çevre eğitimi ve sürdürülebilirlik odaklı dergilerin, iklim değişikliği ve eğitim literatüründe merkezi bir konuma sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmanın sekizinci alt problemine ilişkin bulgular, eğitim ve eğitim araştırmaları kategorisinde iklim değişikliği ile ilgili en fazla yayın yapan kurumların Univ. Santiago de Compostela (n=15), Univ. Florida (n=13) ve Univ. Melbourne (n=13) olduğunu göstermektedir. Bunları Monash Univ., North Carolina State Univ., Univ. British Columbia ve Univ. Granada (n=11), UCL ve Univ. Valencia (n=10) izlemektedir. Stanford University ise 9 yayın ile dikkat çeken diğer kurumlardan biridir. Araştırmanın dokuzuncu alt problemine ilişkin bulgulara göre ise atıf sayısı bakımından en etkili kurum Univ. Florida'dır (n=590). Bu kurumu Purdue Univ. (n=378) ve North Carolina State Univ. (n=336) izlemektedir. Buna karşılık en fazla yayın yapan kurumlar arasında yer alan bazı üniversitelerin atıf sıralamasında üst basamaklarda bulunmaması; bazı yüksek atıf alan kurumların ise yayın sayısı bakımından ilk sıralarda yer almaması dikkat çekicidir. Bu durum, kurumlar düzeyinde üretkenlik ile etki arasında doğrusal bir ilişkinin her zaman bulunmadığını göstermektedir. Başka bir ifadeyle, kurumsal etkinin yalnızca yayın sayısıyla değil, uluslararası görünürlük, iş birliği ağları ve bilimsel etki düzeyiyle birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

Araştırmada öne çıkan yazar, dergi ve kurum temelli bulgular birlikte değerlendirildiğinde, alanın belirli kişi ve yayın organları etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. En üretken ve en çok atıf alan araştırmacılar arasındaki kısmi örtüşme, akademik üretkenlik ile etki arasında anlamlı bir ilişki olduğunu düşündürmektedir. Benzer biçimde, "Environmental Education Research" dergisinin hem yayın hem de

atıf açısından ilk sırada yer alması, çevre eğitimi odaklı yayın organlarının iklim değişikliği literatüründeki merkezi rolünü ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, kurumlar düzeyinde gözlenen farklılaşma, nicelik ile etki arasındaki ilişkinin daha karmaşık olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, bilimsel görünürlüğün yalnızca üretim yoğunluğu ile değil, ağ ilişkileri ve bilgi dolaşımı ile de şekillendiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Araştırmanın onuncu alt problemine ilişkin bulgular, kurumlar arası iş birliği yapısını ortaya koymaktadır. Buna göre Univ. Melbourne, Univ. British Columbia, Univ. Eastern Finland ve Univ. Florida'nın iş birliği ağında öne çıkan kurumlar olduğu görülmektedir. Bu bulgu, iklim değişikliği eğitimi araştırmalarında kurumsal iş birliklerinin belirli merkezler etrafında yoğunlaştığını göstermektedir. Özellikle uluslararası bağlantıları güçlü kurumların hem görünürlük hem de etki bakımından daha avantajlı bir konumda olduğu söylenebilir.

Araştırmanın on birinci alt problemine ilişkin bulgular, eğitim alanında iklim değişikliği konusunda en çok yayın yapan ülkelerin ABD (n=316), Avustralya (n=121), İngiltere (n=105), İspanya (n=84) ve Kanada (n=82) olduğunu göstermektedir. Araştırmanın on ikinci alt problemine ilişkin bulgular ise en çok atıf alan ülkelerin ABD (n=5027), Avustralya (n=1353), İsveç (n=1120), İngiltere (n=863) ve Kanada (n=818) olduğunu ortaya koymaktadır. Ülkeler düzeyinde yayın sayısı ile atıf etkisi genel olarak paralellik gösterse de bazı dikkat çekici farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin İsveç, yayın sayısında üst sıralarda yer almamasına rağmen yüksek atıf etkisiyle öne çıkmaktadır. Benzer biçimde, yayın üretiminde ilk 10'da bulunmayan Hollanda'nın atıf sıralamasında üst sıralarda yer alması, bilimsel etkinin yalnızca üretim hacmine bağlı olmadığını göstermektedir. Bu bulgular, Fu ve Waltman'ın (2022) sonuçlarıyla da kısmen örtüşmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, iklim değişikliği araştırmalarında gelişmiş ülkelerin daha baskın olduğu; gelişmekte olan ülkelerin ise daha sınırlı bir görünürlüğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, iklim değişikliğinin etkilerinin küresel ölçekte hissedilmesine rağmen bilgi üretiminin coğrafi olarak eşit dağılmadığını göstermektedir. Dolayısıyla gelecekte uluslararası araştırma fonlarının ve iş birliği ağlarının, özellikle gelişmekte olan ülkeleri daha kapsayıcı biçimde desteklemesi önemli görülmektedir.

Araştırmanın on üçüncü alt problemine ilişkin bulgular, eğitim alanında iklim değişikliği konusunda en sık kullanılan anahtar kelimelerin "global warming", "sustainability", "education", "climate change education", "higher education" ve "sustainable development" olduğunu göstermektedir. Anahtar kelimeler analizinden elde edilen bulgular, "sürdürülebilirlik", "yükseköğretim" ve "iklim değişikliği eğitimi" gibi temaların öne çıktığını göstermektedir. Yine Fu & Waltman (2022)'nın çalışmalarında iklim değişikliği konusunda yapılan çalışmaları 2001-2006, 2007-2012 ve 2013-2018 yılları olarak üç zaman dilimine ayırmış ve 2001-2018 arasında ortaya çıkan anahtar kelimelerin 2005 yılında yürürlüğe giren Kyoto Protokolü, 2009 yılı Kopenhag Anlaşması ve 2016 yılı Paris Anlaşması'nın iklim değişikliği araştırmalarının gelişiminde önemli bir rol oynamış olduğunu ileri sürmektedirler. Bu temaların küresel politika metinleriyle paralel biçimde yükselmesi, bilimsel araştırmaların yalnızca akademik kaygılarla değil, aynı zamanda uluslararası politik gelişmelerle de yönlendirildiğini göstermektedir (Anderson, 2012). Eğitim literatüründe bu kavramların ön plana çıkması, bireylerin iklim değişikliğine karşı farkındalık kazanmaları, sürdürülebilir davranış geliştirmeleri ve toplumsal dönüşümün gerçekleşmesi açısından eğitimin kritik bir araç olduğunu ortaya koymaktadır. "İklim Değişikliği" konusu evrenseldir ve etkisi tüm insanlığı ilgilendirmektedir. Bu sebeple toplumsal ve bireysel yapılabilecek uygulamalar ve alınacak tedbirler insanoğlunu iklim değişikliğinin oluşturduğu olumsuzluklardan koruyacaktır (Benzer & Akkaya, 2022).

Genel olarak değerlendirildiğinde bu çalışma, eğitim alanında iklim değişikliği literatürünün gelişim sürecini, öne çıkan aktörlerini ve tematik yönelimlerini bibliyometrik veriler aracılığıyla görünür kılmaktadır. Elde edilen bulgular, alanın son yıllarda belirgin biçimde büyüdüğünü, belirli yazarlar, dergiler, kurumlar ve ülkeler etrafında yoğunlaştığını ve sürdürülebilirlik ile iklim değişikliği eğitimi temalarının merkezî bir rol üstlendiğini göstermektedir. Bu yönüyle çalışmanın, eğitim alanında iklim değişikliği araştırmalarının genel görünümünü ortaya koyarak alanda çalışma yapacak araştırmacılar için yol gösterici bir çerçeve sunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Anderson, K. (2012). Climate change going beyond dangerous :Brutal numbers and tenuous hope. Development Dialogue, 61(2), 16–40.

Ball, R., & Tunger, D. (2006). Science indicators revisited:Science Citation Index versus SCOPUS: A bibliometric comparison of both citation databases. Information Services and Use, 26(4), 293-301.

Benzer, S., & Akkaya, M. M. (2022). Öğretmen adaylarının iklim değişikliği hakkındaki bilgi ve görüşleri. Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi, 6(1), 149–167.

Fu, H. Z., & Waltman, L. (2022). A large-scale bibliometric analysis of global climate change research between 2001 and 2018. Climatic Change, 170(36), 1–21. https://doi.org/10.1007/S10584-022-03324-Z

Garfield, E. (2006). The history and meaning of the journal impact factor. JAMA, 295(1), 90–93. https://doi.org/10.1001/jama.295.1.90

Gürbüz, C., Aracı, Ö. K., & Bekci, İ. (2019). Dünya'da ve Türkiye'de karbon ticareti ve karbon muhasebesi uygulamaları üzerine bir araştırma. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(28), 424-438.

Intergovernmental Panel on Climate Change. (2023). Climate change 2023: Synthesis report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Geneva: IPCC. https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/

Kılıçoğlu, G. (2022). Kavramsal değişimle ilgili yapılan eğitim araştırmalarının bibliyometrik analizi: 1981-2021 yılları arası. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 26(3), 759–774.

Klein, N. (2014). This changes everything: Capitalism vs. the climate. Simon & Schuster.

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2021). Climate change and economic resilience. OECD Publishing.

Öztürk, K. (2002). Küresel iklim değişikliği ve Türkiye'ye olası etkileri. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22(1).

Palaz, T., Kılcan, B., & Çepni, O. (2022). Science mapping research on digital citizenship research in education. Participatory Educational Research, 9(6), 248-267. https://doi.org/10.17275/per.22.138.9.6

Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics? Journal of Documentation 25: 348-349.

Sezgin, R. (2022). Karbon emisyon yönetiminde karbon yönetim muhasebesi. Eğitim Yayınevi.

Stern, N. (2007). The economics of climate change: The Stern review. Cambridge University Press.

United Nations Framework Convention on Climate Change. (2021). The Paris Agreement. https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement

Van Eck, NJ & Waltman, L. (2014). Bibliyometrik ağların görselleştirilmesi. In Y. Ding, R. Rousseau & D. Wolfram (Eds.), Akademik etkiyi ölçmek: Yöntemler ve uygulama, (pp.285–320), Springer.

Yel, Ü. (2023). Ortaokul öğrencilerinin iklim değişikliği kavramına yönelik metaforik algıları. Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi, 7(1), 49-75.

Yeşiltaş, E., & Evci, N. (2021), Eğitimde bilgisayar okuryazarlığı çalışmalarının bibliyometrik bir analizi, Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi, 7(3), 224-242.

Zupic, I. & Cater, T. (2015). Bibliometric Methods in Management and Organization. Organizational Research Methods, 18, 429-472

Araştırma Makalesi / Research Article

Eğitim Alanında İklim Değişikliği ile İlgili Araştırmaların Bibliyometrik Analizi

Bibliometric Analysis of Research on Climate Change in Education

Ömer TÜRKSEVER

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.357

Geliş/Received: 20/10/2025	Kabul/Accepted: 18/05/2026

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

This study aims to provide a bibliometric analysis of scientific research on climate change published in the field of education and indexed in the Web of Science (WoS) database between 2005 and 2025. Climate change has become one of the most pressing global challenges of the twenty-first century, affecting not only environmental systems but also social, economic, and educational structures. Since education plays a critical role in developing climate literacy, environmental awareness, and sustainable behavior, it has increasingly become an important area of scholarly inquiry.

In this context, the present study focuses specifically on publications indexed under the "Education and Educational Research" category in WoS. The study seeks to identify the main publication trends, influential authors, leading journals, prominent institutions, productive countries, and the major thematic orientations of the field. By doing so, it aims to present a comprehensive overview of the development of climate change research in education and to provide a roadmap for future researchers.

The findings indicate that the first publication in this field appeared in 2005. Although the number of publications increased gradually between 2005 and 2018, a much stronger upward trend began after 2019. The study also shows that scientific production in this field is concentrated in a limited number of authors, institutions, journals, and countries, particularly in developed nations. In addition, the thematic structure of the field is mainly shaped by concepts such as global warming, sustainability, education, climate change education, higher education, and sustainable development.

Methods

This research was conducted using a descriptive survey model and bibliometric analysis. Bibliometric analysis is a method that uses mathematical and statistical techniques to examine the characteristics, development, and structure of scientific production in a specific field. It enables researchers to identify trends, influential actors, collaboration networks, and thematic patterns within the literature.

The data were collected from the Web of Science (WoS) database. During the data collection process, the keyword "climate change" was used as the main search term, and the search was limited to the Author Keywords field in order to focus on the core themes of the publications. The dataset was further refined by selecting the "Education and Educational Research" category. As a result of the screening process, 1,038 scientific publications published between 2005 and 2025 were included in the analysis. Although records for 2025 appeared in the initial search, they were excluded from the final evaluation to ensure annual consistency because the year was still incomplete at the time of analysis.

The data were analyzed using VOSviewer software. Through this software, bibliometric maps and visualizations were created to examine publication trends, citation structures, institutional collaboration networks, and keyword co-occurrence patterns. Both density maps and network maps were used to visualize the relationships among authors, institutions, journals, countries, and keywords.

Results and Discussion

The findings reveal that climate change research in education has shown a clear and continuous increase over time. The first publication in the relevant category appeared in 2005, and a moderate increase was observed until 2018. However, beginning in 2019, the field entered a period of substantial growth. Despite a slight decline between 2019 and 2020, the general trend has remained upward since 2020, indicating that climate change has become an increasingly prominent concern in educational research.

In terms of publication types, articles constitute the vast majority of the literature, accounting for 86% of all publications. They are followed by conference proceedings (9.92%) and book chapters (4.08%). This distribution suggests that journal articles remain the primary medium for disseminating research findings in this field.

The analysis of authors shows that Tolppanen, S. (n=10), Mckenzie, M. (n=8), and Busch, K. C. (n=8) are the most productive authors. In terms of citation impact, however, Ojala, M., Monroe, M. C., and Sinatra, G. M. emerge as the most influential scholars. The prominence of highly cited studies focusing on hope, environmental engagement, communication, and student perceptions indicates that the field is not limited to scientific knowledge transmission but also addresses psychological and behavioral dimensions of climate change education.

The journal analysis demonstrates that Environmental Education Research occupies a dominant position in the field, leading both in the number of publications and citation counts. Other important journals include the International Journal of Sustainability in Higher Education, International Research in Geographical and Environmental Education, Simulation & Gaming, and the International Journal of Science Education. This pattern suggests that climate change education research is largely concentrated in journals related to environmental education, sustainability, and science education.

At the institutional level, the University of Santiago de Compostela produced the highest number of publications, while the University of Florida received the highest number of citations. This finding points to an important discrepancy between productivity and impact. In other words, institutions with the largest number of publications are not always those with the greatest scientific influence. Collaboration network analysis further shows that institutions such as the University of Melbourne, University of British Columbia, University of Eastern Finland, and University of Florida serve as major hubs in international research networks.

The country-level analysis reveals a strong concentration of scientific production in developed countries.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

Seyahat Acenta Çalışanlarının Boş Zaman Suçluluğu Düzeylerinin Demografik Değişkenlere Göre Değerlendirilmesi

Evaluation of Leisure Crime Levels Among Travel Agency Employees According to Demographic Variables

Halise Dilek SEVİN[1]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.447

Geliş/Received: 20/02/2026	**Kabul/Accepted: 18/05/2026**

Öz

Bu araştırmanın amacı, seyahat acenta çalışanlarının boş zaman suçluluğu düzeylerini belirlemek ve söz konusu düzeylerin çeşitli demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini incelemektir. Çalışma, nicel araştırma yaklaşımlarından tarama (kesitsel) deseninde kurgulanmıştır. Araştırmanın evrenini Ankara ilinde faaliyet gösteren A grubu seyahat acentalarında çalışan bireyler oluşturmaktadır. Cochran (1977) formülü doğrultusunda belirlenen örneklem çerçevesinde toplam 405 çalışandan veri toplanmıştır. Elde edilen bulgular, seyahat acenta çalışanlarının boş zaman suçluluğu düzeylerinin orta düzeyin altında olduğunu göstermektedir ($\bar{X}$=3,08±1,61). Yapılan analizler sonucunda boş zaman suçluluğu düzeylerinin cinsiyet, yaş, medeni durum, öğrenim durumu, çalışılan departman, günlük çalışma süresi ve haftalık boş zaman süresi değişkenlerine göre anlamlı biçimde farklılaşmadığı belirlenmiştir. Sonuç olarak, araştırma hipotezlerinin tamamı reddedilmiş; boş zaman suçluluğunun incelenen demografik değişkenler açısından farklılaşmadığı ortaya konulmuştur. Bulgular, turizm sektöründe çalışan bireylerin boş zaman deneyimlerinin demografik özelliklerden ziyade sektörel ve örgütsel dinamikler çerçevesinde şekillenebileceğine işaret etmektedir. Çalışma, turizm çalışanlarının boş zaman algılarını suçluluk boyutunda ele alması bakımından literatüre katkı sunmakta ve çalışan refahına yönelik uygulamalar için bilimsel bir temel oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Boş zaman, Boş zaman suçluluğu, seyahat acenta çalışanları, Çalışma hayatı,*

Abstract

The purpose of this study is to determine the levels of leisure-time delinquency among travel agency employees and to examine whether these levels show significant differences according to various demographic variables. The study was designed using a quantitative research approach with a cross-sectional (survey) design. The population of the study consists of individuals working in Group A travel agencies operating in the province of Ankara. Data were collected from a total of 405 employees within the sample determined according to the Cochran (1977) formula. The findings show that the levels of leisure-time delinquency among travel agency employees are below average ($\bar{X}$=3.08±1.61). The analyses revealed that levels of leisure delinquency did not differ significantly according to the variables of gender, age, marital status, educational status, department worked in, daily working hours, and weekly leisure time. As a result, all research hypotheses were rejected; it was found that leisure delinquency did not differ in terms of the demographic variables examined. The findings indicate that the leisure experiences of individuals working in the tourism sector may be shaped by sectoral and organizational dynamics rather than demographic characteristics. The study contributes to the literature by addressing the perceptions of

[1] **Sorumlu yazar / Corresponding Author,** Doç. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Rekreasyon Yönetimi, Ankara, Türkiye. E-mail adresi: halise.sevin@hbv.edu.tr

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Sevin, H.D. (2026). Seyahat Acenta Çalışanlarının Boş Zaman Suçluluğu Düzeylerinin Demografik Değişkenlere Göre Değerlendirilmesi. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 10(3), 1495-1505.

tourism workers regarding leisure in terms of guilt and provides a scientific basis for practices aimed at employee well-being.

Keywords: *Leisure, Leisure guilt, Travel agency employees, Working life,*

1. GİRİŞ

Boş zaman insanın yaşamında bağımsız olduğu bir zaman olarak algılanması eski tarihlere dayanmaktadır. Boş zamanın özerk bir boş zaman olarak algılanması ise modern dönemlerle ilişkilendirilmektedir. Endüstrileşme ile değişen toplumsal yapı üretim dışı boş zamanların eğlence ve çeşitli aktivitelerle değerlendirilmesini sağlamıştır (Aytaç, 2002, s.232).

Boş zaman aktivitelerine katılım, fiziksel sağlık ve iyi oluş dahil olmak üzere sağlığın ve insan yaşamının çeşitli bileşenleriyle ilişkilendirilmektedir. Boş zaman aktiviteleri genel olarak, bireylerin boş zamanlarında katıldıkları egzersiz ve sosyalleşme gibi aktiviteler olarak tanımlanır. Boş zaman aktivitelerinin ve psikososyal faktörlerin başarılı yaşlanmanın öncülleri olduğu ileri sürülmüştür (Paggi vd., 2016, s.450).

Boş zamanı ücretli iş veya diğer zorunlu faaliyetler dışındaki çeşitli etkinliklerle geçirilen zamandır. Saf boş zaman, özgürce seçilen ve içsel olarak motive edilen etkinlikler olarak tanımlanır. Boş zaman memnuniyeti ise, bireylerin boş zaman etkinliklerinden ne ölçüde zevk veya memnuniyet duyduklarını ifade eder (Kuykendall vd., 2018, s.2).

Literatürde araştırmalar, kaliteli boş zaman geçirme, tükenmişliğin azalması, iş performansının artması, iş memnuniyeti, zihinsel ve fiziksel sağlık, mutluluk ve refah gibi çok çeşitli olumlu sonuçlarla ilişkili olduğunu göstermiştir. Özellikle birçok çalışma, boş zaman veya aktivitelerin bireylerin öznel iyi oluşunu artırdığını ortaya koymaktadır. Öznel iyi oluş üç bileşenden oluşur: yaşam doyumu, sık görülen olumlu duygu durumu ve nadir görülen olumsuz duygu durumudur (Koo, 2023, s.3-4).

Emek ve boş zaman, çalışma ve çalışmama arasındaki anlam ve ilişkiler, Batı tarihinde uzun bir süre boyunca entelektüel, siyasi ve dini tartışmaların kaynağı olmuştur. Ancak, emek ve boş zaman arasındaki etkileşimin sosyal ve entelektüel sorun oluşturduğu görüşü, büyük ölçüde sanayi sonrası döneme ait bir olgudur. Bu düalist görüşle bağlantılı bir dizi faktör, psikologların ilgisini çekmiştir (Kabanoff, 1980, s.60).

Boş zaman suçluluğu, zamanı verimli geçirmek yerine boş zaman geçirmekten dolayı suçluluk, üzüntü veya kötü hissetme deneyimi veya durumu olarak tanımlanmaktadır (Koo, 2023, s.6).

Turizm endüstrisi insan emeğinin yoğun olduğu, çeşitli işletme türlerinden oluşur. Bu işletme türlerinden biri olan seyahat acentalarıdır (Altay & Akgül,2010, s.88). Seyahat acentaları seyahate ilişkin, (ulaşım, konaklama, yeme-içme, eğlence vb.) ayrı ayrı ürün ve hizmetleri bir araya getiren müşteriye paket tur olarak tek bir ürün fiyatı olarak satan, seyahate ilişkin organizasyonu yapan işletmelerdir (Alaeddinoğlu & Can, 2007, s.51). Seyahat acentalarında, üretimin müşteri ile aynı ortamda gerçekleşmesi, çalışma saatlerinin düzensizliği ve yüz yüze ilişkilerinin yoğunluğundan kaynaklanan birtakım zorluklar" söz konusudur (Altay & Akgül, 2010, s.88).

Bu bağlamda, seyahat acenta çalışanlarının boş zaman suçluluğu düzeylerinin demografik değişkenlere göre incelenmesi hem kuramsal hem de uygulamalı açıdan önemli bir boşluğu doldurma potansiyeline sahiptir. Bu konu boş zaman literatüründe görece sınırlı ele alınan suçluluk duygusunu, turizm çalışanları bağlamında ele alarak literatüre katkı sunmaktır. Uygulama açıdan ise elde edilecek bulgular; insan kaynakları yönetimi, iş-yaşam dengesi politikaları ve çalışan refahını artırmaya yönelik rekreasyonel uygulamaların geliştirilmesine katkı sağlayabilecek niteliktedir.

Bu doğrultuda araştırmanın amacı, seyahat acenta çalışanlarının boş zaman suçluluğu düzeylerini belirlemek ve söz konusu düzeylerin çeşitli demografik değişkenler açısından anlamlı farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymaktır. Çalışmanın, turizm sektöründe çalışan bireylerin boş zaman deneyimlerini daha görünür kılması ve çalışan refahına yönelik bilimsel temelli öneriler sunması açısından literatüre özgün bir katkı sağlaması beklenmektedir.

2. BOŞ ZAMAN SUÇLULUĞU KAVRAMI

Sağlığın etkileyen temel unsurlardan biri yaşam biçimidir ve sağlık sorunlarının önlenmesinde önemli bir yeri vardır. Literatürde aktif boş zaman yaşam tarzının, sağlığı destekleyici olduğuna dair birçok kanıt bulunmaktadır. Ancak aktif bir yaşam tarzının benimsenmesi, sağlığa proaktif bir yaklaşım gerektirmektedir. Çoğu insan sağlık konusunda reaktif olma eğiliminde olduğu için, boş zamanlarını pasif ve hareketsiz olarak tercih etmektedir. Fiziksel hareketlerin insanların yaşamında orta düzeyde olması ölüm oranlarını neredeyse %50 oranında azalttığı gösterilmiştir. Sosyal ve üretken aktivitelerin, sosyal desteği ve sosyal ağları artırması anlamlı sosyal rollerin yerine getirilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu durum, yaşamda bir amaç duygusunu, öz yeterliliği teşvik eder ve bireyin yaşamının ilerleyen dönemlerinde sağlıklı olması ile ilişkilendirilmektedir. Boş zaman aktivitelerinin mental sağlığına olan bir diğer faydası da tükenmişliğin önlenmesi ya da azaltılmasıdır (Iso-Ahola & Mannell,2004, s.187,191).

Ahlaki duygular üzerine yapılan araştırmalar olumsuz anlam taşıyan, özbilinçle ilgili suçluluk duygusuna odaklanmıştır. Suçluluk, kendiliğinden oluşan vicdan azabından kaynaklanan daha "özel" deneyim olarak algılanmaktadır. (Tangney vd., 2006, s.347, 348)

Boş zaman suçluluğunu, verimli bir şekilde zaman geçirmek yerine boş zaman geçirmekten dolayı duyulan suçluluk, üzüntü veya kötü hissetme deneyimi veya durumu olarak tanımlanmaktadır. Boş zaman suçluluğu kavramı çeşitli olumsuz duyguları (örneğin, üzüntü, kaygı, kötü hissetme vb.) içermektedir. Boş zaman suçluluğu suçluluk duygusunu içeren psikolojik bir kavram olarak ele alınmaktadır (Koo, 2023, s.6).

3. BOŞ ZAMAN SUÇLULUĞU VE ÇALIŞMA YAŞAMI

İş ve örgüt psikolojisi alanında, yoğun iş yüküne bağlı stresli iş ortamların, bireysel sağlık ve refahın bozulmasıyla ilişkili olduğuna dair çok fazla kanıt bulunmaktadır. Araştırmalar, bireylerin stresli bir iş gününün ardından boş zamanlarında, iş yerinde yaşanan stresin olumsuz etkisini hafifletmeye yardımcı olan belirli davranışlar sergilediğini göstermektedir (Sonnentag, 2001, s.196).

Çalışma yaşamına karşın boş zamanın suçluluk hissedilen ve kaçınılması gereken bir durum olarak algılanması, iyi oluşu olumsuz olarak etkilemesine karşın bireyin boş zamana sahip olmasının faydaları ise tükenmişliğinin azalmasını, psikolojik ve fiziksel iyi oluş mutluluğunun artması, ruh sağlının pozitif etkilenmesine neden olmaktadır (Türk vd., 2025, s.64).

4. YÖNTEM

4.1. Araştırma Amacı

Araştırma, nicel araştırma yaklaşımlarından tarama (kesitsel) deseninde kurgulanmıştır. Tarama deseni, belirli bir evrene ait özelliklerin mevcut durumunu betimlemeyi ve değişkenler arasındaki farklılıkları ortaya koymayı amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır (Bekman, 2022, s.250). Çalışma kapsamında seyahat acenta çalışanlarının boş zaman suçluluğu düzeyleri belirlenmiş ve bu düzeylerin çeşitli demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir.

4.2. Veri toplama Aracı

Çalışmada kullanılan anket formu iki kısımdan oluşmaktadır. İlk bölümde, seyahat acenta çalışanlarının demografik bilgilerinin (yaş, cinsiyet, öğrenim durumu, günlük çalışma süresi, çalışılmakta olan departman, haftalık boş zaman süresi, medeni durumu) tespit edilmesi amacıyla çeşitli soruların yer aldığı kişisel bilgi formu, ikinci bölümde ise boş zaman suçluluğu ölçeği kullanılmıştır. Boş zaman suçluluğu ölçeği, Koo (2023) tarafından geliştirilmiş ve Türk vd., (2025) tarafından Türkçe literatüre kazandırılmıştır. Ölçeğin geliştirilme amacı, "bireylerin boş zaman etkinliklerine katıldıklarında hissettikleri suçluluk ve olumsuz duyguları" değerlendirmektir (Türk vd.,2025, s.66). Ölçek bireylerin, iş ve sorumluluklar zaman ayırmak yerine, boş zamanda yapılan aktivitelere yönelme ile bireyin içsel çatışmasını ölçmeyi amaçlamaktadır. Ölçek tek faktörlü yapı (toplam varyansı %63,2'sini açıklamaktadır), dört madde ve 7'li likert den (1-Hiç katılmıyorum, 7- Tamamen katılıyorum) oluşmaktadır. Türk ve diğ., yaptıkları çalışmada, ölçeğin iç tutarlılık katsayısının yüksek düzeyde olduğu (Cronbach's $\alpha = .93$; $M = 3.44$, $SD = 1.79$) ve geçerlik ve güvenirlik analizlerine göre ölçeğin model

uyum değerleri, CMIN/df= 2.62, CFI= .99, TLI= .98, RMSEA= .073 ve SRMR=.013. Ölçeğin Cronbach's α değeri ise .88 olarak hesaplanmıştır (Türk vd.,2025, s.66).

4.3. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Ankara ilinde Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği'ne bağlı (TÜRSAB) A grubu seyahat acente çalışanlarının yasal tüzükler nedeniyle çalışan sayısına erişilememektedir (Sert, 2025, s.60). Evrenin tamamına ulaşılamadığından dolayı araştırmanın amacına göre çalışma örneklemi; Ankara ilinde Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği'ne göre A grubu seyahat acenteleridir (Yatirimisletmeleruygulama, 2026)

Araştırmanın evrenini 1040 acente oluşturmaktadır. Seyahat Acenta Çalışanlarının Boş Zaman Suçluluğu Düzeylerinin Demografik Değişkenlere Göre Değerlendirilmesi başlıklı çalışma için örneklem büyüklüğü Cochran (1977) tarafından önerilen formül kullanılarak hesaplanmıştır.

Kullanılan Formül (Cochran, 1977)

$n_0 = (Z^2 \times p \times q) / d^2$ Burada; Z = Güven düzeyine karşılık gelen z değeri (95% güven için 1,96) p = Olayın gerçekleşme olasılığı (0,50 maksimum varyans varsayımı) q = 1 – p d = Örnekleme hatası (0,05) n_0 = Sonsuz evren için gerekli örneklem büyüklüğü. Hesaplama (Sonsuz Evren Varsayımı) $n_0 = (1{,}96^2 \times 0{,}50 \times 0{,}50) / (0{,}05^2)$ $n_0 = 384.16 \approx 385$ kişi

Buna göre: Çalışmada çalışan sayısı bilinmediği için Cochran (1977) formülüne göre sonsuz evren varsayımı kullanılması metodolojik olarak daha uygundur. Bu nedenle araştırmada minimum 384 katılımcıya ulaşılması önerilmektedir. Bu doğrultuda 405 birey analize dahil edilmiştir.

4.4. Araştırma Hipotezleri

Araştırmanın temel hipotezi şu şekilde kurulmuştur:

H1.Seyahat acenta çalışanlarının boş zaman suçluluğu düzeyleri demografik değişkenlere göre farklılık göstermektedir.

Araştırmanın alt hipotezleri ise şunlardır:

H1.1. Cinsiyet değişkenine göre, seyahat acentası çalışanlarının boş zaman suçluluğu düzeyleri anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H1.2. Yaş değişkenine göre, seyahat acentası çalışanlarının boş zaman suçluluğu düzeyleri anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H1.3. Medeni durum değişkenine göre, seyahat acentası çalışanlarının boş zaman suçluluğu düzeyleri anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H1.4: Öğrenim durumuna göre, seyahat acentası çalışanlarının boş zaman suçluluğu düzeyleri anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H1.5. Çalışmakta olunan departman değişkenine göre, seyahat acentası çalışanlarının boş zaman suçluluğu düzeyleri anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H1.6. Günlük çalışma süresi değişkenine göre, seyahat acentası çalışanlarının boş zaman suçluluğu düzeyleri anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H1.7. Haftalık boş zaman süresü değişkenine göre, seyahat acentası çalışanlarının boş zaman suçluluğu düzeyleri anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

4.5. Etik Kurul Onayı

Bu araştırmanın kavramsal çerçevesinin hazırlanması, veri toplama araçlarının uygulanması, verilerin toplanması, verilerin analizi ve yorumlanması aşamalarının tamamında etik kurallara uygun hareket edilmiştir. Karşılaşılacak tüm etik ihlallerde ANKAD Yayın Kurulu'nun hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır. Tüm sorumluluk yazarlara aittir. Bu çalışmanın ANKAD dışında herhangi bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiş olduğunu taahhüt ederim. Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve

Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Araştırma için Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu'nun 26.11.2025 tarih ve 11 sayılı toplantısında 2025/451 numaralı araştırma için etik kurul izni alınmıştır.

5. BULGULAR

Verilerin analizi SPSS programı ve %95 güven düzeyinde çalışılmıştır. Çalışmada ölçek puanı hesaplanmış ve puanların normal dağılıma uygunluğunun belirlemesi için basıklık ve çarpıklık katsayıları incelenmiştir. Ölçeklerden elde edilen basıklık ve çarpıklık değerlerinin +3 ile -3 arasında olması normal dağılım için yeterli görülmektedir (Groeneveld & Meeden, 1984).

Ölçek puanından elde edilen çarpıklık ve basıklık değerleri +3 ile -3 arasında olduğu için normallik sağlanmış olup analizlerimizde parametrik olan test teknikleri kullanılmıştır. Ölçümlerin 2 gruplu değişkenlere göre farklılık gösterme durumu t testi ile 3 ve daha fazla gruplara göre farklılık gösterme durumu ANOVA testi ile analiz edilmiştir.

5.1. Güvenirlik Analizi

Cronbach's alfa katsayısı ölçeğin güvenirlik düzeyini vermektedir. Katsayı 0 ile 1 arasında değişmektedir. Alfa (α) katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenilirliği şu şekilde yorumlanmaktadır (Nunnally, 1967, 248).

- $.00 \leq \alpha < .40$ ise ölçek güvenilir değildir,
- $.40 \leq \alpha < .60$ ise ölçeğin güvenirliği düşük,
- $.60 \leq \alpha < .80$ ise ölçek oldukça güvenilir,
- $.80 \leq \alpha < 1.00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir.

Tablo 1. Demografik Değişkenler

Gruplar	**Değişkenler**	**n**	**%**
Cinsiyetiniz	Erkek	200	49,4
	Kadın	205	50,6
Yaş	18-25	113	27,9
	26-35	92	22,7
	36-45	97	24,0
	46-55	98	24,2
	56 yaş ve üzeri	5	1,2
Medeni Durumunuz	Bekar	184	45,4
	Evli	221	54,6
Öğrenim Durumunuz	Lise	37	9,1
	Ön lisans	140	34,6
	Lisans	136	33,6
	Yüksek lisans	55	13,6
	Doktora	37	9,1
Çalışmakta Olunan Departman	Rezervasyon Departmanı	56	13,8
	Tur Rehberi/Apranti Rehber	54	13,3
	Kongre ve Konferans Departmanı	65	16,0
	Enformasyon	57	14,1
	Ulaşım Araçları Biletleme Departmanı	62	15,3
	Transport Departmanı	55	13,6
	Muhasebe ve Finans Departmanı	56	13,8
Günlük Çalışma Süresi	1-4 saat	143	35,3
	5-8 saat	128	31,6
	8-10 saat	130	32,1
	12 saat ve üzeri	4	1,0
Haftalık Boş Zaman Süresi	1-5 saat	129	31,9
	6-10 saat	141	34,8
	11-15 saat	130	32,1
	16 saat ve üzeri	5	1,2

Katılımcıların sosyodemografik özellikleri incelendiğinde, örneklemin %49,4'ünün (n=200) erkek, %50,6'sının (n=205) kadın olduğu görülmektedir. Yaş dağılımına bakıldığında katılımcıların %27,9'u (n=113) 18–25 yaş aralığında, %22,7'si (n=92) 26–35 yaş aralığında, %24,0'ı (n=97) 36–45 yaş aralığında, %24,2'si (n=98) 46–55 yaş aralığında ve %1,2'si (n=5) 56 yaş ve üzerindedir.

Medeni durum açısından katılımcıların %45,4'ü (n=184) bekar, %54,6'sı (n=221) evlidir. Öğrenim durumu incelendiğinde %9,1'inin (n=37) lise, %34,6'sının (n=140) ön lisans, %33,6'sının (n=136) lisans, %13,6'sının (n=55) yüksek lisans ve %9,1'inin (n=37) doktora mezunu olduğu belirlenmiştir.

Çalışılan departmanlara göre dağılım incelendiğinde katılımcıların %13,8'i (n=56) rezervasyon departmanında, %13,3'ü (n=54) tur rehberi/apranti rehber olarak, %16,0'ı (n=65) kongre ve konferans departmanında, %14,1'i (n=57) enformasyon biriminde, %15,3'ü (n=62) ulaşım araçları biletleme departmanında, %13,6'sı (n=55) transport departmanında ve %13,8'i (n=56) muhasebe ve finans departmanında görev yapmaktadır.

Günlük çalışma süresi değerlendirildiğinde katılımcıların %35,3'ü (n=143) 1–4 saat, %31,6'sı (n=128) 5–8 saat, %32,1'i (n=130) 8–10 saat ve %1,0'ı (n=4) 12 saat ve üzeri çalışmaktadır. Haftalık boş zaman süresi açısından ise katılımcıların %31,9'u (n=129) 1–5 saat, %34,8'i (n=141) 6–10 saat, %32,1'i (n=130) 11–15 saat ve %1,2'si (n=5) 16 saat ve üzeri boş zamana sahiptir.

Tablo 2. Boş Zaman Suçluluğuna Ait Betimsel İstatistikler ve Güvenirlik Katsayısı

	n	Minimum	Maximum	Ortalama	ss	Çarpıklık	Basıklık	Cronbach's Alpha
Boş Zaman Suçluluğu	405	1,00	7,00	3,08	1,61	0,77	-0,57	0,97

Boş Zaman Suçluluğu ölçeğine ait tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde, 405 katılımcının puanlarının minimum 1,00 ve maksimum 7,00 arasında değiştiği, ortalama puanın 3,08±1,61 olduğu görülmektedir. Dağılımın çarpıklık katsayısı 0,77 ve basıklık katsayısı -0,57 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin iç tutarlılığı oldukça yüksek olup Cronbach's Alpha katsayısı 0,97 olarak bulunmuştur.

Tablo 3. Seyahat Acenta Çalışanlarının Boş Zaman Suçluluğu Düzeylerinin Demografik Değişkenlere Göre Değerlendirilmesi

		Boş Zaman Suçluluğu		Test	p
		Ortalama	ss		
Cinsiyetiniz*	Erkek	3,09	1,65	0,150	0,881
	Kadın	3,06	1,58		
Yaş**	18-25	2,89	1,55	1,561	0,198
	26-35	2,93	1,50		
	36-45	3,19	1,60		
	46 yaş ve üzeri	3,30	1,78		
Medeni Durumunuz*	Bekar	3,15	1,63	0,860	0,390
	Evli	3,01	1,60		
Öğrenim Durumunuz**	Lise	2,72	1,47	2,161	0,073
	Ön lisans	3,25	1,67		
	Lisans	3,12	1,66		
	Yüksek lisans	3,17	1,57		
	Doktora	2,49	1,26		
Çalışmakta Olunan Departman**	Rezervasyon Departmanı	2,75	1,45	0,757	0,604
	Tur Rehberi/Apranti Rehber	3,26	1,49		
	Kongre ve Konferans Departmanı	3,20	1,74		
	Enformasyon	3,23	1,69		
	Ulaşım Araçları Biletleme Departmanı	2,92	1,62		
	Transport Departmanı	3,14	1,73		
	Muhasebe ve Finans Departmanı	3,04	1,56		
Günlük Çalışma Süresi**	1-4 saat	3,08	1,69	0,812	0,445
	5-8 saat	2,95	1,54		
	8 saat ve üzeri	3,20	1,60		
Haftalık Boş Zaman Süresi**	1-5 saat	2,96	1,53	2,182	0,114
	6-10 saat	3,30	1,70		
	11 saat ve üzeri	2,95	1,58		

*= t testi, **=ANOVA testi

Boş Zaman Suçluluğu puanları açısından cinsiyet grupları karşılaştırıldığında, erkeklerin ortalaması 3,09±1,65, kadınların ortalaması 3,06±1,58 olup gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmamıştır (t=0,150; p=0,881).

Yaş gruplarına göre yapılan ANOVA analizi sonucunda, 18–25 yaş grubunun ortalaması 2,89±1,55, 26–35 yaş grubunun ortalaması 2,93±1,50, 36–45 yaş grubunun ortalaması 3,19±1,60 ve 46 yaş ve üzeri grubun ortalaması 3,30±1,78 olarak bulunmuş olup gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmamıştır (F=1,561; p=0,198).

Medeni duruma göre yapılan karşılaştırmada, bekarların ortalaması 3,15±1,63, evlilerin ortalaması 3,01±1,60 olup gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır (t=0,860; p=0,390).

Öğrenim durumuna göre yapılan ANOVA analizinde, lise mezunlarının ortalaması 2,72±1,47, ön lisans mezunlarının 3,25±1,67, lisans mezunlarının 3,12±1,66, yüksek lisans mezunlarının 3,17±1,57 ve doktora mezunlarının 2,49±1,26 olarak saptanmış olup gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır (F=2,161; p=0,073).

Çalışılan departmana göre yapılan ANOVA analizinde, rezervasyon departmanında çalışanların ortalaması 2,75±1,45, tur rehberi/apranti rehberlerin 3,26±1,49, kongre ve konferans departmanında çalışanların 3,20±1,74, enformasyon biriminde çalışanların 3,23±1,69, ulaşım araçları biletleme departmanında çalışanların 2,92±1,62, transport departmanında çalışanların 3,14±1,73 ve muhasebe-finans departmanında çalışanların 3,04±1,56 olup gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmamıştır (F=0,757; p=0,604).

Günlük çalışma süresine göre yapılan ANOVA analizinde, 1–4 saat çalışanların ortalaması 3,08±1,69, 5–8 saat çalışanların ortalaması 2,95±1,54 ve 8 saat ve üzeri çalışanların ortalaması 3,20±1,60 olup gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır (F=0,812; p=0,445).

Haftalık boş zaman süresine göre yapılan ANOVA analizinde, 1–5 saat boş zamanı olanların ortalaması 2,96±1,53, 6–10 saat boş zamanı olanların ortalaması 3,30±1,70 ve 11 saat ve üzeri boş zamanı olanların ortalaması 2,95±1,58 olarak bulunmuş olup gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmamıştır (F=2,182; p=0,114).

6. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmada seyahat acenta çalışanlarının boş zaman suçluluğu düzeyleri incelenmiş ve söz konusu düzeylerin demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı test edilmiştir. Elde edilen bulgular, örneklem grubunun boş zaman suçluluğu düzeyinin orta düzeyin altında olduğunu ($\bar{X}$=3,08±1,61) göstermektedir. Ölçeğin yüksek iç tutarlılık katsayısı (α=0,97) ölçüm aracının bu örneklemde oldukça güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde bulunması ise analizlerde kullanılan parametrik testlerin uygunluğunu desteklemektedir.

Araştırmanın temel hipotezi (H1), seyahat acenta çalışanlarının boş zaman suçluluğu düzeylerinin demografik değişkenlere göre farklılık gösterdiğini öne sürmekteydi. Ancak analiz sonuçları, incelenen tüm demografik değişkenler açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığını ortaya koymuştur. Bu doğrultuda H1 ve tüm alt hipotezler (H1.1–H1.7) reddedilmiştir.

Cinsiyet değişkeni açısından kadın ve erkek çalışanların boş zaman suçluluğu düzeyleri arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir (p>0,05). Benzer şekilde yaş grupları arasında gözlenen ortalama farklılıklara rağmen bu farklılıklar istatistiksel açıdan anlamlı değildir. Medeni durum değişkeni bakımından da evli ve bekar çalışanlar arasında anlamlı bir farklılaşma saptanmamıştır.

Öğrenim düzeyi değişkeninde istatistiksel anlamlılık sınırına yaklaşan bir bulgu elde edilmiş olmakla birlikte (p=0,073), gruplar arası fark anlamlı değildir. Çalışılan departman, günlük çalışma süresi ve haftalık boş zaman süresi değişkenleri açısından yapılan analizlerde de boş zaman suçluluğu düzeylerinin anlamlı biçimde farklılaşmadığı görülmüştür (tüm p değerleri >0,05).

Hipotez testlerine ilişkin değerlendirme sonuçları incelendiğinde, araştırma kapsamında kurulan tüm hipotezlerin reddedildiği görülmektedir. Buna göre seyahat acenta çalışanlarının boş zaman suçluluğu düzeyleri; cinsiyet, yaş, medeni durum, öğrenim durumu, çalışılan departman, günlük çalışma süresi ve

haftalık boş zaman süresi değişkenlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Bu bulgu, boş zaman suçluluğunun demografik temelli bir ayrışma sergilemediğini ve incelenen örneklemde daha homojen bir dağılım gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 4. Hipotezler ve sonuçları

Hipotezler	Kabul/ret durumu
H1. Cinsiyet değişkenine göre, seyahat acentası çalışanlarının boş zaman suçluluğu düzeyleri anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.	Ret
H2. Yaş değişkenine göre, seyahat acentası çalışanlarının boş zaman suçluluğu düzeyleri anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.	Ret
H3. Medeni durum değişkenine göre, seyahat acentası çalışanlarının boş zaman suçluluğu düzeyleri anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.	Ret
H4: Öğrenim durumuna göre, seyahat acentası çalışanlarının boş zaman suçluluğu düzeyleri anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.	Ret
H5. Çalışmakta olunan departman değişkenine göre, seyahat acentası çalışanlarının boş zaman suçluluğu düzeyleri anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.	Ret
H6. Günlük çalışma süresi değişkenine göre, seyahat acentası çalışanlarının boş zaman suçluluğu düzeyleri anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.	Ret
H7. Haftalık boş zaman süresü değişkenine göre, seyahat acentası çalışanlarının boş zaman suçluluğu düzeyleri anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.	Ret

Bu sonuçlar, seyahat acentalarında görev yapan çalışanların boş zaman suçluluğu deneyimlerinin demografik özelliklerden bağımsız olarak benzer düzeylerde seyrettiğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle boş zaman suçluluğu, bireysel sosyodemografik özelliklerden ziyade daha yapısal, örgütsel ya da psikolojik faktörlerle ilişkili olabilecek bir olgu olarak değerlendirilebilir. Turizm sektörünün hizmet yoğun yapısı, müşteri ile eş zamanlı üretim süreci, esnek ve düzensiz çalışma saatleri gibi yapısal özellikler, çalışanlar arasında benzer deneyim örüntülerinin oluşmasına neden olmuş olabilir.

Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu, haftalık boş zaman süresi ile boş zaman suçluluğu düzeyi arasında anlamlı bir farklılık bulunmamış olmasıdır. Boş zaman miktarının artmasının otomatik olarak suçluluk duygusunu arttırmadığını görülmektedir. Bu durum, boş zamanın niceliğinden ziyade niteliğinin ya da bireyin boş zamana yüklediği anlamın daha belirleyici olabileceğine işaret etmektedir.

Demografik değişkenlere göre anlamlı farklılıkların saptanmamış olması, seyahat acenta çalışanlarının boş zaman deneyimlerini bireysel özelliklerden ziyade sektörel çalışma koşulları çerçevesinde anlamlandırdıklarına işaret etmektedir. Yoğun ve esnek çalışma düzeninin sektörde normatifleşmiş olması, çalışanların boş zamana yeterince sahip olmamalarını kişisel bir yetersizlik ya da suçluluk nedeni olarak değerlendirmemelerine yol açmış olabilir. Bu durum, boş zaman suçluluğunun bireysel demografik özelliklerden çok, algılanan kontrol ve boş zamanın öznel anlamı ile ilişkili bir olgu olduğunu düşündürmektedir.

Araştırma, Ankara ilindeki A grubu seyahat acenta çalışanları ile sınırlıdır ve kesitsel bir tasarıma sahiptir. Bulguların farklı şehirlerde, farklı turizm işletmelerinde ve farklı örneklem gruplarında test edilmesi genellenebilirliği artıracaktır. Ayrıca gelecekte yapılacak çalışmalarda boş zaman suçluluğunun tükenmişlik, iş doyumu, iş-yaşam dengesi, örgütsel bağlılık ve psikolojik iyi oluş gibi değişkenlerle ilişkisel ya da yapısal eşitlik modellemesi çerçevesinde incelenmesi kavramın daha derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Tüm bulgular birlikte değerlendirildiğinde, seyahat acenta çalışanlarının boş zaman suçluluğu düzeylerinin orta düzeyin altında seyrettiği ve incelenen demografik değişkenler açısından anlamlı biçimde farklılaşmadığı görülmektedir. Araştırma hipotezlerinin tamamının reddedilmesi, boş zaman suçluluğunun bu örneklemde bireysel sosyodemografik özelliklere bağlı olarak yapılaşmadığını ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle çalışanlar, boş zamanlarını sınırlı ölçüde kullanıyor olsalar dahi, bunu öz-bilinçli bir suçluluk, vicdani yük ya da ahlaki olarak deneyimlememektedir.

Sonuç olarak araştırma, seyahat acenta çalışanlarının boş zaman deneyimlerinin suçluluk ekseninde değil, daha çok sektörel normlar ve örgütsel dinamikler çerçevesinde şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Bu bulgu, turizm literatüründe boş zaman suçluluğu kavramının sektör bağlamında farklılaşabileceğini göstermesi bakımından önemli bir kuramsal açılım sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Alaeddinoğlu, F., & Can, S. A. (2007). Türk turizm sektöründe tur operatörleri ve seyahat acenteleri. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, (2), 50–66.

Altay, H., & Akgül, V. (2010). Seyahat acentaları çalışanlarının tükenmişlik düzeyi: Hatay örneği. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(14), 87–112.

Aytaç, Ö. (2002). Boş zaman üzerine kuramsal yaklaşımlar. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12(1), 231–260.

Bekman, M. (2022). Halkla ilişkiler uygulamalarında nicel araştırma yöntemi: İlişkisel tarama modeli. Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, 6(16), 238–258.

Cochran, W. G. (1977). Sampling techniques (3rd ed.). John Wiley & Sons.

Groeneveld, R. A., & Meeden, G. (1984). Measuring skewness and kurtosis. The Statistician, 33, 391–399.

Iso-Ahola, S. E., & Mannell, R. C. (2004). Work and leisure. In J. T. Haworth & A. J. Veal (Eds.), Work, leisure and well-being (pp. 199–217). Routledge.

Kabanoff, B. (1980). Work and nonwork: A review of models, methods, and findings. Psychological Bulletin, 88(1), 60–77.

Koo, J. H. (2023). American idle: An examination of leisure guilt, time use, and well-being (Doctoral dissertation, University of California, Irvine).

Kuykendall, L., Boemerman, L., & Zhu, Z. (2018). The importance of leisure for subjective well-being. In E. Diener, S. Oishi, & L. Tay (Eds.), Handbook of well-being. DEF Publishers.

Nunnally, J. C. (1967). Psychometric theory. McGraw-Hill.

Paggi, M. E., Jopp, D., & Hertzog, C. (2016). The importance of leisure activities in the relationship between physical health and well-being in a lifespan sample. Gerontology, 62, 450–458. https://doi.org/10.1159/000444415

Sert, A. (2025). Seyahat acente çalışanlarının boş zaman engellerinin incelenmesi: Ankara ili örneği (Yüksek lisans tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi).

Sonnentag, S. (2001). Work, recovery activities, and individual well-being: A diary study. Journal of Occupational Health Psychology, 6(3), 196–210.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2026). *Seyahat acentası sorgulama*. https://yatirimisletmeleruygulama.kultur.gov.tr/Acente.Web.Sorgu/Sorgu/acentesorgu

Tangney, J. P., Stuewig, J., & Mashek, D. J. (2007). Moral emotions and moral behavior. Annual Review of Psychology, 58, 345–372.

Türk, N., Batmaz, H., & Doğrusever, C. (2025). Psychometric properties of Turkish version the Rest Intolerance Scale short form. Siirt Journal of Education, 5(1), 62–74. https://doi.org/10.58667/sedder.1712764

Araştırma Makalesi / Research Article

Seyahat Acenta Çalışanlarının Boş Zaman Suçluluğu Düzeylerinin Demografik Değişkenlere Göre Değerlendirilmesi

Evaluation of Leisure Crime Levels Among Travel Agency Employees According to Demographic Variables

Halise Dilek SEVİN

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.447

Geliş/Received: 20/02/2026	Kabul/Accepted: 18/05/2026

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Leisure time is an area of life that enables individuals to renew themselves physically and psychologically and is closely related to life satisfaction and subjective well-being. Beyond its restorative function, leisure is also considered an essential component of work–life balance and sustainable employee performance. While the literature frequently emphasizes that leisure time contributes positively to individual well-being, it is also argued that productivity-oriented norms and internalized work ethics in modern working life may generate ambivalent emotions during non-work time (Koo,2023, s.3-4).

The concept of "leisure guilt" refers to the discomfort, moral unease, or self-judgment individuals experience when they choose to rest rather than work or engage in activities perceived as productive. This emotional response is often associated with role expectations, work centrality, and internalized societal standards regarding efficiency and responsibility. Therefore, leisure guilt represents not only an individual psychological reaction but also a reflection of broader socio-cultural and occupational Dynamics (Koo,2023, s.6).

The tourism sector, characterized by an intense work pace, faces certain challenges stemming from irregular working hours and the intensity of face-to-face interactions (Altay& Akgül,2010, s.88). In this context, examining the leisure experiences and emotional responses of travel agency employees is important for understanding the well-being of workers in labor-intensive service sectors. While there are studies in the literature on burnout, job stress, and leisure constraints among tourism workers, empirical research focusing directly on leisure guilt is quite limited (Sonnentag, 2001, s.196;

The purpose of this study is therefore to determine the levels of leisure guilt among travel agency employees and to examine whether these levels differ significantly according to various demographic variables.

Methods

The research was designed as a quantitative study, and the survey technique was used as the data collection method. The data collection instrument consisted of two sections. The first section included questions regarding participants' demographic characteristics (gender, age, leisure time). The second section consisted of scale items aimed at measuring the level of leisure guilt. Participation in the study was voluntary, and respondents were informed about the confidentiality and anonymity of their responses.

Descriptive statistics were calculated to determine the general tendency and distribution of leisure guilt levels. Prior to hypothesis testing, the data were examined in terms of normality and suitability for parametric analysis. To examine whether leisure guilt differed according to demographic variables, independent samples t-tests and one-way analysis of variance (ANOVA) were conducted. The statistical significance level was set at $p < .05$. Within this framework, seven hypotheses were developed to test whether leisure guilt levels differed significantly based on the specified demographic variables.

Results and Discussion

The findings indicate that travel agency employees have low levels of leisure guilt. The scale mean being below the midpoint suggests that participants do not experience a pronounced sense of guilt when engaging in leisure activities. This result implies that employees generally perceive leisure time as legitimate and necessary rather than as a deviation from work-related responsibilities.

The analyses further revealed that leisure guilt levels did not differ significantly according to gender ($p = 0.401$), age ($p = 0.329$), marital status ($p = 0.568$), educational status ($p = 0.412$), department worked in ($p = 0.248$), daily working hours ($p = 0.361$), and weekly leisure time ($p = 0.447$) ($p > 0.05$). Accordingly, all hypotheses developed within the scope of the study were rejected.

These findings indicate that leisure guilt demonstrates a relatively homogeneous structure among travel agency employees and is not shaped by demographic distinctions. Rather than individual demographic characteristics, sectoral working conditions and organizational culture may play a more decisive role in shaping employees' perceptions of leisure. The absence of significant differences across working time variables also suggests that limited leisure availability does not automatically translate into higher guilt levels, highlighting the importance of subjective interpretation of leisure rather than its quantitative duration.

In conclusion, the findings reveal that leisure guilt among travel agency employees exhibits a structure largely independent of demographic variables. Therefore, employees' leisure experiences should be evaluated within the broader framework of sectoral and organizational dynamics. The study contributes to the limited body of research on leisure guilt in tourism and provides a basis for developing employee well-being policies that promote healthier work–life integration in the sector.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

Antagonistic Personality And Cybersecurity Awareness: The Mediating Role of Mindfulness And Social Media Addiction

Antagonistik Kişilik ve Siber Güvenlik Farkındalığı: Bilinçli Farkındalık ve Sosyal Medya Bağımlılığının Aracı Rolü

Kağan KIRCABURUN[1], İbrahim DUMAN[2] & Emrah EMİRTEKİN[3]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.448

Geliş/Received: 20/02/2026	Kabul/Accepted: 25/04/2026

Abstract

As social media becomes increasingly embedded in everyday life, understanding who remains vulnerable to cyber threats — and why — has become a pressing concern. This study examined whether antagonistic personality traits (narcissism, Machiavellianism, and psychopathy) undermine cybersecurity awareness (CSA) directly or through two psychological pathways: reduced mindfulness and heightened social media addiction (SMA). Using path analysis in a sample of 330 active social media users (47.6% female; Mage = 44.36), we tested these associations in the total sample and separately by gender. Results revealed a pattern of indirect, gender-specific effects. Psychopathy was the only trait with a significant direct effect on CSA, and this emerged exclusively among women. Narcissism and Machiavellianism operated indirectly — via SMA and mindfulness, respectively — yet neither produced a significant total effect on CSA, suggesting that self-enhancing and strategic cognitive tendencies partially offset their risk-related pathways. Mindfulness emerged as a protective factor, directly predicting higher CSA among men and indirectly through reduced SMA across the full sample. These findings conceptualize CSA as a psychologically complex outcome shaped by competing personality-driven processes, with meaningfully different risk profiles for men and women.

Keywords: *Cybersecurity, mindfulness, social media, antagonistic personality, social media addiction.*

Öz

Sosyal medyanın gündelik yaşama giderek daha fazla entegre olması, kullanıcıların siber güvenlik farkındalığına (SGF) yönelik kaygıları artırmış ve güvenli çevrimiçi davranışlarla ilişkili bireysel düzeydeki psikolojik faktörlerin belirlenmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu çalışmada, antagonistik kişilik özellikleri (narsisizm, Makyavelizm ve psikopati), bilinçli farkındalık, sosyal medya bağımlılığı (SMA) ve SGF arasındaki doğrudan ve dolaylı ilişkiler incelenmiştir. Veriler, aktif sosyal medya kullanan yetişkinlerden oluşan bir örneklemden (N = 330; %47.6 kadın; Mage = 44.36) geçerliği kanıtlanmış özbildirim ölçekleri kullanılarak toplanmıştır. Yol analizi sonuçları, psikopatinin yalnızca kadınlarda SGF ile negatif yönde ilişkili olduğunu göstermiştir. Bilinçli farkındalık, toplam örneklemde SMA aracılığıyla SGF ile anlamlı bir dolaylı ilişki sergilerken, bilinçli farkındalık ile SGF arasındaki doğrudan pozitif ilişki yalnızca erkeklerde ortaya çıkmıştır. Makyavelizm, hem toplam örneklemde hem de erkek

[1] **Sorumlu Yazar/Corresponding author**: Dr. Öğr. Üyesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Fakültesi, Düzce Üniversitesi, Düzce, Türkiye, kircaburunkagan@gmail.com

[2] Dr. Öğr. Üyesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Fakültesi, Düzce Üniversitesi, Düzce, Türkiye, ibrahimduman@duzce.edu.tr

[3] Dr. Öğr. Üyesi, Veri Bilimi ve Analitiği Bölümü, Bilgisayar ve Bilişim Bilimleri Fakültesi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, Türkiye, emrah.emirtekin@cbu.edu.tr

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Kırcaburun, K., Duman, İ. & Emirtekin, E. (2026). Antagonistic Personality And Cybersecurity Awareness: The Mediating Role of Mindfulness And Social Media Addiction. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 10(3), 1506-1523.

alt örnekleminde bilinçli farkındalık aracılığıyla SGF ile dolaylı ve negatif yönde ilişkili bulunmuş; ancak bu dolaylı yol anlamlı bir toplam etkiye dönüşmemiştir. Benzer biçimde, narsisizm toplam örneklemde SMA aracılığıyla SGF ile negatif bir dolaylı ilişki göstermiş, ancak SGF üzerindeki genel etkisi anlamlı değildir. Bu bulgular, kişilik özellikleri, bilinçli farkındalık ve SMA'nın siber güvenlik farkındalığı ile ilişkilerinin karmaşık ve cinsiyete özgü yollar üzerinden şekillendiğini ortaya koymakta ve daha güvenli çevrimiçi davranışlara yönelik önemli çıkarımlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Siber güvenlik, bilinçli farkındalık, sosyal medya, antagonistik kişilik, sosyal medya bağımlılığı*

1. INTRODUCTION

Over the past decade, rapid advances in information technologies have profoundly reshaped daily life and accelerated global internet use, largely driven by the increasing accessibility of digital tools and the growing demand for online connectivity (Hong et al., 2023). Despite this widespread digital engagement, a substantial proportion of users remain insufficiently informed about online risks, commonly referred to as cyber threats or hazards (Akter et al., 2025). Many individuals lack even basic knowledge of how to protect their devices and personal data, and in extreme cases, this deficiency reflects a near absence of cybersecurity awareness, leaving users unlikely to adopt even minimal protective measures (Hong et al., 2023).

Cybersecurity awareness (CSA) can be defined as the extent to which individuals understand the importance of information security and recognize their responsibility to apply appropriate security practices to protect organizational data and network systems (Shaw et al., 2009). Prior research indicates that limited awareness of cyber risks is widespread and extends beyond technical contexts to everyday digital behaviors, such as mobile application use and information sharing on social media platforms (Arpaci et al., 2025). Importantly, malicious actors tend to target users with lower levels of CSA, as such individuals constitute the most vulnerable points of entry due to both software vulnerabilities and security gaps arising from unintentional user behavior (Akter et al., 2025; Hong et al., 2023). Collectively, these considerations suggest that CSA should be conceptualized not merely as a technical skill, but as a behavioral and psychological construct shaped by individual differences (Seki et al., 2023).

Despite growing interest in the psychological determinants of CSA, several notable gaps remain in the literature. First, empirical evidence based on adult samples from Western countries is still limited, with much of the existing research relying on student populations or non-Western contexts, thereby constraining the generalizability of current findings (Corallo et al., 2022). Second, although personality traits have been increasingly recognized as relevant antecedents of digital risk-related behaviors (Seki et al., 2023), the role of the Dark Triad — narcissism, Machiavellianism, and psychopathy — which share antagonism as a common interpersonal core (Jonason & Webster, 2010; Simpson & Schermer, 2026), remains underexplored in relation to CSA. Although these traits are traditionally referred to as the Dark Triad, the present study adopts the theoretically neutral term antagonistic personality traits to emphasize their shared interpersonal core — characterized by callousness, manipulativeness, and disregard for others — rather than implying a moral judgment (Chester et al., 2025).

Moreover, little is known about the psychological mechanisms through which such traits may influence CSA. The present study addresses this gap by drawing on a self-regulation framework: antagonistic traits are theorized to impair the deliberate, effortful processing that protective cybersecurity behavior requires, both directly and through two downstream regulatory mechanisms — reduced mindfulness and heightened social media addiction (SMA) — each of which further erodes attentional control and self-regulatory capacity in digital environments (Durak, 2019; Seki et al., 2023). This impairment is expected to operate through both cognitive processes (e.g., diminished risk awareness and reduced attention to security cues) and behavioral tendencies (e.g., increased engagement in risky online practices), ultimately leading to lower levels of cybersecurity awareness.

1.1. Antagonistic personality and cybersecurity awareness

Personality plays a significant role in understanding cybersecurity-related behaviors (Shappie et al., 2020). Previous research has examined the Big Five personality traits in relation to cybersecurity behavior; however, there is no clear consensus regarding which traits are most influential (Naga et al., 2024). Existing evidence suggests that broader personality structure is meaningfully associated with

cybersecurity behaviors, with conscientiousness and openness emerging as particularly relevant traits (Shappie et al., 2020). Beyond the Big Five framework, trait emotional intelligence is positively related to CSA (Seki et al., 2023). Nevertheless, despite growing interest in dispositional predictors, the potential role of antagonistic personality characteristics has received comparatively little empirical attention in the cybersecurity literature.

The antagonistic traits (also known as the Dark Triad) framework comprises three related subclinical personality dimensions: narcissism, Machiavellianism, and psychopathy (Jonason & Webster, 2010). Narcissism involves inflated self-perceptions and includes both antagonistic tendencies toward others and agentic self-enhancement processes (Orth et al., 2024), whereas Machiavellianism reflects strategic manipulation combined with a cynical and distrustful view of others (Razmus et al., 2024). Psychopathy is commonly described as a multidimensional construct characterized by antisocial behavior, interpersonal manipulation, emotional callousness, and impulsive or erratic lifestyles (Forth et al., 2022). In the cybersecurity domain, in particular, antagonistic traits have predominantly been examined as predictors of cyber misconduct and attacks against others or organizations, rather than as individual risk factors for susceptibility to cyber victimization (Jones et al., 2021). However, a small number of research indicates that individuals with higher levels of antagonistic personality traits may also be more susceptible to online crime victimization (Stiff & Reeves, 2024). This heightened susceptibility to victimization may stem from an underlying deficit in protective cognitive frameworks, specifically in how these individuals perceive and respond to digital threats.

Individuals high in antagonistic traits may exhibit lower levels of cybersecurity awareness due to dispositional characteristics that undermine careful risk evaluation and self-regulatory control (Babakr & Fatahi, 2023). Machiavellian and psychopathic tendencies are often associated with instrumental thinking, overconfidence, and reduced concern for potential negative consequences (Sekścińska & Rudzinska-Wojciechowska, 2020), which may lead such individuals to underestimate cyber risks or ignore recommended security practices. Similarly, narcissistic individuals' inflated self-perceptions and sense of invulnerability may foster unrealistic optimism regarding their ability to avoid online threats (Brunzel, 2021), reducing motivation to engage in protective behaviors. Collectively, these traits may weaken attentional vigilance and precautionary decision-making in digital environments, thereby increasing susceptibility to cyber risks (Fenz et al., 2014). This body of evidence supports the inclusion of all three antagonistic traits—narcissism, Machiavellianism, and psychopathy—as independent predictors in the present model, as each is theoretically linked to the attentional and motivational deficits that underlie reduced cybersecurity awareness. Consequently, we expect antagonistic personality traits to inversely associate with CSA.

1.2. The mediating role of mindfulness

Mindfulness can be defined as a relatively stable individual tendency to maintain attentive awareness of present-moment experiences in daily life (Brown & Ryan, 2003). It involves both awareness and attention, which are closely intertwined processes whereby attention selects and sustains specific stimuli within the broader field of awareness (Brown & Ryan, 2003). From this perspective, mindfulness reflects a state of being mentally alert and actively engaged with ongoing internal and external events, rather than operating on automatic pilot (Tomlinson et al., 2018). In the context of cybersecurity, higher levels of mindfulness may enhance individuals' ability to notice potential digital threats, reflect on their online actions, and respond more deliberately to security-related cues. By promoting conscious attention and reducing mindless or habitual behaviors, mindfulness can play a protective role in preventing security violations and risky online practices (Seki et al., 2023).

Personality traits play a central role in shaping individuals' capacity for mindful awareness. Antagonistic personality traits can theoretically be expected to show inverse associations with mindfulness, as these traits are largely characterized by self-centeredness, emotional detachment, and instrumental interpersonal styles that conflict with mindful awareness (Jonason & Webster, 2010). One of the core functions of mindfulness involves reducing ego-driven processing and increasing sensitivity to present-moment experiences beyond the self, which may weaken tendencies toward self-enhancement and entitlement commonly observed in narcissism (Carlson, 2013). In line with this reasoning, empirical evidence suggests that narcissistic traits are consistently negatively related to mindfulness, indicating

that heightened self-focus may hinder mindful attention to others and the environment (Ganster et al., 2025). Similarly, Machiavellianism, which reflects strategic manipulation and low interpersonal trust, has been shown to exhibit a moderate negative association with mindfulness, possibly because mindful awareness is incompatible with calculative and exploitative social orientations (Yuan et al., 2020).

Moreover, mindfulness may function as a regulatory buffer for more severe antisocial tendencies. For example, among individuals high in psychopathy, higher levels of mindfulness have been linked to reduced antisocial behavior, suggesting that mindful attention may partially offset impulsivity and callousness typically associated with psychopathic traits (Bronchain et al., 2019). Extending this regulatory perspective, mindfulness has been reported to partially mediate the association between emotional intelligence and cybersecurity awareness (Seki et al., 2023), while emotional intelligence itself tends to be inversely related to antagonistic traits (Michels & Schulze, 2021). Taken together, these findings position mindfulness as a key psychological mechanism through which antagonistic personality characteristics may indirectly undermine cybersecurity awareness. Accordingly, individuals with elevated levels of antagonistic traits are expected to exhibit lower mindfulness, which may subsequently compromise their capacity to maintain adequate cybersecurity awareness. This supports the inclusion of mindfulness as the first mediator in the present model: antagonistic traits are expected to suppress mindful attention, which in turn reduces the deliberate, security-oriented processing that underlies higher CSA.

1.3. The mediating role of social media addiction

Social media addiction (SMA) refers to excessive and compulsive engagement with social media that interferes with daily functioning and negatively affects individuals' psychological well-being (Andreassen & Pallesen, 2014). Although SMA is shaped by multiple factors, personality traits have consistently been identified as key predictors of maladaptive social media use (Brand et al., 2019). In this regard, a growing body of evidence links antagonistic traits to higher levels of SMA. Specifically, narcissism and Machiavellianism have been shown to relate to SMA indirectly through cyberstalking behaviors (Kircaburun et al., 2018), whereas psychopathy has demonstrated a direct association with SMA (Demircioğlu & Köse, 2021). Taken together, these findings suggest that the self-centered, manipulative, and impulsive characteristics inherent in antagonistic traits may foster excessive and uncontrolled social media engagement, thereby increasing vulnerability to SMA.

Beyond dispositional risk factors, SMA can be linked to self-regulatory deficits, with mindfulness acting as a protective resource that may buffer the pathway from antagonistic traits–related self-control impairments to excessive social media use. Empirical evidence indicates that mindfulness mediates the relationship between trait emotional intelligence and SMA, even after controlling for depression and rumination (Kircaburun et al., 2019). Moreover, mindfulness has been shown to relate to SMA both directly and indirectly through enhanced attention control and reduced fear of missing out (Chang et al., 2023). By strengthening impulse regulation and reducing stress and anxiety, mindfulness may help individuals disengage from habitual and compulsive social media use, thereby lowering vulnerability to SMA (You & Liu, 2022). Taken together, these findings support the expectation that mindfulness mediates the relationship between antagonistic traits and SMA.

Despite growing interest in problematic technology use, empirical research directly linking SMA to CSA remains limited. Existing evidence from related domains suggests that higher levels of internet addiction among employees are associated with poorer information security behaviors, particularly through heightened impulsivity and reduced planning capacity (Hadlington, 2017). Complementary findings among student samples also indicate that mindfulness-based awareness is more strongly associated with improved security behaviors when internet addiction is low, whereas elevated addictive use may attenuate these benefits (Chen et al., 2021). Together, these findings imply that addictive patterns of online engagement—such as SMA—may undermine cybersecurity awareness by exacerbating impulsive responding and weakening self-regulation, highlighting the importance of addressing problematic use to enhance cybersecurity-related outcomes. This supports the inclusion of SMA as the second mediator in the present model: through its links to impulsivity and weakened self-regulation, SMA provides a behavioral pathway through which both antagonistic traits and reduced mindfulness may ultimately translate into lower cybersecurity awareness.

1.4. The role of gender

Prior research has documented notable gender differences across the key psychological constructs examined in the present study. Men consistently report higher levels of antagonistic personality traits compared to women (Craker & March, 2016; Muris et al., 2017). Gender-based differences have also been observed in mindfulness, with women scoring higher on the observing dimension, whereas men tend to report higher levels of acting with awareness (Alispahic & Hasanbegovic-Anic, 2017). In contrast, women have been found to exhibit higher levels of SMA (Kircaburun et al., 2018, 2019). Moreover, evidence from occupational settings suggests that women may report lower cybersecurity self-efficacy and engage in riskier cybersecurity behaviors than men (Anwar et al., 2017).

Beyond these empirical observations, the inclusion of gender in the model is also theoretically grounded in established psychological frameworks. From a social role theory perspective (Koenig & Eagly, 2014), gendered socialization processes shape individuals' behavioral tendencies, self-regulatory capacities, and risk-related decision-making patterns, which may influence how personality traits are expressed and translated into technology-related behaviors. Similarly, social cognitive theory (Bandura, 2002) posits that self-efficacy beliefs and behavioral regulation are partially shaped by socially constructed experiences, suggesting that men and women may differ in how they regulate their engagement with digital environments. These theoretical perspectives imply that gender is not merely a demographic control variable but a meaningful moderator that can alter the strength and direction of relationships among personality, mindfulness, SMA, and CSA. These systematic gender differences across all key constructs in the model—personality traits, mindfulness, SMA, and CSA—justify testing the proposed pathways separately for men and women, as pooled analyses may obscure gender-specific mechanisms that are theoretically and practically meaningful.

Consequently, the present study hypothesized that antagonistic traits would be negatively associated with CSA, both directly and indirectly through mindfulness and SMA. In addition, a serial mediation pathway was proposed in which antagonistic traits influence CSA sequentially via mindfulness and SMA. To account for potential gender-related differences, the proposed model was tested in the total sample as well as separately for men and women, while statistically controlling for age.

1.5. Hypotheses

Based on the theoretical arguments outlined above, the following hypotheses were formulated:

H1: Antagonistic personality traits (narcissism, Machiavellianism, and psychopathy) will be negatively associated with CSA.

H2: Antagonistic personality traits will be negatively associated with mindfulness.

H3: Antagonistic personality traits will be positively associated with SMA.

H4: Mindfulness will be positively associated with CSA.

H5: Mindfulness will be negatively associated with SMA.

H6: SMA will be negatively associated with CSA.

H7: Mindfulness will mediate the negative association between antagonistic personality traits and CSA (antagonistic traits → mindfulness → CSA).

H8: SMA will mediate the negative association between antagonistic personality traits and CSA (antagonistic traits → SMA → CSA).

H9: The above pathways will differ in magnitude or significance between men and women.

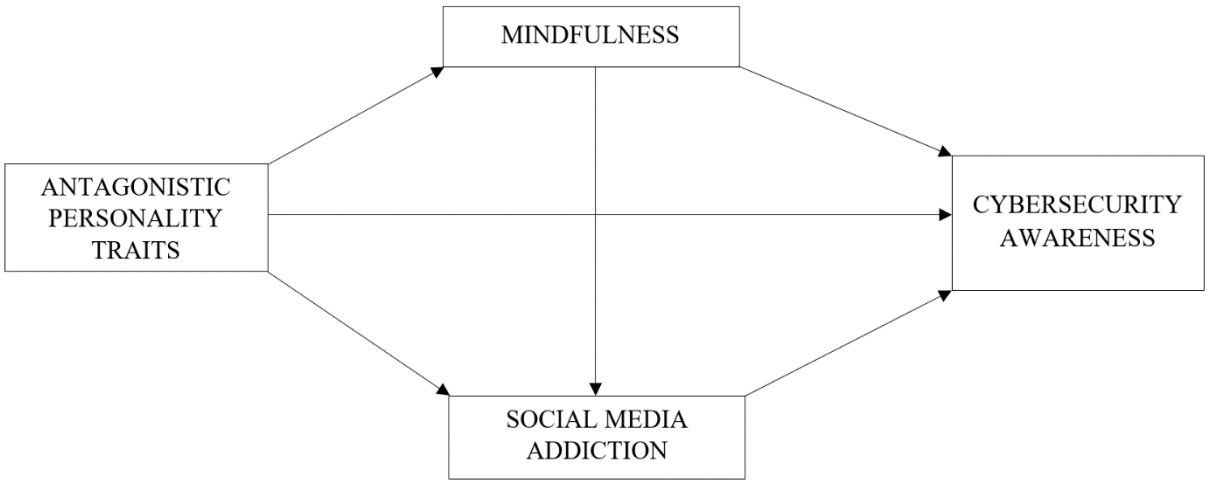

Figure 1. Theoretical model

2. METHODS

2.1. Participants and procedure

Participants were recruited through Prolific (prolific.com), a well-established and widely validated online participant recruitment platform that has been extensively used in behavioral and social science research (Peer et al., 2022). Prolific's data quality and sample representativeness have been empirically validated across multiple independent studies, with research consistently demonstrating that Prolific samples yield higher data quality, greater demographic diversity, and more replicable findings compared to both student convenience samples and alternative crowdsourcing platforms such as Amazon Mechanical Turk (Palan & Schitter, 2018; Peer et al., 2022). The final analytic sample consisted of 330 adults who indicated current use of social media platforms (47.6% female; Mage = 44.36, SDage = 13.94), with participant ages ranging from 19 to 80 years. Prior to participation, all respondents provided electronic informed consent by confirming that they had reviewed and understood the study information. Ethical approval for the study was obtained from the appropriate institutional review board, and all procedures were conducted in compliance with the ethical principles outlined in the Declaration of Helsinki.

2.2. Measures

At the outset of the survey, respondents reported basic demographic characteristics, including gender, age, country of residence, daily time spent using social media, and the social media platforms they used most frequently (see Table 1). Following the demographic section, participants completed a series of standardized self-report instruments assessing cybersecurity awareness (CSA), antagonistic personality characteristics, mindfulness, and social media addiction (SMA).

Cybersecurity Awareness Scale (CSAS): Participants' cybersecurity awareness was assessed using the CSAS (Arpaci et al., 2025). The scale comprises three subdimensions: confidentiality (8 items; e.g., "I do not share personal information such as my full name, birth date, and address on social media."), trust (6 items; e.g., "I am aware that sharing personal information on social media can pose risks such as identity theft and cyberbullying."), and privacy (5 items; e.g., "I am cautious about accepting video or voice call requests from people I do not know on social media."). All items are rated on a 5-point Likert scale ranging from 1 (never) to 5 (always). The scale demonstrated acceptable to good internal consistency, with Cronbach's alpha (α) value of .84 for the total scale. Reliability estimates for the subscales were .66 for confidentiality, .86 for trust, and .61 for privacy. Given that the CSAS had not been validated among English-speaking samples, a confirmatory factor analysis (CFA) was performed, and the results indicated acceptable to good fit indices. ($\chi^2 = 421.29$, df = 163, $p < .01$, RMSEA = .07, 90% CI [.06, .08], SRMR = .06, CFI = .87, GFI = .88).

Bergen Social Media Addiction Scale (BSMAS): The unidimensional BSMAS (Andreassen et al., 2016) was employed to assess social media addiction. The instrument comprises six items (e.g., "I felt an urge to use social media more and more."), which are rated on a five-point Likert scale ranging from 1 (never) to 5 (always). The BSMAS has been extensively applied in prior research to measure a range of technology-related behavioral addictions. In the present sample, reliability analysis demonstrated satisfactory internal consistency (α = .88).

Mindful Attention Awareness Scale (MAAS): The Mindful Attention Awareness Scale (MAAS; Brown & Ryan, 2003) was used to assess mindfulness. The scale consists of 15 items (e.g., "I find it difficult to stay focused on what's happening in the present"), rated on a six-point Likert scale ranging from 1 (almost always) to 6 (almost never). Higher scores reflect greater levels of mindful attention and awareness. In the present sample, the scale demonstrated excellent internal consistency, with Cronbach's α coefficient of .92.

Dark Triad Dirty Dozen Scale (DTDD): The DTDD (Jonason & Webster, 2010) was used to assess antagonistic personality characteristics. This self-report measure assesses three core personality traits: narcissism (e.g., "I tend to seek prestige or status."), Machiavellianism (e.g., "I tend to exploit others for my own benefit."), and psychopathy (e.g., "I tend to be unconcerned about the moral implications of my actions."). Each trait is measured with four items, and responses are provided on a nine-point Likert-type scale ranging from 1 (strongly disagree) to 9 (strongly agree). Reliability analyses in the current sample indicated satisfactory internal consistency for narcissism (α = .87), Machiavellianism (α = .86), and psychopathy (α = .84), supporting the reliability of the scale.

Table 1. Participants' demographic characteristics

Variable		**N**	**%**
Gender			
	Men	173	52.4
	Women	157	47.6
Country			
	United Kingdom	140	42.4
	United States of America	123	37.3
	Canada	53	16.1
	South Africa	14	4.2
Daily use			
	Between 1-3 hours	160	48.5
	Between 0-1 hour	65	19.7
	Between 3-5 hours	56	17.0
	Between 5-7 hours	23	7.0
	I rarely use social media	13	3.9
	More than 7 hours	13	3.9
Platforms most used			
	YouTube	79	23.9
	Facebook	68	20.6
	Instagram	50	15.2
	Tiktok	46	13.9
	Whatsapp	36	10.9
	X (Twitter)	29	8.8
	Reddit	13	3.9
	Other	9	2.7

2.3. Data analytic strategy

Prior to conducting the primary analyses, the data were subjected to a series of preliminary screening procedures. Univariate normality was evaluated by inspecting skewness and kurtosis statistics. Descriptive statistics and bivariate correlation analyses were also performed to examine variable distributions and initial interrelationships, supporting the suitability of the data for subsequent parametric analyses. In addition, gender-related differences were tested using independent-samples t-

tests. To address the potential influence of common method variance, Harman's single-factor test was applied to determine whether a single latent factor accounted for a disproportionate share of variance across the measured constructs.

Model adequacy was evaluated using a combination of absolute and incremental fit indices, namely the comparative fit index (CFI), goodness-of-fit index (GFI), root mean square error of approximation (RMSEA), and standardized root mean square residual (SRMR). The interpretation of these indices followed established conventions in structural modeling research. Specifically, CFI and GFI values equal to or exceeding .90 were taken to reflect an acceptable level of model fit, whereas values of .95 or higher were considered indicative of a good fit. SRMR values below .08 were regarded as demonstrating satisfactory fit. With respect to RMSEA, values up to .08 were interpreted as acceptable, while values falling between .08 and .10 were viewed as indicative of a marginal yet defensible fit, particularly in the context of relatively complex models and larger sample sizes, in line with prior methodological recommendations (Byrne, 2010; Hu & Bentler, 1999; Kline, 2016).

Path analysis was employed to test the hypothesized direct and indirect relationships among antagonistic personality traits, mindfulness, social media addiction, and cybersecurity awareness (see Figure 1). Indirect pathways were evaluated using bias-corrected bootstrap procedures with 10,000 resampling iterations, with statistical significance determined via 95% confidence intervals. Furthermore, multi-group path analyses were conducted to examine whether the relationships varied as a function of gender. All analyses were performed using SPSS (Version 26) and AMOS (Version 24).

Table 2. Mean scores, standard deviations, and Pearson's correlations of the study variables (N=330)

	1	2	3	4	5	6
Cybersecurity awareness	-					
Social media addiction	-.27***	-				
Mindfulness	.27***	-.43***	-			
Narcissism	-.16**	.39***	-.22***	-		
Machiavellianism	-.24***	.35***	-.34***	.53***	-	
Psychopathy	-.24***	.18**	-.34***	.31***	.60***	-
Gender	-.06	-.05	.16**	.04	.13*	.17**
Age	.09	-.34***	.18**	-.18**	-.15**	-.00
Mean score	4.30	2.01	4.18	3.45	3.02	2.70
Standard deviation	.42	.82	.88	1.80	1.76	1.66
Skewness	-1.14	.75	-.22	.34	.59	1.11
Kurtosis	3.41	.06	-.21	-.83	-.74	.72

Note. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

2.4. Ethical approval

The conceptual framework of this study, the administration of data collection instruments, as well as the data collection, analysis, and interpretation processes were conducted in full compliance with ethical principles. ANKAD Editorial Board bears no responsibility for any potential ethical violations; all responsibility rests solely with the authors. I hereby declare that this study has not been submitted to any other academic publication venue for evaluation outside of ANKAD. All rules stipulated within the scope of the "Directive on Scientific Research and Publication Ethics of Higher Education Institutions" have been fully observed in this study. None of the actions defined under the second section of the Directive, entitled "Acts Contrary to Scientific Research and Publication Ethics", were committed. Ethical approval for this research was obtained from the Düzce University Rectorate Ethics Committee at its meeting dated 22/01/2026, meeting number 01, with decision number 2026/37.

3. RESULTS

3.1. Descriptive statistics

Table 2 summarizes the descriptive statistics along with Pearson correlation coefficients among the study variables. Cybersecurity awareness (CSA) demonstrated a positive association with mindfulness ($r = .27$, $p < .001$), while exhibiting negative associations with social media addiction (SMA) ($r = -.27$, $p <$

.001), narcissism (r = −.16, p < .01), Machiavellianism (r = −.24, p < .001), and psychopathy (r = −.24, p < .001). In addition, SMA showed an inverse relationship with mindfulness (r = −.43, p < .001) and positive relationships with narcissism (r = .39, p < .001), Machiavellianism (r = .35, p < .001), and psychopathy (r = .18, p < .01). Lastly, mindfulness was negatively associated with narcissism (r = −.22, p < .001), Machiavellianism (r = −.34, p < .001), and psychopathy (r = −.34, p < .001).

Gender differences across the study variables were assessed using independent-samples t-tests (coded as women = 1, men = 2), with detailed results not presented in tabular form. The analyses indicated that male participants scored significantly higher than female participants on Machiavellianism (t[328] = −2.40, p < .05), psychopathy (t[328] = −3.08, p < .01), and mindfulness (t[328] = −3.01, p < .01). Although female participants exhibited higher mean levels of CSA and SMA, these differences did not attain statistical significance.

3.2. Common method bias

In line with the guidelines proposed by Podsakoff et al. (2024), potential common method variance was assessed using Harman's single-factor test. Accordingly, an exploratory factor analysis was conducted on all study variables using principal component analysis with varimax rotation, constraining the extraction to a single factor. The results showed that the single factor accounted for 21.79% of the total variance, indicating that common method bias is unlikely to represent a serious concern for the validity of the findings.

3.3. Model testing

For the overall sample, the model demonstrated an acceptable fit to the data (χ^2 = 35.87, df = 15, p < .01, RMSEA = .06, 90% CI [.04, .09], SRMR = .03, CFI = .97, GFI = .99). Comparable fit indices were observed in the male subsample (χ^2 = 29.45, df = 12, p < .01, RMSEA = .09, 90% CI [.05, .13], SRMR = .04, CFI = .97, GFI = .97) as well as in the female subsample (χ^2 = 21.89, df = 12, p < .05, RMSEA = .07, 90% CI [.02, .12], SRMR = .04, CFI = .97, GFI = .97). indicating an overall satisfactory model fit across groups.

Table 3 summarizes the standardized total, direct, and indirect effects estimated in the path analysis. Mindfulness exhibited a significant indirect positive association with CSA in the total sample (β = .07, p < .01; 95% CI [.02, .13]) and a strong direct association with CSA among men (β = .36, p < .001; 95% CI [.15, .53]). Psychopathy showed a significant negative direct effect on CSA in the female subsample (β = −.32, p < .05; 95% CI [-.54, -.08]). Narcissism was indirectly associated with CSA via SMA in the total sample (β = −.06, p < .05; 95% CI [-.13, -.02]); however, its overall (total) effect on CSA was not statistically significant. Likewise, Machiavellianism demonstrated a significant indirect association with CSA via mindfulness among men (β = −.19, p < .01; 95% CI [-.36, -.05]) and total sample (β = −.07, p < .01; 95% CI [-.15, -.02]), whereas its total effect on CSA did not reach statistical significance.

H1 (direct negative associations between antagonistic traits and CSA) received partial support: psychopathy was directly and negatively associated with CSA among women only, whereas narcissism and Machiavellianism showed no significant direct effects. H2 (antagonistic traits negatively associated with mindfulness) was supported for narcissism and Machiavellianism in the total sample and male subsample, but not for psychopathy. H3 (antagonistic traits positively associated with SMA) was supported for narcissism and Machiavellianism, but not for psychopathy. H4 (mindfulness positively associated with CSA) was supported directly among men and indirectly via SMA in the total sample. H5 (mindfulness negatively associated with SMA) was supported across samples. H6 (SMA negatively associated with CSA) was supported in the total sample only. H7 (mindfulness mediating antagonistic traits–CSA) was partially supported for Machiavellianism via mindfulness in men and the total sample. H8 (SMA mediating antagonistic traits–CSA) was partially supported for narcissism via SMA in the total sample. H9 (gender moderation) was supported, with several pathways differing meaningfully between men and women.

Table 3. Standardized estimates of total, direct, and indirect effects on cybersecurity awareness for overall sample and men and women.

	Effect (S.E.)		
	All Sample (N=330)	Men (N=173)	Women (N=157)
Narcissism ➔ CSA (total effect)	-.09 (.09)	.01 (.13)	-.20 (.11)
➔ CSA (direct effect)	-.03 (.09)	.07 (.13)	-.14 (.11)
➔ SMA ➔ CSA (indirect effect)	-.06** (.03)	-.06 (.05)	-.06 (.04)
Machiavellianism ➔ CSA (total effect)	-.10 (.11)	-.12 (.16)	-.02 (.14)
➔ CSA (direct effect)	-.03 (.10)	.07 (.13)	-.02 (.15)
➔ Mindfulness ➔ CSA (indirect effect)	-.07** (.03)	-.19** (.08)	.00 (.03)
Psychopathy ➔ CSA (total effect)	-.19* (.09)	-.14 (.13)	-.29* (.11)
➔ CSA (direct effect)	-.18 (.09)	-.08 (.13)	-.32* (.11)
➔ CSA (indirect effect)	-.01 (.03)	-.06 (.06)	.03 (.04)
Mindfulness ➔ CSA (total effect)	.19* (.08)	.43*** (.09)	-.04 (.10)
➔ CSA (direct effect)	.11 (.08)	.36*** (.09)	-.10 (.11)
➔ SMA ➔ CSA (indirect effect)	.07** (.03)	.08 (.05)	.05 (.03)

Note. CSA = Cybersecurity awareness; SMA = Social media addicton. Only the significant indirect effects are shown in the table. *p < .05, **p < .01, ***p < .001.

As depicted in Figure 2, the specified path model accounted for a substantial proportion of variance in CSA (R^2 = .16). In addition, the personality-related predictors included in the model explained notable levels of variance in mindfulness (R^2 = .15) and SMA (R^2 = .29). Notably, the model demonstrated greater explanatory power for mindfulness (R^2 = .22), SMA (R^2 = .42), and CSA (R^2 = .26) in the male subsample relative to the female subsample.

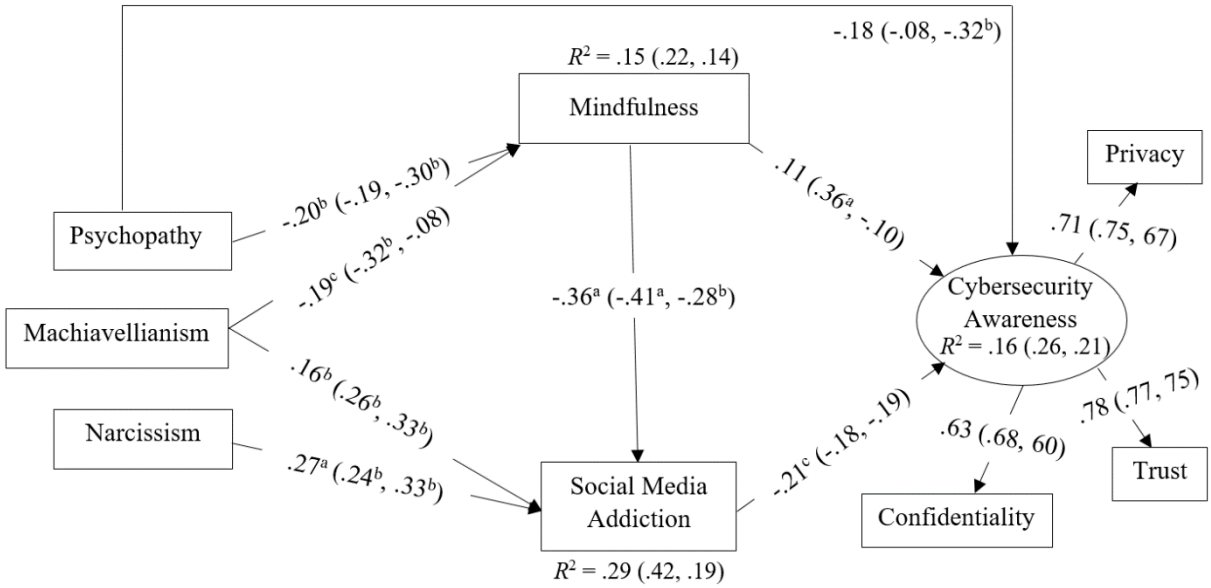

Figure 2. Final model of the significant path coefficients

Note. Latent constructs in the model are represented by circles, while observed indicators are illustrated as rectangles. Standardized path estimates are presented for the total sample outside the brackets;

estimates for men and women are reported on the left and right sides of the brackets, respectively. For presentation purposes, several paths were omitted from the figure. Specifically, non-significant associations as well as covariances among the error terms of the control, independent, and mediator variables are not displayed. cp < .05, bp < .01, ap < .001

4. DISCUSSION AND CONCLUSION

Rather than reflecting purely technical knowledge or skills, cybersecurity awareness (CSA) appears to be a behavioral and psychological construct that is closely intertwined with individual differences (Seki et al., 2023). The present study investigated the mechanisms underlying CSA using a path model. More specifically, the role of mindfulness and social media addiction (SMA) between antagonistic personality traits and CSA was examined among Western adults.

Partially consistent with expectations, psychopathy was directly and negatively associated with CSA only among women. Although the total effect of psychopathy on CSA was significant in the overall sample, neither direct nor indirect effects reached statistical significance when all participants were considered together. This pattern may be attributable to the absence of a theoretically relevant explanatory mechanism in the tested model that could capture the behavioral pathways through which psychopathy operates. H1 was therefore partially supported for psychopathy. The most parsimonious explanation is that psychopathic traits—impulsivity, callousness, and indifference to risk—disrupt the attentional vigilance that protective cybersecurity behavior requires, and this disruption is more pronounced in women because emotional processing deficits associated with psychopathy are expressed differently across genders (Forth et al., 2022; Pinheiro et al., 2024). The key limitation here is that the present model did not include behavioral mediators such as risk-taking propensity or security compliance, which likely capture the mechanisms through which psychopathy operates. Future studies should therefore incorporate objective behavioral measures of security practice—such as password hygiene or phishing click rates—to clarify whether the gender asymmetry reflects differential emotional processing, behavioral tendencies, or both.

Turning to H1 and H8 for narcissism; Narcissism showed an indirect negative association with CSA via SMA, yet its total effect on CSA was non-significant. The best-supported explanation for this suppression pattern is that grandiose narcissism carries competing influences: it elevates SMA through self-promotional motives (a risk-enhancing pathway), while simultaneously instilling overconfidence and perceived digital competence that attenuate the impact of compulsive social media use on security vigilance (Hepper et al., 2022; Jonason & Webster, 2010). A key limitation is that the present study did not measure these self-enhancing cognitions directly, making it impossible to confirm their buffering role. Future research should include measures of digital self-efficacy and perceived invulnerability to cyberthreats alongside narcissism, so that the compensatory mechanism can be tested rather than inferred.

Regarding H1 and H7 for Machiavellianism; Machiavellianism demonstrated a significant indirect negative association with CSA via mindfulness among men and in the total sample, yet its total effect did not reach significance. The suppression pattern here mirrors that of narcissism but operates through a different pathway: Machiavellian individuals score lower on mindfulness, which reduces security-oriented attention, but their characteristic strategic vigilance and goal-directed information processing lead them to attend to cybersecurity threats when it serves their instrumental interests—effectively neutralising the mindfulness deficit at the level of observed behaviour (Blötner & Bergold, 2022; Muris et al., 2017). The limitation is that the present model cannot disentangle these competing processes without including a measure of instrumental threat appraisal. Future research should incorporate context-specific vigilance scales to test whether Machiavellian individuals selectively attend to cyber risks that threaten their personal goals, which would directly account for the null total effect. Taken together, psychopathy appeared to be the most consistent antagonistic personality risk factor for CSA, because it lacks the cognitive compensatory resources observed in narcissism and Machiavellianism.

With respect to H4 and H7; Mindfulness was directly and positively associated with CSA among men and indirectly associated with CSA via SMA in the total sample, but showed no direct effect among women or in the total sample. The primary explanation is that mindfulness operates as a proximal cognitive resource—heightening situational awareness, strengthening impulse control, and enabling

deliberate rather than habitual online behaviour (Tomlinson et al., 2018)—and among men, these attentional benefits translate directly into security-relevant decisions without requiring the additional behavioural step of reduced social media use (Yiğit, 2025). The central limitation is that the model did not include cognitive mediators such as risk perception or security-related self-efficacy, which are the most plausible proximal mechanisms through which mindfulness acts on CSA (Ji et al., 2018). Future studies should therefore test a model in which mindfulness predicts CSA sequentially via attentional control and risk perception, and should examine whether this pathway is moderated by gender.

Addressing H6; SMA was negatively associated with CSA in the total sample, but this association did not reach significance in either gender subsample. Consistent with prior research on internet addiction and security behaviour (Chen et al., 2021; Hadlington, 2017), the most defensible interpretation is that compulsive social media engagement depletes attentional resources, promotes impulsive responding, and erodes the self-regulatory capacity needed to notice and act on cybersecurity cues (Wegmann et al., 2020)—a process that operates across the population but is not strong enough to be detected within gender-stratified subgroups of the present sample size. The principal limitation is statistical: with approximately 156 participants per subsample, the study was likely underpowered to detect the smaller within-gender effect of SMA on CSA. Future studies should recruit larger gender-balanced samples (minimum n = 200 per group based on power estimates for small-to-medium path coefficients) and pre-register gender-stratified SMA analyses to test whether the null subsample results reflect a genuine moderating role of gender or simply insufficient power.

Several limitations of the present study should be acknowledged. First, the use of a cross-sectional design restricts any causal interpretation of the observed associations among antagonistic personality traits, mindfulness, social media addiction, and cybersecurity awareness (CSA). Longitudinal or experimental designs would be necessary to clarify the temporal ordering of these relationships. Second, all variables were assessed using self-report measures, which may be subject to response biases such as social desirability or inaccurate self-perceptions, particularly in the context of cybersecurity-related behaviors. Third, although the model captured multiple psychological and behavioral pathways, it did not include alternative explanatory mechanisms such as risk perception, cybersecurity self-efficacy, or actual security practices, which may be especially relevant for understanding gender-specific effects. Finally, the generalizability of the findings may be limited by the characteristics of the sample, and future studies should attempt to replicate the model across different cultural contexts and occupational groups to strengthen external validity.

Despite these limitations, the present study contributes to the growing literature on cybersecurity awareness by demonstrating that CSA is shaped by a complex interplay of antagonistic personality traits, mindfulness, and social media addiction. The findings indicate that narcissism and Machiavellianism exert indirect and competing influences on CSA through behavioral and cognitive pathways, whereas psychopathy emerges as the most consistent antagonistic personality–related risk factor for lower cybersecurity awareness when traits are considered jointly. Moreover, mindfulness appears to function as a protective factor for CSA, particularly among men, while social media addiction operates as a general risk factor at the population level rather than within gender-specific groups. Taken together, these results highlight the importance of moving beyond simple bivariate associations and highlight the value of integrative models that account for both risk-enhancing and risk-mitigating processes. Such an approach may inform more targeted and psychologically informed interventions aimed at improving cybersecurity awareness in digitally intensive environments.

REFERENCES

Akter, S., Uddin, M. R., Sajib, S., Lee, W. J. T., Michael, K., & Hossain, M. A. (2025). Reconceptualizing cybersecurity awareness capability in the data-driven digital economy. Annals of Operations Research, 350(2), 673-698. https://doi.org/10.1007/s10479-022-04844-8

Alispahic, S., & Hasanbegovic-Anic, E. (2017). Mindfulness: Age and gender differences on a Bosnian sample. Psychological Thought, 10(1), 155-166. https://doi.org/10.5964/psyct.v10i1.224

Andreassen, C. S., Billieux, J., Griffiths, M. D., Kuss, D. J., Demetrovics, Z., Mazzoni, E., & Pallesen, S. (2016). The relationship between addictive use of social media and video games and symptoms

of psychiatric disorders: A large-scale cross-sectional study. Psychology of Addictive Behaviors, 30(2), 252-262. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/adb0000160

Andreassen, C. S., & Pallesen, S. (2014). Social network site addiction-an overview. Current Pharmaceutical Design, 20(25), 4053-4061. https://doi.org/10.2174/13816128113199990616

Anwar, M., He, W., Ash, I., Yuan, X., Li, L., & Xu, L. (2017). Gender difference and employees' cybersecurity behaviors. Computers in Human Behavior, 69, 437-443. https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.12.040

Arpaci, I., Aslan, O., & Oner, I. E. (2025). Cybersecurity Awareness Scale (CSAS) for social media users: Development, validity and reliability study. Information Development, e02666669251336562. https://doi.org/10.1177/02666669251336562

Babakr, Z., & Fatahi, N. (2023). Risk-taking Behaviour: The role of Dark Triad traits, impulsivity, sensation seeking and adverse childhood experience. Acta Informatica Medica, 31(4), 292-299. https://doi.org/10.5455/aim.2023.31.292-299

Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An agentic perspective. Annual Review of Psychology, 52(1), 1-26. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.1

Blötner, C., & Bergold, S. (2022). To be fooled or not to be fooled: Approach and avoidance facets of Machiavellianism. Psychological Assessment, 34(2), 147-158. https://doi.org/10.1037/pas0001069

Brand, M., Wegmann, E., Stark, R., Müller, A., Wölfling, K., Robbins, T. W., & Potenza, M. N. (2019). The Interaction of Person-Affect-Cognition-Execution (I-PACE) model for addictive behaviors: Update, generalization to addictive behaviors beyond internet-use disorders, and specification of the process character of addictive behaviors. Neuroscience & Biobehavioral Reviews, 104, 1-10. https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2019.06.032

Bronchain, J., Monié, B., Becquié, S., Chabrol, H., & Raynal, P. (2019). To better understand the link between psychopathy and antisocial behavior: Moderation by dispositional mindfulness. Psychopathology, 52(3), 191-197. https://doi.org/10.1159/000499663

Brown, K. W., & Ryan, R. M. (2003). The benefits of being present: Mindfulness and its role in psychological well-being. Journal of Personality and Social Psychology, 84(4), 822-848. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.84.4.822

Brunzel, J. (2021). Overconfidence and narcissism among the upper echelons: A systematic literature review. Management Review Quarterly, 71(3), 585-623. https://doi.org/10.1007/s11301-020-00194-6

Byrne, B. M. (2010). Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming (2nd ed.). New York: Routledge.

Carlson, E. N. (2013). Overcoming the barriers to self-knowledge: Mindfulness as a path to seeing yourself as you really are. Perspectives on Psychological Science, 8(2), 173-186. https://doi.org/10.1177/1745691612462584

Chang, H., Meng, X., Li, Y., Liu, J., Yuan, W., Ni, J., & Li, C. (2023). The effect of mindfulness on social media addiction among Chinese college students: A serial mediation model. Frontiers in Psychiatry, 14, e1087909. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2023.1087909

Chen, Y. T., Shih, W. L., Lee, C. H., Wu, P. L., & Tsai, C. Y. (2021). Relationships among undergraduates' problematic information security behavior, compulsive internet use, and mindful awareness in Taiwan. Computers & Education, 164, e104131. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2021.104131

Chester, D. S., Lynam, D. R., & Miller, J. D. (2025). It is past time to abandon the term “dark” as a descriptor of antagonistic traits. Journal of Psychopathology and Clinical Science, 134(7), 691–692. https://doi.org/10.1037/abn0001024

Corallo, A., Lazoi, M., Lezzi, M., & Luperto, A. (2022). Cybersecurity awareness in the context of the Industrial Internet of Things: A systematic literature review. Computers in Industry, 137, e103614. https://doi.org/10.1016/j.compind.2022.103614

Craker, N., & March, E. (2016). The dark side of Facebook®: The Dark Tetrad, negative social potency, and trolling behaviours. Personality and Individual Differences, 102, 79-84. https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.06.043

Demircioğlu, Z. I., & Köse, A. G. (2021). Effects of attachment styles, dark triad, rejection sensitivity, and relationship satisfaction on social media addiction: A mediated model. Current Psychology, 40(1), 414-428. https://doi.org/10.1007/s12144-018-9956-x

Durak, H. Y. (2019). Human factors and cybersecurity in online game addiction: An analysis of the relationship between high school students' online game addiction and the state of providing personal cybersecurity and representing cyber human values in online games. Social Science Quarterly, 100(6), 1984-1998. https://doi.org/10.1111/ssqu.12693

Fenz, S., Heurix, J., Neubauer, T., & Pechstein, F. (2014). Current challenges in information security risk management. Information Management & Computer Security, 22(5), 410-430. https://doi.org/10.1108/IMCS-07-2013-0053

Forth, A., Sezlik, S., Lee, S., Ritchie, M., Logan, J., & Ellingwood, H. (2022). Toxic relationships: The experiences and effects of psychopathy in romantic relationships. International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 66(15), 1627-1658. https://doi.org/10.1177/0306624X211049187

Ganster, F. M., Schwartz, K., Voracek, M., & Tran, U. S. (2025). Narcissism and mindfulness: A preregistered systematic review and three-level meta-analysis. Personality and Individual Differences, 246, e113299. https://doi.org/10.1016/j.paid.2025.113299

Hadlington, L. (2017). Human factors in cybersecurity; examining the link between Internet addiction, impulsivity, attitudes towards cybersecurity, and risky cybersecurity behaviours. Heliyon, 3(7), e00346. https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2017.e00346

Hepper, E. G., Ellett, L., Kerley, D., & Kingston, J. L. (2022). Are they out to get me? Individual differences in nonclinical paranoia as a function of narcissism and defensive self-protection. Journal of Personality, 90(5), 727-747. https://doi.org/10.1111/jopy.12693

Hong, W. C. H., Chi, C., Liu, J., Zhang, Y., Lei, V. N. L., & Xu, X. (2023). The influence of social education level on cybersecurity awareness and behaviour: A comparative study of university students and working graduates. Education and Information Technologies, 28(1), 439-470. https://doi.org/10.1007/s10639-022-11121-5

Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal, 6(1), 1-55. https://doi.org/10.1080/10705519909540118

Ji, M., Yang, C., Li, Y., Xu, Q., & He, R. (2018). The influence of trait mindfulness on incident involvement among Chinese airline pilots: The role of risk perception and flight experience. Journal of Safety Research, 66, 161-168. https://doi.org/10.1016/j.jsr.2018.07.005

Jonason, P. K., & Webster, G. D. (2010). The dirty dozen: A concise measure of the dark triad. Psychological Assessment, 22(2), 420-432. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0019265

Jones, D. N., Padilla, E., Curtis, S. R., & Kiekintveld, C. (2021). Network discovery and scanning strategies and the dark triad. Computers in Human Behavior, 122, e106799. https://doi.org/10.1016/j.chb.2021.106799

Kircaburun, K., Griffiths, M. D., & Billieux, J. (2019). Trait emotional intelligence and problematic online behaviors among adolescents: The mediating role of mindfulness, rumination, and depression. Personality and Individual Differences, 139, 208-213. https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.11.024

Kircaburun, K., Jonason, P. K., & Griffiths, M. D. (2018). The Dark Tetrad traits and problematic social media use: The mediating role of cyberbullying and cyberstalking. Personality and Individual Differences, 135, 264-269. https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.07.034

Kline, R. B. (2016). Principles and Practice of Structural Equation Modeling (4th ed.). Guilford Press.

Koenig, A. M., & Eagly, A. H. (2014). Evidence for the social role theory of stereotype content: Observations of groups' roles shape stereotypes. Journal of Personality and Social Psychology, 107(3), 371-392. http://dx.doi.org/10.1037/a0037215

Michels, M., & Schulze, R. (2021). Emotional intelligence and the dark triad: A meta-analysis. Personality and Individual Differences, 180, e110961. https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.110961

Muris, P., Merckelbach, H., Otgaar, H., & Meijer, E. (2017). The malevolent side of human nature: A meta-analysis and critical review of the literature on the dark triad (narcissism, Machiavellianism, and psychopathy). Perspectives on Psychological Science, 12(2), 183-204. https://doi.org/10.1177/1745691616666070

Naga, J. F,, Tinamisan, A. C., Maluya, M. O., Panal, A. D., & Tupac, T. A. (2024). Investigating the relationship between personality traits and information security awareness. International Journal of Computing and Digital Systems, 16(1), 1233-1246. http://dx.doi.org/10.12785/ijcds/160191

Orth, U., Krauss, S., & Back, M. D. (2024). Development of narcissism across the life span: A meta-analytic review of longitudinal studies.Psychological Bulletin, 150(6), 643–665. https://doi.org/10.1037/bul0000436

Palan, S., & Schitter, C. (2018). Prolific.ac—A subject pool for online experiments. Journal of Behavioral and Experimental Finance, 17, 22–27. https://doi.org/10.1016/j.jbef.2017.12.004

Peer, E., Rothschild, D., Gordon, A., Evernden, Z., & Damer, E. (2022). Data quality of platforms and panels for online behavioral research. Behavior Research Methods, 54(4), 1643–1662. https://doi.org/10.3758/s13428-021-01694-3

Pinheiro, M., Gonçalves, R. A., & Cunha, O. (2024). Emotional processing and psychopathy among women: A systematic review. Deviant Behavior, 45(10), 1366-1390. https://doi.org/10.1080/01639625.2023.2295527

Podsakoff, P. M., Podsakoff, N. P., Williams, L. J., Huang, C., & Yang, J. (2024). Common method bias: It's bad, it's complex, it's widespread, and it's not easy to fix. Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior, 11(1), 17-61. https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-110721-040030

Razmus, W., Grabner-Kraeuter, S., & Adamczyk, G. (2024). Counterfeit brands and Machiavellianism: Consequences of counterfeit use for social perception. Journal of Retailing and Consumer Services, 76, e103579. https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2023.103579

Seki, T., Çimen, F., & Dilmaç, B. (2023). The effect of emotional intelligence on cyber security: The mediator role of mindfulness. Bartın University Journal of Faculty of Education, 12(1), 190-199. https://doi.org/10.14686/buefad.1040614

Sekścińska, K., & Rudzinska-Wojciechowska, J. (2020). Individual differences in Dark Triad traits and risky financial choices. Personality and Individual Differences, 152, e109598. https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.109598

Shappie, A. T., Dawson, C. A., & Debb, S. M. (2020). Personality as a predictor of cybersecurity behavior. Psychology of Popular Media, 9(4), 475–480. https://doi.org/10.1037/ppm0000247

Shaw, R. S., Chen, C. C., Harris, A. L., & Huang, H. J. (2009). The impact of information richness on information security awareness training effectiveness. Computers & Education, 52(1), 92-100. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2008.06.011

Stiff, C., & Reeves, M. (2024). Careful when you click? How the dark triad of personality can influence the likelihood of online crime victimization. The Journal of Psychology, 158(3), 238-256. https://doi.org/10.1080/00223980.2023.2286451

Tomlinson, E. R., Yousaf, O., Vittersø, A. D., & Jones, L. (2018). Dispositional mindfulness and psychological health: A systematic review. Mindfulness, 9(1), 23-43. https://doi.org/10.1007/s12671-017-0762-6

Wegmann, E., Müller, S. M., Turel, O., & Brand, M. (2020). Interactions of impulsivity, general executive functions, and specific inhibitory control explain symptoms of social-networks-use disorder: An experimental study. Scientific Reports, 10(1), e3866. https://doi.org/10.1038/s41598-020-60819-4

Yiğit, M. F. (2025). Investigating the role of mindful awareness as an antecedent of university students' cyber security behaviors. Journal of Learning and Teaching in Digital Age, 10(2), 156-169. https://doi.org/10.53850/joltida.1569182

You, C., & Liu, Y. (2022). The effect of mindfulness on online self-presentation, pressure, and addiction on social media. Frontiers in Psychology, 13, e1034495. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1034495

Yuan, G., Liu, Z., & An, Y. (2020). Machiavellianism, mindfulness and cyberbullying among Chinese junior high school students: The mediating role of empathy. Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma, 29(9), 1047-1058. https://doi.org/10.1080/10926771.2019.1667467

Araştırma Makalesi / Research Article

Antagonistic Personality And Cybersecurity Awareness: The Mediating Role of Mindfulness And Social Media Addiction

Antagonistik Kişilik ve Siber Güvenlik Farkındalığı: Bilinçli Farkındalık ve Sosyal Medya Bağımlılığının Aracı Rolü

Kağan KIRCABURUN, İbrahim DUMAN & Emrah EMİRTEKİN

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.448

Geliş/Received: 20/02/2026	Kabul/Accepted: 25/04/2026

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Giriş

Son on yılda bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, gündelik yaşamı köklü biçimde dönüştürmüş ve internet kullanımını küresel ölçekte artırmıştır. Dijital araçlara erişimin kolaylaşması ve çevrimiçi bağlantıya yönelik artan talep, bireylerin sosyal medya, mobil uygulamalar ve çevrimiçi hizmetlerle daha yoğun etkileşim kurmasına yol açmıştır (Hong et al., 2023). Ancak bu yaygın dijital katılıma rağmen, kullanıcıların önemli bir bölümü çevrimiçi riskler ve siber tehditler konusunda yeterli bilgiye sahip değildir (Akter et al., 2025). Temel düzeyde güvenlik bilgisi eksikliği, bireylerin cihazlarını ve kişisel verilerini korumaya yönelik en basit önlemleri dahi almamasına neden olmakta ve bu durum siber güvenlik farkındalığının (SGF) ciddi biçimde zayıfladığını göstermektedir (Hong et al., 2023).

Siber güvenlik farkındalığı, bireylerin bilgi güvenliğinin önemini kavrama ve uygun güvenlik uygulamalarını hayata geçirme sorumluluğunu üstlenme düzeyi olarak tanımlanmaktadır (Shaw et al., 2009). Önceki çalışmalar, SGF'nin yalnızca teknik bilgiyle sınırlı olmadığını; mobil uygulama kullanımı ve sosyal medyada bilgi paylaşımı gibi gündelik dijital davranışlarla da yakından ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Arpaci et al., 2025). Özellikle düşük SGF düzeyine sahip bireyler, hem yazılımsal açıklar hem de istemeden gerçekleştirilen riskli davranışlar nedeniyle siber saldırganlar için en kırılgan hedefleri oluşturmaktadır (Akter et al., 2025; Hong et al., 2023). Bu bağlamda SGF, teknik bir beceriden ziyade bireysel farklılıklar tarafından şekillenen davranışsal ve psikolojik bir yapı olarak ele alınmalıdır (Seki et al., 2023).

Literatürde SGF'nin psikolojik belirleyicilerine yönelik ilgi giderek artsa da önemli boşluklar devam etmektedir. Özellikle Batı ülkelerinde yetişkin örneklemlerle yürütülen çalışmalar sınırlıdır ve mevcut bulgular çoğunlukla öğrenci ya da Batı dışı örneklemlere dayanmaktadır (Corallo et al., 2022). Ayrıca kişilik özelliklerinin dijital risk davranışlarıyla ilişkisi bilinse de, antagonistik kişilik özelliklerinin (narsisizm, Makyavelizm ve psikopati) SGF ile ilişkisi ve bu ilişkinin altında yatan psikolojik mekanizmalar yeterince incelenmemiştir. Bu çalışma, öz-düzenleme ve davranışsal çerçevelerden hareketle, bilinçli farkındalık (mindfulness) ve sosyal medya bağımlılığını (SMA) antagonistik kişilik özellikleri ile SGF arasındaki ilişkide aracı değişkenler olarak ele almaktadır (Durak, 2019; Seki et al., 2023).

Yöntem

Araştırmanın örneklemi, davranış bilimleri alanında yaygın olarak kullanılan Prolific platformu aracılığıyla toplanmıştır. Çalışmaya sosyal medya kullandığını belirten 330 yetişkin katılmıştır (%47.6

kadın; Mage = 44.36, SD = 13.94; yaş aralığı = 19–80). Katılımcılardan çevrimiçi bilgilendirilmiş onam alınmış ve çalışma etik kurul onayı ile Helsinki Bildirgesi ilkelerine uygun olarak yürütülmüştür.

Veri toplama sürecinde siber güvenlik farkındalığı, antagonistik kişilik özellikleri, bilinçli farkındalık ve sosyal medya bağımlılığını ölçen standart özbildirim ölçekleri kullanılmıştır. SGF, Arpaci et al. (2025) tarafından geliştirilen Siber Güvenlik Farkındalığı Ölçeği ile değerlendirilmiştir. Sosyal medya bağımlılığı Bergen Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği (Andreassen et al., 2016) ile, bilinçli farkındalık Mindful Attention Awareness Scale (Brown & Ryan, 2003) ile ve antagonistik kişilik özellikleri Dark Triad Dirty Dozen ölçeği (Jonason & Webster, 2010) ile ölçülmüştür. Tüm ölçekler kabul edilebilir ya da yüksek iç tutarlılık değerleri göstermiştir.

Veri analizi sürecinde tanımlayıcı istatistikler, korelasyon analizleri ve yapısal yol analizi uygulanmıştır. Dolaylı etkiler, 10.000 bootstrap örneklemesi ile test edilmiştir. Ayrıca model, cinsiyete göre çoklu grup analiziyle incelenmiş ve yaş değişkeni kontrol edilmiştir. Analizler SPSS 26 ve AMOS 24 programları kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Bulgular ve Sonuç

Korelasyon analizleri, SGF'nin bilinçli farkındalık ile pozitif; sosyal medya bağımlılığı, narsisizm, Makyavelizm ve psikopati ile negatif ilişkili olduğunu göstermiştir. Bilinçli farkındalık antagonistik kişilik özellikleriyle negatif, sosyal medya bağımlılığı ise pozitif yönde ilişkili bulunmuştur. Erkekler Makyavelizm, psikopati ve bilinçli farkındalıkta daha yüksek puanlar alırken, kadınların SGF ve SMA puanları daha yüksek olmasına rağmen bu farklar istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Yol analizi sonuçları, modelin genel örneklem ve cinsiyet alt gruplarında kabul edilebilir uyum değerlerine sahip olduğunu göstermiştir. Psikopati, yalnızca kadınlarda SGF'yi doğrudan ve negatif yönde yordamıştır. Narsisizm SGF'yi SMA üzerinden, Makyavelizm ise bilinçli farkındalık üzerinden dolaylı olarak etkilemiştir; ancak bu dolaylı etkiler toplam etkiye yansımamıştır. Bilinçli farkındalık erkeklerde SGF ile güçlü bir doğrudan ilişki göstermiştir. Model, SGF'deki varyansın %16'sını açıklamıştır.

Bu çalışma, siber güvenlik farkındalığının teknik bilgiden öte, bireysel psikolojik özelliklerle yakından ilişkili bir yapı olduğunu göstermektedir (Seki et al., 2023). Bulgular, antagonistik kişilik özellikleri içinde psikopatinin SGF açısından en tutarlı risk faktörü olduğunu ortaya koymuştur. Psikopatinin özellikle kadınlarda SGF'yi doğrudan azaltması, cinsiyete özgü psikolojik ve davranışsal süreçlerin önemine işaret etmektedir (Pinheiro et al., 2024).

Narsisizm ve Makyavelizmin SGF üzerindeki dolaylı etkileri, bu kişilik özelliklerinin hem risk artırıcı hem de dengeleyici yönleri olabileceğini düşündürmektedir. Narsistik bireylerin aşırı özgüveni ve Makyavelist bireylerin stratejik dikkati, düşük bilinçli farkındalık ya da yüksek SMA'nın olumsuz etkilerini kısmen telafi ediyor olabilir (Hepper et al., 2022; Blötner & Bergold, 2022). Bu durum, yalnızca toplam etkilere odaklanmanın yanıltıcı olabileceğini göstermektedir.

Bilinçli farkındalık, özellikle erkeklerde SGF için güçlü bir koruyucu faktör olarak öne çıkmıştır. SMA ise genel örneklemde SGF'yi olumsuz etkilemiş, ancak cinsiyete göre ayrıldığında bu etki zayıflamıştır. Bu bulgular, SMA'nın cinsiyetten bağımsız genel bir risk faktörü olabileceğini düşündürmektedir (Hadlington, 2017; Chen et al., 2021).

Sonuç olarak, bu çalışma SGF'nin antagonistik kişilik özellikleri, bilinçli farkındalık ve sosyal medya bağımlılığı arasındaki karmaşık etkileşimler yoluyla şekillendiğini göstermektedir. Bulgular, siber güvenlik müdahalelerinde yalnızca teknik eğitime değil, psikolojik süreçleri hedefleyen bütüncül yaklaşımlara da ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

Lise Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığı ve Matematik Umutsuzluğunun Mesleki Kararsızlık Üzerindeki Yordayıcı Etkisi

The Predictive Effects of Internet Addiction and Mathematics Hopelessness on Career Indecision in High School Students

Zübeyde ER[1] & Ayça AKIN[2] Selçuk ALKAN[3]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.467

Geliş/Received: 07/03/2026	Kabul/Accepted: 18/05/2026

Öz

Bu çalışmanın amacı, lise öğrencilerinin internet bağımlılığı ve matematik umutsuzluğunun mesleki kararsızlıkları üzerindeki yordayıcı etkisini incelemektir. Araştırma, nicel araştırma yaklaşımı kapsamında ilişkisel tarama modeliyle yürütülmüştür. Çalışma grubu, 2024–2025 öğretim yılında Türkiye'nin güneyinde yer alan bir ilde öğrenim gören ve maksimum çeşitleme yöntemiyle farklı tür ve sosyoekonomik düzeydeki okullardan belirlenen 560 lise öğrencisinden oluşmaktadır. Veriler, internet bağımlılığı, matematik umutsuzluğu ve mesleki kararsızlığını ölçen standart ölçekler aracılığıyla toplanmış; ilişkisel ve yordayıcı analizlerle değerlendirilmiştir. Bulgular, internet bağımlılığı ve matematik umutsuzluğunun mesleki kararsızlığı ile anlamlı ve pozitif ilişkiler içinde olduğunu ve her iki değişkenin de mesleki kararsızlığı anlamlı düzeyde yordadığını ortaya koymuştur. Ayrıca, cinsiyet ve sınıf düzeyine bağlı olarak değişkenlerde anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Bu çalışma, internet bağımlılığı ve matematik umutsuzluğunu birlikte ele alarak lise öğrencilerinin mesleki karar verme süreçlerini açıklayan bütüncül bir model sunmakta ve kariyer rehberliği ile eğitim politikalarına yönelik kanıta dayalı katkılar sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *İnternet Bağımlılığı, matematik umutsuzluğu, mesleki kararsızlık.*

Abstract

The purpose of this study is to examine the predictive effect of high school students' internet addiction and mathematics hopelessness on their career indecision. The research was conducted using a quantitative approach within a correlational survey design. The study group consisted of 560 high school students enrolled in a province located in the southern region of Türkiye during the 2024–2025 academic year and selected through maximum variation sampling from schools representing different types and socioeconomic levels. Data were collected using relevant measurement instruments and analyzed through parametric statistical methods. The findings revealed that internet addiction and mathematics hopelessness had significant and positive relationships with career indecision, and that both variables significantly predicted career indecision. In addition, significant differences were identified according to gender and grade level. By addressing internet addiction and mathematics hopelessness together,

1 **Sorumlu Yazar/Corresponding Author,** Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, Adana, Türkiye. zbeyde-er@windowslive.com

2Antalya Belek Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Antalya, Türkiye.aycaakin07@gmail.com

3 Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Hatay, Türkiye, selcukal0144@gmail.com

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Er, Z., Akın, A. & Alkan, S. (2026). Lise Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığı ve Matematik Umutsuzluğunun Mesleki Kararsızlık Üzerindeki Yordayıcı Etkisi. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 10(3), 1524-1541.

this study presents a holistic model explaining high school students' career decision-making processes and provides evidence-based implications for career guidance practices and educational policies.

Keywords: *Internet Addiction, mathematics hopelessness, career indecision.*

1. GİRİŞ

1.1. Mesleki Karar Verme Kuramları

Mesleki kararsızlığı, bireyin kariyer seçeneklerini tanıma, kendine ilişkin ilgi, değer ve yeteneklerini değerlendirme, alternatifleri karşılaştırma ve bilinçli kararlar alma kapasitesindeki yetersizlikleri ifade eden çok boyutlu bir psikolojik yapıdır. Bu çalışmada ölçüm aracı olarak mesleki karar envanteri kullanılmış olup söz konusu envanter mesleki kararsızlığı ölçmektedir. Dolayısıyla çalışma boyunca "mesleki kararsızlık" kavramı temel değişken olarak kullanılmakta; "mesleki karar verme süreci" ve "mesleki karar verme yetkinliği" ise bu kararsızlığın kuramsal arka planını açıklamak amacıyla başvurulan üst kavramlar olarak ele alınmaktadır. Bu kavramın kuramsal temelleri, Gati, Krausz ve Osipow'un (1996) mesleki karar verme güçlükleri modeline dayanmaktadır. Özellikle lise dönemi, bireyin bilişsel olgunluğunun arttığı, kimlik gelişiminin hızlandığı ve geleceğe yönelik mesleki yönelimlerin belirginleştiği kritik bir gelişim evresi olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemde mesleki kararsızlık; bilişsel süreçler, duygusal düzenleme becerileri, öz-yeterlilik inançları ve çevresel destek sistemlerinin etkileşimiyle şekillenmektedir (Adachi, 2004).

Alan yazında mesleki karar verme süreci sıklıkla Sosyal Bilişsel Kariyer Kuramı (SCCT) çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu kurama göre bireylerin kariyer gelişimi, öz-yeterlilik inançları ve çıktı beklentileri arasındaki dinamik etkileşim yoluyla açıklanmaktadır. Öz-yeterlilik, bireyin belirli bir görevi başarıyla yerine getirebileceğine dair algısını ifade ederken; çıktı beklentileri, bu davranışların hangi sonuçlara yol açacağına ilişkin bilişsel değerlendirmeleri kapsamaktadır (Ali vd., 2005; Ali & Saunders, 2008). Bu iki yapı arasındaki etkileşim, bireyin kariyerle ilgili ilgi alanlarını, hedeflerini ve karar verme davranışlarını doğrudan etkilemektedir (Gore & Leuwerke, 2000).

Öz-yeterlilik düzeyinin düşük olması durumunda, özellikle ergen bireylerde mesleki karar verme sürecinde kararsızlık, kaçınma davranışları ve belirsizlikle başa çıkmada yetersizlikler ortaya çıkabilmektedir. Bu durum, bireylerin kariyer seçeneklerini değerlendirme süreçlerini zorlaştırmakta ve mesleki kararsızlığını uzatabilmektedir (Ali & Saunders, 2008). Bununla birlikte, duygusal zekâ ve öz-düzenleme becerilerinin bu süreçte önemli bir düzenleyici rol üstlendiği görülmektedir. Duygusal farkındalığı ve düzenleme kapasitesi yüksek olan bireyler, belirsizlik içeren karar durumlarında daha işlevsel başa çıkma stratejileri geliştirebilmekte ve daha tutarlı kariyer hedefleri oluşturabilmektedir (Luo vd., 2021; Segal vd., 2002).

Mesleki karar verme süreci, bireyin önceki öğrenme deneyimleriyle de yakından ilişkilidir. Başarı yaşantıları, model alma yoluyla öğrenme, sosyal ikna ve duygusal-fizyolojik durumlar, öz-yeterlilik ve çıktı beklentilerinin gelişiminde belirleyici rol oynamaktadır. Özellikle genç bireylerde bu öğrenme deneyimleri, kariyer ilgi alanlarının oluşmasını ve hedeflerin yapılandırılmasını doğrudan etkilemektedir (Byars-Winston & Rogers, 2019; Fouad & Smith, 1996; Mejia & Gushue, 2011).

Lise döneminde mesleki kararsızlık yalnızca bireysel özelliklerle değil, aynı zamanda çevresel destek sistemleriyle de yakından ilişkilidir. Aile, öğretmenler, akranlar ve okul temelli kariyer rehberliği uygulamaları, bireyin kendine olan güvenini ve geleceğe yönelik beklentilerini şekillendirmektedir. Algılanan sosyal destek düzeyinin yüksek olması, öğrencilerin belirsizlikle başa çıkma kapasitelerini artırmakta ve mesleki karar verme süreçlerini daha işlevsel hale getirmektedir (Ali vd., 2005; Patton & Creed, 2001). SCCT çerçevesinde değerlendirildiğinde, çevresel destekler ve engeller, öz-yeterlilik ve çıktı beklentileri üzerinde dolaylı etkiler oluşturarak kariyer ilgi alanlarını ve hedeflerini yönlendirmektedir (Lv vd., 2022; Sevilla & Rangel, 2022).

Mesleki kararsızlık, kariyer uyum yetkinlikleri ile de güçlü bir ilişki içerisindedir. Kariyer uyumu, bireyin değişen koşullara uyum sağlama, yeni fırsatları değerlendirme ve belirsizlik karşısında esneklik gösterebilme kapasitesini ifade etmektedir. Kariyer uyumu düşük olan ergenlerin stres, kaygı ve umutsuzluk düzeylerinin daha yüksek olduğu; bu durumun mesleki kararsızlığı daha karmaşık hale getirdiği belirtilmektedir (Fabian, 2000; Savickas & Porfeli, 2012). Bu bağlamda, lise çağında sunulan

kariyer rehberliği hizmetlerinin yalnızca bilgi aktarmaya değil, öğrencilerin uyum, öz-yeterlilik ve duygusal dayanıklılık becerilerini geliştirmeye odaklanması gerektiği vurgulanmaktadır.

Araştırmalar, mesleki kararsızlığın sosyoekonomik düzey, kültürel bağlam ve demografik özellikler gibi çevresel değişkenlere duyarlı olduğunu göstermektedir. Farklı kültürel ve coğrafi bağlamlarda yürütülen çalışmalar, öz-yeterlilik ve çıktı beklentilerinin kariyer hedeflerine dönüşme biçiminin bağlama göre değişebildiğini ortaya koymaktadır (Dickinson, 2007; Fouad & Smith, 1996). Ayrıca, azınlık grupları ve dezavantajlı popülasyonlar için ayrımcılık algılarının mesleki karar verme süreçlerini olumsuz etkileyebileceği ve bu durumun kuramsal mekanizmalar arasındaki ilişkileri dönüştürebileceği ifade edilmektedir (Conkel-Ziebell vd., 2019; Mejia & Gushue, 2011).

Sonuç olarak, mesleki kararsızlığı; bilişsel, duygusal ve çevresel bileşenlerin etkileşimiyle şekillenen karmaşık bir yapıdır. SCCT çerçevesinde ele alındığında, öz-yeterlilik inançları ve çıktı beklentileri, çevresel desteklerle birlikte bireylerin kariyer ilgi alanlarını ve hedeflerini yönlendirmektedir. Bu bütüncül yapı, lise düzeyinde kariyer danışmanlığı ve rehberlik uygulamalarının geliştirilmesi için güçlü bir kuramsal zemin sunmakta ve mesleki kararsızlık süreçlerini etkileyen diğer psikososyal değişkenlerin incelenmesine yönelik gelecekteki araştırmalar için önemli bir çerçeve oluşturmaktadır.

1.2. İnternet Bağımlılığı ve Kariyer Süreçleri

İnternet bağımlılığı ile mesleki kararsızlık arasındaki ilişki, birden fazla mekanizma üzerinden işlemektedir. Bu bölümde söz konusu mekanizmalar bilişsel, akademik ve psikososyal boyutlarıyla birlikte ele alınmaktadır. İnternet bağımlılığı, bireyin internet kullanımını denetleyememesi sonucunda akademik, sosyal ve psikolojik işlevsellikte belirgin bozulmaların ortaya çıkmasıyla tanımlanan davranışsal bir bağımlılık türüdür. Ergenlik dönemi, nörogelişimsel açıdan yürütücü işlevlerden sorumlu beyin bölgelerinin olgunlaşma sürecinin devam ettiği kritik bir evre olduğundan, internet bağımlılığı açısından özel bir risk dönemi olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemde ortaya çıkan aşırı ve kontrolsüz internet kullanımı, yalnızca akademik performansı değil; aynı zamanda öz-düzenleme, öz-yeterlilik ve geleceğe yönelik mesleki kararsızlık süreçlerini de olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Ali vd., 2005; Ali & Saunders, 2008).

Nörobilimsel ve bilişsel araştırmalar, internet bağımlılığı olan ergenlerde özellikle yürütücü işlevlerle ilişkili bilişsel süreçlerde zayıflıklar görülebildiğini ortaya koymaktadır. Dikkat kontrolü, dürtü denetimi ve karar verme gibi üst düzey bilişsel işlevlerde yaşanan bu bozulmalar, bireylerin uzun vadeli sonuçları değerlendirme ve alternatifler arasında sağlıklı karşılaştırmalar yapma kapasitesini sınırlayabilmektedir. Bu sınırlılıklar, kariyer seçeneklerini değerlendirme, mesleki hedef belirleme ve planlı eylemde bulunma gibi mesleki karar verme sürecinin temel bileşenlerini doğrudan tehdit etmektedir (Gore & Leuwerke, 2000; Multon vd., 1991).

Akademik bağlamda internet bağımlılığı, düşük akademik başarı, motivasyon kaybı ve okul bağlılığında azalma ile ilişkili bulunmuştur. Öğrencilerin dikkat sürelerinin kısalması ve öğrenmeye ayrılan zamanın azalması, akademik öz-yeterlik algılarının zayıflamasına neden olabilmektedir. SCCT çerçevesinde ele alındığında, akademik öz-yeterlik ve çıktı beklentileri, bireylerin kariyer hedeflerini belirlemelerinde temel belirleyiciler arasında yer almaktadır (Fouad & Smith, 1996; Betz & Voyten, 1997). İnternet bağımlılığına bağlı akademik güçlükler, bu iki yapıyı zayıflatarak öğrencilerin mesleki seçenekleri keşfetme ve bu seçeneklere yönelik güven geliştirme süreçlerini sekteye uğratabilmekte; dolayısıyla mesleki kararsızlığını derinleştirebilmektedir (Ali vd., 2005; Ali & Saunders, 2008).

Psikososyal açıdan değerlendirildiğinde, internet bağımlılığı; duygusal dalgalanmalar, kaygı belirtileri ve öz-düzenleme güçlükleriyle ilişkili bir yapı sergilemektedir. Bu psikolojik değişkenler, bireyin kendine ilişkin değerlendirmelerini ve geleceğe yönelik beklentilerini doğrudan etkileyerek mesleki kararsızlığı artırabilmektedir (Fabian, 2000; Segal vd., 2002). Özellikle ergenlik döneminde öz-yeterlilik inançlarının henüz tam olarak yerleşmemiş olması, internet bağımlılığının bu olumsuz etkilerini daha belirgin hâle getirebilmektedir (Bubić, 2017).

SCCT perspektifine göre, çevresel destekler ve algılanan bariyerler, öz-yeterlilik ve çıktı beklentileri üzerinde dolaylı etkiler yaratarak kariyer karar süreçlerini şekillendirmektedir. Aile, öğretmen ve okul temelli desteklerin yetersiz olduğu bağlamlarda, internet bağımlılığının akademik ve psikososyal etkileri daha da güçlenebilmektedir (Lindley, 2005; Ali & McWhirter, 2006). Buna karşılık, destekleyici

çevresel koşulların varlığı, öğrencilerin belirsizlikle başa çıkma becerilerini artırarak mesleki kararsızlık süreçlerinde koruyucu bir rol üstlenebilmektedir (Byars-Winston & Rogers, 2019; Sevilla & Rangel, 2022).

Ergenlik döneminde mesleki kararsızlık, yalnızca bilişsel olgunlukla değil; aynı zamanda bireyin değişen koşullara uyum sağlama kapasitesiyle de ilişkilidir. Kariyer uyum yetkinlikleri düşük olan bireylerin, stres ve umutsuzluk duygularını daha yoğun yaşadıkları ve bu durumun mesleki kararsızlığı zorlaştırdığı bildirilmektedir (Vasoula & Loucia, 2020). İnternet bağımlılığı, bu uyum süreçlerini zayıflatarak öğrencilerin kariyer hedeflerini netleştirmelerini ve bu hedeflere yönelik eyleme geçmelerini güçleştirebilmektedir (Chan, 2018; Sevilla & Rangel, 2022). Sonuç olarak, internet bağımlılığı; yürütücü işlevler, akademik öz-yeterlilik, motivasyon ve psikososyal iyi oluş üzerinden mesleki kararsızlığı çok boyutlu biçimde etkileyen önemli bir risk faktörü olarak değerlendirilmektedir. SCCT çerçevesinde ele alındığında, internet bağımlılığının öz-yeterlilik ve çıktı beklentilerini zayıflatarak mesleki kararsızlığı artırdığı görülmektedir.

1.3. Matematik Umutsuzluğu ve Akademik Duygular

Matematik umutsuzluğu, öğrencilerin matematik öğrenme süreçlerinde başarısızlık beklentisi geliştirmesi ve bu başarısızlığın değiştirilmez bir durum olduğuna ilişkin inançlar taşımalarıyla karakterize edilen negatif bir akademik duygudur. Pekrun'un Kontrol-Değer Kuramı'na göre, umutsuzluk, öğrencinin akademik görevler karşısında duygusal olarak değer verdiği bir görevde kontrol algısının düşük olduğu ve görevin sonucunda olumsuz duyguların ortaya çıktığı durumlarda ortaya çıkar (Adachi, 2004; Ali vd., 2005). Lise ve daha genç öğrenciler bağlamında yapılan çalışmalar, umutsuzluğun akademik performans, motivasyon ve duygu regülasyonu üzerinde belirgin düşüşlere yol açtığını göstermektedir (Ali vd., 2005; Ali & Saunders, 2008; Gore & Leuwerke, 2000).

Umutsuzluk eğilimleri, görevi kontrol edememe algısı ile görevin değerinin yüksek olduğu durumlarda artar; bu dinamikler, Pekrun'un kuramsal çerçevesinde kilit mekanizmalar olarak öne çıkar (Adachi, 2004; Ali vd., 2005; Luo vd., 2021). Matematik öğreniminde öz-yeterlilik inançları, umutsuzlukla ilişkili olarak düşer ve bu durum motivasyon kaybına yol açabilir (Segal vd., 2002; Fouad & Smith, 1996; Mejia & Gushue, 2011). Ardışık başarısızlıklar, öğrencilerin öğrenilmiş çaresizliğe kapılmasına ve matematikte kaçınma davranışlarının gelişmesine neden olabilir (Byars-Winston & Rogers, 2019; Multon vd., 1991).

Matematik gibi yüksek bilişsel çaba gerektiren alanlarda, yürütücü işlevlerin (önceliklendirme, çalışma belleği, alternatif çözümlerin karşılaştırılması) zayıflaması, umutsuzlukla ilişkili performans düşüşlerine bağlanabilir; bu mekanizmalarla ilgili nörobiyolojik bulgular, duygusal durumlarda da etkin rol oynayabilir (Betz & Voyten, 1997; Chan, 2018). Umutsuzluk duygusu, kaygı ve depresif belirtilerle ilişkili olabilir; bu durum, matematik sorunlarıyla başa çıkarken duygu-regülasyonu kapasitesini olumsuz etkileyebilir ve problem çözme stratejilerinde azalmaya yol açabilir (Ali & McWhirter, 2006; Ali & Menke, 2014). Matematikte başarısızlıkların tekrarı, bellek süreçlerini etkileyerek hatalı kavramların güçlenmesine yol açabilir; bu durum, geçmiş başarısızlıkların yeni öğrenmeyi olumsuz etkilediği ile ilişkilendirilebilir (Lv vd., 2022; Sevilla & Rangel, 2022).

Akademik bağlamda matematik umutsuzluğu, düşük notlar, daha az çalışma süresi ve azalan motivasyon ile ilişkilidir; ayrıca derslere yönelik ilgi kaybı ve okul bağlılığında azalma gözlenmektedir (Ali vd., 2005; Fabian, 2000; Gore & Leuwerke, 2000; Lindley, 2005). Umutsuzluk, öz-yeterlik algısını zayıflatır ve öğrenme stratejileri üzerinde olumsuz etkide bulunmaktadır; bu durum, planlı çalışma, geri bildirim kullanımı ve problem çözme kalıcılığını azaltmaktadır (Dickinson, 2007; Fouad & Smith, 1996; Segal vd., 2002). Ayrıca, ergenlerde depresyon belirtileri ve yaşam doyumu üzerinde olumsuz sonuçlara bağlı olarak uzun vadeli ruh sağlığı risklerini artırabilir (Appling vd., 2022; Conkel-Ziebell vd., 2019).

Uygulama ve müdahale stratejileri, öğrencilerin matematik görevlerini daha anlamlı ve yönetilebilir kılmayı, öz-yeterlilik inançlarını güçlendirmeyi ve duygu-regülasyon becerilerini geliştirmeyi hedefler. Kontrol-değer odaklı psikoeğitsel müdahaleler, özyeterlik ve başa çıkma stratejilerini güçlendirmeyi amaçlar (Ali vd., 2005; Bubić, 2017; Segal vd., 2002). Bilişsel-davranışsal stratejiler, öz-yetersizlik ve hatalı inançları hedefleyen bilişsel yeniden yapılandırma tekniklerini, öğrenme stratejileriyle birleştirerek matematikte ısrar ve dikkat sürdürülebilirliğini artırabilir (Fouad & Smith, 1996; Vasoula & Loucia, 2020). Bilinçli farkındalık ve duygu-regülasyon odaklı programlar, matematik çalışması

sırasında duygu dalgalanmalarını azaltabilir ve performans üzerinde olumlu etkiler yaratabilir (Chan, 2018; Noureddine vd., 2024). Öğretmen-öğrenci ilişkisi, akran desteği ve diğer sosyal desteklerin güçlendirilmesi, umutsuzluk riskini azaltabilir; ayrıca okul ortamında pozitif geribildirim ve başarıya yönelik görünür ilerleme sağlanması önemlidir (Cheng & Liu, 2020; Fjell vd., 2012). Uzun süreli izleme, erken uyarı göstergelerinin tespiti ve hedef odaklı müdahale planları, umutsuzluk belirtilerini azaltmada etkili olabilir (Amin & Eliasa, 2023; Parikh vd., 2025).

Kültürel bağlam ve eğitim sistemi farklılıkları, umutsuzluk mekanizmalarının güç dengelerini değiştirebilir; bu nedenle müdahaleler bağlama özel olarak tasarlanmalıdır (Ali vd., 2005; Fjell vd., 2012). Cinsiyet, sosyoekonomik düzey ve öğrenci türüne göre umutsuzluk deneyimleri farklılık gösterebilir; literatürde bazı moderasyon etkileri desteklenirken, bazı bağlamlarda netlik kazanmamıştır (Santi vd., 2025; Xu vd., 2020). Umutsuzluğun bazı durumlarda motivasyonu artırabileceğine dair savlar literatürde bulunmakla birlikte, Kontrol-Değer Kuramı çerçevesinde olumsuz sonuçlar baskın olarak raporlanmaktadır (Green vd., 2022; Warmansyah vd., 2023).

Sonuç olarak, matematik umutsuzluğu; öğrencilerin akademik performansını ve psikososyal iyi oluşunu çok boyutlu olarak etkileyen bir risk faktörüdür. Kontrol-Değer Kuramı temelinde, umutsuzluğun ortaya çıkış mekanizmaları öz-yeterlilik ve öğrenilmiş çaresizlik süreçleriyle etkileşimli biçimde işlemekte; bu durum yalnızca matematik başarısını değil, kariyer planlaması ve mesleki kararsızlık süreçlerini de olumsuz yönde etkilemektedir. Sosyal desteklerin güçlendirilmesi, öğretmen-öğrenci ilişkilerinin iyileştirilmesi ve akran destek programlarının entegrasyonu, umutsuzluk belirtilerini azaltmada kilit rol oynamaktadır.

1.4. Araştırma Boşluğu ve Mevcut Araştırma

Alan yazın incelendiğinde, internet bağımlılığı ile kariyer karar süreçleri arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmaların (Byars-Winston & Rogers, 2019; Segal vd., 2002) ve matematik umutsuzluğu ile akademik motivasyon arasındaki ilişkileri inceleyen araştırmaların (Ali & Menke, 2014; Multon vd., 1991) birbirinden bağımsız bir literatür geliştirdiği görülmektedir. Ancak bu iki değişkenin bir arada ele alınarak mesleki kararsızlığı birlikte nasıl yordadığını inceleyen çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu çalışma, söz konusu boşluğu doğrudan doldurmayı hedeflemekte ve iki riskli psikososyal değişkenin mesleki kararsızlık üzerindeki ortak ve etkileşimli etkilerini ilk kez sistematik biçimde test eden araştırmalar arasına girmektedir.

Bu çalışma, lise öğrencilerinde internet bağımlılığı ve matematik umutsuzluğu gibi iki riskli psikososyal değişkenin mesleki kararsızlık üzerindeki yordayıcı etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Literatürde, SCCT çerçevesinde öz-yeterlilik inancı ve çıktı beklentilerinin kariyer kararlarını yönlendirdiği; duygu-regülasyonu, yürütücü işlevler ve akademik motivasyonun ise bu yordanımlarda kritik rol oynadığı belirtilmektedir (Adachi, 2004; Luo vd., 2021).

Ergenlerde internet bağımlılığı, yürütücü işlevlerde zayıflamalara yol açarak akademik başarı ve motivasyonu düşürebilir; bu durum dolaylı olarak mesleki gelecek öngörülerini olumsuz etkiler (Byars-Winston & Rogers, 2019; Segal vd., 2002). Matematik umutsuzluğu ise Kontrol-Değer Kuramı çerçevesinde, düşük kontrol algısı ve yüksek değer algısının etkileşimi ile ortaya çıkarak akademik performans ve psikolojik iyi oluş üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır (Ali & Menke, 2014; Multon vd., 1991). Bu iki değişkenin mesleki kararsızlık üzerindeki etkileri daha önce ayrı ayrı incelenmiş olmakla birlikte, ortak yordayıcı güçlerinin bütüncül bir model içinde sınanması alan yazında büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Bu bağlamda çalışmada, her iki riskli değişkenin mesleki kararsızlık üzerindeki etkileri çok boyutlu olarak ele alınmış ve öğrencilerin çevresel desteğe bağımlılığı ile kariyer uyum yetkinlikleri de değerlendirmeye dahil edilmiştir.

SCCT kuramsal çerçevesi doğrultusunda, mesleki kararsızlığın öz-yeterlilik, çıktı beklentileri ve çevresel destekler üzerinden şekillendiği vurgulanmıştır. Öz-yeterlilik, bireyin belirli bir görevi başarma kapasitesi algısını ifade ederken, çıktı beklentileri bu davranışların sonucunda beklenen sonuçlara ilişkin bilişsel yargıları kapsamaktadır. Literatürde, öz-yeterliliğin belirsizlikle başa çıkma ve karar davranışları ile; çıktı beklentilerinin ise hedeflere yönelme ile güçlü ilişkileri olduğu gösterilmiştir (Ali & Saunders, 2008; Fouad & Smith, 1996; Segal vd., 2002). Aile, öğretmenler, akranlar ve okul programları gibi çevresel destekler, öz-yeterlilik ve çıktı beklentilerini güçlendirebilir veya zayıflatabilir; bu durum

mesleki kararsızlık üzerinde önemli dolaylı etkilere yol açmaktadır (Adachi, 2004; Ali & Saunders, 2008; Lv vd., 2022).

Ergenlerde internet bağımlılığı, dikkat, dürtü kontrolü ve karar verme süreçlerinde bilişsel ve nörobiyolojik bozulmalara neden olmaktadır. Bu durum, SCCT'nin temel bileşenleri olan öz-yeterlilik ve çıktı beklentilerini olumsuz etkileyerek mesleki kararsızlığı artırmaktadır (Byars-Winston & Rogers, 2019; Mejia & Gushue, 2011; Segal vd., 2002). Matematik umutsuzluğu ise performans kaygısı, motivasyon düşüklüğü, duygu-regülasyon bozuklukları ve öğrenilmiş çaresizlik ile ilişkili olup, mesleki kararsızlığın oluşumunu ve kariyer planlamasını olumsuz yönde etkilemektedir (Adachi, 2004; Ali & Menke, 2014; Multon vd., 1991).

Bu çalışmanın literatüre özgün katkısı üç temel boyutta değerlendirilebilir. Birincisi, internet bağımlılığı ile kariyer kararsızlığı arasındaki ilişkiyi doğrudan ve bağımsız biçimde ele alan çalışmalar oldukça sınırlıdır; mevcut araştırma bu boşluğu doğrudan doldurmaktadır. İkincisi, matematik umutsuzluğu ve mesleki kariyer kararları arasındaki bağlantı büyük ölçüde ayrı literatürlerde incelenmiş olup bu iki değişkenin birlikte ele alındığı araştırmalar oldukça azdır. Üçüncüsü, çalışma Türkiye gibi sınav odaklı bir eğitim sisteminde yürütülmüş olması nedeniyle bulgular, uluslararası literatüre bağlamsal özgün bir katkı sunmaktadır.

Bu bağlamda bu araştırmada aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmaya çalışılmıştır.

Lise öğrencilerinin internet bağımlılığı, matematik umutsuzluğu ve mesleki kararsızlık düzeyleri cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

Lise öğrencilerinin internet bağımlılığı, matematik umutsuzluğu ve mesleki kararsızlık düzeyleri sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

İnternet bağımlılığı, matematik umutsuzluğu ve mesleki kararsızlık arasında anlamlı ilişkiler bulunmakta mıdır?

İnternet bağımlılığı, mesleki kararsızlığı anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?

Matematik umutsuzluğu, mesleki kararsızlığı anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?

İnternet bağımlılığı ve matematik umutsuzluğu birlikte ele alındığında, mesleki kararsızlığı anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?

2. YÖNTEM

Araştırmanın çalışma grubunu, 2024–2025 öğretim yılında Türkiye'nin güneyinde yer alan bir ilde, 9., 10., 11. ve 12. sınıflarda öğrenim gören 560 öğrenci oluşturmaktadır. Örneklemin seçiminde, maksimum çeşitlilik yöntemi ile farklı sosyo-ekonomik düzeylere sahip okullardan öğrenciler alınmıştır. Bu kapsamda Anadolu lisesi, meslek lisesi ve fen lisesi olmak üzere üç farklı okul türünden, alt, orta ve üst sosyoekonomik düzeyi temsil eden toplam beş okuldan veri toplanmıştır. Ölçekler, araştırmacılar tarafından sınıf ortamında uygulanmış; katılım gönüllülük esasına dayandırılmıştır. Bu yaklaşım, problemle ilgili farklı durumları kapsayarak evren hakkında ipuçları sunmaktadır (Büyüköztürk vd., 2016). Araştırmaya katılan öğrencilerin kişisel bilgileri ayrıntılı olarak Tablo 1'de verilmiştir.

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 9., 10., 11. ve 12. sınıflarda öğrenim gören 560 öğrenci oluşturmaktadır. Örneklemin seçiminde, maksimum çeşitlilik yöntemi ile farklı sosyo-ekonomik düzeylere sahip okullardan öğrenciler alınmıştır. Bu yaklaşım, problemle ilgili farklı durumları kapsayarak evren hakkında ipuçları sunmaktadır (Büyüköztürk vd., 2016). Araştırmaya katılan çalışma grubunda yer alan öğrencilerin kişisel bilgileri ayrıntılı olarak Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin kişisel bilgilerine göre frekans ve yüzde dağılımı

Değişkenler		**Çalışma grubu**	
		N	**%**
Cinsiyet	Kız	268	47.9
	Erkek	292	52.1
Sınıf Düzeyi	9. sınıf	128	22.9
	10. sınıf	280	50.0
	11. sınıf	116	20.7
	12. sınıf	36	6.4
Toplam		560	100

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada, lisede öğrenim gören öğrencilerin internet bağımlığını, matematik umutsuzluğunu ve mesleki kararsızlığını ölçmek amacıyla; (i) internet bağımlılığı ölçeği (IBÖ), (ii) matematik umutsuzluğu ölçeği (MUÖ), (iii) mesleki karar verme envanteri (MKE) kullanılmış olup; çalışmada kullanılan veri toplama araçlarına ilişkin bilgiler ise aşağıda kısaca açıklanmıştır.

İnternet Bağımlılığı Ölçeği (IBÖ)

Ergenler için IBÖ, Taş (2019) tarafından geliştirilmiş, 9 madde ve tek faktörden oluşmaktadır. Ölçekte ters madde bulunmamaktadır. Ölçekten alınacak yüksek puanlar internet bağımlılığı düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Taş (2019) IBÖ 'ye ilişkin varyansın yaklaşık %40'ını (%39.901) açıkladığını ve Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısının .81 olduğu belirtmiştir. Bu da ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir.

2.3. Matematik Umutsuzluk Ölçeği (MUÖ)

MUÖ ortaöğretim öğrencilerinin matematik dersine yönelik umutsuzluk düzeylerini ölçmek amacıyla Çetin, Bars ve Bars (2015) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, "Geleceğe yönelik karamsarlık ve mutsuzluk" ile "Geleceğe yönelik olumlu beklentiler" olmak üzere iki alt boyuttan oluşan 33 madde içerir. İlk boyutta yer alan maddeler bireylerin matematikle ilgili olumsuz düşüncelerini ifade ederken, ikinci boyuttaki maddeler daha olumlu gelecek beklentilerini yansıtmaktadır. Ölçeğin toplam puanı hesaplanırken geleceğe yönelik olumlu beklentiler alt boyutunda yer alan maddeler ters çevrilerek toplam puan hesaplanmıştır. Ölçeğin toplam Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .95 olarak bulunmuştur, bu da ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir.

2.4. Mesleki Karar Envanteri (MKE)

MKE, lise öğrencilerinin mesleki kararsızlık düzeylerini belirlemek amacıyla Çakır (2004) tarafından geliştirilmiştir. Envanter, öğrencilerin mesleki karar verme sürecinde yaşadığı mesleki kararsızlıklarını ölçmeyi hedefler ve beş boyut içerir: içsel çatışmalar, kendini yeterince tanımama, meslek ve alan bilgisi eksikliği, meslek seçimine ilişkin akılcı olmayan inançlar ve dışsal çatışmalardır. Envanter, 30 maddeden oluşmakta olup, her madde mesleki kararsızlık durumunu temsil etmektedir. Mesleki karar envanterinden alınan yüksek puan mesleki kararsızlığı göstermektedir. Yapılan geçerlik ve güvenirlik analizleri, MKE'nin lise öğrencilerinde mesleki kararsızlık düzeyini belirlemede etkili bir araç olduğunu göstermiştir. Bu araştırmada MKE, mesleki kararsızlığını ölçen bir araç olarak kullanılmıştır; ölçeğin mesleki karar verme yetkinliğini değil, mesleki kararsızlığı ölçtüğü göz önünde bulundurularak bulgular bu çerçevede yorumlanmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırma verileri analiz edilmeden önce IBÖ, MUÖ ve MKE'den elde edilen puanlara ilişkin betimsel değerler incelenmiş ve bu doğrultuda hangi analizlerin yapılacağına karar verilmiştir. Tablo 2'te IBÖ, MUÖ ve MKE'ye ilişkin betimsel istatistiklere yer verilmiştir.

Tablo 2. Araştırmadaki değişkenlere ilişkin betimsel istatistikler

Değişkenler	X̄	SS.	Çarpıklık	Basıklık
IBÖ	23.1929	8.93058	.594	.199
MUÖ	89.8393	28.01771	.331	-.031
MKE	74.6643	29.16773	.258	-.595

Tablo 2'de betimsel istatistiklere ilişkin sonuçlara göre verilerin normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin -/+2 aralığında değiştiği görülmektedir. Örnek sayısı 300'den fazla olduğu için, elde edilen çarpıklık ve basıklık değerleri normal dağılım için yeterli olduğu görülmüştür (Kim, 2013). Bu sebeple araştırmadan elde edilen veriler için araştırma sorularını cevaplamak amacıyla parametrik testlerin yapılmasına karar verilmiştir. Veriler, SPSS 29 programı yardımıyla, bağımsız gruplar t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) (gruplar arasında farklılık olduğunu belirlemek amacıyla Post Hoc testlerinden LSD testi), korelasyon analizi ve regresyon analizleri yapılarak çözümlenmiştir. Analiz sonuçlarında anlamlılık düzeyi $p < .05$ alınmıştır. Bu araştırmanın bağımlı değişkeni mesleki kararsızlık, bağımsız değişkenleri matematik umutsuzluğu ve internet bağımlılığı olarak belirlenmiştir.

2.6. Etik Kurul Onayı

Bu araştırmanın kavramsal çerçevesinin hazırlanması, veri toplama araçlarının uygulanması, verilerintoplanması, verilerin analizi ve yorumlanması aşamalarının tamamında etik kurallara uygun hareketedilmiştir. Karşılaşılacak tüm etik ihlallerde ANKAD Yayın Kurulu'nun hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır. Tüm sorumluluk yazarlara aittir. Bu çalışmanın ANKAD dışında herhangi bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiş olduğunu taahhüt ederiz. Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Araştırma için Antalya Belek Üniversitesi'nin Bilimsel Araştırma ve Etik Kurulu'nun 20.01.2025 tarihli toplantısında 16/39 numaralı kararı ile etik kurul izni alınmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde çalışmada ele alınan soruların yanıtlarına yönelik olarak yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgulara, ilgili sonuçlara ve yorumlara yer verilmiştir.

3.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Birinci araştırma problemi doğrultusunda IBÖ, MUÖ ve MKE'den alınan puanların cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan t-testi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. IBÖ, MUÖ ve MKE'den alınan puanların cinsiyete göre değişimi

Ölçekler	Cinsiyet	X̄	SS.	t	SD	p
IBÖ	Kız	23.32	8.81	.344	558	.731
	Erkek	23.06	9.05			
MUÖ	Kız	92.20	26.96	1.916	558	.056
	Erkek	87.67	28.82			
MKE	Kız	79.89	29.58	4.124	558	.000
	Erkek	69.86	27.98			

Tablo 3'e göre, IBÖ puanlarında kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p = .731$), yani cinsiyetler arasında internet bağımlılığı düzeyleri benzerdir. MUÖ sonuçlarına göre cinsiyetin anlamlı bir fark ($p = .056$) olmadığı gözlemlenmiştir. Ancak MKE sonuçlarına göre, kız öğrencilerin puanları erkeklere kıyasla anlamlı derecede daha yüksektir ($p < .001$). Bu durum, MKE'de yüksek puanın mesleki kararsızlığa işaret etmesi nedeniyle, kız öğrencilerin mesleki karar verme

sürecinde daha fazla kararsızlık yaşadığı söylenebilir. Özetle, kızlar ve erkekler arasında internet bağımlılığı ve matematik umutsuzluğu açısından anlamlı bir fark bulunmazken, mesleki kararsızlık açısından kız öğrenciler daha yüksek düzeydedir.

3.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

İkinci araştırma problemi doğrultusunda IBÖ, MUÖ ve MKE'den alınan puanların, sınıf seviyesine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan ANOVA testi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. IBÖ, MUÖ ve MKE'den alınan puanlarının sınıf düzeyine göre değişimi ANOVA tablosu

Yapılar	Sınıf	X̄	SS.		Kareler toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p
IBÖ	9	21.21	6.65	Ga	2537.151	3	845.717	11.183	.000
	10	22.37	9.47	Gi	42046.020	556	75.622		11 > 12,10, 9
	11	27.17	9.02	Toplam	44583.171	559			
	12	23.77	7.60						
MUÖ	9	92.81	28.46	Ga	12984.802	3	4328.267	5.651	.001
	10	85.59	28.57	Gi	425825.733	556	765.874		12 > 11, 9, 10
	11	92.89	25.82	Toplam	438810.536	559			
	12	102.44	22.94						
MKE	9	81.43	26.01	Ga	31688.381	3	10562.794	13.231	.000
	10	68.28	28.10	Gi	443884.505	556	798.353		11 > 12, 9, 10
	11	84.96	31.66	Toplam	475572.886	559			
	12	67.00	25.17						

Not: Gruplar arası: Ga; Gruplar içi: Gi

Tablo 4'e göre, IBÖ, MUÖ ve MKE puanları sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık göstermektedir. IBÖ için yapılan ANOVA testi sonuçları, sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir fark olduğunu ortaya koymaktadır ($F = 11.183$, $p < .001$). 11. sınıf öğrencileri, diğer sınıflara kıyasla en yüksek puana sahiptir, bu da 11. sınıflarda internet bağımlılığı düzeyinin daha yüksek olabileceğini göstermektedir. MUÖ sonuçlarında da sınıf düzeyleri arasında anlamlı fark bulunmuştur ($F = 5.651$, $p = .001$). Özellikle 12. sınıf öğrencilerinin puanları diğer sınıflara göre anlamlı derecede daha yüksektir, bu da onların matematik umutsuzluk düzeyinin daha fazla olduğunu ifade etmektedir. MKE sonuçlarında ise sınıf düzeyleri arasındaki farkın oldukça anlamlı olduğu görülmektedir ($F = 13.231$, $p < .001$). Bu örüntü, 11. sınıf öğrencilerinin üniversite sınavı hazırlık sürecinin yoğunlaştığı dönemde mesleki kararsızlık daha yoğun yaşadığına; 12. sınıf öğrencilerinin ise bu sürecin sonunda belli bir kariyer yönelimi geliştirerek kararsızlık düzeylerini azalttığına işaret etmektedir. 12. sınıfta matematik umutsuzluğunun en yüksek düzeyde olması ise uzun süren başarısızlık deneyimlerinin birikerek daha derin bir umutsuzluğa dönüştüğünü düşündürmektedir.

3.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Üçüncü araştırma problemi doğrultusunda Öğrencilerinin IBÖ, MUÖ ve MKE'den alınan puanları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Bulgular Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Korelasyon analizi sonuçları

Değişkenler		IBÖ	MUÖ	MKE
IBÖ	r	1	.353**	.338**
	p		.000	.000
	N	560	560	560
MUÖ	r	.353**	1	.319**
	p	.000		.000
	N	560	560	560
MKE	r	.338**	.319**	1
	p	.000	.000	
	N	560	560	560

Tablo 5'e göre, IBÖ, MUÖ ve MKE puanları arasında anlamlı ve pozitif ilişkiler bulunmaktadır. IBÖ ile MUÖ arasında r = .353 düzeyinde orta düzeyde bir pozitif ilişki bulunmuş ve bu ilişki istatistiksel olarak anlamlıdır (p < .001). Bu durum, internet bağımlılığı düzeyi arttıkça matematik umutsuzluğunun da artabileceğini göstermektedir. Benzer şekilde, IBÖ ile MKE arasında r = .338 düzeyinde pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (p < .001). Bu bulgu, internet bağımlılığı düzeyinin artmasının mesleki kararsızlık ile ilişkilendirilebileceğini ifade etmektedir. MUÖ ile MKE arasındaki korelasyon katsayısı ise r = .319 olup, bu ilişki de anlamlıdır (p < .001). Bu bulgular, internet bağımlılığı arttıkça matematik umutsuzluğunun ve mesleki kararsızlığın da arttığına işaret etmekte; her iki risk faktörünün birbirini güçlendiren dinamik bir yapı oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Korelasyon katsayılarının orta düzeyde olması, değişkenler arasındaki ilişkinin başka faktörlerin de etkisiyle şekillendiğini ve nedensellik ilişkisinden ziyade ortak belirleyicilerin söz konusu olabileceğini düşündürmektedir.

3.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Dördüncü araştırma problemi doğrultusunda öğrencilerinin IBÖ puanlarının, MKE puanlarını yordayıp yordamadığına ilişkin elde edilen veriler Tablo 6'da ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Tablo 6'ya göre, öğrencilerinin IBÖ puanlarının, MKE puanlarını anlamlı bir şekilde yordadığına dair bulgular elde edilmiştir. Yapılan basit regresyon analizi sonuçlarına göre, IBÖ puanları MKE puanlarını pozitif bir şekilde yordamaktadır. Regresyon katsayısı (B = 1.103) ve standart hata (Std Hata = .130) değerleri, IBÖ puanlarındaki her bir birimlik artışın MKE puanlarında 1.103 birimlik bir artışa yol açtığını göstermektedir. Ayrıca, Beta katsayısı (B = .338) da IBÖ puanlarının MKE üzerinde orta düzeyde bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu ilişki istatistiksel olarak anlamlıdır (p < .001), bu da IBÖ ile MKE arasında güçlü bir bağlantı olduğunu gösterir. Modelin açıklayıcı gücünü ölçen R^2 = .114 değeri, IBÖ'nün MKE puanlarındaki varyansın %11.4'ünü açıkladığını ortaya koymaktadır. Bu oran, IBÖ'nün MKE üzerindeki etkisini gösterse de diğer faktörlerin de önemli olabileceğini ima etmektedir. F istatistiği (F = 71.838) ve anlamlılık değeri (p < .001) modelin genel anlamlılığını desteklemektedir. Bu bulgular, internet bağımlılığının mesleki kararsızlık üzerinde anlamlı ancak tek başına sınırlı bir etkiye sahip olduğunu; mesleki kararsızlığın açıklanmasında diğer psikososyal ve çevresel değişkenlerin de işe koşulması gerektiğini güçlü biçimde göstermektedir.

Tablo 6. Öğrencilerinin IBÖ puanlarının, MKE puanlarını yordayıp yordamadığına ilişkin basit regresyon analizi sonuçları

Bağımlı değişken	Bağımsız değişken	β	Std. Hata	β	T	p	R	R2	F	p
	Sabit	49.082	3.234		15.177	.000				
MKE	IBÖ	1.103	.130	.338	8.476	.000	.338	.114	71.838	.000

3.5. Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Beşinci araştırma problemi doğrultusunda öğrencilerinin MUÖ puanlarının, MKE puanlarını yordayıp yordamadığına ilişkin elde edilen veriler Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Öğrencilerin MUÖ puanlarının, MKE puanlarını yordayıp, yordamadığına ilişkin basit regresyon analizi sonuçları

Bağımlı değişken	Bağımsız değişken	β	Std Hata	β	T	P	R	R2	F	p
	Sabit	44.823	3.930		11.405	.000				
MKE	MUÖ	.332	.042	.319	7.953	.000	.319	.102	63.244	.000

Tablo 7'e göre, öğrencilerin MUÖ puanlarının, MKE puanlarını anlamlı bir şekilde yordadığına dair bulgular elde edilmiştir. Yapılan basit regresyon analizi sonuçlarına göre, MUÖ puanları MKE puanlarını pozitif bir şekilde yordamaktadır. Regresyon katsayısı (β = .332) ve standart hata (Std Hata = .042) değerleri, MUÖ puanındaki her bir birimlik artışın MKE puanlarında .332 birimlik bir artışa yol açtığını göstermektedir. Ayrıca, beta katsayısı (β = .319) da MUÖ puanlarının MKE üzerinde orta

düzeyde bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu ilişki istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < .001$), bu da MUÖ ile MKE arasında güçlü bir bağlantı olduğunu gösterir. Modelin açıklayıcı gücünü ölçen $R^2 = .102$ değeri, MUÖ'nün MKE puanlarındaki varyansın %10,2'sini açıkladığını göstermektedir. Bu oran, MUÖ'nün MKE üzerindeki etkisinin belirgin olduğunu, ancak diğer değişkenlerin de önemli olabileceğini ima etmektedir. F istatistiği ($F = 63.244$) ve anlamlılık değeri ($p < .001$) modelin genel anlamlılığını desteklemektedir. Bu bulgu, matematikte yaşanan umutsuzluğun mesleki kariyer alanındaki kararsızlığı doğrudan yordadığını kanıtlamakta; matematik başarısızlığının yalnızca akademik alanla sınırlı kalmayıp mesleki gelişim süreçlerini de derinden etkilediğini ortaya koymaktadır.

3.6. Altıncı Alt Probleme İlişkin Bulgular

Altında araştırma problemi doğrultusunda öğrencilerinin İBÖ puanları ile MUÖ birlikte, MKE pualarınına yönelik elde edilen veriler Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Öğrencilerin IBÖ ve MUÖ değişkenlerinin MKE üzerindeki yordayıcı etkisine ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçları

Bağımlı değişken	Bağımsız değişken	β	Std Hata	β	t	p	R	R2	F	p
	Sabit	33.821	4.199		8.055	.000				
MKE	İBÖ	.840	.136	.257	6.197	.000	.400	.160	52.943	.000
	MUÖ	.238	.043	228	5.503	.000				

Tablo 8'e göre, öğrencilerin İBÖ ve MUÖ puanlarının, MKE puanlarını birlikte yordukları bir çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Bu analiz hem İBÖ hem de MUÖ'nün MKE üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. İBÖ'nün MKE üzerindeki etkisi $\beta = .840$, $\beta = .257$ ve $p < .001$ değerleriyle pozitif yöndedir. Bu, İBÖ puanındaki her bir birimlik artışın MKE puanlarında .840 birimlik bir artışa yol açtığını göstermektedir. Ayrıca, İBÖ'nün MKE üzerindeki etkisi orta düzeydedir ($\beta = .257$), bu da internet bağımlılığının mesleki karar verme süreciyle bir ilişki içinde olduğunu gösterir. MUÖ'nün MKE üzerindeki etkisi de $\beta = .238$, $\beta = .228$ ve $p < .001$ ile pozitif yöndedir. MUÖ'deki her bir birimlik artış, MKE puanlarında 0,238 birimlik bir artışa yol açmaktadır. Beta katsayısı ($\beta = .228$) ise, MUÖ'nün MKE üzerindeki orta düzeydeki etkisini ortaya koymaktadır. Modelin açıklayıcı gücünü belirten $R = .400$ ve $R^2 = .160$ değerleri, İBÖ ve MUÖ'nün MKE üzerindeki toplam etkisinin %16'lık bir varyansı açıkladığını göstermektedir. Bu oran, modelin açıklayıcı gücünün orta seviyede olduğunu ve MKE puanlarını etkileyen başka faktörlerin de bulunabileceğini düşündürmektedir. F istatistiği ($F = 52.943$) ve anlamlılık değeri ($p < .001$) modelin genel anlamlılığını desteklemektedir, bu da İBÖ ve MUÖ'nün MKE puanları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu doğrulamaktadır. Bu bulgu, internet bağımlılığı ve matematik umutsuzluğunun mesleki kararsızlık üzerindeki etkilerinin birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğunu ve bu iki risk faktörünün eş zamanlı olarak hedeflenmesinin, her birinin ayrı ayrı ele alınmasından daha güçlü bir açıklama gücü sağladığını ikna edici biçimde ortaya koymaktadır.

4. TARTIŞMA

Bu çalışmanın bulguları, internet bağımlılığı (IBÖ) ve matematik umutsuzluğu (MUÖ) değişkenlerinin lise öğrencilerinin mesleki kararsızlık üzerinde anlamlı ve pozitif yordayıcı etkileri olduğunu göstermektedir. Regresyon analizleri, IBÖ'nün mesleki kararsızlığı tek başına anlamlı biçimde yordadığını ortaya koyarken, MUÖ'nün de mesleki kararsızlık üzerindeki etkisi literatürde belirtilen bilişsel ve duygusal kaynaklara yönelik baskı mekanizmalarıyla tutarlılık göstermektedir (Ali & McWhirter, 2006; Appling vd., 2022; Gore & Leuwerke, 2000; Segal vd., 2002).

SCCT çerçevesinde, internet bağımlılığı öğrencilerin öz-yeterlilik inançları ve çıktı beklentileri üzerinde olumsuz etkiler oluşturmakta ve bu durum, kariyer hedefleri ile karar süreçlerinde belirsizliğe yol açabilmektedir (Ali vd., 2005; Ali & Saunders, 2008). Bu çalışmanın bulguları, IBÖ düzeyi arttıkça öğrencilerin mesleki karar verme sürecinde daha yüksek mesleki kararsızlık yaşadığını ortaya koymuştur; bu durum, internet bağımlılığının bilişsel ve duygusal kaynakları "tükettiği" yönündeki nörobilimsel ve bilişsel literatürle de uyumludur (Byars-Winston & Rogers, 2019; Chan, 2018). Öte

yandan, literatürde bazı çalışmalar internet bağımlılığının akademik motivasyon ve performansı dolaylı olarak etkilediğini bildirirken (Betz & Voyten, 1997; Fouad & Smith, 1996), bu çalışmada IBÖ'nün mesleki karar verme yetkinliği bağlamındaki mesleki kararsızlıklar üzerinde bağımsız bir risk faktörü olarak da anlamlı olduğu görülmüştür. Bu durum, SCCT'de öz-yeterlilik ve çıktı beklentilerinin doğrudan kariyer karar süreçlerini şekillendirdiğini desteklemektedir.

MUÖ'nün mesleki kararsızlık üzerindeki etkisi ise, Kontrol-Değer Kuramı (CDK) perspektifiyle açıklanabilir. Düşük kontrol algısı ile yüksek görev değeri ataması, umutsuzluk duygularını artırmakta ve bilişsel-duygusal kaynaklarda azalmaya yol açmaktadır (Multon vd., 1991). Matematik umutsuzluğu ile mesleki kararsızlık arasındaki ilişki daha derinlemesine ele alındığında, bu ilişkinin yalnızca akademik başarısızlık deneyimiyle sınırlı olmadığı görülmektedir. Matematik pek çok kariyer yolu için bir geçiş koşulu niteliğindedir; STEM alanları, ekonomi, sağlık bilimleri ve sosyal bilimler gibi disiplinlere erişim büyük ölçüde matematik yeterliliğine bağlıdır. Dolayısıyla matematikte umutsuzluk yaşayan bir öğrenci, bu kariyer seçeneklerini henüz keşfetmeden zihinsel olarak reddetme eğiliminde olabilmekte ve mesleki seçim havuzunu yapay biçimde daraltmaktadır. Bu durum, mesleki kararsızlığı artıran bir kısır döngü oluşturmaktadır: Öğrenci hem seçeneksizlik hisseder hem de mevcut alternatifler hakkında yeterli bilgiye sahip değildir. Bu mekanizma, MUÖ'nün mesleki kararsızlık üzerindeki bağımsız yordayıcı etkisini açıklamakta; okul psikolojik danışmanlarının matematik umutsuzluğu müdahalelerini kariyer rehberliğiyle bütünleşik biçimde ele alması gerektiğini güçlü biçimde desteklemektedir. Bu bulgu, matematik umutsuzluğunun akademik öz-yeterlilik ve motivasyon üzerinde olumsuz etkilerini rapor eden önceki çalışmalarla tutarlıdır (Ali & McWhirter, 2006; Appling vd., 2022). MUÖ'nün mesleki kararsızlık üzerindeki bağımsız yordayıcı etkisi, duygusal regülasyon süreçlerinin karar verme üzerindeki önemini ortaya koymakta ve yüksek düzeyde matematik umutsuzluğunun karar stratejileri ile kararsızlık davranışlarıyla ilişkili olduğunu doğrulamaktadır (Conkel-Ziebell vd., 2019). Bununla birlikte, Türkiye'deki lise öğrencilerinin yoğun sınav baskısı ve kariyer belirsizliğiyle karşı karşıya olduğu düşünüldüğünde, matematik umutsuzluğu yalnızca akademik bir başarısızlık duygusu olarak değil; üniversite sınav sistemi aracılığıyla doğrudan kariyer seçeneklerini daraltan bir mekanizma olarak da işlev görebilmektedir. Bu bulgu, matematik umutsuzluğunun mesleki kararsızlık üzerindeki etkisinin kültürel ve eğitim-sistemi temelli boyutlarını gözler önüne sermektedir.

Bulgular ayrıca, IBÖ ve MUÖ'nün birlikte ele alındığında mesleki kararsızlık üzerindeki açıklayıcı gücünün anlamlı biçimde arttığını göstermektedir. Bu bulgu, lise öğrencilerinde mesleki kararsızlığın tek bir psikososyal faktörle değil, davranışsal (internet bağımlılığı) ve duygusal (matematik umutsuzluğu) risk faktörlerinin eşzamanlı etkisiyle şekillendiğine işaret etmektedir. Bu durum, SCCT'nin öz-yeterlilik, çıktı beklentileri ve çevresel destekler arasındaki çok değişkenli etkileşim mekanizmasına işaret eder (Ali & Saunders, 2008; Lv vd., 2022). Çalışma, iki riskli değişkenin etkileşimli olarak mesleki kararsızlık üzerindeki toplam varyansın önemli bir kısmını açıkladığını ortaya koyarak, literatürde bu değişkenlerin birlikte ele alındığı çalışmaların sınırlı olduğu boşluğu doldurmaktadır.

Demografik faktörler açısından ise, cinsiyet ve sınıf düzeyi IBÖ, MUÖ ve mesleki kararsızlık ilişkilerini modere edebilmektedir. Literatürde, kariyer karar süreçlerinde kız ve erkek öğrencilerin farklı kalıplar izlediği ve buna bağlı olarak müdahalelerin farklılık göstermesi gerektiği rapor edilmiştir (Fjell vd., 2012; Lv vd., 2022). Bu çalışmanın bulguları, cinsiyet ve sınıf seviyesine özgü müdahalelerin önemini vurgulayarak, okul ve kariyer danışmanlığı uygulamalarına yönelik bağlamsal öneriler geliştirilmesine zemin hazırlamaktadır.

Türkiye bağlamı açısından değerlendirildiğinde, bu bulgular özellikle kritik bir anlam kazanmaktadır. Türkiye'de lise öğrencileri Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS) baskısıyla yoğun bir sınav odaklı ortamda yetişmektedir. Bu baskı, bir yandan matematik umutsuzluğunun gelişmesine zemin hazırlarken öte yandan öğrencilerin mesleki ilgi ve yeteneklerini keşfetmeleri için gerekli zamanı ve psikolojik alanı daraltmaktadır. Sınav kaygısı ile matematik başarısızlığı deneyiminin birleşimi, öğrencilerin kariyer alternatifleri hakkında gerçekçi ve kapsamlı değerlendirmeler yapma kapasitelerini zayıflatabilmektedir. Benzer biçimde, Türkiye'de ergenler arasında internet bağımlılığının giderek artan bir sorun haline geldiği ve bu durumun akademik motivasyon ile okul bağlılığını olumsuz etkilediği bilinmektedir. Dolayısıyla bu araştırmanın bulguları, Türkiye'nin mevcut eğitim sistemi bağlamına özgü güçlü bir politika ve uygulama gerekçesi sunmaktadır.

Genel olarak, araştırma sonuçları literatürdeki çalışmalarla yüksek uyum göstermektedir: IBÖ ve MUÖ'nün akademik ve psikososyal süreçlerle ilişkili olduğu, öz-yeterlilik üzerinde baskı oluşturduğu ve karar süreçlerini zorlaştırdığı pek çok çalışma mevcuttur (Ali vd., 2005; Chan, 2018; Segal vd., 2002). Bununla birlikte, internet bağımlılığının mesleki karar verme yetkinliği bağlamındaki mesleki kararsızlıklar üzerindeki doğrudan etkisinin kapsamlı biçimde incelendiği çalışmalar sınırlıdır; bu nedenle bu araştırma, literatüre bütüncül ve entegre bir perspektif sunmaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, internet bağımlılığı (IBÖ) ve matematik umutsuzluğu (MUÖ) değişkenlerinin lise öğrencilerinde mesleki kararsızlıklarını hem tek başına hem de birlikte anlamlı düzeyde yordadığını göstermektedir. Bulgular, demografik değişkenlere göre farklılıklar gösterse de her iki risk faktörünün kariyer karar süreçlerinde kritik belirleyiciler olduğunu ortaya koymaktadır. Öz-yeterlilik inançları ve çıktı beklentilerinin mesleki kararsızlıklar üzerindeki rolü, Sosyal Bilişsel Kariyer Kuramı (SCCT) çerçevesinde desteklenmiş ve Kontrol-Değer Kuramı'nın (CDK), lise düzeyinde kariyer süreçlerini açıklamada geçerli bir model olduğunu doğrulamıştır (Ali vd., 2005; Ali & Saunders, 2008; Multon vd., 1991). Elde edilen bulgulara dayanarak geliştirilen uygulama ve politika önerileri dört temel başlık altında sunulmaktadır:

Eğitim Politikaları Açısından: İnternet bağımlılığının bilişsel ve karar verme süreçleri üzerindeki olumsuz etkileri göz önünde bulundurularak, dijital okuryazarlık ve ekran süresi yönetimine ilişkin içeriklerin ulusal eğitim müfredatına entegre edilmesi önerilmektedir. Matematik derslerine yönelik öz-yeterlilik ve duygu-düzenleme becerilerinin güçlendirilmesini hedefleyen psikoeğitsel programların öğretim planlarına eklenmesi de kritik bir ihtiyaç olarak öne çıkmaktadır (Byars-Winston & Rogers, 2019; Chan, 2018; Appling vd., 2022).

Okul Rehberliği Açısından: Psikolojik danışmanların, internet bağımlılığı ve matematik umutsuzluğu riski taşıyan öğrencileri erken dönemde tespit edebileceği tarama ve müdahale protokolleri geliştirilmelidir. Mesleki rehberlik uygulamaları; bireysel kariyer planlamasını, öğrencilerin güçlü yönlerinin keşfini ve mesleki alternatiflere ilişkin somut bilgi sağlamayı kapsamalıdır. Özellikle kız öğrencilerin daha yüksek mesleki kararsızlık yaşadığı bulgusundan hareketle, cinsiyet duyarlı rehberlik uygulamalarının geliştirilmesi de öncelikli bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir (Ali & McWhirter, 2006; Conkel-Ziebell vd., 2019).

Öğretmen Uygulamaları Açısından: Özellikle matematik öğretmenlerinin, öğrencilerin umutsuzluk belirtilerini fark etmelerine yönelik mesleki gelişim eğitimleri alması teşvik edilmelidir. Sınıf ortamında başarı odaklı geribildirim, destekleyici öğrenme iklimi ve akran işbirliğine dayalı yöntemlerin kullanımı umutsuzluğu azaltmada etkili olabilir. Aile, öğretmen ve akran desteğini bütünleşik biçimde güçlendiren çevresel müdahaleler, öz-yeterlilik ve mesleki hedef belirleme süreçlerinde olumlu bir koruyucu etki oluşturabilir (Fjell vd., 2012; Lv vd., 2022).

Araştırma Önerileri Açısından: İBÖ ve MUÖ'nün mesleki kararsızlık üzerindeki dolaylı ve düzenleyici etkilerini test eden yapısal eşitlik modellerinin (SEM) geliştirilmesi, zaman içindeki değişimleri ve nedenselliği ortaya koyacak uzunlamasına çalışmaların yürütülmesi, farklı eğitim sistemleri ve kültürel bağlamlarda genellenebilirliği test edecek karşılaştırmalı araştırmalar yapılması ve okul temelli müdahalelerin etkinliğini ölçen randomize kontrollü deneylerin uygulanması önerilmektedir. Bunların yanı sıra, cinsiyet ve sınıf düzeyine özgü müdahale programlarının bağımsız çalışmalarla sınanması da gelecek araştırmalar için önemli bir zemin oluşturmaktadır.

6. SINIRLIKLAR

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırma ilişkisel ve kesitsel bir modelle yürütüldüğünden, değişkenler arası nedensel ilişki kurulması mümkün olmamıştır; bu nedenle gelecekte yapılacak araştırmalarda uzunlamasına tasarımlarla zaman içindeki değişimler ve nedensellik incelenebilir. Ayrıca, çalışma yalnızca Türkiye'nin güneyindeki bir il ile sınırlı olduğundan, bulguların farklı coğrafi ve kültürel bağlamlara genellenebilirliği sınırlıdır; bu bağlamda uluslararası karşılaştırmaların yapılması önerilmektedir. Bunun yanı sıra, veriler öz-bildirimli ölçeklerle toplandığından sosyal istenilirlik ve öz-algı yanlılığı riski bulunmaktadır; gelecekteki çalışmalarda çok kaynaklı veri toplama yöntemleri ve davranışsal ölçümler kullanılması daha güvenilir sonuçlar

sağlayabilir. Son olarak, bu araştırmada kullanılan Mesleki Karar Envanteri mesleki kararsızlığı ölçmekte olup mesleki karar verme yetkinliğini doğrudan ölçen bir araç değildir. Bu durum, çalışmanın kuramsal çerçevesiyle ölçüm aracı arasındaki ilişkinin dikkatli yorumlanmasını gerektirmektedir; gelecekte mesleki karar verme yetkinliğini doğrudan ölçen araçların kullanılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Adachi, T. (2004). Career self-efficacy, career outcome expectations, and vocational interests among Japanese university students. Psychological Reports, 95(1), 89–100. https://doi.org/10.2466/pr0.95.1.89-100

Ali, S., & McWhirter, E. (2006). Rural Appalachian youth's vocational/educational postsecondary aspirations. Journal of Career Development, 33(2), 87–111. https://doi.org/10.1177/0894845306293347

Ali, S., & Menke, K. (2014). Rural Latino youth career development: An application of social cognitive career theory. The Career Development Quarterly, 62(2), 175–186. https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.2014.00078.x

Ali, S., & Saunders, J. (2008). The career aspirations of rural Appalachian high school students. Journal of Career Assessment, 17(2), 172–188. https://doi.org/10.1177/1069072708328897

Ali, S., McWhirter, E. H., & Chronister, K. M. (2005). Self-efficacy and vocational outcome expectations for adolescents of lower socioeconomic status: A pilot study. Journal of Career Assessment, 13(1), 40–58. https://doi.org/10.1177/1069072704270273

Amin, A., & Eliasa, E. (2023). Parenting skills as the closest teacher to early childhood at home. JPUD-Jurnal Pendidikan Usia Dini, 17(2), 312–330. https://doi.org/10.21009/jpud.172.09

Appling, B., Tuttle, M., Harrell, L., Ellerman, H., & Mabeus, D. (2022). Utilizing social cognitive career theory to enhance the self-efficacy and outcome expectations of students with disabilities through career development. Professional School Counseling, 26(1). https://doi.org/10.1177/2156759x221098937

Betz, N., & Voyten, K. (1997). Efficacy and outcome expectations influence career exploration and decidedness. The Career Development Quarterly, 46(2), 179–189. https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.1997.tb01004.x

Bubić, A. (2017). The relevance of self-evaluations for students' career optimism. Journal of Employment Counseling, 54(3), 100–114. https://doi.org/10.1002/joec.12059

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2016). Bilimsel araştırma yöntemleri. Pegem Akademi.

Byars-Winston, A., & Rogers, J. (2019). Testing intersectionality of race/ethnicity × gender in a social–cognitive career theory model with science identity. Journal of Counseling Psychology, 66(1), 30–44. https://doi.org/10.1037/cou0000309

Chan, C. (2018). Factors affecting career goals of Taiwanese college athletes from perspective of social cognitive career theory. Journal of Career Development, 47(2), 193–206. https://doi.org/10.1177/0894845318793234

Cheng, H., & Liu, J. (2020). Alterations in amygdala connectivity in internet addiction disorder. Scientific Reports, 10(1), 2370. https://doi.org/10.1038/s41598-020-59195-w

Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2000). Research methods in education. Routledge Falmer.

Conkel-Ziebell, J., Gushue, G., & Turner, S. (2019). Anticipation of racism and sexism: Factors related to setting career goals for urban youth of color. Journal of Counseling Psychology, 66(5), 588–599. https://doi.org/10.1037/cou0000357

Çakır, M. A. (2004). Mesleki karar envanterinin geliştirilmesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 37(2), 1–14. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000098

Çetin, B., Bars, M., & Bars, E. (2015). Matematik umutsuzluk ölçeğinin güvenirlik ve geçerlik çalışması. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 14(53), 163-172. https://doi.org/10.17755/esosder.83270

Dickinson, J. (2007). Examination of the applicability of social cognitive career theory for African American college students. Unpublished Doctoral dissertation. University of Akron.

Fabian, E. (2000). Social cognitive theory of careers and individuals with serious mental health disorders: Implications for psychiatric rehabilitation programs. Psychiatric Rehabilitation Journal, 23(3), 262–269. https://doi.org/10.1037/h0095159

Fjell, A., Walhovd, K., Brown, T., Chung, Y., Hagler, D., Venkatraman, V., … & Gruen, J. (2012). Multimodal imaging of the self-regulating developing brain. Proceedings of the National Academy of Sciences, 109(48), 19620–19625. https://doi.org/10.1073/pnas.1208243109

Fouad, N., & Smith, P. (1996). A test of a social cognitive model for middle school students: Math and science. Journal of Counseling Psychology, 43(3), 338–346. https://doi.org/10.1037/0022-0167.43.3.338

Gati, I., Krausz, M., & Osipow, S. H. (1996). A taxonomy of difficulties in career decision making. Journal of Counseling Psychology, 43(4), 510–526. https://doi.org/10.1037/0022-0167.43.4.510

Gore, P., & Leuwerke, W. (2000). Predicting occupational considerations: A comparison of self-efficacy beliefs, outcome expectations, and person-environment congruence. Journal of Career Assessment, 8(3), 237–250. https://doi.org/10.1177/106907270000800303

Green, L., Dudek, D., Cohen, L., Ólafsson, K., Staksrud, E., Jacques, C., … & Jaunzems, K. (2022). Tox and detox. M/C Journal, 25(2). https://doi.org/10.5204/mcj.2888

Karasar, N. (2019). Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler. Nobel Akademik Yayıncılık.

Kim, H. Y. (2013). Statistical notes for clinical researchers: assessing normal distribution (2) using skewness and kurtosis. Restorative dentistry & endodontics, 38(1), 52-54. http://dx.doi.org/10.5395/rde.2013.38.1.52

Lindley, L. (2005). Perceived barriers to career development in the context of social cognitive career theory. Journal of Career Assessment, 13(3), 271–287. https://doi.org/10.1177/1069072705274953

Luo, T., So, W., Wan, Z., & Li, W. (2021). STEM stereotypes predict students' STEM career interest via self-efficacy and outcome expectations. International Journal of STEM Education, 8(1), 36. https://doi.org/10.1186/s40594-021-00295-y

Lv, B., Wang, J., Zheng, Y., Peng, X., & Ping, X. (2022). Gender differences in high school students' STEM career expectations: An analysis based on multi-group structural equation model. Journal of Research in Science Teaching, 59(10), 1739–1764. https://doi.org/10.1002/tea.21772

Mejia, B. S., & Gushue, G. V. (2011). Perceived career barriers: The role of ethnic identity, acculturation, and self-efficacy mediators among Latina/o college students. Unpublished doctoral thesis, Colombia University. https://doi.org/10.1037/e696272011-001

Multon, K., Brown, S., & Lent, R. (1991). Relation of self-efficacy beliefs to academic outcomes: A meta-analytic investigation. Journal of Counseling Psychology, 38(1), 30–38. https://doi.org/10.1037/0022-0167.38.1.30

Noureddine, C., Salman, Y., Fletes, W., & Sherer, J. (2024). Power-up: Dissecting neurobiological mechanisms underlying internet gaming disorder. CNS Spectrums, 29(5), 521–522. https://doi.org/10.1017/s1092852924002013

Parikh, V., Harrington, E., Steinberg, Z., Gaisinsky, J., Meissler, J., & Eisenstein, T. (2025). Developmental nicotine exposure and cognitive vulnerability: Is the immune system involved?

The International Journal of Neuropsychopharmacology, 28(Supplement_1), i73–i74. https://doi.org/10.1093/ijnp/pyae059.128

Santi, T., Nascimento, A. G., Fukuti, P., Marchisio, V., do Amaral, G. C. A., Vaz, C. F. P., ... & Caye, A. (2025). Measuring Mental Health in 2 Brazilian University Centers: Protocol for a Cohort Survey. JMIR Research Protocols, 14(1), e63636. https://doi.org/10.2196/preprints.63636

Segal, G., Borgia, D., & Schoenfeld, J. (2002). Using social cognitive career theory to predict self-employment goals. New England Journal of Entrepreneurship, 5(2), 47–56. https://doi.org/10.1108/neje-05-02-2002-b007

Sevilla, M. P., & Rangel, V. S. (2022). Gender differences in STEM career development in postsecondary vocational–technical education: A social cognitive career theory test. Journal of Career Development, 50(2), 255–272. https://doi.org/10.1177/08948453221086979

Taş, İ. (2019). Ergenler için internet bağımlılığı ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 20(2), 875-905. https://doi.org/10.29299/kefad.2019.20.02.011

Vasoula, G., & Loucia, D. (2020). Career decision-making profiles of adolescents in Cyprus. European Journal of Teaching and Education, 2(1), 138–147. https://doi.org/10.33422/ejte.v2i1.183

Warmansyah, J., Ismandela, A., Nabila, D., Wulandari, R., Wahyu, W., Khairunnisa, K., … & Yuningsih, R. (2023). Smartphone addiction, executive function, and mother-child relationships in early childhood emotion dysregulation. JPUD - Jurnal Pendidikan Usia Dini, 17(2), 241–266. https://doi.org/10.21009/jpud.172.05

Xu, H., Guo, J., Wan, Y., Zhang, S., Yang, R., Xu, H., … & Tao, F. (2020). Association between screen time, fast foods, sugar-sweetened beverages and depressive symptoms in Chinese adolescents. Frontiers in Psychiatry, 11, 510385.https://doi.org/10.3389/fpsyt.2020.00458

Xu, J., Shen, L., Yan, C., Hu, H., Yang, F., Wang, L., … & Shen, X. (2014). Parent-adolescent interaction and risk of adolescent internet addiction: A population-based study in Shanghai. BMC Psychiatry, 14(1), 112. https://doi.org/10.1186/1471-244x-14-112

Araştırma Makalesi / Research Article

Lise Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığı ve Matematik Umutsuzluğunun Mesleki Kararsızlık Üzerindeki Yordayıcı Etkisi

The Predictive Effects of Internet Addiction and Mathematics Hopelessness on Career Indecision in High School Students

Zübeyde ER & Ayça AKIN Selçuk ALKAN

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.467

Geliş/Received: 07/03/2026	Kabul/Accepted: 18/05/2026

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Career decision-making competence refers to an individual's capacity to recognize career alternatives, evaluate personal interests, values, and abilities, compare options, and make informed and realistic occupational choices. During adolescence—particularly in high school years—career decision processes become developmentally critical, as students begin to shape their academic trajectories and future professional pathways. Within the framework of Social Cognitive Career Theory (SCCT), career development is primarily influenced by self-efficacy beliefs and outcome expectations, which interact dynamically with environmental supports and barriers (Ali vd., 2005; Ali & Saunders, 2008). Self-efficacy reflects individuals' beliefs about their capability to perform specific tasks, whereas outcome expectations refer to beliefs about the consequences of those behaviors (Betz & Voyten, 1997; Gore & Leuwerke, 2000). Weak self-efficacy beliefs may result in avoidance behaviors, uncertainty, and prolonged indecision during the career decision process (Ali & Saunders, 2008).

In adolescence, emotional regulation and cognitive control mechanisms are still developing, making students vulnerable to psychosocial risk factors that may interfere with career development. One such risk factor is internet addiction. Internet addiction is defined as excessive and uncontrolled internet use that leads to impairments in academic, psychological, and social functioning. Research indicates that problematic internet use is associated with deficits in executive functions such as attention control, impulse regulation, and long-term planning (Byars-Winston & Rogers, 2019; Segal vd., 2002). These impairments may weaken academic self-efficacy and reduce motivation, which are central determinants of career development within SCCT (Ali et al., 2005; Fouad & Smith, 1996).

Another important psychosocial variable is mathematics hopelessness. Repeated academic failures may foster learned helplessness, reduced persistence, and motivational decline (Ali & Menke, 2014). Mathematics hopelessness is particularly significant because mathematics plays a central role in many academic and occupational pathways. Students who experience hopelessness in mathematics may demonstrate lower academic self-efficacy, avoidance behaviors, and diminished career optimism (Bubić, 2017; Fouad & Smith, 1996). Although previous studies have examined internet addiction and academic emotions separately, limited research has investigated their combined predictive effects on career decision-making competence. Therefore, the purpose of this study is to examine the predictive effect of high school students' internet addiction and mathematics hopelessness on their career indecision, while also exploring differences according to gender and grade level.

Methods

This study employed a quantitative approach within a correlational survey design (Karasar, 2019; Cohen et al., 2000). The sample consisted of 560 high school students enrolled in the 9th, 10th, 11th, and 12th grades during the 2024–2025 academic year in a province located in southern Türkiye. Data were collected using three instruments: the Internet Addiction Scale (Taş, 2019), the Mathematics Hopelessness Scale (Çetin et al., 2015), and the Career Decision Inventory (Çakır, 2004). The Career Decision Inventory measures career indecisiveness across five dimensions, including internal conflicts and lack of occupational information. Independent samples t-tests and one-way ANOVA were used to examine differences according to gender and grade level. Pearson correlation analysis assessed relationships among variables. Simple and multiple regression analyses were conducted to evaluate predictive effects.

Results and Discussion

Correlation analysis revealed significant and positive relationships among internet addiction, mathematics hopelessness, and career indecision in the context of career decision-making competence. Internet addiction was moderately correlated with mathematics hopelessness ($r = .353$, $p < .001$) and career indecision ($r = .338$, $p < .001$). Mathematics hopelessness was also positively correlated with career indecision ($r = .319$, $p < .001$). These findings indicate that increases in problematic internet use and negative academic emotions are associated with higher levels of career decision-making difficulty. Gender analyses showed no significant differences in internet addiction and mathematics hopelessness. However, female students demonstrated significantly higher career indecisiveness scores. Previous literature suggests that gender differences in career expectations may be influenced by contextual and sociocultural factors (Lv et al., 2022). This finding underscores the importance of gender-sensitive career guidance interventions. Grade-level analyses revealed that eleventh-grade students reported higher internet addiction and their career indecision in the context of career decision-making competence, whereas twelfth-grade students exhibited the highest mathematics hopelessness. Increasing academic pressure and university entrance examinations may explain these differences. Academic stress and diminished self-efficacy during critical transition years may intensify both emotional and behavioral risk factors (Ali et al., 2005).

Regression analyses further clarified predictive relationships. Internet addiction significantly predicted career indecision in the context of career decision-making competence ($\beta = .338$, $R^2 = .114$, $p < .001$), explaining 11.4% of the variance. This finding aligns with SCCT, suggesting that weakened self-efficacy and outcome expectations due to excessive internet use may impair career decision processes (Ali & Saunders, 2008; Betz & Voyten, 1997). Mathematics hopelessness also significantly predicted career indecision in the context of career decision-making competence ($\beta = .319$, $R^2 = .102$, $p < .001$), explaining 10.2% of the variance. This result supports the Control-Value Theory perspective, indicating that low perceived control and emotional distress may hinder effective decision-making (Ali & Menke, 2014; Multon et al., 1991). When both predictors were entered simultaneously, they jointly explained 16% of the variance in career indecision in the context of career decision-making competence ($R^2 = .160$, $p < .001$). Both variables remained significant, indicating their independent and complementary contributions. Within the SCCT framework, this finding highlights the interaction of behavioral (internet addiction) and emotional (mathematics hopelessness) risk factors in shaping career-related self-regulatory processes (Ali et al., 2005; Fouad & Smith, 1996).

In conclusion, the study demonstrated that internet addiction and mathematics hopelessness were significant predictors of career indecision in the context of career decision-making competence among high school students. By integrating these two psychosocial risk factors within established theoretical frameworks, the study contributes to the literature by offering a comprehensive understanding of adolescent career development. The findings suggest that school-based interventions should address digital behavior regulation, strengthen academic self-efficacy, and enhance emotional regulation skills to support students' career decision-making competence.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

Ses Kaydı Yapılan Görüşmelerde Arka Plan Gürültüsü Azaltımı: Kayıt ve Kayıt Sonrası İşleme Stratejileri

Background Noise Reduction In Audio-Recorded Interviews: Recording and Post-Processing Strategies

Mustafa DEMİR[1], Kadri Yılmaz ERDAL[2] & İnan GÜMÜŞ[3]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.471

Geliş/Received: 10/03/2026	Kabul/Accepted: 18/05/2026

Öz

Bu çalışma, nitel araştırmalarda veri toplama sürecinde sıkça karşılaşılan ses kayıt kalitesi sorunlarına yönelik teknik ve metodolojik çözüm önerileri geliştirmeyi amaçlamaktadır. Özellikle saha ortamlarında gerçekleştirilen görüşmelerde kullanılan ses kayıtları; çevresel gürültü, mikrofon yerleşimi, akustik koşullar ve konuşmacıya özgü değişkenlerden etkilenmekte, bu durum verinin güvenilirliğini ve analiz edilebilirliğini azaltmaktadır. Çalışmada, kayıt öncesi ve sonrası süreçler için uygun mikrofon seçimi, temel akustik düzenlemeler ve filtreleme stratejilerine ek olarak Python ortamında geliştirilen dijital sinyal işleme (DSP) ve yapay zekâ (AI) temelli hibrit bir ses iyileştirme sistemi sunulmuştur. Bu doğrultuda sistem, enerji ve spektral düzlük temelli adaptif eşikleme, uğultu ve klik/plosive temizliği, tam-adaptif spektral gürültü azaltma ve konuşmayı ön plana çıkarma adımlarından oluşmakta ve ayrıca Demucs tabanlı kaynak ayrıştırma ve Whisper modeli ile gerçekleştirilen otomatik Türkçe transkripsiyon modülünü içermektedir. Sistem performansı, araştırmacı tarafından oluşturulan referans transkripsiyon ile model çıktısının karşılaştırılması yoluyla değerlendirilmiştir. Bu doğrulama sürecinde Kelime Hata Oranı (Word Error Rate, WER) ve Karakter Hata Oranı (Character Error Rate, CER) metrikleri hesaplanmış; Türkçe karakterlere yönelik normalizasyon işlemleri uygulanmıştır. Örnek doğrulama sonuçlarına göre sistem %79-%95 kelime doğruluğu ve %88-%97 karakter doğruluğu sağlamış; WER değeri 0.203 ve CER değeri 0.114 olarak hesaplanmıştır. Bulgular, geliştirilen hibrit yapının hem ses iyileştirme hem de otomatik transkripsiyon doğruluğu açısından nitel araştırmalarda kullanılabilir bir teknik çerçeve sunduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Görüşme tekniği, ses kaydı, arka plan gürültüsü, gürültü azaltma, dijital ses işleme.*

Abstract

This study aims to develop technical and methodological solution recommendations for audio recording quality problems frequently encountered during the data collection process in qualitative research. Audio recordings used in interviews, especially in field settings, are affected by environmental noise, microphone placement, acoustic conditions, and speaker-specific variables, which reduce the reliability and analyzability of the data. In addition to appropriate microphone selection, basic acoustic arrangements, and filtering strategies for the pre- and post-recording processes, a hybrid audio enhancement system based on digital signal processing (DSP) and artificial

[1]**Sorumlu Yazar/Corresponding Author**, Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı, Burdur, Türkiye. mdemir@mehmetakif.edu.tr, 0000-0001-8429-1113.

[2]Doç., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı, Burdur, Türkiye. kyerdal@mehmetakif.edu.tr, 0000-0003-1257-1751.

[3]Doç. Dr., Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Uluborlu Selahhatin Karasoy Meslek Yüksekokulu, Isparta, Türkiye. inangumus@isparta.edu.tr, 0000-0002-6124-8881.

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Demir, M., Erdal, K.Y. & Gümüş, İ. (2026). Ses Kaydı Yapılan Görüşmelerde Arka Plan Gürültüsü Azaltımı: Kayıt ve Kayıt Sonrası İşleme Stratejileri. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 10(3), 1542-1558.

intelligence (AI) developed in a Python environment is presented. Accordingly, the system consists of steps including energy- and spectral flatness-based adaptive thresholding, hum and click/plosive cleanup, fully adaptive spectral noise reduction, and speech foregrounding. Also, it includes a Demucs-based source separation module and an automatic Turkish transcription module implemented with the Whisper model. System performance was evaluated by comparing the model output with a reference transcription created by the researcher. In this validation process, Word Error Rate (WER) and Character Error Rate (CER) metrics were calculated, and normalization procedures for Turkish characters were applied. According to the sample validation results, the system achieved 79%–95% word accuracy and 88%–97% character accuracy; WER was 0.203, and CER was 0.114. The findings show that the developed hybrid structure provides a usable technical framework for qualitative research in terms of both audio enhancement and automatic transcription accuracy.

Keywords: *interview, audio recording, background noise, noise reduction, digital signal processing.*

1. GİRİŞ

Paradigmalar, gerçekliği anlamanın, bilgi oluşturmanın ve dünya hakkında bilgi toplamanın tercih edilen yollarıdır. Bir araştırmacının paradigması; ontoloji (gerçekliğin doğası), epistemoloji (bilginin doğası), aksiyoloji (araştırma ve teorileştirme alanlarıyla ilişkili değerler) veya metodoloji (veri toplama, derleme ve analiz etme stratejileri) temelinde farklılık gösterebilir. İnsanlar bu konularda farklı duruşlar sergilediğinden paradigmaları oluşturan temel argümanları ve bakış açılarını anlamak önemlidir. Farklı disiplinler, paradigmalar için pozitivist/post-pozitivist, yorumlayıcı, eleştirel ve postmodern/postyapısal gibi farklı terimler ve kategorilendirme şemaları kullanır (Tracy, 2013). Bu nedenle araştırma yaklaşımları farklılık gösterse de bilimsel araştırmalar, bilgi üretmeyi amaçlayan sistemli ve yapılandırılmış süreçleri ifade eder. Bilimsel yöntem; sorun, hipotezler (veya sorular), veri toplama, sonuçlar ve tartışmayı içeren bir süreç olarak tanımlanabilir. Süreç bir konu veya sorunla başlar, sorunla ilgili literatür incelenir, sorular sorulur, veriler toplanır ve analiz edilir, ardından raporlar yazılır (Creswell, 2013). Bu çalışma, nitel görüşme verilerinin teknik kayıt koşullarından kaynaklanan kalite sorunlarının, veri analizi ve transkripsiyon doğruluğu üzerindeki etkisini ele almaktadır. Özellikle saha kayıtlarında ortaya çıkan gürültü, akustik bozulma ve çevresel parazitlerin sistematik biçimde iyileştirilmesi, verinin metodolojik güvenilirliği açısından belirleyici bir değişken olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda, dijital sinyal işleme ve yapay zekâ destekli bir iyileştirme hattı önerilmektedir.

Bilimsel araştırmalarda bir olgu veya duruma ilişkin yapılmış gözlem, araştırmacı tarafından bir hipotez kurularak sınanmak istenir. Bu noktada araştırmacının çalışma disiplini doğrultusunda verilere ulaşabilmesi için, diğer bir deyişle hipotezin sınanabilmesi için bir araştırma modeli seçilir ve soruna ilişkin bir veri toplama yöntemi belirlenir. Araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliği, büyük ölçüde elde edilen verilerin niteliğine ve bu verilerin toplandığı araçların uygunluğuna bağlıdır. Bu bağlamda araştırmacılar merak edilen konuya ilişkin bilgi elde edebilmek için çeşitli veri toplama tekniklerine başvurur. Araştırmacının hangi veri toplama tekniğini kullanacağı, araştırmanın problemine, verinin özelliğine veya veri kaynağına bağlı olarak değişebilmektedir. Alanyazında farklılıklar olsa da veri toplama yaklaşımları genel olarak yazılı veri toplama (anket, ölçek), görüşme, gözlem ve doküman incelemesi biçiminde sınıflandırılmaktadır (Büyüköztürk vd., 2018; Karasar, 2011; Yıldırım & Şimşek, 2018).

Nitel araştırma modellerine göre değişiklik gösteren veri toplama yöntemi ve uygulaması, olgu veya durumun en az hatayla ortaya konması bakımından önemlidir. Nitel metodoloji ifadesi en geniş anlamıyla, insanların kendi yazılı veya sözlü ifadeleri ve gözlemlenebilir davranışları olan betimsel veriler üreten araştırmaları ifade eder (Taylor, Bogdan & DeVault, 2016). Creswell (2013), bu verilerin değişkenliği durumunu şu şekilde açıklar: Veri toplama, alana uygunluğu açısından (örneğin, etnografide daha fazla gözlem, temellendirilmiş teoride daha fazla görüşme) ve veri toplama kapsamı açısından (örneğin, fenomenolojide sadece görüşmeler, vaka çalışması araştırmasında çoklu formlar vb.) farklılık gösterir. Veri analizi aşamasında farklılıklar en belirgin şekilde ortaya çıkar. Farklılık sadece analiz aşamasının özgüllüğüyle (örneğin, temellendirilmiş teori en özgül, anlatı araştırması daha az tanımlı) sınırlı değildir, aynı zamanda gerçekleştirilecek adımların sayısı da değişir (örneğin, fenomenolojide kapsamlı adımlar, etnografide az sayıda adım). Her yaklaşımın sonucu olan yazılı rapor, önceki tüm süreçlerden şekillenir. Bir bireyin hayatıyla ilgili hikâyeler, anlatı araştırmasını oluşturur. Genellikle görsel bir modelde tasvir edilen teori, temellendirilmiş teoride ortaya çıkar ve bir kültür

paylaşan grubun nasıl çalıştığına dair bütünsel bir bakış, etnografi ile sonuçlanır. Sınırlı bir sistemin veya bir vakanın (veya birkaç vakanın) derinlemesine incelenmesi, vaka çalışması hâline gelir (Creswell, 2013). Eğitim, sağlık, sosyal hizmet, yönetim ve diğer sosyal alanlar, tam da insanların gündelik hayatlarıyla ilgili oldukları için uygulamalı sosyal bilimler veya uygulama alanları olarak kabul edilir (Merriam & Tisdell, 2016).

1.1. Nitel Araştırmalarda Görüşme Yöntemi ve Uygulama Teknikleri

Nitel araştırmalarda en sık başvurulan veri toplama araçları arasında yarı yapılandırılmış görüşme formları, odak grup görüşmeleri, katılımcı gözlem ve doküman analizi formları yer alır (Yıldırım & Şimşek, 2018). Bu araçlar vasıtasıyla araştırmacı, bireylerin kendi deneyimlerini, bakış açılarını ve yorumlama biçimlerini derinlemesine keşfetme olanağı elde eder. Bu durum, özellikle sosyal bilimlerde bireyin sosyal çevresiyle kurduğu ilişkiler ve bu ilişkilerin, taşıdığı anlamlar üzerinden çözümlenmesi açısından büyük önem taşır. Veri toplamanın birincil biçimi genellikle araştırmacının katılımcılardan elde ettiği verileri, ortaya çıkan teori hakkındaki fikirlerle sürekli olarak karşılaştırdığı görüşmelerdir. Görüşme, temel bir sorgulama biçimidir (Seidman, 2006; Creswell, 2013). Çalışılan olguyu anlamak için gerekli nitel verilerin temel kaynağını oluşturan bu yöntem, soruların ve sıralarının önceden belirlendiği yapılandırılmış görüşmelerden, hiçbir unsurun önceden planlanmadığı, yapılandırılmamış görüşmelere kadar farklı biçimlerde uygulanabilir. Bunlar arasından en yaygın olanı, bir dizi soru ve keşfedilecek konu tarafından yönlendirilen, cümlelerin ve soruların sırasının tam anlamıyla önceden belirlenmediği yarı yapılandırılmış görüşmedir (Merriam & Tisdell, 2016).

Görüşme verilerinin kaydedilmesinde temel olarak kayıt cihazı kullanma ve not alma yöntemleri izlenir. Kayıt cihazı kullanımı, araştırmacının not alma sorununu ortadan kaldırarak dinleme ve soru sorma işlevlerine odaklanmasını ve böylece daha verimli bir görüşme yapmasını sağlar. Kayıt cihazının mümkün olmadığı durumlarda başvurulan not alma yöntemi, yapılan görüşmeler daha yavaş ilerleyeceği için notların eksik alınmasına ve görüşme süresinin uzamasından dolayı zaman kaybına neden olabilir (Yıldırım & Şimşek, 2018). Not alma yöntemindeki bu dezavantajlar sebebiyle görüşme verilerini kaydetmenin en yaygın şekli ses kaydı kullanımıdır. Bu uygulama, söylenen her şeyin analiz için korunmasını sağlar. Aynı zamanda görüşme sırasında soru sorma tekniğinin geliştirilebilmesi için görüşmeciye dinleme süresi kalmış olur. Bazen görüşmeler videoya kaydedilir. Bu yöntem, sözsüz davranışların da kaydedilmesini sağlar, ancak ses kaydı yapmaktan daha zahmetli bir yöntemdir (Merriam & Tisdell, 2016). Görüşmelerde ses kaydı alınması, birçok yönden faydalı bir uygulamadır. Katılımcıların sözlerinin korunması sayesinde araştırmacılar orijinal verilere sahip olur. Bu durum transkripsiyondaki belirsizlik durumlarında kaynağa dönüp doğruluğu kontrol etme imkânı verir. Röportaj materyallerini kötü kullanma iddiaları meydana gelirse araştırmacılar veriye karşı sorumluluklarını kanıtlamak veya kendi röportaj tekniklerini inceleyip geliştirmek amacıyla kayıtlardan yararlanabilirler (Seidman, 2006). Kayıt cihazı kullanmak, görüşmecinin yalnızca hafızasına güvenerek yakalayabileceğinden çok daha fazlasının kaydedilmesini sağlar. Konuşulanların kayıt altına alınması; söylenenlerin erişilebilir bir kaydının olması, görüşmenin sorumlu bir şekilde ele alınacağı konusunda güven vermesi gibi nedenlerle katılımcılara da fayda sağlar (Taylor, Bogdan & DeVault, 2016).

Günümüzde çeşitli boyut ve özelliklerde üretilen kayıt cihazları, özellikle sözlü anlatmaların, halk müziği ürünlerinin ve geleneksel uygulamaların anlatım kısımlarının kaydedilmesinde pratiklik sağlamaktadır. Ses kaydının yanında video kaydı da veri toplama sürecinde belirli bir kolaylık sağlamakta ve özellikle kültürel aktarıma konu olan sözlü ifadelerin ve geleneksel anlatıların belgelenmesi açısından uzun vadeli bir arşiv işlevi görmektedir. Bu bağlamda sesli ya da görüntülü kayıt alınması, veri doğruluğu sağlamakla birlikte folklor, müzik, ritüel gibi canlı performansa dayalı kültürel olgulardaki beden dili, jest, mimik, tonlama, durak, ezgi gibi parçalarüstü birimlerin de analiz edilebilmesi bakımından önem taşımaktadır. Ancak bu araçların belli bir mesafeden sesi kaydetme özelliği nedeniyle, bir kaynak kişinin anlatımı veya icrası sırasında ortamdaki her türlü sesi de kaydedeceği unutulmamalıdır. Buna bağlı olarak gürültülü bir ortamda yapılacak kayıtlar sağlıklı olmaktan uzak kalabilir, istenmeyen seslerin kayda girmesi kaçınılmaz olabilir. Bu sebeple bir derlemeci, kullanacağı araçların teknik özellikleri hakkında bilgi sahibi olmalı ve ortam koşullarına göre yaka mikrofonu veya başka bir harici mikrofon kullanma yoluna gidebilmelidir (Ekici, 2019).

1.2. Görüşme Yönteminde Kayıt Kalitesi Sorunları ve Teknik İyileştirme Gereksinimi

Nitel araştırmalarda, özellikle alan temelli veri toplama süreçlerinde ses ve video kayıtları hem araştırma verilerinin güvenilirliğini artırmak hem de sözlü kültürün dokümantasyonunu sağlamak amacıyla sıklıkla kullanılan araçlardır. Fakat alan araştırmalarında ses ve video kayıtlarının kalitesini etkileyen unsurlar yalnızca cihaz teknolojisine değil, büyük ölçüde kaynak kişinin bireysel özelliklerine ve araştırma ortamının fiziksel koşullarına bağlıdır. Bu kayıt süreçleri çevresel ve mekânsal sorunlar bakımından gürültü ve ses bozulması, akustik ve ışık koşullarının elverişsizliği, kayıt cihazlarının teknik kısıtları, ani kesintiler ve bölünmeler; kaynak kişiye bağlı sorunlar bakımından ise yaşlılık ve fiziksel yetersizlikler, teknolojik güvensizlik ve kayıttan rahatsızlık duyma, anlamsal sapmalar, dilsel sorunlar ve psikolojik durumlar olarak sınıflandırılabilir.

Çevresel faktörler veri toplama sürecini zorlaştıran unsurlar arasında yer alır. Kırsal ya da açık alanlarda yapılan görüşmelerde rüzgâr, araç geçişi, hayvan sesleri gibi çevresel gürültüler; kapalı mekânlarda ise yetersiz aydınlatma, yankı gibi akustik sorunlar kayıt kalitesini olumsuz etkileyebilir. Araştırmacının bu koşullar üzerinde doğrudan kontrolü olmadığından kayıt sırasında ortaya çıkan ses bozulmaları veya görüntü kayıpları daha sonra yapılacak analizlerin güvenilirliğini azaltabilir. Genellikle, bir ses kasetinin kaydı çok zayıf olabilir veya ilgili konuşmaların daha sonra fark edilmeyen bir arka plan gürültüsü tarafından bastırıldığı görülebilir (Yin, 2011). Görüşme mekânı, kayıt kalitesi ve katılımcının rahatlığı açısından büyük önem taşır. Arka planda çok fazla gürültü olan bir mekân, kayıtların kalitesini olumsuz etkileyen sonuçlar ortaya çıkarabilir. Gürültüden dolayı sesleri duymak zorlaşabilir. Ayrıca, görüşülen kişinin halka açık bir mekânda samimi bir şekilde konuşabileceğinden emin olunması ve görüşme mekânının, katılımcının mümkün olduğunca rahat olabileceği bir yer olarak seçilmesi gerekir (Horvat vd., 2013). Alan araştırmalarında doğal ortamdan kaynaklanan sesler ortaya çıkabilir. Bunlar arasında ezan okunması, belediye hoparlöründen duyurular, köy odası veya kahvehane gibi kalabalık ortamlardaki sesler, hayvan sesleri, araya giren konuşmacılar, çocuk sesleri, telefon sesi ve rüzgâr sesi gibi unsurlar başta gelir. Doğal ortamlarda kayıt sırasında kaçınılması her zaman mümkün olmayan bu yan sesler, derlemelerde seyrek de olsa yer alabilmektedir (Demir, 2013).

Veri toplama sürecini ve kayıt kalitesini etkileyen diğer önemli unsur kaynak kişilerdir. Görüşme yapılan kişinin sağlığı, görüşme sırasındaki psikolojik durumu ve projenin katılımcısı olmaya yönelik niyetleri dâhil olmak üzere, bu tür bireysel durumlar elde edilen verilerin niteliğini etkileyebilir (Merriam & Tisdell, 2016). Özellikle alan araştırmalarında kaynak kişilerin yaşlılık, işitme veya konuşma güçlüğü gibi fiziksel yetersizlikleri, psiko-sosyal gerilim hâlleri ya da teknolojik araçlara karşı güvensizlikleri ses ve video kaydının niteliğini doğrudan belirleyebilmektedir. Örneğin, ileri yaşta bir kaynak kişinin çok düşük tonda konuşması, çene ve diş yapısındaki zafiyet, işitme yetersizliği vb. durumlar kelimelerin anlaşılmasını ve beraberinde kayıtların çözümlenebilmesini güçleştirebilmektedir. Bunun yanında, bazı kişiler ses veya görüntü kaydı alınmasını geleneksel değerler ya da kişisel mahremiyet algısı nedeniyle rahatsız edici bulabilmekte ve bu durum doğal ifade akışını kesintiye uğratabilmektedir.

Alan araştırması, derleme gibi adlarla anılan görüşmelerde veri toplama sürecinde ortaya çıkan sorunlara ilişkin çeşitli öneriler getirilmiştir. Bunlar arasında; kamera için en iyi konumun belirlenmesi (Creswell, 2013), cihazların görüş alanının dışına yerleştirilmesi (Taylor, Bogdan & DeVault, 2016), her görüşmeden önce ekipmanın düzgün çalıştığından emin olunması (Taylor, Bogdan & DeVault, 2016), kayıt ekipmanlarının çeşitlendirilmesi ve kayıt mesafesinin doğru ayarlanması (Ekici, 2019) gibi çözüm önerileri sayılabilir. Ancak araştırmacının elinde olmayan çevresel ve kişisel nedenlerden kaynaklanan istenmeyen seslerin tam olarak önüne geçilememektedir.

Gelişen teknoloji sayesinde, ses ve görüntü kayıtları kaliteli dijital formatlara aktarılabilmektedir. Son geliştirilen müzik programları sayesinde aktarım esnasında istenmeyen seslerin ayıklanması mümkün olmakta, böylece kayıtların dinlenmesi, yedeklenmesi kolaylaşmakta ve fiziksel yıpranma riski ortadan kalkmaktadır (Öçalan, 2006). Araştırmacıların bal mumu silindir gibi tarihsel ortamlardan günümüzün dijital formatlarına kadar topladıkları tüm kayıtları, uygun yöntemlerle işleyerek belirli ölçüde temizlemek; bu sayede klima uğultusu, projektör hışırtısı veya rüzgâr gürültüsü gibi arka plan sesleri içeren kayıtlar üzerinde duyulabilir iyileştirmeler sağlamak mümkündür.

Alan araştırmalarında ses kayıt kalitesini etkileyen ve yukarıda belirtilen sorunlar, nitel verilerin analizini güçleştirmektedir. Söz konusu sorunların bir bölümü kayıt öncesinde alınacak önlemlerle

kısmen azaltılabilse de kontrol edilemeyen çevresel koşullar ve kaynak kişiye bağlı değişkenler, araştırmacı için kayıt sonrası teknik müdahale ihtiyacı doğurmaktadır. Araştırmacıların büyük çoğunluğu ses işleme konusunda teknik bir altyapıya sahip değildir. Mevcut ticari yazılımlar ise maliyetli ve yeniden üretilebilirlik açısından sınırlı kalmaktadır. Bu durum, nitel araştırmacılara yönelik açık kaynaklı, erişilebilir ve teknik uzmanlık gerektirmeyen ses iyileştirme araçlarına duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Buradan hareketle bu çalışmada, görüşme kayıtlarında karşılaşılan gürültü ve bozulma sorunlarını sistematik biçimde ele alan, Python tabanlı dijital sinyal işleme ve yapay zekâ destekli bir hibrit iyileştirme hattı tasarlanmıştır. Böylece veri kalitesinin artırılması ve transkripsiyon doğruluğunun iyileştirilmesi hedeflenmektedir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, araştırmalar için önemli veriler içeren ses ve video kayıtlarındaki istenmeyen seslerin giderilmesini sağlayacak pratik öneriler ve teknik çözümler sunulacaktır. Bu bağlamda, tarihî/analog kayıtlar yalnızca örnek düzeyinde anılacak; restorasyonda başvurulan temel ilkeler (ör. bant hışırtısı ve mekanik uğultunun azaltılması, konuşma anlaşılırlığının korunması) kısaca özetlenecektir. Çalışmanın ana odağı ise çağdaş saha ve laboratuvar kayıtlarında pratik iyileştirme adımlarının uygulanabilirliğidir. Problemlere modern ve otomatize edilmiş bir yaklaşımla odaklanılarak istenmeyen sesleri düzeltmek için ses kayıt programlarında uygulanacak yöntemler, yapay zekâ destekli çözümler ve yazarlar tarafından oluşturulan yazılım kodları paylaşılacak ve bu uygulamaların nasıl kullanılacağına dair açıklamalar yer alacaktır. Belirtilen amaç doğrultusunda, araştırmacıların görüşmelerden elde ettikleri kayıtlar için enerji ve spektral düzlük tabanlı adaptif eşikleme, uğultu ve harmonik filtreleme, tam-adaptif spektral gürültü azaltma, konuşmayı ön plana çıkarma ve klik/plosive temizliği gibi aşamaları otomatik biçimde uygulayan Python betikleri oluşturulmuştur. Bu süreçte, yukarıda bahsedilen türde arka plan gürültüsü içeren görüşme kayıtları kullanılarak kod defteri test edilmiş ve bu modüller tek bir otomatik işleme zinciri içinde bütünleştirilmiştir. Kod defterinden ve araştırmacı tarafından manuel olarak oluşturulan referans transkripsiyonlar, kelime ve karakter doğruluğunu ölçen bir Python betiğiyle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Araştırmacıların farklı ortamlarda elde ettikleri kayıtları daha kolay, tutarlı ve tekrarlanabilir biçimde analiz edebilmelerini sağlamak amacıyla, çalışmanın sonraki bölümünde geliştirilen çevrimiçi arayüz ve adaptif Python tabanlı işlem adımları ayrıntılı biçimde ele alınmıştır.

Bu çalışmada, geliştirilen işleme hattının performansını ölçmek amacıyla, nitel saha araştırmalarının karakteristik gürültü koşullarını ve akustik zorluklarını yansıtan bütünleşik bir kayıt senaryosu tasarlanmıştır. Bu bağlamda araştırmacılar tarafından seslendirilen standart metinlerden elde edilen veri kümesi, kayıt sonrası işleme stratejilerinin gürültü azaltma performansı ile transkripsiyon doğruluğu üzerindeki etkisini sistematik biçimde değerlendirmek için kullanılmıştır. Bu kontrollü tasarım, önerilen iyileştirme zincirinin gürültü azaltma ve transkripsiyon doğruluğu üzerindeki etkisinin gerçek saha koşullarına benzer karmaşıklıktaki bir düzlemde sistematik olarak değerlendirilmesine olanak tanımıştır.

2.1. Etik Kurul Onayı

Bu araştırmanın kavramsal çerçevesinin hazırlanması, veri toplama araçlarının uygulanması, verilerin toplanması, verilerin analizi ve yorumlanması aşamalarının tamamında etik kurallara uygun hareket edilmiştir. Karşılaşılacak tüm etik ihlallerde ANKAD Yayın Kurulunun hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır. Tüm sorumluluk yazarlara aittir. Bu çalışmanın ANKAD dışında herhangi bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmediği taahhüt edilmektedir. Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Görüşmelerden elde edilen ses kayıtlarının incelenmesinde nitel araştırma yöntemlerinden "Doküman Analizi" tekniği uygulandığı için etik kurul kararı gerektirmemektedir.

3. GÜRÜLTÜ AZALTIMI VE KONUŞMA İYİLEŞTİRMEYE YÖNELİK ÖNERİLER

3.1. Kayıt Sürecine İlişkin Yöntemsel Öneriler

Araştırma ortamlarının doğası gereği değişkenlik göstermesi, araştırmacının esnek, önleyici ve bağlama duyarlı hazırlıklar yapmasını gerektirmektedir. Açık alanlarda yürütülen görüşme ve ses kayıt

süreçlerinde rüzgâr, trafik veya insan kalabalığı gibi çevresel sesler, ses kaydının bütünlüğünü bozabilmektedir. Bu doğrultuda gürültünün ölçülmesi, filtrelenmesi veya donanımla en aza indirgenmesi önemlidir. Kapalı alanlarda ise yankı (reverberation), akustik yansımalar ve mikrofon-donanım yerleşimi gibi faktörler, akustik çevrenin konforu, sesin netliğini ve kalitesini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Yankı süresi (reverberation time), iç-dış kaynaklı seslerin katkısı ve sesin mekânlardaki sürekliliği gibi mekân akustiği ögeleri ile mikrofon karakteristiklerinin birlikte değerlendirilmesi bu açıdan önemlidir (Bottalico vd., 2020; Cui vd., 2021; Eldwaik & F. Li, 2018; Torresin vd., 2020). Dolayısıyla öncelikle kayda elverişli ortamın oluşturulması ve kayıt zincirinin ilk halkası olan mikrofonun da açık ya da kapalı kayıt alan özelliklerine göre uygun şekilde seçilmesi gerekmektedir.

Bu tür durumlarda veri kalitesini korumak için öncelikle açık alanlarda, kayıt süresince ortaya çıkabilen düşük frekanslı çevresel gürültüleri azaltmak için mikrofon ya da ses kartı/mikser üzerindeki yüksek geçiş (high-pass) filtrelerinin aktif edilmesi etkili bir yöntemdir. Özellikle 80 Hz ve altındaki frekansların bastırılması trafik, rüzgâr veya titreşim kaynaklı uğultuları azaltarak konuşma odaklı net kayıtlar elde etmeyi sağlamaktadır. Kapalı ortamlarda ise yankı ve rezonans sorunlarını gidermek amacıyla mekâna uygun akustik düzenlemeler yapılmalı; gerekirse kalıcı ya da taşınabilir ses difüzörleri, bas tuzakları ve akustik paneller kullanılarak yansıma ve mekânsal bozulmalar kontrol altına alınmalıdır (Aljumaily & Abdulmohsin, 2024; MacCallum vd., 2011).

Ses kayıtlarında seçilecek mikrofon türü önemlidir. Kondenser mikrofonlar; geniş frekans tepkisi, yüksek duyarlılık ve düşük öz-gürültüleri nedeniyle ayrıntı yakalamada diğer türlere göre daha detaylıdır ve tercih edilir (Eargle, 2012; Titze & Winholtz, 1993). Çevresel gürültülerin ve mekanik titreşimlerin etkisini azaltmak için mikrofon ile pop filtre, rüzgâr koruyucu ve titreşim engelleyici (shock-mount) gibi destekleyici ekipmanların kullanımı gerekmektedir. Bu ekipmanların saha koşullarında kayıt kalitesini iyileştirdiği görülmüştür (Eargle, 2012; Özyıldırım, 2010; Titze & Winholtz, 1993). Kayıt sürecinde mikrofonun konumlandırılması, konuşma/sözlü anlatı kayıtlarında mikrofonun anlatıcının ağzına doğru hafif açılı ve yaklaşık 15-30 cm mesafede yerleştirilmesi arka plan gürültüsünü ve patlamalı ünsüz kaynaklı bozulmaları azaltarak doğrudanlığı artırmaktadır. Ayrıca mikrofon türüne (kondenser, dinamik) ve kardiyotid/hyper-kardiyotid gibi yönelim karakteristiğine bağlı olarak kaynak-mikrofon mesafesinin ve ekseninin (on/off-axis) doğru seçiminin, netlik üzerinde ölçülebilir farklar yarattığı bilinmektedir (Corbett, 2014; Konuma & Asakura, 2023; Titze & Winholtz, 1993). Dolayısıyla hem hedef ses ön plana çıkarılabilmekte hem de çevresel yansımaların kayıt üzerindeki etkisi azaltılabilmektedir.

Araştırmacılar, cep telefonlarında yer alan ses kayıt uygulamalarını ya da dizüstü bilgisayarlarda bulunan dijital ses düzenleme yazılımlarını kullanarak kayıt süreçlerinde esneklik ve pratiklik kazanabilmektedir. Ses kayıtları alınırken donanım ve yazılım bileşenlerinin birlikte kullanılması kritik bir unsur olduğundan sürecin verimliliği için bu bileşenlerin önceden planlanması gerekmektedir. Konuşma kayıtlarının anlaşılırlığı ve çözünürlüğü; kullanılan ekipman, sinyalin teknik özellikleri, kayıt ortamının akustik yapısı, ses düzeyi ve kayıt sonrası uygulanan düzenleme işlemlerine bağlı olarak değişmektedir (Rogers vd., 2020; Vergili, 2017).

3.2. Kayıt Sonrasına İlişkin Yöntemsel Öneriler

Kayıt aşamasından sonra araştırmacılar, elde edilen verilerdeki istenmeyen gürültü ve bozulmaları iZotope RX gibi profesyonel yazılımlar ve hazır algoritmalar aracılığıyla azaltabilmektedir. Ancak bu çalışma kapsamında, ticari yazılımlara bağımlılığı azaltmak ve süreçleri tekrar üretilebilir, şeffaf ve özelleştirilebilir hâle getirmek amacıyla Python programlama dili kullanılarak çevrimiçi erişilebilen bir web arayüzü tasarlanmış ve gürültü azaltma ile konuşma iyileştirme adımları tek bir otomatik işleme zinciri içinde bütünleştirilmiştir

Ses dosyaları üzerinde gerçekleştirilen gürültü ve benzeri istenmeyen seslerin giderilmesi sürecinde iZotope RX yazılımı, öne çıkan bir araçtır. RX'in arayüzünde yer alan *De-click, De-hum, Spectral De-noise, Breath Control* ve *Spectral Repair* gibi düzenleme algoritmaları, kayıtların işlenmesi ve düzenlenmesi aşamalarında kullanılmaktadır. Bu kapsamda filtreler ve efektler aracılığıyla sesin daha anlaşılır hâle getirilmesi mümkündür. Konuşmacıdan kaynaklanan sibilans sesler, ağız hareketlerine bağlı gürültüler ya da aşırı nefes sesleri RX yazılımının *De-ess, Mouth De-click* ve *Breath Control*

modülleriyle giderilebilirken kayıt ortamına özgü ambiyans gürültüleri ve çevresel istenmeyen sesler ise *Spectral De-noise* ve *Spectral Repair* araçlarıyla en aza indirilebilmektedir (Erdal, 2023).

İyileştirme işlemlerinin temel amacı, ses sinyalinde minimum bozulma yaratarak kaliteyi artırmak ve çevresel gürültüleri mümkün olduğunca düşük seviyelere indirmektir. Düzenleme sürecinde ses dosyalarının kulaklıkla dinlenmesi, daha doğru ve ayrıntılı bir değerlendirme yapılmasına olanak tanımaktadır. RX yazılımı örneğinden hareketle, kayıtların düzenlenmesinde izlenebilecek aşamalar sistematik bir yaklaşım çerçevesinde uygulanabilir (Erdal, 2023). Rogers vd. (2020), temel düzenleme işlemleri (örneğin kesme, kopyalama ve yapıştırma) için ise Audacity veya Adobe Audition gibi ses düzenleme yazılımlarından da yararlanılabildiğini ifade etmişlerdir. Bu programların ve kayıt sonrası yöntemlerin doğru şekilde uygulanabilmesi ve araştırmacıların bu işlemleri yerine getirebilmesi için temel bilgi düzeyine, ayrıca uygun ekipmanlara sahip olması gerekmektedir. Bununla birlikte, bu çalışma kapsamında söz konusu işlemler ticari yazılım ortamı yerine Python tabanlı, tekrar üretilebilir ve özelleştirilebilir bir işlem hattı üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışma kapsamında geliştirilen betik, araştırmacıların kendi saha/görüşme kayıtlarını yükleyerek aynı işleme zincirini tekrarlanabilir biçimde çalıştırabilecekleri uygulanabilir bir araç olarak tasarlanmıştır. Arayüz üzerinden dosya yükleme, ön işleme çıktılarının üretilmesi, ses temizleme, segmentasyon ve otomatik Türkçe transkripsiyon adımlarının tek bir akış içinde yürütülmesi hedeflenmiş böylece hem standartlaştırılmış çıktı üretimi hem de süreç izlenebilirliği amaçlanmıştır. Bununla birlikte sistem, farklı donanım koşullarına uyarlanabilmesi ve yeni model/algoritmalarla güncellenebilmesi için modüler biçimde kurgulanmıştır. Dolayısıyla mevcut sürüm "çalışır bir prototip" olarak değerlendirilirken geliştirmeye açık bir tasarım çerçevesi korunmuştur. Araştırmacılar tarafından kullanılabilir bir araç şeklinde ulaşılabilmesi için *huggingface* sitesinde yayınlanmıştır.[4]

3.2.1. Dijital Sinyal İşleme (DSP) ve Ön İşleme

3.2.1.1. Kütüphanelerin Kurulumu

Bu bölümde, ses işleme ve otomatik transkripsiyon süreçlerini destekleyen dijital ön işleme zincirinin yazılım altyapısı kurulmuş ve süreçlerin otomatikleştirilebilir biçimde yürütülmesi amaçlanmıştır. Bu aşamada, ses işleme ve otomatik transkripsiyon süreçlerinin yürütülebilmesi için gerekli yazılım altyapısı yapılandırılmıştır. Betik, öncelikle ses işleme için sistem düzeyinde gerekli olan *ffmpeg* bağımlılığını kurmakta, ardından bilimsel hesaplama ve sinyal işleme kütüphanelerini (*numpy, scipy, librosa, soundfile*) yüklemektedir. Bu doğrultuda araştırmacılar veya ses analizi yapan kullanıcılar farklı formatlardaki (wav, mp3, FLAC, m4A vb.) ses kayıtlarını doğrudan yükleyip önizleyebilmelerini sağlayan bir giriş aşamasını oluşturmaktadır.

Gürültü azaltma ve konuşma tespiti gibi işlemler için *noisereduce* ve *webrtcvad*; efekt ve filtreleme süreçleri için *pedalboard*; veri görselleştirme için *matplotlib*; süreç takibi için *tqdm*; dosya işleme ve dönüştürme işlemleri için *pydub*; etkileşimli arayüz geliştirme için gradio kütüphaneleri kurulmaktadır. Bununla birlikte, derin öğrenme tabanlı kaynak ayrıştırma işlemleri için Demucs modeli (v4.0.1) yüklenmiş ve kurulum sonrası doğrulama testi gerçekleştirilerek çalışma ortamının kararlılığı kontrol edilmiştir. Bu yapılandırma adımı, ilerleyen aşamalarda uygulanacak gürültü azaltma, filtreleme, spektral analiz, diyalog izolasyonu ve otomatik transkripsiyon işlemleri için tekrar üretilebilir bir çalışma ortamı sağlamakta; farklı kaynaklardan elde edilen ses kayıtlarının tek bir işlem zinciri içinde standart ve karşılaştırılabilir bir formata dönüştürülmesine olanak tanımaktadır.

3.2.1.2. Ses Dosyası Yükleme ve Dinleme, Ham Kayıt Spektrogramı

Bu aşamada ham ses kaydı herhangi bir gürültü azaltma veya filtreleme uygulanmadan yüklenmiş; sinyalin spektral yapısı ve dinamik aralığı doğrudan incelenmiştir. Ham verinin zaman alanındaki dalga formu ve zaman-frekans düzlemindeki dağılımı analiz edilerek ilerleyen safhalarda uygulanacak filtreleme, gürültü azaltma ve konuşmayı ön plana çıkarma işlemlerine ilişkin kararların daha bilinçli biçimde verilmesi amaçlanmıştır. Özellikle formant bölgeleri, olası uğultu frekansları ve sessiz segmentlerin dağılımı bu görselleştirme aracılığıyla belirlenmiştir. Spektrogram üretiminde sinyalin Kısa Süreli Fourier Dönüşümü (STFT) alınmış ve genlik değerleri dB ölçeğine dönüştürülerek zaman

[4] https://huggingface.co/spaces/kyerdal/Transcription

içinde değişen frekans bileşenleri görünür kılınmıştır. STFT temelli analizler, konuşma sinyalinin frekans içeriğini ve gürültü bileşenlerini belirlemede yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir (Özkurt, 2025).

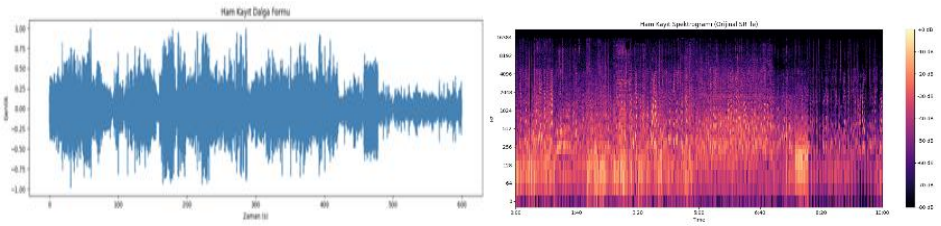

Şekil 1. Ham ses kaydı Fourier dönüşüm ve spektogramı

Kısa Süreli Fourier Dönüşümü, insan işitme algısına daha yakın analizler elde edebilmek amacıyla bazı çalışmalarda A-weighting gibi algısal ağırlıklandırma filtreleriyle birlikte kullanılabilmektedir. Benzer biçimde, kayıtlarda sıkça rastlanan şebeke uğultusu (hum), klik ve nefes sesleri gibi spesifik bozulmaların giderilmesi için dar bantlı filtreler, spektral onarım algoritmaları ve yüksek geçiş filtreleri gibi çeşitli teknikler literatürde önerilmektedir (Erdal, 2023; Özkurt, 2025; Wang & Yu, 2025). Bu tür yöntemlerin programlanabilir ortamlarda uygulanabilmesi, ses işleme süreçlerinin otomatize edilmesine olanak tanımaktadır.

Bu aşamada, ham ses kaydı herhangi bir gürültü azaltma veya filtreleme uygulanmadan yüklenmiş; sinyalin zaman alanındaki dalga formu ve zaman-frekans düzlemindeki spektrogramı üretilerek görsel inceleme için arşivlenmiştir. Kod, ses dosyasını orijinal örnekleme oranını koruyarak okumuş ve mono formata indirgemiştir. Ham kayıt ayrıca yeniden kullanılabilirlik amacıyla WAV biçiminde kaydedilmiş; dalga formu ve spektrogram görselleri ise sırasıyla PNG formatında dışa aktarılmıştır.

Spektrogram üretiminde, sinyalin STFT alınmıştır. Genlik değerleri dB ölçeğine çevrilerek zaman içinde değişen frekans bileşenleri görünür kılınmıştır. Bu görselleştirme, ilerleyen aşamalarda uygulanacak gürültü azaltma, uğultu temizliği ve konuşma ön-plana çıkarma adımları için başlangıç düzeyinde bir akustik referans sağlamaktadır.

3.2.1.3. Enerji ve Spektral Düzlük ile Gürültü Karelerinin Tespiti

Bu aşamada, ses sinyalinin kare (frame) düzeyindeki enerji yoğunluğu ve spektral düzlük (spectral flatness) değerleri birlikte değerlendirilerek kayıttaki olası gürültü bölgeleri otomatik biçimde tespit edilmiştir. Enerjisi görece düşük ve spektral olarak düz (tonal içeriği zayıf) alanlar, arka plan gürültüsünün baskın olduğu bölümler olarak etiketlenmiş ve bir gürültü maskesi oluşturulmuştur. Adaptif eşikleme yaklaşımında sabit bir eşik değeri yerine, kayıt içindeki enerji ve spektral düzlük dağılımlarının yüzdelik değerleri temel alınarak veri güdümlü eşikler belirlenmiştir. Böylece eşikler, her bir kaydın genel enerji seviyesine bağlı olarak dinamik biçimde uyarlanmıştır.

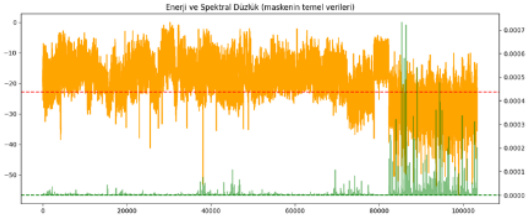

Şekil 2. Gürültü karelerinin tespiti

Elde edilen gürültü maskesi, geçişlerin daha doğal olması amacıyla Gaussian filtreleme ile yumuşatılmıştır. Bu pürüzsüzleştirilmiş maske önce kare düzeyinde tanımlanmış, ardından örnek (sample) düzeyine genişletilerek zaman alanında uygulanabilir hâle getirilmiş ve sonraki gürültü azaltma aşamalarında kullanılmak üzere dosya çıktısı olarak kaydedilmiştir (bk. Şekil 2).

Spektral düzlük, bir sinyalin spektral içeriğinin gürültüye mi yoksa tonal bir yapıya mı daha yakın olduğunu belirlemede yaygın biçimde kullanılan bir ölçüttür. Benzer biçimde, çok bantlı spektral çıkarım (MBSS) yaklaşımlarında da bant bazlı SNR tahminlerine dayalı adaptif faktörler kullanılarak düşük SNR koşullarında gürültü bölgelerinin daha hassas tespit edilebildiği gösterilmiştir (Bhattacharya

& Tangsangiumvisai, 2017; Segerstrom vd., 2022). Bu bağlamda enerji ve spektral düzlük temelli maskelenme, sonraki tam-adaptif gürültü azaltma adımı için temel bir karar mekanizması oluşturmaktadır.

3.2.1.4. Eşiklemeye dayalı (maskelenmiş) çentik filtreleme ile uğultu azaltma

Ses kaydındaki uğultu (hum) ve harmonikleri otomatik olarak tespit edilmiş olup yalnızca gürültü maskesiyle belirlenen bölgelerde temizlenmektedir. Böylece, konuşma içeriği korunurken gereksiz frekans kayıpları önlenmiştir. Bu uğultu benzeri gürültüler genellikle elektrik kaynaklı (50/60 Hz) parazitlerden veya kayıt ortamındaki zemin titreşimlerinden kaynaklanmaktadır. Bu çalışmada ise temel uğultu frekansı (40–200 Hz) aralığında spektral tepe analiziyle otomatik olarak belirlenmiştir. Maskeli notch filtreleme yaklaşımı ile bu parazitleri hedef alarak sesin doğal tınısı korunmuştur. Bununla birlikte hem spektrogram karşılaştırması hem de araştırmacı tarafından yapılan dinleme değerlendirmesi üzerinden temiz ve dengeli bir taban ses elde edilmiştir.

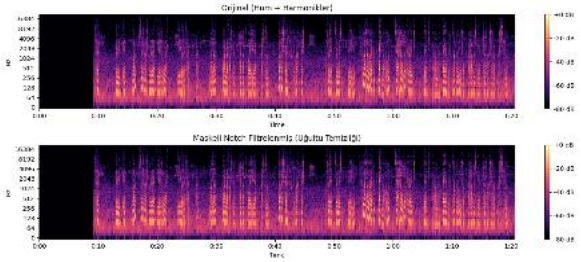

Şekil 3. Uğultu (Hum) ve gürültü maskesi entegrasyonu öncesi ve sonrası

Yaygın olarak 50/60 Hz uğultunun bastırılması için dar bantlı çentik (notch) filtreler kullanılmaktadır. Bu tür filtrelerin, *scipy.signal.iirnotch* gibi Python kütüphaneleriyle kolayca uygulanabilir olması, multidisipliner projelerde pratik avantajlar sunmaktadır. Dar bantlı çentik filtrelerin konuşma sinyalinin ana spektral içeriğine minimum müdahale ile uğultuyu bastırabildiği gösterilmiştir. Ayrıca uğultu ve harmonikler, önceden oluşturulan gürültü maskesiyle sınırlandırılmış bölgelerde daha etkili bir şekilde temizlenebilmektedir (Afifah vd., 2018; Retdian & Afifah, 2020). Bu aşamada elde edilen sinyalin nitelik bilgisine dayalı olarak tam-adaptif yumuşak gürültü azaltma işlemine geçilmiştir.

3.2.1.5. Sinyal Bilgisine Dayalı Tam-Adaptif Spektral Gürültü Azaltma

Sinyalin enerji düzeyi, spektral merkez değeri ve tahmini sinyal-gürültü oranı (SNR) her bir kare için hesaplanarak adaptif bir gürültü azaltma süreci yürütülmüştür. Model, sinyalin enerji düzeyine ve tahmini (SNR) değerine göre konuşma ve sessizlik bölgelerini dinamik biçimde ayırmıştır. Her bir kareye özgü değişken gürültü azaltma oranları uygulanarak sesin doğal tınısı korunmuş ve bu sayede düşük enerjili konuşma bileşenlerinin hatalı biçimde bastırılmasına bağlı olarak oluşabilecek aşırı baskılama (over-suppression) veya boğukluk (timbre degradation) türü bozulmaların önüne geçilmiştir.

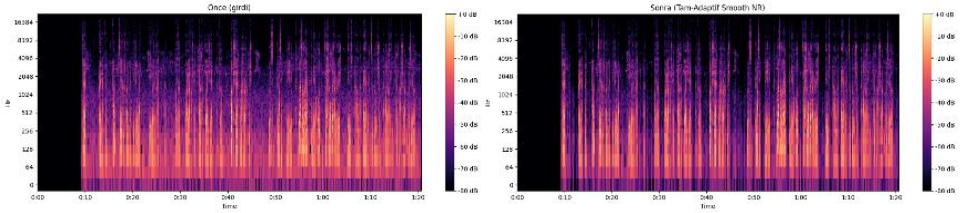

Şekil 4. Sinyal bilgisine dayalı tam-adaptif spektral gürültü azaltma öncesi ve sonrası

Tam-adaptif spektral gürültü azaltma yaklaşımı, özellikle konuşma sinyallerinde sinyal-gürültü oranına (SNR) ve spektral merkeze göre dinamik olarak ayarlanabilen tekniklerle daha etkili hâle getirilmiştir. Roy & Paliwal (2021), konuşma ve sessizlik karelerinin ayrılması için spektral düzlük tabanlı adaptif eşikleme yaklaşımında sessiz karelerde doğrudan gürültü tahmini yapılırken, konuşma karelerinde ileri düzey türev tabanlı filtreleme yöntemleri kullanılarak konuşma bileşenlerinin netliğinin korunduğunu göstermiştir. Bu çalışmada da kareler arasında yumuşak geçiş (temporal smoothing) uygulanarak işlem sonrası sesin sürekliliği korunmuştur. Böylece işlem sonrası sinyalde spektral süreklilik bozulmadan gürültü azaltma gerçekleştirilmiş ve akustik denge korunmuştur (bk. Şekil 4).

3.2.1.6. Konuşmayı Ön Plana Çıkarma

Gürültü azaltma işlemlerinin ardından, konuşma frekans bantlarının göreli olarak öne çıkarılması amacıyla Dialog-Isolate yaklaşımı uygulanmıştır. Bu aşamada adaptif kazanç şekillendirme (adaptive gain shaping) gerçekleştirilmiş ve özellikle 2.8 kHz ile 6.5 kHz bantlarında netlik artırıcı ekolayzır (Presence EQ) uygulanmıştır. Böylece düşük frekanslardaki gereksiz enerji bastırılmış, konuşma açısından kritik üst-orta frekans bileşenleri korunmuştur. Geçiş sürekliliğini sağlamak amacıyla alçak geçiren (low-pass) yumuşatma filtresi uygulanmış ve ani spektral değişimlerin etkisi azaltılmıştır. Bu işlemler sonucunda elde edilen çıktı (y_expanded), arka plan bileşenleri göreli olarak bastırılmış ve konuşma içeriği spektral olarak daha belirgin hâle getirilmiştir (bk. Şekil 5).

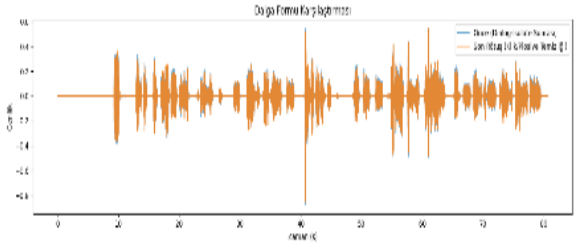

Şekil 5. Kazanç biçimlendirme ve gürültü azaltımı sonrası konuşma bileşenlerinin zaman alanı görünümü

Benzer biçimde (Nian vd., 2021), konuşma ön işleme aşamasında gelişmiş minima kontrollü yinelemeli ortalama (IMCRA) ile derin öğrenme tabanlı adaptif maskeleme tekniklerini birleştirerek çerçeve bazında gürültü takibi ve spektral kapılama uygulamışlardır. Söz konusu yaklaşımda konuşma aktivitesi tespiti (VAD) ile birlikte konuşma sırasında daha sınırlı, sessizlik karelerinde ise daha yüksek düzeyde gürültü azaltma uygulanmıştır. Bu tür tam-adaptif yaklaşımlar, Python tabanlı kütüphanelerle entegre biçimde uygulanabilmektedir. Spektral şekillendirme ve dinamik aralık düzenleme tekniklerinin, başlangıç aşamasında uygulanan gürültü azaltma işlemleriyle birlikte kullanıldığında konuşma anlaşılırlığını artırdığı literatürde gösterilmiştir. Griffin vd. (2015), bu tür sistemlerin kontrollü koşullarda yaklaşık 10 dB düzeyinde SNR kazanımına eşdeğer algısal iyileşme sağlayabildiğini belirtmiştir.

Bu çalışmada da işlem sonrası spektrogram karşılaştırmalarında 80 Hz altındaki düşük frekans enerjisinin azaldığı, buna karşılık 2–7 kHz aralığındaki konuşma açısından kritik bantların korunduğu gözlemlenmiştir (bk. Şekil 6). Adaptif kazanç şekillendirme ve üst-orta frekans ekolayzır uygulamaları sonucunda konuşma bileşenlerinin arka plan enerjisine göreli üstünlüğü artırılmıştır.

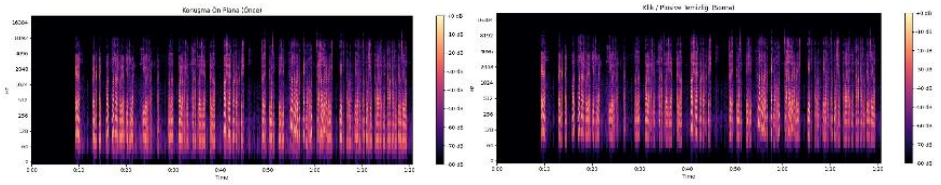

Şekil 6. Adaptif spektral gürültü azaltma öncesi ve sonrası konuşma sinyalinin spektrogram görünümleri

3.2.1.7. Klik ve Plosive Temizliği (Yumuşak Rötuş Aşaması)

Kayıtlarda ani enerji sıçramaları (klik) ve patlayıcı ünsüz kaynaklı düşük frekans patlamaları (plosive) türündeki geçici bozulmalar, sinyalin temel spektral yapısı korunarak giderilmiştir. Klik bileşenlerinin bastırılmasında yerel çizgisel yumuşatma yaklaşımı uygulanmıştır. Plosive kaynaklı düşük frekans yoğunlaşmaları hafif bir yüksek geçiren (high-pass) filtre ile azaltılmıştır. Bu işlemler sonucunda geçici enerji sıçramaları kontrol altına alınmış ve elde edilen çıktı (y_final) spektral süreklilik açısından daha dengeli hâle getirilmiştir.

Klik ve polisive tespitinde türev (diferansiyel) tabanlı ani değişim analizi kullanılmıştır. Konuşma karelerinde sinyalin zamansal ani genlik artışları belirlenmiş ve bu tür bozulmalar izole edilmiştir. Düşük frekanslı plosive bileşenlerinin azaltılmasında Butterworth tabanlı IIR yüksek geçiren filtreler sıfır fazlı filtfilt uygulaması ile kullanılmış ve faz bozulmaları önlenmiştir (Magsi vd., 2018; Roy & Paliwal, 2021).

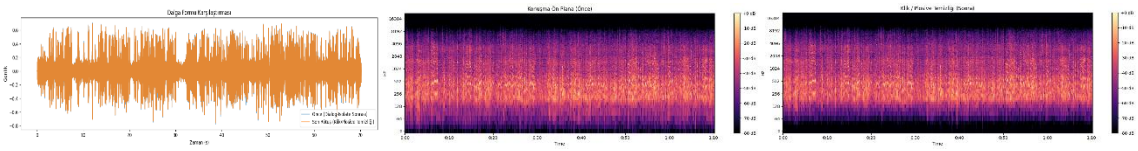

Şekil 7. Klik ve plosive temizliği öncesi ve sonrası

Önceki aşamalarda elde edilen enerji ve spektral düzlük temelli göstergeler, bu adımda klik ve plosive bölgelerinin belirlenmesinde tamamlayıcı rol oynamıştır. Çok bantlı spektral çıkarım yaklaşımlarında bant bazlı SNR'ye dayalı adaptif faktörlerin konuşma kalitesinin korunmasında avantaj sağladığı literatürde gösterilmiştir (Bhattacharya & Tangsangiumvisai, 2017). Roy & Paliwal (2021), da spektral düzlük tabanlı adaptif eşikleme ile konuşma ve gürültü bölgelerinin ayrımının klik ve plosive tespiti için temel oluşturduğunu belirtmiştir.

Bu aşamada ses dosyası üzerinde gerçekleştirilen işlemlerden sonra dalga formu analizinde (bk. Şekil 7), ani enerji sıçramalarının çizgisel yumuşatma yöntemiyle bastırıldığını; spektrogram karşılaştırmasının ise düşük frekans bandındaki enerjinin azalarak plosive kaynaklı gürültülerin yüksek geçirgen filtreyle etkin biçimde giderildiğini göstermektedir. Böylece, konuşma sinyalinin doğal tınısı korunurken teknik bozulmalar minimize edilmiştir.

3.2.1.8. Adaptif Ambiyans ve Pürüzsüzleştirme

Önceki aşamalarda temizlenmiş olan sinyal üzerinde, zamansal sürekliliği artırmak ve işlem sonrası oluşabilecek sert geçişleri azaltmak amacıyla adaptif birleştirme ve pürüzsüzleştirme uygulanmıştır. Bu aşamada sinyal, konuşma ve sessizlik bölgelerine göre değişen oranlarda kendi referans kopyasıyla kontrollü biçimde karıştırılmıştır. Konuşma ağırlıklı bölümlerde karıştırma oranı düşük tutulmuş; düşük enerjili veya gürültü maskesiyle etiketlenmiş bölgelerde ise daha yüksek oranda uygulanmıştır. Böylece dışarıdan yeni bir ambiyans eklenmeksizin, sinyalin kendi spektral sürekliliği korunarak dolgunluk benzeri bir etki elde edilmiştir. Karıştırma işleminin ardından düşük geçiren (low-pass) yumuşatma filtresi uygulanarak ani genlik değişimleri ve üst frekanslardaki sertlik azaltılmıştır. Bu işlem, özellikle önceki aşamalarda uygulanan adaptif kazanç ve gürültü azaltma adımlarının oluşturabileceği keskin spektral sınırları yumuşatmayı hedeflemiştir. Elde edilen çıktı (y_final_smooth), zamansal ve spektral açıdan daha dengeli bir yapı göstermiştir

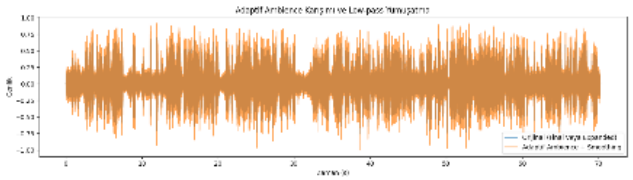

Şekil 8. Adaptif ambiyans ve pürüzsüzleştirme karşılaştırması

Karmaşık gürültü ve bozulma türlerinin bir arada bulunduğu ham kayıtlarda, birden fazla filtreleme ve gürültü azaltma yönteminin bir arada kullanıldığı çoklu filtreleme ve kombinasyon yaklaşımları kullanılmaktadır. Karmaşık gürültü koşullarında birden fazla filtreleme yaklaşımının birlikte kullanılmasının sinyal-gürültü oranı (SNR) iyileştirmesine katkı sağladığı literatürde belirtilmektedir (Liu, 2022; Ramli vd., 2017). Bu bağlamda, çalışmada uygulanan kontrollü harmanlama ve yumuşatma adımı, önceki gürültü azaltma ve filtreleme işlemlerini tamamlayıcı bir dengeleme aşaması olarak kurgulanmıştır.

3.2.1.9. Metrikler ve A/B Karşılaştırma

Bu aşamada, işlem zincirinin farklı adımlarında elde edilen ses dosyalarının örnekleme oranı (sample rate, SR) bakımından tutarlı hâle getirilmesi ve sürümler arasındaki farkların nesnel biçimde ölçülmesi hedeflenmiştir. Kod, her dosyanın SR değerini analiz ederek örnekleme oranı farklılıklarına bağlı olası hız veya perde sapması riskini belirlemiş ve referans SR değerine güvenli yeniden örnekleme (resampling) uygulanarak, aynı zaman çözünürlüğü ve örnekleme yapısı üzerinden işlem gerçekleştirilmiştir.

Her işlem adımı için elde edilen sinyal ile referans olan filtrelenmiş sürüm arasındaki fark, karşılaştırmalı bir SNR metriği kullanılarak dB cinsinden hesaplanmıştır. SNR metriği, her sürümün referans dosyadan ne ölçüde ayrıştığını nicel olarak ifade eden göreli bir fark metriğini temsil etmektedir. Bu yaklaşım, işlem zincirinin her adımında sinyal üzerinde yapılan müdahalenin büyüklüğünü karşılaştırmalı olarak değerlendirmeye olanak tanımaktadır. Örnek görüşme kayıtlarına ilişkin sonuçlarda, "Denoised" sürüm "Final" sürüm arasındaki SNR değerlerinde değişim gözlenmiştir. Bu durum, sonraki aşamalarda bilinçli olarak sinyalin gürültüden arındırıldığını ve spektral şekillendirme ile dinamik düzenleme aşamalarından geçirildiğini göstermektedir. SNR değerindeki değişim referans sürüme kıyasla yapılan işlemlerin kümülatif etkisini yansıtmaktadır. Bu bütünleşik yaklaşım, ses üzerindeki toplam etkiyi ortaya koymakla birlikte, kullanıcıya referans ve nihai sürümü dinleme olanağı sunularak nesnel metriklerle elde edilen bulguların işitsel değerlendirme ile birlikte yorumlanması sağlanmıştır.

4. YAPAY ZEKÂ (AI) DESTEKLİ TÜRKÇE TRANSKRİPSİYON TASARIMI

Transkripsiyon aşamasında, dijital sinyal işleme (DSP) teknikleri ile derin öğrenme tabanlı kaynak ayrıştırma yöntemlerini birleştiren hibrit bir yaklaşım benimsenmiş, sinyaldeki gürültü ve teknik bozulmaları azaltarak model için daha temiz bir ön işleme çıktısı sağlamıştır. Temizlenmiş sinyal, Demucs (htdemucs) derin öğrenme tabanlı kaynak ayrıştırma modeli ile işlenmiştir. Model, konuşma ve arka plan bileşenlerini zaman ve frekans alanında eşzamanlı olarak analiz ederek insan sesi bileşenini diğer kaynaklardan ayrıştırmıştır. Dolayısıyla konuşma bileşeni arka plana görer daha belirgin hâle getirilmiştir. DSP işlemleri ile derin öğrenme tabanlı kaynak ayrıştırma modelin ile oluşturulan tamamlayıcı yapı, transkripsiyon öncesinde vokal öncelikli ve daha dengeli bir kayıt elde edilmesini sağlamaktadır

Kaynak ayrıştırma sonrasında, uzun süreli Türkçe ses kayıtlarının otomatik transkripsiyonu gerçekleştirilmiştir. Ses dosyası FFmpeg aracılığıyla yönetilebilir segmentlere ayrılarak her segment WhisperModel (Faster-Whisper) GPU destekli modeller kullanılarak ayrı ayrı çözümlenmiştir. Segment çıktıları birleştirilerek hem zaman kodlu hem de tam metin formatında (.txt ve .docx) dışa aktarılmıştır. Bu segmentasyon yaklaşımı ile uzun görüşme kayıtlarının belleği aşmadan ve sistem kaynaklarını daha verimli kullanarak işlenmesi sağlanmıştır.

Sistem performansının doğruluk düzeyini değerlendirmek amacıyla otomatik transkripsiyon çıktıları, araştırmacı tarafından oluşturulan referans metinlerle karşılaştırılmıştır. Değerlendirmede yaygın olarak kullanılan iki temel metrik olan Kelime Hata Oranı (Word Error Rate, WER) ve Karakter Hata Oranı (Character Error Rate, CER) hesaplanmıştır (Fox vd., 2021; Poulos & Valle, 2021). Hesaplamalar jiwer kütüphanesi kullanılarak gerçekleştirilmiş ve Türkçe karakterlere yönelik normalizasyon ve biçimsel temizlik adımları uygulanmıştır. Bu doğrultuda elde edilen WER ve CER değerleri, sistemin doğruluğunu nicel olarak değerlendirilmesini sağlamıştır. Bu yapı, sinyal işleme, kaynak ayrıştırma ve otomatik konuşma tanıma aşamalarını tek bir işlem zincirinde bir araya getiren entegre bir Türkçe transkripsiyon tasarımı sunmaktadır.

5. SONUÇ

Bu çalışma, nitel araştırmalarda ses kaydının, veri kalitesini ve analiz güvenilirliğini doğrudan etkileyen metodolojik bir değişken olduğunu göstermektedir. Alan araştırmalarında karşılaşılan çevresel gürültüler, klik, uğultu ve plosive gibi teknik bozulmalar verinin anlaşılırlığını, transkripsiyon doğruluğunu ve çözümleme sürecinin tutarlılığını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu doğrultuda araştırmacıların kayıt öncesi süreçte mikrofon seçimi, akustik düzenleme ve ortam kontrolü gibi aşamalrı sistematik biçimde ele almaları gerekmektedir.

Çalışma kapsamında geliştirilen Python tabanlı hibrit işlem hattı, geleneksel dijital sinyal işleme (DSP) tekniklerini, Demucs destekli derin öğrenme tabanlı kaynak ayrıştırma ve Whisper temelli otomatik transkripsiyon sistemiyle bütünleştirmektedir. İşlem hattı sırasıyla ön işleme, adaptif gürültü azaltma, uğultu ve klik/plosive temizliği, konuşmayı ön plana çıkarma, çok segmentli transkripsiyon ve doğruluk analizi aşamalarından oluşmaktadır. Bu bütünleşik yapı sayesinde konuşma verileri, teknik dilsel açıdan daha temiz ve analiz edilebilir bir metne dönüştürülebilmiştir.

Doğrulama senaryolarında sistem, %79,66-%95 kelime doğruluğu ve %88,58-%97 karakter doğruluğu aralığında performans sergilemiş; genel WER değeri 0.203 ve CER değeri 0.114 olarak hesaplanmıştır. Bu değerlerin yorumlanması açısından belirtmek gerekir ki 0.203 düzeyinde bir WER, 10 kelimeden yaklaşık 2'sinin hatalı tanındığı anlamına gelmektedir. Ancak bu oranın büyük bölümü noktalama, Türkçeye özgü ek yapıları ve agresif normalizasyon farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Karakter düzeyinde ise 0.114'lük CER değeri, üretilen metnin yaklaşık %88,6'sının karakter bazında referans transkripsiyonla örtüştüğüne işaret etmektedir. Nitel araştırma pratiği açısından değerlendirildiğinde bu performans, araştırmacının otomatik çıktıyı hızla gözden geçirerek kullanılabilir hâle getirebildiği, yani tam el transkripsiyonuna kıyasla iş yükünü belirgin biçimde azaltan bir doğruluk eşiğine karşılık gelmektedir.

Sonuç olarak çalışma, nitel araştırmalarda ses verisinin işlenmesi ve metne dönüştürülmesi sürecine teknik ve metodolojik bir bütünlük kazandırmaktadır. Geliştirilen sistem, saha koşullarında elde edilen ham kayıtların temizlenmesini, yapay zekâ destekli transkripsiyon süreçleriyle bütünleştirmekte ve yeniden üretilebilir bir işlem hattı sunmaktadır. Adaptif gürültü azaltma, ambiyans dengelemesi ve doğrulama metrikleriyle desteklenen bu yapı, manuel müdahaleyi azaltarak veri işleme sürecini daha tutarlı ve izlenebilir hâle getirmektedir. Bu yönüyle önerilen model, sosyal bilimlerde dijital araçların araştırma pratiğine entegrasyonuna yönelik uygulanabilir bir çerçeve sunmaktadır. Ayrıca yukarıda belirtilen değerler, kontrollü akustik koşullarda oluşturulan kayıtlar üzerinden elde edildiğinden, gerçek saha görüşmelerine doğrudan genellenmeden önce farklı konuşmacı profilleri, lehçe/ağız çeşitliliği ve üst üste binen konuşmaları içeren kayıtlar gibi değişkenler dikkate alınarak işlem hatlarının çalışılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Afifah, K., Arijal, M., Retdian, N., & Shima, T. (2018). Experiment on Hum Noise Suppression using N-path Notch Filter. *2018 International Symposium on Intelligent Signal Processing and Communication Systems (ISPACS)*, 519-522. https://doi.org/10.1109/ISPACS.2018.8923266

Aljumaily, R., & Abdulmohsin, H. (2024). Review: Noise Reduction Techniques for Enhancing Speech. *Iraqi Journal of Science*, 5798-5818. https://doi.org/10.24996/ijs.2024.65.10.38

Bhattacharya, P. C., & Tangsangiumvisai, N. (2017). An octave-scale multiband spectral subtraction noise reduction method for speech enhancement. *2017 IEEE 2nd International Conference on Signal and Image Processing (ICSIP)*, 346-350. https://doi.org/10.1109/SIPROCESS.2017.8124562

Bottalico, P. et. al. (2020). Reproducibility of Voice Parameters: The Effect of Room Acoustics and Microphones. *Journal of voice: official journal of the Voice Foundation*, *34*(3), 320-334. https://doi.org/10.1016/j.jvoice.2018.10.016

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2018). Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Corbett, I. (2014). *Mic It!: Microphones, Microphone Techniques, and Their Impact on the Final Mix*. CRC Press.

Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (3rd ed.). SAGE Publications.

Cui, P., Zhang, J., & Li, T. T. (2021). Research on Acoustic Environment in the Building of Nursing Homes Based on Sound Preference of the Elderly People: A Case Study in Harbin, China. *Frontiers in Psychology*, *12*. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.707457

Demir, Nurettin (2013). *Ankara Örneğinde Ağızların Belgelenmesi İnceleme-Metinler Sözlük*, TDK Yay., Ankara.

Eargle, J. (2012). *The Microphone Book: From mono to stereo to surround - a guide to microphone design and application* (2. bs). Routledge. https://doi.org/10.4324/9780080473468

Ekici, M. (2019). *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*, Geleneksel Yay., Ankara.

Eldwaik, O., & F. Li, F. (2018). Mitigating Wind Induced Noise in Outdoor Microphone Signals Using a Singular Spectral Subspace Method. *Technologies*, *6*(1), 19. https://doi.org/10.3390/technologies6010019

Erdal, K. Y. (2023). Dijital İçerik (Podcast) Üretiminde Ses ve Müzik Teknolojileri. İçinde M. Kaptan (Ed.), *Güzel Sanatlar Üzerine Güncel Konular ve Araştırmalar*. Özgür Yayınları. https://doi.org/10.58830/ozgur.pub291

Fox, C. B., Israelsen-Augenstein, M., Jones, S., & Gillam, S. L. (2021). An Evaluation of Expedited Transcription Methods for School-Age Children's Narrative Language: Automatic Speech Recognition and Real-Time Transcription. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, *64*(9), 3533-3548. https://doi.org/10.1044/2021_JSLHR-21-00096

Griffin, A., Zorilă, T.-C., & Stylianou, Y. (2015). Improved face-to-face communication using noise reduction and speech intelligibility enhancement. *2015 IEEE International Conference on Acoustics, Speech and Signal Processing (ICASSP)*, 5103-5107. https://doi.org/10.1109/ICASSP.2015.7178943

Horvat, E. et. al. (2013). The beginner's guide to doing qualitative research: How to get into the field, collect data, and write up your project. Teachers College Press.

Karasar, N. (2011). Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Konuma, Y., & Asakura, T. (2023). Effects of microphone mounting location and gender on accuracy in speech recognition using a throat microphone. *JASA Express Letters*, *3*(9), 095203. https://doi.org/10.1121/10.0020988

Krueger, R. A. (2014). *Focus groups: A practical guide for applied research*. Sage publications. https://books.google.com/books?hl=tr&lr=&id=8wASBAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=focus+groups+a+practical+guide&ots=XgfNCB7NmX&sig=54PJ7gSe9xd4_9DJTTRVdgdUGUY

Liu, R. (2022). Speech noise reduction system based on combined filter. *2022 IEEE Conference on Telecommunications, Optics and Computer Science (TOCS)*, 611-616. https://doi.org/10.1109/TOCS56154.2022.10016136

MacCallum, J. K., Olszewski, A. E., Zhang, Y., & Jiang, J. J. (2011). Effects of Low-pass Filtering on Acoustic Analysis of Voice. *Journal of voice : official journal of the Voice Foundation*, *25*(1), 15-20. https://doi.org/10.1016/j.jvoice.2009.08.004

Magsi, H., Sodhro, A. H., Chachar, F. A., & Abro, S. A. K. (2018). Analysis of signal noise reduction by using filters. *2018 International Conference on Computing, Mathematics and Engineering Technologies (iCoMET)*, 1-6. https://doi.org/10.1109/ICOMET.2018.8346412

Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2016). *Qualitative research: A guide to design and implementation* (4th ed.). Jossey-Bass.

Nian, Z., Tu, Y.-H., Du, J., & Lee, C.-H. (2021). A Progressive Learning Approach to Adaptive Noise and Speech Estimation for Speech Enhancement and Noisy Speech Recognition. *ICASSP 2021 - 2021 IEEE International Conference on Acoustics, Speech and Signal Processing (ICASSP)*, 6913-6917. https://doi.org/10.1109/ICASSP39728.2021.9413395

Öçalan, M. (2006). Ağız Araştırmalarında Bilişim Teknolojilerinin Kullanılması ve Ağız Tezleri İçin Yenilik Önerileri. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(20), 169-189.

Özkurt, C. (2025). Investigation of the Effectiveness of Audio Processing and Filtering Strategies in Noisy Environments on Speech Recognition Performance. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *8*(1), 222-247. https://doi.org/10.47495/okufbed.1457532

Özyıldırım, M. C. (2010). *Kapalı Mekânların Akustik Tasarımında Ses Güçlendirme Sistemlerinin Uygulanma Koşulları*. http://hdl.handle.net/11527/8238

Poulos, J., & Valle, R. (2021). Character-based handwritten text transcription with attention networks. *Neural Computing and Applications*, *33*(16), 10563-10573. https://doi.org/10.1007/s00521-021-05813-1

Ramli, R. M., Noor, A. O. A., & Abdul Samad, S. (2017). Noise cancellation using selectable adaptive algorithm for speech in variable noise environment. *International Journal of Speech Technology*, *20*(3), 535-542. https://doi.org/10.1007/s10772-017-9425-1

Retdian, N., & Afifah, K. (2020). Hum Noise Suppression Using an On-chip N-path Notch Filter. *2020 27th IEEE International Conference on Electronics, Circuits and Systems (ICECS)*, 1-4. https://doi.org/10.1109/ICECS49266.2020.9294831

Rogers, D. et. al. (2020). The City Under COVID-19: Podcasting as Digital Methodology. *Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie*, *111*(3), 434-450. https://doi.org/10.1111/tesg.12426

Roy, S. K., & Paliwal, K. K. (2021). A noise PSD estimation algorithm using derivative-based high-pass filter in non-stationary noise conditions. *EURASIP Journal on Audio, Speech, and Music Processing*, *2021*(1), 32. https://doi.org/10.1186/s13636-021-00220-9

Segerstrom, E., Vanfretti, L., Mishra, C., Xu, X., Jones, K. D., & Gardner, R. M. (2022). Using Spectral Flatness to Detect and Label Power System Oscillations in the Presence of Intermittent Broadband Noise. *2022 IEEE Power & Energy Society General Meeting (PESGM)*, 1-5. https://doi.org/10.1109/PESGM48719.2022.9917166

Seidman, I. (2006). Interviewing as qualitative research: a guide for researchers in education and the social sciences (3. ed.). Teachers College Press.

Taylor, S. J., Bogdan, R. & DeVault, M. J. (2016). Introduction to qualitative research methods: A guide book and resource. 4. Ed. John Wiley& Sons.

Thompson, C. B., & Panacek, E. A. (1998). Basics of research (part 13): Qualitative research—An example. *Air Medical Journal*, *17*(3), 121-124. https://doi.org/10.1016/S1067-991X(98)90110-9

Titze, I. R., & Winholtz, W. S. (1993). Effect of microphone type and placement on voice perturbation measurements. *Journal of Speech and Hearing Research*, *36*(6), 1177-1190. https://doi.org/10.1044/jshr.3606.1177

Torresin, S. et. al. (2020). Acoustics for Supportive and Healthy Buildings: Emerging Themes on Indoor Soundscape Research. *Sustainability*, *12*(15), 6054. https://doi.org/10.3390/su12156054

Tracy, S. J. (2013). Qualitative research methods: Collecting evidence, crafting analysis, communicating impact. Wiley-Blackwell.

Vergili, S. (2017). Kayıt Edilmiş İnsan Sesinde Konuşma Anlaşılırlığının Değerlendirilmesi ve Anlaşılırlığı Etkileyen Faktörler. *Journal of International Social Research*, *10*(50), 1021-1026. https://doi.org/10.17719/jisr.2017.1731

Wang, W., & Yu, G. (2025). A-weighted Short-Time Fourier Transform: Enhanced Acoustic Signal Analysis of Rotating Machinery. Içinde Z. Wang, K. Zhang, K. Feng, Y. Xu, & W. Yang (Ed.), *Proceedings of the TEPEN International Workshop on Fault Diagnostic and Prognostic* (ss. 282-292). Springer Nature Switzerland. https://doi.org/10.1007/978-3-031-73407-6_27

Yin, R. K. (2011). Qualitative research from start to finish. The Guilford Press.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Araştırma Makalesi / Research Article

Ses Kaydı Yapılan Görüşmelerde Arka Plan Gürültüsü Azaltımı: Kayıt ve Kayıt Sonrası İşleme Stratejileri

Background Noise Reduction In Audio-Recorded Interviews: Recording and Post-Processing Strategies

Mustafa DEMİR, Kadri Yılmaz ERDAL & İnan GÜMÜŞ

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.471

Geliş/Received: 10/03/2026	Kabul/Accepted: 18/05/2026

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Audio recording quality is a methodologically consequential variable in qualitative research, yet it has received limited systematic attention in the literature. Interviews conducted in field settings are frequently compromised by environmental noise wind, traffic, crowd sounds, and public announcement systems as well as by room-specific acoustic conditions such as reverberation, resonance, and inadequate microphone placement. Speaker-specific factors, including low vocal volume, hearing impairment, speech disfluencies, and reluctance toward recording devices, further reduce intelligibility. These challenges collectively threaten the reliability, transcription accuracy, and analytical consistency of qualitative data. Despite growing recognition of these problems, most methodological guidance remains at the level of general recommendations such as choosing a quiet venue or testing equipment beforehand without offering technically reproducible or computationally grounded solutions.

Commercial tools like iZotope RX can reduce noise well, but they use proprietary, non-transparent workflows. This limits reproducibility and makes it hard to adapt them to specific conditions. In this context, the present study proposes a hybrid, Python-based pipeline for audio enhancement and automatic transcription. This system is designed for qualitative interview recordings. It integrates classical DSP techniques with deep learning for source separation and automatic speech recognition (ASR). The pipeline is modular, transparent, and reproducible. As a result, recording quality becomes a methodological dimension that researchers can manage through open computational tools.

Methods

In this study, an integrated recording scenario was designed to reflect the characteristic noise conditions and acoustic challenges of qualitative field research, with the aim of measuring the performance of the developed processing pipeline. In this context, a dataset derived from standard texts read aloud by researchers was used to systematically evaluate the impact of post-recording processing strategies on noise reduction performance and transcription accuracy. This controlled design enabled the systematic evaluation of the proposed improvement chain's impact on noise reduction and transcription accuracy within a framework of complexity similar to real-world field conditions.

The processing pipeline was implemented in Python and made publicly accessible through a Gradio-based web interface hosted on Hugging Face Spaces. The pipeline comprised eight sequential DSP stages. In the first stage, audio files in various formats (WAV, MP3, FLAC, M4A) were loaded using librosa, soundfile, and pydub, and Short-Time Fourier Transform (STFT)-based spectrograms were generated to establish a spectral baseline. In the second stage, frame-level energy density and spectral

flatness were computed jointly to identify noise-dominant regions and construct an adaptive noise mask, which was subsequently smoothed via Gaussian filtering. The third stage applied masked notch filtering to suppress electrical hum and its harmonics, with the fundamental hum frequency automatically detected within the 40–200 Hz range using scipy.signal.iirnotch, applied exclusively in noise-labeled regions to preserve the natural character of speech.

The fourth stage performed fully adaptive spectral noise reduction, where per-frame SNR and spectral centroid estimates drove dynamic suppression levels to prevent over-suppression and timbre degradation in low-energy speech segments, with temporal smoothing applied between frames to ensure continuity. The fifth stage applied dialog isolation through adaptive gain shaping and a Presence EQ targeting the 2.8–6.5 kHz range, foregrounding speech-critical frequencies while attenuating low-frequency background energy. The sixth stage addressed transient artifacts clicks and plosive bursts using derivative-based amplitude change detection and zero-phase Butterworth high-pass filtering via filtfilt. The seventh stage applied adaptive blending and low-pass smoothing to reduce residual processing artifacts and soften abrupt spectral transitions introduced by earlier stages. Finally, the eighth stage computed a comparative SNR metric across processing versions to quantify the cumulative impact of each intervention.

Following DSP processing, the enhanced signal was passed through the Demucs (htdemucs) deep learning source separation model, which analyzed audio in both the time and frequency domains to isolate the vocal component from residual background sources. The separated vocal track was then segmented using FFmpeg and transcribed using the Faster-Whisper model with Turkish language settings. Outputs were exported in both timestamped and plain-text formats (.txt and .docx). Transcription accuracy was evaluated against manually prepared reference transcriptions using Word Error Rate (WER) and Character Error Rate (CER), computed via the jiwer library with Turkish character normalization applied.

Results

The Python-based hybrid processing pipeline developed as part of this study integrates traditional digital signal processing (DSP) techniques with Demucs-supported deep learning-based source separation and a Whisper-based automatic transcription system. The processing pipeline consists of the following stages: pre-processing, adaptive noise reduction, hum and click/plosive removal, speech enhancement, multi-segment transcription, and accuracy analysis. Thanks to this integrated structure, speech data has been converted into text that is technically cleaner and more analyzable.

In validation scenarios, the system demonstrated performance within the ranges of 79.66%–95% word accuracy and 88.58%–97% character accuracy; the overall WER was 0.203, and the CER was 0.114. In interpreting these values, it should be noted that a WER of 0.203 implies that approximately 2 out of every 10 words are misrecognized. However, the majority of this rate stems from punctuation, Turkish-specific suffix structures, and differences in aggressive normalization. At the character level, the CER value of 0.114 indicates that approximately 88.6% of the generated text matches the reference transcription on a character-by-character basis. From a qualitative research perspective, this performance meets a threshold of accuracy, allowing the researcher to quickly review the automated output and render it usable, thereby significantly reducing the workload compared to a full manual transcription.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

Yaşam Becerikliliği Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması

Adaptation of the Life Crafting Scale into Turkish: A Validity and Reliability Study

Gökhan KERSE[1], Vural DENİZ[2] & Evrim TARTAN SELÇUK[3]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.460

Geliş/Received: 02/03/2026	Kabul/Accepted: 18/05/2026

Öz

Bireylerin yaşamlarındaki anlam arayışı onları bireysel hedeflerini arzu, istek, ihtiyaç ve beklentileriyle uyumlu hale getirmeye yöneltmiştir. Bu doğrultuda yaşam becerikliliği kavramı bireylerin hayatlarında daha etkin bir hale gelme çabalarının bir ürünüdür ve özellikle stresle başa çıkabilme, öznel refahı ve yaşam tatminini sağlayabilme adına bireylerin bilinçli ve aktif bir rol üstlenmesini ifade eder. Görece güncel bir kavram olan yaşam becerikliliği kavramının belirsizlik ve stresin her geçen gün arttığı günümüz koşullarında giderek daha fazla tartışılacak bir kavram olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda bu araştırmada yaşam becerikliliği kavramı ele alınmış ve bu kavrama yönelik Chen ve arkadaşları (2022) tarafından geliştirilen 9 madde ve 3 boyuttan oluşan ölçeğin Türkçe uyarlaması yapılmıştır. Uyarlama çalışması kapsamında Çalışma 1 ve Çalışma 2 olmak üzere iki farklı örneklemden elde edilen veriler kullanılmıştır. Çalışma 1'de 18 yaş üstü çalışmayan bireylerden elde edilen 182 veri ile ölçeğin ön kabul geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Çalışma 2'de hizmet sektöründe çalışan 18 yaş üstü yetişkinlerden elde edilen 171 veri ile ölçek uyarlamaya ilişkin tamamlayıcı analizler gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizleri SPSS ve AMOS paket programlarıyla gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgulardan orijinalinde olduğu gibi 9 madde ve 3 boyuttan oluşan ölçeğin güvenilirlik ve geçerlilik kriterlerini sağladığı gözlenmiştir. Dolayısıyla ölçeğin psikometrik özellikleri itibariyle Türkiye'deki çalışmalarda kullanılabileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Yaşam becerikliliği, psikometrik özellikler, ölçek uyarlama.*

Abstract

Individuals' search for meaning in their lives has directed them to align their individual goals with their desires, wishes, needs, and expectations. In this direction, the concept of life craft is a product of individuals' efforts to become more active in their lives and particularly expresses individuals' assuming a conscious and active role in terms of coping with stress and being able to ensure subjective well-being and life satisfaction. It is thought that the concept of life craft, which is a relatively recent concept, will be a concept that will be discussed increasingly more under today's conditions in which uncertainty and stress increase day by day. In this context, in this research the concept of life craft was addressed and the Turkish adaptation of the scale consisting of 9 items and 3 dimensions developed by Chen et al. (2022) for this concept was carried out. Within the scope of the adaptation study, data obtained from two different samples, namely Study 1 and Study 2, were used. In Study 1, preliminary

[1]Prof. Dr., Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim ve Bilişim Sistemleri Bölümü, Kars, Türkiye. gokhankerse@hotmail.com

[2] **Sorumlu Yazar/Corresponding Author,** Öğr. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, Hadim Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, Konya, Türkiye. vuraldeniz70@gmail.com

[3] Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman, Türkiye. evrimtartan@gmail.com

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Kerse, G., Deniz, V. & Tartan Selçuk, E. (2026). Yaşam Becerikliliği Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 10(3), 1559-1575.

validity and reliability analyses of the scale were conducted with 182 data obtained from non-working individuals over the age of 18. In Study 2, complementary analyses regarding the scale adaptation were carried out with 171 data obtained from adults over the age of 18 working in the service sector. The analyses of the data were conducted with SPSS and AMOS package programs. From the findings obtained, it was observed that the scale consisting of 9 items and 3 dimensions, as in the original, met the reliability and validity criteria. Therefore, it was concluded that the scale can be used in studies in Türkiye in terms of its psychometric properties.

Keywords: *Life crafting, psychometric properties, scale adaptation.*

1. GİRİŞ

Dijital dönüşüm ve küresel rekabet dinamikleri iş yaşamının daha belirsiz, daha karmaşık ve daha esnek hale gelmesine, rol tanımlarındaki istikrarın azalmasına ve kariyer süreçlerinin daha öngörülemez biçimde değişmesine neden olmuştur. Bu artan esneklik ve belirsizlik çalışanların stres ve tükenmişlik yaşamasına yol açmış, çalışanlar fiziksel ve zihinsel sağlıklarını korumak, öznel iyi oluşlarını kaybetmemek ve iş tatminlerini sürdürebilmek için daha proaktif bir tutum içine girmiştir. Özellikle tüm dünyayı etkileyen pandemi sürecinin ardından bireylerin yaşamı anlamlandırma biçimlerinde önemli değişimler yaşanmış, bireysel öncelikler ve arzular yeniden gözden geçirilmiştir (Chen vd., 2022; van Zyl vd., 2020). Dolayısıyla, psikolojik sağlığın ve refahın sürdürülebilmesi için bireyin yaşamını daha anlamlı kılmaya ve aktif olarak şekillendirmeye yönelik arayışlar kendini göstermiştir. Bu bağlamda, pozitif psikoloji ve örgütsel davranış literatüründe yer alan "beceriklilik" kavramının (Wrzesniewski ve Dutton, 2001) genel yaşamdaki karşılığı teorik çerçevede yeniden değerlendirilmiştir. Nihayetinde de iş, ev ve boş zaman gibi farklı yaşam alanlarında bulunan beceriklilik stratejilerine bir yenisi eklenmiş ve yaşam becerikliliği (life crafting) kavramı öne sürülmüştür.

Yaşam becerikliliği, bireylerin yaşamlarına ve gelecek beklentilerine ilişkin bilinçli bir değerlendirme yapmasının akabinde, temel yaşam alanlarına ilişkin hedeflerini bireysel değer, tercih ve beklentileriyle uyumlu hâle getirmek için sürdürdükleri proaktif bir süreci ifade etmektedir (Chen vd., 2022; Schippers ve Ziegler, 2019). Başka bir ifadeyle, görece güncel bir kavram olan yaşam becerikliliği kavramı, iş becerikliliği kavramının yaşamın tüm alanlarını içerecek şekilde genişletilmesiyle birlikte, yalnızca işe ilişkin süreçleri anlamlı, ilgi çekici ve tatmin edici hale getirmek için sergilenen proaktif davranışların (Tims ve Bakker, 2010) ötesinde tüm yaşamı daha anlamlı kılmak için gösterilen çabaları içermektedir (Chen vd., 2022; Napier vd., 2024a). Dolayısıyla kavram öznel anlam inşa etmeyi belirli bir rol ya da yaşam alanıyla sınırlamaması bakımından iş becerikliliğinden ayrışmaktadır.

Yaşam becerikliliği, bireyin tüm yaşam alanlarını kapsayan ve bu alanlar arasında entegrasyonu sağlayan bir stratejidir (Chen vd., 2022; Napier vd., 2024b). Bu stratejiyle, bireyin yaşamında anlam duygusu ve nihayetinde de genel refah düzeyi artmaktadır (Chen vd., 2022; Schippers ve Ziegler, 2019). Bireyler yaşam becerikliliği davranışlarıyla yetenekleri, motivasyonları ve tutkuları ile yaşam tercihleri arasında uyum sağladıkları için derin bir tatmin duygusuna ve daha yüksek düzeyde olumlu duygulanıma sahip olmakta (Dekker vd., 2020; Schippers ve Ziegler, 2019), stres ve tükenmişlik algısı ise azalmaktadır (Chen vd., 2022). Bunların yanında yaşam becerikliliği, çalışma yaşamına ilişkin olumlu durumlar da ortaya çıkarmaktadır. Zira yaşam becerikliliği ile öz-yeterlilik algısı güçlenerek performans artışı olmakta ve işe ya da akademik görevlere daha yüksek düzeyde bağlanma görülmektedir (de Bloom vd., 2020; van Zyl vd., 2023). Bu olumlu sonuçları itibariyle, yaşam becerikliliği kavramı hem çalışma yaşamına hem de genel yaşama katkı sağlayan bir değişken olarak kendini göstermektedir. Ancak bu önemli olumlu sonuçlarına rağmen, uluslararası yazında konuyu ele alan çalışmalar bulunsa da (Chen, vd., 2022; Chen, 2024; Napier vd., 2024b; Napier vd., 2025), ulusal yazında sadece kavramsal yapının ele alındığı tek bir çalışmanın (Deniz vd., 2025) olduğu görülmektedir.

Yukarıdaki gerekçeyle çalışmanın amacı, ulusal yazında henüz çalışılmamış olan yaşam becerikliliği kavramını ve Chen vd. (2022) tarafından önerilen 9 madde ve 3 boyuttan oluşan yaşam becerikliliği ölçeğini ulusal yazına kazandırmaktır. İş becerikliliği kavramına ilişkin ulusal yazındaki yönelim düşünüldüğünde (Kerse, 2017; Kerse ve Babadağ, 2019; Babadağ, 2020; Yalap vd., 2021; Yıldırım, 2022), yaşam becerikliliği ölçeğinin uyarlanmasının ve psikometrik özelliklerinin incelenmesinin de benzer biçimde alanyazına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda, çalışmanın ulusal yazında konu ile ilgili yapılan öncül araştırmalar arasında yer alarak ve gelecekte yürütülecek araştırmalar için geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı sunarak literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Ayrıca yaşam becerikliliğinin liderlik, iş stresi ve iş-yaşam dengesi gibi değişkenlerle birlikte ele alındığında örgütsel davranış alanında; kişilik, öz-farkındalık ve öz-değer gibi bireysel değişkenlerle birlikte değerlendirildiğinde psikoloji alanında; kültürel yapı, sosyo-ekonomik değişkenler ve kuşak özellikleri gibi toplumsal değişkenlerle ilişkilendirildiğinde ise sosyoloji alanında incelenebilme potansiyeline sahip olduğu düşünülmektedir. Bu yönüyle ölçeğin Türkçe uyarlamasının disiplinler arası araştırmalar için de önemli bir zemin oluşturacağı değerlendirilmektedir. Dolayısıyla çalışma, bireylerin modern yaşamın karmaşık talepleri karşısında yaşamlarını bilinçli biçimde şekillendirme kapasitelerini incelemek isteyen sosyal bilim disiplinlerindeki çalışmalar için önemli bir referans niteliği taşımaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Yaşam Becerikliliği Kavramı

Yaşamda bir amaç ve anlam duygusuna sahip olmak, bireylerin karmaşık yaşam olaylarından kaynaklanan stresle etkili biçimde başa çıkabilmeleri ve refah düzeylerini artırabilmeleri açısından temel bir psikolojik gereksinim olarak değerlendirilmektedir (van Zyl vd., 2020). Belirsizliklerle karakterize edilen modern dünyada, bireyler zihinsel sağlıklarını koruyabilmek amacıyla yaşamda anlam arayışına yönelmektedir (Napier vd., 2024a). Anlamı, keşfedilmeyi bekleyen statik bir olgu olarak ele alan geleneksel yaklaşımın aksine, güncel literatür bireyin yaşamını kendi değerleri ve ihtiyaçları doğrultusunda aktif biçimde şekillendirdiği proaktif bir sürece odaklanmaktadır (Chen, 2024). Bu bağlamda, bireyin psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla gerçekleştirdiği kasıtlı bilişsel ve davranışsal değişiklikleri içeren "beceriklilik" kavramı öne sürülmektedir (de Bloom vd., 2020). Son yıllarda anlam yaratmaya yönelik farklı beceriklilik yaklaşımlarının literatürde giderek daha fazla ilgi gördüğü dikkati çekmektedir. Bu çerçevede iş becerikliliği (Wrzesniewski ve Dutton, 2001), iş dışı beceriklilik (de Bloom vd., 2020), boş zaman becerikliliği (Petrou ve Bakker, 2015) ve ev becerikliliği (Demerouti vd., 2020) gibi farklı yaşam alanlarına özgü kavramlar geliştirilmiştir. Bununla birlikte, söz konusu stratejiler çoğunlukla belirli bir alana özgü kalmakta ve yaşam alanları arasındaki dinamik etkileşimi yeterince dikkate almamaktadır (de Jong vd., 2020). Bu yaklaşımlardan farklı olarak, ulusal literatüre "Yaşam Becerikliliği (Life Crafting)" olarak kazandırılan yeni yaklaşım, bireylerin yaşamlarına bilinçli müdahalelerde bulunarak varoluşsal tatmine ulaşmalarını sağlayan bütüncül bir yapı olarak öne çıkmaktadır (Chen vd., 2022; Napier vd., 2024b; van Zyl vd., 2023). "Crafting" kavramı için literatürde "şekillendirme" ve "zanaatkârlık" kullanımları da bulunmaktadır. Bu çalışmada Kerse (2017)'nin "job crafting" için önerdiği "iş becerikliliği" çevirisiyle kavramsal tutarlılık olması açısından "beceriklilik" olarak dikkate alınmıştır. Bu kapsamda "yaşam becerikliliği" terimiyle, bireyin yaşamını bilinçli ve yetkin biçimde düzenleme sürecindeki aktif rolü vurgulanmaya çalışılmıştır.

Yaşam becerikliliği, bireyin yaşamını kendi değerleri, arzuları ve kişisel hedefleriyle uyumlu hâle getirmek amacıyla gerçekleştirdiği, düzenleyici ve proaktif eylemleri içeren bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Chen vd., 2022; de Jong vd., 2020; van Zyl vd., 2023). Bireyler, motivasyonlarını, becerilerini ve tutkularını yaşam tercihleriyle uyumlu hâle getirerek daha fazla anlam deneyimlemeyi ve zihinsel refah düzeylerini artırmayı amaçlamaktadır (Chen, 2024). Bu kavram, pasif bir uyum sağlama sürecinden ziyade, bireyin yaşamını anlamlı kılmak amacıyla algılarını, ilişkilerini, kaynak kullanımını ve zorluklara yaklaşım biçimini yeniden yapılandırmasına odaklanmaktadır (Chen vd., 2022). Bu süreçte bireyler yalnızca yaşamın nihai amacını aramakla kalmamakta; aynı zamanda mevcut deneyimleri içinde önem ve katkı duygusu geliştirebilmek için sahip oldukları kaynakları bilinçli biçimde harekete geçirmektedir (Schippers ve Ziegler, 2019).

Literatürde nispeten yeni bir kavram olan yaşam becerikliliği, kuramsal temellerini çalışma yaşamıyla ilgili olan "iş becerikliliği" (job crafting) yaklaşımından almaktadır (Tims ve Bakker, 2010; Wrzesniewski ve Dutton, 2001). İş becerikliliği, çalışanların işin anlamını ve kimliğini geliştirmek amacıyla gerçekleştirdikleri proaktif eylemler olarak tanımlanmaktadır (Wrzesniewski ve Dutton, 2001). Bu bağlamda iş becerikliliği, çalışanların mesleki rollerini şekillendirmek, yeniden yapılandırmak ve tanımlamak üzere attıkları proaktif adımları ifade etmektedir. Ancak yaşam becerikliliği, yalnızca iş yaşamıyla sınırlı olmayıp ev, boş zaman ve sosyal ilişkiler gibi farklı yaşam alanlarında anlam yaratmaya yönelik bilinçli çabaları kapsaması bakımından meta-düzey bir strateji olarak değerlendirilmektedir (Chen vd., 2022; de Bloom vd., 2020).

Yaşam becerikliliği, yaşamın tek bir alanına odaklanmak yerine alanlar arası etkileşimi merkeze almaktadır. Bu etkileşim, taşma ve telafi bakış açıları (modelleri) çerçevesinde açıklanmaktadır (Snir ve Harpaz, 2002). Taşma bakış açısına göre, bir alanda yaşanan olumlu deneyimler yaşamın diğer alanlarını da olumlu yönde etkilemektedir (Napier vd., 2024b). Telafi bakış açısı ise bir alanda ulaşılamayan hedeflerin diğer alanlardaki girişimler aracılığıyla karşılanabileceğini öne sürmektedir (Geurts ve Demerouti, 2003). Dolayısıyla bir alanda deneyimlenen anlam ve amaç duygusu diğer alanlara taşınabilmekte, buna karşılık bir alandaki yetersizlik, başka bir alana daha fazla yatırım yapılarak telafi edilebilmektedir (Petrou ve Bakker, 2015). Bu yönüyle yaşam becerikliliği, bireyin alanlar arası geçişkenliği bilinçli ve stratejik biçimde yönetebilme kapasitesini ifade etmektedir.

2.2. Yaşam Becerikliliğinin Boyutları

Bireylerin anlamlı yaşam deneyimleri oluşturmak amacıyla proaktif biçimde benimsedikleri stratejiler olarak tanımlanan yaşam becerikliliği bilişsel beceriklilik (biçimlendirme), sosyal destek arama ve zorlayıcı fırsatlar arama olmak üzere üç boyutta ele alınmaktadır (Chen vd., 2022). Bu boyutlara ilişkin açıklamalar aşağıda yer almaktadır.

Bilişsel Beceriklilik/Biçimlendirme (Cognitive Crafting): Bireyin yaşam deneyimlerini kendi değerleri doğrultusunda yeniden çerçevelemesi ve kişisel hedeflerini daha geniş bir amaç perspektifiyle ilişkilendirmesi sürecini ifade etmektedir (Chen vd., 2022). Bu süreç, bilişsel tutarlılık gereksiniminin bir yansımasıdır. Bireyler, benlik algıları ile eylemleri arasında süreklilik ve uyum arayışı içerisindedir (Kruglanski vd., 2018). Yaşam deneyimlerinin değerlerle tutarlı biçimde yorumlanması, kimlik bütünlüğünü güçlendirmekte ve anlam algısını artırmaktadır (van Zyl vd., 2023). Bilişsel biçimlendirme aracılığıyla birey, varlığının başkalarına nasıl katkı sunduğunu, toplum üzerinde nasıl olumlu etkiler yarattığını ve eylemlerinin kendisinden daha büyük bir amaca nasıl hizmet ettiğini anlamlandırmaktadır (Deniz vd., 2025). Bu boyutta, yaşamdaki koşullar somut olarak değiştirilmekten ziyade bu koşulları algılama ve yorumlama biçimi değiştirilmekte, dolayısıyla da öznel bir anlam inşa süreci gerçekleştirmektedir.

Sosyal Destek Arama (Seeking Social Support): Bireyin kişisel ve mesleki hedeflerine ulaşabilmek ve yaşamın getirdiği güçlüklerle başa çıkabilmek amacıyla sosyal kaynaklarını genişletmeye yönelik çabalarını ifade etmektedir (Chen vd., 2022). Bu strateji yalnızca yardım talebinde bulunmayı değil aile, arkadaş ve meslektaşlarla kurulan etkileşimlerin niteliğini artırmayı ve aidiyet duygusunu güçlendirmeyi de kapsamaktadır. Aidiyet ve ilişkisellik, yaşamda anlamın temel belirleyicileri arasında yer almaktadır (Baumeister ve Vohs, 2002). Sosyal kaynaklara yönelmek, bireyin stres etmenlerini paylaşmasına ve duygusal destek mekanizmalarını harekete geçirmesine olanak tanımaktadır (Chen, 2024). Bununla birlikte strateji, krizlerle başa çıkmanın yanında gelişimsel hedeflerin gerçekleştirilmesinde de işlevseldir. Sosyal kaynaklar, hem duygusal bir tampon işlevi görmekte hem de bireyin kendisini daha geniş bir bütünün parçası olarak deneyimlemesine katkı sağlamaktadır (Wong, 2020). Böylece başkalarıyla kurulan anlamlı ilişkiler aracılığıyla ortak bir amaç duygusu geliştirilmektedir (Chen vd., 2022).

Zorlayıcı Fırsatlar Arama (Seeking Challenges): Bireyin kişisel gelişimini, başarı düzeyini ve çevresel ustalığını artırmak amacıyla yeni beceriler edinmeye ve kendisini zorlayacak deneyimlere yönelmeye ilişkin aktif çabalarını ifade etmektedir (Chen, 2024). Zorlayıcı fırsatlar arama, rutinlikten uzaklaşmayı, mevcut yetenekleri kapasite sınırlarına kadar kullanmayı ve bireyin beceri düzeyiyle uyumlu mücadelelere girişmesini içermektedir (van Zyl vd., 2023). Bu strateji, bireyin yetkinliklerini geliştirerek yaşama karşı daha etkin bir tutum benimsemesini desteklemektedir (van Zyl vd., 2020). Süreç içerisinde öz-yeterlilik algısı güçlenmekte, kişisel başarı duygusu ve özsaygı düzeyi artmaktadır. Böylece anlam, başarı deneyimi üzerinden somut bir nitelik kazanmaktadır (Chen vd., 2022).

Yaşam becerikliliği, yukarıda açıklanan üç faktör arasındaki dinamik etkileşimden oluşan üst düzey bir yapı olarak ele alınmaktadır (van Zyl vd., 2023). Üç faktörlü yaşam becerikliliği modelini geliştiren Chen ve arkadaşları (2022), kavramı; bireylerin (a) yaşamı algılama biçimlerini bilişsel olarak yeniden çerçeveleyerek, (b) yaşamın zorluklarıyla başa çıkabilmek için sosyal destek kanallarına yönelerek ve (c) kişisel gelişimi desteklemek amacıyla bilinçli biçimde zorluklar arayarak yaşamlarında anlam yaratmaya yönelik gösterdikleri kasıtlı çabalar bütünü olarak açıklamaktadır. Ayrıca bu üç boyutun, Wrzesniewski ve Dutton'ın (2001) geliştirdiği iş becerikliliği kavramındaki bilişsel, ilişkisel ve görev

becerikliliği boyutlarıyla kavramsal düzeyde örtüştüğü görülmektedir. Bu örtüşme, yaşam becerikliliği yaklaşımının iş becerikliliği kavramı temel alınarak geliştirilmiş bir kavram olması nedeniyle beklenen bir durumdur.

2.3. Yaşam Becerikliliğinin Kuramsal Temelleri

Yaşam becerikliliğinin altında yatan temel motivasyon, bireylerin bilişsel tutarlılık sağlama ve psikolojik ihtiyaçlarını tatmin etme yönündeki eğilimleridir. Bilişsel Tutarlılık Teorisi'ne göre bireyler, benlik kavramları ile davranışları arasındaki uyumsuzluğu azaltmak ve bütünlük duygusunu korumak amacıyla yaşamlarını değerleriyle uyumlu hâle getirme eğilimindedir (Kruglanski vd., 2018). Bu çerçevede yaşam becerikliliği, değerler ile gündelik eylemler arasındaki uyumu güçlendirerek kimlik bütünlüğünü destekleyen bir mekanizma işlevi görmektedir (van Zyl vd., 2023).

Beceriklilik stratejilerine kuramsal bir zemin sağlayan Öz-Belirleme Kuramı (Self-Determination Theory, SED), yaşam becerikliliği yapısının anlaşılmasında rehberlik etmektedir (Deci ve Ryan, 2008; Ryan ve Deci, 2000). SED, tüm bireylerin özerklik, yeterlilik ve ilişkisellik olmak üzere üç temel psikolojik ihtiyaca sahip olduğunu öne sürmektedir (Ryan ve Deci, 2000). Bireylerin bu ihtiyaçları destekleyen bağlamlarda gelişim gösterme ve refahı deneyimleme olasılığı daha yüksek olmaktadır (Ryan ve Deci, 2017). Özerklik, bireyin eylemlerini kendi değerleri ve ilgi alanları doğrultusunda düzenleme ihtiyacını; yeterlilik, çevresi üzerinde etki ve hâkimiyet kurabilme gereksinimini; ilişkisellik ise başkalarıyla anlamlı bağlar kurma ve aidiyet hissetme ihtiyacını ifade etmektedir (Deci ve Ryan, 2008; Ryan ve Deci, 2017).

Psikolojik ihtiyaçlar, bireyin psikolojik gelişimini, refahını ve optimal işleyişini destekleyen temel ön koşullar olarak değerlendirilmektedir (Napier vd., 2024a). Bu ihtiyaçların karşılanması, anlam oluşturma sürecinde merkezi bir rol oynamaktadır (Martela vd., 2018). Yaşam becerikliliğinin üç boyutlu yapısı, Öz-Belirleme Kuramı ile güçlü bir kuramsal uyum sergilemektedir (de Bloom vd., 2020; Napier vd., 2024b). Bilişsel beceriklilik, özerklik ihtiyacını; sosyal destek arama, ilişkisellik ihtiyacını; zorlayıcı fırsatlar arama ise yeterlilik ihtiyacını beslemektedir. Söz konusu ihtiyaçların tatmini, anlam deneyimini güçlendiren temel bir mekanizma olarak işlev görmektedir (Napier vd., 2025). Bireyler yaşamları üzerinde kontrol sahibi olduklarını (özerklik), zorlukların üstesinden gelebildiklerini (yeterlilik) ve başkalarıyla bağlantı içinde olduklarını (ilişkisellik) hissettiklerinde, bu durum öznel anlam inşa etmeyi destekleyen doğal bir katalizör niteliği taşımaktadır (Napier vd., 2024a). Nitekim iş becerikliliği literatüründe, bireylerin rollerini yeniden yapılandırmalarının psikolojik ihtiyaç doyumunu artırdığı, bunun da refah ve performans çıktılarıyla ilişkili olduğu gösterilmiştir (de Bloom vd., 2020; Napier vd., 2024b; Petrou ve Bakker, 2015). Yaşam becerikliliği ise bu süreci iş rolüyle sınırlı tutmayarak yaşamın bütününe yaymaktadır.

Yaşam becerikliliği ayrıca Kaynakların Korunması Kuramı (Conservation of Resources Theory, COR) çerçevesinde de ele alınabilir. COR kaynakları, birey tarafından değerli görülen ya da arzu edilen çıktılara ulaşmayı kolaylaştıran nesneler, kişisel özellikler, koşullar ve enerjiler bütünü olarak tanımlamaktadır (Hobfoll, 1989). Bireyler, olumsuz duygusal durumlara karşı bir tampon oluşturmak ve kişisel kaynak havuzlarını genişletmek amacıyla çeşitli stratejiler geliştirmektedir (Demerouti vd., 2020; Hobfoll, 1989). Psikolojik refahın temelini oluşturan kişisel, sosyal ve yapısal kaynakların kaybını önlemek ve mevcut kaynakları artırmak için proaktif davranışlar sergilenmektedir. Bu bağlamda yaşam becerikliliği, bireyin kaynak havuzunu bilinçli ve proaktif biçimde genişletmeye yönelik sistematik bir çaba olarak değerlendirilebilir.

3. YÖNTEM

3.1. Çalışma 1

3.1.1. Amaç ve Örneklem

Birinci çalışma kapsamında "Yaşam Becerikliliği" ölçeğinin Türkçe uyarlama sürecinde temel geçerlilik ve güvenilirlik kabullerini sağlamak amaçlanmaktadır. Bu amaca ulaşmak için nicel araştırma yöntemi kullanılmış ve 18 yaş üstü herhangi bir işte çalışmayan yetişkinlerden veri elde edilmiştir. Veriler için bu örneklemin seçilmesinin nedeni, yaşam becerikliliği kavramının bireyin genel yaşamına ilişkin planlı eylem geliştirme sürecini ifade etmesi nedeniyle örgütsel bağlamla sınırlı olmaması, dolayısıyla iş hayatı, özel hayat, eğitim hayatı vb. gibi yaşamın bütün alanlarını kapsamasıdır. Bunun yanında 18 yaş

üstü çalışmayan bireyler genel olarak üniversite mezuniyeti sonrasında iş arayan, ev içi roller üstlenen veya yeniden eğitim planı yapan bireylerden oluşmaktadır. Bu bireyler hayatlarıyla ilgili durumları değerlendirme, yeni hedefler koyma ve gelecek planları yapma eğiliminde oldukları için yaşam becerikliliği kavramının yapısıyla uyum göstermektedir. Nitekim uyarlaması yapılan ölçek, belirli bir örgütsel bağlam ya da yaşamın özel bir alanıyla sınırlı olmayıp yetişkin bireylerin genel yaşam yönelimlerini değerlendirmeye yöneliktir.

Çalışmada veri elde etme sürecinde kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiş, bu kapsamda hazırlanan anket formu Türkiye'deki bir ilde ikamet eden bireylere online olarak gönderilmiştir. Bu süreçte literatürde önerildiği gibi (Kline, 2014), elde edilen verilerin en az ölçek madde sayısının 10 katı olmasına dikkat edilmiştir. Geri dönüşü sağlanan 182 anket verisi incelenmiş ve veri kayıpları olmadığı için tümü değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmada yaşam becerikliliği için 9 maddelik bir ölçeğin kullanılması nedeniyle bu verilerin sayısal olarak yeterli olduğu kanaatine varılmıştır. Verilerle ilgili demografik bilgiler incelendiğinde; 128 katılımcının kadın ve 54 katılımcının erkek, 104 katılımcının bekar ve 78 katılımcının evli olduğu gözlenmiştir. Yaş açısından, 94 katılımcının 25 yaş altı, 31 katılımcının 25-34 yaş, 27 katılımcının 35-44 yaş ve 30 katılımcının 45 yaş ve üstü olduğu belirlenmiştir. Eğitim açısından ise 48 katılımcının lise veya altı, 65 katılımcının önlisans, 63 katılımcının lisans ve 6 katılımcının lisansüstü eğitime sahip olduğu görülmüştür.

3.1.2. Ölçek Çeviri Süreci

Çalışmada yaşam becerikliliği kavramı için Chen ve arkadaşları (2022) tarafından geliştirilen 9 madde ve 3 boyuttan oluşan ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin kullanımına ilişkin yazarlara e-mail yoluyla izin talebi gönderilmiş ve olumlu yanıt alınmıştır. Ölçeğin orijinal dilinin İngilizce olması nedeniyle öncelikle Türkçe diline çevirisi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Çeviri sürecinde Brislin ve arkadaşlarının (1973) önerdiği (1) ilk çeviriyi yapma, (2) geri çeviri yapma ve (3) uzman görüşü alma adımları dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda, öncelikle 9 maddenin Türkçe çevirisi yapılarak anlamsal bütünlüğe ve tutarlılığa bakılmıştır. Daha sonrasında geri çeviri (İngilizce) yapılmış ve ölçeğin özgün versiyonu ile karşılaştırılmıştır. Bu süreçte her biri hem Türkçe hem İngilizce diline hâkim, biri yönetim ve organizasyon, biri psikoloji ve biri dilbilim alanında uzman olmak üzere üç akademisyen yer almıştır. Son aşamada ise ölçme-değerlendirme ve ilgili alanlarda akademik çalışmaları bulunan uzmanların görüşleri alınarak içerik geçerliliği güçlendirilmiştir.

Bu aşamada öneriler doğrultusunda kültürel uygunluk açısından bazı kelimelerde düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin "challenging" kelimesinin karşılığı olan "zorlu veya zorlayıcı" yerine "bireyi geliştirmeye yönelik" kullanımının, katılımcıların ifadeyi anlaması açısından daha uygun olduğu önerilmiş ve bu kapsamda bazı maddelerde düzenlemeler yapılmıştır. Dolayısıyla da içerik geçerliği açısından değerlendirmeler yapılarak ölçek maddelerine son hali verilmiştir. Ölçek maddelerinin nihai durumu 5'li Likert tipi (1-Kesinlikle Katılmıyorum ve 5-Kesinlikle Katılıyorum) ile derecelendirilmiştir.

3.1.3. Etik Kurul Onayı

Bu araştırmanın kavramsal çerçevesinin hazırlanması, veri toplama araçlarının uygulanması, verilerin toplanması, verilerin analizi ve yorumlanması aşamalarının tamamında etik kurallara uygun hareket edilmiştir. Karşılaşılacak tüm etik ihlallerde ANKAD Yayın Kurulu'nun hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır. Tüm sorumluluk yazarlara aittir. Bu çalışmanın ANKAD dışında herhangi bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiş olduğunu taahhüt ederim. Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Araştırma için Aksaray Üniversitesi Rektörlüğü İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'nun 18.02.2026 tarih ve 2026-131 numaralı kararı ile etik kurul izni alınmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Geçerlilik Analizi Bulguları

Yaşam becerikliliği ölçeğinde yer alan 9 maddeye öncelikle SPSS 25 paket programı kullanılarak açımlayıcı faktör analizi (AFA) yapılmıştır. Bunun için Varimax döndürme yöntemi kullanılmış, özdeğeri 1'den büyük olan faktör yapısı elde edilmeye çalışılmıştır. AFA analizinde elde edilen faktör

yükleri için literatürde farklı alt sınır olmakla birlikte, genel kabul 0,40 ve üzerinin referans alınabileceği yönündedir (Taherdoost, 2016). Bunun yanında KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) değeri için 0,60 değerinin, Bartlett's küresellik değerleri için ise $p < 0,05$'in olması gerektiği öne sürülmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018). Bu referansların dikkate alındığı çalışmada elde edilen AFA bulguları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma 1 - AFA Bulguları

Maddeler	**Faktörler**		
	Zorlayıcı fırsatlar arama	**Bilişsel şekillendirme / beceriklilik**	**Sosyal destek arama**
YB8. Faaliyetlerimi (veya yaptığım etkinlikleri) kendimi geliştirecek şekilde değiştiririm.	,865		
YB7. Zorlayıcı görevlerde gayret göstermeye çalışırım.	,838		
YB9. Becerilerimi ve yeteneklerimi zorlayarak geliştirmemi sağlayacak fırsatlar ararım.	,806		
YB1. Yaşamımın başkalarına nasıl katkı sağladığını düşünürüm.		,838	
YB3. Yaşamımın topluma nasıl katkı sağladığını düşünürüm.		,820	
YB2. Eylemlerimin (Davranışlarımın) içinde bulunduğum topluluğu nasıl olumlu etkilediğini düşünürüm.		,776	
YB6. İşler dayanılmaz hale geldiğinde başkalarından yardım istemeye istekliyimdir.			,853
YB4. Zorluk yaşadığımda başkalarından tavsiye almaya çalışırım.			,783
YB5. Zor durumda kaldığımda (veya kendimi kötü hissettiğimde) ailemden destek isterim.			,770
Özdeğer	3,918	1,608	1,089
Açıklanan Varyans (%)	43,532	17,867	12,096
KMO = ,792		Barlett's Küresellik Testi= ,000	

Tablo 1'deki bulgulardan KMO değerinin (0,792) ve Barlett değerinin (0,000) referansları sağladığı, bu kapsamda yaşam becerikliliği ölçeğinin orijinalinde olduğu gibi Özdeğeri 1'den büyük 3 faktörlü bir yapının olduğu görülmüştür. Faktör yükleri için zorlayıcı fırsatlar arama boyutunda (0,865; 0,838; 0,806), bilişsel beceriklilik boyutunda (0,838; 0,820; 0,776) ve sosyal destek arama boyutunda (0,853; 0,783; 0,770) referans alınan 0,40'ın üzerinde faktör yükü değerleri elde edilmiştir. Bunun yanında ölçekteki boyutların genel olarak toplam varyansın %73,495'ini açıkladığı, dolayısıyla da %50'nin üzerinde bir varyans değeri olması nedeniyle referansın sağlandığı gözlenmiştir. Çalışmada elde edilen faktör yapısına yönelik yamaç grafiği Şekil 1'de yer almıştır. Bu şekilde de görüldüğü gibi Özdeğeri 1'den büyük 3 faktörlü bir yapı sonrasında eğri belirgin biçimde yataylaşmaktadır.

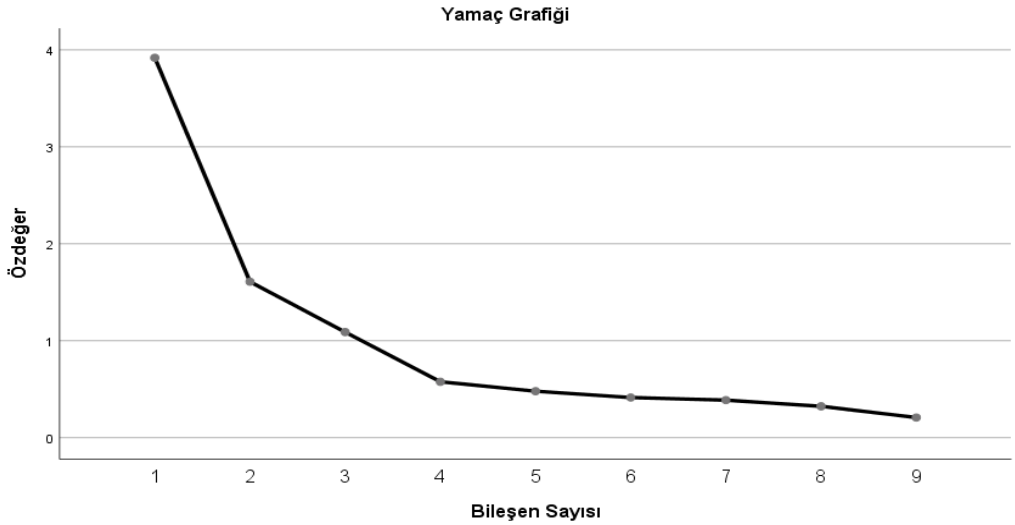

Şekil 1. Çalışma 1 – Yamaç Grafiği

4.2. Güvenilirlik Analizi Bulguları

Araştırmada yaşam becerikliliği ölçeğinin AFA ile faktör yapısı tespit edildikten sonra SPSS programıyla güvenilirlik analizi yapılmıştır. Bunun için iç tutarlılık dikkate alınmış ve Cronbach's Alpha değerlerinin 0,70 ve üzerinde bir değer alması referans alınmıştır. Bunun yanında madde toplam puan korelasyonu değerlerinin de 0,30'un üzerinde olmasına dikkat edilmiştir (Gürbüz ve Şahin, 2018). Bu referanslar dikkate alınarak yapılan güvenilirlik analizinde elde edilen bulgular, yaşam becerikliliği ölçeğinde yer alan maddelerin tümünün düzeltilmiş madde toplam puan korelasyonu değerlerinin 0,30'un üzerinde olduğunu göstermiştir. Bir diğer bulgudan madde silinmesi durumunda Cronbach's Alpha değerlerinde ciddi düzeyde bir değişikliğin olmadığı tespit edilmiştir. Bunun yanında Cronbach Alpha'nın ölçek geneli için 0,823; bilişsel beceriklilik boyutu için 0,811; sosyal destek arama boyutu için 0,753; zorlayıcı fırsatlar arama boyutu için 0,858 olarak belirlenmiş, dolayısıyla da ölçek güvenilirliğinin bulunduğu görülmüştür.

4.3. Ölçek Maddelerine Yönelik Korelasyon Bulguları

Araştırmada geçerlilik ve güvenilirliğe ilişkin elde edilen bulguları destekleyici ve tamamlayıcı bir kanıt olarak maddeler arasında korelasyon analizi de yapılmıştır. Bu analiz ölçekteki maddelerin aynı kuramsal yapıyı ölçüp ölçmediğini göstermektedir. Analizde her bir maddenin diğer maddelerle anlamlı düzeyde ilişkisinin olması iç tutarlılığa yönelik destekler sağlamaktadır. Bu kapsamda ölçek maddelerinin normallik tespitinin yapılması gerekmektedir. Bu doğrultuda yapılan normallik testinde ölçek maddelerinin çarpıklık değerlerinin -1,382 ile -0,394 arasında ve basıklık değerlerinin -0,578 ile 2,290 arasında olduğu belirlenmiştir. Bu değerlerin ±3 arasında olması nedeniyle (DeCarlo, 1997) normallik varsayımı sağlanmış, bu nedenle Pearson Korelasyon yapılmıştır. Analiz bulguları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Çalışma 1 - Maddeler Arası İlişkiler

		YB1	YB2	YB3	YB4	YB5	YB6	YB7	YB8	YB9
YB1	r	1								
YB2	r	,609**	1							
YB3	r	,615**	,547**	1						
YB4	r	,161*	,268**	,177*	1					
YB5	r	,213**	,207**	,195**	,470**	1				
YB6	r	,211**	,159*	,149*	,497**	,549**	1			
YB7	r	,385**	,388**	,326**	,218**	,366**	,131*	1		
YB8	r	,390**	,450**	,455**	,208**	,387**	,118	,697**	1	
YB9	r	,436**	,465**	,363**	,174*	,276**	,139*	,603**	,725**	1
**. İlişki 0,01 düzeyinde anlamlıdır.										
*.İlişki 0,05 düzeyinde anlamlıdır.										

Tablo 2'de yer alan maddeler arası korelasyonlar incelendiğinde, genel itibariyle ilişkilerin %99 güven düzeyinde pozitif yönde olduğu görülmektedir. Bunun yanında az olmakla birlikte bazı maddelerde %95 güven düzeyinde pozitif ilişkiler de bulunmaktadır. Sadece bir (YB6) maddenin bir başka madde ile anlamlı düzeyde ilişkisinin bulunmadığı görülmektedir. Bu durum beklenebilir bir durum olabilir, zira ilişki kendisi dışındaki bir boyutun maddesi ile bulunmamaktadır. Dolayısıyla korelasyon analizi bulgularından genel itibariyle anlamlı ilişkilerin bulunduğu, bu nedenle de gerekli kabullerin sağlandığı tespit edilmiştir.

4.4. Çalışma 2

4.4.1. Amaç ve Örneklem

İkinci çalışmanın amacı, Yaşam Becerikliliği Ölçeği için bir önceki aşamada elde edilen faktör yapısını farklı bir örneklemden elde edilen verilerle doğrulamaktır. Dolayısıyla, faktör yapısının geçerliliğinin ve güvenilirliğinin değerlendirmesini yapmaktır. Bu amaca ulaşmak için Türkiye'deki bir ilde hizmet sektöründe çalışan 18 yaş üstü yetişkinler örneklem olarak seçilmiştir. Bu sektörün seçilmesinin nedeni, farklı eğitim düzeyleri, yaş grupları ve kariyer aşamalarından oluşan bir çalışan profiline sahip olması nedeniyle bu şartlar altında geçerliliğinin ve güvenilirliğinin tespit edilmek istenmesidir. Bunun yanında bu sektör, yoğun insan etkileşimi ve duygusal emek gerektiren bir sektörüdür. Sektör çalışanları diğer bireylere (topluma) katkılarını, yaşam amaçlarını ve kariyer hedeflerini sürekli gözden geçirmek durumundadır. Bu doğrultuda da yaşam becerikliliği içeriğiyle uyumlu olan davranışlar gözlemlenmektedir.

Çalışmada ilgili sektör çalışanları için kolayda örnekleme yöntemi dikkate alınmış ve oluşturulan anketler hem online hem de çıktı halinde gönüllülük esasına göre kendilerine ulaştırılmıştır. Geri dönüşü sağlanan ve kullanılabilir olan 171 anket verisine ulaşılmıştır. Bu verilerin demografik bilgileri incelenmiş ve 87 (%50,9) katılımcının kadın ve 84 (%49,1) katılımcının erkek; 82 (%48) katılımcının bekar ve 89 (%52) katılımcının evli olduğu gözlenmiştir. Yaşa yönelik bilgilerden 25 yaş altı katılımcıların 42 (%24,6), 25-34 yaş arası katılımcıların 65 (%38), 35-44 yaş arası katılımcıların 47 (%27,5) ve 45 yaş ve üstü katılımcıların 17 (%9,9) olduğu görülmüştür. Eğitim açısından, 64 (%37,4) katılımcının lise ve altı, 46 (%26,9) katılımcının önlisans, 53 (%31) katılımcının lisans ve 8 (%4,7) katılımcının lisansüstü eğitime sahip olduğu belirlenmiştir.

5. BULGULAR

5.1. Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi Bulguları

Çalışmada öncelikle birinci çalışmada elde edilen faktör yapısı doğrulayıcı faktör analizi yapılarak desteklenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda AMOS 18.0 paket programı kullanılmış ve 3 faktörlü yapı için model oluşturularak hem birinci hem de ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analizde maddelerin faktör yükleri için 0,40'dan yüksek olması dikkate alınmıştır (Taherdoost, 2016). Model uyumunun kontrolünde ise kabul edilebilir indeks referansları olarak X2/df (<5), SRMR (<0,08), GFI (>0,90), CFI (>0,90), NFI (>0,90), IFI (>0,90), TLI (>0,90) ve RMSEA (<0,08) referans alınmıştır (Gürbüz, 2019). Yapılan analizlerden elde edilen modellere ait bulgular Şekil 2'de verilmiştir.

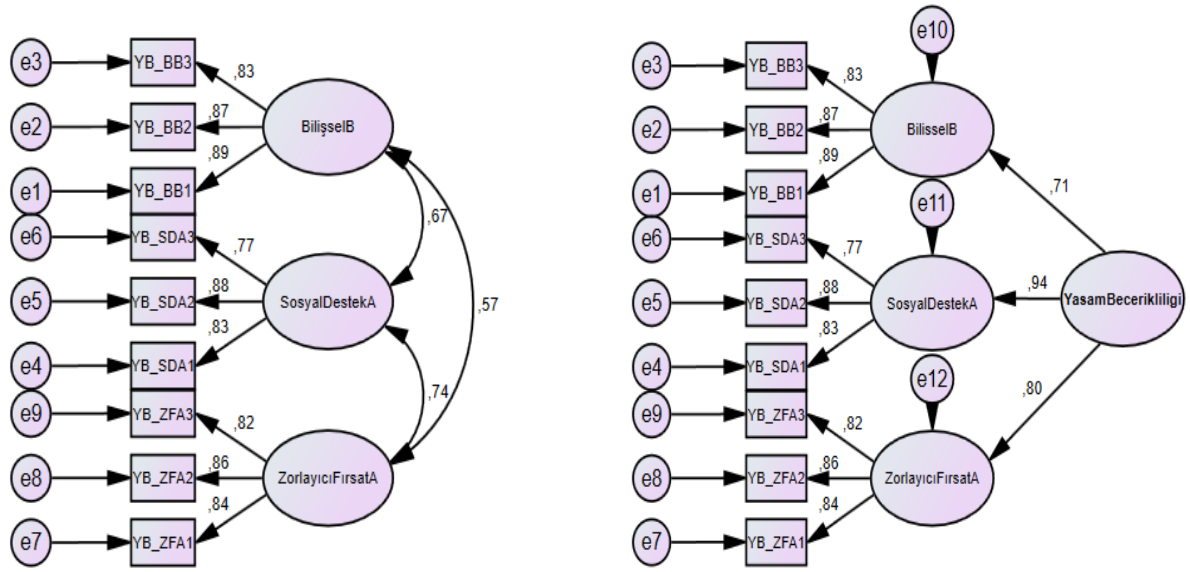

Şekil 2. Çalışma 2 – Birinci ve İkinci Düzey Doğrulayıcı Faktör Analizi Modeli

Şekil 2'deki bulgulardan da görüldüğü gibi analiz sonuçlarında birinci düzey ve ikinci düzey modellerde ölçek maddelerine ait madde faktör yükleri 0,769 ile 0,885 arasında değerler almıştır. Dolayısıyla referans alınan 0,40'ın üzerinde değerler elde edilmiştir. Bunun yanında 3 faktörlü yapının geçerliliğini desteklemek amacıyla boyutların kendi aralarında birleştirilmesiyle ve tüm maddelerin tek faktörlü hale getirilmesiyle farklı araştırma modelleri oluşturulmuştur (Model 1, 2, 3, 4). Bu modellerle elde edilen uyum değerleri ile 3 faktörlü yapının (ikinci düzey DFA) uyum değerleri karşılaştırılmıştır (Tablo 3). Bu kapsamda 3 faktörlü yaşam becerikliliği ölçeği modelinin maddeler arasında modifikasyonlar yapılmadan referans kriterlerin tümünü sağladığı, diğer alternatif modellerin ise referans eşik değerleri sağlamadıkları gözlenmiştir. Dolayısıyla da yaşam becerikliliği ölçeğinin yapı geçerliliği için 3 faktörlü yapı doğrulanmıştır.

Tablo 3. Çalışma 2 - Uyum İndeksleri, AVE, CR ve Cronbach Alpha

İndeksler	Birinci Düzey DFA	İkinci Düzey DFA	Model 1: BB ayrı, SDA ve ZFA birleştirildi	Model 2: SDA ayrı, BB ve ZFA birleştirildi	Model 3: ZFA ayrı, BB ve SDA birleştirildi	Model 4: Tek Boyut
X2/df	1,939	1,939	5,014	9,062	7,377	10,747
SRMR	,042	,042	,068	,099	,089	,107
GFI	,945	,945	,834	,692	,750	,682
NFI	,955	,955	,875	,774	,816	,721
CFI	,978	,978	,896	,791	,835	,738
IFI	,978	,978	,897	,794	,837	,740
TLI	,966	,966	,856	,711	,772	,651
RMSEA	,074	,074	,154	,218	,194	,239
	Yaşam Becerikliliği		BB Boyutu	SDA Boyutu	ZFA Boyutu	
AVE	,710		,738	,686	,706	
CR	,957		,894	,867	,878	
Cronbach Alpha	,909		,892	,865	,876	
BB = Bilişsel Beceriklilik; SDA = Sosyal Destek Arama; ZFA = Zorlayıcı Fırsatlar Arama						

Çalışmada ölçek güvenilirliğini belirlemek için Cronbach Alpha katsayısı incelenmiştir. Ayrıca CR (Composite Reliability) ve AVE (Average Variance Extracted) değeri hesaplamaları da yapılmıştır. Literatür Cronbach Alpha ve CR için 0,70'den yüksek, AVE değeri için ise 0,50'den yüksek olması önerisinde bulunmaktadır (Hair vd., 2021). Tablo 3'te ölçek geneli Cronbach Alpha'nın 0,909 (bilişsel beceriklilik = 0,892; sosyal destek arama = 0,865; zorlayıcı fırsatlar arama = 0,876), CR'nin 0,957 (bilişsel beceriklilik = 0,894; sosyal destek arama = 0,867; zorlayıcı fırsatlar arama = 0,878) olduğu görülmektedir. Geçerlilik için (yakınsak) destekleyici olan AVE değerinde ise 0,710 (bilişsel beceriklilik = 0,738; sosyal destek arama = 0,686; zorlayıcı fırsatlar arama = 0,706) değeri elde edilmiştir. Bu değerin 0,50'den yüksek ve aynı zamanda CR değerinden küçük olması yakınsak geçerliliğinin de bulunduğu anlamına gelmektedir (Yaşlıoğlu, 2017). Dolayısıyla elde edilen tüm bulgular, Yaşam Becerikliliği Ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlilik kriterlerini sağladığını göstermiştir.

5.2. Korelasyon Bulguları

Çalışmada son olarak ikinci örneklemden elde edilen veriler kapsamında korelasyon analizi yapılmıştır. Bunun için öncelikle maddeler arası korelasyonlar incelenmiş ve maddelerin birbirleriyle %99 güven düzeyinde (0,303 ve 0,772 ilişki düzeyinde) pozitif ilişkilerinin bulunduğu belirlenmiştir. Daha sonrasında yaşam becerikliliği ve boyutları arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle çarpıklık ve basıklık değerleri tespit edilmiştir. Ölçek genelinde ve boyutlarda çarpıklık değerlerinin -0,501 ve -0,256 arasında, basıklık değerlerinin -0,775 ve -0,409 arasında yer alması ve bu değerlerin ±3 olması nedeniyle normallik varsayımı kabul edilmiştir. Bu kapsamda Pearson Korelasyon Analizi yapılmış ve bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Çalışma 2 – Ortalamalar ve Boyutlar Arası İlişkiler

Değişkenler	Ortalama	S.S.		1	2	3	4
1. Yaşam Becerikliliği	3,389	,803	r	1			
2. Bilişsel Beceriklilik	3,476	,934	r	,814**	1		
3. Sosyal Destek Arama	3,339	,912	r	,875**	,576**	1	
4. Zorlayıcı Fırsat Arama	3,353	,991	r	,859**	,507**	,664**	1
**. İlişki 0,01 düzeyinde anlamlıdır.							

Tablo 4'teki ölçek geneli ile boyutları arasındaki ilişkilere bakıldığında; yaşam becerikliliği ile bilişsel beceriklilik ($r= 0,814$; $p<0,01$), sosyal destek arama ($r= 0,875$; $p<0,01$) ve zorlayıcı fırsatlar arama ($r= 0,859$; $p<0,01$) arasında %99 güven düzeyinde pozitif yönde ilişkiler olduğu görülmektedir. Ölçek boyutlarının ölçeğin geneliyle olan ilişki katsayılarının 0,80 üzerinde olması başlangıçta bir sorun olarak algılansa da literatürde (Rönkkö ve Cho, 2022) korelasyon değerlerinin 0,90 ve üzeri olması durumunda problem olabileceği belirtilmektedir. İlişki katsayılarının bu referans eşik değerinin altında olması ve boyutların yaşam becerikliliği kavramını temsil etmesi dikkate alınarak söz konusu ilişki katsayılarının kabul edilebilir olduğu kannatine varılmıştır. Dolayısıyla da bu ilişkiler 3 boyuttan oluşan ölçeğin tek bir kuramsal yapıyı temsil ettiği durumunu desteklemektedir. Bu kapsamda Çalışma 1 ve Çalışma 2'den elde edilen tüm bulgular, Yaşam Becerikliliği Ölçeğinin Türkçe uyarlama kriterlerini sağladığı yönünde olmuştur.

6. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada Chen vd. (2022) tarafından geliştirilen 9 madde ve 3 boyuttan oluşan yaşam becerikliliği ölçeğinin Türkçe uyarlaması gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla iki farklı örneklemden elde edilen verilerle ölçeğin psikometrik özellikleri test edilmiştir. Elde edilen bulgular, ölçeğin orijinal formuyla benzer biçimde üç boyutlu bir yapıya sahip olduğunu (bilişsel beceriklilik, sosyal destek arama ve zorlayıcı fırsatlar arama) ve Türk kültürü bağlamında geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak değerlendirilebileceğini ortaya koymaktadır.

Birinci çalışmada 18 yaş üstü herhangi bir işte çalışmayan yetişkinlerden elde edilen 182 veri ile açımlayıcı faktör analizi, güvenilirlik analizi ve korelasyon analizi yapılmıştır. Bulgular ölçeğin orijinal ölçek geliştirme çalışmasıyla (Chen vd., 2022) tutarlı biçimde, 3 faktörlü yapısını desteklemiştir.

Ölçeğin toplam açıklanan varyans oranı %73,495 olarak hesaplanmış, orijinal ölçek geliştirme çalışmasında da bu oran %53,87 olarak belirtilmiştir. Hem orijinal ölçekte hem de mevcut Türkçe uyarlama çalışmasında, sosyal bilimler alanında önerilen %50 eşik değerinin üzerinde sonuçlar ortaya konulduğu gözlenmiştir. Ayrıca her iki çalışmada da tüm maddelerin faktör yüklerinin kabul edilen sınırların (0,40) üzerinde olması, maddelerin temsil ettikleri boyutları güçlü biçimde yansıttığını göstermektedir (Chen vd., 2022). Dolayısıyla mevcut çalışma bulguları, orijinal ölçek geliştirme çalışmasının yapısal geçerlilik sonuçlarını desteklemektedir. Ayrıca aynı ölçeğin İtalya bağlamında uyarlama çalışmasını yapan ve ölçeğin 3 boyutlu yapısını farklı istatistiki yöntemlerle de test ederek doğrulayan Ingusci vd. (2024) ile de tutarlı sonuçlar elde edilmiştir. Bununla birlikte, ölçeğin 6. maddesinin diğer maddelerle nispeten düşük korelasyon göstermesi ve 8. madde ile anlamlı ilişki sergilememesi, madde içeriğinin özgül niteliğinden kaynaklanabileceği şeklinde değerlendirilmektedir. Bu durumun ölçeğin genel bütünlüğünü olumsuz etkilemediği düşünülmektedir.

Çalışmada ikinci aşama kapsamında ise 18 yaş üstü hizmet sektöründen çalışan 171 veri toplanmıştır. Toplanan verilerle birinci çalışmada elde edilen ölçek yapısı doğrulanmaya ve geçerlilik ve güvenilirliğe ilişkin destekler elde edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda doğrulayıcı faktör analizi, güvenilirlik analizi ve korelasyon analizi yapılmıştır. Gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizi sonuçları üç boyutlu yapıyı doğrulamıştır. Bu çalışmada ölçülen uyum indeksi değerlerinin, (χ2/df=1,94; CFI=0,98; TLI= 0,97; RMSEA=0,07; SRMR=0,04) orijinal ölçek geliştirme çalışmasında elde edilen bulgularda olduğu gibi (χ2/df=1,24; CFI=0,99; TLI=0,99; RMSEA=0,03; SRMR=0,02), güçlü bir model uyumuna sahip olduğunu göstermiştir (Chen vd., 2022). Bunun yanında alternatif modellerin uyum indekslerinin kabul edilebilir düzeylerin altında kalması, yaşam becerikliliği yapısının tek boyutlu ya da farklı boyut birleşimleriyle açıklanmasının yeterli olmadığını gösterirken bu bulgu, Ingusci vd. (2024) tarafından İtalyan örnekleminde gerçekleştirilen uyarlama çalışmasının sonuçlarıyla da paralellik göstermektedir. Söz konusu çalışmada araştırmacılar, ölçeğin üç boyutlu yapısını doğrulamış ve boyutların yaşam becerikliliği üst yapısını anlamlı biçimde temsil ettiğini ortaya koymuştur. Bu çalışmadaki elde edilen ikinci düzey DFA bulguları da benzer biçimde yaşam becerikliliğinin çok boyutlu fakat bütüncül bir yapı olduğunu desteklemektedir.

Bununla birlikte araştırmada elde edilen güvenilirlik bulguları ölçeğin güçlü psikometrik özelliklere sahip olduğunu göstermiştir. Ölçek geneline ilişkin Cronbach Alpha katsayısının 0,909 olarak bulunması, iç tutarlılığın oldukça yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Boyutlara ilişkin katsayıların da 0,865 ile 0,892 arasında değişmesi, alt boyutların güvenilir olduğu anlamına gelmektedir. Benzer şekilde Chen vd. (2022) ile Ingusci vd. (2024) çalışmalarında da ölçeğin yüksek güvenilirlik katsayılarına sahip olduğu rapor edilmiştir. Chen vd. (2022) ölçek geneline ilişkin Cronbach Alpha katsayısının 0,83; boyutlara ilişkin katsayıların ise 0,71 ile 0,77 arasında değiştiğini tespit etmiştir. Dolayısıyla mevcut çalışmadan elde edilen güvenilirlik değerlerinin önceki araştırmalarla tutarlı olduğu görülmektedir. Bunun yanında CR ve AVE değerlerinin önerilen eşik değerlerin üzerinde olması, ölçeğin yakınsak geçerliliğini destekleyen önemli bir diğer bulgu niteliğindedir.

Elde edilen bulgulardan geçerliliğin ve güvenilirliğin sağlandığı ve boyutların ölçek geneliyle anlamlı düzeyde ilişkisinin bulunduğu görülmüştür. Dolayısıyla üç faktörlü yapının doğrulandığı ve güvenilir olduğu, bu kapsamda da "Yaşam Becerikliliği Ölçeği"nin Türkiye'deki çalışmalarda yetişkin bireylerin genel yaşam becerikliliği düzeylerini test etmek için kullanılabileceği sonucuna varılmıştır. Yaşam becerikliliğini ölçmeye yönelik Çin ve Hollanda bağlamında yürütülen ölçek geliştirme çalışmalarından ve İtalyan kültürüne uyarlama çalışmasından elde edilen bulgularla tutarlı ve destekleyici sonuçlara ulaşılmıştır (Chen vd., 2022; Ingusci vd.,2024).

Yaşam becerikliliğinin bilişsel beceriklilik, sosyal destek arama ve zorlayıcı fırsatlar arama boyutlarının birbirleriyle pozitif ve anlamlı ilişkiler göstermesi, Öz-Belirleme Kuramı (Ryan ve Deci, 2000) çerçevesinden değerlendirildiğinde, bireylerin yaşamlarını anlamlı hâle getirme sürecinde psikolojik ihtiyaçlarını bütüncül biçimde karşılamaya yöneldiklerini göstermektedir. Bu durum, yaşam becerikliliğinin yalnızca belirli bir yaşam alanıyla sınırlı olmadığını; iş, sosyal yaşam ve kişisel gelişim gibi farklı yaşam alanlarını kapsayan bütünleşik bir yapı olduğunu desteklemekte, dolayısıyla nicel analiz sonuçlarının kavramsal çerçeveyle tutarlı olduğu değerlendirilmektedir.

Bunun yanında mevcut çalışma, yaşam becerikliliği kavramının iş becerikliliği literatürüyle olan teorik yakınlığını da desteklemektedir. Nitekim Kerse (2017) tarafından Türkçeye uyarlanan iş becerikliliği ölçeğinde de çok boyutlu yapı doğrulanmış ve yüksek güvenilirlik katsayıları elde edilmiştir. İş becerikliliği ve yaşam becerikliliği kavramları farklı bağlamlara odaklansa da her iki yapının bireyin yaşamını daha anlamlı ve işlevsel hâle getirmeye yönelik proaktif davranışları temel aldığı görülmekte ve her ikisi de Öz-Belirleme Kuramının temelleri üzerine inşa edilmektedir. Bu nedenle mevcut araştırmanın bulguları, beceriklilik yaklaşımının Türk kültüründe ölçülebilir ve tutarlı bir psikolojik yapı olduğunu da doğrulamakta; bugüne kadar genellikle iş becerikliliği bağlamında yapılan araştırmaların yaşam becerikliliği şeklinde genişletilmesine olanak tanımaktadır.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda Yaşam Becerikliliği Ölçeği'nin Türkiye'de yürütülecek çalışmalarda kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin özellikle örgütsel davranış, pozitif psikoloji, kariyer çalışmaları ve yaşam kalitesi araştırmalarında önemli katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir. Bunun yanında yaşam becerikliliğinin liderlik, iş tatmini, psikolojik iyi oluş, tükenmişlik, yaşam doyumu, öz-yeterlilik ve iş-yaşam dengesi gibi değişkenlerle birlikte ele alınmasının literatüre önemli katkılar sunacağı değerlendirilmektedir.

Çalışmamız amaç doğrultusunda elde ettiği bulgularla, yaşam becerikliliği kavramının Türkiye bağlamında ampirik olarak incelenebilmesi için metodolojik bir zemin oluşturmuştur. Bununla birlikte verilerin tek bir ilde toplanmış olması çalışmanın kısıtlılıkları arasında değerlendirilebilir. Örneklem büyüklüklerinin nispeten sınırlı olması bulguların genellenebilirliğini sınırlandırmaktadır. Gelecek çalışmalarda ölçeğin farklı zamanlarda uygulanmasıyla elde edilen sonuçları değerlendirmek amacıyla test-tekrar test yöntemi uygulanması; benzeşim ve ayırışım geçerliliğini güçlendirmek için benzer ve zıt yapılarla ilişkilerinin incelenmesi önerilmektedir. Ayrıca yaşam becerikliliği davranışlarının kuşaklara göre farklılaşıp farklılaşmadığını, kişilik özellikleriyle düzeyinin değişip değişmediğini ve iş becerikliliği ile ilişkili olup olmadığını belirlemenin yanında farklı aracı ve sonuç değişkenleriyle incelemekte fayda vardır. Bu incelemelerle yaşam becerikliliğinin öncüllerine ve ardıllarına yönelik çıkarımlarda bulunulabileceği düşünülmektedir. Aynı zamanda genel yaşama yönelik bu değişkenin çalışma yaşamına ilişkin değişkenlerle kullanılması ve ulusal yazında konuyla ilgili yapılacak çalışmaların yaygınlaşması da öneriler arasındadır.

KAYNAKÇA

Babadağ, M. (2020). İş becerikliliğinin işe yabancılaşma üzerindeki etkisi. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 55(2), 1111-1128. https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.20.05.1293

Baumeister, R. F., & Vohs, K. D. (2002). The pursuit of meaningfulness in life. In C. R. Snyder & S. J. Lopez (Eds.), Handbook of positive psychology (pp. 608–618). Oxford University Press.

Brislin, R. W., Lonner, W. J., & Thorndike, R. M. (1973). Cross-cultural research methods. John Wiley & Sons.

Chen, S. (2024). Life crafting: Creating a meaningful life (Doctoral dissertation, Eindhoven University of Technology). Eindhoven University of Technology.

Chen, S., van der Meij, L., van Zyl, L. E., & Demerouti, E. (2022). The life crafting scale: Development and validation of a multidimensional meaning-making measure. Frontiers in Psychology, 13, 795686. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.795686

de Bloom, J., Vaziri, H., Tay, L., & Kujanpää, M. (2020). An identity-based integrative needs model of crafting: Crafting within and across life domains. Journal of Applied Psychology, 105(12), 1423–1446. https://doi.org/10.1037/apl0000495

de Jong, E. M., Ziegler, N., & Schippers, M. C. (2020). From shattered goals to meaning in life: Life crafting in times of the COVID-19 pandemic. Frontiers in Psychology, 11, 577708. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.577708

DeCarlo, L. T. (1997). On the meaning and use of kurtosis. Psychological methods, 2(3), 292.

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2008). Facilitating optimal motivation and psychological well-being across life's domains. Canadian Psychology, 49(1), 14–23. https://doi.org/10.1037/0708-5591.49.1.14

Dekker, I., de Jong, E. M., Schippers, M. C., de Bruijn-Smolders, M., Alexiou, A., & Giesbers, B. (2020). Optimizing students' mental health and academic performance: AI-enhanced life crafting. Frontiers in Psychology, 11, 1063. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01063

Demerouti, E., Hewett, R., Haun, V., De Gieter, S., Rodríguez-Sánchez, A., & Skakon, J. (2020). From job crafting to home crafting: A daily diary study among six European countries. Human Relations, 73(7), 1010–1035. https://doi.org/10.1177/0018726719848809

Deniz, V., Selçuk, E. T., & Kerse, G. (2025, Aralık 14–16). Yaşam becerikliliği davranışı üzerine kavramsal bir değerlendirme. El Ruha 14th International Conference on Scientific Research, Şanlıurfa, Türkiye.

Geurts, S. A. E., & Demerouti, E. (2003). Work/non-work interface: A review of theories and findings. In M. J. Schabracq, J. A. M. Winnubst, & C. L. Cooper (Eds.), The handbook of work and health psychology (2nd ed., pp. 279–312). Wiley.

Gürbüz, S. (2019). AMOS ile Yapısal Eşitlik Modellemesi. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Gürbüz, S., & Şahin, F. (2018). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. Seçkin Yayıncılık.

Hair, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M., Sarstedt, M., Danks, N. P., & Ray, S. (2021). Partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM) using R: A workbook. Springer international publishing.

Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. American Psychologist, 44(3), 513–524. https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.3.513

Ingusci, E., Angelelli, M., Sternativo, G. A., Catalano, A. A., De Carlo, E., Cortese, C. G., & Ciavolino, E. (2024). A higher-order life crafting scale validation using PLS-CCA: the Italian version. Behaviormetrika, 51(1), 359-387. https://doi.org/10.1007/s41237-023-00209-y

Kerse, G. (2017). İş becerikliliği (job crafting) ölçeğini Türkçe'ye uyarlama ve duygusal tükenme ile ilişkisini belirleme. İşletme Araştırmaları Dergisi, 9(4), 283–304. https://doi.org/10.20491/isarder.2017.332

Kerse, G., & Babadag, M. (2019). Dönüştürücü liderliğin iş becerikliliği üzerindeki etkisi: Akademisyenler üzerinde bir uygulama. İş ve İnsan Dergisi, 6(2), 133-143. https://doi.org/10.18394/iid.504889

Kline, P. (2014). An easy guide to factor analysis. Routledge.

Kruglanski, A. W., Jasko, K., Milyavsky, M., Chernikova, M., Webber, D., Pierro, A., & Di Santo, D. (2018). Cognitive consistency theory in social psychology: A paradigm reconsidered. Psychological Inquiry, 29(2), 45–59. https://doi.org/10.1080/1047840X.2018.1480619

Martela, F., Ryan, R. M., & Steger, M. F. (2018). Meaningfulness as satisfaction of autonomy, competence, relatedness, and beneficence: Comparing the four satisfactions and positive affect as predictors of meaning in life. Journal of Happiness Studies, 19(5), 1261–1282. https://doi.org/10.1007/s10902-017-9869-7

Napier, A. D., Slemp, G. R., & Vella-Brodrick, D. A. (2024a). Crafting one's life and its relationship with psychological needs: A scoping review. Applied Research in Quality of Life, 19(4), 2063–2101. https://doi.org/10.1007/s11482-024-10322-z

Napier, A. D., Slemp, G. R., & Vella-Brodrick, D. A. (2024b). Life crafting and self-determination: An intervention to help emerging adults create an authentic and meaningful life. Emerging Adulthood, 12(4), 629–647. https://doi.org/10.1177/21676968241252196

Napier, A. D., Slemp, G. R., & Vella-Brodrick, D. A. (2025). Life crafting: Pilot-testing an online, multidimensional meaning in life intervention for emerging adults. International Journal of Applied Positive Psychology, 10(2), 32–48. https://doi.org/10.1007/s41042-025-00224-2

Petrou, P., & Bakker, A. B. (2015). Crafting one's leisure time in response to high job strain. Human Relations, 69(2), 507–529. https://doi.org/10.1177/0018726715590453

Rönkkö, M., & Cho, E. (2022). An updated guideline for assessing discriminant validity. Organisational Research Methods, 25 (1), 6-14. https://doi.org/10.1177/1094428120968614

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. American Psychologist, 55(1), 68–78. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2017). Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness. Guilford Press.

Schippers, M. C., & Ziegler, N. (2019). Life crafting as a way to find purpose and meaning in life. Frontiers in Psychology, 10, 2778. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02778

Snir, R., & Harpaz, I. (2002). Work–leisure relations: Leisure orientation and the meaning of work. Journal of Leisure Research, 34(2), 178–203. https://doi.org/10.1080/00222216.2002.11949970

Taherdoost, H. (2016). Validity and reliability of the research instrument; how to test the validation of a questionnaire/survey in a research. International Journal of Academic Research in Management (IJARM), 5(3), 28-36.

Tims, M., & Bakker, A. B. (2010). Job crafting: Towards a new model of individual job redesign. SA Journal of Industrial Psychology, 36(2), 1–9. https://doi.org/10.4102/sajip.v36i2.841

van Zyl, L. E., Custers, N. C., Dik, B. J., van der Vaart, L., & Klibert, J. (2023). The holistic life-crafting model: A systematic literature review of meaning-making behaviors. Frontiers in Psychology, 14, 1271188. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1271188

van Zyl, L. E., Zondervan-Zwijnenburg, M. A., Dickens, L. R., & Hulshof, I. L. (2020). Exploring meaning in life through a brief photo-ethnographic intervention using Instagram: A Bayesian growth modelling approach. International Review of Psychiatry, 32(7–8), 723–745. https://doi.org/10.1080/09540261.2020.1809357

Wong, P. T. P. (2020). Existential positive psychology and integrative meaning therapy. International Review of Psychiatry, 32(7–8), 565–578. https://doi.org/10.1080/09540261.2020.1777047

Wrzesniewski, A., & Dutton, J. E. (2001). Crafting a job: Revisioning employees as active crafters of their work. Academy of Management Review, 26(2), 179-201.

Yalap, O., Sobacı, F., Baygın, E., & Ünüvar, H. (2021). İş becerikliliği, duygusal bağlılık ve örgüt temelli öz saygının lider-üye etkileşimi kapsamında incelenmesi. İşletme Araştırmaları Dergisi, 13(2), 1647-1665. https://doi.org/10.20491/isarder.2021.1221

Yıldırım, M. (2022). İş becerikliliği kavramına ilişkin boşlukların sosyal ağ analizi ile tespit edilmesi. Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13(26), 768-788. https://doi.org/10.36543/kauiibfd.2022.032

Araştırma Makalesi / Research Article

Yaşam Becerikliliği Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması

Adaptation of the Life Crafting Scale into Turkish: A Validity and Reliability Study

Gökhan KERSE , Vural DENİZ & Evrim TARTAN SELÇUK

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.460

Geliş/Received: 02/03/2026	Kabul/Accepted: 18/05/2026

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Having a sense of purpose and meaning in life is regarded as a fundamental psychological need for individuals to cope effectively with stress arising from complex life events and to enhance their level of well-being. In this context, it is noteworthy that in recent years various crafting approaches aimed at meaning-making-such as job crafting, home crafting, and leisure crafting-have attracted increasing attention in the literature. More recently, a new strategy has been added to crafting approaches, and the concept of life crafting has been introduced. Life crafting is defined as a process that involves regulatory and proactive actions undertaken by individuals to align their lives with their values, desires, and personal goals, and it is conceptualized in three dimensions: cognitive crafting (reframing), seeking social support, and seeking challenging opportunities (Chen vd., 2022; de Jong vd., 2020; van Zyl vd., 2023). Life crafting is a strategy that encompasses all domains of an individual's life and facilitates integration across these domains (Chen et al., 2022; Napier et al., 2024b). Through this strategy, individuals experience an increased sense of meaning in life and, ultimately, higher levels of overall well-being (Chen et al., 2022; Schippers & Ziegler, 2019). As individuals align their abilities, motivations, and passions with their life preferences through life crafting behaviors, they attain a profound sense of fulfillment and higher levels of positive affect (Dekker et al., 2020; Schippers & Ziegler, 2019), while their perceptions of stress and burnout decrease (Chen et al., 2022). Self-Determination Theory (SDT) provides a guiding framework for understanding the structure of life crafting. (Deci ve Ryan, 2008; Ryan ve Deci, 2000). SDT posits that all individuals possess three basic psychological needs: autonomy, competence, and relatedness. The satisfaction of these needs plays a central role in the process of meaning-making (Martela et al., 2018). The three-dimensional structure of life crafting demonstrates strong theoretical alignment with Self-Determination Theory. Cognitive crafting nurtures the need for autonomy; seeking social support fulfills the need for relatedness; and seeking challenging opportunities supports the need for competence.

Methods

In order to ensure the fundamental validity and reliability assumptions in the Turkish adaptation process of the "Life Crafting" scale, two studies were conducted. The scale developed by Chen et al. (2022), consisting of 9 items and 3 dimensions, was used to measure the life crafting construct. During the translation process, the steps recommended by Brislin et al. (1973)-(1) initial translation, (2) back-translation, and (3) obtaining expert opinion-were followed. For the first study, data were collected from adults over the age of 18 who were not employed in any job. Analyses were conducted using 182 returned questionnaires. The second study was carried out to confirm the factor structure obtained in the previous stage of the Life Crafting Scale using data from a different sample. Thus, the validity and

reliability of the factor structure were evaluated. In this context, adults over the age of 18 working in the service sector in a province of Türkiye were selected as the sample. Data were collected from 171 employees selected through convenience sampling.

Results and Discussion

Exploratory factor analysis was conducted using the data obtained from the first study, and it was observed that the KMO value (0.792) and Bartlett's test value (0.000) met the required thresholds; accordingly, consistent with the original scale, a three-factor structure with eigenvalues greater than 1 emerged. The dimensions of the scale collectively explained 73.495% of the total variance. Internal consistency was considered to assess scale reliability, and the Cronbach's alpha coefficient for the overall scale was measured as 0.823. In the second study, a second-order confirmatory factor analysis was performed by constructing a model for the three-factor structure to evaluate its validity and reliability. The analysis indicated that the item factor loadings ranged between 0.769 and 0.885. Reliability analyses revealed a Cronbach's alpha value of 0.909, a Composite Reliability (CR) value of 0.957, and an Average Variance Extracted (AVE) value of 0.710. Therefore, all findings demonstrated that the Life Crafting Scale met the required reliability and validity criteria. The results further indicated that validity and reliability were established and that there were significant relationships among the dimensions and between the dimensions and the overall scale. Consequently, it was concluded that the three-factor structure was confirmed and reliable, and that the "Life Crafting Scale" can be used in research conducted in Türkiye.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

Türkçede "Ev" Kavramının Tarihsel Sürekliliği ve Anlam Alanı

The Historical Continuity and Semantic Field of Home in Turkish

Gizem KORKUT[1]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.443

Geliş/Received: 13/02/2026	Kabul/Accepted: 24/05/2026

Öz

Bu çalışma Türkçenin tarihî dönemleri boyunca "ev" sözcüğünün biçimsel, anlamsal ve kavramsal gelişimini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, Köktürkçe, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezm-Kıpçak Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi, Çağatay Türkçesi ve çağdaş Türk dilleri dönemleri dâhil olmak üzere "ev" sözcüğünün geçirdiği ses ve anlam değişimleri art zamanlı ve eş zamanlı inceleme yöntemleriyle ele alınacaktır. Türkçenin tarihî dönemlerinde meydana gelen fonetik değişimlerle birlikte ev sözcüğü de birtakım değişikliklere uğramıştır. Sözcüğün bu evrimi, Türkçenin tarihî ses değişimleriyle uyumlu bir gelişim seyri izlemektedir. Çalışmanın temel amacı, Türkçede "ev" kavramının yalnızca kişilerin yaşamlarını sürdürdüğü bir mekân olmadığını aynı zamanda kültürel, toplumsal ve metaforik bir unsur olarak nasıl evrildiğini ortaya koymaktır. Bu araştırmanın hedefleri arasında, "ev" sözcüğünün tarihî metinlerdeki kullanım örnekleri üzerinden anlam genişlemesi ve değişmesi süreçlerini belirlemek yer almaktadır. Ayrıca, çalışmada "ev" kavramının kültürel sembolizm açısından ne tür değişimlere uğradığı, özellikle yerleşik hayata geçiş, aile yapısı, toplumsal roller ve duygusal aidiyet bağlamlarında nasıl yeni anlam katmanları kazandığı da ortaya konulacaktır. Elde edilecek bulguların, Türkçede mekân ve aidiyet kavramlarının tarihsel kökenlerine ışık tutacağı ve kavramsal metafor kuramı çerçevesinde Türk kültürünün düşünce yapısını anlamaya katkı sağlaması beklenmektedir. Sonuç olarak bu çalışma, Türk dilinin sürekliliğini, kültürel belleğini ve sözcük hazinesinin derin yapısını göstermeye katkı sunacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Türk dili, dil bilimi, Türkçenin tarihî dönemleri, anlam bilimi, kavram alanı, ev*

Abstract

This study aims to examine the formal, semantic, and conceptual development of the word ev ("home/house") across the historical periods of Turkish. It focuses on both the phonetic and semantic changes the word has undergone, drawing on data from Köktürk (Old Turkic), Old Uyghur, Karakhanid, Khwarezm–Kipchak, Old Anatolian, and Chagatai Turkish, as well as from contemporary Turkic languages. These changes are analyzed through a combination of diachronic and synchronic approaches. As the Turkish language has undergone various phonetic developments over time, the word ev has likewise been subject to a range of transformations. Its evolution follows a trajectory that is largely consistent with broader patterns of historical sound change in Turkish. The main objective of this study is to demonstrate that the concept of ev in Turkish has not been limited to a physical space of habitation, but has gradually developed into a cultural, social, and metaphorical construct. In this respect, the study seeks to identify the processes of semantic expansion and change by examining the usage of ev in historical texts. It also explores how the concept has acquired new layers of meaning in relation to cultural symbolism, particularly in connection with the transition to settled life, family structures, social roles, and emotional belonging. The findings are expected to shed light on the historical foundations of spatiality and

[1] **Sorumlu Yazar/Corresponding Author,** Arş. Gör. Dr., Munzur Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tunceli, Türkiye. gizemkorkut@munzur.edu.tr

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Korkut, G. (2026). Türkçede "Ev" Kavramının Tarihsel Sürekliliği ve Anlam Alanı. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 10(3), 1576-1591.

belonging in Turkish and to contribute to a better understanding of the cognitive framework of Turkish culture within the perspective of Conceptual Metaphor Theory. Ultimately, the study aims to highlight the continuity of the Turkish language, its cultural memory, and the deeper structure of its lexical system.

Keywords: *Turkish language, linguistics, historical periods of Turkish, semantics, conceptual field, home*

1. GİRİŞ

Dil, yalnızca nesneleri adlandırmaya yarayan bir araç değildir. Aynı zamanda toplumsal deneyimi, kültürel belleği ve insanın dünyayla kurduğu ilişkiyi yansıtan bir anlam alanı sunar. Bu bağlamda, ev kavramı Türkçede sadece fiziksel bir barınma mekânını değil, toplumsal düzenin, aile yapısının, aidiyet duygusunun ve kültürel sürekliliğin önemli bir dilsel göstergesini de ifade eder. Tarih boyunca ev, çadır ve geçici barınaklardan yerleşik meskenlere; bireysel yaşam alanlarından toplumsal ve sembolik merkezlere uzanan çok katmanlı bir anlam kazanmıştır.

Türkçenin tarihî metinleri incelendiğinde, ev sözcüğünün farklı dönemlerde sadece mekân bildiren bir terim olarak kullanılmadığı, aynı zamanda mülkiyet, iktidar, kutsallık, beden, aile ve ahlâk gibi kavramlarla birlikte anlam kazandığı görülmektedir. Bu durum, evin Türk dilinde sabit ve tek boyutlu bir anlam taşımadığını işaret etmektedir. Aksine, ev kavramı içinde bulunduğu toplumsal yapı ve yaşam biçimine göre sürekli olarak yeniden yorumlanan dinamik bir niteliğe sahiptir. Özellikle göçebe yaşamdan yerleşik hayata geçiş süreci, evin geçici bir barınaktan kalıcı bir yaşam ve aidiyet mekânına dönüşmesinde belirleyici olmuştur. Gömeç, Türklerin sosyal durumlarını belirlemek için başta Köktürk harfli metinler olmak üzere onların örf ve adetlerine müracaat edildiğini belirtmiş ve bu yazılı belgelerde anlatılan teşkilat yapısı ile sosyal hayata dair gelenek ve görenekler Türk toplumunun her bakımdan aynası olduğunu dile getirmiştir (2018, s. 4).

Bir arada yaşayan insanlar, yaşamlarını sürdürebilmeleri için belirli toplumsal kurallara uymak durumundadır. Bu kurallar yalnızca davranışları değil, dilsel edimleri de düzenler. Örneğin bir sözcenin geçerli ve yerinde olabilmesi için temelde o sözcenin toplumsal normlara uyması gerekmektedir. Austin, ortada belirli bir uylaşımsal etkisi kabul görmüş uylaşımsal bir işlem olması ve işlemin belirli koşullarda belirli kişiler tarafından belirli sözlerin sözcelenmesini içermesi gerektiğini belirtmiştir (2009, s. 51). Aksi hâlde o sözce toplumsal normlara uymaması sebebiyle karavana durumuna düşerek geçersiz sayılacaktır. Bu bağlamda toplumsal kuralların işlediği temel alanlardan biri de evdir. Eve girişte izin isteme, misafir ağırlama, sofraya oturma vb. sözlü ve davranışsal pratikler, dilsel edimlerin toplumsal olarak geçerlilik kazandığı belirli bir mekâna işaret eder. Bu sebeple ev kavramı, yalnızca barınılan fiziksel bir yeri değil; toplumsal normların uygulandığı, kişiler arası ilişkilerin düzenlendiği ve söz edimlerinin anlam kazandığı kurucu bir iletişim alanı olarak değerlendirilebilmektedir.

Dilin toplumla olan bağları, onun bir "toplumsal kurum" olarak nitelenmesine yol açar (Aksan, 2015, s. 64). Temelde Türk ailesi ana, baba ve çocuklardan müteşekkil olup dolayısıyla küçük ailedir. Buna ev halkı da denir ki, aynı yerde yaşayıp işleri beraberce çeviren ve geliri paylaşan kişilerdir (Gömeç, 2018, s. 6). "Ev halkı" adlandırmasıyla "ev" kavramının Türk toplumunda yalnızca fiziksel bir barınma mekânını değil; aileyi ve ortak yaşam paylaşımını kapsayan bir toplumsal birimi karşıladığını göstermektedir. Bu doğrultuda ev, bireylerin bir arada yaşadığı mekân olmanın ötesinde, aile yapısının kurulduğu, sürdürüldüğü ve kuşaktan kuşağa aktarıldığı temel sosyal bir alan olarak nitelendirilebilir. Böylelikle "ev halkı" ifadesi, ev ve aile arasındaki güçlü ilişkiyi dilsel düzeyde görünür kılan, evin toplumsal işlevini açıkça yansıtan bir kullanım hâlindedir.

Eski Türk toplumunda ilk içtimai yapı olan aile, tüm sosyal yapının ana merkezi konumundadır. Aile kan akrabalığı esasına dayanmaktadır (Kafesoğlu, 2017, s. 219). Eski Türklerin, ailenin yaşadığı mekânları kutsal gördükleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla toplumun ve devletin temelini teşkil eden ailenin günlük hayatlarını sürdürdükleri yerler onlara göre mübarekti. Bu kutlu mekâna girmek için herkesin evvela kapıdan veya eşikten geçmeleri gerekir (Gömeç, 2018, s. 6). Evin kapısı ve eşiği, bu mahremiyetin ve kutsallığın dış dünyaya karşı korunduğu geçiş noktaları olup hanenin iç düzenini ve aile birliğini muhafaza eden sembolik unsurlar olarak işlev görmektedir. Türk mitolojik düşüncesinde eşik, iki dünya arasında bir sınır ve geçiş alanı olarak kabul edilmekte; iç (korunan, kutsal alan) ile dış (yabancı, potansiyel tehdit alanı) arasındaki ayrımı simgelemektedir. Bu nedenle eşik, yalnızca fiziksel bir unsur değil, aynı zamanda kültürel ve sembolik bir sınır işlevi de üstlenmektedir. Bu çerçevede hane, yalnızca fiziksel olarak sınırlandırılmış bir yaşam alanı değil; izole, mahrem ve korunması gereken bir

aile alanı olarak kavramsallaştırılmıştır. Bu kavramsal çerçeve, çeşitli araştırmacıların tespitleriyle de desteklenmektedir. Nitekim Ögel, "eşik" sözcüğünün çoğunlukla evin kapısını ifade etmek için kullanıldığını (1978, s. 47) ve bazı bağlamlarda doğrudan "ev" anlamını da üstlendiğini belirtmektedir (1995, s. 27). Bu durum, eşiğin yalnızca fiziksel bir unsur değil, aynı zamanda mekânın bütününü temsil eden kavramsal bir sınır olarak işlev gördüğünü göstermektedir. Benzer biçimde eşik, "doğa ile uygarlık, dış dünya ile hane içi düzen arasında yer alan sembolik bir sınır" olarak tanımlanır (Beydili, 2004, s. 204). Bu sembolik sınırın anlamı, mitolojik düzlemde daha da derinleşmektedir. Eliade'nin yaklaşımına göre her inşa eylemi kozmogoniyi yeniden üretir; bu bağlamda ev bir "mikrokozmos", şehir ise bir "imago mundi" olarak düşünülür (2003, s. 5–6). Bu çerçevede eşik, yalnızca mekânsal bir geçiş noktası değil; kutsal ile profan olanı ayıran ve aynı zamanda bu iki alan arasında geçişi mümkün kılan "paradoksal" bir ara mekân niteliği taşımaktadır.

Eski Türk kozmolojisinde de benzer bir sınır anlayışı görülür. Ögel'e göre eşik; Kutup yıldızı ile ilişkilendirilen, gökle yer arasında bir kapı ve sınır olarak tasavvur edilmekte; Tanrı ile insan, ruh âlemi ile madde dünyası arasındaki geçiş bu eksen üzerinden kurulmaktadır (1995, s. 170). Bu bağlamda eşik, yalnızca evin girişinde yer alan fiziksel bir unsur değil, aynı zamanda kozmik düzenin küçük ölçekte yeniden kurulduğu bir geçiş noktası olarak anlam kazanmaktadır.

Bir kültürdeki en temel değerler o kültürdeki en temel kavramların metaforik yapısıyla tutarlılık içindedir (Lakoff & Johnson, 2015, s. 50). Değerlerimiz beraber yaşadığımız metaforik kavramlarda bağımsız değildir, tersine beraber yaşadığımız metaforlarla tutarlı bir sistem oluşturmalıdır (Lakoff & Johnson, 2015, s. 51). Bu kuramsal çerçeveye Türk kültürü açısından bakıldığında aile kavramının neden merkezî bir konuma sahip olduğu açıkça görülebilir. Türk kültürü için aile, yalnızca biyolojik ya da hukuki bir birliktelik değil; kültürel değerlerin üretildiği, aktarıldığı ve sürdürüldüğü temel bir toplumsal kurumdur. Bu değer üretim ve aktarım süreci, büyük ölçüde ev kavramı etrafında şekillenen metaforik yapı üzerinden gerçekleşmektedir. Türk kültüründe birlikte yaşanan bir mekân olmanın ötesinde ev; bireylere güven, korunma, mahremiyet, aidiyet ve süreklilik gibi temel değerlerin somutlaştığı bir merkez olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu nedenle ev metaforu, aileye verilen önemin bilişsel düzeydeki karşılığıdır. Toplumsal yapı içinde yer alan alt kültürler ve bireysel değer sistemleri de bu temel metaforik çerçeveden bağımsız olarak gelişmemekte; aileyi merkeze alan ev metaforu etrafında biçimlenerek kültürel bütünlük içinde anlam kazanmaktadır. Bu durum, ev-aile ilişkisinin yalnızca ortak yaşamla sınırlı olmadığını; aynı zamanda toplumsal normların, ahlaki değerlerin ve davranış kalıplarının üretildiği bir alan oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Ev, bu yönüyle bireyin içinde doğduğu dünyayı anlamlandırdığı ilk kavramsal çerçeveyi sunmakta; kişisel değerlerin ve toplumsal aidiyet duygusunun şekillenmesinde kurucu bir rol üstlenmektedir. Dolayısıyla Türk kültüründe ev metaforu, aileyi merkezine alan değer sisteminin bilişsel ve kültürel sürekliliğini sağlayan temel yapılardan biri olarak görülmektedir. Ancak bu metaforik anlam katmanlarının, ev sözcüğünün tarihî dönemlerinin başından itibaren yerleşik olduğu söylenmesi güçtür. Türkçenin en eski yazılı metinlerinde ev sözcüğünün, öncelikle somut bir barınma mekânını karşılayan temel anlamı dikkat çekmektedir. Erken dönem metinlerde "ev", "çadır" ya da "otağ" çoğunlukla yaşanılan fiziksel mekânı ifade eden somut bir birim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, bu mekânların kalıcı ya da geçici barınma alanları olarak belirli bir topluluğa tahsis edilmiş olması, söz konusu kullanımların örtük biçimde bu mekânı paylaşan insan grubuna, yani aile ya da topluluk yapısına da işaret edebilir. Ancak bu dönemde ev kavramının aile, aidiyet ve değer yüküyle ilişkili açık ve sistematik metaforik kullanımları henüz belirgin değildir. Bu durum, ev kavramının zaman içinde anlam genişlemesi ve kavramsal derinleşme süreçlerinden geçerek, Türk kültüründe aile, değer ve aidiyetin merkezi hâline geldiğini göstermektedir.

Köktürk metinlerinde eb sözcüğünün "çadır, otağ" anlamıyla kullanıldığı örneklerde (örn. ebin tėre ḳarıġ sökdüm), sözcüğün doğrudan fiziksel bir barınma mekânını ifade ettiği görülmektedir. Bununla birlikte, ebin barḳın ve ev bark gibi kullanımlarda sözcüğün yalnızca mekânı değil aynı zamanda o mekâna bağlı mülkiyet bütününü ve bu bütün içinde yer alan topluluğu da kapsadığı anlaşılmaktadır. Bu tür kullanımlar, ev kavramının zamanla fiziksel bir yapı olmanın ötesine geçerek o yapıyı paylaşan bireyler ve bu bireyler arasındaki ilişkilerle birlikte düşünülmeye başlandığını göstermektedir. Nitekim daha sonraki dönemlerde ev halkı, ew kızı ve evçi gibi kullanımlar, bu genişlemenin aile, toplumsal rol ve sosyal örgütlenme düzeyinde belirginleştiğini ortaya koymaktadır.

Ev sözcüğünün anlamına bakıldığında; Clauson sözcüğün temel anlamının "mesken, ikamet edilen yer" olduğunu ve özellikle ayrı bir barınma mekânı olma çağrışımı taşıdığını belirtmekle birlikte "çadır, ev" vb. gibi koşullara bağlı olarak değişkenlik gösterebileceğini ifade etmiştir (1972, s. 4). Nadalyev (1969, s. 162), Räsänen (1969, s. 34), Tenişev (2001, s. 500) ve Tietze (2016, s. 661) "mesken, konaklama yeri; konaklama yerinin sakinleri, aile, ev halkı" anlamlarında kullanıldığı bilgisini vermişlerdir. Lukasik; sözcüğün genel anlamının Proto-Türkçe için de büyük olasılıkla geçerli olmakla beraber barınma mekânını karşılamada kullanıldığı ifade etmiş ve "ev ya da özel bir ev türüyle birlikte yurt anlamını karşıladığını dile getirmiştir (2024, s. 262–263). Türkçede ev sözcüğünün yalnızca yaşanılan bir mekânı karşılamadığı; aynı zamanda kültürel, toplumsal ve metaforik bir unsur olarak geliştiği görülmektedir. Bu çerçevede ev, mitolojik düşüncede makrokozmos ile mikrokozmos arasındaki ilişki üzerinden de değerlendirilebilecek bir yapı olarak karşımıza çıkmakta; insanın yaşadığı mekân, evrenin düzenini yansıtan küçük ölçekli bir model niteliği taşımaktadır.

Tarihî dönemlerde ev sözcüğü çoğunlukla bir barınmaya yarayan kapalı bir mekânı karşılarken günümüzde mekânın içini doldurarak yaşam alanı veren sıcak bir yuva anlamını da karşılamaktadır. Bu doğrultuda, tarihî metinlerdeki kullanım örnekleri üzerinden anlam genişlemesi sürecine bakılacak ve ev kavramının yerleşik hayata geçiş, aile yapısı, toplumsal roller ve duygusal aidiyet bağlamlarında kazandığı yeni anlam katmanları değerlendirilecektir. Aile kavramının merkezinde yer alan evin, bireylerin kimliklerinin, toplumsal rollerinin ve ilişkilerinin şekillendiği bir alan hâline gelişi, çalışmanın odak noktalarından birini oluşturmaktadır. Sözcüğün yüklendiği bu yeni kavramın tespitini ortaya koyabilmek için Türkçede ev sözcüğünün tarihsel gelişimi ve anlam alanı, art zamanlı ve eş zamanlı inceleme yöntemleri birlikte kullanılarak ele alınmıştır. İncelemenin kapsamı, Türkçenin tarihî dönemlerine ait yazılı metinler ile tarihî ve çağdaş Türk dili sözlüklerinden oluşturulmuştur. Sözcüğün fonetik ve anlamsal değişimi, Orhun Yazıtlarından Türkiye Türkçesine uzanan geniş bir tarihsel çerçevede metin taraması yoluyla izlenmiştir. Tarihî dönemdeki kullanım örnekleri bağlam temelli ele alınmıştır. Sözcüğün sözlük tanımları ile metin içi kullanımları karşılaştırılarak temel anlamın korunma biçimleri ile zaman içinde ortaya çıkan anlam genişlemesi ve kavramsal derinleşme süreçleri belirlenmiştir. Bu doğrultuda çalışma, betimleyici bir yaklaşımı esas almakla birlikte, elde edilen verileri tarihsel dil bilim ve kavramsal dil bilim perspektifleri çerçevesinde yorumlamayı amaçlamaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma nitel bir araştırma olup eldeki metinlerin incelemesine dayalı betimleyici bir araştırmadır. Araştırmada Türkçenin tarihî dönemlerinden Türkiye Türkçesine kadar uzanan süreçte ev sözcüğünün biçimsel ve anlamsal gelişimi art zamanlı (diachronic) ve eş zamanlı (synchronic) inceleme yöntemleri birlikte kullanılarak ele alınmıştır. Sözcüğün tarihsel seyri yalnızca sözlük ve dizin tanımları üzerinden değil metin bağlamları içinde değerlendirilmiş; böylece kelimenin kullanım işlevleri, kavram alanı ve metaforik genişlemeleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma, tarihsel dil bilim ve kavramsal dil bilim yaklaşımlarını bir araya getiren bağlam temelli bir çözümleme modeli üzerine kurulmuştur.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Türkçenin farklı tarihsel dönemlerine ait yazılı metinler ve sözlükler oluşturmaktadır. Bu kapsamda Köktürk harfli metinler, Uygur dönemi eserleri (Altun Yaruk Sudur, Maytrısimit, Kuanşi İm Pusar), Karahanlı dönemi metinleri (Kutadgu Bilig, Divânu Lügati't-Türk), Harezm-Kıpçak dönemi eserleri (Nehcü'l-Ferâdis, Kısas-ı Enbiyâ, Kitâb-ı Gunya), Kıpçak sahası metni (Codex Cumanicus) ve sözlüğü, Çağatay dönemi eserleri (Şecere-i Terâkime, Mukaddimetü'l-Edeb, Gülistan Tercümesi), Eski Anadolu Türkçesi metni (Dede Korkut Kitabı) incelenmiştir. Günümüz Türkçesindeki kullanım alanını belirlemek amacıyla Türkçe Sözlük ve çağdaş Türk dili sözlüklerinden yararlanılmıştır.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verileri doküman incelemesi yöntemiyle elde edilmiştir. Bu doğrultuda tarihî metinlerin yayımlanmış transkripsiyonlu biçimleri, dizinleri ve sözlükleri taranmış; ev sözcüğünün farklı dönemlerdeki biçimleri metinler içerisinden tespit edilmiştir. Eserlerden tespit edilen cümleler yazarların çalışmalarında kullandıkları transkripsiyon işaretleri aynı kalacak şekilde kullanılmıştır. Elde

edilen örnek cümleler bağlam içerisindeki anlamıyla birlikte ele alınmıştır. Veri toplama sürecinde metin taraması, listeleme ve sınıflandırma teknikleri kullanılmış; her kullanım örneği geçtiği bağlam, işlev ve anlam açısından değerlendirilmek üzere veri tabanına aktarılmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Toplanan veriler betimsel analiz ve içerik analizi yöntemleri birlikte kullanılarak çözümlenmiştir. Öncelikle ev sözcüğünün geçtiği örnekler bağlamlarına göre sınıflandırılmış; somut mekân, aile-hane, mülkiyet, toplumsal düzen, kutsallık, metaforik kullanım (beden, dünya, ahiret vb.) gibi anlam kategorileri belirlenmiştir. Daha sonra bu kategoriler tarihsel dönemler arasında karşılaştırılarak sözcüğün anlam genişlemesi ve kavramsal değişimi ortaya konulmuştur. Analiz sürecinde sözlük tanımları ile metin içi kullanımlar karşılaştırılmış, kavram alanının sürekliliği ve değişimi yorumlanmıştır. Elde edilen bulgular tarihsel dil bilim ve kavramsal metafor yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilmiş ve ev kavramının Türk kültüründeki işlevi açıklanmaya çalışılmıştır.

2.5. Etik Kurul Onayı

Bu araştırmanın kavramsal çerçevesinin oluşturulması, verilerin toplanması, analiz edilmesi ve yorumlanması süreçlerinin tamamında etik kurallara uygun hareket edilmiştir. Bu çalışmanın, ANKAD dışında herhangi bir akademik yayın ortamına değerlendirilmek üzere gönderilmediği taahhüt edilmektedir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanıldığından etik kurul kararı gerekmemektedir.

3. BULGULAR

3.1. Köktürk Harfli Metinlerde “Ev” Sözcüğünün Kavram Alanı

Köktürk dönemi metinlerinden hareketle ev sözcüğü bağlama duyarlı ve genişleyebilen bir anlam alanına sahiptir. Köktürk alfabesinde yer alan ve eb sözcüğünün yazımında /b/ sesine karşılık gelen 𐰉 damgası şekilsel açıdan bakıldığında tepesinin üçgen oluşu çadırın tepe sivriliğini çağrıştırmaktadır. Sözcüğün Köktürk döneminde “büyük çadır, otağ” anlamlarında kullanılması da bu görüşü desteklemektedir. Metinlerde eb, kimi örneklerde doğrudan “çadır” ve “yaşanılan mekân” anlamında kullanılırken bark sözcüğüyle birlikte ikileme oluşturarak “ev bark” anlamında, hane ve mülkiyet bütününü karşılayan bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple de eb sözcüğünün Köktürk metinlerinde yalnızca fiziksel bir barınak adı değil, aynı zamanda topluluk, mülkiyet ve askerî düzen gibi sosyo-kültürel yapıları da kapsayan çok katmanlı bir kavram olarak işlev görmektedir.

“Ebin tėre ḳarıġ sökdüm [(İnsanların) çadırlarını atlara yığıp karı söktüm.] (T-II 25)” örneğinde çadır anlamında kullanılmıştır.

“Ebin barımın ḳalısız ḳop kelürdi [Evini, varlığını eksiksiz hep getirdi.] (KT K1)”, “Ebiŋe kirteçi sen [Evine gireceksin.] (BK K14).”, “Ebiŋ barḳıŋ yulġalı bardı [Evimizi barkımızı yok etmeye gitti.] (BK D32)”, “Ebin barḳın bozdum [Evini barkını yıktım.] (BK D34)”, “Ebin barḳın anda bozdum [Evini orada yıktım.] (BK D37)” örneklerinde eb sözcüğü çoğunlukla bark sözcüğüyle birlikte ikileme oluşturarak “ev bark” anlamında kullanılmıştır.

“Köl Teġin ebiŋ başlayu aḳıttımız [Köl Tigin’in evini [halkını?] yola çıkardık.] (KT K8)” cümlesinde Köl Teġin ebiŋ şeklinde tamlama oluşturulmuştur. Tamlama bağlam temelli değerlendirildiğinde eb sözcüğünün “Köl Tigin’in halkı” şeklinde bir anlam taşıdığı görülmüştür.

“Sü ebde erdi [Askerler karargahta idi.] (BK D32)” cümlesinde sü sözcüğüyle birlikte kullanılmış ve bağlam temelli bakıldığında askerin evinin karargah olması sebebiyle karargâh anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir.

3.2. Uygur Dönemi Eserlerinde “Ev” Sözcüğünün Kavram Alanı

Taranan metinlerden hareketle Uygur döneminde ev sözcüğü; yalnızca fiziksel bir yapı ya da barınma alanını karşılayan bir birim olarak değil, aynı zamanda hane, yaşam düzeni ve toplumsal ilişkilerin kurulduğu temel bir mekânı karşılamaktadır. Wilkens, ev sözcüğünü “bina, saray, kulübe, mesken, ikamet yeri” anlamlarında kullanıldığı bilgisini vermiştir (2021, s. 129a).

Altun Yaruk Sudur'da yer alan ev sözcüğünü içeren "üküş ev bark itgeli usar ançada [Birçok ev bark kurabilecek olursa] (AY 1371)", "yalaŋuz meniŋ evimde [Yalnız benim evimde] (AY 399)", barımlıg edgü evde barkda [Zengin, iyi bir evde barkta] (AY 3840)", "anta basa bir karaŋgu ev içinte [Bunun üzerine, karanlık bir evin içinde] (AY 9683)", "künte timin ök ol ok evdin taşkaru [Her gün gerçekten de o evden] (AY 9700)" örnek cümlelerinde "yaşanan yer, hane" anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir.

Maytrısimit'te yer alan; "Badari bramn kentü evinte oluru kök ḳalıḳda ḳalır teg [Badhari brahman kendi evinde, gökte durur gibi oturuyordu] (M10-9)", "Evig barḳaġ orduġ ḳarşıġ …. -ug ḳodmazlar [Evi, barkı, sarayı, köşkü terketmezler] (M23-16/17)", "Yarlıḳamışın evde önüp altı yıl tapavan berkte duşkrçar emgek emgenmişin [Haşmetle doğduğunu, evi barkı terk edip altı yıl inziva ormanında keşişlik ızdırâbı çektiğini (M1-24/25)" örneklerinde görüldüğü üzere eserde "yaşanan yer, hane" anlamında kullanılmıştır.

Kuanşi İm Pusar'da ev sözcüğü, "Er evçi körkin körü ḳurtulġu tınlıġlar erser ḳuanşi im pusar ol [Erkek ve kadınların yüzünü görerek kurtulabilecek canlı varlık iseler, Kuanşi im Pusar o] (KİP 137)", "tınlıġlsarḳa adın adın öge bilge atlıġ yüzlüg er evçi [Canlı varlıklara, çeşitlii, meşhur, hakim, asil, saygı değer erkek ve kadınlar] (KİP 138)" örneklerinde görüldüğü üzere addan ad yapan ek olan +çi eki ile kullanılmıştır. +çi eki vasıtasıyla sözcüğe "Bir işle, görevle, işleve sürekli olarak ilişkilendirilen kişi" anlamı yüklenilmiştir. Bu bağlamda evçi sözcüğü "evle ilişkili olan, ev işleriyle sorumlu kişi" anlamını taşır. Toplumsal olarak kabul edilmiş bir rol dağılımını yansıtan bu örneklerde kadın sözcüğü; doğrudan bir cinsiyet ataması değil toplumsal rolü üzerinden temsil eden bir adlandırma olarak çıkar. Sözcüğün aldığı ek aracılığıyla işlevsel ve mekânsal bir çerçevede kavramsallaştığı görülmektedir.

3.3. Karahanlı Dönemi Eserlerinde "Ev" Sözcüğünün Kavram Alanı

Karahanlı döneminde ev sözcüğü ew şeklinde yer aldığı, okunuşu ve kullanımı hakkında Divân-ı Lügati't Türk'te Kaşgarlı; "Türklerin ew, onların ev dedikleri gibi. Yine Türklerin āw, onların vav'la av demeleri gibi (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 12)", "Ew bark ev. Bark tek başına kullanılmaz, daima (ev'le) birlikte kullanılır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 150)", "Ew ev. Elif'te dudakları daralarak. Kelimenin kısa şekli daha doğrudur (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 38)" bilgilerini paylaşmıştır.

Kutadgu Bilig'de ev sözcüğü, yalnızca fiziksel bir barınma alanını ifade eden bir mekân adı olarak değil; kozmolojik düzen, ahiret tasavvuru, evlilik kurumu, toplumsal yapı ve yaşam düzeni gibi farklı kavramsal alanları içine alan çok katmanlı bir anlam ağı içinde kullanılmıştır. Sözcük, bağlama bağlı olarak burç ve göksel alanı, dünyevi ve uhrevî ikametgâhı, aile ve evlilik kurumunu ya da hane ve mülkiyet bütününü karşılayacak şekilde genişlemekte; bu yönüyle ev, Kutadgu Bilig'de bireyin hem dünya hem de ahiret içindeki konumunu tanımlayan temel kavramlardan biri olarak çıkmaktadır.

Astrolojik bağlamda ayın bulunduğu burç, kozmik çerçeve anlamında ev sözcüğünün kullanıldığı tespit edilmiştir. "Bu ay burcı serṭan bu ew ewrilür; ewi ewrilür hem özi çewrilür [Ayın burcu Seretân'dır, bu ev döner; evi dönünce, kendisi de döner.] (KB 744)" kullanımıyla birlikte ev sözcüğünün mekândan kozmolojiye genişlediği görülmektedir.

Ev sözcüğü çoğunlukla yaşanılan yer, içine girilen, yatılan fiziksel mekân anlamındadır. Ancak "Eḍiz kiŋ beḍizlig ṣarayıŋ ḳalıp; ḳaraŋḳu yir ewde yatur sen ulıp [Yüksek geniş ve süslü sarayların burada kalacak sen de inleyerek toprak evde yatacaksın] (KB 1419)" örnek cümlesinde geçen ḳaraŋḳu yir ew tamlamasıyla geçici dünya mekânı olan "mezar" kastedilmiş, ev sözcüğüne kalıcılık ve akıbet mekânı addedilmiştir.

Ev sözcüğü, "İki ew yarattı bu ḫalḳḳa ḳamuġ; biri uçmaḳ biriniŋ tamuġ [Tanrı bütün bu halk için iki ev yarattı; birinin adı cennet, birinin de cehennemdir.] (KB 3654)" örnek cümlesinde metafizik ve ahiret bağlamı açısından nitelendirilmiştir. "İki ew yarattı" ifadesiyle ev, mekân olarak cennet ve cehennem kavramlarını yüklenmiştir. Bu bağlamda evin kalıcılık ve akıbet mekânı olma özelliği bulunduğu tespit edilmiştir.

"Usa ew ḳızı al elig tegmedük; seniŋde aḍın er yüzin körmedük [Alacaksan, el değmemiş ve senden başka erkek yüzü görmemiş olan bir aile kızı almaya çalış.] (KB 4477)" örnek cümlesinde ev sözcüğü, ew+ḳızı şeklinde tamlama oluşturarak "aile terbiyesi almış, namuslu kız" anlamında kullanılmıştır. Böylelikle ev sözcüğü fiziksel mekân anlamının ötesine geçmiş ve toplumsal-ahlaki bir nitelik bildiren bir kullanım kazanmıştır. Ew, toplumsal açıdan, aileyi, aile düzenini ve bu düzen içinde kazanılan

terbiyeyi temsil etmektedir. Dolayısıyla ew ḳızı ifadesi, "bir evin/aile düzeninin içinde yetişmiş, aile terbiyesi almış, namuslu kız" anlamında kullanılmıştır.

"Ew almaḳ tilese ayıt ḳoşnısın; yir almaḳ tilese ayıtġıl suwın [Ev almak istersen, komşusunu sor; yer almak istersen suyunu sor.] (KB 4548)" cümlesinde ev sözcüğünün bir mülkiyet nesnesi açısından kullanıldığı tespit edilmiştir. Örnek cümlede evin; sosyal çevresiyle birlikte değerlendirilmesi gereken bir yaşam alanı olduğu bilgisi verilmiştir.

"Elig aldı ewke kigürdi bata; orun birdi oldurdu elgin tuta [Elinden tutup, hemen içeri aldı; yer gösterdi ve elini tutarak oturdu.] (KB 3293)", (buzuş-) ol maŋa ew buzuşdı o, evi (çadırı) yıkmakta bana yardım etti. Yarışta da aynıdır. buzuşu.r, buzuşma.k (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 260) örneklerinde görüldüğü üzere dönemin eserlerinde ew sözcüğü hem somut hem de düzen kurucu bir mekân adı olarak kullanıldığı görülmüştür. Ew sözcüğü; içinde yaşanan, misafir kabul edilen ve toplumsal etkileşimin gerçekleştiği fiziksel bir yaşam alanını karşılamaktadır.

Sözcüğün anlam alanı, (kurug) kurug ew insan ve eşya bulunmayan boş ev. Kurug olma kuru testi. Aslında, içi boşalmış her türlü kaba kurug adı verilir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 161) cümlesinde yer alan kurug ew sıfat tamlaması "içi boş, içinde insan ve eşya bulunmayan ev" anlamına gelmektedir. Sözcüğün kurug sıfatıyla tamlama oluşturmadığı göz önünde bulundurulduğunda sözcüğün "insan ve eşya bulunan yer" anlamına gelmektedir. Aynı zamanda "Ayaḳ tirki ew barḳ arıġ tut töşek; töşegil aş içgü yime keḍ kerek [Ev bark sofra ve tabakların temiz, odan minderlerle döşenmiş, yiyecek ve içeceklerin de seçkin olmalıdır.] (KB 4645)" cümlesinden hareketle evin temiz, döşeli ve yenip içilebilen bir alan olması gerektiğine dair Kutadgu Bilig'de bilgi verilmiştir. Bu kullanımlara göre ew sözcüğünün Karahanlı Türkçesinde yalnızca bir barınak adı değil, insan, eşya, düzen ve toplumsal yaşamın merkezi olarak kavramsallaştırıldığını göstermektedir.

3.4. Harezm Dönemi Eserlerinde "Ev" Sözcüğünün Kavram Alanı

Harezm-Altınordu Türkçesi Sözlüğü'nde ev sözcüğünün "ev, oda (Ünlü, 2012, s. 181)" anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Veri tabanını oluşturan eserlerden hareketle "Nehcü'l-Ferādis'te "Beytü'l-Ma'mūr ėw ėrdi (37/14)" örnek cümlesinde ew kavramının kutsal ve özel bir yapıyı karşıladığı görülmüştür. Beytü'l-Mamur; İslamî gelenekte yedinci kat gökte, Firdevs cennetinde bulunduğuna inanılan bir mekân (Gündüz, 2022, s. 83), göğün en üst sınırı (Hançerlioğlu, 2000, s. 541)" olup Nehcü'l-Ferādis'te de dinî yapıyı anlatmada kullanılmıştır.

Ev sözcüğünün geçtiği "ey ėw ėḍileri, destūr bar-mu kim bu ėwke kirsem? (107/1)" örnek cümlesinde eve giriş için ev sahibinden izin istemesi evin özel bir alan ve mahrem bir mekân olduğu bilgisine ulaşılabilir.

"Ėw içinde kişiler cümledi yėdiler taḳı toydular (NF 121/6)" ifadesi, evin yalnızca fiziksel bir barınak değil; aynı zamanda bireylerin bir araya geldiği, toplu yeme ve paylaşım pratiklerinin gerçekleştiği bir yaşam alanı olarak kavramsallaştırıldığını göstermektedir.

Ḳıṣaṣü'l-Enbiyā'da tespit edilen örnek cümlelerde ėw sözcüğü, yalnızca soyut ya da kutsal bir kavram olarak değil; kapıları olan, eskime ve yıkılma sürecine giren, yönelim ve hareketle ilişkilendirilen somut bir yapı olarak kullanılmıştır. "Dünyā göginde bir ev var aŋa Beyte'l-Ma'mūr dirler ve Ka'be ṭusundadur (KE 29/5)" örnek cümlesinde kutsal bir kavramı karşılarken "Ev yirinde anı ḳodı ve anuŋ iki ḳapusı varıdı bir maşrıḳa (KE 63/2)", "Bir ev gibi kim iki ḳapusı var (KE 112/12)" evin mimari bütünlüğünü ve fiziksel sınırlarını vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra "Anuŋ dirliginde ol ev eskir ve yıḳılur (KE 126/6)" cümlesi, evin zamanla yıpranan ve faniliğe tâbi bir yapı olduğunu gösterirken "Ev ḳapusından yaŋa ḳaçdı (KE 248/11)" örneği evin yön, çıkış ve hareketle ilişkilendirilen işlevsel bir yaşam mekânı olarak kullanıldığını göstermektedir.

Kitâb-ı Gunya'da ev, "Baġçalar ve saraylar gibi ve köyler gibi ve ev içindeki ḳalı ve ḳalın döşekler gibi (59a-14/15)" ifadesinde görüldüğü üzere, zenginlik, konfor ve yerleşik hayatla ilişkili bir yaşam alanı olarak tasvir edilmektedir. Ev içindeki döşek ve yaygıların özellikle vurgulanması, evin yalnızca bir barınak değil, yaşamın göstergesi olan donanımlı bir mekân olarak kavramsallaştırıldığını ortaya koymaktadır. "Andan ol ev virān olsa (115b5)" örnek cümlesi kullanım açısından Ḳıṣaṣü'l-Enbiyā'yla

benzerlik göstermektedir. Evin zamanla harap olabilen, sürekliliği garanti olmayan bir yapı olduğunu göstererek mekânın faniliğini ve dünyevi geçiciliğini ön plana çıkarmaktadır.

3.5. Kıpçak Dönemi Eserlerinde "Ev" Sözcüğünün Kavram Alanı

Kıpçak dönemi eserlerinden Codex Cumanicus'ta ėv, Latince domus ve Farsça ẖāna karşılıklarıyla verilmekte olup (2015, s. 474), sözcüğün hem fiziksel yapı hem de hane kavramını kapsayan temel bir mekân adı olarak kullanıldığı görülmektedir. Kıpçak Türkçesi Sözlüğü'nde de ev maddesinin doğrudan "ev" biçiminde tanımlanması (Toparlı vd., 2019, s. 77), söz konusu sözcüğün Kıpçak Türkçesinde anlam sürekliliğini koruduğunu ve tarihî metinlerde yerleşik bir kavram alanına sahip olduğunu göstermektedir.

Gülistan Tercümesi'nde; şeklinde sözcük metinde ew, ev, ėw, ėv, öy biçimleriyle yer almaktadır. Metinde ev kavramı tek boyutlu bir barınma mekânı olarak değil; bedensel, toplumsal, ahlaki ontolojik katmanları olan çok boyutlu bir anlam alanı içinde kurgulandığı görülmüştür.

"Bu cān kim ėrür ten evide şem'-i münevvir (GT 77b-7)" cümlesinde ev, beden için kullanılan mecazi bir mekândır. Böylece ev kavramı, beden-ev ilişkisi üzerinden ontolojik bir metafor olarak kullanılmıştır.

"Dostlar ėvin süpürgil taḳı düşman yüzige tükürgil (GT 41b 6/7)" bu kullanımda ev, sosyal ilişkilerin düzenlendiği alanı temsil etmektedir. Dostlar ėvinin temizlenmesi, dostluk ilişkilerinin korunması ve saygınlığın gözetilmesi anlamına gelirken; düşmana yönelik karşıt eylem, evin iç/dış ayrımı üzerinden ahlaki ve toplumsal bir sınır çizdiğini göstermektedir.

"Sėn ewüŋ içre ṣayd ḳılsaŋan (GT 67a-13)" örnek cümlesinde ev, bireyin özel ve korunaklı alanı olarak kurgulanmıştır. Evin içinde avlanma eyleminin vurgulanması, kişinin kendi alanı içinde hareket etmesini ve sınır ihlâlinden kaçınmasını öğütleyen geleneksel bir kullanım niteliği taşımaktadır.

"Ėw ü dükkāṅġa kim girev bolsaŋ (GT 63a-6)", cümlesinde ev, dükkân ile birlikte anılarak gündelik yaşamın yerleşik ve ekonomik mekânları arasında sayılmaktadır. Böylece ev, yalnızca barınma alanı değil; ticaret, emanet ve toplumsal sorumluluk ilişkileriyle bağlantılı bir mekân olarak sunulmuştur.

"Oyġan āẖir kim aṭ hem öy ḳoda sėn (GT 2a-8)" örneğinde öy/ev, terk edilebilir ve geçici bir mekân olarak ele alınmaktadır. Ölüm vurgusuyla birlikte ev ve malın geride bırakılacağı belirtilerek ev dünyevi faniliğin sembolü hâline getirilmiştir. Böylece ev, maddi bağlanmanın temsilcisi olarak ahlaki bir uyarı işlevi üstlenmektedir.

Mukaddimetü'l Edeb'te; "Ėv, sarāy isis boldı (ME 43-1)" örneğinde görüldüğü üzere, sarāy ile birlikte anılarak mülkiyeti olan, sahiplik ilişkisi içinde tanımlanan yerleşik bir yapı olarak sunulmaktadır. "Ajya birle suwadı ewni (ME 92-7)" ifadesinde ise evin sıva yapılarak temizlenip ve düzenlenmesi eylemi vurgulanarak ev gündelik bakım ve kullanım pratikleriyle ilişkilendirilen işlevsel bir yaşam alanı olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda Mukaddimetü'l-Edeb'te ėv hem sahip olunan bir mekân hem de günlük hayatın sürdürüldüğü düzen ve süreklilik gerektiren bir yaşam alanı olarak anlamlandırılmaktadır.

3.6. Çağatay Dönemi Eserlerinde "Ev" Sözcüğünün Kavram Alanı

Çağatay sözlüklerinde ev sözcüğü için; öy "ev, bina, yapı" (Kaçalin, 2011, s. 988), (Ünlü, 2013, s. 881) karşılığı verilmiş ve sözcüğün temel anlamını Çağatay döneminde de sürdürdüğü tespit edilmiştir.

Şecere-i Terâkime'de ev sözcüğü barınma ve korunma işleviyle ilişkilendirilmiştir. Yazın sıcağında gölgede, kışın soğuğunda ise evde oturmamak vurgusu, evin özellikle sert iklim koşullarına karşı sığınılan bir mekân olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte evde oturmamak, fedakârlık ve mücadeleyle özdeşleştirilerek evin terk edilmesi üzerinden kahramanlık ve toplumsal sorumluluk anlatısı kurulmaktadır. Bu bağlamda öy, bir yandan güvenlik ve barınma sağlayan temel yaşam alanı olarak tanımlanırken, diğer yandan terk edilebilirliği üzerinden dünyevi rahatın karşısına konumlandırılmaktadır. Böylece Şecere-i Terâkime'de öy sözcüğü Ataŋ yüzde on altı yıl yaznıŋ ısığında sāyede olturmay ve ḳışnıŋ savuḳında öyde olturmay ḳılıç urup köp yurtlarnı açıp siz altıŋızġa ḳoyup kitdi (ŞT 79a-14/15) örnek cümlesindeki kullanımına göre yalnızca fiziksel bir mekân değil; emek, mücadele ve toplumsal kazanım söylemi içinde anlam kazanan çok katmanlı bir kavram olarak yer almıştır.

3.7. Eski Anadolu Türkçesi Dönemi Eserlerinde "Ev" Sözcüğünün Kavram Alanı

Kısas-ı Enbiya'da ev sözcüğünün kutsal-dünyevi, mimari ve işlevsel boyutlarıyla ele alındığı görülmüştür.

"Dünyā göginde bir ev var aŋa beyte'l-ma'mūr dirler ve Ka'be ṭusundadur (KE 29/5)" cümlesiyle ev, dünyevi mekânın ötesine taşınarak kozmik ve kutsal bir yapı olarak konumlandırılmıştır. Beytü'l-Ma'mūr'un anılması, ev kavramının ilahi düzenle ilişkilendirildiğini ve kutsallık atfedilen bir mekânı temsil ettiğini göstermektedir.

"Ev yirinde anı ḳodı ve anuŋ iki ḳapusı varıdı bir maşrıḳa (KE 63/2)" örneğinde ev, somut ve mimari özellikleri belirgin bir yapı olarak sunulmuştur. Kapılarının sayısı ve yönü belirtilerek evin fiziksel sınırları, yönelimi ve işlevsel düzeni vurgulanmaktadır.

"Bir ev gibi kim iki ḳapusı var (KE 112/12)" ve "Ev ḳapusından yaŋa ḳaçdı (KE 248/11)" cümlelerinde ev, karşılaştırma unsuru olarak kullanılmış; kapıları olan, giriş-çıkış düzeni bulunan tanımlı bir yapı modeli üzerinden anlatım güçlendirilmiştir. Ev, burada herkesçe bilinen bir mekân tipi olarak referans işlevi görmektedir.

"Anuŋ dirliginde ol ev eskir ve yıḳılur (KE 126/6)" cümlesinde ev, zamanla eskimeye ve yıkılmaya mahkûm bir yapı olarak tasvir edilmiştir. Böylece ev, kalıcı değil; insan ömrüyle paralel biçimde faniliğe tâbi bir mekân olarak kavramsallaştırılmaktadır.

Dede Korkut Kitabı'nda tespit edilen ev/iv kullanımlarına bakıldığında yalnızca bir barınak değil; iktidarın, statünün, toplumsal ritüellerin, yerleşikliğin ve iş bölümünün merkezinde yer alan kurucu bir mekân olarak temsil edilmektedir. Ev, bireyin topluma katılımını ve anlatı içindeki konumunu belirleyen temel yapılardan biridir.

"Altun başlu ban iv virgil bu oġlana (DK 18-3)" cümlesinde iv, ödül ve statü göstergesi olan bir yerleşim ve mülkiyet unsurudur. "Altun başlu ban iv" ifadesi, evin maddi değer taşıyan, itibarlı ve ayrıcalıklı bir yapı olduğunu; genç bir erkeğe ev verilmesinin ise onu toplumsal düzene dâhil eden bir sosyal tanıma ve meşrulaştırma eylemi olduğunu göstermektedir.

"Berü gelgil başum baḫtı ivüm taḫtı (DK12-8)" örneğinde iv, taht ile birlikte anılarak iktidar ve egemenlik alanına taşınmıştır. Ev, yalnızca barınma mekânı değil; yönetme, hükmetme ve merkez olma işlevi yüklenen bir alan olarak kurgulanmaktadır. Böylece iv, siyasi ve sembolik bir değer kazanmıştır.

"Ḳazan ivin yağmaladur idi (DK 92-10)" kullanımında iv, toplumsal hafızanın ve kolektif ritüelin bir parçasıdır. Ev yağması, Dede Korkut anlatılarında güç, cömertlik ve paylaşım üzerinden kurulan bir gelenek olup; ev, bu ritüelin merkezi mekânı olarak işlev görmektedir.

"Ol yol üzere ev yaptı key ulu (DK 876)" cümlesinde ev, yerleşiklik ve medeniyet kurma göstergesi olarak kullanılmıştır. Yol üzerinde ev yapılması, geçicilikten kalıcılığa geçişi ve mekânın insan eliyle düzenlenmesini ifade eder.

"Birisi evde ḳalur ev işine (DK 951)" örneğinde ev, iş bölümü ve toplumsal rol paylaşımı bağlamında ele alınmıştır. Evin içinde kalma ve ev işiyle ilgilenme durumu, evin gündelik emeğin ve iç düzenin sürdürüldüğü bir mekân olduğunu göstermektedir.

3.8. Türkiye Türkçesi Hariç Çağdaş Türk Dillerinde "Ev" Sözcüğünün Kavram Alanı

Bir toplumun değer yargılarının değişiklik göstermesi kaçınılmaz görünmektedir. Ancak bir toplumun dilinde bulunan bir sözcüğün başka bir topluluğun dilinde karşılığının bulunmaması demek bir toplumun yaşamında yer etmediği ya da bir toplumun ayırdına vardığı bir olgunun öteki toplumca ayırtına varılamadığı şeklinde yorumlanabilir (Günay, 2004, s. 117). Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi dışındaki çağdaş Türk dilleri bağlamında değerlendirildiğinde, kimi kavramların bazı Türk dillerinde belirgin ve adlandırılmış olması, bazılarında ise farklı sözcüklerle ya da dolaylı yapılarla ifade edilmesi; Türk topluluklarının tarihsel süreç içinde benimsedikleri yaşam tarzları, yerleşiklik düzeyleri ve toplumsal değerleriyle yakından ilişkilidir. Bu nedenle sözcük düzeyindeki farklılıklar, Türk dilleri arasında kültürel kopukluktan ziyade ortak bir kavramsal çekirdeğin farklı toplumsal deneyimler doğrultusunda çeşitlenmesini yansıtan göstergeler olarak değerlendirilmelidir.

Türk dillerinde ev kavramının tek bir fonetik biçime indirgenemeyen, ancak ortak bir kök etrafında çeşitlenen tarihsel bir yapı sergilediği görülmektedir. Özellikle Sibirya Türkçelerinde sözcüğün çadır, barınak ve aile anlamlarını birlikte taşıması, yaylak kışlak yaşam biçiminin dilsel yansımalarını ortaya koyarken; Karluk ve Kıpçak gruplarında hem yerleşik mesken hem de aile/ocak anlamlarının paralel biçimde varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Oğuz grubunda ise sözcüğün ev biçimiyle fonetik olarak sadeleştiği ve yerleşik hayatın etkisiyle daha çok mesken ve hane anlamı etrafında yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.

Çuvaşçada ev sözcüğünün fonetik karşılığı bulunmamakla birlikte ev sözcüğü için kil "ev (Bayram, 2019, s. 306b)" kullanılmaktadır. Ancak avlan- "evlen-" (Räsänen, 1969, s. 34a; EDAL, 2003, s. 577) eyleminin kökünde ev sözcüğünün bulunduğu düşünülmektedir. Çuvaşçada doğrudan bir fonetik karşılığın bulunmaması, ancak avlan- "evlenmek" fiilinde kök düzeyinde izlenebilmesi ise, ev kavramının bazı Türk dillerinde adlaşmış bir biçimden ziyade türevsel ve kavramsal düzeyde korunduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Arkaik bir özellik taşıyan Halaççada hev "ev (Kaya, 2020, s. 393)" şeklinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Sibirya Türkçelerinde ev sözcüğü; Tuvacada ög "göçebe çadırı, çadır; aile (Arıkoğlu & Tosun, 2024, s. 445)"; Hakasçada ib "ev; çadır (Arıkoğlu, 2005, s. 211)"; Altaycada üy "ev, çadır, barınak (Naskali & Duranlı, 2019, s. 231)" şeklinde yer almaktadır. Yakutçada ev sözcüğünün fonetik karşılığı bulunmamakla birlikte uya "yuva, in, barınak" (YRS, 1972, s. 431) şeklinde kullanılmaktadır. Yakutçada ötöh (Räsänen, 1969, s. 34a), ötök (Stachowski, 1997, s. 271) *eb-dok şeklinde sözcüğün kökünde yaşayan bir kullanım bulunduğu etimoloji sözlüklerinde yer almaktadır.

Karluk grubunda; Özbekçede uy "ev (Yusupova, 2023, s. 194)"; Yeni Uygurcada öy "ev (Kurban, 2013, s. 309)" biçiminde kullanılmaktadır.

Kıpçak grubunda; Kırgızcada üy "oba, ev, mesken (Taymas, 2011, s. 799)"; Tatarcada öy "ev; aile (Öner, 2014, s. 122)"; Başkurtçada üy "ev, çadır, yurt (Özşahin, 2017, s. 468)"; Kazakçada üy "ev; aile, ocak; içinde bir iş görülen veya bazen belirli bir amaçla kullanılan yer (Koç vd., 2021, s. 985)"; Karakalpakçada üy "ev (Baskakov, 1967, s. 201)"; Kazan Tatarcasında üy "ev; bina; aile (Öner, 2015, s. 374)"; Nogaycada üy "ev, apartman, daire, konut, ocak (Ergönenç & Bulgarova, 2024, s. 395)"; Kumukçada üy "ev, konak, apartman dairesi; oda (Pekacar, 2011, s. 360)"; Karaçay-Malkarcada üy "ev (Tavkul, 2020, s. 376)" şeklinde ev sözcüğü kullanılmaktadır.

Oğuz grubunda; Türkmencede öy "ev (Tekin vd., 1995, s. 229)"; Azerbaycan Türkçesinde ev "insanların barındıkları yer, mesken; çalışanların herhangi medeni ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan sosyal müessese; aile (Altaylı, 2018, s. 1059)"; Gagauzcada ev "ev, aile (Kaynak & Doğru, 1991, s. 93)" biçimlerinde kullanılmaktadır.

Çağdaş Türk dillerinde ev kavramı tek bir fonetik biçime indirgenememektedir. Ancak, ortak bir kök etrafında çeşitlenen tarihsel bir yapı sergilediği görülmektedir. Altay, Tuvaca gibi Sibirya Türkçelerinde sözcüğün "çadır, barınak ve aile" anlamlarını birlikte taşıması, yaylak kışlak yaşam biçiminin dilsel yansımasını ortaya koymaktadır. Karluk ve Kıpçak gruplarında hem yerleşik mesken hem de aile/ocak anlamlarının paralel biçimde varlığını sürdürdüğü dikkat çekmektedir. Oğuz grubunda ise sözcüğün ev biçimiyle fonetik olarak sadeleştiği ve yerleşik hayatın etkisiyle daha çok mesken ve hane anlamı etrafında yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Çuvaşçada doğrudan bir fonetik karşılığın bulunmaması, ancak avlan- "evlenmek" fiilinde kök düzeyinde izlenebilmesi ise, ev kavramının bazı Türk dillerinde adlaşmış bir biçimden ziyade türevsel ve kavramsal düzeyde korunduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

3.9. Türkiye Türkçesinde "Ev" Sözcüğünün Kavram Alanı

Türkiye Türkçesinde ev sözcüğünün kullanım alanını takip etmek için Türkçe Sözlük esas alınmıştır. Türkçe Sözlük'te ev sözcüğünün; "Bir kimsenin veya ailenin içinde yaşadığı yer, bark, ev bark, beyit, dar, hane, mekân; aile; soy" anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir (2023, C. I., s. 1232b, 1233a). Bu tanımlar, ev kavramının Türkiye Türkçesinde yalnızca fiziksel bir barınma alanını değil, aynı zamanda bireyin toplumsal kimliğini, aidiyet ilişkilerini ve nesiller arası sürekliliğini ifade eden geniş bir kavramsal çerçeveye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ev sözcüğünün mekânla birlikte aile ve soy kavramlarını da içermesi, Türk kültüründe yaşam alanının biyolojik ve toplumsal devamlılığın merkezi

olarak algılandığını göstermektedir. Nitekim tarihî Türkçe metinlerde evin beden, hane, iktidar, ekonomik düzen ve fanilik gibi farklı bağlamlarda kullanıldığı dikkate alındığında Türkiye Türkçesindeki bu çok katmanlı anlam alanının tarihsel bir süreklilik içinde şekillendiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda ev, somut bir yapı olmanın ötesine geçerek bireyin dünyayla kurduğu ilişkinin, sosyal örgütlenmenin ve kültürel hafızanın taşıyıcısı hâline gelmektedir. Dolayısıyla Türkçe Sözlük'te yer alan tanımlar, ev kavramının Türk dilinde yalnızca gündelik bir mekân adı değil; aidiyet, kimlik ve süreklilik gibi soyut kavramları da içeren kurucu bir anlam alanına sahip olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır.

4. SONUÇ

Bu çalışmada, Türkçenin tarihî dönemlerinden Türkiye Türkçesine kadar uzanan süreçte ev sözcüğünün anlamsal ve kavramsal gelişimi art zamanlı ve eş zamanlı veriler üzerinden incelenmiştir. Elde edilen bulgular, ev kavramının Türkçede yalnızca fiziksel bir barınma mekânını ifade eden bir sözcük olmadığını; aksine tarihsel süreç içinde toplumsal yapı, aile ilişkileri, mülkiyet anlayışı ve kültürel değerlerle birlikte dönüşerek çok katmanlı bir kavram alanına evrildiğini ortaya koymaktadır.

Çalışma boyunca elde edilen veriler birlikte değerlendirildiğinde, ev kavramının dönemlere bağlı olarak çok katmanlı bir anlam alanı geliştirdiği görülmektedir. Bu gelişim süreci Tablo 1'de toplu olarak sunulmuştur. Tablo 1'in ortaya koyduğu üzere, ev sözcüğü Türkçenin tarihsel gelişimi boyunca yalnızca fonetik bir değişim geçirmemiş; anlam bakımından somut barınak adından toplumsal ve kültürel bir kurucu kavrama doğru genişlemiştir. Sözcüğün geçirdiği bu kavramsal derinleşme, Türk toplumunun yaşam biçimindeki dönüşümle paralellik göstermekte; göçebe yaşamdan yerleşik düzene geçiş sürecinin dilsel yansımasını yansıtmaktadır. Böylece ev, Türkçede bir mekân adı olmanın ötesinde, kimlik, aidiyet ve kültürel sürekliliği temsil eden anahtar kavramlardan biri hâline gelmiştir.

Elde edilen bulgular, bu anlam genişlemesinin rastlantısal olmadığını; tarihsel, toplumsal ve kültürel dönüşümlerle birlikte ilerleyen sistemli bir süreç olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle ev kavramı, yalnızca yaşanılan fiziksel bir mekânı değil, bireyin toplumsal konumunu ve dünyayla kurduğu ilişkiyi anlamlandıran temel bir kavramsal çerçeve olarak değerlendirilebilir.

Tablo 2: Türkçede ev Sözcüğünün Tarihsel Süreçte Anlam ve Kavram Alanı Gelişimi

Dönem	Biçim	Temel Anlam	Genişleyen Anlam Alanı	Kavramsal Niteliği
Köktürk	eb	Çadır, barınak	Topluluk, karargâh	Fiziksel mekân
Uygur	ew	Yaşanılan yer	Hane, günlük yaşam alanı	Yerleşik yaşam ve toplumsal ilişki başlangıcı
Karahanlı	ew	Ev, mesken	Aile düzeni, ahlaki terbiye, mülkiyet	Toplumsal kurum
Harezm	ėw, ev	Ev, oda	Mahremiyet, kutsal mekân, toplu yaşam	Sosyal alan
Kıpçak	ėv, ew, ev, ėw, ėv, öy	Yaşam alanı	Beden, ahlak, sosyal sınırlar	Metaforik mekân
Çağatay	öy	Barınma mekânı	Güvenlik, korunma, dünyevilik	Değer taşıyıcısı
Eski Anadolu Türkçesi	ev, iv	Yerleşik mesken	Statü, iktidar, ritüel alan	Toplumsal merkez
Türkiye Türkçesi	ev	Mesken	Aile, soy, aidiyet, kimlik	Kavramsal-kültürel çekirdek

Köktürk ve Uygur dönemlerinde çoğunlukla "çadır, barınak, yaşanılan yer" anlamıyla kullanılan ev sözcüğü, yerleşik hayatın yaygınlaşmasına bağlı olarak hane, mülkiyet ve topluluk kavramlarını da kapsayacak biçimde genişlemiştir. Karahanlı ve Harezm dönemi eserlerinde ise ev, yalnızca yaşanılan mekânı değil; aile düzenini, toplumsal ilişkileri ve ahlaki değerleri yansıtan çok katmanlı bir kavram hâline gelmiş; Beytü'l-Ma'mûr gibi kutsal mekân, mahremiyet alanı ve toplu yaşam alanı gibi anlam katmanları kazanmıştır. Kıpçak ve Çağatay sahasında kavramın hem somut mekân hem de kültürel değer

taşıyıcısı olarak varlığını sürdürdüğü; Dede Korkut Hikâyeleri'nde ise evin statü, iktidar, paylaşım ve toplumsal aidiyetle doğrudan ilişkilendirildiği görülmektedir.

Gülistan Tercümesi'nde ev kavramının beden, toplum ve dünya hayatı ile ilişkilendirilerek metaforik bir düzleme taşındığı; "ten evi" gibi kullanımlar aracılığıyla insanın varoluşunun mekânsal bir model üzerinden kavramsallaştırıldığı görülmektedir. Kısas-ı Enbiyâ'da ise evin mimari özellikleriyle, kapı ve eşik unsurlarıyla birlikte ele alınması, onun sınır, mahremiyet ve geçiş alanı niteliğini ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra evin eskimesi, yıkılması veya terk edilmesi gibi anlatılar, mekânın fanilik düşüncesiyle ilişkilendirildiğini göstermektedir. Böylece ev, bir yandan güvenlik ve aidiyetin simgesi olurken, diğer yandan dünyanın geçiciliğini hatırlatan sembolik bir yapı hâline gelmektedir.

Türkiye Türkçesinde ev sözcüğünün "aile" ve "soy" anlamlarını da kapsaması, tarihî dönemlerden günümüze süregelen anlam genişlemesinin devam ettiğini göstermektedir. Bu durum, ev kavramının yalnızca dil içi bir değişim geçirmediğini; aynı zamanda toplumsal yapı, yaşam biçimi ve kültürel değerlerle birlikte dönüşen dinamik bir kavram alanı oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda ev kavramı, Türk kültüründe yalnızca barınılan bir yer değil; bireyin kimlik kazandığı, toplumsal rollerini öğrendiği, değerleri içselleştirdiği ve aidiyet ilişkileri kurduğu temel bir sosyal birim olarak işlev görmektedir. Ayrıca tarihsel veriler, ev kavramının somut mekânı aşarak aile, topluluk ve hatta bireyin varoluşunu anlamlandıran daha geniş bir kavramsal çerçeveye yerleştiğini göstermektedir. Bu yönüyle ev, bireyin hem fiziksel hem de toplumsal dünyayla kurduğu ilişkinin merkezinde yer alan bir yapı olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla ev sözcüğü, Türkçede mekân bildiren bir sözcük olmanın ötesinde, kültürel belleğin, toplumsal organizasyonun ve bireysel kimliğin dilsel düzeyde somutlaştığı kurucu kavramlardan biri niteliğindedir.

Sonuç olarak ev kavramı, Türkçenin tarihî gelişimi içinde somut barınaktan soyut aidiyete doğru genişleyen bir anlam seyri izlemektedir. Göçebe yaşamın geçici barınağından yerleşik hayatın kalıcı mekânına, oradan da aile, kimlik ve değerler sistemini temsil eden bir sembole dönüşen bu süreç, dil ile kültür arasındaki güçlü ilişkiyi açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu nedenle ev sözcüğü, Türk dilinin söz varlığında yalnızca bir mekân adı değil; toplumsal yapı, kültürel bellek ve bireysel kimliğin kesişiminde yer alan kurucu kavramlardan biri olarak konumlanmaktadır.

KAYNAKÇA

Akkuş, M. (2018). Kitāb-ı gunya. Ankara: TDK Yayınları.

Aksan, D. (2015). Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim. Ankara: TDK Yayınları.

Altaylı, S. (2018). Azerbaycan Türkçesi sözlüğü 1. cilt a-k. Ankara: TDK Yayınları.

Arat, R. R. (1998). Yusuf Has Hâcib Kutadgu Bilig II tercüme. Ankara: TTK Yayınları.

Arat, R. R. (2007). Kutadgu Bilig I metin. Ankara: TDK Yayınları.

Argunşah, M. & Güner, G. (2015). Codex Cumanicus. İstanbul: Kesit Yayınları.

Arıkoğlu, E. & Tosun, İ. (2024). Tuvaca-Türkçe sözlük. Ankara: TDK Yayınları.

Arıkoğlu, E. (2005). Örnekli Hakasça-Türkçe sözlük. Ankara: Akçağ Yayınları.

Austin, J. L. (2009). Söylemek ve yapmak (R. L. Aysever, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Baskakov N. A. (1967). Russko-Karakalpakskij slovar'. Moskva: Izdatel'stvo.

Baskakov, N. A. (1991). Gagauz Türkçesinin sözlüğü (İ. Kaynak & A. Doğru, Çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Bayram, B. (2019). Çuvaş Türkçesi sözlüğü. Ankara: TDK Yayınları.

Berta, Á. (2010). Sözlerimi iyi dinleyin.. Türk ve Uygur runik yazıtlarının karşılaştırmalı yayını (E. Yılmaz, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.

Beydili, C. (2004). Türk mitolojisi ansiklopedik sözlük (E. Ercan, Çev.). Ankara: Yurt Kitap-Yayın.

Clauson, S. G. (1972). An etymological dictionary of pre-thirteenth century Turkish. London: Oxford University.

Eckmann, J. (2014). Nehcü'l-Ferādīs. uştmaḫlarnıng açuq yolı (cennetlerin açık yolu) (S. Tezcan & H. Zülfikar, Yay.). Ankara: TDK Yayınları.

Ehmetyanov, R., Möhemmetinov, R., Nurieva, F. & Ganiev, F. (2014). Türkçe-Tatarca sözlük (M. Öner, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.

Eliade, M. (2003). Dinler tarihine giriş (L. Arslan, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Ercilasun, A. B. & Akkoyunlu, Z. (2018). Kâşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti't-Türk giriş-metin-çeviri-notlar-dizin. Ankara: TDK Yayınları.

Ergene, O. (2017). Gülistan tercümesi (Sibîcâbî, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.

Ergin, M. (2018). Dede Korkut kitabı 1-2. Ankara: TDK Yayınları.

Ergönenç, D. & Bulgarova, M. (2024). Nogay Türkçesi sözlüğü. Ankara: TDK Yayınları.

Gömeç, S. Y. (2018). Türklerde aile. Düşünce ve Tarih Dergisi, 4(49), 4–15.

Günay, D. (2004). Dil ve iletişim. İstanbul: Multilingual Yayınları.

Gündüz, Ş. (2022). Din ve inanç sözlüğü. İstanbul: Vadi Yayınları.

Hançerlioğlu, O. (2000). İslâm inançları sözlüğü. Ankara: Remzi Kitabevi.

Kaçalin, M. S. (2011). Niyāzī Nevāyī'nin sözleri ve Çağatayca tanıklar. Ankara: TDK Yayınları.

Kafesoğlu, İ. (2017). Türk millî kültürü. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Kaya, C. (2019). Uygurca Altun Yaruk: giriş, metin ve dizin. Ankara: TDK Yayınları.

Kaya, M. (2020). Halaçlar ve dilleri. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Koç, K., Bayniyazov A. & Başkapan V. (2021). Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi sözlüğü. Ankara: TDK Yayınları.

Lakoff, G. & Johnson, M. (2015). Metaforlar hayat, anlam ve dil. İstanbul: İthaki Yayınları.

Lukasik, J. (2024). The etymology of the Turkic ev, eb, üj etc. 'House'. Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis, 141(2024), 231–267.

Nadalyaev, V. M. vd. (1969). Drevnetyurkskiy slovar'. Leningrad: Izdat.

Nasakali, E. G. & Duranlı, M. (2019). Altayca-Türkçe sözlük. Ankara: TDK Yayınları.

Necip, E. N. (2008). Yeni Uygur Türkçesi sözlüğü (İ. Kurban, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.

Ögel, B. (1978). Türk kültür tarihine giriş 3. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ögel, B. (1995). Türk mitolojisi II. Ankara: TTK Basımevi.

Ölmez Kargı, Z. (1996). Şecere-i Terākime (Türkmenlerin soykütüğü). İstanbul: Simurg Yayınları.

Öner, M. (2015). Kazan-Tatar Türkçesi sözlüğü. Ankara: TDK Yayınları.

Özşahin, M. (2017). Başkurt Türkçesi sözlüğü. Ankara: TDK Yayınları.

Pekacar, Ç. (2011). Kumuk Türkçesi sözlüğü. Ankara: TDK Yayınları.

Räsänen, M. (1969). Versuch eines etymologischen wörterbuchs der Türksprachen. Helsinki: Oumalais-Ugrilainen Seura.

Sleptsov, P. A. (1972). Yakutsko-Russkiy slovar'. Moskva: İzdatel'stvo.

Stachowski M. (1997). Dolganische wortbildung. Kraków: Ksiegarnia Akademieka.

Starostin, S. & Dybo A. & Mudrak O. (2003). Etymological dictionary of the Altaic languages. Leiden, Boston: Brill.

Şeyyad, H. (2019). Yūsuf ve Zelīḫā [gramer-metin-çeviri-notlar-sözlük-dizin-tıpkıbasım] (haz. İ. Taş). Ankara: TDK Yayınları.

Tavkul, U. (2020). Karaçay-Malkar Türkçesi sözlüğü. Ankara: TDK Yayınları.

Tekin, Ş. (2019). Uygurca metinler II Maytrısimit Burkancıların mehdîsi Maitreya ile buluşma Uygurca iptidaî bir dram. Ankara: TDK Yayınları.

Tenişev, E. R. (2001). Sravnitel'no-istoriçeskaya grammatika Tyurkskih yazıkov. leksika C. IV., Nauka.

Tietze, A. (2016). Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lügati C. I. (A-E). Ankara: TÜBA.

Toparlı, R., H. Vural & R. Karaatlı (2019). Kıpçak Türkçesi sözlüğü. Ankara: TDK Yayınları.

Türkçe Sözlük. (2023). Ankara: TDK Yayınları.

Ünlü, S. (2012). Harezm-Altınordu Türkçesi sözlüğü. Konya: Eğitim Yayınevi.

Ünlü, S. (2013). Çağatay Türkçesi sözlüğü. Konya: Eğitim Yayınevi.

Wilkens, J. (2021). Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisch-Deutsch-Türkisch. Universitätsverlag Göttingen.

Yılmaz, E., Demir, N., & Küçük, M. (2013). Kısas-ı Enbiya. Ankara: TDK Yayınları.

Yudahin, K. K. (2011). Kırgız sözlüğü (A. Taymas, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.

Yusupova, N. (2023). Türkçe-Özbekçe sözlük. Ankara: TDK Yayınları.

Yüce, N. (2014). Mukaddimetü'l-Edeb. Ankara: TDK Yayınları.

Araştırma Makalesi / Research Article

Türkçede "Ev" Kavramının Tarihsel Sürekliliği ve Anlam Alanı

The Historical Continuity and Semantic Field of Home in Turkish

Gizem KORKUT

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.443

Geliş/Received: 13/02/2026	Kabul/Accepted: 24/05/2026

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Language is not merely a tool that names objects; it is a system of meaning-making that reflects social experience, cultural memory, and the relationship humans establish with the world. In this context, the concept of ev ("home/house") in Turkish does not only denote a physical place of shelter, but also constitutes a multilayered linguistic sign expressing social order, family structure, a sense of belonging, and cultural continuity. Historically expanding from the meanings of tent and temporary shelter to a settled dwelling, and from an individual living space to a social and symbolic center, this concept has gained meaning in different periods together with notions such as property, authority, sacredness, body, family, and morality. This demonstrates that the word ev does not possess a fixed meaning; rather, it has a dynamic nature that is continually reinterpreted alongside social structure and ways of life.

The transition from a nomadic to a sedentary life played a decisive role in the transformation of the home from a temporary shelter into a permanent space of living and belonging; the home thus became a communicative sphere where social norms are enacted and interpersonal relations are regulated. The expression "ev halkı" ("household") further shows that ev refers not only to a place but also to the family and the unity of shared life. Since the family is regarded as the center of the social structure in Turkish culture, the home has been conceptualized as the primary social domain in which identities, roles, and values are produced. Elements such as the door and the threshold have been interpreted as symbolic markers defining the boundaries of privacy and sacredness.

Within the framework of Conceptual Metaphor Theory, the home functions as a cognitive center where fundamental values such as security, protection, privacy, and belonging are embodied. However, historical texts indicate that the word was initially used predominantly in the sense of a concrete shelter, while its metaphorical and cultural layers of meaning developed over time. Therefore, the emergence of the home as a center of family and belonging appeared gradually as a result of historical and social transformations.

This study examines the historical development and semantic field of the word ev through the combined use of diachronic and synchronic methods. Written texts from the historical periods of Turkish and lexicographical sources were used as the database; the phonetic and semantic changes of the word were investigated through textual analysis from the Orkhon Inscriptions to modern Turkish. By comparing dictionary definitions with textual usages, the preservation of the basic meaning, processes of semantic extension, and conceptual deepening were identified, and the findings were interpreted from the perspectives of historical linguistics and cognitive linguistics.

Methods

A qualitative research approach was adopted in this study, and the methods of historical linguistics and cognitive linguistics were used together. The analysis was conducted within the framework of diachronic and synchronic examination. The data set of the study consists of written texts from the historical periods of Turkish and both historical and contemporary dictionaries of the Turkish language.

Within this scope, texts beginning with the Orkhon Inscriptions and including Köktürk (Old Turkic), Old Uyghur Turkish, Karakhanid Turkish, Khwarezm–Kipchak Turkish, Old Anatolian Turkish, Chagatai Turkish, and contemporary Turkic languages were surveyed, and the phonetic forms and usage contexts of the word ev were identified. The examples obtained through textual scanning were evaluated on a context-based basis, and dictionary definitions were compared with in-text usages.

In the interpretation of the findings, the preservation of the word's core meaning, processes of semantic expansion, areas of metaphorical use, and conceptual deepening were taken into consideration. Thus, the study aims to explain not only the linguistic change of the concept of ev but also its relationship with cultural and social transformations.

Results and Discussion

The data obtained indicate that the word ev in Turkish has not maintained a fixed meaning throughout history; rather, it has possessed a conceptual field that has continuously expanded together with modes of social life. In the Orkhon and Uyghur periods, the word was mostly used in the sense of "tent, shelter, dwelling place." With the spread of settled life, however, it acquired a broader meaning encompassing household, property, and community.

In Karakhanid and Khwarezm-period works, ev developed into a concept connected with family order and social relations, and meanings such as a sphere of privacy, sacred space, and communal living area were attributed to it. In the Kipchak and Chagatai domains, the word was found to represent both the concrete physical space and cultural values; in narrative texts, it was associated with status, authority, and social belonging.

Metaphorical uses become particularly evident in later periods. Expressions such as ten evi ("the house of the body") show that the human body was conceptualized through a spatial model, while elements such as the door and threshold reveal notions of boundary, privacy, and transition. Moreover, narratives of the destruction or abandonment of the house were linked to ideas of mortality and transience.

In modern Turkish, the inclusion of the meanings "family" and "lineage" within the word ev demonstrates that the semantic expansion that occurred historically continues today. Thus, ev has come to represent not merely the name of a place but the primary social unit in which the individual acquires identity, learns social roles, and forms relations of belonging.

In conclusion, the concept of ev in Turkish follows a semantic trajectory evolving from concrete shelter to abstract belonging. Its transformation from the temporary shelter of nomadic life to the permanent space of settled life, and from there to a symbolic structure representing family, identity, and a system of values, clearly reveals the strong relationship between language and culture. Therefore, the word ev should be evaluated not only as the name of a place in the Turkish lexicon but also as a linguistic reflection of social organization and cultural memory.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

Çağdaş Sanatta Göçe Dair Temsiller

Representations of Migration in Contemporary Art

Pınar URTEKİN ALPSOY[1] & Bülent SALDERAY[2]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.455

Geliş/Received: 25/02/2026	Kabul/Accepted: 13/05/2026

Öz

Bu araştırma, çağdaş sanatta göçe dair temsillerin neler olduğunun belirlenmesini amaçlamaktadır. Bu doğrultuda; sanatçıların eser üretim süreçlerinde göç tecrübesinin yeri, göçmen ve göçmen olmayan sanatçıların göç fenomenine yaklaşımları (benzerlikler ve farklılıklar), sanatsal çalışmalarda göçün birey-grup ve toplumsal yapı üzerindeki yansımalarının ele alınışı, göçün psikolojik yansımalarının sanatsal temsili ve göç olgusunun temsilinde kullanılan kavramsal ve görsel ögelerin neler olduğu ele alınarak değerlendirilmiştir. Araştırma nitel araştırmalar arasında yer alan betimsel bir çalışmadır. Araştırma verilerinin değerlendirilmesinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda alan yazın taraması yapılmış, sonrasında göç hareketliliğine eserlerinde yer veren Tammam Azzam, Ai Weiwei, Bruno Catalano, Temür Köran, Şükran Moral ve Kezban Arca Batıbeki'nin altı eseri içerik ve görsel ögeler bakımından analiz edilmiştir. Sanatçıların eser üretim sürecindeki teknikleri, kullandıkları malzemeler, simgeler ve konuyu anlatış biçimleri göç olgusuyla alakalı bir yapıda değerlendirilmiştir. Araştırma bulgularından hareketle; çağdaş sanatta göç sürecinin, iç çatışma, savaş, travma, aidiyet kaybı, ötekileştirme, zorunlu yerinden edilme, tüm olumsuzluklara karşın varlığını sürdüren umut vb. temaların sıklıkla ele alındığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca göçmen olmayan sanatçıların eserlerinde bu zorlu yolculuk genel olarak küresel bir insani problem olarak, göçmen olan sanatçıların yapıtlarında ise kişisel tecrübe ve tanıklık şeklinde ön plana çıktığı sonucuna varılmıştır. Bunun yanı sıra ele alınan eserlerde resim, heykel, video, enstalasyon, dijital müdahale, kolaj vb. sanat alanı ve tekniklerinin göçe dair unsurları izleyiciye sunmada etkili bir şekilde kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca; çağdaş sanatın göç vakasını estetik bir sorun olmanın yanı sıra toplumsal farkındalığı ortaya koyan ve eleştirel söylem üreten bir alan olarak ele aldığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Göç, Çağdaş Sanat, Temsil, Görsel.*

Abstract

This study aims to identify representations of migration in contemporary art. In this regard, it examines the role of migration experiences in artists' creative processes, the approaches of migrant and non-migrant artists to the phenomenon of migration (similarities and differences), how the reflections of migration on the individual, group, and social structures are addressed in artistic works, the artistic representation of the psychological reflections of migration, and the conceptual and visual elements used in the representation of the migration phenomenon have been examined and evaluated. This study is a descriptive study within the realm of qualitative research. A descriptive analysis method was used to evaluate the research data. Within this framework, a literature review was conducted, followed by an analysis of six works by Tammam Azzam, Ai Weiwei, Bruno Catalano, Temür Köran,

[1] **Sorumlu Yazar/Corresponding Author,** Sanatta Yeterlik Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara, Türkiye. alpsoypinar@gmail.com.

[2]Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Ankara, Türkiye. bsalderay@gmail.com

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Urtekin Alpsoy, P. & Salderay, B. (2026). Çağdaş Sanatta Göçe Dair Temsiller. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 10(3), 1592-1608.

Şükran Moral, and Kezban Arca Batıbeki—all of whom address migration in their works—in terms of content and visual elements. The artists' techniques in the production process, the materials they used, their symbols, and the ways they conveyed the subject were evaluated within a framework related to the phenomenon of migration. Based on the findings of the research, it has been concluded that contemporary art frequently addresses themes such as the migration process, internal conflict, war, trauma, loss of belonging, othering, forced displacement, and hope—which persists despite all these adversities. It was also concluded that, in the works of non-migrant artists, this arduous journey generally comes to the fore as a global humanitarian issue, whereas in the works of migrant artists, it is presented as a personal experience and testimony. In addition, it was concluded that the works examined effectively utilize various art forms and techniques—such as painting, sculpture, video, installation, digital intervention, and collage—to present elements related to migration to the audience. Furthermore, it has been concluded that contemporary art approaches the issue of migration not only as an aesthetic concern but also as a field that fosters social awareness and generates critical discourse.

Keywords: *Migration, Contemporary Art, Representation, Visual.*

1. GİRİŞ

Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğü'ne (2025) göre; "Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi; taşınma, hicret, muhaceret" (TDK Sözlük, 2025) anlamına gelen göç hareketliliği insanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren var olmakla birlikte, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'ndan sonra artış göstermiş, 20. Yüzyılın son dönemlerinden itibaren yoğunlaşarak ülkeleri etkileyen bir olgu haline geldiği düşünülebilir.

Göç kavramı, insanların yaşadıkları yerden zorunlu veya gönüllü olarak farklı bir yere kalıcı ya da belirli bir süreyi kapsayacak şekilde hareket etmesi olarak tanımlanmaktadır. Göç, kişinin yaşadığı şehirden farklı bir şehre olabildiği gibi yaşadığı ülkeden başka ülkeye yönelik de gerçekleşebilmektedir. Bundan dolayı göç olgusunun ortaya çıkmasını sağlayan nedenler önem arz etmektedir. Göç hareketliliği, gönüllü ve zorunlu olarak ikiye ayrılmaktadır. Gönüllü göç, bireylerin mevcut hayatlarından daha iyi bir yaşama ulaşma, daha iyi bir iş bulma ya da eğitim alma vb. nedenlerden dolayı kendi iradeleriyle yaşadıkları şehir veya ülkeden hukuki yollarla ayrılmayı içermektedir. Zorunlu göç ise politik, inanç, iktisadi, iç çatışma, terör, savaş vb. etmenlerden dolayı şehir veya ülkeyi temelli ya da belirli süre için hukuki olmayan bir şekilde terk etmeyi ifade etmektedir (Atan, 2019; Güllüpınar, 2012; Koçak ve Terzi, 2012; Tekeli ve Erder, 1978).

Göç olgusu, başlangıçta fiziki alan değişikliği olarak değerlendirilmekle beraber, sebep ve neticeleri itibariyle toplulukların, grupların ve insanların hayatında önemli etkilere de kaynaklık etmektedir. Başka bir ifadeyle, toplumsal düzenin siyasi, askeri, iktisadi, eğitim, sağlık, kültür, vb. örgüsünde ve bu örgüler içerisindeki bağlantısallıkla meydana gelen değişimlerle birlikte kendini gösteren göç hareketliliği, bu yapılarda değişimlere de neden olabilmektedir (Göktürk ve Kaygalak, 1999; Mardani ve Armani, 2021).

Bundan dolayı sosyolojik yönü itibariyle göç hareketliliği, yalnızca bulunulan yerin değiştirilmesi ile sınırlı olmamakta, göç hareketliğine katılan kişilerle göçe maruz kalan yerde yaşayanlar arasındaki iktisadi, politik, kültürel vb. etkileşimlere de kaynaklık etmekte (Aydemir ve Şahin, 2018), bunun yanı sıra göç eden kişilerin göç edilen yerde ikamet edilecek konut bulma, iş edinme, sağlık ve eğitim hizmeti alma vb. hususlarda yoksunluğa ve eşitsizliğe maruz bırakabilmektedir (Lecaj, 2019: 50).

21. Yüzyılın hemen öncesinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin yıkılması, Batı ve Doğu Avrupa ülkelerindeki hareketlilikler, Afrika kıtasında meydana gelen iç karışıklıklar ve savaşlar, sonrasında ise Arap Baharı ile 2011 yılından itibaren Orta Doğu ülkelerinde etkisini gösteren çatışmalar, başta Türkiye ve Avrupa Birliği üyesi ülkeler olmak üzere birçok ülkeye göç sorununu yoğun bir şekilde yaşatmaya başlamış, liberal ekonomide yaşanan değişim de bu problemde etkili olmuştur (Ünal, 2014, 67).

Son yüzyılda yoğunluğu daha da artan ve "göçler çağı" olarak tanımlanan bu yer değiştirme sürecine (Castles & Miller, 2008, 7) katılanları ifade etmek için farklı tanımlamalara başvurulmuştur. Bu kavramlardan bir olan göçmen kavramı, TDK Sözlüğüne göre, "Kendi ülkesinden ayrılarak yerleşmek için başka ülkeye giden kimse, aile veya topluluklar" (TDK Sözlük, 2025) olarak tanımlanmaktadır. Bir diğer betimlemede ise göçmen, yaşadığı ülkedeki bir yerden başka bir yere veya barınmak ya da iş

bulmak için memleketinden uzaklaşarak farklı bir ülkeye gitmek durumunda olanları ifade etmektedir (Deniz, 2009, 6).

Göç etmek durumunda kalan insanlar için kullanılan bir diğer ifade olan mülteci kavramı 1950 tarih 428 (5) sayılı BM Genel Kurul kararı ile Ofis Tüzüğü'ne göre, "Irkı, dini, milliyeti ya da siyasi görüşü nedeniyle, zulüm görmekten haklı sebeplerle korkan, vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin korumasından yararlanamayan veya yararlanmak istemeyen kişiler" şeklinde açıklanmaktır (Altınışık ve Yıldırım, 2002, 7). Sığınmacı kavramı ise, dini inanışı, aidiyeti, siyasi görüşü, uyruğu gibi nedenlerden kaynaklı olarak tahkikat geçireceği düşüncesiyle memleketinden ayrılmak durumunda olan, devletinin güvenlik kalkanından yoksun kalan ya da güvenlik tedbirlerini istemediği için farklı bir ülkeye sığınmış bulunan ve hedef ülkeden mültecilik talebinden bulunan kişiler için kullanılmaktadır (Doğan, 2008, 108).

Mülteci ile sığınmacı kavramları, insanların bireysel emniyet, yaşam ve özgürlüklerinin herhangi bir gerekçeyle tehlike altında kalmasından dolayı bulundukları yerden başka bir yere gitmeye mecbur kalmaları ya da hissetmeleri bakımından benzerlik arz etmektedir. Ancak bu iki kavram arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Sığınmacı ifadesi, mültecilik statüsü edinmek için göç edilen devlete yasal yollarla müracaat eden birey için kullanılmaktadır. Kişi, başvurusu kabul edildiğinde ise mülteci olma vasfı kazanmaktadır (Özcan, 2005; Urk, 2010).

Göçü deneyimleyen kişilerin, göçmen, mülteci veya sığınmacı olarak nitelendirildiği bu hareketliliğin günümüzdeki yansımasına bakıldığında globalleşme birçok alanda olduğu gibi göç konusunda da etkisini göstermekte; göçe kaynaklık eden sorunların ortaya çıkması, göç yolculuğu hakkında karar verme, sonraki yaşamın sürdürüleceği ülkenin belirlenmesi, göç sonrasındaki yaşama dair tercihler vb. konularda da belirleyici olmaktadır (Çağlayan, 2006, 88).

Göç, kültürel, siyasi, dini, toplumsal, iktisadi vb. alanları pozitif ya da negatif yönde etkilediği gibi sanat alanı içinde önem arz etmektedir. Göçün yansımalarından etkilenen sanatçılar, göç hareketliliği sürecinde ve sonrasında yaşanan olumlu ve olumsuz yansımalar, farklı bir ülkede yeni bir yaşama başlama mücadelesi, göç eden ile göçe maruz kalanlar arasında yaşanan çatışmalar, ekonomik problemler, ötekileşme vb. konuları eserlerine yansıtmaktadır (Çeber, 2018, 108).

1.1. Sanat ve Göç Olgusu İlişkisi

Yaşadığı çağın birer duyarlı tanığı olarak nitelendirilen sanatçılar, 20. ve 21. Yüzyılın en önemli sosyal problemleri arasında yer alan göç sorununa da duyarsız kalmamaktadırlar. Daha açık bir ifade ile göç sürecini tecrübe eden sanatçılar, yaşadıklarını yaptıkları sanat eserlerine yansıtırken, göç etme sürecini yaşamamış olanlar ise bu olguya dair hissiyatlarını eserlerinde ön plana çıkarmaya çalışmaktadırlar (Arslan ve Cantürk, 2022; Derrida, 2020).

Sanatçı, toplum yaşamında meydana gelen olumlu ya da olumsuz olaylara karşı gösterdiği duyarlılıkla yaşanılan gelişmelerin insanlar üzerindeki izlerini gözlemleyerek, eserlerinde mensubu olduğu toplumların veya farklı toplumların hali hazırdaki durumunu yansıtmaya çalışabilir. Ekonomik kriz, iç karışıklık, bunalım, doğa olayları ve afetler, savaş, şiddet, toplumsal ayrışma, göç vb. toplumun bir kısmını ya da büyük bölümünü etkisi altına alan ve toplumsal hafızada derin izler bırakma niteliğinde olan konular, sanatçıya esin kaynağı olabilir. Sanatçının olayları farklı bakış açısıyla değerlendirebilme yeteneğinden dolayı, benzer olayları çok yönlü bakış açısıyla sanat çalışmasına yansıtılabilmektedir. Böylelikle sanat çalışmasına bakan kişi/izleyicinin, sanatçının çok yönlü bakış açısını yansıtan eserle, doğrudan veya dolaylı olarak etkileşime geçebileceği bir duygu bağı kurabildiği düşünülebilir.

Sanatsal çalışmalarında toplumsal yapıdan yararlanan ve sosyal dokudaki gelişim ve değişimleri hisseden sanatçı, yaşadığı dönemdeki olaylara duyarlı bir şekilde yaklaşmaktadır. Toplumdaki gelişmelerin etkisini ürettiği eserlerinde yer veren sanatçı, böylelikle yaşadığı dönemin özelliklerini adeta bir ayna gibi yansıtmaktadır (Çelebi, 2020; Küçükşen Öner, 2016). Sanat çalışmasının bir parçası olan, eserin ortaya çıkmasına katkı sunan sanatçının kendisi de sosyal yapıda yer alan bir varlık olduğundan dolayı üreteceği sanatsal yapıt da hem içerisinde yaşadığı toplumun hem de tüm insanlığın ürünü kabul edilmektedir (Adam, 2015; Demos, 2013).

İnsan imgelemesi, yeteneği ve üretkenliğinin uygulaması olarak tanımlanan sanatsal eserler ile bireylere, gruplara ve toplumlara bakış açısı kazandırarak yeni sanatsal üretimlerin zeminin hazırlayan sanatçı,

böylelikle geçmişin birikimi ve yaşadığı asrın etkisiyle insanlık alemine yeni erdemler sunarak geleceği de şekillendirebilmektedir. Sanat aracılığıyla kültürler arası yaşanan geçişkenlik, toplumların birbirinden etkilenmesine ve gelişmesine yardımcı olabilmektedir. Buna karşın, sanat ile toplumsal yapı arasındaki etkileşime yönelik çalışmalar aynı zamanda güçlükleri de bünyesinde barındırmaktadır. Savaşlar, doğal afetler, devletlerin maruz kaldığı yıkımlar vb. olaylardan kaynaklı şiddetli etkiler, sanat tarihinde ve sanat yapıtlarında daha fazla kendini göstermektedir (Başar, 2006, 12). Bazen, sanatın anlam arayışı olumsuz olaylarla ters düşmekle birlikte sanatçı içerisinde yer aldığı toplumsal yapının günlük yaşam akışında olup bitenlere karşı duyarsız kalamamaktadır (Arslan ve Kotan, 2021, 76).

Toplumsal yapıda meydana gelen olaylar, sanatçının ruh alemine etki edebilir. Özellikle son yıllarda savaşlar, iç karışıklıklar, kıtlıklar, inanç ya da aidiyet baskısı sorunları gibi etkisi her geçen gün artan göç hareketliliği de sanatçıların eserlerini oluşturma sürecine katkı sağlayabiliyor. Sanatçıların varlığını duyumsadığı toplumsal vakalar, sanat yapıtına yansıtılması, farklı sanat alanlarının ortaya çıkması ve güncel çalışmaların oluşturulması sürecinde esin kaynağı olabileceği düşünülebilir.

Son yıllarda etkisi her geçen gün artan göç hareketliliğinin insanlarda oluşturduğu sosyo-psikolojik yansımalar, görsel unsurların ön plana çıktığı sanatsal alanda önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda, dünyada ve Türkiye'de göçmen olan ya da göçmen olmayan birçok sanatçı, yapıtlarında göç vakasını bireysel tecrübelerinden veya kendi bakış açılarından yansıtmak suretiyle evrensel bir sorunu daha da görünür hale getirmektedir (Karaçalı, 2016, 224).

Göç olgusuna dair temsilin sanatsal faaliyetlerde artış göstermesine karşın, alan yazınında bu olgunun genel olarak siyasi, iktisadi, sosyolojik vb. boyutlarıyla irdelenmekle birlikte sanat alanındaki üretimlerin yansımalarının daha çok tasvir edici ve bütünlük oluşturmadığı görülebilir. Halihazırda var olan araştırmalar, göç konusuna yer veren sanatçıları genel olarak göç hareketliliğini tecrübe etmiş olma haline göre sınıflandırdığı, buna karşın göçmen olan ve olmayan sanatçıların yapıtlarındaki perspektif farklılıklarının derinlikli bir şekilde değerlendirilmediği söylenebilir.

Sanatsal çalışmaların sosyal olayları aydınlatma ve anlaşılır kılma işlevi sıklıkla vurgulanmakla birlikte, göç olgusunun sosyal ve psikolojik yansımalarının sanatsal üslup ve görsel anlatım aracılığıyla nasıl görünür kılındığına ilişkin çözümlemelerin sınırlı kaldığı dile getirilebilir. Türkiye ve diğer ülkelerde göç temalı sanat üretimleri bulunmasına rağmen, bu çalışmaların kimlik, kültürlerarası etkileşim, sosyal bellek ve mensubiyet gibi kavramlarla ilişkisi birçok araştırmada ikincil düzeyde ele alınmaktadır. Bu bağlamda, sanatçıların kişisel duyarlılıkları ile içinde bulundukları toplumsal yapının göç deneyimi üzerinden çağdaş sanat anlatı biçimlerine nasıl dönüştüğünün alan yazınında yeterince kapsamlı biçimde incelenmediği de anlaşılmaktadır.

Aynı zamanda artan global ve mahalli göç sürecinin sanatçıların çağdaş sanat yapıtlarında nasıl aksettirildiği, göç tecrübesi olmayan ve olan sanatçıların bu olguyu hangi çağdaş görsel anlatım şekilleri, görüşler ve toplumsal anlam tabakaları üzerinden ele aldıklarının araştırılması gerektiği de gözlemlenmektedir. Belirtilen bu ihtiyaçlar ve gereksinimlerden hareketle; çağdaş sanatta göçe dair temsiller nelerdir? sorusu araştırmanın temel problemini oluşturmuş ve araştırma bu temel problem çerçevesinde irdelenerek değerlendirilmiştir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma, nitel araştırmalar arasında yer alan betimsel bir çalışmadır. Nitel araştırmalar, toplumsal vakaların ve bireylerin yaşam sürecinde edindikleri deneyimlerin kendi şartları içerisinde farklı yönleriyle ele alınmasını ve değerlendirilmesini amaç edinen bir araştırma yöntemidir. Bu yaklaşımda araştırmanın ana amacı, insanların karşılaştıkları olaylarla alakalı tecrübeleri nasıl değerlendirdiklerini saptamak ve ele alınan hususların çok yönlü yapısını ortaya koymaktır. Nitel araştırmalar, doküman incelemesi, gözlem, görsel materyaller ve görüşme gibi farklı data kaynaklarından faydalanarak çalışma konusunu geniş çaplı bir şekilde çözümlemeyi amaçlamaktadır. Nitel araştırma bu yönüyle, bilhassa toplumsal ve kültürel vakaların ifadelendirilmesinde bağlam temelli ve değerlendirici bir araştırma yaklaşımı olarak yorumlanmaktadır (Creswell & Creswell, 2018; Denzin & Lincoln, 2018; Yıldırım & Şimşek, 2021).

Betimsel araştırma, ele alınan bir sorun veya vakanın hali hazırdaki niteliklerini açıklamayı ve düzenli bir şekilde betimlemeyi hedefleyen araştırma biçimlerinden biridir. Bu araştırma yaklaşımında, bir vakaya müdahil olma veya değiştirme girişiminde bulunmaktan ziyade var olan durumun mevcut şekliyle yansıtılması ve açıklanması amaçlanmaktadır. Betimsel araştırmalar, inceleme konusuyla alakalı durumu saptamayı ve bu durumun değişik yönlerini çözümlemeyi öncelemektedir (Karasar, 2016; Creswell & Creswell, 2018). Nitel araştırmalarda betimsel çalışmalar, bilhassa toplumsal ve kültürel olayları değerlendirmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu tarz çalışmalarda bilim insanı, ulaşılan dataları belli ana konular kapsamında hazırlayarak ele alanın fenomenin esas niteliklerini ve anlam bağlantılarını aktarmayı amaçlamaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2021).

Bu araştırmada, veri toplama tekniği olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, çalışma konusuyla alakalı yazılı ve görsel öğelerin sistemli bir şekilde çözümlenmesini kapsayan bir araştırma tekniğidir (Bowen, 2009).

Bu bağlamda, çağdaş sanatta göç olgusunun temsiliyle alakalı literatür incelenmiş, sonrasında göç temasıyla ilgili üzerine eser üreten sanatçıların resimleri, görsel ve içeriksel bakımdan yorumlanmıştır. Çalışmada sanat eserleri, sanatçıların göçe dair tecrübeleri, yararlanılan sanatsal yöntemler, görsel simgeler ve tematik anlatım şekilleri bakımından incelenmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu, çağdaş sanatta göç olgusunu irdeleyen sanatçılara ait seçilen resimlerden oluşmaktadır. Bu kapsamda Ai Weiwei'nin (1957-…) Yolculuk Yasası, Bruno Catalano'nun (1960-…) Gezginler, Tammam Azzam'ın (1980-…) Özgürlük Graffiti ile Kezban Arca Batıbeki'nin (1956-…) Gece, Temür Köran'ın (1960-…) Göç ve Şükran Moral'ın (1962-…) Çaresizlik, isimli, göç olgusuna yer veren 6 eseri incelenmiştir. Ele alınan eserler, göç konusunu işlemeleri ve çağdaş sanat alanında bu temanın nasıl temsil edildiğini ortaya koymalarından dolayı amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Bu eserler sanatçıların göç tecrübeleri, yararlanılan sanatsal yöntemler, görsel simgeler ve tematik anlatım biçimleri bakımından yorumlanmış ve elde edilen bulgular betimsel analiz yöntemi kapsamında değerlendirilmiş.

2.3. Verilerin Analizi

Elde edilen bulguların çözümlenmesinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz, elde edilen bulguların daha önce tespit edilen temalar kapsamında hazırlanması, özetinin oluşturulması ve değerlendirilmesi aşamalarını içeren bir analiz tekniğidir. Araştırmacı bu yöntemde, irdelenen olgularla alakalı doneleri sistemli bir şekilde tasnif ederek, insanlara anlaşılır bir şekilde aktarmayı amaçlamaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2021; Creswell, 2014).

Bu kapsamda, çalışmada ele alınan sanat eserleri, göç olgusunun sanatsal temsili bağlamında sanatçı tecrübesi, yararlanılan görsel anlatım biçimleri, sembolik ögeler ve tematik içerik bakımından yorumlanmıştır.

2.4. Etik Kurul Onayı

Bu araştırmanın kavramsal çerçevesinin hazırlanması, veri toplama araçlarının uygulanması, verilerin toplanması, verilerin analizi ve yorumlanması aşamalarının tamamında etik kurallara uygun hareket edilmiştir. Karşılaşılacak tüm etik ihlallerde ANKAD Yayın Kurulu'nun hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır. Tüm sorumluluk yazarlara aittir. Bu çalışmanın ANKAD dışında herhangi bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiş olduğunu taahhüt ederim. Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

3. BULGULAR

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular: "(1.) sanatçıların eser üretim süreçlerinde göç tecrübesinin yeri, (2.) göçmen ve göçmen olmayan sanatçıların göç fenomenine yaklaşımları: benzerlikler ve farklılıklar, (3.) sanatsal çalışmalarda göçün birey, grup ve toplumsal yapı üzerindeki yansımalarının ele alınışı, (4.) göçün psikolojik yansımalarının sanatsal temsili ve (5.) göç olgusunun temsilinde kullanılan kavramsal ve görsel ögeler" olmak üzere beş ana başlık altında ele alınarak değerlendirilmiştir.

3.1. Sanatçıların Eser Üretim Süreçlerinde Göç Tecrübesinin Yeri

Bu başlık altında, göç tecrübesinin sanatçıların üretim uygulamalarını dolaylı veya direkt bir şekilde belirlediği çalışmalar yer almaktadır. Ele alınan yapıtlar, göçe dair deneyimlerin sanatçıların eser üretim aşamalarında tematik bir öğe olmanın yanı sıra sanatsal uygulamaları belirleyen temel bir tecrübe olarak görev üstlendiğini ortaya koymaktadır. Göç yolculuğunu yaşayan sanatçılarda üretim süreci, doğup büyüdüğü evden ayrılış, kişisel hatıralar ve kimlik tartışması etrafında kendini göstermekte, sanatçı, aktif bir anlatıcı olarak tecrübelerini görsel dile dönüştürmektedir.

Bu sanatçılardan biri olan Tammam Azzam (1980-…), Suriye Arap Cumhuriyeti'nde 2011 yılında iç karışıklık olarak başlayan ve kısa bir süre sonra iç savaşa dönüşen olayları yaşayan birisi olarak doğup büyüdüğü ülkesinden ayrılmak zorunda kalan ve göçü bizzat tecrübe etmiş bir sanatçıdır.

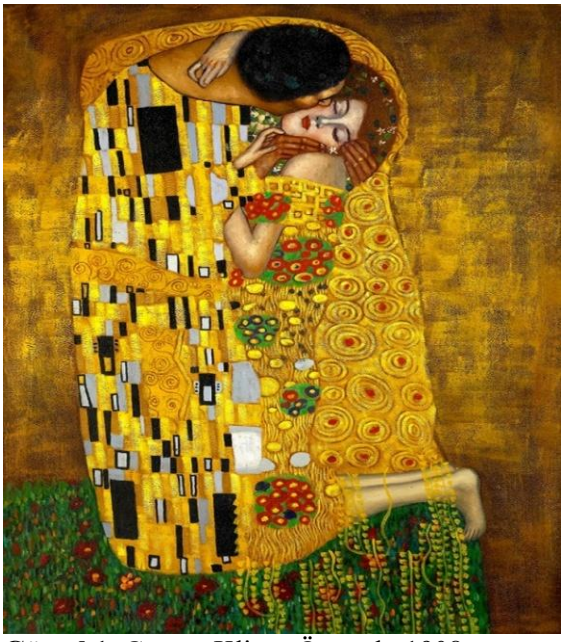

Görsel 1. Gustav Klimt, Öpücük, 1908, T.Ü.Y.B. ışık kutusu, 75x75 cm.

Görsel 2. Tammam Azzam, Özgürlük Graffiti, 2013, 20x30 cm.

Savaş öncesi ülkesinde ressam olarak eserler üreden Azzam, buradan ayrıldıktan sonra yerleştiği Dubai'de grafik sanatıyla ilgilenmeye başlamıştır. Ülkesinde meydana gelen savaşa bağlı yıkımın yansımasını ortaya koymak isteyen sanatçı, bombalarla tahrip edilen binaların görüntülerinin üzerine Batılı sanatçıların çalışmalarını ekleyen kompozisyonlar oluşturmuştur. Eser üretim sürecini; "Bir sanatçı olarak yapabileceğim tek şey, tanık olduklarımla ilgili olarak düşündürücü ve etkileyici imgeler yaratmaya çalışmak ve böylece dünyaya durumu daha iyi anlamaları için yardımcı olmaktır." (Davis, 2016, 12. Paragraf) şeklinde özetleyen sanatçının Suriye Müzesi serisinde yer alan Özgürlük Grafiti (Freedom Graffitti) yapıtı ise Avusturyalı sanatçı Gustav Klimt'in Öpücük eserine ev sahipliği yapan yıkık bir binayı göstermektedir. Resimde Klimt'in eserinden alınan figürler, yaşanan iç savaşta büyük tahribat gören bir binanın cephesine dijital kolaj tekniğiyle yerleştirilmiştir. Çalışmanın arka planında bulunan kurşun izleri, parçalanmış haldeki mimari yapı ve yıkıntıya uğramış duvarlar, savaşların meydana getirdiği yıkımı görünür hale getirmekte, ön planda bulunan Klimt figürleri ise sevgi, bağlılık ve yakınlığı temsil etmektedir. Arka plandaki tahribat ve ön plandaki duygu yoğunluğu arasındaki tezatlık, iç karışıklık veya savaşların insanların ve toplumların hayatındaki olumsuz yansımalarına dikkat çeken kuvvetli bir sembolik anlatım oluşturmaktadır. Klimt'in altın tonlarına yoğunluklu bir şekilde yer verdiği eserindeki figürlerin yer yer yıkımların olduğu bir binanın üzerinde kullanılması, sanatsal faaliyetlerin estetik ve tarihsel değerleri ile çağdaş politik hakikat arasında dikkat çeken bir bağlantı kurmaktadır. Bu kapsamda eser, savaşın ortaya çıkardığı fiziksel felaketle birlikte savaşın can yakıcı ortamında bile var olmaya devam eden insani hasletleri ve ümitvar olma çabasını görünür hale getiren bir sanat uygulaması olarak yorumlanabilir.

Sanatçı, savaşın karanlık yüzünü yansıtmaya çalıştığı eserini, "Onu bir aşk ikonu olarak seçtim, bu duvarın arkasındaki aşk hikâyelerini aramanın bir yolu, savaş makinesiyle tamamen silinmişti. Suriye'de

bir zamanlar pencere ve kapılara sahip olan bu mekânlar, arkasındaki binlerce hikâyeye şahit olmalı. Şimdi ise bunlar, sadece boşluklar.” (Günaydın, 2020, 3. Paragraf) ifadeleri ile açıklamaktadır.

Görsel 5. Temür Köran, Göç, 2015, T.Ü.Y.B. 150x410 cm

Pitoresk bir sanatsal tarzla hakikati eserlerinde tekrardan oluşturan Türk sanatçı Temür Köran (1960-…), yapıtlarıyla sanatseverlerin imgelemini harekete geçirmektedir. Çalışmalarında ön plana çıkan figürleri derinlikli bir bakış açısıyla ve sembolik manalar atfederek yenileyen sanatçı, eserlerini meydana gelen yeni anlamlarıyla ortaya koymaktadır (Ersoy, 2004, 336). Eserlerinde renk kullanımındaki cesaretiyle öne çıkan sanatçının yapıtlarında etkin üretkenlik ve desen bütünleşmesiyle meydana gelen ahenk, figüratif sanatın kendine has özellikleri olarak dikkat çekmektedir (Kazanç, 2020).

21. Yüzyılın ilk dönemin ilk çeyreğinde Arap Baharı ile ortaya çıkan iç savaşlar sonucu artış gösteren ve global bir probleme dönüşen göç sorununa eserlerinde yer veren sanatçı, göç eden insanların yaşadığı acıya biçimleri mübalağalı bir şekilde kullanarak dikkat çekmiş, figür resminde insan, cisim vb. hususları resmederken derinlik etkisi meydana getirmek için yaygın bir şekilde kullanılan çizim tekniği olan rakursi denemelerinden yararlanmıştır (Üner, 2018, 20).

Köran’ın Türkiye’nin güney sınır komşusu Suriye’deki olaylar sonrası içten etkilendiği durumu ele aldığı Göç (Görsel 5) isimli çalışmasında, başta çocuk ve kadınlar olmak üzere milyonlarca insanın yaşadığı dram yansıtılmaya çalışılmıştır (Güngör, 2020, 1618). Sanatçı, görsel unsurların yorumlanmasında başvurduğu hareketliliği geleneksel stiliyle bütünleştirdiği yapıtında bireyi odak noktası haline getirmektedir. Bunun yanı sıra kadınları ön plana çıkararak evrensel bir sorun haline gelen göç olgusunun kadınlar üzerindeki yansımalarını da göstermeye çalışmaktadır. Bu da sanat yapıtında göç etmek durumunda kalan kadınların maruz kaldığı fiziksel ve duygusal güçlüklere ışık tutmaktadır.

3.2. Göçmen ve Göçmen Olmayan Sanatçıların Göç Fenomenine Yaklaşımları: Benzerlikler ve Farklılıklar

Sanatçıların göçle kurdukları subjektif veya gözlemci etkileşim bağlamında elde edilen bulgular, göçmen olmayan ve göçmen olan sanatçıların göç fenomenini ele alış biçimlerinde soyut ve anlatısal düzeyde belirgin farklılıklar olduğunu göstermektedir. Göçmen sanatçılar, bu süreci genel olarak kişisel deneyim, kalıcı olmama ve köklerinden uzaklaşma ekseninde ele almakta, çalışmalarında içsel ve tecrübe kaynaklı bir ifadelendirme geliştirmektedir. Bu bakış açısı, göçün kişisel varoluş üzerindeki dönüştürücü neticelerini görünür hale getirmektedir.

Görsel 3. Ai Weiwei, Yolculuk yasası, 2017

Çinli sanatçı ve aktivist Ai Weiwei (1957-…), Çin'in kuzeyindeki çalışma kampında bir süre sürgünde bulunan ailesiyle yaşaması ve sonrasında yurt dışına çıkmasından dolayı göç hareketliliğini tecrübe etmiş bir sanatçıdır. "Gençliğimden beri toplumdan insanlık dışı muamele gördüm. Sonsuz adaletsizlik gibi hissettiren bir deneyim yaşadığımı hatırlıyorum. Bu gibi durumlarda saklanacak bir yer ve kaçmanın bir yolu yoktur. Hayatınızın bir duvara karşı olduğunu veya hayatın kendisinin tamamen sönmenin eşiğinde, sönen bir ışık olduğunu hissediyorsunuz" sözleri ile (Weiwei, 2018) maruz kaldığı baskıyı ve hissettiği hüznü ortaya koyan sanatçı, heykel, enstalasyon, fotoğraf, heykel ve performans sanatı vasıtasıyla göç olgusunun toplumsal psikolojik yönüne sanatsal çalışmalarında yer vermiştir.

Son yıllarda farklı nedenlerle ortaya çıkan göç olgusu ve buna bağlı olarak göçmen veya mülteci problemlerini öne çıkaran (Avcı ve Uslu, 2019; Seyithan, 2017), ziyaret ettiği mülteci kamplarında yaşayanlarla alakalı yapıtlara ağırlık veren sanatçının Avustralya'nın Sidney şehrindeki bienalde yer alan Yolculuk Yasası isimli (Görsel 3) enstalasyon yapıtıyla mesajını insanlara doğrudan duyurmaya ve bu insanların yaşadıklarına dikkat çekmeye çalışmıştır. Altmış metre uzunluğa sahip bir botta kendi tasarımı olan ve yüzleri var olmayan 258 göç eden kişiyi, sergi salonunun tavanından aşağıya zincirle sarkıtılan botla bütünleştiren sanatçı, lastik botta bulunanların giysilerini özgün bir tasarımla yansıtarak çalışmasını enstalasyon sanatıyla ortaya koymuştur. Çalışmada, boyutu fazla büyük olmayan botlarda yüzlerce insanın daha iyi bir yaşam hayaliyle çıktıkları yolculukta yaşadıklarına bağlı olarak hissettikleri psikolojik sarsıntılar toplumlara aktarılmaya çalışılmıştır. Havadan asılı olan bot ve içerisinde bulunan heykellerde renk olarak siyahın tercih edilmesi, göçün insanlarda hissettirdiği karamsarlığın psiko-sosyal yönüne dikkat çekmeyi amaçladığı düşünülmektedir.

Göçmen olmayan sanatçılar ise göç olgusunu genel olarak global boyutta insani, siyasi ve mekanla alakalı bir problem olarak değerlendirmekte, anlatılarını yapısal eşitsizlikler ve kolektif deneyimler üzerinden oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Sadece bir yer değiştirme hali olarak değerlendirilemeyecek olan göç hareketliliğinde başta çocuklar ve kadınlar olmak üzere vatanlarından ayrılmak durumunda kalan insanların katlanmak durumunda kaldıkları duygusal, ekonomik, fiziksel zorluklar, izleyicilerin duygu ve düşüncelerini etkileyecek şekilde abartılı olarak eserlere yansıtıldığı görülmektedir.

3.3. Sanatsal Çalışmalarda Göçün Birey, Grup ve Toplumsal Yapı Üzerindeki Yansımalarının Ele Alınışı

Bu başlık altında, göçün kişisel kimlik, topluluk ilişkileri ve toplumsal yapı üzerindeki yansımalarını görünür hale getiren çalışmalar bulunmaktadır. Ele alınan eserler, göç fenomeninin bireysel, grupsal ve toplumsal seviyelerde oluşturduğu yansımaları çok boyutlu bir temsil alanı üzerinden ele almaktadır.

Görsel 6. Şükran Moral, Çaresizlik, Light From the Middle East: New Photography, 2003.

Toplumsal olaylara video, performans, enstalasyon, fotoğraf vb. yöntemlerle çalışmalarında yer veren Türk sanatçı Şükran Moral (1962-…), eserlerinde kadınları ve sanatsal çalışmalarda gerektiği ölçüde yer verilmeyen toplulukları görünür yapmaya çalışmıştır. Türkiye'nin önemli performans sanatçıları arasında yer alan Moral, göçmenlik, ötekileştirme ve kimlik temalarını eserlerinde işlemiştir.

Sanatçının Çaresizlik (Görsel 6) isimli video çalışmasında, yaşamlarını sığınmacı olarak sürdürmek durumunda kalan insanların karşılaştıkları umutsuzluk ve güçlüklerin aktarılmasında simgeler ve mecazlardan yararlanılmıştır. Bu kıyaslama, şarkı söyleyen kişiler ve farklı renkteki kuşlarla betimlenmektedir. Teknede bulunan kişiler, göç edenlerin maruz kaldığı şiddetli yolculuğu simgelemektedir. Göç hareketliliğini yüzyılın acısı olarak vasıflandıran sanatçı, göç eden insanların yaşadıkları dramı ve engellere dikkati çekmektedir. Kanatları kırık olan kuşlar ise göç yolculuğuna çıkan insanların karşılaştıkları meşakkatlere ve önlemelere karşın besledikleri olumlu duyguları aksettirmektedir. Kuş mecazı, sığınmacıların yolculukları sırasında hissettikleri biçareliği, güçlükler karşısındaki dayanıklılığı, geleceği dair ümidi ve tecrübelerini simgelemektedir. Göçmen kuşlar mecazı, kapanda sıkışan kuşların hali üzerinden göç edenlerin hissettiği sıkıntılı hali anlatmaktadır.

Ai Weiwei'nin Yolculuk Yasası, göç hareketliliğine katılan büyük toplulukların temsilleştirilmesiyle göç olgusunun toplumsal yapıdaki dönüştürücü gücünü vurgulamakta, insanların isimsizleşmesi ve kitlesel davranışın meydana getirdiği belirsizlik durumunu yansıtmaktadır.

Temür Köran'ın Göç adlı eseri, kişisel figürlerden hareketle sosyal hafızaya odaklanarak, göçün toplumsal dağarcık ve kültürel devamlılık üzerindeki yansımalarını ön plana çıkarmaktadır. Bu yapıtlar, göç olgusunun fiziksel yer değiştirme hareketliliğinin yanı sıra toplumsal dokuyu tekrardan şekillendiren bir süreç olduğunu göstermektedir.

3.4. Göçün Psikolojik Yansımalarının Sanatsal Temsili

Göçün insanlarda oluşturduğu duygusal yansımaları ve ruhsal kırılmaların öne çıktığı eserler, göç vakasının psikolojik boyutunun sanatsal temsillerde merkezi konumda olduğunu göstermektedir. Göçle birlikte ortaya çıkan yabancılaşma, kayıp duyguları, travma ve belirsizlik sanatçıların görsel anlatım performanslarında belirgin şekilde hissedilmektedir.

Görsel 4. Bruno Catalano, Gezginler (Les Voyageurs), 2013

Ülkesi Fas'tan ayrıldıktan sonra Fransa'nın Marsilya şehrine yerleşen bir ailenin üçüncü çocuğu olan Bruno Catalano (1960-…), memleketini terk etmek durumunda kalmış göçmen bir sanatçıdır. Sanatçı, göç tecrübesinin de etkisiyle vatanından ve hatıralarından ayrılmanın insan hayatındaki yansımalarını sanat aracılığıyla ortaya koymaktadır.

Catalano, Gezginler serisindeki eserlerde (Görsel 4) yer alan eksik vücut bölümleri ile farklı bir ülkede göçmen veya mülteci olarak yeni hayatlarına adapte olmaya çalışanların ömürlerinin geri kalan bölümünde tamamlanması mümkün olmayan boşluklarını simgeleştirmektedir. Heykellerde var olan açıklıklar, ülkelerinden ayrılan insanların göç ettikleri memleketlere noksan bir şekilde varmalarını, iç dünyalarında oluşan boşluğu ve bireylerin hayatlarındaki narinliği yansıtmaktadır. Sanatçının yapıtlarının büyük bölümünde yüz görünümlerindeki matlık yabancı olma hissiyatından kaynaklı ait olamama halini ön plana çıkarmakta, böylelikle göç hareketliliğine yönelik sosyal yaklaşımın yansımasını aktarmaktadır (Bozkurt, 2016). Eserlerdeki bedenlerde yer alan eksiklikler, göç hakikatiyle alakalı olarak insanların görüşlerinde tamamlanması gereken yoksunlukları, göçmen, sığınmacı, mülteci olgularına dair değerlendirmeleri simgelemektedir. Bundan dolayı sanatçının yapıtlarında göç olgusuna, bu yolculuğa çıkan insanların yaşanmışlıklarının yanı sıra göç hareketliliğine maruz kalan yerlerdeki siyasi, kültürel, sosyal ve hukuki durum yönünden de yaklaşılmaktadır. Öte taraftan göç olgusu, göç eden kişilerin sosyal dokudaki uyumluluğu bakımından değerlendirildiğinde sanatçının çalışmaları sosyo-mekânsal bir ötekileştirmeye dikkat çekmektedir.

3.5. Göç Olgusunun Temsilinde Kullanılan Kavramsal ve Görsel Ögeler

Bu başlık altında göç olgusunun sanatsal temsillerinde yararlanılan simgesel, metaforik ve görsel anlatım ögeleri ele alınmıştır. Göç, güçlü görsel unsurlar ve kavramsal yapı üzerinden eserlerde temsilleştirilmektedir. Yol, boşluk, karanlık, sınır, valiz, parçalanma vb. imgeler, ana metaforik araçlar olarak öne çıkmaktadır.

Görsel 7. Kezban Arca Batıbeki, Gece, T.Ü.K.T. 2019

Dünyadaki objektif yaşamda var olan hakikatleri iç dünyası ile bütünleyerek fotoğraf, kolaj, yağlı boya, karışık teknik vb. yöntemlerden yararlanarak eserlerini üreten göçten etkilenen Türk sanatçı Kezban Arca Batıbeki'nin (1956-…) sanatsal uygulamaları, kurgu ve kolaj esaslı görsel bir üsluba sahiptir. Sanatçı eserlerinde fotoğraf, grafik ve sinema fiksiyonu ögelerini bir arada kullanarak çok boyutlu yapıtlar meydana getirir. Çalışmalarında göç hareketliliği, savaş, aidiyet, zorluk, kültürel hafıza gibi konular öne çıkmakta, sosyal ve siyasi sorunlar ile popüler kültüre dair imgeler eleştirel bir bakış açısıyla tekrardan değerlendirilmektedir.

Seyahatleri sonucu biriktirdiği eşyalardan sanatsal çalışmalarında yararlanan sanatçı, çalışmalarında yer verdiği güçlü sanat anlatımıyla sanatseverlere farklı yaşamların ve hikayelerin kapısını aralamaktadır (Uzunoğlu, 2019).

Sanatçının Vaad Edilmemiş Topraklar serisinde bulunan üretimleri, göç hareketliliğine örnek teşkil etmesi yönü ile dikkat çekmektedir. Batıbeki'nin çalışmaları (Görsel 7) plastik bakımdan değerlendirildiğinde renksiz bir bakış açısının olma durumu kendini göstermektedir. Sanatçılar, hayatın olağan akışında renkli bir yapıya sahip olan tabiattan ilham alırken Batıbeki'nin tual üzerine kolaj tekniğinden yararlandığı Gece (Görsel 7) isimli çalışmasında, çağdaş sanatta göç hareketliliği ve memleketinden ayrılma tecrübesinin mekânsal yansımasını merkeze alan bir görsel anlatım sunulmaktadır. Çalışmada ön planda bulunan çadırların yer aldığı kamp alanı, yaşanan savaşlara bağlı olarak gerçekleşen göçler sonucu oluşan sığınmacı kamplarını temsilleştirmektedir. Çadırların düzenli ve yoğun bir şekilde konumlandırılması, göç sürecinin toplumsal boyutuna ve kalıcı olmayan barınma yerlerinin iç içe geçmişliğine görsel yardımıyla dikkati çekmektedir.

Resmin odak noktasında bulunan ateş figürü, göç yolculuğunu yaşamış olan insanların belirli bir süre için kurulan alanlarda oluşturdukları birlikte yaşama pratiklerini ve dayanışma davranışlarını sembolize etmektedir. Ateş, insanoğlunun yaşamında topluluk, emniyet ve hayatı sürdürebilmeyle ilişkilendirilen ana bir öge olarak değerlendirilebilir. Bu yönüyle ateş, göç eden kişiler arasında oluşan sosyal etkileşimi temsil eden simgesel bir odak noktası oluşturmaktadır.

Çalışmanın arka planında bulunan pastoral tabiat görüntüsü ise göç eden insanların çıktıkları yolculuktan dolayı arkalarında bırakmak durumunda kaldıkları mekânsal mensubiyeti ve memleket kavramını çağrıştıran bir yer olarak değerlendirilebilir. Eser böylelikle, göç hareketliliğini bir yerden başka bir yere gitmeyi içeren fiziksel bir süreç olarak değerlendirmenin yanı sıra göç öncesi yaşanılan yerle bağın kopması, hafıza ve göç edilen ülkede maruz kalınan kimliğe dair değişim kapsamında ele alınan çok yönlü bir anlatı sunmaktadır.

Bruno Catalano'nun Gezginler serisi, azalma, bedensel boşluk ve yolculuk süreci mecazı, göç hareketliliğinin kavramsal sunumuna kuvvetli bir görsel üslup kazandırmaktadır.

Tammam Azzam'ın Özgürlük Graffiti çalışması ise sanat tarihine dair izlenimlerin hali hazırda var olan göç ve yıkım bağlamında tekrardan oluşturması yoluyla, kavramsal naklin eleştirel bir örneğini sunmaktadır. Bu çeşitlilik, göç fenomeninin sanatsal temsilde kavramsal stratejiler ve çoklu estetik aracılığıyla incelendiğini göstermektedir.

4. SONUÇ

Araştırmanın bulgularından hareketle, insanlık tarihinde uzun bir geçmişe dayanan, içerisinde bulunduğumuz yüzyılda ise artan yoğunluğu ile ön plana çıkan göç olgusuna dair acıların sanatın diliyle aktarılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu bağlamda; göç olgusunun sanat alanında coğrafi bir hareketlilik ve yer değiştirme süreci olarak yer almasının yanı sıra; ötekileştirme, kimlik karmaşası, şoklar, geleceğe dair ümitler gibi sosyo-psikolojik ölçütler üzerinden temsilleştirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte; sanatçıların yapıtlarını ortaya koyma aşamalarında göç deneyiminin önemli bir role sahip olduğu anlaşılmaktadır. Daha açık bir ifade ile; özellikle göç etmek durumunda kalan sanatçılar, bu hareketliliği bireysel bellek, bir yere ait olma duygusunun kaybı ve yeni bir kimlik edinme arayışı üzerinden yorumlamakta, resimlerinde şahitlik özelliğini barındıran etkili anlatımlar geliştirmektedir. Bu sanatçılar için göç tecrübesinin, tematik bir konu olmanın yanı sıra sanatsal faaliyetleri biçimlendiren ana bir tecrübe alanı olduğu sonucuna varılmıştır.

Göçmen ve göçmen olmayan sanatçıların göç hareketliliğine yönelik bakış açılarında önemli farklılıkların bulunduğu anlaşılmaktadır. Göç olgusunu tecrübe etmiş olan sanatçılar, bu duruma sarsıntı, kişisel hafıza ve vatanından ayrılma hissiyatı üzerinden yaklaşırken, göç tecrübesi bulunmayan sanatçılar ise bu hareketliliği daha kapsamlı bir bakış açısıyla ele alarak ülkelerin büyük bölümünü etkileyen insani bir kriz, siyasi problem ve toplumsal eşitsizlik sorunu bağlamında değerlendirmektedir. Bunun yanı sıra göçmen ve göçmen olmayan sanatçıların yapıtlarında geleceğin belirsiz olması, kimlik, mensubiyet ve sınır gibi hususların ortak temalar olarak ön planda yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Göç fenomeninin sanatsal yapıtlarda sadece kişisel bir tecrübe olarak değil, toplumsal yapı ve kültürel dokuda da dönüşüme neden olan bir aşama olarak temsilleştirildiği anlaşılmaktadır. Ele alınan yapıtlarda göçün insanların kimliğe dair değerlendirmelerinde oluşturduğu dönüşümler, toplumsal bellek ve topluluk etkileşimiyle beraber incelendiği görülmektedir. Bu kapsamda yapılan eserlerin, göç olgusunun toplumsal yapıda oluşturduğu değişimlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan bir anlatım mecrası görevini yerine getirdiği sonucuna varılmıştır.

Göç fenomenine dair psikolojik yansımaların, çağdaş sanat yapıtlarında temsilleştirme bağlamında önemli bir alana sahip olduğu görülmektedir. Mensubiyet kaybı, yabancılaşma, psikolojik sarsıntı, meçhullük ve yalnız kalma gibi duygusal vaziyetler, yüzü olmayan figür, parçalanmış beden, aydınlık olmayan mekânsal kurgular ya da boşluk metaforu gibi simgesel görsel anlatım şekillerinden yararlanıldığı anlaşılmaktadır. Bu durumun sanatın göç tecrübesine dair duygusal ve insani yönleri görünür hale getirme gücünü gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Göçe dair hususların yansıtılmasında, birçok görsel ve kavramsal unsurun kullanıldığı anlaşılmaktadır. Göç tecrübesinin sembolik olarak ifade edilmesinde sınır, boşluk, kamp alanları, yolculuk, valiz, parçalanma ve geçici barınma mekanları gibi semboller ana görsel öge olarak öne çıktığı görülmektedir. Resim, video, heykel, dijital müdahale ve enstalasyon gibi farklı sanat disiplinlerinden bir arada yararlanılması ise göçün çok boyutlu yapısının izleyiciye daha güçlü şekilde aktarılmasını sağlayan bir araç olduğu sonucuna varılmıştır.

4.1. Öneriler

4.1.1. Uygulamaya Yönelik Öneriler:

1. Bu araştırmanın bulgularından elde edilen verilerin göç konusu ile ilgili çalışma yapan devlet kurum ve kuruluşlarının alan/saha çalışmalarında değerlendirilmesi;
2. Araştırma verileri ile bağlantılı olarak görsel sanatlar alanının ve sanatçının göç olgusunun anlaşılmasına yönelik üstlenmiş olduğu rol bir panel, seminer, hizmet içi eğitim vb. ile konuyla bağlantılı sivil toplum kuruluşları, dernekler, sanat eğitimi veren kurum ve kuruluşlar, sanat dernekleri vb, ile paylaşılarak değerlendirilmesi önerilebilir.

4.1.2. İleri Araştırmalar Yönelik Öneriler:

1. Benzer bir araştırmanın göçmen kadın ve erkek sanatçıları kapsayacak şekilde ele alınması;
2. Başka bir çalışmada farklı coğrafyalardan yaşayan sanatçıların eserlerini ele alacak şekilde kültürlerarası ve/veya disiplinlerarası bir yaklaşımlarla karşılaştırmalı olarak incelenmesi;
3. Başka bir çalışmada göç kavramının karmaşıklığının ele alınmasında çağdaş sanatın rolünün ele alınarak değerlendirilmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA

Adam, A. (2015). *Toplumsal ve sosyal içerikli olayların sanatçı tarafından algılanışı ve sanat eserine yansıması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi üniversitesi, Eğitim bilimleri enstitüsü, Ankara.

Altınışık, Ç. ve Yıldırım, M. Ş. (2002). *Mülteci Haklarının Korunması*. Ankara: Ankara Barosu Yayınları.

Arslan, A. & Cantürk, E. (2022). *Toplumları etkileyen olayların sanata yansıması*. Ankara: Gece Kitaplığı.

Arslan, A. ve Kotan, K. S. (2021). Savaşın toplumsal etkileri bağlamında Suriye iç savaşı ve sanat. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 28, 75-97.

Atan, A. (2019). *Sanat ve Göç. Ahmet Atan*. http://ahmetatan.com/?p=73

Avcı, S. & Uslu, M. (2019). Ai Weiwei'nin muhalif sanatı. *Akdeniz Sanat*, 13(23), 19-29. https://dergipark.org.tr/tr/pub/akdenizsanat/issue/42925/519329

Aydemir, S. & Şahin, C. M. (2018). Zorunlu kitlesel göç olgusuna sosyolojik bir yaklaşım: Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar örneği. *Dini Araştırmalar*, 21(53), 121-148. https://dergipark.org.tr/tr/pub/da/issue/37519/421604

Aydoğdu, Ü. R., Karamustafaoğlu, O. & Bülbül, M. Ş. (2017). Akademik araştırmalarda araştırma yöntemleri ile örneklem ilişkisi: doğrulayıcı doküman analizi örneği. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Fakültesi Dergisi*, 30, 556-565.

Başar, S. (2006). Toplumsal değişim açısından Picasso'nun guernica, el greco'nun 5. mührün açılışı, goya'nın 3 mayıs katliamı, adlı resimlerinin incelenmesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara üniversitesi, Güzel sanatlar enstitüsü, İstanbul.

Bozkurt, B. Z. (2016). *Bruno catalano'nun gezginleri: Les voyageurs*. https://gaiadergi.com/bruno-catalanonun-gezginleri-les-voyageurs/

Castles, S. & Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı*. (Çev.: Bülent Uğur Bal, İbrahim Akbulut). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2018). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* (5th ed.). Sage Publications.

Çağlayan, S. (2006). Göç kuramları, göç ve göçmen ilişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 67-91.

Çelebi, C. (2020). Göçün öteki yüzü, Türkiye çağdaş sanatında göç olgusu. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 400-407.

Çeber, T. (2018). Plastik sanatlardaki üretimlerde ele alınış biçimiyle göç olgusu. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 22, 97-109.

Davis, L. (2016). Confronting crisis: An ınterview with syrian artists Tammam Azzam, Sara Shamma & Kevork Mourad. *Art21 Magazine*. https://magazine.art21.org/2016/01/21/confronting-crisis-an-interview-with-syrian-artists-tammam-azzam-sara-shamma-kevork-mourad/

Demos, T. J. (2013). *The migrant image: the art and politics of documentary during global crisis*. London: Duke University Press.

Deniz, O. (2009). *Uluslararası Göçler ve Türkiye'ye Yansıması*. (1. Baskı). İstanbul: Çantay Kitabevi

Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2018). *The SAGE Handbook of Qualitative Research* (5th ed.). Sage Publications.

Derrida, J. & Dufourmantelle, A. (2020). *Davet: Konukseverlik üstüne, Dufourmantelle Derrida'yı konukseverliğin sorumluluğunu almaya davet ediyor*. (A. Sümer, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Doğan, V. (2008). *Türk Vatandaşlık Hukuku*. (8. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.

Ersoy, A. (2004). *500 Türk sanatçısı plastik sanatlar*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi ve Ticaret A.Ş.

Göç, (2025). *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*, https://sozluk.gov.tr/

Göktürk, A. ve Kaygalak, S. (1999). Göç ve kentleşme, Ü. Onat, A. Altay (Yay. Haz.). *Sosyal Hizmet Sempozyumu'99- Bölgesel Kalkınma Sürecinde Sosyal Hizmet,* Ankara: TC. Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını.

Güllüpınar, F. (2012), Göç olgusunun ekonomi-politiği ve uluslararası göç kuramları üzerine bir değerlendirme. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 53-85.

Günaydın, G. (2020). Tammam Azzam-Bunlar da var. https://kontrastdergi.com/gulser-gunaydin-bunlar-da-var-tammam-azzam-54-sayi/

Güngör, T. (2020). Çağdaş Türk resim sanatında göç olgusu: Mehmet Başbuğ özelinde bakmak. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3),1608-1626. https://dergipark.org.tr/tr/pub/mjss/issue/56124/681050.

Lecaj, F. (2019). Küreselleşme, göç ve kadın. *Uluslararası Beşerî ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, 3(1), 49-58. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ihssr/issue/41992/548830.

Karaçalı, H. (2016). Göçün sanatsal yaratım sürecine etkisi: Shırın Neshat. *Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi*, 7, 224-234. https://www.mtddergisi.com/index.php?sayfa=dergiayrinti&baslik=gocun-sanatsal-yaratim surecine-etkisi-shirin-neshat&no=108

Karasar, N. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (30. Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Kazanç, Ü. (2020). Temür Köran: Göç. *Unlimitedrag.* https://www.unlimitedrag.com/post/temur-koran-goc.

Koçak, Y. & Terzi, E. (2012). Türkiye'de göç olgusu, göç edenlerin kentlere olan etkileri ve çözüm önerileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 3(3), 163-184.

Küçükşen Öner, F. (2016). Çağdaş Türk resim sanatında göç teması: Ramiz Aydın örneği. A. Tilbe & S. Bosnalı (Edt.). *Göç Üzerine Yazın ve Kültür İncelemeleri* içinde, s. 41-54. London: Transnational Press.

Mardani, A. & Rahmani, A. (2021). Göç kavramı ve modern ressamların çalışmalarına yansıması (Örnek olay: 20. yüzyılda orta doğu'dan seçilmiş ressamlar). *Sanat Dergisi*, 37, 140-153.

Özcan, M. (2005). *Avrupa Birliği Sığınma Hakkı*. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu

Seyithan, B. (2017). *Çağdaş sanat bağlamında göç ve mültecilik*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Mardin Artuklu üniversitesi, Sosyal bilimler enstitüsü, Mardin.

Tekeli, İ. & Erder, L. (1978), *İç Göçler*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Urk, M. (2010). *Göç Olgusu Bağlamında Mülteciler, Sığınmacılar ve İnsan Hakları*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uzunoğlu, M. (2019). Yapıbozumcu çağdaş sanat pratikleri. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 21, 21-31.

Ünal, S. (2014), Türkiye'nin beklenmedik konukları: Öteki bağlamında yabancı göçmen ve mülteci deneyimi. *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, *6*(3), 66-89.

Üner, Ö. (2018). Sanat eserleriyle göçlere tanıklık / Witnessing migrations through artworks. *Göç Sempozyumu 2018*, Kazakistan. https://www.academia.edu/40027587/Sanat_Eserleriyle_G%C3%B6%C3%A7lere_Tan%C4%B1kl%C4%B1k_Witnessing_Migrations_Through_Artworks.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021), Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.

Weiwei, A. (2018). *The refugee crisis isn't avout refugess. It's about us*. https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/feb/02/refugee-crisis-human-flow-ai-weiwei-china

Görsel Kaynakları

Görsel 1. https://www.arttablo.com/kanvas-tablolar/klasik-sanat-eserleri/gustav-klimt-kiss-opucuk-bas-yapit-klasik-sanat-kanvas-tablo/9860 (Erişim Tarihi: 16.12.2025)

Görsel 2. https://kontrastdergi.com/gulser-gunaydin-bunlar-da-var-tammam-azzam-54-sayi/ (Erişim Tarihi: 16.12.2025)

Görsel 3. https://bantmag.com/ai-weiweinin-multeci-kampi-temali-yeni-sergisinden-ilk-goruntuler/ (Erişim Tarihi: 08.12.2025)

Görsel 4. https://www.artupon.com/blog/bruno-catalano/ (Erişim Tarihi: 03.01.2026)

Görsel 5. https://www.unlimitedrag.com/post/temur-koran-goc (Erişim Tarihi: 23.12.2025)

Görsel 6. https://www.milliyetsanat.com/yazar-detay/ozge-yilmaz/sukran-moral-victoria-and-albert-museum-da-/581 (Erişim Tarihi: 11.12.2025)

Görsel 7. https://www.samdan.com.tr/kezban-arca-batibeki-sanat-kariyerimde-yeni-bir-sayfa-actim-h (Erişim Tarihi: 08.01.2026)

Araştırma Makalesi / Research Article

Çağdaş Sanatta Göçe Dair Temsiller

Representations of Migration in Contemporary Art

Pınar URTEKİN ALPSOY & Bülent SALDERAY

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.455

Geliş/Received: 25/02/2026	Kabul/Accepted: 13/05/2026

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The concept of migration is defined as the movement of people from their place of residence to a different place, either voluntarily or involuntarily, on a permanent basis or for a specific period of time. While initially involving a physical change of location, the phenomenon of migration also has significant effects on the lives of communities, groups, and individuals in terms of its causes and consequences (Atan, 2019; Güllüpınar, 2012; Koçak ve Terzi, 2012; Tekeli ve Erder, 1978). Migration has positive and negative effects on cultural, political, religious, social, economic, and other areas, and is also significant in the field of art (Göktürk ve Kaygalak, 1999; Mardani ve Armani, 2021). Artists affected by the reflections of migration reflect in their works the positive and negative reflections experienced during and after the migration process, the struggle to start a new life in a different country, the conflicts between migrants and those exposed to migration, economic problems, othering, etc.

Methods

This study is a descriptive study within the field of qualitative research. Qualitative research is a research method that aims to examine and evaluate social phenomena and the experiences individuals gain throughout their lives from various perspectives within their own contexts. In this approach, the primary objective of the research is to determine how people interpret their experiences related to the events they encounter and to reveal the multifaceted nature of the issues under consideration. Qualitative research aims to analyze the subject of the study comprehensively by utilizing various data sources such as document review, observation, visual materials, and interviews. In this regard, qualitative research is interpreted as a context-based and interpretive research approach, particularly in the analysis of social and cultural phenomena (Creswell & Creswell, 2018; Denzin & Lincoln, 2018; Yıldırım & Şimşek, 2021).

Descriptive research is a type of research that aims to explain and systematically describe the current characteristics of a problem or case under study. In this research approach, the goal is to reflect and explain the existing situation as it is, rather than attempting to intervene in or alter the case. Descriptive research prioritizes identifying the situation related to the subject of study and analyzing its various aspects (Karasar, 2016; Creswell & Creswell, 2018). In qualitative research, descriptive studies are particularly used to evaluate social and cultural phenomena. In such studies, the researcher aims to convey the essential characteristics and contextual connections of the phenomenon by organizing the collected data within specific thematic frameworks (Yıldırım & Şimşek, 2021).

In this study, document analysis was used as the data collection method. Document analysis is a research technique that involves the systematic examination of written and visual materials related to the study topic (Bowen, 2009).

Results and Discussion

In this research, the symbols of migration mobility within contemporary art practices were evaluated within the scope of a qualitative research approach and descriptive method. In the literature review and subsequent visual analysis process, the works of artists who have experienced the journey of migration and artists who have witnessed this process were examined comparatively. The findings of the study reveal that the phenomenon of migration is represented in the field of art not only as a process of geographical mobility and relocation but also through socio-psychological criteria such as othering, identity confusion, shocks, hopes for the future, etc.

The study shows that there are significant differences between the ways in which non-migrant and migrant artists approach the issue of migration. The works of artists who have personally experienced the journey of migration directly and powerfully convey their personal experiences, emotional breakdowns, and testimonies about other migrants encountered during this process. Artists who have not experienced migration, on the other hand, address migration in their works as a human crisis and social problem evaluated on a global scale. This distinction demonstrates that individual experience is decisive in the artist's production process and clarifies the sub-problems of the research.

In this context, unlike publications in the field of art that address migration, this research makes a unique contribution to the literature by comparing the productions of migrant and non-migrant artists with a similar analytical perspective. Analyses of the narratives, visual representations, and practices adopted by artists from various countries regarding the phenomenon of migration reveal that this phenomenon increases the visibility of representations between personal experience and universal memory and has evolved into a critical discourse addressed in different ways in works of art. In this respect, the study fills an important gap in the field by reinforcing the influential position of the artist's individual experiences on representational practices.

The use of art styles such as painting, video, sculpture, digital intervention, installation, etc. in the analyzed works has ensured that the structure of migration, with its different layers, is presented effectively. Visual elements such as faceless figures, fragmented bodies, metaphors of emptiness, representations of living spaces, etc., stand out as narrative forms that show the social and psychological reflections of migration mobility on people. This demonstrates that art has a function of creating social awareness rather than evaluating the issue of migration as an aesthetic problem.

In conclusion, the use of qualitative methods and the examination of a limited number of works in this study, which reveals that the phenomenon of migration in contemporary art is not merely a documented or depicted field, but also an area of expression reflecting the dramas, inequalities, and situations of people in the migration process, limits the generalizability of the findings. The study has enabled a holistic approach to the relationship between art and migration, using examples from various countries and disciplines. It is believed that future studies conducted with more general sample groups and interdisciplinary approaches will contribute to practical and theoretical discussions related to representations of migration in contemporary art.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

Osmanlı Devleti'nde Sefer Lojistiğinin Bir Unsuru Olarak Nüzûl ve Sürsat Uygulamaları

Nüzûl and Sürsat Practices as Elements of Campaign Logistics in the Ottoman Empire

Lütfi BUDAK[1] **& Çiğdem BUDAK**[2]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.454

Geliş/Received: 25/02/2026	Kabul/Accepted: 18/05/2026

Öz

Osmanlı askeri teşkilatının sürekliliği ve seferlerin başarısı, büyük ölçüde etkin bir lojistik organizasyonun varlığına bağlıydı. Bu bağlamda nüzûl ve sürsat uygulamaları, klasik dönem Osmanlı sefer lojistiğinin temel unsurları arasında yer almıştır. Nüzûl, savaş zamanlarında ordu güzergâhı üzerindeki kazalardan aynî olarak talep edilen zahire yükümlülüğünü ifade ederken; sürsat ise belirlenen narh üzerinden askerî birliklere yiyecek, yem ve diğer ihtiyaç maddelerinin teminini öngören bir tedarik mekanizmasıdır. Her iki uygulama da merkezi otoritenin taşra üzerindeki denetimini güçlendiren, aynı zamanda ordunun iaşe ve ikmal sürekliliğini sağlayan mali-idari araçlar olarak işlev görmüştür. Bu çalışma, nüzûl ve sürsat mükellefiyetlerinin hukuki dayanaklarını, uygulama biçimlerini ve zaman içerisinde geçirdiği dönüşümü incelemeyi amaçlamaktadır. Özellikle olağanüstü dönem vergileri ile aynî yükümlülükler arasındaki ilişki ele alınarak, söz konusu uygulamaların reaya üzerindeki ekonomik ve sosyal etkileri değerlendirilmektedir. Ayrıca 18. yüzyıldan itibaren artan sefer maliyetleri ve nakdîleşme eğiliminin, nüzûl ve sürsatın tahsil ve icra biçimlerinde meydana getirdiği değişimler analiz edilmektedir. Özellikle arşiv belgeleri ışığında yapılan bu değerlendirme, nüzûl ve sürsatın yalnızca askerî iaşe yöntemleri değil, aynı zamanda Osmanlı maliyesinin kriz dönemlerinde başvurduğu esnek finansman araçları olduğunu ortaya koymaktadır. Böylece çalışma, Osmanlı sefer lojistiğinin mali ve toplumsal boyutlarını bütüncül bir çerçevede ele alarak alana katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Devleti, Sefer Lojistiği, Nüzûl, Sürsat, Askerî İaşe*

Abstract

The continuity of the Ottoman military organization and the success of its campaigns largely depended on the existence of an effective logistical system. In this context, the practices of nüzûl and sürsat constituted two fundamental components of classical Ottoman campaign logistics. Nüzûl referred to the in-kind requisition of grain and provisions from districts located along the army's route during wartime,

[1] **Sorumlu Yazar/Corresponding Author,** Asst. Prof., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Aydın-Türkiye E-mail: lbudak@adu.edu.tr

[2] Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Köşk Meslek Yüksek Okulu, Köşk/Aydın-Türkiye E-mail: cigdem.budak@adu.edu.tr

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Budak, L. & Budak, Ç. (2026). Osmanlı Devleti'nde Sefer Lojistiğinin Bir Unsuru Olarak Nüzûl ve Sürsat Uygulamaları. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 10(3), 1609-1629.

whereas sürsat denoted a supply mechanism through which foodstuffs, fodder, and other essential goods were procured for military units at officially determined prices. Both practices functioned as fiscal-administrative instruments that not only ensured the continuity of provisioning and supply for the army but also reinforced central authority over the provinces. This study aims to examine the legal foundations, modes of implementation, and historical transformation of nüzûl and sürsat obligations. In particular, it explores the relationship between extraordinary wartime taxation and in-kind liabilities, while assessing the economic and social impact of these practices on the reaya. Furthermore, the study analyzes the changes in the collection and execution of these obligations in light of rising campaign costs and the increasing monetization trends from the seventeenth century onward. Based on archival documents and relevant scholarship, this evaluation demonstrates that nüzûl and sürsat were not merely methods of military provisioning but also flexible fiscal instruments employed by the Ottoman treasury during periods of financial strain. Accordingly, the study seeks to contribute to the field by addressing the fiscal and social dimensions of Ottoman campaign logistics within a comprehensive analytical framework.

Keywords: *Ottoman Empire, campaign logistics, nüzûl, sürsat, military provisioning*

1. GİRİŞ

Tarih sahnesine çıktığı andan itibaren askerî faaliyetlerini kesintisiz biçimde sürdüren, gaza ve cihad anlayışı doğrultusunda hareket eden Osmanlı Devleti, yüzyıllar boyunca edindiği tecrübe sayesinde iaşe ve ikmal alanlarında önemli bir birikim oluşturmuştur (İşbilir, 2002). Bu noktada tarih boyunca gücünü ordusundan ve bu ordunun savaşlarda sergilediği performanstan alan devlet, varlığının ve gücünün sürekliliğini sağlayabilmek için yapacağı mücadelelerde ordusunu seferlere en iyi şekilde hazır hale getirmiştir (Yüksel, 2005).

Söz konusu çerçevede Osmanlı Devleti, sınır komşularıyla yürüttüğü savaşlar sırasında, ordusunun gerek sınır bölgelerinde gerekse düşman topraklarında gerçekleştirdiği askerî faaliyetlerini etkin biçimde sürdürebilmesi için silah, cephane, erzak, yem ve mali kaynakların teminine ve bu unsurların ihtiyaç duyulan noktalara süratle sevk edilmesine büyük önem vermiştir. Günümüzde "lojistik" kavramı ile ifade edilen ve sefer öncesi ile sefer süresince yürütülen bu faaliyetler, Osmanlı terminolojisinde "iaşe" ve "ikmal" kavramlarıyla karşılık bulmaktadır (İşbilir, 1996).

Osmanlı ordusuna gerekli iaşe/ikmalin toplanması için devlet, tarih boyunca farklı yöntemler uygulamıştır. Bunlarda en çok kullanılan ikisi ise "avarız-ı divaniyye" ve "tekalif-i örfiyye" adıyla da anılan ve zirai mahsullerin üretim ve dağıtımını izleyebilmek için oluşturulan devlet mekanizmasıdır (Sevinç, 2010). Osmanlı belgelerinde "avârız-ı divâniyye" ve "tekâlif-i örfiyye" olarak da adlandırılan bu vergiler, kapsamı geniş ve oldukça çeşitli yükümlülükleri içermektedir. Bu çerçevede, askerî birliklerin geçiş güzergâhları üzerinde kurulan menzil noktalarına belirlenen tür ve miktarlarda zahire satılması, ordunun ihtiyaç duyduğu savaş malzemeleri ile arpa ve saman gibi temel ikmal unsurlarının temin edilmesi ve nakledilmesi bu vergiler kapsamında yer almaktaydı. Ayrıca gerekli görüldüğünde amele, araba ve yük hayvanı sağlanması; "kürekçi", "azap", "cerahor" ve "kavas" gibi adlar altında orduya yardımcı sınıfların temin edilmesi; "hisar inşası" ile "avârız akçesi" ya da "avârız bedeli" olarak nakdî katkı yoluyla sefer masraflarına iştirak edilmesi de avârız vergilerinin başlıca unsurları arasında bulunmaktaydı. Buna göre sefer durumunda ordu iaşesi için gerekli maddelerin temini avârız mükellefiyeti dâhilinde geliştirilen "nüzûl" ve "sürsat" yöntemleriyle karşılanmıştır.

Osmanlı sefer lojistiği ve buna bağlı iaşe-ikmal mekanizmaları üzerine yapılan çalışmalar, genel olarak üç ana eksen etrafında şekillenmiştir. İlk grup çalışmalar, Osmanlı askerî ve idarî yapısını bütüncül bir çerçevede ele alarak, iaşe ve ikmal meselelerini devletin mali ve kurumsal kapasitesi bağlamında değerlendirmiştir. Bu yaklaşımda, özellikle Halil İnalcık gibi araştırmacıların öncülüğünde geliştirilen perspektif, Osmanlı devlet yapısının merkez-taşra ilişkileri üzerinden işleyişine odaklanmakta; sefer organizasyonunu ise bu yapının bir uzantısı olarak ele almaktadır.

İkinci grup çalışmalar, erken modern dönemde savaşların ölçek ve nitelik bakımından geçirdiği dönüşümler çerçevesinde Osmanlı askerî organizasyonunu incelemiş; özellikle uzun mesafeli seferlerin planlanması, menzil sistemi ve lojistik altyapının işleyişi üzerinde durmuştur. Bu çerçevede Rhoads Murphey ve Virginia H. Aksan gibi araştırmacıların çalışmaları, Osmanlı ordusunun hareket kabiliyeti ile lojistik organizasyon arasındaki ilişkiyi ortaya koyması bakımından dikkat çekmektedir.

Üçüncü grup ise daha ziyade iktisat tarihi perspektifinden hareketle, iaşe temini ve taşra kaynaklarının mobilizasyonunu inceleyen çalışmalardan oluşmaktadır. Bu literatürde, avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye gibi yükümlülükler çerçevesinde şekillenen mali yapı analiz edilmiş; nüzûl ve sürsat uygulamaları çoğunlukla bu bağlam içerisinde değerlendirilmiştir. Özellikle Mehmet Genç ve Şevket Pamuk gibi araştırmacılar, bu uygulamaların devletin mali ihtiyaçlarını karşılamadaki rolünü ve taşra ekonomisi üzerindeki etkilerini ön plana çıkarmıştır.

Bununla birlikte söz konusu literatürde nüzûl ve sürsat uygulamalarının ağırlıklı olarak mali birer yükümlülük olarak ele alındığı, bu sistemlerin sefer sürecindeki fiilî işleyişine, özellikle de temin edilen zahirenin taşınması, dağıtımı ve organizasyonu gibi lojistik boyutlarına sınırlı ölçüde yer verildiği görülmektedir. Oysa nüzûl ve sürsat, yalnızca vergi tahsil mekanizmaları olarak değil, üretim, ulaştırma ve dağıtım süreçlerini bütünleştiren çok katmanlı bir lojistik düzenek olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, mevcut çalışma, söz konusu uygulamaları Osmanlı sefer lojistiğinin işlevsel bir unsuru olarak ele alarak, literatürde görece ihmal edilmiş olan pratik ve operasyonel boyutları görünür kılmayı amaçlamaktadır.

Osmanlı tarih yazımında önemli bir yer tutmakta ve özellikle iktisat tarihi literatüründe ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Osmanlı askerî teşkilatının uzun soluklu sefer kapasitesi, yalnızca savaş meydanındaki taktik ve stratejik üstünlükle değil, bu üstünlüğü mümkün kılan lojistik organizasyonun etkinliğiyle de yakından ilişkiliydi. Nitekim erken dönemlerden itibaren Balkanlar, Anadolu ve Orta Avrupa coğrafyasında genişleyen siyasî hâkimiyet alanı, ordunun uzun mesafeli ve mevsimsel olarak sınırlı seferler düzenlemesini zorunlu kılmış; bu durum iaşe, ikmal ve ulaştırma meselelerini devlet organizasyonunun merkezî unsurlarından biri hâline getirmiştir. Bu çerçevede Osmanlı askerî sistemi, klasik dönemde timar teşkilatı, kapıkulu ocakları ve eyalet askerî unsurlarını kapsayan çok katmanlı bir yapı sergilerken; bu yapının işlerliği, düzenli ve sürdürülebilir bir lojistik altyapıya dayanmıştır (İnalcık, 2000; Murphey, 1999).

Erken modern dönemde savaşların ölçeğinin büyümesi ve orduların mevcudunun artması, iaşe ve nakliye meselelerini daha karmaşık hâle getirmiştir. Osmanlı Devleti, nakliyenin maliye üzerindeki yükünü azaltmak amacıyla taşıma işini zaman zaman tımar ve zeamet sahiplerine tevdi etmiş; bu yükümlülüğü yerine getirmeyenler ise cezai yaptırımlarla karşılaşmıştır. Örneğin, Şark canibine vukubulacak sefer için ordu ile gidecek asker için çayırlık menziline sevk ve ihzar olunacak zehair ve saire hakkında Kazıklı ve Dikili taş menzilleri mübaşirlerine ayrı ayrı hüküm gönderilmiştir (BOA, Cevdet-Askeriye, nr. 1107/48963). Bu usulle sevk edilen iaşe maddelerinin orduya dağıtımı da belirlenmiş kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Özellikle XVI. yüzyıldan itibaren Orta Avrupa ve İran cephelerinde yürütülen uzun süreli seferler, yüz binleri bulan askerî ve yardımcı unsurların beslenmesini ve hareketliliğini gerekli kılmıştır. Bu süreçte Osmanlı Devleti, bir yandan merkezî hazineyi aşırı yük altına sokmadan kaynak temin etmeye çalışmış; diğer yandan taşra üretim kapasitesini askerî ihtiyaçlara entegre eden esnek mekanizmalar geliştirmiştir. Nüzûl ve sürsat uygulamaları, tam da bu bağlamda, maliye ile lojistik arasında kesişen bir düzenek olarak ortaya çıkmıştır (Genç, 2012).

Osmanlı sefer organizasyonunda menzil sistemi, lojistik ağın omurgasını teşkil etmekteydi. Ordu güzergâhı üzerinde belirli aralıklarla tesis edilen menzil noktaları hem konaklama hem de iaşe ve ulaştırma hizmetlerinin sağlandığı merkezlerdi. Bu noktalarda zahire depolanmakta, yük hayvanları değiştirilmekte ve ordunun ihtiyaç duyduğu malzemeler sevk edilmektedir. Menzil teşkilatı üzerine yapılan çalışmalar, bu sistemin devletin ulaştırma kapasitesini artırdığını ve seferlerin düzenli biçimde ilerlemesini sağladığını ortaya koymaktadır (Halaçoğlu, 2002; Aksan, 2007). Ancak menzil sisteminin işlerliği, büyük ölçüde taşra toplumunun katılımına dayanmakta; nüzûl ve sürsat gibi yükümlülükler aracılığıyla bu katılım kurumsal bir çerçeveye oturtulmaktaydı.

Nüzûl, başlangıçta olağanüstü dönemlerde başvurulan bir aynî vergi türü iken, zamanla özellikle sefer dönemlerinde düzenli bir uygulama hâline gelmiştir. Ordu güzergâhı üzerindeki kazalardan belirlenen miktarda buğday, arpa ve benzeri temel gıda maddeleri talep edilmekte; bu ürünler menzil depolarında toplanarak askerî birliklere dağıtılmaktaydı. Sürsat ise zahirenin belirlenen narh üzerinden satılması esasına dayanan, görünüşte piyasa mekanizmasına dayalı olmakla birlikte fiiliyatta zorunlu bir yükümlülük niteliği taşıyan bir uygulamaydı. Bu iki yöntem hem devletin mali yükünü hafifletmekte hem de iaşe zincirinin kesintisizliğini sağlamaktaydı.

XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı maliyesinde gözlenen nakdîleşme eğilimi, nüzûl ve sürsat uygulamalarında da dönüşümlere yol açmıştır. Aynî yükümlülüklerin giderek bedel karşılığı tahsil edilmesi, bir yandan merkezî hazinenin nakit ihtiyacını karşılamaya yönelik bir adım olarak değerlendirilebilirken; diğer yandan taşra ekonomisinde para dolaşımının artmasına katkı sağlamıştır (Pamuk, 2000). Bununla birlikte, aynîden nakdîye geçiş her zaman sorunsuz olmamış; özellikle üretim kapasitesinin sınırlı olduğu bölgelerde vergi baskısının artması sosyal huzursuzluklara zemin hazırlamıştır (İnalcık, 2000).

Sefer lojistiğinin bir diğer boyutu, ulaştırma organizasyonudur. Zahirenin yalnızca temin edilmesi değil, aynı zamanda zamanında ve güvenli biçimde orduya ulaştırılması hayati öneme sahipti. Bu süreçte görev alan "müteahhid"lerle ilgili Osmanlı arşivinde yer alan kayıtlardan birinde Rumeli ve Anadolu'da bazı livaların mukataa iltizâmını deruhde eden müteahhidlerin isimlerini ve bunların 1150 senesinden 1152 tarihine kadar vuku bulan tahsilat, bedelat veya ayniyatının Hazine ve ambarlara yapılan teslimatını veyahut bahşiş, atiyye, inam, harcırah, mübayaa, nakliye ücûrâtı ile emsali hususata sarf edilen mebâliğin müfredâtını ve bu babda Hazine'den yazılan tezkire kayıdlarını ve bazı işlerin temin ve tesviyesi için kadılarla alakadara yazılan hüküm suretlerini içeren muhasebenin irad ve masraf defteri mevcuttur (BOA. MAD. nr. 5311). Bu süreçte araba, deve, katır ve öküz gibi yük hayvanları ile bunları sevk eden sürücüler, sistemin ayrılmaz parçalarıydı. Avârız ve tekâlif kapsamındaki yükümlülükler çerçevesinde taşra halkı, yalnızca ürün sağlamakla kalmıyor; aynı zamanda taşıma hizmeti de sunuyordu. Böylece nüzûl ve sürsat, üretim ile ulaştırmayı bütünleştiren bir lojistik rejim işlevi görmekteydi (Murphey, 1999).

Osmanlı sefer lojistiği üzerine yapılan modern çalışmalar, devletin bu alandaki kapasitesinin erken modern dünya ölçeğinde dikkat çekici olduğunu göstermektedir. Avrupa devletleriyle karşılaştırıldığında Osmanlı Devleti'nde özellikle kara ordularının iaşesinde yerel kaynakları etkin biçimde mobilize edebildiği; bu yönüyle merkeziyetçi fakat yerel aktörlerle iş birliğine dayalı bir model geliştirdiği ifade edilmektedir (Ágoston, 2012). Bu modelde nüzûl ve sürsat, merkez ile taşra arasındaki mali ve idari ilişkinin somutlaştığı araçlardır. Yine bu çalışmalarda nüzûl ve sürsat, çoğunlukla devletin olağanüstü dönemlerde başvurduğu aynî ve nakdî yükümlülükler olarak değerlendirilmiş; sistemin mali boyutu, taşra üzerindeki vergi baskısı ve köylü nüfus üzerindeki etkileri ön plana çıkarılmıştır (İnalcık, 2000; Genç, 2000). Bu yaklaşım, nüzûl ve sürsatın Osmanlı maliyesi içindeki yerini açıklamak açısından önemli katkılar sunmuştur. Bununla birlikte, mevcut literatürde nüzûl ve sürsat uygulamalarının sefer sürecindeki fiilî lojistik işlevi ikincil bir unsur olarak ele alınmıştır. Zahirenin temini kadar, bu zahirenin menzil noktalarına ve ordu birliklerine nasıl taşındığı, hangi araçlar ve hangi toplumsal aktörler aracılığıyla ulaştırıldığı meselesi sınırlı ölçüde tartışılmıştır. Oysa nüzûl ve sürsat, yalnızca bir mali yükümlülük değil, aynı zamanda taşıma, ulaştırma ve organizasyon boyutlarını içeren işlevsel bir lojistik rejimdir.

Osmanlı askerî lojistiği üzerine yapılan çalışmalarda menzil sistemi, yol ağı ve iaşe hatları ayrıntılı biçimde ele alınmış olsa da bu sistemin sivil toplumla kurduğu ilişki, özellikle taşıma faaliyetlerinin taşra nüfusu üzerinden nasıl yürütüldüğü yeterince incelenmemiştir (Aksan, 2007). Nüzûl ve sürsat kapsamında gerçekleştirilen lojistik faaliyetler, büyük ölçüde sivil kaynaklara, insan ve hayvan gücüne dayanmış; bu durum taşra toplumunun sefer organizasyonuna doğrudan ve zorunlu biçimde dâhil edilmesine yol açmıştır. Bu yönüyle nüzûl ve sürsat uygulamaları, merkezî idarenin tek taraflı bir dayatmasından ziyade, taşra ile devlet arasında sürekli etkileşim ve müzakere üreten bir yapı arz etmektedir.

Ayrıca, nüzûl ve sürsat uygulamalarının toplumsal boyutu da göz ardı edilmemelidir. Reaya için bu yükümlülükler, özellikle sefer yıllarında üretim planlamasını ve hane ekonomisini doğrudan etkileyen unsurlar olmuştur. Zahire teslimi, taşıma hizmeti ve nakdî bedeller, kırsal nüfusun emek ve sermaye birikimini sınırlayabilmekteydi. Bununla birlikte, bazı bölgelerde sürsat uygulamasının yerel tüccarlar için kazanç fırsatları doğurduğu; devletle piyasa arasında aracılık yapan aktörlerin ortaya çıktığı da bilinmektedir (Genç, 2012). Bu durum, nüzûl ve sürsatın tek boyutlu bir baskı mekanizması olarak değil, çok katmanlı bir ekonomik ilişki ağı içinde değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Çalışma, Osmanlı Devleti'nde nüzûl ve sürsat sistemini yalnızca mali tarih perspektifiyle ele almanın ötesine geçerek, bu uygulamaları sefer lojistiğinin işlevsel bir unsuru olarak değerlendirmeyi

amaçlamaktadır. Yine burada, nüzûl ve sürsatın askerî seferler sırasında nasıl bir lojistik ağ oluşturduğunu; bu ağın menzil sistemi, taşıma organizasyonu ve sivil aktörler aracılığıyla nasıl işlediğini incelemektedir. Bu yaklaşım, nüzûl ve sürsatın Osmanlı askerî organizasyonu içindeki yerini yeniden düşünmeyi ve sefer lojistiğinin gündelik, pratik boyutlarını görünür kılmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda çalışmada temel kaynak olarak, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesindeki Osmanlı Arşivi'nin çeşitli fonlarında kayıtlı onlarca Cevdet-Askeriye (C.AS), Cevdet-Nâfia (C.NF) ve Cevdet-Maliye (C.ML), Maliyeden Müdevver (MAD.d), Mühimme defterleri başta olmak üzere çok sayıda arşiv belgesi kullanılmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Çalışma, nitel araştırma yöntemine göre desenlenmiştir. Araştırmada veri toplama tekniği olarak doküman analizi kullanılmıştır (Karasar, 2005). Çalışmanın amacı, Osmanlı Devleti'nde sefer lojistiğinin temel unsurlarından biri olan nüzûl ve sürsat uygulamalarını yalnızca mali yükümlülükler olarak değil, askerî organizasyonun işlevsel ve operasyonel bileşenleri olarak ele alarak arşiv belgeleri ve ikincil kaynaklar üzerinden bir çözümleme yapmaktır.

Doküman analizi, geçmiş dönemlere ait yazılı ve görsel belgelerin araştırma konusu çerçevesinde anlamlandırılması, sınıflandırılması ve yorumlanmasını içermektedir. Bu çalışmada ise arşiv belgeleri ve diğer ikincil kaynaklar üzerinden tarihsel-sosyolojik bir tahlili ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışmanın amacı, nüzûl ve sürsatı Osmanlı sefer organizasyonunun mali, lojistik ve toplumsal boyutlarını bir arada değerlendiren bütüncül bir analiz çerçevesinde incelemektir.

2.2. Veri Toplama ve Analiz

Araştırmada veri toplama süreci, başta Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri olmak üzere ilgili arşiv fonlarından temin edilen birincil belgeler ile dönemin resmî yayınları ve literatüründen elde edilen ikincil kaynaklara dayandırılmıştır. Çalışmada, nitel veri toplama teknikleri çerçevesinde arşiv belgeleri tasnif edilerek konu, tarih ve içerik bakımından sistematik biçimde sınıflandırılmıştır. Elde edilen veriler, tarihsel yöntem doğrultusunda bağlamsal analiz, içerik analizi ve karşılaştırmalı okuma teknikleri kullanılarak çözümlenmiş; belgeler arasındaki süreklilik ve değişim unsurları tespit edilmiştir. Bu yöntem sayesinde hem arşiv malzemesinin eleştirel değerlendirilmesi sağlanmış hem de araştırma sorularına sistematik ve tutarlı cevaplar üretilmiştir.

2.3. Etik Kurul Onayı

Çalışmanın kavramsal çerçevesinin hazırlanması, veri toplama araçlarının uygulanması, verilerin toplanması, verilerin analizi ve yorumlanması aşamalarının tamamında etik kurallara uygun hareket edilmiştir. Karşılaşılacak tüm etik ihlallerde ANKAD Yayın Kurulu'nun hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır. Tüm sorumluluk yazarlara aittir. Bu çalışmanın ANKAD dışında herhangi bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiş olduğunu taahhüt ederim. Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Bu araştırmada kamuya açık bir kaynak olan yazılı belgeler ve arşiv kayıtları tahlil edilmiştir. Çalışma, doküman analizi tekniği kullanıldığı için etik kurul izni gerektirmemektedir.

3. AVÂRIZ-I DİVÂNİYYE VE TEKÂLİF-İ ÖRFİYYE SİSTEMİ

Osmanlı maliyesinde klasik dönemde devletin olağanüstü ihtiyaçlarını karşılamak üzere başvurulan vergi ve yükümlülükler bütünü, genel olarak "avârız-ı divâniyye" ve "tekâlif-i örfiyye" başlıkları altında ele alınmaktadır. Bu sistem, özellikle savaş ve sefer dönemlerinde artan askerî harcamaları finanse etmek amacıyla geliştirilmiş esnek bir mali mekanizma niteliği taşımaktaydı (İnalcık, 2000).

"Avârız" kelimesi Arapça kökenli olup "*arızi, sonradan ortaya çıkan hâl ve durumlar*" anlamına gelmektedir. Dolayısıyla "avârız-ı divâniyye", devletin olağanüstü durumlarda (sefer, isyan, doğal afet vb.) reayadan talep ettiği geçici nitelikteki vergileri ifade eder. Başlangıçta istisnai ve düzensiz biçimde tahsil edilen bu vergiler, XVI. yüzyıldan itibaren özellikle uzun süren savaşların etkisiyle daha sistematik bir hâl almıştır (Genç, 2000).

"Tekâlif-i örfiyye" ise şer'î vergiler (öşür, haraç, cizye gibi) dışında, padişahın örfî hukuk çerçevesinde koyduğu mali yükümlülükleri kapsamaktadır (İnalcık, 1959). Bu yükümlülükler, doğrudan merkezî idarenin tasarrufu altında olup çoğu zaman avârız vergileriyle birlikte uygulanmıştır. Uygulamada iki kavram arasındaki ayrım net olmamakla birlikte, literatürde genellikle aynı mali kategori içinde değerlendirilmektedir.

Avârız sistemi başlangıçta aynî ve nakdî olmak üzere iki şekilde uygulanmıştır. Aynî yükümlülükler kapsamında zahire, hayvan, taşıma hizmeti ve iş gücü sağlanırken; nakdî yükümlülükler "avârız akçesi" veya "bedel-i avârız" şeklinde tahsil edilmiştir (Genç, 2000). Bu çerçevede, ordu güzergâhı üzerindeki kazalardan zahire temini, yük hayvanı sağlanması ve amele gönderilmesi gibi yükümlülükler doğrudan avârız sistemi kapsamında değerlendirilmiştir.

XVI. yüzyılın sonlarından itibaren artan savaş maliyetleri ve tımar sisteminin çözülmeye başlaması, devletin nakdî gelir ihtiyacını artırmış; bu durum avârız vergilerinin düzenli bir mali kaynak hâline gelmesine yol açmıştır (İnalcık, 2000). Özellikle XVII. yüzyılda Celâlî isyanları ve uzun süren Avusturya ve İran savaşları sırasında avârız tahsilatı yaygınlaşmış ve neredeyse sürekli bir vergi niteliği kazanmıştır (Akdağ, 1999).

Ne var ki, "avârız-ı divâniyye" ve "tekâlif-i örfiyye" sistemi, yalnızca bir vergi mekanizması değil, aynı zamanda Osmanlı askerî lojistiğinin temel dayanaklarından biri olmuştur. Bu sistem aracılığıyla ordu için "zahire" ve "yem" temin edilmiş, menzil noktalarına erzak sevki sağlanmış, taşıma için araba ve yük hayvanı temin edilmiş ve bu işlerin yapılması doğrultusunda yeni bir takım yardımcı sınıflar (kürekçi, azap, cerahor gibi) oluşturulmuştur. Dolayısıyla avârız sistemi, merkezî maliye ile taşra üretim kapasitesi arasında bir köprü işlevi görmüş; savaş ekonomisinin sürekliliğini sağlamıştır. Bu yönüyle sistem, Osmanlı devlet yapısının kriz dönemlerinde başvurduğu esnek bir finansman ve mobilizasyon aracı olarak değerlendirilmelidir (Genç, 2000).

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda nakdîleşme eğiliminin artmasıyla birlikte aynî yükümlülüklerin önemli bir kısmı bedel karşılığı tahsil edilmeye başlanmış; bu durum hem taşra ekonomisinde para dolaşımını artırmış hem de merkezî hazinenin nakit ihtiyacını karşılamıştır (Pamuk, 2000). Ancak bu süreç, özellikle üretim kapasitesi sınırlı bölgelerde vergi baskısını artırarak sosyal gerilimlere de zemin hazırlamıştır (İnalcık, 2000).

4. MENZİL TEŞKİLATI VE ULAŞTIRMA ORGANİZASYONU

Osmanlı sefer lojistiğinin belkemiğini oluşturan kurumsal yapıların başında menzil teşkilatı gelmektedir. Menzil sistemi, hem haberleşme ve ulaştırma ağının sürekliliğini sağlamak hem de ordunun iaşe ve ikmal ihtiyaçlarını düzenli biçimde karşılamak amacıyla oluşturulmuş idari ve lojistik bir organizasyondu (Halaçoğlu, 2002). Özellikle uzun mesafeli kara seferlerinde ordunun düzenli ilerleyişi, büyük ölçüde bu sistemin işlerliğine bağlıydı. Yine de karayolu taşımacılığı hem süre bakımından uzun sürmesi hem de yüksek maliyet doğurması nedeniyle, zahirenin sevkinde imkân bulunan bölgelerde daha çok deniz ve nehir ulaşımı tercih edilmiştir. Buna örnek olarak, Belgrad muhafızlarının iaşesi için un mubayaasının sevki nakliye gemileri ile gerçekleştirilmiştir (BOA, Cevdet-Askeriye, nr. 251/10484).

"Menzil" kelimesi sözlük anlamıyla "*konak yeri*" veya "*iki konak arasındaki mesafe*"yi ifade eder. Osmanlı idarî terminolojisinde ise menzil, *belirli güzergâhlar üzerinde kurulan ve ulaştırma, konaklama, iaşe ve haberleşme hizmetlerinin yürütüldüğü resmî merkezleri* tanımlamaktadır (Halaçoğlu, 2002).

Osmanlı Devleti, özellikle XVI. yüzyıldan itibaren Balkanlar, Anadolu ve Orta Avrupa yönündeki askerî hareketliliğin artmasıyla birlikte ana sefer yolları üzerinde sistemli menzil hatları oluşturmuştur (İnalcık, 2000). Bu menzil noktalarında zahire depolanmakta, yük ve binek hayvanları değiştirilebilmekte, ulak ve resmî görevliler için konaklama sağlanmakta ve sefer sırasında ordu birliklerine erzak dağıtılmaktaydı. Menzil teşkilatı yalnızca askerî değil, aynı zamanda idarî ve diplomatik işleyiş açısından da önemliydi. Devletin merkezî emirlerinin taşraya hızlı ulaştırılması ve eyaletlerden merkeze bilgi akışı, bu sistem sayesinde mümkün oluyordu (Faroqhi, 1993).

Sefer ilan edildiğinde menzil organizasyonu olağan işleyişinin ötesine geçer ve tamamen askerî ihtiyaçlara tahsis edilirdi. Bu süreçte ordu güzergâhı üzerindeki kazalar, belirlenen miktarda zahireyi menzil depolarına teslim etmekle yükümlüydü (Genç, 2000). Nüzûl ve sürsat yükümlülükleri bu noktada

menzil sisteminin ikmal ayağını oluşturuyordu. Sefer esnasında ordunun günlük ilerleme kapasitesi, menzil noktaları arasındaki mesafeye göre planlanırdı. Genellikle bir günlük yürüyüş mesafesi (yaklaşık 20-30 km) bir menzil aralığını oluşturmakta ve ordunun düzenli hareketi bu planlamaya göre yürütülmekteydi (Murphey, 1999). Bu düzenlilik hem askerî disiplinin korunmasını hem de iaşe zincirinin kopmamasını sağlıyordu. Yürüyüş düzeninin korunması ve gerek savaş öncesinde gerekse savaş esnasında firar vakalarının önüne geçilmesi amacıyla çeşitli önlemler uygulanmıştır. Seferin bir yıl içinde tamamlanamayıp uzaması hâlinde ise ordunun dağılmasına izin verilmeyerek, birliklerin savaş bölgesine yakın alanlarda kışlamaları temin edilirdi. Bununla birlikte, bu süreçte herhangi bir aksaklık yaşanmaması için son derece titiz ve kapsamlı tedbirler alınması zorunluydu. Belirlenen gün ve saatte, istenen yerde, öngörülen sayı ve nitelikte askerle hazır bulunmayan birlik kumandanları ve diğer sorumlular ise ibret teşkil etmesi amacıyla ağır cezalara çarptırılmıştır. Bu sıkı disiplin anlayışı sayesinde devlet, sefer sürecini mümkün olduğunca düzenli ve hatasız biçimde yürütmeyi hedeflemiştir.

Zahirenin yalnızca temini değil, menzil noktalarına ve ordu birliklerine ulaştırılması da ayrı bir organizasyon gerektiriyordu. Bu kapsamda araba, deve, katır ve öküz gibi yük hayvanları sistemin temel unsurlarıydı (Murphey, 1999). Taşra halkı, avârız ve tekâlif kapsamında yük hayvanı sağlamak, arabacı ve sürücü temin etmek ve taşıma hizmeti sunmakla yükümlüydü. Bu durum, lojistik organizasyonun sivil üretim kapasitesi ve emek gücü üzerine kurulu olduğunu göstermektedir. Özellikle büyük seferlerde yüzlerce araba ve binlerce yük hayvanının organize edilmesi, merkezî idarenin taşra üzerindeki koordinasyon kapasitesini ortaya koymaktadır (Aksan, 2007). Nitekim Osmanlı lojistik organizasyonu yalnızca zahire ve ulaştırma faaliyetleriyle sınırlı kalmamış, askerî altyapının korunması amacıyla teknik personel sevkini de kapsamıştır. Bu çerçevede Varna ahalisinin talebi üzerine Varna Kalesi'nde görevlendirilmek üzere iki marangoz ve makinacının üç aylık peşin ücretleri verilerek gönderilmesi, devletin stratejik askerî merkezlerin bakım ve tahkimi için uzman iş gücünü de lojistik organizasyonun bir parçası olarak değerlendirdiğini göstermektedir (BOA, Cevdet-Askeriye, 876/37606).

XVII. yüzyıldan itibaren artan savaş maliyetleri ve uzun süren cephe savaşları, ulaştırma organizasyonunun daha karmaşık bir hâl almasına yol açmıştır. Bu dönemde aynî yükümlülüklerin bir kısmı nakdî bedellere dönüştürülmüş ve devlet, taşımayı özel yükleniciler veya yerel ayan aracılığıyla gerçekleştirmeye başlamıştır (Pamuk, 2000). Bu gelişme, menzil sisteminin klasik yapısında dönüşümlere işaret etmektedir.

5. NÜZÛL UYGULAMASI

Literatürdeki genel tanıma göre nüzul vergisi, "avarız" adıyla bilinen ve özellikle savaş zamanlarında ordunun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ortaya çıkarılan verginin zamanla nakdî bir vergiye dönüşmesiyle uygulamaya konulan bir yükümlülüktür (McGowan, 1981).

Kelime anlamı itibarıyla ise "bir yerde durma, konaklama, misafir için hazırlanan yiyecek" gibi karşılıklar taşıyan nüzûl, askerî ve malî bir kavram olarak değerlendirildiğinde, bir askerî birliğin iaşesini sağlamak üzere belirlenen miktardaki zahirenin temin edilmesi ve bu zahirenin belirli bir noktada hazır bulundurulması anlamına gelmektedir. Literatürde genel kabul gören tanıma göre ise nüzûl vergisi, özellikle savaş dönemlerinde ordunun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla uygulanan ve avarız kapsamında yer alan yükümlülüğün, zamanla nakdî bir vergiye dönüşmesi sonucu ortaya çıkan bir uygulamadır (Güçer, 1964).

Osmanlı sefer lojistiğinin temel unsurlarından biri olan nüzûl, savaş ve sefer dönemlerinde ordu güzergâhı üzerindeki kazalardan aynî olarak zahire talep edilmesini ifade eden bir yükümlülük türüdür. Başlangıçta olağanüstü dönem vergileri kapsamında değerlendirilen nüzûl, zamanla (özellikle XVI. ve XVII. yüzyıllarda) düzenli bir sefer uygulamasına dönüşmüştür (Genç, 2000). Bu yönüyle nüzûl hem mali hem de lojistik boyutları olan bir kurumdur.

Osmanlı ordusu sefer süresince yanında taşınması mümkün olan malzemeleri beraberinde götürmekte, bu kapsamın dışında kalan ihtiyaçlar ise avârız-ı divâniyye çerçevesinde yerel imkânlardan temin edilmekteydi. Bu amaçla nüzûl, sürsat, iştirâ ve mübayaâ gibi çeşitli uygulamalara başvurulmuştur. Nüzûl, sefere çıkan ordunun gereksinimlerini karşılamak üzere, belirlenen menzil noktalarında un, buğday ve arpa gibi zahirelerin vergi yoluyla halktan toplanmasını ifade etmektedir. XVI. yüzyıldan itibaren uygulamaya konulan sürsat ise ordunun iaşe ihtiyacının belirli bir bedel karşılığında satın alınmasına dayanmaktadır. Nüzûl uygulamasından farklı olarak sürsat kapsamında yalnızca un ve zahire

değil aynı zamanda bal, yağ, koyun, ekmek, saman ve odun gibi iaşe maddeleri devletin belirlediği bir fiyat üzerinden halktan talep edilmektedir (Gökçe, 2022).

Nüzûl uygulaması, Osmanlı maliyesinde "avârız-ı divâniyye" ve "tekâlif-i örfiyye" çerçevesinde değerlendirilmiştir. Şer'î vergilerden farklı olarak örfî hukuk zeminine dayanan bu yükümlülük, padişahın savaş ve olağanüstü hâl durumlarında kamu yararı gerekçesiyle vergi koyma yetkisine dayanmaktaydı (İnalcık, 2000).

İmparatorluk ordularının yürüttüğü seferler genel olarak yığınak yürüyüşü, yığınak safhası, muharebe ve geri dönüş olmak üzere dört temel aşamadan oluşmaktaydı. Sefer kararı alındıktan sonra hazırlıklara derhal başlanır; her bir aşama için gerekli olan ve günümüz terminolojisiyle birinci sınıf ikmal maddeleri olarak nitelendirilebilecek ihtiyaçlar ayrı ayrı belirlenerek, ikmal planlamasının yapıldığı tertib defterlerine kaydedilirdi. Arşiv belgelerine dayanan araştırmalar, Anadolu güzergâhında ilerleyen bir Osmanlı ordusunun günlük ortalama ihtiyacının yaklaşık 1.100 kile un (bir kile 20 okka), 700 kile has un, 800 kile arpa, 2.000 kantar saman (bir kantar 44 okka), 150 araba ot, 300 araba odun ve 600 okka kömür (bir okka 1,282 gr.) civarında olduğunu göstermektedir. Sefer sürecindeki ikmal ihtiyacının hesaplanmasında, ordunun toplam mevcudu, bir askerin günlük tüketimi ve menzil noktalarında kalış süresi gibi unsurlar birlikte değerlendirilmekteydi. Gidiş ve dönüş dâhil olmak üzere ortalama iki günlük menzil konaklaması, bu hesaplamalarda belirleyici bir faktör olarak dikkate alınmıştır. Günlük tüketimin belirlenmesinde, ordu mevcuduna yiyecek maddeleri için dörtte bir, hayvan yemi için ise altıda bir oranında ilave yapılmakta; ortaya çıkan rakamlar her bir erzak kaleminin günlük istihkak miktarıyla çarpılarak toplam ihtiyaç tespit edilmekteydi. Bu hesaplamalar doğrultusunda, taarruz harekâtları için 50 günlük, savunma durumları için ise 90 günlük ikmal seviyesi esas alınmıştır. İkmal maddelerinin depolanması ve dağıtımı belirli bir hat sistemi çerçevesinde düzenlenmiştir. Buna göre, birinci hat depolarında -sınır bölgelerinde veya muharebe sahasına yakın alanlarda- yaklaşık 15 günlük, ikinci hat olarak tanımlanan menzil depolarında 15–20 günlük, üçüncü hat depolarında ise -iç bölgelerde- yine 15 günlük ihtiyacı karşılayacak miktarda erzak bulundurulması öngörülmüştür. Personel için birinci sınıf ikmal maddelerinin tespitinde ise, özellikle günlük yürüyüş mesafesinin beş saat olarak kabul edilmesi esas alınmış; her beş günde bir dinlenme yapılacağı varsayımıyla bu ikmal maddelerinin menzil noktalarında hazır bulundurulması hedeflenmiştir (Türk Silahlı Kuvvetleri, 1995).

Askerî-malî bir terim olarak menzillerde askerlerin iaşesi için hazırlanan erzak anlamındaki nüzûlün tahsilinde avarızhaneleri (Sahillioğlu, 1991) esas alınarak, bölgenin zenginlik, fakirlik durumuna, şehir, köy ya da kasaba oluşuna göre miktarı belirlenmektedir. Başlangıçta aynî ve bedenî olarak alınan avârız vergisinin zamanla nakdî vergiye dönüşmesi ile un ve arpadan aynî olarak toplanan "nüzûl vergisi" ortaya çıkmıştır. Genellikle un ve arpa şeklinde aynî olarak tahsil edilen nüzûl, sefer bölgesine uzak bölgelerden nakit olarak alınmıştır. Örneğin, 1158 yılında Kırım'dan çıkarılıp İran seraskerinin emrine verilen Tatar askerleri Tulça İskelesi, Aydos ve diğer yerlere ulaştıklarında, kendilerine iaşe olarak verilen saman ve koyunun bedeli Hassa Kasapbaşı Mustafa Efendi tarafından ödendiği için, bu masraf Balıkesir'e bağlı Saka ve diğer köylerin avarız ve nüzul vergisi gelirlerinden karşılanmıştır (BOA. Cevdet Askeriye, nr. 570/23961). Nüzûl için gerekli zahirenin tedariki, çuvallanarak menzillere ulaştırılması, Ordu Emini'ne ya da mirî zahire ambarlarına aktarılması genellikle kadıların vazifesidir (İşbilir, 2002).

Halil İnalcık'a göre, Osmanlı maliyesinde örfî vergilerin meşruiyeti, "devletin bekası" ve "askerî zaruret" ilkeleriyle temellendirilmiştir (İnalcık, 2000). Bu bağlamda nüzûl, hukuki açıdan olağanüstü hâl vergisi niteliği taşımaktadır. Ancak XVII. yüzyıldan itibaren savaşların süreklilik kazanması, bu uygulamanın fiilen yarı düzenli bir vergiye dönüşmesine yol açmıştır (Akdağ, 1999).

Nüzûl vergisi, avarız vergisinin devamı niteliğinde bir uygulama olduğundan, bu verginin tarh ve tahsilinde avarız hanesi esas alınmıştır. Bu çerçevede, öşür ve salariye vergilerinde doğrudan toprağı işleyen çiftçi mükellef kabul edilirken, nüzûl vergisinde mükellefiyet kaza birimi temelinde düzenlenmiş; bir kadının yetki alanına giren şehir, kasaba ve köyler bu yükümlülüğün muhatabı olmuştur. Bu nedenle nüzûl vergisinin tarh ve tahsil sürecinde kadılar başat rol üstlenmiştir. Nüzûlün toplanmasına ilişkin temel düzenlemeler kadılara bildirilmekle birlikte, taşrada görev yapan diğer devlet görevlilerine de verginin toplanmasını organize etmek veya süreci denetlemek amacıyla çeşitli emirler gönderilmiştir (Polat, 2018).

Devlet, seferler için gerekli lojistik desteğin planlanmasından, ikmal maddelerinin uygun bölgelerden temin edilmesine, depolanmasına ve birliklere dağıtılmasına kadar uzanan sürecin tamamından sorumluydu. Bu kapsamda menzil noktalarında bulundurulacak ikmal malzemeleri, düzenlenen "tertib defterleri" aracılığıyla merkezî idare tarafından belirlenmekte ve tedarik edilmekteydi. Ordunun ihtiyaç duyduğu silahlar ile çeşitli araç ve gereçler ise barış ve savaş dönemlerinde, imparatorluğun farklı bölgelerinde kurulan lojistik tesis ve kurumlarda muhafaza edilmekteydi. Bu tesisler arasında menzillerde yer alan iaşe ambarları, hayvanlar için yem depoları, cephane ve silahların saklandığı depolar, kalelerde bulunan iaşe ve mühimmat ambarları ile fırınlar ve üretim amaçlı imalathaneler bulunmaktaydı. Menzil eminlerinin idaresindeki bu ikmal noktalarının gereksinimleri, bağlı bulundukları kazaların kadılarına, âyânlarına, mütesellim ve voyvodalarına gönderilen hükümler doğrultusunda temin edilir; ayrıca menzil eminlerine tahsis edilen ödenekler aracılığıyla dış piyasadan yapılan satın almalarla karşılanırdı. Buna örnek bir arşiv kaydında 1147 yılının Mayıs ayından başlayıp 1148 yılının Kasım dönemine kadar, menzil in'am hükümleri kapsamında Anadolu'daki bazı merkezlere gönderilen ulakların isimlerini ve Üsküdar Menzili tarafından kendilerine verilen bargir (posta atı) sayısını gösteren menzil in'am defteri yer almaktadır (BOA. MAD. nr. 23217). Bu sayede ambarlarda biriktirilen erzak, ordu için kullanılmadığı dönemlerde bozulmaması için ya satılır ya da acil durumlarda halka dağıtılırdı. Ancak savaş bitince kaldırılan bu menziller nedeniyle bazen bazı olumsuzluklar da yaşanmış ve tekrar menzil oluşturulmasına gidilmiştir. Mesela, savaş nedeniyle 1143'te Birecik'te kurulan menzil, savaş bitince kaldırılmış. Ancak ulaklar at bulmakta zorlanınca, 10 at ve 700 kuruşluk bir gelir ayrılarak tekrar kurulmuştur (BOA. Cevdet-Nafia, 21/1019). Zaman içerisinde lojistik teşkilât ve kurumlarda çeşitli değişiklikler yaşanmış olmakla birlikte, eski ve yeni yapılar temelde aynı lojistik amacı yerine getirmeye devam etmiştir (Gökçe, 2022).

Tahsilatın organizasyonu yalnızca ürün teminiyle sınırlı değildi. Aynı zamanda zahirenin tartılması, depolanması ve sevk için hazır hâle getirilmesi de idari bir koordinasyon gerektiriyordu (Murphey, 1999). Bu durum, nüzûlün yalnızca mali değil, aynı zamanda operasyonel bir lojistik mekanizma olduğunu göstermektedir. Toplanan zahireler genellikle ordu güzergâhı üzerindeki menzil noktalarında depolanırdı. Bu depolar, sefer sırasında ordunun günlük iaşe ihtiyacını karşılamak üzere stratejik olarak konumlandırılmıştı (Halaçoğlu, 2002). Sevk işlemleri "arabalar", "develer" ve "katır"lar aracılığıyla, taşra halkının sağladığı sürücülerle veya askerî gözetim altında gerçekleştirilirdi. Bu sistem, üretim ile ulaştırma organizasyonunu bütünleştiren bir lojistik zincir oluşturmuştur. Bu şekilde, Osmanlı kara ordularının yerel kaynakları mobilize etme kapasitesi erken modern dönem Avrupa devletleriyle karşılaştırıldığında dikkat çekici boyuttadır (Aksan, 2007).

XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı maliyesinde gözlenen "nakdîleşme" eğilimi, nüzûl uygulamasını da etkilemiştir. Artan savaş maliyetleri ve nakit ihtiyacı, aynî yükümlülüklerin bir kısmının "bedel-i nüzûl" adı altında para olarak tahsil edilmesine yol açmıştır (Genç, 2000). Ancak aynîden nakdîye geçiş her zaman sorunsuz olmamıştır. Özellikle fiyat dalgalanmalarının yaşandığı dönemlerde belirlenen bedeller, reaya açısından ağır bir yük oluşturabilmekteydi. Bununla birlikte, nakdîleşme süreci devletin sefer finansmanında daha esnek bir yapıya kavuşmasına imkân sağlamıştır (Pamuk, 2000).

6. SÜRSAT UYGULAMASI

Sürsat uygulaması nüzûl kadar eski ve askerî maksatlarla halka yüklenmiş olmasına rağmen, nüzûlden farklıdır (İnalcık, 2004; Ertaş, 1999). Şöyle ki; sürsat uygulamasında avârız ve nüzûl muafiyetleri geçerli değildir. Sürsat, görünürde bir satış işlemi söz konusu olmakla birlikte, uygulama fiilen zorunlu bir yükümlülük niteliği taşımaktaydı.

Nüzûl, belirli bir mükellefiyet çerçevesinde uygulanan bir yükümlülük niteliği taşırken, sürsat uygulamasında ihracı fermanla belirlenen zahire, bedeli ödenmek suretiyle devlet tarafından satın alınmıştır. Ancak sürsatta tespit edilen fiyatların çoğu zaman piyasa fiyatlarının altında olması nedeniyle, halk istenilen malzemeyi satmak ve nakletmek zorunda bırakılmıştır (İşbilir, 1996). Tahsil süreci bakımından da iki uygulama arasında farklar bulunmaktadır: Nüzûlün toplanmasında avârızhaneler esas alınırken, sürsatın tahsilinde avârızhane kayıtları ve muafiyetler dikkate alınmamıştır. Ayrıca XVII. yüzyılın başlarından itibaren, devletin içinde bulunduğu mali koşullar nedeniyle sürsat vergisinin nakit olarak tahsil edilmeye başlandığı görülmektedir (Ertaş, 2000).

Aslen bir vergi niteliği taşımayan sürsat, daha çok bir yükümlülük olarak uygulanmıştır. Ancak halk üzerinde önemli bir yük oluşturan bu aynî yükümlülük, zaman içerisinde bedel esasına dayalı bir uygulamaya dönüşerek vergi benzeri bir nitelik kazanmıştır (Türkmen, 2003). Uygulamanın gerek aynî gerekse nakdî biçimlerinde, halktan talep edilen malların önceden belirlenmiş menzil noktalarına taşınması ve yetkili görevlilere teslim edilmesi zorunlu tutulmuştur (Kurtaran, 2012).

Narh sistemi, Osmanlı ekonomik düzeninde fiyat istikrarını sağlamak amacıyla uygulanan resmî fiyat belirleme mekanizmasıdır (İnalcık, 2000). Sürsat kapsamında belirlenen fiyatlar çoğu zaman piyasa fiyatının altında olabilmekteydi. Bu durum, sürsatın gönüllü bir ticari faaliyet değil, kamu gücüne dayalı bir yükümlülük olduğunu göstermektedir (Genç, 2000).

Sürsat uygulaması genellikle ordu güzergâhına yakın kazalarda yürürlüğe konulurdu. Divan-ı Hümayun'dan gönderilen hükümlerde hangi kazanın hangi tür zahireyi ve ne miktarda teslim edeceği belirtilirdi (İnalcık, 2000). Uygulama sürecinde kadılar ve yerel yöneticiler narhın uygulanmasını denetler, ürün teslimleri kayıt altına alınır ve zahire menzil noktalarına veya doğrudan ordu birliklerine sevk edilirdi. Bu sistem sayesinde devlet, piyasadan doğrudan satın alma yerine, kontrollü bir tedarik mekanizması oluşturmuştur.

Yine devlet ile piyasa arasındaki ilişkinin özgün bir örneğini teşkil eden sürsatta, görünüşte bir alışveriş söz konusu olsa da fiyatın devlet tarafından belirlenmesi ve satışın zorunlu olması, uygulamayı klasik piyasa ilişkilerinden ayırmaktadır (İnalcık, 2000). Osmanlı ekonomik düzeni, "iaşe politikası" çerçevesinde devletin piyasa üzerinde düzenleyici ve müdahaleci bir rol üstlenmesini öngörmekteydi (Genç, 2000). Bu bağlamda sürsat, serbest piyasa mekanizmasının askıya alındığı ve kamu yararının önceliklendirildiği bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte bazı bölgelerde sürsat uygulaması, yerel tüccarlar için aracılık fırsatları da doğurmuştur. Devlet ile üretici arasında aracılık yapan aktörler, belirli kazançlar elde edebilmiştir (Faroqhi, 1993). Bu durum sürsatın yalnızca baskıcı bir mekanizma değil, aynı zamanda ekonomik ilişkiler üreten bir yapı olduğunu göstermektedir. Ancak fiyatların piyasa değerinin altında belirlenmesi, özellikle üretici kesim açısından memnuniyetsizlik yaratabilmekteydi.

XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı maliyesinde görülen nakdîleşme eğilimi, sürsat uygulamasını da etkilemiştir. Artan savaş maliyetleri ve nakit ihtiyacı, aynî sürsat yükümlülüğünün yer yer "sürsat bedeli" adı altında para olarak tahsil edilmesine yol açmıştır (Genç, 2000). Bu süreçte devlet, doğrudan ürün temin etmek yerine nakit gelir elde etmeyi tercih etmiş; böylece merkezî hazinenin likidite ihtiyacını karşılamaya yönelmiştir (Murphey, 1999). Nitekim Rusya üzerine gerçekleştirilmesi planlanan seferin masraflarını karşılamak amacıyla, Rumeli'de bulunan vilayet, liva ve kazalardan sürsat bedeli tahsil edilmesine dair hüküm gönderilmesi, sürsatın yalnızca aynî iaşe sistemi değil, aynı zamanda doğrudan askerî finansman aracı olarak da kullanıldığını göstermektedir (BOA, C.ML, 751/30615).

Sürsatın nakdîleşmesi, bir yandan lojistik organizasyonu esnekleştirmiş; diğer yandan taşra halkı üzerindeki vergi baskısını artırmıştır. Özellikle fiyat dalgalanmalarının yaşandığı dönemlerde belirlenen sürsat bedelleri, reaya açısından ağır bir mali yük oluşturabilmiştir (Akdağ, 1999).

7. NÜZÛL VE SÜRSATIN SEFER LOJİSTİĞİNDEKİ İŞLEVSEL ROLÜ

Osmanlı askerî organizasyonunun uzun mesafeli ve mevsimsel seferleri sürdürebilmesi, yalnızca savaş meydanındaki taktik kapasiteye değil, aynı zamanda güçlü bir lojistik altyapıya dayanıyordu. Bu çerçevede nüzûl ve sürsat uygulamaları, mali birer yükümlülük olmanın ötesinde, sefer lojistiğinin operasyonel temelini oluşturan işlevsel mekanizmalar olarak değerlendirilmelidir. Özellikle menzil teşkilatı, taşıma organizasyonu ve sivil aktörlerin katılımı, bu sistemin sahadaki somut karşılıklarını oluşturmaktaydı (Murphey, 1999; Halaçoğlu, 2002). Osmanlı sefer organizasyonunda menzil noktaları, lojistik ağın düğüm noktalarını teşkil etmekteydi. Ordu güzergâhı üzerinde belirli aralıklarla tesis edilen bu merkezler hem konaklama hem de iaşe ve ulaştırma işlevlerini bir arada yürütmekteydi (Halaçoğlu, 2002).

Nüzûl ve sürsat kapsamında toplanan zahire, öncelikle bu menzil depolarında biriktirilmekte, ardından ordunun ilerleyişine paralel olarak sevk edilmekteydi. Böylece üretim alanı ile cephe hattı arasında süreklilik arz eden bir lojistik hat oluşturuluyordu. Osmanlı ordusunun günlük ilerleme planı, menzil noktaları arasındaki mesafeye göre düzenlenmekteydi; bu durum lojistik planlamanın askerî stratejiyle

doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Menzil sistemi sayesinde devlet, taşra üretim kapasitesini merkezi planlama ile entegre etmiş ve sefer sürecini kontrollü bir tedarik ağı üzerinden yürütmüştür (İnalcık, 2000). Bu bağlamda nüzûl ve sürsat, menzil organizasyonunun ikmal ayağını oluşturmuştur. Zahirenin temini kadar, sevki de hayati öneme sahipti. Osmanlı sefer lojistiğinde taşıma faaliyetleri; "arabalar", "develer", "katırlar" ve "öküzler" aracılığıyla yürütülmekteydi (Murphey, 1999).

Taşıma organizasyonu çoğunlukla taşra halkının yükümlülükleri çerçevesinde sağlanmıştır. Avârız ve sürsat sistemine bağlı olarak kazalar, yalnızca zahire temin etmekle değil, aynı zamanda bu ürünleri menzil noktalarına ulaştırmakla da sorumluydu. Özellikle XVIII. yüzyılda Osmanlı ordularının uzun süren savaşlar sırasında büyük çaplı taşıma organizasyonları kurabildiğini ve bu kapasitenin devletin yerel kaynakları mobilize etme yeteneğini gösterdiğini belirtmektedir. Bu organizasyon, merkezi idarenin taşra üzerindeki koordinasyon gücünü ortaya koyarken, aynı zamanda yerel toplumun askerî yapıya doğrudan entegre edildiğini göstermektedir (Aksan, 2007). Nüzûl ve sürsat uygulamaları, sefer organizasyonunu yalnızca askerî bir faaliyet olmaktan çıkararak geniş bir sivil katılım ağına dönüştürmüştür. Köylüler, üreticiler, tüccarlar, arabacılar ve hayvan sahipleri bu sürecin aktif unsurlarıydı.

Osmanlı ekonomik düzeni, "iaşe ilkesi"ne dayalı bir devlet-piyasa ilişkisi öngörmekteydi. Bu bağlamda sivil aktörler, devletin belirlediği çerçeve içinde üretim ve dağıtım faaliyetlerine katılmaktaydı. Bazı bölgelerde sürsat uygulamasının yerel tüccarlar için aracılık imkânı doğurduğunu ve devlet ile üretici arasında ekonomik ilişkiler geliştirdiğini belirtmektedir. Bu durum, nüzûl ve sürsatın yalnızca zorlayıcı bir vergi mekanizması değil, aynı zamanda ekonomik etkileşim alanı oluşturduğunu göstermektedir (Faroqhi, 1993). Ancak ağırlaşan yükümlülükler, özellikle XVII. yüzyılda toplumsal huzursuzluklara da zemin hazırlamıştır (Akdağ, 1999). Bu yönüyle sefer lojistiği, taşra toplumunun ekonomik ve sosyal dengelerini doğrudan etkilemiştir.

Osmanlı Arşivi'nde yer alan Cevdet-Askeriye (C.AS), Cevdet-Nâfia (C.NF) ve Cevdet-Maliye (C.ML), Maliyeden Müdevver (MAD.d) ve Mühimme defterleri, nüzûl ve sürsat uygulamalarının sefer sürecindeki işleyişini ayrıntılı biçimde ortaya koymaktadır. Bu defterlerde kazaların teslim etmekle yükümlü olduğu zahire miktarları, narh üzerinden belirlenen fiyatlar ve sevk kayıtları yer almaktadır. Örneğin XVII. yüzyıla ait sürsat defterlerinde, belirli kazalardan arpa ve buğdayın menzil depolarına teslim edildiği ve ardından cephe hattına sevk edildiği kayıt altına alınmıştır. Bu kayıtlar, lojistik zincirin üretim–depolama–sevkiyat aşamalarını açık biçimde göstermektedir (Genç, 2000; Murphey, 1999). Bu belgeler, nüzûl ve sürsatın yalnızca mali kategoriler değil; planlı bir lojistik rejimin parçaları olduğunu ortaya koymaktadır. Devlet, üretim alanlarını askeri ihtiyaçlara göre yönlendirmiş; menzil sistemi aracılığıyla düzenli bir dağıtım ağı kurmuş ve taşra toplumunu bu ağın zorunlu unsuru hâline getirmiştir.

8. EKONOMİK VE TOPLUMSAL ETKİLER

Nüzûl ve sürsat uygulamaları, Osmanlı sefer lojistiğinin mali araçları olmanın ötesinde, taşra toplumunun ekonomik dengelerini ve sosyal yapısını doğrudan etkilemiştir. Olağanüstü dönem vergileri kapsamında değerlendirilen bu yükümlülükler, özellikle uzun süren savaş dönemlerinde reaya üzerindeki vergi baskısını artırmış; üretim yapısı, hane ekonomisi ve yerel ticaret ağları üzerinde belirleyici sonuçlar doğurmuştur (Genç, 2000; İnalcık, 2000).

Nüzûl ve sürsat, klasik dönemde arızi nitelikte görülse de XVI. yüzyılın sonlarından itibaren savaşların süreklilik kazanmasıyla birlikte yarı düzenli bir mali yükümlülüğe dönüşmüştür (İnalcık, 2000). Bu durum, özellikle kırsal nüfusun vergi yükünde artışa yol açmıştır. Avârız ve buna bağlı yükümlülüklerin başlangıçta istisnai bir vergiyken zamanla reaya için ağırlaşan bir mali külfet hâline gelmiştir. Aynî yükümlülükler (zahire teslimi, taşıma hizmeti) ve nakdî bedeller, hane gelirinin önemli bir kısmını oluşturan tarımsal üretim fazlasını azaltmıştır.

XVII. yüzyılda Celâlî isyanlarının arka planında ağırlaşan bu olağanüstü vergiler ve sürsat yükümlülükleri önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda nüzûl ve sürsat, yalnızca mali bir araç değil; toplumsal gerilim üreten bir unsur olarak da değerlendirilmelidir.

Nüzûl ve sürsat kapsamında talep edilen zahire miktarları, özellikle savaş dönemlerinde üretim planlamasını doğrudan etkilemiştir. Devletin belirlediği miktar ve fiyatlar, üreticinin piyasa tercihlerini sınırlandırmış ve hane ekonomisinin gelir-gider dengesini değiştirmiştir (Genç, 2000).

Osmanlı ekonomik düzeninin temel ilkelerinden biri olan "iaşe" politikası, önceliği ordunun ve şehirlerin ihtiyaçlarına vermekteydi (İnalcık, 2000). Bu çerçevede kırsal üretim, büyük ölçüde askerî ihtiyaçlara göre yönlendirilmiştir. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda nakdîleşme eğiliminin artmasıyla birlikte para dolaşımı genişlemiş; ancak bu sürecin özellikle kırsal kesimde fiyat dalgalanmaları ve satın alma gücü sorunları yarattığı görülmüştür (Pamuk, 2000). Aynî yükümlülüklerin bedel karşılığı tahsili, bazı haneler için nakit bulma zorunluluğu doğurmuş ve borçlanma eğilimini artırmıştır. Bu durum, üretim fazlası sınırlı bölgelerde ekonomik kırılganlığı artırmış ve uzun vadede kırsal demografik hareketliliklere zemin hazırlamıştır (Akdağ, 1999).

Sürsat uygulaması, her ne kadar zorunlu satış esasına dayansa da yerel ekonomik aktörler için yeni aracılık imkânları doğurmuştur. Osmanlı taşrasında devlet ile üretici arasında aracılık yapan tüccarların ve ayanların zamanla güç kazanmasının sebebi ise budur. Devlet tarafından belirlenen narh üzerinden yapılan sürsat satışları, bazı durumlarda yerel tüccarların ürün toplama ve sevk organizasyonunda rol almasına yol açmıştır. Bu süreç, taşra ekonomisinde yeni bir ara sınıfın oluşmasına katkı sağlamıştır (Genç, 2000).

Özellikle XVIII. yüzyılda, ayanların askerî ve lojistik organizasyondaki artan rolüne dikkat çekilmektedir. Bu gelişme, merkez-taşra ilişkilerinde yeni bir güç dengesi oluşturmuş ve mali yükümlülüklerin yerel elitler aracılığıyla yürütülmesine zemin hazırlamıştır (Aksan, 2007).

Netice itibariyle sürsat sistemi, bir yandan üretici kesim üzerinde baskı oluştururken; diğer yandan yerel ticaret ağlarını ve aracılık mekanizmalarını güçlendiren bir ekonomik etkileşim alanı yaratmıştır.

Nüzûl ve sürsat uygulamalarının ağırlaştığı dönemlerde taşra halkı çeşitli şikâyet mekanizmalarına başvurmuştur. Osmanlı idari sistemi, reayanın merkeze arzuhal ve şikâyet yoluyla başvurmasına imkân tanımaktaydı (İnalcık, 2000). Arşiv belgelerinde, belirlenen narhın altında ürün teslimine zorlandıklarını veya taşıma yükümlülüklerinin aşırılaştığını belirten şikâyet dilekçelerine rastlanmakta olup söz konusu durum, devletin zaman zaman yerel uygulamalardaki aşırılıkları düzeltmeye çalıştığını göstermektedir (Genç, 2000).

Öte yandan, XVII. yüzyılda artan vergi yükü ve ekonomik daralma, toplumsal huzursuzlukları derinleştirmiştir. Bu çerçevede, Celâlî İsyanları yalnızca siyasî değil, aynı zamanda ekonomik baskılara karşı gelişen toplumsal tepkiler olarak değerlendirilmelidir. Celâlî hareketlerini yalnızca siyasî değil; aynı zamanda ekonomik baskılara karşı gelişen toplumsal tepkiler olarak değerlendirmek gerekir.

Nihayetinde tahlil edildiğinde nüzûl ve sürsat uygulamaları, Osmanlı sefer lojistiğinin sürekliliğini sağlarken; taşra toplumunun ekonomik yapısını dönüştürmüş, sosyal gerilimleri tetiklemiş ve merkez-taşra ilişkilerinde yeni müzakere alanları ortaya çıkarmıştır.

9. XVII. VE XVIII. YÜZYILLARDA DÖNÜŞÜM

XVII ve XVIII. yüzyıllar, Osmanlı maliyesi ve askerî organizasyonu açısından yapısal dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. Uzun süren Avusturya ve İran savaşları, Celâlî isyanları, artan asker sayısı ve değişen savaş teknolojileri, devletin mali ve lojistik kapasitesini yeniden şekillendirmiştir (İnalcık, 2000; Murphey, 1999). Bahsi geçen dönüşüm süreci, nüzûl ve sürsat uygulamalarında da belirgin değişimlere yol açmıştır.

XVI. yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlı savaşlarının süresi ve coğrafi kapsamı genişlemiş, bunun sonucunda sefer maliyetleri önemli ölçüde artmıştır (Aksan, 2007). Klasik dönemde tımar sistemi ve ganimet gelirleri, savaş ekonomisinin önemli dayanaklarıyken; XVII. yüzyılda bu kaynakların yetersiz kalmaya başlaması, devletin nakit ihtiyacını artırmıştır (Genç, 2000). Özellikle uzun süren Avusturya savaşlarının lojistik maliyetleri artırdığı ve ordunun iaşe organizasyonunun daha karmaşık hâle geldiği görülmektedir. Özellikle uzun süren Avusturya savaşlarının lojistik maliyetleri katladığını ve ordunun iaşe organizasyonunun daha karmaşık hâle geldiği görülmektedir. Sözedilen süreçte nüzûl ve sürsat uygulamaları, geçici birer sefer yükümlülüğünden ziyade düzenli mali araçlara dönüşmeye başlamıştır.

XVII. yüzyılda Osmanlı maliyesinde belirginleşen nakdîleşme süreci, nüzûl ve sürsat uygulamalarının aynî niteliğini kısmen dönüştürmüştür (İnalcık, 2000). Artan asker maaşları ve nakit harcamalar, devletin doğrudan para tahsilini tercih etmesine yol açmıştır. Bu süreç, Osmanlı maliyesinin "esnek adaptasyon kapasitesi" ile açıklanmaktadır (Genç, 2000). Aynî yükümlülüklerin "bedel-i nüzûl" ve

"sürsat bedeli" adı altında nakde çevrilmesi, merkezi hazinenin likidite ihtiyacını karşılamaya yönelik faydacı bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde para dolaşımı genişlemiş ve mali sistem giderek daha parasal bir nitelik kazanmıştır. (Pamuk, 2000). İfade edilen dönüşüm, nüzûl ve sürsatın tahsil ve icra biçimlerinde belirgin değişimlere yol açmıştır.

XVIII. yüzyılda taşrada ayanların güç kazanması, nüzûl ve sürsat uygulamalarının yerel düzeyde yürütülme biçimini etkilemiştir (Aksan, 2007). Devlet, özellikle mali ve lojistik organizasyonlarda ayanlardan yararlanmış; tahsil ve sevk işlemlerinde yerel elitlerin rolü artmıştır. İlgili dönemde merkez-taşra ilişkilerinin daha müzakereci bir karakter kazandığını görülmektedir. Nüzûl ve sürsat tahsilatının ayan aracılığıyla gerçekleştirilmesi, uygulamanın hem hızını artırmış hem de yerel güç dengelerini değiştirmiştir. Klasik dönemde doğrudan merkezî kontrol altında yürütülen lojistik mekanizmanın, XVIII. yüzyılda daha yerel aktörlere dayalı bir yapıya evrildiği anlaşılmaktadır.

XVII ve XVIII. yüzyıllarda söz konusu dönüşüm, nüzûl ve sürsat uygulamalarının kriz dönemlerinde başvurulan esnek finansman araçları olduğunu ortaya koymaktadır. Osmanlı maliyesinin olağanüstü dönemlerde örfî vergiler aracılığıyla kaynak mobilize etme kapasitesi devletin sürekliliğinin temel unsurlarından biridir. Artan savaş maliyetleri karşısında aynî yükümlülüklerin nakde çevrilmesi, yerel aktörlerin sürece dâhil edilmesi ve tahsil mekanizmalarının çeşitlendirilmesi, devletin adaptasyon yeteneğini göstermektedir (Genç, 2000). Ne var ki bu esneklik, toplumsal maliyetlerden bağımsız değildir. Ağırlaşan vergi yükü ve ekonomik daralma, XVII. yüzyılda toplumsal huzursuzlukları artırmış; XVIII. yüzyılda ise merkez-taşra ilişkilerinde yeni güç dengeleri doğurmuştur (Akdağ, 1999).

Nihayetinde, XVII ve XVIII. yüzyıllar, nüzûl ve sürsat uygulamalarının klasik aynî yükümlülüklerden kısmen nakdî ve yerel aktörlere dayalı bir yapıya evrildiği; Osmanlı savaş ekonomisinin mali ve kurumsal dönüşüm geçirdiği bir dönem olarak değerlendirilebilir. Söz konusu süreç, Osmanlı maliyesinin kriz koşullarında geliştirdiği uyarlanabilir ve çok katmanlı yapıyı açık biçimde ortaya koymaktadır.

10. SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin askerî organizasyon kabiliyeti, yalnızca savaş meydanındaki stratejik ve taktik üstünlükle açıklanabilecek bir olgu değildir. Bu başarının arka planında, geniş coğrafyalara yayılan seferlerin sürekliliğini sağlayan güçlü bir lojistik ve mali organizasyon bulunmaktadır. Çalışmada incelenen nüzûl ve sürsat uygulamaları, söz konusu organizasyonun merkezinde yer alan ve Osmanlı sefer lojistiğinin işleyişini mümkün kılan temel araçlar olarak değerlendirilmiştir.

Nüzûl ve sürsat, ilk bakışta olağanüstü dönem vergileri çerçevesinde ele alınabilecek mali yükümlülükler gibi görünmekle birlikte, daha yakından incelendiğinde bunların çok katmanlı bir lojistik rejimin parçası olduğu anlaşılmaktadır. Nüzûl, belirli dönemlerde aynî zahire teminini zorunlu kılarak ordu iaşesinin sürekliliğini sağlamış; sürsat ise narh esaslı zorunlu satış mekanizması aracılığıyla devlet ile piyasa arasında kontrollü bir tedarik ilişkisi kurmuştur. Her iki uygulama da üretim alanları ile cephe hattı arasında düzenli bir ikmal zinciri oluşturmuş, menzil sistemi ile bütünleşmiş biçimde çalışarak sefer organizasyonunun omurgasını teşkil etmiştir.

Osmanlı sefer lojistiği, yalnızca zahirenin teminiyle sınırlı olmayan, depolama, ulaştırma ve dağıtım aşamalarını kapsayan bütüncül bir yapıya sahiptir. Bahsi geçen yapı içerisinde menzil noktaları, lojistik ağın düğüm merkezleri olarak işlev görmüş; zahire de bu merkezlerde toplanmış, muhafaza edilmiş ve ordunun ilerleyişine paralel biçimde sevk edilmiştir. Böylece üretim ile tüketim arasındaki mesafe, idari planlama ve zorunlu yükümlülükler aracılığıyla kontrol altına alınmıştır. İfade edilen sistem, erken modern dönemin ulaşım ve haberleşme imkânları göz önünde bulundurulduğunda, son derece gelişmiş bir organizasyon kapasitesine işaret etmektedir.

Nüzûl ve sürsat uygulamalarının en dikkat çekici yönlerinden biri, merkez ile taşra arasındaki ilişkinin kurumsal bir çerçevede yeniden tanımlanmasına katkı sağlamış olmasıdır. Devlet, sefer dönemlerinde taşra üretim kapasitesini doğrudan askerî ihtiyaçlara tahsis etmiş; böylece kırsal toplum ile askerî yapı arasında doğrudan bir bağlantı kurmuştur. Söz konusu bağlantı, yalnızca mali bir aktarım ilişkisi değil; aynı zamanda emek, taşıma ve organizasyon boyutlarını içeren çok yönlü bir etkileşim alanı üretmiştir. Taşra halkı, üretici olmanın ötesinde, taşıyıcı, tedarikçi ve organizasyonun aktif unsuru hâline gelmiştir.

Söz konusu bağlamda nüzûl ve sürsat, Osmanlı devlet yapısının merkezî karakterini güçlendiren araçlar olarak değerlendirilebilir. Zira söz konusu uygulamalar sayesinde merkezî idare, geniş coğrafyada yer alan üretim birimlerini sefer planlamasına entegre edebilmiş ve kaynak mobilizasyonunu doğrudan denetim altında tutabilmiştir. Bununla birlikte, uygulamaların icrası sırasında yerel yöneticilerin, kadıların ve zamanla ayanların rolü artmış; böylece merkez-taşra ilişkileri tek yönlü bir tahakkümden ziyade müzakereye açık bir idari sürece dönüşmüştür.

XVII ve XVIII. yüzyıllarda yaşanan mali ve askerî dönüşümler, nüzûl ve sürsat uygulamalarının niteliğinde de değişikliklere yol açmıştır. Uzun süren savaşlar, artan asker sayısı ve değişen savaş teknolojileri, devletin nakit ihtiyacını artırmış; bu durum aynî yükümlülüklerin kısmen nakdî bedellere dönüştürülmesini beraberinde getirmiştir. Nakdîleşme süreci, bir yandan merkezi hazinenin likidite sorununu hafifletirken; diğer yandan taşra ekonomisinde para dolaşımının artmasına katkı sağlamıştır. Ancak bu dönüşüm, toplumsal maliyetlerden bağımsız değildir.

Reaya üzerindeki vergi yükünün artması, özellikle üretim kapasitesi sınırlı bölgelerde ekonomik kırılganlık yaratmış ve bazı dönemlerde sosyal huzursuzlukları tetiklemiştir. Aynî yükümlülüklerin bedel karşılığı tahsili, hanelerin nakit temin etme zorunluluğunu artırmış; borçlanma eğilimlerini güçlendirmiştir. Bununla birlikte sürsat uygulaması, yerel tüccarlar ve aracılar için ekonomik fırsatlar doğurmuş; devlet ile piyasa arasında yeni bir ilişki zemini oluşturmuştur. Böylelikle, nüzûl ve sürsatın yalnızca tek boyutlu bir baskı mekanizması olarak değerlendirilmesi yetersiz kalmaktadır.

Çalışmanın ortaya koyduğu temel sonuçlardan biri, nüzûl ve sürsatın Osmanlı savaş ekonomisinin esnek ve uyarlanabilir araçları olduğudur. Devlet, olağanüstü koşullar altında mali kaynak yaratmak ve lojistik sürekliliği sağlamak amacıyla bu mekanizmaları etkin biçimde kullanmış; değişen koşullara göre uygulamanın biçimini dönüştürmüştür. Aynîden nakdîye geçiş, yerel aktörlerin sürece dâhil edilmesi ve tahsil yöntemlerinin çeşitlendirilmesi, Osmanlı maliyesinin statik değil, dinamik bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Bu itibarla nüzûl ve sürsat uygulamaları, yalnızca mali tarih literatürü içinde değil; askerî tarih, iktisat tarihi ve toplumsal tarih bağlamında da değerlendirilmelidir. Zira bu uygulamalar, devletin kriz dönemlerinde nasıl kaynak mobilize ettiğini, taşra toplumunu askerî organizasyona nasıl entegre ettiğini ve merkez-taşra ilişkilerini hangi araçlarla düzenlediğini anlamak açısından anahtar niteliğindedir.

Osmanlı sefer lojistiği üzerine yapılan çalışmalarda çoğu zaman menzil sistemi, ulaşım hatları veya askerî stratejiler ön plana çıkarılmıştır. Oysa nüzûl ve sürsat gibi mali-idari mekanizmalar, bahsedilen sistemin işleyişini mümkün kılan temel dayanakları oluşturmuştur. Zahirenin temini kadar, onun hangi idari süreçler aracılığıyla toplandığı, nasıl depolandığı ve nasıl sevk edildiği meselesi, askerî başarının sürdürülebilirliği açısından belirleyicidir.

Bu çalışma kapsamında, nüzûl ve sürsatı yalnızca olağanüstü vergi kategorileri olarak değil; üretim, ulaştırma ve dağıtımı kapsayan bütüncül bir lojistik rejim çerçevesinde ele alarak literatüre katkı sunmayı amaçlamıştır. Arşiv belgelerinin ışığında yapılan değerlendirmeler, söz konusu uygulamaların sahadaki somut işleyişini görünür kılmakta ve Osmanlı devletinin organizasyon kapasitesine dair daha derinlikli bir perspektif sunmaktadır.

Sonuç olarak nüzûl ve sürsat uygulamaları, Osmanlı Devleti'nin askerî gücünün arkasındaki görünmeyen fakat hayati öneme sahip kurumsal mekanizmalardır. Söz konusu mekanizmalar sayesinde devlet, geniş coğrafyaya yayılan seferlerini sürdürebilmiş; mali ve toplumsal kaynaklarını askerî organizasyonla bütünleştirmiştir. Böylece Osmanlı savaş ekonomisi, kriz dönemlerinde dahi işleyebilirliğini koruyan esnek bir yapı sergilemiştir.

Nüzûl ve sürsat sisteminin incelenmesi, yalnızca geçmişin mali uygulamalarını anlamaya yönelik bir çaba değil; aynı zamanda erken modern devletlerin kaynak mobilizasyonu ve kriz yönetimi kapasitelerini değerlendirmeye yönelik karşılaştırmalı çalışmalar için de önemli bir zemin sunmaktadır. Böylelikle konu, Osmanlı tarih yazımında daha fazla arşiv temelli ve disiplinlerarası araştırmaya açık bir alan olarak varlığını sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

Ágoston, G. (2012). *Osmanlı'da strateji ve askerî güç* (M. F. Çalışır, Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.

Akdağ, M. (1999). *Türk halkının dirlik ve düzenlik kavgası: Celâlî isyanları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Cevdet-Askeriye, 251/10484.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Cevdet-Askeriye, 570/23961.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Cevdet-Askeriye, 876/37606.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Cevdet-Askeriye, 1107/48963.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Cevdet-Maliye, 751/30615.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Cevdet-Nâfia, 21/1019.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Maliyeden Müdevver, nr. 5311.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Maliyeden Müdevver, nr. 23217.

Ertaş, M. Y. (1999). Osmanlı Devleti'nde sefer organizasyonu. G. Eren (Ed.), *Osmanlı* (Cilt 6, ss. 690–697).

Ertaş, M. Y. (2000). *Mora'nın fethinde Osmanlı sefer organizasyonu (1714–1716)* (Yayımlanmış doktora tezi). Marmara Üniversitesi.

Faroqhi, S. (1993). *Osmanlı'da kentler ve kentliler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet ve ekonomi*. Ötüken Neşriyat.

Genç, S. (2012). *Osmanlı-Safevi savaşlarında sefer organizasyonu ve lojistik (1722–1725)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi.

Gökçe, E. (2022). III. Selim döneminde Isparta'nın Osmanlı ordusuna askeri ve Lojistik katkısı: Nizam-ı Cedit askeri ve Mısır seferi örneği. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (56), 167–201.

Güçer, L. (1964). *XVI–XVII asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda hububat meselesi ve hububattan alınan vergiler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.

Halaçoğlu, Y. (1981). Osmanlı İmparatorluğu'nda menzil teşkilâtı hakkında bazı mülahazalar. *Osmanlı Araştırmaları, 2*, 123–132.

Halaçoğlu, Y. (2002). *Osmanlılarda ulaşım ve haberleşme (Menziller)*. Ankara: PTT Genel Müdürlüğü Yayınları.

İnalcık, H. (1959). Osmanlılarda raiyyet rüsumu. *Belleten, 23*(92), 575–610.

İnalcık, H. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi* (Cilt 1). İstanbul: Eren Yayıncılık.

İşbilir, Ö. (1996). *XVII. yüzyıl başlarında Şark seferlerinin iaşe, ikmâl ve lojistik meseleleri* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

İşbilir, Ö. (202). Osmanlı ordularının iaşe ve ikmâli: I. Ahmed devri İran seferleri örneği. G. Eren (Ed.), *Türkler* (Cilt 10, ss. 151–163).

Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. İstanbul: Nobel Yayıncılık.

Kurtaran, U. (2012). Osmanlı seferlerinde organizasyon ve lojistik. *Turkish Studies, 7*(4), 2269–2286.

McGowan, B. (1981). Osmanlı avarız-nüzul teşekkülü 1600-1830. *VIII. Türk Tarih Kongresi, II*, 1327-1331.

Murphey, R. (1999). *Ottoman warfare 1500–1700*. Rutgers University Press.

Pamuk, Ş. (2000). *İstanbul ve diğer kentlerde 500 yıllık fiyatlar ve ücretler (1469–1998)*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.

Polat, S. (2018). Osmanlı Devleti'nde nüzul vergisinin teşkili ve gelişimi: XVI–XVII. yüzyıllarda Osmanlı ekonomisini nüzul vergisi üzerinden değerlendirmek. *Belleten, 82*(295), 829–862.

Sahillioğlu, H. (1991). Avarız. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 4, ss. 108–109). İstanbul.

Sevinç, T. (2010). *1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde organizasyon ve lojistik* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi.

Türk Silahlı Kuvvetleri. (1995). *Osmanlı devri: Osmanlı İmparatorluğu'nun kara kuvvetlerinin idarî faaliyetleri ve lojistik (1299–1913)*. (Cilt 3, 7. Kısım).

Türkmen, M. N. (2003). Osmanlı Devleti'nde XVII. yüzyılın son çeyreğinde halkın üzerindeki olağanüstü vergi yükü. *Nüsha*, 3(9), 193–200.

Yüksel, A. (2005). *Osmanlı sefer organizasyonlarına taşradan bir bakış: Sivas şehrinde sefer hazırlıkları (1787–1850)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.

EKLER

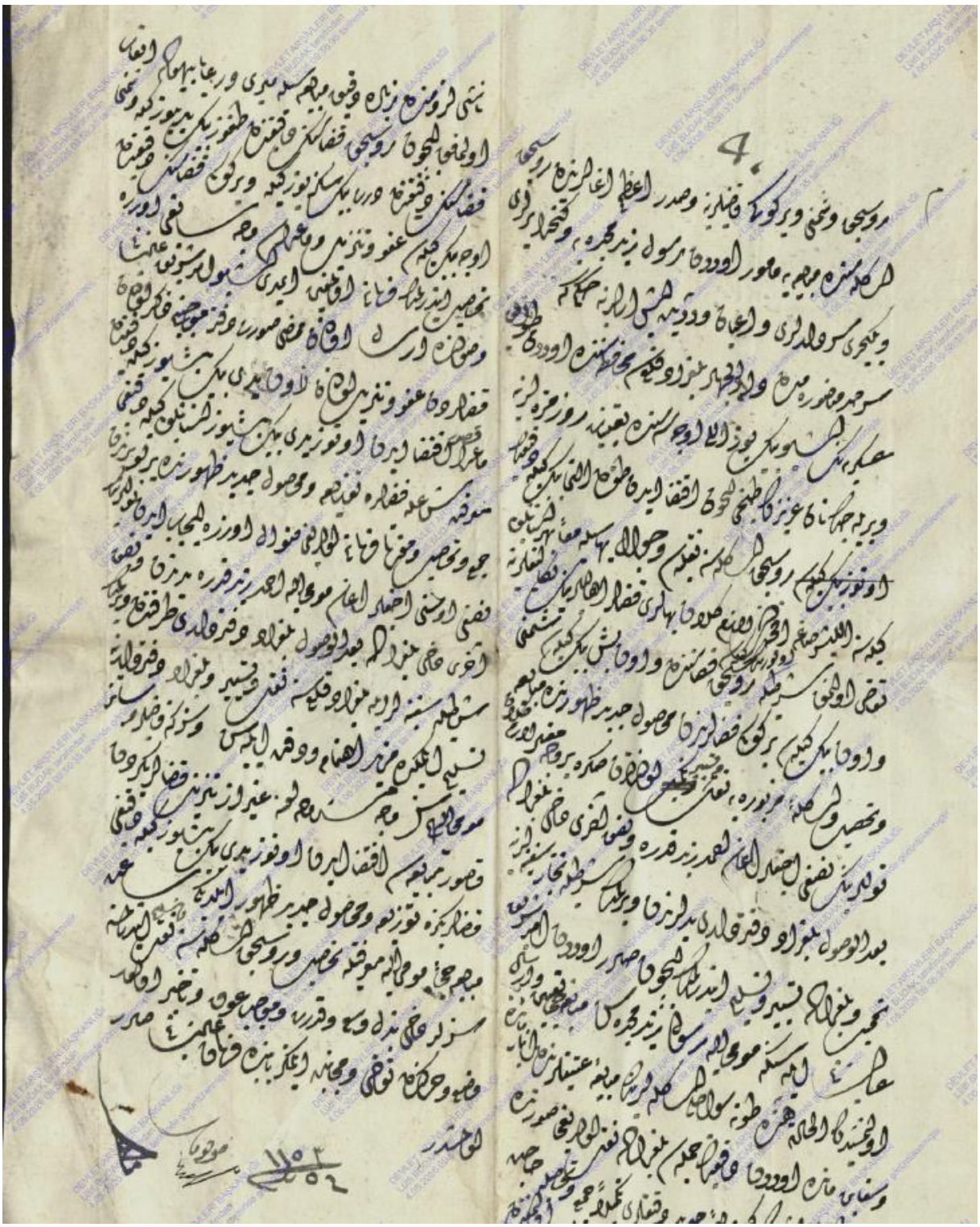

Belgrad muhafızlarının iaşesi için un mübayaası, sevki ve nakliye gemilerinin geçirilmesi ile ilgili belge (BOA., C..AS.., 251-10484)

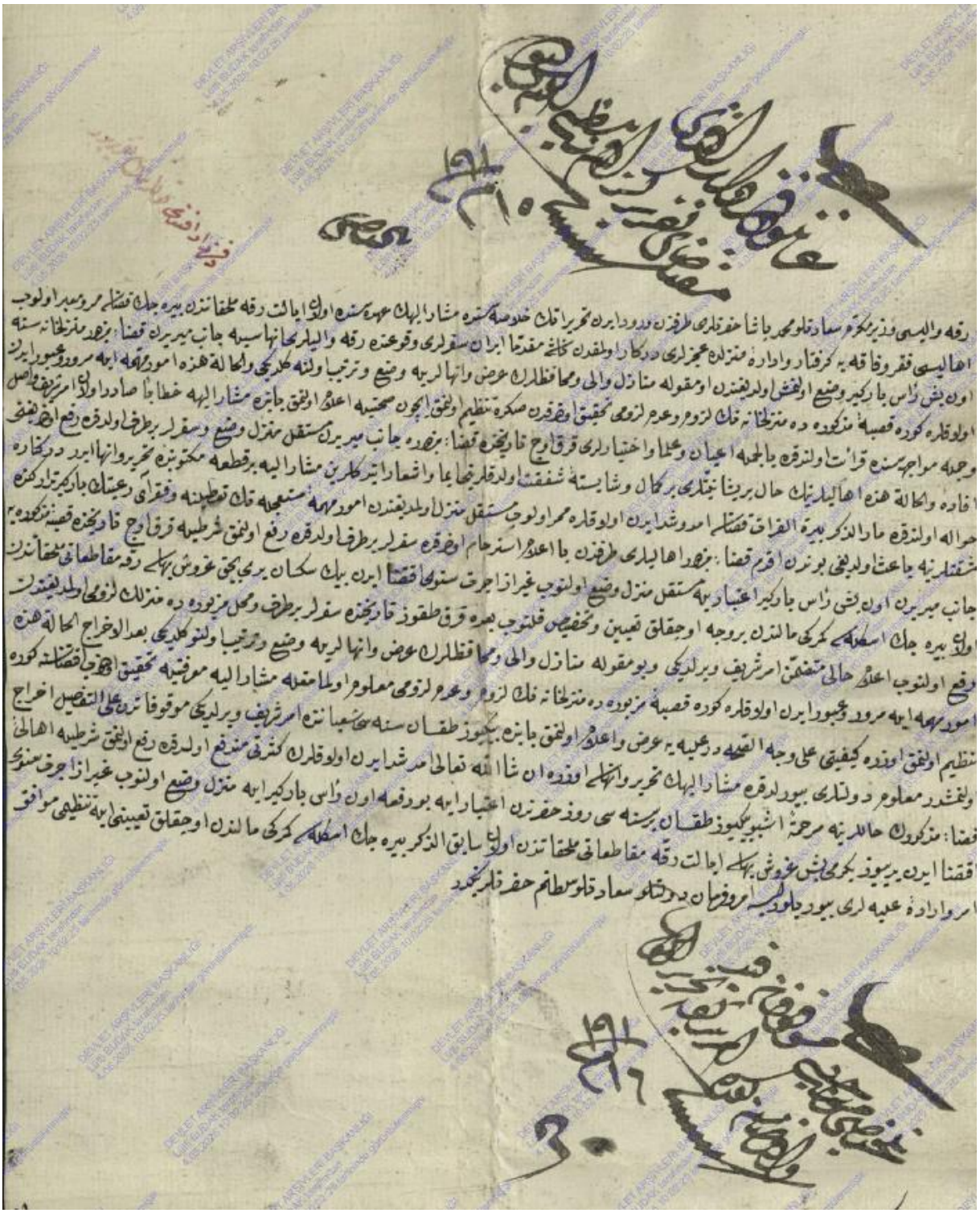

Harp münasebetiyle 1143'de Birecik kasabasında tesis edilen müstakil menzil, üç sene sonra harbin hitamında ilga edilmiş isede, gelip giden ulakların menzil beygiri bulmaktaki müşkilata binaen, on beygir ve Birecik iskelesi malından yediyüz kuruş ocaklık ile yeniden menzil teşkil olunması ile ilgili belge (BOA., C.NF., 21-1019)

Araştırma Makalesi / Research Article

Osmanlı Devleti'nde Sefer Lojistiğinin Bir Unsuru Olarak Nüzûl ve Sürsat Uygulamaları

Nüzûl and Sürsat Practices as Elements of Campaign Logistics in the Ottoman Empire

Lütfi BUDAK & Çiğdem BUDAK

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.454

Geliş/Received: 25/02/2026	Kabul/Accepted: 18/05/2026

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The sustainability of early modern empires depended not only on battlefield performance but also on their capacity to organize and maintain complex logistical systems. The Ottoman Empire, which conducted long-distance and seasonal military campaigns across Anatolia, the Balkans, and Central Europe, developed a sophisticated provisioning structure to sustain its armies. Within this structure, the institutions of *nüzûl* and *sürsat* functioned as central mechanisms for securing food supplies, fodder, transportation services, and other logistical necessities during wartime.

Existing historiography has largely examined *nüzûl* and *sürsat* within the framework of fiscal history, emphasizing their character as extraordinary taxes under the broader categories of *avârız-ı divâniyye* and *tekâlif-i örfiyye*. While this literature has successfully highlighted their fiscal burden and socio-economic implications, their operational role within campaign logistics has received comparatively limited attention. In particular, the relationship between these fiscal obligations and the menzil (staging-post) system, transportation organization, and the mobilization of provincial resources has not been sufficiently analyzed from a functional logistical perspective.

This study aims to move beyond a purely fiscal interpretation by examining *nüzûl* and *sürsat* as integral components of Ottoman campaign logistics. It argues that these institutions were not merely extraordinary tax mechanisms but formed a structured logistical regime that integrated provincial production, transportation networks, and military planning into a coordinated system. By focusing on their operational dimension, the study seeks to reassess the place of *nüzûl* and *sürsat* within Ottoman military-administrative organization.

Methods

This research is designed within a qualitative methodological framework and is based primarily on document analysis. The core sources consist of archival materials preserved in the Ottoman Archives of the Presidency of the Republic of Türkiye, including Cevdet-Askeriye (C.AS), Cevdet-Nâfia (C.NF) and Cevdet-Maliye (C.ML), Maliyeden Müdevver (MAD.d), Mühimme registers, and various imperial decrees related to provisioning and transportation. These primary documents were systematically classified according to date, region, and content.

The study employs historical and socio-institutional analysis through contextual reading, content analysis, and comparative evaluation. Particular attention was given to tracing the processes of procurement, storage, transportation, and distribution of supplies during campaigns. By examining

quantitative data in provisioning registers together with imperial orders and administrative correspondence, the study reconstructs the logistical chain linking production zones, menzil depots, and frontline military units.

Secondary literature on Ottoman fiscal history, military organization, and economic structures was also consulted to situate archival findings within broader historiographical debates. Through this combined approach, the research evaluates both continuity and transformation in the functioning of *nüzûl* and *sürsat*, especially in the seventeenth and eighteenth centuries.

Results and Discussion

The findings demonstrate that *nüzûl* and *sürsat* operated as functional pillars of Ottoman campaign logistics. Beyond their fiscal character, these mechanisms ensured the systematic mobilization of grain, flour, barley, livestock, fuel, and transportation services along predetermined campaign routes. Supplies collected through *nüzûl* were stored in strategically located menzil depots, while *sürsat* functioned as a controlled procurement system in which goods were obtained—often at fixed prices—under state supervision.

The study reveals that the effectiveness of the Ottoman logistical system depended on the integration of provincial production capacity with centralized planning. Menzil stations served as logistical nodes, enabling the continuous movement of supplies in coordination with the army's daily marching schedule. Transportation relied heavily on civilian resources, including carts, pack animals, and local labor, demonstrating that campaign logistics were embedded in a broad framework of compulsory civilian participation.

In the seventeenth and eighteenth centuries, prolonged warfare, fiscal pressures, and the gradual monetization of the Ottoman economy led to significant transformations in these institutions. Both *nüzûl* and *sürsat* increasingly shifted from in-kind obligations to cash payments (bedel), reflecting the growing liquidity needs of the central treasury. While this transition provided greater fiscal flexibility, it also intensified the economic burden on provincial populations and contributed to social tensions in certain regions.

At the same time, the growing role of provincial notables (*ayan*) and intermediaries in organizing procurement and transportation indicates a partial decentralization of logistical functions. This development reconfigured center–province relations and reshaped the balance between state authority and local actors.

Overall, the study concludes that *nüzûl* and *sürsat* constituted a structured logistical regime rather than merely extraordinary fiscal impositions. They linked taxation, transportation, storage, and military strategy into a coordinated system that enabled the Ottoman Empire to sustain long-distance campaigns for centuries. By foregrounding their operational dimension, this research contributes to a more integrated understanding of Ottoman military logistics and offers a reinterpretation of the relationship between fiscal institutions and imperial warfare.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

Türk Dizilerinde Gastrodiplomasi ve Yumuşak Güç: Gastronomik Temsillerle Çekicilik İnşası

Gastrodiplomacy and Soft Power in Turkish TV Series: Constructing Attraction Through Gastronomic Representations

Öznur NALÇINKAYA[1]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.435

Geliş/Received: 29/02/2026	**Kabul/Accepted: 19/05/2026**

Öz

Bu çalışma, Türk dizilerinde yer alan gastronomik temsillerin gastrodiplomasi ve yumuşak güç bağlamında nasıl bir kültürel çekicilik üretimine eklemlendiğini incelemektedir. Çalışma, popüler kültür ürünlerinin yalnızca eğlence içeriği olarak değil, gündelik yaşam pratikleri, yerel kültür unsurları ve duygusal yakınlık biçimleri üzerinden kültürel anlam üreten dolaşım alanları olarak değerlendirilebilmesi bakımından önem taşımaktadır. Araştırmada, Taşacak Bu Deniz, Halef: Köklerin Çağrısı ve Uzak Şehir dizilerinin ilk on bölümünde yer alan yemek sahneleri, sofra ve ikram ritüelleri, yerel ürün göstergeleri ve mutfak mekânları; bu temsilleri kuşatan dijital paratekstler ve kamuya açık izleyici yorumlarıyla birlikte üç katmanda ele alınmıştır. Çalışma, doğrudan izleyici alımlamasını ölçme iddiası taşımamakta; yorumları, gastronomik temsillerin dijital dolaşımında ortaya çıkan sınırlı ve bağlamsal anlam izleri olarak değerlendirmektedir. Kuramsal çerçeve, yeni kamu diplomasisi, yumuşak güç ve gastrodiplomasi literatürünün "çekicilik" ekseninden hareketle oluşturulmuştur. Yöntemsel olarak nitel içerik analizi ile söylem analizi birlikte kullanılmış; veriler otantiklik, duygulanım, çekim, temsil ve dolaşım göstergeleri çerçevesinde çözümlenmiştir. Bulgular, gastronomik unsurların dizilerde çoğunlukla ev içi paylaşım, bakım, şifa, misafirperverlik ve yerellik temalarıyla ilişkilendirildiğini göstermektedir. Dijital paratekstler ve yorumlar ise aynı temsilleri kimi zaman romantizm, nostalji, tarif merakı, deneme isteği ya da kültürel sahiplenme çerçevesinde yeniden dolaşıma sokmaktadır. Bununla birlikte gastronomik temsillerin her bölümde aynı yoğunlukta görünürleşmediği ve dijital dolaşımın diziler arasında farklılaştığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak çalışma, Türk dizilerinin resmî gastrodiplomasi araçları olmamakla birlikte, gündelik kültürel pratikler üzerinden çekicilik üreten ve bu çekiciliği dijital dolaşım içinde yeniden görünür kılan önemli kültürel mecralar olarak değerlendirilebileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Gastrodiplomasi, yumuşak güç, Türk dizileri, dijital paratekst, dijital yorumlar*

Abstract

This study examines how gastronomic representations in Turkish television series are articulated to the production of cultural attraction within the framework of gastrodiplomacy and soft power. It is significant in that it approaches popular culture products not merely as entertainment content, but as circulation spaces where everyday cultural practices, local symbols, and forms of emotional proximity may generate cultural meaning and attraction. The analysis focuses on the first ten episodes of Taşacak Bu Deniz, Halef: Köklerin Çağrısı, and Uzak Şehir. Food scenes, table and hospitality rituals, local product indicators, and kitchen spaces are examined together with the digital paratexts surrounding these representations and publicly available digital comments. The study does not

[1] **Sorumlu Yazar/Corresponding Author,** Öğr. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Ankara-Türkiye E-mail: oznur.nalcinkaya@hbv.edu.tr

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Nalçınkaya, Ö. (2026). Türk Dizilerinde Gastrodiplomasi ve Yumuşak Güç: Gastronomik Temsillerle Çekicilik İnşası. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 10(3), 1630-1654.

claim to measure audience reception directly; rather, it treats comments as limited and context-specific textual traces that emerge during the online circulation of gastronomic representations. The theoretical framework is based on the intersection of new public diplomacy, soft power, and gastrodiplomacy literature, with particular emphasis on the mechanism of attraction. Methodologically, qualitative content analysis and discourse analysis are used together, and the data are evaluated through the indicators of authenticity, affect, attraction, representation, and circulation. The findings show that gastronomic elements are mostly associated with domestic sharing, care, healing, hospitality, locality, and authenticity. Digital paratexts and comments recirculate these representations through frames such as romance, nostalgia, recipe curiosity, desire to try, appreciation, and, in some cases, authenticity negotiations. However, gastronomic visibility does not appear with the same intensity in every episode, and digital circulation differs across the selected series. Consequently, the study argues that Turkish television series, although not formal instruments of gastrodiplomacy, can be considered significant cultural channels through which everyday gastronomic practices produce attraction and become visible again through digital circulation.

Keywords: *Gastrodiplomacy, soft power, Turkish television series, digital paratext, digital comments*

1. GİRİŞ

Küreselleşmenin hızlandırdığı kültürel dolaşım ortamında ülkeler, uluslararası algıyı yalnızca resmî diplomatik kanallar üzerinden değil, gündelik yaşam pratikleri ve kültürel semboller aracılığıyla da üretmektedir. Bu dönüşüm, kamu diplomasisinin "tek yönlü tanıtım" mantığından uzaklaşarak ilişki kurma, görünürlük sağlama ve anlam dolaşımını yönetme ekseninde daha katmanlı bir yapıya evrildiğini düşündürmektedir (Cull, 2008). Bu bağlamda yemek ve mutfak kültürü, toplumsal hafıza, duygulanım ve gündelik hayatla hızlı biçimde bağ kurabilmesi nedeniyle geniş kamuoylarına ulaşan güçlü bir iletişim alanı olarak öne çıkmaktadır (Gilboa, 2008; Melissen, 2005). Nitekim gastrodiplomasi literatürü, mutfak kültürünü yalnızca beslenme pratikleri çerçevesinde değil, kültürel görünürlük, olumlu çağrışım, çekicilik ve kültürel yakınlık üretimiyle birlikte ele almaktadır (Çevik & Aslan, 2020, s. 2299).

Gastrodiplomasinin modern dönemde görünürlük kazanması çoğu kez Tayland'ın "Global Thai" girişimiyle ilişkilendirilmektedir. Devlet destekli bu tür programlar, ulusal mutfağın küresel dolaşıma sokulmasını kamu diplomasisi hedefleriyle ilişkilendirirken, aynı zamanda olumlu çağrışım üretme, merak uyandırma ve duygusal yakınlık kurma stratejileri olarak da işlev görmektedir (İşçimen, 2021, s. 77; Türker, 2018, s. 18–19). Bu hat, gastrodiplomasiyi yumuşak güçle doğrudan ilişkilendirmekte; mutfak kültürünü "çekim" üretmek ve kalplere, zihinlere seslenmek üzere dolaşıma giren bir kültürel araç olarak konumlandırmaktadır (Rockower, 2012, s. 235–238; Bucak & Yiğit, 2019, s. 1312).

Bu çalışmanın hareket noktası, gastrodiplomasi tartışmalarını popüler kültür dolaşımıyla birlikte düşünmektir. Zira mutfak kültürü yalnızca resmî tanıtım kampanyalarında değil, diziler gibi geniş izleyici topluluklarına ulaşan görsel-işitsel anlatılarda da görünürleşmektedir. Üstelik bu görünürlük yalnızca ana metinle sınırlı kalmamakta; dijital paratekstler ve kamuya açık dijital yorumlar aracılığıyla yeniden çerçevelenmekte, genişlemekte ve kimi zaman dönüşmektedir. Görsel-işitsel anlatılar üzerine yapılan çalışmalar, bu tür temsillerin izleyicide belirli bir mekân fikri, kültürel merak ve yer imgesi oluşturabildiğini göstermektedir (Beeton, 2006, s. 181–182). Bununla birlikte bu çalışma, doğrudan turistik davranışı, destinasyon seçimini ya da tüketim niyetini ölçmeyi amaçlamamaktadır. Buradaki temel odak, gastronomik göstergelerin sahne, dijital paratekst ve kamuya açık dijital yorumlar arasında nasıl dolaşıma girdiğini ve hangi koşullarda kültürel çekicilik üreten göstergelere dönüştüğünü tartışmaktır. Bu bakımdan Türk dizileri, gündelik kültür unsurlarını anlatı içinde dolaşıma sokarken aynı zamanda yerellik, sıcaklık, misafirperverlik ve aidiyet gibi çağrışımları görünür kılan önemli bir kültürel mecra niteliği taşımaktadır.

Çalışmada *Taşacak Bu Deniz*, *Halef: Köklerin Çağrısı* ve *Uzak Şehir* dizilerinin seçilmesi tesadüfî değildir. Bu diziler, bir yandan yemek sahneleri, sofra ve ikram ritüelleri, yerel ürün göstergeleri ve mutfak mekânları gibi gastronomik unsurları anlatı içinde tekrar eden ve anlam taşıyan biçimlerde kullanmaları; öte yandan bu unsurların dijital platformlarda klipleştirilmeye, yeniden paylaşılmaya ve yorumlanmaya elverişli bir yapı sunmaları nedeniyle amaçlı örnekleme kapsamında tercih edilmiştir. Seçim sürecinde yalnızca gastronomik görünürlük değil, bu görünürlüğün sahne dışı dijital dolaşım içinde izlenebilir olması da temel ölçüt olarak alınmıştır. Ayrıca söz konusu diziler, farklı bölgesel

kültürleri, farklı anlatı tonlarını ve farklı izleyici kümelerine seslenen temsil biçimlerini karşılaştırmaya imkân verdiği için çalışma kapsamında uygun örnekler olarak değerlendirilmiştir.

Bu çerçevede çalışma, söz konusu dizilerde gastronomik temsillerin nasıl kurulduğunu ve bu temsillerin sahne, dijital paratekst ve kamuya açık dijital yorumlar düzlemlerinde nasıl bir kültürel çekicilik üretimine eklemlendiğini incelemektedir. Yemeğin çokduyulu ve duygulanımsal niteliği, bu mekanizmayı açıklamak bakımından önemli bir kavramsal dayanak sunmaktadır. Nitekim sofra, ikram, pişirme ve paylaşma sahneleri yalnızca anlatısal ayrıntılar değil; aynı zamanda yakınlık, bakım, hafıza ve aidiyet gibi anlamları taşıyan ilişkisel göstergeler olarak değerlendirilebilir (Spence, 2016, s. 1–2).

Bu noktada çalışmanın temel varsayımı açıktır: İncelenen diziler, devlet destekli ve planlı bir gastrodiplomasi kampanyası olarak tasarlanmamıştır. Bununla birlikte bu dizilerde dolaşıma giren gastronomik göstergeler, popüler kültür bağlamında kültürel çekicilik üretebilen temsiller olarak işleyebilmektedir. Analiz de tam olarak bu noktaya odaklanmaktadır: Gastronomik temsillerin hangi koşullarda çekicilik ürettiği, hangi dijital çerçeveler içinde görünürlük kazandığı ve kimi durumlarda nasıl zayıfladığı ya da itiraz, sahiplenme ve dışlayıcı kimlik dili üzerinden ters etkiye açık hâle geldiği mekanizma temelli bir yaklaşımla tartışılmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, seçilen Türk dizilerindeki gastronomik temsillerin gastrodiplomasi ve yumuşak güç literatüründe tartışılan kültürel çekicilik üretimiyle hangi noktalarda kesiştiğini ortaya koymaktır. Çalışma, gastronomik unsurların yalnızca anlatı içi dekoratif ögeler olarak değil; sahne, dijital paratekst ve kamuya açık dijital yorumlar arasında dolaşıma giren kültürel göstergeler olarak nasıl işlediğini tartışmaktadır. Aynı zamanda bu göstergelerin kültürel yakınlık, duygusal temas, yerellik ve mekânsal merak gibi anlam hatlarıyla hangi koşullarda ilişkilendiği de çalışmanın ikincil tartışma eksenlerinden birini oluşturmaktadır.

Bu doğrultuda çalışma aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aramaktadır:

1. Seçilen dizilerde gastronomik temsiller hangi anlatısal ve görsel kalıplar üzerinden kurulmaktadır?
2. Bu gastronomik temsiller dijital paratekstlerde nasıl yeniden çerçevelenmekte ve dolaşıma sokulmaktadır?
3. Kamuya açık dijital yorumlarda gastronomik temsiller hangi anlam örüntüleri etrafında karşılık bulmaktadır?
4. Sahne, dijital paratekst ve kamuya açık dijital yorumlar birlikte değerlendirildiğinde, gastronomik temsiller hangi koşullarda kültürel çekicilik, yakınlık ve mekânsal/kültürel merak üretimine eklemlenmektedir?

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Gastrodiplomasinin Kavramsal Çerçevesi

Gastrodiplomasi, ulusal ya da bölgesel mutfak kültürünün hedef kitlelerde tanınırlık, merak ve olumlu çağrışım üretmek üzere dolaşıma sokulması olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşımda mutfak kültürü, hem kültürel mirasın görünür bir taşıyıcısı hem de ülkeye ya da topluma yönelik sempatiyi besleyen bir çekim alanı niteliği taşımaktadır (Çevik & Aslan, 2020, s. 2299). Bu yönüyle gastrodiplomasi, doğrudan resmî protokole değil, daha geniş kamuoylarına temas eden kültürel iletişim süreçlerine yaslanır. Rockower'ın da belirttiği gibi bu alan, çoğu zaman "mide üzerinden kalplere ve zihinlere seslenme" mantığıyla açıklanmaktadır (Rockower, 2012, s. 235).

Türkçe literatürde de gastrodiplomasi, yalnızca mutfak tanıtımıyla sınırlı bir alan olarak değil, kültürlerarası etkileşim, ülke imajı ve kamu diplomasisiyle ilişkili bir iletişim zemini olarak ele alınmaktadır. Türker, gastrodiplomasinin ülkelerin mutfak kültürleri aracılığıyla kültürlerarası etkileşim sağlama, olumlu ülke imajı oluşturma ve ilişkileri geliştirme amacı taşıdığını vurgularken; Çevik ve Aslan, bu alanı ülkelerin kendilerine özgü mutfakları aracılığıyla uluslararası ilişkilerde kullandıkları diplomatik bir yöntem olarak tanımlamaktadır. Bu bakımdan literatürde gastrodiplomasiyi yalnızca turizm ya da tanıtım faaliyeti olarak değil, daha geniş bir kültürel görünürlük ve etkileşim alanı olarak konumlandırmaktadır (Türker, 2018; Çevik & Aslan, 2020).

Gastrodiplomasinin yakın kavramlarla ayrıştırılması, analiz sınırlarını netleştirmek bakımından önemlidir. Bucak ve Yiğit, mutfak diplomasisini daha çok resmî protokol ve kurumlar arası temsil düzeyinde; yiyecek diplomasisini insani yardım bağlamında; gastrodiplomasiyi ise resmî temsilin ötesinde geniş kamuoylarına temas eden halklararası etkileşim düzleminde konumlandırmaktadır (Bucak & Yiğit, 2019, s. 1312). Bu ayrım, çalışma açısından belirleyicidir. Çünkü burada ele alınan dolaşım, resmî diplomatik temsilden ziyade popüler kültür metinleri ve onları kuşatan dijital ekosistem içinde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla diziler ve bu dizilerin çevresinde oluşan paratekstler, gündelik kültürel temsiller üzerinden işleyen bir gastrodiplomatik görünürlük alanı olarak okunabilir. Bununla birlikte "culinary diplomacy" yaklaşımının, yemeğin kültürlerarası anlayış ve yakınlık üretmek üzere uluslararası ilişkiler bağlamında bir araç olarak kullanılabileceğini vurgulaması, çalışmanın ilişkisellik ve diyalog boyutunu güçlendiren tamamlayıcı bir hat sağlamaktadır (Chapple-Sokol, 2013, s. 161–162).

Gastrodiplomasinin performatif yönü, bir başka ifadeyle "ne ürettiği", son yıllarda daha görünür biçimde tartışılmaktadır. Bazı çalışmalar bu alanı yalnızca sembolik temsil düzeyinde değil; ülke imajı, kültürel yakınlık, merak ve zaman zaman turizm ilgisi gibi sonuçlarla birlikte değerlendirmektedir (White, Barreda & Hein, 2019). Bununla birlikte bu çalışmada söz konusu çıktılar doğrudan ölçülen değişkenler olarak değil, gastronomik temsillerin üretebileceği bir ufuk olarak ele alınmaktadır. Bu tercih, çalışmanın odağını turistik davranışa değil, çekiciliğin popüler kültür ve dijital dolaşım içindeki kurulma biçimlerine yönelten temel yaklaşımı korumaktadır.

Öte yandan "gastronationalism" kavramı, yemeğin ulusal aidiyet, sahiplik ve sembolik sınırlar üzerinden de anlam kazandığını göstermektedir (DeSoucey, 2010, s. 432–433). Bu nedenle çalışmada bazı yorum örneklerinde görülen sahiplenme, itiraz, düzeltme ya da dışlayıcı kimlik dili, çekiciliğin her zaman doğrusal biçimde işlemediğini; kimi durumlarda ters tepki üretebilen bir boomerang potansiyeli taşıdığını düşündürmektedir.

2.2. Gastrodiplomasinin Kuramsal Bağlantıları

Gastrodiplomasinin yükselişi, kamu diplomasisinin geçirdiği dönüşümle birlikte değerlendirilmektedir. Kamu diplomasisini sınıflandırmaya dönük çalışmalar, alanın kültürel diplomasi, uluslararası yayıncılık, değişim programları, savunuculuk ve dinleme gibi farklı bileşenlerle genişleyen bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir (Cull, 2008). "Yeni kamu diplomasisi" yaklaşımı ise etkiyi yalnızca tek yönlü mesaj iletimiyle değil; ilişki kurma, karşılaşma, diyalog ve karşılıklı anlam üretimi üzerinden düşünmeyi önermektedir (Riordan, 2005). Bu bağlamda gastrodiplomasi, mutfak kültürünün gündelik yaşama kolayca temas eden, duygusal karşılık üretebilen ve geniş kitlelerle bağ kurabilen yapısı nedeniyle yeni kamu diplomasisinin kültürel araçlarından biri olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye bağlamında yapılan çalışmalar da gastrodiplomasinin yalnızca gastronomi turizmi ya da mutfak tanıtımı düzeyinde ele alınmaması gerektiğini göstermektedir. İşçimen, gastrodiplomasiyi kamu diplomasisi ve kültürel diplomasinin alt alanlarından biri olarak değerlendirmekte; özellikle Türkiye'nin dış politika, kültürel görünürlük ve tanınırlık arayışları bakımından bu alanın önem kazandığını vurgulamaktadır. Soner ise gastrodiplomasinin kamu diplomasisi, yumuşak güç ve ulus markasıyla kurduğu ilişki içinde düşünülmesinin daha açıklayıcı olduğunu belirtmektedir (İşçimen, 2021; Soner, 2022). Bu yaklaşım, popüler kültür ürünlerinin resmî diplomatik araçlar olmamakla birlikte, kültürel çekicilik üretimi bakımından anlamlı bir dolaşım alanı oluşturabileceğini göstermektedir. Bu çalışmada Türk dizileri de tam olarak bu çerçevede ele alınmaktadır: Diziler, devlet destekli gastrodiplomasi kampanyaları olarak değil; gündelik kültürel pratikleri, yemek imgelerini ve yerel yaşam biçimlerini geniş izleyici çevrelerine taşıyan popüler kültür metinleri olarak değerlendirilmektedir.

Gastrodiplomasi, yumuşak güç kavramıyla da doğrudan ilişkilidir. Nye'a göre yumuşak güç, zorlama ya da maddi teşvik yerine çekim yoluyla tercihleri etkileyebilme kapasitesidir (Nye, 1990). Vuving'in "benignity", "brilliance" ve "beauty" boyutları üzerinden geliştirdiği yaklaşım ise çekimin hangi nitelikler aracılığıyla kurulabileceğine dikkat çekmektedir (Vuving, 2009, s. 8). Mutfak kültürü bu noktada açıklayıcı bir örnek sunmaktadır; çünkü yemek, hem gündelik hayata ait tanıdık bir pratik hem de kimlik, hafıza, aidiyet, misafirperverlik ve estetik gibi güçlü çağrışımlar taşıyan kültürel bir göstergedir. Bu nedenle gastrodiplomasi, yumuşak gücün kültürel dolaşım içindeki somut görünüm alanlarından biri olarak düşünülebilir. Türk mutfağının tanıtımı, ülke imajının güçlendirilmesi ve

kültürel etkileşim kapasitesinin artırılmasıyla birlikte tartışılan çalışmalar da bu ilişkiyi desteklemektedir (Türker, 2018; Çevik & Aslan, 2020).

Gastrodiplomasi ile ulus markalama arasındaki ilişki de bu kuramsal hatta dâhil edilebilir; ancak bu ilişkinin dikkatli kurulması gerekir. Kamu diplomasisi ile ulus markalama aynı kavramsal zemine sahip değildir; bununla birlikte kültürel sembollerin kullanımı, görünürlük üretimi ve olumlu çağrışım oluşturma hedefi bakımından aralarında belirli bir yakınlaşma bulunmaktadır (Szondi, 2008; Yazar, 2021). Yemek, bu yakınlaşmada güçlü bir sembolik araç olarak öne çıkmakta; hem mekân kimliğini hem de ulusal ya da bölgesel imgeyi gündelik hayatın içinden kurabilen bir temsil alanı oluşturmaktadır. Bununla birlikte kültürel unsurların yalnızca pazarlama mantığı içinde araçsallaştırılması, gastrodiplomasinin ilişki kurma ve kültürel anlam üretme boyutunu zayıflatabilir. Bu nedenle bu çalışmada ulus markalama tartışması ana eksen olarak kullanılmamış; yalnızca gastrodiplomasinin görünürlük, çekicilik ve imge üretimiyle kurduğu ilişkiyi açıklamaya yardımcı ikincil bir bağlam olarak değerlendirilmiştir.

Bu kuramsal bağlantılar çerçevesinde çalışmanın temel yaklaşımı, gastronomik temsillerin doğrudan ölçülebilir dış politika, turizm ya da tüketim sonuçları ürettiğini ileri sürmek değildir. Daha sınırlı ve veriyle uyumlu biçimde ifade etmek gerekirse, çalışma Türk dizilerindeki yemek, sofra, ikram, mutfak ve yerel ürün temsillerinin kültürel çekicilik üretme potansiyelini tartışmaktadır. Bu potansiyel, sahne içindeki anlatısal konumlanma, dijital paratekstlerdeki yeniden çerçeveleme ve kamuya açık dijital yorumlarda beliren anlam örüntüleri üzerinden izlenmektedir. Böylece gastrodiplomasi, yalnızca devlet destekli tanıtım kampanyalarıyla değil, popüler kültür ve dijital dolaşım içinde oluşan gündelik kültürel görünürlüklerle birlikte değerlendirilmektedir.

2.3. Çekicilik Mekanizması: Yemeğin Çokduyulu ve Duygulanımsal Boyutu

Gastrodiplomasi tartışmalarında çekiciliğin önemli dayanaklarından biri, yemeğin çokduyulu ve duygulanımsal bir deneyim üretme kapasitesidir. Yemek; tat, koku, görüntü, dokunma ve işitme gibi farklı duyusal alanları aynı anda harekete geçirebildiği için kültürel temsiller içinde güçlü bir çağrışım alanı oluşturur. Spence, yiyeceklerin kültürel kimlik, değerler ve yaşam tarzı hakkında yoğun anlamlar taşıyabildiğini; bu nedenle yemeğin bir "mesaj taşıyıcısı" olarak düşünülebileceğini belirtmektedir (Spence, 2016, s. 1). Bu bağlamda sofra kurma, ikram etme, pişirme, paylaşma ve bakım gösterme gibi pratikler, yemeği yalnızca tüketilen bir nesne olmaktan çıkararak sıcaklık, yakınlık, aidiyet, misafirperverlik ve kültürel süreklilik gibi anlamların taşıyıcısına dönüştürmektedir.

Bu noktada "birlikte yeme" pratikleri ayrıca önem kazanmaktadır. Çünkü bir yemeğin tek başına gösterilmesiyle, aynı yemeğin bir sofra etrafında paylaşım, bakım ve yakınlık ilişkileri içinde sunulması aynı anlamı üretmemektedir. Çekicilik yalnızca yemeğin görsel ya da iştah uyandırıcı niteliğinden değil; o yemeğin kimler arasında, hangi duygusal atmosferde ve nasıl bir ilişkisellik içinde temsil edildiğinden de beslenmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada "çekicilik" kavramı, yalnızca gastronomik nesneye değil, gastronomik ilişkinin temsiline dayalı olarak ele alınmaktadır. Türk dizilerinde yemek sahnelerinin aile, komşuluk, misafirlik, bakım, şifa, yas, kutlama ya da romantik yakınlaşma gibi anlatı bağlamları içinde kurulması da bu nedenle önemlidir. Bu tür sahneler, yemeği kültürel bir imge olmaktan çıkarıp karakterler arası ilişkiyi, mekânsal aidiyeti ve gündelik hayatın duygusal dokusunu taşıyan bir göstergeye dönüştürebilmektedir.

Bu yaklaşım, yemeğin kültürlerarası anlayış ve yakınlık üretmek üzere kullanılabileceğini savunan mutfak diplomasisi hattıyla da kesişmektedir (Chapple-Sokol, 2013, s. 161–162). Ancak bu çalışmada söz konusu ilişki, doğrudan davranışsal etki ya da izleyici tercihi düzeyinde değil; temsil düzeyinde değerlendirilmektedir. Başka bir ifadeyle çalışma, yemek sahnelerinin izleyicide doğrudan turistik ya da tüketimsel bir davranış oluşturduğunu ileri sürmemekte; bu sahnelerin kültürel çekicilik, duygusal temas ve yerellik duygusu üretme potansiyelini incelemektedir. Bu nedenle çekicilik mekanizması, sahne içindeki gastronomik temsilin dijital paratekstlerde nasıl yeniden çerçevelendiği ve kamuya açık dijital yorumlarda hangi anlam örüntüleriyle karşılık bulduğu üzerinden tartışılmaktadır.

2.4. Dijital Paratekst ve İzleyici Yorumları

Gastrodiplomaside gastronomik temsillerin nasıl bir çekicilik ürettiğini tartışmak için yalnızca dizinin sunduğu sahnelere bakmak yeterli değildir. Günümüzde dizi anlatıları, ana metnin sınırlarını aşarak

fragmanlar, kısa videolar, klipler, kamera arkası içerikleri, resmî hesap paylaşımları ve yorumlar gibi dijital paratekst unsurları aracılığıyla yeniden dolaşıma girmektedir. Bu nedenle gastronomik temsillerin anlamı yalnızca sahne içinde değil, bu sahnelerin dijital ortamda nasıl seçildiği, yeniden çerçevelendiği, paylaşıldığı ve yorumlandığı bağlamında da görünür hâle gelmektedir.

Bu çalışmada dijital paratekstler, ana metnin çevresinde oluşan ve onu yeniden anlamlandıran ek içerikler olarak ele alınmaktadır. Bir yemek sahnesinin kısa video formatına dönüştürülmesi, tarif içeriği gibi paylaşılması, romantik ya da komik bir sahne başlığıyla yeniden sunulması, gastronomik temsilin anlamını da dönüştürebilmektedir. Bu nedenle paratekstler, yalnızca dizinin tanıtımına hizmet eden yan içerikler olarak değil; gastronomik göstergelerin dijital dolaşımda hangi anlam çerçeveleriyle görünürlük kazandığını gösteren önemli bir veri katmanı olarak değerlendirilmektedir.

Kamuya açık dijital yorumlar ise bu dolaşımın izlenebilen metinsel göstergelerinden birini oluşturmaktadır. Bu noktada çalışmanın sınırını açık biçimde belirtmek gerekir: Araştırma, doğrudan görüşme, anket ya da odak grup gibi tekniklerle yürütülen klasik bir izleyici araştırması değildir. Dolayısıyla burada amaç, izleyicilerin bütünlüklü anlam dünyasını temsil etmek ya da genel izleyici davranışına ilişkin sonuçlara ulaşmak değildir. Yorumlar, yalnızca gastronomik temsillerin dijital dolaşım sırasında hangi ifadeler, duygular, sahiplenmeler, merak biçimleri ya da itirazlarla karşılandığını gösteren sınırlı ve bağlamsal metinsel izler olarak değerlendirilmektedir.

Hall'un kodlama/kodaçımı modeli, medya metinlerinin üretim aşamasında belirli anlamlandırma tercihleriyle kurulduğunu; buna karşılık dolaşım ve yorumlama süreçlerinde farklı okuma pozisyonlarına açılabildiğini göstermektedir (Hall, 1980, s. 163–173). Bu yaklaşım, çalışmada doğrudan klasik anlamda bir alımlama araştırması yürütüldüğü anlamına gelmemektedir. Ancak gastronomik temsillerin tek ve sabit bir anlam taşımadığını; kimi zaman otantiklik, nostalji, yakınlık, kültürel merak, sahiplenme ya da itiraz gibi farklı anlam hatlarına eklemlenebildiğini açıklamak bakımından kuramsal bir zemin sunmaktadır. Bu nedenle kamuya açık dijital yorumlar, metnin nasıl "alımlandığını" kesin biçimde ortaya koyan veriler olarak değil; temsillerin çevrimiçi dolaşımda hangi anlam örüntüleriyle karşılık bulduğunu gösteren sınırlı göstergeler olarak okunmaktadır.

Çevrimiçi ortamın önemli özelliklerinden biri, kullanıcı tepkilerini kalıcı ve çözümlenebilir metinsel izlere dönüştürmesidir. Herring, bilgisayar aracılı iletişimin bu yönünün çevrimiçi etkileşimleri sistematik biçimde incelemeyi mümkün kıldığını belirtmektedir (Herring, 2004, s. 1). Bu nedenle YouTube, Instagram ve benzeri platformlardaki kamuya açık yorumlar, gastronomik temsillerin hangi duygusal ve kültürel çağrışımlarla karşılandığını anlamak bakımından yardımcı bir veri alanı sunmaktadır. Herring'in Bilgisayar Aracılı Söylem Analizi yaklaşımı, çevrimiçi söylemin yapısını, etkileşim örüntülerini ve bağlamını birlikte ele alarak yorumları yalnızca anlık tepkiler olarak değil, kültürel anlam müzakeresinin izleri olarak değerlendirmeye imkân vermektedir (Herring, 2004, s. 4).

Bu çalışmada kamuya açık dijital yorumlar, sahne ve paratekst katmanlarıyla birlikte okunan yorum-temelli göstergeler olarak ele alınmaktadır. Başka bir ifadeyle yorumlar, gastronomik temsilin çevrimiçi dolaşımını izlemeye yarayan kamusal metinsel izlerdir. Bu nedenle araştırmada yorum katmanı, doğrudan izleyici deneyimini ölçen bağımsız bir alan olarak değil; sahne ve dijital paratekstlerle birlikte gastronomik temsillerin hangi anlam çerçeveleri içinde görünürlük kazandığını gösteren tamamlayıcı bir katman olarak kullanılmaktadır.

Sonuç olarak gastrodiplomasinin yumuşak güç üretimindeki rolü, yalnızca dizilerde hangi yemeklerin gösterildiğiyle açıklanamaz. Aynı zamanda bu yemeklerin hangi sahne bağlamında sunulduğu, dijital paratekstlerde nasıl yeniden çerçevelendiği ve kamuya açık dijital yorumlarda hangi anlam örüntüleriyle karşılık bulduğu birlikte değerlendirilmelidir. Bu bakımdan Türk dizilerindeki gastronomik temsiller, yalnızca kültürel görünürlük sağlayan ögeler değil; dijital dolaşım içinde yeniden anlam kazanan, duygusal yakınlık üreten ve kimi zaman sahiplenme ya da itirazla karşılaşan çok katmanlı iletişim göstergeleri olarak değerlendirilebilir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Deseni ve Örneklem

Bu çalışma, popüler kültür metinleri içinde dolaşıma giren gastronomik temsillerin gastrodiplomasi ve yumuşak güç bağlamında nasıl bir kültürel çekicilik üretme potansiyeli taşıdığını inceleyen nitel bir

araştırma olarak tasarlanmıştır. Araştırmada çoklu örnek olay deseni benimsenmiştir (Yin, 2018). Bu desenin tercih edilmesinin temel nedeni, gastronomik göstergelerin yalnızca tek bir dizi anlatısı içinde değil, farklı dizi evrenlerinde, farklı temsil biçimleri ve farklı dijital dolaşım örüntüleri içinde nasıl görünür hâle geldiğini karşılaştırmalı olarak değerlendirebilmektir. Bu nedenle analiz, tekil bir metin çözümlemesiyle sınırlı tutulmamış; dizi bölümleri, bu bölümleri kuşatan dijital paratekstler ve kamuya açık dijital yorumlar birlikte ele alınarak üç katmanlı bir veri yapısı üzerinden yürütülmüştür.

Araştırmanın inceleme evrenini Türkiye'de üretilen ve dijital dolaşıma giren dizi içerikleri oluşturmaktadır. Örneklem ise amaçlı örnekleme yoluyla belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme, araştırma sorularını aydınlatabilecek bilgi bakımından zengin örneklerin seçilmesine imkân veren bir yaklaşım sunmaktadır (Patton, 2015). Bu doğrultuda *Taşacak Bu Deniz*, *Halef: Köklerin Çağrısı* ve *Uzak Şehir* dizileri analiz kapsamına alınmıştır. Söz konusu dizilerin seçilmesinde üç temel ölçüt dikkate alınmıştır: gastronomik unsurların anlatı içinde tekrar eden ve anlam taşıyan biçimlerde görünürleşmesi, yemek sahneleri ile sofra ve ikram pratiklerinin belirgin bir temsil alanı oluşturması ve bu temsillerin dijital paratekstler ile kamuya açık dijital yorumlar üzerinden izlenebilir bir dolaşıma sahip olması.

Bu dizilerin seçimi yalnızca gastronomik görünürlüğe değil, aynı zamanda karşılaştırmalı analiz imkânına da dayanmaktadır. *Taşacak Bu Deniz*, Karadeniz mutfak kültürü ve yerel yemek adları üzerinden güçlü bir gastronomik dağarcık sunarken; *Halef: Köklerin Çağrısı*, Urfa mutfak kültürünü ev içi emek, sofra düzeni, ritüel dayanışma ve gündelik üretim pratikleriyle ilişkilendirmektedir. *Uzak Şehir* ise Mardin ve çevresine ait taş ev mutfağı, kiler estetiği, yerel yemek adları ve misafirperverlik temsilleri üzerinden farklı bir bölgesel kültür hattı açmaktadır. Bu nedenle üç dizi, gastronomik temsillerin farklı bölgesel kodlar, anlatı tonları ve dijital dolaşım biçimleri içinde nasıl kurulduğunu karşılaştırmaya elverişli örnekler olarak değerlendirilmiştir.

Her bir dizinin ilk on bölümü incelemeye dâhil edilmiştir. Bu tercih, dizilerin anlatı dünyasının kuruluş evresini, gastronomik temsil dağarcığının erken dönem örüntülerini ve bölüm temelli dijital dolaşımın daha izlenebilir olduğu bir zaman aralığını birlikte değerlendirme amacı taşımaktadır. İlk on bölümle sınırlandırma, aynı zamanda veri setinin karşılaştırılabilirliğini korumak ve her üç dizi için benzer bir analiz çerçevesi oluşturmak bakımından da gerekli görülmüştür.

Bu noktada araştırmanın yöntemsel sınırı özellikle belirtilmelidir. Çalışma, doğrudan görüşme, anket ya da odak grup gibi tekniklerle yürütülen klasik bir izleyici alımlaması araştırması değildir. Kamuya açık dijital yorumlar, izleyicilerin bütünlüklü deneyimini temsil eden doğrudan veriler olarak değil; gastronomik temsillerin çevrimiçi dolaşımında görünür hâle gelen sınırlı ve bağlamsal metinsel izler olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla araştırmanın amacı, izleyici davranışını genellemek değil; sahne, dijital paratekst ve kamuya açık dijital yorum katmanları arasında gastronomik temsillerin nasıl anlam kazandığını ve hangi koşullarda kültürel çekicilik göstergelerine dönüştüğünü incelemektir.

3.2. Verilerin Toplanması

Araştırma verileri üç katmanda toplanmıştır: sahne düzeyi, dijital paratekstler ve kamuya açık dijital yorumlar. Bu üç katmanlı yapı, gastronomik temsillerin yalnızca dizi sahnesi içindeki görünümünü değil, aynı zamanda dijital dolaşımda nasıl yeniden çerçevelendiğini ve kamuya açık yorumlarda hangi anlam izleriyle karşılık bulduğunu incelemeyi mümkün kılmaktadır. Böylece çalışma, yalnızca metin içi temsil analizine dayanmamakta; sahne, paratekst ve yorum katmanlarını birlikte değerlendiren daha bütünlüklü bir veri yapısı oluşturmaktadır.

İlk katmanı oluşturan sahne düzeyinde, her dizinin ilk on bölümü izlenmiş ve bölüm içinde gastronomiyle doğrudan ilişkili sahneler belirlenmiştir. Bu kapsamda yemek hazırlama, sofra kurma, ikram etme, birlikte yeme, mutfakta emek, yerel ürün kullanımı, yemek adlandırmaları, bakım ve şifa pratikleri, yas ya da kutlama bağlamındaki yemek ritüelleri gibi göstergeler dikkate alınmıştır. Her sahne için bölüm bilgisi, zaman aralığı, kısa içerik özeti, sahnede yer alan yemek ya da ürün türü, mekânın niteliği ve sahnedeki etkileşim bağlamı kaydedilmiştir. Böylece gastronomik unsurlar yalnızca görsel bir dekor olarak değil; anlatı içinde ilişkisel, kültürel ve duygulanımsal anlam taşıyan pratikler olarak değerlendirilmiştir.

İkinci katmanda dijital paratekstler yer almaktadır. Bu kapsamda YouTube başta olmak üzere erişilebilen dijital mecralarda dizi adı, bölüm numarası, yemek adı, sahne adı ve ilgili gastronomik göstergeler temel

alınarak tarama yapılmıştır. Sahne kesitleri, kısa video formatları, resmî hesap paylaşımları, bölümle ilişkilendirilebilen klipler ve yemek sahnelerini yeniden dolaşıma sokan içerikler veri setine dâhil edilmiştir. Paratekst, bu çalışmada ana metnin etrafında oluşan ve onu yeniden çerçeveleme kapasitesi taşıyan dijital ek içerikler olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle içerik seçiminde, paratekstin ilgili bölüm ya da sahneyle ilişkilendirilebilir olması, gastronomik göstergeyi görünür kılması ve dijital dolaşım içinde belirli ölçüde izlenebilirlik sunması temel ölçüt olarak kullanılmıştır.

Üçüncü katmanı kamuya açık dijital yorumlar oluşturmaktadır. Yorumlar seçilirken öncelikle gastronomik temsillerle doğrudan ya da dolaylı ilişki kurup kurmadıklarına bakılmıştır. Yemek adı, sofra, ikram, tarif, deneme isteği, iştah, yerellik, otantiklik, kültürel sahiplenme, bölgesel kimlik, mekânsal merak ya da yemek sahnesine yönelik duygusal tepki içeren yorumlar analize dâhil edilmiştir. Buna karşılık yalnızca oyuncu performansına, senaryo akışına, romantik ilişkilere ya da genel beğeniye odaklanan; gastronomik temsil ile açık bir bağ kurmayan, tekrarlanan ya da konu dışı kalan yorumlar analiz dışında bırakılmıştır. Böylece yorum seçimi, çalışmanın gastronomik temsil odağıyla uyumlu olacak biçimde sınırlandırılmıştır.

Her dizi için dengeli bir yorum örneklemi oluşturmak amacıyla hedef örneklem N=60 olarak belirlenmiştir. Ancak erişilebilen ve araştırma ölçütlerine uyan yorum sayısı diziler arasında farklılaşmıştır. Bu doğrultuda *Taşacak Bu Deniz* için 41, *Halef: Köklerin Çağrısı* için 15 ve *Uzak Şehir* için 13 yorum derlenebilmiştir. Bu farklılık, yorum katmanının nicel genelleme amacıyla değil, gastronomik temsillerin çevrimiçi dolaşımda hangi anlam izleriyle karşılık bulduğunu göstermeye yönelik nitel bir veri alanı olarak kullanıldığını göstermektedir. Dolayısıyla yorum sayılarındaki dengesizlik, çalışmanın sınırlılıkları içinde değerlendirilmiş; yorumlar izleyici kitlesinin tamamını temsil eden veriler olarak değil, kamuya açık dijital dolaşımda görünür hâle gelen sınırlı metinsel göstergeler olarak ele alınmıştır.

Yorumlar içerik bütünlüğü korunacak biçimde kaydedilmiş; kullanıcı adları, profil bilgileri ve kimlik açığa çıkarabilecek kişisel tanımlayıcılar analize dâhil edilmemiştir. Yorumlardan yararlanılırken yalnızca içeriksel anlam örüntüleri dikkate alınmış; kişisel kullanıcı kimlikleri araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Bu tercih, çalışmanın etik sınırlarını korumak ve kamuya açık dijital verileri yalnızca akademik çözümleme amacıyla değerlendirmek bakımından gerekli görülmüştür.

3.3. Verilerin Analizi

Bu çalışmada analiz birimi, veri katmanına göre farklılaşmaktadır. Sahne düzeyinde her bir gastronomik sahne, paratekst düzeyinde her bir dijital paratekst içeriği, yorum düzeyinde ise her bir kamuya açık dijital yorum analiz birimi olarak kabul edilmiştir. Böylece veri seti, sahne, dijital paratekst ve yorum olmak üzere üç ayrı düzeyde incelenmiş; her düzey kendi veri niteliğine uygun biçimde çözümlenmiştir. Verilerin analizinde nitel içerik analizi ile söylem analizi ilkeleri birlikte kullanılmıştır. Nitel içerik analizi, veride tekrar eden anlam örüntülerinin sistematik biçimde tanımlanması, sınıflandırılması ve kodlanması bakımından elverişli bir çerçeve sunmaktadır (Schreier, 2012). Söylem analizi ise özellikle yorum ve paratekst katmanlarında, gastronomik temsillerin hangi ifadeler, çağrışımlar, sahiplenmeler, itirazlar ya da duygusal tepkilerle anlamlandırıldığını değerlendirmek için kullanılmıştır.

Kodlama süreci, hem literatürde öne çıkan kavramsal hatlara hem de veri setinde tekrar eden örüntülere dayalı olarak yürütülmüştür. Bu nedenle kodlar bütünüyle önceden dayatılmış kategoriler olarak değil; gastrodiplomasi, yumuşak güç, kültürel çekicilik, otantiklik, dijital dolaşım ve çevrimiçi yorum literatürü ile verinin kendi içinden gelen göstergelerin birlikte okunması sonucunda oluşturulmuştur. İlk okuma aşamasında gastronomik sahneler, paratekst içerikleri ve yorumlar ayrı ayrı incelenmiş; tekrar eden anlam alanları notlanmıştır. İkinci aşamada bu anlam alanları kod kategorilerine dönüştürülmüş; üçüncü aşamada ise aynı kodlar her üç veri katmanına uygulanarak diziler arası karşılaştırmaya elverişli bir kodlama çerçevesi oluşturulmuştur.

Bu doğrultuda analizde otantiklik, modernlik, duygulanım, çekim, temsil, meta-düzey dolaşım, marka/ticari çağrışım ve boomerang başlıkları altında göstergeler kullanılmıştır. Otantiklik kodu, yerel adlandırmalar, geleneksel yemek dağarcığı, üretim ve saklama pratikleri ile kültürel aktarım göstergelerini kapsamaktadır. Modernlik kodu, restoran, kafe, otel avlusu gibi kamusal tüketim mekânlarını ve modern yaşam tarzı göstergelerini ifade etmektedir. Duygulanım kodu; bakım, aile sıcaklığı, nostalji, şifa, yakınlık ve misafirperverlik gibi duygusal anlam alanlarını içermektedir. Çekim

kodu; merak, iştah, deneme isteği, tarif talebi, olumlu ilgi ve kültürel beğeni ifadelerini kapsamaktadır. Temsil kodu ise kimlik, aidiyet, bölgesel görünürlük ve kültürel anlamlandırma ile ilişkili örüntüleri işaret etmektedir. Meta-düzey dolaşım kodu, gastronomik sahnelerin klipleşme, tarifleşme, kısa video formatına dönüşme ya da platforma özgü yeniden üretim biçimleriyle dolaşıma girmesini ifade etmektedir. Marka/ticari çağrışım kodu, belirgin ürün, işletme, ticari görünürlük ya da pazarlama çağrışımı taşıyan unsurları kapsamaktadır. Boomerang kodu ise sahiplenme, itiraz, küçümseme, "doğrusu budur" türü düzeltmeler ya da dışlayıcı kimlik dili üzerinden gelişen ters tepki örüntülerini tanımlamak için kullanılmıştır.

Kodlama her analiz birimi için 0=Yok / 1=Var biçiminde ikili göstergeler üzerinden yürütülmüştür. Bir başka ifadeyle, ilgili kodun belirli bir sahnede, paratekst içeriğinde ya da yorumda bulunup bulunmadığı işaretlenmiştir. Paratekst katmanında ayrıca gastronomik görünürlüğün varlığı; yorum katmanında ise yorumun araştırma konusu ile ilgili olup olmadığı ayrı bir gösterge olarak kaydedilmiştir. Frekans ve oranlar, her dizi için ilgili veri katmanındaki toplam birim sayısı esas alınarak hesaplanmıştır. Örneğin paratekst katmanında gastronomik görünürlük oranı, gastronomiyle ilişkili paratekst sayısının toplam paratekst sayısına oranlanmasıyla; yorum katmanındaki ilgililik oranı ise gastronomik temsille ilişkili yorum sayısının derlenen toplam yorum sayısına oranlanmasıyla belirlenmiştir. Bu oranlar istatistiksel genelleme amacıyla değil, veri setindeki görünürlük yoğunluğunu betimlemek ve diziler arasında karşılaştırmalı bir okuma yapmak amacıyla kullanılmıştır.

Analiz iki ana aşamada yürütülmüştür. İlk aşamada her dizi kendi içinde değerlendirilmiş; sahne, dijital paratekst ve kamuya açık dijital yorum katmanlarında hangi göstergelerin öne çıktığı incelenmiştir. Bu aşamada her dizinin gastronomik temsil mantığı, baskın yemek/sofra örüntüleri, paratekst görünürlüğü ve yorumlarda ortaya çıkan anlam izleri ayrı ayrı değerlendirilmiştir. İkinci aşamada ise diziler arası karşılaştırma yapılmış; ortak örüntüler, ayrışan temsil biçimleri, dijital dolaşım farklılıkları ve çekicilik mekanizmasının hangi koşullarda güçlendiği ya da zayıfladığı tartışılmıştır. Böylece gastronomik temsillerin yalnızca sahne içindeki varlığı değil, dijital dolaşım içinde nasıl yeniden görünür hâle geldiği ve yorum katmanında hangi anlam örüntüleriyle karşılık bulduğu birlikte değerlendirilmiştir.

Bu noktada özellikle belirtilmelidir ki çalışma, doğrudan görüşme ya da anket yoluyla veri toplayan klasik bir alımlama araştırması değildir. Kamuya açık dijital yorumlar, izleyici deneyimini bütünüyle temsil eden doğrudan veriler olarak değil; gastronomik temsillerin çevrimiçi dolaşımında görünür hâle gelen sınırlı ve bağlamsal metinsel izler olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla amaç, izleyici kitlesi hakkında genellenebilir sonuçlara ulaşmak değil; gastronomik temsillerin dijital dolaşım içinde hangi ifadeler, duygulanımlar, merak biçimleri, sahiplenmeler ya da itirazlarla karşılık bulduğunu çözümlemektir. Bu yönüyle çalışma, çevrimiçi söylemi analitik veri olarak ele alan bilgisayar aracılı söylem analizi yaklaşımından da yararlanmaktadır (Herring, 2004).

Analizin izlenebilirliğini güçlendirmek amacıyla kod tanımları notlanmış, veri girişleri sahne ve yorum örnekleriyle desteklenmiş ve kodlama süreci boyunca karşılaştırmalı okuma yapılmıştır. Kod kitabının kullanılması, çözümleme boyunca kavramsal tutarlılığı korumaya yardımcı olmuştur. Bununla birlikte kodlama araştırmacı tarafından manuel olarak gerçekleştirildiği için bulgular, nicel kesinlik iddiası taşıyan ölçümler olarak değil, nitel veri seti içinde beliren örüntülerin sistematik ve açıklayıcı bir yorumu olarak değerlendirilmelidir.

3.4. Sınırlılıklar

Bu çalışmanın bulguları, *Taşacak Bu Deniz*, *Halef: Köklerin Çağrısı* ve *Uzak Şehir* dizilerinin ilk on bölümüyle sınırlı bir örneklem üzerinden üretilmiştir. Bu nedenle elde edilen sonuçlar, Türk dizilerindeki tüm gastronomik temsillere genellenebilir nitelikte değildir. Çalışma, seçilen üç dizi üzerinden gastronomik temsillerin sahne, dijital paratekst ve kamuya açık dijital yorum katmanlarında nasıl görünür hâle geldiğini anlamaya yönelik nitel ve karşılaştırmalı bir okuma sunmaktadır.

Dijital paratekst katmanı da kendi içinde bazı sınırlılıklar taşımaktadır. Platformların algoritmik görünürlük mantıkları, arama sonuçlarının zaman içinde değişebilmesi ve bazı sahnelerin diğerlerine göre daha fazla klipleştirilmesi, her bölüm için eşit yoğunlukta veri elde edilmesini mümkün kılmamaktadır. Bu nedenle paratekst bulguları, diziler arasında doğrudan nicel bir karşılaştırma yapmak amacıyla değil; gastronomik temsillerin hangi sahnelerde ve hangi dijital çerçeveler içinde daha görünür hâle geldiğini anlamak amacıyla kullanılmıştır.

Yorum katmanında da benzer bir sınırlılık bulunmaktadır. Her dizi için dengeli bir yorum örneklemi hedeflenmiş olmakla birlikte, erişilebilen ve araştırma ölçütlerine uyan yorum sayısı diziler arasında farklılaşmıştır. Bu nedenle kamuya açık dijital yorumlardan elde edilen bulgular, izleyici kitlesinin tamamını temsil eden veriler olarak değerlendirilmemiştir. Yorumlar, gastronomik temsillerin çevrimiçi dolaşımda hangi duygusal, kültürel, sahiplenici ya da itiraz içeren anlam izleriyle karşılık bulduğunu gösteren sınırlı ve bağlamsal metinsel göstergeler olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla çalışma, izleyici davranışı, izleyici profili ya da genel izleyici alımlaması hakkında genellenebilir sonuçlar üretme iddiası taşımamaktadır.

Çalışmanın bir diğer sınırlılığı, yorum sahiplerinin demografik özelliklerine ilişkin veri kullanılmamasıdır. Araştırma yalnızca kamuya açık içerikler üzerinden yürütüldüğü için yorum yapan kişilerin yaş, cinsiyet, eğitim, bölgesel aidiyet ya da izleme motivasyonu gibi özellikleri analiz kapsamına alınmamıştır. Bu durum, yorumların toplumsal konumlar temelinde ayrıntılı biçimde karşılaştırılmasını sınırlamaktadır. Bununla birlikte çalışmanın amacı, yorum sahiplerinin kimlik özelliklerini belirlemek değil; gastronomik temsillerin dijital dolaşım içinde hangi anlam örüntüleriyle görünür hâle geldiğini incelemektir.

3.5. Etik Kurul Onayı

Etik açıdan bakıldığında araştırmada yalnızca kamuya açık dizi içerikleri, erişilebilir dijital paratekstler ve herkes tarafından görülebilen dijital yorumlar kullanılmıştır. İnsan katılımcılarla doğrudan görüşme, anket ya da odak grup çalışması yapılmamıştır. Bu nedenle çalışma, doğrudan insan katılımcılardan veri toplamaya dayalı bir araştırma tasarımı içermemektedir. Bununla birlikte kamuya açık dijital verilerin kullanımı sırasında etik hassasiyet gözetilmiş; kullanıcı adları, profil bilgileri ve kimlik açığa çıkarabilecek kişisel tanımlayıcılar metne dâhil edilmemiştir.

Yorumlardan yararlanılırken kişileri görünür kılmak yerine, yalnızca yorumların içerdiği anlam örüntülerine odaklanılmıştır. Bu yaklaşım, çevrimiçi araştırmalarda kamusal veri kullanımı ile etik sorumluluk arasındaki dengeyi vurgulayan rehberlerle de uyumludur (Townsend & Wallace, 2016). Dolayısıyla çalışma, kamuya açık dijital yorumları bireysel kimlikleri açığa çıkaran veriler olarak değil; gastronomik temsillerin çevrimiçi dolaşımında oluşan anonimleştirilmiş metinsel izler olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

4. BULGULAR

4.1. Taşacak Bu Deniz (1-10. Bölümler)

Bu diziye ilişkin veri seti üç katman üzerinden oluşturulmuştur. Sahne düzeyinde 30 birim, paratekst katmanında 14 içerik tespit edilmiştir. Paratekst katmanında gastronomi görünürlüğü 9 içerikte belirlenmiş, bu da toplam paratekstlerin %64'üne karşılık gelmiştir. Yorum katmanında ise 41 yorum derlenmiş; bunların 34'ü araştırma konusu bakımından ilgili bulunmuştur. Böylece yorum katmanında hedeflenen örneklemin yaklaşık %68,3'üne ulaşılmıştır. Bu veri dağılımı, dizide gastronomik temsillerin özellikle sahne düzeyinde güçlü biçimde kurulduğunu; paratekst ve yorum katmanlarında ise daha çok seçili bölümlerde yoğunlaştığını göstermektedir.

Genel olarak *Taşacak Bu Deniz*'de gastronomik temsil, Karadeniz mutfak dağarcığı ile ev içi sofra ve ikram ritmi üzerinden kurulmaktadır. Dizide yemek, çoğu zaman yalnızca bir tüketim nesnesi olarak değil; gündelik yaşamı, aile sıcaklığını, bakım ilişkilerini ve yerelliği görünür kılan kültürel bir pratik olarak işlemektedir. Paratekst katmanında özellikle YouTube Shorts ve Instagram Reels formatlarında belirli sahnelerin "klipleşmesi" ya da "tarifleşmesi", gastronomik göstergelerin ana metin dışına taşarak yeniden dolaşıma girdiğini göstermektedir. Yorum katmanında ise çoğu bölümde duygusal yakınlık, aile sıcaklığı ve romantizm ekseni baskın kalmakla birlikte, bazı bölümlerde yemek adları, hazırlanış biçimi ve "doğru" kullanımına ilişkin ifadeler otantiklik müzakerelerini görünür kılmaktadır. Özellikle kuymak–muhlama adlandırmaları ile simit–peynir sahnesi çevresinde beliren sahiplenme ve itiraz dili, sınırlı da olsa boomerang potansiyeline işaret etmektedir.

Şekil 1. Taşacak Bu Deniz'de gastronomik temsile ilişkin örnek sahneler

Kaynak: Taşacak Bu Deniz dizisinin kamuya açık dijital platformlarda yayımlanan bölüm ve sahne içeriklerinden araştırmacı tarafından derlenmiştir.

Bölüm bazında bakıldığında, birinci bölümde gastronomi doğal kaynak, balıkçılık ve ev içi sofra hattını birleştirerek yerelliği "yaşanan pratik" olarak kurmaktadır. Dolma, turşu, lahana sarma, fırın sütlaç ve kurutmalık ürünler gibi göstergeler, otantiklik eksenini güçlendirmektedir. Paratekst katmanında balık odaklı kısa video içerikleri öne çıkmakta; yorumlarda ise gastronomi doğrudan tarif ya da deneme isteğinden çok, mizah ve duygusal ton eşliğinde karşılık bulmaktadır.

İkinci bölümde kuymak, ritüel bilgi aktarımı ve otantiklik müzakeresinin merkezine yerleşmektedir. "Öyle yenmez", "böyle yapılır" ya da "kuymak değil, muhlama" türü düzeltici ifadeler, gastronomik temsili normatif bir çerçeveye taşımaktadır. Bu nedenle paratekst katmanında kuymak sahnesinin klipleşmesi ve tarif içeriğine dönüşmesi belirginleşirken, yorumlarda da iştah, deneme isteği, ölçü ve malzeme soruları ile adlandırma tartışmaları öne çıkmaktadır. Bu bölümde çekicilik, yalnızca iştah uyandıran görseller üzerinden değil, "doğruluk" ve yerellik üzerinden de kurulmaktadır.

Üçüncü bölümde gastronomi, bakım ve şifa ekseninde anlam kazanmaktadır. Hasta çorbası, mutfakta gündelik hazırlık ve "kabak boranı" gibi adlandırmalar, yemeği duygusal yakınlığın ve gündelik özenin taşıyıcısı hâline getirmektedir. Paratekst katmanında görünürlük sınırlı olmakla birlikte, belirgin adlandırmaların kısa içeriklerde tarifleşmeye elverişli izler bıraktığı görülmektedir. Yorumlarda takdir, nostalji ve tarif merakı bir arada belirmekte; bu durum gastronomik temsillerin yalnızca kültürel bilgi üzerinden değil, duygusal çağrışımlar üzerinden de karşılandığını düşündürmektedir.

Dördüncü bölümde gastronomi, daha düşük yoğunluklu bir biçimde çay ikramı ve gündelik sofra jestleri üzerinden görünür olmaktadır. Burada temsil, belirgin bir kültürel birikimden çok misafirperverlik ve konfor hissiyle ilişkilidir. Bu nedenle paratekst katmanında bölüm-özel gastronomi görünürlüğü zayıf kalmış; yorum katmanında da gastronomiye özgü belirgin bir örüntü ayrıştırılamamıştır.

Beşinci bölümde iki farklı hat birlikte öne çıkmaktadır. Bir yanda kalabalık ve eğlenceli ortamda yerel yemeklerle kurulan topluluk ritmi, diğer yanda simit–peynir sahnesi üzerinden "Türk kahvaltısı" vurgusuyla kurulan kültürel sınır ve mizah hattı görünürleşmektedir. Paratekst katmanında simit temalı tarif ve kültürel sahiplenme içerikleri sahneyi yeniden çerçevelerken, yorumların çoğunda ilişki ve romantizm ekseni baskın kalmaktadır. Bununla birlikte simit–peynir hattında ortaya çıkan sahiplenme ve itiraz tonu, boomerang göstergelerinin en görünür olduğu örneklerden birini oluşturmaktadır.

Altıncı bölümde sahne, paratekst ve yorum düzeyinde gastronomik temsil tespit edilmemiştir. Bu yönüyle bölüm, çalışma açısından "negatif vaka" niteliği taşımakta ve gastronomik görünürlüğün dizide her bölümde aynı yoğunlukta işlemediğini göstermektedir.

Yedinci bölümde balkabağı, turşu, semaver ve kalabalık ikram masası gibi göstergeler aracılığıyla gündelik yerellik ve misafirperverlik temsili kurulmaktadır. Ancak bu bölüm için belirgin bir dijital paratekst tespit edilemediğinden, yorum katmanında da bölüm-özel gastronomik örüntüler açık biçimde ayrıştırılamamıştır.

Sekizinci bölüm, gastronomik temsil dağarcığının en yoğun biçimde görünür olduğu bölümlerden biridir. Karalahana yemeği, turşu kavurması, hamsikoli, gorgot/korqot çorbası, kuymak ve kaygana gibi adlandırılmış yemekler, hem yerellik hem de kültürel çeşitlilik vurgusunu güçlendirmektedir. Sofra diyaloğu ve ikram sahneleri, duygusal çekim ile ritüel ve kültürel aktarım hissini birlikte üretmektedir. Paratekst katmanında ailece sofra vurgusunun öne çıkması görünürlüğü artırırken, yorumlarda aile sıcaklığı ve romantizm yine baskın kalmakta; buna ek olarak "kültür elçisi", "Karadeniz yemeklerini görmek" ve mekâna ya da bölgeye yönelik merak gibi ifadeler de çekim göstergeleri olarak belirmektedir.

Dokuzuncu bölümde ıhlamur, mısır unu, ekmek, peynir ve tereyağı gibi ürünlerle kurulan hediyeleşme ve mutfakta üretim, yerelliği ulusötesi bir dolaşım içinde görünür kılmaktadır. Bu bölümde başrolün yapay zekâ destekli tarif arayışı, meta-düzey dolaşımı güçlendiren dikkat çekici bir örnek oluşturmaktadır. Paratekst katmanında "Eleni kuymak" temalı içeriklerin tarif formatında yayılması, sahnenin dijital yeniden üretimini desteklemektedir. Yorumlarda övgü, iştah, ölçü ve tarif soruları ile kuymak–muhlama otantiklik müzakereleri bir arada görülmekte; yapay zekâ ve ChatGPT göndermeleri de bu bölümün ayırt edici unsurlarından biri olarak öne çıkmaktadır.

Onuncu bölümde karalahana hazırlığı ve "Adil'in sevdiği yemek" vurgusu, gastronomiyi bakım, aidiyet ve duygusal bağlılık üzerinden kurmaktadır. Burada üretim emeği ile geleneksel yemek çeşitliliği birlikte çalışmaktadır. Ancak bölüm-özel gastronomi merkezli bir paratekst tespit edilemediği için yorum katmanında da ayrıştırılabilir bir örüntü oluşmamış; bölüm daha çok sahne düzeyindeki temsil gücüyle veri setinde yer almıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde *Taşacak Bu Deniz*, gastronomik temsilleri en çok ev içi paylaşım, bakım, misafirperverlik ve yerellik ekseninde kurmaktadır. Paratekst katmanı belirli sahneleri klipleştirerek görünürlüğü artırmakta, yorum katmanı ise bu görünürlüğe çoğu zaman romantizm, nostalji, iştah ve tarif merakı gibi örüntülerle eşlik etmektedir. Bununla birlikte bazı sahnelerde yemek adları, hazırlanış biçimleri ve kültürel sahiplenme tartışmaları üzerinden otantiklik müzakereleri ve sınırlı boomerang potansiyeli de görünür hâle gelmektedir. Bu yönüyle dizi, gastronomik çekiciliği tek başına turistik bir vaat olarak değil, gündelik kültürel sıcaklık ve ilişkisel yakınlık üzerinden kuran bir temsil mantığı ortaya koymaktadır.

Tablo 1. Taşacak Bu Deniz (1–10. Bölümler): Sahne, Paratekst ve Yorum Katmanı Özeti

Bölüm	Sahne düzeyi (baskın temsil)	Paratekst görünürlüğü	Yorum katmanında öne çıkan örüntü
1	Doğal kaynak, ev içi sofra, kışlık/pazar	Var	Duygu ve mizah ekseni
2	Kuymak, ritüel bilgi, otantiklik müzakeresi	Var	Tarif, ölçü ve adlandırma tartışmaları
3	Bakım/şifa, çorba, kabak boranı	Sınırlı	Takdir, nostalji, tarif merakı
4	Çay ikramı, düşük yoğunluklu gündelik temsil	Yok	Belirgin örüntü ayrışmıyor
5	Topluluk ritmi, simit–peynir, kimlik mizahı	Var	İlişki ekseni baskın; sınırlı itiraz dili
6	Gastronomik temsil yok	Yok	Yok
7	Semaver, ikram masası, gündelik yerellik	Yok	Belirgin örüntü ayrışmıyor
8	Repertuvar yoğunluğu, adlandırılmış yerel yemekler	Var	Kültürel takdir, merak, ziyaret isteği
9	Hediyeleşme, üretim, AI destekli tarif arayışı	Var	Tarif, ölçü, AI göndermeleri
10	Favori yemek, bakım ve aidiyet	Yok	Belirgin örüntü ayrışmıyor

4.2. Halef: Köklerin Çağrısı (1–10. Bölümler)

Bu diziye ilişkin veri seti üç katman üzerinden oluşturulmuştur. Sahne düzeyinde 62 birim, paratekst katmanında 37 içerik tespit edilmiştir. Paratekst katmanında gastronomi görünürlüğü 11 içerikte belirlenmiş, bu da toplam paratekstlerin yaklaşık %30'una karşılık gelmiştir. Yorum katmanında ise 15 yorum derlenmiş; bunların yalnızca 4'ü araştırma konusu bakımından ilgili bulunmuştur. Böylece yorum katmanında hedeflenen örneklemin %25'ine ulaşılabilmiştir. Bu dağılım, *Halef: Köklerin Çağrısı*'nda gastronomik temsillerin esas olarak sahne düzeyinde yoğunlaştığını; paratekst ve özellikle yorum katmanında ise bu görünürlüğün daha sınırlı kaldığını göstermektedir.

Genel olarak bakıldığında dizide gastronomik temsil, Urfa mutfak dağarcığının gündelik ev içi emek, sofra düzeni ve ritüel bağlamlar üzerinden görünürleşmesiyle kurulmaktadır. Yemek, burada yalnızca bir anlatı ögesi değil; aile içi düzenin, topluluk ilişkilerinin, yas ve dayanışma pratiklerinin, bakımın ve kültürel sürekliliğin taşıyıcısı olarak işlev görmektedir. Paratekst katmanında bölüm-özel yoğunlaşmalar çoğu zaman zayıf kalmakla birlikte, belirli yemek adları ya da çorba-kahvaltı hattı görünür olduğunda içeriklerin tarifleşmeye elverişli hâle geldiği görülmektedir. Yorum katmanında ise kısa övgü, iştah ifadesi ve sınırlı deneme isteği öne çıkmakta; "doğrusu"na ilişkin küçük düzeltmeler bazı örneklerde otantiklik müzakeresini görünür kılmaktadır. Bununla birlikte boomerang potansiyeli bu dizide oldukça sınırlı düzeydedir.

Şekil 2. Halef Köklerin Çağrısı gastronomik temsile ilişkin örnek sahneler

Kaynak: Halef: Köklerin Çağrısı dizisinin kamuya açık dijital platformlarda yayımlanan bölüm ve sahne içeriklerinden araştırmacı tarafından derlenmiştir.

Bölüm bazında incelendiğinde, birinci bölümde kahvaltı hazırlığı ile börek ve hamur işi söylemi yerelliği gündelik yaşam ritmi ve ev içi emek üzerinden kurmaktadır. Pazar ve çarşı arka planı bu otantiklik zeminini desteklemektedir. Ancak paratekst ve yorum katmanında bölüm-özel bir yoğunlaşma oluşmadığı için temsil büyük ölçüde sahne içinde kalmaktadır.

İkinci bölümde cenaze bağlamında yemek gönderme ve helva kavurma, yemeği topluluk dayanışması ve yas ritüelinin taşıyıcısı hâline getirmektedir. Burada gastronomi, iştah uyandıran bir görsellikten çok kolektif duygulanım ve paylaşım pratiği olarak anlam kazanmaktadır. Paratekst görünürlüğü sınırlı olduğu gibi, yorumlarda da daha çok ritüelin duygusal yüküne eşlik eden kısa tepkiler öne çıkmaktadır.

Üçüncü bölümde tepsi kahvaltısı ve "reçelli yumurta" gibi yerel öğeler, gündelik standardın ve yerel yaşam biçiminin göstergesi hâline gelmektedir. Çocukla yeme ve ikram sahneleri bakım kodunu güçlendirmektedir. Paratekst görünürlüğü zayıf kaldığından, yorumlarda daha çok kısa övgü, iştah ve sınırlı deneme isteği düzeyinde bir karşılık görülmektedir.

Dördüncü bölümde "Urfa kahvaltısı" tabağı çoklu ürün sunumuyla adeta vitrinleşmekte; biber salçası ve yerel adlandırmalar temsilin kültürel bilgi boyutunu güçlendirmektedir. Bu bölümde gastronomi, hem görsel çeşitlilik hem de bölgesel yemek görünürlüğü açısından dikkat çekicidir. Bununla birlikte paratekst katmanında yalnızca sınırlı bir tarifleşme izi görülmekte; yorumlar ise çoğunlukla kısa beğeni ifadeleriyle sınırlı kalmaktadır.

Beşinci bölümde sofra atmosferi ve "mutfağa inelim" gibi replikler, gastronomiyi düşük yoğunluklu ama doğrudan duyusal çekim üzerinden görünür kılmaktadır. Burada yemek, ayrıntılı bir kültürel yemek dağarcığından çok, iştah ve sıcaklık hissi üreten bir atmosfer unsuru olarak işlemektedir. Paratekst ve yorum görünürlüğünün düşük kalması nedeniyle bu temsil daha çok bölüm içi bağlamda etkili olmaktadır.

Altıncı bölümde çiğ köfte yoğurma sahnesi, ustalık, üretim ve el emeği üzerinden otantiklik duygusunu güçlendirmektedir. Buna eşlik eden Türk kahvesi söylemi ise konfor ve teselli boyutuyla duygusal çekimi desteklemektedir. Ancak bölüm-özel paratekst yoğunlaşması oluşmadığından, bu hat sahne düzeyinde kalmakta; yorum katmanına güçlü biçimde taşınmamaktadır.

Yedinci bölüm, gastronomik temsillerin en yoğun biçimde görünür olduğu bölümlerden biridir. Baharat ve çarşı göstergeleri, bakır kaplar, uzun sofra düzeni ve lebeni, çorba, kahve gibi adlandırmalar, Urfa mutfak kültürünün yerel sözlüğünü belirginleştirmektedir. Paratekst katmanında özellikle lebeni ve çorba etrafında gelişen tarif içerikleri görünürlük kazandığı için meta-düzey dolaşım bu bölümde daha belirgin hâle gelmektedir. Yorumlarda da beğeni ve deneme isteğine ek olarak "nasıl yapılır?" türü soruların ortaya çıkması, gastronomik temsilin bilgi ve uygulama merakı üreten bir hatta ilerlediğini düşündürmektedir.

Sekizinci bölümde kışlık salça ve isot üretimi ile saklama pratikleri, yerelliği tüketimden çok üretim, kolektif emek ve kültürel aktarım üzerinden kurmaktadır. Bu yönüyle gastronomik temsil, yalnızca sofrada tüketilen hazır bir ürün değil; hazırlanma, saklanma ve gelecek zamana aktarılma süreçleriyle birlikte anlam kazanmaktadır. Ancak sahne düzeyindeki bu güçlü temsil, bağımsız bir dijital dolaşıma aynı ölçüde dönüşmediği için görünürlük daha çok ana metin içinde kalmaktadır.

Dokuzuncu bölümde içli köfte, ciğer ve sulu dolma gibi ana yemekler, Urfa mutfak dağarcığını derinleştirirken; "nasıl yenir?" biçimindeki normatif ifadeler yemeğin yalnızca sunulan bir nesne değil, aynı zamanda doğru kullanım ve kültürel bilgiyle ilişkili bir pratik olduğunu göstermektedir. Buna karşın parateksttе bölüm-özel bir yoğunlaşma oluşmadığı için yorumlar çoğunlukla kısa övgü düzeyinde kalmaktadır.

Onuncu bölümde çorba ve tepsiyle yedirme pratiği, gastronomiyi en açık biçimde bakım, şifa ve duygusal yakınlık eksenine yerleştirmektedir. Böylece dizinin genelinde yer yer görülen "yemek = bakım" ilişkisi bu bölümde daha görünür bir biçimde tamamlanmaktadır. Ancak paratekst ve yorum katmanında bölüm-özel ayrıştırma sınırlı kaldığı için bu temsil de daha çok sahne düzeyindeki anlam üretimiyle öne çıkmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde *Halef: Köklerin Çağrısı*, gastronomik temsilleri en çok ev içi emek, ritüel dayanışma, üretim bilgisi, bakım ve yerellik ekseninde kurmaktadır. Dizi, Urfa mutfak kültürünü yalnızca adlandırılmış yemekler üzerinden değil; mutfakta çalışma, sofrayı hazırlama, yas sırasında yemek gönderme ve kışlık üretim yapma gibi pratikler üzerinden görünür kılmaktadır. Buna karşılık bu güçlü sahne repertuvarı her zaman aynı ölçüde dijital dolaşıma taşınmamakta; yorum katmanı da çoğu zaman kısa övgü ve iştah ifadeleriyle sınırlı kalmaktadır. Bu yönüyle *Halef*, gastronomik çekiciliği geniş paratekst dolaşımından çok, anlatı içindeki kültürel yoğunluk ve gündelik hayatın ritmi üzerinden kuran bir temsil mantığı sunmaktadır.

Tablo 2. Halef: Köklerin Çağrısı (1–10. Bölümler): Sahne, Paratekst ve Yorum Katmanı Özeti

Bölüm	Sahne düzeyi (baskın temsil)	Paratekst görünürlüğü	Yorum katmanında öne çıkan örüntü
1	Kahvaltı hazırlığı, börek, ev içi emek	Düşük	Belirgin örüntü ayrışmıyor / kısa övgü
2	Taziye, helva, ritüel dayanışma	Düşük	Duygusal eşlik, kısa tepki
3	Tepsi kahvaltısı, reçelli yumurta, bakım	Düşük	Övgü, iştah, sınırlı deneme isteği
4	Urfa kahvaltısı, yerel adlandırma, vitrinleşme	Sınırlı	Kısa beğeni ifadeleri
5	Sofra atmosferi, iştah ve duyusal çekim	Düşük	Belirgin örüntü ayrışmıyor
6	Çiğ köfte, ustalık, kahve ve teselli	Düşük	Belirgin örüntü ayrışmıyor
7	Repertuvar yoğunluğu, lebeni/çorba, yerel sözlük	Görece yüksek	Övgü, deneme isteği, "nasıl yapılır?" soruları
8	Kışlık salça/isot, üretim ve saklama	Düşük	Belirgin örüntü ayrışmıyor
9	İçli köfte, ciğer, sulu dolma, normatif kullanım	Düşük	Kısa övgü
10	Çorba, yedirme pratiği, bakım ve şifa	Düşük	Belirgin örüntü ayrışmıyor

4.3. Uzak Şehir (1-10. Bölümler)

Bu diziye ilişkin veri seti üç katman üzerinden oluşturulmuştur. Sahne düzeyinde 35 birim, paratekst katmanında 18 içerik tespit edilmiştir. Paratekst katmanında gastronomi görünürlüğü 8 içerikte belirlenmiş, bu da toplam paratekstlerin %44'üne karşılık gelmiştir. Yorum katmanında ise 13 yorum derlenmiş; bunların 12'si araştırma konusu bakımından ilgili bulunmuştur. Böylece yorum katmanında hedeflenen örneklemin yaklaşık %21,7'sine ulaşılmıştır. Bu dağılım, *Uzak Şehir*'de gastronomik temsillerin öncelikle sahne düzeyinde kurulduğunu, ancak belirli bölümlerde paratekst ve yorum katmanlarına da taşınabildiğini göstermektedir.

Genel olarak bakıldığında dizide gastronomik temsil, taş ev mutfağı, kiler estetiği, sofra ve ikram ritmi ile yerel adlandırmalar üzerinden düzenli biçimde görünürleşmektedir. Bu nedenle *Uzak Şehir*'de gastronomi, yalnızca anlatı içinde yer alan bir gündelik yaşam unsuru değil; aynı zamanda yerellik, kültürel süreklilik ve misafirperverlik duygusunu taşıyan sembolik bir çerçeve olarak işlemektedir. Paratekst katmanında özellikle belirli yemek adları öne çıktığında tarifleşme ve kısa video dolaşımı artmakta; bu durum meta-düzey görünürlüğü güçlendirmektedir. Modernlik kodu ise daha çok restoran, kafe ya da otel avlusu gibi kamusal tüketim mekânlarında belirginleşmektedir. Boomerang göstergeleri bu dizide genel olarak düşük yoğunlukta seyretmekte; daha çok otantiklik müzakeresi ya da tekil mesafe ifadeleriyle sınırlı kalmaktadır.

Şekil 3. Uzak Şehir gastronomik temsile ilişkin örnek sahneler

Kaynak: Uzak Şehir dizisinin kamuya açık dijital platformlarda yayımlanan bölüm ve sahne içeriklerinden araştırmacı tarafından derlenmiştir.

Bölüm bazında incelendiğinde, birinci bölümde ev içi ikram ile taş ev mutfağı ve kiler estetiği birlikte, misafirperverlik üzerinden çalışan güçlü bir otantiklik zemini kurmaktadır. Kavanozlar, bakliyat ve kurutmalık izleri gibi görsel ayrıntılar, yerelliği dekoratif bir arka plan olmaktan çıkarıp gündelik yaşamın doğal bir parçası hâline getirmektedir. Buna karşın paratekst ve yorum görünürlüğü zayıf kaldığı için bu temsilin dijital dolaşımı bölüm düzeyinde sınırlı izlenebilmektedir.

İkinci bölümde "kebap" gibi sözlü adlandırmalar ile sofra ve servis organizasyonu, yemeği gündelik hayat içinde görünür kılmaktadır. Burada bakım ve ikram vurgusu belirgindir. Ancak bölüm-özel anlamlı bir paratekst kaydı bulunmadığından, yorum katmanında da gastronomiye özgü ayrıştırılabilir bir örüntü oluşmamıştır.

Üçüncü bölümde kiler, erzak ve kavanoz estetiği otantikliğin süreklilik boyutunu güçlendirirken, kamusal mekânda yer alan kafe ve restoran sahneleri modern tüketim hattını açmaktadır. Böylece aynı bölüm içinde hem ev içi geleneksel düzen hem de kamusal tüketim biçimleri yan yana görünür hâle gelmektedir. Paratekst görünürlüğünün sınırlı kalması nedeniyle bu çift yönlü temsilin yorum katmanına güçlü biçimde taşınmadığı görülmektedir.

Dördüncü bölümde sahne, paratekst ve yorum düzeyinde gastronomiyle ilişkili belirgin bir bulguya rastlanmamıştır. Bu yönüyle bölüm, dizide gastronomik görünürlüğün her bölümde aynı yoğunlukta işlemediğini gösteren bir "negatif vaka" niteliği taşımaktadır.

Beşinci bölümde çok tabaklı bolluk sofrası, çay ikramı ve sokak atıştırmalığı çağrışımları birlikte görünürleşmektedir. Restoran hattının da eklenmesiyle modernlik kodu güçlenmektedir. Buna karşın bölüm-özel paratekst ve yorum dolaşımı sınırlı kaldığı için çekicilik daha çok sahne içi düzeyde işlemektedir.

Altıncı bölümde Mardin soğan dolması, koku, lezzet ve yerellik çerçevesiyle anlatının merkezî düğümlerinden birine dönüşmektedir. Bu yemek, yalnızca sahne içinde öne çıkan bir unsur olarak kalmamakta; aynı zamanda dijital dolaşıma taşınmaya elverişli bir odak oluşturmaktadır. Nitekim paratekst katmanında tarifleşme görünürlüğü bu bölümde belirgin biçimde artmakta; yorumlarda ise iştah dili ile tarif ve deneme isteği daha açık biçimde görünür hâle gelmektedir.

Yedinci bölümde topluluk sofrası ve yerel adlandırma, yemeği kültürel aktarım nesnesine dönüştürmektedir. Çorba hattı ise bakım ve konfor çağrışımını güçlendirmektedir. Paratekst katmanında çorbanın kısa içerik ve tarif formatında dolaşıma girmesi meta-düzey görünürlüğü artırırken,

yorumlarda beğeni ve sınırlı ölçüde "nasıl yapılır?" ya da "doğrusu nedir?" türü küçük normatif müzakereler gözlenmektedir.

Sekizinci bölüm, gastronomik görünürlüğün en güçlü olduğu kesitlerden biridir. "Firkiye" adlandırması, güçlü bir kültürel etiket hâline gelerek hem çekicilik üretmekte hem de otantiklik müzakeresini harekete geçirmektedir. Paratekst katmanında yüksek görünürlük oluşmakta; tarif içerikleri ve teknik ayrıntılar öne çıkmaktadır. Yorumlarda da tarif, yapım tekniği ve "doğru" kullanıma ilişkin küçük çekişmeler belirginleşmektedir. Bu yönüyle bölüm, yorum katmanında gastronomik temsillerin en görünür karşılık bulduğu eşiklerden biri olarak değerlendirilebilir.

Dokuzuncu bölümde restoran ve otel avlusu gibi kamusal mekânlarda kurulan sofra, modern tüketim temsilini öne çıkarmaktadır. Bu nedenle modernlik, çekim ve temsil kodları güçlenirken, otantiklik daha zayıf bir hat olarak kalmaktadır. Ancak bölüm-özel paratekst görünürlüğü yok denecek kadar az olduğundan, yorum katmanı da ayrıştırılabilir bir örüntü sunmamaktadır.

Onuncu bölümde topluluk sofrası, taş ev mutfağındaki üretim pratikleri ve tatlıya odaklanan yakın planlar birlikte çalışmaktadır. Küçük yiyecek jestleri, bakım ve ikram tonunu sürdürmektedir. Buna karşın paratekst görünürlüğü zayıf kaldığı için yorum katmanında bölüm-özel bir örneklem oluşmamış; temsil daha çok sahne düzeyindeki anlam üretimiyle öne çıkmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde *Uzak Şehir*, gastronomik temsilleri en çok otantiklik, yerel adlandırma, taş ev mutfağı estetiği ve misafirperverlik ekseninde kurmaktadır. Dizi, bazı bölümlerde modern tüketim mekânlarını da bu yapıya ekleyerek geleneksel ve kamusal tüketim biçimlerini aynı anlatı içinde yan yana getirmektedir. Özellikle belirli yemek adlarının öne çıktığı bölümlerde paratekst ve yorum katmanı güçlenmekte; tarifleşme ve küçük normatif müzakereler görünür hâle gelmektedir. Bununla birlikte genel görünüm, gastronomik çekiciliğin büyük ölçüde sahne içi temsil ve yerellik vurgusu üzerinden kurulduğunu; dijital dolaşımın ise yalnızca bazı bölümlerde bu temsili belirgin biçimde desteklediğini göstermektedir.

Tablo 3. Uzak Şehir (1–10. Bölümler): Sahne, Paratekst ve Yorum Katmanı Özeti

Bölüm	Sahne düzeyi (baskın temsil)	Paratekst görünürlüğü	Yorum katmanında öne çıkan örüntü
1	Taş ev mutfağı, kiler, ikram, otantiklik vitrini	Yok / çok sınırlı	Belirgin örüntü ayrışmıyor
2	"Kebap" adlandırması, sofra, bakım ve ikram	Yok	Belirgin örüntü ayrışmıyor
3	Kiler estetiği + kafe/restoran hattı	Yok / çok sınırlı	Belirgin örüntü ayrışmıyor
4	Gastronomik görünürlük yok	Yok	Yok
5	Bolluk sofrası, çay, sokak atıştırması, modern tüketim	Sınırlı	Belirgin örüntü ayrışmıyor
6	Soğan dolması, koku-lezzet-yerellik odağı	Var	İştah, tarif ve deneme isteği
7	Topluluk sofrası, yerel adlandırma, çorba hattı	Var	Beğeni ve sınırlı normatif müzakere
8	"Firkiye", otantiklik müzakeresi, yüksek görünürlük	Var (yüksek)	Tarif, teknik ayrıntı ve "doğrusu" tartışmaları
9	Restoran/otel avlusu, modern tüketim temsili	Yok / çok sınırlı	Belirgin örüntü ayrışmıyor
10	Topluluk sofrası, üretim pratikleri, tatlı yakın planı	Yok	Belirgin örüntü ayrışmıyor

4.4. Diziler arası karşılaştırmalı bulgular

Üç dizi birlikte değerlendirildiğinde ortak çekirdek mekanizmanın, gastronominin yalnızca bir "ürün vitrini" olarak değil, sahne içi ilişkileri taşıyan bir kültürel pratik olarak kurulması olduğu görülmektedir. Sofra kurma, ikram, mutfakta emek, bakım ve şifa gibi örüntüler, her üç dizide de gastronomik temsillerin temel taşıyıcıları olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle gastronomi, çoğu durumda tek başına

bir yiyecek birikimini sunmaktan çok gündelik hayatın duygusal ve ilişkisel dokusunu görünür kılan bir anlatı aracı işlevi görmektedir. Başka bir deyişle çekicilik, doğrudan "yemek gösterme" üzerinden değil; yemeğin aile sıcaklığı, misafirperverlik, aidiyet ve kültürel süreklilik duygusuyla birlikte sunulması üzerinden kurulmaktadır.

Bu ortak çekirdeğe rağmen diziler, gastronomik temsili farklı biçimlerde yoğunlaştırmaktadır. Taşacak Bu Deniz, özellikle Karadeniz mutfak kültürüne ait yemek adları, yerel yemek dağarcığının yoğunluğu ve otantiklik müzakereleriyle öne çıkmaktadır. Bu dizide gastronomik çekicilik, çoğu zaman repertuvar yoğunluğu ve yemek adlarının taşıdığı kültürel ayrıntılar üzerinden görünür hâle gelmektedir. Özellikle kuymak etrafında gelişen "adı nedir?", "doğrusu nasıl yapılır?" türü küçük müzakereler, gastronomik temsilin yalnızca iştah uyandıran bir unsur değil, aynı zamanda kültürel bilgi ve otantiklik tartışmasının zemini olduğunu göstermektedir. *Halef: Köklerin Çağrısı* ise gastronomik temsili daha çok gündelik emek, ritüel bağlamlar ve topluluk ilişkileri üzerinden kurmaktadır. Urfa mutfak dağarcığı, bu dizide yalnızca adlandırılmış yemekler aracılığıyla değil; sofra hazırlama, taziye sırasında yemek gönderme, helva kavurma, kışlık üretim ve mutfakta çalışma gibi pratikler üzerinden görünür olmaktadır. Bu nedenle *Halef*'te gastronomik çekiciliğin, diğer iki diziye kıyasla daha az klipleşen, daha az dijitalleşen; buna karşılık anlatı içinde daha yoğun bir kültürel süreklilik ve topluluk duygusu üreten bir eksende ilerlediği söylenebilir. *Uzak Şehir* ise taş ev mutfağı, kiler estetiği, yerel adlandırmalar ve belirli yemeklerin tarifleşmeye elverişli yapısı sayesinde daha farklı bir örüntü üretmektedir. Bu dizide gastronomik temsil, yerellik ve otantiklik duygusunu güçlü bir görsel çevre içinde kurmakta; bazı bölümlerde ise bu temsil dijital paratekst katmanına taşınarak daha görünür hâle gelmektedir. Özellikle 6–8. bölümlerde yemek adlarının kısa video içeriklerine ve tarif odaklı dolaşıma konu olması, gastronomik temsillerin ana metnin dışına taşınabildiğini göstermektedir. Bu yönüyle *Uzak Şehir*, üç dizi içinde paratekst katmanının en belirgin biçimde güçlendiği örneklerden birini sunmaktadır.

Sayısal göstergeler de bu ayrışmayı desteklemektedir. *Uzak Şehir*'de sahne düzeyinde temsil işaretlerinin neredeyse tüm sahnelere yayılması, gastronominin anlatı içinde daha sık kimlik ve aidiyet eksenine bağlandığını göstermektedir. *Halef*'te ise otantiklik göstergelerinin son derece yüksek olması, dizinin gastronomik temsili büyük ölçüde yerel yemek, geleneksel mutfak pratiği ve gündelik kültürel süreklilik üzerinden kurduğunu düşündürmektedir. Buna karşılık meta-düzey dolaşım işaretlerinin sahne düzeyinde görünmemesi, bu tür dönüşümlerin daha çok paratekst katmanında ortaya çıktığını göstermektedir. *Taşacak Bu Deniz* ise özellikle yorum katmanındaki daha geniş veri hacmi sayesinde, gastronomik temsillerin dijital dolaşım ve yorum düzeyinde nasıl karşılık bulduğunu izlemeye daha elverişli bir örnek oluşturmaktadır.

Paratekst katmanındaki görünürlük de diziler arasında farklılaşmaktadır. *Taşacak Bu Deniz*'de gastronomi görünürlüğünün paratekstte daha belirgin olması, bazı sahnelerin kısa video, tarif ya da klip formatına dönüşmeye daha elverişli olduğunu düşündürmektedir. *Uzak Şehir*'de bu görünürlük orta düzeyde seyretmekte; özellikle belirli yemek adlarının öne çıktığı bölümlerde artmaktadır. *Halef*'te ise sahne düzeyinde güçlü olan gastronomik temsillerin dijital dolaşımda aynı ölçüde yükselmediği görülmektedir. Bu durum, sahnede yoğun olan kültürel anlamın her zaman paratekstte yeniden üretilmediğini; dijital dolaşımın daha çok klipleşebilir, tarifleşebilir ya da dikkat çekici ölçüde ayrıştırılabilir sahnelere bağımlı çalıştığını göstermektedir.

Yorum katmanı bakımından da diziler arasında belirgin bir asimetri bulunmaktadır. *Taşacak Bu Deniz*, yorum sayısı bakımından hedef örnekleme en fazla yaklaşan dizi olduğu için, yorum örüntülerinin daha görünür biçimde izlenebildiği örnektir. Buna karşılık *Halef* ve *Uzak Şehir* için derlenen yorum sayıları daha sınırlıdır. Bu nedenle yorum katmanına ilişkin karşılaştırmalar, nicel bir genellemeden çok, hangi dizide bu katmanın daha görünür çalıştığını göstermeye yarayan nitel göstergeler olarak değerlendirilmelidir. Özellikle *Halef*'te konu ile ilgili yorum sayısının düşüklüğü, gastronomik temsilin güçlü olmasına rağmen bunun dijital yorum düzeyine aynı yoğunlukta taşınmadığını düşündürmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, üç dizi de gastronomiyi kültürel çekicilik üretme potansiyeli taşıyan bir temsil alanı olarak kullanmaktadır; ancak bu potansiyelin hangi düzeyde ve hangi biçimde görünür hâle geldiği farklılaşmaktadır. *Taşacak Bu Deniz* gastronomik repertuvar ve otantiklik üzerinden; *Halef* topluluk, emek ve ritüel bağlamları üzerinden; *Uzak Şehir* ise yerel adlandırma, görsel estetik ve tarifleşmeye elverişli düğümler üzerinden öne çıkmaktadır. Bu bulgu, gastronomik temsillerin tek tip bir

gastrodiplomatik etki üretmediğini; aksine her dizide farklı kültürel mekanizmalarla çalıştığını göstermektedir. Bu nedenle üç diziyi birlikte düşündüğümüzde, temsil, dijital dolaşım ve yorum katmanı arasındaki ilişkinin her zaman aynı yoğunlukta işlemediği söylenebilir. Bazı dizilerde çekicilik daha çok sahne içi ilişkisel sıcaklık üzerinden kurulurken, bazı dizilerde belirli yemek adları ve tarifleşme süreçleri bu temsili dijital dolaşıma taşımaktadır. Dolayısıyla gastronomik çekicilik, sabit ve doğrusal bir sonuç değil; temsilin niteliğine, dijital dolaşım imkânına ve yorum katmanında görünür hâle gelen karşılık biçimlerine bağlı olarak değişen bağlamsal bir süreç olarak işlemektedir.

Tablo 4. Diziler Arası Karşılaştırmalı Göstergeler

Dizi	**Sahne (N)**	**Paratekst (N)**	**Paratekstte gastronomi görünürlüğü (n)**	**Yorum (toplanan N)**	**Konuyla ilgili yorum (n)**	**Yorum hedefi tamamlama (%)**
Taşacak Bu Deniz	30	14	9	41	34	68,3
Halef: Köklerin Çağrısı	62	37	11	15	4*	25,0
Uzak Şehir	35	18	8	13	12	21,7

*Halef: Köklerin Çağrısı için derlenen 15 yorumdan yalnızca 4'ü araştırma ölçütlerine doğrudan uygun bulunmuştur.

Not: Halef dizisine ilişkin yorum katmanında "konuyla ilgili mi?" filtresi tüm satırlarda aynı yoğunlukta tamamlanmadığı için bu değer, kodlanmış gözlemleri göstermektedir.

Tablo 4, veri yapısının üç dizi arasında simetrik olmadığını açık biçimde göstermektedir. Sahne düzeyi bakımından en geniş veri hacmi *Halef*'te yer almakta; bu durum dizinin gastronomik temsili bölüm içi pratikler üzerinden daha sık ürettiğini düşündürmektedir. Buna karşılık paratekst görünürlüğü *Taşacak Bu Deniz*'de daha yüksektir. *Uzak Şehir* ise sahne içi temsil ile sınırlı ama belirgin paratekst dolaşımını birlikte barındıran ara bir örüntü sunmaktadır. Yorum katmanında ise veri hacminin en güçlü olduğu dizi *Taşacak Bu Deniz*'dir. Bu nedenle yorum örüntülerine ilişkin karşılaştırmalar yapılırken, her dizide aynı yoğunlukta veri bulunmadığı dikkate alınmalı; özellikle *Halef* ve *Uzak Şehir* için bu katmanın daha sınırlı temsil edildiği göz önünde bulundurulmalıdır

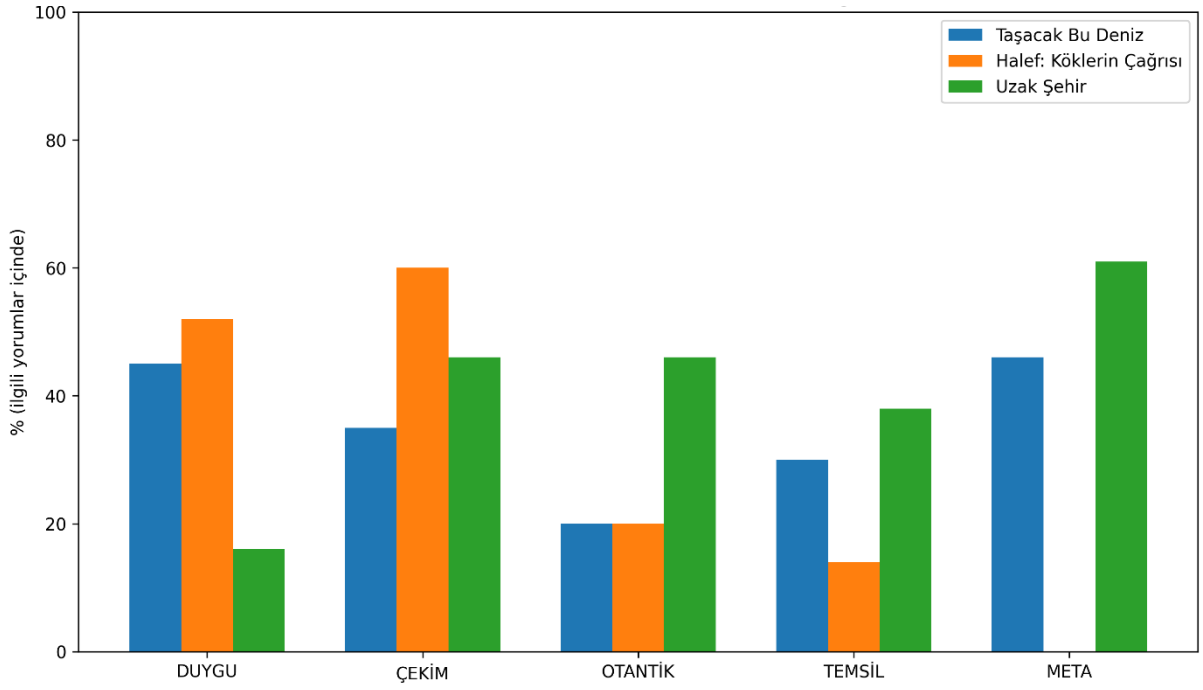

Şekil 4. Yorum Düzeyi

Şekil 4, yorum katmanında öne çıkan kodların dizilere göre farklılaştığını göstermektedir. *Taşacak Bu Deniz*'de duygu, çekim ve meta-düzey dolaşım göstergeleri daha belirgin görünürken, *Uzak Şehir*'de otantiklik, temsil ve özellikle meta kodunun daha yüksek seyrettiği izlenmektedir. *Halef: Köklerin Çağrısı*nda ise yorum katmanının daha sınırlı bir görünürlük üretmesi nedeniyle dağılım daha dar bir örüntü sergilemektedir. Bu görünüm, gastronomik temsillerin yorumlarda her dizide aynı biçimde karşılık bulmadığını; bazı dizilerde duygusal yakınlık ve deneme isteği, bazı dizilerde ise yerel adlandırma, tarifleşme ve "doğrusu"na ilişkin mikro müzakerelerin daha baskın hâle geldiğini düşündürmektedir. Bununla birlikte yorum verisinin diziler arasında dengeli olmaması nedeniyle şekil, genellenebilir bir karşılaştırmadan çok, yorum katmanında görünürleşen eğilimlerin betimleyici bir özeti olarak değerlendirilmelidir.

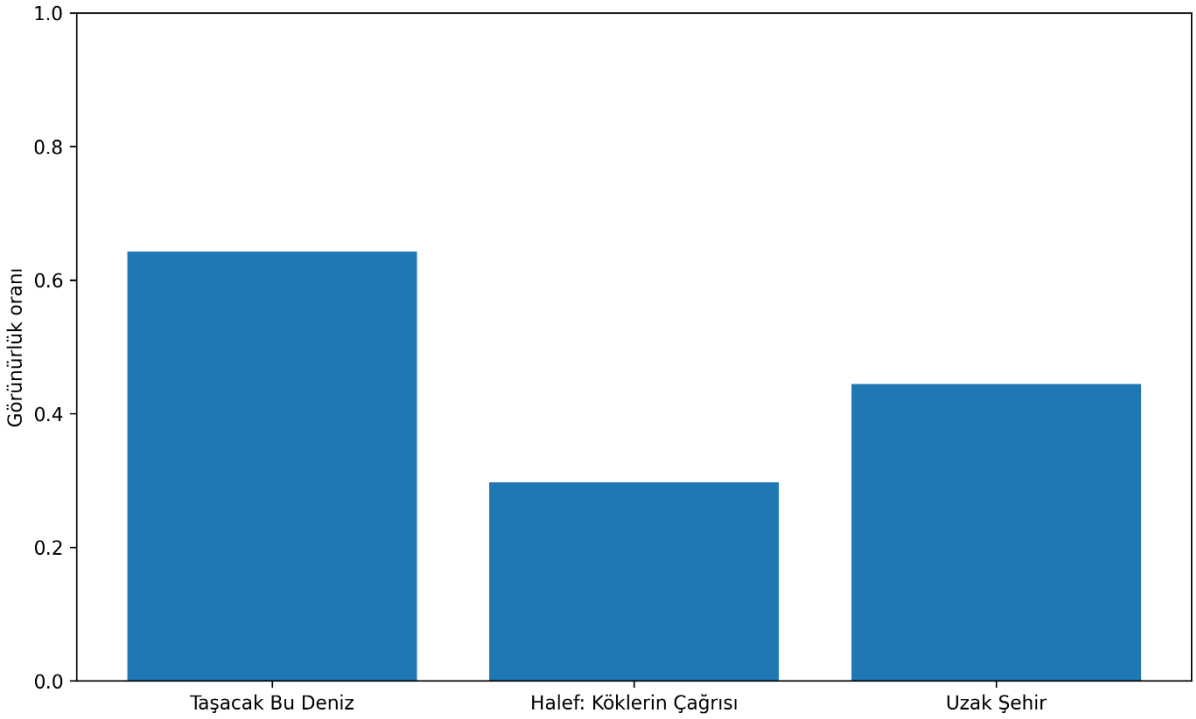

Şekil 5. Paratekstte Gastronomi Görünürlüğü

Şekil 5, gastronomik temsillerin dijital paratekst katmanındaki görünürlüğünün diziler arasında farklılaştığını göstermektedir. Görünürlük oranı *Taşacak Bu Deniz*'de daha yüksek, *Uzak Şehir*'de orta düzeyde, *Halef: Köklerin Çağrısı*'nda ise daha sınırlı görünmektedir. Bu bulgu, sahne düzeyinde güçlü biçimde kurulan gastronomik temsillerin her zaman aynı yoğunlukta dijital dolaşıma taşınmadığını düşündürmektedir. Başka bir deyişle, gastronomik görünürlüğün paratekstte yükselmesi yalnızca sahnede var olmasına değil, aynı zamanda ilgili içeriğin kısa video, klip ya da tarif formatına dönüştürülebilir olmasına ve platform dinamiklerine de bağlı görünmektedir.

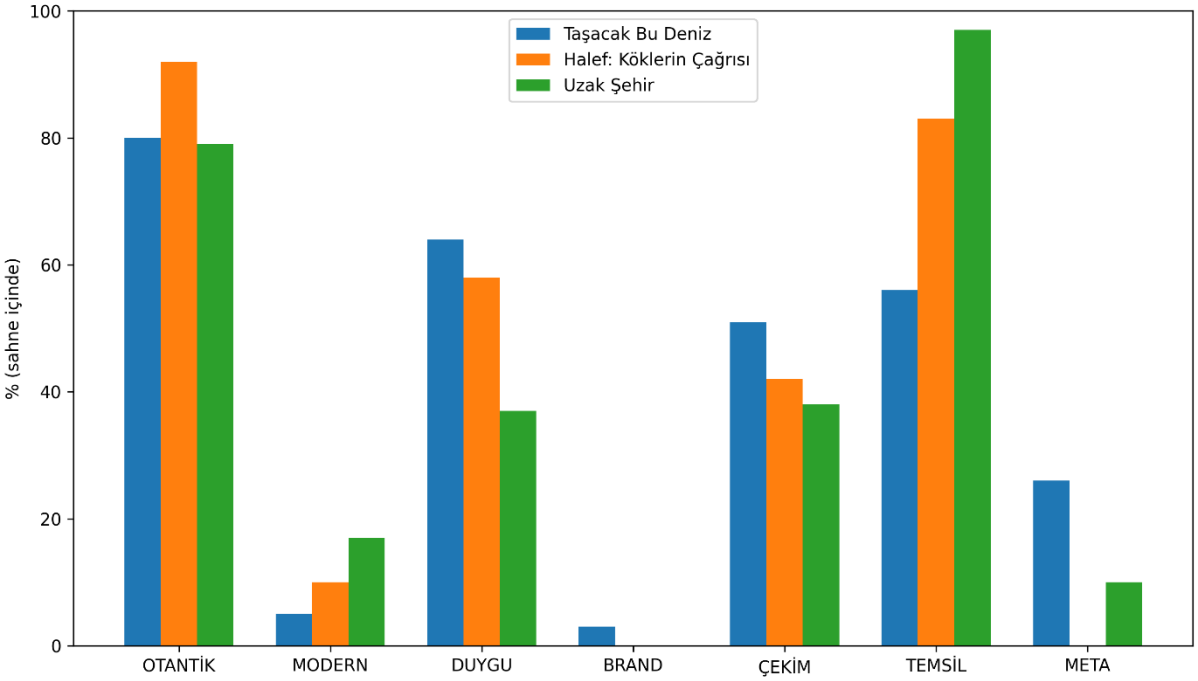

Şekil 6. Sahne Düzeyi Kod Yoğunluğu

Şekil 6, sahne düzeyinde öne çıkan kodların üç dizi arasında farklı yoğunluklarda dağıldığını göstermektedir. Üç dizide de otantiklik göstergesinin yüksek seyretmesi, gastronomik temsillerin çoğunlukla yerel birikim, ev içi pratikler ve kültürel aktarım üzerinden kurulduğunu düşündürmektedir. Temsil kodunun özellikle *Uzak Şehir*'de daha belirgin olması, gastronominin bu dizide daha sık kimlik, aidiyet ve yerellik eksenine bağlandığına işaret etmektedir. *Taşacak Bu Deniz*'de duygu ve çekim kodlarının daha görünür olması, gastronomik temsillerin aile sıcaklığı, bakım ve iştah uyandıran ilişkisel sahneler üzerinden çalıştığını göstermektedir. *Halef: Köklerin Çağrısı*'nda ise otantiklik ve temsil kodları yüksek olmakla birlikte, gastronominin daha çok ritüel bağlamlar, ev içi emek ve topluluk ilişkileri içinde anlam kazandığı görülmektedir. Buna karşılık meta kodunun sahne düzeyinde sınırlı kalması, bu tür dönüşümlerin daha çok paratekst katmanında görünür hâle geldiğini düşündürmektedir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma, gastrodiplomasinin yalnızca resmî kampanya ve tanıtım pratikleriyle sınırlı biçimde ele alınmaması gerektiği varsayımından hareket etmiştir. Türk dizilerinde yer alan gastronomik temsiller, devlet destekli ve planlı gastrodiplomasi uygulamaları olarak değerlendirilemez; ancak popüler kültür içinde dolaşıma giren yemek, sofra, ikram, mutfak ve yerel ürün göstergeleri, yumuşak gücün "çekicilik" mekanizması çerçevesinde tartışılabilecek önemli kültürel anlamlar üretmektedir. Bu nedenle çalışmanın temel katkısı, gastronomik temsilleri yalnızca anlatı içi görsel unsurlar olarak değil; sahne, dijital paratekst ve kamuya açık dijital yorum katmanları arasında dolaşıma giren kültürel göstergeler olarak birlikte değerlendirmesidir.

Bulgular, incelenen üç dizide gastronominin çoğunlukla sofra ve ikram ritimleri, mutfakta üretim emeği, bakım, şifa, misafirperverlik ve yerellik temaları üzerinden kurulduğunu göstermektedir. Bu durum, yemeğin dizilerde yalnızca tüketim nesnesi ya da dekoratif bir unsur olarak yer almadığını; gündelik yaşamın duygusal, ilişkisel ve kültürel dokusunu taşıyan bir temsil alanı olarak işlediğini ortaya koymaktadır. Sahne düzeyinde otantiklik ve temsil göstergelerinin belirginleşmesi de gastronomik temsillerin çoğunlukla yerel yemek dağarcığı, kültürel aktarım, aidiyet ve misafirperverlik ekseninde anlam kazandığını düşündürmektedir.

Diziler arası karşılaştırma, bu ortak çekirdeğin her anlatıda farklı biçimde yoğunlaştığını göstermektedir. *Taşacak Bu Deniz*, özellikle Karadeniz mutfak kültürüne ait yemek adları, yoğunluğu ve otantiklik müzakereleriyle öne çıkmaktadır. Bu dizide bazı yemek sahnelerinin kısa video, klip ya da tarif formatına dönüşebilmesi, gastronomik temsillerin ana anlatının dışına taşarak dijital dolaşıma

girebildiğini göstermektedir. *Halef: Köklerin Çağrısı* ise sahne düzeyinde güçlü bir yerellik ve temsil örgüsü kurmasına rağmen, bu yoğunluğu aynı ölçüde dijital paratekst ve yorum katmanına taşımamaktadır. Bu nedenle *Halef*'te gastronomik çekicilik daha çok anlatı içindeki gündelik emek, ritüel bağlamlar, topluluk ilişkileri ve kültürel süreklilik üzerinden işlemektedir. *Uzak Şehir* ise yerel adlandırmalar, taş ev mutfağı estetiği ve belirli yemeklerin tarifleşmeye elverişli yapısı sayesinde, özellikle bazı bölümlerde paratekst ve yorum katmanında daha belirgin bir görünürlük üretmektedir. Böylece üç dizi, gastronomik çekiciliğin tek tip bir mekanizma olmadığını; her anlatıda farklı kültürel düğümler üzerinden şekillendiğini göstermektedir.

Çalışmanın bulguları, gastronomik çekiciliğin yalnızca sahnede "gösterilen" yemekle açıklanamayacağını da ortaya koymaktadır. Bir yemeğin kültürel çekicilik üreten bir göstergeye dönüşmesi, onun hangi sahne bağlamında sunulduğu, hangi duygusal ilişkiyle çevrelendiği, dijital ortamlarda hangi formatlarla yeniden dolaşıma girdiği ve kamuya açık dijital yorumlarda hangi anlam örüntüleriyle karşılık bulduğu ile yakından ilişkilidir. Bu nedenle sahne, dijital paratekst ve yorum katmanını birlikte ele almak, gastrodiplomasi tartışmalarında daha mekanizma temelli bir okuma imkânı sunmaktadır. Tarif talebi, deneme isteği, beğeni, nostalji, yerel sahiplenme ve "doğrusu"na ilişkin küçük düzeltmeler, gastronomik temsillerin yalnızca izlenen değil, kimi zaman yeniden kurulan ve dolaşıma sokulan kültürel göstergeler hâline gelebildiğini göstermektedir.

Bununla birlikte çalışmanın bulguları, çekiciliğin her zaman doğrusal ve istikrarlı biçimde işlemediğini de ortaya koymaktadır. Boomerang potansiyeli genel olarak düşük ve epizodik düzeyde kalmış; daha çok yemek adları, hazırlanış biçimleri ve kültürel sahiplenme etrafında gelişen tekil itiraz ya da düzeltme ifadelerinde görünür olmuştur. Bu durum, gastronomik temsillerin çoğu zaman sıcaklık, merak ve yakınlık üretse de bazı durumlarda otantiklik ve sahiplik tartışmalarını da tetikleyebildiğini göstermektedir. Dolayısıyla gastrodiplomatik çekicilik, sabit ve tek yönlü bir sonuç değil; temsilin niteliğine, dijital dolaşım imkânına ve yorum katmanında görünürleşen karşılıklara bağlı olarak değişen bağlamsal bir süreç olarak işlemektedir.

Araştırmanın sınırlılıkları, bulguların yorumlanmasında dikkate alınmalıdır. Çalışma, üç dizi ve bu dizilerin ilk on bölümüyle sınırlıdır. Bu nedenle ulaşılan sonuçlar, Türk dizilerindeki tüm gastronomik temsillere genellenemez. Ayrıca kamuya açık dijital yorumlardan elde edilen veriler diziler arasında dengeli değildir. *Taşacak Bu Deniz* için toplanan yorum sayısı diğer dizilere göre daha yüksektir; buna karşılık *Halef: Köklerin Çağrısı* ve *Uzak Şehir* için yorum katmanı daha sınırlı kalmıştır. Bu nedenle yorum düzeyine ilişkin değerlendirmeler, nicel bir genelleme olarak değil; yorum katmanında görünür hâle gelen nitel anlam örüntülerinin betimleyici bir okuması olarak değerlendirilmelidir. Benzer biçimde dijital paratekst görünürlüğü de platform dinamikleri, algoritmik dolaşım ve içeriklerin klipleşebilir ya da tarifleşebilir niteliğine bağlı olarak değişmektedir. Bu durum, sahnede güçlü biçimde kurulan her gastronomik temsilin aynı yoğunlukta dijital görünürlük kazanmadığını göstermektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, Türk dizilerindeki gastronomik temsillerin resmî gastrodiplomasi kampanyaları olarak sınıflandırılamasa da gündelik yaşam pratikleri, duygusal bağlar, yerellik ve kültürel aktarım üzerinden çekicilik üretme potansiyeli taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu potansiyel, özellikle dijital dolaşım ve yorum katmanında daha görünür hâle gelmekte; kimi zaman tarifleşme, kimi zaman duygusal yakınlık, kimi zaman da otantiklik müzakereleri aracılığıyla yeniden üretilmektedir. Bu nedenle popüler kültür metinleri, gastrodiplomasi ve yumuşak güç tartışmaları bakımından ikincil ya da tali bir alan olarak değil; gündelik kültürel çekimin üretildiği önemli bir dolaşım zemini olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışma literatüre üç noktada katkı sağlamaktadır. İlk olarak, gastrodiplomasiyi resmî kampanya sınırlarının ötesinde ele alarak popüler kültür içindeki gastronomik temsiller üzerinden yumuşak gücün çekicilik mekanizmasıyla birlikte düşünmeye imkân vermektedir. İkinci olarak, sahne, dijital paratekst ve kamuya açık dijital yorum katmanlarını birlikte izleyen mekanizma odaklı bir çözümleme çerçevesi önermektedir. Üçüncü olarak ise üç dizi karşılaştırması aracılığıyla gastronomik çekiciliğin her anlatıda aynı biçimde işlemediğini; bazı örneklerde yerel yemek birikimi yoğunluğu ve otantiklik müzakeresi, bazı örneklerde topluluk ve ritüel, bazı örneklerde ise tarifleşme ve dijital görünürlük üzerinden kurulduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

Beeton, S. (2006). Understanding film-induced tourism. *Tourism Analysis*, *11*(3), 181–188. https://doi.org/10.3727/108354206778689808

Bucak, T., & Yiğit, S. (2019). Gastromilliyetçilik ve gastrodiplomasi kavramları üzerine bir değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21*(4), 1305–1320. https://doi.org/10.16953/deusosbil.570526

Chapple-Sokol, S. (2013). Culinary diplomacy: Breaking bread to win hearts and minds. *The Hague Journal of Diplomacy*, *8*(2), 161-183.

Cull, N. J. (2008). Public diplomacy: Taxonomies and histories. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 616*(1), 31–54.

Çevik, A., & Aslan, Z. (2020). Dünyada ve Türkiye'de gastrodiplomasi uygulamaları üzerine bir araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 8*(3), 2298–2317. https://doi.org/10.21325/jotags.2020.661

DeSoucey, M. (2010). Gastronationalism: Food traditions and authenticity politics in the European Union. *American Sociological Review, 75*(3), 432–455.

Gilboa, E. (2008). Searching for a theory of public diplomacy. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 616*(1), 55–77.

Hall, S. W. (1980). Encoding/Decoding. In S. Hall, D. Hobson, A. Lowe, & P. Willis (Eds.), Culture, Media, Language: Working Papers in Cultural Studies (pp. 163–173). London: Hutchinson.

Herring, S. C. (2004). Computer-mediated discourse analysis: An approach to researching online behavior. In S. A. Barab, R. Kling, & J. H. Gray (Eds.), *Designing for virtual communities in the service of learning* (pp. 338–376). Cambridge University Press.

İşçimen, B. (2021). Kamu diplomasisi aracı olarak "gastro diplomasi": Yunus Emre Enstitüsü'nün gastro diplomasi alanındaki faaliyetleri. *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 4*(7), 75–83.

Melissen, J. (Ed.). (2005). *The new public diplomacy: Soft power in international relations*. Palgrave Macmillan.

Nye, J. S., Jr. (1990). Soft power. *Foreign Policy, 80*, 153–171.

Patton, M. Q. (2015). Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice. (No Title).

Riordan, S. (2005). Dialogue-based public diplomacy: A new foreign policy paradigm? In J. Melissen (Ed.), *The new public diplomacy: Soft power in international relations* (pp. 180–195). Palgrave Macmillan.

Rockower, P. S. (2012). Recipes for gastrodiplomacy. *Place Branding and Public Diplomacy, 8*(3), 235–246.

Schreier, M. (2012). *Qualitative content analysis in practice*. SAGE.

Soner, F. (2022). Gastrodiplomasi: Gastronomiye diplomasi penceresinden bakış. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 33*(2), 97–101. https://doi.org/10.17123/atad.1186719

Spence, C. (2016). Gastrodiplomacy: Assessing the role of food in decision-making. *Flavour, 5*, Article 4.

Szondi, G. (2008). *Public diplomacy and nation branding: Conceptual similarities and differences* (Discussion Paper No. 112). Netherlands Institute of International Relations Clingendael.

Townsend, L., & Wallace, C. (2016). Social media research: A guide to ethics. *University of Aberdeen*, *1*(16), 1-16.

Türker, N. (2018). Gastrodiplomasi Türk mutfağının tanıtımında bir araç olabilir mi? *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, 2*(Ek 1), 14–29.

Vuving, A. L. (2009, Eylül). *How soft power works* [Konferans sunumu]. American Political Science Association Annual Meeting, Toronto, Kanada.

White, W., Barreda, A. A., & Hein, S. (2019). Gastrodiplomacy: Captivating a global audience through cultural cuisine-a systematic review of the literature. *Journal of Tourismology*, *5*(2), 127-144.

Yazar, F. (2021). Kamu diplomasisi bağlamında Türkiye'nin ulus markalama faaliyetlerinin değerlendirilmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *10*(1), 133-150.

Yin, R. K. (2018). Case study research and applications (Vol. 6). Thousand Oaks, CA: Sage.

Araştırma Makalesi / Research Article

Türk Dizilerinde Gastrodiplomasi ve Yumuşak Güç: Gastronomik Temsillerle Çekicilik İnşası

Gastrodiplomacy and Soft Power in Turkish TV Series: Constructing Attraction Through Gastronomic Representations

Öznur NALIÇINKAYA

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.435

Geliş/Received: 29/02/2026	Kabul/Accepted: 19/05/2026

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

This study examines how gastronomic representations in Turkish TV series may be linked to the attraction mechanism discussed in gastrodiplomacy and soft power scholarship. Its main argument is that gastrodiplomacy should not be understood solely through state-led campaigns, official promotional strategies, or institutional culinary initiatives. Popular culture products, especially television series, also circulate food-related meanings through everyday practices, emotional ties, and recognizable cultural symbols. In this sense, food in TV series does not simply appear as a visual object; it functions as a carrier of locality, hospitality, care, memory, and belonging.

The study approaches attraction not as a direct promotional outcome automatically generated by the display of food on screen, but as a cultural mechanism that emerges through the interaction of representation, digital circulation, and comment-based response. Thus, the focus is not only on what kinds of dishes appear in the narrative, but also on how these culinary signs are embedded in story worlds, how they move across digital platforms, and how they are echoed in audience comments. This perspective makes it possible to discuss gastrodiplomacy beyond formal diplomatic intention and to locate it in the circulation of everyday cultural practices.

The theoretical framework draws on the intersection of gastrodiplomacy, new public diplomacy, and soft power. Gastrodiplomacy is treated here as the circulation of culinary culture in ways that create recognition, familiarity, and positive cultural associations among wider publics. The study also benefits from the concept of gastronationalism in order to interpret moments when food-related signs invite ownership disputes, authenticity claims, or corrective identity talk. While authenticity often strengthens attraction, it may in some cases generate limited tension or exclusionary discourse. For this reason, the study considers not only the attractive potential of gastronomic representations but also their occasional instability.

Method

The research is designed as a qualitative multiple-case study based on a three-layer dataset. The first layer consists of scene-level representations in three Turkish TV series: *Taşacak Bu Deniz*, *Halef: Köklerin Çağrısı*, and *Uzak Şehir*. The analysis covers Episodes 1–10 of each series. At the scene level, the study focuses on food scenes, table and hosting rituals, kitchen spaces, local product references, and the explicit naming of dishes. These scenes were recorded together with contextual notes concerning interactional and cultural dimensions such as hosting, care, healing, cooking labor, and the transmission of culinary knowledge.

The second layer consists of digital paratexts circulating around these scenes. These include YouTube clips and Shorts, Instagram Reels, and related posts identified through episode- and dish-based keyword searches. The third layer consists of audience comments attached to selected paratext items. These comments are not treated as the basis of a classical reception study based on interviews or surveys; rather, they are considered public textual traces that accompany digital circulation and make certain response patterns visible.

To enhance transparency, the study uses indicator-based coding (0 = absent, 1 = present) across all three layers. The codebook includes the categories of AUTHENTIC, MODERN, EMOTION, ATTRACTION, REPRESENTATION, META, BRAND, and BOOMERANG. The dataset includes 30 scenes, 14 paratext items, and 41 comments for *Taşacak Bu Deniz*; 62 scenes, 37 paratext items, and 15 comments for *Halef*; and 35 scenes, 18 paratext items, and 13 comments for *Uzak Şehir*. Although the comment corpus is uneven across the three cases, it still allows the study to compare how culinary signs move from narrative representation into digital circulation and comment-level response.

Findings

The findings show a shared mechanism across all three cases. Gastronomy is rarely presented as a simple product display. Instead, it is embedded in relational and affective practices such as hosting rituals, domestic labor in the kitchen, and scenes of care or healing. In these contexts, food functions as a multisensory signifier of intimacy, belonging, and cultural continuity. Attraction is therefore generated less through spectacle than through the emotional and symbolic force of everyday hospitality.

At the same time, each series develops this mechanism differently. *Taşacak Bu Deniz* stands out through its rich culinary repertoire and comparatively strong paratext visibility. Certain scenes become especially suitable for short-video circulation and recipe-oriented sharing. In this case, named dishes and small debates over naming or proper preparation increase meta-level visibility and practical curiosity. *Halef: Köklerin Çağrısı*, by contrast, builds a dense texture of locality, ritual continuity, and domestic labor, but remains more scene-centered. Its gastronomic representations are culturally rich within the narrative world, yet less strongly converted into platform-based micro-content. *Uzak Şehir* offers one of the clearest cases of paratext-driven expansion. Certain local dishes become focal points for digital circulation, especially when they invite recipe-oriented engagement and practical discussion about ingredients, preparation, and naming.

Across all three series, boomerang potential remains limited and episodic. When it appears, it is mainly linked to authenticity negotiations, such as disputes over the correct name or method of a dish, rather than to sustained antagonism. Overall, the dominant pattern is shaped more by curiosity, appreciation, and practical engagement than by conflict.

Conclusion

The study concludes that gastrodiplomatic attraction in popular culture is best understood through the combined reading of scene-level representation, digital circulation, and audience comments. Food on screen does not produce attraction by itself; rather, attraction becomes visible when culinary signs are embedded in narratives of locality, care, hospitality, and memory, and when these signs are further recirculated in digitally shareable formats. In this respect, the article contributes in three ways. First, it extends gastrodiplomacy beyond official campaigns and shows that television series can function as everyday cultural channels of attraction. Second, it offers a multi-layer analytical framework that follows culinary signs across scenes, paratexts, and comments. Third, through a three-case comparison, it demonstrates that gastronomic attraction does not operate in a single form but becomes visible through different combinations of representation, digital circulation, and comment-level response.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

Öğrenmeye İlişkin Motivasyonel Stratejiler Ölçeğinin Coğrafya Dersine Uyarlanması: Bir Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması[1]

Adaptation of the Motivated Strategies for Learning Questionnaire for Geography Course: A Validity and Reliability Study

Nusret KASAP[2] & Ülkü ESER ÜNALDI[3]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.436

Geliş/Received: 30/01/2026	Kabul/Accepted: 20/05/2026

Öz

Bu araştırmanın amacı öğrenmeye ilişkin motivasyonel stratejiler ölçeğinin coğrafya dersine yönelik olarak uyarlanması, geçerlik ve güvenirliğinin incelenmesidir. Araştırmanın örneklemini Amasya il merkezindeki üç farklı lisede öğrenim görmekte olan 864 lise öğrencisi oluşturmuştur. Veriler, öğrenmeye ilişkin motivasyonel stratejiler ölçeğinin coğrafya dersine uyarlanmış hali olan Coğrafya Dersi Öğrenmeye İlişkin Motivasyonel Stratejiler Ölçeği ve kişisel bilgi formu ile toplanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiş ve güvenirliğini incelemek amacıyla madde toplam korelasyon değerleri, maddeler arası ortalama korelasyon ve Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı analizleri gerçekleştirilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları, tersten kodlanan maddeler çıkarıldıktan sonra 40 maddeden oluşan ölçeğin beş faktörlü yapısının (öz-yeterlilik, içsel değer, sınav kaygısı, bilişsel strateji kullanımı, öz-düzenleme) kabul edilebilir model-veri uyumu gösterdiğini ortaya koymuştur ($\chi^2/sd = 1.77$, CFI = .91, TLI = .90, RMSEA = .03, SRMR = .05). Ayrıca ölçeğin madde faktör yük değerleri .28 ile .79 arasında değişmektedir. Ölçeğin alt boyutlarının maddeler arası ortalama korelasyon değerleri .28 ile .48 arasında, madde toplam korelasyon değerleri ise .26 ile .67 arasında değişmektedir. Alt boyutların Cronbach alfa güvenirlik katsayıları ise .69 ile .86 arasında değişmektedir. Araştırma sonuçları, Coğrafya Dersi Öğrenmeye İlişkin Motivasyonel Stratejiler Ölçeğinin lise öğrencilerinin coğrafya dersine yönelik motivasyonel inançlarını ve öz düzenleme stratejilerini ölçmek için geçerli ve güvenilir bir araç olduğunu göstermektedir. Ölçek, coğrafya eğitimi araştırmalarında önemli bir boşluğu doldurmakta ve gelecekteki araştırmalarda coğrafya öğrencilerinin öğrenme süreçlerinin daha derinlemesine incelenmesine olanak sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Coğrafya eğitimi, öz-düzenleme stratejileri, motivasyonel inançlar, ölçek geçerliği.*

Abstract

This study aimed to adapt the Motivated Strategies for Learning Questionnaire (MSLQ) for use in geography courses and to evaluate its validity and reliability. The sample comprised 864 high school students from three high schools in Amasya city center. Data were collected using the adapted Motivated Strategies for Learning Questionnaire for Geography (MSLQ-Geography) and a personal information form. Construct validity was assessed through confirmatory factor analysis, while reliability was examined using item-total correlations, mean

[1] * Bu makale, Nusret KASAP tarafından Gazi Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü bünyesinde Prof. Dr. Ülkü ESER ÜNALDI danışmanlığında yürütülmekte olan doktora tez çalışması kapsamında toplanan ve herhangi bir yerde yayımlanmamış veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

[2] **Sorumlu Yazar/Corresponding Author,** Öğr. Gör., Amasya Üniversitesi, Amasya, Türkiye. nusret.kasap@msn.com

[3] Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara-Türkiye E-mail: unaldi@gazi.edu.tr

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Kasap, N. & Eser Ünaldı, Ü. (2026). Öğrenmeye İlişkin Motivasyonel Stratejiler Ölçeğinin Coğrafya Dersine Uyarlanması: Bir Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 10(3), 1655-1675.

inter-item correlations, and Cronbach's alpha coefficients. Confirmatory factor analysis supported a five-factor structure (self-efficacy, intrinsic value, test anxiety, cognitive strategy use, and self-regulation) for the 40-item scale, following the removal of reverse-coded items, with acceptable model-data fit ($\chi^2/df = 1.77$, CFI = .91, TLI = .90, RMSEA = .03, SRMR = .05). Factor loadings ranged from .28 to .79. Mean inter-item correlations for the subscales ranged from .28 to .48, and item-total correlations ranged from .26 to .67. Cronbach's alpha coefficients for the subscales ranged from .69 to .86. These results demonstrate that the MSLQ-Geography is a valid and reliable instrument for assessing high school students' motivational beliefs and self-regulated learning strategies in geography courses. The scale addresses a significant gap in geography education research and provides a foundation for future studies on students' learning processes in this discipline.

Keywords: *Geography education, self-regulated learning strategies, motivational beliefs, scale validity*

1. GİRİŞ

Eğitim psikolojisi alanında son yıllarda yapılan araştırmalar, öğrencilerin akademik başarılarını etkileyen faktörlerin yalnızca bilişsel yetenekler olmadığını, aynı zamanda motivasyonel inançlar ve öz-düzenleme stratejilerinin de kritik bir rol oynadığını göstermektedir (Fong vd., 2023; Zimmerman ve Schunk, 2008). Bu bağlamda, Sosyal Bilişsel Öğrenme Teorisi'nin temel varsayımlarından biri olan motivasyonel inançlar ve öz-düzenleme becerilerinin, öğrencilerin öğrenme süreçlerini etkin bir şekilde yönetebilmeleri için gerekli olduğu vurgulanmaktadır (Bandura, 2006; Pintrich, 2000). Sosyal Bilişsel Öğrenme Teorisi'nin coğrafya eğitimine özgü uygulamaları, özellikle mekânsal düşünme ve coğrafi analiz becerilerinin geliştirilmesinde öz yeterliliğin kritik bir öneme sahip olduğunu ileri sürmektedir (Akers ve Jennings, 2015; Bandura, 2006; Maisto vd., 1999; Rotter, 1982). Coğrafya eğitiminde öz-yeterlilik inançları, öğrencilerin harita okuma, coğrafi veri analizi ve mekânsal problem çözme gibi karmaşık coğrafi becerileri öğrenebileceklerine dair inançlarını kapsamaktadır (Golledge ve Stimson, 1997; Wang vd., 2024). Özellikle mekânsal düşünme süreçleri, öğrencilerin coğrafi bilgiyi zihinsel olarak işlemesi, organize etmesi ve coğrafi problemlere uygulamasını kolaylaştırır. Sosyal Bilişsel Öğrenme Teorisi'ne göre mekânsal bilişsel süreçler, model alma ve dolaylı deneyimlerin etkisiyle gelişmekte; öğretmen davranışları, akran deneyimleri ve öğrenme araçları gibi çevresel faktörler öz-yeterlilik inançlarını şekillendirmektedir (Bandura, 1997, 2006). Coğrafya eğitimi bağlamında bu dinamiklerin mekânsal düşünme ve öz-yeterlilik üzerindeki etkisi araştırmalarla desteklenmektedir (Gagnier vd., 2022; Wang vd., 2024). Araştırmalar, mekânsal düşünme becerilerinin geliştirilmesinde öz-yeterlilik inançlarının, öğrencilerin coğrafi görevlere yaklaşımlarını, sebat düzeylerini ve karmaşık coğrafi problemlerde çaba sarf etme istekleriyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir (Gagnier vd., 2022; Nursa'ban vd., 2020; Xiang ve Xi, 2025).

Coğrafya eğitiminde öğrencilerin mekânsal düşünme ve coğrafi analiz görevlerine yaklaşımlarını, ne kadar çaba sarf edeceklerini ve karşılaştıkları güçlüklerle ne kadar süre başa çıkacaklarını belirleyen motivasyonel inançlar, öğrencilerin öğrenme süreçlerinde kritik bir işlev üstlenmektedir (Schunk ve DiBenedetto, 2020). Bu inançlar arasında öz-yeterlilik inançları, içsel değer ve sınav kaygısı gibi bileşenler öne çıkmaktadır. Öz-yeterlilik, Bandura (1997) tarafından bireyin belirli performans düzeylerini gerçekleştirme yeteneği hakkındaki inançları olarak tanımlanmaktadır. İçsel değer ise öğrencilerin bir görevi veya aktiviteyi ne kadar önemli, ilginç ve faydalı bulduklarına ilişkin değerlendirmelerini ifade etmektedir (Eccles ve Wigfield, 2020). Sınav kaygısı da öğrencilerin değerlendirme durumlarında yaşadıkları endişe ve gerginlik düzeyini göstermektedir (Zeidner, 2007).

Öz-düzenleme stratejileri ise öğrencilerin kendi öğrenme süreçlerini aktif olarak planlama, izleme ve değerlendirme yeteneklerini kapsamaktadır (Zimmerman ve Schunk, 2008). Motivasyonun düzenlenmesi, öz-düzenlemeli öğrenmenin önemli bir yönü olarak kabul edilmektedir. Öz-düzenleme stratejileri öğrencinin yeterli motivasyon düzeyini korumak, akademik görevlere katılım, çaba ve sebatı için gereklidir. Bu beceriler, bilişsel stratejilerin kullanımı ve öğrenme sürecinin biliş ötesi kontrolünü içermektedir (Panadero, 2017). Öz-düzenleme stratejilerinin coğrafya öğrenmede harita okuma, coğrafi veri analizi ve saha çalışmaları gibi disipline özgü becerilerdeki özgün rolü dikkate alındığında, motivasyonel inançların coğrafi kavram öğreniminde kritik bir rolü olduğunu söylemek mümkündür (Zimmerman ve Schunk, 2008). Coğrafya dersinin yer-yön kavramları, iklim sistemleri, nüfus dinamikleri gibi soyut ve çok boyutlu kavramları, öğrencilerin bilişsel yük düzeyini artırmakta ve biliş ötesi stratejiler kullanmasını gerektirmektedir (Sweller vd., 2011). Özellikle coğrafi saha çalışmalarında, öğrencilerin gözlem yapma, veri toplama, analiz etme ve sentez yapma süreçlerinin etkili yönetimi, öz-

düzenleme stratejilerinin başarılı uygulanmasına bağlıdır (Kolvoord, 2021; Kolvoord ve Peterson, 2024). Motivasyonel inançlar, bu süreçte öğrencilerin karmaşık coğrafi kavramları anlamlandırma çabalarını sürdürmelerine, zorlayıcı coğrafi problemlerle başa çıkmalarına ve uzun vadeli coğrafi öğrenme hedeflerini takip etmelerine yardımcı olur (Schunk ve DiBenedetto, 2020). Coğrafya eğitiminde içsel değer algısı ise coğrafi kavramların günlük yaşamla bağlantılı olarak algılanmasına olanak sağlar. Aynı zamanda içsel değer öğrencilerin derin öğrenme stratejilerini kullanma motivasyonunu artırmaya yardımcı olur (Ryan ve Deci, 2000). Bir bütün olarak değerlendirildiğinde bu stratejiler, öğrencilerin öğrenme hedeflerini belirlemelerine, uygun öğrenme yöntemlerini seçmelerine ve kendi öğrenme ilerlemelerini değerlendirmelerine yardımcı olur (Pintrich, 2000).

Coğrafya eğitiminde dönüştürücü öğrenme yaklaşımları ve eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi, öğrencilerin aktif katılımını ve yüksek motivasyonunu gerektirmektedir. Öğrencilerin coğrafya dersine yönelik olumlu tutum geliştirmeleri ve etkili öğrenme stratejilerini kullanabilmeleri, bu alanın karmaşık içeriğini anlamlandırmaları için kritik öneme sahiptir. Coğrafya eğitimi literatürü incelendiğinde, öğrencilerin motivasyonel inançlarını ve öz-düzenleme stratejilerini ölçmeye yönelik spesifik araçların sınırlı olduğu görülmektedir (Seli, 2019). Mevcut araştırmalar genellikle genel akademik başarı ya da diğer derslere odaklanmakta, coğrafya dersine özgü motivasyonel dinamikleri yeterince ele almamaktadır (Fraile Jurado ve Periáñez Cuevas, 2023). Bu durum, coğrafya eğitimcilerinin öğrencilerin öğrenme süreçlerini derinlemesine anlayabilmeleri ve etkili müdahale stratejileri geliştirebilmeleri açısından önemli bir eksikliktir.

Pintrich ve De Groot (1990) tarafından geliştirilen Öğrenmeye İlişkin Motivasyonel Stratejiler Ölçeği (ÖİMSÖ) motivasyonel inançlar ve öz-düzenleme stratejilerini ölçmede yaygın olarak kullanılan bir araçtır. ÖİMSÖ, üniversite öğrencilerinin motivasyonel yönelimlerini ve belirli derslerle ilgili öğrenme stratejilerini değerlendirmek için tasarlanmış güvenilir bir ölçme aracıdır. Ölçek, beş temel boyutu kapsamaktadır: öz-yeterlilik, içsel değer, sınav kaygısı, bilişsel strateji kullanımı ve öz-düzenleme. Öz-yeterlilik boyutu, öğrencilerin bir derste başarılı olabileceklerine dair inançlarını ölçmektedir. Bu boyut, öğrencilerin çaba harcama, sebat etme ve zorlayıcı görevlerle başa çıkma motivasyonlarını doğrudan etkilemektedir (Bandura, 2006). İçsel değer boyutu, öğrencilerin dersi ne kadar ilginç, önemli ve faydalı bulduklarını değerlendirmektedir. Yüksek içsel değere sahip öğrencilerin, derse karşı daha fazla ilgi gösterdikleri ve daha derin öğrenme stratejileri kullandıkları bilinmektedir (Ryan ve Deci, 2000). Sınav kaygısı boyutu, öğrencilerin değerlendirme durumlarında yaşadıkları endişe düzeyini ölçmektedir. Orta düzeydeki kaygının performansı artırabileceği, ancak aşırı kaygının öğrenme ve performansı olumsuz etkilediği araştırmalarla ortaya konmuştur (Zeidner, 2007). Bilişsel strateji kullanımı boyutu, öğrencilerin bilgiyi işleme ve organize etme stratejilerini değerlendirirken, öz-düzenleme boyutu ise öğrencilerin kendi öğrenme süreçlerini planlama, izleme ve kontrol etme becerilerini ölçmektedir.

ÖİMSÖ'nün farklı kültürler ve eğitim bağlamlarında uyarlanması ve geçerlik-güvenirlik çalışmaları yapılmıştır (Artino Jr, 2005; Credé ve Phillips, 2011; García ve Pintrich, 1995; Lee vd., 2010; Pintrich, 1991; Pintrich vd., 1993). Türkiye'de ÖİMSÖ'nün uyarlama çalışmaları Üredi (2005) tarafından ortaokul öğrencileri için ve Erturan İlker vd. (2014) tarafından lise öğrencileri için gerçekleştirilmiştir. Ancak, bu çalışmalar genel akademik motivasyon ve öz-düzenleme stratejilerine odaklanmış, spesifik ders alanları için uyarlamalar yapılmamıştır. Motivasyonel inançlar ve öz-düzenleme becerilerinin akademik başarıyı desteklemek için etkileşim halinde çalıştığı ve bu etkileşimin farklı ders alanlarında değişiklik gösterebileceği düşünüldüğünde, derse özgü ölçme araçlarının geliştirilmesi önem kazanmaktadır.

Coğrafya eğitimi bağlamında motivasyonel faktörlerin incelenmesi, bu alanın kendine özgü özelliklerinden dolayı kritik öneme sahiptir (Tomčíková, 2020). Coğrafya, teorik bilgi ve pratik uygulamaları, yerel ve küresel perspektifleri, doğal ve beşerî süreçleri bir araya getiren interdisipliner bir alandır (Lambert ve Morgan, 2010). Bu karmaşıklık, öğrencilerin farklı motivasyonel yaklaşımlara ve öğrenme stratejilerine ihtiyaç duymasına neden olmaktadır. Ayrıca, algılanan akran desteği ve motivasyonel öz-düzenlemenin ergen öğrencilerin akademik başarılarında önemli rol oynadığı düşünüldüğünde, lise dönemindeki öğrencilerin coğrafya dersine yönelik motivasyonel dinamiklerinin anlaşılması büyük önem taşımaktadır.

Literatürde yer alan çalışmalar, coğrafya dersine yönelik öğrenci tutumlarının ve motivasyonlarının akademik başarıyı önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir (Alım, 2011; Aydın ve Coşkun, 2011;

Aydın ve Tülümen, 2018; Çifçi, 2016; Deniz, 2019; Gökçe, 2009; Güneş vd., 2020; Hursen ve Beyoğlu, 2025; İlhan vd., 2014; Öner ve Aydın, 2014; Tuncer ve Pınar, 2023; Tüzün vd., 2009; Zaman ve Coşkun, 2011). Türkiye'de coğrafya eğitimi alanında öğrencilerin motivasyonel inançlarını ve öz-düzenleme stratejilerini inceleyen araştırmalar mevcut olmakla birlikte (Deniz, 2019; Şanlı, 2021), bu çalışmalar coğrafya dersine özgü olarak uyarlanmış, geçerlik ve güvenirliği sınanmış ölçme araçlarına dayanmamaktadır. Bu durum coğrafya öğrencilerinin motivasyonel profillerinin daha sistematik biçimde incelenmesini güçleştirmektedir. Bu durum, coğrafya öğretmenlerinin öğrencilerinin öğrenme süreçlerini etkili bir şekilde destekleyebilmeleri için gerekli önlemleri alamamalarına neden olmaktadır.

Öz-düzenleme, motivasyonel faktörler ve kişilik özelliklerinin öğrenci akademik performansının önemli belirleyicileri olduğu gerçeği (García ve Pintrich, 1995), coğrafya eğitiminde bu faktörlerin ölçülmesinin ne kadar kritik olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle öğrencilerin gelecek eğitim ve kariyer tercihlerini şekillendirdikleri lise eğitiminde coğrafya dersine yönelik motivasyonel inançlarının ve öz-düzenleme becerilerinin belirlenmesi öğrenciler açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu araştırmanın amacı, Pintrich ve De Groot (1990) tarafından geliştirilen ÖİMSÖ'yü Türkiye'deki lise öğrencilerinin coğrafya dersi bağlamında kullanılmak üzere uyarlamak ve bu uyarlamanın geçerlik ve güvenirlik özelliklerini incelemektir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada nicel araştırma yaklaşımı benimsenmiş olup, tarama modellerinden tekil tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır ve geniş örneklemler üzerinde yapılan çalışmalarda sıklıkla tercih edilmektedir (Cohen vd., 2018). Bu çalışmada, lise öğrencilerinin coğrafya dersine yönelik motivasyonel stratejilerinin belirlenmesi ve ÖİMSÖ'nün coğrafya dersine uyarlanması amacıyla bu model tercih edilmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu Amasya il merkezinde yer alan üç farklı liseye devam eden ve coğrafya dersi alan 864 lise öğrencisi oluşturmuştur. Öğrenciler olasılığa dayalı olmayan bir örneklem seçimi yöntemi olan uygun örnekleme yöntemiyle seçilmiştir (Cohen vd., 2018). Uygun örnekleme yöntemi coğrafya eğitimi araştırmalarında en sık kullanılan örnekleme seçme tekniklerinden biri olup, Cohen vd.'ye (2018) göre bu örnekleme seçme yöntemi araştırmacıların maliyet, zaman, araştırma evreninin niteliklerine sahip bireylere kolay erişebilme gibi faktörleri dikkate alarak örneklemini belirlediği seçkisiz olmayan örnekleme türlerinden biridir. Öğrencilerin 381'i (%44.1) erkek ve 483'ü (%55.3) kadındır. Öğrencilerin yaş aralığı 13 ile 19 arasında değişmekte olup, yaş ortalamaları 15.53'tür (*SS* = .91). Öğrenciler çoğunlukla 9. sınıf öğrencisi olup (*n* = 357; %41.3), bu öğrencileri 10. sınıf (*n* = 335; %38.8), 11. sınıf (*n* = 172; %19.9) takip etmektedir. Anne eğitim düzeyine göre lise öğrencilerin çoğunlukla annesi lise mezunu iken (*n* = 281; %32.5), bu öğrencileri anneleri ilkokul ve altı eğitim düzeyine sahip (*n* = 210; %24.3), lisans ve üstü eğitim düzeyine sahip (*n* = 171; %19.8), ortaokul mezunu (*n* = 142; %16.4) ve önlisans (*n* = 60; %6.9) mezunu lise öğrencileri takip etmektedir. Baba eğitim düzeyine göre ise lise öğrencilerin çoğunlukla babası lise mezunu olup (*n* = 340; %39.4), bu öğrencileri babaları lisans ve üstü eğitim düzeyine sahip (*n* = 250; %28.9), ilkokul ve altı eğitim düzeyine sahip (*n* = 105; %12.2), ortaokul mezunu (*n* = 105; %12.2) ve önlisans mezunu (*n* = 64; %7.4) lise öğrencileri takip etmektedir. Lise öğrencilerinin 560'ının (%64.8) anneleri bir işte çalışmazken, 304'ünün (%35.2) anneleri bir işte çalışmaktadır. Annelerin çalıştığı işler içerisinde çiftçilik, resmi ve özel sektör çalışanı olma ve kendi işini mesleğini yapma ya da serbest meslek bulunmaktadır. Lise öğrencilerinin 774'ünün (%90.1) babası bir işte çalışmakta iken, 90'unun (%8.9) babası bir işte çalışmamaktadır. Babaların çalıştığı işler içerisinde çiftçilik, resmi ve özel sektör çalışanı olma ve kendi işini mesleğini yapma ya da serbest meslek bulunmaktadır. Çalışmayan babalar ise işsiz ya da emeklidir. Aylık gelir düzeyine göre ise lise öğrencilerinin 647'sinin (%74.8) aile aylık geliri asgari ücretin üzerindeyken, 169'unun (%19.6) ailesi asgari ücret düzeyinde ve 48'inin ailesi (%5.6) asgari ücretin altında aylık gelir düzeyine sahiptir. Son olarak, lise öğrencilerinin 790'i (%91.4) ailesiyle birlikte evde kalırken, 74'ü (%8.6) ailesinden ayrı evde ya da pansiyonda yaşamaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Lise öğrencilerinin sosyodemografik nitelikleri hakkında bilgi toplamak amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Bu formda lise öğrencilerinden cinsiyetleri, yaşları, sınıf düzeyi, kaldığı yer, baba mesleği, anne mesleği, baba eğitim düzeyi, anne eğitim düzeyi ve lise türü hakkında bilgiler vermeleri istenmektedir.

Öğrenmeye İlişkin Motivasyonel Stratejiler Ölçeği

Lise öğrencilerinin öğrenmeye yönelik motivasyonel inançlarını ölçmek amacıyla Öğrenmeye İlişkin Motivasyonel Stratejiler Ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek Pintrich ve De Groot (1990) tarafından Öğrenmeye İlişkin Motivasyonel İnançlar ve Öz Düzenleme Stratejiler Ölçeği adıyla geliştirilmiştir. Ölçek 44 madde ve beş alt boyuttan oluşan yedili Likert tipi bir ölçektir. Bu alt boyutlar sırasıyla öz yeterlilik, içsel değer, sınav kaygısı, bilişsel strateji kullanımı ve öz düzenlemedir. Pintrich ve De Groot (1990) tarafından ölçek beş boyut olarak tasarlanmasına rağmen, bu araştırmacılar tarafından ölçeğin yapı geçerliliği incelenmemiş ve sadece ölçeğin güvenirlik değerleri rapor edilmiştir. Ölçeğin faktör yapısını inceleyen yurt dışında farklı araştırmalar ölçeğin beş faktörlü yapısının genel olarak tekrarlanmasına rağmen tersten kodlanan 26., 27., 37. ve 38. maddelerinde problemler olduğunu belirlemiştir (Örneğin, Lee vd., 2010). Ölçeğin, Türkçe uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışmaları Öğrenmeye İlişkin Motivasyonel Stratejiler Ölçeği adıyla farklı araştırmacılar tarafından ortaokul (Üredi, 2005) ve lise öğrencileriyle (Erturan İlker vd., 2014) gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada ölçek maddelerinin coğrafya dersine yönelik uyarlanması Erturan İlker vd. (2014) tercümesinden yararlanılarak yapılmıştır. Ölçeğin maddeleri belirli bir derse yönelik olmayıp genel bir nitelik taşımaktadır (Örneğin, "Yapmak zorunda olmadığımda bile bölüm sonu sorularını ve alıştırmaları yaparım."). Bu araştırmada, lise öğrencilerinin coğrafya dersine yönelik öğrenmeye ilişkin motivasyonel inançlar ve öz düzenleme stratejilerinin ölçülmesi amaçlandığından ölçek maddeleri coğrafya dersine uygun hale getirilmiştir. Örneğin, "Çalışmaya başlamadan önce konuyu öğrenmek için yapmam gerekenleri düşünürüm." maddesi araştırma amacına uygun olarak "Coğrafya çalışmaya başlamadan önce konuyu öğrenmek için yapmam gerekenleri düşünürüm." şeklinde yeniden ifade edilmiştir. Yurt dışında gerçekleştirilen araştırmalar tutarsız sonuçlar verdiği ve bu çalışmada ölçek maddeleri coğrafya dersine uygun hale getirildiğinden, ölçeğin beş faktörlü yapısının coğrafya dersine yönelik öğrenmeye ilişkin motivasyonel inançlar ve öz düzenleme stratejilerinin ölçülmesinde yeterli olup olmadığını belirlemeye yönelik olarak doğrulayıcı faktör analizi ve güvenirlik analizleri gerçekleştirilmiştir.

2.4. Veri Toplama Süreci

Veri toplama uygulamaları üç farklı okulda araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Uygulama gerçekleştirilmeden önce pilot bir çalışma gerçekleştirilerek 40 lise öğrencisinden veri toplama aracını cevaplamaları ve veri toplama araçlarındaki eksiklikleri bildirmeleri istenmiştir. Pilot uygulamaya katılan lise öğrencileri veri toplama aracının ve ölçek maddelerinin açık ve anlaşılır olduğunu, maddeleri anlamakta zorlanmadıklarını bildirmiştir. Lise öğrencilerine araştırmanın etik ilkeleri hakkında gerekli bilgilendirmeler yapılmıştır. Bu kapsamda lise öğrencilerine araştırmaya katılımın gönüllü olduğu, verdikleri cevapların gizli kalacağı, araştırmadan istedikleri zaman herhangi bir yaptırıma uğramadan çekilebilecekleri hakkında gerekli bilgilendirmeler araştırmacı tarafından yapılmıştır. Veri toplama araçlarının cevaplanması yaklaşık olarak 15 dakika sürmüştür.

2.5. Verilerin Analizi

Bu araştırmada ölçeğin faktör yapısının test edilmesinde mevcut literatürün beş faktörlü yapıyı desteklemesi nedeniyle (Erturan İlker vd., 2014; Pintrich ve De Groot, 1990; Üredi, 2005) doğrulayıcı faktör analizi (DFA) kullanılmıştır. DFA, Mplus 7.4 (Muthén ve Muthén, 1998-2012) yapısal eşitlik modellemesi programında gerçekleştirilmiştir. (Rhemtulla vd., 2012) önerileri doğrultusunda DFA'da Coğrafya Dersi Öğrenmeye İlişkin Motivasyonel Stratejiler Ölçeği maddelerine ait korelasyon matrisi girdi olarak kullanılmıştır. Test edilen beş faktörlü modelin tahmin edilmesinde ortalamaya ve varyansa göre düzeltilmiş maksimum olabilirlik tahmin yöntemi (MLMV) kullanılmıştır. Maydeu-Olivares'e (2017) göre MLMV tahmin yöntemi doğru standart hata tahminleri ve uyum iyiliği indeks değerleriyle normal dağılım gösteren ve göstermeyen verilerde kullanılabilecek en iyi maksimum olabilirlik temelli

tahmin yöntemlerinden biridir. İlgili alt boyutlarda kavramsal olarak ilişkili maddelerin model veri uyumuna olumsuz etkilerini önlemek amacıyla hata terimlerinin ilişkili olmasına izin verilmiştir (Brown, 2015; Harrington, 2009). DFA gerçekleştirilmeden önce çok değişkenli normallik; yeterli örneklem büyüklüğü, çoklu doğrusallık varsayımları incelenmiş ve çok değişkenli normallik varsayımı hariç diğer varsayımların karşılandığı bulunmuştur (Brown, 2015; Harrington, 2009; Kline, 2023; Wang ve Wang, 2020). DFA'da test edilen modelin verilerle uyumu bir dizi uyum iyiliği indeksleriyle test edilmektedir. Bu uyum iyiliği indeksleri içerisinde test edilen modeli farklı yönleriyle değerlendirmeye yardımcı olan örneklem büyüklüğü ve model karmaşıklığı gibi faktörlerinden daha az etkilenen beş farklı uyum iyiliği indeksinin kullanımı önerilmektedir (Brown, 2015; Harrington, 2009; Kline, 2023; Wang ve Wang, 2020).

Bu uyum iyiliği indeksleri standartlaştırılmış ortalama hataların karekökü (SRMR), Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (RMSEA), Tucker-Lewis Index (TLI), Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI), ki-kare (χ^2) ve düzeltilmiş ki-kare değeridir (ki-karenin serbestlik derecesine oranı [χ^2/sd]). SRMR değerinde .06 ile .08 aralığındaki değerler iyi uyuma, .05 ve altı değerler mükemmel uyuma işaret etmektedir. RMSEA değerinde ise .06 ile .10 arasındaki değerler iyi uyuma, .05 ve altı değerler mükemmel uyuma işaret etmektedir. TLI ve CFI değerlerinde .90 ve üzeri değerler iyi uyuma işaret ederken, .95 ve üzeri değerler mükemmel uyuma işaret etmektedir. Anlamsız bir χ^2 değeri model veri uyumunun mükemmel olduğuna işaret etmektedir. Ancak, bu değer tahmin edilen model parametreleri veya örneklem büyüklüğü fazla olduğunda genellikle anlamlı çıkma eğilimindedir (Wang ve Wang, 2020). Bu nedenle, χ^2 değerinin anlamlılığı dikkate alınmaksızın düşük χ^2 değerleri iyi model veri uyumuna işaret etmektedir. Son olarak, düzeltilmiş ki-kare değerinin 5'ten düşük ancak 2'den büyük olması ($2 < \chi^2$ / sd ≤ 5) iyi uyuma işaret ederken, 2 ve altı değerler ($2 \geq \chi^2$ / sd) mükemmel uyuma işaret etmektedir (Brown, 2015; Harrington, 2009; Kline, 2023; Wang ve Wang, 2020). RMSEA değerinin diğer uyum iyiliği indekslerinden farklı olarak güven aralıkları hesaplanabildiğinden, bu uyum iyiliği indeksi değerinin .05'ten anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği incelenebilmektedir (Brown, 2015; Harrington, 2009). Anlamsız bir olasılık değeri model veri uyumunun mükemmel olduğuna işaret etmektedir. Coğrafya Dersi Öğrenmeye İlişkin Motivasyonel Stratejiler Ölçeğinin güvenirliğinin incelemek amacıyla maddeler arası ortalama korelasyon değeri, madde toplam korelasyon değeri ve Cronbach alfa iç tutarlılık değeri hesaplanmıştır.

2.6. Etik Kurul Onayı

Bu araştırmanın kavramsal çerçevesinin hazırlanması, veri toplama araçlarının uygulanması, verilerin toplanması, verilerin analizi ve yorumlanması aşamalarının tamamında etik kurallara uygun hareket edilmiştir. Karşılaşılacak tüm etik ihlallerde ANKAD Yayın Kurulu'nun hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır. Tüm sorumluluk yazarlara aittir. Bu çalışmanın ANKAD dışında herhangi bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiş olduğunu taahhüt ederim. Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Araştırma için Amasya Üniversitesi Bilim Etik Kurulu'nun 31.03.2023 tarih ve E-30640013-108.01-125110 sayılı kararı ile etik kurul izni alınmıştır. Ayrıca Amasya Milli Eğitim Müdürlüğünden uygulamaları gerçekleştirmek için gerekli yasal izinler alınmıştır.

3. BULGULAR

Gerçekleştirilen DFA sonucunda beş faktörlü yapı için model veri uyumunun ($\chi^2(882) = 1772.74$, $p < .001$, χ^2/sd = 2.01, CFI = .86, TLI = .85, RMSEA = .03, $p > .05$, RMSEA %90 Güven Aralığı Alt Sınır = .03, RMSEA %90 Güven Aralığı Üst Sınır = .04, SRMR = .06) yeterli düzeyde olmadığı bulunmuştur. Model uyumsuzluğunun kaynağı incelendiğinde önceki araştırma sonuçlarıyla tutarlı bir şekilde (Lee vd., 2010), tersten kodlanan 26., 27., 37. ve 38. maddelerin model veri uyumunu belirgin bir şekilde olumsuz yönde etkilediği bulunmuştur. Bu maddelere ilişkin faktör yük değerleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Tersten kodlanan maddeler dâhil ÖİMSÖ'nün DFA sonuçları

Madde No	**Madde (Öz-Yeterlik)**	**λ**
2	Sınıftaki diğer öğrencilerle karşılaştırıldığında coğrafya dersinde başarılı olacağımı umuyorum.	.65
6	Coğrafya dersinde öğretilenleri anlayabileceğimden eminim.	.56
8	Coğrafya dersinde çok başarılı olmayı umuyorum.	.56
9	Sınıfımdaki diğer öğrencilerle karşılaştırıldığında, coğrafya dersinde iyi bir öğrenci olduğumu düşünüyorum.	.57
11	Coğrafya dersinde verilen ödevleri ve problemleri çok iyi yapacağımdan eminim.	.59
13	Coğrafya dersinde iyi bir not alacağımı düşünüyorum.	.60
16	Çalışma becerilerim sınıfımdaki diğer öğrencilerle karşılaştırıldığında mükemmeldir.	.51
18	Sınıfımdaki diğer öğrencilerle karşılaştırıldığında, çalıştığım coğrafya konuları hakkında daha fazla bilgi sahibi olduğumu düşünüyorum.	.62
19	Coğrafya dersiyle ilgili konuları öğrenebileceğimden eminim.	.55
Madde No	**Madde (İçsel Değer)**	**λ**
1	Coğrafya dersinde yeni şeyler öğrenebilmek için zorlayıcı sınıf çalışmalarını tercih ederim.	.25
4	Coğrafya dersinde öğretilenleri öğrenebilmek benim için önemlidir.	.56
5	Coğrafya dersinde öğrendiklerimi seviyorum.	.62
7	Coğrafya dersinde öğrendiğim bilgileri diğer derslerde de kullanabileceğimi düşünüyorum.	.54
10	Coğrafya dersinde daha fazla çalışmayı gerektirse bile genellikle bir şeyler öğrenebileceğim ödev konularını seçerim.	.36
14	Coğrafya sınavında başarısız olduğum zaman bile hatalarımdan bir şeyler öğrenmeye çalışırım.	.56
15	Coğrafya dersinde öğrendiklerimin benim için faydalı olduğunu düşünüyorum.	.63
17	Coğrafya dersinde öğrendiklerimin ilginç olduğunu düşünüyorum.	.40
21	Coğrafya dersinin konularını anlamak benim için önemlidir.	.54
Madde No	**Madde (Sınav Kaygısı)**	**λ**
3	Coğrafya sınavında o kadar gergin olurum ki öğrendiğim bilgileri hatırlayamam.	.61
12	Coğrafya sınavına girdiğim zaman gergin ve tedirgin hissederim.	.67
20	Coğrafya sınavları beni çok endişelendirir.	.68
22	Coğrafya sınavına girdiğim zaman, soruları cevaplandırmada ne kadar başarısız olduğumu düşünürüm.	.50
Madde No	Madde (Bilişsel Strateji Kullanımı)	λ
23	Coğrafya sınavına çalışırken derste öğrendiğim bilgilerle, kitaptaki bilgileri bir araya getirmeye çalışırım.	.55
24	Coğrafya ödevimi yaparken, soruları doğru bir şekilde cevaplandırabilmek için öğretmenin derste anlattığı şeyleri hatırlamaya çalışırım.	.57
28	Coğrafya çalışırken önemli bilgileri kendi sözcüklerimle ifade ederim.	.42
29	Bir anlam ifade etmese bile daima coğrafya öğretmeninin söylediğini anlamaya çalışırım.	.36
30	Coğrafya sınavına çalışırken olabildiğince fazla bilgi hatırlamaya çalışırım.	.50
31	Coğrafya çalışırken konuları hatırlamama yardımcı olması için notlarımı yeniden yazarım.	.46
34	Coğrafya sınavına çalışırken önemli bilgileri kendi kendime defalarca tekrar ederim.	.57
36	Yeni coğrafya ödevlerini yapmak için eski ödevlerden ve ders kitaplarından öğrendiklerimden faydalanırım.	.44
37	Coğrafya çalışırken not almak yerine sadece okumayı tercih ederim.*	-.06

38	Coğrafya sınavına çalışırken materyali anlamaya çalışmak yerine ezberlemeye odaklanırım.*	-.05
39	Bir coğrafya konusuna çalışırken, tüm bildiklerimi birbirine uygun şekle getirmeye çalışırım.	.53
41	Coğrafya dersi için bir konuya çalışırken hatırlamama yardımcı olması için bilgileri kendi kendime tekrar ederim.	.60
42	Coğrafya çalışmama yardımcı olması için kitabımdaki ünitelerin ana hatlarını çıkarırım.	.45
44	Coğrafya çalışırken, okuduklarımla bildiklerim arasında bağlantı kurmaya çalışırım.	.55
Madde No	**Madde (Öz-Düzenleme)**	**λ**
25	Çalışmakta olduğum coğrafya konusunu öğrendiğimden emin olmak için kendi kendime sorular sorarım.	.37
26	Coğrafya çalışırken önemli bilgileri tekrar etmek yerine bir kez okumayı yeterli bulurum.*	.08
27	Coğrafya dersine çalışırken anlamadığım bölümlere geri dönmem.*	-.17
32	Yapmak zorunda olmadığımda bile coğrafya kitabındaki bölüm sonu sorularını ve alıştırmaları yaparım.	.27
33	Coğrafya konuları sıkıcı olduğunda bile bitirene kadar çalışmaya devam ederim.	.34
35	Coğrafya çalışmaya başlamadan önce konuyu öğrenmek için yapmam gerekenleri düşünürüm.	.37
40	Coğrafya çalışırken arada bir durup, okuduklarımı gözden geçiririm.	.39
43	Coğrafya dersini sevmediğimde bile iyi bir not almak için çok çalışırım.	.31

Not. λ = düzeltilmiş madde-faktör korelasyonu. * Ters kodlanan maddeler. Bu maddeler analizde orijinal puanlarıyla (düzeltme yapılmadan) kullanılmıştır.

Tablo 1'de görüldüğü üzere, ters kodlanan 26. maddenin faktör yükü λ = .08, 27. maddenin λ = -.17, 37. maddenin λ = -.06 ve 38. maddenin λ = -.05 olarak hesaplanmıştır. Bu maddeler, ölçekte tersten kodlanmış olmakla birlikte analizde herhangi bir düzeltme yapılmadan modele dâhil edilmiş ve beklenenin aksine ya ihmal edilebilir düzeyde pozitif ya da negatif faktör yükleri göstermiştir. Söz konusu bulgular, bu maddelerin psikometrik işlevsizliğinin yalnızca cevaplama yanlılığından değil, aynı zamanda faktörleriyle olan zayıf ve yönce tutarsız ilişkilerinden de kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Öte yandan, ölçekte kalan diğer maddelerin faktör yük değerleri .25 ile .68 arasında değişmekte olup tümü en az $p < .001$ düzeyinde anlamlıdır. Özellikle iki analizde de düşük yük sergileyen 1. madde (λ = .28, ikinci DFA) açısından belirtmek gerekir ki bu madde ters kodlanmamış olmakla birlikte içsel değer boyutu içinde diğer maddelerle kısmen farklılaşan davranışsal bir tercih boyutunu ölçmekte olup faktör yükü .18 eşiğinin üzerinde ve anlamlıdır (Streiner vd., 2024). Bu nedenle 1. maddenin modelde tutulması istatistiksel ve kavramsal gerekçelerle desteklenmektedir. Bu nedenle, ölçekte tersten kodlanan maddeler çıkarılarak analizler tekrar gerçekleştirilmiştir.

Gerçekleştirilen yeni DFA sonucunda 40 maddeden oluşan ÖİMSÖ'nün beş faktörlü yapısı için elde edilen uyum iyiliği indeksleri Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. ÖİMSÖ'nün DFA sonuçları

	λ	S.H	*z*
Öz-yeterlik			
2. Sınıftaki diğer öğrencilerle karşılaştırıldığında coğrafya dersinde başarılı olacağımı umuyorum.	.63	.02	26.26
6. Coğrafya dersinde öğretilenleri anlayabileceğimden eminim.	66	.03	26.72
8. Coğrafya dersinde çok başarılı olmayı umuyorum.	.70	.02	33.02
9. Sınıfımdaki diğer öğrencilerle karşılaştırıldığında, coğrafya dersinde iyi bir öğrenci olduğumu düşünüyorum.	.49	.03	16.32
11. Coğrafya dersinde verilen ödevleri ve problemleri çok iyi yapacağımdan eminim.	.69	.02	31.80
13. Coğrafya dersinde iyi bir not alacağımı düşünüyorum.	.71	.02	35.97
16. Çalışma becerilerim sınıfımdaki diğer öğrencilerle karşılaştırıldığında mükemmeldir.	.40	.03	12.78

18. Sınıfımdaki diğer öğrencilerle karşılaştırıldığında, çalıştığım coğrafya konuları hakkında daha fazla bilgi sahibi olduğumu düşünüyorum.	.56	.03	20.45
19. Coğrafya dersiyle ilgili konuları öğrenebileceğimden eminim.	.60	.03	21.03
İçsel Değer			
1. Coğrafya dersinde yeni şeyler öğrenebilmek için zorlayıcı sınıf çalışmalarını tercih ederim.	.28	.03	8.75
4. Coğrafya dersinde öğretilenleri öğrenebilmek benim için önemlidir.	.65	.02	28.57
5. Coğrafya dersinde öğrendiklerimi seviyorum.	.72	.02	36.41
7. Coğrafya dersinde öğrendiğim bilgileri diğer derslerde de kullanabileceğimi düşünüyorum.	.60	.02	25.96
10. Coğrafya dersinde daha fazla çalışmayı gerektirse bile genellikle bir şeyler öğrenebileceğim ödev konularını seçerim.	.40	.03	12.81
14. Coğrafya sınavında başarısız olduğum zaman bile hatalarımdan bir şeyler öğrenmeye çalışırım.	.64	.02	29.54
15. Coğrafya dersinde öğrendiklerimin benim için faydalı olduğunu düşünüyorum.	.70	.02	35.34
17. Coğrafya dersinde öğrendiklerimin ilginç olduğunu düşünüyorum.	.42	.03	12.92
21. Coğrafya dersinin konularını anlamak benim için önemlidir.	.62	.03	22.39
Sınav Kaygısı			
3. Coğrafya sınavında o kadar gergin olurum ki öğrendiğim bilgileri hatırlayamam.	.64	.03	25.32
12. Coğrafya sınavına girdiğim zaman gergin ve tedirgin hissederim.	.77	.02	35.44
20. Coğrafya sınavları beni çok endişelendirir.	.79	.02	37.03
22. Coğrafya sınavına girdiğim zaman, soruları cevaplandırmada ne kadar başarısız olduğumu düşünürüm.	.57	.03	20.68
Bilişsel Strateji Kullanımı			
23. Coğrafya sınavına çalışırken derste öğrendiğim bilgilerle, kitaptaki bilgileri bir araya getirmeye çalışırım.	.61	.02	25.11
24. Coğrafya ödevimi yaparken, soruları doğru bir şekilde cevaplandırabilmek için öğretmenin derste anlattığı şeyleri hatırlamaya çalışırım.	.63	.02	27.86
28. Coğrafya çalışırken önemli bilgileri kendi sözcüklerimle ifade ederim.	.49	.03	17.05
29. Bir anlam ifade etmese bile daima coğrafya öğretmeninin söylediğini anlamaya çalışırım.	.43	.03	14.00
30. Coğrafya sınavına çalışırken olabildiğince fazla bilgi hatırlamaya çalışırım.	.55	.03	20.86
31. Coğrafya çalışırken konuları hatırlamama yardımcı olması için notlarımı yeniden yazarım.	.53	.03	21.05
34. Coğrafya sınavına çalışırken önemli bilgileri kendi kendime defalarca tekrar ederim.	.65	.02	28.47
36. Yeni coğrafya ödevlerini yapmak için eski ödevlerden ve ders kitaplarından öğrendiklerimden faydalanırım.	.53	.03	20.98
39. Bir coğrafya konusuna çalışırken, tüm bildiklerimi birbirine uygun şekle getirmeye çalışırım.	.63	.02	27.65
41. Coğrafya dersi için bir konuya çalışırken hatırlamama yardımcı olması için bilgileri kendi kendime tekrar ederim.	.70	.02	34.36
42. Coğrafya çalışmama yardımcı olması için kitabımdaki ünitelerin ana hatlarını çıkarırım.	.50	.03	18.59
44. Coğrafya çalışırken, okuduklarımla bildiklerim arasında bağlantı kurmaya çalışırım.	.62	.03	24.43
Öz düzenleme			
25. Çalışmakta olduğum coğrafya konusunu öğrendiğimden emin olmak için kendi kendime sorular sorarım.	.61	.02	25.93
32. Yapmak zorunda olmadığımda bile coğrafya kitabındaki bölüm sonu sorularını ve alıştırmaları yaparım.	.31	.03	9.83
33. Coğrafya konuları sıkıcı olduğunda bile bitirene kadar çalışmaya devam ederim.	.44	.03	15.53
35. Coğrafya çalışmaya başlamadan önce konuyu öğrenmek için yapmam gerekenleri düşünürüm.	.59	.03	23.11
40. Coğrafya çalışırken arada bir durup, okuduklarımı gözden geçiririm.	.63	.02	25.97
43. Coğrafya dersini sevmediğimde bile iyi bir not almak için çok çalışırım.	.53	.03	18.25

Not. Ölçek madde numaraları ÖİMSÖ'deki madde numaralarıdır. Tüm *z* değerleri en az $p < .001$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 2'de görüldüğü gibi DFA sonucunda 40 maddeden oluşan ÖİMSÖ'nün beş faktörlü yapı için model veri uyumu ($\chi^2(720) = 1277.20$, $p < .001$, $\chi^2/sd = 1.77$, CFI = .91, TLI = .90, RMSEA = .03, $p > .05$, RMSEA %90 Güven Aralığı Alt Sınır = .03, RMSEA %90 Güven Aralığı Üst Sınır = .03, SRMR = .05) değerlendirildiğinde χ^2/sd, RMSEA, SRMR uyum iyiliği indeksleri mükemmel uyuma işaret ederken, CFI ve TLI uyum iyiliği indeksleri kabul edilebilir uyuma işaret etmektedir. Tabloda ayrıca ÖİMSÖ'nün DFA sonucu hesaplanan standardize edilmiş madde faktör yük değerleri, standart hatalar, *z*-değerleri görülmektedir. DFA'da madde faktör yük değerleri ve *z*-değerlerinin anlamlı olması gerekmekte olup (Brown, 2015; Harrington, 2009; Wang ve Wang, 2020) örneklem büyüklüğü dikkate alındığında minimum .18 eşiğinin karşılanması beklenmektedir (Streiner vd., 2024). Öz-yeterlilik alt

boyutu madde faktör yük değerleri .40 (M16) ile .71 (M13) arasında değişirken, içsel değer alt boyutundaki maddelerin madde faktör yük değerleri .28 (M1) ile .72 (M5), sınav kaygısı alt boyutundaki maddelerin madde faktör yük değerleri .57 (M22) ile .79 (M20), bilişsel strateji kullanımı alt boyutunda .43 (M29) ile .70 (M41), öz düzenleme alt boyutunda .31 (M32) ile .63 (M40) arasında değişmektedir. ÖİMSÖ'nün tüm maddelerinin madde faktör yük değerleri en az $p < .001$ düzeyinde anlamlı olup .18 eşiğinin üzerindedir (Streiner vd., 2024).

Tablo 3'te ÖİMSÖ alt boyutlarına ilişkin maddeler arası ortalama korelasyon, madde toplam korelasyon ve Cronbach alfa iç tutarlılık değerleri görülmektedir.

Tablo 3. ÖİMSÖ'nün güvenirlik analizi sonuçları

	r
Öz-yeterlilik	
2. Sınıftaki diğer öğrencilerle karşılaştırıldığında coğrafya dersinde başarılı olacağımı umuyorum.	.66
6. Coğrafya dersinde öğretilenleri anlayabileceğimden eminim.	.57
8. Coğrafya dersinde çok başarılı olmayı umuyorum.	.57
9. Sınıfımdaki diğer öğrencilerle karşılaştırıldığında, iyi bir öğrenci olduğumu düşünüyorum.	.57
11. Coğrafya dersinde verilen ödevleri ve problemleri çok iyi yapacağımdan eminim.	.61
13. Coğrafya dersinde iyi bir not alacağımı düşünüyorum.	.63
16. Çalışma becerilerim sınıfımdaki diğer öğrencilerle karşılaştırıldığında mükemmeldir.	.51
18. Sınıfımdaki diğer öğrencilerle karşılaştırıldığında, çalıştığım coğrafya konuları hakkında daha fazla bilgi sahibi olduğumu düşünüyorum.	.63
19. Coğrafya dersiyle ilgili konuları öğrenebileceğimden eminim.	.53
Maddeler arası ortalama korelasyon (*r*)	.46
Cronbach alfa iç tutarlılık değeri (α)	.86
İçsel Değer	
1. Coğrafya dersinde yeni şeyler öğrenebilmek için zorlayıcı sınıf çalışmalarını tercih ederim.	.26
4. Coğrafya dersinde öğretilenleri öğrenebilmek benim için önemlidir.	.57
5. Coğrafya dersinde öğrendiklerimi seviyorum.	.63
7. Coğrafya dersinde öğrendiğim bilgileri diğer derslerde de kullanabileceğimi düşünüyorum.	.54
10. Coğrafya dersinde daha fazla çalışmayı gerektirse bile genellikle bir şeyler öğrenebileceğim ödev konularını seçerim.	.36
14. Coğrafya sınavında başarısız olduğum zaman bile hatalarımdan bir şeyler öğrenmeye çalışırım.	.56
15. Coğrafya dersinde öğrendiklerimin benim için faydalı olduğunu düşünüyorum.	.63
17. Coğrafya dersinde öğrendiklerimin ilginç olduğunu düşünüyorum.	.39
21. Coğrafya dersinin konularını anlamak benim için önemlidir.	.54
Maddeler arası ortalama korelasyon (*r*)	.31
Cronbach alfa iç tutarlılık değeri (α)	.80
Sınav Kaygısı	
3. Coğrafya sınavında o kadar gergin olurum ki öğrendiğim bilgileri hatırlayamam.	.56
12. Coğrafya sınavına girdiğim zaman gergin ve tedirgin hissederim.	.65
20. Coğrafya sınavları beni çok endişelendirir.	.67
22. Coğrafya sınavına girdiğim zaman, soruları cevaplandırmada ne kadar başarısız olduğumu düşünürüm.	.49
Maddeler arası ortalama korelasyon (*r*)	.48
Cronbach alfa iç tutarlılık değeri (α)	.79
Bilişsel Strateji Kullanımı	
23. Coğrafya sınavına çalışırken derste öğrendiğim bilgilerle, kitaptaki bilgileri bir araya getirmeye çalışırım.	.58
24. Coğrafya ödevimi yaparken, soruları doğru bir şekilde cevaplandırabilmek için öğretmenin derste anlattığı şeyleri hatırlamaya çalışırım.	.59
28. Coğrafya çalışırken önemli bilgileri kendi sözcüklerimle ifade ederim.	.46
29. Bir anlam ifade etmese bile daima coğrafya öğretmeninin söylediğini anlamaya çalışırım.	.39
30. Coğrafya sınavına çalışırken olabildiğince fazla bilgi hatırlamaya çalışırım.	.53
31. Coğrafya çalışırken konuları hatırlamama yardımcı olması için notlarımı yeniden yazarım.	.49
34. Coğrafya sınavına çalışırken önemli bilgileri kendi kendime defalarca tekrar ederim.	.59
36. Yeni coğrafya ödevlerini yapmak için eski ödevlerden ve ders kitaplarından öğrendiklerimden faydalanırım.	.49

39. Bir coğrafya konusuna çalışırken, tüm bildiklerimi birbirine uygun şekle getirmeye çalışırım.	.57
41. Coğrafya dersi için bir konuya çalışırken hatırlamama yardımcı olması için bilgileri kendi kendime tekrar ederim.	.62
42. Coğrafya çalışmama yardımcı olması için kitabımdaki ünitelerin ana hatlarını çıkarırım.	.45
44. Coğrafya çalışırken, okuduklarımla bildiklerim arasında bağlantı kurmaya çalışırım.	.56
Maddeler arası ortalama korelasyon (*r*)	.33
Cronbach alfa iç tutarlılık değeri (α)	.85
Öz düzenleme	
25. Çalışmakta olduğum coğrafya konusunu öğrendiğimden emin olmak için kendi kendime sorular sorarım.	.46
32. Yapmak zorunda olmadığımda bile coğrafya kitabındaki bölüm sonu sorularını ve alıştırmaları yaparım.	.31
33. Coğrafya konuları sıkıcı olduğunda bile bitirene kadar çalışmaya devam ederim.	.47
35. Coğrafya çalışmaya başlamadan önce konuyu öğrenmek için yapmam gerekenleri düşünürüm.	.45
40. Coğrafya çalışırken arada bir durup, okuduklarımı gözden geçiririm.	.47
43. Coğrafya dersini sevmediğimde bile iyi bir not almak için çok çalışırım.	.39
Maddeler arası ortalama korelasyon (*r*)	.28
Cronbach alfa iç tutarlılık değeri (α)	.69

Not. r = Madde toplam korelasyon değeri.

Tablo 3'te görüldüğü gibi ÖİMSÖ'nün maddeler arası ortalama korelasyon değerleri .28 (öz düzenleme) ile .48 (sınav kaygısı) arasında değişirken, madde-toplam korelasyon değerleri öz yeterlilik alt boyutunda .51 (M16) ile .66 (M2), içsel değer alt boyutunda .26 (M1) ile .63 (M5), sınav kaygısı alt boyutunda .49 (M22) ile .67 (M20), bilişsel strateji kullanımı alt boyutunda .39 (M29), .62 (M41), öz düzenleme alt boyutunda .31 (M32) ile .47 (M40) arasında değişmektedir. ÖİMSÖ alt boyutlarının Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlikleri ise .69 (öz düzenleme) ile .86 (öz yeterlik) arasında değişmektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada Pintrich ve De Groot (1990) tarafından geliştirilen ÖİMSÖ'nün lise öğrencileriyle coğrafya dersi bağlamında kullanılabilirliğini test etmek amacıyla geçerlik ve güvenirlik analizleri gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular Türkiye'de coğrafya eğitimi araştırmalarında hâlen karşılanmamış önemli bir ölçüm boşluğunu doldurmakta ve uluslararası literatürle büyük ölçüde örtüşen psikometrik kanıtlar sunmaktadır.

Gerçekleştirilen DFA sonucunda elde edilen uyum indeksleri (χ^2/sd = 1.77, CFI = .91, TLI = .90, RMSEA = .03, SRMR = .05), tersten kodlanan maddeler çıkarıldıktan sonra 40 maddeden oluşan ölçeğin beş faktörlü yapısının (öz-yeterlilik, içsel değer, sınav kaygısı, bilişsel strateji kullanımı, öz-düzenleme) coğrafya dersine yönelik öğrencilerde kabul edilebilir model-veri uyumu gösterdiğini ve parametre tahminlerinin yeterli olduğunu ortaya koymuştur (Brown, 2015; Harrington, 2009).

Model veri uyumu bir bütün olarak değerlendirildiğinde ise üç uyum iyiliği indekslerinin mükemmel uyuma işaret ettiği görülmektedir. Bununla birlikte CFI (.91) ve TLI (.90) değerleri kabul edilebilir uyum eşiğini (.90) karşılamakla birlikte mükemmel uyum eşiğinin (.95) altında kalmıştır. CFI ve TLI, örneklem büyüklüğüne ve modeldeki parametre sayısına duyarlı indeksler olup karmaşık ve çok maddeli modellerde .95 eşiğine ulaşmak güçleşmektedir (Kline, 2023). Nitekim bu araştırmada 40 madde ve beş faktörden oluşan görece karmaşık bir yapı test edilmiştir. Bunun yanı sıra, ölçekte birbirine kavramsal açıdan yakın maddeler bulunmakta ve bu durum hata terimlerinde kovaryansa yol açarak CFI ve TLI değerlerini olumsuz etkileyebilmektedir (Brown, 2015). Öte yandan Hu ve Bentler'in (1999) önerdiği .95 eşiğinin mutlak bir kriter olarak değil yol gösterici bir kılavuz olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Kline, 2023). Bu çerçevede RMSEA (.03) ve SRMR (.05) gibi mutlak uyum indekslerinin mükemmel uyuma işaret etmesi, modelin genel olarak veriyle iyi düzeyde uyum gösterdiğine kanıt oluşturmaktadır (Wang ve Wang, 2020).

Bu bulgular daha önce Erturan İlker vd. (2014) ve Üredi (2005) tarafından Türk örneklemlerde raporlanan beş faktörlü yapıyı destekler niteliktedir; ancak söz konusu çalışmalar genel akademik motivasyona odaklanmış, derse özgü bir uyarlama gerçekleştirmemiştir. Uluslararası literatür incelendiğinde benzer beş faktörlü yapının farklı kültür ve ders bağlamlarında yinelendiği görülmektedir. Wang vd. (2023), ÖİMSÖ'nün Çin bağlamında matematik dersi için uyarlandığı

çalışmalarında ölçeğin derse özgü versiyonlarının genel formuna kıyasla daha güçlü psikometrik özellikler sergilediğini bulmuştur. Bu durum mevcut araştırmada gerçekleştirilen coğrafya dersine özgü uyarlamanın metodolojik gerekçesini desteklemektedir. Benzer biçimde, Portekiz'de mesleki eğitim öğrencileriyle gerçekleştirilen bir çalışmada (Morais vd., 2025) ölçeğin beş temel alt boyutunun farklı eğitim bağlamlarında geçerliliğini koruduğu gösterilmiştir. Tüm bu bulgular, ölçeğin kültürlerarası ve dersler arası aktarılabilirliğini desteklemekte; aynı zamanda Batı bağlamında geliştirilen ölçme araçlarının coğrafya eğitimi gibi belirli alanlarda kullanılabilmesi için derse özgü uyarlama süreçlerinin zorunluluğuna dikkat çekmektedir.

Tersten kodlanan 26., 27., 37. ve 38. maddelerin ölçeğin model-veri uyumunu belirgin biçimde olumsuz etkilediği bulunmuştur. Bu bulgu ÖİMSÖ literatüründe tutarlı olarak raporlanan bir sorunla örtüşmektedir (Lee vd., 2010; Wang vd., 2023). Literatürde katılımcıların maddenin içeriğine bakmaksızın, sistematik bir biçimde maddeleri cevaplama eğilimi, cevaplama yanlılığı olarak tanımlanmaktadır (Brown, 2015). Cevaplama yanlılığı sıklıkla tersten kodlanan maddelerde oluşmakta ve ölçek faktör yapısının bozulmasına, daha düşük madde ortalamalarına, daha düşük madde toplam korelasyonlarına, daha düşük iç tutarlılık katsayısına neden olabilmektedir ve ölçeklerden ölçülmek istenilen niteliğe ilişkin doğru çıkarımlar yapılmasını engellemektedir (Barnette, 2000; Roszkowski ve Soven, 2010; Weems ve Onwuegbuzie, 2001; Woods, 2006). Diğer bir ifadeyle, tersten kodlanan maddeler ölçeğin psikometrik özelliklerini olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca, tersten kodlanan maddeler ortaokul ve lise öğrencileri gibi genç yaştaki katılımcılarla kullanıldığında bu katılımcılarda kafa karışıklığına yol açtığını, genç katılımcıların bu maddeleri anlamakta ve yorumlamakta güçlük çektiklerini göstermektedir (Sonderen vd., 2013; Suárez-Álvarez vd., 2018). Araştırmacılar tersten kodlanan maddelerin bu olası olumsuz etkilerini önlemenin yolu olarak tersten kodlanan madde kullanılmamasını ya da tersten kodlanan maddeler ölçeğe dâhil edildiyse bu maddelerin puanlamaya dâhil edilmemesini önermektedir (Lindwall vd., 2012; Roszkowski ve Soven, 2010).

Tersten kodlanan maddelerin psikometrik işlevselliğinin zayıf olması yalnızca bu ölçeğe özgü bir durum değildir. Antoniou ve Alghamdi (2024), TIMSS 2019 verilerini kullanan kapsamlı bir çalışmalarında tersten kodlanan maddelerin matematik güven ölçümünü sistematik ölçüm hatasıyla bozduğunu ve ölçeğin güvenirlik ile geçerliğini olumsuz etkilediğini göstermiştir. Öte yandan İspanyolca konuşan ergenlerle gerçekleştirilen araştırmalar, tersten kodlanan maddelerin gençler için psikometrik açıdan özellikle sorunlu olduğunu ortaya koymuştur (Venta vd., 2022). Bu durum, mevcut araştırmanın lise öğrencileriyle çalıştığı göz önünde bulundurulduğunda ayrıca önem kazanmaktadır. Araştırmacılar bu sorunun aşılması için tersten kodlanan maddeleri ölçekten çıkarmayı ya da onları olumlu yönde yeniden ifade etmeyi önermektedir (Lindwall vd., 2012; Roszkowski ve Soven, 2010). Bu araştırmada da söz konusu öneri doğrultusunda dört tersten kodlanan madde analizlerden çıkarılmış ve model uyumu belirgin biçimde iyileşmiştir.

Öz-yeterlilik alt boyutu araştırmada en yüksek Cronbach alfa değerine ($\alpha = .86$) sahip alt boyut olarak öne çıkmakta, madde faktör yük değerleri ise .40 ile .71 arasında değişmektedir. Sosyal Bilişsel Öğrenme Teorisi'nin temel varsayımlarından hareketle (Bandura, 1997, 2006), bu bulgular öz-yeterlilik inançlarının coğrafya bağlamında ölçülebilir ve tutarlı bir yapı oluşturduğuna işaret etmektedir. Alan yazın öz-yeterliliğin akademik başarının en güçlü motivasyonel yordayıcılarından biri olduğunu tutarlı biçimde ortaya koymaktadır (Basileo vd., 2024; Richardson vd., 2012). Coğrafya eğitimi özelinde ise Wang vd.'nin (2024) 749 Çinli lise öğrencisiyle yürüttüğü çalışma, coğrafyaya özgü öz-yeterliliğin akademik başarıyı doğrudan yordadığını ve bu ilişkide coğrafi mekânsal düşünme becerisinin aracılık rolü üstlendiğini göstermiştir. Bu bulgu, mevcut araştırmanın öz-yeterlilik ölçümü için bağlam geçerliğini ve coğrafya dersine özgü uyarlama yapılmasının önemini göstermektedir. Ölçeğin 16. maddesi olan "Çalışma becerilerim sınıfımdaki diğer öğrencilerle karşılaştırıldığında mükemmeldir." maddesinde diğer maddelere kıyasla daha düşük bir faktör yükü (.40) gözlemlenmiştir. Bu maddenin içeriği, öğrencinin genel çalışma becerilerine atıfta bulunmakta olup coğrafyaya özgü bir yeterlilik algısından çok karşılaştırmalı bir öz-değerlendirmeyi ölçmektedir.

İçsel değer alt boyutunun Cronbach alfa katsayısı .80 olarak hesaplanmış; madde faktör yük değerleri .28 ile .72 arasında değişmiştir. Alt boyut içinde öne çıkan bulgulardan biri, 1. maddenin (.28) en düşük faktör yüküne sahip olmasıdır. Bu madde ("Coğrafya dersinde yeni şeyler öğrenebilmek için zorlayıcı sınıf çalışmalarını tercih ederim.") diğer içsel değer maddelerine kıyasla davranışsal bir tercih boyutunu

ölçmekte olup doğrudan bir değer yargısından çok öğrencinin etkinlik seçimiyle ilgilidir. Benzer ölçüm sorunları, Ryan ve Deci'nin (2000) öz-belirlenim teorisi perspektifinden ele alındığında içsel değerin tek boyutlu olmadığı, önem, ilgi ve fayda algısı gibi farklı bileşenler içerdiği şeklinde yorumlanabilir. Bu durum, söz konusu maddenin ölçtüğü yapının diğer maddelerden kısmen farklılaşmasına yol açmış olabilir. Eccles ve Wigfield (2020) beklenti-değer teorisi çerçevesinden bakıldığında içsel değerin çeşitli alt boyutlarını (görev değeri, içsel ilgi, fayda değeri ve maliyet algısı) birbirinden ayırt etmenin önemi vurgulanmaktadır. Coğrafya eğitimi bağlamında, öğrencilerin coğrafya konularını günlük yaşamla ve çevre sorunlarıyla ilişkilendirebildiklerinde içsel değer algısının güçlendiği bilinmektedir (Ryan ve Deci, 2000). Dolayısıyla coğrafi içeriklerin günlük yaşamla bağlantısını kuran öğretim yaklaşımları bu boyuttaki puanları artırabilir.

Sınav kaygısı alt boyutu, araştırmada en yüksek maddeler arası ortalama korelasyon değerini (.48) ve en yüksek faktör yükü aralığını (.57-.79) sergilemiştir; bu durum söz konusu alt boyutun ölçeğin en homojen yapısına sahip bileşeni olduğuna işaret etmektedir. Bu bulgular, sınav kaygısının psikolojik açıdan tutarlı ve güçlü biçimde örgütlenmiş bir yapı oluşturduğunu göstermekte (Zeidner, 2007); Türk lise bağlamında coğrafya sınavlarının öğrenciler üzerinde belirgin bir kaygı baskısı yarattığına dikkat çekmektedir. Alan yazında sınav kaygısı ile akademik performans arasındaki ilişkinin karmaşık bir yapı sergilediği bilinmektedir: düşük ile orta düzey kaygının performansı kolaylaştırıcı bir işlev üstlenebileceği, buna karşın yüksek düzey kaygının akademik başarıyı ve motivasyonu olumsuz etkilediği vurgulanmaktadır (Broks vd., 2024; Finch vd., 2024). Son yıllarda sınav kaygısının görülme sıklığının artmakta olduğu da raporlanmaktadır; üniversite öğrencilerinin yaklaşık %80'inin en az orta düzeyde sınav kaygısı deneyimlediği bildirilmektedir (Cassady vd., 2025). Türkiye'deki merkezi sınav baskısı ve üniversiteye giriş sistemi bağlamında ele alındığında, lise öğrencilerinin coğrafya sınavlarında yüksek düzeyde kaygı yaşaması beklendik bir bulgudur. Yüksek sınav kaygısına sahip öğrenciler için coğrafya eğitiminde alternatif değerlendirme yöntemlerinin (proje tabanlı öğrenme, portfolyo değerlendirme, akran değerlendirmesi vb.) uygulamaya konulması hem kaygıyı azaltabilir hem de öğrencilerin gerçek öğrenme düzeylerini daha isabetli biçimde ortaya koyabilir.

Bilişsel strateji kullanımı alt boyutu 12 maddeden oluşmakta olup Cronbach alfa katsayısı .85 olarak hesaplanmıştır; madde-toplam korelasyon değerleri .39 ile .62 arasında değişmektedir. Bu bulgular, bilişsel strateji kullanımının coğrafya dersi bağlamında tutarlı biçimde ölçülebildiğini ve ölçeğin bu alt boyutunun iç tutarlılık açısından güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır. Coğrafya eğitiminde bilişsel stratejilerin işlevselliği, disiplinin kendine özgü içeriğiyle yakından ilişkilidir. İklim sistemleri, nüfus dinamikleri ve mekânsal analiz gibi karmaşık ve soyut kavramlar, öğrencilerin ayrıntılı bilişsel işlemleme stratejileri geliştirmesini gerektirmektedir (Sweller vd., 2011). Bu bağlamda Wang vd.'nin (2023) matematik öğrencileriyle yürüttüğü çalışmada bilişsel strateji kullanımının akademik başarıyla pozitif yönde ilişkili olduğunun bulunması bu araştırmayı destekler niteliktedir. 29. maddenin diğer maddelerle karşılaştırıldığında görece daha düşük bir faktör yükü (.43) ve madde-toplam korelasyonu (.39) sergilemesi dikkat çekicidir. Bu madde ("Bir anlam ifade etmese bile daima coğrafya öğretmeninin söylediğini anlamaya çalışırım."), öğrencinin anlamlandırma çabası yerine edilgen bir takip davranışını ölçüyor olabilir.

Öz-düzenleme alt boyutu araştırmada en düşük Cronbach alfa değerine (.69) sahip alt boyut olarak öne çıkmaktadır. Bu bulgu Zimmerman ve Schunk (2008) tarafından vurgulanan öz-düzenlemenin çok boyutlu ve dinamik yapısıyla tutarlıdır; öz-düzenleme, planlamadan izlemeye, değerlendirmeden uyarlamaya kadar birden fazla bilişsel ve üstbilişsel süreci kapsadığından tek boyutlu bir ölçekte daha düşük iç tutarlılık sergilemesi beklenebilir bir durumdur. Benzer şekilde, Credé ve Phillips'in (2011) ÖİMSÖ üzerine yürüttüğü meta-analitik çalışmada öz-düzenleme alt boyutunun diğer alt boyutlara kıyasla daha mütevazı güvenirlik değerleri elde ettiği bildirilmektedir. Bu araştırmada 32. maddenin ("Yapmak zorunda olmadığımda bile coğrafya kitabındaki bölüm sonu sorularını ve alıştırmaları yaparım.") en düşük faktör yüküne (.31) sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum, söz konusu maddenin coğrafya dersinde gerçekçi bir öz-düzenleme davranışını yansıtıp yansıtmadığı sorusunu gündeme getirmektedir. Türkiye'de lise öğrencilerinin sınav odaklı çalışma biçimleri bu tür içsel motivasyonlu çalışma alışkanlıklarının yaygınlaşmasını sınırlıyor olabilir. Bu çerçevede coğrafya öğreticilerinin sınıflarında üstbilişsel izleme, öz-değerlendirme ve öz-planlama gibi somut öz-düzenleme stratejilerine yönelik etkinliklere yer vermesi, bu alt boyut puanlarını olumlu yönde etkileyebilir (Panadero, 2017).

ÖİMSÖ'ye ilişkin psikometrik bulgular bir bütün olarak ele alındığında 40 maddeli ölçeğin lise öğrencilerinin coğrafya dersi bağlamındaki motivasyonel inançlarını ve öz-düzenleme stratejilerini ölçmek için geçerli ve güvenilir bir araç olduğu söylenebilir. Maddeler arası ortalama korelasyon değerleri (.28-.48), madde-toplam korelasyon değerleri (.26-.67) ve Cronbach alfa katsayıları (.69-.86) ilgili eşik değerlerin üzerindedir (Clark ve Watson, 1995; Meyers vd., 2013; Nunnally ve Bernstein, 1994). Bu veriler, ölçeğin Türk lise öğrencileri için daha önce uyarlanmış Türkçe formlarıyla (Erturan İlker vd., 2014; Üredi, 2005) karşılaştırılabilir psikometrik özellikler sergilediğini göstermekte; üstelik coğrafya dersine özgü uyarlama katkısıyla bu alana özgü araştırmalar için daha yüksek içerik geçerliği sunmaktadır. Portekiz lise öğrencileriyle gerçekleştirilen kısa form geliştirme çalışması (Morais vd., 2025) da ölçeğin temel beş alt boyutunun farklı kültürel bağlamlarda kararlılığını koruduğunu ortaya koymuştur. Bu da mevcut araştırmanın uluslararası karşılaştırılabilirliğini güçlendirmektedir. Coğrafya eğitimi araştırmaları açısından bakıldığında, Fraile Jurado ve Periáñez Cuevas (2023) üniversite düzeyinde coğrafya dersine yönelik motivasyonel stratejilerin önemine dikkat çekmiş olmakla birlikte, lise düzeyindeki özgün araştırmalar oldukça sınırlı kalmaktadır. Bu ölçeğin lise öğrencileriyle geçerliğinin ve güvenirliğinin kanıtlanması, bu boşluğu doldurmakta ve Türkiye'deki coğrafya eğitimi araştırmalarına özgün bir katkı sağlamaktadır.

4.1. Öneriler

Bu araştırma sonuçlarının coğrafya eğitimi alanında çalışan araştırmacılar ve öğretmenler için uygulamaya yönelik önemli çıkarımları bulunmaktadır. İlk olarak bu araştırmada ÖİMSÖ geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak tespit edildiğinden coğrafya öğretmenleri bu ölçeği kullanarak öğrencilerinin motivasyonel inançlarını ve öz-düzenleme stratejilerini sistematik bir şekilde değerlendirebilir. ÖİMSÖ, Türk coğrafya eğitimi araştırmacılarının öğrenci motivasyonu, öz-düzenleme becerileri ve akademik başarı arasındaki ilişkileri daha derinlemesine inceleyebilmelerine olanak sağlamaktadır. Öğretmenler özellikle bu ölçeği öğretim yılının başında uygulayarak öğrencilerinin coğrafya dersine yönelik motivasyonel profillerini belirleyebilir ve bu doğrultuda bireyselleştirilmiş öğretim stratejileri geliştirebilir. Bunun yanında coğrafya öğretmenleri bu ölçeği kullanarak özellikle düşük öz-yeterlilik inancına sahip öğrencileri belirleyebilir ve bu öğrencilere yönelik olarak başarı deneyimleri yaşatacak kademeli zorluk düzeyine sahip etkinlikler tasarlayabilir. Diğer taraftan bu ölçeğin uygulanması sonucunda içsel değeri düşük olduğu belirlenen öğrenciler için coğrafya öğretmenleri konuların günlük yaşam ve çevre sorunlarıyla bağlantısını kuran materyallere yönelebilir. Benzer şekilde, ölçek aracılığıyla yüksek sınav kaygısı tespit edilen öğrenciler için alternatif ölçme ve sınav yöntemlerine başvurulabilir. Ayrıca bu ölçek aracılığıyla bilişsel strateji kullanımı ve öz-düzenleme becerileri düşük olan öğrenciler belirlenerek 2024 Coğrafya Dersi Öğretim Programı'nda yer alan harita okuma, coğrafi analiz, karşılaştırma ve sentez gibi etkinliklerin bu öğrenciler için öncelikli olarak desteklenmesi sağlanabilir.

Türkiye'nin küresel hedefler doğrultusunda eğitim kalitesini artırmaya yönelik önemli adımlar attığı göz önüne alındığında, ÖİMSÖ gibi derse özgü ölçme araçlarının eğitim politikalarına entegre edilmesi önemli katkılar sağlayabilir. Millî Eğitim Bakanlığı'nın ölçme ve değerlendirme politikalarında coğrafya dersinin 9. sınıftan itibaren tüm öğrenciler için zorunlu olduğu dikkate alındığında, bu ölçeğin ulusal düzeyde öğrenci performansını izleme ve değerlendirme sistemine dâhil edilebilir. Ayrıca, coğrafya öğretmenlerinin hizmet içi eğitim programlarında motivasyonel stratejiler ve öz-düzenleme becerilerinin geliştirilmesine yönelik modüllerin yer alması, öğrencilerin akademik başarılarını artırmaya yardımcı olabilir.

KAYNAKÇA

Akers, R. L. & Jennings, W. G. (2015). In Social Learning Theory. A. R. Piquero (Ed.), *The Handbook of Criminological Theory* (pp. 230-240). Wiley. https://doi.org/10.1002/9781118512449.ch12

Alım, M. (2011). Lise öğrencilerinin coğrafya dersine yönelik tutumları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, *13*(19), 25-32.

Antoniou, F. & Alghamdi, M. H. (2024). Confidence in mathematics is confounded by responses to reverse-coded items. *Frontiers in Psychology*, 15, 1489054. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1489054

Artino Jr, A. R. (2005). Review of the Motivated Strategies for Learning Questionnaire. *Online Submission*. https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED499083.pdf

Aydın, F. ve Coşkun, M. (2011). Secondary school students' "achievement motivation" towards geography lessons. *Archives of Applied Science Research*, *3*(2), 121-134.

Aydın, F. ve Tülümen, M. (2018). Examining the anxiety and attitudes of secondary school students towards geography lessons in terms of some variables. *Review of International Geographical Education Online (RIGEO)*, *8*(3), 473-499.

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. W H Freeman.

Bandura, A. (2006). In Guide for constructing self-efficacy scales. T. Urdan & F. Parajes (Ed.), *Self-efficacy beliefs of adolescents* (pp. 307-337). Greenwich, CT.

Barnette, J. J. (2000). Effects of stem and likert response option reversals on survey internal consistency: If you feel the need, there is a better alternative to using those negatively worded stems. *Educational and Psychological Measurement*, *60*(3), 361-370. https://doi.org/10.1177/00131640021970592

Basileo, L. D., Otto, B., Lyons, M. E., Vannini, N. & Toth, M. D. (2024). The role of self-efficacy, motivation, and perceived support of students' basic psychological needs in academic achievement. *Frontiers in Education*, 9, 1385442. https://doi.org/10.3389/feduc.2024.1385442

Broks, V. M. A., Dijk, S. W., Van den Broek, W. W., Stegers-Jager, K. M. & Woltman, A. M. (2024). Self-regulated learning profiles including test anxiety linked to stress and performance: A latent profile analysis based across multiple cohorts. *Medical Education*, *58*(5), 544-555. https://doi.org/10.1111/medu.15283

Brown, T. A. (2015). *Confirmatory factor analysis for applied research*. Guilford Publications.

Cassady, J. C., Tan, S. H., Robiullah, A., Badzovski, I. & Janiuk, J. (2025). Methods employed in studies identifying "levels" of test anxiety in university students: A systematic review. *Behavioral Sciences*, *15*(3), 331. https://doi.org/10.3390/bs15030331

Clark, L. A. & Watson, D. (1995). Constructing validity: Basic issues in objective scale development. *Psychological Assessment*, *7*(3). https://doi.org/10.1037/1040-3590.7.3.309

Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2018). *Research methods in education*. Routledge.

Credé, M. & Phillips, L. A. (2011). A meta-analytic review of the Motivated Strategies for Learning Questionnaire. *Learning and Individual Differences*, *21*(4), 337-346.

Çifçi, T. (2016). Effects of infographics on students achievement and attitude towards geography lessons. *Journal of Education and Learning*, *5*(1), 154-166.

Deniz, A. (2019). Orta öğretim öğrencilerinin coğrafya öğrenmeye yönelik motivasyon düzeylerini ölçme üzerine bir çalışma. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, *5*(1), 35-46.

Eccles, J. S. & Wigfield, A. (2020). From expectancy-value theory to situated expectancy-value theory: A developmental, social cognitive, and sociocultural perspective on motivation. *Contemporary Educational Psychology*, *61*, 101859. https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2020.101859

Erturan İlker, G., Arslan, Y. ve Demirhan, G. (2014). A validity and reliability study of the Motivated Strategies for Learning Questionnaire. *Educational Sciences: Theory and Practice*, *14*(3), 829-833.

Field, A. P. (2024). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics* (6th ed.). SAGE Publications.

Finch, W. H., Cassady, J. C. & Helsper, C. A. (2024). Identification and validation of severity standards for the academic anxiety scale. *International Journal of Testing*, *24*(2), 145-168. https://doi.org/10.1080/15305058.2024.2317758

Fong, C. J., Patall, E. A., Snyder, K. E., Hoff, M. A., Jones, S. J. & Zuniga-Ortega, R. E. (2023). Academic underachievement and its motivational and self-regulated learning correlates: A meta-

analytic review of 80 years of research. *Educational Research Review*, *41*, 100566. https://doi.org/10.1016/j.edurev.2023.100566

Fraile-Jurado, P. & Periáñez-Cuevas, N. (2023). Enhancing motivation strategies in a mandatory university geography course. *European Journal of Geography*, *14*(2), 64-75. https://doi.org/10.48088/ejg.p.fra.14.2.064.075

Gagnier, K. M., Holochwost, S. J. & Fisher, K. R. (2022). Spatial thinking in science, technology, engineering, and mathematics: Elementary teachers' beliefs, perceptions, and self-efficacy. *Journal of Research in Science Teaching*, *59*(1), 95-126. https://doi.org/10.1002/tea.21722

García, T. & Pintrich, P. R. (1995). *Assessing students' motivation and learning strategies: The motivated strategies for learning questionnaire*.

George, D. & Mallery, P. (2024). *IBM SPSS Statistics 29 step by step: A simple guide and reference* (18th ed.). Routledge.

Golledge, R. G. & Stimson, R. J. (1997). *Spatial behavior: A geographic perspective*. The Guilford Press.

Gökçe, N. (2009). Türkiye'de öğretmen yetiştirmede coğrafya eğitiminin sorunları ve öneriler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, *9*(2), 721-768.

Güneş, G., Arıkan, A. ve Çetin, T. (2020). Analysing the effect of authentic learning activities on achievement in social studies and attitudes towards Geographic Information System (GIS). *Participatory Educational Research*, *7*(3), 247-264. https://doi.org/10.17275/per.20.45.7.3

Harrington, D. (2009). *Confirmatory factor analysis*. Oxford University Press.

Hu, L. & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, *6*(1), 1-55. https://doi.org/10.1080/10705519909540118

Hursen, C. ve Beyoğlu, D. (2025). The impact of inquiry-based learning activities supported by Geographical Information Systems on the academic achievement, attitudes, and geography literacy of students. *Transactions in GIS*, *29*(6), e70122. https://doi.org/10.1111/tgis.70122.

İlhan, A., Gülersoy, A. E. ve Gümüş, N. (2014). Coğrafya dersi (ortaöğretim) başarısını etkileyen faktörlerin öğrenci görüşleri çerçevesinde değerlendirilmesi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *3*(6), 61-77.

Kline, R. B. (2023). *Principles and practice of structural equation modeling* (5th ed.). Guilford Publications.

Kolvoord, R. A. (2021). Fostering spatial thinking skills for future citizens to support sustainable development. *Cultures of Science*, *4*(1), 17-24. https://doi.org/10.1177/20966083211024714

Kolvoord, R. A. & Peterson, E. G. (2024). Can GIS use in high school bolster college geography enrollments? The impact of the Geospatial Semester. *Journal of Geography in Higher Education*, *48*(5), 752-762. https://doi.org/10.1080/03098265.2023.2263733

Lambert, D. & Morgan, J. (2010). *Teaching geography 11-18: A conceptual approach*. McGraw-Hill Education (UK).

Lee, J. C., Yin, H. & Zhang, Z. (2010). Adaptation and analysis of Motivated Strategies for Learning Questionnaire in the Chinese setting. *International Journal of Testing*, *10*(2), 149-165. https://doi.org/10.1080/15305050903534670

Lindwall, M., Barkoukis, V., Grano, C., Lucidi, F., Raudsepp, L., Liukkonen, J. & Thøgersen-Ntoumani, C. (2012). Method effects: The problem with negatively versus positively keyed items. *Journal of Personality Assessment*, *94*(2), 196-204. https://doi.org/10.1080/00223891.2011.645936

Maisto, S. A., Carey, K. B. & Bradizza, C. M. (1999). Social learning theory. *Psychological Theories of Drinking and Alcoholism*, *2*(1), 106-163.

Maydeu-Olivares, A. (2017). Assessing the size of model misfit in structural equation models. *Psychometrika*, *82*(3), 533-558. https://doi.org/10.1007/s11336-016-9552-7

Meyers, L. S., Gamst, G. C. & Guarino, A. J. (2013). *Performing data analysis using IBM SPSS*. John Wiley & Sons.

Morais, E., Santos, A. C. & Mouraz, A. (2025). Validation and proposal of a short version of the Motivated Strategies for Learning Questionnaire (MSLQ) for Portuguese adolescent students. *Frontiers in Education*, 10. https://doi.org/10.3389/feduc.2025.1445548

Muthén, L. K. & Muthén, B. O. (1998). *Mplus user's guide* (7th ed.). Muthén & Muthén.

Nunnally, J. C. & Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric theory*. McGraw-Hill.

Nursa'ban, M., Kumaıdı, K. & Mukmınan, M. (2020). Factors of critical spatial thinking for a geography metacognition assessment in Indonesian senior high schools. *Review of International Geographical Education Online*, *10*(2), 186-204.

Öner, S. ve Aydın, F. (2014). Coğrafi bilgi sistemleri destekli eğitimin coğrafya dersindeki akademik başarı üzerindeki etkisi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (183), 179-196. https://doi.org/10.20296/tsad.50383

Panadero, E. (2017). A review of self-regulated learning: Six models and four directions for research. *Frontiers in Psychology*, *8*, 422.

Pintrich, P. R. (1991). *A manual for the use of the Motivated Strategies for Learning Questionnaire (MSLQ)*.

Pintrich, P. R. (2000). Multiple goals, multiple pathways: The role of goal orientation in learning and achievement. *Journal of Educational Psychology*, *92*(3), 544-555.

Pintrich, P. R. & De Groot, E. V. (1990). Motivational and self-regulated learning components of classroom academic performance. *Journal of educational psychology*, *82*(1), 33-40.

Pintrich, P. R., Smith, D. A. F., Garcia, T. & Mckeachie, W. J. (1993). Reliability and Predictive Validity of the Motivated Strategies for Learning Questionnaire (MSLQ). *Educational and Psychological Measurement*, *53*(3), 801-813. https://doi.org/10.1177/0013164493053003024

Rhemtulla, M., Brosseau-Liard, P. É. & Savalei, V. (2012). When can categorical variables be treated as continuous? A comparison of robust continuous and categorical SEM estimation methods under suboptimal conditions. *Psychological Methods*, *17*(3), 354-373. https://doi.org/10.1037/a0029315

Richardson, M., Abraham, C. & Bond, R. (2012). Psychological correlates of university students' academic performance: A systematic review and meta-analysis. *Psychological Bulletin*, *138*(2), 353-387. https://doi.org/10.1037/a0026838

Roszkowski, M. J. & Soven, M. (2010). Shifting gears: Consequences of including two negatively worded items in the middle of a positively worded questionnaire. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, *35*(1), 113-130. https://doi.org/10.1080/02602930802618344

Rotter, J. B. (1982). In Social Learning Theory. N. T. Feather (Ed.), *Expectations and Actions* (pp. 241-260). Routledge.

Ryan, R. M. & Deci, E. L. (2000). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary Educational Psychology*, *25*(1), 54-67. https://doi.org/10.1006/ceps.1999.1020

Schunk, D. H. & DiBenedetto, M. K. (2020). Motivation and Social Cognitive Theory. *Contemporary Educational Psychology*, *60*, 101832. https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2019.101832

Seli, H. (2019). *Motivation and learning strategies for college success: A focus on self-regulated learning* (6th ed). Routledge. https://doi.org/10.4324/9780429400711

Sonderen, E. van, Sanderman, R. & Coyne, J. C. (2013). Ineffectiveness of reverse wording of questionnaire items: Let's learn from cows in the rain. *PloS one*, *8*(7), e68967.

Streiner, D. L., Norman, G. R. & Cairney, J. (2024). *Health measurement scales: A practical guide to their development and use* (5. bs). Oxford University Press.

Suárez-Álvarez, J., Pedrosa, I., Lozano Fernández, L. M., García-Cueto, E., Cuesta, M. & Muñiz, J. (2018). Using reversed items in Likert scales: A questionable practice. *Psicothema*, *30*(2), 149-158. https://doi.org/10.7334/psicothema2018.33

Sweller, J., Ayres, P. & Kalyuga, S. (2011). *Altering element interactivity and intrinsic cognitive load*. Springer New York.

Şanlı, C. (2021). The relation between task value, test anxiety and academic self-efficacy: A moderation analysis in high school geography course. *Participatory Educational Research*, *8*(1), 265-278. https://doi.org/10.17275/per.21.15.8.1

Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2019). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Pearson Education.

Tomčíková, I. (2020). Implementation of inquiry-based education in geography teaching – findings about teachers' attitudes. *Review of International Geographical Education Online*, *10*(4), 533-548. https://doi.org/10.33403/rigeo.791713

Tuncer, T. ve Pınar, A. (2023). Artırılmış gerçeklik uygulamaları ile içeriği zenginleştirilmiş coğrafya derslerinin öğrencilerin coğrafya dersine yönelik tutumlarına etkisi. *Gelecek Vizyonlar Dergisi*, *7*(1), 1-14. https://doi.org/10.29329/fvj.2023.539.1

Tüzün, H., Yılmaz-Soylu, M., Karakuş, T., Inal, Y. ve Kızılkaya, G. (2009). The effects of computer games on primary school students' achievement and motivation in geography learning. *Computers & Education*, *52*(1), 68-77.

Üredi, I. (2005). *Algılanan anne baba tutumlarının ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinin öz düzenleyici öğrenme stratejileri ve motivasyonel inançları üzerindeki etkisi* [Doktora tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.

Venta, A., Bailey, C. A., Walker, J., Mercado, A., Colunga-Rodriguez, C., Ángel-González, M. & Dávalos-Picazo, G. (2022). Reverse-coded items do not work in Spanish: Data from four samples using established measures. *Frontiers in Psychology*, 13, 828037. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.828037

Wang, F., Jiang, C., King, R. B. & Leung, S. O. (2023). Motivated Strategies for Learning Questionnaire (MSLQ): Adaptation, validation, and development of a short form in the Chinese context for mathematics. *Psychology in the Schools*, *60*(6), 2018-2040. https://doi.org/10.1002/pits.22845

Wang, J. & Wang, X. (2020). *Structural equation modeling: Applications using mplus*. John Wiley & Sons.

Watkins, M. W. (2021). *A step-by-step guide to exploratory factor analysis with SPSS*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003149347

Weems, G. H. & Onwuegbuzie, A. J. (2001). The impact of midpoint responses and reverse coding on survey data. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, *34*(3), 166-176. https://doi.org/10.1080/07481756.2002.12069033

Woods, C. M. (2006). Careless responding to reverse-worded items: Implications for confirmatory factor analysis. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, *28*(3), 186-191. https://doi.org/10.1007/s10862-005-9004-7

Xiang, X. & Xi, D. (2025). Examining cognitive processes of spatial thinking in university students: Insights from a web-based geographic information systems study. *British Journal of Educational Technology*, *56*(1), 296-317. https://doi.org/10.1111/bjet.13502

Yockey, R. D. (2023). *SPSS demystified: A simple guide and reference* (4th ed.). Routledge.

Zaman, S. ve Coşkun, Ö. (2011). Orta öğretim öğrencilerinin coğrafya derslerine karşı tutumları üzerine bir araştırma: Erzurum örneği. *Doğu Coğrafya Dergisi*, *12*(17), 17-31.

Zeidner, M. (2007). In test anxiety in educational contexts: Concepts, findings, and future directions. *Emotion in Education* (pp. 165-184). Elsevier.

Wang, L., Liu, L., Meng, X., Gao, Q. & Fan, M. (2024). The relationship between geographical self-efficacy and academic achievements in geography: A moderated mediating model. *Sustainability*, *16*(7), 2682. https://doi.org/10.3390/su16072682

Zimmerman, B. J. & Schunk, D. H. (2008). In Motivation: An essential dimension of self-regulated learning. *Motivation and Self-Regulated Learning*. Routledge.

Araştırma Makalesi / Research Article

Öğrenmeye İlişkin Motivasyonel Stratejiler Ölçeğinin Coğrafya Dersine Uyarlanması: Bir Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Adaptation of the Motivated Strategies for Learning Questionnaire for Geography Course: A Validity and Reliability Study

Nusret KASAP & Ülkü ESER ÜNALDI

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.436

Geliş/Received: 30/01/2026	Kabul/Accepted: 20/05/2026

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Recent research in educational psychology demonstrates that academic achievement is influenced not only by cognitive abilities but also by motivational beliefs and self-regulation strategies. Within Social Cognitive Learning Theory, these factors are essential for students to effectively manage their learning processes and play a particularly critical role in geography education due to the discipline's integration of theoretical knowledge with practical applications.

Motivational beliefs encompass self-efficacy, intrinsic value, and test anxiety. Self-efficacy refers to students' beliefs about their ability to achieve specific performance levels. In geography, this relates to confidence in mastering complex skills such as map reading, geographical data analysis, and spatial problem-solving. Intrinsic value represents students' perceptions of how interesting and useful they find a subject, while test anxiety reflects worry and tension experienced during evaluations.

Self-regulation strategies involve students' abilities to actively plan, monitor, and evaluate their learning processes, including cognitive strategies and metacognitive control. In geography learning, these strategies are crucial for discipline-specific skills such as map reading, data analysis, and field studies. Geography's abstract and multidimensional concepts increase cognitive load and require metacognitive strategies.

While studies examining motivational beliefs and self-regulation strategies in Turkish geography education exist (Deniz, 2019; Şanlı, 2021), these studies do not rely on measurement tools specifically adapted and validated for geography courses. The Motivated Strategies for Learning Questionnaire (MSLQ), developed by Pintrich & De Groot (1990), is widely used for measuring these constructs. The scale consists of 44 items and five subscales: self-efficacy, intrinsic value, test anxiety, cognitive strategy use, and self-regulation.

While the MSLQ has been adapted for Turkish students by Üredi (2005) and Erturan İlker et al. (2014), these studies focused on general academic motivation without subject-specific adaptations. Given that motivational beliefs and self-regulation skills vary across subject areas, developing subject-specific measurement tools is crucial. This study aimed to adapt the MSLQ for geography courses with Turkish high school students and examine its validity and reliability.

Methods

The sample comprised 864 high school students from three schools in Amasya, Turkey, selected through convenience sampling. Participants included 381 males (44.1%) and 483 females (55.3%), with ages

ranging from 13 to 19 (M = 15.53, SD = .91). Most students were in 9th grade (41.3%), followed by 10th (38.8%) and 11th grade (19.9%).

Data were collected using the MSLQ and a demographic form. The MSLQ was adapted from the MSLQ by modifying items to be geography-specific. For example, "Before I begin studying, I think about what I need to do to learn the subject" became "Before I begin studying geography, I think about what I need to do to learn the subject." The scale uses a seven-point Likert format.

After pilot testing with 40 students confirmed clarity and comprehensibility, necessary ethical approvals were obtained from Amasya University Social and Human Sciences Ethics Committee. Students were informed about voluntary participation, confidentiality, and withdrawal rights. Completion took approximately 15 minutes.

Confirmatory factor analysis (CFA) using Mplus 7.4 tested construct validity with mean and variance adjusted maximum likelihood (MLMV) estimation. Fit indices examined included SRMR, RMSEA, TLI, CFI, and chi-square ratio (χ^2/df). Reliability was assessed through inter-item correlations, item-total correlations, and Cronbach's alpha coefficients.

Results and Discussion

Initial CFA results showed inadequate model fit when including reverse-coded items (items 26, 27, 37, and 38). As presented in Table 1, factor loadings for these items were λ = .08 (item 26), λ = −.17 (item 27), λ = −.06 (item 37), and λ = −.05 (item 38), indicating negligible or negative loadings. Consistent with previous research, these items significantly affected model fit negatively. Response bias, where participants answer systematically without considering content, commonly occurs with reverse-coded items and can deteriorate factor structure, reduce correlations, and lower internal consistency. Research indicates reverse-coded items cause confusion for younger participants who experience difficulty interpreting them. Following literature recommendations, these items were removed and analyses were repeated.

After removing reverse-coded items, the 40-item MSLQ demonstrated acceptable model fit for the five-factor structure (χ^2/df = 1.77, CFI = .91, TLI = .90, RMSEA = .03, SRMR = .05). Factor loadings ranged from .28 to .79, with the lowest on intrinsic value item 1 (.28) and highest on test anxiety item 20 (.79). These findings confirm the five-factor structure for geography courses.

Reliability analyses supported scale reliability. Inter-item correlations ranged from .28 to .48, item-total correlations from .26 to .67, and Cronbach's alpha coefficients from .69 to .86. These values exceed recommended thresholds (.15 for inter-item correlations, .20 for item-total correlations, and .60 for alpha), indicating homogeneous subscales with high discrimination that reliably measure intended constructs.

MSLQ is a valid and reliable tool for assessing high school students' motivational strategies in geography learning. It addresses an important gap in Turkish geography education research by providing a systematic method to evaluate geography-specific motivational beliefs and self-regulation strategies.

The scale enables teachers to identify students' motivational profiles and develop individualized strategies. Teachers can identify students with low self-efficacy and design graduated activities providing success experiences. For students with low intrinsic value, instructional materials demonstrating connections between geography and daily life, including environmental issues and sustainability, can be used. For students with high test anxiety, alternative assessments and stress management techniques can be implemented. The scale also helps identify students needing development in cognitive strategies and self-regulation, allowing incorporation of activities developing map reading, geographical analysis, comparison, and synthesis skills.

Study limitations include the sample restricted to 864 students from three schools in Amasya, limiting generalizability to other Turkish regions. The scale was tested only with high school students, requiring separate examination for middle school students. Concurrent and discriminant validity and test-retest reliability were not examined. Despite limitations, the MSLQ significantly contributes to Turkish geography education research and provides foundation for investigating relationships among motivation, self-regulation skills, and academic achievement in geography education.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

Rekreatif Amaçlı Su Sporları ile İlgilenen Yetişkin Bireylerin Öznel Zindelik ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi

An Examination of Subjective Vitality and Life Satisfaction in Adults Engaged in Recreational Water Sports

Ersin BALLIKAYA[1] **& Abdurrahman DEMİR**[2]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.482

Geliş/Received: 18/03/2026	Kabul/Accepted: 19/05/2026

Öz

Bu araştırmanın amacı rekreatif amaçlı su sporları ile ilgilenen yetişkin bireylerin öznel zindelik ve yaşam doyumu düzeyini ortaya koymaktır. Araştırmaya 65 kadın ve 53 erkek olmak üzere 118 yetişkin birey gönüllü olarak katılmıştır. Katılımcıların yaş ortalaması 36,90±10,11'dir. Araştırmada kişisel bilgi formu, Öznel Zindelik Ölçeği, Yaşam Doyumu Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde t testi ve pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre araştırmaya katılan bireylerin cinsiyet ve medeni durum değişkenlerine göre öznel zindelik ve yaşam doyumları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Katılımcıların öznel zindelik ve yaşam doyum puanlarında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Düzenli olarak su sporları ile ilgilenen yetişkin bireylerin öznel zindelik puan ortalamaları ve yaşam doyumu puan ortalamalarının yüksek olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bu sonuçlar su sporları ile ilgilenen yetişkin bireylerde cinsiyet ve medeni durumu faktörlerinin öznel zindelik ve yaşam doyumu düzeyinde fark yaratan değişkenler olmadığını ortaya koymuştur. Dolayısıyla, rekreatif amaçlı su sporlarına katılımın yetişkin bireylerin öznel zindelik ve yaşam doyumunu destekleyen önemli bir faktör olduğu, ancak bu etkinin cinsiyet ve medeni durumdan bağımsız olarak ortaya çıktığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: *Rekreatif etkinlik, öznel zindelik, yaşam doyumu, su sporu.*

Abstract

The aim of this study is to determine the levels of subjective vitality and life satisfaction of adults who participate in recreational water sports. A total of 118 adults, including 65 women and 53 men, took part in the study. The mean age of the participants was 36.90±10.11 years. A personal information form, the Subjective Vitality Scale, and the Satisfaction with Life Scale were used as data collection tools. In the analysis of the data, t-test and Pearson correlation analysis were employed. According to the analysis results, no statistically significant difference was found in subjective vitality and life satisfaction levels of the participants with respect to gender and marital status variables. A positive and significant relationship was found between participants' subjective vitality and life satisfaction scores. It was determined that adults who regularly engage in water sports had high mean subjective vitality scores and life satisfaction scores. These findings indicate that gender and marital status are not variables that create differences in the subjective vitality and life satisfaction levels of adults participating in water sports. Therefore, participation in recreational water sports can be considered an important factor supporting adults' subjective vitality and life satisfaction, and this effect appears to be independent of gender and marital status.

Keywords: *Recreational activities, subjective vitality, life satisfaction, water sports.*

[1] **Sorumlu Yazar/Corresponding Author,** Mersin Milli Eğitim Müdürlüğü, Mersin, Türkiye. ersinballikaya@msn.com

[2] Doç. Dr., Siirt Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Siirt-Türkiye E-mail: kanokayak@hotmail.com

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Ballıkaya, E. & Demir, A. (2026). Rekreatif Amaçlı Su Sporları ile İlgilenen Yetişkin Bireylerin Öznel Zindelik ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 10(3), 1676-1685.

1. GİRİŞ

Rekreasyon, insanların boş zamanlarında katıldıkları, keyif aldıkları ve toplumsal açıdan değerli kabul ettikleri bir aktivitedir (Veal, 1992). Basitçe tanımlamak gerekirse, rekreasyon, bireyin boş zamanlarında seçtiği ve sürdürdüğü deneyimler ve aktivitelerdir. Temelinde, aranan deneyim ve gerçekleştirilen faaliyetlerin, kelimenin gerçek anlamıyla, bireyi 'yeniden yaratması' ve böylece bireyin günlük yükümlülüklerini, ne olursa olsun, yeniden yerine getirebilmesini sağlayacak şekilde yenilenmesi yatmaktadır (Zorba & Yermakhanov, 2022). Boş zaman kavramı ise genel olarak bireylerin özgürce hareket edebildiği, sorumluluk duygusundan uzak olduğu ve zamanı yalnızca kendilerine ayırdıkları bir zaman dilimi olarak ifade edilebilir (Kendirli vd., 2022).

Öznel zindelik ise öz-belirleme kuramına dayanan ve pozitif psikolojinin çok değerli parçalarını oluşturan öznel mutluluk ve iyi olma halinin temelidir (Deci & Ryan, 2000). Kişinin sahip olması elzem olan önemli niteliklerden biridir (Ryan & Frederick, 1997; Akın, 2012). Araştırmada değerlendirilen bir diğer değişken yaşam doyumudur. Yaşam doyumu bireyin kendi yaşamından duyduğu memnuniyeti ifade eder (Hong & Giannakopoulos, 1994). Bu memnuniyet, bireylerin yaşamlarını ve yaşamlarının tüm boyutlarını kapsar. Bireylerin belirli bir durum ve belirli bir dönem hakkındaki memnuniyetini değil genel anlamda tüm deneyimler hakkındaki memnuniyetidir (Avşaroğlu vd., 2005).

21. yüzyılda sanayileşme ve ekonomik büyümeden dolayı insanların daha fazla boş zamanı olmuştur. Artan boş zaman, doğal olarak insanların bu zamanı en iyi şekilde değerlendirme konusunda ilgi duymasına yol açmıştır. Kazanılan serbest zaman, modern insanların yaşam kalitesini artıran temel unsur haline gelmiştir (Hoon & Ho, 2015). Bu serbest zamanı düzenli fiziksel aktivite yaparak geçiren bireylerin zihinsel sağlık düzeylerinin daha yüksek olduğu ve yaşamlarından daha fazla memnuniyet duydukları belirtilmiştir (Baştuğ & Duman, 2010; Zayed vd., 2018). Dolayısıyla fiziksel aktivite ile yaşam doyumu arasında yakın bir ilişki bulunmuştur (Hermawansyah vd., 2021). Martín-Albo vd., (2012) çeşitli fiziksel egzersizler yapan 18-70 yaş arası 293 katılımcıyla bir çalışma yürütmüş ve düzenli fiziksel egzersiz yapan kişilerde yaşam doyumlarının daha yüksek düzeyde olduğunu bildirmiştir. Benzer şekilde spor yapan ve yapmayan bireyler arasındaki sağlık durumları üzerine bir çalışma yapan Fialová (2004) fiziksel aktivitenin kişinin yaşam memnuniyeti için güçlü bir araç olduğuna dair sonuçlar bulmuştur. Dolayısıyla düzenli fiziksel aktivite yapmak hem fiziksel hem de psikolojik sağlık üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir, bu da insanların mutluluğunu olumlu yönde etkilemekte ve yaşamlarından memnun hissetmelerini sağlamaktadır (Hermawansyah vd., 2021). Su sporları suyun olduğu her yerde yapılabilir. Su sporları terimi, su ortamında gerçekleştirilen yüzme, dalış, kano/kayak ve yelken gibi aktiviteleri ifade etmektedir (Lloret, 2023). Dolayısıyla su sporlarının kendi içerisinde farklı branşları vardır. Bunlar arasında kano, yelken, tüplü dalış, kürek ve stand up paddle (SUP) gibi branşlar da bulunmaktadır. Rüzgâr sörfü ve stand-up paddle gibi branşların dünya çapında yükselişiyle birlikte giderek su sporları daha da popülerlik kazanmıştır (Fitzpatrick & Scott, 2022). Popülerliğine ve çeşitliliğine rağmen, su sporlarının öznel zindelikle ilişkisi hakkında hakemli literatürde çok az çalışma bulunmaktadır (Bowen vd., 2016). Aynı zamanda yelken, kano ve dragon boat gibi su sporlarının psikolojik sıkıntıların azalması ve yaşam kalitesinde artış sağladığı yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur (Cugusi vd., 2023; Mirandola vd., 2020; Sabiston vd., 2007). Zhang ve Luo (2020) üç ay süren bir su sporu programının katılımcıların ruh sağlığını önemli ölçüde geliştirdiğini depresyon ile anksiyete gibi olumsuz duyguları azalttığını ve ruh sağlığının geliştirilmesinde uygulanabilir ve etkili bir yöntem olduğunu ortaya koymuştur.

Literatüre bakıldığında ülkemizde su sporları ile ilgilenen bireylere yönelik az sayıda çalışma yapıldığı görülebilir. Rekreasyon amaçlı yapılabilecek su sporlarının psikolojik iyi oluş ile ilişkisini incelemenin bilimsel araştırmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Tüm bu bilgiler ışığında, bu araştırmanın amacı rekreatif amaçlı su sporları ile ilgilenen yetişkin bireylerin öznel zindelik ve yaşam doyumu düzeylerini incelemektir. Bu doğrultuda, söz konusu değişkenlerin cinsiyet ve medeni durum açısından farklılaşıp farklılaşmadığı ile öznel zindelik ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Araştırmada cinsiyet ve medeni durum değişkenlerinin ele alınmasının temel nedeni, bu değişkenlerin bireylerin psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumu düzeyleri üzerinde etkili olabileceğine ilişkin literatürde yer alan bulguların bulunması ve aynı zamanda bireylerin boş zaman tercihleri ile rekreatif etkinliklere katılım biçimlerini etkileyebilecek temel demografik özellikler arasında yer almalarıdır. Bu kapsamda, rekreatif amaçlı su sporları ile ilgilenen bireylerin öznel zindelik ve yaşam

doyumu düzeylerinin yüksek olduğu, bu düzeylerin cinsiyet ve medeni duruma göre anlamlı farklılık gösterebileceği ve öznel zindelik ile yaşam doyumu arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu varsayılmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Rekreatif amaçlı su sporları ile ilgilenen yetişkin bireylerin öznel zindelik ve yaşam doyumu düzeylerini incelemeyi amaçlayan bu araştırma betimsel tarama modeli kullanılarak yapılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte meydana gelmiş ya da hâlen devam eden bir olguyu olduğu gibi betimlemeyi ve açıklamayı amaçlamaktadır. Burada temel olan, olgunun uygun şekilde gözlemlenmesi ve elde edilen bulguların ortaya konulmasıdır (Karasar, 2014).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmaya amaçlı örnekleme türlerinden ölçüt örnekleme ile belirlenen 65 kadın ve 53 erkek olmak üzere 118 yetişkin birey (kürek n = 34, kano n = 13, SUP n = 56, yelken n = 9, sörf n = 6) katılmıştır. Katılımcıların yaş ortalaması 36,90±10,11'dir. Katılımcılar Türkiye'nin farklı illerinde rekreatif amaçlı su sporları etkinliklerine minimum 3 ay katılmış ve haftada en az 1 kez belirttiği etkinliği gerçekleştirmiş 18 yaş üzeri bireylerdir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu ile Öznel Zindelik Ölçeği (ÖZÖ) ve Yaşam Doyumu Ölçeği (YDÖ) kullanılmıştır. Veriler online form üzerinden elde edilmiştir. Verilerin analizleri için SPSS 23 programı kullanılmıştır.

Öznel Zindelik Ölçeği (ÖZÖ): Bu ölçeğin Türk kültürüne uyarlaması Uysal vd. (2014) tarafından yapılmıştır. Ölçek tek boyutlu 7 maddeden oluşan yedili likert tipinde bir ölçektir. Bu ölçek 1-kesinlikle katılmıyorum ile 7- kesinlikle katılıyorum arasında değişmektedir. Katılımcıların her bir maddeye ne derece katıldığı ölçekte istenmektedir. Katılımcıların puanladıkları maddeler toplanarak toplam öznel zindelik skoru oluşmaktadır. Ölçekteki ikinci madde ters olarak kodlanmaktadır. En düşük puan 7, en yüksek puan 49 olarak değişir. Alınan puanların yüksek olması öznel zindeliğin de yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Öznel Zindelik Ölçeğinin Cronbach Alpha iç tutarlılık güvenirlik katsayısı .84'tür. Bu araştırmada ise ölçeğin iç tutarlılık güvenirlik katsayısı .71 olarak bulunmuştur.

Yaşam Doyumu Ölçeği (YDÖ): Diener vd., (1985) tarafından geliştirilen bu ölçeği Yetim (1993) Türk kültürüne uyarlamıştır. Ölçek tek boyutlu ve 5 maddeden oluşan yedili likert tipinde bir ölçektir. 1-hiç uygun değil, 7- tamamıyla uygun olacak şekilde seçeneklere ayrılmıştır. Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı bu ölçek için .85 olarak hesaplanmıştır (Yetim, 1993). Bu araştırmada da ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı .88 olarak bulunmuştur.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde öncelikle normallik varsayımı incelenmiştir. Bu amaçla çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis)göstergeleri incelenerek bakılmış ve Z basıklık ve Z çarpıklık değerlerinin %5 anlamlılık düzeyi için kritik değerinin ±1.96 aralığında olması koşulunun (Tabachnick & Fidell, 2013) sağlandığı görülmüştür. Ayrıca normallik varsayımını desteklemek amacıyla Shapiro-Wilk testi sonuçları da incelenmiş ve verilerin normal dağılım gösterdiği görülmüştür ($p > .05$). Normallik varsayımının sağlanması üzerine parametrik testler kullanılmıştır. Katılımcıların öznel zindelik ve yaşam doyumu düzeylerinin cinsiyet ve medeni durum değişkenlerine göre karşılaştırılmasında bağımsız örneklemler t-testi uygulanmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde ise Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Veriler SPSS 23 programı ile analiz edilmiştir. Analizlerde anlamlılık düzeyi .05 olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, t-testi sonuçlarının yorumlanmasında etki büyüklüğü değerleri (Cohen's d) hesaplanmış ve etki büyüklükleri Cohen (1988) tarafından önerilen sınıflamaya göre değerlendirilmiştir.

2.5. Etik Kurul Onayı

Bu araştırmanın kavramsal çerçevesinin hazırlanması, veri toplama araçlarının uygulanması, verilerin toplanması, verilerin analizi ve yorumlanması aşamalarının tamamında etik kurallara uygun hareket edilmiştir. Karşılaşılacak tüm etik ihlallerde ANKAD Yayın Kurulu'nun hiçbir sorumluluğu

bulunmamaktadır. Tüm sorumluluk yazarlara aittir. Bu çalışmanın ANKAD dışında herhangi bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiş olduğunu taahhüt ederim. Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Araştırmada Siirt Üniversitesi Etik Kurulunun 03.06.2025-9249 evrak tarihli ve sayısı ile Etik Kurul izni alınmıştır.

3. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde araştırma sonucunda ulaşılan verilerden elde edilen bulgular yer almaktadır.

Tablo 1. Cinsiyete Göre Öznel Zindelik ve Yaşam Doyumu Puanlarına İlişkin Bağımsız Gruplar T-testi Sonuçları

	Cinsiyet	**n**	**M**	**SD**	**t**	**df**	**p**
Zindelik	Kadın	65	37,25	5,50	-,317	116	0,751
	Erkek	53	37,60	6,74			
Yaşam Doyumu	Kadın	65	24,77	4,85	-,257	116	0,798
	Erkek	53	25,02	5,70			

Tek örneklem t-testi sonuçlarına göre, düzenli olarak su sporları ile ilgilenen yetişkin bireylerin öznel zindelik puan ortalaması (37,41 ± 6,06) test değerine kıyasla anlamlı düzeyde yüksektir ($t(117) = 67.01$, $p<.001$). Tek örneklem t-testi sonuçlarına göre, düzenli olarak su sporları ile ilgilenen yetişkin bireylerin yaşam doyumu puan ortalaması (24,88 ± 5,23) test değerine kıyasla anlamlı düzeyde yüksektir ($t(117) = 51.70$, $p<.001$). Bağımsız gruplar t testi sonuçlarına göre, cinsiyet değişkenine göre öznel zindelik puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır, $t(116) = –0.317$, $p>.05$. Benzer şekilde, yaşam doyumu puanları da cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmamıştır, $t(116) = –0.257$, $p>.05$ (Tablo 1).

Tablo 2. Medeni Duruma Göre Öznel Zindelik ve Yaşam Doyumu Puanlarına İlişkin Bağımsız Gruplar T- Testi Sonuçları

	Medeni Durum	**n**	**M**	**SD**	**t**	**df**	**p**
Zindelik	Bekar	70	37,17	6,46	-,508	116	0,613
	Evli	48	37,75	5,47			
Yaşam Doyumu	Bekar	70	24,46	5,14	-1,065	116	0,289
	Evli	48	25,50	5,35			

Bağımsız gruplar t testi sonuçlarına göre, medeni durum değişkenine göre öznel zindelik puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır, $t(116) = – 0.508$, $p>.05$. Benzer şekilde, yaşam doyumu puanları da medeni duruma göre anlamlı düzeyde farklılaşmamıştır, $t(116) = –1.065$, $p>.05$ (Tablo 2).

Tablo 3. Öznel Zindelik ve Yaşam Doyumu Arasındaki Korelasyon

Değişkenler	**1**	**2**
1. Öznel Zindelik	-	.32***
2. Yaşam Doyumu	.32***	-

***p<.001)

Tablo 3'e göre öznel zindelik ile yaşam doyumu arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r = .32$, $p < .001$, $N = 118$). Bu bulgu, bireylerin öznel zindelik düzeyleri arttıkça yaşam doyumlarının da arttığını göstermektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırma su sporları ile ilgilenen yetişkin bireylerin öznel zindelik ve yaşam doyumu düzeylerini ortaya koyma amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, düzenli olarak su sporları ile ilgilenen yetişkin bireylerin öznel zindelik ve yaşam doyumu puan ortalaması yüksek olarak

bulunmuştur. Cinsiyet ve medeni durum değişkenine göre öznel zindelik puanları ve yaşam doyumu puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Araştırmaya katılan katılımcıların öznel zindelik ile yaşam doyum skorları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır.

Literatür incelendiğinde Sevinç ve Özel (2018) su sporu olarak dalış ile ilgilenen bireylerle yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme gerçekleştirmiş ve araştırma sonucunda rekreatif amaçlı dalış sporu yapan bireylerin öznel mutluluklarının ve yaşam doyumlarının yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Fitzpatrick (2022) su sporlarına katılım sıklığının artmasıyla mutluluğun da arttığını bildirmiştir. Ekizoğlu (2023) açık su yüzme sporcuları üzerinde yaptığı araştırmasında açık suda su sporları yapmanın yaşam doyumuna çok önemli bir etkisinin olduğunu bildirmiştir. Groeneveld vd. (2025) açık su ya da doğal alanlarda yüzmenin ruh sağlığı ve iyi oluş üzerindeki potansiyel faydalarını inceledikleri araştırmalarında doğal alanlarda yapılan yüzme aktivitelerinin yüksek düzeyde pozitif iyi oluşla ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Sevinc ve Güzel (2021) Bozcaada'da düzenlenen 2019 Deniz Kuvvetleri Kupası Yelken Yarışına katılan 15 yelkenci ile görüşme yaptıkları araştırmalarında, yelken organizasyonlarına katılan kişilerin yaşamlarının yelken sporundan nasıl etkilendiğini araştırmıştır. Araştırma sonucunda yelken sporunun bireyin yaşamında önemli bir yere sahip olduğu ve bu sporun yaşamları üzerinde olumlu etkisi olduğunu bildirmişlerdir. Ayrıca, katılımcıların yaşam doyumları bulgularının yaşam doyumu kuramlarıyla da paralellik gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır. Ryan ve Frederick (1997), öznel canlılığın bedensel işlevler, öz saygı, algılanan fiziksel yetenek, kendini gerçekleştirme, yaşam memnuniyeti, olumlu duygusallık, dışa dönüklük, sorumluluk bilinci ve fiziksel öz sunum güveni ile pozitif ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Mevcut bu çalışmada da benzer bir sonuç elde edilmiş ve rekreatif amaçlı su sporu olarak yapılan kürek, kano, SUP, yelken ve sörf ile ilgilenen bireylerin öznel zindelik ve yaşam doyum düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Lloret vd. (2023) ise Cap de Creus ve Roses Körfezi çevresinde çalışan, profesyonel ve deneyimli 24 farklı su sporları (yüzme, scuba dalış, serbest dalış, yelken, sörf, rüzgâr sörfü ve SUP) eğitmenleriyle yüz yüze ve derinlemesine görüşmeler yaptıkları nitel araştırmada, yüzme, scuba dalış, serbest dalış, yelken, sörf, rüzgâr sörfü ve SUP sporu gibi su sporlarının insanların sağlık ve iyi oluşları üzerindeki potansiyel faydalarına ilişkin algılarının oldukça yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Schijf vd. (2017) da yelken deneyiminin birey üzerinde uzun vadede olumlu etkileri olduğunu vurgulamıştır. Ilgın (2023) araştırmasında su sporları yapanların yapmayanlara göre daha yüksek öznel iyi oluş seviyelerinde olduğunu tespit etmiştir. Mevcut bu araştırma sonuçları da literatürdeki araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Elde edilen bulguların literatürdeki çalışmalarla büyük ölçüde benzerlik göstermesi, rekreatif amaçlı su sporlarının doğasında yer alan fiziksel aktivite, doğayla etkileşim ve sosyal katılım unsurlarının bireylerin psikolojik iyi oluşunu desteklediği söylenebilir. Özellikle açık su ortamlarında gerçekleştirilen sporların stres azaltıcı etkisi, bireylerin günlük yaşamın rutin ve baskısından uzaklaşmasına olanak tanıyarak öznel zindelik ve yaşam doyumunu olumlu yönde etkileyebilir. Literatürde farklı sonuçların ortaya çıkmaması ise, su sporlarının genel olarak bireylerde benzer psikolojik deneyimler oluşturmasıyla açıklanabilir. Öte yandan, cinsiyet ve medeni durum gibi demografik değişkenler açısından anlamlı bir farklılık bulunmaması, bu tür rekreatif etkinliklerin etkisinin daha çok evrensel psikolojik süreçlerle ilişkili olabileceğini ve bireysel özelliklerden ziyade etkinliğin niteliği ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir.

Bu araştırmanın bir diğer değişkeni de rekreatif amaçlı su sporlarıyla ilgilenen bireylerin cinsiyet ve medeni durum değişkenine göre öznel zindelik ile yaşam doyumu arasındaki farkın incelenmesidir. Ekizoğlu (2023) açık su yüzme sporcularıyla yaptığı çalışmada cinsiyetin yaşam doyumu üzerinde herhangi anlamlı bir farklılık yaratmadığını belirtmiştir. Fitzpatrick (2022) su sporlarına katılım sıklığı ile iyi oluş arasında herhangi cinsiyet farklılığı olmadığını, su sporlarının yararlı etkilerinin yalnızca erkekler ya da kadınlar için değil herkes için eşit olduğunu bildirmiştir. Ilgın (2023) su sporları ile ilgili rekreasyonel faaliyet yapan yetişkin bireylerin öznel iyi oluşlarının cinsiyet ve medeni durum değişkenine göre değişmediğini ortaya koymuştur. Literatürde su sporlarının medeni duruma göre psikolojik etkisini inceleyen çok fazla araştırma olmadığı görülmektedir. Fakat açık alanda yapılan rekreatif faaliyetlerin etkilerini inceleyen araştırmalar vardır. Kılıç ve Erciş (2025) araştırmalarında rekreatif etkinliklere katılım sıklığının medeni durumun mutluluk üzerinde anlamlı bir farklılık tespit etmemiştir. Mamak (2020), rekreatif amaçlı egzersiz yapan üniversite öğrencilerinde cinsiyet farklılıklarının psikolojik iyi oluş, yaşam doyumu ve serbest zamandan doyum açısından anlamlı bir farklılık göstermediğini belirtmiştir. Mevcut bu çalışmada da benzer bir sonuç elde edilmiştir. Cinsiyet

ve medeni durum değişkenine göre öznel zindelik puanları ve yaşam doyumu puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu bulgulara göre, rekreatif amaçlı su sporlarının öznel zindelik ve yaşam doyumu üzerindeki olumlu etkilerinin cinsiyet ve medeni durumdan bağımsız olarak herkes için benzer düzeyde deneyimlendiği söylenebilir. Fakat Demir ve Kabakçı (2020) aktif olarak kano antrenörlüğü yapan evli kano antrenörlerinin yaşam doyumu puanlarının bekar olanlara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu durumun kano antrenörlerinin aktif olarak spor yapmadığından kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Bu araştırmanın bir diğer bulgusu da rekreatif amaçlı su sporları yapan bireylerin öznel zindelik durumları ile yaşam doyumları arasında pozitif bir ilişki olmasıdır. Literatüre bakıldığında daha çok su sporlarıyla profesyonel olarak ilgilenen kişiler üzerinde araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Demir ve Kabakçı (2020) tarafından yapılan çalışmada kano antrenörlerinin algılanan öz yeterliği, psikolojik sağlamlık düzeyi ve yaşam doyumu arasında pozitif yönlü ilişki olduğu belirlenmiştir. Barut ve Demir (2020) ise Türkiye'deki kano sporcularının yaşam doyumu ile ego yönelimleri arasında da pozitif bir ilişki olduğunu bildirmiştir. Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, rekreatif amaçlı su sporlarına katılım ile öznel zindelik ve yaşam doyumu arasındaki pozitif ilişkinin, literatürde profesyonel sporcular ve antrenörler üzerinde elde edilen sonuçlarla benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bu durumun, su sporlarının yalnızca yüksek performans düzeyinde değil, rekreatif düzeyde de bireylerin psikolojik iyi oluş göstergeleri ile ilişkili oduğu söylenebilir. Profesyonel sporcularda ortaya çıkan öz yeterlik, psikolojik dayanıklılık ve yaşam doyumu gibi değişkenlerin rekreatif katılımda da benzer şekilde gözlenmesi, su sporlarının doğasında yer alan fiziksel aktivite, doğayla etkileşim ve deneyimsel tatmin unsurlarının bu ilişkide rol oynayabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda, rekreatif su sporlarının da bireylerin öznel zindelik ve yaşam doyumu ile ilişkili olduğu ve bu yönüyle literatürdeki profesyonel spor temelli bulgularla tutarlılık gösterdiği söylenebilir.

Sonuç olarak bu araştırmada, rekreatif amaçlı su sporlarına düzenli olarak katılan yetişkin bireylerin öznel zindelik ve yaşam doyumu düzeylerinin yüksek olduğu ve bu iki değişken arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunduğu belirlenmiştir. Ayrıca cinsiyet ve medeni durum değişkenlerine göre öznel zindelik ve yaşam doyumu puanlarının anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür. Bu bulgular, su sporlarının psikolojik iyi oluş, öznel zindelik ve yaşam doyumu üzerinde koruyucu ve geliştirici bir etkiye sahip olduğunu göstermekte ve literatürdeki benzer araştırma sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Bu araştırmanın bulguları, yalnızca belirli bir dönem içerisinde gönüllü olarak araştırmaya katılan ve rekreatif amaçlı su sporlarıyla ilgilenen bireylerden elde edilen verilerle sınırlıdır. Bu nedenle sonuçların genellenebilirliği, örneklem büyüklüğü ve örneklemin demografik özellikleri ile sınırlıdır. Ayrıca araştırma verilerinin öz-bildirim ölçekleri aracılığıyla toplanmış olması, katılımcıların yanıtlarında öznel değerlendirme yanlılığı yaratmış olabilir. Bu sınırlılıklar dikkate alınarak gelecekte farklı yöntem ve desenlerle desteklenen çalışmaların yapılması önerilebilir. Ayrıca, ileride yapılacak araştırmalarda farklı yaş grupları, sosyoekonomik düzeyler ve farklı su sporu branşları ele alınarak konu daha kapsamlı biçimde incelenebilir. Bunun yanı sıra rekreatif amaçlı su sporu aktivitelerine katılan bireylerin pozitif bir ruh hali içinde oldukları göz önüne alınarak farklı çalışmalar yapılabilir. Örnek olarak negatif duygulara sahip bireylerde su sporlarının ne kadar etkili olduğu deneysel bir çalışma ile ortaya konulabilir.

KAYNAKÇA

Akın, A. (2012). The relationships between Internet addiction, subjective vitality, and subjective happiness. Cyberpsychology, *Behavior, and Social Networking, 15*(8), 404-410. https://doi.org/10.1089/cyber.2011.0609

Avşaroglu, S., Deniz, M. E., & Kahraman, A. (2005). Examining life satisfaction, work satisfaction and occupational burnout levels. *SU Social Sciences Institute Journal*, *14*(1), 115-129.

Barut, Aİ., & Demir, A. (2020). *Examination of canoe athletes' life satisfaction, goal orientations and coach behavior perceptions.* Academic Studies in Sport Sciences-I, (pp. 109-120). Ankara, Türkiye: Gece Kitaplığı.

Baştuğ, G., & Duman, S. (2010). Examining life satisfaction level depending on physical activity in Turkish and German societies. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *2*(2), 4892-4895. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.03.790

Bowen, B. W., Gaither, M. R., DiBattista, J. D., Iacchei, M., Andrews, K. R., Grant, W. S., ... & Briggs, J. C. (2016). Comparative phylogeography of the ocean planet. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 113*(29), 7962-7969. https://doi.org/10.1073/pnas.1602404113

Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.). Lawrence Erlbaum Associates.

Cugusi, L., Meloni, M., Bergamin, M. *et al.* (2023). Health effects of outdoor water sports in chronic disease: a scoping review. *Sport Sci Health* 19, 1–15. https://doi.org/10.1007/s11332-022-00989-y

Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2000). The 'what' and 'why' of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry,* 11, 227–268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01

Demir, A., & Kabakçı, A. C. (2020). Kano antrenörlerinin psikolojik sağlamlıkları, algılanan öz-yeterlikleri ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Egzersiz Psikolojisi Dergisi*, *2*(1), 21-28.

Diener, E., Emmons, R.A., Larsen, R.J. & Griffin, S. (1985). The Satisfaction with Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49,71-75. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa4901_13

Ekizoğlu, Ö. (2023). Açık Su Yüzme Sporcularının Spora Bağlılıklarının Yaşam Doyumuna Etkisi. *Spor Eğitim Dergisi, 7*(1), 68-76. https://doi.org/10.55238/seder.1260479

Fitzpatrick, L. (2022). Gender differences in relationships between frequency of water sports engagement, self-esteem, anxiety, and happiness. (Master's thesis). University of Derby, Department of Psychology, Derby, England.

Groeneveld, W., Krainz, M., White, M. P., Heske, A., Elliott, L. R., Bratman, G. N., ... & Wheeler, B. W. (2025). The psychological benefits of open-water (wild) swimming: Exploring a self-determination approach using a 19-country sample. *Journal of Environmental Psychology*, *102*, 102558. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2025.102558

Hermawansyah, A., Ariestika, E., & Hita, I. P. A. D. (2021). Sport and well-being: Frequency of physical activity and life satisfaction. *Journal Sport Area*, *6*(3), 377-384. https://doi.org/10.25299/sportarea.2021.vol6(3).6583

Hong, S. M., & Giannakopoulos, E. (1994). The relationship of satisfaction with life to personality characteristics. *The Journal of Psychology, 128*(5), 547-558. https://doi.org/10.1080/00223980.1994.9914912

Hoon, K., & Ho, Y. C. (2015). The impact of marine sports experience on life satisfaction. *Indian Journal of Science and Technology*, *8*(18), 1-7. DOI: 10.17485/ijst/2015/v8i18/76690

Ilgın, F. (2023). *Su sporları yapan ve yapmayan bireylerin öznel iyi oluş ve öfke ifade tarzlarının incelenmesi.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Konya Selçuk üniversitesi, Sağlık bilimleri enstitüsü, Konya.

Karasar, N. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemi.* Ankara: Nobel.

Kendirli, S., Oğur, Y. G., Soysal, S., & Bozdağ, B. (2022). Antrenör adaylarının liderlik yönelimi ve boş zaman profilleri. *Uluslararası Bozok Spor Bilimleri Dergisi*, *3*(3), 170-180.

Kılıç, S., & Erciş, S. Rekreasyonel etkinliklere katılan bireylerin katılım sıklıklarının mutluluk ve yaşam kalitelerine etkisi: ardahan yalnızçam kayak merkezi örneği. *Spor Eğitim Dergisi, (Advanced Online Publication),* 427-448. https://doi.org/10.55238/seder.1777946

Lloret, J., Gómez, S., Rocher, M., Carreño, A., San, J., & Inglés, E. (2023). The potential benefits of water sports for health and well-being in marine protected areas: A case study in the Mediterranean. *Annals of Leisure Research*, *26*(4), 601-627. https://doi.org/10.1080/11745398.2021.2015412

Mamak, H. (2020). "An analysis of life satisfaction, psychological well-being and leisure satisfaction in university students doing exercise as leisure activity", *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, 6*(28): 211-216. Doı: http://dx.doi.org/10.31576/smryj.437

Martín-Albo, J., Núñez, J. L., Domínguez, E., León, J., & Tomás, J. M. (2012). Relationships between intrinsic motivation, physical self-concept and satisfaction with life: A longitudinal study. *Journal of Sports Sciences*, *30*(4), 337–347. https://doi.org/10.1080/02640414.2011.649776

Mirandola, D., Franchi, G., Maruelli, A., Vinci, M., Muraca, M. G., Miccinesi, G., ... & Marini, M. (2020). Tailored sailing experience to reduce psychological distress and improve the quality of life of breast cancer survivors: A survey-based pilot study. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 17*(12), 4406. https://doi.org/10.3390/ijerph17124406

Ryan, R. M., & Frederick, C. (1997). On energy, personality, and health: Subjective vitality as a dynamic reflection of well-being. *Journal of personality*, *65*(3), 529-565. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1997.tb00326.x

Sabiston, C. M., McDonough, M. H., & Crocker, P. R. (2007). Psychosocial experiences of breast cancer survivors involved in a dragon boat program: exploring links to positive psychological growth. *Journal of sport and exercise psychology, 29*(4), 419-438. tps://doi.org/10.1123/jsep.29.4.419

Schijf, M., Allison, P., & Von Wald, K. (2017). Sail training: A systematic review. Journal of Outdoor Recreation, Education, and Leadership, 9(2), 167-180. https://doi.org/10.18666/JOREL-2017-V9-I2-8230

Sevinc, F., & Güzel, T. (2021). Sailing as a recreative activity and its relationship with life satisfaction. *Turizm Akademik Dergisi*, *8*(1), 335-346.

Sevinç, F., & Özel, Ç. H. (2018). Boş zaman aktivitesi olarak dalış ve yaşam doyumu ile ilişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *20*(3), 397-415. https://doi.org/10.16953/deusosbil.416816

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). Using Multivariate Statistics: Pearson New International Edition US.

Uysal, R., Sarıçam, H., & Akın, A. (2014). Öznel zindelik ölçeği Türkçe formunun psikometrik özellikleri. Muğla Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (33), 136-146.

Yetim, Ü. (1993). Life satisfaction: A study based on the organization of personal projects. *Social Indicators Research, 29*, 277-289. https://doi.org/10.1007/BF01079516

Zayed, K. N., Ahmed, Md. D., Van Niekerk, R. L., & Ho, W. K. Y. (2018). The mediating role of exercise behaviour on satisfaction with life, mental well-being and BMI among university employees. *Cogent Psychology*, *5*(1). https://doi.org/10.1080/23311908.2018.1430716

Zhang, H., & Luo, S. (2020). Promoting effects of water sports on the mental health of college students. *Revista Argentina de Clinica Psicologica*, *29*(2), 577.

Zorba, E., & Yermakhanov, B. (2022). Rekreasyonda yaşam kalitesi ve fiziksel aktivitenin yeri ve önemi. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, *8*(2), 443-459.

Veal, A. J. (1992). Definitions of leisure and recreation. *Australian Journal of Leisure and Recreation*, *2*(4), 44-48.

Araştırma Makalesi / Research Article

Rekreatif Amaçlı Su Sporları ile İlgilenen Yetişkin Bireylerin Öznel Zindelik ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi

An Examination of Subjective Vitality and Life Satisfaction in Adults Engaged in Recreational Water Sports

Ersin BALLIKAYA & Abdurrahman DEMİR

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.482

Geliş/Received: 18/03/2026	Kabul/Accepted: 19/05/2026

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Recreation refers to the experiences and activities that an individual chooses and maintains during their leisure time. At its core lies the notion that the desired experience and the activity performed literally 're-create' the individual, thereby renewing them in such a way that they can once again fulfill their daily obligations, whatever they may be (Zorba and Yermakhanov, 2022). Leisure time, on the other hand, is generally characterized as a state of mind marked by voluntary optimism and non-obligatory time. It may involve intense activity or no activity at all (Veal, 1992). Subjective vitality, which is based on self-determination theory, constitutes the foundation of subjective happiness and well-being, both of which are highly valuable components of positive psychology (Deci and Ryan, 2000). It is one of the important qualities that a person must possess (Ryan and Frederick, 1997; Akın, 2012) Another variable examined in this study is life satisfaction. Life satisfaction refers to an individual's contentment with their own life (Hong and Giannakopoulos, 1994). This satisfaction encompasses individuals' lives and all dimensions of their lives. It does not refer to satisfaction regarding a particular situation or a specific period, but rather to satisfaction with all experiences in general (Avşaroğlu et al., 2005). It is thought that examining the relationship between recreational water sports and psychological well-being will contribute to scientific research. In this context, the aim of this study is to reveal the levels of subjective vitality and life satisfaction of adult individuals who are interested in water sports. The research questions were structured to determine whether gender and marital status variables create a difference in subjective vitality and life satisfaction among individuals interested in water sports, and whether subjective vitality and life satisfaction are related.

Methods

A total of 118 adult individuals, 65 women and 53 men, who were determined through criterion sampling, one of the purposive sampling methods, participated in the study. The participants were individuals over the age of 18 who had participated in recreational water sports (rowing, canoeing, SUP, sailing, surfing) in different provinces of Turkey for a minimum of three months and engaged in the stated activity at least once a week. In the study, a personal information form prepared by the researchers, the Subjective Vitality Scale (SVS), and the Life Satisfaction Scale (LSS) were used as data collection tools. Since the data were normally distributed, t-test and Pearson correlation analysis were used in the analysis.

Results and Discussion

According to the one sample t-test results, the mean subjective vitality score (37.41 ± 6.06) of adult individuals who regularly engage in water sports was significantly higher than the test value

(t(117)=67.01, p<.001). According to the one-sample t-test results, the mean life satisfaction score (24.88 ± 5.23) of adult individuals who regularly engage in water sports was also significantly higher than the test value (t(117)=51.70, p<.001). According to the independent samples t-test, no significant difference was found between subjective vitality scores in terms of gender, t(116)=–0.317, p>.05. Similarly, life satisfaction scores did not differ significantly by gender, t(116)=–0.257, p>.05. According to the independent samples t-test, there was no significant difference between subjective vitality scores in terms of marital status, t(116)=–0.508, p>.05. Likewise, life satisfaction scores did not differ significantly by marital status, t(116)=–1.065, p>.05. A positive and significant relationship was found between the participants' subjective vitality and life satisfaction scores.

When the literature is examined, Sevinç and Özel (2018) conducted semi-structured in-depth interviews with individuals engaged in diving as a water sport and found that individuals participating in recreational diving had high levels of subjective happiness and life satisfaction. Fitzpatrick (2022) reported that happiness increases with the frequency of participation in water sports. Groeneveld et al. (2025), in their study examining the potential mental health and well-being benefits of open-water or outdoor swimming, found that swimming in natural environments was associated with a high level of positive well-being. The findings of the present study are also like those in literature. Therefore, the findings of this research are consistent with the evidence in the literature suggesting that participation in recreational water sports such as diving, open-water swimming, sailing, canoeing, SUP, and surfing increases subjective well-being and life satisfaction, and it can be stated that water sports have an important and sustainable effect on individuals' life satisfaction and subjective vitality. Another variable of this study is the examination of the differences in subjective vitality and life satisfaction by gender and marital status among individuals engaged in recreational water sports. Ekizoğlu (2023), in a study conducted with open-water swimmers, stated that gender did not create a significant difference in life satisfaction. No significant difference was found between subjective vitality and life satisfaction scores according to gender and marital status. Based on these findings, it can be said that the positive effects of recreational water sports on subjective vitality and life satisfaction are experienced at similar levels by everyone, regardless of gender and marital status. Another finding of this study is that there is a positive relationship between subjective vitality and life satisfaction among individuals who participate in recreational water sports. Doğan and Sevilmiş (2025), in their research examining the relationship between recreational flow experience and personal well-being among participants engaged in swimming activities, concluded that individuals who regularly participate in swimming enhance their personal well-being through the satisfaction they gain from experiencing flow during the activity.

In this study, it was determined that adults who regularly participate in recreational water sports exhibit high levels of subjective vitality and life satisfaction, and that there is a significant relationship between these two variables. Additionally, these variables were found not to differ significantly according to gender and marital status. However, the findings are based on a limited sample, which restricts their generalizability, and therefore, it is recommended that future studies employ different methods and research designs.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

Changing Surname Upon Marriage from The Male Perspective

Erkeklerin Bakış Açısından Evlilik Sonrası Soyadı Değişimi

Dolunay ŞENOL[1] & Burcu KÖMÜRCÜ[2]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.459

Geliş/Received: 01/03/2026	**Kabul/Accepted: 05/06/2026**

Abstract

In patriarchal societies, women are generally expected to adopt their husbands' surnames upon marriage. After a prolonged period during which women were required to adopt their spouse's surnames, the recent shift in this practice makes it important to examine men's perceptions of this change. In order to comprehend this perspective, it was necessary to utilise the theoretical frameworks proposed by Talcott Parsons and Raewny Connell. Connell, a distinguished figure in feminist studies, advanced a critique of the structural-functionalist approach pioneered by Parsons, a sociologist who dominated this field in the United States. The rationale behind the utilisation of a dual theoretical framework in this study is still felt today: Parsons' "role theory" and Connell's concept of "hegemonic masculinity". Parsons' structural-functionalist approach elucidates the significance of family unity and the perpetuation of lineage, as articulated by the interviewees. Connell's theory demonstrates that patriarchal structures reproduce asymmetrical power relations not only in male-female relationships but also among men themselves. In this study, a total of 25 male participants who had been married at least once and residing in Ankara were selected through purposive sampling to provide insights into the subject matter.

Key words: *Surname usage, gender, masculinity, gender role theory, hegemonic masculinity.*

Öz

Ataerkil toplumlarda genellikle, kadınların evlendikten sonra eşlerinin soyadını almaları beklenmektedir. Kadınların uzun bir süre boyunca eşlerinin soyadlarını almaları gerektiği bir dönemin ardından, bu uygulamada son dönemde yaşanan dönüşüm, erkeklerin bu değişime ilişkin algılarının anlaşılmasını gerekli kılmaktadır. Bu bakış açısını anlamak için Talcott Parsons ve Raewny Connell tarafından önerilen teorik çerçevelerden yararlanılmıştır. Feminist çalışmaların önemli ismi Connell çalışmalarında Amerika'da çığır açan sosyolog Parsons'ın yapısal-işlevselci yaklaşımını eleştirmiştir. Bu çalışmanın kuramsal çerçevesini birbirine karşıt iki teorinin oluşturmasının sebebi hem Parsons'ın "rol teorisi"nin hem de Connell'in "hegemonik erkeklik" kavramının etkilerinin günümüzde de varlığını hissettiriyor ediyor oluşudur. Parsons'ın yapısal-işlevselci yaklaşımı, görüşmecilerin ifadelerinde vurgulanan aile birliğinin ve soy bağının sürdürülmesi gerekliliğine vurgu yaparken, Connell'in teorisi ataerkil yapılanmanın yalnızca kadın-erkek ilişkilerinde değil, erkekler arasında da asimetrik güç ilişkileri yeniden ürettiğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, amaçlı örneklem yöntemiyle seçilen ve Ankara'da yaşayan en az bir evlilik yapmış 25 erkeğin görüşlerine başvurulmuştur.

Anahtar kelimeler: *Soyadı kullanımı, toplumsal cinsiyet, erkeklik, cinsiyet rolü teorisi, hegemonik erkeklik.*

[1] Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Kırıkkale, Turkey. e-posta: dolunay_senol@yahoo.com

[2] **Sorumlu Yazar/Corresponding Author**, Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Kırıkkale, Turkey. e-posta: burcukomurcu@kku.edu.tr

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Şenol, D. & Kömürcü, B. (2026). Changing Surname Upon Marriage from The Male Perspective. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 10(3), 1686-1702.

1. INTRODUCTION

The issue of women taking the surname of their husbands with the marriage contract can be considered as a multi-layered social problem in sociology. In the literature, there are many studies (Aksakal, 2020; Moroğlu, 2012; Havutçu & Kalkancı, 2020; Efedayıoğlu, 2019; Mortaş, 2016) on issues such as the loss of identity experienced by women; the evaluation of constitutional court decisions; the right to personality; the best interests of the child.

Current studies have approached the surname issue in a gender-orientated manner, bringing the lens closer to "women". The fact that the subject of the surname issue is woman justifies the literature's bypassing the male perspective. However, starting from the thesis that this issue is a social problem, we believe that it is important to address both the socio-cultural and historical construction process of men/masculinity and to rethink masculinity under the guidance of Connell's (2016) concept of "hegemonic masculinity". Although men are not the direct subjects or addressees of the surname problem, it is critical to understand their perspectives on this issue. Men's perspectives, which are not free from the social order and patriarchal structures, affect women's thoughts, decisions and expectations.

From this point of view, it is possible to understand men's thoughts and perspectives on the surname issue at the intersection of two different approaches. The first of these is Parsons and Bales' (1955) "gender role theory", which deeply influenced social scientists in the 1950s; the other is Connell's (2016) concept of "hegemonic masculinity", which criticised "gender role theory" in the 1970s. In his studies, Parsons revealed that roles are indispensable parts of social structuring, that roles are realised within the social learning process and that individuals have to accept roles within this structuring. Connell, on the other hand, criticises this claim of Parsons. According to Connell (1979) "role" is a complex term in itself. The role of men within the existing gender regime harbours heterogeneity in the hierarchical structure in which men take part.

Within the scope of this study, it is possible to use these two theories, whose discourses are different, as the theoretical framework. Most of the male interviewees, while strictly demanding that their wives take their own surname, emphasised the necessity of maintaining the family lineage and protecting the integrity of the family. These findings obtained from the interviewees regarding the necessity of maintaining the social order bring Parsons' "gender role theory" to mind. On the other hand, the findings obtained from the interviewees who thought that they would not feel like "men" if their wives did not take their own surnames after marriage, in other words, they would be excluded from the field of "masculinity", evoke Connell's "hegemonic masculinity" thesis.

Parsons' and Connell' theories are used as an analytical framework. These theories are used to describe the analysis of men's thinking patterns regarding their wives' surnames. In this sense, the theory does not represent an explanatory model imposed on the facts. Rather, it serves as a conceptual framework that guides the analysis process. Given that masculinity is a product of complex social, cultural, historical and ideological interactions, we hope to increase the number of masculinity studies that address the issue of women's surnames.

2. THEOROTICAL FRAMEWORK: FROM "GENDER ROLE THEORY" TO "HEGEMONIC MASCULINITY"

Talcott Parsons (1948, pp. 157-158), who tried to develop a theory that he aimed to include the science of sociology, called this attempt "social system theory". In the social system theory, which is in line with the structural-functionalism approach, the motivational elements of expected behaviours in social roles and the tendencies that lead to social deviations are emphasised. Parsons' role theory also popularised functionalist gender role theory in the 1950s. The concept of "role" in the social sciences was developed in the 1930s and then applied to gender roles. In functionalist gender theory, the power difference between men and women was not addressed and the gender issue was linked to the concept of family (Carrigan et al., 1985, p. 554).

Parsons (1942, p. 605) argues that the differentiation of gender roles begins in childhood. The fact that girls are generally docile and act in a way to conform to the expectations of adults depends on the fact that their mothers are always at home and therefore they take them as role models. However, especially

in the urban middle class, the fact that fathers work outside the home deprives boys of the opportunity to observe their fathers. The basic status of women in urban life depends on their basic responsibilities such as being a wife, mother to their children and childcare. In addition, Parsons (1942, p. 609) sees marriage and the occupational system as the main reasons for the structuring of gender roles. The main source of the status of the family is the professional status of the father. This status is the status achieved through individual success and directly and indirectly determines the status of the family within the social structure. While being a symbol of prestige is a direct determining factor, the fact that the source of income determines the living standards of the family is an indirect factor. The fact that occupational status has become decisive has created tension in the gender role structure as it deprives women of their share in the common life.

Peal (1975) states that Parsons argues that the function between the sexes is primarily determined by biological factors; the role of the father is emphasised through the economic activities of the society, while the role of the mother becomes more challenging because they do not share a common experience with other women and are left alone. She states that gender roles theory does not attribute the reasons for high divorce rates and the popularity of units such as psychiatry/family counselling to inherent weaknesses in the concept of family, but rather to the difficulties associated with adapting to changes in the new family structure. Peal (1975) argues that social deviance is relative, that normative standards will vary from society to society and over time, and that it is therefore not easy to assume a pathogenic factor.

Criticising Parsons' theory, Secord (1982) argues that the main problem with theories that attempt to explain social order, such as this and similar theories, is the attempt to put forward fixed structures that restrict the behaviour of individuals. This endeavour seems incompatible with the active world of the individual and suspends the potential of individuals to change/transform their social environment.

One of the comprehensive criticisms of Parsons' theory is Connell's work. Connell (2016) claims that scholars such as Parsons developed a functional theory of gender roles and that these views are useful for services such as marriage guidance and counselling. According to Parsons (1955), who analysed the long process of change in the American family in the 20th century, "structural changes in social systems" always bring disorder and conflict. Connell (2016), who coined the term "hegemonic masculinity", offers both a new interpretation of the unstable historical meaning of masculinity and a comprehensive critique of structural-functionalist gender role theory:

> Hegemonic masculinity" is always constructed in relation to various subordinated masculinities as well as in relation to women. The interplay between different forms of masculinity is an important part of how a patriarchal social order works. (Connell, 2016, p. 268)

The concept of hegemonic masculinity (Messerchmidt, 2019a, p. 62), which was first used to understand bullying and violence among boys and to explore the challenges of pedagogy in particular, is used by Connell (2016). Connell (2016) does not see the structural changes articulated by Parsons in his functional approach as a disorder and does not believe that roles are the concomitant force of maintaining society. Differentiation between men and women is controlled by many factors such as class patterns and ethnicity.

According to Connell (1979, p. 8), functionalism has an ideological function in concealing the reality of political inference, class struggle and capitalist society. Role theory, which came to the fore in the 1950s and 1960s, weakened with the decline of functionalism. The concept of "role", which regained momentum with the women's movement in the 1970s, does not have a simple agreed definition and there is disagreement among role theorists on this issue. Some theorists argue that the concept of "role" is what people actually do, while others argue that it is what they are expected to do. However, there is still a common concept underlying role theories. Connell (1979, p. 9) categorises them under five main headings: the position occupied (place, task, status); a set of actions (role, task); expectations (rule, norm); counter-positions (reference groups); sanctions applied to correct correct or incorrect performance (positive and negative reinforcements). According to the author, these common topics in the role literature can be applied to many different cultures and role theory is not a model of reality but an extension of ideology. The author argues that in order to prove this, it is necessary to investigate the counterpart of the role perspective in social practice.

The maintenance of hegemonic masculinity involves much more than the action of an individual and involves the "material institutionalisation of specific masculinity practices" that are only realised through social structures. In this sense, there are differences with gender role theory. Hegemonic masculinity is the "construction of gender practice" realised through social actions/structures. Secondly, hegemonic masculinity is a relational concept and offers much more than a simple gender binary. Finally, masculinity is a concept that needs to be understood plurally. Hegemonic masculinity intersects with age, class, ethnicity and other social variables. In this respect, it contains different forms of stratification of gender. For example, while "complicit masculinities" benefit from the advantages of hegemonic masculinity, "marginal masculinities" point to men with relatively less social power such as the unemployed, the homeless and the disabled at the extreme end of the spectrum. Although marginal masculinities are likely to inflict forms of violence and abuse on women and men, these men are often not legitimised by the "dominant gender order" (Nayak, 2023, pp. 171-172).

The central question at the centre of hegemonic masculinity theory is which type of masculinity is "sublimated" or becomes hegemonic in a particular geographical region or time. How is this hegemonic identity symbolically reproduced among actors? This non-fixed form of masculinity is determined by time and space (Hopkins & Giazitzoglu, 2025, p. 85). Similarly, there are also studies that argue that the change in the way men in Turkey think, live, dress and behave is the new neoliberal masculinity (Avşar, 2017; Özbay & Baliç, 22004).

Hearn (1996, pp. 208-209) emphasises that the concept of masculinity has changing meanings. For example, at the beginning of the Victorian period in England, masculinity was associated with "Christianity, seriousness, self-sacrifice and honesty", while at the end of the period it started to manifest itself with "Stoicism, hardness and endurance". The main point the author draws attention to here is not the changing nature of masculinity in the historical process, but the emphasis that the context of masculinity can be misleading. Moreover, based on some anthropological studies, the author argues that the concept of masculinity cannot be applied to some cultural situations. Even the binary gender system has no place in the life practices of some indigenous peoples.

Guttman (1997) mentions two themes that attract attention in anthropological masculinity studies. The first is studies that deal only with male spaces, male-specific practices and cults. The other is studies that include women in the research as a more comprehensive part of masculinity. Gilmore's (1991) study, which investigates the appearance of forms of masculinity that vary due to numerous factors in different geographies, is an example of the first theme mentioned by Guttman.

Gilmore tries to reveal common patterns of behaviour among men. In *Manhood in the Making*, one of the most well-known and debated studies of masculinity studies in the field of anthropology, he interprets the formation process of masculinity culturally. Based on various cultural samples such as Micronesia, Melanesia, Equatorial Africa, South America, Middle East, North America, England, he presents how masculinity is perceived and how being a "real man" is a difficult process to be achieved with a "panoramic perspective" on Western and non-Western societies. In this study, which addresses the prevalence of masculinity in different cultures with a functionalist approach, Gilmore (1991) argues that "ideals of masculinity make an indispensable contribution to both the continuity of the social system and the psychological integration of men into society". Gender roles are also a part of the *problem-solving* style of societies. Connell (2019, pp. 77-78) claims that Gilmore's (1991) study is a futile endeavour to establish a positivist science of masculinity. He argues that cross-cultural comparative studies produce generalisations and that it is a reductionist approach to uncover the "deep structure of masculinity".

In sum, Connell specifically criticises Parsons' gender role theory, but in a broader perspective she distances herself from all structural functionalist approaches. In many of her works, she has taken it upon herself to criticise the idea that women and men have a role in the social order and that this role is an integral part of normative structuring.

In the following sections of the study, both the justified aspects of Connell's concept of hegemonic masculinity through the issue of women's surnames and the current manifestations of gender role theory will be discussed. The views of men who face the risk of being "relegated to a subordinate position", as Connell (2016) puts it, if their wives do not take their own surnames will be included. On the other hand,

the recurring emphasis on themes such as maintaining social order, family unity and the continuation of the family lineage during the interviews justifies some of the points emphasised by Parsons in his gender role theory.

3. METHODOLOGY

3.1. Research Design

This study is designed as a qualitative research using a semi-structured interview approach to understand the views and experiences of married and divorced men living in Ankara. A qualitative design was preferred because the aim of the study is to deeply understand participants' perceptions, interpretations, and attitudes regarding the research topic rather than to measure variables quantitatively.

The study is exploratory and interpretive in nature, aiming to reveal how men perceive this topic within their social and cultural contexts. Semi-structured interviews allowed participants to express their views in their own words while enabling the researcher to examine the emerging themes in detail.

The subject, purpose, scope, and limitations of the research were determined prior to data collection and the research design took into account the participants' descriptive characteristics such as age, education level, marital status, and number of children.

3.2. Participants and Sampling

The study group consisted of married and divorced men living in Ankara. A purposive sampling was employed to capture a range of experiences and perceptions within this group. The primary inclusion criterion was having been married for at least five years.

Approximately 40 individuals were invited to participate, of whom 25 agreed to be interviewed. Interviews continued until data saturation was reached, that is, until no new themes emerged.

Among the participants, 23 were married and 2 were divorced; three of the married participants were in their second marriages. Participants ranged in age from 33 to 70 years (M = 49.52). They represented diverse educational and occupational backgrounds. Detailed demographic information is presented in Table1.

3.3. Data Collection

Ethics committee approval was obtained and interviews were conducted using a semi-structured interview form. The interviews lasted between 20-45 minutes.

In the semi-structured interview questions, an easy and understandable language was used as much as possible. When participants gave unexpected responses, the questions were rephrased to ensure clarity.

3.4. Data Analysis

In the data analysis of this study, the three-stage classification method proposed by Miles and Huberman (1984) for qualitative research was used. The first stage, “data reduction,” involved selecting relevant parts of the interview statements for analysis. These statements were coded and categorised. In the second stage, “data display,” tables were created to obtain an overall view of the data. In the final stage, “conclusion drawing and verification,” the research questions were revisited and the meanings of the data were interpreted. The initially ambiguous aspects of the research became clearer during this stage.

Table 1. Demographic information of the interviewees

Interviewer no (P)	Age	Education	Profession	Marital Status	Children
1	59	University graduate	Civil servant	Married	1
2	40	University graduate	Civil servant	Married	1
3	69	High school graduate	Self-employed	Second marriage	3
4	56	High school graduate	Workplace	Married	2
5	59	High school graduate	Plumber	Married	3
6	70	Primary school graduate	Self-employed	Married	2
7	42	Doctorate in progress	Academician	Divorced	1

8	66	High school graduate	Has a carpentry shop	Married	1
9	51	University graduate	Civil servant	Married	1
10	48	High school graduate	Workplace	Married	1
11	39	PhD graduate	Civil servant	Second marriage	1
12	44	University graduate	Advertiser	Married	1
13	43	High school graduate	Self-employed	Married	2
14	35	High school graduate	Self-employed	Married	2
15	62	University graduate	Civil servant	Married	1
16	54	PhD graduate	Administrator	Married	1
17	51	PhD graduate	Assistant manager	Married	1
18	33	Master's degree graduate	Civil servant	Divorced	1
19	62	Primary school graduate	Workplace	Married	1
20	51	University graduate	Civil servant	Married	1
21	40	University graduate	Civil servant	Married	2
22	48	University graduate	Civil servant	Second marriage	2
23	38	Master's degree graduate	Civil servant	Married	His wife pregnant
24	42	Master's degree graduate	Civil servant	Married	1
25	36	High school graduate	Executive Assistant	Married	3

3.5. Ethics Committee Approval

The conceptual framework of this research, the collection of data, and the analysis and interpretation of data were conducted in full compliance with ethical guidelines. The ANKAD Journal Editorial Board bears no responsibility for any ethical violations that may arise. All responsibility lies with the author. I declare that this study has not been submitted for evaluation to any academic publication medium other than the ANKAD Journal. All rules specified in the "Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Guidelines" have been complied with in this study. None of the actions listed under the heading "Actions Contrary to Scientific Research and Publication Ethics" in the second section of the guidelines has been carried out. Ethical approval for this study was granted by the Ethics Committee for Social and Humanities Research at Kırıkkale University via Decision No. 7 dated July 17, 2025.

4. FINDINGS

4.1. On Surname

In this study, it was aimed to understand how the surname law, which came into force with Article 187 of the Turkish Civil Code (*Türk Medeni Kanunu*) in the first years of the Republic, was perceived in the world of men and what meaning they attributed to the surname. When the interviewee men were asked about the place of the surname in their world and what it means to them, it was possible to categorise the answers received into two groups: "family name" and "system for tracing the lineage". Some of the statements of 16 male interviewees in the interview group who defined the surname as a family name are given below to give an idea:

> "My grandfather took this surname when Atatürk enacted the surname law. After that, every individual who entered this family through marriage or birth took this surname. I think we show the people in our family in this way." P(4)

> "You know, we say pine tree, hornbeam, acorn. Not individual trees, but I think the surname is something that shows common characteristics." P(8)

> "How should I say it, it is a name that shows people from the same family." P(14)

> "Since it is a patriarchal society, it shows the patriarchal structure. The male family is organised under a single name. When women get married, they enter and belong to this family" P(9)

> "It's like a common denominator of the family. I never thought of it. It's like a family name. This is the way it is in my mind" P(20)

When we look at the statements of the interviewees, it is noteworthy that they have difficulty in defining the surname despite the fact that it is used a lot in daily life, and that they try to define the surname according to their own world of meaning. In the statements above, it is understood that they consider the surname as an indicator of belonging to a certain family and see it as a distinguishing element between families. During the interviews, the discourse that the family has a common name and that women are included in this family by getting married was repeated frequently:

There were 9 interviewees in the interview group who defined the surname as a system that enables the tracing of lineage. The statements of some of these interviewees are given below:

> "Our family members have this surname. They know us by our surname. Actually, all people have surnames. That shows which lineage they come from. That's how it is." P(24)
>
> "Without a surname, it would be impossible to know which lineage people come from, which families they come from. I think it shows our lineage." P(3)
>
> "Isn't it better to say that I belong to this family, to this family, rather than to talk about it at length?" P(1)
>
> "Like street names. When you say that you live in .... neighbourhood, people can guess many things about you. This is like that. It shows your family lineage. You know how some people find out that they are adopted and then they change their surname? Why do they do that? To show that they've found their real family. They do it to show which family they are descended from. I think his/her surname shows which lineage one comes from." P(10)

When the statements of the interviewees are analysed, the emphasis on the fact that the surname is a symbol showing which lineage they are descended from stands out. However, as it is also understood from the statements, it is accepted that what is meant by the surname is the man's lineage, and that the woman has inherited the surname of her husband, with whom she has no lineage, through marriage. If the surname indicates the line of descent of people, it is clear that the woman should use the surname that reveals her own line of descent without changing her surname.

It is noteworthy that it is only the male line of descent that is meant. Parsons (1942, p. 609) argues that the status of a family is determined by the status of the man. The professional status of the man directly and indirectly constitutes the determining force of the status of the family. Although this determination of status is mostly related to modernisation and the post-industrial period, the structuring of the male-dominated order throughout history, which keeps the man in the primary position, clarifies the statements of the interviewees. The fact that the male interviewees refer to only their own families by genealogy is a product of the internalisation process that puts the male at the centre in the historical process, as the gender role theory draws attention to.

4.2. Men' Views on Women's Surname Change

As explained in detail above, the obligation of women to take their husbands' surnames upon marriage contract has been regulated through amendments. With the new regulations, women can, upon application, use their own surname in front of their husbands' surnames or the surname they had before marriage without taking their husbands' surnames. However, it is a reality that the sanctioning power of unwritten rules often goes beyond the written rules. Although women are no longer obliged to take their husbands' surnames with the amendments made in the Türk Medeni Kanunu, the men in the interview group were asked what they think about whether women should take their husbands' surnames or not. It is possible to categorise the answers under four headings: "they should take it", "they may not", "not taking it would cause confusion" and "if there is an alternative, it should be put forward and discussed".

These four headings indicate that men have different opinions on the issue of women's surnames and that masculinity cannot be categorised as a homogenous group. Gender regimes, which are valid for almost every society, are constructed by social structures and institutions. Each man produces a different gender identity and there are conflicting, competing and contradictory models of masculinity in every society. Masculinities in a society are positioned in a plural and dissimilar wide range (Özbay, 2013, p. 186). However, in this study, although the male interviewees presented different views on women's surnames, none of them claimed that it is wrong for women to take their husbands' surnames in terms

of the integrity of the family and the continuity of society. Almost all of the male interviewees seem to agree that it is a better decision for women to take their husbands' surnames, although a few of the interviewees acknowledge that there may be problematic aspects for women. The most comprehensive group consists of 14 interviewees who think that it is necessary for women to take their husbands' surnames. Some of the statements of these interviewees are as follows:

> "This is a patriarchal society. Whether you like it or not, women in these lands take the surnames of men. This is the established order here. If there was a matriarchal society, women's surnames would have continued. Nowadays some women use two surnames. Do you think it's appropriate? I think it means I'm competing with my husband. There will be no peace in that house. Someone will be one step ahead. In these lands, it is the man who is ahead. It's as simple as that." P(18)

> "A woman should take her husband's surname. It is necessary to accept some things. It has been like this for so many years. Now these are being discussed. Either you will take the woman's surname or the woman will take yours. In this country, there are not as many patterns as the fingers of one hand where a man takes his wife's surname. This is how the organisation is set up." P(13)

It is noteworthy that male participants who advocate that women should take their husbands' surnames generally emphasise that women have taken men's surnames until today due to the patriarchal structure and that this is a social acceptance. During the interviews, the interviewees who expressed their opinions in this direction generally emphasised that the existing order should be maintained. They pointed out that the opposite situation is contrary to what they have learnt throughout their lives, that past generations ensured the social order by fulfilling their own duties, and that their duty is to ensure the continuity of this order:

> "My mother took my father's surname. My aunts took the surnames of my brothers-in-law. My two older sisters also took it. They get along very well. They have almost no problems. There are small things in every house, there are things of that kind. Nothing important. Three women in our flat didn't take it either, so they had two surnames. I can't call it a coincidence, two of them are divorced and one is about to get divorced. You shouldn't act against the nature of things, brother. My wife never even questioned it. We get along very well. Do not disturb the nature of things, do not confuse them. Let me advise you." P(15)

Interviewee no. 15 expressed the view that masculinity and male power are innate and natural as "do not disturb the nature of things". Giazitzoglu argues that "men are not hegemonic by birth", but become hegemonic by referring to masculinity codes within certain social actions (2020, p. 69). In other words, the theory of hegemonic masculinity argues that even the assertion that the structured gender order is "natural and naturalistic" is itself a product of social actions and patriarchal interactions.

Another group of interviewees emphasised that it is important for women to take their husbands' surnames in order to maintain social order. In order to reveal the opinions of the interviewees in this group, the statements of some of the interviewees are given below:

> "Of course she must take it. Why shouldn't a woman take her husband's surname? Not taking it means disorganisation. As they say, who is who's wife, who is who's husband. Who is the wife of whom, who is the husband of whom, the children are a different model. What will happen to the children's surname if the woman doesn't take her husband's surname? I ask you, tell me? There is no need for chaos." P(2)

> "Let me tell you something. The source of the chaos in the country starts in the family. Everyone tries to be the head there. Is that right? Everywhere there is a manager, there are assistant managers. If everyone walks around saying they are a manager, will it ever work? When there is no order and hierarchy at home, this is reflected in the life outside. I don't think you should ask these questions and confuse people. Women will take their husbands' surnames. That's how we saw it. This would never have occurred to my mother. It comes to the minds of today's women. First, did I take your surname or not? Then, was I oppressed or not? Stop questioning them." P(6)

When the statements of the interviewees are analysed, it is noteworthy that they think that there is a close relationship between the continuation of the social order and women taking the surname of the man. The statements of interviewee 18: "This is the established order here"; interviewee 15: "It is against the nature of things"; interviewee 2: "There is no need for chaos for no reason"; interviewee 6: "Stop questioning these things" show that they think that the existing order is accepted as natural and should be maintained.

During the interviews, the opinions of individuals with a relatively low level of education and those who are older than the other interviewees stand out. These interviewees approached the idea that a different order is possible or opposition to the existing social order with surprise and anger. It was noteworthy that they did not believe that the construction of another social order was possible. It is understood from their expressions that from the first moments they became aware of their own selves, women believed that the social order would be threatened if they did not take their husbands' surnames for reasons such as the fact that they had lived in the existing order and had no stimulus or education that required them to question.

There are only two interviewees in the interview group who stated that women may not take their husbands' surnames when they get married.

> “I don't care if my wife takes my surname or not. She shouldn't even take it. Why should she take my surname? No one can or should force my daughter to give up her surname.” P(11)

> “I don't care about that. Do I take her surname? No, I don't. Then I won't tell her to take mine. If she wants to take it, she can do as she pleases. Whether she takes it or not is her problem. But my child will take my surname. That's different.” P(16)

Interviewee no. 11's statement is different from the views that women not taking their surnames would disrupt the social order. The interviewee approaches the obligation for women to take the surname differently from the others. As a man, he does not see himself as a decision-maker on whether women should take their surname or not. Interviewee no. 16 similarly states that it is not his decision whether his wife should take his own surname or not, and that his wife will decide on this issue. However, this interviewee sees it as an obligation for their child to take his own surname. Although interviewee no. 16 leaves this decision to his wife, his attitude towards their child's surname is a symptom of hegemonic masculinity.

It is noteworthy that these interviewees emphasised that their husbands can make their own decisions and that they believe it is wrong to attribute a different meaning to them if they do not. During the interviews, it was noteworthy that while they left their husbands free to take their own surnames, they were determined that their children should take their own surnames. It was noticed that some of the male interviewees who said that they did not attach much importance to women taking the surnames of their husbands had problems arising from the lack of clarity in their ideas about how to show the integrity of the family in a formal way and how to maintain the lineage of their children. From this point of view, it is seen that they believe that if their wives do not take their surnames after marriage, different arrangements can be introduced to show that they are a family in a formal way. Some of the statements in this direction are given below:

> “My spouse does not have to take my surname. This is OK. There is no problem at this point. But we went somewhere, for example, we do not have a common surname. How will it be now? Whose surname will the children take? One of my surname and one of his surname? Should we travel with the identity card in our hands?” P(17)

> “My mate left his wife. She took her father's surname. The law now allows it. The woman tried to change the child's surname because the mother had custody. You're in trouble. There's no end to it. Today the woman won't take your surname. Tomorrow the child won't. Should we walk around with a DNA test to say that I am the father of this child? If the state finds a concrete solution, it will be okay, if not, this will be discussed a lot more. I don't have that concrete idea. If there is any, tell us and we will discuss it." P(12)

> "Today the woman doesn't take her surname. Tomorrow the child won't take it. And we walk around saying we're men. I don't care about anyone's surname, but it must somehow be clear that we are a family. I don't know how it will be." P(25)

Interviewee no. 25's statement "we walk around saying we are men too" appears as a manifestation of the fear of falling into "subordinated masculinity". The interviewee both defends the continuation of the family order in a way that supports Parsons and also fears losing his hegemonic masculinity. From the perspective of interviewee no. 25, the widespread freedom of women to use their own surname threatens the social order.

While a group of male interviewees emphasised the need for different arrangements to ensure family integrity, they stated that they had no idea what these arrangements could be. During the interviews, it was noteworthy that even though they stated that they did not insist that their wives take their own surnames, they showed that such a situation upset them as men, albeit in different ways. The following statement of the male interviewee no. 7 reveals this resentment more clearly:

> "My grandfather, God rest his soul, used to say that a man will be a man. A man should know his own manliness first and then let others know it. I divorced my wife after 7 years. When I got married, she said she would use two surnames and I said OK. The compromise never ends. It's too early for democracy. If I had shaken my fist, my marriage would have lasted, my wife and child would have been with me." P(7)

Interviewee no. 7's statements can be interpreted at different levels of meaning. The expression "My grandfather would say that a man will become a man" points to internalisation in the sense of Parsons' approach. According to this approach, the family appears as a special institution of society. The family is both a small group and a functional part of the socialisation process of young people. The structural requirements of the social order ensure that "gender roles are stereotyped and reproduced from generation to generation" (Carrigan et al., 1985, p. 555). The statement of the same interviewee "If I had shaken my fist, my marriage would have lasted, my wife and child would have been with me" evokes the concept of "foregrounded woman" used by Connell while explaining the concept of hegemonic masculinity. Connell (2016, pp. 268-269) explains the concept of foregrounded femininity as "submission to subordination" in the social order where women are subordinated. Interviewee no. 7's statement also confirms this. According to this statement, it is possible for a woman to maintain her marriage if she maintains her submission behaviour in situations where hegemonic masculinity is dominant.

The term "foregrounded woman" refers to different forms of femininity. Connell (2016, p. 188) considers Marilyn Monroe as "both the archetype and the greatest satire of femininity" in the spectrum of foregrounded femininity. Parsons (1942, p. 610) describes women's attractiveness as "a stabilising force in the competition between the sexes". Women's attractiveness and the attention they pay to their clothing do not pose a threat to the status and prestige of men who are more careless in this regard. According to Parsons, this situation is meaningful for the continuity of gender roles and social order. While Parsons (1942) argues that the role of women is exactly as it should be in terms of social order as a balancing element, Connell argues that gender roles are a social construct.

4.3. The Significance of Wives Taking Their Husbands' Surnames

It is important to know what is the response of men to their wives' (women's) decision to take their (men's) surnames in their worlds in order to maintain the process in a healthy way. The men in the interview group were asked how they felt in case their wives did not want to take their surnames and what was behind this feeling. It was possible to categorise the responses into three groups: "those who said that it was not important for them", "those who said that they felt inadequate" and "those who said that they had difficulty in telling their families".

Interviewee number 21, one of the men who said that it was not very important for them whether their wives took their surnames or not: "It is not very important for me, but when everyone else's wife takes their surname and yours does not, you question this situation. It was like that for me. It doesn't matter if she doesn't get it, but why didn't mine get it?". Similarly, interviewee no. 7 stated the following: "It was not important for me when I got married, but I realised that it was important when I got divorced. I think

it also brings respect to the man. Can you say that there should be respect for men? There should be respect for both men and women. This was disrespect for men. It was not then, it is now." As the statements of these participants reveal, although they say that it is not important for them, the fact that they emphasise that the way they behave against the accepted customs in the society disturbs them suggests that they want their husbands to take their surnames.

Interviewee 21's statements point to the ever-changing nature of hegemony among men. The interviewee's statement "when everyone else's wife takes it and yours does not, it makes you question this situation" seems to be a verbalisation of the hegemonic competition with other men, either overtly or covertly. In this statement, it is possible to catch traces of the masculinity codes that men are expected to conform to. While the men whose wives (women) take their own surname display their masculinity codes, the men in the group whose wives do not take their own surname feel the anxiety of being excluded from this field.

As Hearn (2004, p. 52) puts it, "much of men's power is still taken for granted...consent has a place in theorising men's power in patriarchal systems". Hegemonic masculinity cannot be conceived without the concept of "consent". The concept of hegemonic masculinity claims that male domination is not something that is achieved by force, but a form of hegemony that "infiltrates the organisation of cultural processes". There is no such thing as "absolute cultural domination". The balance of power within hegemonic masculinities can change at any moment (Connell, 2016, p. 269).

There were 5 participants in the interview group who stated that they would feel inadequate if their wives did not take their surnames:

> "Of course my wife took my surname. In my opinion, it would not be right not to take it, but why not? I cannot understand that. Why not? If there is a deficiency in me or if she does not like me, my lineage, she should not have been married me. Am I wrong?"
>
> "Am I an insecure person? What's wrong with me that my wife will tell me not to take his surname? That's not possible. Maybe if she becomes very rich (laughs). No, no, not even then. I am not low. I don't want to." P(5)

The statements of the interviewees clearly reveal that women attach importance to men taking their surnames and that they would feel inadequate as men if they did not. During the interviews, it was noteworthy that the interviewees in this group were older and had relatively lower levels of education. It was noteworthy that when they were forced to act outside the acceptance of the society, i.e. when their wives did not want to take their surnames, they reacted because they thought that there was a deficiency in themselves.

Although they could not reveal it clearly during the interviews, it was observed that men revealed that they felt the pressure of their parents and the society on them, albeit with different expressions. Interviewee number 3:

> "Am I going to tell my family that my wife does not want to take our surname that shows our lineage? Even this is very difficult. Neither I nor my family will accept a woman who is ashamed of my lineage or who says she will use her father's surname." P(3)
>
> "I cannot take someone who does not wear my surname with pride to my family. The family surname means that we have the right to carry on the lineage through the male. It is also in the law, isn't it? My child will take my surname, my wife will not. Mothers would never accept this. My mum says her surname with pride. Can I tell her that you have it and my wife doesn't? These are contradictions. There is no need for unrest. I think it is not very related to education. It is related to the education you receive from your family." P(14)

In order to achieve hegemonic masculinity in Turkey, characteristics such as circumcision, completing military service, heterosexuality, having a full-time job and, if possible, having a son are required. Men are not born with dominant patriarchal norms and undergo a process of social construction (Avşar, 2017, p. 230).

The interviewees in this group perceive the fact that their spouses do not want to take their family surnames or that their spouses only want to use their own family surnames as not liking and not accepting

their families and surnames. During the interviews, it was understood that the reason behind these perceptions was their fear of the reactions of family elders. Men whose wives (women) do not want to take their surnames can understand the reasons/reasons for this situation. However, they fear that if the women in their relatives and neighbourhood take their wives' surnames, they will face reactions from these groups.

4.4. Gender Inequality in Surname Practices

It is often discussed whether it is gender inequality to expect women to take men's surnames while men do not take women's surnames. When the same question was asked to the men in the interview group, it was determined that 21 interviewees did not consider this situation as gender inequality, while 4 interviewees perceived it as gender inequality. Although the statements were in this way, it was noticed that they emphasised that it might be good to adapt to what is common in society for different reasons. The statements of some of the interviewees who stated that they did not perceive the discussions on surnames as gender inequality are as follows:

> "No, I don't think it's necessary to say everything as inequality. I don't think it's inequality, I think it's the fact that the order is set up like this." P(9)

> "Inequality should not be cut off by saying inequality. Life is not that sharp. The family surname continues from the man in our country. It will continue on one side. As far as I know, there is no other form. Even if there is, it is not common. This is how society has found a solution. We should not think of this as equality or inequality. I do not see it as inequality. The more you question these, the more complicated things get." P(20)

> "Let's not call it equality or inequality, let's call it the division of labour between spouses, reconciliation. There are men who take their wife's surname. They are few, but they exist. Should we say that inequality is applied to men in these cases too? Such agreements happen within the family. Society has established such an order, it should not be broken. When men's surnames are used, it is as if men have a say in the household (laughs). This is a symbol. We should not make a big deal out of it. When women take their husbands' surnames, they do not have a say." P(17)

> "I don't think it's inequality, but maybe women are asked to sacrifice as they have always done." P(22)

As can be understood from the statements, it is noteworthy that women do not consider women taking their husbands' surnames and using them immediately after their maiden names as social gender inequality and the surname issue is accepted as a part of maintaining the social order. Due to the internalisation of hegemonic masculinity, women taking their wives' surnames seems to be perceived by the men in the interview group as the continuation of the social order.

4 interviewees considered it as gender inequality for men to take their wives' surnames. However, it is understood from the following statements that they think that inequality can be accepted on the grounds that it protects social structure and values:

> "Yes, it is gender inequality as it is called in the literature, but when I was saying the expression, I realised how harsh it was. This is something that is done to be a family. Either the woman or the man will take the other's surname. Is that right? That's right. Because of the patriarchal structure in these lands, if this is a sacrifice, it is expected from the woman. But it shouldn't be called a sacrifice. Women have also accepted this order. We all accepted it, both men and women. I don't know, I was uncomfortable with the expression of inequality, but as I said, this is the name in the literature." P(11)

> "Gender inequality, yes, gender inequality. It is, but this is one of the symbols of the patriarchal structure. I can't suggest a more egalitarian structure either. I work on these issues, but I can't bring myself to say inequality. We were raised internalising the patriarchal structure. That's probably why I know inequality, but I don't want to say exactly that." P(7)

The male interviewees in this group define the issue of women's surnames as gender inequality. However, even if this is the case, it seems that the internalisation of the patriarchal structure in the

socialisation process has a share in the legitimisation of women's practice of taking their husbands' surnames.

5. CONCLUSION

How all these changes are reflected in the world of men is the subject of this study. Based on the statements of the men interviewed, the fact that the patriarchal system still makes itself felt today comes to the fore. With the influence of gender roles and the role models they have learnt, it is understood that they attach importance to women taking their wives' surnames and consider this as a guarantee of family unity. It is noteworthy that some interviewees attach importance to giving their own surname to their children rather than having the same surname with their wives. It is understood that they perceive this situation as fulfilling the duty of maintaining their own family ties. In parallel with the changes in the world, women do not consider the change of their surnames as equality. Instead, it is very thought-provoking that they advocate that this system should continue until a system that satisfies/convinces them is introduced.

This tendency to maintain their own genealogical ties and practise gender roles proves that Parsons' 'role theory' mentioned in the previous sections continues to exist today. Parsons, who assigned roles to the genders within the family in his theory, considered this as a continuation of both the family unity and the social system (1942). One of the most important details we come across throughout the study is that almost every interviewee accepts these roles within the family without any doubt. The interviewees seem to accept the responsibilities that their roles as husband/father impose on them.

Connell (2016), who offers a critical interpretation of Parsons and develops an argument against the necessity of internalising gender roles, argues that there cannot be a fixed definition of masculinity and therefore a fixed role. The expectation of a fixed role within the family carries the risk of perpetuating already existing structural inequalities. The statements of the interviewees, who accept that it is unquestionable for their wives (women) to take their (men's) surnames, shade structural inequalities in line with Connell's theory.

The effort to maintain social norms and values legitimises this issue by claiming that it is "by nature" for women to take their husbands' surnames. On the other hand, sociological thought reminds us of the importance of addressing this issue from a woman's perspective. When we take the surname issue beyond the debates on the preservation of social values, we are confronted with different dimensions of this issue. This situation also has the potential to lead to gender inequality for women. Connell's definition of hegemonic masculinity has helped to understand the hidden experiences of women in the surname issue through the eyes of men. Men's perspectives and approaches are orientated towards maintaining the genealogical bond. However, it also determines their position within the group of other men. If their wives (women) do not take their own surnames, this situation carries the risk of weakening their masculinity. In this sense, women taking men's surnames helps men's social position to become more prominent.

This social dilemma is the main issue we are trying to discuss in this article. This study conducted with male interviewees shows that the internalisation of gender roles continues today. According to the interviewees, gender roles are a guarantee for preserving social norms and values, and for maintaining the bond of descent and family unity. According to the interviewees, the fact that women take their husbands' surnames does not refer to a compromise on their own self/identity; on the contrary, this situation is seen as one of the basic responsibilities of women in the family.

Studies on gender inequality are gaining importance day by day. The main problem emphasised by the studies on women's change of surname related to the marriage contract is the legal dimension of the surname and discrimination based on gender inequality. In this context, previous studies have also been utilised, and it has been argued that studies in this direction should be accelerated by accepting that any contribution that may form the basis of inequality is undeniable. Similarly, this research is expected to contribute to new research to be conducted in this direction.

REFERENCES

Aksakal, İ. (2020). Evli kadında soyadı sorunu ve kimlik kaybı üzerine bir değerlendirme. *OPUS International Journal of Society Researches, 16*(30), 2883-2910.

Avşar, S. (2017). Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında tarihsel rollerini yitiren erkekliğin çöküşü: Küllerinden "yeni erkek"liğin doğuşu. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi, 3*(2), 224-241. https://doi.org/10.21798/kadem.2018236599

Carrigan, T., Connell, B., & Lee, J. (1985). Toward a new sociology of masculinity. *Theory and Society, 14*(5), 551-604.

Connell, R. W. (1979). The concept of role and what to do with it. *The Australian and New Zealand Journal of Sociology, 15*(3), 7-17. https://doi.org/10.1177/144078337901500302

-. (2016). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar* (Trans. C. Soydemir). Ayrıntı Yayınları.

-. (2019). *Erkeklikler* (Trans. N. Konukçu). Ayrıntı Yayınları.

Efedayıoğlu, K. K. (2020). Evli kadının soyadı problemi. *Ankara Barosu Dergisi, 77*(4), 1-36. https://doi.org/10.30915/abd.700001

Giazitzoglu, A. (2020). This sporting life: The intersection of hegemonic masculinities, space and emotions among rugby players. *Gender, Work & Organization, 27*(1), 67-81. https://doi.org/10.1111/gwao.12367

Gilmore, D. D. (1991). *Manhood in the making: Cultural concepts of masculinity*. Yale University Press.

Gutmann, M. C. (1997). Trafficking in men: The anthropology of masculinity. *Annual Review of Anthropology, 26*, 385-409.

Havutçu, A., & Kalkancı, Y. (2020). Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru kararları ışığında kadının soyadı. *İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 6*(2), 135-180.

Hearn, J. (1996). Is masculinity dead? A critique of the concept masculinity/masculinities. In M. M. Ghaill (Ed.), *Understanding masculinities: Social relations and cultural arenas* (pp. 202-217). Open University Press.

Hopkins, P., & Giazitzoglu, A. (2024). Hegemonic masculinity: New spaces, practices, and relations. *Progress in Human Geography, 49*(1), 84-98. https://doi.org/10.1177/03091325241307387

Messerschmidt, J. W. (2019a). *Hegemonik erkeklik: Formülasyon, yeniden formülasyon ve genişleme* (Trans. Eleştirel Erkeklik İncelemeleri İnisiyatifi). Özyeğin Üniversitesi Yayınları.

Messerschmidt, J. W. (2019b). The salience of "hegemonic masculinity." *Men and Masculinities, 22*(1), 85-91. https://doi.org/10.1177/1097184X18805555

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1984). *Qualitative data analysis*. Sage.

Moroğlu, N. (2012). Kadının kimlik sorunu "kadının soyadı." *Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 99*, 245-268.

Mortaş, S. (2016). Evlenen kadın ile velayeti kadına bırakılan çocuğun soyadının belirlenmesinde "kocanın soyadı" parametresi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 20*(2), 311-370.

Nayak, A. (2023). Decolonizing care: Hegemonic masculinity, caring masculinities, and the material configurations of care. *Men and Masculinities, 26*(2), 167-187. https://doi.org/10.1177/1097184X231166900

Özbay, C. (2013). Türkiye'de hegemonik erkekliği aramak. *Doğu Batı Dergisi, 63*, 185-204.

Özbay, C., & Baliç, İ. (2004). Erkekliğin ev halleri. *Toplum ve Bilim, 101*, 89-114.

Parsons, T. (1942). Age and sex in the social structure of the United States. *American Sociological Review, 7*(5), 604-616.

Parsons, T. (1948). The position of sociological theory. *American Sociological Review, 13*(2), 156-171.

Parsons, T., & Bales, R. F. (1955). *Family, socialization and interaction process*. Free Press.

Peal, E. (1975). “Normal” sex roles: An historical analysis. *Family Process, 14*(3), 389-409. https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.1975.00389.x

Secord, P. F. (1982). The origin and maintenance of social roles: The case of sex roles. In W. Ickes & E. S. Knowles (Eds.), *Personality, roles, and social behavior* (pp. 33-53). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4613-9469-3_2

Araştırma Makalesi / Research Article

Changing Surname Upon Marriage from The Male Perspective

Erkeklerin Bakış Açısından Evlilik Sonrası Soyadı Değişimi

Dolunay ŞENOL & Burcu KÖMÜRCÜ

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.459

Geliş/Received: 01/03/2026	**Kabul/Accepted: 05/06/2026**

Genişletilmiş Özet

Giriş

Kadınların evlilik akdi ile eşlerinin soyadını alması, genellikle kadın odaklı bir bakış açısıyla incelenmiştir. Ancak soyadı meselesi çok katmanlı bir toplumsal meseleyi de beraberinde getirmektedir. Mevcut çalışmalar büyük ölçüde kimlik kaybı, yasal düzenlemeler ve bireysel haklara odaklanırken, bu konuya dair erkeklerin bakış açısına yönelik çalışmaların yetersizliği literatürdeki eksikliğe işaret etmektedir. Erkekler soyadı değişikliğinin doğrudan özneleri olmasa da tutumları ataerkil normlar tarafından şekillenmekte ve kadınların kararlarını ve deneyimlerini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu çalışma, erkeklerin görüşlerini iki teorik eksen üzerinden tartışmaya açmaktadır: Parsons'ın "cinsiyet rolü teorisi" ve Connell'in "hegemonik erkeklik" kavramı. "Cinsiyet rolü teorisi" aile birliğini ve soyun devamını sağlamada sosyalleşmenin rolünü vurgularken, "hegemonik erkeklik" erkekler arasındaki hiyerarşik güç ilişkilerini ve ataerkil düzeni sürdürmede erkekliğin rolünü öne çıkarmaktadır. Nitel görüşmelere dayanan bu çalışma, erkeklerin daha geniş cinsiyet ilişkileri bağlamında kadınların soyadı uygulamalarını nasıl algıladıklarını yorumlamak için bu çerçeveleri analitik araçlar olarak kullanmaktadır. Ayrıca çalışma, soyadı uygulamalarının yalnızca hukuki bir düzenleme alanı olmadığı tezinden yola çıkıp, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yeniden üretildiği sembolik bir alanın işlerliğine de vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda araştırma, gündelik yaşam pratikleri içerisinde erkeklik algılarının nasıl inşa edildiğini anlamaya katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Yöntem

Bu çalışma, Ankara'da yaşayan evli/ boşanmış erkeklerin görüş ve deneyimlerini araştırmak için yarı yapılandırılmış görüşmelerden yararlanan nitel bir tasarım kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Nitel yaklaşım, değişkenleri nicel olarak ölçmekten ziyade katılımcıların algı ve yorumlarını derinlemesine anlamak amacıyla tercih edilmiştir. Çalışma, erkeklerin soyadı meselesini sosyal ve kültürel bağlamları içinde nasıl algıladıklarını araştıran keşifsel ve yorumlayıcı niteliktedir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, katılımcıların görüşlerini kendi sözleriyle ifade etmelerine olanak tanırken araştırmacının ortaya çıkan temaları derinlemesine araştırmasına da imkân sağlamıştır. Çalışmanın konusu, kapsamı, sınırlılıkları; yaş, eğitim, medeni durum ve çocuk sayısı gibi demografik özellikler dikkate alınarak veri toplanmadan önce belirlenmiştir. Araştırmanın örneklemi, Ankara ilinde ikamet eden evli ve boşanmış erkeklerden oluşmaktadır. Farklı deneyimleri anlamak için amaçlı örnekleme kullanılmıştır. Katılımcıların tamamı en az beş yıllık evlilik deneyimine sahiptir. Yaklaşık 40 kişi görüşmeye çağrılmış ve 25'i görüşmeyi kabul etmiştir. Bazı katılımcılar, zaman kısıtlılığı veya konuya ilişkin görüş bildirmeye isteksiz olmaları nedeniyle araştırmaya katılmayı reddetmiştir. Görüşmeler, veri doygunluğuna ulaşılana kadar devam etmiştir. Katılımcılardan 23'ü evli, 2'si boşanmış; evli katılımcıların 3'ü ise ikinci evliliklerini sürdürmektedir. Yaşları 33 ila 70 arasında değişmektedir (M = 49,52). Ayrıntılı demografik bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur. Veri toplanmadan önce etik kurul onayı

alınmıştır. Görüşmeler yarı yapılandırılmış bir form kullanılarak gerçekleştirilmiş ve görüşme 20 ila 45 dakika arasında sürmüştür. Sorular, anlaşılır ve açık bir biçimde hazırlanmış; katılımcıların soruları doğru şekilde kavrayabilmelerini sağlamak amacıyla gerektiğinde yeniden ifade edilmiştir.

Bulgular

Bu çalışma, erkeklerin Medeni Kanunun 187. Maddesinde yer alan soyadı kanununu nasıl algıladıklarını ve soyadlarına atfettikleri anlamları araştırmaktadır. Görüşme yanıtları, soyadına ilişkin iki temel temayı açığa çıkarmıştır: "aile adı" ve "soybağını sürdürme". Birçok katılımcı, soyadını belirli bir aileye ait olmanın bir göstergesi ve aileleri birbirinden ayırt edici bir unsur olarak tanımlamıştır. Tekrarlanan anlatımlar, ailenin ortak bir soyadını paylaştığını ve kadınların evlilik yoluyla bu ailenin bir parçası haline geldiğini vurgulamaktadır. Diğerleri ise soyadını öncelikle, erkek soyu olarak anlaşılan bir soy göstergesi olarak görmekte ve bu durum erkekleri aile statüsünün ve sürekliliğinin merkezine yerleştiren ataerkil normların içselleştirilmesini yansıtmaktadır. Erkeklerin, kadınların soyadı değişikliği konusundaki görüşleri dört kategoriye ayrılmıştır: "kadınlar eşlerinin soyadını almalıdır", "almamayı tercih edebilirler", "soyadını almamaları karışıklığa yol açar" ve "alternatif düzenlemeler tartışılmalı"dır. Görüşler farklılık gösterse de, katılımcıların çoğu aile birliğini ve sosyal düzeni korumak için eşin soyadını almanın gerekli olduğunu düşünmektedir. Argümanlar genellikle gelenek, sosyal kabul ve mevcut düzenin korunması gerekliliğini öne sürmektedir. Katılımcıların küçük bir kısmı, soyadı seçiminde kadınların kendi kararını desteklemekte ancak bu katılımcılar çocukların babanın soyadını alması gerektiğini vurgulayarak, ataerkil varsayımları ortaya koymaktadır. Soyadını almama kararına yönelik duygusal tepkiler arasında yetersizlik duygusu, toplumsal tepkilerle ilgili endişe ve durumu aile üyelerine açıklama noktasında yaşanan zorluk yer almaktadır. Birçok katılımcı bu uygulamayı cinsiyet eşitsizliği olarak algılamamakta bunun yerine sosyal istikrar için gerekli görmektedir. Genel olarak, bulgular soyadı uygulamalarının ataerkil aile yapıları, erkeklik kimliği ve sosyal düzenin algılanan sürekliliği ile yakından bağlantılı olduğunu göstermektedir. Bu durum hem cinsiyet rolü beklentilerini hem de erkekliğin hiyerarşik yönlerini yansıtmaktadır.

Sonuç

Bu çalışma, soyadı pratiklerindeki güncel dönüşümlerin erkekler tarafından nasıl anlamlandırıldığını incelemiş ve ataerkil normların, erkeklerin algılarına etki ettiğini ortaya koymaya çalışmıştır. Katılımcıların çoğu, kadınların eşlerinin soyadını almasını aile birliğini, soyu ve sosyal düzeni korumak için gerekli görmüştür. Babanın soyadının çocuklara aktarılması genellikle birincil sorumluluk olarak görülmüştür. Bu durum Parsons'ın "rol teorisi" ile tutarlı, içselleştirilmiş cinsiyet rollerini yansıtmaktadır. Aynı zamanda, Connell'in "hegemonik erkeklik" kavramı, bu beklentilerin yapısal eşitsizlikleri nasıl yeniden ürettiğini ve erkek hiyerarşileri içindeki erkeklerin konumlarını nasıl sürdürdüğünü açıklamaya yardımcı olmaktadır. Katılımcılar genellikle kadının erkeğin soyadını almasını cinsiyet eşitsizliği sorunu olarak yorumlamamış, bunun yerine bu uygulamayı doğal veya gerekli olarak nitelendirmişlerdir. Ancak kadınlar bu normları reddettiğinde, toplumsal yargı ve erkeklik statüsünün kaybı konusunda endişeler ortaya çıkmıştır. Bu bulgular, soyadı uygulamalarının sadece aile kimliğinin belirleyicisi olarak değil, aynı zamanda ataerkil ilişkileri pekiştiren mekanizmalar olarak da işlev gördüğünü göstermektedir. Kadınların soyadı değişiminin yerleşmiş geleneksel beklentilere nasıl entegre olacağını ya da nasıl bu beklentilerden kopup yeni bir pratiğe dönüşeceğini anlamak için daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

Sanayi Üretim Endeksi Üzerinde Tüketici Güven Endeksi ve CDS Primi Etkisi: Türkiye Örneği

The Impact of the Consumer Confidence Index and CDS Premium on the Industrial Production Index: Evidence from Türkiye

Esra BEZİRCİOĞLU[1] **& Muhammed Veysel KAYA**[2]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.461

Geliş/Received: 02/03/2026	**Kabul/Accepted: 18/05/2026**

Öz

Sanayi üretimi ülkelerin makroekonomik gücünü gösteren en önemli verilerden biridir. Aynı şekilde ülkelerin global çapta rekabet gücünü yansıtan CDS primi ve sosyal refahın en büyük göstergelerinden olan TGE de ekonomistlerin en çok takip ettiği verilerdendir. Çalışmamızda, Türkiye örneğinde, 2012:01- 2025:12 döneminde aylık frekansta gerçekleşen veriler ile sanayi üretim endeksi (SUE) üzerinde tüketici güven endeksi (TGE) ve CDS priminin etkisi analiz edilmiştir. Jeopolitik konumu sebebiyle hem Avrupa hem de Orta Doğu'daki finansal ve politik şoklardan etkilenen ülke olması sebebiyle Türkiye örneği tercih edilmiştir. STATA analiz programında, önce serilerin doğal logaritması alınmış, sonrasında durağanlığı analiz edilmiş, ardından yapısal kırılmalı birim kök testleri yapılmıştır. Sonuçların çapraz kontrolü için hem Engle Granger hem de Johansen eşbütünleşme testleri uygulanmıştır. İki değişkenle yapılan analiz sonuçları ile üç değişkenin birlikte kullanıldığı analiz sonuçları farklılaşmıştır. Bu da iki değişkenli ilişkilerin Türkiye gibi karmaşık ekonomileri açıklamakta yetersiz kaldığını, finansal sistemin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermiştir. Analiz sonuçlarımıza göre üretimi canlandırmak için tüketici güvenini artırmaya çalışmak yerine borçlanma maliyetlerini düşürücü politikalar izlemek daha hızlı sonuçlar vereceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Sanayi Üretim Endeksi, Tüketici Güven Endeksi, CDS Primi.*

Abstract

Industrial production is one of the most important indicators of a country's macroeconomic power. Similarly, CDS premiums, which reflect a country's global competitiveness, and the consumer confidence index (CCI), one of the key indicators of social welfare, are among the most scrutinized data by economists. The aim of this study is to analyse the impact of the CCI and CDS premium on the industrial production index (IPI) in Türkiye, using monthly data from 2012:01 to 2025:12. Türkiye was chosen as an example because, due to its geopolitical location, it is affected by financial and political shocks in both Europe and the Middle East. Firstly, the natural logarithm of the series was calculated, and then its stationarity was analyzed. After structural break unit root tests. Both Engle-Granger and Johansen cointegration tests were applied to cross-check the results. The empirical findings from two-variable analyses differ from those based on three-variable models. This has shown that bivariate relationships are insufficient to explain complex economies like Türkiye's, and that the financial system as a whole need to be evaluated. According to the analysis, rather than attempting to boost consumer confidence to stimulate production, pursuing policies that lower borrowing costs will yield faster results.

Keywords: *Industrial Production Index, Consumer Confidence Index, CDS Premium.*

[1] **Sorumlu Yazar/Corresponding Author**, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, esrabezircioglu@ogr.hbv.edu.tr

[2] Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Kırıkkale, Turkey. e-posta: muhammed-kaya@hbv.edu.tr

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Bezircioğlu, E. & Kaya, M.V. (2026). Sanayi Üretim Endeksi Üzerinde Tüketici Güven Endeksi ve CDS Primi Etkisi: Türkiye Örneği. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 10(3), 1703-1715.

1. GİRİŞ

Ülkelerin küresel ölçekteki rekabet gücü büyük ölçüde ekonomik kapasiteleriyle ilişkilidir. Ekonomik kapasiteyi ve gücü belirleyen temel unsurların başında da sanayi üretimi önemli bir yer tutmaktadır.

Sanayi üretimi, verimlilik artışı, istihdam yaratması ve ihracat gelirleri kanalıyla makroekonomik direnci güçlendirir. Ekonomik güçlenmenin etkisiyle işsizlik azalır, gelir düzeyi ve halkın yaşam standardı yani sosyal refah artar. Özetlemek gerekirse, sanayi üretiminin en büyük motivasyonu dış pazarlara ulaşmak yani ihracat olsa da sosyal refah düzeyinden de bağımsız değildir.

Sosyal refah düzeyinin artması, ülkenin güvenli destinasyon sıfatını öne çıkarır ve turizmden sağlık hizmetlerine kadar her sektörde canlanma yaşanır. Bu canlanma sayesinde ekonominin geleceğine ilişkin belirsizlik algısı azalarak, hanehalkının beklentilerini olumlu yönde etkiler ve bu koşullar tüketici güveninde yani tüketicilerin harcama eğiliminde artışa sebep olur. Yüksek tüketici güveni, ekonominin sürdürülebilir büyümesine ilişkin beklentiyi güçlendirirken, makroekonomik risk algısının da azalmasına katkı sağlar. Bu süreçte ülkenin borçlanma maliyeti azalır ve global risk algısının en büyük göstergesi olan kredi temerrüt takası (CDS) priminde gerileme görülür.

Tüketici güvenindeki değişimler, yurtiçi talep ve GSYİH büyümesi hakkında öncü bilgiler sağlamaktayken; CDS primleri de finansal piyasaların, ülkenin ekonomik istikrarına dair algısını göstermektedir. Sanayi üretimi ise bunların sonucunu yansıtmaktadır. Bu yüzden bu değişkenler arasındaki ilişkinin analizi, ekonomik kırılganlığın finansal risk göstergelerine nasıl yansıdığını ortaya koyma potansiyeline sahiptir.

Çalışmamızda sanayi üretim endeksi (SUE) üzerinde tüketici güven endeksi (TGE) ve CDS priminin etkileri incelenmiştir. Analiz için STATA programı kullanılmıştır. Verileri seçerken reel sektör, hanehalkı ve finansal piyasalardan birer değişken alarak ekonominin sac ayağı oluşturulması amaçlanmıştır. Seçilen değişkenlerin tanımları düşünüldüğünde, SUE ve TGE'nin birlikte hareket edeceği, CDS priminin ise ters yönlü etki edeceği düşünülmektedir. Ancak volatilitenin yüksek olduğu Türkiye ekonomisinde analiz sonuçları teorik beklentilerle tam olarak örtüşmemiştir.

Sanayi üretim endeksinin, hisse/ faiz getirileri, enflasyon, ekonomik büyüme vb makroekonomik değişkenlerle arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda çalışma mevcuttur. Ancak sanayi üretim endeksi ile tüketici güven endeksi ve/ veya CDS primi arasındaki ilişkiyi analiz eden bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışmamızın politika yapıcılar ve araştırmacılar için öncü olmasını dileriz.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatür taramasında seçilen değişkenler ile ilgili olarak hem ampirik hem de teorik birçok çalışma görülmüştür.

SUE ile ilgili yapılan çalışmalar; endeksin hesaplama metodolojisi, öncü göstergelerle tahmini ve diğer makroekonomik değişkenlerle etkileşimi vb eksenlerde toplanmıştır. Çalışmalar arasındaki temel farklılıklar ise değişkenlerin seçimi ve analiz dönemine ilişkin ekonomik konjonktürde ortaya çıkmaktadır. Gerschenkron (1947), Sovyetler Birliği'nde sanayi üretim endeksinin enflasyonist yanlılığının, savaşlar arası dönemde ortaya çıktığı, izleyen dönemde çok az ya da hiç artmadığı ve II. Dünya Savaşı'nın başlamasından önceki son birkaç yılda yeniden hız kazandığını göstermiştir. Bruno ve Lupi (2003), Avrupa Birliği içindeki üç büyük ekonominin (Fransa, Almanya ve İtalya) iş dünyası verilerini kullanarak Euro bölgesinin sanayi üretim endeksini tahmin etmeye yönelik yeni bir model geliştirmişlerdir. Çalışmanın sonucunda iş dünyası anketlerinin, sanayi üretimindeki döngü ve kırılmaları önceden haber vermede güçlü birer öncü gösterge olduğu ve geliştirilen yeni modelin sanayi üretimi değişimlerini 6 aya kadar güvenilir bir şekilde tahmin edebildiği saptanmıştır. Şahin vd (2010) SUE'nin ana sanayi grupları büyümeleri arasındaki korelasyonların farklı seviyelerde seyrettiğini ve imalat, toplam, ara, dayanıklı, dayanıksız ve sermaye malları üretimi endekslerindeki büyümeler arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Amarasinghe (2016), Sri Lanka Colombo Menkul Kıymetler Borsası'nda içecek, gıda ve tütün sektörünün performansı üzerinde, SUE'nin etkisini incelemiş ve SUE'deki dalgalanmaların sektör endeksindeki değişimleri etkilediğini gösteren tek yönlü bir nedensellik olduğu sonucuna varmıştır. Ejaz ve Iqbal (2019), Pakistan'da sanayi üretimini takip etmek için kullanılan büyük ölçekli imalat endeksinin yetersiz olduğunu ifade ederek, tüm sanayi üretimini dahil eden yeni bir sanayi üretim endeksi geliştirmiş ve geliştirilen bu yeni endeksteki yıllık

değişimleri tahmin etmek için reel, finansal ve dış sektör koşullarını yansıtan yedi tane ekonometrik model oluşturmuşlardır. Bolat vd (2025) çoklu doğrusal regresyon modeli kullanarak, Türkiye'de SUE ile net ulusal tasarruflar, mal ve hizmet ihracatı ve enerji tüketimi arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu, SUE ile toplam işsizlik ve TÜFE arasında herhangi bir anlamlı ilişkinin olmadığını tespit etmişlerdir.

Tüketici güven endeksine dair yapılan çalışmaların çoğunda GSYİH ile nedensellik ilişkisi analiz edilmiştir. Matsusaka ve Sborsone (1995), çalışmalarında Amerika Birleşik Devletleri'nde tüketici güveni ile GSYİH'daki beklenmeyen dalgalanmalar arasındaki bağlantıyı, vektör otoregresyonları kullanarak araştırmışlardır. De Boef ve Kellstedt (2004), ABD'de tüketici güvenini etkileyen ekonomik ve politik göstergeleri analiz etmişler ve başkana duyulan güven uzun vadede tüketici güvenini pozitif etkilerken, federal faiz oranını ise negatif ilişkili olduğu sonucuna varmışlardır. Bremmer (2008), tüketici güveni ile borsa endeksleri arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunmadığını tespit etmiştir. Sergeant (2011), Trinidad ve Tobago örneğinde tüketici güven endeksi, faiz oranı ve GSYİH arasındaki ilişkiyi test etmek üzere Granger nedensellik analizi yapmıştır ve ilişkinin kısa vadede geçerli olduğunu ifade etmiştir. Kuzmanovic ve Sanfey (2012), Hırvatistan'da tüketici güven endeksinin, GSYİH hareketlerine olan duyarlılığını incelemişlerdir. Tunalı ve Özkan (2016), Türkiye örneğinde tüketici fiyat endeksi ile tüketici güven endeksi arasında yaptıkları eşbütünleşme testleri ile iki değişken arasında uzun dönemde tespit ettikleri ilişkiye ek olarak kısa dönemde de tüketici fiyat endeksinden tüketici güven endeksine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğunu belirtmişlerdir. Ahmed ve Rangaraju (2019), ABD genelinde, tüketici güven endeksinin, GSYİH ve farklı tüketici harcamaları üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Şeyranlıoğlu (2023), Türkiye örnekleminde tüketici güven endeksi ile finansal yatırım araçlarının (mevduat, USD/TL, Euro/TL, BİST-100 endeksi, altın ve devlet iç borçlanma senetleri) reel getirileri arasındaki ilişkiyi incelemiştir.

Küresel ölçekte, ülkelerin risklilik durumunu gösteren CDS primine ilişkin yapılan çalışmalarda genellikle döviz kuru hareketleri, borsa endeksleri/ getirileri vb gibi finansal piyasalar ile ilişkisi analiz edilmiştir. Figuerola-Ferretti ve Paraskevopoulos (2011) VIX volatilite endeksi ile Kredi Temerrüt Swapları (Credit Default Swaps – CDS) arasındaki arbitrajdan kaynaklanan ve uzun dönem ilişkisinden sapmalara yol açan herhangi bir olaya karşı, eşbütünleşik iki serinin uyum sürecini analiz etmişler ve iki değişken arasında uzun dönem dengesinden kısa süreli sapmalar olduğunu ve VIX'in CDS'e öncülük ettiğini tespit etmişlerdir. Coronado vd (2012) sekiz Avrupa ülkesinde panel veri analizi uygulayarak 2007- 2010 döneminde CDS primi ve hisse senedi endeksleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Kadoğlu Aydın vd (2016) gelişmiş ve gelişmekte olan on ülkede, 2010:01- 2015:01 dönemini kapsayan günlük verilerle CDS primleri ile borsa endeksleri arasındaki etkileşimi analiz etmiş ve sonucunda gelişmiş ülkelerde daha yüksek ilişkili olduğunu göstermişlerdir. Tüzün ve Ceylan (2018), Türkiye'de FHGE (Finansal Hizmetler Güven Endeksi) ile CDS arasındaki nedensellik ilişkisini analiz etmişlerdir. Liu, Sun ve Li (2023), CDS primleri ile döviz kurları arasındaki eş hareketlerde kapsayıcı piyasa duyarlılığının rolünü wavelet yöntemi ile araştırmışlardır. Wang ve Liang (2024), gelişmekte olan ülkelerde döviz kuru hareketleri ile CDS primleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Pan vd (2024) ekonomik ve politik belirsizliğin CDS primi üzerindeki etkisini incelemişler ve belirsizlik arttıkça ülke CDS primlerinin arttığı sonucuna varmışlardır.

Literatür taramasında, seçtiğimiz değişkenlerin bir arada kullanıldığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışmamız, literatürde ayrı kulvarlarda ilerleyen bu değişkenleri birleştirerek; risk primindeki artışın (CDS) güveni (TGE) nasıl etkilediğini ve bu zincirleme etkinin nihai olarak reel üretimi (SUE) nasıl değiştirdiğini ampirik olarak test etmeyi amaçlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, çalışmamızın literatüre katkı sağlayarak bir boşluğu doldurması ümit edilmektedir.

3. YÖNTEM, DEĞİŞKENLER VE VERİLER

3.1. Yöntem

Analiz için 2012:01- 2025:12 dönemi seçilmiş ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) resmi web sitesinden alınan takvim ve mevsim etkilerinden arındırılmış tüketici güven endeksi (tge) ve sanayi üretim endeksi (sue) verileri ile, Bloomberg veri tabanından alınan Türkiye'ye ait 5 yıllık USD CDS primi (CDS) verilerinden bir zaman serisi veri seti oluşturulmuştur. Gerçekleşen veriler ile çalışılmış olup, TGE metodolojisinde 2012 yılında revizyon yapılarak Avrupa Komisyonu programına tam uyumlu uygulamaya geçildiğinden dolayı başlangıç olarak bu dönem seçilmiştir.

3.2. Değişkenler ve Veriler

Çalışmamızda kullanılan veri setine ilişkin olarak STATA ile oluşturulan grafikler Şekil 1'de gösterilmiştir. SUE ve TGE endeks olarak, CDS primi ise baz puan olarak görselleştirilmiştir. Seçilen değişkenler ve grafiklere ilişkin açıklayıcı bilgiler de aşağıda yer almaktadır.

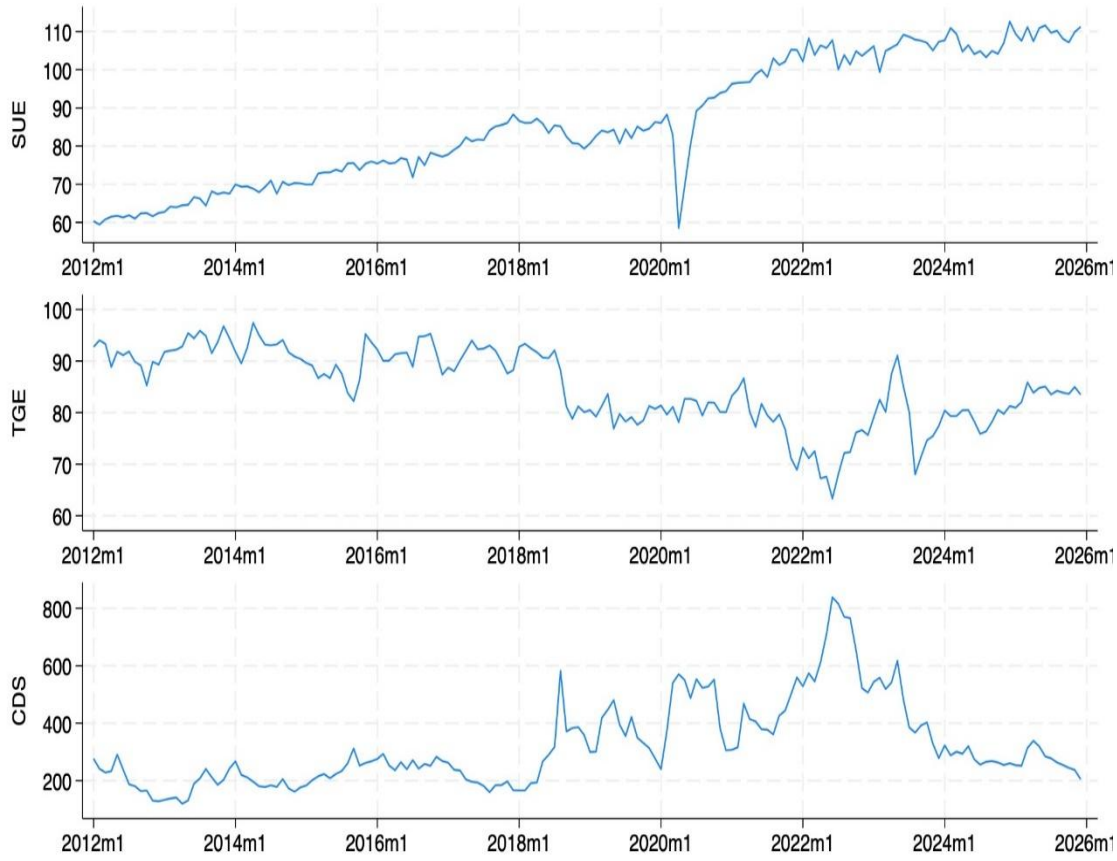

Şekil 1: Veri seti grafiği

Sanayi Üretim Endeksi (sue): Aylık sanayi üretimi, otoritelerin, politika sonuçlarındaki çıktıyı ölçebilmeleri için kullanılan en önemli ve en yaygın makroekonomik göstergelerden biridir (Ejaz ve Iqbal, 2019). Sanayi üretim endeksi, sanayi sektörünün mevcut durumunu değerlendirmek için kullanılmakla birlikte, referans döneme göre gecikmeli olarak yayımlandığından dolayı, gözlemlenebilir nicel karşılıkları olan üretim teknolojisindeki gelişmeler vb. niteliksel değişkenler de ekonomistler tarafından giderek daha fazla dikkate alınmaktadır (Bruno ve Lupi, 2003).

Ülkemizde de ekonominin sanayi kısmında meydana gelen gelişmelerin ve uygulanan politikaların, kısa vadede pozitif ve negatif etkilerinin ölçülebilmesi için "Sanayi Üretim Endeksi" hesaplanmaktadır; sanayi üretim endeksi bir hacim endeksidir ve madencilik, imalat ve elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme ve dağıtım sektörlerindeki sanayi kuruluşları tarafından üretilen fiziksel çıktıdaki değişimi ölçmektedir (TÜİK, 2025). Endeks 1986'dan beri yayımlanmaktadır. Sürekli değişen ekonomik, sosyal ve teknolojik koşullar karşısında kavram, kapsam ve metodolojik olarak değişikliğe uğramış, temel alınan baz yılı değerinde muhtelif kereler değişikliğe uğramıştır. Metodolojik çalışmalar için Avrupa Birliği İstatistik Ofisi olan Eurostat ile işbirliği yapılmaktadır. Güncelde 2021 yılı referans alınmakta ve eski dönem verileri Avrupa Birliği tarafından oluşturulan Avrupa İstatistikleri Uygulama Esaslarına uygun olarak 2021=100 baz yılına göre geriye doğru çekilmiş halde yayımlanmaktadır.

Şekil 1'de, analiz için kullandığımız TÜİK resmi web sitesinden alınan Ocak.2012- Aralık.2025 dönemine ait takvim ve mevsim etkilerinden arındırılmış SUE verilerine ait grafik incelendiğinde, endeks genellikle artış eğiliminde olup, COVID-19 pandemisi ile birlikte önlem olarak getirilen kısıtlama ve yasaklar neticesinde Nisan.2020'de dip noktaya ulaşmıştır. Pandemiden sonra ise yüksek

faiz ortamı ve kur şokları sebebiyle artan maliyetlerin de etkisiyle endeksin yatay bir ivme izlediği görülmektedir.

Literatür taramasında sanayi üretim endeksi ile ilgili olarak yapılan uluslararası çalışmalara da rastlanmıştır. Ülkemizde olduğu gibi, benzer şekilde dünyadaki diğer araştırmacı ve politika yapıcılar da gerek kendi ülkelerinin gerekse diğer ülkelerin reel ekonomik faaliyetlerindeki kısa vadeli değişimleri anlamak için sanayi üretimini yakından izlemektedir (Bodo vd, 2000).

Tüketici Güven Endeksi (tge): Tüketici güven endeksi, tüketicilerin, ekonominin genel durumuna ilişkin değerlendirme, beklenti ve eğilimlerini özetleyen bir endeks olup aynı zamanda tüketicinin harcama eğilimine bağlı olan hizmet sektörü, perakende ticaret, imalat sanayi ve inşaat sektörlerinin de beklentilerini yansıtmaktadır.

Tüketici güven endeksini ölçmek için kullanılan, tüketici eğilim anketleri, ilk olarak 1940'larda George Katona öncülüğünde Michigan Üniversitesi'nde "Surveys of Consumers" araştırmalarıyla gündeme gelmiştir. Anket sonuçlarından geliştirilen bu endeks, ekonominin geleceğine dair pozitif beklentilere sahip tüketicilerin daha fazla harcama yaptığını, kötümser tüketicilerin ise daha az harcama eğiliminde olduğunu göstermiştir. (Curtin, 1982). Günümüzde kullanılan tüketici eğilim anketlerinin birçoğunda Katona'nın anket soruları ile benzerlikler bulunmaktadır.

Ülkemizde ise hem 2001 ekonomik krizinin ardından makroekonomik istikrarın ölçülmesinde ihtiyaç duyulması hem de Avrupa Birliği aday ülke sürecinde uyum paketleri kapsamında, ilk tüketici eğilim anketi 2003 yılında uygulanmıştır. TÜİK ve TCMB iş birliği ile yürütülen tüketici eğilim anketinde, sürekli değişen ve gelişen koşullar ve artan popülasyon karşısında hem hesaplama yöntemi hem de uygulama şekli muhtelif kereler revizyona uğramıştır. Anket örnek büyüklüğü güncelde aylık 4.884 hane olup, endeksin hesaplanmasında Eurostat'ın izlediği denge yöntemi kullanılmaktadır (TÜİK, 2025).

Çalışmamızda kullanılan TGE veri setinden türetilen grafik Şekil 1'de gösterilmektedir. Veriler TÜİK resmi web sitesinden alınmış ve mevsimsellikten arındırılmıştır. Seçilen dönemde tüketici güven endeksindeki değişimlerin hareketli olduğu, 2018 sonrası dönemde yaşanan kur şokları, pandeminin getirdiği belirsizlik ve ardından bir türlü kontrol altına alınamayan enflasyon artışı vb gibi nedenlerle düşen güven endeksinin Haziran.2022'de dip noktaya ulaştığı ve bir daha 2018 öncesi seviyelere çıkamadığı, diğer bir ifade ile tüketici güveninin kalıcı bir şekilde bozulduğu görülmektedir.

CDS Primi (cds): Kredi temerrüt takası (CDS) sözleşmeleri, kıdemli tahvil veya kredilerin temerrüde düşmesine karşı sigorta sağlayan tezgah üstü türev menkul kıymetlerden biridir (Raunig ve Scheicher, 2009). Bir CDS'in nominal değeri, dayanak varlığın genellikle de bir tahvilin nominal değerine karşılık gelir ve CDS alıcısının satıcıya ödediği prim miktarı, sözleşmenin nominal değeri üzerinden baz puan cinsinden ifade edilir (Wen ve Kinsella, 2016).

Ülke CDS primleri ise yatırımcıların ülke temerrüt riskine ilişkin beklentilerini yansıtmaktadır. Yatırımcılar, kamu borçlarının temerrüde düşme olasılığını daha yüksek algıladıklarında CDS primlerinin daha da yükselmesine neden olurlar. Özetle yatırımların azalması CDS priminin yükselmesine sebep olurken, aynı şekilde yüksek CDS primi de yatırımların önüne geçerek, ülkede istihdam artışına, gelir yaratılmasına ve sosyal refaha engel olacaktır.

2008 yılında yaşanan küresel finansal kriz ve ardından gelen Euro Bölgesi borç krizi, ülke CDS piyasasının önemini ortaya koymuş ve bu piyasanın finansal sistemdeki rolünü araştırmaya yönelik çalışmaları teşvik etmiştir (Pan vd, 2024). Yapılan çalışmalar neticesinde politika yapıcılar da CDS primini yakından takip etmeye başlamışlardır.

Şekil 1'de analiz için seçilen dönemde Türkiye'ye ait aylık CDS primi grafiği verilmektedir. Grafik incelendiğinde büyük bir volatilitenin söz konusu olduğu 2018'den sonra dalgalanma ve zirve trendlerinin arttığı gözlenmektedir. Sermaye girişi ve likiditenin yüksek olduğu 2012- 2017 arası dönemde risk algısının daha düşük ve kontrollü olduğu söylenebilir. Keza analiz için seçilen dönemde CDS priminin minimum yani risk algısının en düşük olduğu dönem Nisan.2013'tür. 2018 yılına gelindiğinde ise Amerika Merkez Bankası FED'in faiz artırımlarının da etkisiyle yaşanan kur şoku ve uluslararası diplomatik gerilimler yüzünden Türkiye'ye yönelik risk algısında yani CDS priminde ilk sıçrama görülmektedir. Ardından yaşanan pandemi, para politikasına yönelik güven kaybı ve bunların sonucunda makroekonomik kırılganlıkların artması ile birlikte CDS priminde ülke tarihinin zirveleri

görülmüştür. TGE'nin minimum değerine ulaştığı Haziran.2022'de CDS primi de en yüksek değerini görmüştür.

IMF, OECD vb gibi uluslararası kuruluşlar CDS raporlamalarını 5 yıllık vade üzerinden yapmaktadırlar, ayrıca ekonomik, mali ya da finansal analizlerde 5 yıl yani orta vade, şirketin ya da ülkenin temel risk dinamiklerini en iyi yansıtan denge noktası olarak kabul edilmektedir. Fizibilite etütleri, kalkınma planları vb proje beklentileri de yaygın olarak 5 yıl vade süre ile hazırlanmaktadır. Bu gibi sebeplerle çalışmamızda da Türkiye'ye ait CDS primi değerleri, 5 yıllık USD verileri ile dahil edilmiştir.

Tablo 3. Analizde kullanılan veriler

Veri	**Verinin Tanımı**	**Kaynak**
Sanayi Üretim Endeksi- lnsue	Sanayi üretim endeksi doğal logaritması	TÜİK
Tüketici Güven Endeksi- lntge	Tüketici güven endeksi doğal logaritması	TÜİK
CDS Primi- lncds	CDS primi doğal logaritması	Bloomberg veri tabanı

STATA analiz programında öncelikle değişkenleri aynı büyüklük sınıfına taşımak, varyansı sabitlemek ve analiz sonuçlarında katsayıları esneklik olarak yorumlayabilmek adına verilerin doğal logaritmaları alınmış, ardından Akaike, Hannan-Quinn ve Schwarz bilgi kriterlerine göre optimal gecikme uzunluğu belirlenen logaritmik serilerin durağanlığı analiz edilmiş ve eşbütünleşme testleri uygulanmıştır.

4. ANALİZ VE BULGULAR

Zaman serisi verilerinde, hangi nedensellik analizini kullanacağımıza karar vermeden önce değişkenlerin durağanlığı birim kök testleri kullanılarak test edilir (Gujarati, 2003). Literatürde yaygın olarak kullanılan birim kök testleri: Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testi, Phillips-Perron (PP) testi ve KPSS (Kwiatkowski–Phillips–Schmidt–Shin) testidir. Bu çalışmada, kullanılan zaman serisi verilerinin durağan olup olmadığını araştırmak ve başka bir deyişle çapraz kontrol için değişkenlere üç birim kök testi de uygulanmıştır.

ADF ve PP testlerinde hipotezler H_0: seride birim kök vardır ve durağan değildir, H_1: seri birim köksüz ve durağandır şeklinde olmakla birlikte KPSS testinde hipotezler tam tersi şeklindedir. ADF ve PP testlerinde hesaplanan test istatistiği, kritik değerden (mutlak değerleri) daha büyükse H_0 reddedilir ve serinin durağan olduğuna karar verilir, KPSS testinde ise hesaplanan istatistik kritik değerden (mutlak değer) küçükse H_0 reddedilemez ve seri durağan değildir sonucuna varılır.

%5 anlamlılık düzeyinde yapılan durağanlık analizi sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir. Değişkenlerimizin üçü de I(1) yani birinci farkta durağan bulunmuştur.

Tablo 4. Durağanlık analizi sonuçları

Veri	**ADF Testi**		**PP Testi**		**KPSS Testi**	
	Test İstatistiği Kritik Değer	**Sonuç**	**Test İstatistiği Kritik Değer**	**Sonuç**	**Test İstatistiği Kritik Değer**	**Sonuç**
lnsue	1.226<2.886	H_0 kabul	1.309<2.886	H_0 kabul	1.71>0.463	H_0 red
lntge	2.651<2.886	H_0 kabul	2.455<2.886	H_0 kabul	1.21>0.463	H_0 red
lncds	2.085<2.886	H_0 kabul	2.065<2.886	H_0 kabul	0.935>0.463	H_0 red
Δlnsue	10.150>2.886	H_0 red	15.905>2.886	H_0 red	0.0518<0.463	H_0 kabul
Δlntge	12.919>2.886	H_0 red	13.129>2.886	H_0 red	0.0684<0.463	H_0 kabul
Δlncds	12.441>2.886	H_0 red	12.449>2.886	H_0 red	0.116<0.463	H_0 kabul

Kullandığımız durağanlık testleri yapısal kırılmaları dikkate almadığından dolayı, serilerin yapısal kırılma altındaki durağanlık özellikleri, Zivot–Andrews (1992) birim kök testi ile incelenmiş ve %5 anlamlılık düzeyinde sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir. Analizin hipotezleri "H_0: seri birim kök

içermektedir, durağan değildir" ve "H_1: serinin bir yapısal kırılmayla birlikte durağandır" şeklindedir. Hesaplanan test istatistiği mutlak değerce kritik değerden büyükse H_0 reddedilir.

Tablo 5. Yapısal kırılmalı birim kök testi sonuçları

Değişken	Kırılma Tarihi	Test İstatistiği Kritik Değer	Sonuç
lnsue	2020m7	5,.786>4.80	H_0 red, I(0)
lntge	2018m8	4.192<4.80	H_0 kabul, I(1)
lncds	2023m6	4.518<4.80	H_0 kabul, I(1)

Yapısal kırılmalı birim kök testi sonuçlarına göre; lnsue birçok yasak ve kısıtlamanın getirildiği pandemide 2020m7 döneminde, lntge ABD'de Türk ürünlerine getirilen ilave vergiler sonucu gelişen diplomatik gerilimlerin yaşandığı 2018m8 döneminde ve lncds değişkeni ise genel seçim sonuçlarının ertesinde 2023m6 döneminde yapısal kırılmaya uğradığını göstermektedir. Bununla birlikte serilerin genel olarak birinci farkında durağan oldukları görülmüş ve değişkenlerin I(1) süreç izlediği kabul edilerek eşbütünleşme analizine devam edilmiştir.

Öncelikle SUE üzerinde TGE etkisini ölçmek üzere Engle Granger eşbütünleşme testi yapılmıştır. Ardından aynı test SUE üzerinde CDS etkisini tespit etmek üzere uygulanmıştır. Engle Granger testinde H_0: kalıntılar durağan değildir yani eşbütünleşme yoktur; H_1: kalıntılar durağandır yani eşbütünleşme vardır şeklinde olup, test istatistiği, kritik değerden (mutlak değerleri) daha büyükse H_0 reddedilir ve iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğu kabul edilir.

SUE ve TGE arasında yapılan Engle Granger testinde %5 anlamlılık düzeyinde test istatistiği 3.103 çıkmakla beraber, kritik değer 3.373'ten küçüktür. Bu durumda H_0 reddedilemez, seriler uzun dönemde eşbütünleşik yani eşbütünleşik değildir. Ardından yapılan VAR (vektör otoregresyon) analizinde kısa dönem etkileri analiz edilmiş ve iki değişken arasında bir nedensellik görülmemiştir.

SUE ve CDS arasında yapılan Engle Granger testinde %5 anlamlılık düzeyinde test istatistiği 2.125, kritik değer ise 3.373 olup, test sonucunda H_0 reddedilemez yani iki değişkenin uzun dönemde birlikte hareket etmediği görülmektedir. Kısa dönem ilişkisinin tespiti için yapılan VAR analizinde ise CDS priminden SUE'ye doğru istatistiksel olarak anlamlı bir tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Tablo 6. VAR analiz sonuçları

Nedensellik Yönü	p-değeri	Sonuç
Δlntge → Δlnsue	0.380>0.05	Nedensellik yoktur
Δlnsue → Δlntge	0.341>0.05	Nedensellik yoktur
Δlncds → Δlnsue	0.001<0.05	Nedensellik vardır
Δlnsue → Δlncds	0.803>0.05	Nedensellik yoktur

Granger nedensellik analizi sonuçlarını kontrol ve teyit etmek amacıyla veri setine Johansen eşbütünleşme testi de uygulanmıştır. Johansen Trace istatisiği sonuçlarına göre r≤1 test istatistiği 9.127, %5 kritik değer olan 15.41'den küçük olup, değişkenler arasında 1 adet uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Ardından yapılan VECM (vektör hata düzeltme modeli) sonuçlarında değişkenlerin hem kısa hem uzun dönem ilişkisi analiz edilmiş ve sonuçlar Tablo 5 ve Tablo 6'da gösterilmiştir. %95 güven düzeyinde p-değeri 0.05'ten küçük olan katsayılar istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmektedir.

Uzun dönem dinamiklerini gösteren Tablo 5'te katsayı değerlerinden de anlaşılacağı üzere TGE ve CDS primindeki artışların SUE üzerinde negatif baskı yarattığı ve bu etkinin anlamlı olduğu görülmüştür. Yapılan ikili analizlerde (Engle Granger) uzun dönemli bir ilişki bulunamamış olması ancak üç değişkenin birlikte dahil edildiği Johansen analizinde anlamlı bir uzun dönem ilişkisinin çıkmış olması

değişken eksikliği sapmasının giderilmesi ile açıklanmakta olup iç talebin üretim üzerindeki etkisinin finansal risklerden bağımsız olmadığını göstermektedir.

Tablo 7. Johansen uzun dönem test sonuçları

Değişken	**Katsayı**	**Sonuç**
lntge	-8.814	p=0,000 (anlamlı)
lncds	-1.346	p=0,000 (anlamlı)

Kısa dönem ilişkisini gösteren Tablo 6'da ise sanayi üretimi üzerindeki en güçlü etkinin CDS priminden geldiği görülmektedir. TGE'nin kısa dönem etkisi ise anlamlı değildir. Özetle, kısa dönem analiz sonuçları incelendiğinde TGE'nin istatistiki olarak bir etkisinin olmadığı tespit edilmekle beraber, CDS priminin SUE eğilimi hakkında öncü olarak kullanılabileceğini göstermiştir. Bu da VAR analizi ile uyumlu sonuç vermektedir.

Tablo 8. Kısa dönem (VECM) sonuçları

Değişken	**Katsayı**	**Sonuç**
Hata düzeltme terimi	0.0046	p=0.508 (anlamsız)
Δlnsue(-1)	-0.160	p=0.035 (anlamlı)
Δlntge(-1)	0.042	p=0.648 (anlamsız)
Δlncds(-1)	-0.070	p=0.002 (anlamlı)
Sabit	0.004	p=0.180 (anlamsız)

İki değişkenle yapılan Engle- Granger testinde SUE ve TGE arasında ne uzun ne de kısa dönem ilişkisi tespit edilemezken, çoklu değişken ile uygulanan Johansen eşbütünleşme testinde CDS priminin de modele eklenmesi ile birlikte değişkenler arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi olduğu görülmüştür. Bu durum uzun dönemde dengenin çok değişkenli olduğunu ve ikili analizlerin bu ilişkiyi tam olarak yansıtamayacağını göstermektedir.

Ancak Zivot-Andrews test sonuçları verisetimizde yapısal kırılmanın varlığını göstermiştir. Tespit edilen bu kırılma dönemleri kısa dönem dinamiklerini kontrol etmek amacıyla VECM modeline kukla değişken olarak dahil edilmiş ve sonuçlar Tablo 7'de verilmiştir. %95 güven düzeyinde bütün değişkenlerin p-değeri 0.05'ten büyük yani istatistiksel olarak anlamsızdır. Analiz sonuçlarında kısa dönem katsayılarının anlamsız olması; Türkiye'de sanayi üretiminin finansal şoklara veya güven endekslerindeki aylık değişimlere karşı yapısal bir duyarsızlık sergilediğini göstermektedir.

Tablo 9. Yapısal Kırılmalı Hata Düzeltme Modeli (ECM) Sonuçları

Değişken	**Katsayı**	**Sonuç**
Hata düzeltme terimi	-0.0030	p=0.736 (anlamsız)
Δlntge	0.0382	p= 0.704 (anlamsız)
Δlncds	-0.0124	p=0.589 (anlamsız)
d2018	-0.070	p= 0.475 (anlamsız)
d2020	0.0106	p= 0.341 (anlamsız)
d2023	-0.0074	p= 0.472 (anlamsız)
Sabit	0.0046	p= 0.321 (anlamsız)

Çalışmadan elde edilen bulgular, yapısal kırılmaların dikkate alındığı ve alınmadığı iki farklı model ile değerlendirilmiştir. Metodolojik olarak yapısal kırılmaların kukla değişken olarak eklendiği model, serilerin gerçek karakterini yansıtması bakımından daha tutarlı ve güvenilir kabul edilmiştir. Bu modelde, sanayi üretimi üzerindeki kısa dönemli sahte istatistiki anlamlılıklar ortadan kalkmıştır. Bu durum, Türkiye'de sanayi üretiminin kısa dönemli finansal konjonktüre karşı yüksek bir direnç sahip olduğunu, ancak Johansen testinde görüldüğü üzere uzun dönemde makroekonomik beklentiler ve risk primleri ile güçlü bir denge içerisinde olduğunu göstermektedir.

4.1. Etik Kurul Onayı

Bu araştırmanın kavramsal çerçevesinin hazırlanması, veri toplama araçlarının uygulanması, verilerin toplanması, verilerin analizi ve yorumlanması aşamalarının tamamında etik kurallara uygun hareket edilmiştir. Karşılaşılacak tüm etik ihlallerde ANKAD Yayın Kurulu'nun hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır. Tüm sorumluluk yazarlara aittir. Bu çalışmanın ANKAD dışında herhangi bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiş olduğunu taahhüt ederim. Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Araştırmada kamuya açık kaynaklardan elde edilen dokümanlar kullanılmıştır. Doküman analizi tekniği kullanıldığı için etik kurul izni gerektirmemektedir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Sanayi üretimi makroekonomik gücün en büyük göstergelerinden biridir. Yüksek sanayi üretimi, istihdam ve geliri artırarak sosyal refahı güçlendirir. Artan sosyal refah tüketicilerin gelecek beklentilerini olumlu etkileyerek harcama eğilimlerinin artmasına sebep olur. Yüksek tüketici güveni, ekonominin sürdürülebilir büyümesine ilişkin algıyı güçlendirirken, global risk algısında yani CDS priminde düşüşe neden olur.

Son 15 yıl içerisinde gerek makroekonomik göstergelerinde gerekse sosyal refah anlamında dalgalanmaların sık olduğu Türkiye ekonomisi ise bunu analiz etmek için en uygun ortamlardan biri olarak görülmüştür. Seçilen dönem boyunca yaşanılan sıcak para giriş çıkış hızındaki dalgalanmalar, politika değişiklikleri, kur şokları, enflasyon artışı vb sebeplerle finansal şokların reel sektöre aktarılması konusunda stratejik bir örnektir.

Analiz için ekonomide reel sektörü temsilen SUE, hanehalkı için TGE ve finansal piyasalar adına da CDS primi değerleri veri olarak seçilmiştir. Değişkenlerin durağanlığı analiz edildikten sonra incelenen dönem aralığında yaşanan şokların seriler üzerindeki etkisi Zivot-Andrews yapısal kırılmalı birim kök testi ile de incelenmiştir. Test sonuçları, üç değişkenin de farklı dönemlerde önemli yapısal kırılmalara maruz kaldığını göstermiştir.

Oluşturulan zaman serisi veri setinde daha kesin sonuçlar elde edebilmek amacıyla Engle Granger ve Johansen eşbütünleşme analizleri birlikte yapılmıştır. Elde edilen bulgular, değişkenlerin kısa ve uzun dönem dinamiklerinin farklılaştığını ortaya koymaktadır. İki değişkenli yapılan Granger nedensellik analizi sonucunda SUE ile TGE ve CDS primi arasında uzun dönem ilişkisine rastlanmazken, kısa dönemde CDS priminden SUE'ye doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir. Johansen analizinde ise üç değişken birlikte değerlendirilmiş ve uzun dönemde birlikte hareket ettikleri, ancak kısa dönemde ise TGE sanayi üretimini tahmin etmekte zayıf kalırken, CDS priminin öncü gösterge olabileceği görülmektedir. İstatistiki olarak sadece CDS priminin anlamlı bir etkisi olduğu, yüksek CDS priminin SUE'de azalmaya sebep olduğu tespit edilmiştir. Kısa dönem tahmin modeline yapısal kırılma dönemleri kukla değişken olarak eklendiğinde ise tüm katsayılar istatistiki olarak anlamsız çıkmıştır. Granger ve Johansen sonuçlarının farklılaşması iki değişkenli ilişkilerin Türkiye gibi karmaşık makroekonomileri açıklamakta yetersiz kaldığını, finansal sistemin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermiştir.

Yapılan analizlere dayanarak Türkiye ekonomisinde reel üretimde TGE etkileri hissedilse de en temel belirleyicisinin CDS primleri -borçlanma maliyetleri- olduğu söylenebilmektedir. Başka bir deyimle üretim sadece bir talep sebebi değil, borçlanma maliyetleri ile birlikte şekillenen genel bir dengenin sonucudur.

Ekonomi haberlerini takip eden bireyler, tüketici güveni arttığında tüketim artacağından dolayı üretimin yani SUE'nin de artmasını, ülke risk primleri arttığında ise SUE'de düşüş beklerler. Ancak analiz sonucumuzda Türkiye ekonomisindeki ithalat bağımlılığı, enflasyon ve kur şokları sonucu gelişen ihracat odaklı üretim anlayışı vb gibi dışsal etkenler yüzünden hiçbir analiz modelinde TGE ile SUE arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmadığı düşünülmektedir. Ayrıca konjonktürel dalgalanmalar da hesaba katıldığında iç talebin üretim üzerindeki etkisinin finansal risklerden bağımsız olmadığı da bu analiz sayesinde teyit edilmiştir. Türkiye ekonomisinde sanayi üretiminin sürdürülebilir biçimde

desteklenebilmesi için öncelikle finansal istikrarın güçlendirilmesi ve ülke risk priminin düşürülmesine yönelik politikaların uygulanması önem arz etmektedir. Üretimi canlandırmak için tüketici güvenini artırmaya çalışmaktan çok borçlanma maliyetlerini düşürücü politikalar izlemek daha hızlı sonuçlar verecektir.

KAYNAKÇA

Ahmed, N., & Rangaraju, S. K. (2019). Macroeconomic Effects Of Consumer Confidence Shock – Evidence For State Dependence, *Journal of Economic Studies*, 46(7), 1293- 1308. https://doi.org/10.1108/JES-11-2017-0326

Amarasinghe, A. A. (2016). A Study On The İmpact Of İndustrial Production İndex (IPI) To Beverage, Food And Tobacco Sector İndex With Special Reference To Colombo Stock Exchange. *Procedia Food Science*, 6, 275- 278. https://doi.org/10.1016/j.profoo.2016.02.054

Bodo, G., Golinelli, R., & Parigi, G. (2000). Forecasting İndustrial Production İn The Euro Area. *Empirical Economics*, 25, 541- 561. https://doi.org/10.1007/s001810000032

Bolat, İ. (2025). Türkiye'de Sanayi Üretim Endeksini Etkileyen Faktörlerin Analizi, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 21(1), 20- 35.

Bremmer, D. (2008). Consumer Confidence And Stock Prices. *In 72nd Annual Meeting of the Midwest Economics Association Hyatt Regency*. Chicago, Illinois.

Bruno, G., & Lupi, C. (2003). Forecasting Euro-Area Industrial Production Using (Mostly) Business Surveys Data, Rome, Italy: *ISAE Working Papers 33, ISTAT - Italian National Institute of Statistics.*

Coronado, M., Corzo, M. T., & Lazcano, L. (2012). A Case for Europe: The Relationship between Sovereign CDs and Stock Indexes, *Frontiers in Finance and Economics*, 9(2), 32- 63.

Curtin, R. T. (1982). Indicators of Consumer Behavior: The University of Michigan Surveys of Consumers, *Public Opinion Quarterly*, 46(3), 340- 352. https://doi.org/10.1086/268731

De Boef, S., & Kellstedt, P. M. (2004). The Political (and Economic) Origins of Consumer Confidence, *American Journal of Political Science*, 48(4), 633- 649. https://doi.org/10.1111/j.0092-5853.2004.00092

Ejaz, M., & Iqbal, J. (2019). Estimation and Forecasting of Industrial Production Index, *SBP Working Paper Series 103*, State Bank of Pakistan, Research Department.

Figuerola-Ferretti, I., & Paraskevopoulos, I. G. (2011). Pairing Market Risk and Credit Risk, *DEE - Working Papers, Business Economics.* http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1787351

Gerschenkron, A. (1947). The Soviet Indices of Industrial Production, *The Review of Economics and Statistics*, 29(4), 217- 226.

Gujarati, D. N. (2003). *Basic Econometrics* (4th Edition b.). New York.: McGraw-Hill.

Kadooğlu Aydın, G., Hazar, A., & Çütcü, İ. (2016). Kredi Temerrüt Takası İle Menkul Kıymet Borsaları Arasındaki İlişki: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke Uygulamaları, *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 1- 20.

Kuzmanovic, M., & Sanfey, P. (2012). Can consumer confidence data predict real variables? Evidence from Croatia, *Working Papers 151*, European Bank for Reconstruction and Development, Office of the Chief Economist.

Liu, C., Sun, X., & Li, J. (2023, Mayıs). Time-Frequency Comovements Between Sovereign CDS And Exchange Rates: The Role Of Sentiments, *Global Finance Journal*, 56. https://doi.org/10.1016/j.gfj.2022.100775

Matsusaka, J. G., & Sbordone, A. M. (1995, April). Consumer Confidence and Economic Fluctuations, *Economic Inquiry*, 33(2), 296- 318. https://doi.org/10.1111/j.1465-7295.1995.tb01864.x

Pan, W.-F., Wang, X., Xiao, Y., Xu, W., & Zhang, J. (2024). The Effect of Economic and Political Uncertainty on Sovereign CDS Spreads, *International Review of Economics & Finance*, A(89), 143- 155. https://doi.org/10.1016/j.iref.2023.07.110

Raunig, B., & Scheicher, M. (2009). Are Banks Different? Evidence from the CDS Market, *Oesterreichische Nationalbank Working Paper 152*.

Sergeant, K. (2011). Consumer Confidence And Economic Growth: A Case Study Of Trinidad And Tobago, *The 4th International Conference on Business, Banking & Finance*. Port of Spain, Trinidad.

Şahin, A., Atakan, C., & Alkan, B. B. (2010). Türkiye'de Yeni Tanımlı Sanayi Üreim Endeksi ve Alt Sanayi Gruplarındaki Büyümenin Biplot Yöntemi İle İncelenmesi, *Journal of Yasar University*, 18(5), 2958- 2969.

Şeyranlıoğlu, O. (2023). Tüketici Güven Endeksi ile Finansal Yatırım Araçlarının Reel Getirileri Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(29), 572- 593. https://doi.org/10.38155/ksbd.1279166

Tunalı, H., & Özkan, İ. E. (2016). Türkiye'de Tüketici Güven Endeksi ve Tüketici Fiyat Endeksi Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi, *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi,* 3(2), 54- 67.

TÜİK. (2025). Sanayi Üretim Endeksi Metaveri. Erişim Tarihi: 20.02.2026. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sanayi-Uretim-Endeksi-Ekim-2025-57926

TÜİK. (2025). Tüketici Eğilim İstatistikleri ve Tüketici Güven Endeksi Metaveri. Erişim Tarihi: 20.02.2026 https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=ekonomik-guven-117

Tüzün, O., & Erem Ceylan, I. (2018). Finansal Hizmetler Güven Endeksi ile Kredi Temerrüt Takası (CDS) Arasındaki Nedensellik İlişkisi, *Business & Organization Research Conference.* Safranbolu, Karabük.

Wang, A., & Liang, C.-C. (2024, Ocak). Exchange Rates, Credit Default Swaps And Market Volatility Of Emerging Markets: Panel CS-ARDL Approach, *Borsa Istanbul Review*, 24(1), 176- 186. https://doi.org/10.1016/j.bir.2023.12.001

Wen, Y., & Kinsella, J. (2016). Credit Default Swap –Pricing Theory, Real Data Analysis and Classroom Applications Using Bloomberg Terminal, *Journal of Finance and Economics Education*, 16

Araştırma Makalesi / Research Article

Sanayi Üretim Endeksi Üzerinde Tüketici Güven Endeksi ve CDS Primi Etkisi: Türkiye Örneği

The Impact of the Consumer Confidence Index and CDS Premium on the Industrial Production Index: Evidence from Türkiye

Esra BEZİRCİOĞLU & Muhammed Veysel KAYA

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.461

Geliş/Received: 02/03/2026	Kabul/Accepted: 18/05/2026

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Industrial production strengthens macroeconomic resilience through increased productivity, job creation, and export revenues. As a result of economic strengthening, unemployment decreases, income levels and living standards increase; in other words, social welfare improves. As social welfare levels increase, every market experiences a revival. This recovery reduces perceived uncertainty about the economy's future, positively affects household expectations, and, in turn, increases consumer confidence and consumer spending. High consumer confidence strengthens expectations of sustainable economic growth and reduces perceptions of macroeconomic risk. During this process, the country's borrowing costs decrease, and the credit default swap (CDS) premium, a measure of global risk perception, declines. Therefore, analyzing the relationship between these variables has the potential to reveal how economic vulnerability is reflected in financial risk indicators.

Methods

The aim of this study is to examine the effects of the consumer confidence index (CCI) and CDS premium on the industrial production index (IPI) in Türkiye. When selecting data, one variable was chosen from each of the real sector, households, and financial markets, with the aim of representing each sector of the economy in the model. The literature review revealed numerous empirical and theoretical studies related to the selected variables. No study has been found that uses all the variables we have selected together. Therefore, we hope that our study will contribute to the literature and address a gap.

The analysis was conducted for the period 2012:01 - 2025:12 using Stata. A time-series dataset was created using seasonally adjusted consumer confidence index (CCI) and industrial production index (IPI) data obtained from the official website of the Turkish Statistical Institute (TÜİK), and 5-year USD CDS premium (CDS) data for Türkiye from the Bloomberg database.

After taking the natural logarithm of the series, optimal lag lengths were calculated to analyse the stationarity of the variables before deciding which causality analysis to apply. Then, ADF, PP, and KPSS unit root tests were applied, and the Zivot-Andrews test was also used to identify structural breaks. As a result of the stationarity analysis performed at the 5% significance level, all three variables were found to be stationary in their first difference. This means that all three variables are I(1). The results of the structural break unit root test show that the IPI variable underwent a structural break during the pandemic in the 2020m7 period, the CCI variable during the diplomatic tensions that arose as a result of the tariffs imposed on Turkish products in the US in the 2018m8 period, and the CDS variable in the 2023m6 period following the May 2023 general elections.

Firstly, an Engle-Granger cointegration test was conducted to measure the effect of CCI on IPI. The same test was then applied to assess the effect of CDS on IPI. Granger causality analyses of the two variables revealed no long-term relationship between them; however, a statistically significant unidirectional causal relationship was found from CDS premium to IPI in the short term.

In the Johansen cointegration analysis, which included all variables, one long-term cointegration relationship was identified. The VECM (Vector Error Correction Model) results showed that, in the short term, the strongest effect of the variables on industrial production was attributable to the CDS premium. In the ECM model, where structural break periods were included as dummy variables, the coefficient values of all variables were found to be statistically insignificant. This situation indicates that industrial production in Türkiye exhibits high resilience to short-term financial fluctuations, but, as shown by the Johansen test, it is in strong equilibrium with macroeconomic expectations and risk premiums in the long term.

Results and Discussion

Granger causality analysis performed with two variables revealed no long-term relationship between IPI and CCI and CDS premium. In the short term, however, a unidirectional causality from CDS premium to IPI was detected. In Johansen analysis, which uses all three variables together, it is observed that the variables move together in the long term, but in the short term, CCI is weak in predicting industrial production, and CDS premium can be a leading indicator. According to the analysis results, although the effects of the CCI are felt in real production in the Turkish economy, it can be said that the most fundamental determinant is CDS premiums. Instead of trying to boost consumer confidence to stimulate production, pursuing policies that lower borrowing costs will yield faster results.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

Kültürel Şizofreni ve İletişimsizlik: Üniversite Öğrencilerinin Deneyimleri Üzerinden Bir İnceleme

Cultural Schizophrenıa and Lack of Communication: An Examination through The Experiences of University Students

Ümmügülsüm TALİPOĞLU[1]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.474

Geliş/Received: 14/03/2026	Kabul/Accepted: 20/05/2026

Öz

Bu çalışma, küreselleşme ve dijitalleşmenin etkisiyle bireylerin çok katmanlı kimlik inşası sürecinde yaşadığı parçalanmayı ifade eden "kültürel şizofreni" kavramını, Türkiye özelinde bir "iletişimsizlik biçimi" olarak ele almaktadır. Çalışmanın kuramsal çerçevesinde Stuart Hall'un kimlik kuramı, Bauman'ın akışkan modernite tezi, Shayegan'ın "yaralı bilinç" kavramı ile Mardin ve Göle'nin Türk modernleşmesi analizleri incelenmiştir. Araştırma, ontolojik bölünmenin üniversite öğrencilerinin gündelik iletişim pratiklerine ve aidiyet algılarına yansımalarını incelemeyi amaçlamaktadır.

Nitel araştırma yöntemi benimsenen bu çalışmada, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden amaçlı örneklemeyle seçilen 10 katılımcı ile yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiş ve veriler refleksif tematik analiz ile yorumlanmıştır. Analiz sonucunda 5 ana tema saptanmıştır. Bulgular, katılımcıların geleneksel değerler ile modern yaşam pratikleri arasında sıkışarak içsel çatışmalar yaşadığını, aidiyet duygularının sabit olmadığını göstermektedir. Ayrıca bu kültürel gerilimin, toplumsal düzeyde empati eksikliği ve önyargı temelli derin iletişim kopukluklarına yol açtığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak çalışma, kültürel şizofreninin sadece bir kimlik krizi değil, onarılması gereken yapısal bir iletişim sorunu olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kültürel Şizofreni, İletişimsizlik, Kimlik, Türk Modernleşmesi, Akışkan Modernite.*

Abstract

This study examines the concept of "cultural schizophrenia," which refers to the fragmentation experienced by individuals in the multi-layered identity construction process under the influence of globalization and digitalization, as a "form of non-communication" specifically in Turkey. The theoretical framework of the study includes Stuart Hall's theory of identity, Bauman's thesis on fluid modernity, Shayegan's concept of "wounded consciousness," and Mardin and Göle's analyses of Turkish modernization. The research aims to investigate the reflections of ontological division on the daily communication practices and perceptions of belonging of university students.

This study, which adopted a qualitative research method, involved semi-structured in-depth interviews with 10 participants selected through purposeful sampling from Marmara University Faculty of Communication, and the data were interpreted using reflexive thematic analysis. As a result of the analysis, 5 main themes were identified. The findings indicate that participants experience internal conflicts, caught between traditional values and modern life practices, and that their sense of belonging is unstable. Furthermore, this cultural tension has been found to lead to deep communication breakdowns at the societal level, based on a lack of empathy and prejudice. In conclusion, the study reveals that cultural schizophrenia is not merely an identity crisis, but a structural communication problem that needs to be addressed.

Keywords: *Cultural Schizophrenia, Lack of Communication, Identity, Turkish Modernization, Liquid Modernity.*

[1] **Sorumlu Yazar/Corresponding Author**, Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, İstanbul, Türkiye E-Posta: ukocaerkek@marmara.edu.tr

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Talipoğlu, Ü. (2026). Kültürel Şizofreni ve İletişimsizlik: Üniversite Öğrencilerinin Deneyimleri Üzerinden Bir İnceleme. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 10(3), 1716-1738

1. GİRİŞ

Küreselleşme ve dijital gelişimin hızla artmasıyla birlikte toplumsal düzlemde dönüşümler meydana gelmeye başlamıştır. Bu durum bireylerin kimliklerini çok katmanlı olarak inşa etmesine yol açmıştır. Birey modernleşme, kültürel melezleşme ve göç gibi etkenler nedeniyle aidiyet duygusunu sabit bir zemin üzerine inşa edememektedir. Bu süreçte birey kendi iç dünyasında bir kimlik bunalımı yaşamakta ve bu durum dış dünyada bir iletişimsizliğe yol açmaktadır. Özellikle birden fazla kültüre maruz kalan bireyler her iki tarafın değer ve normlarını aynı zamanda içselleştirmeye çalıştığında kimliksel bir bölünmeyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu süreçte birey diğer kültürel kodların arasında sıkışma yaşamakta ve toplumla sağlıklı bir iletişim kuramamaktadır. Bireyin maruz kaldığı bu çoklu kodlar evreni, yalnızca sıradan bir uyum meselesi değil, aynı zamanda zihinsel anlamda bir bölünme ortaya çıkarmaktadır. Bu durumu ise sosyolojik bir kavram olan kültürel şizofreni ile tanımlamak mümkündür.

Bu makalede şizofreni kelimesine metaforik bir anlam yüklenmiştir. Kültürel şizofreni kavramı ile kast edilen bireyin kültürel anlamda yaşamış olduğu içsel parçalanma ve iletişimsel kopuştur. Birey çeşitli toplumsal değerler ve normlar arasında sürekli olarak yer değiştirmesi durumunda kimliksel bir gerilim yaşayabilmektedir. Bu konu ile bağlantılı olarak Stuart Hall, (1998b) günümüzde kültürel kimliklerin sabit ve bir bütün olmadığını zaman içerisinde değiştiğini ve yeniden inşa edildiğini söylemektedir. Hall, kültürel kimliği bir temsil süreci olarak tanımlamış ve bu süreçte zaman zaman çelişkili ve kırılgan durumlar söz konusu olabileceğini belirtmiştir. İşte bu çelişkili ve kırılgan durumlar, kültürel şizofreninin temelini oluşturmaktadır.

Zygmunt Bauman (2018) ise bireylerin sabit kimliklere uzun süre tutunamayacağını "akışkan modernlik" kavramıyla açıklar. Bauman günümüz modern bireyin geleneksel değerlerden yavaş yavaş koparken yeni norm ve değer formlarıyla tam olarak bütünleşemediğini söyler. Bu durumun da modern bireylerde "kimlik kaybı" ve "kültürel belirsizlik" gibi durumlara neden olduğunu belirtir. Bireyin yaşamış olduğu bu belirsizlik durumu, iletişimi zorlaştıran kimi zaman da imkânsız hale getiren bir sürece neden olabilir.

Daryush Shayegan'nın (2002) kavramsallaştırdığı kültürel şizofreni, birçok ülkede sadece bireysel anlamda değil, toplumsal düzlemde de kendini göstermektedir. Özellikle Doğu toplumlarında bireyler, bir tarafta geleneksel kültür değerleri diğer tarafta ise Batının modern pratikleri arasında kalmıştır. Bu durum bireylerde hem kimlik krizine hem de farklı kültürlere maruz kalmanın neden olduğu iletişim boşluklarına sebep olmaktadır. Kuramsal düzlemde tartışılan bu kimliksel parçalanma ve akışkanlık, Türkiye'nin modernleşme serüveninde somut bir karşılık bulmaktadır.

Türkiye'de modernleşme ve geleneksel değerler arasında kalmış, Batılılaşma unsurlarını geleneksellikle uzlaştırmaya çalışan toplumun belirli bir kesiminde kültürel şizofreni yoğun olarak gözlemlenebilmektedir. Cumhuriyet'in erken dönemlerinden itibaren Türkiye'de modernleşme politikaları, Şerif Mardin'in (1973) merkez-çevre yaklaşımında vurguladığı gibi, çoğu zaman toplumsal ve kültürel tabanla yeterince bütünleşememiş ve bu durum da modernleşmenin gündelik hayatta içselleştirilmesini zorlaştırmıştır. Nilüfer Göle'nin (2000) kamusal alan, beden ve gündelik pratikler üzerinden yaptığı analizler ise, modernlik ile gelenek arasındaki bu gerilimin özellikle genç kuşaklarda kimlik ve ifade biçimleri üzerinden yeniden üretildiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de yaşanan kültürel şizofreni bu makalede bir iletişimsizlik biçimi olarak ele alınmıştır. Zira kültürel anlamda bir parçalanma yaşayan birey, kendi iç iletişimi ve çevreyle kurduğu iletişimde kopukluk yaşamakta, iletişim kanallarında zedelenme meydana gelmektedir.

Kültür, sosyal bilimler literatüründe yaygın biçimde kullanılan temel kavramlardan biridir. Buna karşılık şizofreni, tıp bilimi kapsamında tanımlanan ve tedavi edilmeye çalışılan bir hastalık olarak ele alınmaktadır. "Kültürel şizofreni" ise bu iki alanın kesişiminde ortaya çıkan, sosyal bilimler içerisinde üretilmiş bir kavram olup, özgün tıbbi anlamından uzaklaşarak toplumsal ve kültürel süreçleri açıklamak üzere yeniden anlamlandırılmıştır. Kültürel şizofreni ile ilgili yabancı literatürde arama yaptığımızda çalışmaların genellikle sosyoloji (Monika, M. 2026), (Olutayo, A. O. 2014), (Rai, S. vd. 2025), kültürel çalışmalar ve post-kolonyalizm (Matthias vd., 2016), (Fadel, L. 2023), (Moïse, M. 2014), (González, M. L. & Oliva, J. I. 2023), (Wan, 2020), (Antić, A. 2026), (Kersten, 2020), (Melton, 2013), (Espinosa Zárate, 2019), (Wong, 2014), (Deguilhem, 2002) edebiyat (Winter, 2023), (Al-Badarneh Wassel, 2026), (Goh, 2008) alanlarında çalışıldığı görülmektedir. Güncel Türk literatürü incelendiğinde ise sinema

(Nazlıgül, 2021), (Ekinci, 2023), (Yıldız, 2024), edebiyat (Doğan, 2022), (Lüleci, 2022), (Çelik, 2021), (Ay, 2025), (Kumuz, 2025), (Şimşek ve Baş 2025), (Doğru, 2026), (Örücü, 2022), (Önem, 2013), sosyoloji (Özdemir, 2022), (Şulan, Asanatuci, 2026), (Bilgin, Sarıköse, 2025), (Aslan, 2024), kültürel çalışmalar (Nükte, 2025), (Başaran İnce, 2025), (Öztürk ve Özgen, 2024), ilahiyat (Altuntaş ve Saylan, 2024), siyaset (Ebinç, 2024), tarih (Erol, 2024), (Açık, 2023), (Gencer, 2023), (Korkmaz, 2023), (Gürbüz, 2023), (Toker, 2022) alanlarında çalışıldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, kavramın iletişimsel kopukluklar, söylem pratikleri ve gündelik etkileşim süreçleri üzerindeki etkilerini doğrudan inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Bu yönüyle çalışma, kültürel şizofreniyi iletişim süreçleriyle ilişkilendiren ve üniversite öğrencilerinin gündelik iletişim pratikleri üzerinden inceleyen iletişim alanındaki ilk nitel çalışmalardan biri olma niteliği taşımaktadır.

Yukarıdaki kuramsal çerçeveden yola çıkarak bu araştırma, kültürel şizofreninin üniversite öğrencilerinin kimlik algıları ve iletişim pratikleri üzerindeki etkilerini nitel bir yaklaşımla incelemeyi amaçlamakta ve aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aramaktadır.

AS1: Araştırma grubuna katılanlar kültürel şizofreniyi nasıl deneyimlemekte ve bu deneyim iletişim süreçlerine nasıl yansımaktadır?

AS2: Kültürel şizofreni deneyimi araştırma grubuna katılanlarda aidiyet, kimlik karmaşası ve içsel çatışma duygularını nasıl üretmektedir?

AS3: Araştırma grubuna katılanlar kültürel kimliklerini geleneksel ve modern değerler arasında nasıl tanımlamaktadır?

AS4: Kültürel şizofreni, araştırma grubuna katılanların iletişim pratiklerinde hangi tür kopukluklara ve iletişimsizlik biçimlerine yol açmaktadır?

2. "BİZ KİM DEĞİLİZ?": STUART HALL'IN KİMLİK KURAMI BAĞLAMINDA KÜLTÜREL ŞİZOFRENİ VE PARÇALANMIŞ ÖZNELER

Bireyin yaşamakta olduğu içsel parçalanmanın kuramsal kökenlerini anlamak için öncelikle Stuart Hall'ın (1998b) kimlik üzerine geliştirdiği yaklaşımlara bakmak gerekir. Küreselleşmenin sınırları belirsizleştirdiği ve dijitalleşmenin kültürel kodlarının hızla dolaşıma girdiği çağımızda kimlik, artık miras alınan sabit bir zemin değil; sürekli yeniden inşa edilen, çok katmanlı ve çatışmalı bir "oluş" sürecidir. Bu süreç bireyin oluşumu nedeniyle sonlandırılamaz ve tamamlanamaz bir öznellik taşır.

Stuart Hall kültürel kimliği iki şekilde tanımlamıştır. Birinci tanıma göre kültürel kimlik, ortak bir tarih ve kökene sahip bireylerin paylaştığı ortak değerler ve deneyimler üzerinden şekillenen kolektif bir kimliği ifade eder. Bu noktada önemli olan bir toplumun aynı değerleri paylaşması ve kültürel anlamda birbiri ile uyum sağlamasıdır. Bireylerin ortak bir geçmişe sahip olması onları bir arada tutan birleştirici bir unsurdur. İkinci tanıma göre ise Hall kültürel kimliği "var olma" durumu kadar "oluş" hali üzerinden değerlendirmektedir. Bu tanıma göre kültürel kimlik, sadece geçmişten gelen bir miras değil aynı zamanda süreç içerisinde değişen ve dönüşen dinamik bir yapıdır (Hall, 1998b: 222-237). Bu bağlamda kimliğin yalnızca kolektif düzeyde değil, bireysel düzeyde de sürekli olarak kurulan bir süreç olduğu söylenebilir. Bu söylemler vasıtasıyla benlik öyküsel olarak biçimlendirildiği bir ortamda ortaya çıkar. Dolayısıyla birey yaşamı boyunca elde ettiği deneyimlerle kendisini sürekli olarak yeniden inşa eder (Giddens, 1991: 52-54).

Kimlik, toplumsal ve kültürel bağlamda sürekli olarak yeniden tanımlandığı için söylem ve temsil pratiklere sahiptir. Bu söylemler vasıtasıyla benlik öyküsel olarak biçimlendirildiği bir ortamda ortaya çıkar. Dolayısıyla birey yaşamı boyunca elde ettiği deneyimlerle kendisini sürekli olarak yeniden inşa eder. Bu yüzden kimlik sabit ve durağan değildir, yeniden tanımlanıp dönüşen bir yapıya sahiptir (Hall, 1998b: 72; Ricoeur, 2013: 406).

Hall'ın kuramına göre kimlik, toplumsal düzlemde "aynılık" iddiası üzerine kurulan bir özdeşleşme sürecine işaret etse de, bu süreç tamamen bitmiş ve bütünlüğünü korumuş anlamına gelmez. Kimlik, yaşam süresince belirsizlikler, çatlaklar, ayrışmalar ve yarılma üzerinden şekillenir. Bu bakımdan kimlik her zaman için bütün bir özü ifade etmez ve bireyin toplumla ve "öteki" ile kurduğu ilişkiler üzerinden inşa edilir. Dolayısıyla kimlik kırılgan bir yapıya sahiptir. Hall'ın bahsettiği yarılma, birey ile öteki arasında ki gerilimin sınırlarına işaret eder. Bireyin inşa etmeye çalıştığı kimlik ancak ötekinin varlığı

ile anlamlanır. Kişinin kendini tanımlama süreci öteki üzerinden konumlama ve karşılaştırma ile devam eder. Kimlik sadece içsel bir özün bütünlüğü değil, dışarıdan gelen söylemlerin ve konumlandırmaların kurduğu bir süreçtir. Dolayısıyla kimlik sürekli olarak ötekinin bakış açısı, söylemi ve konumu vasıtasıyla anlam kazanır (Hall, 1998b: 70). Bu yönüyle kimlik inşası Edward Said'in (2000: 137) ifadesiyle masum bir süreç değildir. Tahakküm kurma aracı haline gelebilir ve "ben"in "öteki" üzerindeki hegemonyasını güçlendirebilir.

Kimlik, bir varlığı diğerlerinden ayıran ayırt edici özelliklerin bütününü ifade eder. Her varlığı diğerlerinden ayıran kendine özgü nitelikler, onun kimliğini meydana getirir (Yasak vd, 2021: 198). Tarih, kültürel yapı, coğrafya gibi etkenlerle birlikte toplumsal unsurlar da kimliğin şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir (Büyükdeniz, 2020: 317). Toplumsal bir çevre içerisinde yetişen birey, o topluma özgü anlam kodlarını ve sembolik yapıları gözlem yoluyla öğrenir ve bunları içselleştirerek benlik yapısına dâhil eder (Tüzün, 2021: 75). Çocukluktan itibaren başlayan kimlik oluşumu yaşam boyunca devam eder. Birey öteki üzerinden kendine yer belirler çünkü "ben, ötekinin bakışında yazılıdır". Öteki, kişiye bir sınır çizer ve farklılıkları belirtir. Kişinin korucuyu duvarlarının aşılmaması bakımından bu farklılıklar önemlidir (Hall, 1998a: 41). Bu bağlamda birey, toplumsal yapı tarafından belirlenen edilgin bir özne olmaktan ziyade, toplumsallaşma sürecinde öznel katkılarıyla sürece müdahil olan ve toplumsal gerçekliğin yeniden inşasında rol oynayan çift yönlü bir aktör niteliği taşımaktadır (Ünal, 2022: 43).

Kimlik, "biz kimiz" sorusuna verilen bir cevap olmanın yanı sıra, bireyin kendisini başkalarının bakış açısıyla konumlandırmasını da içeren bir anlam taşımaktadır (Güvenç, 1993: 2-3). Bu bağlamda kimlik, bireyin kendisini başkalarından ayıran özellikler üzerinden kurduğu bir farklılaşma sürecine işaret eder. Bireyin kendisine "ben" diyebilmesi, "öteki" ile kurduğu ilişki üzerinden mümkün hale gelmektedir (Budak, 2000: 123). Nitekim kimlik, bazı insanlarla paylaşılan ortak yönler kadar, bireyi başkalarından ayıran farklılıklar üzerinden de şekillenmektedir (Weeks, 1998: 85). Bu nedenle kimlik, yalnızca "biz kimiz" sorusunun değil, aynı zamanda "biz kim değiliz" sorusunun da cevabını içermektedir (Connolly, 1995: 92).

Kimliğin tanımlanmasına dair çeşitli yaklaşımlar vardır. Bunlardan gelenekçi yaklaşım; kimliği değişime kapalı ve sabit bir yapı olarak görür. Modern ulus devletler, homojen bir toplum oluşturmak amacıyla bu yaklaşımı benimsemekte; buna karşılık yenilikçi yaklaşımlar ise daha çoğulcu ve esnek kimlik anlayışlarını ön plana çıkarmaktadır. Postmodernite ile bu yaklaşıma göre kimlik henüz tamamlanmamış bir süreç olup sürekli değişen ve "inşa edilen" bir yapıya sahiptir (Dalbay, 2024: 325). Postmodernizmle birlikte rasyonel, tekil ve statik özne anlayışının yerini kırılgan, çoklu ve esnek kimliklere sahip bir özne almış; bu bağlamda kimlik, geçmişe ait sabit bir yapı olmaktan ziyade sürekli dönüşen ve bireyin kendisini farklı bağlamlarda konumlandırma biçimlerini ifade eden dinamik bir süreç olarak tanımlanmıştır (Hall, 1998a: 45-177).

Kimlik inşası, bireyin kendi içsel durumunu tanımlaması ile dış dünyanın onu tanımlaması arasındaki bir pazarlıktır (Jenkins, 2004: 21). Kimlik, günümüzde ulus veya millet gibi büyük kurumlar altında değil, tüketim, sanal cemaatler, cinsel tercihler gibi küçük ve kalıcı olmayan unsurlar etrafında şekillenir. Postmodern toplumlarda bu durum "hiper-parça"lar olarak tanımlanır (Best ve Kellner, 1998: 309). Fakat postmodern toplum, bireylere kendi becerileriyle çözümleyemedikleri problemler karşısında onlara bir çözüm yolu sunmaz. Bu yüzden aşırı parçalanmışlık bireyin kendi kendini gerçekleştirmesini sağlamaktan ziyade bir "anlam yoksunluğu" ortaya çıkarabilir ve bireyi kaosa sürükleyebilir (Akça, 2005: 20).

Postmodern toplumun ürettiği birey, sabit bir kimlik ve benlik iddiasından uzak, anlık duygularla hareket eden, eylemlerine karşı sorumluluk üstlenmekten kaçınan ve bütünlüklü bir özne yapısından yoksun bir varlık olarak tanımlanabilir (Rosenau, 2004: 97-98). Bu parçalı ve akışkan özne yapısı, özellikle farklı kültürel bağlamlar arasında konumlanan bireylerde daha görünür hale gelmektedir. Nitekim Silverstein'in göçmenler üzerine yaptığı değerlendirme, bu durumu somut bir örnek üzerinden açıklamaktadır. Ona göre göçmenler "iki sandalye arasında" kalmış gibidir; ne geldikleri yere tam olarak uyum sağlayabilmekte ne de bulundukları yere bütünüyle ait olabilmektedir (Silverstein, 2005: 374). Postmodern birey için de aynı durum söz konusudur. Birçok unsur arasında parçalanmış bir kimliğe sahiptirler. Tam olarak bir yere ait olmadıkları gibi, devamlı olarak başka bir kimliğe geçişkenlik söz konusudur.

Hall'ın kimlik ile ilgili literatüre kattığı kuramsal katkı, kimliği sadece içsel bir anlam düşüncesi ile değil tarih, söylem ve ilişkisel anlamda bir süreç olarak tarif etmesi son derece önemlidir. Kolektif bellek, ortak kültür ve tarih kimliği belirli ölçüde etkilemektedir. Bu durum kimliğin sadece mevcut durumunu açıklamaktadır. Kültürel kimlik çok katmanlı, geçmiş ile şimdi arasında bağ kuran dinamik bir yapıdır. Kimlik, her zaman "öteki" ile bağ kurarak kendisini ötekinin gözünden ve söylemi üzerinden yeniden inşa eder. Yani kimlik, öteki ile arasındaki belirsizlikler ve yarılmalar üzerinden şekillenir. Bu bakımdan kimlik her yeni söylem ve tecrübelerle yeniden inşa edilir.

3. MODÜLER KİMLİKLER: KÜLTÜREL ŞİZOFRENİNİN AKIŞKAN ZEMİNİ

Hall'ın (1998b) kimliği tamamlanmış bir yapıdan ziyade bitmeyen bir "oluş" süreci olarak tanımlaması, postmodern dönemde kimliğin neden sabit bir zemine oturamadığını açıklayan Bauman'ın "akışkan modernlik" teziyle paralellik göstermektedir. Ancak Bauman, bu durumu özellikle küreselleşme perspektifinden ele almakta ve küreselleşmenin dünyayı geri dönüşü olmayan bir dönüşüm sürecine sürüklediğini ileri sürmektedir (Bauman, 1999: 7).

Küreselleşmenin kaçınılmaz dönüşümü, Bauman'ın kimlik meselesini modernite ve özgürlük kavramlarıyla birlikte yeniden ele almasına neden olmuştur. Bu süreçte kimliğin tanımı ve algılanışı değişmiş; küreselleşme merkezi bir otoritenin bulunmadığı, dağınık ve denetimsiz bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. (Bauman, 2017a: 70-109). Küreselleşme ile birlikte kültürlerin melezleşmesi toplumlara özgürleştirici bir deneyim gibi gösterilmiştir. Fakat yerel kültürün tahrip edilip yok edilmesi özgürleşme ile açıklanamayacak kadar toplumsal algılarda parçalanmalara yol açmaktadır (Bauman, 2010: 9). Kimlik artık homojenleştirici küresel etkiler altında, sürekli şekil değiştiren geçici bir yapıya dönüşmüştür (Özalp, 2024: 336).

Küreselleşme ve postmodernizm ikilisi bireyin kimlik inşası, kimliğin istikrar ve sürekliliği açısından parçalanmaya neden olmaktadır. Milli kimlik, ulus ve devlet gibi ortak referansların etkisinin zayıflamasıyla birlikte, yerel kimliklerin oluşumunda bu unsurların belirleyici rolü de azalmıştır. Artık bireyler, değişken ve geçici koşullar altında kimliklerini sürekli yeniden inşa etmektedir. Bu bağlamda küreselleşme, sabit kimlik özelliklerini zayıflatarak kimliğin esnek ve akışkan bir yapıya dönüşmesine neden olmaktadır (Bauman, 2013: 35-36; Özalp, 2024: 336-337).

Akışkan modernite içerisindeki birey, sabitlikten uzaklaşmış, sökülüp dikilebilen yamalı bir bohça misali parçalı bir persona haline gelmiş durumdadır. Bu parçalı yapı, farklı kimlik unsurlarının eklektik biçimde bir araya gelmesiyle oluşan çok katmanlı bir kimlik formunu yansıtmaktadır. (Rosenau, 2004: 90). Bu bağlamda akışkan modernite, bireyde belirsizlik ve güvensizlik duygularını artırarak kimlik inşasını daha kırılgan hale getirmektedir (Kaya, 2019: 1453).

Birey, akışkan modernite koşullarında sabit ve bütünlüklü bir kimlikten ziyade değişken ve parçalı bir yapı içerisinde var olmaktadır. Bu çerçevede Bauman, bireyi "görevler kümesi" olarak tanımlamakta; onun önceden belirlenmiş sabit bir profile sahip olmadığını, değiştirilebilir parçalardan oluştuğunu belirtmektedir. Bauman, bu durumu "modüler insan" kavramıyla açıklamakta ve bu öznenin en belirgin özelliğinin sabit bir özden yoksun, ancak çok yönlü bir yapıya sahip olması olduğunu vurgulamaktadır. Birey, bu çok yönlü kimlik unsurlarını sürekli taşımamakta; ihtiyaç duyduğu durumlarda benimsemekte ve gerekli görmediğinde terk edebilmektedir. Bu nedenle kimlik, kalıcı bir yapı olmaktan çıkarak geçici ve değiştirilebilir bir niteliğe bürünmektedir. Nitekim modern dönemde kimlik çelik ve beton gibi sağlam yapılarla inşa edilirken, akışkan modern dönemde daha esnek ve geçici olan "plastik" metaforuyla ifade edilmektedir. Bu süreçte bireyselleşme bir tercih olmaktan çıkarak adeta bir zorunluluğa dönüşmekte; bireyin toplumla olan bağları zayıflamakta ve bu durum giderek artan bir yalnızlaşmaya yol açmaktadır (Bauman, 2014:116; 2018: 66-167).

Yalnızlaşmayla birlikte anlık ilgi alanları ve kısa süreli ilişkiler, akışkan yapının temel belirleyicileri haline gelmekte; bireyler tekil ve bütünlüklü bir kimlik inşasından ziyade, içinde bulundukları koşullara uyum sağlayan geçici kimlikler geliştirmektedir (Bauman, 2017b: 101-117). Bu süreç, dijitalleşme ve sanallığın yaygınlaşmasıyla daha da derinleşmekte; Göka'nın (2023: 13) da belirttiği üzere bireysel ilişkiler dönüşmekte, insanların daha yalnız yaşadığı ve bağların daha kolay çözülüp yeniden kurulduğu bir toplumsal yapı ortaya çıkmaktadır.

Akışkan kimlik yapıları ile birlikte toplumsal ilişkilerde ve bağlılıklarda gözlemlenen yüzeyselleşme, bireyleri mahremiyet, özgürlük, güven ve istikrar arayışına daha fazla yöneltmekte fakat bu arayış, geçmiş dönemlere kıyasla daha kırılgan ve eşitsiz bir zeminde gerçekleşmektedir. Zira birey fiziksel olarak sabit kalsa bile, kimliksel ve toplumsal anlamda sürekli bir hareketlilik içerisindedir (Üzümlü, 2023: 287). Bu dönüşüm, modern ve postmodern dönemler arasındaki kimlik arayışının niteliğini de köklü biçimde değiştirmiştir. Nitekim Bauman, modern dönemde bireyin kimlik arayışını çölde zorlu bir yolculuk yaparak kutsal bir mabede ulaşmaya çalışan bir hacıya benzetirken, bu sürecin temel amacının bütünlüklü ve sabit bir kimliğe ulaşmak olduğunu vurgulamaktadır. Buna karşılık postmodern dönemde bu arayış, turist ya da gezgin metaforuyla açıklanmakta; birey artık belirli bir hedefe ulaşmak yerine farklı mekânlar, deneyimler ve kimlikler arasında dolaşarak geçici aidiyetler kurmaktadır (Bauman, 2020: 186). Bu bağlamda kimlik, doğuştan gelen ya da keşfedilmesi gereken bir öz olmaktan çıkmakta; bireyin sürekli olarak yeniden icat ettiği, temas edip geçici olarak benimsediği bir süreç haline dönüşmektedir (Bauman, 2017a: 25).

Bu süreçte birey, birden fazla dünyada var olabilmekte; ancak bu çoklu aidiyet imkânına rağmen bu dünyaların hiçbirine tam anlamıyla dâhil olamamaktadır. Bu durum, bireyin kendisini hiçbir zaman "evinde" hissedememesine yol açmakta ve onu adeta evrensel bir yabancıya dönüştürmektedir. Nitekim bireyin yaşadığı bu zorluğun temelinde, çok kültürlülük ya da birden fazla gruba ait olma durumu değil, aidiyet mefhumunun giderek belirsizleşmesi yatmaktadır (Bauman, 2003: 127-156). Alternatiflerin belirsizlikler içinde çoğalması ise bireyde kaos ve düzensizlik duygusunu derinleştirmekte; bu durumun zihinsel düzeydeki yansıması kültürel şizofreni olarak ortaya çıkmaktadır. Kültürel şizofreniyi deneyimleyen bireyler, dış dünyaya karşı tutarlı ve düzenli bir görünüm sergilemeye çalışırken iç dünyalarında yoğun bir parçalanma yaşamaktadır. Bu içsel çatışma, Bauman'ın ifadesiyle kırılgan, dış etkilere açık ve alttaki akışkanlığı sürekli açığa çıkaran ters akıntılar nedeniyle dağılmaya eğilimli bir yapıya benzemektedir (Bauman, 2018: 131).

Bu bağlamda söz konusu dağılma ve parçalanma, kimliğin bireyin geçmişten taşıdığı unsurlar ile dış dünyadan kendisine yöneltilen zorunlu kimlikler arasında gelişen bir gerilim alanında şekillenmesinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir (Bauman, 2001: 50-52). Bu durum, kimliğin yalnızca içsel bir süreç olmadığını, aynı zamanda toplumsal beklentiler doğrultusunda sürekli yeniden kurulan bir yapı olduğunu göstermektedir. Nitekim Sartre'a atıfta bulunan Bauman, bireyin kimliğini artık görünür kılmak ve onaylatmak zorunda olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda yalnızca kimlik kartları yeterli olmamakta; bireyin ait olmak istediği grubun davranış kalıplarını sergilemesi gerekmektedir. Bu performansta başarısız olan birey ise aidiyetini kaybederek dışlanma riskiyle karşı karşıya kalmaktadır (Bauman, 2017a: 64). Bu zorunluluk, zamanla bireyde kaygı ve ontolojik güvensizlik duygusunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Bu çerçevede değerlendirildiğinde, akışkan modernite ve küreselleşme süreçlerinin bireye sunduğu kimlik çeşitliliği ilk bakışta özgürleştirici bir imkân gibi görünse de, bu durumun aynı zamanda derin bir aidiyet krizini beraberinde getirdiği söylenebilir. Kimliğin sürekli yeniden kurulmak zorunda olması, bireyi istikrarlı bir benlik algısından uzaklaştırmakta ve onu geçici anlam dünyaları içinde konumlandırmaktadır. Dolayısıyla kültürel şizofreni, bireyin yetersizliğinden ziyade, çağın ürettiği çok katmanlı ve çelişkili yapının bir sonucu olarak değerlendirilmelidir.

4. BATI DIŞI TOPLUMLARDA "YARALI BİLİNÇ" VE PARÇALANMA

Bauman'ın (2017a) işaret ettiği akışkan ve belirsiz kimlik yapıları, bazı toplumlarda daha derin ve çok katmanlı bir kırılma biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu durum, özellikle Batı dışı toplumlarda kimliğin parçalanmasına ve bireyin farklı anlam dünyaları arasında sıkışmasına yol açmaktadır. Nitekim Daryush Shayegan (2002), bu bağlamda bireyin iki farklı düşünce ve epistemik yapı arasında bölünerek parçalı bir bilinç geliştirdiğini ileri sürmektedir. Shayegan ayrıca, Immanuel Wallerstein'den (1974) ilhamla Batı dışı toplumları "periferi" olarak adlandırmakta ve bu toplumların temel ontolojik sorununun, iki farklı epistem arasında sıkışarak tam bir aidiyet geliştirememeleri olduğunu vurgulamaktadır.

Bu aidiyetsizlik durumu yalnızca iki farklı kültür arasında kalmışlıkla sınırlı olmayıp, aynı zamanda birbirini dışlayan iki zıt anlam dünyası arasında derin bir yarılmaya işaret etmektedir. Bireyin deneyimlediği bu bölünme, gerçekliğe ilişkin algının "kırık bir ayna" gibi parçalanmasına yol açmakta ve bütünlüklü bir anlam kurma imkânını zayıflatmaktadır. Bu bağlamda söz konusu toplumlar, zamanın

akışıyla uyumlu bir tarihsel özne konumu geliştirmekte zorlanmakta ve modern tarihin kurucu aktörleri olmaktan uzaklaşmaktadır (Shayegan, 2002: 7).

Kültürel şizofreni, hem bireysel hem de toplumsal düzlemde ortaya çıkan iki temel soruna dayanmaktadır: epistemolojik ve ontolojik. Epistemolojik düzeyde bu durum, bireyin farklı bilgi ve anlam sistemleri arasında kalarak gerçekliği bütünlüklü biçimde kavrayamamasına yol açan bir kriz olarak ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte toplumsal ilerleme adı altında yaşanan dönüşümler, bireyin kendi değer dünyasına yabancılaşmasını derinleştirmekte; bireyin doğal masumiyetini temsil eden sevgi, toplumsal yapı tarafından arzu ve hayranlığa dönüştürülerek bireyi daha egoist ve çatışmacı bir konuma sürüklemektedir (Shayegan, 2002: 43). Ontolojik düzeyde ise kültürel şizofreni, bireyin "ne o ne de öteki" olabildiği, iki farklı varoluş biçimi arasında sıkıştığı melez bir durum olarak kendini göstermektedir. Bu ikili yapı, bireyin varoluş zemininde bir kırılmaya yol açmakta ve Shayegan'ın "kırık ayna" metaforunda ifade ettiği gibi, gerçekliğin parçalanmış ve biçimsiz yansımalar hâlinde algılanmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda, din ile modern ideoloji gibi birbirinden oldukça farklı iki yapının zoraki biçimde bir araya gelmesi, toplumsal düzeyde algısal bozulmalara ve bireysel düzeyde bir tür gerçeklik yitimine yol açabilmektedir. Shayegan'ın üzerinde durduğu "yamalama" yöntemi de bu çelişkili yapının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ona göre iki farklı paradigmanın kesiştiği durumlarda ortaya çıkan çarpıklıkları gidermek amacıyla başvurulan bu yöntem, Batılılaşma ile İslam arasında kurulan eklektik ve bütünlükten yoksun bir sentez girişimini ifade etmektedir (Shayegan, 2002: 87-88).

Nitekim Shayegan, kültürel şizofreninin bir sentez değil, bir tür çarpıklık olduğunu şu sözlerle açıklar: (2002: 87) "Yamalama, çoğu zaman bilinçsiz bir işlemdir; birbirini tutmayan iki dünyayı bir bilginin tutarlı bütünlüğü içinde özdeşleştirmek için, bu dünyaların birbirine bağlanmasıdır. Yamalama, eş biçimlilik eksikliğini silmeye ve çok biçimli iki paradigmayı epistemolojik olarak uzlaştırmaya çalışır... Yamalama, şeylerdeki pürüzleri kaplayan ince bir vernik katıdır, yüzeyi hafifçe kazındığında çatlaklar ve hatalar ortaya çıkar." Bu ifade, kültürel şizofreninin aslında yüzeyde bir uyum izlenimi verse de, derin yapıda çatışma ve uyumsuzluk barındırdığını açıkça ortaya koymaktadır.

Shayegan, söz konusu yapısal uyumsuzluğun bireyde nasıl tezahür ettiğini, kültürel şizofreni yaşayan öznenin moderniteyi bir süreç olarak değil, maruz kalınan bir durum olarak algılaması üzerinden metaforik bir dille anlatmaktadır: "Tüm derinliğiyle karşımda yayılan yeni nesneler ve beni hazırlıksız yakalayan yeni fikirler bana yabancı. Bunları tanımak için zihnimde ne elverişli sözcükler ne de uygun tasvirler var. Bilgi alanımda apansız ortaya çıkıveriyorlar ve ele geçirilmez tarafları var. Bunları gördüğüm, bunlardan yararlandığım, bunlara hükmettiğim kadar maruz kaldığım da doğru, fakat hafızamın akışında bir yerlerde asılı kalıyorlar. Oluşumlarının tarihini çizemiyorum, doğuşlarına da tanık olmadım. Ne ortaya çıkışlarından önce art arda gelen bunalımları yaşadım, ne de onlara var olma olanağı veren üretim biçimlerini. Sıyırıp atamadığım zorlamaları başıma musallat eden, alışkanlıklarımı altüst eden ve bir türlü açıklığa kavuşturamadığım akıl almaz şeyler bunlar" (Shayegan, 2002: 13).

Shayegan,'nın (2002) perspektifi değerlendirildiğinde "kültürel şizofreni" Batı dışı toplumların, Batılı düşünce ile geleneksel miras arasında kalmasından doğan varoluşsal kırılmadır. Bu durum, bireyin gerçeklik algısının parçalanmasına yol açar. Modernite bu toplumlarda içsel bir süreç olarak değil, dışarıdan dayatılan bir durum olarak deneyimlenir. Ortaya çıkan uyumsuzluk ise "yamalama" ile giderilmeye çalışılır, ancak bu gerçek bir sentez üretmez. Sonuçta birey, ne geleneğe ne de moderniteye tam ait olabilen, parçalı ve "yaralı bilinç"e sahip bir özne hâline gelir.

5. TÜRKİYE'DE MERKEZ-ÇEVRE ÇATIŞMASI VE AKORDSUZ MODERNLİK

Kültürel şizofreni sadece bir zihniyet meselesi değil, Mardin'in deyimiyle tarihsel ve yapısal bir iletişimsizlik sorunudur. Batıdaki feodal yapı taşra ile merkez arasında bir tampon işlevi görmüştür. Fakat Osmanlı Devleti'nde böyle bir köprü bulunmamaktadır (2017: 38-42). Batı modernleşmesinde etkili olan üç temel unsur sınıfsal değişim, sanayileşme ve kapitalizmdir. Fakat Türk modernleşmesinde bu etkenler belirleyici olmamıştır (Gökçe ve Karaoğlu, 2025: 219). Değişim Batı'da sınıfsal olarak gerçekleşmiş olmasına rağmen Türk toplumunda kültürel olarak tezahür etmiştir. Bu yüzden Batı'da yaşanan çatışmalar ekonomik sınıflar arasında gerçekleşmiş fakat Türkiye'de bu çatışmalar semboller üzerinden yaşanmıştır. Laik, muhafazakâr, İslamcı çevre gibi kültürel aidiyetler zihinsel bölünmüşlüğün örnekleridir.

Mardin'e göre Türkiye'nin yaşamış olduğu değişim süreci kültürel yabancılaşmadır. Modernleşme ile birlikte gelen değişim çabaları, toplum genelinde bir uyumsuzluğa neden olmuştur. Hem geleneksel değerlere karşı bir yabancılaşma olmuş hem de oluşturulmak istenen toplumsal düzen gerçekleşmemiştir (Mardin'de aktaran Koç, 2025: 188). Mardin'e göre yorumlayacak olursak bu durumu kimliksizlik ya da evsizlik olarak tasvir edebiliriz. Birey gelenekten uzaklaşmış fakat modern topluma da tam olarak uyum sağlayamamıştır.

Türk modernleşmesi liminal bir özellik taşımaktadır. Eski ile yeni, gelenek ile modernlik, Doğu ile Batı arasında konumlanmıştır (Şahin, 2019: 220). Bu bağlamda Türk toplumunun deneyimlediği kültürel şizofreninin yalnızca geçici bir krizden ziyade, daha süreklilik gösteren bir durum olarak değerlendirilebileceği söylenebilir. Bireyin zihinsel olarak Doğulu geçmiş ile Batılı gelecek arasında konumlanması, şimdiki zamanı deneyimleme biçimini zorlaştırabilmektedir. Bu durum, bireyin kendisini zaman zaman anomiye yakın bir belirsizlik ve yönsüzlük içerisinde hissetmesine yol açabilmektedir.

Merkez çevre teorisinde merkez, bürokrasi ya da ekonomik, siyasi ve kültürel güce sahip devlet kurumlarını temsil eder. Çevre ise seküler ve bürokratik elitin dışında kalan dini, yerel ve geleneksel unsurlardır. Bunlar merkezin ürettiği ideolojik yapıya tam olarak eklemlenememişlerdir (Mardin, 2008: 272). Türk modernleşmesinde önemli bir noktayı anlatan merkez-çevre teorisini kültürel şizofreninin yapısal iskeleti olarak okuyabiliriz. Merkez yani bürokrasi batılı ve seküler kodlarla çalışmaktadır fakat çevre dediğimiz halk, geleneksel değerlerle hareket etmektedir. Bu durum yönetim ile halk arasında bir iletişimsizliğe neden olmuştur.

Mardin, Türk modernleşmesinin temel sancılarını derinlemesine incelemiştir. Mardin'e (1973) göre Türk modernleşmesinin tam olarak benimsenememesinin temel nedeni Osmanlı merkeziyetçi yapısıdır. Batıdaki gibi modernleşmeyi halkla taşıyacak bir feodalite veya bir kurumun olmaması yönetim ve halk arasında tarihsel bir boşluk meydana getirmiştir. Batının değişim süreci sanayileşme ve sınıf çatışmaları üzerinde olurken Türk toplumunda bu süreç semboller üzerinden gerçekleştirilmiş ve kimlik kavgasına dönüştürülmüştür. Mardin'in merkez-çevre kuramında sözünü ettiği gibi merkez, modern ve seküler kodlarla hareket eden yüzünü Batıya dönmüş ve yerel halkla ile bağı yoktur. Çevre ise dini ve geleneksel değerlere önem veren doğulu mirasından kopamamış ve merkez ile teması olmamış Batılılaşmadan uzaktır. Merkez ve çevre aynı coğrafyada yaşamış olmasına rağmen birbirleriyle iletişim kuramamıştır.

Göle'ye göre (2000: 24), modernleşme süreci hem Müslümanların gündelik yaşam pratiklerini dönüştürmüş hem de seküler kamusal alanın sınırları ile ilgili bir müzakere başlatmıştır. Müslüman özneler, Batı modernliğine pasif bir şekilde uyum sağlamak yerine modernite ile çatışmalı ve dönüştürücü bir etkileşime girmişlerdir. Bu etkileşim sayesinde, kamusal alanın içeriği ve işlevi değişikliğe uğramıştır. Kamusal alanda din ile ilgili unsurlar farklı biçimlerde görünürlük kazanmışlardır. Bu dönüşüm süreci bireylerin kimlik ve benlik inşalarında bir çatışmaya neden olmuş ve bu çatışma bireylerin kamusal ve gündelik pratiklerine yansımıştır.

Modernite yalnızca Batı'nın deneyimlediği bir olgu değildir. Batılı olmayan bireylerin de tarihine, toplumsal düzleme, bireylerin düşünce biçimlerine kadar nüfuz etmiştir. Kültürel şizofreni yaşayan birey, geleneksel olarak düşünmeye çalışsa bile zihin alt yapısı ve arzu biçimleri modernite tarafından biçimlendirilmiştir (Göle, 2002: 62). Dolayısıyla bireyin zihninde tasavvur ettiği yerel kimlik ile arzuladığı modern yaşam arasında şizofrenik bir yarılma meydana gelebilmektedir.

Kültürel şizofreni bireyde ve toplumlarda uyum sürecinden ziyade bir parçalanma olarak tezahür etmiştir. Göle (2005: 121-122) bunun nedenini modernleşme sürecinde Doğu ve Batı medeniyeti karşılaşmasının eşit bir şekilde alış-veriş sağlamak yerine Doğu medeniyetlerinin duraklaması, geri çekilmesi ve kimlik kaybı olarak açıklamaktadır.

Müslüman kimlikler kendi inançları ile seküler kamusal hayatları arasındaki paradoksla her gün mücadele etmek zorunda kalırlar (Göle, 2014: 64). Böyle bir durumda kültürel şizofreni zihin durumu olmakta çıkıp gündelik bir mücadeleye dönüşür. Çünkü birey, din ve sekülerlik arasındaki uyumsuzluğu yönetmek zorunda kalır.

Bireyin zihinsel dünyası ile yaşamakta olduğu dünya birbirini teğet geçer ama bütünleşemez, bu da bireyde uyumsuz bir ruh haline neden olabilmektedir. Göle bu durumu "zihinsel alan ile eylem alanının

bütünleşmediği, modernliğin yerel kültürel örgütlerden evrilmediği, farklı alanların birbirine tekabül etmeden bir arada yaşadığı akordsuz bir modernlik" olarak tanımlar (Göle, 2004: 12). Modernleşme sürecini yaşamakta olan Batı dışı toplumlar, genellikle Batı toplumlarına özenmekte ve onlar gibi davranmaya çalışmaktadır. Bu özenme ve benzeme çabası kimi durumlarda *esktra modernliğe* kadar varabilmektedir. Batı dışı toplumlarda modernleşme sürecinde görülen bir başka durum ise *geleneksizleşme*dir. Modernleşme adına bireyin sahip olduğu gelenekleri terk etme durumudur (Göle, 2017: 159-174). Kültürel şizofreni yaşayan bireyler veya toplumlar, modernliği doğal bir süreç olarak değil, adeta bir "rol" gibi yaşayabilir. Batılı görünmek için aşırı çaba göstermek, kişinin gerçek benliği ile sergilediği kimlik arasındaki çatışmayı artırır. Bu durum, bireyin kendi köklerini reddetmesine ve hem kendine hem de toplumuna yabancılaşmasına yol açabilmektedir.

Nilüfer Göle çerçevesinde yorumladığımızda kültürel şizofreni, sadece yapısal bir boşluk değil, bireyin kendini sürekli yeniden kurmak zorunda kaldığı bir gündelik yaşam mücadelesidir. Türk modernleşmesi, Batılı değerlerle organik bir bağ kuramadığı için düşünce ile pratik arasında uyumsuz bir modernlik üretmiştir. Bu süreçte birey, ya Batılı görünmek için aşırı bir performans sergiler ya da gelenekten koparak köklerini reddeder. Her iki durum da bireyi kimliksizlik ve yabancılaşmaya sürükler. Göle'ye göre modernite, Müslümanlar için pasif bir kabulleniş değil, çatışmalı bir müzakere sürecidir. Doğu ve Batı arasındaki değer farklılıkları bireyleri parçalı hâle getirirken, bu gerilim aynı zamanda melez kimliklerin oluşmasına da yol açar. Bu kimlikler, hem parçalanmayı hem de farklı kültürleri birleştirerek yeniden anlamlandırmayı içerir.

Mardin'in yaklaşımı, kültürel gerilimi daha çok yapısal ve kurumsal bir bölünme olarak ele alırken, Göle bu gerilimi bireyin sadece deneyimlemediğini, aynı zamanda yeni kimlik formları ve kamusal pratikler üreterek dönüştürdüğünü vurgular. Bu iki yaklaşım birlikte okunduğunda, "kültürel şizofreni" metaforu, bir yandan modernleşmenin tarihsel olarak ürettiği toplumsal yarılmaları, diğer yandan da bu yarılmaların gündelik yaşamda bireyler tarafından nasıl deneyimlendiği ve melez kimlik biçimlerine nasıl dönüştürüldüğünü açıklayan çok katmanlı bir kavramdır.

Daryush Shayegan'ın "kültürel şizofreni" ve "yaralı bilinç" kavramları, modernleşme sürecinde Batılı rasyonel düşünce ile yerel kültürel kodlar arasındaki uyumsuzluğun bireyde yarattığı zihinsel bölünmeyi açıklar. Stuart Hall'un kimliği sabit değil, sürekli yeniden inşa edilen parçalı bir süreç olarak ele alması, bu bölünmenin neden iletişimde istikrarsızlığa yol açtığını gösterir. Zygmunt Bauman ise "akışkan modernlik" yaklaşımıyla, bu parçalanmış kimliklerin kalıcı çözümler yerine geçici uyum stratejileri geliştirdiğini ve bunun iletişimi yüzeysel hâle getirdiğini vurgular. Türkiye bağlamında Şerif Mardin'in merkez-çevre yaklaşımı, bu bölünmenin tarihsel ve yapısal kökenlerini ortaya koyarken; Nilüfer Göle'nin gündelik hayat ve kamusal alan analizleri, sürecin özellikle genç kuşaklar tarafından nasıl deneyimlendiğini somutlaştırır. Bu kuramsal çerçevede kültürel şizofreni, yalnızca bireysel bir kimlik sorunu değil; toplumsal düzeyde anlam üretimini ve sağlıklı iletişimi zayıflatan yapısal bir olgu olarak değerlendirilebilir.

6. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın hedefleri doğrultusunda, amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilen katılımcılar, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı öğrencileri arasından gönüllülük ilkesi esasına göre seçilmiştir. Toplam 10 kişi ile görüşülmüş, dokuzuncu görüşmeden itibaren tematik tekrarların belirginleşmesiyle birlikte, onuncu mülakatta veri doygunluğuna ulaşıldığı değerlendirilmiştir. Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğü, nicel çalışmalardan farklı olarak sayısal temsilden ziyade veri doygunluğu ilkesine dayanmaktadır. Veri doygunluğu, yeni görüşmelerden elde edilen bilgilerin mevcut temalara yeni bir katkı sunmadığı noktada gerçekleşmektedir (Guest, Bunce ve Johnson, 2006). Bu bağlamda, elde edilen verilerin tekrar etmeye başlaması örneklem büyüklüğünün yeterli olduğunu göstermektedir.

Araştırmada veri toplama aracı olarak görüşme yöntemi tercih edilmiştir. Görüşme yöntemi, bireylerin olaylar ve olgulara ilişkin düşüncelerini, algılarını ve değer yönelimlerini ortaya koymayı hedefleyen çalışmalarda yaygın biçimde kullanılan bir tekniktir (Fossey vd., 2002). Görüşme tekniği üç şekilde yapılmaktadır. 1) Yapılandırılmış görüşmelerde, araştırmacı görüşme öncesinde belirlediği sorulara bağlı kalarak süreci yürütür ve görüşme sırasında bu çerçevenin dışına çıkmaz. 2) Yapılandırılmamış görüşmeler ise daha serbest bir biçimde ilerler; bu türde sorular, etkileşimin seyrine göre şekillenir. 3)

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde ise araştırma konusuna uygun olarak önceden hazırlanmış soru başlıkları temel alınır ve bu yapı, araştırmacıya sınırlı ölçüde esneklik tanıyarak sürecin yönlendirilmesine olanak sağlar (Qu ve Dumay, 2011). Araştırmada kullanılan yarı yapılandırılmış mülakat soruları, çalışma konusuna ilişkin literatür taraması doğrultusunda hazırlanmıştır. Özellikle kültürel kimlik, postmodern kimlik ve kültürel şizofreni kavramına ilişkin kuramsal çerçeve dikkate alınarak soru formu oluşturulmuştur. Hazırlanan sorular, kapsam geçerliliğini sağlamak amacıyla alanında uzman iki akademisyenin görüşüne sunulmuş ve gelen geri bildirimler doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Nitel araştırmalarda pilot uygulama önerilmekle birlikte zorunlu bir aşama olmadığından, bu çalışmada ayrı bir pilot uygulama yapılmamış, ancak veri toplama sürecinde soruların açıklığı ve işlevselliği görüşmeler sırasında değerlendirilmiş ve gerektiğinde esnek bir biçimde yeniden formüle edilmiştir. Mülakatlar sonucunda elde edilen veriler, tematik analiz yöntemi ile incelenmiştir. Tematik analiz, belirli bir bilgi kuramsal çerçeveye sıkı biçimde bağlı olmayan, esnek bir yöntem olarak hem özcü hem de inşacı yaklaşımlarla uyum içinde uygulanabilmektedir. Bunun yanı sıra, bağlamsal bir perspektif benimseyerek eleştirel realizm gibi kuramsal yönelimlerle de ilişkilendirilebilir. Bu doğrultuda, bireysel yaşantıların yanı sıra bu deneyimlerin toplumsal bağlam içinde nasıl biçimlendiğine de odaklanır. Tema, araştırma sorusuyla bağlantılı olarak ortaya çıkan ve veride anlamlı bir düzeni yansıtan analitik bir çerçeve olarak tanımlanır. Kodlama aşamasında bir örüntünün tema olarak kabul edilebilmesi, yalnızca tekrar edilme düzeyine bağlı değildir. Aynı zamanda bulunduğu bağlam içerisindeki taşıdığı anlama da bağlıdır. Nitel çözümlemede belirli bir nicel oran ya da yüzdelik sınır esas alınmaz. Bazı temalar geniş çaplı ve sık bir şekilde kendini gösterebilir. Bazıları ise sınırlı sayıdaki örneklerle analitik açıdan önemli görülebilir. Bu doğrultuda, temaların oluşturulmasında araştırmacının bağlamsal yorumlaması ve analitik değerlendirmesi belirleyici bir rol üstlenir (Braun ve Clarke, 2006: 81-83).

Tematik analizin, veride yer alan anlamlı örüntülerin ve temaların ortaya çıkarılması, sistematik biçimde çözümlenmesi ve bulguların raporlanması amacıyla çok sık kullanılan bir yöntem olması nedeniyle (Braun ve Clark, 2006:79) bu araştırma kapsamında da toplanan verilerin çözümlenmesine önemli bir katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

6.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu araştırmada nicel çalışmalardan farklı olarak evren kavramı yerine amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Çalışma grubu, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü'nde öğrenim gören 10 öğrenciden oluşmaktadır. Bu bölümün tercih edilmesinin temel nedeni, öğrencilerin eğitim süreçleri gereği kimlik, temsil, imaj ve iletişim pratikleriyle doğrudan ilişki içinde olmalarıdır. Halkla ilişkiler ve tanıtım öğrencileri, kimlik ve temsil üretimine yönelik bir eğitim aldıkları için modern ve postmodern kimlik tartışmalarına daha aşina bir grup oluşturmaktadır. Bu durum, kültürel kimlik ve kültürel şizofreni gibi kavramların bireysel deneyimlerde nasıl karşılık bulduğunu incelemek açısından bu grubu araştırma için uygun kılmaktadır. Katılımcı sayısı, nitel araştırmalarda benimsenen veri doygunluğu ilkesi doğrultusunda belirlenmiş olup, görüşmeler sırasında benzer temaların tekrar etmeye başlamasıyla birlikte örneklem büyüklüğünün yeterli olduğu değerlendirilmiştir.

6.2. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Bu çalışma, kültürel şizofreni olgusunu Doğu-Batı ve geleneksel-modern gibi söylemler ekseninde ele alarak, söz konusu kültürel parçalanmanın üniversite öğrencilerinin iletişim pratiklerine nasıl yansıdığını incelemektedir. Araştırma, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü'nde öğrenim gören üniversite öğrencileriyle gerçekleştirilen derinlemesine yarı yapılandırılmış mülakatlara dayanmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, katılımcıların kültürel kimlik algıları, gündelik iletişim deneyimleri ve anlamlandırma süreçleriyle sınırlıdır. Çalışma, tek bir üniversitenin belirli bir bölümünde öğrenim gören sınırlı sayıdaki katılımcıyla gerçekleştirildiğinden, elde edilen bulguların tüm üniversite öğrencilerine veya Türkiye'deki genç nüfusun tamamına genelleme yapmak mümkün değildir. Bu sınırlılıklara rağmen, çalışma kültürel şizofreni ve iletişimsizlik arasındaki ilişkiyi gençlik deneyimleri üzerinden derinlemesine ele alarak, konuya nitel bir katkı sunmayı hedeflemektedir. İletişim ve kültür alanlarının dinamik yapısı nedeniyle, elde edilen bulgular zaman içerisinde farklılık gösterebilir.

6.3. Veri Analizi

Analiz süreci, Braun ve Clarke (2019: 87) tarafından tanımlanan altı aşamalı tematik analiz çerçevesi izlenerek yürütülmüştür. Görüşmeler kelimesi kelimesine deşifre edilmiş ve tekrar tekrar okunarak veriye aşinalık sağlanmıştır. Okunan metinden kodlar oluşturulmuş ve kodlardan temalar türetilmiştir. Temalar gözden geçirilip düzenlenmiş, benzer olan temalar birlikte adlandırılmış ve son olarak raporlanmıştır. Süreç sonunda beş ana tema ve on üç alt tema belirlenmiştir. Temalar alıntılarla desteklenmiş ve kavramsal yeterliliği göz önünde bulundurulduğunda veri doygunluğuna ulaşıldığı değerlendirilmiştir.

6.4. Etik Kurul Onayı

Bu çalışma, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Etik Kurulu'ndan alınan 06/05/2026-3/1 Protokol Nolu etik kurul onayı doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Karşılaşılacak tüm etik ihlallerde ANKAD Dergisi Yayın Kurulunun hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır. Tüm sorumluluk yazarlara aittir. Bu çalışmanın ANKAD Dergisi dışında herhangi bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiş olduğunu taahhüt ederim. Katılımcılar, araştırmanın amacı, kapsamı ve verilerin kullanımına ilişkin süreçler hakkında ayrıntılı olarak bilgilendirilmiş ve gönüllülük esasına dayalı katılım sağlanmıştır. Katılımcıların kimlikleri gizli tutulmuş, bulguların sunumunda anonimleştirilmiş kodlama yöntemi kullanılmıştır.

6.5. Bulgular

Refleksif tematik analiz sonucunda belirlenen ana temalar ve alt temalar aşağıda verilmiştir. Temalar, katılımcıların cevaplarındaki tekrar eden örüntüler, anlam yapıları ve söylemsel vurgular dikkate alınarak oluşturulmuştur.

Tablo 1: Refleksif Tematik Analiz Sonucunda Ortaya Çıkan Ana Temalar

Ana Tema	**Alt Tema**	**Katılımcılar**
Melez Kimlik ve Akışkan Aidiyet	Çoklu Kimlik Sabit Olmayan Aidiyet Hiçbir Yere Ait Hissetmeme	K1,K2,K3,K4,K6,K8,K9,K10
Gelenek-Modern Gerilimi	İçsel Çatışma Kuşak Çatışması Değer İkilemi	K1,K3,K5,K6,K8,K9,K10
Yaralayıcı Kültürel Deneyim	Dışlanma Alay Edilme	K5,K8,K9
İletişimsizlik ve Kutuplaşma	Empati Eksikliği Susma ve Geri Çekilme Önyargı	K2,K3,K4,K5,K7,K8,K9,K10
Çözüm ve Onarım Arayışı	Eğitim Medya Okuryazarlığı	K3,K6,K7,K9,K10

6.5.1. Melez Kimlik ve Akışkan Aidiyet

Katılımcıların önemli bir bölümü, kendilerini tek bir kültürel kimlik içine sığdıramadıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca aidiyetlerini geçişli bir süreç olarak deneyimlediklerini belirtmişlerdir. Bu durumu K2 "*İzmir ve İstanbul arasında sürekli kimliklerim değişiyor gibi hissediyorum ama gerilim hissetmiyorum*" şeklinde ifade etmiştir. K3, "*Hem yerel değerlere yakınım hem de evrensel olanı benimsiyorum*" şeklinde kendini tanımlamıştır. K10, "*Kendimi tek bir kültürel kimliğin içine sığdırmakta zorlanıyorum"* ifadesini kullanmıştır. Bu söylemler Stuart Hall'un kimliği tamamlanmış bir

öz değil, sürekli inşa edilen bir süreç olarak ele aldığı yaklaşımıyla örtüşmektedir. Hall'a göre kimlik sabit bir aidiyet değil, söylemsel ve bağlamsal olarak kurulan bir dinamik bir yapıdır. Hall'un bu kavramını K9'un "*Ailemin yanında daha geleneksel davranıyorum*" K3'ün "*Arkadaş çevremde daha rahat ve modernim.*" ve K10'un "*Ortama göre davranışlarım değişiyor.*" söylemleri desteklemektedir. Ayrıca burada devreye "akışkan" kavramı da girmektedir.

Benzer şekilde Zygmunt Bauman'ın "akışkan kimlik" ve "akışkan modernite" kavramsallaştırmaları da katılımcıların söylemleriyle paralellik göstermektedir. Bauman'a göre modern toplumda bireyler kalıcı aidiyetler yerine geçici ve esnek kimlikler inşa etmektedir. Katılımcıların kimliklerini "*Sosyal medyada daha batılı bir imaj çiziyorum.*" (K4), "*Paylaşımlarımı kimlerin göreceğine göre ayarlıyorum.*" (K9), "*Sosyal medya kimliklerin vitrini gibi.*" (K10), "*Kendimi çok katmanlı bir kimlik olarak görüyorum.*" (K2) tanımlamaları, Bauman'ın akışkan kimlik teorisini desteklemektedir. Özellikle dijital alanda kimliğin farklı biçimde sunulması, Bauman'ın modern bireyin sürekli kendini yeniden üretme zorunluluğu yaşadığı yönündeki tespitleriyle örtüşmektedir.

Bauman'a göre, modern çağda bireylerin yaşamış oldukları zorlukların sebebi birçok gruba ait olmak ya da çok kültürlü olmak değil, aidiyet duygusunun belirsiz olmasıdır. Nitekim K8 bu durumu "*Kendimi özdeşleştirebildiğim hiçbir grubum yok.*" ve K9 ise "*Hiçbir yere ait hissetmiyorum.*" şeklinde ifade etmiştir.

6.5.2. Gelenek-Modern Gerilimi

Araştırmada en belirgin temalardan biri geleneksel değerler ile modern yaşam tarzı arasında yaşanan gerilimdir. Katılımcılar, aileden gelen normlar ile bireysel tercihleri arasında sürekli bir çatışma halinde olduklarını ifade etmiştir. Shayegan'a göre modernlikle karşılaşan geleneksel toplumlarda birey, iki farklı değer sistemi arasında bölünmüş bir bilinç geliştirir. Katılımcılardan K1'in "*Modern adı altında standart bir forma dâhil edilmiş, kendilik algısı örselenmiş haldeyim. Geleneksel ve modern yaşam biçimleri arasında çatışma yaşıyorum.*" K9'un "*Bir yanım başörtülü olmak isterken, bir yanım modern yaşamdan kopmak istemiyor.*" ve K6'ın "*Ailemle en çok bu konularda çatışıyoruz. Evlenmemiş olmamı çok yadırgıyorlar.*" anlatılarında iç-dış uyumsuzluğu ve duygusal yıpranma görülmektedir. K10'un "*Ailem toplumsal kabulü önemsiyor, ben bireysel mutluluğu. Bir yanım kolektif değerlere yaslanırken, diğer yanım bireyselliği benimsiyor.*" gibi söylemleri içsel bölünmeyi ve değer ikiliğini yansıtmaktadır. Aynı zamanda bu söylem, bir özerklik talebi ve kuşak çatışması olarak da okunabilir. K8'in "*Doğu ve Batı arasında kaybolmuş halde gibiyim.*" ve K3'ün "*iki ses duyuyorum: toplum ne der / ben ne istiyorum*" söylemlerinin kültürel şizofreninin en net mikro ifadeleri olduğunu söyleyebiliriz. Özne bu düzlemde görünürlük gerilimi, arada kalmışlık ve kültürel kayboluş gibi deneyimler yaşamaktadır. K3 gelenek-modern ikiliğini "*Bir yanım geleneklerin sıcaklığına yakınken, diğer yanım modern hayatın bireyselliğine yakın.*" şeklinde ifade etmiştir.

Katılımcıların söylemleri Shayegan'ın tarif ettiği yaralı bilinç durumunu somut biçimde doğrulamaktadır. Aile beklentileri, evlilik, yaşam tarzı ve dini pratikler bireysel özgürlük arayışıyla çeliştiğinde iletişim kopuklukları ve gerilim ortaya çıkmaktadır. Bu gerilim, kültürel şizofreninin bireysel düzeyde en görünür biçimlerinden biridir.

6.5.3. Yaralayıcı ve Kültürel Deneyim

Türkiye'de deneyimlenen kültürel şizofreninin temelini Şerif Mardin'in merkez çevre modeli ile temellendirmek mümkündür. Mardin'e göre Türkiye'nin toplumsal yapısı 'merkez' ile 'çevre' arasında süregelen bir gerilim üzerinde şekillenmiştir. Modelde, merkez, devlet iktidarını elinde bulunduran ve modernleşme sürecini yönlendiren elit grupları ifade eder. Çevre ise merkezin dışında kalan taşra toplumları, köylüler, esnaf, dini cemaatler gibi unsurları kapsayan geniş toplumsal kesimi ifade eder. Merkez-çevre arasındaki gerilim günümüze kadar mevcudiyetini sürdürmüştür. Nitekim K5'in "*Modern diye kendini adlandıran kesim, Anadolu irfanı ile yetişenleri küçük görüyor.*" ifadesi bu gerilimin devam ettiğini doğrulamaktadır. K5'in kültürel savunma refleksi olarak "*Kadıköy İskelesi'ne lor peynir ve tarçınlı akide ile gidiyorum*" ifadesi sessiz bir direniş yaşadığını göstermektedir. Aynı zamanda "*Moda denen saçmalığın kaldırılması*" söylemiyle, K5'in modern kültüre karşı tepkili ve bir kültürel homojenlik talebi içerisinde olduğu yorumlanabilir. Siyasal bölünme ve uzlaşmazlık K8'in ifadelerinde net olarak görülebilmektedir. K8'in "*Toplum iki kutuptan ibaret*" ve başörtüsünden dolayı "*Bazen*

arkadaşlarım arasında dalga konusu oluyorum." ifadeleri, Şerif Mardin'in merkez-çevre modelini doğrulamaktadır.

Bu temada Anadolu kökenli katılımcıların İstanbul'daki deneyimlerinde yaşadığı dışlanma, küçümseme ve kültürel hiyerarşi algısı merkez kültür ve çevre kültür arasındaki gerilimi net bir şekilde göstermektedir. Mardin'in modernleşmenin yukarıdan aşağıya dayatıldığına dair tespiti, katılımcıların "modern" kesimler tarafından ötekileştirildiklerine dair anlatılarıyla örtüşmektedir.

Nilüfer Göle'nin modernlik, beden ve kamusal alan ilişkisine dair çalışmaları da bulgularla güçlü biçimde kesişmektedir. Özellikle K8'in tesettüre geçiş süreciyle birlikte yaşadığı görünürlük gerilimini "*İçim geleneksel, dışım modern gibi.*" ifadesiyle anlatmıştır.

Görünürlük üzerinden kimlik mücadelesini K1 "*Başörtüsü takmam ailemle arama mesafe koydu*" ifadesiyle tarif etmiştir. Bu durum Göle'nin bedenin politikleşmesi ve kamusal alanda kimliğin görünür kılınması üzerine yaptığı analizleri doğrulamaktadır. Yine Göle'nin melez kimlik kavramıyla K1'in "*Tamamen geleneksel veya tamamen modern olmak mümkün değil*" ifadesi örtüşmektedir. Ayrıca K5'in beden ve kıyafet üzerinden dışlanma ile ilgili söylediği "*Yöresel bar kıyafetini dilenci gibi göründüğünü söyleyen biri oldu*" ve "*Bu yüzden fotoğrafları kırpıp sadece kendimi paylaşıyorum*" ifadesi Göle'nin beden-kıyafet-kamusal alan analizleriyle doğrulanmaktadır.

Katılımcıların ifadelerinden yola çıkarak bu temanın bir diğer tezahürünün, kültürel şizofreninin birey üzerinde yarattığı duygusal yük ve derin psikolojik etkiler olduğunu söylemek mümkündür.

6.5.4. İletişimsizlik ve Kutuplaşma

Araştırmada öne çıkan "iletişimsizlik" teması güçlü biçimde kendini göstermektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu toplumsal düzeyde empati eksikliği, önyargı ve kutuplaşmadan söz etmektedir. Bu durum, kültürel şizofreninin yalnızca bireysel bir kimlik krizi değil, aynı zamanda toplumsal bir iletişim sorunu olduğunu göstermektedir. K2'nin "*Herkes kendi kültürünü tek doğru olarak görüyor.*" ifadesi toplumsal düzlemde yaşanan kültürel mutlakıyete dikkat çekmektedir. K3'ün "*Toplumda kutuplaşma ve önyargı var ve konuşma dinlemenin önüne geçti. Herkes kendi doğrusunu savunuyor kimse dinlemiyor"* ifadeleri toplumda dinleme eksikliği ve diyalog yoksunluğuna işaret etmektedir.

Bazı katılımcılar sessizlik stratejisini tercih ederek çatışmadan kaçınmayı tercih etmişlerdir. K4 "*Tartışmalara dâhil olmayı tercih etmedim*" ve K5'in "*İlk İstanbul'a geldiğimde çok az konuşuyordum, susmak daha kolaydı*" ifadeleriyle kendini ifade kaygısından dolayı iletişimde geri çekilme olduğu gözlenmektedir. Dolayısıyla burada iletişimsizlik çatışma olarak değil suskunluk şeklinde tezahür etmiştir. Bu durum ise bireyin kendini görünmez kılmasıyla sonuçlanmaktadır.

K6'nın "*Toplumda ciddi bir iletişimsizlik var*" ve K8'in "*İletişim araçları gelişti ama insanlar daha az anlaşıyor*" söylemleri iletişim kaybına ve toplumsal yalnızlaşmaya işaret etmektedir. Ayrıca K8 kendini savunma stratejisi olarak mizah unsurunu kullanmıştır. Bu durumu, arkadaşları onunla dalga geçtiğinde o da "*Kendimle dalga geçerek eski ben olduğumu hatırlatma ihtiyacı duydum*" şeklinde ifade etmiştir. K7'nin "*Tartışmaya girmem, ortak zeminde buluşurum*" ifadesiyle diyalog arayışında olduğu ve uzlaşmacı bir iletişim seçtiğini söyleyebiliriz.

Bu tema doğrultusunda katılımcıların ifadeleri iletişimsizliğin pasif biçimlerini ortaya koymaktadır. Fakat bazı katılımcıların daha uzlaşmacı bir iletişim stratejisi benimsediği gözlemlenmiştir.

6.5.5. Çözüm ve Onarım Arayışı

Katılımcıları çözüm arayışı özellikle eğitim, medya, diyalog ve aile kültürü üzerinde yoğunlaşmıştır. Eğitim ile ilgili olarak K7'nin "*Bence sorun en başta eğitimle ilgili. İnsanlara farklılıklarla yaşamayı öğretmek gerekiyor.*" K10'nun "*Okullarda kültürlerarası bir bilinç kazandırılsa, insanlar bu kadar önyargılı olmaz.*" ve K9'un "*Okullarda dijital okuryazarlık derslerinin niteliğinin arttırılması gerekiyor.*" gibi ifadeleri kültürel şizofreninin eğitim ile azalabileceğine işaret etmektedir. Medya ile ilgili olarak K6'nın "*Medya sürekli insanları ikiye bölüyor, bu da iletişimi koparıyor.*" K8'in "*Sosyal medya insanları birbirine yaklaştırması gerekirken daha da uzaklaştırıyor.*" ve K9'un "*Medya daha sorumlu davransa, insanlar birbirini düşman gibi görmez.*" ifadeleri medyatik söylemlerin önemini göstermektedir. Bazı katılımcılar çözümün temel unsurunun dinleme ve empati olduğunu vurgulamışlardır. Bunlardan "*Herkes konuşuyor ama kimse gerçekten dinlemiyor.*" (K3), "*Birbirimizi*

anlamaya çalışsak bu kadar kopuk olmazdık." (K10) ve "*İnsanlar farklı düşünenleri anlamaya çalışsa, bu gerilim azalır.*" (K7) gibi ifadeler kültürel şizofreninin diyalog eksikliği ile doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

Bazı katılımcılar ise aile ve yakın çevredeki iletişime daha çok odaklanmışlardır. Bunlardan K6'nın "*Aile içinde bile konuşamıyoruz, orada çözülmeyince dışarıda hiç çözülmüyor.*" ve K9'un "*Evde bile farklı düşünceler kabul görse toplumda da daha rahat olur.*" şeklindeki ifadeleri kültürel şizofreninin yalnızca kamusal alanda değil, gündelik ilişkilerde de yeniden üretildiğini göstermektedir.

Katılımcıların ifadelerinden yola çıkarak kültürel şizofreninin medya ve iletişim pratikleri yoluyla dönüştürebilir bir toplumsal olgu olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla bu durum onarımı mümkün bir iletişim sorunu olarak görünmektedir.

7. TARTIŞMA VE SONUÇ

Türkiye, küreselleşme ve modernleşme süreçlerinin kesişim noktasında bulunduğundan, kültürel şizofreni olgusunu daha belirli alanlarda daha belirgin bir şekilde yaşayabilmektedir. Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin deneyimlediği kültürel şizofreniyi bir kimlik bunalımının ötesine geçerek bir "iletişimsizlik biçimi" olarak incelemiştir. Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım öğrencileriyle gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlar ve refleksif tematik analiz sonucunda elde edilen bulgular, çalışmanın kuramsal temelini oluşturan Hall, Bauman, Shayegan, Mardin ve Göle'nin perspektiflerini destekleyen ve genişleten önemli sonuçlar ortaya koymuştur.

Araştırma grubuna katılanların kültürel şizofreniyi nasıl deneyimledikleri ve bu deneyimin iletişim süreçlerine nasıl yansıdığı analiz edildiğinde, katılımcıların bu durumu çoğunlukla çoklu kimlik deneyimi, aidiyet belirsizliği ve içsel bölünme şeklinde yaşadıkları görülmektedir. Katılımcılar, farklı sosyal bağlamlarda farklı kimlikler sergilediklerini ifade etmiş, bu durumun iletişim süreçlerinde zaman zaman tutarsızlık ve stratejik davranışlara yol açtığı anlaşılmıştır. Özellikle sosyal medya kullanımında kimliğin bağlama göre yeniden kurgulandığı ve bu durumun iletişim pratiklerinde yüzeyselleşmeye neden olduğu tespit edilmiştir.

Kültürel şizofreni deneyiminin araştırma grubuna katılanlarda aidiyet, kimlik karmaşası ve içsel çatışma duygularını nasıl ürettiği incelendiğinde, katılımcıların önemli bir kısmının "hiçbir yere tam olarak ait olamama" duygusu yaşadığı görülmektedir. Geleneksel ve modern değerler arasında kalma durumu, bireylerde kimlik karmaşası ve içsel çatışma üretmektedir. Aile, toplum ve bireysel tercihler arasında yaşanan gerilim, duygusal yıpranma ve ontolojik güvensizlik hissini artırmaktadır. Bu durum, kültürel şizofreninin bireysel düzeyde yarattığı en belirgin etkilerden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Araştırma grubuna katılanların kültürel kimliklerini geleneksel ve modern değerler arasında nasıl tanımladıkları değerlendirildiğinde, katılımcıların kimliği sabit ve bütüncül bir yapı olarak değil, parçalı, akışkan ve bağlama göre değişen bir süreç olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Geleneksel değerler ile modern yaşam tarzı arasında gidip gelen bireyler, çoğunlukla "melez kimlik" olarak ifade edilebilecek bir kimlik yapısı geliştirmektedir. Bu kimlik yapısı, farklı sosyal ortamlarda farklı kimlik performanslarının sergilenmesine olanak tanımaktadır.

Kültürel şizofreninin araştırma grubuna katılanların iletişim pratiklerinde hangi tür kopukluklara ve iletişimsizlik biçimlerine yol açtığı analiz edildiğinde, bu durumun iletişim süreçlerinde empati eksikliği, önyargı, kutuplaşma ve geri çekilme gibi sonuçlar doğurduğu görülmektedir. Katılımcıların bir kısmı çatışmadan kaçınmak amacıyla susma ve geri çekilme stratejileri geliştirmiştir. Bu durum, iletişimsizliğin aktif bir çatışma yerine pasif bir kopukluk şeklinde ortaya çıktığını göstermektedir. Ayrıca toplumsal düzeyde diyalog eksikliği ve karşılıklı anlayışın zayıflaması, kültürel şizofreninin iletişimsel boyutunu güçlendiren unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

Araştırma kültürel şizofreninin bireylerin iç dünyasında ortaya çıkan ontolojik bölünmenin, toplumsal düzlemde derin bir diyalog eksikliğine ve kutuplaşma biçiminde tezahür ettiğini göstermektedir. Katılımcıların anlatıları, Daryush Shayegan'ın "yaralı bilinç" kavramıyla işaret ettiği, geleneksel miras ile modern yaşam pratikleri arasında yaşanan sıkışmışlığı doğrulamaktadır. Ancak bu sıkışmışlık, sadece zihinsel bir huzursuzluk olarak kalmamakta, bireylerin kendilerini ifade etme biçimlerini, kamusal alandaki görünürlüklerini ve ötekiyle kurdukları iletişimi doğrudan zedelemektedir. Veriler, Şerif Mardin'in "merkez-çevre" gerilimi üzerinden okunduğunda, katılımcıların dini pratikleri, giyim ve

yaşam tarzı gibi sembolik değerler üzerinden dışlanma veya küçümsenme deneyimleri yaşaması, Türkiye'deki yapısal ikiliğin genç kuşakların iletişim evreninde hala canlı olduğunu göstermektedir.

Bulgular, üniversite öğrencilerinin kimlik inşasında Stuart Hall'un "oluş" süreci ve Zygmunt Bauman'ın "akışkan modernite" tezleriyle örtüşen bir strateji izlediklerini ortaya koymuştur. Katılımcılar, sabit bir aidiyet geliştirmek yerine, aile ortamı, okul, sosyal medya gibi bulundukları ortama göre değişen parçalı ve geçişken kimlikler edinmektedirler. Bu durum, bireylere kısa süreli bir uyum yeteneği kazandırsa da uzun vadede "hiçbir yere tam olarak ait olamama" hissine yol açmakta ve ontolojik bir güvensizliğe neden olmaktadır. Özellikle sosyal medya, bu akışkanlığın en yoğun yaşandığı, bireylerin "vitrin kimlikler" üreterek kendi gerçekliklerine yabancılaştığı bir mecra olarak öne çıkmaktadır.

Araştırma bulguları, Nilüfer Göle'nin perspektifiyle derinleştirildiğinde, kültürel şizofreninin sadece soyut bir kimlik bunalımı değil, kamusal alanda bedensel ve pratik bir 'görünürlük mücadelesi' olduğu görülmektedir. Ancak bu süreç pasif bir kabulleniş değil, Göle'nin belirttiği gibi modernite ile girilen 'çatışmalı bir müzakere' halidir. Çalışma, öğrencilerin bu müzakere sürecinde geliştirdikleri 'melez kimliklerin', aslında seküler kamusal alanda var olabilmek ve iletişim kurabilmek için ürettikleri stratejik bir hayatta kalma mekanizması olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla kültürel şizofreni, Nilüfer Göle'nin perfpektifiyle okunduğunda, sadece bir parçalanma değil, modern ve geleneksel kodların gündelik yaşam pratikleri içinde sürekli yeniden yorumlandığı ve 'melez desenlerin' üretildiği dinamik, fakat sancılı bir süreçtir.

İletişim, kavramsal ve yapısal olarak geniş bir perspektif gerektirdiğinden (Yazıcıoğlu, 2021: 2), bu çok katmanlı yapı kültürel şizofreni olgusunu anlamak için önemli bir analitik zemin sunar. Nitekim iletişim perspektifinden bakıldığında kültürel şizofreninin yarattığı en belirgin tahribatın, bireyleri 'suskunluk sarmalı'na sürükleyen ve kamusal alandan geri çekilmeye yönelten bir iletişimsel çözülme olduğu görülmektedir. Katılımcıların empati eksikliği ve önyargıların yaygınlığına ilişkin vurguları ise, toplumda ortak bir anlam dünyasının inşa edilemediğini ve diyalog zeminlerinin kırılganlaştığını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, kültürel şizofreninin sadece bireysel bir psikolojik durum değil, toplumsal dokuyu zedeleyen yapısal bir iletişim sorunu olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak katılımcıların çözüm önerilerinde vurguladığı üzere, bu durum kader değildir. Eğitim sistemi ve medya aracılığıyla geliştirilecek çok kültürlü okuryazarlık ve empati odaklı iletişim stratejileri, bu kültürel yarığın onarılması için bir zemin sunabilir. Gelecek araştırmaların, bu nitel bulguları daha geniş örneklemlerle test etmesi ve kültürel melezlenmenin olumlu iletişim modelleri üretme potansiyeline odaklanması, literatüre katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda kültürel şizofreni, doğru yönetildiğinde bir ayrışma nedeni olmaktan çıkıp, zengin bir kültürel sentezin ve yeni bir iletişim dilinin imkânı olarak da değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Açık, T. (2023). Kerim devletin duacıları ve veya sosyal yardım uygulaması olarak duâgûyân maaşı. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1, 291-308. https://doi.org/10.53718/gttad.1346581.

Akça, G. (2005). Modernden postmoderne kültür ve kimlik. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 15, 1-24.

Al-Badarneh, A. F. ve Wassel, C. J. (2026). The women of legends of Mexico: Symbols of unifying nations and dividing borderlands. *International Journal of Arabic-English Studies,* 26(1), 481–496. https://doi.org/10.33806/ijaes1094

Altuntaş, A. ve Saylan, B. (2024). William Chittick'te gelenekselci ekol ve entelektüel gelenek ilişkisi. *İLSAM Akademi Dergisi,* 4(1), 87-120.

Antic, A. (2026). Schizophrenia, modernity and 'primitivism': Emergence of a global diagnosis. *Social History of Medicine*, 1-25 https://doi.org/10.1093/shm/hkaf109

Aslan, A. (2024). Çağdaşlaşma söyleminin post-kolonyalist bir okuması ve ilgili *sorunlar*. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(4), 1281-1302. https://doi.org/10.21547/jss.1486861

Ay, F. (2025). Erken cumhuriyet dönemi hikayelerinde mekânların belleği (1923-1940). *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 17(34), 387-424. https://doi.org/10.26517/ytea.624

Başaran İnce, G. (2025). "Nerdesin eski Türkiyemmm": Bir karşı-mağduriyet söylemi olarak yitirilmiş rejim nostaljisi. *Kültür ve İletişim*, 28(55), 103-144. https://doi.org/10.18691/kulturveiletisim.1478228

Bauman, Z. (1999). *Çalışma tüketicilik ve yeni yoksullar.* Sarmal.

—. (2001). *Parçalanmış hayat.* Ayrıntı.

—. (2003). *Modernlik ve müphemlik.* Ayrıntı.

—. (2010). *Küreselleşme.* Ayrıntı Yayınları.

—. (2013). *Sosyolojik düşünmek.* Ayrıntı.

—. (2014). *Parçalanmış hayat.* Ayrıntı Yayınları.

—. (2017a). *Kimlik.* Heretik Yayınları.

—. (2017b). *Yaşam sanatı.* Ayrıntı Yayınları.

—. (2018). *Akışkan modernite.* Can Sanat Yayınları.

—. (2020). *Bireyselleşmiş toplum.* Ayrıntı Yayınları.

Best, S. ve Kellner, D. (1998). *Postmodern teori*. Ayrıntı.

Bilgin, O. ve Sarıköse, M. (2025). Batı medyasının Türkiye karşıtı söylemi ve "Türkiye'de yaşanmaz, gidin kendinizi kurtarın!" propagandası. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları.* 47, 29-49. https://doi.org/10.26650/YTA2025-1657838

Braun, V. ve Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology,* 3(2). 77–101. https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa

—. (2019). Psikolojide tematik analizin kullanımı. *Journal of Qualitative Research in Education,* 7(2). 1-26. https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.7c.2s.17m

Budak, S. (2000). *Psikoloji Sözlüğü.* Bilim ve Sanat.

Büyükdeniz, D. (2020). Konstrüktivizm (Sosyal İnşacılık) Kuramı Temelinde Balkan Ülkelerinin Ulus İnşası ve Kimlik Yapılanması, *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 4(3), 315-335. https://doi.org/10.15659/ankad.v4i3.109

Connolly, W. E. (1995*). Kimlik ve farklılık siyasetin açmazlarına dair demokratik çözüm önerileri.* Ayrıntı.

Çelik, A. (2021). Kültürel şizofreniden üretilen mizah: "Aşkımızın meyvesi aytek". *Folklor/Edebiyat*, 27(107), 813-838. https://izlik.org/JA59RT65CT

Dalbay, R. S. (2024). 'Kültürel kimlik' kavramı ve kimliğin tanımlanmasında temel yaklaşımlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 2(49), 325-356. https://doi.org/10.61904/sbe.1498718

Deguilhem, R. (2002). Turning Syrians into Frenchmen: The cultural politics of a French non-governmental organization in Mandate Syria (1920-67) the French Secular Mission schools. *Islam and Christian–Muslim Relations*, 13(4), 449–460. https://doi.org/10.1080/0959641022000016410

Doğan, M. (2022). Sezai Karakoç'un şiirlerindeki "doğu" ve bir antitez olarak "öteki"nin inşası. *Edebiyat Bilimleri*, 3, 9-29 https://doi.org/ 10.5281/zenodo.7494879

Doğru, R. (2026). Ölümle yüzleşmenin poetik zemini: Klasik Osmanlı ve Tanzimat şiiri örneği. *Akademik Dil Ve Edebiyat Dergisi*, 10(1), 395-418. https://doi.org/10.34083/akaded.1876029

Ebinç, S. (2024). Türkiye'de liberalizmin tarihsel seyri ve 1929 dünya ekonomik krizi. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 9(1), 285-302.

Ekinci, E. C. (2023). Toplum birliğinden dezenformasyon toplumuna: Sinema ve tesiri. *Türkeri Dil ve Edebiyat Dergisi (TürkeriDE)*, 1(1),42-47.

Erol, H. İ. (2024). Palyatif modernleşme: Kavalalı Mehmed Ali dönemi Mısır'da modern ordu ve eğitim, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 20, 154-173.

Espinosa Zárate, Z. (2019). Science and faith, towards a comprehensive thought: Raimon Panikkar'sproposal. *Veritas*, (44), 117-141. https://dx.doi.org/10.4067/S0718-92732019000300117

Fadel, L. (2023). Re-Search on the hyphen: (Re)writing the fragmented self within contexts of displacement. *Genealogy* 7(80), 1-14. https://doi.org/ 10.3390/genealogy7040080

Fossey, E., Harvey, C., McDermott, F. ve Davidson, L. (2002). Understanding and evaluating qualitative research. Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, 36(6), 717-732. https://doi.org/10.1046/j.1440-1614.2002.01100.x

Fromm, E. (1994). *Erdem ve mutluluk.* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Gencer, S. (2023). Cumhuriyet'in geçmiş tahayyülü bağlamında modernleşme ve tarih yazımı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı, 1-20. https://doi.org/10.35237/sufesosbil.1361797

Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.

Goh, R. B. H. (2008). Myths of reversal: backwards narratives, normative schizophrenia and the culture of causal agnosticism. *Social Semiotics*, 18(1), 61–77. https://doi.org/10.1080/10350330701838910

González, M. L. ve Oliva, J. I. (2023). "Cultural schızophrenıa" in some diasporic Indian women writers, and their quest for unity. Oliva-Cruz J. I., Navarro-Tejero A. ve Sánchez J. D. (Eds), *Revolving Around Indias: Alternative Images, Emerging Perspectives* içinde (ss..196-223). Cambridge Scholars Publishing.

Göka, E. (2023). İnsan ve maneviyat kavramları içerik değiştirirken düşünmek. Tezkire, 32(86), 11-28.

Gökçe, A. F. ve Karaoğlu, E. (2025). Merkez-çevre teorisi bağlamında modernleşme sürecini Max Weber'in otorite tipleri üzerinden değerlendirmek. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi,* 10(26), 217-233. https://doi.org/10.25204/iktisad.1615426

Göle, N. (2000). *İslam'ın yeni kamusal yüzleri: İslam ve kamusal alan üzerine bir atölye çalışması.* Metis Yayınları.

—. (2002). Batı dışı modernlik: Kavram üzerine. U. Kocabaşoğlu (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Modernleşme ve batıcılık* içinde (ss. 56-67). İletişim Yayınları.

—. (2004). Mühendislera ve ideoloji: Öncü devrimcilerden yenilikçi seçkinlere. Metis Yayınları.

—. (2005). Modernleşme bağlamında İslami kimlik arayışı, S. Bozdoğan & R. Kasaba (Ed.),*Türkiye'de modernleşme ve ulusal kimlik* içinde (ss. 116-134). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

—. (2014). Seküler ve dinsel: aşınan sınırlar. Metis Yayınları.

—. (2017). Melez desenler. Metis Yayınları.

Guest, G., Bunce, A., ve Johnson, L. (2006). How many interviews are enough? An experiment with data saturation and variability. *Field Methods*, 18(1), 59–82.

Gürbüz, Z. (2023). Oryantalist söylemin meşrutiyet islamcılığına etkileri. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33, 294-308. https://doi.org/10.15182/diclesosbed.1274651

Güvenç, B. (1993). *Türk kimliği*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Hall, S. (1998a), Eski ve yeni kimlikler, eski ve yeni etniklikler. A. D. King (Ed)., *Kültür, küreselleşme ve dünya sistemi* içinde (ss. 63-96.) Bilim ve Sanat Yayınları.

—. (1998b), Kültürel kimlik ve diaspora. J. Rutherford (Ed)., *Kimlik: Topluluk/ kimlik/ farklılık* içinde (ss. 173-191). Sarmal Yayınları.

Jenkins, R. (2004). *Social identity*. Routledge.

Kaya, M. (2019). Zygmunt bauman ve akışkan modernite kuramına genel bakış. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 12(62), 1450-1455.

Kersten, C. 2020. Religion and Literature, Identity and Individual: Resetting the Muslim-Christian Encounter. *Poligrafi*, 99(100), 5-26. https://doi.org/10.35469/poligrafi.2020.227.

Koç, T. (2025). Yabancılaşma ve kendinden geçme: Alternatif kavram önerisi. Kültür Araştırmaları Dergisi, 26, 174-194. https://doi.org/10.46250/kulturder.1700198

Korkmaz, N.G. (2023). Evdeki nineler, halalar, teyzeler: erken cumhuriyet dönemi romanında yaşlı kadın figürlerinin kutsal ıle ilişkisi. *Nesir: Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 5, 45-74. https://doi.org/10.5281/zenodo.8418795.

Kumuz, H. (2025). Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarında kadın karakterlerin modernleşme, kimlik krizi ve özgürleşme mücadelesi. *West European Journal of Social Sciences*, 2(2), 339-347.

Lüleci, M. (2022). Romantik eşkıyalar: Türk kültüründe zeybek/efe geleneğinin edebî temsilleri üzerine bir değersöküm denemesi. *Milli Folklor*, 17(136), 140-53,dobi:10.58242/millifolklor.974111.

Mardin, Ş. (2008). *Türk modernleşmesi.* İletişim Yayınları.

—. (2017). *Türkiye'de toplum ve siyaset makaleler.* İletişim Yayınları.

—. (1973). Center-periphery relations: A key to Turkish politics? *Daedalus*, 102(1), 169–190.

Matthias C. A., Mauro G. C., Herbert M., Aurelie M., Tarek R., Georg S. and Mondher T. (2016) Cultural differences in stigma surrounding schizophrenia: comparison between Central Europe and North Africa, *The British Journal of Psychiatry*, 208, 389–397. doi: 10.1192/bjp.bp.114.154260

Melton, J. (2013). 'Immediate consciousness' and the American open road: Robert Pirsig's Zen and the Art of Motorcycle Maintenance. *Studies in Travel Writing*, 17(4), 398–410. https://doi.org/10.1080/13645145.2013.846462

Moïse Myriam (2014). African caribbean women writers in Canada: (Un)Disciplining bodies and tongues, and performing cultural schizophrenia, *Commonwealth Essays and Studies*. 36(2), 61-70.

Monika, M. (2026). Mental health crisis among Indian youth: Is anomie the hidden factor? *Geopsychiatry***,** 3, 100068. https://doi.org/10.1016/j.geopsy.2026.100068

Nazlıgül, H. (2021). Melekler ve şeytanlar: 1980 sonrası Türk sinemasında kültürel şizofreni. *Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi,* 18, 132-169. https://izlik.org/JA26HK59LR

Nükte, S. (2025). Daryush Shayegan'ın doğu-batı karşıtlığı üzerine temel fikirleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İnsan Ve Toplum Bilimleri Dergisi,* 64, 303-318.

Olutayo A. O (2014). 'Verstehen', everyday sociology and development: Incorporating African indigenous knowledge. *Critical Sociology,* 40 (2), 229-238

Önem, M.Y. (2013). 'Atik Valde'den inen sokakta' Türkçe ezan. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(7), 829-842.

Örücü, M.M. (2022). Melez bilince ve kültürel şizofreniye dair: Gölgeler ve hayaller şehrinde Türk edebiyatının soysuzu. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*. 14(27), 1-14. http://dx.doi.org/10.26517/ytea.510

Özalp, A. (2024). Kültürel küreselleşme sürecinde yerel kimliğin dönüşümü. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi,* 12(38), 325-341. https://doi.org/10.33692/avrasyad.1384827

Özalp, A. (2024). Kültürel küreselleşme sürecinde yerel kimliğin dönüşümü. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 12(38), 325-341.

Özdemir, M. (2022).sosyal yapı, din ve değişim ekseninde 'saatleri ayarlama enstitüsü' üzerine bir inceleme. *Kilitbahir*. 21, 209-236. https://izlik.org/JA26TT79ES.

Öztürk, B. ve Özgen, N. (2024). Türkiye'yi Doğu ve Batı Kavramları Üzerinden Konumlandırmak: Kültürel Kodlar ve Formel Jeopolitik Söylemler. Coğrafi Bilimler Dergisi, 22(2), 410-440. https://doi.org/10.33688/aucbd.1516117

Qu, S. Q. ve Dumay, J. (2011). The qualitative research ınterview. Qualitative Research in Accounting & Management, 8(3), 238-264. https://doi.org/10.1108/11766091111162070

Ricoeur, P. (2013). *Zaman ve Anlatı IV, Anlatılan (Öykülenen) Zaman*. İstanbul: YKY Yayınları.

Rosenau, P. M. (2004). *Post-modernizm ve toplum bilimleri*. Bilim ve Sanat.

Said, E. W. (2000). *Oryantalizm eleştirileri.* Bahar Yayınevi.

Shayegan, D. (2002). *Yaralı bilinç: Geleneksel toplumlarda kültürel şizofreni.* Metis.

Silverstein, P. A. (2005). Immigrant racialization and the new savage slot: Race, migration, and immigration in the new europe. *Annual Review of Anthropology,* 34, 363-384.

Sunny Rai, Khushi S., Devansh J., Ashwin K., Young M.C., Maitreyi R., Samindara H., Lyle U. and Sharath C.G. (2025). Cross-cultural differences in mental health expressions on social media. In Proceedings of the 3rd Workshop on Cross-Cultural Considerations in NLP, 132–142.

Şahin, İ. (2019). Arada kalmak: Kalıcı bir liminalite örneği olarak Türk modernleşmesi. *Tarih ve Gelecek Dergisi,* 5(2), 203-222. https://doi.org/10.21551/jhf.593815

Şimşek, F.B. ve M. K. Baş. (2025). Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Ankara romanında gündelik hayatın dönüşümü ve eğlence kültürü. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 58, 131-145.

Şulan, E. ve Asanatuci, Z. genç kuşağın sekülerleşme pratikleri: Tatvan örneği. *Amasya Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,* 3(1),139-167. https://doi.org/10.70869/asbad.1835205.

Toker, G. (2022). Erken cumhuriyet dönemi modernleşmesine aydın merkezli bakış: Ütopya arayışındaki yaralı bir bilinç örneği olarak Şevket Süreyya Aydemir, *CTAD*, 18, 481-508.

Tüzün, S. (2021). *Tarihsel süreçte toplumsal gerçeklik ve ideolojik inşa: Teşkilat, yayın, söylem.* Literatürk.

Ünal, C. (2022). *Toplumun medyatik inşası ve göç.* Nobel.

Üzümlü, A. M. (2023). Modernizm sonrası yeni gerçeklik. Türkiye Medya Akademisi Dergisi, 3(5), 276-306. https://doi.org/10.5281/zenodo.7648265

Wallerstein, I. (1974). *The modern world-system: Capitalist agriculture and the origins of the European world-economy in the sixteenth century*. New York: Academic Press.

Wan, M. (2020). Dissent, cultural schizophrenia and Hong Kong identity in David Lee's ınsanity. *Law, Culture and the Humanities*, *16*(2), 226-235.

Weeks, J. (1998). Farklılığın değeri. J. Rutherford (Ed)., *Kimlik: Topluluk/ kimlik/ farklılık* içinde (ss. 85-100). Sarmal Yayınları.

Winter Kazuko, (2023).*Dear Ken-chan*. Brill

Wong, N. (2014). Linguistic-cultural schizophrenia: Reading Xu Xi writing Hong Kong. *International Journal of Postcolonial Studies*, 16(3), 384–398. https://doi.org/10.1080/1369801X.2013.851046

Yasak, Ü., İsak, N. ve Mertol, H. (2021). Kent Belleğine İlişkin Bir Çalışma: Turhal Örneği. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 195-211 https://doi.org/10.15659/ankad.v5i2.170

Yazıcıoğlu, C. (2022). İletişim Bağlamında Ekonomi Politik. R. İncekara (Ed)., *Her Alanda Ekonomi* içinde (s. 1-13). Akademisyen Yayınevi.

Yıldız, A. (2024). SİNEMA büyüsünün sonu: Meselesiz sinema. *Pamukkale Üniversitesi İletişim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 24-38. https://izlik.org/JA96KE55UN

Araştırma Makalesi / Research Article

Kültürel Şizofreni ve İletişimsizlik: Üniversite Öğrencilerinin Deneyimleri Üzerinden Bir İnceleme

Cultural Schizophrenıa and Lack of Communication: An Examination through The Experiences of University Students

Ümmügülsüm TALİPOĞLU

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.474

Geliş/Received: 14/03/2026	Kabul/Accepted: 20/05/2026

EXTENDED ABSTRACT

Purpose

With the acceleration of globalization, digitalization, and cultural circulation, the identity construction processes of individuals have undergone significant transformation. In today's societies, identity has ceased to be a fixed structure inherited from the past and has become a constantly re-established, multi-layered, and dynamic process. Individuals caught between different cultural values, life practices, and normative expectations may find it difficult to establish a stable sense of belonging in this multicultural environment. This situation can produce fragmentation and conflict in the individual's inner world, while leading to disruptions in communication processes at the societal level.

In this context, the concept of "cultural schizophrenia" is a metaphorical term used to explain the identity fragmentation experienced by individuals trapped between multiple, and sometimes conflicting, cultural values. This study treats cultural schizophrenia not as a clinical disorder, but as a sociological metaphor expressing the ontological division an individual experiences between different cultural codes. When an individual is constantly forced to shift positions between traditional values and modern life practices, they can experience tension both in their inner world and in their social communication relationships. Therefore, cultural schizophrenia can be considered not only an identity crisis but also a structural social phenomenon that produces communicative breakdowns.

The main objective of this study is to examine the phenomenon of cultural schizophrenia as a form of communication breakdown within the Turkish context. Studies on the modernization process in Turkey have mostly focused on sociology, political science, and cultural studies. However, communication-based research on how modernization is reflected in individuals' daily communication practices is limited. This study aims to contribute to the communication studies literature by examining cultural schizophrenia through the experiences of university students.

In this context, the research seeks to answer the following questions: How do university students experience cultural schizophrenia? How does this experience affect students' perceptions of identity and sense of belonging? How do students position their cultural identities between traditional and modern values? What kinds of disconnections and forms of miscommunication does cultural schizophrenia lead to in the communication practices of university students?

Methodology

This research employs a qualitative research method. Qualitative research is a research approach that aims to deeply examine individuals' experiences, perceptions, and meaning-making processes. The data collection process utilized a semi-structured in-depth interview technique. Semi-structured interviews provide the researcher with a specific question framework while simultaneously allowing participants to express their experiences in detail.

The research sample was determined using purposive sampling. Purposive sampling refers to the conscious selection of participants who are thought to be able to provide rich data on the research topic. Accordingly, a total of ten university students, selected on a voluntary basis from among the students of the Public Relations and Advertising Department of the Faculty of Communication at Marmara University, participated in the research.

The data obtained from the interviews were analyzed using the reflexive thematic analysis method. Developed by Braun and Clarke, the thematic analysis method is a flexible analytical approach that allows for the systematic identification of recurring patterns of meaning in qualitative data. The analysis process was carried out in six stages. In the first stage, the interviews were transcribed word for word to familiarize participants with the data. In the second stage, the texts were examined and codes were created. In the third stage, similar codes were grouped together to form themes. In the fourth stage, the themes were reviewed and organized. In the fifth stage, the themes were defined and named. Finally, the findings were reported.

The analysis process resulted in the identification of five main themes and thirteen sub-themes. These themes were developed by considering recurring meaning structures and experiential patterns in the participants' discourses.

Findings

Research findings indicate that a significant portion of university students struggle to define themselves within a single cultural identity. Participants reported exhibiting different identity performances in different social environments and that their sense of belonging is not fixed. The presentation of identity in various forms, particularly on social media, demonstrates that identity has a fluid and performative structure. Participants stated that they represent themselves with a different identity on social media platforms. This reveals that identity is a structure that can change depending on the context.

One of the key themes that emerged from the research is "hybrid identity and fluid belonging." Participants stated that they felt a sense of belonging to both local cultural values and global cultural practices. However, some participants expressed that they did not feel fully belonging to any cultural group. This situation leads to an ambiguity of the sense of belonging and fragility in the perception of identity.

Another important finding of the study is the tension between traditional values and modern lifestyles. Participants reported frequently experiencing conflict between cultural norms inherited from their families and their individual preferences. This conflict is particularly evident in relation to lifestyle choices, religious practices, career expectations, and societal roles. Some participants described themselves as individuals "caught between two cultures" or "not feeling like they belonged anywhere."

The study also revealed that cultural experiences can sometimes take on a damaging dimension. Some participants stated that they faced exclusion, ridicule, or prejudice because of their different cultural identities. These experiences can negatively affect individuals' participation in social communication processes.

The findings also show that cultural schizophrenia produces various forms of miscommunication in social communication processes. Participants reported that they often encountered a lack of empathy, prejudice, and polarization when communicating with people from different cultural perspectives. This leads some participants to withdraw from communication or avoid talking about certain topics.

Discussion and Conclusion

Research findings indicate that cultural schizophrenia is not merely a tension of individual identity, but also a structural problem affecting social communication processes. The experiences of university students reveal that the tension between the modernization process and traditional cultural values is directly reflected in individuals' daily life practices and communication relationships.

In this context, the study makes a significant contribution to the literature by addressing cultural schizophrenia from a communication perspective. Identity fragmentation and uncertainty of belonging should be considered not only as an individual experience but also as a structure affecting societal communication processes. Modernization, globalization, and digitalization processes offer individuals

numerous identity options, but they can also lead to a weakening of the sense of belonging and an increase in communication breakdowns.

In conclusion, the study reveals that cultural schizophrenia has significant effects on university students' identity perceptions and communication practices. These findings demonstrate that cultural fragmentation is not merely an individual identity issue, but also a process that shapes societal communication relationships. Therefore, cultural schizophrenia needs to be addressed not only within the context of identity studies but also within the framework of communication research.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

Görünmeyen Emek, Görünür Mekân: Safranbolu'da Kadınların Safran Üretimindeki Rolü Üzerine Coğrafi Bir İnceleme

Invisible Labor, Visible Space: A Geographical Analysis on the Role of Women in Saffron Production in Safranbolu[1]

Sercan DÜNDAR[2] **& Hüseyin Melih ÖZDEMİR**[3]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.426

Geliş/Received: 16/01/2026	Kabul/Accepted: 04/06/2026

Öz

Çalışma, Karabük ili Safranbolu ilçesinde önemli bir kültürel miras ve ekonomik değer olarak sürdürülen geleneksel safran tarımında, kadın emeğinin rolünü, mekânsal görünürlüğünü ve karşılaştığı yapısal sorunları beşerî coğrafya perspektifinden derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş olup, araştırma deseni olarak durum çalışması kullanılmıştır. Çalışmanın verileri, 2025 yılı ekim ve hasat dönemlerini kapsayan süreçte gerçekleştirilen kapsamlı katılımcı gözlemler ve toplam 26 katılımcı (21 kadın, 5 erkek) ile yüz yüze yapılan derinlemesine yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Saha bulguları, safran üretiminde en emek isteyen ve zorlayıcı aşamalar olan toplama ve ayıklama süreçlerinde kadınların günde ortalama 12–13 saat çalıştığını, erkeklerin ise ortalama yaklaşık 8 saat çalıştığını göstermektedir. Ancak bu yoğun emeğe karşın, kadınların günlük yevmiyelerinin erkeklerden yaklaşık %20 oranında daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Kadın emeği, yerel ataerkil söylemlerle sözel olarak "baş tacı" edilerek yüceltilse de ekonomik düzlemde "yardımcı işgücü" statüsüne indirgenerek değersizleştirilmektedir. Araştırma ayrıca, üretimin yalnızca yerel işgücüne dayanmadığını, çevre illerden gelen mevsimlik kadın işçilerin oluşturduğu enformel hemşerilik ve dayanışma ağlarının da üretimde kritik bir rol oynadığını belirlemiştir. Sonuç olarak çalışma, Safranbolu safranının sürdürülebilirliğinin büyük ölçüde bu görünmeyen kadın emeğine bağlı olduğunu vurgulamakta; ucuz ithal İran safranı tehdidine karşı coğrafi işaret denetimlerinin artırılması ve kadın üreticilere yönelik özel sosyal güvenlik destek modellerinin geliştirilmesi önerileriyle tamamlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Safranbolu, Kadın Emeği, Tarımsal Coğrafya, Görünmeyen Emek, Toplumsal Cinsiyet.*

Abstract

This study aims to examine the role, spatial visibility, and structural problems of female labor in traditional saffron farming, which is maintained as a significant cultural heritage and economic value in the Safranbolu district of Karabük province, from a human geography perspective. Adopting a qualitative research method, the study employed a case study design to investigate the phenomenon in depth. Research data were collected through comprehensive participant observations conducted during the 2025 planting and harvest seasons, as well as in-depth semi-structured interviews conducted face-to-face with a total of 26 participants (21 women, 5 men). Field findings revealed that in the most labor-intensive stages of saffron production, such as harvesting and culling, women work an average of 12-13 hours per day, which is significantly longer than men (average 8 hours). Despite this intensive labor, it was determined that women's daily wages are approximately 20% lower than men's. Although female labor is verbally glorified through local patriarchal discourses as being "highly valued," it is economically devalued by being reduced to the status of "supplementary labor." The research also determined that production relies not only on local labor but also on informal kinship (hemşehrilik) and solidarity networks formed

[1] Bu çalışma Tübitak 2209-A kapsamında gerçekleştirilen projeden üretilmiştir.
[2] **Sorumlu Yazar/Corresponding Author**, Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye. sercandundar@marun.edu.tr
[3] Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü, İstanbul, Türkiye, huseyin.melih@marmara.edu.tr

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Dündar, S. & Özdemir, H. M. (2026). Görünmeyen Emek, Görünür Mekân: Safranbolu'da Kadınların Safran Üretimindeki Rolü Üzerine Coğrafi Bir İnceleme. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 10(3), 1739-1758.

by seasonal female workers from surrounding provinces. Consequently, the study emphasizes that the sustainability of Safranbolu saffron largely depends on this "invisible" female labor and concludes with recommendations for increasing geographical indication controls against the threat of cheap imported Iranian saffron and developing special social security support models specifically for women producers.

Keywords: *Safranbolu, Female Labor, Agricultural Geography, Invisible Labor, Gender.*

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihinin en köklü üretim biçimlerinden biri olan tarım, yalnızca toprağın işlenmesine dayalı teknik veya ekonomik bir faaliyet olarak sınırlandırılamaz. Aksine tarım, toplumların kültürel dokusunu, gündelik yaşam pratiklerini, toplumsal sınıf ilişkilerini ve özellikle emek biçimlerini derinden şekillendiren çok katmanlı ve dinamik bir yapıya sahiptir (Doğanay, 1997: 112; Coşkun, 2020: 4). On bin yılı aşkın bir süredir tarımsal üretim pratiklerinin merkezinde yer alan Anadolu coğrafyası, bu tarihsel derinliğin getirdiği karmaşık üretim ilişkilerine sahne olmaktadır. Uzun tarihsel süreçte tarım, hane halkı için yalnızca hayati bir geçim kaynağı olmakla kalmamış, aynı zamanda ataerkil yapıların pekiştiği ve toplumsal cinsiyet rollerinin sürekli olarak yeniden üretildiği bir zemin haline gelmiştir (Ecevit, 1994: 91). Kırsal yaşamın devamlılığını sağlayan temel dinamiklerden biri olan kadın emeği, hem hane içi yeniden üretim süreçlerinin hem de tarımsal üretimin esas dayanağını oluşturmasına rağmen, tarihsel ve toplumsal olarak görünmez kılınmış bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır (Özgüç, 1998: 4; Candan ve Günal, 2013: 93).

Kadın emeğinin görünmezliği, sadece üretim ilişkilerinde değil, aynı zamanda bilgi üretimi ve temsil alanlarında da kendini gösterir. Tarımsal faaliyetlerin "erkek işi" olarak kodlandığı birçok toplumda kadınlar, üretimin asli taşıyıcısı olmalarına karşın çoğu zaman "yardımcı" veya "ikincil" işgücü olarak tanımlanır (Toksöz, 2007: 15). Kırsal alanlardaki emek süreçlerine yakından bakıldığında, kadın emeğinin genellikle piyasa mekanizması dışında kalan ve "ücretsiz aile işçiliği" olarak adlandırılan bir statüde varlık gösterdiği görülür. Kadınlar, ekimden hasada kadar üretim zincirinin fiziksel olarak en yıpratıcı ve ağır halkalarında fiilen yer alırlar ancak ortaya çıkan ekonomik değerden ve kazançtan en az payı alan toplumsal kesimi oluşturmaktadır (Hablemitoğlu, 2001). Türkiye özelinde tarımsal üretim incelendiğinde, kadınların uzun çalışma süreleri ve yoğun fiziksel emek yoluyla üretim sürecine aktif biçimde katıldıkları; buna karşın mülkiyet, gelir paylaşımı ve karar alma mekanizmalarına erişim açısından erkeklerle eşit konumda yer almadıkları görülmektedir.

Kadınların büyük bir çoğunluğu sosyal güvenlik sisteminin dışında kalmakta, sigorta haklarından yararlanamamakta, sendikal örgütlenmelerde temsil edilememekte ve üretimle ilgili hayati karar alma mekanizmalarına katılamamaktadır (Biçerli ve Özer, 2004: 56). Bu paradoksal durum, kadın emeğinin sistematik biçimde değersizleştirilmesine ve görünmemesine yol açmıştır. Bu görünmezlik, kadın emeğini mekânsal ilişkiler ve toplumsal cinsiyet bağlamında ele alan yeni kavramsal yaklaşımların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle feminist coğrafya literatürü, bu eşitsizliği görünür kılmak adına "emek coğrafyası" kavramını merkeze alarak, mekânın cinsiyetlendirilmiş doğasını sorgulamaya başlamıştır (Massey, 1994: 2; Özgüç, 1998: 34). Kadın emeğinin üretim süreçlerindeki görünmezliği, ekonomik istatistiklerin ötesinde mekânsal ve kültürel bir meseledir. Çünkü kadın emeği, sadece üretime değil, kırsal mekânın sosyal örgütlenmesine, kültürel sürekliliğine ve gündelik yaşamın yeniden üretimine de yön vermektedir. Bu genel çerçeve içinde Safranbolu örneği, tarımsal üretim pratikleri ile toplumsal cinsiyet ilişkilerinin kesişimini incelemek için özgün bir laboratuvar niteliği taşır.

Safran (*Crocus sativus*), ekonomik değeri yüksek olmakla birlikte üretim süreci son derece emek yoğun olan tarımsal ürünlerden biridir. Soğanlı ve çok yıllık bir bitki olan safran, yılın sınırlı bir döneminde çiçek açmakta; hasat sürecinde çiçeklerin elle toplanması ve dişi organlarının tek tek ayrılması gerekmektedir. Yaklaşık bir kilogram kuru safran elde edebilmek için on binlerce çiçeğin toplanması zorunlu olup, bu durum üretim sürecinde makineleşmeyi büyük ölçüde sınırlandırmaktadır. Bu özellikleriyle safran üretimi, yoğun insan emeğine dayalı bir tarımsal faaliyet niteliği taşımaktadır.

Safranbolu, adını bu bitkiden alan ve tarihsel olarak safran üretimiyle özdeşleşmiş yerleşmelerden biridir. Bölgenin iklim koşulları, toprak yapısı ve geleneksel üretim bilgisi, safran tarımının bu alanda uzun yıllardır sürdürülmesine olanak tanımıştır. Safranbolu'da safran, yalnızca ekonomik bir ürün olarak değil, aynı zamanda yerel kimliğin ve kültürel mirasın bir parçası olarak algılanmaktadır. Günümüzde Safranbolu safranı coğrafi işaretle tescillenmiş olup, bu durum ürünün yerel ve ulusal ölçekte

tanınırlığını artırmıştır. Bununla birlikte safran üretimi Safranbolu'da sınırlı bir alanda ve çoğunlukla küçük ölçekli üreticiler tarafından yürütülmektedir.

Osmanlı Devleti döneminde bölgenin önemli ihraç ürünlerinden biri olan ve kente adını veren safran bitkisi (*Crocus sativus* L.), günümüzde Karabük'ün Safranbolu ilçesine bağlı sınırlı sayıdaki köyde, daha çok sembolik ve kültürel bir mirasın devamı niteliğinde üretilmeye devam etmektedir (Özdemir, 2001: 297). Safranın tarımsal özellikleri, makineleşmeye imkân tanımayan, tamamen el emeğine dayalı, yüksek işgücü gerektiren bir üretim sürecini beraberinde getirir. Safranın ekimi, çapalanması, ot temizliği ve özellikle hasat döneminde çiçeklerin tek tek toplanarak içindeki değerli liflerin (stigma) ayıklanması, yoğun el emeği gerektiren süreçlerdir ve üretimde kadın emeği önemli bir yer tutmaktadır (Arslan, 2019).

Üretimin bel kemiğini oluşturan bu yoğun emek sürecine karşın, safran tarımında çalışan kadınlar çoğu zaman kayıt dışı istihdam havuzunda kalmakta ve harcadıkları emeğin ekonomik karşılığını tam anlamıyla alamamaktadır (Candan ve Günal, 2013: 96). Safranbolu'daki bu durum, kadın emeğinin görünmezliğini sadece ekonomik değil, kültürel ve mekânsal bir olgu olarak da gözler önüne sermektedir. Bu çalışma, Safranbolu'da safran üretimi bağlamında kadın emeğini coğrafi bir perspektifle ele alarak, üretim süreçlerinde mekânın toplumsal inşasını görünür kılmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda araştırma aşağıdaki sorulara yanıt aramaktadır:

1. Safran üretim sürecinde kadın emeği hangi aşamalarda ve nasıl bir yoğunlukla yer almaktadır?
2. Üretim sürecinde kadın ve erkek emeği arasında nasıl bir iş bölümü bulunmaktadır?
3. Kadın emeğinin ekonomik karşılığı nasıl belirlenmekte ve bu süreçte ne tür eşitsizlikler ortaya çıkmaktadır?
4. Mevsimlik kadın işçilerin üretim sürecindeki rolü ve işleyişi nasıldır?
5. Safran üretimi, kırsal mekânın toplumsal örgütlenmesini ve emek ilişkilerini nasıl şekillendirmektedir?

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Kadın emeğinin görünmezliği, yalnızca ekonomik göstergelerle açıklanabilecek bir durum değildir; toplumsal, kültürel ve mekânsal ilişkilerle iç içe geçmiş daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Feminist coğrafya literatürü, emeğin mekânla kurduğu ilişkiye odaklanarak, kadın emeğinin patriyarkal üretim biçimleri içinde nasıl konumlandığını tartışmaktadır (Massey, 1994; McDowell, 1999). Bu yaklaşıma göre mekân, sabit ve verili bir zemin değil; toplumsal ilişkiler ve gündelik pratikler aracılığıyla sürekli yeniden üretilen bir süreçtir. Toplumsal cinsiyet rolleri de bu süreç içinde, üretim ilişkileri kadar gündelik yaşam pratikleri üzerinden şekillenmektedir.

Bu çerçevede kadın emeğini yalnızca üretim alanlarıyla sınırlı görmek yeterli değildir. Massey (1994), mekânın toplumsal ilişkilerle üretildiğini vurgulayarak emek süreçlerinin mekânsal bağlamdan bağımsız ele alınamayacağını belirtirken; McDowell (1999), kadın emeğinin işgücü piyasalarında ve gündelik mekânlarda nasıl cinsiyetlendirilmiş biçimde konumlandığını ortaya koymaktadır. Hanson (2010) ise kadın emeğini gündelik yaşam pratikleri ve mekânsal hareketlilik üzerinden değerlendirerek emeğin çok katmanlı yapısına dikkat çekmektedir.

Türkiye'de tarımsal üretimde kadın emeğini ele alan çalışmalar, büyük ölçüde kadınların ücretsiz aile işçisi olarak konumlanması, kayıt dışı istihdam biçimleri ve sosyal güvenceden yoksun çalışma koşulları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmalar, kadınların üretim sürecindeki belirleyici rollerine rağmen resmî istihdam istatistiklerinde çoğu zaman görünmez kaldığını ortaya koymaktadır (Toksöz, 2007). Benzer şekilde, kırsal alanlarda kadınların üretime katılımı, hane içi rollerle iç içe geçmekte ve bu durum emeğin sınırlarını belirsizleştirmektedir. Daha yakın tarihli çalışmalar ise kadın emeğini tarımsal mülkiyet ilişkileri ve gelir paylaşımı bağlamında ele almakta; kadınların üretim sürecindeki katkılarının karar alma mekanizmalarına yeterince yansımadığını göstermektedir (Kocabıçak, 2022).

Kadın emeğinin çoğu zaman görünmez kalması, emeğin "doğal" ve "aileye ait" olarak algılanmasıyla yakından ilişkilidir. Feminist iktisat literatürü, kadınların hane içi sorumluluklarının ve tarımsal üretimdeki katkılarının bu algı nedeniyle ekonomik üretimin resmî tanımları dışında bırakıldığını

göstermektedir (Boserup, 1970; Elson, 1999; Toksöz, 2007). Kadınların hem ev içi işlerde hem de tarlada çalışmaları çoğu zaman "yardım" olarak değerlendirilmekte; bu durum emeğin hem maddi hem de toplumsal karşılığını zayıflatmaktadır. Bu ayrım, mekânın cinsiyetlendirilmiş yapısıyla da doğrudan ilişkilidir; erkekler daha çok kamusal üretim alanlarıyla, kadınlar ise ev içi ve özel alanlarla özdeşleştirilmektedir (Özgüç, 1998).

Bu bağlamda "yeniden üretim emeği" kavramı, kadın emeğinin neden yapısal olarak görünmezleştiğini açıklamada önemli bir çerçeve sunmaktadır. Yeniden üretim emeği; bakım, hane içi işler ve gündelik yaşamın sürdürülmesine yönelik faaliyetleri kapsamaktadır. Kırsal alanlarda bu emek biçimi, tarımsal üretimle iç içe geçmekte; kadınlar aynı anda hem üretici hem de yeniden üretici roller üstlenmektedir (Federici, 2012; Fraser, 2016). Bu çoklu sorumluluk hali, emeğin ölçülmesini ve ücretlendirilmesini zorlaştırmakta; dolayısıyla kadın emeğinin görünmezliğini yeniden üretmektedir.

Kırsal alanlarda kadın emeğinin görünmezliği çoğu zaman kayıt dışı ve enformel çalışma biçimleriyle birlikte ortaya çıkmaktadır. Tarım sektöründe kadınlar sıklıkla ücretsiz aile işçisi ya da gündelikçi olarak çalışmakta; bu durum sosyal güvence ve hukuki korumaya erişimlerini sınırlamaktadır (Agarwal, 1994; Bernstein, 2010). Mevsimsel ve emek yoğun tarımsal üretimlerde bu yapı daha belirgin hâle gelmekte; kadınlar üretimin temel aktörleri olmalarına rağmen gelir paylaşımı ve karar alma süreçlerinde geri planda kalabilmektedir.

Kadın emeğinin mekânsal boyutu ise yalnızca üretim alanlarıyla sınırlı değildir. Gündelik yaşam içinde kadınlar, tarlalar, ev içi mekânlar, pazar alanları ve köy içi sosyal alanlar arasında sürekli bir hareketlilik sergilemektedir. Lefebvre'in (1991) mekânın gündelik pratikler yoluyla üretildiğine ilişkin yaklaşımı, bu çok katmanlı deneyimi anlamada yol göstericidir. Bu bağlamda kırsal mekân, kadınların üretici ve yeniden üretici rolleri aracılığıyla sürekli dönüştürdüğü dinamik bir toplumsal alan olarak değerlendirilebilir.

Bununla birlikte gerek Türkiye'de gerekse uluslararası literatürdeki çalışmaların önemli bir bölümü, kadın emeğini ya genel tarımsal üretim yapısı içinde ya da makro ölçekte ele almaktadır. Belirli bir tarımsal ürünün üretim süreci ile kadın emeğinin mekânsal ve kültürel boyutlarını birlikte inceleyen saha temelli mikro ölçekli araştırmalar ise sınırlı sayıdadır. Bu çalışma, Safranbolu'da safran üretimi gibi emek yoğun bir tarımsal faaliyet üzerinden, kadın emeğini yalnızca ekonomik bir girdi olarak değil, kırsal mekânın toplumsal üretiminde belirleyici bir unsur olarak ele almaktadır.

Bu yönüyle çalışma, feminist coğrafya literatüründe kadın emeğinin mekânsal boyutuna ilişkin tartışmalara, kırsal bir üretim pratiği üzerinden mikro ölçekli bir katkı sunmaktadır. Türkiye bağlamında ise safran gibi sembolik ve kültürel değeri yüksek bir ürünün üretim sürecini merkeze alarak, kadın emeğinin kırsal mekânın üretimindeki rolünü daha açık biçimde ortaya koymayı amaçlamaktadır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

"Görünmeyen Emek, Görünür Mekân: Safranbolu'da Kadınların Safran Üretimindeki Rolü Üzerine Coğrafi Bir İnceleme" isimli bu araştırma, nitel araştırma geleneği çerçevesinde tasarlanmış olup, kadın emeğinin Safranbolu'da safran üretim sürecindeki rolünü derinlemesine anlamayı hedeflemektedir. Çalışmanın temel yöntemi durum çalışmasıdır. Durum çalışması, belirli bir olgunun kendi özgün bağlamı içinde incelenmesine olanak tanıyan bir yaklaşım olarak, toplumsal ilişkilerin ve mekânsal örüntülerin bütüncül biçimde anlaşılmasını sağlar (Yin, 2011: 8). Bu doğrultuda araştırma, safran üretim sürecinde kadın emeğinin biçimlenişini, toplumsal cinsiyet rollerinin üretim pratiklerine nasıl yansıdığını ve kırsal mekânın bu süreçte nasıl yeniden kurulduğunu incelemeyi amaçlamıştır.

Araştırma sahası olarak Karabük iline bağlı Safranbolu ilçesi seçilmiştir. Çalışmanın mekânsal odağını, safran üretiminin günümüzde hâlen sürdürüldüğü Davutobası, Akören, Aşağıgüney, Yörük, Gayza (Safranova), Yukarıçiftlik ve Kadıbükü köyleri oluşturmaktadır (Bkz. Şekil 1).

Bu köyler hem üretimin tarihsel sürekliliğini koruyan hem de kadın emeğinin en yoğun biçimde gözlemlendiği alanlardır. Araştırma süreci iki farklı dönem halinde yürütülmüştür: Yaz mevsiminde (Temmuz–Ağustos 2025) gerçekleştirilen ilk saha çalışmasında, üretim öncesi hazırlık süreci (toprak işleme, gübreleme, soğan ekimi öncesi hazırlıklar) gözlemlenmiş; köylü kadınların üretim sürecine

katılım biçimleri, gündelik yaşam rutinleri ve ev içi iş bölümü incelenmiştir. 2025 yılının Eylül ve Ekim aylarında ise hasat sürecine odaklanan ikinci saha çalışması yapılmıştır. Bu dönemde safran çiçeklerinin toplanması, kurutma süreci ve satış aşamaları gözlemlenmiş, üretim zincirinin kadın emeği açısından en yoğun ve görünür hale geldiği aşamalar detaylı biçimde belgelenmiştir. (Bkz. Tablo 1)

Tablo 10. Araştırma sürecinin zaman çizelgesi

Aşama	Tarih/Dönem	Yöntem	İçerik
Birinci Saha Çalışması	Temmuz-Ağustos 2025	Katılımcı Gözlem	Üretim öncesi hazırlık süreci
İkinci Saha Çalışması	Eylül-Ekim 2025	Mülakat ve Gözlem	Hasat, Kurutma, Festival süreci

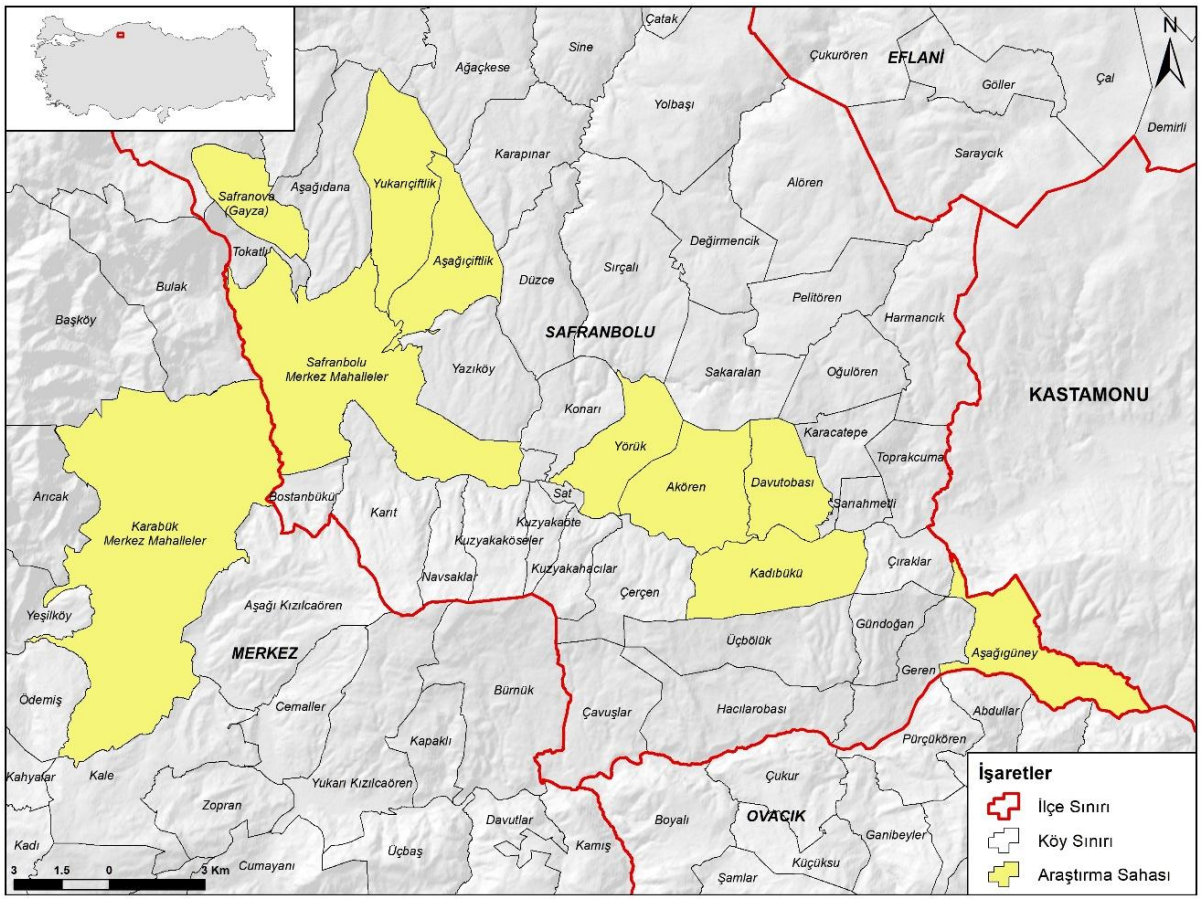

Şekil 2. Araştırma yapılan köylerin dağılış haritası

3.2. Çalışma Grubu

Katılımcı seçimi, nitel araştırma desenine uygun olarak **amaçlı örnekleme** yöntemlerinden **kartopu örnekleme tekniği** ile yapılmıştır. İlk katılımcıya köy muhtarları ve yerel üretici birlikleri aracılığıyla ulaşılmış, sonrasında her katılımcının yönlendirmesiyle yeni görüşmelere geçilmiştir. Toplamda **26 katılımcı** ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu kişilerin 21'i kadın ve 5'i erkektir. Katılımcıların köylere göre dağılımı; Gayza (Safranova) (8 kişi), Kadıbükü (8 kişi) Davutobası (4 kişi), Akören (2 kişi), Aşağıgüney (2 Kişi), Yörük (1 kişi) ve Yukarıçiftlik (1 kişi) şeklindedir. Çalışma kapsamında sekiz köye saha ziyareti gerçekleştirilmiş; bu köylerin yedisinde yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Aşağıçiftlik Köyü'nde ise saha ziyareti gerçekleştirilmiş olmakla birlikte, uygun katılımcılara

ulaşılamaması nedeniyle görüşme yapılamamış, bu yerleşimde yalnızca gözleme dayalı veriler elde edilmiştir. Bu çeşitlilik, üretim ölçeği ve sosyal yapı açısından farklı deneyimleri yansıtma imkânı sunmuştur.

Saha süreci boyunca Safranbolu Belediyesi ve yerel üretici birlikleriyle de temas kurulmuştur. Özellikle **Safran Festivali (17–19 Ekim 2025)** süresince yürütülen gözlemler, safranın ekonomik bir ürün olmanın ötesinde kültürel bir kimlik unsuru olarak nasıl temsil edildiğini anlamada önemli veriler sağlamıştır. Kadın üreticilerin festivaldeki konumları —örneğin ürün sergileme, satış ve tanıtım etkinliklerindeki rolleri— üretim dışı temsiller açısından ayrıca incelenmiştir.

3.3. Veri Toplama Aracı

Veri toplama sürecinde katılımcı gözlem, yarı yapılandırılmış mülakat ve kısa anket formları birlikte kullanılmıştır. Katılımcı gözlem, araştırmacının sahaya doğrudan dâhil olarak gündelik pratikleri ve toplumsal ilişkileri yerinde incelemesine olanak tanıyan temel nitel araştırma tekniklerinden biridir (Creswell, 2013). Bu kapsamda araştırmacı, kadın üreticilerle birlikte tarlada bulunmuş ve üretim sürecinin farklı aşamalarına doğrudan katılmıştır. Bu yöntem, kadın emeğinin yalnızca üretim içindeki fiziksel boyutlarını değil, aynı zamanda kadınların zaman yönetimi, iş paylaşımı, dayanışma biçimleri ve üretim alanındaki toplumsal ilişkilerini gözlemlemeye olanak tanımıştır. Gözlem süresince alan notları düzenli bir şekilde tutulmuş, köylerdeki üretim mekânları ve ev ortamları betimleyici biçimde kaydedilmiştir.

Yarı yapılandırılmış mülakatlar nitel araştırmalarda en sık kullanılan veri toplama tekniklerindendir (Deniz, 2016). Bu görüşmeler kadın üreticilerin deneyimlerini, üretime ilişkin algılarını ve toplumsal rollerine dair öznel anlatılarını ortaya koymak amacıyla yürütülmüştür. Görüşme formu, literatürdeki benzer çalışmalar (Toksöz, 2007: 15; Candan ve Günal, 2013: 95; Deniz vd., 2015) dikkate alınarak geliştirilmiştir. Sorular, kadınların üretimdeki konumları, iş yükü, ekonomik getiriden aldıkları pay, aile içi karar süreçlerine katılım düzeyleri ve sosyal güvence durumlarını sorgulamıştır. Görüşmeler ortalama 25–30 dakika sürmüş, katılımcıların istekleri doğrultusunda ses kaydı alınmamış, bunun yerine ayrıntılı not tutma yöntemi tercih edilmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Betimsel analiz, nitel verilerin önceden belirlenen temalar çerçevesinde düzenlenerek doğrudan alıntılarla desteklenmesi ve araştırma soruları doğrultusunda yorumlanmasına dayanan bir analiz tekniğidir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu çalışma kapsamında elde edilen nitel veriler, söz konusu teknik doğrultusunda tematik olarak sınıflandırılmış ve araştırmanın amaçları çerçevesinde çözümlenmiştir. Analiz sürecinde "kadın emeğinin görünmezliği", "ev içi–üretim emeği ilişkisi", "kültürel temsil" ve "toplumsal statü" başlıkları altında tematik bir sınıflandırma yapılmıştır.

Bu çalışma kapsamında elde edilen nitel verilerin analizinde çok aşamalı bir süreç izlenmiştir. Saha sürecinde yarı yapılandırılmış görüşmeler sırasında katılımcıların tercihleri doğrultusunda ses kaydı alınmamış, bunun yerine ayrıntılı not tutma yöntemi kullanılmıştır. Görüşme sonrasında bu notlar sistematik biçimde düzenlenerek metin haline getirilmiştir. Ardından veriler tekrar tekrar okunarak açık kodlama süreci yürütülmüş; katılımcı ifadelerinde öne çıkan temalar belirlenmiştir. Benzer içeriklere sahip ifadeler bir araya getirilerek tematik kodlar oluşturulmuş ve bu temalar araştırma soruları doğrultusunda yorumlanmıştır. Araştırmacının saha sürecine doğrudan katılımı, verilerin bağlam içinde değerlendirilmesine katkı sağlamıştır.

Alan notları, yarı yapılandırılmış mülakatlar ve katılımcı gözlem yoluyla elde edilen veriler birbirini tamamlayacak biçimde değerlendirilmiş; her bir tema, **analiz süreci sonucunda** yorumlayıcı bir yaklaşımla ele alınmıştır. Ayrıca anketlerden elde edilen veriler kullanılarak, çalışma alanındaki köylerin konumsal dağılımını göstermek amacıyla ArcMap 10.8 yazılımı aracılığıyla korokromatik tematik haritalar ve özet tablolar oluşturulmuştur. Katılımcı ifadeleri, gizlilik ilkesinin korunması amacıyla kodlanarak sunulmuş; kadın katılımcılar "K", erkek katılımcılar ise "E" harfi ile ifade edilerek görüşme sırasına göre numaralandırılmıştır (örn. K5).

3.5. Etik Kurul Onayı

Bu araştırmanın kavramsal çerçevesinin hazırlanması, veri toplama araçlarının uygulanması, verilerin toplanması, verilerin analizi ve yorumlanması aşamalarının tamamında etik kurallara uygun hareket edilmiştir. Karşılaşılacak tüm etik ihlallerde ANKAD Yayın Kurulu'nun hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır. Tüm sorumluluk yazarlara aittir. Bu çalışmanın ANKAD dışında herhangi bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmediğini taahhüt ederim. Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Tüm katılımcılardan bilgilendirilmiş onam alınmış, görüşme verilerinin gizliliği korunmuştur. Araştırmacı, saha sürecinde yerel kültürel normlara ve toplumsal cinsiyet hassasiyetlerine özen göstermiştir.

Araştırma için Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Etik Kurulu'nun 30.10.2024 tarihli ve 2024-86 sayılı yazısı ve 2024-5/31 protokol numarası ile etik izin alınmıştır.

4. BULGULAR

Safranbolu'nun Davutobası, Akören, Aşağıgüney, Yörük, Gayza (Safranova), Yukarıçiftlik ve Kadıbükü köylerinde gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen bulgular, safran üretiminde kadın emeğinin sosyo-ekonomik dinamiklerini ve mekânsal görünürlüğünü ortaya koymaktadır. Araştırma sahasını oluşturan köylerin Safranbolu ilçesi içindeki konumsal dağılımı ve mekânsal ilişkileri Şekil 2'de sunulmuştur; Aşağıçiftlik Köyü ise saha gözlemi yapılan ancak görüşme gerçekleştirilmeyen yerleşim olarak haritada yer almaktadır.

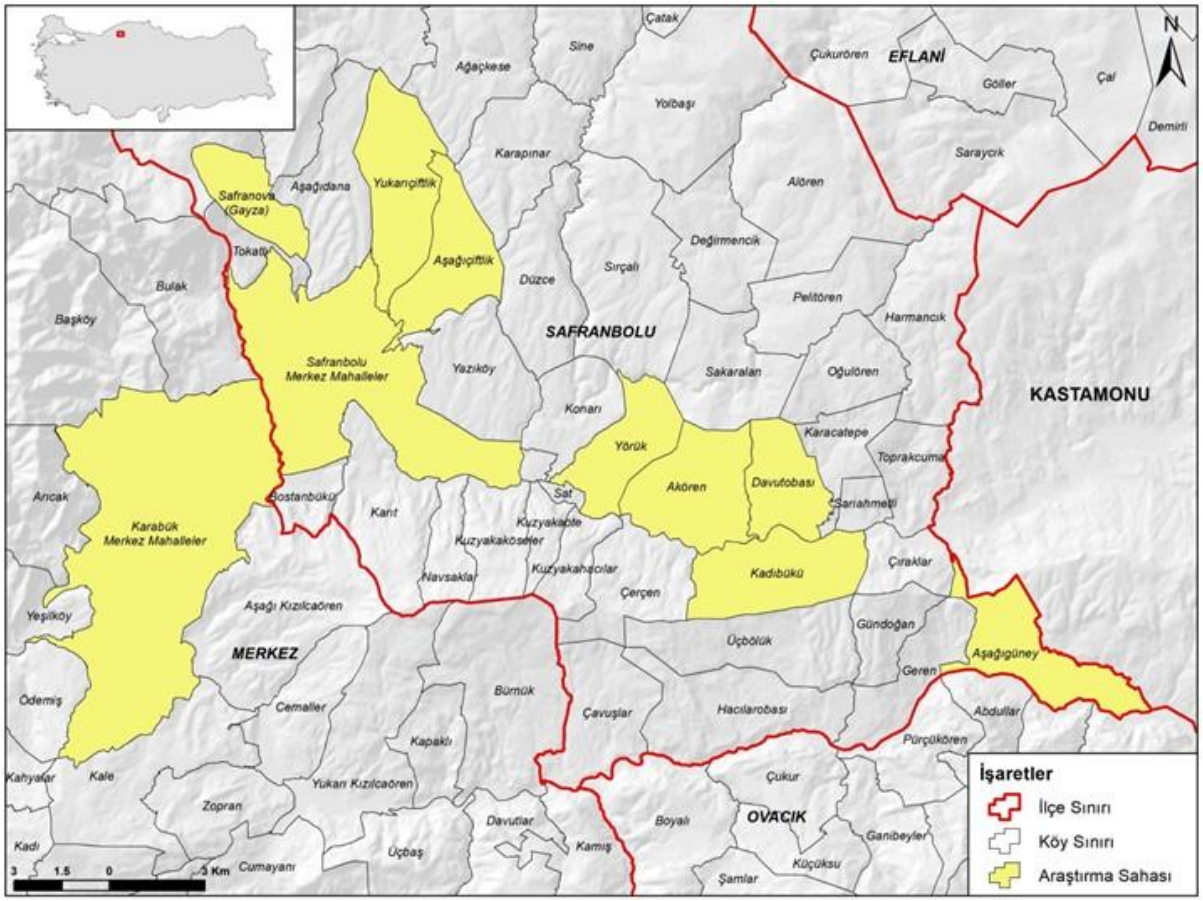

Şekil 2. Veri toplanan köylerin lokasyon haritası. (Aşağıçiftlik köyünde saha gözlemi yapılmıştır).

4.1. Katılımcı Profili

Toplam 26 katılımcı (21 kadın, 5 erkek) ile gerçekleştirilen görüşmelerin mekânsal dağılımı incelendiğinde, katılımın en yoğun olduğu yerlerin Gayza (Safranova) (8 kişi) ve Kadıbükü (8 kişi) olduğu görülmektedir. Bunları Davutobası (4 kişi), Akören (2 kişi), Aşağıgüney (2 Kişi), Yörük (1 kişi) ve Yukarıçiftlik (1 kişi) izlemektedir (Bkz. Şekil 3).

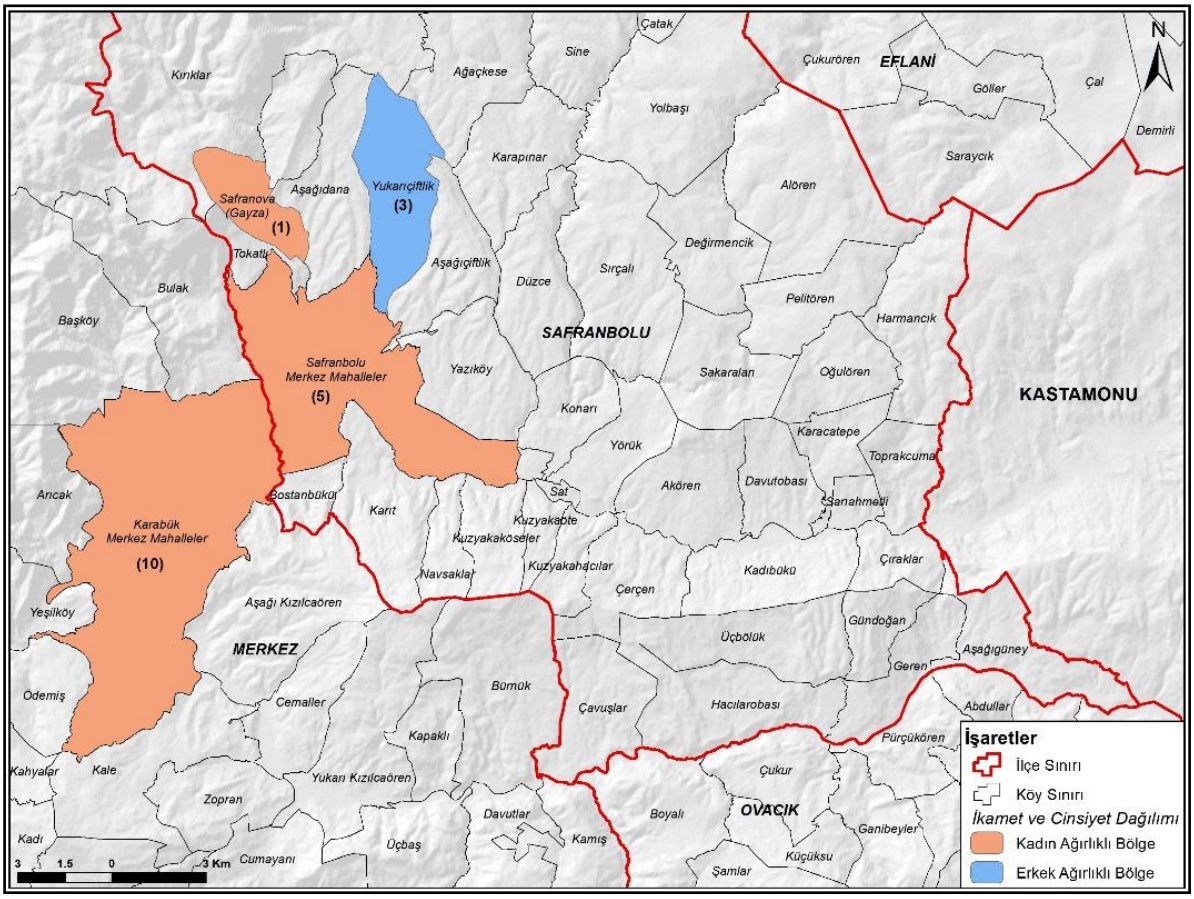

Demografik veriler incelendiğinde, saha çalışması sırasında görüşülen kadın üreticiler ile üretim alanında bulunan erkekler arasında yaş dağılımı açısından dikkat çekici farklılıklar gözlemlenmiştir. Erkek katılımcıların yaş aralığı **56–70** arasında değişmekte olup, ortalama yaş **60**'tır. Erkeklerin üçü ilkokul, ikisi üniversite mezunudur. Tümü evli olan erkeklerin ortalama **15 yıldır safran üretimiyle uğraştıkları** belirlenmiştir. Katılımcılardan biri mevsimsel olarak bölgeye gelirken, ikisi Yukarıçiftlik Köyü'nde, biri Davutobası Köyü'nde, biri ise Karabük merkezinde ikamet etmektedir. Erkeklerin ortalama **aylık gelir beyanı 50.000 TL,** ortalama **çalışma süresi 8 saat,** günlük **safran toplama miktarı ise yaklaşık 15 gram** olarak tespit edilmiştir. Hane halkı ortalaması **3 kişidir.**

Kadın katılımcıların yaşları 22 ile 64 arasında değişmekte olup ortalama yaş 50 olarak hesaplanmıştır. Görüşülen kadınların **2'si bekar, 19'u evlidir.** Eğitim düzeyi bakımından **11 kişi ilkokul, 3 kişi ortaokul, 4 kişi lise, 2 kişi üniversite** mezunudur; ayrıca bir katılımcı yüksek lisans eğitimi sürdürmektedir. Kadınların **13'ü başka üreticiler için çalışan, 8'i ise kendi üretimini yapan** kişilerdir. Kadın üreticilerin ikamet yerleri **Safranbolu (6 kişi), Karabük (9 kişi), Ankara (1), İstanbul (2), Bartın (1), Kastamonu (1) ve Zonguldak (1)** olarak dağılmıştır. Bu dağılım, safran üretiminin yalnızca köylerle sınırlı kalmadığını; aynı zamanda şehir kökenli kadınların da üretim sürecine katıldığını göstermektedir. Katılımcıların Karabük içi ikamet durumları incelendiğinde, cinsiyete dayalı mekânsal bir ayrışma göze çarpmaktadır. Erkek katılımcılar ağırlıklı olarak üretim sahası olan köylerde (Yukarıçiftlik) ikamet ederken, kadın üreticilerin önemli bir kısmı Safranbolu ve Karabük il

merkezlerinde yaşamaktadır. Bu durum, kadınların üretim sahasına günlük olarak gidip geldiklerini, erkeklerin ise üretim alanında daha yerleşik olduklarını göstermektedir (Bkz. Şekil 4).

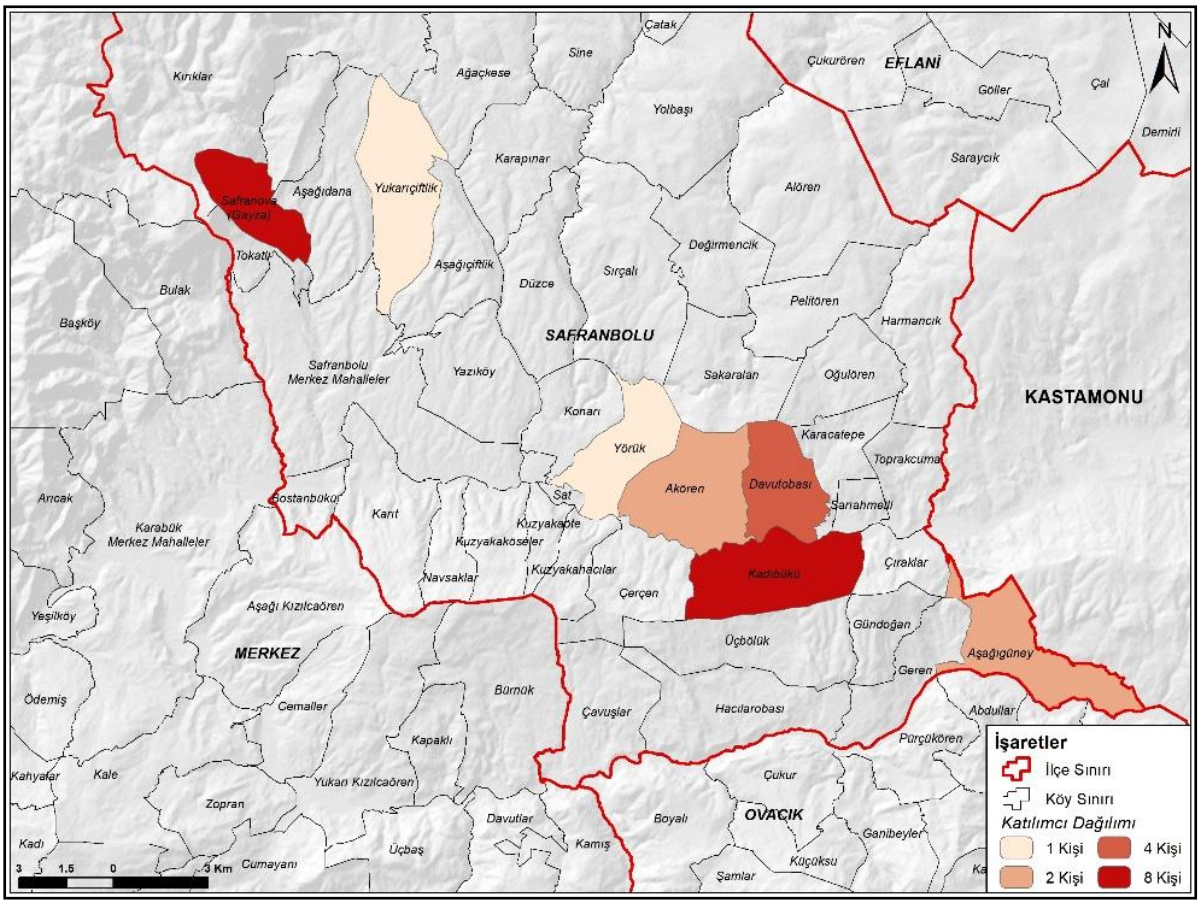

Şekil 4. Katılımcıların yaşadıkları yere göre sayısal dağılım haritası

4.2. Kadın Emeği ve Üretim Dinamikleri

Safran üretiminde kadın ve erkek emeği arasındaki fark, yalnızca ücret düzeyinde değil; işin niteliği, sorumluluk dağılımı ve mekânsal temsiliyet boyutlarında da belirgindir. Görüşmeler, erkeklerin üretim sürecine çoğunlukla "denetleyici" ya da "yardımcı" statüsünde katıldığını, buna karşın kadınların üretimin hemen her aşamasında —ekim, çapalama, ot temizliği, toplama, ayıklama ve kurutma— aktif biçimde yer aldığını göstermektedir. Erkek katılımcıların tamamının evli olması ve hane içinde "asıl geçim sağlayıcı" olarak görülmeleri, kadın emeğini sistematik biçimde "yardımcı işgücü" konumuna itmektedir. Bir kadın katılımcının "Biz toplarken erkekler gölgede dinleniyor, onlar bakar biz toplarız" (K5) ifadesi, üretim sahasındaki iş bölümü eşitsizliğini açık biçimde yansıtırken; bir erkek katılımcının "Kadınlar olmasa bu iş yürümez" (E2) sözleri, kadın emeğinin üretimdeki vazgeçilmez rolünün farkında olunduğunu göstermektedir.

Üretim sürecinde dikkat çeken bir diğer unsur, kadın ve erkek emeği arasında belirgin bir ücret ve çalışma süresi eşitsizliğinin bulunmasıdır. Kadınların ortalama **aylık gelir beyanı 40.000 TL,** ortalama **hane halkı sayısı 3 kişi,** ortalama **çalışma süresi ise günde 10–12 saattir.** Erkek katılımcılar günlük çalışma sürelerini '6-7 saat' (E1) veya '8 saat' (E3) olarak belirtirken; kadın katılımcıların büyük çoğunluğu bu süreyi '12 saat' (K3, K5) hatta '13 saat' (K6) olarak ifade etmiştir. Kadınların büyük bölümü bu işi ek gelir amacıyla yapmaktadır; özellikle emekli katılımcılar için safran üretimi hem ekonomik destek hem de toplumsal aidiyet kaynağıdır. Emekli olmayan kadınlar açısından ise bu faaliyet doğrudan **geçim kaynağı** niteliğindedir. Safran üretiminde üretim dönemi genellikle yılın 3–5 ayı arasında sürmekte olup, günlük toplama miktarı ortalama 20–25 gram olarak gerçekleşmektedir.

Katılımcıların safran üretimine ilişkin deneyim süreleri 1 yıldan 16 yıla kadar değişmekte, ortalama üretim deneyimi ise 5–6 yıl civarındadır. (Bkz. Tablo 2)

Tablo 11. Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri

Değişken	Kadın Katılımcılar (n=21)	Erkek Katılımcılar (n=5)	Genel Değerlendirme
Yaş Aralığı (Ortalama)	22–64 (50)	56–70 (60)	Kadın katılımcılar, erkeklere nazaran daha genç bir yaş ortlamasına sahip.
Eğitim Düzeyi	11 İlkokul, 3 Ortaokul, 4 Lise, 2 Üniversite, 1 YL	3 İlkokul, 2 Üniversite	Kadın katılımcıların çoğunluğunun ilkokul mezunu olduğu ancak genç yaşlarda eğitim düzeyinin yükseldiği görülmektedir.
Medeni Durum	19 Evli, 2 Bekar	5 Evli	Kadınların çoğu evli; hane içi iş yüküyle üretimi birlikte yürütüyor.
Ortalama Hane Halkı Sayısı	3 kişi	3 kişi	Hane büyüklüğü benzer, tipik kırsal aile yapısı.
Ortalama Aylık Gelir (TL)	40.000	50.000	Bu veri sadece Safrandan elde edilen geliri ifade etmemektedir. Haneye giren toplam geliri ifade etmektedir.
Çalışma Süresi (günlük)	10–12 saat	8 saat	Kadınlar gün içerisinde daha fazla iş yapıyor/çalışıyor.
Günlük Ücret (TL)	900–1100	1100–1300	Erkeklerin ücreti ortalama %20 daha yüksek.
Günlük Toplama Miktarı (gr)	20–25	15	Kadınlar üretim açısından daha verimli.
Deneyim Süresi (yıl)	1–16 (Ort. 6)	15	Kadınlarda üretime katılım daha yeni; erkekler daha uzun süredir faal.

Saha verilerine göre kadınların günlük yevmiyesi 900–1100 TL, erkeklerin günlük yevmiyesi ise 1100–1300 TL aralığında değişmektedir. Kadın ve erkek katılımcıların benzer süre ve yoğunlukta çalıştıkları gözlemlenmiştir. Bu bulgular, kadın emeğinin üretim sürecindeki yoğunluğuna rağmen ekonomik olarak daha düşük değer biçildiğini göstermektedir. Görüşmelerde erkek katılımcıların dahi "kadınlar olmasa bu iş olmaz" şeklindeki ifadeleri, kadın emeğinin üretimdeki vazgeçilmez rolünün farkında olunduğunu ortaya koyarken, bu farkındalığın ekonomik karşılığa dönüşmediği görülmektedir (Bkz. Tablo 3).

Tablo 12. Kadın emeğinin üretim sürecindeki tematik çözümü

Tema	Alt Gözlem	Örnek Katılımcı Görüşü	Analitik Yorum
Emek Yoğunluğu ve Cinsiyet Farkı	Kadınlar üretimin fiziksel kısmında sürekli yer alıyor.	"Biz toplarken erkekler gölgede dinleniyor."	Cinsiyet temelli iş bölümü belirgin; kadın emeği daha yoğun.
Ücret Eşitsizliği	Kadın yevmiyesi erkekten düşük.	"Aynı işi yapıyoruz ama bizim paramız az."	Feminist iktisattaki "emek değersizleşmesi" kavramıyla uyumlu.
Emek Algısı	Üretim bir yandan zorunluluk, bir yandan terapi.	"Mecburuz ama toplamak iyi geliyor."	Kadın emeği hem ekonomik hem psikolojik anlam taşıyor.
Kurumsal Destek Eksikliği	Devlet ve belediye desteği yetersiz.	"Tanıtım olsa köy kalkınır."	Kadın emeğinin sürdürülebilirliği kurumsal destekle ilişkili.
Toplumsal Roller	Kadınlar üretimi ve ev işini aynı anda yürütüyor.	"Tarladan gelip yemeği de yapıyoruz."	Kadın emeği ev–iş dengesinde iki kat yük altında.
Kültürel Aidiyet	Üretim, köy kimliğinin parçası.	"Safransız köy olmaz."	Emek, ekonomik olduğu kadar kültürel bir miras üretimi.

Kadınların safran üretimine katılımı yalnızca ekonomik bir faaliyet olarak değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve duygusal anlamlar taşıyan çok katmanlı bir pratik olarak değerlendirilmektedir. Bazı katılımcılar bu işi "ekonomik zorunluluk", bazıları "köyün geleneğini yaşatma biçimi", bazıları ise "psikolojik rahatlama sağlayan bir uğraş" olarak tanımlamıştır. Bir katılımcı, "Bazen bıktım ama bırakırsam köyde kimse kalmaz" (K7) diyerek bu durumun duygusal boyutunu özetlemiştir. Başka bir katılımcı, "Evde otursam sıkılırım, tarlada konuşuruz, kafa dağılır" (K11) ifadesiyle üretimi bir tür sosyalleşme ve psikolojik rahatlama alanı olarak değerlendirmiştir. Benzer şekilde, "Safran zamanı insanın içi açılıyor, çiçek toplamak terapi gibi" (K3) diyen bir katılımcı da emeğin yalnızca ekonomik değil, duygusal anlamlar taşıdığını vurgulamıştır. Buna karşın, "Mecburuz, başka gelirimiz yok" (K4) veya "Emekli maaşı yetmiyor, bu iş olmasa geçinemeyiz" (K15) ifadeleri, ekonomik zorunluluk vurgusunu belirginleştirmektedir.

Kadınların büyük çoğunluğu, safran üretimine ilişkin tanıtım ve kurumsal desteklerin yetersizliğinden bahsetmiştir. "Belediye ilgilense, bu iş büyür" (K2) ve "Devlet desteği olmadan sürdüremeyiz" (K12) gibi ifadeler, kurumsal farkındalık ve destek eksikliğini açık biçimde ortaya koymaktadır.

Bazı katılımcılar, özellikle kadın üreticilere yönelik teşviklerin önemini vurgulamış; "Kadınlara özel destek olmalı, biz bu işi ayakta tutuyoruz" (K18) diyerek üretimin sürdürülebilirliğinde kadın emeğinin rolünü güçlü biçimde ifade etmiştir. Bu talepler, kadın emeğinin yalnızca yerel düzeyde değil, bölgesel ve mevsimlik emek hareketliliği bağlamında da değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

4.3. Mevsimlik Kadın Emeği

Projenin önemli bulgularından biri de safran üretiminin sadece yerel işgücüne değil, çevre illerden (Bartın, Kastamonu, Zonguldak) gelen mevsimlik kadın işçilerin emeğine de dayandığının tespit edilmesidir (Bkz. Şekil 5). Bu katılımcılar genellikle 3–5 aylık üretim döneminde araştırma sahasında bulunmakta, konaklama masraflarını azaltmak için akraba ya da tanıdık evlerinde kalmaktadır.

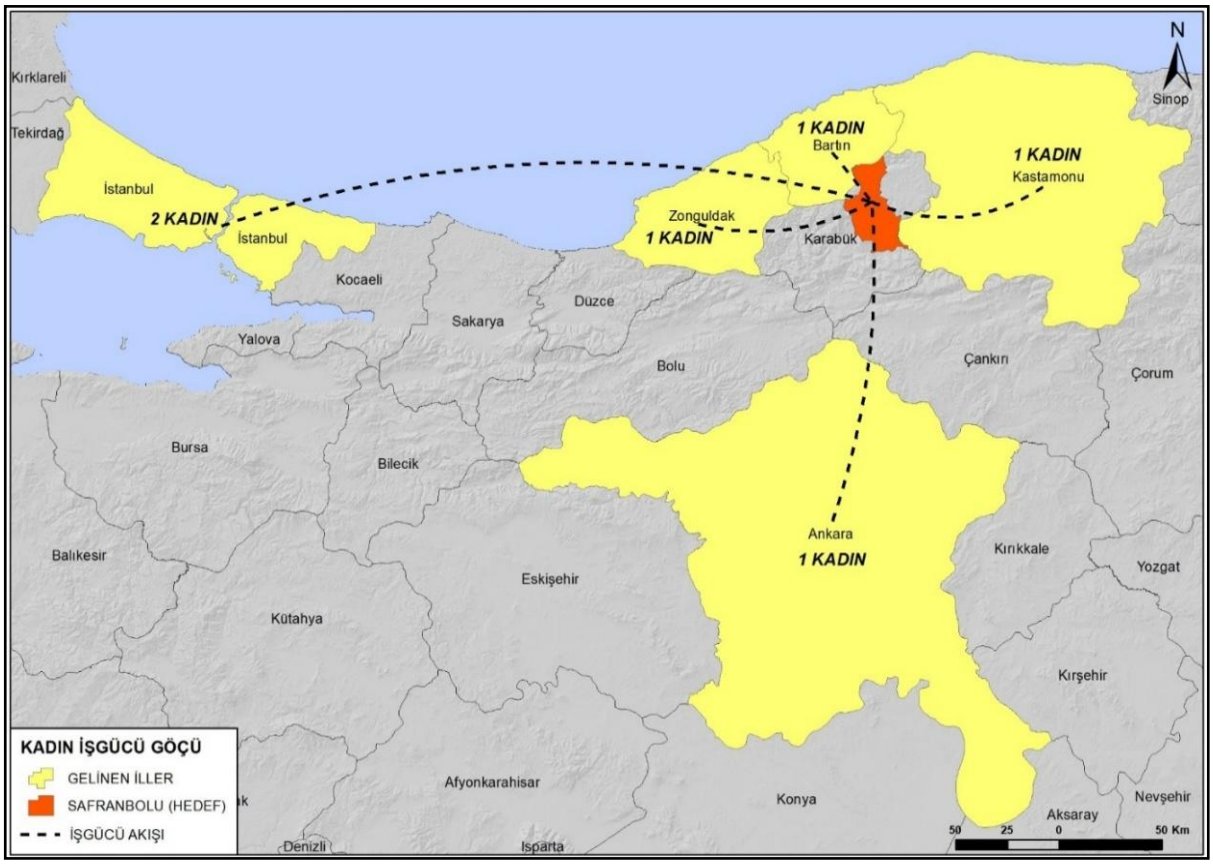

Şekil 5. Safranbolu'ya yönelik mevsimlik kadın işgücü göçünün haritası

Mevsimlik kadın işçiler, yerel kadın üreticilerle hemen hemen aynı ücret almakta ama çoğu zaman kayıt dışı çalışmaktadır. Bu grup için safran toplama faaliyeti **tamamen geçim odaklıdır**. Çoğunluğu başka tarım işlerinde de mevsimsel olarak çalıştığını ifade etmiş, "Safran zamanı buradayız, sonra fındığa

gidiyoruz" (K19) diyen bir katılımcı, emeğin geçici niteliğini açık biçimde belirtmiştir. Bir diğer kadın, "Burada üç ay kalıyoruz, akrabalarda kalıyoruz, kazandığımızla kışı geçiriyoruz" (K21) sözleriyle hem geçiciliği hem de ekonomik zorunluluğu vurgulamıştır. Yerel bir üretici kadın ise "Onlar dışarıdan gelir ama biz aynı tarlada çalışırız, birbirimize yardım ederiz" (K10) diyerek üretim sürecindeki kadın dayanışmasını ön plana çıkarmıştır.

Mevsimlik kadın emeği yalnızca ekonomik bir hareketlilik biçimi değil, aynı zamanda **hemşehrilik ağları** üzerinden örgütlenen bir sosyal dayanışma sistemidir. Görüşmeler, özellikle Bartın, Kastamonu ve Zonguldak'tan gelen kadınların Safranbolu'daki üretime, daha önce bu bölgelerde çalışan hemşehrilerinin aracılığıyla katıldıklarını göstermektedir. "Buraya komşum çağırdı, o geçen sene çalışmıştı" (K19) veya "Hepimiz aynı köydeniz, birlikte geliyoruz" (K20) gibi ifadeler, bu ağların sahadaki belirleyici rolünü açık biçimde ortaya koymaktadır. Hemşehrilik ilişkileri, kadınların barınma, iş bulma ve çalışma koşullarında karşılaştıkları belirsizlikleri azaltmakta; böylece üretim sürecine karşılıklı güven ve yardımlaşma temelli bir topluluk dinamiği kazandırmaktadır. Bununla birlikte, bu ağlar çoğu zaman informel ve geçici niteliktedir; formel bir örgütlenmeye dönüşmedikleri için ekonomik ve hukuksal anlamda kalıcı bir güç üretmemektedir.

Ayrıca, mevsimlik kadın emeği Safranbolu'daki üretim sürecine **sosyo-kültürel çeşitlilik** de kazandırmaktadır. Farklı illerden gelen kadınlar, üretim deneyimlerini ve çalışma alışkanlıklarını yerel kadınlarla paylaşmakta, bu da "kadın dayanışması"nı güçlendiren bir unsur haline gelmektedir. Bu bulgular, kadın emeğinin yalnızca yerel toplumsal cinsiyet ilişkileri bağlamında değil, aynı zamanda **mekânsal hareketlilik ve geçici istihdam ilişkileri** içinde de değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Feminist coğrafyanın mekân–emek ilişkisine dair vurguladığı üzere (McDowell, 1999:206), kadın emeği hem üretim alanında hem de göç süreçlerinde toplumsal hiyerarşilerin yeniden üretildiği bir zeminde konumlanmaktadır. (Bkz. Tablo 4)

Tablo 13. Mevsimlik kadın emeği özellikleri

	Gözlem / Veri	**Yorum**
Katılımcı Profili	Çevre illerden gelen (Bartın, Kastamonu, Zonguldak) kadın işçiler.	Mevsimlik ve geçici nitelikli emek.
Çalışma Dönemi	3–5 ay (Eylül–Kasım arası yoğunluk)	Safran üretimi mevsimsel döngüye bağlı.
Konut Durumu	Akraba veya tanıdık yanında kalıyorlar.	Göçün geçici doğası konut güvencesizliği yaratıyor.
Ücret Düzeyi	900-1000 TL arası	Yerel kadın işçilerle hemen hemen aynı yevmiye.
Motivasyon	Tamamen geçim amaçlı.	Kültürel değil, ekonomik amaç baskın.
Toplumsal Etkileşim	Yerel kadınlarla dayanışma ve bilgi paylaşımı.	"Kadın dayanışması" üretim sahasında güçlendirici etki yaratıyor.

Mevsimlik kadın emeğine ilişkin bulgular, her ne kadar sınırlı sayıda katılımcı ve gözleme dayansa da üretim sürecinin yalnızca yerel işgücü ile sınırlı kalmadığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Özellikle hemşehrilik ilişkileri üzerinden kurulan bu ağlar, kadınların iş bulma, barınma ve üretime katılım süreçlerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte, bu ağların yerel işgücü üzerindeki etkisi ve sosyal sermaye üretip üretmediği gibi konular mevcut verinin sınırları nedeniyle derinlemesine analiz edilememiştir. Bu durum, mevsimlik kadın emeğinin kırsal üretim ilişkileri içindeki rolünü daha kapsamlı biçimde ele alan ileri saha çalışmalarına ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Safranbolu örneğinde elde edilen tüm veriler, kadın emeğinin safran üretiminde ekonomik, kültürel ve toplumsal düzeyde belirleyici, ancak aynı zamanda görünmez ve değersizleştirilmiş bir nitelik taşıdığını göstermektedir. Kadınlar üretimin asli gücü olmasına rağmen, gelir, temsil ve karar alma süreçlerinde ikincil bir pozisyondadır. Buna karşın, kadın emeği safran üretiminin sürekliliğini sağlayan en temel unsurdur.

Bulgular başlığı altında elde ettiğimiz genel çerçeve, Türkiye'de kırsal üretim alanlarında gözlenen toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin Safranbolu özelinde de sürdüğünü göstermekte; ayrıca kadın emeğinin sadece ekonomik değil, mekânsal ve kültürel bir dinamik olarak da değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

5. TARTIŞMA

"Görünmeyen Emek, Görünür Mekân: Safranbolu'da Kadınların Safran Üretimindeki Rolü Üzerine Coğrafi Bir İnceleme" çalışması, Safranbolu'da sembolik bir kültürel miras olarak sunulan safran üretiminin, gerçekte toplumsal cinsiyete dayalı derin bir iş bölümü ve emek değersizleşmesi üzerinde yükseldiğini ortaya koymuştur. Bu bulgular, Türkiye genelinde tarımsal kadın emeğinin görünmezliğini vurgulayan benzer araştırmalarla (Gürsoy ve Dilek, 2020; Kocabıçak, 2022) uyumludur. Araştırmanın bulguları, giriş bölümünde ele alınan feminist coğrafya ve iktisat literatüründeki "görünmeyen emek" (Toksöz, 2007) kuramlarının Safranbolu kırsalındaki somut tezahürlerini gözler önüne sermektedir. Tartışma, saha verileri ışığında dört ana eksende derinleştirilmiştir.

Araştırmanın en çarpıcı sonuçlarından biri, safran üretimindeki yoğun kadın emeği ile bu emeğin ekonomik karşılığı arasındaki ters orantıdır. Saha verileri, kadın üreticilerin günde 12–13 saati bulan (K3, K6) ve fiziksel olarak son derece yıpratıcı mesailerine rağmen, ortalama 8 saat çalışan erkeklerden (E1, E3) yaklaşık %20 oranında daha düşük yevmiye aldıklarını göstermektedir. Bu ücret eşitsizliği, yalnızca ekonomik bir farklılık olarak değil, sahada hâkim olan toplumsal normlarla da yakından ilişkilidir. Erkeklerin çoğunlukla "aile reisi" olarak konumlandırılması, daha yüksek ücret talep edebilmelerini mümkün kılarken; kadın emeğinin "ek gelir" olarak değerlendirilmesi, kadınların yoğun ve uzun süreli çalışmalarına rağmen daha düşük ücretlerle yetinmek zorunda kalmalarına yol açmaktadır. Bu durum, Kocabıçak'ın (2022) Türkiye tarımındaki mülkiyet ilişkileri analizinde vurguladığı, kadın emeğinin mülksüzlük nedeniyle "doğal" veya hane reisinin "tamamlayıcısı" olarak görülerek değersizleştirilmesi tezini Safranbolu kırsalında somut biçimde doğrulamaktadır.

Safranbolu'daki ataerkil yapı, bu ekonomik eşitsizliği kültürel bir yüceltme söylemiyle maskelemektedir. Erkek katılımcıların kadın emeğini "başımızın tacı" (E2) veya "onlar daha becerikli" (E3) gibi ifadelerle sözel olarak onurlandırması, aslında var olan sömürünün üzerini örten bir rıza mekanizması işlevi görmektedir. Nitekim bir kadın katılımcının "Bıktık artık" (K7) şeklindeki isyanı, bu "kutsal emek" söyleminin altında yatan gerçek tükenmişliği ifşa etmektedir.

Kadın emeği, Safranbolu kırsalında sadece ekonomik bir girdi değil, aynı zamanda karmaşık psiko-sosyal anlamlar içeren bir mekânsal pratiktir. Katılımcı ifadelerindeki çelişkiler bu durumu net bir şekilde göstermektedir. Bir yanda "mecburuz, başka gelirimiz yok" (K4) diyen ekonomik zorunluluk hali, diğer yanda tarlayı bir sosyalleşme alanı olarak görüp "çiçek toplamak terapi gibi" (K1) diyen duygusal deneyim bir arada yaşanmaktadır. Bu ikili durum, Hablemitoğlu'nun (2001) analizleriyle örtüşmektedir; "Kadınlar için safran tarlaları, ekonomik bir zorunluluk olmanın yanı sıra, gündelik ev işlerinden uzaklaşıp bir arada olabildikleri bir 'nefes alma' alanı niteliği de taşımaktadır."

Araştırma, safran üretiminin sadece yerel işgücüne değil, çevre illerden (Bartın, Kastamonu, Zonguldak) gelen mevsimlik kadın emeğine de dayandığını göstermiştir. Bu noktada "hemşehrilik ağları", kritik bir iş bulma ve dayanışma mekanizması olarak öne çıkmaktadır. Mevsimlik işçilerin, daha önce bölgeye gelen köylüleri veya akrabaları aracılığıyla iş bulmaları, enformel bir "kadın dayanışma ağı" oluşturmaktadır.

Feminist coğrafya açısından bu durum, Cresswell'in (2004) "akışkan mekân" kavramıyla ilişkilendirilebilir; safran üretim sahası sabit bir köyden ibaret değil, bölgesel ilişkilerle sürekli yeniden kurulan hareketli bir ağdır. Ancak bu hemşehrilik temelli dayanışma, aynı zamanda güvencesizliğin de paylaşıldığı bir zemindir. Hem yerel hem de mevsimlik işçiler, farklı coğrafyalardan gelseler de aynı kayıt dışı ve düşük ücretli çalışma koşullarında eşitlenmektedir.

Çalışmanın ortaya koyduğu en kritik yapısal çelişki, yerel emeğin küresel piyasa dinamikleri karşısındaki savunmasızlığıdır. Safran Festivali, yılda üç gün boyunca kadın emeğini "turistik bir vitrin" ürünü olarak görünür kılmakta, ancak yılın geri kalanında üreticiyi yapısal sorunlarıyla baş başa bırakmaktadır. Hem üreticiler hem de çalışanlar cinsiyet fark etmeksiniz bu durumdan şikayetçi olmuşlardır. Tanıtımların belediye ayağının yetersiz kaldığından bahsederken daha fazla görünürlük için ulusal çapta reklam faaliyetleri yürütülmesini talep etmişlerdir. Devlet ayağında ise Tarım Orman Bakanlığı başta olmak üzere üreticiler üretim sahasında devletin kurumlarından destek talep etmişlerdir. Safran bitkisinin korunması ve tanıtılması sürecinde, devletin kurum ve kuruluşlarının yerel yöneticiler ve üreticilerle iş birliği içinde daha etkin rol üstlenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Sahadaki en büyük tehdit algısı, ucuz ithal ürün baskısıdır. Katılımcıların "İran safranı geliyor" (E2) yönündeki uyarıları, Safranbolu'nun simgesi olan ürünlerde dahi daha ucuz maliyetli ithal safranın yaygınlaştığını düşündürmektedir. Kadınlar tarlada günde 13 saat (K6) yoğun emek harcarken, emeklerinin ürünü yerine ithal ikame ürünlerin "Safranbolu Safranı" imajı altında pazarlanması, yerel emeğin piyasa değeri açısından baltalanmasına yol açmaktadır. Bir üreticinin "Umut vaat ediyor ama yeterli değil" (K8) tespiti, tam da bu yapısal çıkmazın özetidir. İran safranı kullanarak maaliyet düşürüp Safranbolu safranı gibi ürünlerinde kullanan ve bu şekilde ürünlerini satmaya çalışan esnaflardan hem üreticiler hem de çalışanlar dert yanmaktadır. Yıllarını vererek ekip biçtikleri, gözbebekleri gibi bakıp büyüttükleri Safranın korunması için çabalayanların yanında böylesine bir grubun var olması herkesi rahatsız etmektedir. Üretici ve çalışanlar yerel yöneticilerin denetimleri sıkılaştırıp İran safranı kullanarak ürünlerde sahtecilik yapanların tespit edilmesini ve gerekli cezaların verilmesini talep etmişlerdir.

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

"Görünmeyen Emek, Görünür Mekân" başlıklı bu araştırma, Safranbolu'da safran üretiminin sürdürülebilirliğinin, büyük ölçüde kadınların yoğun, düşük ücretli ve sosyal güvenceden yoksun emeğine dayandığını somut verilerle ortaya koymuştur. Beşerî coğrafya perspektifinden yürütülen analizler, safran tarlalarının sadece birer tarımsal üretim alanı değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin mekânsal olarak yeniden üretildiği dinamik sahalar olduğunu göstermiştir.

Araştırmanın temel sonuçları incelendiğinde, safran üretiminde yapısal bir ücret eşitsizliğinin varlığı dikkat çekmektedir. Bunun yanında sezonluk bir iş olmasından kaynaklı sürekli bir katılımcıya ulaşma zorluğu baş göstermiştir. Kadın üreticiler, erkeklere kıyasla günde ortalama 4 saat daha fazla çalışıp daha yüksek ürün rekoltesi elde etmelerine rağmen, günlük yevmiyeleri erkeklerden %20 oranında daha düşüktür; bu durum, kadın emeğinin ekonomik olarak sistematik biçimde değersizleştirildiğinin somut kanıtıdır. Bununla birlikte üretim süreci, sadece yerel değil, çevre illerden gelen mevsimlik kadın işçilerin oluşturduğu enformel hemşehrilik ve dayanışma ağları sayesinde ayakta durmaktadır. Ayrıca Safran Festivali'nin kadın emeğini yılda sadece üç gün görünür kılan geçici bir "vitrin" işlevi gördüğü, yılın geri kalanında ise üretici kadınların ucuz ithal İran safranı tehdidi ve artan maliyetlerle yalnız bırakıldığı tespit edilmiştir.

Elde edilen bulgulara dayanarak, safran tarımının sürdürülebilirliği ve kadın emeğinin güçlendirilmesi açısından bazı somut adımların atılması gerekmektedir. Bu bağlamda, öncelikle Safranbolu safranının marka değerinin korunabilmesi için piyasadaki ithal safran satışlarına yönelik denetimlerin artırılması ve coğrafi işaret uygulamalarının daha etkin biçimde işletilmesi önem taşımaktadır. Bununla birlikte, "ücretsiz aile işçisi" veya "gündelikçi" statüsünde çalışan kadınların sosyal güvenlik sistemine dahil edilebilmesi için tarım sigortası primlerinin devlet tarafından desteklendiği modeller geliştirilmelidir. Ayrıca kadın üreticilerin ekonomik olarak güçlenebilmesi için kooperatifleşme süreçleri teşvik edilmeli ve kadın üretici birliklerinin oluşturulmasına yönelik destek mekanizmaları hayata geçirilmelidir. Son olarak, Safran Festivali'nin yalnızca turistik bir etkinlik olmanın ötesine geçirilerek kadın üreticilere doğrudan ekonomik katkı sağlayan daha sürdürülebilir bir yapıya dönüştürülmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Abadan-Unat, N. (Ed.). (1982). *Türk toplumunda kadın*. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.

Agarwal, B. (1994). *A field of one's own: Gender and land rights in South Asia*. Cambridge: Cambridge University Press.

Alkan, S., & Toksoy, D. (2009). Orman köylerinde kadın ve kırsal kalkınma (Trabzon ili örneği). İçinde *II. Ormancılıkta Sosyoekonomik Sorunlar Kongresi Bildiriler Kitabı* (ss. 99–107). Isparta: SDÜ Orman Fakültesi.

Amin, S. (1997). *Emperyalizm ve eşitsiz gelişme*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Arısoy, H., Güleç, S., Demet, F., & Gedikli, F. (2024). Kırsal kalkınmada kadın emeğinin önemi: Konya ili Derbent ilçesi örneği. *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi (TEAD)*, 10(2), 229–241.

Arslan, N. (1986). Kaybolmaya yüz tutan bir kültür: Safran tarımı. *Ziraat Mühendisliği Dergisi*, (180), 21–24.

Arslan, R. (2019). Cumhuriyet Dönemi'nde Safranbolu'da safran yetiştiriciliği (1923–1990). İçinde *Uluslararası Geçmişten Günümüze Karabük ve Çevresinde Dini, İlmi ve Kültürel Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (ss. 589–597). Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları.

Aydın, Z. (1986). Kapitalizm, tarım sorunu ve azgelişmiş ülkeler-II. *11. Tez*, 4, 171–217.

Aydın, Z. (2001). Yapısal uyum politikaları ve köylünün beka stratejileri. *Toplum ve Bilim*, 88, 11–32.

Aysu, A. (2009). Piyasa ve küçük köylülük. *Mülkiye Dergisi*, 33(262), 223–237.

Bernstein, H. (2010). *Class dynamics of agrarian change*. Halifax: Fernwood Publishing.

Bianet. (2022). Kadın çiftçiler anlatıyor: "Üretiyoruz ama görünmüyoruz". Erişim adresi: https://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/268532-kadin-ciftciler-anlatiyor-uretiyoruz-ama-gorunmuyoruz
Erişim tarihi: 12.03.2025

Boratav, K. (2011). Küçük köylülüğe sermaye kapanı. *Sol Haber Portalı*. Erişim adresi: http://haber.sol.org.tr/yazarlar/korkut-boratav/koyluluge-sermaye-kapani-45008
Erişim tarihi: 12.03.2025

Brydon, L., & Chant, S. (1989). *Women in the Third World: Gender issues in rural and urban areas*. New Jersey: Rutgers University Press.

Boserup, E. (1970). *Woman's role in economic development*. London: George Allen & Unwin.

Candan, E. (2010). *Türkiye'de kalkınmanın finansmanında tarımın rolü* (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Candan, E., & Günal, S. Ö. (2013). Tarımda kadın emeği. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 19(1), 93–101.

Charlton, S. E. (1984). *Women in Third World development*. Boulder: Westview Press.

Cresswell, T. (2004). *Place: A short introduction*. Malden: Blackwell Publishing.

Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (3rd ed.). Sage.

Davison, J. (Ed.). (1988). *Women and land in agriculture*. Boulder: Westview Press.

Deniz, M. (2016). Kayaağıl Köyünde (Uşak) turizmin etkileri üzerine yerel halkın turizm algısı. *Turkish Studies*, 11(18).

Deniz, M., Deniz, A. Ç., Diktaş, A., & Balcıoğlu, M. (2015). Rom and Lom people in Uşak city: Smiths (Demirciler) and sieve makers (Elekçiler). İçinde R. Efe, M. Ayışığı, Ö. Düzbakar, & M. Arslan (Ed.), *Republic of Turkey at the Beginning of 21st Century: Past and Present* (ss. 482–495). Sofia: St. Kliment Ohridski University Press.

Doğanay, H. (1997). *Türkiye beşeri coğrafyası*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Doğanay, H., & Coşkun, O. (2020). *Tarım coğrafyası*. Ankara: Pegem Akademi.

Dünya Ekonomik Forumu. (2011). *The global gender gap report 2011*. Geneva: World Economic Forum.

Dworkin, J. (1980). *Women and water: Impact of rural water supply projects on women*. Washington, DC: AID Office of Women in Development.

Ecevit, M. (1994). Tarımda kadının toplumsal konumu: Bazı kavramsal ilişkiler. *Amme İdaresi Dergisi*, 27(2), 89–96.

Ecevit, Y. (2003). Toplumsal cinsiyetle yoksulluk ilişkisi nasıl kurulabilir? Bu ilişki nasıl çalışılabilir? *C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4), Özel Ek.

Elson, D. (1999). Labor markets as gendered institutions: Equality, efficiency and empowerment issues. *World Development*, 27(3), 611–627.

Erman, T. (1998). Kadınların bakış açısından köyden kente göç ve kentteki yaşam. İçinde A. B. Hacımirzaoğlu (Ed.), *75 yılda kadınlar ve erkekler* (ss. 211–225). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Eser Ünaldı, Ü. (2007). Tehdit ve tehlike altında bir kültür bitkisi: Safran (*Crocus sativus* L.). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 53–67.

Federici, S. (2012). *Revolution at point zero: Housework, reproduction, and feminist struggle*. Oakland, CA: PM Press.

Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2018). *Saffron production and value chains*. FAO.

Foord, J., & Gregson, N. (1986). Patriarchy: Towards a reconceptualisation. *Antipode*, 18(2), 186–211.

Fraser, N. (2016). Contradictions of capital and care. *New Left Review*, 100, 99–117.

Günaydın, G. (2009). Türkiye tarım politikalarında "yapısal uyum": 2000'li yıllar. *Mülkiye Dergisi*, 33(262), 175–223.

Gürsoy, S., & Dilek, S. (2020). *Women's employment in the agricultural sector in the development process of Turkey*. *Journal of Economics, Finance and Accounting (JEFA)*, 7(2).

Hablemitoğlu, Ş. (1998). Kırsal alanda kadınlar ve sürdürülebilir gıda güvenliği. *Tarım ve Köy Dergisi*, (123), 32–35.

Hablemitoğlu, Ş. (2001). Kırsal kesimde kadınların güçlenmesi ve "bilgi" arasındaki ilişki. *Çiftçi ve Köy Dünyası*, 16(203), 17–19.

Hanson, S. (2010). Gender and mobility: New approaches for informing sustainability. *Gender, Place & Culture*, 17(1), 5–23.

Hanson, S., & Pratt, G. (1995). *Gender, work, and space*. London: Routledge.

Kandiyoti, D. (1990). Women and rural development policies: The changing agenda. *Development and Change*, 21(1), 5–22.

Kara, C., & Arslan, N. (2022). Safranbolu yöresinde safran (*Crocus sativus* L.) yetiştiriciliğinin mevcut durumu, sorunları ve çözüm önerileri. *Bahçe*, 51(Özel Sayı 1), 135–142.

Kıray, M. (1979). *Küçük kasaba kadınları*. Ankara: DPT Yayınları.

Kocabıçak, E. (2022). *Gendered property and labour relations in agriculture: Implications for social change in Turkey*. *Oxford Development Studies, 50*(2), 91–113.

Kulak, E. (2011). *Tarımsal üretim süreçlerindeki değişimin kırsal alanda kadın istihdamına etkileri: 1980 sonrası gelişmeler* (Uzmanlık tezi). Ankara: T.C. Başbakanlık.

Kurtege Sefer, B. (2024). Kırsal kalkınmada kadın emeği, sivil toplum kuruluşları ve kadın kooperatifleri. *Çalışma ve Toplum*, 80, 93–118.

Lordoğlu, K. (1990). *Eve iş verme sistemi içinde kadın işgücü üzerine bir alan araştırması*. İstanbul: Friedrich Ebert Vakfı Yayınları.

Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Oxford: Blackwell.

Lordoğlu, K., & Minibaş, T. (1999). *Çalışmaya hazır işgücü olarak kentli kadın ve değişimi*. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.

Massey, D. (1994). *Space, place and gender*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Mazey, M. E., & Lee, D. R. (1983). *Her space, her place: A geography of women*. Washington, DC: Association of American Geographers.

McDowell, L. (1999). *Gender, identity and place: Understanding feminist geographies*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Mevsimlik İşçi Göçü İletişim Ağı (MİGA). (2012). Tarımda mevsimlik işçi göçü Türkiye durum özeti. Erişim adresi: http://goc.bilgi.edu.tr/docs/FES-dunyadan_12.pdf Erişim tarihi: 12.03.2025

Momsen, J. H. (1991). *Women and development in the Third World*. London: Routledge.

Momsen, J. H., & Townsend, J. G. (Eds.). (1987). *Geography of gender in the Third World*. London: Hutchinson.

Monk, J. J., & Hanson, S. (1982). On not excluding half of the human in human geography. *The Professional Geographer*, 34(1), 11–23.

Morkoç, N. (2025). Kırsalda kadın emeği, toplumsal cinsiyet rolleri ve dayanışma pratikleri: Muş-Bulanık örneği. *Mediterranean Journal of Humanities, 15*(2), 167–185.

Önal, N. E. (2010). *Anadolu'da tarımın öyküsü*. İstanbul: Yazılama Yayınları.

Özar, Ş. (1996). Kentsel kayıt dışı kesimde istihdam sorununa yaklaşımlar ve bir ön saha araştırması. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 23(4), 509–534.

Özdemir, Ü. (2001). Safranbolu ve safran tarımı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 7(5), 296–308.

Özer, M., & Biçerli, K. (2004). Türkiye'de kadın işgücünün panel veri analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 55–86.

Özgüç, N. (1998). *Kadınların coğrafyası*. İstanbul: Çantay Kitabevi.

Öztürk, M. Y., & Akduran, Ö. (2011). Tarımsal üretimde kadın emeği: Tütün üreticisi kadınlar. İçinde *Kırsal kalkınmada alternatif yeni yaklaşımlar*. İstanbul: Kalkınma Merkezi Derneği Yayınları.

Özuğurlu, M. (2011). *Küçük köylülüğe sermaye kapanı: Türkiye'de tarım çalışmaları ve köylülük üzerine gözlemler*. Ankara: Nota Bene Yayınları.

Pamuk, Ş. (1988). *100 soruda Osmanlı-Türkiye iktisadi tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Savran, S. (1986). *Azgelişmişlik: Eşitsiz ve bileşik gelişme* (11. Tez Kitap Dizisi, 3. Kitap). İstanbul: Belge Yayınları.

Sirman, N. (1991). Gelişme sürecinde kırsal kesim kadının statüsü: Sorunlar ve çözüm önerileri. *TKV-ILO Raporları*, 16–29.

Tekeli, Ş. (1990). *Kadın bakış açısından 1980'ler Türkiye'sinde kadın*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tivers, J. (1978). How the other half lives: The geographical study of women. *Area*, 10(4), 302–306.

Toksöz, G. (2007). *Türkiye'de kadın istihdamının durumu raporu*. Ankara: Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO).

Toksöz, G., & Özşuca, Ş. T. (2002). Enformel sektörde istihdamın ve işgücünün özellikleri. *İktisat Dergisi*, 430, 29–35.

Townsend, J. G. (1995). *Women's voices from the rainforest*. London: Routledge.

Tümertekin, E. (1964a). Changing picture of female participation in Turkish agriculture. *The Professional Geographer*, 16(4), 17–20.

Tümertekin, E. (1964b). Türkiye'de ziraatte çalışan kadınların miktar ve dağılışındaki değişim. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 14, 54–61.

Tümertekin, E., & Özgüç, N. (1998). *Beşeri coğrafya: İnsan-kültür-mekan*. İstanbul: Çantay Kitabevi.

Türk Patent ve Marka Kurumu. (2021). *Safranbolu safranı coğrafi işaret tescil belgesi*. Ankara.

Ünaldı, Z. (1997). Now it's our turn to talk. İçinde *Proceedings of the XI World Forestry Congress* (Vol. 8, ss. 72–78). Antalya: UN Forestry Department.

Vurdu, H., Şaltu, Z., & Ayan, S. (2002). *Crocus sativus* L. (safran)'un yetiştirme tekniği. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 2(2), 175–187.

Yin, R. K. (2011). *Qualitative research from start to finish*. New York: Guilford Press.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zelinsky, W. (1973). The strange case of the missing female geographer. *The Professional Geographer*, 25(2), 101–106.

Zelinsky, W., Monk, J. J., & Hanson, S. (1982). Women and geography: A review and prospectus. *Progress in Human Geography*, 6(3), 317–366.

Wekerle, G. R., Peterson, R., & Morley, D. (1980). *New space for women*. Boulder: Westview Press.

Whatmore, S. (1994). *Gender and rurality*. London: David Fulton Publishers.

Women and Geography Study Group. (1997). *Feminist geographies: Explorations in diversity and difference*. London: Longman.

Araştırma Makalesi / Research Article

Görünmeyen Emek, Görünür Mekân: Safranbolu'da Kadınların Safran Üretimindeki Rolü Üzerine Coğrafi Bir İnceleme

Invisible Labor, Visible Space: A Geographical Analysis on the Role of Women in Saffron Production in Safranbolu

Sercan DÜNDAR & Hüseyin Melih ÖZDEMİR

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.426

Geliş/Received: 16/01/2026	Kabul/Accepted: 04/06/2026

Extended Abstract

Introduction

Agriculture, as one of the oldest forms of production in human history, cannot be reduced to a purely technical or economic activity. Rather, it is a multidimensional social process that shapes cultural structures, everyday life, and labor relations (Doğanay, 1997; Coşkun, 2020). In Anatolia, where agricultural production has continued for more than ten thousand years, farming has not only provided livelihoods but has also functioned as a social field in which patriarchal structures and gender roles are continuously reproduced (Ecevit, 1994). Although women's labor constitutes the backbone of both household reproduction and agricultural production, it has historically been rendered socially and economically invisible (Candan & Günal, 2013; Özgüç, 1998).

This invisibility is reflected not only in production relations but also in representation and knowledge production. In many rural contexts, agricultural work is socially coded as "men's work," while women, despite their central role, are defined as "helpers" or "secondary labor" (Toksöz, 2007). Women take part in almost all stages of agricultural production, from planting to harvesting, yet their work is mostly categorized as "unpaid family labor," and they receive the smallest share of the economic value produced (Hablemitoğlu, 2001; Biçerli & Özer, 2004). This situation has led to new conceptual debates in geography, especially within feminist geography, which emphasizes the gendered nature of space and labor (Massey, 1994; Özgüç, 1998; McDowell, 1999).

Within this framework, Safranbolu provides a distinctive case. The saffron plant (Crocus sativus L.), which gave the town its name, is today cultivated in a limited number of villages, mostly as a continuation of a symbolic cultural heritage (Özdemir, 2001). Due to its biological characteristics, saffron production is entirely dependent on manual labor, especially during harvesting and processing stages, and this labor is largely carried out by women (Tezer, 2015). Despite their central role, women working in saffron farming mostly remain in informal employment and cannot fully benefit from the economic value they produce (Candan & Günal, 2013). This study aims to examine women's labor in saffron production from a human geography and feminist geography perspective and to make visible the social production of rural space through everyday labor practices.

Methods

This study was designed within a qualitative research framework and adopts a case study approach to examine women's labor in saffron production in Safranbolu in its local context (Yin, 2011). The research area includes Safranbolu district and the surrounding villages where saffron cultivation is still practiced.

Fieldwork was conducted in two periods. The first stage took place in July–August 2025 and focused on pre-production activities and women's daily routines. The second stage was carried out in September–October 2025 during the harvest period and concentrated on harvesting, drying, and marketing processes.

Data were collected through participant observation, semi-structured interviews, and short questionnaires. The researcher participated directly in fieldwork and kept regular field notes. Semi-structured interviews were conducted with 26 participants (21 women and 5 men) using snowball sampling. Interviews focused on division of labor, working conditions, income sharing, and social security. Observations were also conducted during the Safran Festival.

The data were analyzed using descriptive qualitative analysis (Yıldırım & Şimşek, 2018). Interview notes, observations, and field records were evaluated together under main themes such as invisibility of women's labor, division of labor, and cultural representation. Spatial distributions were mapped using ArcMap 10.8.

Results and Discussion

The findings show that saffron production in Safranbolu, publicly presented as a symbolic cultural heritage, is in fact based on a deep gender-based division of labor and the systematic devaluation of women's work. This result is consistent with previous studies emphasizing the invisibility of women's agricultural labor in Turkey (Gürsoy & Dilek, 2020; Kocabıçak, 2022). The field data reveal concrete manifestations of what feminist geography and feminist economics describe as "invisible labor" (Hablemitoğlu, 2001; Toksöz, 2007).

One of the most striking findings is the contradiction between the intensity of women's labor and its economic return. Although women work up to 12–13 hours a day during the harvest period, they earn about 20% less than men who work shorter hours. This confirms Kocabıçak's (2022) argument that women's labor is devalued because it is seen as "natural" or supplementary. This inequality is often masked by a patriarchal discourse that symbolically praises women's labor while normalizing exploitation.

The research also shows that women's labor carries multiple meanings. It is experienced both as an economic necessity and, at times, as a space of socialization and psychological relief, which overlaps with Hablemitoğlu's (2001) observations. This ambivalence shows that agricultural labor cannot be understood only through economic categories.

Another important finding concerns spatial mobility and informal labor networks. Production depends not only on local labor but also on seasonal women workers from nearby provinces. These movements are organized through informal kinship networks, which function as both solidarity mechanisms and channels of shared insecurity.

Finally, the study reveals serious structural threats. The Saffron Festival makes women's labor visible only for a few days a year, while for the rest of the year producers face rising costs and the pressure of cheap imported Iranian saffron. The widespread use of imported saffron sold under the label of "Safranbolu saffron" undermines both local production and the value of women's labor. Participants emphasized the need for stricter inspections and stronger public support to ensure the sustainability of saffron farming.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

Reconfiguring Wunderkammer as a Pedagogical Model and a Design-Oriented Course Project

Pedagojik Bir Model Olarak Wunderkammer'in Yeniden Yapılandırılması ve Tasarım Odaklı Bir Ders Projesi

Selma KOZAK[1]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.477

Geliş/Received: 14/03/2026	Kabul/Accepted: 10/06/2026

Abstract

This research aims to examine the applicability of the Wunderkammer approach as a pedagogical model within the framework of design-oriented learning. Historically emerging in Europe from the sixteenth century onward, the Wunderkammer is known as a heterogeneous collection and display environment in which objects related to fields such as nature, art, science, geography, and technology are brought together and exhibited. Originating in the early modern period, the Wunderkammer approach has been reinterpreted in contemporary artistic and design practices from the twentieth century to the present. Within this context, the present study reconsiders this historical model as an experimental and experiential learning method in design education through contemporary references.

The study is based on the implementation process conducted within the scope of the Theatre and Stage Techniques course offered in the Department of Recreation, Faculty of Sports Sciences at Kutahya Dumlupınar University during the 2025-2026 academic year. Within the framework of the course, students developed individual design projects in accordance with the fundamental principles of Wunderkammer design and the dynamics of a contemporary creative learning process. As a result of the implementation, a total of eighty original Wunderkammer designs were produced with the participation of both daytime and evening program students. The resulting works demonstrated a remarkable degree of individuality and originality in terms of creativity, design project development skills, thematic diversity, spatial composition, and object-based narrative construction within the context of design pedagogy.

In this context, the findings indicate that the Wunderkammer application provides an effective learning model within a design-oriented learning framework at an interdisciplinary scale, fostering students' abilities in creative thinking, conceptual association, the construction of individual microcosms, and spatial design. Furthermore, the study reveals that the Wunderkammer can function as a viable alternative pedagogical method in art and design education.

Anahtar Kelimeler: *Wunderkammer, cabinet of curiosities, design-oriented learning, design pedagogy, modern wunderkammer design.*

Öz

Bu araştırma, Wunderkammer yaklaşımının tasarım odaklı öğrenme bağlamında pedagojik bir model olarak uygulanabilirliğini incelemeyi amaçlamaktadır. Tarihsel olarak 16. yüzyıldan itibaren Avrupa'da ortaya çıkan Wunderkammer uygulaması, doğa, sanat, bilim, coğrafya ve teknoloji gibi alanlara ait nesnelerin bir arada yer aldığı, sergilendiği heterojen koleksiyon ve sergileme mekânları olarak bilinir. Kökenleri erken modern döneme uzanan Wunderkammer yaklaşımı, 20. yüzyıldan günümüze sanat ve tasarım alanındaki çağdaş pratiklerde yeniden yorumlanmaktadır. Bu çalışma, söz konusu tarihsel modeli, çağdaş referanslar kapsamında tasarım eğitimi içinde deneysel ve deneyimsel bir öğrenme yöntemi olarak yeniden ele almaktadır.

Çalışma, 2025-2026 akademik yılında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, Rekreasyon Bölümü bünyesinde yürütülen Tiyatro ve Sahne Teknikleri dersi kapsamında gerçekleştirilen uygulama sürecine

[1] **Sorumlu Yazar/Corresponding Author**, Asst. Prof., Kutahya Dumlupınar University Faculty of Fine Arts, Department of Visual Communication Design, Kutahya, Türkiye. selma.kozak@dpu.edu.tr

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Kozak, S. (2026). Reconfiguring Wunderkammer as a Pedagogical Model and a Design-Oriented Course Project. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 10(3), 1759-1781.

dayanmaktadır. Ders kapsamında öğrenciler, Wunderkammer tasarımının temel prensipleri ve çağdaş yaratıcı öğrenme süreci doğrultusunda bireysel tasarım uygulamaları geliştirmişlerdir. Uygulama sonucunda birinci ve ikinci öğretim öğrencilerinin katılımıyla toplam seksen özgün Wunderkammer tasarımı üretilmiştir. Ortaya çıkan çalışmalar, tasarım pedagojisi bağlamında yaratıcılık, tasarım projesi geliştirme becerisi, tematik çeşitlilik, mekânsal kurgu ve nesne temelli anlatı üretimi açısından dikkat çekici düzeyde bireysellik ve özgünlük ortaya koymuştur.

Bu bağlamda, Wunderkammer uygulamasının disiplinlerarası ölçekte tasarım odaklı öğrenme yaklaşımı içinde öğrencilerin yaratıcı düşünme, kavramsal ilişki kurma, bireysel mikro-evrenler inşa etme ve mekânsal tasarım becerilerini geliştiren etkili bir öğrenme modeli sunduğunu göstermektedir. Ayrıca, çalışma Wunderkammer'in sanat ve tasarım eğitiminde uygulanabilir alternatif bir pedagojik yöntem olarak işlev görebileceğini ortaya koymaktadır.

Keywords: *Wunderkammer, cabinet of curiosities, tasarım odaklı öğrenme, tasarım pedagojisi, modern wunderkammer tasarımı.*

1. INTRODUCTION

From the 16th century onward, the practices of Wunderkammer (Cabinets of Curiosities), which became widespread among aristocratic and intellectual circles in Europe, offered modes of collection in which domains such as nature, art, and science were represented in juxtaposition. These spaces of assemblage brought together rare and peculiar objects to construct sites of display, while simultaneously functioning as early models for the taxonomic classification, organization, and representation of knowledge. "Cabinets of curiosities are rooms or galleries in which objects and works of art considered to be rare, innovative and singular are brought together. Known as 'Cabinet de curiosités' in French, 'Kunst-' or 'Wunderkammer' in German, or 'studiolo' in Italian, they were a result of a taste for collecting objects during the Renaissance which was a continuation of the medieval encyclopaedism of the monasteries. It stemmed from a renewed interest among the elite in science and antiquities, fuelled by recent expeditions around the world" (Gouault, 2024:1-2).

The practices of Wunderkammer reflect a mode of thinking that attributes meaning to objects not merely through their aesthetic or material value, but through the relational networks they establish and the contextual frameworks within which they are arranged. In this respect, the practice of collecting forges a distinctive bridge between material assemblage and the production of knowledge. One of the most striking dimensions of the Wunderkammer lies in its profound engagement with spatial design. Objects are not displayed "as they are"; rather, they are positioned within a deliberate strategy of arrangement, placement, and visual density. Constructed through a network of visual, cognitive, and sensory relations, this configuration situates the Wunderkammer as an early model of design and narration.

During the 2025-2026 academic year, within the scope of the Theatre and Stage Techniques (301416128, 301416128 Tiyatro ve Sahne Teknikleri) course conducted in the Department of Recreation at Kutahya Dumlupınar University Faculty of Sport Sciences, the Wunderkammer approach was addressed as an applied pedagogical model. The project process developed collaboratively with the students sought to reconsider the concepts of object, space, arrangement, organization, and collection within a design-oriented learning experience. The learning outcomes of the course were structured to cultivate students' capacities for creative thinking, conceptual association, spatial construction, and the production of original design proposals.

Throughout the implementation process, students produced their own Wunderkammer designs in accordance with personal memory, cultural references, and individual fields of interest; by the conclusion of the process, eighty highly original and deeply personal micro-universes had emerged.

The diversity and qualitative richness of these outcomes demonstrated the substantial potential of the Wunderkammer within a design-oriented learning framework. This successful pedagogical experience rendered it necessary to reconsider the Wunderkammer as a methodological proposition within the context of art and design education.

This study examines the aforementioned course implementation as a case study, aiming to explore the possibilities of the Wunderkammer approach as a pedagogical model and to propose it as an alternative methodological framework for design education. Within this framework, the study seeks answers to the questions of how the Wunderkammer-based pedagogical model provides a learning experience within

the design-oriented learning process; how this model reflects students' creative thinking and conceptual association skills; how the relationships between object, space, and narrative are structured in the projects developed by the students; and how the Wunderkammer approach influences the production of spatial fiction within the context of stage design.

2. METHODOLOGY

2.1. The Research Model

The research was designed using qualitative methodologies and was structured as a qualitative case study. Its purpose is to establish a practice-based and project-oriented pedagogical model and to examine the implementation of the Wunderkammer approach at the higher education level. The Wunderkammer, with its deep and detailed historical roots in art history since the 16th century, has been applied in diverse contexts and forms, including contemporary adaptations, and has consequently been incorporated into course curricula. In this study, beyond its status as a historical phenomenon, the Wunderkammer is approached as a highly inspiring and productive model for art and design education. Within this framework, both its theoretical foundations and practical potential are evaluated, with particular attention to its applicability in interdisciplinary art and design courses, as examined through qualitative observation and analysis.

The study addresses the learning process both through the design outcomes produced and through the experimental dimensions of learning, creation, and observation that center on the process itself. In this respect, the research offers a holistic methodological framework that integrates practice-based research with a case study approach. Within the scope of the course process, weekly observations were conducted throughout the development of each student project. The projects were monitored progressively in terms of conceptual development, spatial construction, object relations, and narrative formation. During this process, formative feedback, critical evaluations, and guiding discussions were carried out in accordance with the pedagogical structure of the course.

2.2. The Study Group

The practical component of the study was conducted within the Theatre and Stage Techniques course offered by the Department of Recreation at Kutahya Dumlupınar University Faculty of Sport Sciences. The study group consisted of undergraduate students who had not received professional training in the fields of art and design. In this context, the Wunderkammer project was implemented as a deliberate pedagogical model within the course, aimed specifically at fostering skills such as design awareness, the creation of spatial narratives, the conceptualization of spatial design, the exploration of object-design relationships, visual communication, staging, and creativity.

The participants were undergraduate students with no prior formal education or professional experience in the fields of art, design, or related creative practices. This characteristic was considered essential to ensure that the outcomes reflected the pedagogical impact of the Wunderkammer-based design process rather than prior artistic or technical training.

Overall, the findings of this study are limited to a single institution and a single course context; therefore, they cannot be generalised beyond this specific educational setting.

2.3. The Data Analysis

The research methodology is approached on two primary levels. The first encompasses the theoretical examination of the Wunderkammer and its reconceptualization as a pedagogical model. The second level involves the translation of this theoretical framework into a design-oriented practice within the classroom setting. In this context, the study aims to propose Wunderkammer-based project production as a general methodological approach within design-focused learning. Components of the Wunderkammer - such as spatial design, micro-universe construction, collection practices, taxonomic classification, and analytical reasoning - are evaluated as methodological instruments within the framework of design education.

Throughout the implementation process, students' productions were monitored on a weekly basis and assessed with a process-oriented focus. The guiding role of the instructor was positioned as a fundamental component within this framework. To facilitate the translation of abstract concepts into

tangible design outcomes, a personal Wunderkammer was created as an exemplary model and served as a reference for students within the course.

In addition, the descriptive method technique was utilized in the analysis of the data obtained in this study.

2.4. The Historical and Conceptual Framework of The Wunderkammer

The term Wunderkammer derives from German and literally means “room of wonder,” while in English it is commonly known as a Cabinet of Curiosities. Despite variations in terminology across languages, Wunderkammer remains the dominant term in scholarly discourse, as it is closely tied to the concept’s development within the intellectual and cultural context of early modern German-speaking Europe and the Bohemian lands, particularly Prague. The continued use of the term reflects its role not only as a descriptive category but as a historically grounded epistemic model shaped by German court culture, Renaissance humanist thought, and the cultural milieu of early modern Central Europe.

Many early examples of Wunderkammer developed from royal treasuries, where regalia, crown jewels, and other precious objects were preserved. The concept, however, fully emerged in the 16th century, as European princely courts became more stable and humanist thought gained influence. Within this context, the display of wealth alone was no longer sufficient; objects were expected to reflect and reinforce the intellectual, moral, and cultural virtues of the ruler. In this regard, the Wunderkammer represents a distinctive practice of collection and display that can be understood as a spatial manifestation of early modern Europe, a period in which knowledge had not yet been segregated into discrete disciplinary boundaries. Emerging in the 16th century Europe, this intellectual institution constitutes a spatial and epistemic practice that precedes the conventions of modern museology. “The cabinet of curiosities is synonymous with delight and surprise, with marvels and rare objects, but is also the mirror and representation of the world in its entirety. Just as Tommaso Campanella intended for his ideal museum, almost if not quite everything can be represented in a cabinet of curiosities: visual arts and scientific instruments, astrology and medicine, zoology and botany, gemology and metallurgy, as well as alchemy and the more esoteric sciences” (Paolucci, 2024:9). While this encyclopedic ambition framed the cabinet of curiosities as a microcosm of the world, in practice, these mini-museums were private collections of rare, obscure, and strange objects that reflected the collector’s intellectual interests and travel experiences, and served as conversation pieces demonstrating curiosity and worldly knowledge (Paterno, 2023: 5). In this sense, curiosity and wonder can be considered fundamental driving forces at the core of Wunderkammer practices.

Curiosity and wonder are oriented toward the unfamiliar, the exotic, and the unknown. Within the context of the Wunderkammer, curiosity functions as an epistemic impulse that drives the collection and organization of knowledge, while wonder activates sensory astonishment and intellectual inquiry through encounters with the grotesque and the extraordinary. This form of curiosity embraces scientific, mystical, and speculative dimensions, framing knowledge as open-ended, exploratory, and continuously in formation rather than fixed or complete. This curiosity further emphasizes not only the aesthetic and scientific value of objects but also the meanings generated through the ways in which they are assembled. Accordingly, the Wunderkammer allows for the juxtaposition of objects drawn from diverse contexts within a single space, without strict adherence to a specific classificatory system. This practice can thus be regarded as an early mode of learning, enabling the acquisition of knowledge through experience and observation.

Evidence regarding the earliest written use of the concept can be found in texts from the late 1550s that discuss the formation of Wunderkammer, describing them as structures that concretize the spatial relationship between objects, knowledge, and curiosity. Early examples such as these are particularly significant in illustrating how Wunderkammer developed as sites for organizing natural knowledge. As Galambosova notes, “The classic Wunderkammer emerged in the 16th century, although simpler collections existed earlier. The earliest illustration of a natural history cabinet is an engraving from the Neapolitan apothecary Ferrante Imperato’s book Dell’Historia Naturale from 1599, (Figure 1). The desire to catalogue every aspect of the natural world led to the creation of repositories of information and images - prints, herbariums, texts with extensive scientific illustrations - and to the birth of places in which to cultivate, preserve, and display them: botanical gardens, pharmacies and naturalistic

collections" (2025:5). These practices became increasingly widespread among aristocratic and noble circles during the Renaissance and Baroque periods, providing a foundational model for the visual organization of both artistic and scientific knowledge.

Figure 1: Ferrante Imperato, Room of Curiosities (Wunderkammer), 1559, Naples, Italy. Kunst- und Wunderkammern.

The Habsburg dynasty played a pivotal role in the development and patronage of Wunderkammer practices in early modern Europe, with the court of Emperor Rudolf II (1552-1612) in Prague standing out as one of the most ambitious and encyclopedic expressions of the genre. Rudolf II, who moved the imperial residence from Vienna to Prague in 1583, cultivated an unparalleled collection that integrated artistic masterpieces, exotic natural specimens, scientific instruments, and marvels from across Europe and beyond. His Kunstkammer was systematically arranged in an encyclopedic fashion, uniting the three kingdoms of nature with human-made objects and reflecting an ambition to recreate the cosmos in miniature while simultaneously asserting his imperial authority and cultural prestige. The collection's scope was immense - encompassing rare paintings, gemstones, automatons, intricate scientific devices, and even zoological curiosities. This material richness - comprising curiosities transported from distant regions, sophisticated mechanical devices, and works by leading artists of the period - concretely demonstrates the organization of the Wunderkammer as a microcosm of the world. It was intended not merely as an assemblage of rarities but as a symbolic microcosm of the universe, embodying the Habsburgs' intellectual aspirations and political power. The Wunderkammer served both as a locus of contemplation and display and as a tool of diplomatic representation, attracting scholars, artists, and dignitaries to Prague's court. Although much of the original collection was dispersed after Rudolf's reign, its legacy endures as a quintessential example of early modern princely collecting, illustrating how cabinets of curiosities functioned as instruments of cultural authority and as precursors to modern museums (Gouault, 2024; Brenninkmeyer, 2017; Friehs, n.d.; Listri, 2024). A relevant material manifestation of this collecting logic can be observed in the Rijksmuseum's "Cabinet of Curiosities" collection, where Wunderkammer objects are preserved and categorized according to similar early modern principles of classification. These examples provide a tangible reference for understanding the epistemic structure of Wunderkammer practices (Figure 2).

Figure 2: Visitors in the Natural History Cabinet of Levinus Vincent in Haarlem (Bezoekers in het natuurhistorisch kabinet van Levinus Vincent in Haarlem), 1706, Rijksmuseum Collection.

Within this broader context of princely collecting and cultural authority, the Wunderkammer - exemplified most notably by the Kunstkammer of Rudolf II - gradually crystallized into a structured yet non-hierarchical system of classification. To comprehend the internal logic of these collections, early modern cabinets of curiosities can be analytically examined through four fundamental components: Mirabilia, Naturalia, Artificialia, and Scientifica. Importantly, this classificatory structure is not merely a retrospective interpretation but is grounded in early modern descriptions of the cabinet itself. "A cabinet of curiosities stored and exhibited a wide variety of objects and artifacts, with a particular leaning toward the rare, eclectic, and esoteric. They commonly featured antiques, objects of natural history (such as stuffed animals, fossils, dried insects, and herbarium) or even works of art. The term cabinet originally described a room rather than a piece of furniture and the collection was usually divided into four categories with Latin taxonomy" (Galambosova, 2025: 3).

These categories are as follows:

Mirabilia (Exotica): Mirabilia refers to extraordinary, rare, and often exotic objects - such as plants, animals, or artifacts - collected from distant and unfamiliar regions. In Wunderkammer, these objects function as catalysts of wonder and astonishment, activating the sensory and affective dimensions of learning (Galambosova, 2025:4).

Naturalia: Naturalia encompasses specimens derived directly from nature, including minerals, botanical samples, animal remains, and rare or anomalous creatures - often with a particular fascination for the monstrous or the abnormal. The spatial arrangement of Naturalia within the Wunderkammer establishes a dialogue between nature's diversity and complexity and the individual's pursuit of understanding, thereby situating observation as a central mode of knowledge production (Paolucci, 2024:9-44).

Artificialia: Artificialia designates objects created or modified by human hands, such as artworks, antiquities, crafted artifacts, and objects imbued with cultural or symbolic meaning. Through Artificialia, the Wunderkammer becomes a site where human creativity is not merely displayed but spatially articulated, allowing cultural narratives and systems of value to be visually and materially negotiated (Paolucci, 2024: 9-44).

Scientifica: Scientifica comprises scientific instruments, observational devices, and technical apparatuses - such as astrolabes, clocks, automatons, and early measuring tools - that testify to humanity's attempt to comprehend and, to some extent, control nature. This component underscores the Wunderkammer's role not simply as a repository of objects but as a spatial manifestation of early scientific thought. By rendering instruments of inquiry visible, Scientifica embodies an epistemic attitude oriented toward experimentation, calculation, and rational explanation, positioning the Wunderkammer as a precursor to modern scientific and museological practices (Gouault, 2024: 10).

As Galambosova's description suggests, however, these categories function not as rigid taxonomies but as flexible epistemic zones in which objects oscillate between nature, artifice, wonder, and scientific inquiry. These four categories bring together different modes of knowledge production and representation within a single spatial framework, reflecting the ambition to reconstruct the world as a microcosm. This multilayered structure transforms the Wunderkammer into a relational and non-hierarchical field of knowledge, where objects do not merely accumulate but interact conceptually.

Figure 3: Andrea Domenico Remps, Wunderkammer / Cabinet of Curiosities, 1690, Museo dell'Opificio delle Pietre Dure, Florence, Italy. Kunst-und Wunderkammern.

Over time, the Wunderkammer became increasingly widespread and was reinterpreted in various forms across different cultural contexts. Throughout history, evolving conceptions of knowledge, aesthetic preferences, and cultural practices have shaped the transformation of Wunderkammer applications, giving rise to a diversity of spatial and conceptual exemplars.

2.5. Material Usage in Wunderkammer Design And Modern Configurations

Wunderkammer designs underwent significant transformations over time in terms of scale, spatial configuration, and material usage. In early examples, the Wunderkammer typically appeared as holistic spatial arrangements extending across the large rooms of palaces or residences. In these early instances, collections were displayed through cabinets lining the walls, shelving systems, and vitrines, with the space itself conceived as a field of knowledge structured through the density and diversity of objects. These room-scale structures functioned, in parallel with Renaissance thought, as a spatial manifestation of the desire to render the world comprehensible as a coherent whole. "These collections serve as a celebration of the continued fascination with the unknown and the beautiful, a nod to the antiquarians who heralded human advancements and a reminder that curiosity-driven design can marry history, science and art into the living present" (Gorodetsky, 2025: 22).

Through time, Wunderkammer design evolved from expansive spatial arrangements to more compact and portable structures. In particular, late-period examples and contemporary reinterpretations often materialize the Wunderkammer concept through smaller-scale design objects such as boxes, drawers, cabinets, or shelving systems. This transformation underscores that the Wunderkammer is defined not merely by physical scale but by the systematic and imaginative order it establishes. A Wunderkammer may occupy the scale of a full room, as in the Renaissance, or it may be contained within a single drawer, cabinet, or box or even exist entirely within such a container.

The box form emerges as a particularly prominent structural element in contemporary Wunderkammer designs. In this context, the box provides both a protective and delimiting framework. While it contains objects collected or brought from diverse locations and geographies, it simultaneously renders them curated, differentiated, and meaningful. Shelves, compartments, and drawers facilitate the taxonomic

organization of the collection. In this respect, Wunderkammer design requires not a mere accumulation of objects but also an analytical perspective and the capacity for systematization. Accordingly, taxonomy and systematic thinking constitute fundamental elements that define and enhance the scientific value of the Wunderkammer.

Following its historical development, the Wunderkammer has periodically reemerged within art history and has continued to serve as a potent source of inspiration, particularly for modern and contemporary art and design practices.

"In recent years, the concept of a cabinet of curiosities has undergone a contemporary revival, with collectors and artists reinterpreting the cabinet of curiosities for modern spaces. These revivals embrace the original spirit of curiosity-driven collecting, where the past and present collide in eclectic and visually striking displays of artifacts, antiques and rare objects" (Gorodetsky, 2025:20). One of the most significant figures in these reinterpretations is the American artist Joseph Cornell (1903-1972). Cornell's box assemblages - such as the parrot boxes held in the Peggy Guggenheim Collection - establish a strong dialogue with Surrealist thought while rearticulating the Wunderkammer tradition as intimate, melancholic, and inward-looking microcosms. The everyday objects, images, and found materials assembled within glass-fronted boxes depart from the encyclopedic ambitions of the classical Wunderkammer, instead foregrounding a mode of collection shaped by individual memory, subjective associations, and imagination. In this sense, Cornell's works stand as influential examples of a contemporary Wunderkammer approach that transforms the cabinet into a personal and experimental design space within modern and contemporary art (Figure 4, Figure 5), (The Solomon R. Guggenheim Foundation, 2026).

Figure 4: Joseph Cornell, The Hotel Eden, 1945.

Figure 5: Joseph Cornell, Untitled (Cockatoo with Watch Faces), 1949. © The Joseph and Robert Cornell Memorial Foundation.

Nowadays, the Wunderkammer concept is being reinterpreted across a broad spectrum, from Surrealism to Postmodern art. Positioned at the intersection of art, science, and design, this form also functions as a repository of knowledge and design. The Wunderkammer provides a personal - and often subjective - realm in which the individual constructs their own universe. This universe is supported by an analytical and taxonomic organization; without such systematic structuring, a coherent design framework cannot be established.

In Wunderkammer design, objects (ready-made) assume a significance and privilege far beyond their everyday contexts. Consequently, the value of the objects employed is not absolute. An item perceived as insignificant by one person may carry profound meaning for another. This is primarily due to the subjective and experience-based relationships individuals establish with objects. For instance, a family photograph might appear, from an external perspective, as an ordinary visual document, yet for its owner it functions as a potent mnemonic, intimately connected to past experiences, memories, and emotional

associations. Similarly, an object that evokes excitement or meaning for one individual may hold no significance for another. This underscores that the value of objects is shaped less by their material or formal qualities than by the personal and emotional meanings ascribed to them. Furthermore, in a Wunderkammer, both highly valuable and mundane or functionally insignificant objects can coexist. What matters is the relational and personal significance of the object within the design. In this context, the Wunderkammer becomes both a "treasury of objects" and a space in which meaning is individually and experientially reconstructed.

This phenomenon can be directly associated with Marcel Duchamp's (1887-1968) "ready-made" approach, which ascribes artistic value to everyday objects. Within this conceptual framework, Wunderkammer, objets trouvés, and the readymade are historically and conceptually interconnected through practices of collecting, display, and knowledge production. One of the most prominent examples of this type of Wunderkammer, reinterpreted through contemporary artistic techniques, can be found in assemblage and collage practices. Among these, an illuminating example is Marcel Duchamp's Boîte-en-valise (Box in a Valise, 1935-41), (Figure 6). In this portable archive, Duchamp assembled miniature reproductions of his own works within a suitcase, creating a highly personal and selective collection rather than a comprehensive or hierarchical one. Similar to the cabinets of curiosities, the value of the objects in Boîte-en-valise does not lie in their material originality, but in their relational, contextual, and symbolic significance. The work foregrounds the subjective act of choosing, grouping, and displaying, demonstrating how meaning is produced through personal association rather than fixed criteria. In this sense, Duchamp's assemblage anticipates contemporary understandings of the archive as an affective and individual construction, aligning closely with the Wunderkammer tradition in which objects gain importance through personal narratives and experiential bonds (MoMA, 2026; Yale University Art Gallery, 2026).

Figure 6: Marcel Duchamp. Boîte-en-valise (Box in a Valise, From or by Marcel Duchamp or Rrose Sélavy), 1935-41. © 2026 Artists Rights Society (ARS), New York/ ADAGP, Paris / Estate of Marcel Duchamp

An understanding of the readymade is central to interpreting many forms of the 20th century art and contemporary art that initially appear arbitrary or unskilled. As historically established, the amassment and display of found objects for their aesthetic qualities has a long genealogy reaching back to at least the 16th century. Within this established framework of cabinets of curiosities, objects with non-art functions were already extracted from everyday contexts and revalued through collection, display, and classification. It is from this historical logic that the concept of the objet trouvé - literally meaning "found object" - emerges, referring to objects repositioned within an artistic or conceptual context. While artists only began to incorporate such objects explicitly into sculptural practices in the 20th century, the underlying impulse was not new. Marcel Duchamp is usually credited with inventing the readymade; however, the essential idea of elevating preexisting objects into art can be traced through earlier works such as Pablo Picasso's (1881-1973) Still Life with Chair Caning (1912) and Edgar Degas's (1834-1917) Little Dancer of Fourteen Years (1881). In this broader historical continuum - concerned with the tension between representation, material reality, and illusion - the objet trouvé functioned as a raw

material within assemblage practices. Duchamp radicalized this existing trajectory by transforming the readymade into an autonomous category of artworks composed entirely of manufactured, pre-made objects (PHAIDON, 2025:3-4).

Today, numerous Wunderkammer applications and their various iterations can be observed within contemporary art, popular culture, and online environments, demonstrating the continued relevance of the form. In particular, artists such as Wendy Aikin, Maurizio Cattelan (b. 1960), and Damien Hirst (b. 1965) reinterpret the Wunderkammer tradition by integrating it with popular culture, producing works that carry scientific references while reaching wide audiences (Figure 7). Such examples underscore that the Wunderkammer is not merely a historical phenomenon but a living model within contemporary art and design practices.

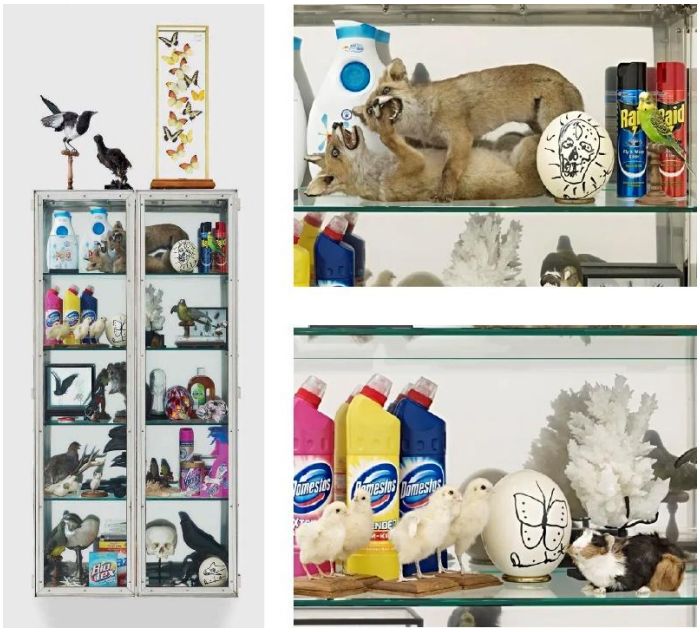

Figure 7: Damien Hirst, Signification (Hope, Immortality and Death in Paris, Now and Then), 2014. Photographed by Prudence Cuming Associates © Damien Hirst/Science Ltd.

https://news.artnet.com/art-world/damien-hirst-creates-wunderkammer-for-luxe-taxidermy-house-112354

In this context, Wunderkammer design constitutes an experimental mode of production shaped along the axes of object, material, collection, taxonomy, space, assemblage, and systematic thought, integrating creativity and imagination with an analytical approach. Spanning a wide spectrum - from works of art to design disciplines, from the performing arts to cinematography, and even to scientific research practices - it offers a flexible and transferable model that fosters interdisciplinary thinking. When its fundamental principles are adhered to, the Wunderkammer approach provides an exceptionally productive environment for learning and discovery, both pedagogically and within creative production processes.

2.6. The Wunderkammer as a Pedagogical Model: The Project Implementation

Within the scope of this research, the Wunderkammer was approached as a pedagogical model grounded in a subjective perspective, through which meaning is generated and creative thinking processes are experienced in an applied manner. By displacing the relationship established with the object from a merely functional or decorative plane and integrating it with personal memory, experience, intuition, and conceptual thought, this model transformed the learning process into a practice-based pedagogical experience. In this respect, the Wunderkammer offers an experimental learning environment that enables the individual to construct their own system of knowledge, reorganize their creative universe at a micro scale, and structure meaning on a personal level.

The primary objective of the implementation was not only to address the relationship between space and object as a technical field of praxis, but also to cultivate a holistic perspective grounded in creative

production, experiential engagement, and narrative construction processes. In this context, the Wunderkammer functions as an experimental pedagogical model that enhances students' capacities for spatial thinking, establishing relational engagement with objects, and structuring personal experience within an aesthetic framework.

The project process commenced with a comprehensive analysis of the historical, theoretical, conceptual, and technical dimensions of the Wunderkammer. Extending from the curiosity cabinets of the early modern period to contemporary art and design practices, this structure was presented through visual examples, emphasizing that beyond its character as a collection, the Wunderkammer constitutes a system of thinking, classification, and relational structuring. In this context, students were introduced to its historical origins, conceptual framework, typologies, and technical components through carefully selected visual references. At this stage, particular emphasis was placed on the Wunderkammer as an experimental structure operating through visual narration, taxonomy, and subjective construction, with the aim of enabling students to internalize its conceptual foundations.

Following the establishment of the theoretical framework, students were asked to turn their attention - consciously and attentively - to objects they often pass by in their daily lives without notice. Domestic interiors, family belongings, display cabinets, chests, and personal archives were approached as potential Wunderkammer spaces or objects, functioning as elements of individual memory and narrative construction.

In addition, students were encouraged to engage with equal awareness toward strange, unconventional, functionless, or visually striking objects in their surroundings, as well as amorphous and curiosity-inducing natural materials - stones, shells, organic forms - and objects originating from different geographies. This phase aimed to transform students' modes of seeing, broaden their perspectives toward their immediate environments, and deepen the relational engagement they establish with objects. Furthermore, it sought to render visible the personal, emotional, and relational bonds students form with particular objects.

Students were asked to design or identify a structure capable of containing their Wunderkammer objects. As previously demonstrated through examples, this structure could take the form of a box, cabinet, suitcase, or an original carrier form determined by the student. By leaving the form, scale, and material of the structure to individual preference, the aim was to underscore the inherently singular, original, and unrepeatable nature of each Wunderkammer. Accordingly, no predetermined formal constraints were imposed regarding the material basis of the design; rather, students were granted autonomy in order to foster their creative agency. In this way, each student was encouraged to develop a structural framework aligned with their own logic of collection.

Throughout the process, the design of these structures, along with the selection and placement of objects, was observed, discussed, and progressively refined through weekly feedback sessions. Students were also informed that they could, if they wished, define a conceptual theme for their work, with the intention of cultivating a cohesive and integrated design consciousness aligned with that thematic orientation.

Considering that students in the Department of Recreation do not possess a background in design or fine arts, an exemplary Wunderkammer model was designed by the course instructor in order to facilitate the concretization of abstract concepts (Figure 8). Conceived as a four-part structure, this model was constructed through the orchestration of objects brought from different geographies, materials drawn from personal archives, various graphic design artifacts, and natural objects. The design embodies a spatial fiction composed of a map room, an artist's space, a miniature poster museum, and a library room. The spatially articulated map room, in particular, emphasizes the intrinsic relationship between the Wunderkammer tradition and geography. Within the project, a miniature reconstruction of Między (In-Between) by Stanisław Dróżdż - originally encountered in 2018 at the Museum of Contemporary Art in Krakow MOCAK - was incorporated into the design. In addition, small-scale posters acquired from the Poster Museum at Wilanów (Plakaty z Kolekcji Muzeum Plakatu w Wilanowie, Oddziału Muzeum Narodowego w Warszawie, wpisane na Polską Listę Krajową Programu UNESCO Pamięć Świata), books representing a personal reading practice, and objects carrying individual collectible value were assembled from different countries, cities, and geographies. Furthermore, in order to integrate the components of Mirabilia, Naturalia, Artificialia, and Scientifica into the design, the work was completed

with natural objects such as unusual or intriguing seashells, stones, and animal forms. This technical classification was explicitly conveyed to students as a fundamental criterion constituting the epistemic foundation of the Wunderkammer tradition, and they were expected to consciously incorporate these components into their own projects.

Figure 8: Selma Kozak, Wunderkammer Model, developed as a preliminary study/example for students, Kutahya Dumlupınar University, 2025-2026.

In this context, the project aimed for each Wunderkammer work to function, from a technical perspective, as both an homage to and a reference within the historical tradition. Accordingly, students were required to include at least one object from each of the categories Mirabilia, Naturalia, Artificialia, and Scientifica in their own designs. This guideline was intended to cultivate not only aesthetic sensibilities but also conceptual and classificatory thinking skills. Moreover, this classification served as a fundamental methodological framework, enabling students to engage with objects through taxonomic relationships.

Although students initially struggled with this multilayered structure, after experiencing the exemplary Wunderkammer model, they gained a clearer understanding of the process and began to consciously develop the organization of their own box structures and interior designs. For this pilot project, the spatial and conceptual arrangement, the establishment of relationships between objects, and the structural characteristics of the design functioned as a guiding model.

Throughout the implementation process, students' works were observed on a weekly basis, with the structure and design of the Wunderkammer, their object selections, and thematic orientations being examined and assessed in a process-focused manner.

3. FINDINGS

Each Wunderkammer work is, by its very nature, original, unique, and singular; it cannot be precisely replicated. This is primarily because the objects employed are drawn from individuals' personal histories, memories, lived experiences, environments, and intuitive choices. Consequently, each resulting structure can be regarded as a tangible manifestation of the creator's own microcosmic universe. In this sense, students both assembled a collection and, through the objects, constructed a personal world, generating original narratives through acts of selection, assemblage, association, and organization. Skills such as manual dexterity, creativity, conceptual thinking, and spatial awareness emerged as inherent outcomes of this pedagogical model and became integral to the process.

As a result of the Wunderkammer-based project conducted within the scope of this study, eighty original Wunderkammer designs were produced over the fourteen-week course period, involving both daytime and evening program students and reflecting a variety of thematic narratives based on individual preferences. The resulting works were shaped by students' personal interests, memories, cultural

references, and imagination, with each design generating a unique narrative and microcosm in its own right. This outcome clearly demonstrates that the Wunderkammer, as a pedagogical model, possesses a robust capacity to support individuality, creativity, and the production of subjective meaning.

The boxes, cabinets, display cases, suitcases, and shelving systems employed in the designs indicate that students approached space not merely as a physical container, but as an active element participating in the production of meaning. In this context, the Wunderkammer became, for the students, less a display object and more a conceptual and spatial design problem.

An examination of the objects included in the projects reveals the deliberate use of the Mirabilia, Naturalia, Artificialia, and Scientifica categories. Natural elements such as seashells, stones, plants, and animal-derived objects were combined with books, posters, toys, technological devices, and everyday items to produce contemporary interpretations that reference the historical Wunderkammer tradition. Notably, the value of these objects was determined less by their material or aesthetic qualities and more by their relational, symbolic, and personal significance within the collection. This indicates a marked development of awareness in students' engagement with objects (Figure 9).

These works made visible the unique relationships students established between personal memory, space, objects, and narrative, concretely demonstrating that the Wunderkammer can function pedagogically as a creative, experimental, and experiential model of interdisciplinary learning.

Figure 9: Student-produced Wunderkammer design created during the course-based project implementation, Kutahya Dumlupınar University, 2025-2026.

As a result of visual and content analysis, it was observed that the vast majority of students structured their Wunderkammer works around a specific theme or narrative. Prominent themes included personal memory, childhood experiences, popular culture, fantastical worlds, travel experiences, and nature. Thematic structuring was found to enhance students' ability to establish semantic connections between objects and to develop a coherent visual language.

In some projects, Wunderkammer designs were developed around globally recognized popular culture phenomena, such as Harry Potter. These thematic works demonstrate that students were able to transform their personal interests and contemporary cultural phenomena into academic and artistic production, while simultaneously developing their skills in narrative construction, conceptualization, and visual coherence. Works designed around fantastical universes, mythological references, or personal historical narratives further exemplify the interdisciplinary nature inherent in the Wunderkammer (Figure 10).

In approximately one-third of the projects, Wunderkammer examples centered on popular culture references were particularly notable. These works demonstrate that students were able to transform fictional universes into spatial and object-based narratives, while developing their skills in storytelling,

symbolic thinking, and the creation of visual coherence. Fantastical and fictional themes provided significant examples that highlight the Wunderkammer's potential as a medium for narrative production.

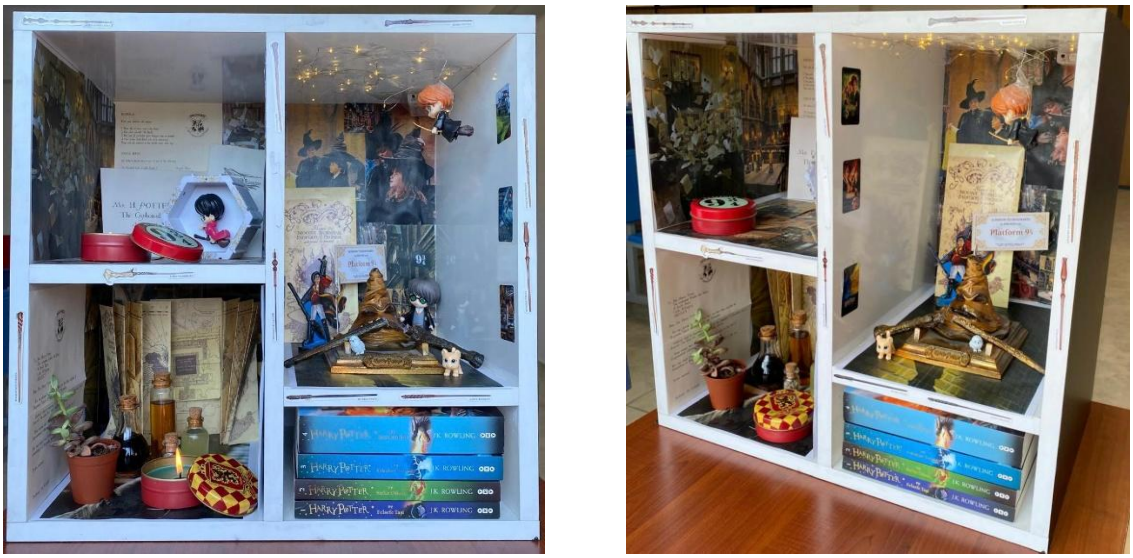

Figure 10: Student-produced Wunderkammer design created during the course-based project implementation, Kutahya Dumlupınar University, 2025-2026.

The exemplary Wunderkammer produced by the instructor within the course provided students with a tangible reference, particularly aiding those without prior training in design or fine arts in gaining a clearer understanding of the process. This model functioned pedagogically as a "guiding example," supporting students in making more informed decisions regarding spatial segmentation, theme development, and the establishment of relationships between objects in their own designs. Although students initially struggled with the complexity of the multilayered structure, experiencing the exemplary Wunderkammer allowed them to grasp the process more clearly and to consciously refine their own designs. In terms of conceptual arrangement, inter-object relationships, and the structural characteristics of design, this model served as a guiding framework for the project. Consequently, it was observed that the conceptual difficulties students faced in the initial stage were largely overcome through engagement with this example.

The implementation of the Wunderkammer project within the Recreation Department of the Faculty of Sports Sciences, specifically in the context of the Theatre and Stage Techniques course, was a deliberate choice. Core components of the theatrical discipline - such as staging, spatial arrangement, object-based storytelling, and atmosphere creation - align closely with the Wunderkammer approach. In this context, the project enhanced students' awareness of stage and spatial design, producing a significant pedagogical outcome in terms of fostering design consciousness.

Overall, it can be observed that the Wunderkammer offers an ideal pedagogical model, integrating scientific and artistic qualities while bringing together cultural memory, personal recollection, and creative thought. The design-oriented learning approach demonstrates that this model is applicable across diverse disciplines and effectively enhances students' manual skills, conceptual thinking abilities, and capacities for subjective expression. The tangible outcomes of the course clearly indicate that the Wunderkammer should be regarded in educational programs not merely as a historical topic, but as a contemporary and productive teaching method.

Figure 11: Student-produced Wunderkammer design created during the course-based project implementation, Kutahya Dumlupınar University, 2025-2026.

In a significant portion of the works, students adopted a spatial segmentation approach referencing the historical Wunderkammer tradition. They treated boxes, cabinets, and shelving systems not merely as physical carriers, but as micro-spaces that generate layers of meaning through distinct “rooms” or compartments. This indicates a notable development of spatial thinking and staging awareness throughout the project process (Figure 11).

From a technical perspective, it was observed that all projects deliberately incorporated objects corresponding to the Mirabilia, Naturalia, Artificialia, and Scientifica categories. A large portion of the students focused on natural elements such as seashells, stones, plants, and animal-derived objects within the Naturalia category, while books, mechanical components, technological items, and everyday objects predominated in the Artificialia and Scientifica categories. This distribution indicates that students began to engage critically with distinctions between nature and culture, science and art, as well as the everyday and the artistic (Figure 12, Figure 13).

The findings indicate that, for the Wunderkammer approach to be effectively implemented in design education, it is crucial for the instructor to establish a conceptual and spatial model at the outset of the process. The exemplary model developed by the instructor, as presented above, provided students with a tangible manifestation of the method while simultaneously serving as a guiding reference for the creative process. Observations revealed that the instructor-produced Wunderkammer played a decisive role in helping students adapt to the project workflow. In particular, students without prior training in design or fine arts were able, through this example, to grasp the conceptual framework more rapidly and to develop more systematic and deliberate designs in subsequent weeks. The initial uncertainty and indecision observed during the first weeks markedly decreased following the presentation of the exemplary model.

Figure 12: Student-produced Wunderkammer design created during the course-based project implementation, Kutahya Dumlupınar University, 2025-2026.

The findings demonstrate that implementing the Wunderkammer project within the Faculty of Sports Sciences, specifically in the Theatre and Stage Techniques course, produced pedagogically meaningful outcomes. Observations indicate that the majority of students developed heightened awareness in areas such as spatial composition, object-based storytelling, and atmosphere creation. This underscores the strong alignment of the Wunderkammer approach with disciplines centered on staging and performance.

Figure 13: Student-produced Wunderkammer design created during the course-based project implementation, Kutahya Dumlupınar University, 2025-2026.

In general, evaluation indicates that the Wunderkammer presents an effective pedagogical model, integrating both scientific and artistic qualities while supporting individual creativity, cultural memory, and experience-based learning. When approached from a design-oriented perspective, this model has proven applicable across diverse disciplines and has been observed to significantly enhance students' manual skills, conceptual thinking, and capacities for subjective expression. The tangible outcomes of the course demonstrate that the Wunderkammer should be regarded in educational settings not merely as a historical subject, but also as a productive and sustainable teaching method and a model pedagogical tool.

4. DISCUSSION

The findings obtained within the scope of this research demonstrate that the Wunderkammer approach is not merely a historical and aesthetic frame of reference, but can also be considered an applicable and productive pedagogical model within contemporary design pedagogy. The Wunderkammer designs developed by the students during the study process made visible the relationships between object, space, narrative, memory, and personal experience, and revealed the importance of experiential and process-based learning in design-oriented educational processes. In this regard, the study demonstrates that the Wunderkammer can be re-functionalised within contemporary educational contexts and considered as an interdisciplinary learning model.

The findings indicate that students began to perceive objects not merely as functional or decorative elements, but as meaningful and narrative-producing entities. This situation is in parallel with experiential learning and process-oriented learning approaches, which hold an important place in contemporary design pedagogy. In particular, within design education, it is frequently emphasised that the learning process should not be reduced solely to the transfer of technical skills, but should also include observation, experience, relational thinking, conceptualisation, and processes of personal expression. In this sense, the Wunderkammer model enabled students to construct personal narratives through objects and created an experimental learning environment that supports creative thinking processes.

The results obtained in the study demonstrate that the Wunderkammer approach holds significant potential, particularly in terms of process-oriented and practice-based design pedagogy. The weekly observation of students during the project process and the gradual development of their projects revealed that the design process can be evaluated not only in terms of outcomes, but also through cognitive development and conceptual transformation. This is in line with the studio-based design education approach, which is characterised by learning through process. In particular, the reduction of conceptual ambiguity experienced by students in the early weeks clearly demonstrates the pedagogical importance of guidance, feedback, and the use of exemplary models. According to Kolb and Kolb (2005:194), “Learning is best conceived as a process, not in terms ofoutcomes. To improve learning in higher education, the primary focus should be on engaging students in a process that best enhances their learning - a process that includes feedback on the effectiveness oftheir learning efforts.”

One of the significant findings of the study is that students predominantly produced thematic and narrative-based Wunderkammer structures. In particular, designs shaped around popular culture, personal memory, fantastical worlds, and everyday life experiences demonstrate that students were able to transform subjective experiences into creative production. This situation can be associated with narrative-based, personal archive-oriented, and experience-based production approaches that are increasingly emphasised in contemporary art and design education. It also aligns with approaches that highlight the importance of individual experience and reinterpretation processes in experiential learning. “All learning is relearning. Learning is best facilitated by a process that draws out the students’ beliefs and ideas about a topic so that they can be examined, tested, and integrated with new, more refined ideas. In the process oflearning one is called upon to move back and forthbetween opposing modes ofreflection and action and feeling and thinking” (Kolb and Kolb, 2005:194). In this context, considering the historically established relationship of the Wunderkammer with individual curiosity, collection, and knowledge production, students’ expression of personal memories and experiences through spatial constructions demonstrates that the model functions as a powerful pedagogical tool.

The research also indicates that the Wunderkammer approach holds significant potential for interdisciplinary learning. The fact that the study was conducted within the Theatre and Stage Techniques course demonstrates a strong overlap between Wunderkammer structures and components such as spatial composition, atmosphere creation, object-based narrative, and staging. The students’ creation of micro-spaces through boxes, cabinets, shelving systems, and segmented structures can be interpreted not only as object placement practices, but also as practices of staging and spatial thinking. This demonstrates that the Wunderkammer approach is not limited to art and design education but also offers an applicable model for disciplines focused on performance, staging, visual narrative, and spatial composition.

The fact that students consciously incorporated the categories of Mirabilia, Naturalia, Artificialia, and Scientifica into their projects demonstrates that the Wunderkammer is not only an aesthetic production model but also provides a practice of classification, relational thinking, and systematic organisation. The conceptual organisation of relationships between objects enhanced students' analytical thinking and their ability to construct taxonomic structures. In this respect, the Wunderkammer can be considered a hybrid learning model that integrates both scientific and artistic modes of thinking.

One of the notable results of the study is that, despite most students having no prior education in art or design, they were able to develop original and conceptually strong productions throughout the process. This demonstrates that the Wunderkammer approach can be effectively applied not only in advanced art education but also in introductory creative learning models for students from diverse disciplinary backgrounds. In particular, the guiding effect of the exemplary Wunderkammer model developed by the instructor clearly demonstrates the importance of concrete examples in creative learning processes.

In conclusion, this study demonstrates that the Wunderkammer approach offers a strong model that can be reconsidered within contemporary design pedagogy. Historically associated with collection, curiosity, knowledge production, and classification practices, the Wunderkammer is re-functionalised in contemporary educational contexts as a productive pedagogical tool that supports creative thinking, experiential learning, spatial composition, narrative production, and interdisciplinary design processes. In this regard, the study demonstrates that the Wunderkammer can be regarded not only as a historical cultural heritage but also as a sustainable, experimental, and innovative learning model in contemporary art and design education.

5. CONCLUSION

This study has demonstrated that the Wunderkammer approach is not merely a subject for historical or theoretical inquiry, but also functions as a robust pedagogical model within a design-oriented educational context. By integrating objects, space, collections, taxonomy, and narrative production, this model provides an experiential learning environment that enables students to grasp abstract concepts through tangible production processes. The originality and thematic diversity emerging throughout the process indicate that the Wunderkammer constitutes a learning approach that stimulates individual creativity, fosters interdisciplinary thinking, and positions students as active producers.

The diversity and intensity of production revealed by the findings indicate that the proposed model does not remain merely a theoretical framework but achieves high efficiency at the practical level. The creation of eighty unique Wunderkammer designs by students from both the daytime and evening programs demonstrates active engagement in the process and highlights the method's strong capacity to generate motivation. The thematic, spatial, and object-based variety observed in the projects suggests that the model offers a pedagogical structure that expands rather than restricts individual creativity. Notably, the progress observed in students without a formal design education background - in conceptual thinking, spatial composition, and narrative development through objects - supports the notion that the Wunderkammer approach possesses transformative potential within design-oriented learning contexts.

The findings indicate that design-based applications can produce effective outcomes even in disciplines outside of Fine Arts, demonstrating that the Wunderkammer model functions as a flexible educational tool adaptable to different fields. In this regard, the study offers an alternative methodological proposal to the design education literature and highlights the pedagogical potential of collection, spatial composition, and object-based thinking. The micro-universe production practice offered by Wunderkammer can be regarded as a sustainable learning model that holistically enhances students' individual work creation, critical thinking, and creative problem-solving skills.

In this context, Wunderkammer can be regarded as a holistic educational model that brings together cultural, artistic, and scientific modes of thinking within a single structure; this practice encourages the production of individual micro-universes and transforms the student from a passive recipient into an active designer.

5.1. Ethics Committee Approval

All stages of this research - including the preparation of the conceptual framework, the application of data collection instruments, the collection of data, as well as the analysis and interpretation of the data -

were conducted in accordance with ethical principles. In the event of any ethical violations that may arise, the Editorial Board of ANKAD bears no responsibility; all responsibility rests with the authors. I hereby declare that this study has not been submitted to any other academic publication venue for evaluation other than ANKAD. In conducting this research, all rules specified within the scope of the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive have been followed. None of the actions defined under the second section of the Directive, titled "Actions Contrary to Scientific Research and Publication Ethics," have been committed. Ethics committee approval for the conduct of the research was obtained from the Kütahya Dumlupınar University Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Committee at its meeting numbered 2026/03, dated 27.03.2026.

REFERENCES

Arellano, J. (2010). From the Space of the Wunderkammer to Macondo's Wonder Rooms: The Collection of Marvels in Cien Años de soledad. *Hispanic Review,* Vol. 78, No. 3 (Summer), pp. 369-386.

Brenninkmeyer, D. (2017). Rudolf II"S "Wunderkammer" And Fascination With The Exotic. *Dorotheum*, 6 April. https://www.dorotheum.com/en/b/rudolf-iis-wunderkammer-and-fascination-with-the-exotic/

Bleichmar, D. (2012). Learning to Look: Visual Expertise across Art and Science in Eighteenth-Century France. *Eighteenth-Century Studies,* Vol. 46, No. 1 (FALL 2012), pp. 85-111.

Friehs, J. T. (t.y). Die Kunst- und Wunderkammer Rudolfs II. *Die Welt der Habsburger.* https://www.habsburger.net/de/kapitel/die-kunst-und-wunderkammer-rudolfs-ii

Galambosova, C. (2025). What Is a Wunderkammer? Best Cabinets of Curiosities. *Daily Art Magazine,* 23 June. https://www.dailyartmagazine.com/cabinets-of-curiosities/

Graham, M. (2014). The Meditation Collection Space. *Visual Arts Research,* Vol. 40, No. 1 (Summer), pp. 49-53.

Gorodetsky, T. (2025). What is a Cabinet of Curiosities? Wunderkammer, Kunstkammer and Beyond. *M.S. Rau,* 27 January. https://rauantiques.com/blogs/canvases-carats-and-curiosities/what-is-a-cabinet-of-curiosities-wunderkammer-kunstkammer-and-beyond?srsltid=AfmBOopeL1fLF8dcUzEI78FryiwPKnm_7g4sooYEYfChmuarLgenKfQ0

Giudici, M. S. (2015). From Theater of Memory to Framework for Memories: John Soane's Museums. *Perspecta,* Vol. 48, pp. 88-103.

Gouault, N. (2024). Cabinets of curiosities and the Wunderkammer of Rudolf II in Prague. *Europeana Foundation,* 27 November. https://www.europeana.eu/en/stories/cabinets-of-curiosities-and-the-wunderkammer-of-rudolf-ii-in-prague

Kunst- und Wunderkammern. (2025). Kunst- und Wunderkammern. http://www.kunstkammer.at/

Kolb, A. Y., & Kolb, D. A. (2005). Learning styles and learning spaces: Enhancing experiential learning in higher education. *Academy of Management Learning & Education,* Vol. 4, No. 2. pp. 193-212.

Listri, M. (2024). *Cabinet of Curiosities.* Taschen.

MoMA. (2026). Box in a Valise (From or by Marcel Duchamp or Rrose Sélavy)1935-41. *The Museum of Modern Art.* https://www.moma.org/collection/works/80890

Paolucci, A. (2024). Artificialia And Naturalia: Collecting the Wonders of the World, in M. Listri (Ed.), *Cabinet of curiosities* (pp. 9 - 28). Taschen.

Paterno, D. (2023). Wunderkammer Artificialia: A Museum Within A Museum. *The South Street Seaport Museum,* 28 September. https://southstreetseaportmuseum.org/wunderkammer-artificialia/

PHAIDON. (2025). The History of the Found Object in Art. *PHAIDON.* https://www.phaidon.com/en-int/blogs/artspace/the-history-of-the-found-object-in-art?srsltid=AfmBOoqbKlHS3MOiyfIvEIXxSgeEY_T5Z9cU0OVQGiFahDDaQHv3ynfA

Sagastegui, A. (2022). In the K-8 Art Studio with Anita Sagastegui: 7th Grade – Joseph Cornell's Memory Boxes. https://anitasagastegui.com/2022/08/04/7th-grade-joseph-cornells-memory-boxes/

Singulart. (2024). Exploring The Hotel Eden by Joseph Cornell. *Singulart,* 02 March. https://www.singulart.com/blog/en/2024/03/02/the-hotel-eden-by-joseph-cornell/?srsltid=AfmBOooJbiTOkijzfczCt18T328S3kFYeww8K8qh4etaesVorx2w239Z

The Solomon R. Guggenheim Foundation. (2026). Joseph Cornell. https://www.guggenheim-venice.it/en/art/artists/joseph-cornell/

Westerhoff, J. C. (2001). A World of Signs: Baroque Pansemioticism, the Polyhistor and the Early Modern Wunderkammer. *Journal of the History of Ideas,* Vol. 62, No. 4 (Oct.), pp. 633-650

Yale University Art Gallery. (2026). Boîte-en-valise (Box in a Valise). https://artgallery.yale.edu/collections/objects/50622

Araştırma Makalesi / Research Article

Reconfiguring Wunderkammer as a Pedagogical Model and a Design-Oriented Course Project

Pedagojik Bir Model Olarak Wunderkammer'in Yeniden Yapılandırılması ve Tasarım Odaklı Bir Ders Projesi

Selma KOZAK

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.477

Geliş/Received: 14/03/2026	Kabul/Accepted: 10/06/2026

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Giriş

16. yüzyıldan itibaren Avrupa'da aristokrat ve entelektüel çevreler arasında yaygınlaşan Wunderkammer (Merak Kabineleri) uygulamaları, doğa, sanat ve bilim gibi farklı alanların yan yana temsil edildiği koleksiyon oluşturma biçimleri sunmuştur. "Merak kabineleri, nadir, yenilikçi ve benzersiz olarak kabul edilen nesnelerin ve sanat eserlerinin bir araya getirildiği odalar veya galerilerdir. Fransızcada 'Cabinet de curiosités', Almancada 'Kunst-' veya 'Wunderkammer', İtalyancada ise 'studiolo' olarak bilinirler. Rönesans döneminde nesne toplama zevkinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış olup, bu eğilim, manastırların ortaçağ ansiklopediciliğinin bir devamı niteliğindedir. Ayrıca, dünya çapındaki yeni seferlerin tetiklediği, seçkinler arasında bilim ve antikaya yönelik yenilenmiş bir ilgiye dayanmaktadır" (Gouault, 2024: 1–2). Zaman içinde Wunderkammer uygulamaları modern ve çağdaş biçimlerde uygulanmaya devam etmiş ve günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Wunderkammer uygulamaları, nesnelere yalnızca estetik ya da maddi değerleri üzerinden değil, kurdukları ilişkisel ağlar ve yerleştirildikleri bağlamsal çerçeveler aracılığıyla anlam yükleyen bir düşünme biçimini yansıtır. Bu bağlamda koleksiyon oluşturma pratiği, maddi nesnelerin bir araya getirilmesi ile bilgi üretimi arasında özgün bir köprü kurmaktadır.

2025-2026 akademik yılı içerisinde, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Rekreasyon Bölümü'nde yürütülen Tiyatro ve Sahne Teknikleri (301416128, 301416128 dersi kapsamında Wunderkammer yaklaşımı uygulamalı bir pedagojik model olarak ele alınmıştır. Öğrencilerle birlikte yürütülen proje sürecinde, nesne, mekân, düzenleme, organizasyon ve koleksiyon kavramları tasarım odaklı bir öğrenme deneyimi çerçevesinde yeniden düşünülmüştür. Dersin öğrenme çıktıları, öğrencilerin yaratıcı düşünme, kavramsal ilişki kurma, mekânsal kurgulama ve özgün tasarım önerileri geliştirme kapasitelerini geliştirmeyi hedefleyecek biçimde yapılandırılmıştır. Uygulama süreci boyunca öğrenciler, kişisel hafızaları, kültürel referansları ve bireysel ilgi alanları doğrultusunda kendi Wunderkammer tasarımlarını üretmiş; sürecin sonunda seksen adet son derece özgün kişisel mikro-evrenler ortaya çıkmıştır.

Bu çıktılarının çeşitliliği ve niteliksel zenginliği, Wunderkammer yaklaşımının tasarım odaklı bir öğrenme çerçevesi içindeki önemli potansiyelini ortaya koymuştur. Bu başarılı pedagojik deneyim, Wunderkammer'in sanat ve tasarım eğitimi bağlamında yöntemsel bir öneri olarak yeniden ele alınmasını gerekli kılmıştır.

Yöntem

Araştırma nitel araştırma yöntemleri kullanılarak tasarlanmıştır. Çalışmanın amacı, uygulamaya dayalı ve proje odaklı bir pedagojik model ortaya koymak ve Wunderkammer yaklaşımının yükseköğretim düzeyinde uygulanışını incelemektir.

Bu çalışmada Wunderkammer, tarihsel bir olgu olmasının ötesinde, sanat ve tasarım eğitimi için son derece ilham verici ve üretken bir model olarak ele alınmaktadır. Bu çerçevede, hem kuramsal temelleri

hem de pratik potansiyeli değerlendirilmiş; özellikle disiplinlerarası sanat ve tasarım derslerinde uygulanabilirliği nitel gözlem ve analiz yoluyla incelenmiştir.

Çalışmanın uygulama bölümü, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Rekreasyon Bölümü'nde yürütülen Tiyatro ve Sahne Teknikleri dersi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubunu, sanat ve tasarım alanlarında profesyonel eğitim almamış lisans öğrencileri oluşturmuştur. Bu bağlamda Wunderkammer projesi, ders kapsamında bilinçli bir pedagojik model olarak uygulanmış; özellikle tasarım farkındalığı, mekânsal anlatı oluşturma, mekânsal tasarımın kavramsallaştırılması, nesne–tasarım ilişkilerinin keşfi, görsel iletişim, sahneleme ve yaratıcılık gibi becerilerin geliştirilmesini hedeflemiştir.

Araştırma yöntemi iki temel düzeyde ele alınmıştır. Birinci düzey, Wunderkammer'in kuramsal olarak incelenmesini ve pedagojik bir model olarak yeniden kavramsallaştırılmasını kapsamaktadır. İkinci düzey ise bu kuramsal çerçevenin sınıf ortamında tasarım odaklı bir uygulamaya dönüştürülmesini içermektedir.

Uygulama süreci boyunca öğrencilerin üretimleri haftalık olarak izlenmiş ve sürece odaklanan bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Eğitmenin rehberlik rolü, bu çerçevede temel bir unsur olarak konumlandırılmıştır. Soyut kavramların somut tasarım çıktıları hâline dönüştürülmesini kolaylaştırmak amacıyla, ders kapsamında örnek bir model olarak kişisel bir Wunderkammer oluşturulmuş ve öğrenciler için bir referans noktası olarak kullanılmıştır.

Bulgular ve Sonuç

Her Wunderkammer eseri, doğası gereği özgün, benzersiz ve tektir. Tam olarak tekrarlanamaz ya da çoğaltılamaz. Bunun başlıca nedeni, kullanılan nesnelerin bireylerin kişisel tarihleri, anıları, yaşanmış deneyimleri, çevreleri ve sezgisel tercihleri temel alarak seçilmiş olmasıdır. Ortaya çıkan her yapı, yaratıcısının kendi mikro-kozmosunun somut bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda öğrenciler, hem bir koleksiyon oluşturmuş hem de nesneler aracılığıyla kişisel bir dünya inşa etmiş; seçme, bir araya getirme, ilişkilendirme ve düzenleme eylemleriyle özgün anlatılar üretmişlerdir.

Bu çalışmanın kapsamı içinde yürütülen Wunderkammer temelli proje sonucunda, on dört haftalık ders süresince birinci ve ikinci öğretim öğrencilerinin katılımıyla seksen özgün Wunderkammer tasarımı üretilmiş ve bireysel tercihlere dayalı çeşitli tematik anlatıları yansıtmıştır. Çalışmalar, öğrencilerin kişisel ilgi alanları, anıları, kültürel referansları ve hayal gücü tarafından şekillendirilmiş olup, her tasarım kendi başına benzersiz bir anlatı ve mikro-kozmos üretmiştir. Bu sonuç, Wunderkammer'in pedagojik bir model olarak bireyselliği, yaratıcılığı ve öznel anlam üretimini destekleme konusunda güçlü bir kapasiteye sahip olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır.

Bazı projelerde, Wunderkammer tasarımları küresel ölçekte tanınan popüler kültür olguları etrafında geliştirilmiştir. Bu tematik çalışmalar, öğrencilerin kişisel ilgi alanlarını ve çağdaş kültürel olguları akademik ve sanatsal üretime dönüştürebildiklerini; aynı zamanda anlatı kurgulama, kavramsallaştırma ve görsel tutarlılık becerilerini geliştirdiklerini göstermektedir.

Bu çalışma, Wunderkammer yaklaşımının yalnızca tarihsel veya kuramsal bir inceleme konusu olmanın ötesinde, tasarım odaklı eğitim bağlamında güçlü bir pedagojik model olarak işlev gördüğünü göstermiştir. Nesneleri, mekânı, koleksiyonları, taksonomiyi ve anlatı üretimini birleştiren bu model, öğrencilerin soyut kavramları somut üretim süreçleri aracılığıyla kavrayabildiği deneyimsel bir öğrenme ortamı sunmaktadır. Süreç boyunca ortaya çıkan özgünlük ve tematik çeşitlilik, Wunderkammer'in bireysel yaratıcılığı teşvik eden, disiplinlerarası düşünmeyi destekleyen ve öğrencileri aktif üretici konumuna getiren bir öğrenme yaklaşımını temsil ettiğini göstermektedir.

Bulgular, tasarım odaklı uygulamaların Güzel Sanatlar dışındaki disiplinlerde dahi etkili sonuçlar üretebileceğini göstermekte ve Wunderkammer modelinin farklı alanlara uyarlanabilir esnek bir eğitim aracı olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çalışma, tasarım eğitimi literatürüne alternatif bir yöntemsel öneri sunmakta ve koleksiyon, mekânsal kompozisyon ile nesne odaklı düşüncenin pedagojik potansiyelini vurgulamaktadır. Wunderkammer'in sunduğu mikro-evren üretim pratiği, öğrencilerin bireysel çalışma üretimini, eleştirel düşünme becerilerini ve yaratıcı problem çözme yetilerini bütüncül biçimde geliştiren sürdürülebilir bir öğrenme modeli olarak değerlendirilebilir.

Bu bağlamda, Wunderkammer, kültürel, sanatsal ve bilimsel düşünce biçimlerini tek bir yapı içinde bir araya getiren bütüncül bir eğitim modeli ve bireysel tasarım uygulamalarının üretilmesini teşvik eder ve öğrenciyi pasif bir alıcıdan aktif bir tasarımcı konumuna dönüştürür.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

İran ve Türkiye Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitaplarının UNESCO'nun Barış Eğitimi Açısından İncelenmesi

Analyzing of 7th Grade Social Studies Textbooks of Iran and Turkey in terms of UNESCO's Peace Education

Kemal KAYA[1]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.441

Geliş/Received: 14/03/2026	Kabul/Accepted: 10/06/2026

Öz

Barış ve savaş kavramları, insanlığın varoluşundan bu yana gündelik hayatın bir parçası olmaya devam etmiştir. Barış, günümüz dünyasının en önemli gündem maddelerinden biri ve insan uygarlığının hep eksik kalan halkası olmuştur. Kurumsal varlıkları aşındırılmaya çalışılsa da bazı uluslararası kuruluşlar, ülkeler arasındaki ilişkileri geliştirmek ve savaşları sona erdirecek çözümler üretmek için sürekli çaba göstermektedir. UNESCO'nun barış eğitimi siyasetten ekonomiye, uluslararası ilişkilerden eğitime, sosyalleşmeden kişilerarası ilişkileri de kapsayan geniş bir çerçeve sunmaktadır. Bu çalışmada İran ve Türkiye sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitaplarının içerikleri UNESCO barış bileşenleri açısından analiz edilmiştir. İran Eğitim Bakanlığı ve Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2020 yılından itibaren beş yıl süreyle okullarda ders kitabı olarak okutulan kitaplar arasında yer alan sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitapları doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Ders kitaplarındaki UNESCO barış eğitimi ile ilgili bileşenlerin sayısı belirlenerek yüzdelikleri verilmiştir. Araştırma bulguları genel olarak İran ve Türkiye sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitaplarında UNESCO barış eğitimine yer verildiğini, ancak bazı bileşenlere yeterli düzeyde yer verilmediğini göstermektedir. İran ve Türkiye sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitaplarında barış eğitimi ile ilgili bileşenlere yer verme durumları incelendiğinde, her iki ülke ders kitaplarında en çok yer verilen barış eğitimi bileşeninin "benlik ve diğerleri" en az yer verilen ise "çevre koruma" bileşeni olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: *Barış eğitimi, sosyal bilgiler, ders kitabı, İran, Türkiye*

Abstract

The concepts of peace and war have remained a part of daily life since the dawn of humanity. Peace is one of the most important issues on the agenda of today's world and has always been the missing link in human civilization. Despite attempts to undermine their institutional existence, some international organizations continuously strive to improve relations between countries and produce solutions to end wars. UNESCO's peace education offers a broad framework encompassing politics, economics, international relations, education, socialization, and interpersonal relations. This study analyzes the content of seventh-grade social studies textbooks in Iran and Turkey in terms of UNESCO peace components. Textbooks used in schools for five years starting in 2020 by the Iranian Ministry of Education and the Turkish Ministry of National Education were examined using document analysis. The number and percentage of components related to UNESCO peace education in the textbooks were determined. The research findings generally indicate that while UNESCO peace education is included in seventh-grade social studies textbooks in both Iran and Turkey, some components are not adequately addressed. An examination of the inclusion of peace education components in seventh-grade social studies textbooks from Iran and Turkey revealed that the most frequently included component of peace education in both countries' textbooks was "self and others," while the least frequently included component was "environmental protection".

Keywords: *Peace education, social studies, textbook, Iran, Turkey*

[1] **Sorumlu Yazar/Corresponding Author**, Doç. Dr. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Van, kemalkaya@yyu.edu.tr

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Kaya, K. (2026). İran ve Türkiye Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitaplarının UNESCO'nun Barış Eğitimi Açısından İncelenmesi. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 10(3), 1782-1804.

1. GİRİŞ

Barış, insanlık tarihi boyunca hayatî düzeyde önem arz eden değerlerden biridir. İnsanlık tarihi boyunca muhafazası için büyük bedellerin ödendiği bir değer olmuştur. İnsan hayatının, kuşakların ve milletlerin devamlılığının temel şartı olan barış, her insanın bireysel ve toplumsal yaşamında yaşayabileceği dürüst ve erdemli bir zaman dilimi olarak değerlendirilebilir. Hâlihazırda insanlığın bir bütün olarak varlığını sürdürebilmesi, barışın inşa edilmesine ve sürekliliğinin sağlanmasına bağlıdır. İnsanlık tarihi boyunca barışa ulaşma ve sürekliliğini sağlayabilme arzusu temel hedeflerden biri olmuştur. XX. yüzyılın başlarında devletler ve milletler arasında yaşanan iki dünya savaşı ile birlikte diğer bölgelerde cereyan eden çeşitli çatışmalar, tarih boyunca birikimli olarak süregelen insan uygarlığına büyük zararlar vermiştir. Uygarlık tarihi boyunca görülmemiş tarzda toplumsal yapıda önemli ruhsal ve psikolojik sorunların yaşandığı, şiddet suçlarının arttığı, çevreye verilen zararın arttığı, tarihi bir savaşı tetikleyebilecek çeşitli yerel ve uluslararası çatışma ve anlaşmazlıkların yaşandığı çok uluslu katılımlı bir savaş ortamına gidildiğine dair emareler çoğalmaktadır.

Önemli küresel ideallerden biri olan barış kavramının tanımlanmasında toplumlar bağlamında farklı tanımlama ve algılama biçimlerinin olduğu görülmektedir. Toplumsal bir olgu olarak barış kavramı için evrensel bir tanıma ulaşmak mümkün olmasa da; buna ilişkin iki farklı anlayıştan söz edilebilir: Bir yaklaşıma göre barış, savaş ve çatışmanın yokluğu anlamında bir algı olarak tezahür etmektedir. Diğer bir bakış açısına göre barış, insan onuruna ve değerine saygı duyulan, işbirliği ve katılımın teşvik edildiği, bireylerin fiziksel, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını barışçıl bir şekilde karşıladığı eşit bir toplum yaratma çabası olarak değerlendirilmektedir.

Savaşın ve şiddetin yaygınlaştığı bugünün dünyasında, barış kavramına yönelik bir farkındalık yaratmak oldukça önem arz etmektedir. Bu gerekçeler doğrultusunda, her ülkede siyasi mekanizmaların ve eğitim sistemlerinin, uluslararası barışı sağlayacak bir çerçeve sunma beklentisi artmaktadır. Barış eğitimi, dünyadaki birçok ülkenin eğitim sisteminde bir hedef olarak kabul edilen ve öğretim programlarına dâhil edilen önemli bir konudur. Barış eğitimi, adalet ve sağlıklı bir çevre temelinde bir toplum inşa etmek için gerekli imkânları sunmayı hedefleyen bir gençlik disiplinidir. Barış eğitiminin nihai amacı şiddeti önlemek ve toplumları barış kültürünün inşasına yönelik olarak hazırlamaktır (Kester, 2010).

UNESCO, eğitim sistemlerinin ve sistem içindeki ders kitapları, programlar ve eğitim materyallerinin içeriğinin barış eğitimi açısından gözden geçirilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır (Jenkins, 2008). Barış eğitimi bilişsel bir kavram olarak ele alındığında, barış hakkında eğitim ile barış için eğitim arasında bir ayrım yapıldığı görülmektedir. İkinci ayrım barış eğitiminin gerçek anlamı olup eğitim-öğretim süreçlerinde önemle üzerinde durulması gereken bir konudur. Stamfi (2008), Kester, (2008) ve Kester (2010), barış eğitiminin şiddeti önlemeye matuf ve toplumsal hayatta barış kültürü inşa etmeye yönelik olması gerektiğini belirtmektedirler. Barış kültürünün yaygınlaştırılmasının önemine vurgu yapan UNESCO, barış kültürü eğitiminin, "her ülkenin halkının kendi kültürel, sosyal ve ekonomik yapılarına uygun olarak hareket etmesi gereken" inanç ve eylemlerin geliştirilmesine ve yaygınlaştırılmasına yol açacağını belirtmiştir. Toplumda bu kültürün güçlenmesindeki temel etken, Gündelik yaşamdaki şiddetli rekabetin, ortak değer ve hedeflere dayalı işbirliğine dönüştürülmesinin toplumda barış kültürünün güçlendirilmesinde önemli bir etken olduğunu vurgulamaktadır (UNESCO, 2014; UNESCO, 2023).

Vatandaşlık eğitiminin önemli bileşenlerinden biri de küresel vatandaşlık olarak değerlendirilmektedir. Eğitimin temel amacı, tüm bireylerin küresel vatandaşlar olarak hareket edebilmelerini ve toplumun sosyal yapılarında değişiklikler yaratarak mevcut koşulları dönüştürebilmelerini sağlayacak küresel bir bakış açısı kazandırmaktır. Küresel vatandaşlık vizyonu açısından değerlendirildiğinde barış eğitiminin temelinde bu vizyon ve değişim arzusunun belirleyici olduğu söylenebilir. Küresel vatandaşlık bakış açısından bakıldığında barış eğitiminin bireysel bir hak ve barış kültürü yaratmanın önemli bir aracı olduğu vurgulamaktadır. Bu nedenle barış eğitiminin öğrenciler, öğretmenler ve yöneticiler de dâhil olmak üzere eğitim-öğretim sürecinin tüm alanlarını ve boyutlarını etkilemesi gerekmektedir. Barış eğitimini küresel çapta teşvik eden UNESCO, barış ihtiyacının tüm ülkeler için geçerli bir talep olduğunu, barış hakkında düşünme ve onu tesis etme yollarının bulunması gerektiğini özellikle vurgulamaktadır. Barış eğitiminin önemine binaen kurulmuş olan Uluslararası Barış Eğitimi Enstitüsü her yıl barışla ilgili konuları incelemek üzere dünyanın dört bir yanından uzmanları bir araya

getirmektedir (Jenkins, 2008). Ders programı ve kitaplarında barış eğitimine yer verilmesi ve derslerde buna yönelik aktivitelerin gerçekleştirilmesi, sınıftaki öğretmenin rolünü değiştirecektir (Hoepper, 2002). Öğretmenler öğretim sürecinde, öğrencilerin başkalarını dinleme, olduğu gibi kabul etme, tarihsel anlatılar hakkında farklı düşüncelere açık olma ve hoşgörü ortamının sağlanması hususunda rol model olmalıdır (Selby, 2002).

Bu hedeflere ulaşmak için barış eğitimi kapsamında öğretmenler öğrencilerde başkalarına saygı, zihinsel esneklik, empati, adalet duygusu, başkalarıyla işbirliği yapma isteği ve çevreye karşı duyarlılığı geliştirmeyi hedefleyebilirler. Böylece barış eğitiminin bileşenlerini öğrenen her bir öğrenci hem şiddetin tehlikeleri ve barışın imkânları hakkında teorik kavramları öğrenecek, hem de gündelik yaşamda şiddet içermeyen bir biçimde davranmasını sağlayacak beceriler kazanabilecektir. Barış eğitiminin özel rolü göz önüne alındığında, okullarda planlamanın yeniden düşünülmesi her zamankinden daha önemli hale gelmektedir. Elbette eğitim tek başına bir çözüm değil, ancak küresel toplumun anlayışını dönüştürmede hayati bir role sahiptir. Şiddet dolu bir dünyanın sorunlarını çözmede, yeni nesli yönlendirmede eğitimin rolünün ve sorumluluklarının önemi daha çok ön plana çıkmaktadır (Bayer ve Staley, 2001).

Eğitim-öğretim süreçlerinde hedef ve kazanımları belirleyen öğretim programları, eğitim hedeflerine ulaşmada önemli bir araçtır. Öğretim programı, öğrencilerin bilgi, beceri ve tutumlarında istenilen değişiklikleri yaratmak amacıyla eğitim uzmanlarının gözetiminde tasarlanan ve uygulanan öğrenme süreç ve deneyimlerini içerir. Bu nedenle öğretim programlarının başarısı sadece müfredatın önceden belirlenmiş hedefleriyle değil, öğrenme çıktılarıyla birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü öğretim programından herkesin farklı şekillerde etkilenebileceği ve kullanabileceği gözden kaçırılmamalıdır (Eisner, 1994).

Fujikane (2003), eğitim-öğretim süreci ve burada kullanılan öğretim materyallerinin barış kültürünü teşvik etmesi gerektiğini belirtmektedir. Barış kültürü önceden belirlenmiş bir hedefe ulaşmakla gerçekleşebilir. Bireylerin barış meselesini küresel bir sorun olarak algılamaları, çatışmaları çözme becerileri edinmeleri, insan hakları, eşitlik, kültürel çeşitliliği ve başkalarına saygı duymayı evrensel düzeyde içselleştirip bu standartlar doğrultusunda bir yaşam pratiği sergileyebildikleri ölçüde gerçekleşebilir. Yanı başımızda ve dünyanın farklı coğrafyalarında siyasi krizler ve buna bağlı olarak savaşların olağanlaşmaya başladığı bu dönemde hiç şüphesiz yaşam pratiğine kaynaklık eden böyle bir öğrenme ancak sistematik bir barış eğitimi yoluyla gerçekleşebilir. Bu amaç doğrultusunda, resmi, gayri resmi, örgün ve örgün olmayan eğitim-öğretim süreçleri ve öğretim programlarının barışa ulaşmada önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir (Libby 2003; Bokova, 2021; Gould, 2013).

UNESCO tarafından barış eğitimi bileşenleri şeklinde tanımlanan kavramların insani ve kültürel değerlerle doğrudan bir ilişkisi olduğu açıktır. Bu bileşenlerin dünyadaki farklı uluslar ve kültürel çerçevelerde çok çeşitli yorum ve anlamlandırmalarla karşımıza çıktığını görmek mümkündür. Her kültürde önem atfedilen bireysel hakların korunması, adalet, eşitlik ve özgürlük, yardımlaşma, birlik ve beraberlik, bütün insanlara karşı evrensel bakış açısı ve iyilikseverlik, kültür ve değerlerin korunması vb. konular UNESCO barış eğitiminin bileşenleri arasında yer almaktadır.

1945 yılında kurulmuş olan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (İngilizce: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO) eğitim, sanat, bilim ve kültür alanlarında uluslararası iş birliği yoluyla dünya barışını ve güvenliğini koruma amacını güden bir Birleşmiş Milletler kurumudur. Asli görevleri arasında eğitim sorunlarının ele alınmasını da barındıran tek uluslararası kuruluş olan UNESCO'ya göre barış Tablo 2'de belirtildiği gibi bir takım öğelerden oluşmaktadır. UNESCO'nun barış eğitimine yaklaşımı çok boyutlu bir yapı arz etmektedir. Bu nedenle barış eğitiminin, şiddetin temel nedenlerini ele alan ve bunlara yol açan durumları ortadan kaldırmaya yönelik bir dizi etkinlikle birleştirilmesi gerekmektedir. Bu eğitim, sürdürülebilir kalkınma için insan güvenliğine dair konuları aşağıdaki dört boyutta ele almaktadır:

1. Eğitim politikalarını barış ve insan haklarına saygı değerleri doğrultusunda geliştirme amacıyla üye devletlerle uluslararası, bölgesel ve ulusal düzeylerde iş birliği yapmak.

2. UNESCO'ya bağlı okulların kurulması ve kriz dönemlerinde eğitim için kurumlar arası ağ kurulması, tanıtım ve araştırmaların yapılması

3. Hükümetlerin insan hakları ilkeleri ve değerlerini eğitim programlarına dâhil etmelerini sağlayarak barış eğitimi konusunda eylem planları konusunda işbirliği yapılması.

4. Ders programı, kitap ve eğitim materyallerinin barış eğitimi bileşenlerine göre yeniden düzenlenmesi (UNESCO, 2014; UNESCO, 2023).

UNESCO, Birleşmiş Milletler Teşkilatına bağlı diğer program ve uluslararası organizasyonlarla bu alanda işbirliği yaparak ders kitaplarının hazırlanmasına yardımcı olmak, barış, insan hakları ve hoşgörü kültürünü yaratmaya ve güçlendirmeye yönelik programları teşvik etmektedir. UNESCO, Pakistan, Sudan, Somali, Eritre, Sierra Leone ve Liberya gibi kriz ve silahlı çatışmalardan etkilenen 23 ülkeyle işbirliği yaparak mevcut ders kitaplarını gözden geçirerek barışı teşvik etme konusunda 16 kitap ve eğitim materyali yayınlamıştır. Bu materyaller sayesinde öğrencilerin işbirliğine dayalı yapıcı ve şiddet içermeyen bir yaşam için gerekli becerileri edinmeleri umulmaktadır.

Eğitim-öğretim sürecinde barış eğitimi konusunda iyileşme ve ilerleme sağlayabilmek UNESCO'nun barış eğitimi ile ilgili hususların dikkate alınmasıyla mümkün olabilecektir. Yukarıda işaret edildiği gibi UNESCO'nun barış eğitimine yaklaşımının dördüncü boyutu, ders kitapları ve öğretim materyallerinin yapısal reformu ile eğitim programlarının iyileştirilmesini kapsamaktadır. Her iki ülkede en önemli öğrenme aracı olan ve bütün sürecin kendi ekseninde şekillendiği ders kitaplarının (Güneş, 2022) UNESCO'nun barış bileşenlerine uygun olarak hazırlanması bu açıdan önem arz etmektedir.

Teknolojik imkânların çeşitliliğine rağmen İran ve Türkiye eğitim sistemlerinde ders kitapları, eğitim paydaşları için temel kaynak olma özelliğini korumaktadır. Ders kitapları, eğitim sistemlerindeki en önemli öğrenme kaynaklarından biri olarak eğitim programı hedeflerinin gerçekleştirilmesinin temel kaynağı durumundadırlar. Bu durum ders kitaplarının eğitim-öğretim sürecinin paydaşları için sunduğu avantajlardan kaynaklanmaktadır. Öğretmenler için öğrenme sürecini organize etmeyi sağlayan ders kitapları öğrenciler için de kolay ulaşılabilen ekonomik bir bilgi kaynağıdır. Program hedefleri doğrultusunda hazırlanan ders kitapları, öğretmen açısından öğrenme sürecini organize eden, öğrenciyi takip etmeyi kolaylaştıran eğitim materyalleridir. Öğrenci için okul dışında da yanı başındaki bilgi kaynağı, bireysel öğrenmesine kılavuzluk eden, sorumluluk duygusu ve özdenetim becerisini geliştiren bir materyal olarak işlevseldir (Güneş, 2022). Buradan hareketle ders kitaplarının toplumsal ve güncel sorunlara ilişkin bilgilendirici ve duyarlılık geliştirici bir içerikle hazırlanması önem arz etmektedir. Bu içeriklerin görsel ve öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerini harekete geçirici ve aktif olmalarını sağlayıcı nitelikte etkinliklerle zenginleştirilmesi gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında ders kitaplarının analizine yönelik araştırmalar değerli bir çabanın ürünü olarak değerlendirilmelidir. Bu araştırmaların sonuçları ders kitapları yazarları için rehberlik hizmeti sunmaktadır. Ayrıca, ders kitaplarını konu edinen araştırmalar, müfredattaki kavram, kazanım ve becerilerin ders kitaplarına uygun bir şekilde dâhil edilmesine katkı sunabilir. Bu nedenle, ders kitapları her ülkenin eğitim sisteminde öğrenciler için en önemli referans ve öğrenme kaynaklarından biri olarak ön plana çıkmaktadır. İran ve Türkiye'de eğitim faaliyetlerinin büyük bir bölümünün ders kitabı çerçevesinde gerçekleştiği, öğrencilerin ve öğretmenlerin eğitim faaliyetlerinin ve deneyimlerinin çoğunun ders kitabı etrafında düzenlendiği göz önüne alındığında, bu durum daha önemli hale gelmektedir. Bu durum, akademisyenleri ve araştırmacıları, öğrencilerin ihtiyaçları doğrultusunda ders kitaplarının eğitsel özellikleri açısından incelemeye ve içeriğini analiz etmeye yöneltmiştir. Barış eğitimi bağlamında ders kitapları öğretmen ve öğrenciler açısından önemli bir eğitim materyali olarak değerlendirilmektedir. Eğitim öğretim sürecinde ders kitaplarının bilgiyi aktarma, beceriler kazandırma ve dünyayla etkileşimin kapsamlı bir yolunu şekillendirme imkânına sahip olduğu bilinmektedir (UNESCO, 2014; UNESCO, 2023).

UNESCO'ya göre bir ders kitabı belirli bir öğrenme çıktıları kümesini elde etmek için tasarlanmış temel bir öğrenme aracı olarak metin, resim veya her ikisinden oluştuğunu ve geleneksel olarak öğrenme sürecini yönlendiren ve kolaylaştıran basılı bir materyaldir. Ayrıca, ders kitaplarının ve öğrenme materyallerinin bilgiyi aktarma, beceriler kazandırma ve dünyayla etkileşim kurmanın kapsamlı bir yolunu şekillendirme yeteneğine sahip olduğunu vurgulamaktadır. Aynı zamanda en alt eğitim seviyesinden en üst eğitim seviyesine kadar sınıf, laboratuvar ve sosyal öğrenme merkezleri için güvenilir bilgi kaynaklarıdır. Ders kitaplarının önemi yalnızca bir eğitim aracı olması açısından değil, okullarda yaygın olarak kullanılmasıyla öğrencilerin farklı inanç, fikir ve düşüncelerle tanışması

açısından da önemlidir. Her seviye ve konudaki ders kitapları tutum ve davranışların şekillenmesinde önemli bir kaynak işlevi görürler (Güneş, 2022). UNESCO'nun barış eğitimi yaklaşımının dördüncü boyutu göz önüne alındığında, UNESCO'nun barış eğitimi bileşenlerine uyum sağlama kapasitesi yüksek ders kitaplarının barış kültürünü yaygınlaştırmada katkısı göz ardı edilemez. Ortaöğretim düzeyinde diğer dersler bir karşılaştırma yapıldığında sosyal bilgiler dersi programı ve kitapları, gündelik yaşamla ilişkisi ve içeriğinin güncelliği göz önüne alındığında, barış eğitiminin çeşitli yönlerini ele alma konusunda daha işlevsel bir yapıya sahiptir. Bu nedenle UNESCO'nun barış eğitimine yaklaşımının dördüncü boyutuna göre hazırlanmış ders kitapları, barış eğitiminin çeşitli bileşenlerini ele almak ve barış eğitiminin hedeflerine ulaşmak için önemli bir eğitim materyali olarak değerlendirilebilir.

Son yıllarda ders programları ve kitaplarında yer alan barışın bileşenlerini incelemeye odaklanan araştırmalar yürütülmektedir. Golshany vd. (1398) yaptıkları araştırmada barış düşüncesinin geliştirilmesinin zorluklarını belirterek barış eğitiminin tüm unsurlarıyla barışı kapsaması gereken genel bir terim olarak ele alınması gerektiğini, barışın sadece şiddetsizlik ve savaş anlamında değerlendirilemeyeceğini vurgulamaktadırlar.

Fallah Noodehi (2010) yaptığı çalışmada ortaöğretime ilişkin vizyon ve hedefler belgesinde UNESCO barış eğitimi bileşenlerinin nispeten daha düşük düzeyde yer aldığı, insan hakları bileşenlerine daha fazla yer verildiği tespitinde bulunmuştur. Fathi ve Eslami (1387), ilkokul müfredatında barış eğitiminin bilgi, yeterlilik ve tutum olmak üzere üç kategoride eşit düzeyde yer almadığı sonucuna ulaşmışlardır. Hajizadeh ve Karami (1394), "UNESCO barış eğitimi bileşenlerine dayalı uygulanan rehberlik programının analizi" başlıklı çalışmalarında, öğretmenlerin farkındalığını geliştirici eğitimlerin yapılması gerektiğini, barış eğitiminin bileşenlerinin ortaokul düzeyindeki ders kitaplarının içeriğinde yeterli düzeyde yer almadığını ve bu düzeye yönelik ders kitaplarında bu bileşenlere yer verilme düzeyinin çok düşük ve önemsiz olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonuç, öğretmenlerin ders içi tutumu ve bu konudaki yeterliklerinin de gerekliliğini ortaya koyması açısından önemlidir (Ekinci 2010; Coşkun, 2012). Önal ve Arsal (2015) yaptıkları çalışmada ortaöğretim programlarında barış eğitimi ile ilgili kazanımlara yer verildiğini, ancak bu kazanımların UNESCO'nun barış eğitiminin benimsenmesini öngördüğü temel ilkeleri tam olarak karşılamadığını saptamışlardır.

İlk ve ortaokul derslerinin öğretim programlarında barış ve bileşenlerine ilişkin bir takım kazanımlara yer verilmekle beraber bunların UNESCO'nun hedefleri bağlamında yeterlilik arz etmediğini Karaağaç (2021) çalışmasında ifade etmektedir. Aydemir (2018), 2018 sosyal bilgiler programının barış eğitimini belli ölçüde yansıttığını belirtirken Keskin ve Keskin (2009) sosyal bilgiler programında yer alan barış kavramı bileşenlerinin teorik düzeyde kaldığını ve öğrencilerde barış değerinin içselleştirilmesinde yetersiz olduğunu belirtmektedirler.

Doğan ve Kılınç (2014) yaptıkları araştırmada barış kavramı ve bileşenlerine ilkokul düzeyindeki farklı ders kitaplarında yeteri kadar yer verilmediği tespitinde bulunmuşlardır. Abedini ve Jafari (1392) de barış eğitimi bileşenlerinin İran ilkokul ders kitaplarında yer alma durumunu inceledikleri barış eğitiminin bazı bileşenlerine daha az yer verildiği tespitinde bulunmuşlardır. Ruşenkıyas vd. (1379), çalışmalarında dördüncü ve beşinci sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında mutluluk ve barış eğitimine çok az yer verildiği sonucuna varmışlardır. Sabzikarian ve Athari (1401) yaptıkları çalışmada İran'da 1999 yılında yapılan eğitim reformunun ardından ders kitaplarında UNESCO barış eğitiminin sosyal bilgiler 4, 5 ve 6. sınıf ders kitaplarında daha çok vurgulandığı tespitinde bulunmuşlardır.

Coşkuner (2008) çalışmasında, beşinci sınıf sosyal bilgiler dersinde barış eğitimi verilen öğrencilerin yapıcı sorun çözme becerilerinin arttığını belirtmektedir. Sağkal (2011) tarafından yapılan araştırmada barış eğitiminin öğrencilerin saldırganlık eğilimlerinin azalmasında ve empati düzeylerinin artmasında etkili bir program olduğu belirtilmektedir.

Her iki ülkede konu ile ilgili yapılan çalışma sonuçlarının da gösterdiği gibi barış eğitimi ve bileşenlerine ders programları ve kitaplarında yeterli düzeyde yer verilmediği görülmektedir. Disiplinlerarası bir program olarak sosyal bilgiler dersi barış eğitimine katkı sağlayacak önemli derslerden biri olarak değerlendirilebilir. Bu özelliği nedeniyle sosyal bilgiler programı ve ders kitaplarında barış eğitimine yeterli düzeyde yer verilmesi, barış eğitiminin hedeflerine ulaşılmasını sağlayacaktır. Nitekim bu hedefler kapsamında sosyal bilgiler dersi yedinci sınıf kazanım ve açıklamalarında "barış ve saygı gibi değerlerle iş birliği, problem çözme ile kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme gibi becerilerin de öğrenciler

tarafından edinilmesi sağlanmalıdır" ifadesine yer verilmiştir (MEB, 2018). Hiç şüphesiz bu becerilerin edinilmesi, sosyal bilgiler programı ve ders kitaplarında barış eğitimine yeterli düzeyde yer verilmesiyle sağlanabilecektir. Barış eğitiminin öğrencilerin yapıcı sorun çözme becerilerini geliştirmesi (Coşkuner, 2008), saldırganlık eğilimlerini azaltarak empati düzeylerini arttırması (Sağkal, 2011), sosyal bilgiler dersinin etkili bir program olduğunun teyidi olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışmada, İran ve Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının içeriğinin UNESCO'nun barış bileşenleriyle ne ölçüde uyumlu olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Aynı yaş grubuna ve sınıf düzeyine ait olması, her iki ders kitabındaki öğrenme alanları, ünite ve konuların benzerliği nedeniyle yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitapları seçilmiştir. Eğitim-öğretim sürecinde ders kitabının önemi ve yaratabileceği etki dikkate alındığında bu konuda yapılan ve devam edecek çalışmaların alana katkısı oldukça önem arz etmektedir. UNESCO'nun barış bileşenleri doğrultusunda yapılan ve yukarıda zikredilen araştırmaların sonuçları, incelenen problemin sorunlarını ve eksikliklerini önemli ölçüde temsil edememektedir. Aynı kültür havzasına mensup ve benzer tarihsel süreçleri yaşamış olan iki komşu ülkenin ders kitapları ile ilgili karşılaştırmalı ve bütünsel bir bakış açısıyla ele alan bir çalışmanın olmaması nedeniyle bu araştırma yapılmıştır.

İran ve Türkiye sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitaplarının UNESCO barış eğitimine yer verme durumunu belirlemek amacıyla aşağıdaki sorular cevaplanmaya çalışılmıştır:

- İran sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında UNESCO barış eğitimi ve bileşenlerine hangi düzeyde yer verilmiştir?

- Türkiye sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında UNESCO barış eğitimi ve bileşenlerine hangi düzeyde yer verilmiştir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Toplumsal araştırmalarda sorunların tespiti ve çözümü, bilimsel araştırma yöntemleri ve araştırma metotları çeşitlilik arz etmektedir. Bu çalışmada kişilerin, bir grubun görüşleri veya dokümanların incelenip araştırılmasıyla elde edilen verilerin yorumlanması durumu olarak ifade edilen nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır (Creswell, 2013,). Veri toplama yöntemi olarak araştırmanın amacına uygun olan dokümanlar incelenerek içerik analizine tabi tutulmuştur. Bilindiği gibi içerik analizi, metinsel verilerin analizinde yaygın olarak kullanılan araştırma yöntemlerinden biridir. Araştırma konusu olan olay veya olgulara ilişkin çok zengin bilgiler içeren kayıtlı her türlü materyalin analizi bu kapsam dâhilindedir (Akcan ve Doğan, 2020).

2.2. 2.2. Veri Kaynakları

İran ve Türkiye sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitapları çalışmanın veri kaynakları olarak kullanılmıştır. Anılan ders kitapları İran'da Eğitim Bakanlığı, Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanarak 2024-2025 eğitim-öğretim yılında okullarda okutulmak üzere ders kitabı olarak önerilmiştir. Veri kaynaklarına ait bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. İran ve Türkiye sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitapları

Vezaret-i Amuzeş ve Perureş [VAP]. (1402). Mutaleatı İctimaî Paye-i Heftom, Sazıman-ı Pejuheş ve Bernamerizi-i Amuzeş
Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2024). Ortaokul ve İmam Hatîp Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabı. Devlet Kitapları.

2.3. 2.3. Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada araştırmacı tarafından geliştirilen UNESCO barış bileşenleri ile uyumu esas alan bir analiz formu kullanılmıştır. Bu çalışmada yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabının içerik analizi UNESCO'nun barış bileşenleriyle ilgili kelime ve terimler titizlikle taranmıştır. Ders kitabı içeriğine karşılık gelen bazı maddeler açıkça görülmekle beraber, Tablo 2'de gösterilen UNESCO barış bileşenlerine karşılık gelen maddelerin örtük ve gizli olanları da ortaya çıkarılmaya özen gösterilmiştir.

Tablo 2. UNESCO barış bileşenleri

UNESCO barış bileşenleri	**Tanımı ve içeriği**
Benlik ve diğerleri	Öz farkındalık, öz saygı, başkalarına karşı empati, başkalarına karşı düşünceli ve nazik olma, kendine ve başkalarına güven duyma.
Demokrasi ve İnsan Hakları	Tüm bireylerin kanun önünde eşitliği, katılım ve düşünceyi ifade etme özgürlüğüne sahip olma.
Kültürlerin korunması	Toplumsal ve kültürel değişimin farkında olmak, aileye ve tüm bireylere saygı duymak, kişisel kültüre, dünya kültür mirasına değer vermek
İşbirliği ve Dayanışma	Bireyler ve toplumlar arasında ortak bir hedefe doğru işbirliğinin, saygının ve karşılıklı bağımlılığın gerekliliği
Çevre Koruma	Doğada insanların birbirleriyle karşılıklı bağımlılığı, tüm canlıların yaşamlarını sürdürebilmeleri için çevreyi koruma ve iyileştirme taahhüdü.
Özgürlük	İç huzuru, düşünce özgürlüğü, vicdan özgürlüğü ve eylem özgürlüğü.
Kozmopolitanizm (Dünya vatandaşlığı)	Evrensel hukuk önünde bütün milletlerin eşitliği temelinde uluslararası saygı, dünya meseleleri ve sorunlarının farkında olma ve bunların barışçıl yollarla çözülmesi (UNESCO, 2014; UNESCO, 2023)

2.4. Verilerin Analizi

Bu çalışmada ders kitaplarının incelemesi yöntemiyle elde edilen verilerin analizi için içerik analizi yöntemine başvurulmuştur. İçerik analizi, nitel verilerin sistematik bir şekilde analiz edilmesi ve temaların ortaya çıkarılması için başvurulan bir yöntemdir. İçerik analizi çalışmalarında Merriam (2009) tarafından önerilen doküman analizi aşamaları takip edilmiştir. Bu bağlamda araştırmacı tarafından hazırlanan kodlama tablosu kullanılmıştır. İran ve Türkiye sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitaplarındaki metin, görsel ve etkinliklerde UNESCO'nun barış eğitimi kavramına (UNESCO, 2014; UNESCO, 2023; Bhagabati, 2006) uygun olduğu belirlenen kavramlar forma kaydedilmiştir. Ardından forma kaydedilen kavramların frekansları belirlenerek her bir kavramın toplam kavramlar içindeki yüzdesi hesaplanarak yorumlanmıştır.

Bilimsel araştırmalarda sonuçların inandırıcılığı açısından farklı geçerlik ve güvenirlik ölçütleri kullanılabilmektedir. Geçerlik; bulguların doğruluk, güvenirlik ise bulguların tutarlılık arz edip etmediği konusudur (Altheide ve Johnson, 1994). Araştırmada iç tutarlığı sağlamak amacıyla test-tekrar test tekniği kullanılmıştır. Bu şekilde, analiz edilen içeriğin tamamı, araştırmacı tarafından farklı zaman dilimlerinde yeniden analiz edilmiştir. Test -tekrar test şeklinde yapılan analizlerin ardından güvenirliği sağlamak amacıyla Miles ve Huberman (2021) formülü kullanılmıştır. İçerik analizi çalışmalarında kullanılan formül şu şekildedir;

-Güvenirlik = Görüş Birliği Sayısı / (Toplam Görüş Birliği Sayısı + Görüş Ayrılığı Sayısı)

Formüle göre görüş birliği sayısı, iki kodlayıcı veya aynı kişinin farklı iki zaman dilimi arasında aynı kategoriye yaptığı atama sayısını, görüş ayrılığı ise farklı kategorilere atanan kodlama rakamlarının ifadesidir. Bu formüle göre elde edilen güvenilirlik katsayısının %70 ve üzerinde olması, kodlama sürecinin güvenilir olduğunu gösterir. Miles ve Huberman (2021) formülü uyarınca kodlama güvenirliği İran sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabı için %81, Türkiye sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabı için %86 olarak bulunmuştur. Her iki ders kitabı için bulunan bu değerler kodlama sürecinin tutarlı ve güvenilir olduğunu teyit etmektedir. Araştırma bulgularının da bu güvenilirlik kategorisinde değerlendirilebileceğini göstermektedir.

2.5. Etik Kurul Onayı

Bu araştırmanın kavramsal çerçevesinin hazırlanması, veri toplama araçlarının uygulanması, verilerin toplanması, verilerin analizi ve yorumlanması aşamalarının tamamında etik kurallara uygun hareket edilmiştir. Karşılaşılacak tüm etik ihlallerde ANKAD Yayın Kurulu'nun hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır. Tüm sorumluluk yazara aittir. Bu çalışmanın ANKAD dışında herhangi bir

akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiş olduğunu taahhüt ederim. Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Bu araştırmada kamuya açık kaynaklar olan Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı ile İran Eğitim Bakanlığı tarafından okullarda okutulan Sosyal Bilgiler Ders Kitapları taranarak doküman analizi tekniği kullanıldığı için etik kurul izni gerektirmemektedir.

3. BULGULAR

Bu çalışmanın veri kaynağı olan İran ve Türkiye sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitaplarının içeriklerinin yukarıda açıklanan UNESCO barış eğitimi bileşenleri (UNESCO, 2023), bunlara ait kitaptan örnekler ve bunlar arasındaki uyum derecesi, içerik birimleri ve bileşenleri ayrılarak, sıklık ve dağılım yüzdelik oranları belirtilerek ifade edilmiştir.

İran ve Türkiye sosyal bilgiler ders kitaplarında UNESCO barış bileşenleri ile ilgili örnekler aşağıda verilmiştir.

خداوند همدلی و انسان‌دوستی را در سرشت ما انسان‌ها قرار داده است. البته لازم نیست که حتماً حوادث بزرگی پیش بیاید. گاهی ممکن است در همسایگی ما، خانواده‌ای دچار یک حادثه بشود و نتواند هزینه‌های زندگی خود را تأمین کند. گاه ممکن است هم‌کلاسی ما در اثر یک حادثه یا بیماری ناتوانی جسمی پیدا کند. در هر یک از این موارد ما چه وظیفه‌ای داریم؟

آیا می‌دانید؟

در برخی مواقع ما به حکم اخلاق و قانون وظیفه داریم به مصدومان کمک کنیم و اگر علی‌رغم توانایی و امکان کمک به آنان کوتاهی کنیم، قانون با ما برخورد خواهد کرد.

- هر فرد حق دارد در محیطی سالم، تمیز و پاک زندگی کند.
- ما مسئولیم مراقب اموال عمومی باشیم.
- هر فرد حق دارد در محیط همسایگی آرامی زندگی کند.
- هیچ‌کس حق ندارد به واسطهٔ زندگی در خانه خود، به آرامش دیگران لطمه وارد کند.

Örnek 1. İran yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında benlik ve diğerleri bileşeni ile ilgili örnekler

"Ne zamandır gidip üye olmak ve gönüllü olarak çalışmalara katılmak istiyordum. Nihayet üye oldum. Kimsesiz çocuklara yalnızlıklarını unutturmak ve onlara destek olmak için yapılan çalışmalara katıldım."

Bize gösterilen saygıya ve sevgiye karşılık vermek, samimi davranışlar sergilemek iletişimin olumlu bir şekilde sürdürülmesi için önemlidir. Toplumdaki insanların yaş, toplumsal rol gibi niteliklerini göz önünde bulundurarak davranışlarımızı ayarlayabiliriz *(Görsel 1.12)*. Ayrıca "Nasıl ve ne anladım?" "Kendimi nasıl hissediyorum?" "Benden ne isteniyor?" "Ben ne istiyorum?" sorularına verilecek yeter-

Örnek 2. Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında benlik ve diğerleri bileşeni ile ilgili örnekler

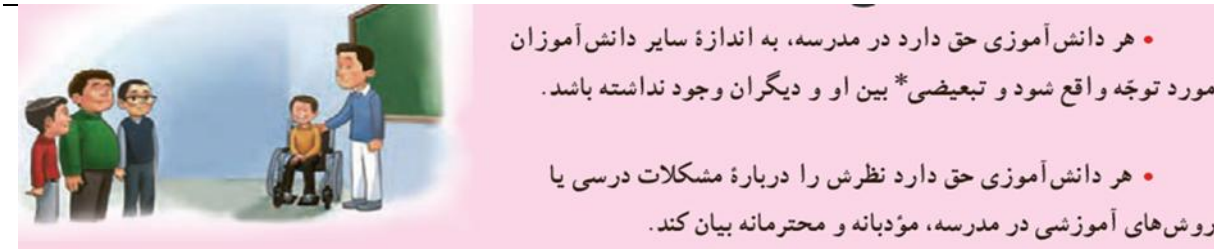

- هر دانش‌آموزی حق دارد در مدرسه، به اندازهٔ سایر دانش‌آموزان مورد توجّه واقع شود و تبعیضی* بین او و دیگران وجود نداشته باشد.
- هر دانش‌آموزی حق دارد نظرش را دربارهٔ مشکلات درسی یا روش‌های آموزشی در مدرسه، مؤدبانه و محترمانه بیان کند.

۱ــ حفظ حقوق افراد
۲ــ برقراری نظم و امنیت
۳ــ رشد اخلاقی انسان‌ها

ایجاد نظم و امنیت و جلوگیری از هرج و مرج به نفع همگان بوده و ام به حقوق دیگران است. عدم رعایت قوانین و مقررات در جامعه، علاوه بر زدن نظم و امنیت اجتماعی موجب پایمال شدن حقوق افراد می‌شود.

به تصاویر دقت کنید و با توجه به موضوع نظم و مقررات و حفظ حقوق افراد، آنها را توضیح دهید.

Örnek 3. İran yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında insan hakları bileşeni ile ilgili örnekler

- Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bağlı olarak 2012 yılında kurulan bağımsız İnsan Hakları Kurumudur.
- Kurum kendisine gelen şikâyetleri, insan hakları ve hukuk kapsamında incelemek, araştırmak ve idareye tavsiyelerde bulunmakla görevlidir.

Sizler de kamu hizmeti alırken haklarınızın ihlal edildiğini düşünüyorsanız **www.kdkcocuk.gov.tr** genel ağ adresinden KDK'ye başvurabilirsiniz.

Bilgi alma hakkının gerçekleşebilmesi için düşünce özgürlüğünün yanında, kitle iletişim özgürlüğünün de olması gerekir. Bu hakları kullanmak için yetişkin olmak gerekli değildir. Çocuklar da bu haklara sahiptir.

Kitle iletişim araçlarının kullanılamadığı toplumlarda düşünce özgürce ifade edilemez. Haberlerin özgürce yayılamadığı toplumlarda doğru bilgi alma hakkı gerçekleşemez.

Kitle iletişim özgürlüğü; doğru bilgi alma hakkı, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünün bir uzantısıdır. Bu özgürlüğü kullanırken özel hayatın gizliliği ve konut dokunulmazlığına da saygı gösterilmelidir. Kitle iletişim özgürlüğünün sınırlandırılması kişilerin özel hayatına saygının da gereğidir. Çünkü yargı kararı olmadıkça hiç kimsenin özel yaşamına, ailesine ve evine karışılamayacağı ilkesi temel insan haklarındandır.

Kişinin dokunulmazlığının devamı niteliğinde olan bir diğer temel hak, özel yaşamın gizliliğidir. Özel yaşam, kişinin sadece kendisine ait olan, başkalarının bilmesini, görmesini ve görüntülemesini istemediği hayatıdır. Özel yaşam, sadece bireyin kendisine ait olan bir alanı ifade etmektedir. Aşağıdaki metni inceleyiniz.

Örnek 4. Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında insan hakları bileşeni ile ilgili örnekler

این وزارت‌خانه یکی از مهم‌ترین نهادهای مرتبط با میراث فرهنگی است که یکی از اهداف مهم آن معرفی فرهنگ و تمدن گرانبهای ایرانی‌ــ اسلامی کشورمان است. وزارت میراث فرهنگی فعالیت‌های مختلفی را در زمینه حفظ و احیای میراث طبیعی و فرهنگی و صنایع دستی کشور، انجام می‌دهد. البته همه ما نیز، باید با شناخت و معرفی میراث ملموس و ناملموس فرهنگی پربار خویش و حمایت از آن، به این وظیفه کمک نماییم.

آیین پهلوانی و ورزش زورخانه

قلعه فَلَکُ الأفلاک، خرم آباد، لرستان

طاق بستان ـ کرمانشاه

معماری : ایرانیان با توجه به شرایط آب و هوایی و مصالحی که در منطقهٔ آنها بود، خانه‌های خود را از سنگ، چوب و خشت می‌ساختند.

با تأسیس امپراتوری‌های بزرگ و ساختن شهرها به تدریج بناهای بزرگ و با شکوهی چون کاخ‌ها، آرامگاه‌ها و آتشکده‌ها ساخته شدند.

برخی از این بناها مانند تخت جمشید از نظر معماری، وسعت و عظمت، شهرت جهانی دارند. علاوه بر تخت جمشید، هگمتانه، پاسارگاد، نخت سلیمان، طاق بستان و طاق کَسریٰ از بناهایی هستند که پیشرفت ایرانیان را در معماری نشان می‌دهند.

Örnek 5. İran yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında kültürlerin korunması bileşeni ile ilgili örnekler

Ahi Teşkilatı

Türkiye Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında önemli dinî, ahlaki, sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetler yürüten Ahi Teşkilatı aynı zamanda bir tür yaygın eğitim kurumu işlevi görmüştür. Türkiye Selçukluları döneminde yaşamış olan Ahi Evran'ın *(Görsel 5.11)* (1171/1261) temellerini attığı Ahilikte genel olarak iyi insan olmak, meslek etiği kazandırmak hedeflenmiştir. Bugün de ihtiyacımız olan değerler birer ilke olarak belirlenmiştir. İşte bu ilkelerden bazıları:

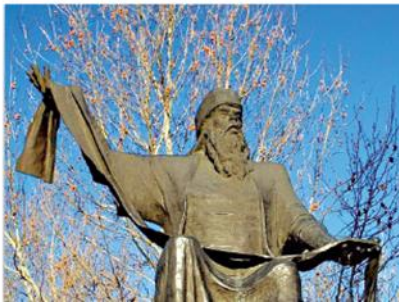

UNESCO (BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü): Eğitim, bilim, kültür ve haberleşme alanlarında uluslararası iş birliği sağlamak amacıyla kurulmuştur. Dünyada okuryazar oranını yükseltmek, önemli sanat olaylarını desteklemek ve kültür varlıklarını korumak da görevleri arasındadır. Kapadokya ve Göreme Millî Parkı, İstanbul'daki tarihî yerler, Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, Hitit başkenti Hattuşaş, Nemrut Dağı, Pamukkale, Ksantos-Letoon antik şehri, Safranbolu tarihî şehri ve Truva antik kenti UNESCO'nun Türkiye'deki Dünya Kültür Mirası olarak saydığı yerler arasındadır.

Örnek 6. Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında kültürlerin korunması bileşeni ile ilgili örnekler

همهٔ ما گاهی از طریق اخبار روزنامه‌ها یا صدا و سیما مطلع می‌شویم که در منطقه‌ای، تعدادی از هم‌وطنان ما و خانه‌هایشان در اثر وقوع زلزله، سیل یا بیماری‌های واگیردار از بین رفته‌اند یا در برخی از مناطق جهان، جنگ‌هایی روی داده و تعدادی از مردم غیرنظامی و زنان و کودکان مجروح شده‌اند. مردم کشور ما در حوادث مختلف مانند جنگ تحمیلی رژیم بعث در عراق علیه ایران، زلزلهٔ بم، زلزلهٔ آذربایجان و سیل استان گلستان نشان دادند که روحیّهٔ همدلی و همیاری بسیار خوبی دارند.

همدلی یعنی اینکه خود را به جای فردی که دچار حادثه شده بگذاریم و احساسات و شرایط او را درک کنیم. همیاری یعنی پس از درک احساسِ فردِ حادثه دیده به کمک او بشتابیم.

• **کدام مؤسسات اجتماعی در حوادث به ما کمک می‌کنند؟**

امروزه با گسترش وسایل ارتباطی و حمل‌و نقل همه به سرعت می‌توانند از اخبار حوادث در مناطق مختلف آگاه شوند و خود را به محل حادثه برسانند. به‌علاوه در جامعهٔ امروز همیاری و همدلی شکل‌های جدیدی نیز پیدا کرده و مؤسسات مختلفی برای این امور پدید آمده‌اند. برای مثال، وقتی در یک منطقه زلزله رخ می‌دهد ممکن است مؤسسات مختلف مانند سازمان مدیریت بحران کشور، جمعیت هلال احمر، سازمان آتش‌نشانی، فوریت‌های پزشکی (اورژانس)، نیروی انتظامی، بسیج، گروه‌های داوطلب جهادی و... به یاری مردم بشتابند و هریک وظیفهٔ خاصی را انجام دهند.

Örnek 7. İran yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında işbirliği ve dayanışma bileşeni ile ilgili örnekler

Yaşlı, Engelli ve Çocuklara Devletin Şefkat Eli Uzandı

Bakıma muhtaç ve kimsesiz yaşlılar, dezavantajlı çocuklar ile engelliler için bugüne kadar birçol önemli destek hayata geçirildi.

yürütmektedir. Türkiye, dünyayı etkileyen birçok soruna çözüm bulma çabalarına etkin olarak katkıda bulunmaktadır. Bölgesinde ve dünyada söz sahibi olma iddiasını her zaman taşıyan Türkiye, geçmişten günümüze birçok uluslararası kuruluşa, üye olarak ve üyelik sorumluluklarını yerine getirerek destek vermektedir. İşte bu kuruluşlardan bazıları:

Örnek 8. Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında işbirliği ve dayanışma bileşeni ile ilgili örnekler

تبعه : تبعهٔ یک کشور بودن، یعنی تعلق به آن کشور داشتن و از قوانین و مقررات آن کشور پیروی کردن. برای مثال ما تبعهٔ ایران هستیم. جمع این کلمه آتباع است.

● چرا زیستگاه‌ها تخریب می‌شوند؟

درخت سرو (کهنسال‌ترین موجود زنده ایران)، ابرکوه، یزد

به‌طورکلی، مهم‌ترین عاملی که موجب شده است برخی از گونه‌ها برای همیشه از بین بروند یا برخی از گونه‌ها در معرض خطر قرار بگیرند، فعّالیت‌های نادرست انسان‌ها بوده است.

پس ما در بهره‌برداری از طبیعت و رفع نیازهای خودمان باید طوری برنامه‌ریزی و عمل کنیم که کمترین آسیب به محیط وارد شود.

برای مثال راه‌سازی و ساختن خانه‌ها یا شهرها، بدون تفکر و برنامه‌ریزی، جنگل‌ها یا مراتع را از بین می‌برد، برخی برای تأمین سوخت، درختان را قطع می‌کنند.

وقتی درختان جنگلی در یک ناحیه نابود می‌شوند، جانورانی نیز که غذایشان را در این جنگل‌ها به دست می‌آورند، از بین می‌روند و تعادل طبیعت به هم می‌خورد.

Örnek 9. İran yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında çevre koruma bileşeni ile ilgili örnekler

• Ağaç dikme kampanyaları yapabiliriz. Yaşadığımız yerdeki belediyelerden yardım alabiliriz. Böylece hem kü sel ısınmaya hem de sellerin çözümüne katkı sağlamış oluruz.

ğa Murat, Mert, Nehir ve Beyza.
7. sınıf öğrencisiyiz. Bizler dünyamızın gelece-
ği için dolayısıyla da kendi geleceğimiz için endişe du-
uyoruz. Dünyamızı tehdit eden sorunlardan bazıları; küresel
ım değişimi, doğal afetler, açlık, terör ve göç. Yaptığımız araş-
malarda bu sorunların birbirleriyle ilişkili olduklarını tespit et-
ik. Örneğin terör, göçün sebeplerinden biri. Öğrendiklerimi-
zi, bu sorunların çözümüne yönelik bilimsel çalışmaları
ve kendi fikirlerimizi yazılı hâle getirdik ve si-
zinle paylaşacağız.

Örnek 10. Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında çevre koruma bileşeni ile ilgili örnekler

در فصل پیش گفته شد که ما انسان‌ها از ابتدای تولد با انسان‌های دیگر زندگی می‌کنیم و با ورود به اجتماع، روابط اجتماعی میان ما و دیگران برقرار می‌شود و نسبت به‌یکدیگر حقوقی پیدا می‌کنیم. با این حال هیچ‌یک از ما در استفاده از حقوق خود، آزادی مطلق و بی‌قید و شرط نداریم؛ بلکه تا آنجا می‌توانیم حق خود را اِعمال کنیم که مغایر* قانون نباشد. برای مثال نمی‌توانیم با اِعمال حق خود سبب خسارت و زیان دیگران شویم. هم‌چنین، ما باید هنگام انجام کارهای خود، احکام الهی را نیز مانند قانون و مقرّرات، رعایت کنیم.
از مهم‌ترین علل پدید آمدن مقررات و قوانین در جامعه، برقراری نظم و حفظ حقوق افراد بوده است. برای آنکه بهتر به موضوع نیاز به مقررات پی‌ببرید، متن زیر را بخوانید و فعّالیت ۱ را انجام دهید :

رای مثال همهٔ انسان‌ها حقّ حیات یا زندگی دارند که مهم‌ترین حق آنها است.
نها حق دارند از نعمت‌های الهی برخوردار شوند. برای تأمین نیازهای خود کار و تلاش کنند،
زدواج کنند و تشکیل خانواده بدهند، یاد بگیرند راه زندگی خود را انتخاب کنند.
نسان‌ها حق دارند آزاد باشند؛ یعنی برده و بنده انسان‌های دیگر نباشند زیرا خداوند آنها را
زاد آفریده است.

Örnek 11. İran yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında özgürlük bileşeni ile ilgili örnekler

Yerleşme ve seyahat özgürlüğü sayesinde yasalara uygun olması şartıyla istersek bir yaylada *(Görsel 3.29)* veya bir
deniz kenarında *(Görsel 3.30)* yaşayabilir ya da buralara seyahat edebiliriz.

182. sayfadaki gelişmeler incelendiğinde insan hakları ve özgürlükler ile demokrasinin birlikte ilerlediği görül mektedir. Buradan hareketle halkın kendi kendisini yönetmesi anlamına gelen demokratik sistem, aslında insanın do ğuştan getirdiği temel hak ve özgürlüklerin de güvencesidir. Demokrasi, günümüzde aşağıdaki şemada yer alan ilkele ile dünyanın birçok ülkesinde kabul gören bir yönetim anlayışı hâline gelmiştir.

Örnek 12. Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında özgürlük bileşeni ile ilgili örnekler

● یکی از چیزهایی که حیات زیستگاه‌ها را تهدید می‌کند، زباله است. زیرا بسیاری از زباله‌هایی که ما تولید می‌کنیم، زیان‌آورند و سال‌های زیاد در محیط باقی می‌مانند.

● گازهای سمّی‌که از اتومبیل‌ها یا کارخانه‌ها به هوا و آب وارد می‌شوند یا سم‌هایی که در آفت‌کش‌های کشاورزی وجود دارد، اثرات بدی بر زندگی انسان‌ها، گیاهان و جانوران دارند.

● ما ایرانیان براساس فرهنگ و ارزش‌های دینی خود، با گردشگرانی که از خارج از کشور به ایران می‌آیند، با احترام و محبّت برخورد می‌کنیم و سعی می‌کنیم آنها را با فرهنگ، تمدن و تاریخ خود آشنا کنیم.

Örnek 13. İran yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında dünya vatandaşlığı bileşeni ile ilgili örnekler

• Dünyanın geleceğini düşünen herkes küresel sorunları çözmek amacıyla kurulan Birleşmiş Milletler ve kend sine bağlı kuruluşlara elektronik posta yazmalı.

• Küresel sorunlara dikkat çekmek için yaşadığımız çevrede insanları bilgilendirici çalışmalar yapmalıyız.

Mülteci ve göçmenlerin ev sahibi toplumlara entegre olmalarında kültür ve sanatın kolaylaştırıc ve kaynaştırıcı rollerini temel alan raporda Gaziantep'te yer alan bir kültür evi, İstanbul'daki başka bi kültür evi, Suriyeli Kadınlarla Sanat Atölyesi gibi mültecilere alan açan yerlere değinilmiş. Bu örnek ler eşliğinde yerel yönetimler, kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarına yönelik genel ve özel öne rilerin geliştirildiğini görüyoruz.

Örnek 14. Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında dünya vatandaşlığı bileşeni ile ilgili örnekler

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşıldığı gibi İran ve Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında UNESCO barış bileşenlerine farklı düzeylerde de olsa yer verildiği görülmektedir. Verilen örneklerin ardından bu bileşenlere ait sayısal verilere ilişkin bulgular Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. UNESCO barış eğitimi bileşenlerinin İran ve Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitapları içeriğindeki dağılımı

	İran		Türkiye		Toplam		İran	Türkiye
Bileşenler	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**	**%**	**%**
Benlik ve diğerleri	85	19,90	96	26,44	181	22,91	10,75	12,15
İnsan hakları	54	12,64	78	21,48	132	16,70	6,83	9,87
Kültürlerin korunması	45	10,53	65	17,90	110	13,92	5,69	8,22
İşbirliği ve dayanışma	83	19,43	72	19,83	154	19,49	10,50	5,68
Çevre koruma	8	1,87	11	3,03	19	4,40	1,01	1,39
Özgürlük	81	18,96	11	3,03	92	11,64	10,25	1,39
Dünya vatandaşlığı	71	16,62	30	8,26	101	12,78	8,98	3,79
Toplam	427	100	363	100	790	100	54,01	42,49

Tablo 3'de görüldüğü üzere; İran ve Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler dersi kitaplarında barış eğitimi ile ilgili bileşenlere yer verme durumları incelendiğinde, İran yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında UNESCO barış eğitimi ile ilgili olarak en çok benlik ve diğerleri (n=85, %19,90), işbirliği ve dayanışma (n=83, %19,43), özgürlük (n=81, %18,96), dünya vatandaşlığı (n=71, %16,62), insan hakları (n=54, %12,64), kültürlerin korunması (n=45, %10,53) bileşenlerine yer verildiği belirlenmiştir. En az yer verilen de çevre koruma (n=8, %1.87) bileşeni olmuştur.

Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler dersi kitabında en çok benlik ve diğerleri (n=96, %22,91), insan hakları (n=78, %16,70), işbirliği ve dayanışma (n=72, %19,83), kültürlerin korunması (n=65, %17.90), dünya vatandaşlığı (n=30, %8,26), bileşenlerine yer verildiği belirlenmiştir. En az yer verilen bileşenlerin de eşit sayıda çevre koruma (n=11, %3,03) ve özgürlük (n=11, %3,03) olduğu belirlenmiştir.

Her iki ders kitabında birbirine benzer düzeyde yer verilen UNESCO barış eğitiminin benlik ve diğerleri bileşeni olduğu görülmektedir. İran sosyal bilgiler ders kitabında %19,90, Türkiye sosyal bilgiler ders kitabında %22,91'lik nispeten biraz daha yüksek oranda yer aldığı görülmektedir. Her iki ülkenin sosyal bilgiler ders kitaplarında UNESCO barış eğitiminin işbirliği ve dayanışma bileşeninde de bu değerlere benzer bir yer verme durumu tespit edilmiştir. işbirliği ve dayanışma bileşeni İran sosyal bilgiler ders kitabında (n=83, %19,43), Türkiye sosyal bilgiler ders kitabında ise nispeten biraz daha düşük düzeyde (n=72, %19,83) yer aldığı tespit edilmiştir.

İran ve Türkiye sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitaplarının UNESCO barış eğitimine yer verme durumu açısından bariz olarak farklılaştığı iki boyut tespit edilmiştir. İran sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında UNESCO barış eğitiminin özgürlük bileşeni (n=81, %18,96) ile yer alırken Türkiye sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında (n=11, %3,03) yer verilmiş durumdadır. Farklılaşmanın bariz olduğu ikinci nokta ise UNESCO barış eğitiminin dünya vatandaşlığı bileşeni olarak tespit edilmiştir. İran sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında UNESCO barış eğitiminin dünya vatandaşlığı bileşenine (n=71, %16,62), Türkiye sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında (n=30, %8,26) oranında yer verildiği görülmektedir.

Her iki ders kitabının UNESCO'nun barış eğitimine yüksek düzeyde yer verme durumu açısından benzerlik arz ettiği ve bariz olarak farklılaştığı durumların sayısal verileri yukarıda gösterilmiştir. Her iki ders kitabının barış eğitiminin çevre koruma bileşenine diğer bileşenlere kıyasla çok düşük düzeyde yer vermede ortaklaştığı bir durum tespiti de söz konusudur. Türkiye sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında çevre koruma bileşeni (n=11, %3,03) oranında yer alırken İran sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında (n=8, %1.87)'lik oran ile çok düşük düzeyde yer almış bulunmaktadır. Bu oranlar, karşılaştırmalı olarak ele aldığımız her iki ders kitabında, UNESCO barış eğitimi ve bileşenlerine eşit düzeyde yer verme açısından dengeli bir dağılımın olmadığını göstermektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma sonucunda genel olarak İran ve Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında UNESCO barış eğitimi ve bileşenlerine yer verilmekle beraber bunların dengeli bir dağılım göstermediği tespit edilmiştir.

Benlik ve diğerleri bileşenine İran sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabına nazaran Türkiye sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında daha fazla yer verildiği görülmektedir. Bu küçük farkla beraber bu bileşenin her iki ders kitabında birbirine yakın oranlarda yer almış olmasını, her iki ülkenin bireyin toplumsallaştırılması noktasında eğitime yüklediği anlamla ilişkilendirmek mümkündür. Toplumsallaşma işlemi, her toplumda var olan planlanmış ya da bir planlamaya tabi olmadan kendiliğinden süreçlerin etkisiyle gerçekleşmektedir. Ailenin, dini kurumların de etkili olduğu bu toplumsallaşma sürecinin en önemli halkasını hiç şüphesiz eğitim kurumları oluşturmaktadır. Eğitim kurumlarının günümüzde temel işlevlerinden biri de toplumun sürekliliğini ve bireylerin topluma uyumunu sağlamak için kültürü yeni kuşaklara aktarmaktır. Ders kitaplarında UNESCO barış eğitiminin benlik ve diğerleri bileşenine diğer unsurlardan daha fazla yer verilmiş olması, eğitimin benlik inşa etme işleviyle birlikte değerlendirilebilir. Eğitimin gerçekleştirdiği toplumsallaştırma süreci, aynı zamanda bir küme oluşturma işlemidir. Eğitim yoluyla toplumsallaştırılan ve benlik kazandırılan bireyler gelecek açısından toplumun değer sistemini bir sonraki nesle aktaracak adaylar olacaktır. Toplumların değer sistemleri farklılık arz etse de eğitim yoluyla benlik inşası benzerlik arz edecek şekilde işlemektedir (Ergil, 1984). Her iki ders kitabında UNESCO barış eğitiminin "benlik ve diğerleri" bileşeninin daha fazla vurgulanmış olması, her iki ülkenin parlak bir imparatorluk geçmişine sahip devletler olması, ardından Batı'nın emperyal hedeflerine maruz kalarak telafisi olmayan kayıpların biriktirdiği acılar ve benzer modernleşme süreçlerinden geçerek bugüne kadar süren ve hâlihazırda var olan parlak geçmişe bir özlem duygusunun bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Her iki ders kitabında "benlik" algısının inşasında, müntesibi olunan Pers ve Osmanlı İmparatorluk dönemlerini, sahip olunan askeri güç, diğerlerine karşı adil davranma, müreffeh bir toplum inşa etmiş olma vb. açılardan olumlayıcı bir anlatı mevcuttur. Öz farkındalık, öz saygı, başkalarına karşı empati, başkalarına karşı düşünceli ve nazik olma, kendine ve başkalarına güven duyma temelinde inşa edilen benlik, barış eğitimi açısından istenen (Hogg vd., 2014) bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Hassas bir dengenin sağlanması gereken Benlik ve diğerleri meselesinde UNESCO'nun barış eğitimi vizyonu, demokratik toplumların oluşabilmesi için eğitim sisteminin ve eğitim programlarının bu vizyon doğrultusunda yeniden düzenlenmesini önermektedir. Hajizadeh ve Karami'nin de (1394) çalışmalarında vurguladığı gibi eğitim-öğretim sürecinin bütün kademelerinde eleştirel düşünme becerileri ve sorunun değil çözümün bir parçası olma bilinci gelişmiş, farklılıklara tahammül edebilen nesilleri yetiştirilebilmesi için demokrasiyi vurgulayan eğitim anlayışının inşa edilmesi gereklidir. Kişinin davranışsal ve duyuşsal olarak bir grubun üyesi olması bazı durumlarda kişiliksizleştirmeye neden olabilmektedir. Böylesi bir handikaptan kurtulmak ve kendini gerçekleştirmek isteyen birey, kendisini çevreleyen geniş yapı (insanlık ailesi) ile bütünleşmesiyle (Gasset, 2007) ve ona karşı duyarlılık hissetmesiyle gerçekleşebilir. Buradan hareketle benlik ve diğerleri bileşenine Türkiye sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında daha fazla yer verilmiş olması eğitim sistemimiz açısından olumlu bir durum olarak değerlendirilebilir.

UNESCO barış eğitiminin içeriğini oluşturan hususlardan bir de insan hakları kavramıdır. İnsan hakları, insanın doğumuyla birlikte kazandığı, hükümetlerden ve güçlerden bağımsız haklardır. İnsan hakları, tüm insanlara ait haklardır. Bütün insanların uluslararası toplumun üyeleri oldukları ve aynı insanlığı paylaştıkları düşüncesinden hareketle bu hakların her yerde eşit olarak uygulanması ve bu haklardan yararlanmada bireyler arasında hiçbir farkın gözetilmemesi esasına dayanmaktadır. Gerçek anlamda uluslararası barış ve güvenlik, demokrasinin varlığı, temel insan hak ve özgürlüklerine riayet edilmesiyle gerçekleşebilir. UNESCO barış eğitiminin insan hakları bileşenine Türkiye sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında daha fazla yer verildiği tespit edilmiştir. Türkiye sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında insan hakları kavramının daha fazla vurgulandığı tespiti, siyasal rejimin niteliğinin belirleyiciliğini dikkate sunan Kaya'nın (2024) çalışmasındaki sonuçlar da destekleyici niteliktedir. İran sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında bu bileşene daha az yer verilmiş olması, Ruşenkıyas vd.'nin (1397) çalışmalarındaki sonuçlarla da uyum arz etmektedir. Bu sonuçlardan hareketle Ruşenkıyas vd. (1397), insan hakları ihlallerinden korunmada süreklilik sağlamada önemli rol oynayan insan hakları eğitiminin sosyal bilgiler dersi bağlamında önemini vurgulamaktadırlar. Toplumsal hayatta her bireyin

saygın olduğu, diğerleri tarafından değer gördüğü ve insan haklarının yasal teminat altında olduğu bir topluma ulaşmada barış eğitimi önemli bir işleve sahiptir. İnsan haklarının İran sosyal bilgiler ders kitabına kıyasla Türkiye sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında daha fazla yer verilmiş olması siyasal rejimlerin bu konudaki duyarlılığını göstermesi açısından Türkiye adına olumlu bir değer olarak değerlendirilebilir.

UNESCO barış eğitiminin kültürlerin korunması bileşenine Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında, İran sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabından daha fazla yer verildiği tespit edilmiştir. Barış eğitiminin bu bileşenine İran yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabına nazaran Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında daha fazla yer verilmiş olması, her iki ülkede kültürün dini ve dünyevi boyutu arasında kurulan bağa göre değerlendirilebilir bir olgu olarak görülmektedir. Kültüre yönelik bu algının ders kitaplarına yansıma boyutunu, UNESCO barış eğitiminin özgürlük bileşenine yer verilme oranlarındaki farklılıklar bunu teyit eder niteliktedir. İran yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında özgürlük kavramı, genellikle dini çerçevede ve dinin sınırlarını belirlediği bir maneviyat alanı olarak ele alındığı görülmektedir. İran sosyal bilgiler ders kitabında bu bileşene yüksek bir oranda yer verilmiş olması aynı zamanda kültürün de dini referanslar kapsamında değerlendirildiği şeklinde yorumlanabilir. Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında kültürlerin korunması bileşenine daha az yer verilirken özgürlük bileşenine daha az yer verilmiş olması kültürün daha ulusal ve dünyevi düzeyde değerlendirildiğini göstermektedir. Çalışmada elde edilen bu sonuç Karatekin'in (2022) sosyal bilgiler programında yer alan ulusal kimlik bilinci oluşturmanın öncelikli olduğu tespitiyle uyumluluk arz ettiği ve bu önceliğin yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabına yansımış hali olarak değerlendirilebilir. UNESCO barış eğitiminin özgürlük bileşeninin İran sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında daha fazla yer aldığı sonucuna karşın Ruşenkıyas vd.'nin (1384) çalışmalarında İran sosyal bilgiler dördüncü ve beşinci sınıf ders kitaplarında bu bileşenin çok az yer aldığı sonucu ile örtüşmemektedir. Bu durum UNESCO barış eğitiminin her kademedeki ders kitaplarında aynı ölçüde yer almadığını göstermektedir.

UNESCO barış eğitiminin işbirliği ve dayanışma bileşeninin her iki ülkenin ders kitaplarında farklı düzeylerde yer aldığı tespit edilmiştir. Barış eğitiminin diğer bileşenleriyle kıyaslandığında, İran sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında ikinci sırada yer verilen işbirliği ve dayanışma bileşeni olduğu görülmektedir. Sosyolojik açıdan dayanışma, bir grup veya toplum düzeyinde üyelerin birbirlerine bağımlı olmaları ve karşılıklı olarak birbirlerine ihtiyaç duymaları temeline dayanan bir olguyu ifade eder. Ortak bir hedefe ulaşmak için fikirlerin, becerilerin ve kaynakların paylaşıldığı çok katılımlı bir yaklaşımın ifadesi olan işbirliği, herkesin gündelik yaşamında ihtiyaç duyduğu bir olgudur. Bu çerçeveyi günlük ilişkilerimizdeki uygulamalarından ulusal ve uluslararası düzeydeki işbirliği boyutlarına kadar genişletmek mümkündür. Dünya sorunlarının karmaşıklığı tek bir bireyin sahip olduğu beceri ve bilgilerle çözülebilecek bir karakter arz etmemektedir. Çünkü karmaşık sorunlar, farklı uzmanlıklara sahip bireylerin işbirliği ve dayanışmalarıyla zenginleştirilmiş yenilikçi ve yaratıcı bakış açılarıyla çözüme kavuşturulabilir. Sosyal bilgiler dersi öğretim programında bir beceri olarak işbirliğinin öğrencilere kazandırılması hedeflenirken dayanışmanın da bir değer olarak ifade edildiği görülmektedir (MEB, 2024). Eğitim-öğretim sürecinde farklı beceri ve bakış açılarına sahip bireylerin bir araya gelerek sorunlara yaratıcı ve yenilikçi bir bakış açısıyla yaklaşım sergilemeleri noktasında eğitilmeleri önemlidir. İşbirliği ve dayanışma becerisi sayesinde öğrencilerin karar verme yeteneği gelişir, uyum yeteneği artar, sorumluluk bilinci gelişir, motivasyonu artar, etkili iletişim kurar ve problem çözme yeteneği gelişir. Türkiye sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında bu bileşene yer verilme düzeyi, Taş'ın (2022) çalışmasında Türkiye sosyal bilgiler dördüncü sınıf ders kitabında yer alma durumuyla paralellik arz ettiği görülmektedir. Bu çalışma kapsamında ulaşılan İran yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında UNESCO barış eğitiminin işbirliği ve dayanışma bileşenine Türkiye sosyal bilgiler ders kitabından daha fazla yer verildiği tespiti Nasrabadi'nin (1384) çalışmasında İran toplumunun bir takım iç sorunlarını belirttiği durumla da uyum arz etmektedir. İşbirliği ve dayanışma bileşeninin İran yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında daha dazla vurgulanmış olmasını, özgürlüklerin kısıtlılığından kaynaklı dış müdahalelere karşı önlem olarak İran toplumunda işbirliği ve dayanışmanın güçlenmesini sağlayabilecek önemli etkenlerden biri de bilgi ve bilinçlenmenin eğitim süreci ile gerçekleşebileceği konusundaki tespitidir. Bireylerin ait olduğu toplumun inanç ve değerlerine sahip olması, yaşanan krizlere karşı çözüm getirmede edinilmiş iç görüden hareketle toplumsal uyum, işbirliği ve dayanışma ruhunun yeşerebileceğini ifade etmektedir (Nasrabadi, 1384). İran sosyal bilgiler yedinci sınıf ders

kitabında UNESCO barış eğitiminin "işbirliği ve dayanışma" bileşeninin daha çok vurgulandığı sonucu Fallah Noodehi'nin (1385) çalışmasındaki tespitlerle de uyuşmaktadır.

Yukarıda ifade edildiği gibi UNESCO barış eğitimi bileşenlerinden biri olan çevre koruma, doğada insanların birbirleriyle karşılıklı bağımlılığı, tüm canlıların yaşamlarını sürdürebilmeleri için çevreyi koruma ve iyileştirme çabası olarak tanımlanmaktadır. İkinci bin yılın başlamasıyla birlikte devletlerarasında yaşanan savaşlar ve bölgesel çatışmalar insan uygarlığını ve yaşadığı çevreyi tahrip etmektedir. Sanayileşmiş ülkelerin dünya kaynaklarını insafsızca tüketmeleri, doğaya ve insanın yaşadığı çevreye verdiği zararlar artık geri dönülemez bir noktaya gelmiş bulunmaktadır. Sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı UNESCO barış eğitimi ve insan haklarının önemli bir bileşeni konumundadır. Diğer bileşenleler kıyaslandığında her iki ülkenin sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitaplarında en az yer verilen "çevre koruma" bileşeni olduğu görülmektedir. Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında çevre koruma bileşenine, İran sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabından daha fazla yer verildiği tespit edilmiştir. Bu sonuç, Türkiye'de bireylerin çevreye yönelik bilinç ve sorumluluk geliştirmesini sağlamak amacıyla uygulamaya konan çevre eğitiminin sonuçlarıyla da örtüşmektedir (Konda, 2020). Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı'nın belirlediği müfredatlar çerçevesinde, ilkokuldan liseye kadar her aşamada çevre eğitimi derslerine ve çeşitli projelere yer verilmektedir. Bu bağlamda, ekosistemlerin işleyişi, biyolojik çeşitlilik, iklim değişikliği ve sürdürülebilirlik gibi konular, öğrencilerin yaş grubuna uygun bir şekilde ele alınmakta, özellikle fen bilimleri ve sosyal bilgiler derslerinde bu içeriklere vurgu yapılmaktadır. Öğrenciler, teorik bilginin yanı sıra pratik uygulamalar ile de bu konularda deneyim kazanırken, çevre sorunlarına çözüm arayışları desteklenmektedir. Bu çabalar, sadece bireysel düzeyde değil, aynı zamanda toplumun geneline yayılarak çevre eğitiminin yaygınlaştırılmasını ve derinleştirilmesini sağlayarak çevreye karşı duyarlılığın artmasına yardımcı olmaktadır (Aithor, 2026). İran sosyal bilgiler ders kitabına kıyasla Türkiye sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında "çevre koruma" bileşenine daha fazla yer verilmiş olmakla beraber bireylerde çevre koruma bilincinin kazandırılması konusunda yeterli olmadığı, Bayram ve Çengelci Köse'nin (2023) çalışma sonuçlarıyla da örtüşmektedir. İran sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında çevre konusunun çok az yer aldığı tespiti, Fallah Noodehi'nin (1388) İran vizyon belgesi ve diğer ders kitaplarında da çok az yer verildiği sonucuyla örtüşmektedir. İran sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında bu bileşenin az yer almasına karşın Fathi ve Eslami (1387), diğer sınıflara ait sosyal bilgiler ders kitaplarında çevre konusunun diğer bileşenlerle dengeli bir dağılım gösterecek şekilde yer aldığını ifade etmektedirler. İran sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında bu bileşenin bu düzeyde yer almış olması, öğrencilerde çevre duyarlılığı geliştirmede ve bilişsel altyapı oluşturmada yeterli bir düzey olarak değerlendirilemez. Sağlıklı bir çevre temelinde barış eğitiminin müfredat ve ders kitaplarında yeterli düzeyde önemsenerek buna yönelik etkinliklerin planlanmasının önemi vurgulanmaktadır (Kester, 2008).

UNESCO barış öğelerinden biri olan özgürlük bileşenine İran ve Türkiye sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitaplarında farklı düzeylerde yer verildiği görülmektedir. Bu bileşenin Türkiye ders kitabına nazaran İran sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında daha fazla yer aldığı tespit edilmiştir. Bu tespiti "özgürlük" kavramının iki ülkede farklı içeriklere sahip bir çerçevede algılandığını dikkate alarak değerlendirilmelidir. Özgürlük kavramı, İran yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında dinin sınırlarını belirlediği, dini özgürlükler diye ifade edilen bir maneviyat alanı olarak çerçevelenmektedir. Bu bileşenin farklı sınıf düzeyindeki İran ders kitaplarında dengeli bir dağılım sergilemediği diğer çalışma sonuçlarıyla da örtüşmektedir. UNESCO barış eğitiminin "özgürlük" bileşeninin İran sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında daha fazla yer aldığı sonucuna karşın Ruşenkıyas vd. (1384) çalışmasında İran sosyal bilgiler dördüncü ve beşinci sınıf ders kitaplarında bu bileşenin çok az yer aldığı tespitinde bulunulmuştur. Özgürlük kavramı Türkiye'de dini çerçeveden bağımsız evrensel bir bakış açısıyla insan hakları bağlamında değerlendirilmektedir. "*19. yüzyıldan itibaren devletler yasalarında ve uluslararası sözleşmelerde özgür düşünceyi güvence altına alacak düzenlemeler yaptı*", "*Düşünce özgürlüğü düşünceyi açıklama, bilim ve sanat hürriyetinin anayasa güvencesi altında olması…*"(TSBDK, 145), "*Savaşın yaşandığı yerde….özgürlükler kısıtlanmış olur*" (TSBDK, 119) ifadeleri bu açıdan İran ders kitabının bakış açısıyla farklılaşmaktadır. "Özgürlük" bileşeninin bu kapsamda değerlendirildiğini İran ders kitabına kıyasla Türkiye sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında insan haklarına daha fazla yer verilmiş olması da bunu desteklemektedir.

İran ve Türkiye sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitaplarının UNESCO barış eğitimine yer verme durumu açısından farklılaştığı bir boyut ise dünya vatandaşlığı bileşeni ile ilgilidir. Dünya vatandaşlığı (cosmopolitisme), tüm insanlığın tek bir ahlaki topluluğun üyeleri olduğu fikrine dayanmaktadır. Bu kavram, dünyadaki bütün insanların kendilerini yurttaş, dünyayı da vatan olarak görmeleri gerektiğini savunan kozmopolit düşünce ekolünü ifade eder. İran sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında dünya vatandaşlığı bileşenine, Türkiye sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabından daha fazla yer verilmesi her iki ülkenin dünya sisteminde mevcut konumlanışıyla ilişkili olarak değerlendirmek mümkündür. İran sosyal bilgiler yedinci sınıf ders dünya vatandaşlığının fazla vurgulanmış olması, bu konuda duyulan eksikliğin bir ifadesi olarak da değerlendirilebilir. Yıllardır sürdürülen ideolojik bakış açısının bir sonucu olarak İran uluslararası sistemden izole edilmiş durumdadır. Bunun sonucu olarak küresel düzeyde olumsuz imaj nedeniyle gelişmiş ülkelerle sağlıklı ilişkiler kurulamamaktadır. Türkiye ile kıyaslandığında ülkeye gelen turist sayısının azlığı, ekonomik gelişme, toplumsal refahı temin etme ve kalkınmada geri kalma durumu söz konusudur. Ekonomik gelişmişliği sağlamak, uluslararası platformlarda İran'ın saygın bir üye olarak görülmesini temin etme ve diğer ülkelerle yapıcı ilişkilerin geliştirilebilmesi için bu kavramların ders materyalleri yoluyla öğretilmesi gerektiği ifade edilmektedir (Ruşenkıyas vd., 1397). Dünya vatandaşlığı bileşenine Türkiye sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında daha az yerilmiş olmasını, Türkiye'nin coğrafi konumu, ekonomik ve siyasal açıdan dünya sistemiyle bütünleşmiş bir yapı arz etmesi nedeniyle bu konunun bir ihtiyaç kategorisinde değerlendirilmemesi şeklinde yorumlanabilir. Karatekin (2022), 1998 programına göre hazırlanmış olan Türkiye sosyal bilgiler ders kitaplarının UNESCO'nun dünya vatandaşlığı anlayışının bilişsel ve sosyo-duygusal boyutlarını desteklediği ancak davranışsal boyutu yeterince desteklemediği sonucuna rağmen sosyolojik anlamda toplumsal yapımızın dünya sistemiyle çok yönlü bir ilişki ağı içinde olduğu bilinmektedir.

Buradan hareketle eğitim-öğretim sürecinin tüm kademelerinde dünya meselelerine vakıf, eleştirel düşünme becerisi ve sorunun değil çözümün bir parçası olma bilinci gelişmiş, diğerlerine karşı empati duyabilen nesillerin yetiştirilmesi için UNESCO barış eğitimini içeren bir eğitim anlayışına her gün daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır.

Çalışmada elde edilen sonuçlardan hareketle aşağıdaki hususlar önerilmiştir:

- İran sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında UNESCO'nun barış eğitimi bileşenlerinin dengeli bir dağılım göstermesi açısından benlik ve diğerleri, insan hakları, kültürlerin korunması ve çevre koruma bileşenlerine daha fazla yer verilmelidir.
- Türkiye sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında UNESCO'nun barış eğitimi bileşenlerinin dengeli bir dağılımını sağlayabilme açısından kültürlerin korunması, işbirliği ve dayanışma ile dünya vatandaşlığı bileşenlerine daha fazla yer verilmelidir.
- Alana ve ders kitaplarının iyileştirilmesine katkı sağlama potansiyeli dikkate alınarak farklı ülke ve sınıf düzeylerinde karşılaştırmalı çalışmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Abedini, B. M. ve Jafari, İ. (1392). Ber resi ve tahlili müellfehayı amuzeşi sulh der kitâbhâyi dersi devre-i ibtidai, *Mecelle-i Ulûm-u Terbiyet-i Danişgahi Şehid Çemran Ahvaz*, 6/25, 151-170. https://education.scu.ac.ir/article_10749.html

Aithor.(2026). *Türkiye'de çevre bilinci ve eğitim*, https://aithor.com/essay-examples/turkiyede-cevre-bilinci-ve-egitim#3-t%C3%BCrkiyede-%C3%A7evre-bilinci-tarih%C3%A7esi

Akcan, E. & Doğan, A. (2020). A review of educational philosophy from different perspectives through an analysis of period movies during the era of the war of ındependence and the early republic of Turkey (1920-1940). *International Journal of Progressive Education*, 16(5), 199-215.

Altheide, D. L., ve Johnson, J. M. (1994). Criteria for assessing interpretive validity in qualitative research. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (485–499). Sage Publications, Inc.

Aydemir, M. (2018). Yenilenen Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının Barış Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi, *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi* (UGEAD), 4(1), 52-73.

Bayer, E., ve Staley, L. (2002). Teaching peace in a violent world. *Childhood education*, 79(2), 96-106.

Bayram, F. Ö., & Cengelci Köse, T. (2023). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Sürdürülebilirlik Bilinci Açısından İncelenmesi. *Anadolu University Journal of Education Faculty*, 7(3), 500-531. https://doi.org/10.34056/aujef.1201038

Bhagabati, N. (2006). Peace education for sustainable development- role of higher education, 10th.APEID UNESCO Conference held at Bangkok, On 6th.-8 th. December, 1-15.

Bokova, I. (2021). *UNESCO'S response to the rise of violent extremism: A decade of building international momentum in the struggle to protect cultural heritage*. Getty Publications.

Coşkun, Y. (2012). *İlköğretim programlarında barış eğitimi ve barış eğitimine ilişkin öğretmen*

görüşleri. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.

Coşkuner; E. (2008). *Barış eğitimi programının öğrenci şiddeti üzerindeki etkilerinin incelenmesi*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Creswell, J. W. (2016). Nitel çalışma tasarımı. M. Bütün ve S. B. Demir (Çev. Ed.), *Nitel Araştırma Yöntemleri* içinde (s. 42-68). Siyasal (Orijinal eserin yayın tarihi 2013).

Doğan, A. ve Kılınç, M. (2014). İlkokul düzeyindeki farklı ders kitaplarında barış ve savaş kavramlarına yer veriliş düzeyinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 277-289.

Eisner. E. (1994). *The Educational Imaginantion: On the Design and evaluation of educational programs* New York, NY: Macmillan.

Ekinci, B. (2010). *Diyarbakır'ın Eğil ilçesi ve köylerinde ilköğretim kademesinde görev yapan öğretmenlerin benlik saygıları, çatışma stilleri ve empati düzeylerine barış eğitimi programının etkisinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Ergil, D. (1984). Toplumsal örgütlenmenin yapısı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 39(01).

Fallah Noodehi, M. (1385). Ber resi müellefehayi amuzeşi sulhu UNESCO der isnad ve medarik Cumhuri-i İslami İran, ehdaf külli amuzeş ve pejuheşi iran, ehdafı devrei mütevasıte, *Du mahname-i ilmi-pejuheşi danışgahı şahid*, 13/34, 55-68. https://journals.shahed.ac.ir/article_2226_00672efee5fb45aca9a166725a473e72.pdf

Fallah Noodehi, M. (1388). Ber resi müellefehayi amuzeşi sulhu UNESCO der isnad ve medarik Cumhuri-i İslami İran (1383-85): senedi çeşmi endaz bist sale nizamı cumhuri isşlami İran, ehdafı külli amuzeş prureşi İran, ehdafı devrei mutevasıte, *Danışver-i Reftar*, 16(36), 68-55. https://sid.ir/paper/46319/fa

Fathi V, K. ve Eslami, M. (1387). Ber resi mizanı teveccüh be(amuzeşi sulh) der bernamei dersi devrei ibtidai ez didegahı mütehassisanı talim ve terbiyet, karşinasanı bernamerizi dersi ve muellimanı devrei ibtidai şehri Tehran, *Fasılnamei Nuaverihayi Amuzeşi*, 7(25), 49-76.

Fujikane, H. (2003), Approaches to global education in the United States, the United kingdom and Japan. *International Review of Education*.

Gasset, O., J. (2007). *İnsan ve Herkes*. (Çev. Neyyire Gül Işık). İstanbul: Metis Yayınları.

Gould, R. (2013). The transformative powe of engaged thinking for peace education, in *Critical Peace Education: Difficult Dialogues*, eds: Peter Pericles Trifonas, Bryan Wright, 59-68.

Golshany, M, Mülki Al Aka, B., İtimadaheri, A. (1394). İtibarı sencî alkoyi bernamei dersi mutaleatı ictimai ba mihveriyet muellefehayı amuzeşi şehrevendi ve amuzeşi sulh-u UNESCO, *Fasılnamei Rehberi ve Mudiriyeti Amuzeşi*, 13(40), 81-99. https://sanad.iau.ir/Journal/edu/Author/1142808

Güneş, F. (2022). *Ders kitaplarının özellikleri ve incelenmesi*, Ankara.

Hajizadeh, H. ve Karami, M. (1393). Tahlili ve ber resi bernamei dersi kasd şode ve icra şode devrei rahnumayi ber esası müellefehayi amuzeşi sulhu UNESCO, *Neşriyei Pejuheşi der Bernamerizi-i Dersi*, 2(15), 92-109. https://sid.ir/fa/journal/SearchPaper.aspx?writer=190992

Hoepper, B. (2002). Peace Education and Years 1 to 10 Studies of Society and Environment Key Leaning Area. *Occasional Paper Prepared for the Queensland School Curriculum Council*.

Hogg, A. Micheal-Vaughan, Garaham M. (2014), *Sosyal Psikoloji*, Ütopya Yayınevi, Ankara.

Jenkins, T. (2008). The international institute on peace education: twenty-six years modeling critical, participatory peace pedagogy. *In Factis Pax*: *Journal of Peace Education and Social Justice*, 2(2), 166-174.

Karaağaç, F. Ş. (2021). İlk ve ortaokul öğretim programlarında barış, insan hakları ve demokrasi eğitimi, *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(Eğitim Bilimleri Özel Sayısı), 4269-4301. https://doi.org/ 10.26466/opus.907189.

Karatekin, E. (2022). 1998 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programına Göre Hazırlanmış Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının UNESCO'nun Küresel Vatandaşlık Eğitim Paradigması Açısından İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 8(1), 156-186. https://doi.org/10.47615/issej.1102520

Kaya, K. (2025). İran ve Türkiye Yedinci Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Demokrasi Kavramına Dayalı Olarak İncelenmesi, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2), 574-591.

Keskin, S. C. ve Keskin, Y. (2009). Cumhuriyet dönemi ilkokul (İlköğretim 1. Kademe) sosyal bilgiler ve onun kapsamına giren ders programlarında bir değer olarak "Barış"ın yeri, *Değerler Eğitimi Dergisi* 7(17), 69-92.

Kester, K. (2008). Developing peace education programs; Beyond ethnocentrisim and violence. *Peace Prints: Journal of South Asian Peacebuilding*, 1(1), 37-64.

Kester, K. (2010). Education for Peace: Content, Form, and Structure_mobilizing youth for civic engagement. *Peace & Conflict Review* 4(2), 1-10.

Konda. (2020). *Türkiye'de çevre bilinci*, https://www.verikaynagi.com/genel/turkiyede-cevre-bilinci/

Libby, T. (2003). Reflections on peace Education, A journey peace Education in schools, 11(2). 21-22. https://whc.unesco.org/en/list

MEB. (2024). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı* (4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar): Türkiye yüzyılı maarif modeli. Ankara: MEB Yayınları.

MEB. (2024). *Ortaokul ve İmam Hatîp Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabı*. Devlet Kitapları.

Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. Jossey-Bass.

Miles, M. ve Huberman, A. M. (2021). *Nitel veri analizi: Genişletilmiş bir kaynak kitap* (3.Baskı) (Akbaba Altun ve Ersoy, Çev.). Pegem Akademi.

Nasrabadi, B., A.(1384). Hembestegi-i ictimai ve müşareket-i umumi (didegahumha, avamili takviyet, tehdidha ve rahbergha), *Mecelle-i Husun*, 6. SID. https://sid.ir/paper/506416/fa

Önal, G., Arsal, Z. (2015). İlkokul ve ortaokul öğretim programlarında barış eğitimi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(USBES Özel Sayısı I), 176-191.

Ruşenkıyas, İ., Salehi, A., Naseri, Z. (1397). Tahlili muhtevayı kitabı dersi-i mutaleat payei çharom ve pencom ber esas-i miza-nı teveccüh-ü be amuzeş-i sulh, *Neşriyei Mutaleatı Revanşinasi ve Ulumu* Terbiyeti, 3(38), 76-89.

Sabzikarian, Z., Athari, Z. S. (1402). Tahlili mukayesei ez muellefehayı amuzeşi sulh der kitabhayı dersi ulumu ictimai kabl ve ba'd ez tahavvül, *Fasılnamei Endişehayı Nevin-i Terbiyetî*, 69, 19(3), 205-235. https://doi.org/10.22051/JONTOE.2023.40008.3564 https://jontoe.alzahra.ac.ir/

Sağkal, A. S. (2011). *Barış eğitimi programının ilköğretim 6. sınıf öğrencilerinin saldırganlık eğilimleri, empati düzeyleri ve barışa ilişkin görüşleri üzerindeki etkisinin incelenmesi*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Selby, D. A. (2002). The importance of ecological thinking in global education and school reform. *Theory Intro Practice*, 39(2), 88-96.

Taş, H. (2022). İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının evrensel değerler açısından incelenmesi, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 62, 455-475.

UNESCO. (2014). Global Citizenship Education. Preparing Learners for the challenges of the twenty-first century. France. Kasım 19, 2019 tarihinde http://www.eunec.eu/sites/www.eunec.eu/files/attachment/files/global_citizenship

UNESCO (2023). *Recommendation on Education for Peace and Human Rights, International Understanding, Cooperation, Fundamental Freedoms, Global Citizenship and Sustainable Development* https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000391686_eng/PDF/391686eng.pdf.multi.page=3 Erişim tarihi:16.01.2026

VAP. (1402). *Mutaleatıı İctimaî Paye-i Heftom*, Sazıman-ı Pejuheş ve Bernamerizi-i Amuzeş.

Araştırma Makalesi / Research Article

İran ve Türkiye Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitaplarının UNESCO'nun Barış Eğitimi Açısından İncelenmesi

Analyzing of 7th Grade Social Studies Textbooks of Iran and Turkey in terms of UNESCO's Peace Education

Kemal KAYA

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.441

Geliş/Received: 14/03/2026	Kabul/Accepted: 10/06/2026

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Peace is one of the values that has been of vital importance throughout human history. It is a value for which great sacrifices have been made throughout human history in order to preserve it. It is evident that there are different definitions and perceptions of the concept of peace, one of the important global ideals, within the context of societies. Although it is not possible to arrive at a universal definition of peace as a social phenomenon, two different understandings can be mentioned in this regard: According to one approach, peace manifests itself as a perception in the sense of the absence of war and conflict. From another perspective, peace is regarded as an endeavour to create an equal society where human dignity and worth are respected, cooperation and participation are encouraged, and individuals' physical, social and psychological needs are met in a peaceful manner.

UNESCO emphasises the need to review the content of education systems and the textbooks, programmes and educational materials within those systems from the perspective of peace education. Highlighting the importance of promoting a culture of peace, UNESCO states that peace culture education will lead to the development and dissemination of beliefs and actions that "each country's people should act in accordance with their own cultural, social and economic structures". The fundamental factor in the strengthening of this culture within society emphasises that transforming the fierce competition in daily life into cooperation based on shared values and goals is an important factor in strengthening the culture of peace within society.

Considering that textbooks are one of the fundamental tools of education in the Iranian and Turkish education systems, and bearing in mind the importance of peace education in fostering global citizens, it is crucial that the content of these books be of a quality that enables the achievement of these objectives. In the context of peace education, textbooks are regarded as an important educational resource for both teachers and students. It is well known that textbooks have the potential to shape a comprehensive approach to conveying knowledge, imparting skills and interacting with the world in the education and teaching process. According to UNESCO, a textbook is a fundamental learning tool designed to achieve a specific set of learning outcomes, consisting of text, images, or both, and is traditionally a printed material that guides and facilitates the learning process. It also emphasises that textbooks and learning materials have the ability to shape a comprehensive approach to conveying knowledge, imparting skills and interacting with the world.

Methods

Documents appropriate to the purpose of the research were examined and subjected to content analysis as a data collection method. As is well known, content analysis is one of the research methods commonly used in the analysis of textual data. The analysis of any kind of recorded material containing a wealth of information about the events or phenomena under investigation falls within this scope. In this study, the

seventh-grade social studies textbooks used in schools during the 2024-2025 academic year, approved by the Ministry of National Education of both countries, were selected as the data source.

Results and Discussion

This study sought to determine the extent to which the content of seventh-grade social studies textbooks in Iran and Turkey is consistent with UNESCO's peace components. Considering the importance of textbooks in the education and teaching process and the impact they can have, the contribution of studies conducted and to be conducted in this area is of considerable importance. The results of the studies conducted in line with UNESCO's peace components and mentioned above do not adequately represent the problems and shortcomings of the issue under examination. In particular, the absence of any comparative studies at the class level, which is the subject of our research, has been the main motivation for conducting this study.

The degree of alignment between the content of Iranian and Turkish social studies textbooks, which served as the data source for this study, and the UNESCO peace education components is expressed by separating the content units and components and indicating their frequency and distribution percentages. The Iranian seventh-grade social studies textbook has been found to contain the following components most frequently in relation to UNESCO peace education: "me and others", "cooperation and solidarity", "spirituality", "global citizenship", "human rights", and "preservation of cultures". The least frequently mentioned component was "environmental protection". It has been determined that the seventh grade social studies textbook in Turkey places the most emphasis on the components of "myself and others", "human rights", "cooperation and solidarity", "preservation of cultures", and "global citizenship". It has also been determined that the components receiving the least emphasis are "environmental protection" and "spirituality", which are equally underrepresented.

Both textbooks devote a similar amount of space to the "me and others" component of UNESCO peace education. It is seen that this component occupies a slightly higher proportion in the Iranian social studies textbook (19.90%) than in the Turkish social studies textbook (22.91%). Both countries' social studies textbooks were found to give similar prominence to these values in the "cooperation and solidarity" component of UNESCO peace education. The "cooperation and solidarity" component was found to account for 19.43% of the Iranian social studies textbook and a slightly lower 19.83% of the Turkish social studies textbook.

Based on the findings of the study, the following recommendations have been made:

The social studies curriculum and textbooks should be made compatible with UNESCO's peace education programme.

Social studies textbooks should be developed to include both the cognitive skills category and the attitudes and values dimension of UNESCO's peace education approach.

Social studies textbooks should include peace education components in a balanced manner in order to address their shortcomings in this area.

It is also important that UNESCO peace education components are included in social studies textbooks at different grade levels.

Considering the potential to contribute to the field and the improvement of textbooks, it is recommended that comparative studies be conducted across different countries and grade levels.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

Tüketicilerin Dışarıda Yemek Yeme Tercihlerinin Sosyo-Demografik Özellikler Açısından Değerlendirilmesi

Evaluation of Consumers Eating Preferences in Terms of Socio-Demographic Characteristics

Gökhan ŞALLI[1]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.486

Geliş/Received: 02/04/2026	Kabul/Accepted: 14/06/2026

Öz

Bu çalışmanın amacı, bireylerin dışarıda yemek yeme tercihlerinin sosyo demografik değişkenlere bağlı olarak farklılık gösterip göstermediğini incelemektir. Çalışma kapsamında, cinsiyet, yaş, medeni durum, gelir ve eğitim düzeyi gibi değişkenlerin dışarıda yeme tercihleri üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Nicel araştırma yönteminin benimsendiği bu çalışmada, veriler online anket formu yoluyla Eskişehir ilinde 10.10.2025-15.01.2026 tarihlerinde toplanmış ve istatistiksel analizler bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) içermiştir. Bulgulara göre, cinsiyet değişkeninin yemek tercihlerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yarattığı, erkek bireylerin kadınlara kıyasla daha yüksek dışarıda yeme eğilimi gösterdiği bulunmuştur. Yaş değişkenine ilişkin analiz sonuçları, genç bireylerin daha yaşlı yaş gruplarına kıyasla daha yüksek dışarıda yemek yeme tercihi gösterdiğini ortaya koymuştur. Medeni durum açısından değerlendirildiğinde, bekar bireylerin evli bireylere kıyasla daha yüksek bir dışarıda yemek yeme tercihine sahip olduğu bulunmuştur. Buna karşılık, gelir ve eğitim düzeyi değişkenlerinin dışarıda yemek yeme tercihlerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yaratmadığı belirlenmiştir. Sonuç olarak, belirli sosyo demografik faktörlerin dışarıda yeme tercihlerini etkilediği, ancak bu etkinin tüm değişkenler için geçerli olmadığı anlaşılmıştır. Bu durum, dışarıda yemek yeme davranışının giderek daha yaygın ve homojen bir tüketim pratiği haline geldiğini göstermektedir. Araştırma bulgularının, yiyecek-içecek işletmeleri ve sektör paydaşları için tüketici davranışlarının anlaşılması ve pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi açısından önemli çıkarımlar sunduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Dışarıda yeme tercihi, sosyo-demografik faktörler, tüketici davranışı, beslenme alışkanlığı*

Abstract

The aim of this study is to examine whether individuals' preferences for eating out differ depending on sociodemographic variables. The study analyzed the effects of variables such as gender, age, marital status, income, and education level on eating out preferences. Using a quantitative research method, data were collected in Eskişehir province between October 10, 2025, and January 15, 2026, via an online survey form. Statistical analyses included independent samples t-test and one-way analysis of variance (ANOVA). The findings showed that gender significantly influenced eating out preferences, with males showing a higher tendency to eat out compared to females. Regarding age, younger individuals showed a higher preference for eating out compared to older age groups. In terms of marital status, single individuals had a higher preference for eating out compared to married individuals. Conversely, income and education level did not create a statistically significant difference in eating out preferences. In conclusion, it was found that certain sociodemographic factors influence preferences for eating out, but this effect is not valid for all variables. This indicates that eating out is becoming an increasingly widespread and homogenous consumption practice. The research findings are considered to offer important implications for food and beverage businesses and industry stakeholders in terms of understanding consumer behavior and developing marketing strategies.

Keywords: *Preference for dining out, sociodemographic factors, consumer behavior, dietary habits*

[1] **Sorumlu Yazar/Corresponding Author**, Öğr. Gör. Dr., Anadolu Üniversitesi Eskişehir Meslek Yüksekokulu, Eskişehir, Türkiye. gsalli@anadolu.edu.tr

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Şallı, G. (2026). Tüketicilerin Dışarıda Yemek Yeme Tercihlerinin Sosyo-Demografik Özellikler Açısından Değerlendirilmesi. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 10(3), 1805-1818.

1. GİRİŞ

Beslenme gereksiniminin karşılanması tarih boyunca toplumsal yaşamın devamı için en önemli ögelerden biri olmuştur. Avcı toplayıcı yapıdan bugünün endüstriyel mutfak uygulamalarına kadar uzanan süreç beslenme ve mutfak kültürünün oluşumuna zemin hazırlamıştır (Koçak, 2004). Küreselleşen dünyada sosyal, ekonomik ve kültürel değişimler sadece toplumların yaşam tarzlarını değil, tüketim pratiklerini ve beslenme alışkanlıklarını da yeniden şekillendirmektedir. Özellikle eğitim seviyesinin yükselmesi, iş gücüne katılım oranının artması, zaman kısıtı, gelir adaletsizliği, sosyalleşme ihtiyacı ve psiko-sosyal faktörler, bireylerin ev dışında yemek tüketme eğilimlerini güçlendirmektedir (Albayrak, 2022: 208). Yeme davranışı, bireylerin gıda tüketim alışkanlıklarını ifade ederken; ev dışında hazırlanan ve servis edilen gıdaların tüketimi ise "toplu beslenme sistemi" kavramı kapsamında değerlendirilmektedir (Doğdubay ve Saatçi, 2016).

Kişilerin gıda seçimleri zaman içerisinde hem nicelik hem de nitelik açısından önemli değişimlere uğramıştır. Çevresel duyarlılığın gelişmesi, sağlıklı beslenme bilincinin artması, fizyolojik gereksinimler, yaşam tarzındaki değişim ve teknolojik ilerlemeler bu değişimi etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra, çalışma koşullarındaki farklılaşmalar, COVID-19 pandemisi gibi küresel sağlık krizleri ve obezite, diyabet ile kalp damar hastalıkları gibi beslenme kaynaklı sorunlar, tüketim alışkanlıklarının yeniden yapılanmasında belirleyici olmuştur (Tsakiridou vd., 2009; Öztürk ve Tekeli, 2021).

Karmaşık ve çok boyutlu bir yapıdan oluşan gıda tercihi; tüketicilerin bir ürünü değerlendirme ve satın alma eğilimleri; tat, aroma, besin değeri ve tekstür gibi ürüne has özelliklerin yanı sıra, fiziksel çevre koşulları ile bireysel tutum, motivasyon ve değer yargıları gibi unsurların etkileşimi sonucunda şekillenmektedir (Eertmans vd., 2005). Buna ek olarak, bireylerin demografik özellikleri, kişisel beğenileri, sosyal ve fizyolojik gereksinimleri gibi unsurlar da gıda seçimi sürecinde belirleyici rol oynamaktadır (Girgin ve Karakaş, 2017).

Geleneksel mutfak/yemek kültürü ve yeme alışkanlıkları da toplumsal hareketler doğrultusunda değişim göstermektedir. Geçmişte daha seyrek bir yapıda olan dışarıda yemek yeme davranışı, bugünün dinamik sosyo-ekonomik yapısı içinde yaygın ve rutin bir tüketim biçimi haline gelmiştir (Bekar ve Gümüş Dönmez, 2016; Park, 2004). Önceki dönemlerde gıda tedariği ve hazırlığı için daha fazla zaman/emek harcanırken, günümüzde hızlı bir şekilde hazırlanıp tüketilebilen ürünlerin yaygınlaşması dikkat çekmektedir. Dışarıda yemek yeme davranışı; ekonomik erişilebilirlik, konfor, lezzet algısı ve yoğun pazarlama faaliyetlerinin etkisiyle rağbet görmektedir. Ayrıca kişiler, iş yaşamından kaynaklı stres yüküne bağlı olarak sosyal etkileşim kurma, rahatlama ve keyifli zaman geçirme gibi farklı motivasyonlarla da ev dışında yemek tüketimine yönelmektedir (Fraikue, 2016; Maneschy vd., 2022).

Bu araştırmanın temel amacı, bireylerin dışarıda yemek yeme tercihlerinin demografik özellikler ekseninde nasıl farklılaştığını ortaya koymaktır. Araştırma kapsamında yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, medeni durum ve gelir seviyesi gibi temel demografik değişkenlerin bireylerin dışarıda yeme tercihleri üzerindeki etkisi incelenmektedir. Bu doğrultuda demografik değişkenlere bağlı olarak ortaya çıkan farklılıkların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı belirlenerek, tüketim davranışlarının sosyo-demografik yapı ile ilişkisi analiz edilmektedir. Araştırma, bireylerin yemek seçimlerini etkileyen yapısal faktörlerin anlaşılmasına katkı sağlaması bakımından önem taşımaktadır. Elde edilen bulguların; tüketici davranışlarının açıklanması, gastronomi alanındaki değişen tüketim eğilimlerinin değerlendirilmesi ve yiyecek-içecek işletmelerinin hedef kitleye yönelik daha etkili stratejiler geliştirmesine katkı sunması beklenmektedir. Bu yönüyle çalışma, hem gastronomi ve yiyecek-içecek işletmeciliği literatürüne kuramsal katkı sağlamakta hem de sektör uygulamalarına yol gösterici nitelik taşımaktadır.

1.1. Literatür

Beslenme kavramı, sadece biyolojik bir gereklilik olmanın ötesinde, toplumların kültürel yapıları ve tarihsel birikimleriyle doğrudan bağlantılı temel bir öge olarak değerlendirilmektedir (Arora vd., 2014). Bu anlamda yeme davranışı; kişilerin gıda tercihleri, beslenme düzenleri ve bir takım beslenme bozuklukları gibi yemek ile ilişkili çok boyutlu süreçleri kapsayan geniş bir kavramsal çerçeveye sahiptir (Demirci, 2021). Toplumsal yaşamın önemli bir unsuru olan dışarıda yemek yeme kavramı ise tüketicilerin toplu beslenme hizmeti veren kurum ve kuruluşlarda gıda tüketimini ifade etmektedir.

Günümüzde bu hizmeti veren işletmeler bireylerin ve ailelerin beslenme ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir rol üstlenmiş ve günlük yaşamın vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir (Mensah ve Dei Mensah, 2013).

Tüketici ihtiyaç ve beklentilerine bağlı olarak yiyecek içecek sektöründe bazı değişikliklerin meydana geldiği yapılan araştırmalar ile ortaya koyulmuştur. İlk etapta gezginlerin ve iş gereği dışarıda olanların yeme ihtiyaçları karşılamak amacıyla hizmet veren yiyecek-içecek işletmeleri, sonraki dönemlerde ciddi bir dönüşüm geçirmiş ve günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Günümüzde 'yemek sadece yemek değildir' prensibine göre hareket eden işletmeler, tüketicilerin yeme içme ihtiyaçlarının karşılanmasına ek olarak sosyal, kültürel ve psikolojik ihtiyaçları da gidermeyi görev edinmişlerdir (Ertürk, 2018; Francesc, 2018).

Sanayi toplumuna geçişle birlikte yaşam biçimlerinde meydana gelen değişimler dışarıda yemek yeme davranışının yaygınlaşmasında belirleyici bir rol üstlenmiştir. Yoğun iş temposu, artan gelir düzeyi, zaman kısıtı ve kentleşmenin getirdiği yaşam pratikleri tüketicileri daha pratik ve hızlı tüketim seçeneklerine yönlendirmektedir. Bunun yanı sıra sosyalleşme isteği, aile ve arkadaşlarla bir arada bulunma arzusu, eğlence arayışı, statü ve prestij göstergesi oluşturma eğilimi, yeni lezzetler deneme motivasyonu ve evde yemek hazırlama sürecinden kaçınma gibi faktörler de dışarıda yemek yeme davranışını destekleyen önemli unsurlar arasında yer almaktadır (Albayrak, 2014: 190-191). Genel bir perspektiften değerlendirildiğinde, geçmişten günümüze dışarıda yemek yeme davranışının hem yaygınlık hem de çeşitlilik açısından artış gösterdiği ve bu davranışı etkileyen dinamiklerin giderek çoğaldığı görülmektedir. Yemek yeme ve beslenme olgusu, her ne kadar temelinde bireyin hayatta kalmasını sağlayan fizyolojik bir gereksinim olarak tanımlansa da, günümüzde bu çerçevenin ötesine geçerek sosyal, kültürel ve psikolojik boyutları içeren çok katmanlı bir yapıya evrilmiştir (Gürhan, 2017).

Bireylerin ev içi ve ev dışı gıda tüketim tercihleri, gelir, eğitim, yaş, cinsiyet ve yaşanılan coğrafi bölge gibi sosyo-demografik faktörlere göre değişiklik göstermektedir. Gelir seviyesi yükseldikçe organik ve sağlıklı gıdalara yönelim artarken, düşük gelir grubundaki bireyler daha çok ekonomik ve erişilebilir gıdaları tercih etmektedir (Güney ve Sangün, 2019). Eğitim düzeyi yükseldikçe sağlıklı beslenme bilinci artmakta, bu da tüketicilerin besin değeri yüksek ve sürdürülebilir gıdalara yönelmesine neden olmaktadır (Kırcı Çevik ve Kıran, 2022). Yaş ve cinsiyet de gıda tercihlerini şekillendiren önemli değişkenlerdir. Genç tüketiciler daha fazla hızlı ve işlenmiş gıdalara yönelirken, yaş ilerledikçe geleneksel ve sağlıklı besinlere eğilim artmaktadır (Duru ve Seçer, 2019). Kadınlar genellikle daha sağlıklı ve dengeli beslenme eğilimindeyken, erkekler protein ağırlıklı gıdalara yönelmektedir (Cömert ve Durmaz, 2006).

Türkiye'de yemek yeme alışkanlıkları ve tüketim tercihleri üzerine gerçekleştirilen çalışmalar, bu alandaki eğilimlerin anlaşılmasına önemli katkılar sunmaktadır. Bu kapsamda, Akbay ve Bozoğlu (2005) tarafından Kahramanmaraş ilinde yürütülen araştırmada, hane halklarının ev içi ve ev dışı gıda tüketim davranışları incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, gıda harcamalarının toplam hane halkı harcamaları içerisindeki payının %28,6 düzeyinde olduğu belirlenirken, ev dışı gıda harcamalarının toplam gıda harcamaları içindeki oranının ise %9 olduğu saptanmıştır. Bu sonuçlar, hane halkı bütçesi içerisinde gıdanın önemli bir yer tuttuğunu ve ev dışı tüketimin de belirli bir paya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Akbay vd., (2007), Adana örnekleminde yürüttükleri çalışmada, fast-food tüketim tercihlerini tesadüfi fayda teorisi çerçevesinde sıralı Probit modeli ile analiz etmişlerdir. Elde edilen bulgular; bireylerin yaşı, gelir düzeyi, hane halkı kompozisyonu (büyüklük ve çocuk varlığı), birim fiyatlar ve sağlık hassasiyeti gibi değişkenlerin tüketim sıklığı üzerinde istatistiksel açıdan belirleyici bir role sahip olduğunu göstermektedir.

Ulusal ölçekli bir perspektif sunan Onurlubaş vd., (2015), Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesini kapsayan araştırmalarında, en yüksek %20'lik gelir diliminde yer alan grubun aylık bütçesinin yaklaşık %21,83'ünü ev dışı gıda harcamalarına ayırdığını saptamışlardır. Çalışma, dışarıda yemek yeme motivasyonlarının başında özel gün kutlamalarının geldiğini ve mesleki statü ile tüketim alışkanlıkları arasında anlamlı bir korelasyon bulunduğunu vurgulamaktadır.

Bekar ve Gümüş Dönmez (2016), tarafından gerçekleştirilen çalışma, dışarıda yemek yeme eyleminin salt fizyolojik bir ihtiyaç (açlık giderme) olmaktan ziyade; sosyal, psikolojik ve ekonomik gerekliliklerin bir sonucu olduğunu kanıtlamaktadır. Araştırma sonuçlarına göre, kadın ve evli bireylerde psikolojik etmenler ile zorunluluk halleri ön plana çıkarken; erkek ve bekar bireylerde sosyolojik ve ekonomik durum tüketim davranışını domine etmektedir.

Kutluay Tutar ve Yazırlı (2016), Nazilli örneğinde ev dışı gıda tüketimini etkileyen temel belirleyicileri; hane geliri, annenin eğitim ve çalışma statüsü, medeni durum ve hane halkının varlık düzeyi olarak sıralamıştır. Bu bulgular, aile yapısındaki değişimin beslenme alışkanlıkları üzerindeki etkisini teyit etmektedir.

Alışveriş merkezleri (AVM) odağında bir inceleme sunan Çetinkaya (2017), tüketicilerin bu mekanları tercih etmesindeki birincil etkenin uygun fiyat politikası olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, yaş değişkeni ile AVM'lerde yemek yeme eğilimi arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu, dolayısıyla genç yaş grubunun bu mekanlara daha fazla yöneldiği tespit edilmiştir.

Şen (2023), tüketicilerin dışarıda yemek yeme davranışında etkisi olan unsurlar ile demografik değişkenler arasındaki ilişkiyi tespit etmeye çalışmıştır. Araştırmanın katılımcılarını Türkiye'de yaşayan ve dışarıda yemek yiyen 296 tüketici oluşturmaktadır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; dışarıda yemek yeme nedenleri psikolojik, sosyolojik, zorunluluk ve ekonomik alt boyutlarının tamamında erkeklere kıyasla kadınların daha hassas oldukları ortaya çıkmıştır.

Demir (2024), X, Y ve Z kuşağı bireylerinin yeme alışkanlıklarını etkileyen yeme motivasyon faktörlerini belirlemek için yaptığı bu araştırmada katılımcıların yeme alışkanlıklarında etkili olan motivasyon boyutlarının duygusal motivasyon, sağlık motivasyonu ve ekonomi motivasyonu olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca kuşak farklılığının yeme alışkanlıklarında dikkate alınan yeme motivasyon faktörlerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığa neden olduğu tespit edilmiştir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Araştırma kapsamında elde edilen veriler, istatistiksel analizler bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi aracılığıyla incelenmiş ve değişkenler arası farklılıklar test edilmiştir. Bu doğrultuda çalışma, ilişkisel tarama modeli kapsamında ele alınmakta olup, aynı zamanda gruplar arası karşılaştırmaların yapılması nedeniyle karşılaştırmalı tarama modeli özellikleri de taşımaktadır. Elde edilen veriler ile aşağıdaki hipotezler test edilmiştir.

H1: Katılımcıların cinsiyetleri ve dışarıda yeme tercihleri arasında anlamlı farklılık vardır.

H2: Katılımcıların yaşları ve dışarıda yeme tercihleri arasında anlamlı farklılık vardır.

H3: Katılımcıların medeni durumları ve dışarıda yeme tercihleri arasında anlamlı farklılık vardır.

H4: Katılımcıların gelir durumu ve dışarıda yeme tercihleri arasında anlamlı farklılık vardır.

H5: Katılımcıların eğitim seviyesi ve dışarıda yeme tercihleri arasında anlamlı farklılık vardır.

2.2. Çalışma Grubu

Bu çalışmanın evreni Türkiye'de yaşayan gıda tüketicilerinden oluşmaktadır. Araştırma örneklemini ise Eskişehir ilinde yaşayan ve çalışmaya gönüllü olarak katılım sağlayan 321 kişi oluşmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde olasılıklı olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde; cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, medeni durum ve gelir düzeyi gibi değişkenler açısından farklı gruplardan bireylerin araştırmaya dahil edildiği görülmektedir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Anket formu ilgili literatür ve benzer çalışmalardan (Çerkez Uçar, 2024) faydalanılarak hazırlanmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik dokuz soru yer almaktadır. Anketin ikinci bölümünde ise katılımcıların dışarıda yemek yeme tercihlerini

belirlemeye yönelik kırk bir ifade yer almaktadır. Bu kapsamda, bireylerin restoran ortamında yemek tercihlerini etkileyen psikolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel faktörleri ölçmeye yönelik çok sayıda ifade geliştirilmiştir. Katılımcılardan bu ifadelere katılım düzeylerini 5'li Likert tipi ölçek üzerinden değerlendirmeleri istenmiştir (1 = Kesinlikle Katılmıyorum, 5 = Kesinlikle Katılıyorum). Veri toplama aracı hazırlanırken ilgili literatürden yararlanılmış ve ifadelerin anlaşılır, açık ve ölçülmek istenen yapıyı temsil edici nitelikte olmasına dikkat edilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin analizi, istatistiksel paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Analiz sürecinde öncelikle veri seti incelenmiş, eksik ve hatalı veriler kontrol edilerek veri temizleme işlemleri yapılmıştır. Ardından, katılımcıların demografik özelliklerini ortaya koymak amacıyla frekans (f) ve yüzde (%) dağılımları hesaplanmıştır. Verilerin parametrik testlere uygunluğunu belirlemek amacıyla normallik ve varyans homojenliği varsayımları test edilmiştir. Varyans homojenliğinin sağlanıp sağlanmadığını belirlemek için Levene testi uygulanmıştır.

Araştırma kapsamında demografik değişkenlere göre dışarıda yemek yeme tercihlerinin farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla farklı istatistiksel analizlerden yararlanılmıştır. İki grup içeren değişkenler (örneğin cinsiyet ve medeni durum) için bağımsız örneklem t-testi, ikiden fazla grup içeren değişkenler (örneğin yaş, eğitim düzeyi ve gelir durumu) için ise tek yönlü varyans analizi (Anova) uygulanmıştır. Anova sonucunda anlamlı farklılık tespit edilen durumlarda, farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla Tukey çoklu karşılaştırma testi kullanılmıştır. Tüm analizlerde anlamlılık düzeyi $p < .05$ olarak kabul edilmiştir.

2.5. Geçerlik Güvenirlik

Tablo 1. Geçerlik Güvenirlik Analizi Sonuçları

	Faktör Yükleri	**Cronbach's Alpha**
Yemek ile ilgili faktörler		**,71**
33	,387	
26	,307	
13	,350	
12	,483	
23	,387	
25	,315	
32	,483	
29	,342	
31	,416	
17	,554	
27	,506	
Kişisel faktörler		**,71**
8	,400	
2	,516	
1	,396	
5	,406	
3	,422	
4	,307	
11	,447	
6	,325	
9	,457	
Çevresel faktörler		**,77**
36	,545	
40	,455	
42	,533	
41	,494	
37	,478	
39	,474	
35	,489	

34	,511	
Psikolojik faktörler		**,62**
38	,434	
7	,359	
20	,416	
19	,489	

Tablo 1'de yer alan faktör analizi sonuçları incelendiğinde ölçeğin dört boyutlu bir yapı gösterdiği görülmektedir. Faktör yüklerinin ,307 ile ,554 arasında değişmesi, maddelerin ilgili faktörleri kabul edilebilir düzeyde temsil ettiğini göstermektedir. Literatürde faktör yüklerinin 0,30 ve üzeri olması yeterli kabul edilmektedir (Hair vd., 2014). Güvenirlik analizinde Cronbach Alfa katsayılarının ,62 ile ,77 arasında değiştiği belirlenmiştir. Özellikle çevresel faktörler boyutunun yüksek güvenirlik düzeyine sahip olduğu görülürken (,77), psikolojik faktörler boyutunun kabul edilebilir sınırda olduğu söylenebilir. Genel olarak ölçeğin geçerli ve güvenilir bir yapıya sahip olduğu değerlendirilmektedir (Nunnally ve Bernstein, 1994).

2.6. Etik Kurul Onayı

Araştırma, etik ilkelere uygun biçimde yürütülmüştür. Katılımcıların gönüllü katılımı sağlanmış, gizlilik ilkeleri korunmuştur. Çalışma, derleme niteliğinde olmayan, doğrudan insan katılımı içeren bir nitel araştırma olduğundan, Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 04.09.2025 tarihli, 926316 protokol numaralı "Etik Kurul Onayı" alınmış ve araştırma süreci bu onay doğrultusunda yürütülmüştür.

3. BULGULAR

Bu bölümde, tüketicilerin dışarıda yemek yeme tercihlerine ilişkin elde edilen veriler sosyo-demografik özellikler açısından analiz edilmiştir. Katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim durumu, gelir düzeyi ve medeni durum gibi değişkenlerine göre dışarıda yemek yeme davranışları değerlendirilmiş, elde edilen bulgular tablolar eşliğinde sunularak yorumlanmıştır.

Tablo 2. Cinsiyet ile Dışarıda Yemek Yeme Tercihi Değişkenine İlişkin T-Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	Ortalama	Standart Sapma	t	sd	p	Ortalama Farkı
Erkek	145	3,61	,39				
Kadın	176	3,48	,43	2,808	2,781	,006	,12

Cinsiyete göre dışarıda yemek yeme tercihlerinde farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklemler t-testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre dışarıda yemek yeme tercihi cinsiyete göre farklılık göstermektedir ($t = 2,808$; $p < .05$). Analiz sonuçlarına göre erkek katılımcıların ortalama puanı (Ort. = 3,61; SS = 0,39), kadın katılımcıların ortalama puanından (Ort. = 3,48; SS = 0,43) anlamlı düzeyde daha yüksektir. Bu durum, erkeklerin dışarıda yemek yeme tercihlerine ilişkin puanlarının kadınlara kıyasla daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, cinsiyetin dışarıda yemek yeme tercihleri üzerinde anlamlı bir belirleyici olduğu ve erkek katılımcıların bu bağlamda daha yüksek düzeyde tercih eğilimi sergilediği ifade edilebilir. Bu bağlamda çalışma bulguları H1'i destekler niteliktedir. Erkek katılımcıların dışarıda yemek yeme eğilimlerinin kadın katılımcılara kıyasla daha yüksek olması, toplumsal roller, tüketim alışkanlıkları ve ekonomik davranış kalıpları çerçevesinde değerlendirilebilir. Pandemi sonrası dönemde artan yaşam maliyetleri ve gıda enflasyonu da tüketicilerin dışarıda yemek tercihlerini etkileyen önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2025) verilerine göre son yıllarda gıda ve alkolsüz içecekler grubunda yaşanan yüksek fiyat artışları, tüketicilerin harcama davranışlarında değişimlere neden olmuştur. Özellikle kadın tüketicilerin hane bütçesi yönetiminde daha temkinli davranma eğiliminde olmaları, dışarıda yemek tüketimine yönelik tercihlerinin görece daha düşük düzeyde gerçekleşmesine neden olmuş olabilir. Buna karşın erkek tüketicilerin sosyalleşme, iş yaşamı ve zaman yönetimi gibi nedenlerle dışarıda yemek tüketimine daha fazla yöneldiği değerlendirilebilir. Benzer şekilde PwC Türkiye (2025) tarafından yayımlanan tüketici araştırmalarında, ekonomik belirsizliklerin tüketici davranışlarını doğrudan etkilediği; ancak

erkek tüketicilerin pratiklik, hız ve erişilebilirlik gibi faktörleri ön planda tutarak dışarıda tüketim davranışlarını sürdürdüğü belirtilmektedir.

Tablo 3. Yaş ile Dışarıda Yemek Yeme Tercihi Değişkenine İlişkin Anova Test Sonuçları

Yaş	N	Ort	SS	p (Levene)	F	p (Anova)	Tukey
20-29₁	75	3,65	,42	0.877	3,233	0.013	1 - 5
30-39₂	57	3,61	,42				
40-49₃	85	3,47	,43				
50-59₄	59	3,50	,37				
60 ve üstü₅	45	3,42	,39				
Toplam	321	3,54	,41				

Tablo 3 incelendiğinde yaş ile dışarıda yemek yeme tercihleri arasında farklılığın olup olmadığını belirlemek için anova testinden faydalanılmıştır. Levene test sonuçları incelendiğinde varyansların homojen olduğu ($p = .877 > .05$) ve anova test sonuçlarına göre de yaş grupları ve dışarıda yemek yeme tercihi arasında anlamlı farklılığın olduğu ($F= 3,233$, $p = .013$) tespit edilmiştir. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için de Tukey test sonuçları incelenmiştir. Tukey testi sonuçlarına göre 20-29 arası yaş grubunun ortalaması (3.65), 60 ve üstü yaş grubuna (3.42) göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarının H2'yi desteklediği görülmektedir. Türkiye'de son yıllarda yükselen gıda enflasyonu ve yaşam maliyetleri de yaş gruplarına göre farklılaşan tüketim davranışlarını etkileyen önemli faktörlerden biridir. TÜİK (2025) verilerine göre gıda fiyatlarında meydana gelen artışlar özellikle sabit gelirli ve emekli bireylerin dışarıda yemek tüketimlerini sınırlandırabilmektedir. Bu durum, 60 yaş ve üzeri bireylerin dışarıda yemek yeme tercihlerinin daha düşük olmasını açıklayan ekonomik nedenlerden biri olarak değerlendirilebilir. Buna karşın genç tüketicilerin sosyal deneyim odaklı tüketim anlayışı, gastronomik keşif isteği ve hızlı yaşam temposu nedeniyle dışarıda yemek tüketimine daha fazla yöneldikleri görülmektedir.

Tablo 4. Medeni Durum ile Dışarıda Yemek Yeme Tercihi Değişkenine İlişkin T-Testi Sonuçları

Medeni Durum	N	Ortalama	Standart Sapma	t	sd	p	Ortalama Farkı
Evli	164	3,48	,40				
Bekar	157	3,59	,42	2,284	319	,023	,10

Medeni durum ile dışarıda yemek yeme tercihi arasındaki farklılığın belirlenmesi amacıyla t-testinden faydalanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda medeni durum ve dışarıda yemek yeme tercihi arasında anlamlı bir farklılık keşfedilmiştir (t:2,284, p: ,023<.05). Yapılan analizde evlilerin ortalama puanları (Ort. = 3.48, SS = 0.40), bekarların ortalama puanlarından (Ort. = 3.59, SS = 0.42) anlamlı düzeyde daha düşüktür. Bu bulgu, bekarların yemek yeme tercihlerinin evlilere göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde daha yüksek olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak bekarların evlilere oranla dışarıda yeme tercihlerinin daha fazla değişiklik gösterdiği ifade edilebilir. Bu bağlamda araştırma bulgularının H3'ü desteklediği görülmüştür. Post-pandemi döneminde değişen tüketici davranışları incelendiğinde, bireyselleşen yaşam biçimleri ve hızlı tüketim alışkanlıklarının özellikle genç ve bekar tüketiciler arasında daha belirgin hâle geldiği görülmektedir. Çevrim içi yemek sipariş uygulamalarının yaygınlaşması, restoran ve kafe kültürünün sosyal yaşamın önemli bir parçası hâline gelmesi ve pratik tüketim anlayışının güçlenmesi, bekar bireylerin dışarıda yemek yeme tercihlerinin artmasına katkı sağlamaktadır (PwC Türkiye, 2025; MÜSİAD, 2024). Buna karşılık evli bireylerin hane bütçesi yönetimi, çocuk sahibi olma durumu ve ev içi yemek hazırlama alışkanlıkları nedeniyle dışarıda yemek tüketimine daha kontrollü yaklaştıkları değerlendirilmektedir.

Türkiye'de son yıllarda artış gösteren gıda enflasyonu ve yaşam maliyetleri de medeni duruma bağlı tüketim davranışlarını etkileyen önemli değişkenler arasında yer almaktadır. TÜİK verileri doğrultusunda özellikle gıda ve hizmet sektöründeki fiyat artışlarının hane halkı harcamaları üzerinde baskı oluşturduğu görülmektedir (TÜİK, 2025). Evli bireylerin aile bütçesi, çocukların ihtiyaçları ve

tasarruf eğilimleri doğrultusunda dışarıda yemek tüketimini sınırlandırabildikleri düşünülmektedir. Buna karşılık bekar bireylerin bireysel harcama kararlarında daha esnek davranabilmeleri, restoran ve hazır tüketim ürünlerine yönelimlerini artırabilmektedir (PwC Türkiye, 2025).

Tablo 5. Gelir ile Dışarıda Yemek Yeme Tercihi Değişkenine İlişkin Anova Test Sonuçları

Gelir	N	Ort.	SS	P Levene	F	p ANOVA	
Düşük$_1$	94	3.60	0.38	0.070	1.755	0.175	-
Orta$_2$	110	3.51	0.39				
Yüksek$_3$	117	3.50	0.46				
Toplam	321	3.54	0.41				

Tablo 5'te gelir düzeyi ile dışarıda yemek yeme tercihi arasında farklılığın olup olmadığını belirlemek amaçlanmış ve anova testinden faydalanılmıştır. Levene test sonuçları incelendiğinde varyansların homojen olduğu (F=1,755, p=.,070) tespit edilmiştir. Anova test sonuçları incelendiğinde ise gelir ile dışarıda yemek yeme tercihi arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Bu durum dışarıda yemek yeme tercihinin gelir düzeyine göre farklılaşmadığını (F=1.755, p=0.175) ortaya koymaktadır. Bulgulardan hareketle sonuçlar H4'ü desteklememektedir. Elde edilen sonuçlar, güncel tüketici davranışları ve post-pandemi dönemde değişen tüketim alışkanlıkları çerçevesinde değerlendirildiğinde dışarıda yemek tüketiminin farklı gelir gruplarında benzer biçimde sürdürüldüğünü göstermektedir. Bu sonuç, dışarıda yemek yeme davranışının yalnızca ekonomik gelir düzeyiyle açıklanamayacağını; bireylerin yaşam tarzı, sosyal alışkanlıkları, zaman yönetimi, çalışma koşulları ve tüketim kültürü gibi farklı değişkenlerden de etkilendiğini göstermektedir.

Tablo 6. Eğitim ile Dışarıda Yemek Yeme Tercihi Değişkenine İlişkin Anova Test Sonuçları

Eğitim Düzeyi	N	Ort.	SS	p (Levene)	F	P ANOVA
Lise ve Öncesi$_1$	43	3.50	0.58	.201	1,857	,137
Önlisans$_2$	121	3.59	0.38			
Lisans$_3$	99	3.54	0.36			
Lisansüstü$_4$	58	3.44	0.42			
Toplam	321	3.54	0.41			

Tablo 6'da eğitim düzeyine göre dışarıda yemek yeme tercihlerinin farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (Anova) uygulanmıştır. Analiz öncesinde gerçekleştirilen Levene testi sonuçları incelendiğinde, gruplar arası varyansların homojen olduğu belirlenmiştir (F = 1.857, p = .201 > .05). Bu durum, Anova analizinin temel varsayımlarının sağlandığını göstermektedir. Anova sonuçları değerlendirildiğinde ise eğitim düzeyi ile dışarıda yemek yeme tercihleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığı tespit edilmiştir (F = 1.857, p = .137 > .05). Elde edilen bu bulgu, bireylerin dışarıda yemek yeme tercihlerinin eğitim düzeyine bağlı olarak anlamlı bir değişim göstermediğini ortaya koymaktadır. Araştırma kapsamında geliştirilen H5 mevcut bulgulara göre desteklenmemektedir. Bu bağlamda, eğitim düzeyinin dışarıda yemek yeme tercihleri üzerinde belirleyici bir değişken olmadığı ifade edilebilir. Bu sonuç, dışarıda yemek yeme davranışının yalnızca eğitim düzeyiyle açıklanabilecek bir tüketim davranışı olmadığını; bireylerin yaşam tarzı, çalışma temposu, kentleşme, sosyalleşme ihtiyacı ve post-pandemi dönemde değişen tüketim alışkanlıkları gibi çok boyutlu faktörlerden etkilendiğini göstermektedir. Özellikle günümüzde dışarıda yemek tüketiminin farklı eğitim gruplarına sahip bireyler açısından gündelik yaşamın yaygın bir parçası hâline geldiği değerlendirilebilir. Post-pandemi döneminde dijitalleşmenin hız kazanması, çevrim içi yemek sipariş

platformlarının yaygınlaşması ve restoran hizmetlerine erişimin kolaylaşması, dışarıda yemek tüketiminin toplumun farklı eğitim düzeylerindeki bireyleri arasında benzer biçimde yaygınlaşmasına katkı sağlamaktadır. Özellikle hızlı tüketim kültürü, zaman tasarrufu sağlayan hazır yemek sistemleri ve restoranların sosyal yaşamın önemli bir parçası hâline gelmesi, eğitim düzeyinden bağımsız biçimde bireylerin dışarıda yemek tüketimine yönelmesine neden olabilmektedir (PwC Türkiye, 2025; MÜSİAD, 2024). Ayrıca post-pandemi dönemde tüketicilerin hijyen, erişilebilirlik, hız ve pratiklik gibi unsurlara daha fazla önem verdikleri; bu eğilimlerin eğitim düzeyinden bağımsız biçimde geniş tüketici gruplarında yaygınlaştığı görülmektedir. Özellikle dijital sipariş sistemleri, mobil uygulamalar ve kampanyalı tüketim modelleri farklı eğitim düzeylerindeki bireylerin restoran ve hazır yemek hizmetlerine erişimini kolaylaştırmaktadır. Bu doğrultuda araştırma bulguları, eğitim düzeyinin dışarıda yemek yeme tercihleri üzerinde anlamlı bir belirleyici olmadığını ortaya koymaktadır.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Çalışmanın sonuçları cinsiyetin dışarıda yeme tercihlerini belirlemede önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Erkek bireylerin kadınlara kıyasla daha yüksek ortalama puanları, erkeklerin dışarıda yemek yemeye veya farklı yiyecek seçenekleri aramaya daha fazla eğilim gösterdiğini göstermektedir. Yaş değişkeniyle ilgili sonuçlar incelendiğinde, genç tüketicilerin (özellikle 20-29 yaş grubu) daha yüksek dışarıda yeme tercihlerine sahip olduğu ve daha yaşlı yaş gruplarına kıyasla daha belirgin bir eğilim gösterdiği gözlemlenmiştir. Bu bulgu, genç tüketicilerin yeniliğe daha fazla ilgi duymaları, aktif sosyal yaşamları ve dışarıda zaman geçirme eğilimleriyle ilişkilendirilebilir. Tersine, bireyler yaşlandıkça, daha geleneksel, rutin ve sağlık odaklı yeme alışkanlıklarına yönelme eğilimleri, dışarıda yemek yeme davranışlarında sınırlayıcı bir faktör olarak kabul edilebilir.

Evlilik durumuyla ilgili olarak, sonuçlar bekar bireylerin evli bireylere kıyasla daha yüksek bir dışarıda yeme tercihine sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, bekar bireyler için zaman yönetimi, sosyal yaşamın yoğunluğu ve nispeten daha az ev sorumluluğu gibi faktörlerle açıklanabilir. Öte yandan, evli bireyler aile yapısı, ekonomik planlama ve evde yemek hazırlama alışkanlıkları nedeniyle dışarıda yemek yemeyi daha sınırlı bir şekilde tercih edebilirler.

Çalışma bulgularının gelir ve eğitim düzeyi ile ilgili bulguların istatistiksel olarak anlamlı bir fark ortaya koymadığı dikkat çekicidir. Literatürde genel olarak gelir ve eğitim düzeyinin tüketim davranışının belirleyicileri olduğu belirtilse de bu çalışmada bu değişkenlerin etkisiz bulunması, dışarıda yemek yemenin daha yaygın ve normalleşmiş bir tüketim uygulaması haline geldiğini göstermektedir. Bu durum, yiyecek ve içecek sektörüne erişimin artması, farklı fiyat gruplarına hitap eden işletmelerin çoğalması ve tüketim alışkanlıklarının dönüşümü ile açıklanabilir.

Araştırma sonuçlarına dayanarak, yiyecek ve içecek işletmeleri için bazı stratejik çıkarımlar yapılabilir. Birincisi, erkek ve genç tüketici grubunun daha yüksek eğilimi, bu segmentler için ürün çeşitliliğini artırma ve deneyim odaklı hizmet tasarımları geliştirme ihtiyacını göstermektedir. Genç tüketicileri hedefleyen yenilikçi menüler, sosyal medya odaklı pazarlama stratejileri ve deneyimsel restoran konseptleri bu bağlamda önem kazanmaktadır.

Bekar bireylerin dışarıda yemek yeme eğiliminin artması, bireysel tüketiciler için hızlı, pratik ve ekonomik menü seçenekleri sunan işletmelerin önemini artırmaktadır. Ayrıca, sosyal bir ortam sunan ve etkileşimi teşvik eden mekân tasarımları bu grup için daha etkili olabilir. Gelir ve eğitim seviyelerinde önemli farklılıkların olmaması, işletmeler için önemli bir fırsat sunmaktadır. Bu, farklı gelir gruplarına hitap eden ürün ve hizmet çeşitliliğini artırarak daha geniş bir müşteri tabanına ulaşılabileceğini göstermektedir. Uygun fiyatlı menü seçeneklerinin tek bir çatı altında sunmak rekabet avantajı sağlayabilir.

Türkiye'de gıda enflasyonu son yıllarda tüketici davranışlarını doğrudan etkileyen temel ekonomik göstergelerden biri hâline gelmiştir. Özellikle 2020–2025 döneminde gıda fiyatlarında yaşanan hızlı artış, tüketicilerin yemek tercihlerini fiyat odaklı biçimde yeniden şekillendirmiştir. Türkiye Gıda Enflasyonu Raporu'na (2025) göre, 2025 yılı üçüncü çeyreğinde yıllık gıda enflasyonu %32 seviyesinde gerçekleşmiş, 2020–2025 dönemindeki kümülatif gıda fiyat artışı ise %720'nin üzerine çıkmıştır. Raporda Türkiye'nin OECD ülkeleri arasında en yüksek gıda enflasyonuna sahip ülkelerden biri olduğu vurgulanmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2025) verileri de gıda fiyatlarındaki artışın tüketim davranışları üzerindeki baskısını ortaya koymaktadır. TÜİK'in yayımladığı tüketici fiyat

endeksi verilerine göre gıda ve alkolsüz içecekler grubunda fiyat artışları genel enflasyon üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır.

Post-pandemi döneminde tüketicilerin özellikle fiyat, hijyen, gıda güvenliği ve dayanıklı ürünlere yöneldiği görülmektedir. Türkiye'de gerçekleştirilen araştırmalarda, COVID-19 sürecinde tüketicilerin ürün tercihlerinde fiyat indirimleri, son kullanma tarihi, marka ve güvenilirlik kriterlerine daha fazla önem verdiği belirlenmiştir. Ayrıca bulgur, bakliyat ve uzun raf ömrüne sahip ürünlerin tüketiminde önemli artışlar yaşandığı ifade edilmektedir (Kılıç ve Aydın Eryılmaz, 2022). Pandemi sonrası dönemde tüketicilerin çevrim içi alışverişe yönelmesi ve ev içi tüketim eğilimlerinin güçlenmesi de yemek tercihlerini etkileyen önemli unsurlar arasında değerlendirilmektedir. Özellikle "yeni normal" sürecinde dijitalleşme, online market kullanımı ve ekonomik kaygılar tüketim alışkanlıklarını yeniden biçimlendirmiştir (Baltacı ve Akaydın, 2020).

Güncel tüketici araştırmaları, artan yaşam maliyetlerinin bireyleri daha ekonomik, erişilebilir ve doyurucu gıda seçeneklerine yönlendirdiğini göstermektedir. PwC'nin (2025) Tüketicinin Sesi Araştırması'na göre tüketiciler sağlık, sürdürülebilirlik ve pratiklik ekseninde seçim yapmak istese de yükselen gıda fiyatları bu tercihleri önemli ölçüde sınırlandırmaktadır.

Küresel ölçekte değerlendirildiğinde ise FAO (2025) raporları, enerji maliyetleri, jeopolitik gelişmeler ve tedarik zinciri sorunlarının gıda fiyatları üzerindeki baskıyı sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. Bu durum Türkiye gibi yüksek gıda enflasyonu yaşayan ülkelerde tüketicilerin yemek tercihlerini daha ekonomik ve zorunlu ihtiyaç temelli biçimde şekillendirmektedir.

Sektörel düzeyde değerlendirildiğinde, dışarıda yemek yemenin artan yaygınlığı, yiyecek ve içecek sektörünün ekonomik ve sosyal önemini artırmaktadır. Bu bağlamda, özellikle gençlerin dışarıda yemek yeme oranının yüksek olması göz önüne alındığında, yerel yönetimler ve ilgili kurumlar tarafından sağlıklı beslenmeyi teşvik eden politikaların geliştirilmesi çok önemlidir. Ek olarak, gıda güvenliği, hijyen standartları ve sürdürülebilirlik uygulamalarının yaygın olarak benimsenmesi, sektörün uzun vadeli gelişiminde kritik bir rol oynamaktadır.

Bu çalışma belirli sosyo-demografik değişkenlerle sınırlıdır ve gelecekteki araştırmaların modele psikolojik, kültürel ve davranışsal faktörleri de dahil etmesi önerilmektedir. Özellikle, bireylerin yaşam tarzı, değerleri, sağlık bilinci ve sosyal medyanın yeme tercihleri üzerindeki etkisinin incelenmesi, literatüre daha kapsamlı katkılar sağlayacaktır. Ayrıca, farklı şehirler ve kültürel bağlamlar arasında karşılaştırmalı çalışmalar yürütmek bulguların genellenebilirliğini arttıracaktır.

KAYNAKÇA

Akbay, C., & Bozoğlu, İ. (2005). Kahramanmaraş'ta ailelerin ev ve ev dışı gıda tüketim talebi ve tüketici davranışlarının ekonomik analizi. *KSÜ Fen ve Mühendislik Dergisi*, 8(1), 122–131.

Akbay, C., Yıldız Tiryaki, G., & Gül, A. (2007). Consumer characteristics influencing fast food consumption in Turkey. *Food Control*, 18, 904–913.

Albayrak, A. (2014). Müşterilerin restoran seçimlerini etkileyen faktörler: İstanbul örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 25(2), 190–201.

Albayrak, A. (2022). Kadın ve erkeklerin yemek tercihlerindeki farklılıkların incelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(41). https://doi.org/10.14520/adyusbd.1009591

Arora, R., Chawla, A., & Bansal, M. (2014). Eating out behaviour of individuals: A case study. *International Journal of Management & Social Science*, 2(10), 23–40.

Baltacı A., & Akaydın H. (2020). COVID-19 Pandemi Sürecinin Tüketicilerin Gıda Ürünlerini Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkisi: Bir Literatür Taraması. YIU Sağlık Bilimleri Dergisi 2020; 1:57-64.

Bekar, A., & Gümüş Dönmez, F. (2016). Tüketicilerin dışarıda yemek yeme nedenlerine ilişkin bir değerlendirme. *Social Sciences (NWSASOS)*, 11(1), 1–15.

Cömert, Y., & Durmaz, Y. (2006). Tüketicinin tatmini ile satın alma davranışlarını etkileyen faktörlere bütünleşik yaklaşım ve Adıyaman ilinde bir alan çalışması. *Journal of Yaşar University*, 1(4), 351–375. https://doi.org/10.19168/jyasar.31680

Çerkez Uçar, M. (2024). Restoranlarda tüketicilerin yemek tercihini etkileyen faktörlerin belirlenmesi: Bir ölçek geliştirme ve uygulama çalışması (Tez No. 860244) [Doktora tezi, İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ]. Ulusal Tez Merkezi.

Çetinkaya, H. (2017). *Tüketicilerin alışveriş merkezlerinde yemek yeme nedenleri ve tercihlerinin değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Demir, Y. (2024). X, Y ve Z Kuşağı Bireylerin Yeme Alışkanlıklarını Etkileyen Motivasyon Faktörlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. Aydın Gastronomy, 8(1), 187-200. https://izlik.org/JA25HA35WR

Demirci, B. (2021). Z kuşağının yeme davranışlarının dışarıda yemek yeme motivasyonlarına etkisi. *III. Uluslararası Sürdürülebilir Turizm Kongresi*, Bingöl-Ordu.

Doğdubay, M., & Saatçi, G. (2016). Dışarıda yemek yeme alışkanlığında etkili faktörlerin belirlenmesinde alternatif bir yöntem olarak planlanmış davranış teorisi. *1. Bölgesel Turizm Kongresi*, İzmir.

Duru, S., & Seçer, A. (2019). Geleneksel gıda ürünlerini satın alma davranışları ve tutumları: Mersin ili örneği. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 50(1), 1–10. https://doi.org/10.17097/ataunizfd.407116

Eertmans, A., Victoir, A., Notelaers, G., Vansant, G., & Van den Bergh, O. (2005). Food-related personality traits, food choice motives and food intake: Mediator and moderator relationships. *Food Quality and Preference*, 16, 714–726. https://doi.org/10.1016/j.foodqual.2005.04.007

Ertürk, M. (2018). Tüketicilerin dışarıda yemek yeme nedenleri. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(3), 1203–1224.

Food and Agriculture Organization [FAO]. (2025). *FAO food price index developments*. Rome: FAO. Erişim adresi: https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/

Food Inflation in Turkey Foundation [GIFT]. (2025). *Türkiye gıda enflasyonu raporu 2025*. İstanbul: GIFT Yayınları. Erişim adresi: https://www.gift.org.tr/wp-content/uploads/2026/01/Turkiye_gida_enflasyonu.pdf

Fraikue, F. B. (2016). Reasons for eating out and socio-demographic characteristics of customers. *Proceedings of INCEDI 2016 Conference*, Accra, Ghana.

Francesc, F.-F. (2018). Drawing a gastronomy landscape from food markets' produce. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 12(3), 378–384.

Girgin, G. K., & Karakaş, G. (2017). Consumer food choices: Determining socio-demographic factors affecting health, ethics and price in Turkey. *Journal of Consumer Studies*, 31, 112–130.

Güney, O. İ., & Sangün, L. (2019). Tüketicilerin sosyo-demografik özelliklerinin yumurta tercihleri üzerindeki etkisi: Türkiye üzerine bir pilot çalışma. *Journal of Advances in VetBio Science and Techniques*, 4(3), 80–89. https://doi.org/10.31797/vetbio.609985

Gürhan, N. (2017). Yemek ve din: Yemeğin dini simgesel anlamları üzerine bir inceleme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 1204–1223.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2014). Multivariate Data Analysis (7th ed.). Pearson.

Kılıç, O., & Aydın Eryılmaz, G. (2022). Covid-19 Sürecinde Tüketicilerin Tarım ve Gıda Ürünü Tercihleri: Samsun İli Örneği, Türkiye. Türkiye Tarımsal Araştırmalar Dergisi, 9(1), 72-78. https://doi.org/10.19159/tutad.1053386

Koçak, N. (2004). *Yiyecek içecek hizmetleri yönetimi* (2. baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.

Kutluay Tutar, F., & Yazırlı, N. (2016). Hanehalkı ev dışı gıda tüketimini etkileyen faktörler: Nazilli örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 367–392.

Maneschy, I., Moreno, L. A., Rupérez, A. I., Jimeno, A., Miguel-Berges, M. L., Widhalm, K., Gottrand, F. (2022). Eating behavior associated with food intake in European adolescents participating in the HELENA study. *Nutrients*, 14(15), 3033.

Mensah, I., & Dei Mensah, R. (2013). *Management of tourism and hospitality services*. Xlibris.

MÜSİAD. (2024). Yeni yüzyılda gastronomi ve yiyecek-içecek sektöründe dönüşüm raporu. İstanbul: MÜSİAD Yayınları. Erişim adresi: https://www.musiad.org.tr/uploads/press-481/gastoronomi.pdf

Nunnally, J. C., & Bernstein, I. H. (1994). Psychometric Theory (3rd ed.). McGraw-Hill.

Onurlubaş, E., Doğan, H. G., & Gürler, A. Z. (2015). Türkiye'de ev dışı gıda tüketimin durumu ve tüketici eğilimleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(38), 917–924.

Öztürk, E., & Tekeli, S. (2021). Tüketicilerin besin seçim güdüleri: Y ve Z kuşaklarının karşılaştırılması. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 147–182. https://doi.org/10.15659/ppad.14.2.256

Park, C. (2004). Efficient or enjoyable? Consumer values of eating-out and fast food restaurant consumption in Korea. *International Journal of Hospitality Management*, 23(1), 87–94.

PwC Türkiye. (2025). *Tüketicinin sesi araştırması 2025*. İstanbul: PwC Türkiye. Erişim adresi: https://www.pwc.com.tr/tuketicinin-sesi-arastirmasi-2025

Şen, A. (2023). Tüketicilerin Dışarıda Yemek Yeme Davranışlarında Etkili Olan Unsurlar Üzerine Bir Araştırma (A Study on Factors Influencing Consumers' Eating Out Behaviors). *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, *11*(1), 298–316. https://doi.org/10.21325/jotags.2023.1193

Tsakiridou, E., Mattas, K., & Tzimitra-Kalogianni, I. (2009). The influence of socio-demographic factors on food choices and eating habits in Greece. *International Journal of Consumer Studies*, 33, 243–252. https://doi.org/10.1111/j.1470-6431.2008.00740.x

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2025). *Tüketici fiyat endeksi (TÜFE) istatistikleri*. Ankara: TÜİK. Erişim adresi: https://www.tuik.gov.tr

Araştırma Makalesi / Research Article

Tüketicilerin Dışarıda Yemek Yeme Tercihlerinin Sosyo-Demografik Özellikler Açısından Değerlendirilmesi

Evaluation of Consumers Eating Preferences in Terms of Socio-Demographic Characteristics

Gökhan ŞALLI

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.486

Geliş/Received: 02/04/2026	Kabul/Accepted: 14/06/2026

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Meeting nutritional needs has been one of the most important elements for the continuation of social life throughout history. The process extending from hunter-gatherer societies to today's industrial kitchen practices has laid the groundwork for the formation of nutrition and culinary culture (Koçak, 2004). In a globalized world, social, economic, and cultural changes are reshaping not only the lifestyles of societies but also their consumption practices and eating habits. In particular, rising education levels, increased labor force participation rates, time constraints, income inequality, the need for socialization, and psychosocial factors are strengthening individuals' tendencies to eat outside the home. While eating behavior refers to individuals' food consumption habits, the consumption of food prepared and served outside the home is considered within the concept of a "collective feeding system." Traditional culinary/food culture and eating habits are also changing in line with social movements. Eating out, which was less frequent in the past, has become a widespread and routine form of consumption within today's dynamic socio-economic structure. While more time and effort were spent on food procurement and preparation in previous periods, the widespread availability of products that can be prepared and consumed quickly is noteworthy. Eating out behavior; Economic accessibility, comfort, perceived taste, and intensive marketing efforts have made eating out a popular choice. Furthermore, individuals are driven to eat out for various reasons, including seeking social interaction, relaxation, and enjoyable leisure time due to stress from work. The main objective of this research is to reveal how individuals' eating preferences differ based on demographic characteristics. The study examines the impact of key demographic variables such as age, gender, education level, marital status, and income level on individuals' food choices.

Methods

This study is a quantitative study aiming to determine whether food consumers' eating preferences differ according to various demographic variables. The data obtained within the scope of the research were analyzed using independent samples t-test and one-way analysis of variance to test differences between variables. Accordingly, the study is considered within the framework of a correlational survey model, and also possesses characteristics of a comparative survey model due to the comparisons made between groups. The following hypotheses were tested with the obtained data. To examine whether eating preferences differ according to demographic variables, different statistical analyses were used. For variables containing two groups (e.g., gender and marital status), the independent samples t-test was applied, while for variables containing more than two groups (e.g., age, education level, and income level), one-way analysis of variance (ANOVA) was applied. In cases where a significant difference was found as a result of ANOVA, the Tukey multiple comparison test was used to determine which groups showed the difference. The significance level was accepted as $p < .05$ in all analyses. The research was conducted in accordance with ethical principles. Participants' voluntary participation was ensured, and confidentiality principles were protected.

Results and Discussion

The higher average scores of male individuals compared to females suggest that men are more inclined to eat out or seek out different food options. This aligns with studies in the literature suggesting that men exhibit more protein-focused, extroverted, and experience-based consumption behaviors. The tendency of women to have healthier and more controlled eating habits could also explain this difference. Examining the results related to the age variable, it was observed that younger consumers (particularly the 20-29 age group) had higher food preferences, showing a more pronounced trend compared to older age groups. This finding can be attributed to younger consumers' greater interest in novelty, active social lives, and tendency to spend time outside. Conversely, as individuals age, their tendency to gravitate towards more traditional, routine, and health-focused eating habits can be considered a limiting factor in their eating out behavior. Regarding marital status, the findings show that single individuals have a higher food preference compared to married individuals. This can be explained by factors such as time management, the intensity of social life, and relatively fewer household responsibilities for single individuals. On the other hand, married individuals may prefer eating out more sparingly due to family structure, economic planning, and home cooking habits. It is noteworthy that the study findings did not reveal a statistically significant difference in terms of income and education level. Although the literature generally states that income and education level are determinants of consumption behavior, the ineffectiveness of these variables in this study indicates that eating out has become a more widespread and normalized consumption practice. This situation can be explained by increased access to the food and beverage sector, the proliferation of businesses catering to different price groups, and the transformation of consumption habits.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

Babacan Liderlik ve Örgütle Özdeşleşme İlişkisinde Lider-Üye Etkileşiminin Aracı Rolü: Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma[1]

The Mediating Role of Leader–Member Exchange in the Relationship Between Paternalistic Leadership and Organizational Identification: A Study on the Banking Sector

Kadir Enes ATALAY[2] & M. Burak ÜNLÜÖNEN[3]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.525

Geliş/Received: 10/05/2026	Kabul/Accepted: 22/07/2026

Öz

Örgütlerde liderliğin çalışanların örgütsel tutumları üzerindeki etkisinin giderek artan bir önem kazanmasına rağmen, özellikle Türkiye gibi ataerkil kültürel yapının hâkim olduğu toplumlarda, babacan liderlik tarzının yeterince araştırılmamış olduğu düşüncesi bu araştırmanın problemini oluşturmaktadır. Dönüşümcü, etkileşimci ya da otoriter liderlik gibi yaygın liderlik türlerinin ötesinde, babacan liderlik; güven, sadakat ve empati temelinde çalışan-lider ilişkilerini şekillendirmesi açısından örgütle özdeşleşmeyi açıklamada önemli bir kuramsal zemin sunmaktadır. Araştırma, sosyal değişim kuramını temel kuramsal çerçeve olarak benimsemekte; bu çerçevede lider-üye etkileşimi, babacan liderliğin tetiklediği karşılıklılık temelli alışverişin örgütle özdeşleşmeye dönüştüğü "sosyal köprü" mekanizması olarak ele alınmaktadır. Araştırmada yüksek stres, yoğun rekabet ve sıkı denetim koşullarına sahip olmasından dolayı bankacılık sektörü tercih edilmiş; bu yapı, ilişkilerin daha belirgin gözlemlenmesine olanak tanımaktadır. Bu araştırmanın amacı, babacan liderliğin örgütle özdeşleşme üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerini test ederek bu liderlik tarzının örgütsel sonuçlar üzerindeki rolünü bütüncül bir model çerçevesinde ortaya koymaktır. Nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veriler anket yöntemiyle toplanmış ve yapısal eşitlik modellemesi ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, babacan liderliğin örgütle özdeşleşme üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisinin bulunduğunu ve bu ilişkide lider-üye etkileşiminin anlamlı bir aracı rol üstlendiğini göstermektedir. Örgütlerde çalışan bağlılığını artırmak ve aidiyet duygusunu güçlendirmek için insan merkezli liderlik yaklaşımlarının kritik bir rol oynadığı; özellikle bankacılık gibi rekabetin yoğun olduğu sektörlerde babacan liderliğin stratejik bir liderlik modeli olarak değerlendirilebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Babacan Liderlik, Örgütle Özdeşleşme, Lider-Üye Etkileşimi, Bankacılık Sektörü*

Abstract

Despite the growing importance of leadership in organizations for influencing employees' organizational attitudes, paternalistic leadership has not been sufficiently examined, particularly in societies such as Turkey where a patriarchal cultural structure prevails. Beyond widely recognized leadership styles such as transformational, transactional, or authoritarian leadership, paternalistic leadership offers a significant theoretical basis for explaining organizational identification, as it shapes leader-employee relationships based on trust, loyalty, and empathy. Grounded in social exchange theory this study positions leader–member exchange as a reciprocity-based "social bridge" through which paternalistic leadership is translated into organizational identification. The banking sector was chosen for the study because its high-stress environment, intense competition, and strict supervision conditions allow these relationships to be observed more distinctly than in other sectors. This study aims to test the direct and indirect effects of paternalistic leadership on organizational identification and to reveal the role of this leadership style in organizational outcomes within a holistic model framework. A quantitative

[1] Bu çalışma, Kadir Enes ATALAY tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

[2]**Sorumlu Yazar/Corresponding Author**, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Türkiye. atalay.kadirenes@ogr.hbv.edu.tr

[3] Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Türkiye. burak.unluonen@hbv.edu.tr

Önerilen Atıf/Suggestion Citation

Atalay, K.E. & Ünlüönen, M.B. (2026). Babacan Liderlik ve Örgütle Özdeşleşme İlişkisinde Lider-Üye Etkileşiminin Aracı Rolü: Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 10(3), 1819-1834.

research method was used. Data were collected through a survey and analyzed using structural equation modeling (SEM). The findings indicate that paternalistic leadership has a significant positive effect on organizational identification, and leader-member exchange plays a meaningful mediating role in this relationship. It is concluded that human-centered leadership approaches play a critical role in enhancing employee commitment and strengthening the sense of belonging in organizations and that paternalistic leadership can be considered a strategic leadership model, especially in highly competitive sectors such as banking.

Keywords: *Paternalistic Leadership, Organizational Identification, Leader-Member Exchange, Banking Sector*

1. GİRİŞ

Gelişen teknoloji ve küreselleşmenin etkisiyle birlikte bankaların müşterilerine sunduğu hizmetler çeşitlenerek karmaşık bir hale gelmeye başlamaktadır. Mesleki eğitimlerini tamamlayan finans çalışanlarının sektöre kazandırılması ve bu çalışanların sektördeki devamlılığının sağlanması, sunulan hizmetlerin kalitesi açısından önemli ve gereklidir. Bu gerekliliğin temelinde, çalışanlar ile örgüt arasında kurulan psikolojik bağın iş performansı, işe bağlılık, yaratıcılık ve işten ayrılma niyeti gibi kritik örgütsel çıktılar üzerindeki belirleyici etkisi yatmaktadır. Söz konusu psikolojik bağın güçlü ve sürdürülebilir biçimde kurulmasında liderlik tarzları ve liderlerin davranışları merkezi bir rol oynamaktadır.

Bankacılık sektörü, çalışanlar açısından yüksek stres, yoğun rekabet ve sıkı denetim koşullarını bünyesinde barındıran yapısıyla örgütsel davranış araştırmaları için özgün ve zorlu bir alan oluşturmaktadır. Sektörde çalışanların karşılaştığı baskı unsurları yalnızca iş hacmi ve müşteri beklentileriyle sınırlı kalmamakta; yasal düzenlemeler, dijital dönüşüm süreçleri ve teknolojik altyapıya sürekli uyum zorunluluğu da çalışanların psikolojik yükünü artırmaktadır. Bu yoğun baskı ortamında çalışanların kurumlarına olan aidiyetlerini ve psikolojik bağlılıklarını sürdürmeleri, örgütsel sürdürülebilirlik açısından belirleyici bir faktör hâline gelmektedir. Bankacılık sektöründe çalışan devir hızının yüksek olması, kurumsal bilginin korunmasını ve müşteri ilişkilerinin devamlılığını olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla liderlik tarzlarının çalışanların örgütle kurdukları psikolojik bağ üzerindeki etkisini anlamak, sektörel rekabet avantajının insan kaynağı boyutunu doğrudan ilgilendirmektedir.

Bireylerin örgütle bir bütünlük hissetmeleri, örgütsel değerleri benimsemeleri ve örgüt kimliğini kendi kimlikleriyle bütünleştirmeleri "örgütle özdeşleşme" kavramıyla açıklanmaktadır (Ashforth ve Mael, 1989). Bu kavram, kökenini sosyal kimlik kuramından almaktadır. Tajfel ve Turner (1986), bireylerin benlik algılarının önemli bir bölümünü ait oldukları sosyal gruplardan türettiklerini ve grup kimliğini zaman zaman kendi bireysel kimliklerinin önüne geçirebileceklerini öne sürmüştür. Sosyal kimlik kuramının bir uzantısı olan kendini sınıflandırma teorisi ise bireylerin kendilerini nasıl tanımladıklarını ve bu tanımlamaya göre davranışlarını nasıl şekillendirdiklerini ortaya koymaktadır (Turner ve Onorato, 1999). Bu iki teorik çerçeve birlikte ele alındığında örgütle özdeşleşme; bireyin kendisini örgütün bir parçası olarak tanımlaması, örgütün değer ve amaçlarını içselleştirmesi ve bu içselleştirmenin tutarlı örgütsel davranışlara dönüşmesi süreci olarak anlaşılmaktadır.

Özdeşleşme aynı zamanda güçlü bir motivasyon kaynağı işlevi görmektedir. Bireyler örgütle özdeşleşme içerisinde bulunduklarında performanslarında olumlu etkiler gözlemlenirken, bu bağın zayıfladığı durumlarda işten ayrılma yönelimleri artmakta ve örgütsel sinizm gibi olumsuz tutumlar ön plana çıkmaktadır (DeConinck, 2011; Mael ve Ashforth, 1995). Bireylerin örgütün hedeflerini kendi kişisel hedefleriyle özdeşleştirmesi, örgütsel amaçlara ulaşmayı kolaylaştıran temel bir etken olarak değerlendirilmekte (Miller vd., 2000); özellikle hizmet sektörünün en dinamik alanlarından biri olan bankacılıkta çalışanların özdeşleşme düzeylerinin kurum performansı üzerinde doğrudan belirleyici olduğu bilinmektedir.

Özellikle ataerkil yapının yaygın olduğu kültürlerde sıkça karşılaşılan babacan liderlik yaklaşımı, modern liderlik anlayışları arasında önemli bir konuma sahiptir. Çalışanların ihtiyaçlarını ön planda tutan paternalist otorite kavramı, ilk olarak Max Weber (1947) tarafından tanımlanmış; Türkiye gibi kolektivist yapıya sahip toplumlarda kendine özgü bir liderlik tarzı olarak öne çıkmıştır (Dorfman ve Howell, 1988; Aycan, 2006). Babacanlık; korumacı, duygulara önem veren ve grup içindeki bireylerin çıkarlarını gözeten bir anlayışı ifade etmekte; iş hayatında liderlerin otoriter kimliklerinden uzaklaşarak örgüt üyeleriyle duygusal düzeyde etkileşim içine girdiği ve şefkat ile empati gibi özelliklerin liderliğin ayrılmaz bir parçası hâline geldiği toplumlarda kabul görmektedir (Gelfand, 2007). Farh ve Cheng

(2000) tarafından modellenen babacan liderlik; hiyerarşik otoriteyi temsil eden otoriterlik, üyelerin kişisel ve ailevi yaşamlarına duyulan ilgiyi içeren iyilikseverlik ve etik değerlere dayalı lider saygınlığını öngören ahlaki liderlik boyutlarıyla şekillenmektedir. Kolektivist değerlerin ön planda olduğu toplumlarda bu liderlik tarzı, kültürel normlarla örtüşmesi ve bireyler arasındaki bağları güçlendirme kapasitesi taşıması nedeniyle örgütsel ortamlarda işlevsel bir liderlik biçimi olarak değerlendirilmektedir (Kim vd., 1994; Hofstede, 2001).

Türkiye'de örgütsel yapılar incelendiğinde, güç mesafesinin yüksek, kolektivizmin belirleyici ve belirsizlikten kaçınma eğiliminin güçlü olduğu bir kültürel zemin göze çarpmaktadır (Hofstede, 1980). Bu kültürel özellikler, çalışanların liderden yalnızca görev yöneticisi olarak değil; aynı zamanda yol gösteren, koruyan ve adil davranan bir figür olarak beklenti içine girmesine yol açmaktadır. Nitekim Aycan (2006), Türk örgütlerinde lider-çalışan ilişkisinin aile bağlarını andıran bir dinamik taşıdığını; çalışanların sadakatlerini büyük ölçüde liderin onlara gösterdiği kişisel ilgi ve koruyuculuk karşılığında şekillendirdiğini ortaya koymuştur. Bu ilişki biçimi, babacan liderlik yaklaşımının Türk çalışma kültüründe içselleştirilmesini kolaylaştırmakta; söz konusu liderlik tarzının hem çalışanlar hem de yöneticiler tarafından meşru ve kabul edilebilir bir liderlik modeli olarak algılanmasına zemin hazırlamaktadır. Özellikle kamu bankaları başta olmak üzere hiyerarşik yapının belirgin olduğu kurumsal ortamlarda babacan liderlik davranışlarının sektörün kültürel dokusuyla daha uyumlu bir biçimde tezahür ettiği düşünülmektedir.

Babacan liderliğin güven, sadakat ve karşılıklı bağlılık gibi duygusal süreçleri tetiklemesi, örgütle özdeşleşmeyi olumlu yönde etkilemektedir (Ashforth ve Mael, 1989; Dutton vd., 1994). Lider çalışanların kişisel sorunlarıyla ilgilenen, onları koruyup kollayan ve yön gösteren bir figür olarak öne çıktığında, birey kendisini değerli hissettiği bu ortamda örgütle daha kolay özdeşleşme eğilimi göstermektedir (Cheng vd., 2004; Hofstede, 2001). Farh ve Cheng (2000) ve Kark vd. (2003), babacan liderlik tarzının çalışan bağlılığı ve örgütsel tutumlar üzerinde güçlü etkiler gösterdiğini ortaya koymuş; Pellegrini ve Scandura (2008) ise bu liderlik yaklaşımının çalışanların yöneticilerine duydukları güveni artırarak hem görev performansını hem de gönüllü örgütsel davranışları güçlendirdiğini vurgulamıştır.

Babacan liderlik üzerine son yıllarda yapılan çalışmalar, bu liderlik tarzının çalışanların örgütleriyle kurdukları psikolojik bağ üzerinde olumlu ve güçlü bir etki taşıdığını ortaya koymaktadır. Chen vd. (2014), babacan liderliğin çalışanların yöneticilerine duydukları güveni derinleştirerek iş performansını artırdığını göstermiş; Nazir vd. (2020) ise bu liderlik tarzının çalışanların tutum ve davranışlarını lider-üye etkileşimi aracılığıyla olumlu yönde biçimlendirdiğini ortaya koymuştur. Özellikle bu çalışmanın odağına yakın biçimde Wang vd. (2019), bir banka örnekleminde babacan liderliğin çalışanların örgütle özdeşleşme düzeyini artırdığını ve bu özdeşleşmenin olumlu çıktılara giden yolda aracılık ettiğini bulgulamıştır. Türkiye bağlamında yürütülen çalışmalar da babacan liderliğin çalışanların kuruma yönelik aidiyet ve sadakat duygularını güçlendiren işlevsel bir liderlik biçimi olduğunu desteklemektedir (Koçak ve Küçük, 2021). Bu bulgular bir bütün olarak, babacan liderliğin çalışanların örgütsel kimlikle bütünleşmesini besleyebileceğini göstermektedir. Bu gerekçeler doğrultusunda şu hipotez oluşturulmuştur:

H1: Babacan liderlik, çalışanların örgütle özdeşleşme düzeyini pozitif yönde etkiler.

Babacan liderliğin çalışanlar üzerindeki etkisini derinlemesine anlamak için ise lider-üye etkileşimi kavramı belirleyici bir teorik mercek sunmaktadır. Dansereau, Graen ve Haga (1975) tarafından Dikey İkili Bağlantı Modeli olarak literatüre kazandırılan ve Graen ile Uhl-Bien (1995) tarafından geliştirilen Lider-Üye Etkileşimi Kuramı, liderlerin tüm çalışanlarıyla aynı düzeyde ilişki kurmadığını; her çalışanla farklı kalitede ikili ilişkiler geliştirdiğini savunmaktadır. Kuramın temel öncülü şudur: lider-üye ilişkisinin niteliği, çalışanların örgüte yönelik tutumlarını, bağlılıklarını ve davranışsal çıktılarını doğrudan belirler. Bu kuramın iki temel teorik dayanağı, sosyal değişim teorisi ve rol teorisidir. Sosyal değişim teorisi, tarafların gönüllülük esasına dayalı karşılıklı değer alışverişi yaptığını ve bu dinamiğin motivasyon artışını sağladığını ileri sürmektedir (Blau, 1964). Rol teorisi ise çalışanların örgüt içindeki rollerini belirlenmiş çerçevede yerine getirdiğini ve bu roller ile lider arasındaki ilişkinin tutum ve davranışları şekillendirdiğini ifade etmektedir (Katz ve Kahn, 1978).

Bu çalışma, söz konusu kuramsal dayanaklar arasından sosyal değişim kuramını (Blau, 1964) temel çerçeve olarak benimsemektedir. Rol teorisi etkileşimin yapısal zeminini açıklamakla birlikte, babacan

liderlik ile örgütle özdeşleşme arasındaki ilişkinin özünü oluşturan dinamik, karşılıklılık normuna dayalı değiş tokuştur: lider çalışana koruma, ilgi ve destek sunduğunda çalışan bunu bağlılık, sadakat ve örgütsel kimliği içselleştirme yoluyla karşılamaktadır. Lider-üye etkileşimi de bu çalışmada, sosyal değişim kuramının öngördüğü karşılıklılık sürecinin somutlaştığı ilişkisel mekanizma olarak konumlandırılmıştır. Nitekim babacan liderliği örgütsel çıktılara bağlayan güncel çalışmalar da bu ilişkiyi açıkça sosyal değişim kuramı üzerinden temellendirmektedir (Nazir vd., 2020).

Babacan liderler, çalışanlarıyla samimi, güvene dayalı ve saygı temelli ilişkiler kurarak örgüt içinde güven ikliminin oluşmasına katkı sağlarlar. Bu liderlik tarzı, yalnızca görev dağılımına odaklanmak yerine çalışanların duygusal ihtiyaçlarını da gözeten, empati ve bireysel ilgiye dayalı bir ilişki dinamiği sunar (Aycan, 2006; Cheng vd., 2004). Wayne vd. (2002), babacan liderlik yaklaşımının lider ile çalışan arasındaki etkileşim kalitesini güçlendiren temel faktörlerden biri olduğunu göstermiştir. Empatik iletişim, karşılıklı sadakat ve bireysel destek, yüksek kaliteli lider-üye ilişkilerini beslemekte; bu da örgütsel bağlılık ve özdeşleşmeyi artırmaktadır (Farh ve Cheng, 2000). Bu gerekçeyle şu hipotez oluşturulmuştur:

H2: Babacan liderlik, lider-üye etkileşim düzeyini pozitif yönde etkiler.

Öte yandan üyeler ve liderler arasındaki ilişkinin niteliğine bağlı olarak, üyelerin kendi değerleriyle örgütün değerlerini özdeşleştirmesi ve kendilerini örgüte ait hissetmeleri mümkün hâle gelmektedir. Örgüt tarafından değer gören, düşünceleri anlaşılan ve davranışları desteklenen üyeler, lider-üye etkileşimi sürecinde örgütle güçlü bir psikolojik bağ kurma eğilimindedir. Yüksek kaliteli lider-üye etkileşiminin çalışanların iş performansını artırdığı, örgütsel bağlılığı güçlendirdiği ve işten ayrılma niyetini azalttığı Gerstner ve Day (1997) tarafından ortaya konulmuştur. Bu ilişki güncel araştırmalarca da doğrulanmakta; Martin vd. (2015) çalışmalarında yüksek kaliteli lider-üye etkileşiminin görev performansı ve örgütsel vatandaşlık davranışlarıyla pozitif yönde ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Benzer biçimde Zhao vd. (2019), yüksek kaliteli lider-üye etkileşiminin çalışanlarda değer görme ve saygı algısı oluşturarak örgütle özdeşleşmeyi güçlendirdiğini göstermiştir. Bu bulgulardan hareketle şu hipotez geliştirilmiştir:

H3: Lider-üye etkileşimi, çalışanların örgütle özdeşleşme düzeyini pozitif yönde etkiler.

Lider-üye etkileşimi kuramı, lider ile çalışanlar arasındaki farklılaşmış ilişkilerin örgüt içinde iç grup ve dış grup şeklinde iki ayrı dinamik yarattığını öne sürmektedir. İç grup üyeleri, liderle yüksek kaliteli bir ilişki kurarak daha fazla kaynak, bilgi ve fırsat elde ederken; dış grup üyeleri liderin genel desteğinden yeterince yararlanamaz ve örgütle daha zayıf bir psikolojik bağ kurar (Dansereau vd., 1975; Liden vd., 1997). Bu farklılaşmanın bankacılık sektörü gibi rekabetin ve performans baskısının yoğun olduğu ortamlarda daha belirgin biçimde gözlemlenmesi beklenmektedir. Nitekim liderin bireysel ilgi ve desteğini hisseden çalışanlar, örgütsel değerleri benimseme ve kurumsal kimlikle özdeşleşme konusunda diğerlerine kıyasla belirgin bir avantaj elde etmektedir. Bu bağlamda, lider-üye etkileşiminin kalitesini artıran her türlü liderlik davranışının örgütle özdeşleşme üzerinde de olumlu bir yansıma yaratacağı değerlendirilmektedir.

Tüm bu ilişkiler bir arada değerlendirildiğinde, lider-üye etkileşiminin babacan liderlik ile örgütle özdeşleşme arasında bir "sosyal köprü" işlevi gördüğü anlaşılmaktadır. Babacan liderlik, çalışan ile lider arasında yalnızca görev temelli değil duygusal, koruyucu ve güvene dayalı bir bağ kurulmasını sağlayarak çalışanların yöneticilerine yönelik güven ve sadakat duygularını pekiştirir; bu güven iklimi lider-üye etkileşiminin kalitesini yükseltir ve söz konusu kaliteli ilişki de çalışanların örgütle özdeşleşmesini besler (Graen ve Uhl-Bien, 1995; Erdoğan ve Liden, 2006). Zhang vd. (2015) ve Chan ve Mak (2014), lider-üye etkileşiminin babacan liderlik ile örgütsel tutumlar arasındaki ilişkide anlamlı bir köprü işlevi gördüğünü tespit etmişlerdir Benzer biçimde Tang ve Naumann (2015), babacan liderliğin iyilikseverlik boyutunun örgütsel vatandaşlık davranışlarını lider-üye etkileşimi aracılığıyla olumlu etkilediğini bir hizmet örnekleminde göstermiş; Nazir vd. (2020) ise babacan liderliğin lider-üye etkileşimi üzerinden çalışan çıktılarına uzanan dolaylı etkisini doğrulamıştır. Bu çerçevede son hipotez şu şekilde oluşturulmuştur:

H4: Babacan liderliğin örgütle özdeşleşme üzerindeki etkisinde lider-üye etkileşimi aracı rol oynar.

Bu çalışmanın amacı, babacan liderliğin çalışanların örgütle özdeşleşme düzeyi üzerindeki etkisini ve bu etkide lider-üye etkileşiminin aracı rolünü Türkiye bankacılık sektörü bağlamında ampirik olarak incelemektir. Çalışanların kurumlarına yönelik aidiyet ve psikolojik bağlılığının, yüksek stres ve yoğun rekabet koşullarına sahip bankacılık sektöründe örgütsel sürdürülebilirlik açısından kritik önem taşıması; ancak babacan liderlik, lider-üye etkileşimi ve örgütle özdeşleşmeyi tek bir model içinde bütünleştiren çalışmaların sınırlı kalması, araştırmanın temel gerekçesini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda çalışma, hem söz konusu ilişkilerin işleyiş mekanizmasını ortaya koyarak alanyazına kuramsal bir katkı sunmayı hem de bankacılık sektöründe insan kaynağına yönelik liderlik uygulamalarına yol gösterici çıkarımlar sağlamayı hedeflemektedir.

Bu çalışma, mevcut literatürden üç yönüyle ayrılmaktadır. İlk olarak, babacan liderlik ile örgütle özdeşleşme arasındaki ilişkide lider-üye etkileşimini aracı değişken olarak konumlandırarak, çoğunlukla doğrudan etkilere odaklanan önceki çalışmalardan farklı biçimde bu ilişkinin işleyiş mekanizmasını sosyal değişim kuramı çerçevesinde test etmektedir. İkinci olarak, babacan liderliğin ağırlıklı olarak Batı dışı kültürel bağlamlarda araştırılan bir alan olması (Pellegrini ve Scandura, 2010); bu çalışmanın söz konusu ilişkileri Türk bankacılık sektöründe ele alarak kültürel açıdan farklı bir bağlamda sınamasını anlamlı kılmaktadır. Üçüncü olarak, yüksek stres ve yoğun rekabet koşullarıyla öne çıkan bankacılık sektörünü tercih ederek, liderlik-özdeşleşme ilişkisinin bu zorlu çalışma ortamında nasıl işlediğine dair sektörel bir kanıt sunmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Babacan liderlik, literatürde çalışanlara karşı hoşgörüyle yaklaşan, çalışanları destekleyici davranışlar sergileyen, çalışanlara şefkatli ve adaletli davranan liderlik tarzının benimsendiği bir yaklaşımı ifade etmektedir. Bu liderlik yaklaşımının, çalışanların örgütle özdeşleşme süreçlerinde özdeşleşme düzeylerine olan etkisi incelenirken, çalışanların liderlerle kurduğu ikili ilişkinin lider-üye etkileşimi bağlamında bu süreçte nasıl bir aracı rol üstlendiği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Bu çerçevede kavramsal model, aşağıda Şekil 1'de gösterildiği gibi oluşturulmuştur. Araştırma modeli üç temel değişken arasındaki ilişkileri incelemektedir: Bağımsız değişken olarak Babacan Liderlik (BL), bağımlı değişken olarak Örgütle Özdeşleşme (ÖÖ) ve aracı değişken olarak Lider-Üye Etkileşimi (LÜE). Modelde babacan liderliğin örgütsel özdeşleşme üzerindeki hem doğrudan etkisi hem de lider-üye etkileşimi aracılığıyla gerçekleşen dolaylı etkisi test edilmektedir.

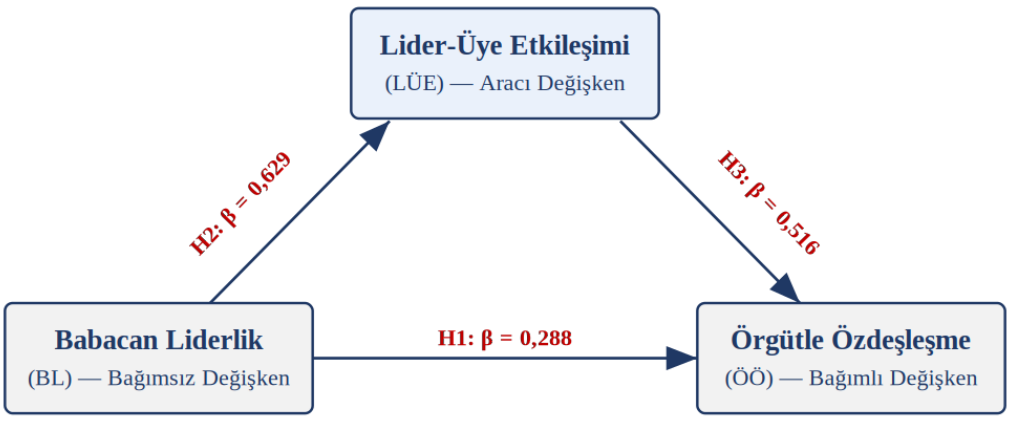

Şekil 1. Araştırma Modeli

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini Ankara il sınırları içerisinde faaliyet gösteren bankacılık sektörü çalışanları oluşturmaktadır. Ankara'nın tercih edilmesinin temel gerekçesi; kentin çok sayıda büyük ölçekli banka şubesine ev sahipliği yapması, sektörel çeşitliliği bünyesinde barındırması ve Türkiye'de kamu ile özel

sermayeli bankacılık faaliyetlerinin merkezlerinden biri olmasıdır. Türkiye Bankalar Birliği (TBB, 2025) verilerine göre Türkiye genelinde bankacılık sektöründe toplam 188.971 kişi istihdam edilmektedir. Mart 2025 itibarıyla 100.000 kişiye düşen banka çalışanı sayısı 223 olarak raporlanmış olup Ankara nüfusuyla oranlandığında yaklaşık 12.711 banka çalışanı bulunduğu tahmin edilmektedir.

Hair vd. (2014) ve Ringle vd. (2014) tarafından önerilen G*POWER analizi kullanılarak (Güç=0,95, f^2=0,15, α=0,05) araştırma için gerekli minimum örneklem sayısı 107 kişi olarak hesaplanmıştır. Ringle vd. (2014), daha tutarlı bir model elde etmek için bu sayının üç katına çıkarılmasını önermekte olup buna göre 321 kişilik örneklem yeterliliği ortaya konulmuştur. Veri toplama süreci 17 Aralık 2024 - 17 Ocak 2025 tarihleri arasında yürütülmüş; toplam 400 geçerli anket formu analize dahil edilmiştir. Örneklem seçimi kolayda örnekleme yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verileri anket tekniği kullanılarak toplanmıştır. Anket formu dört ana bölümden oluşmaktadır: (1) Demografik bilgiler, (2) Lider-üye etkileşimine ilişkin sorular, (3) Örgütle özdeşleşme düzeyine yönelik sorular, (4) Babacan liderlik tarzına yönelik sorular. Lider-üye Etkileşimi (LÜE) ölçeği, Graen ve Uhl-Bien (1995) tarafından geliştirilen ve Yıldız (2010) tarafından Türkçeye uyarlanan 12 ifadeli ölçek kullanılmıştır. Örgütle Özdeşleşme (ÖÖ) ölçeği, Mael ve Ashforth (1992) tarafından geliştirilmiş ve Tak (2004) tarafından Türkçeye uyarlanmış 6 ifadeli bir ölçektir. Babacan Liderlik (BL) ölçeği ise Sun vd. (2011) tarafından geliştirilmiş ve Erol ve Şentürk (2018) tarafından Türkçeye uyarlanmış 10 ifadeli bir ölçek kullanılmıştır. Tüm ölçekler 5'li Likert tipi yanıt formatında tasarlanmış (1 = Kesinlikle Katılmıyorum; 5 = Kesinlikle Katılıyorum) ve uygulama öncesinde 25 banka çalışanı üzerinde ön test yapılmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Anket formları aracılığıyla toplanan verilerin analizinde SPSS 30 ve SmartPLS 4.0 programları kullanılmıştır. SPSS ile betimsel analizler, frekans ve yüzde dağılımları, aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. SmartPLS ile Kısmi En Küçük Kareler (PLS) yöntemi kapsamında dışsal model (ölçüm modeli) ve içsel model (yapısal model) analizleri gerçekleştirilmiştir. Dışsal modelde faktör yükleri, Cronbach Alpha (CA), Bileşik Güvenilirlik (CR) ve Açıklanan Ortalama Varyans (AVE) değerleri hesaplanmış; ayrışma geçerliği için Heterotrait-Monotrait (HTMT) oranı ve Fornell-Larcker kriteri kullanılmıştır. İçsel modelde R^2, f^2 etki büyüklüğü ve Q^2 tahmin gücü değerleri incelenmiş; hipotezler yol katsayıları (β) ve t-değerleri temelinde test edilmiştir.

2.5. Etik Kurul Onayı

Bu araştırmanın kavramsal çerçevesinin hazırlanması, veri toplama araçlarının uygulanması, verilerin toplanması, verilerin analizi ve yorumlanması aşamalarının tamamında etik kurallara uygun hareket edilmiştir. Karşılaşılacak tüm etik ihlallerde ANKAD Yayın Kurulu'nun hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır. Tüm sorumluluk yazarlara aittir. Bu çalışmanın ANKAD dışında herhangi bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiş olduğunu taahhüt ederim. Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Araştırma için Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu'nun 27.11.2024 tarih ve 12 sayılı toplantısında alınan karar ile etik kurul izni alınmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan banka çalışanlarının %50,5'i erkek, %49,5'i kadındır. Yaş dağılımına göre katılımcıların %7,7'si 18-24, %36,0'ı 25-34, %44,5'i 35-44, %11,8'i 45 yaş ve üzeri grubundadır. Eğitim düzeyi bakımından katılımcıların %68,5'i lisans, %15,8'i lisansüstü mezunudur. Katılımcıların %71,2 oranla yetkili unvanlı çalışanlar çoğunluğu oluşturmaktadır. Bankadaki toplam çalışma süreleri incelendiğinde %56,2'sinin 6-10 yıl aralığında olduğu, mesleki deneyim bakımından da %56,8'inin 6-10 yıl deneyime sahip olduğu görülmektedir.

3.2. Betimsel İstatistikler

Lider-üye etkileşimi boyutunda en yüksek aritmetik ortalamaya sahip ifade "Yöneticimin işi hakkındaki bilgisine ve yeteneğine saygı duyarım" olmuştur ($\bar{x}$=3,975). Bunu "Birlikte çalıştığım yöneticimi bir insan olarak çok seviyorum" ifadesi izlemiştir ($\bar{x}$=3,957). En düşük ortalama ise "Yöneticim, yaptığım tüm iş ve faaliyetler hakkında tam bir bilgi sahibi olmasa bile beni üstlerimize karşı savunur" ifadesine aittir ($\bar{x}$=2,867). Bu bulgular, çalışanların yöneticilerine yönelik mesleki saygı ve duygusal bağın güçlü olmakla birlikte savunuculuk davranışlarına ilişkin algının görece daha düşük kaldığını ortaya koymaktadır.

Örgütle özdeşleşme boyutunda "Çalıştığım banka hakkında konuşurken genellikle 'biz' derim" ifadesi en yüksek ortalamayı almıştır ($\bar{x}$=3,765); bunu "Biri çalıştığım bankayı övdüğünde kendime iltifat edilmiş gibi hissederim" ifadesi izlemiştir ($\bar{x}$=3,455). Babacan liderlik boyutunda ise "Yöneticim çalışanları için neyin en iyi olduğunu bildiğine inanır" ifadesi en yüksek ortalamayı almış ($\bar{x}$=3,827); "Yöneticim çalışanlardan birinin özel hayatında yaşadığı problemlerde arabuluculuk yapmaya hazırdır" ifadesi en düşük ortalamayı elde etmiştir ($\bar{x}$=2,672). Bu bulgu, yöneticilerin çalışanlar yararına karar alma eğiliminin güçlü olduğunu; ancak özel yaşam alanına müdahalede daha temkinli bir tutumun benimsendiğini göstermektedir.

3.3. Ölçüm Modeli (Dışsal Model)

Her bir yapı altında yer alan gözlenen değişkenlerin faktör yükleri incelenmiştir. Genel kabul görmüş kriterlere göre, faktör yüklerinin 0,708 ve üzeri olması gerekmektedir (Hair vd., 2019). Çalışmada kullanılan üç değişkene ilişkin faktör yüklerinden BL10, LEÜ1 ve LEÜ8 değişkenlerin standardize faktör yükleri kabul eşiği olan 0,708'in (Hair vd., 2019) altında kaldığından doalyı ölçüm modelinden çıkarıldıktan sonra geri kalanların tamamının 0,708'in üzerinde olduğu görülmektedir. Örneğin, babacan liderlik yapısına ait faktör yükleri 0,829 ile 0,954 arasında değişmekte olup oldukça yüksek düzeyde faktör yüklerine sahiptir. Benzer şekilde, lider üye etkileşimi boyutunda yükler 0,759 ile 0,880; örgütle özdeşleşme boyutunda ise 0,719 ile 0,889 arasında değişmektedir. Bu durum, ölçüm modelindeki maddelerin ilgili yapıyı yeterli derecede temsil ettiğini göstermektedir.

İç tutarlılık güvenirliğinin değerlendirilmesinde Cronbach Alpha katsayısı esas alınmıştır. Babacan liderlik, lider üye etkileşimi ve örgütle özdeşleşme yapıları için sırasıyla Cronbach Alpha değerleri 0,971, 0,947 ve 0,916 olarak hesaplanmıştır. Bu değerler, 0,70'in oldukça üzerinde olup, kullanılan ölçeklerin güvenilirliğinin sağlandığı şeklinde değerlendirilebilir.

Yapıların bileşik güvenirliliği için CR değerleri incelenmiştir. Bileşik güvenirlik için önerilen eşik değeri genellikle 0.70'dir (Hair vd, 2019). Çalışmada tüm yapılar bu eşik değerin üzerindedir: Babacan liderlik için CR = 0,975; Lider üye etkileşimi için CR = 0,955; ÖÖ için ise CR = 0,935 olarak bulunmuştur. Bu bulgular, yapılar arası güvenilirliğin yüksek olduğunu göstermektedir.

Yakınsak geçerlik, her bir yapı altındaki maddelerin ortak varyans açıklamasını ifade eden Açıklanan ortalama varyans değeri ile değerlendirilmiştir. Açıklanan ortalama varyans değerlerinin 0,50'nin üzerinde olması beklenmektedir (Fornell ve Larcker, 1981). Analiz sonuçlarına göre, babacan liderlik değişkeni için açıklanan ortalama varyans değeri 0,812; lider üye etkileşimi değişkeni için 0,679 ve örgütle özdeşleşme değişkeni için 0,706 olarak bulunmuştur. Bu değerler, ilgili yapıların yeterli düzeyde yakınsak geçerliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Tüm yapılar için elde edilen madde yükleri, Cronbach Alpha katsayıları, bileşik güvenirlik ve açıklanan ortalama varyans değerleri, ölçüm modelinin istatistiksel olarak geçerli ve güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, ölçüm modelinin gerekli şartları sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Analize ilişkin veriler Tablo 1'de sunulmaktadır

Tablo 1. Faktör Yükleri ve Ölçüm Modeli Sonuçları

DEĞİŞKENLER - İfadeler	**Dışsal Yük**	**CR**	**AVE**	**Cronbach Alpha**
LÜE – Lider Üye Etkileşimi		0,955	0,679	0,947
1.Birlikte çalıştığım yöneticimi (müdürümü/amirimi), bir insan olarak çok seviyorum	Çıkarılmıştır			
2. Yöneticim, yaptığım tüm iş ve faaliyetler hakkında tam bir bilgi sahibi olmasa bile beni, üstlerimize karşı savunur.	0,819			
3. Yerine getirmekle yükümlü olduğum ve iş tanımıyla sınırları çizilmiş olan görevimin dışındaki işleri de amirim için yaparım.	0,817			
4. Yöneticimin işle ilgili bilgisinden çok etkilenirim.	0,830			
5. Benim için yöneticim, bir arkadaş ya da dost gibidir.	0,880			
6. Eğer işyerindeki diğer kişiler tarafından saldırıya uğrarsam ya da üstüme gelinirse yöneticim beni onlara karşı savunur.	0,834			
7. Normal çalışma saatlerimin dışında da fazladan gönüllü olarak işyerinde kalıp çalışarak yöneticime yardımcı olmak için çaba gösteririm.	0,792			
8. Yöneticimin işi hakkındaki bilgisine ve yeteneğine saygı duyarım.	Çıkarılmıştır			
9. Yöneticimle beraber çalışmak çok zevklidir.	0,848			
10. Eğer dürüstçe ya da istemeden bir hata yaparsam, yöneticim beni kurumdaki diğer çalışanlara karşı savunur.	0,827			
11. Yöneticimin uzmanlık gerektiren yeteneklerine hayranımdır.	0,759			
12. Yöneticim adına en zor işleri bile yapmaktan kaçınmam.	0,830			
BL – Babacan Liderlik		0,975	0,812	0,971
1. Yöneticim; çalışanlarına karşı bir aile büyüğü (baba/anne veya ağabey/abla) gibi davranır.	0,933			
2. Yöneticim; çalışanlarına bir aile büyüğü gibi öğüt verir.	0,949			
3. Yöneticim; işyerinde aile ortamı yaratmaya önem verir.	0,954			
4. Yöneticim; bir ebeveynin çocuğundan sorumlu olması gibi, her çalışanından kendini sorumlu hisseder.	0,929			
5. Yöneticim; ihtiyaçları olduğu zaman, çalışanlarına iş dışı konularda (örneğin; ev kurma, çocuk okutma, sağlık vs.) yardım etmeye hazırdır.	0,886			
6. Yöneticim; çalışanlarının özel günlerine (örneğin; nikah, cenaze, mezuniyet vs.) katılır.	0,864			
7. Yöneticim; çalışanlardan birinin özel hayatında yaşadığı problemlerde (örneğin; eşler arası problemlerde) arabuluculuk yapmaya hazırdır.	0,886			
8. Yöneticim; çalışanlarında sadakate, performansa verdiğinden daha fazla önem verir.	0,870			
9. Yöneticim; çalışanlarına gösterdiği ilgi ve alakaya karşılık, onlardan bağlılık ve sadakat bekler.	0,829			
10. Yöneticim; çalışanları için neyin en iyi olduğunu bildiğine inanır.	Çıkarılmıştır			
ÖÖ – Örgütle Özdeşleşme		0,935	0,706	0,916
1. Biri çalıştığım bankayı eleştirdiğinde, bunu kendime hakaretmiş gibi hissederim.	0,844			
2. Başkalarının çalıştığım banka hakkındaki düşüncelerini çok önemserim.	0,874			
3. Çalıştığım banka hakkında konuşurken genellikle 'biz' derim.	0,719			
4. Çalıştığım bankanın başarısı benim başarımdır. 5. Biri çalıştığım bankayı övdüğünde kendime iltifat edilmiş gibi hissederim 6. Medyada çalıştığım bankaya yönelik bir eleştiri yer aldığında kendimi kötü hissederim.	0,831 0,889 0,873			

Ayrışma geçerliği HTMT kriteri ile test edilmiştir: BL-LÜE arası 0,650; BL-ÖÖ arası 0,637; LÜE-ÖÖ arası ise 0,749 olarak bulunmuş olup tüm değerler önerilen 0,85 eşiğinin altında kalmaktadır (Henseler vd., 2015). Fornell-Larcker kriteri çerçevesinde her yapının AVE karekökünün (BL: 0,901; LÜE: 0,824; ÖÖ: 0,840) diğer yapılarla olan korelasyonlardan büyük olduğu da doğrulanmıştır.

3.4. İçsel Modeli (Yapısal Model)

İçsel model analizinde PLS algoritması ve Blindfolding analizi kullanılmıştır. Yol katsayılarının, t-değerlerinin ve güven aralıklarının anlamlılığı, 5000 alt-örneklemli bootstrap prosedürü ile değerlendirilmiştir. Tüm yollar için VIF değerlerinin 1,000 ile 1,655 arasında olduğu ve 5,0 eşiğinin altında kaldığı görülmüş; modelde çoklu doğrusal bağlantı sorununun bulunmadığı teyit edilmiştir.

Tablo 2. İçsel Model Sonuçları (R^2, f^2, Q^2 Değerleri)

Yol	VIF	R^2	f^2	Q^2
BL → ÖÖ	1,655	0,536	0,108	0,391
LÜE → ÖÖ	1,655	-	0,348	-
BL → LÜE	1,000	0,396	0,655	0,372

Örgütle özdeşleşme için R^2 = 0,536 değeri, babacan liderlik ve lider-üye etkileşiminin birlikte söz konusu yapının %53,6'sını açıkladığını ve orta düzeyde açıklayıcılığa sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Lider-üye etkileşimi için R^2 = 0,396 değeri düşük-orta arası açıklama gücüne işaret etmektedir. Etki büyüklüğü değerleri incelendiğinde; BL → LÜE yolunda f^2 = 0,655 ile büyük etki, LÜE → ÖÖ yolunda f^2 = 0,348 ile büyük etkiye yakın düzey ve BL → ÖÖ yolunda f^2 = 0,108 ile küçük etki gözlemlenmektedir (Cohen, 1988). Q^2> 0 olması ise modelin yeterli tahmin gücüne sahip olduğunu göstermektedir.

3.5. Hipotez Test Sonuçları

Tüm hipotezlerde $p < 0,05$ olduğundan istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. H1 kapsamında babacan liderliğin örgütle özdeşleşme üzerindeki etkisi anlamlı bulunmuştur (β = 0,288; t = 5,561). H2 kapsamında babacan liderliğin lider-üye etkileşimi üzerindeki etkisi de anlamlıdır (β = 0,629; t = 18,119). H3 kapsamında lider-üye etkileşiminin örgütle özdeşleşme üzerindeki etkisi anlamlı ve güçlüdür (β = 0,516; t = 10,507).

Tablo 3. Hipotez Testi Sonuçları (Yapısal Model)

Hipotez	β	t Değeri	%95 YD GA	Sonuç
H1: BL → ÖÖ	0,288*	5,561	[0,183; 0,384]	Desteklendi
H2: BL → LÜE	0,629*	18,119	[0,560; 0,695]	Desteklendi
H3: LÜE → ÖÖ	0,516*	10,507	[0,420; 0,612]	Desteklendi

*$p \leq 0.001$

%95 YD GA: %95 Yanlılık Düzeltmeli Güven Aralığı

3.6. Aracılık Etkisi

Babacan liderliğin örgütle özdeşleşme üzerindeki dolaylı etkisi (lider-üye etkileşimi aracılığıyla) anlamlı bulunmuştur (β = 0,325; t = 8,956). Zhao vd. (2010) tarafından belirtildiği üzere hem doğrudan hem de dolaylı etkilerin anlamlı ve aynı yönde olması kısmi aracılığa işaret etmektedir. Bu doğrultuda H4 hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 4. Aracılık Etkisi

Hipotez	Etki Türü	Yol Katsayısı (β)	t Değeri	Aracılık Türü
H4: BL→LÜE→ÖÖ	Doğrudan Etki	0,288*	5,561	Kısmi Aracılık
	Dolaylı Etki	0,325*	8,956	

*p ≤ 0.001

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma bulguları doğrultusunda geliştirilen tüm hipotezlerin anlamlı olduğu ve desteklendiği görülmüştür. Babacan liderlik yaklaşımının benimsenmesi, çalışanların örgütle olan özdeşleşme düzeylerini pozitif yönde etkilemekte; lider-üye etkileşiminin ise bu ilişkide anlamlı bir aracı rol üstlendiği ortaya konulmaktadır.

Bu bulgu örüntüsü, çalışmanın temel aldığı sosyal değişim kuramının (Blau, 1964) öngörüleriyle tutarlıdır: babacan liderin sunduğu koruma, ilgi ve destek, çalışanda karşılıklılık temelli bir yükümlülük duygusu doğurmakta; bu yükümlülük yüksek kaliteli bir lider-üye ilişkisine, o ilişki de örgütsel kimliğin içselleştirilmesine dönüşmektedir.

Lider-üye etkileşimi boyutunda çalışanların yöneticilerinin mesleki bilgi ve becerilerine yönelik algılarının yüksek düzeyde olduğu ve yöneticileriyle güçlü bir duygusal bağ kurdukları gözlemlenmektedir. Bu bulgular, Graen ve Uhl-Bien (1995) tarafından geliştirilen lider-üye etkileşimi teorisini desteklemekte olup yüksek kaliteli ilişkilerin karşılıklı güven, saygı ve bağlılık unsurlarını içerdiğini ortaya koymaktadır. Koçak ve Küçük (2021) tarafından yapılan çalışmada da yüksek lider-üye etkileşiminin çalışan güvenini ve işte kalma niyetini güçlendirdiği bulgulanmıştır. Örgütle özdeşleşme boyutunda çalışanların kurumsal aidiyet düzeylerinin yüksek olduğu görülmekte; bu bulgu Mael ve Ashforth'un (1992) tanımıyla örtüşmektedir. Polat ve Meydan (2010), algılanan örgütsel prestijin özdeşleşme düzeyini anlamlı şekilde artırdığını; Turunç ve Çelik (2010) ise algılanan dış prestijin yüksek olduğu durumlarda çalışanların örgütü savunma ve temsil etme eğiliminin güçlendiğini ifade etmiştir.

Babacan liderlik boyutunda yöneticilerin çalışanlar yararına kararlar alma eğiliminde olduklarına dair güçlü bir algının varlığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, Farh ve Cheng'in (2000) modelindeki sosyal destek ve insani ilgi unsurlarıyla örtüşmekte; Pellegrini ve Scandura'nın (2008) kolektivist kültürlerdeki güven artışına ilişkin bulgularını da desteklemektedir. Modelin en dikkat çekici bulgusu, babacan liderliğin lider-üye etkileşimi üzerindeki büyük etki büyüklüğüdür ($f^2 = 0,655$). Bu bulgu, babacan liderlik tarzının lider-üye ilişkisinin kalitesini belirlemede kritik bir faktör olduğuna işaret etmekte; lider-üye etkileşiminin örgütle özdeşleşme üzerindeki büyük düzeydeki etkisiyle ($f^2 = 0,348$) birlikte değerlendirildiğinde babacan liderliğin örgütle özdeşleşmeye katkısının ağırlıklı olarak bu dolaylı kanal üzerinden aktığını açıkça ortaya koymaktadır.

Kuramsal açıdan bu araştırma, babacan liderlik ile örgütle özdeşleşme arasındaki ilişkide lider-üye etkileşiminin aracı rolünü ortaya koyarak bu liderlik tarzının örgütsel kimlik üzerindeki etkisinin hangi mekanizma üzerinden işlediğini netleştirmektedir. Wang vd. (2019) babacan liderliğin örgütle özdeşleşmeyi bir banka örnekleminde artırdığını göstermiş; ancak özdeşleşmeyi sonuç değişkenine bağlayan ilişkisel mekanizmayı görece arka planda bırakmıştır. Mevcut araştırma, lider-üye etkileşimini bu sürecin açıklayıcı mekanizması olarak konumlandırarak söz konusu boşluğu gidermekte ve Türk bankacılık bağlamındaki bulgularıyla Ertürk ve Albayrak (2019) ile uyumlu biçimde sosyal değişim kuramının açıklayıcı gücünü pekiştirmektedir.

Bu sonuçlar bankacılık sektörü yöneticileri ve insan kaynakları profesyonelleri için önemli pratik çıkarımlar sunmaktadır. Yüksek stres, iş yükü ve yoğun rekabet koşullarına sahip sektörlerde örgütsel bağlılık düzeyinin artması için babacan liderlik yaklaşımının kritik bir rol oynadığı görülmüştür. Örgütlerin performans ve hedeflere odaklı klasik anlayıştan uzaklaşarak liderlik tarzlarını üyelerin ihtiyaçlarına duyarlı, destekleyici ve anlayışlı bir davranış anlayışı etrafında yeniden şekillendirmeleri; liderlik eğitimleri kapsamında mentorluk programları ve liderlik koçluğu uygulamalarına yer vermeleri

önerilmektedir. Etkinin büyük ölçüde lider-üye etkileşimi üzerinden aktığı dikkate alındığında, liderlik geliştirme programlarının ikili ilişki kalitesini yükseltmeye; açık iletişim, bireyselleştirilmiş destek ve düzenli geri bildirim mekanizmalarına odaklanması özellikle değerlidir. Sonuç olarak, insan merkezli örgütsel yapıların başarısında lider-üye etkileşiminin ve babacan liderliğin rolü bu araştırmayla güçlü biçimde ortaya konulmuştur.

Bu araştırmanın çeşitli sınırlılıkları da bulunmaktadır. Veriler bireysel beyanlara ve kesitsel bir tasarıma dayandığından, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri kesin biçimde ortaya konulamamaktadır. Ayrıca babacan liderlik bu çalışmada bütüncül (tek boyutlu) bir yapı olarak ölçülmüştür; oysa güncel alanyazın iyilikseverlik, ahlak ve otoriterlik boyutlarının örgütsel çıktılar üzerinde farklılaşan etkiler doğurabildiğine işaret etmektedir (Chen vd., 2014; Karakitapoğlu-Aygün vd., 2020). Bulguların genellenebilirliği örneklemin Ankara faaliyet gösteren banka çalışanlarıyla sınırlı olması nedeniyle dikkatle yorumlanmalıdır. Gelecek araştırmaların boylamsal tasarımlar benimsemesi, babacan liderliği boyutları temelinde ele alması, kamu-özel banka karşılaştırmalarına yer vermesi ve nicel bulguları nitel yöntemlerle desteklemesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Ashforth, B. E., & Mael, F. (1989). Social identity theory and the organization. Academy of Management Review, 14(1), 20-39.

Aycan, Z. (2006). Paternalism: Towards conceptual refinement and operationalization. In U. Kim, K. S. Yang, & K. K. Hwang (Eds.), Scientific advances in indigenous psychologies (pp. 445-466). Sage.

Blau, P. M. (1964). Exchange and power in social life. Wiley.

Chan, S. C. H., & Mak, W. (2014). Transformational leadership, pride in being a follower of the leader and organizational commitment. Leadership & Organization Development Journal, 35(8), 674-690.

Chen, X.-P., Eberly, M. B., Chiang, T.-J., Farh, J.-L., & Cheng, B.-S. (2014). Affective trust in Chinese leaders: Linking paternalistic leadership to employee performance. Journal of Management, 40(3), 796-819.

Cheng, B. S., Chou, L. F., Wu, T. Y., Huang, M. P., & Farh, J. L. (2004). Paternalistic leadership and subordinate responses: Establishing a leadership model in Chinese organizations. Asian Journal of Social Psychology, 7(1), 89-117.

Cohen, J. (1988). Statistical power analysis for the behavioral sciences (2nd ed.). Lawrence Erlbaum Associates.

Dansereau, F., Graen, G., & Haga, W. J. (1975). A vertical dyad linkage approach to leadership within formal organizations. Organizational Behavior and Human Performance, 13(1), 46-78.

DeConinck, J. B. (2011). The effects of leader-member exchange and organizational identification on performance and turnover among salespeople. Journal of Personal Selling & Sales Management, 31(1), 21-34.

Dorfman, P. W., & Howell, J. P. (1988). Dimensions of national culture and effective leadership patterns: Hofstede revisited. Advances in International Comparative Management, 3, 127-150.

Dutton, J. E., Dukerich, J. M., & Harquail, C. V. (1994). Organizational images and member identification. Administrative Science Quarterly, 39(2), 239-263.

Erdoğan, B., & Liden, R. C. (2006). Collectivism as a moderator of responses to organizational justice: Implications for leader-member exchange and ingratiation. Journal of Organizational Behavior, 27(1), 1-17.

Erol, E., & Şentürk, İ. (2018). Paternalistic leadership scale Turkish adaptation: A validity-reliability study. International Journal of Educational Methodology, 4(4), 267-285.

Ertürk, A., & Albayrak, T. (2019). Empowerment and organizational identification: The mediating role of leader-member exchange and the moderating role of leader trustworthiness. Personnel Review, 49(2), 571-596.

Farh, J. L., & Cheng, B. S. (2000). A cultural analysis of paternalistic leadership in Chinese organizations. In J. T. Li, A. S. Tsui, & E. Weldon (Eds.), Management and organizations in the Chinese context (pp. 84-127). Macmillan.

Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. Journal of Marketing Research, 18(1), 39-50.

Gelfand, M. J. (2007). Culture and differences in conflict. In J. A. Bargh (Ed.), Social psychology and the unconscious (pp. 299-315). Psychology Press.

Gerstner, C. R., & Day, D. V. (1997). Meta-analytic review of leader-member exchange theory. Journal of Applied Psychology, 82(6), 827-844.

Graen, G. B., & Uhl-Bien, M. (1995). Relationship-based approach to leadership: Development of leader-member exchange (LMX) theory over 25 years. The Leadership Quarterly, 6(2), 219-247.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2019). Multivariate data analysis (8th ed.). Cengage Learning.

Hair, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2014). A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM). Sage Publications.

Henseler, J., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2015). A new criterion for assessing discriminant validity in variance-based structural equation modeling. Journal of the Academy of Marketing Science, 43(1), 115-135.

Hofstede, G. (1980). Culture's consequences: International differences in work-related values. Sage.

Hofstede, G. (2001). Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations. Sage.

Karakitapoğlu-Aygün, Z., Gümüşlüoğlu, L., & Scandura, T. A. (2020). How do different faces of paternalistic leaders facilitate or impair task and innovative performance? Opening the black box. Journal of Leadership & Organizational Studies, 27(2), 138-152.

Kark, R., Shamir, B., & Chen, G. (2003). The two faces of transformational leadership: Empowerment and dependency. Journal of Applied Psychology, 88(2), 246-255.

Katz, D., & Kahn, R. L. (1978). The social psychology of organizations. Wiley.

Kim, U., Yang, K. S., & Hwang, K. K. (Eds.). (1994). Indigenous psychologies: Research and experience in cultural context. Sage.

Koçak, Ö. E., & Küçük, B. A. (2021). How does paternalistic leadership affect employees' work engagement? The mediating roles of workaholism and trust in leader. İnsan ve Toplum, 11(3), 179-196.

Liden, R. C., & Maslyn, J. (1998). Multidimensionality of leader-member exchange: An empirical assessment through scale development. Journal of Management, 24(1), 43-72.

Liden, R. C., Sparrowe, R. T., & Wayne, S. J. (1997). Leader-member exchange theory: The past and potential for the future. Research in Personnel and Human Resources Management, 15, 47-119.

Mael, F. A., & Ashforth, B. E. (1992). Alumni and their alma mater: A partial test of the reformulated model of organizational identification. Journal of Organizational Behavior, 13(2), 103-123.

Mael, F. A., & Ashforth, B. E. (1995). Loyal from day one: Biodata, organizational identification and turnover among newcomers. Personnel Psychology, 48(2), 309-333.

Martin, R., Guillaume, Y., Thomas, G., Lee, A., & Epitropaki, O. (2015). Leader-member exchange (LMX) and performance: A meta-analytic review. Personnel Psychology, 69(1), 67-121.

Miller, V. D., Allen, M., Casey, M. K., & Johnson, J. R. (2000). Reconsidering the organizational identification questionnaire. Management Communication Quarterly, 13(4), 626-658.

Nazir, S., Shafi, A., Asadullah, M. A., Qun, W., & Khadim, S. (2020). Linking paternalistic leadership to follower's innovative work behavior: The influence of leader-member exchange and employee voice. European Journal of Innovation Management, 24(4), 1354-1378.

Pellegrini, E. K., & Scandura, T. A. (2008). Paternalistic leadership: A review and agenda for future research. Journal of Management, 34(3), 566-593.

Pellegrini, E. K., Scandura, T. A., & Jayaraman, V. (2010). Cross-cultural generalizability of paternalistic leadership: An expansion of leader-member exchange theory. Group & Organization Management, 35(4), 391-420.

Polat, M., & Meydan, C. H. (2010). Örgütsel özdeşleşmenin sinizm ve işten ayrılma niyeti ile ilişkisi üzerine bir araştırma. Savunma Bilimleri Dergisi, 9(1), 145-172.

Ringle, C. M., da Silva, D., & Bido, D. (2014). Structural equation modeling with the SmartPLS. Brazilian Journal of Marketing, 13(2), 56-73.

Sun, J., Felfe, J., & Schyns, B. (2011). Leadership, follower personality and performance. Journal of Occupational and Organizational Psychology, 85(3), 442-457.

Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), Psychology of intergroup relations (pp. 7-24). Nelson-Hall.

Tak, Ü. (2004). Dönüştürücü liderlik davranışı, örgütsel özdeşleşme ve iş tatmini arasındaki ilişkiler: Bir araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.

Tang, C., & Naumann, S. E. (2015). Paternalistic leadership, subordinate perceived leader-member exchange and organizational citizenship behavior. Journal of Management & Organization, 21(3), 291-306.

TBB. (2025). Bankacılık sistemine ilişkin veriler. https://www.tbb.org.tr

Turner, J. C., & Onorato, R. S. (1999). Social identity, personality, and the self-concept: A self-categorization perspective. In T. Tyler, R. Kramer, & O. John (Eds.), The psychology of the social self (pp. 11-46). Lawrence Erlbaum.

Turunç, Ö., & Çelik, M. (2010). Çalışanların algıladıkları örgütsel destek ve iş stresinin örgütsel özdeşleşme ve iş performansına etkisi. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 17(2), 183-206.

Wayne, S. J., Shore, L. M., & Liden, R. C. (2002). Perceived organizational support and leader-member exchange: A social exchange perspective. Academy of Management Journal, 45(3), 658-672.

Weber, M. (1947). The theory of social and economic organization (A. M. Henderson & T. Parsons, Trans.). Oxford University Press.

Wang, Y., Tang, C., Naumann, S. E., & Wang, Y. (2019). Paternalistic leadership and employee creativity: A mediated moderation model. Journal of Management & Organization, 25(1), 137-156.

Yıldız, S. (2010). Lider-üye etkileşiminin çalışanların iş tatmini, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkileri [Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi].

Zhang, Y., Huai, M., & Xie, Y. (2015). Paternalistic leadership and employee voice in China: A dual-process model. The Leadership Quarterly, 26(1), 25-36.

Zhao, H., Liu, W., Li, J., & Yu, X. (2019). Leader-member exchange, organizational identification, and knowledge hiding: The moderating role of relative leader-member exchange. Journal of Organizational Behavior, 40(7), 834-848.

Zhao, X., Lynch, J. G., & Chen, Q. (2010). Reconsidering Baron and Kenny: Myths and truths about mediation analysis. Journal of Consumer Research, 37(2), 197-206.

Araştırma Makalesi / Research Article

Babacan Liderlik ve Örgütle Özdeşleşme İlişkisinde Lider-Üye Etkileşiminin Aracı Rolü: Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma

The Mediating Role of Leader–Member Exchange in the Relationship Between Paternalistic Leadership and Organizational Identification: A Study on the Banking Sector

Kadir Enes ATALAY & M. Burak ÜNLÜÖNEN

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.525

Geliş/Received: 10/05/2026	Kabul/Accepted: 22/06/2026

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The rapid pace of technological transformation and globalization has significantly increased the complexity of services offered by banking institutions, making the retention of qualified financial professionals a strategic priority. In this context, the psychological bond employees form with their organizations has emerged as a decisive factor influencing critical outcomes such as job performance, work engagement, creativity, and turnover intention. Among the various mechanisms that shape this bond, leadership style and leader behavior occupy a central position. Despite the growing scholarly interest in leadership and its organizational consequences, paternalistic leadership—a style particularly prevalent in societies with high power distance and collectivist cultural norms such as Turkey—remains insufficiently examined in empirical research.

The banking sector provides a particularly suitable research environment for examining these relationships due to its inherently high-stress, highly competitive, and tightly regulated conditions. In addition to heavy workloads and demanding customer expectations, employees in this sector face continuous pressure arising from regulatory compliance requirements and digital transformation processes. Under such conditions, employees' capacity to maintain a sense of organizational belonging and identity becomes especially critical. High employee turnover in the sector further underlines the need to understand how leadership behaviors shape the psychological bond between employees and their organizations.

Organizational identification refers to the process by which individuals perceive themselves as part of their organization, internalize its values and goals, and integrate the organizational identity into their own self-concept (Ashforth and Mael, 1989). Rooted in social identity theory (Tajfel and Turner, 1986) and self-categorization theory (Turner and Onorato, 1999), organizational identification is conceptually distinct from organizational commitment in that it reflects a deeper cognitive and affective process—one in which the individual's answer to the question "who am I?" is partly defined by their organizational membership. High levels of identification have been linked to greater voluntary contribution, role extra behaviors, reduced cynicism, and lower turnover intention.

Paternalistic leadership, first conceptualized by Weber (1947) and extensively studied in Asian and Middle Eastern contexts, is characterized by a combination of authoritarianism, benevolence, and moral leadership (Farh and Cheng, 2000). In collectivist cultures such as Turkey, where employees traditionally expect their leaders to act as protective, guiding, and caring figures, paternalistic leadership aligns closely with cultural norms and therefore holds significant potential for fostering organizational identification. Leader-member exchange theory (Graen and Uhl-Bien, 1995) further suggests that the quality of dyadic relationships between leaders and employees varies substantially and that this variance directly shapes employees' organizational attitudes. The present study argues that leader-member

exchange serves as a key mediating mechanism—a social bridge—through which paternalistic leadership translates into higher levels of organizational identification. Based on these theoretical foundations, four hypotheses were developed: (H1) paternalistic leadership positively affects organizational identification; (H2) paternalistic leadership positively affects leader-member exchange quality; (H3) leader-member exchange quality positively affects organizational identification; and (H4) leader-member exchange mediates the relationship between paternalistic leadership and organizational identification.

Methods

This study adopted a quantitative research design with an explanatory approach, aiming to establish causal relationships among the three focal variables. Data were collected through a structured questionnaire administered to banking sector employees working in Ankara between December 17, 2024 and January 17, 2025. Ankara was selected as the research setting due to its concentration of both public and private bank branches and its status as one of the primary centers of banking activity in Turkey. According to the Turkish Banks Association (TBB, 2025), the estimated number of banking employees in Ankara is approximately 12,711.

The minimum sample size required for the study was determined as 107 using G*POWER analysis (power = 0.95, $f^2 = 0.15$, $\alpha = 0.05$) following the guidelines of Hair et al. (2014) and Ringle et al. (2014). Consistent with Ringle et al.'s (2014) recommendation to triple the minimum for greater model stability, a target of 321 participants was set. A total of 400 valid questionnaire forms were ultimately included in the analysis, collected via convenience sampling.

Three validated scales were employed. Leader-member exchange was measured using the 12-item scale developed by Graen and Uhl-Bien (1995) and adapted into Turkish by Yıldız (2010); two items (LMX1 and LMX8) were excluded during model validation, resulting in a 10-item final scale. Organizational identification was assessed using the 6-item scale developed by Mael and Ashforth (1992) and adapted by Tak (2004). Paternalistic leadership was measured using the 10-item scale developed by Sun et al. (2011) and adapted by Erol and Şentürk (2018); one item (PL10) was removed during validation, yielding a 9-item scale. All items were rated on a 5-point Likert scale ranging from 1 (strongly disagree) to 5 (strongly agree). A pilot test was conducted with 25 banking employees prior to the main data collection. Cronbach's alpha reliability coefficients were 0.947 for leader-member exchange, 0.916 for organizational identification, and 0.971 for paternalistic leadership, all exceeding the 0.80 threshold recommended by Özdamar (2004).

Data analysis was conducted using SPSS 30 for descriptive statistics and SmartPLS 4.0 for Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM). The measurement model was evaluated through factor loadings, composite reliability (CR), Cronbach's alpha (CA), and average variance extracted (AVE) for convergent validity, and the Heterotrait-Monotrait (HTMT) ratio and Fornell-Larcker criterion for discriminant validity. The structural model was assessed using path coefficients (β), t-values, R^2, effect sizes (f^2), and predictive relevance (Q^2). Mediation effects were examined through Blindfolding analysis with bias-corrected 95% confidence intervals.

Results and Discussion

The measurement model demonstrated satisfactory psychometric properties. All factor loadings exceeded 0.708 following the removal of three underperforming items (LMX1, LMX8, PL10). AVE values were above the 0.50 threshold for all constructs (PL: 0.812; LMX: 0.679; OI: 0.706), confirming convergent validity. HTMT ratios ranged from 0.637 to 0.749, remaining well below the 0.85 threshold, and Fornell-Larcker criterion was also satisfied, confirming discriminant validity. VIF values between 1.000 and 1.655 indicated the absence of multicollinearity.

The structural model results supported all four hypotheses. Paternalistic leadership had a significant positive direct effect on organizational identification ($\beta = 0.288$, $t = 5.561$, $p < 0.001$; H1 supported), confirming that leaders who exhibit caring, guiding, and protective behaviors foster a stronger sense of organizational belonging among employees. Paternalistic leadership also exerted a strong positive effect on leader-member exchange quality ($\beta = 0.629$, $t = 18.119$, $p < 0.001$; H2 supported), with a large effect size ($f^2 = 0.655$) indicating that this leadership style is a primary driver of relationship quality between

leaders and subordinates. Leader-member exchange quality, in turn, positively influenced organizational identification ($\beta = 0.516$, $t = 10.507$, $p < 0.001$; H3 supported; $f^2 = 0.348$). The R^2 value for organizational identification was 0.536, indicating that the model explains 53.6% of the variance in this construct. Q^2 values above zero confirmed adequate predictive relevance.

The mediation analysis revealed that leader-member exchange significantly mediated the relationship between paternalistic leadership and organizational identification (indirect effect $\beta = 0.325$, $t = 8.956$, $p < 0.001$; H4 supported). Since both the direct and indirect effects were statistically significant and in the same direction, partial mediation was established (Zhao et al., 2010). This finding indicates that while paternalistic leadership has a direct bearing on identification, a substantial portion of its influence is channeled through the quality of leader-member relationships, underscoring the role of dyadic trust and individual attention as the proximal mechanism linking leadership style to organizational identity.

These results carry important theoretical and practical implications. Theoretically, the study contributes to the paternalistic leadership literature by demonstrating its relevance beyond its original East Asian context, affirming its applicability in Turkish banking organizations characterized by collectivist values and hierarchical structures. Practically, the findings suggest that organizations operating in high-pressure environments such as banking should invest in leadership development programs that cultivate paternalistic leadership competencies—particularly the benevolence and moral leadership dimensions—as these are most directly associated with higher-quality leader-member relationships and stronger employee identification. Building open communication channels, providing individualized support, and implementing regular feedback mechanisms are recommended as actionable steps toward enhancing leader-member exchange quality and, consequently, organizational identification. Future research should consider longitudinal designs to strengthen causal inference, comparative analyses between public and private banks, and mixed-methods approaches to complement the quantitative findings of this study.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

Avrupa'da Aşırı Sağın Kriz Siyaseti: Almanya (AFD) ve Fransa (RN) Örneklerinde Kimlik Stratejileri ve Popülist Tepkiler (2015–2023)

Far-Right Crisis Politics in Europe: Identity Strategies and Populist Responses in the Cases of Germany (AfD) and France (RN)

Kübra Betül BİÇEN GÖREN[1]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.504

Geliş/Received: 10/05/2026	Kabul/Accepted: 22/07/2026

Öz

Bu çalışma, 2015–2023 yılları arasında Avrupa'da birbirini izleyen göç krizi, COVID-19 pandemisi ve enerji ile yaşam maliyeti krizlerinin aşırı sağ söylem ve kimlik inşası üzerindeki belirleyici etkilerini incelemektedir. Çalışmanın temel amacı, aşırı sağın krizleri siyasal bir kaldıraç olarak nasıl kullandığını ve toplumsal kutuplaşmayı söylemsel düzeyde nasıl derinleştirdiğini ortaya koymaktır. Araştırma kapsamında, Almanya için Alternatif (AfD) ve Fransa'daki Ulusal Birlik (RN) partilerinin kriz dönemleri nitel araştırma yöntemlerinden karşılaştırmalı analiz yoluyla incelenmiştir. Her iki partinin de krizleri yalnızca birer dışsal sorun olarak değil, 'biz' ve 'öteki' ayrımını keskinleştirmek, ulusal kimliği savunmak ve yerleşik siyasal elitleri gayri meşrulaştırmak için stratejik bir 'performans alanı' olarak kurguladığını göstermektedir. Çalışma, AfD ve RN'nin krizleri ekonomik veya güvenlik temelli teknik meseleler olmaktan çıkarıp, ulusun bekasına yönelik varoluşsal bir kültürel tehdit olarak çerçevelediğini ve bu yolla seçmen mobilizasyonu sağladığını ortaya koymaktadır. Bu yönüyle makale, krizlerin aşırı sağın yükselişindeki araçsal rolüne dair literatüre, iki temel Avrupa vakası üzerinden karşılaştırmalı ve güncel bir perspektif sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *AfD, Aşırı Sağ, Kriz Siyaseti, Kimlik İnşası, RN*

Abstract

This study examines the decisive effects of successive crises in Europe between 2015 and 2023, the migration crisis, the COVID-19 pandemic, and the energy and cost-of-living crises, on far-right discourse and identity construction. The main objective of the study is to reveal how the far right uses crises as a political lever and how it deepens social polarization at the discursive level. Within the scope of the research, the crisis-period strategies of the Alternative for Germany (AfD) and France's National Rally (RN) are analyzed through comparative qualitative methods. The findings show that both parties construct crises not merely as external problems, but as strategic "performance arenas" through which to sharpen the "us" versus "other" divide, defend national identity, and delegitimize established political elites. The study demonstrates that AfD and RN reframe crises from economic or security-based technical issues into existential cultural threats to the survival of the nation, thereby facilitating voter mobilization. In this respect, the article contributes a comparative and up-to-date perspective to the literature on the instrumental role of crises in the rise of the far right, drawing on two key European cases.

Keywords: *AfD,Crisis Politics, far-right, RN, Identity Construction.*

1. GİRİŞ

Avrupa siyaseti için 21. yüzyılın ilk çeyreği, liberal demokratik sistemin temelden sarsıldığı bir krizler dönemi olmuştur. Her ne kadar bu çalışma 2015 sonrasına odaklansa da sürecin fitilini ateşleyen 2008 küresel finans krizi, merkez siyasetin ekonomik sorunlara çözüm üretme kapasitesinin sorgulanmasına yol açarak aşırı sağın yükselişi için yapısal bir zemin hazırlamıştır. 2008 krizinin neden olduğu bu

[1]**Sorumlu Yazar/Corresponding Author**, Dr. Öğr. Üyes,, Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara, Türkiye, Türkiye. betulbicen@hotmail.com

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Biçen Gören, K.B. (2026). Avrupa'da Aşırı Sağın Kriz Siyaseti: Almanya (AFD) ve Fransa (RN) Örneklerinde Kimlik Stratejileri ve Popülist Tepkiler (2015–2023). *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 10(3), 1835-1854.

sistemik istikrarsızlık, 2015'teki göç krizi, 2020'deki COVID-19 pandemisi ve 2022'de patlak veren enerji/yaşam maliyeti krizleriyle birleşerek bir 'çoklu kriz' sarmalına dönüşmüştür. Söz konusu ardışık şoklar, toplumsal güvensizliği derinleştirirken, aşırı sağ partiler bu krizleri stratejik birer 'performans alanı' ve siyasal fırsat kapısı olarak kullanmış, popülist söylemler aracılığıyla merkeze doğru kalıcı bir ilerleme kaydetmişlerdi.

Aşırı sağın bu yükselişi, marjinal hareketlerin güçlenmesiyle birlikte, Avrupa'nın siyasal yapısında köklü bir değişimin göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Bu partiler, "halk" ile "yozlaşmış elitler" arasındaki farkları vurgulayarak, kriz dönemlerinde ulusal kimlik, güvenlik ve egemenlik gibi temalar üzerinden mobilizasyon sağlamaktadır.

Bu çalışmada kriz siyaseti, siyasal aktörlerin toplumsal belirsizlik ve güvensizlik anlarını kimlik, egemenlik ve temsil söylemleri üzerinden yeniden çerçeveleyerek politik meşruiyet ve seçmen mobilizasyonu üretme stratejisi olarak ele alınmaktadır.

Literatürde, aşırı sağın yükselişi üzerine birçok çalışma mevcut olmakla birlikte, bu partilerin ardışık krizler karşısında geliştirdikleri söylemlerin kimlik inşası üzerindeki etkileri yeterince incelenmemiştir. Özellikle Almanya ve Fransa gibi ülkelerde, aşırı sağ partilerin kriz dönemlerinde "biz" ve "öteki" söylemleri toplumsal kutuplaşmayı derinleştirmektedir.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, nitel karşılaştırmalı söylem analizi yaklaşımına dayanmaktadır. Amaç, Almanya'daki AfD (Alternative für Deutschland) ile Fransa'daki RN'nin (Rassemblement National) çoklu kriz dönemlerinde geliştirdiği kurumsal söylemsel çerçeveleri karşılaştırmalı olarak incelemektir. Analiz birimi seçmen davranışı değil, partilerin kurumsal söylem üretimidir. Bu nedenle medya temsilleri, kamuoyu araştırmaları ve seçmen görüşmeleri kapsam dışı bırakılmıştır.

Araştırma veri seti 2015–2023 yılları arasını kapsamaktadır. Bu dönem, Avrupa'da göç krizi, COVID-19 pandemisi ve enerji/yaşam maliyeti krizlerinin ardışık biçimde yaşanması nedeniyle seçilmiştir. Veri seti üç tür kurumsal metinden oluşmaktadır: seçim manifestoları, lider konuşmaları ve kurumsal sosyal medya paylaşımları.

Çalışmada amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Yalnızca partinin kurumsal pozisyonunu temsil eden ve kriz temalarıyla doğrudan ilişkili içerikler analize dâhil edilmiştir. Seçim ölçütleri şunlardır:

- İçeriğin partinin resmî kurumsal kanallarında yayımlanmış olması
- Kriz temalarına (göç, pandemi, enerji/ekonomik kriz) doğrudan atıf içermesi
- Lider düzeyinde veya parti adına yapılan kurumsal açıklama niteliği taşıması

Bireysel parti üyelerinin kişisel görüşleri veya medyadaki ikincil aktarımlar veri setine dâhil edilmemiştir.

Tablo 1. Analiz Edilen Veri Setinin Kapsamı

Veri Türü	**Parti**	**Tarih Aralığ**	**Analiz Edilen İçerik**
Seçim Manifestosu	AfD	2017, 2021 Federal seçimleri	2 manifesto
Seçim Manifestosu	RN	2017,2022 Cumhurbaşkanlığı seçimleri	2 manifesto
Lider Konuşmaları	AfD	2015–2023	20 konuşma
Lider Konuşmaları	RN	2015–2023	20 konuşma
Paylaşımları(X)	AfD	2015–2023	20 paylaşım
Sosyal Medya Paylaşımları (X)	RN	2015–2023	20 paylaşım

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

Analizde kullanılan tematik eksenleri; kimliksel tehdit, elit karşıtlığı ve ulusal egemenlik vurgusu olarak belirlenmiştir. Bu kategoriler, popülizm ve radikal sağ literatüründe yerleşik kavramsal çerçevelere dayanmaktadır (Mudde, 2007). Ancak kodlama yalnızca kuramsal kategorilere dayalı yürütülmemiştir.

Ön okuma aşamasında veri setinde tekrar eden söylemsel örüntüler incelenmiş ve literatürdeki çerçevelerle uyumlu alt temalar veriden türetilmiştir. Bu nedenle çalışma yarı-tümdengelimsel kodlama yaklaşımı izlemektedir.

Kodlama birimi, tematik anlam taşıyan söylem segmentleri olarak belirlenmiştir. Bu segmentler çoğunlukla bir cümle veya anlam bütünlüğü taşıyan cümle gruplarından oluşmaktadır.

Analiz süreci üç aşamada yürütülmüştür:

1. Ön Okuma ve Tematik Eşleştirme: Tüm metinler okunarak kriz temalarıyla ilişkili söylemsel örüntüler belirlenmiştir.

2. Kod Kitabının Oluşturulması: Kuramsal temalar ile veri içinden türeyen alt temalar bir kod şemasında birleştirilmiştir.

3. Karşılaştırmalı Kodlama ve Yorumlama: Aynı kod şeması AfD ve RN metinlerine sistematik biçimde uygulanmış; tematik yoğunluk, vurgu biçimleri ve kriz çerçevelerindeki benzerlik ve farklılıklar karşılaştırılmıştır.

Analiz nicel içerik sayımına dayanmamakta; söylemsel anlam inşası, çerçeveleme stratejileri ve krizlerin nasıl temsil edildiği üzerine odaklanan nitel bir çözümleme esas alınmaktadır.

Bu çalışma, söylem ile seçim sonuçları arasında doğrudan nedensel bir ilişki kurmayı amaçlamamaktadır. Seçim verileri yalnızca söylemin şekillendiği siyasal bağlamı göstermek için kullanılmıştır.

2.1. Etik Kurul Onayı

Bu araştırmanın kavramsal çerçevesinin hazırlanması, verilerin toplanması, verilerin analizi ve yorumlanması aşamalarının tamamında etik kurallara uygun hareket edilmiştir. Karşılaşılacak tüm etik ihlallerde ANKAD Dergisi Yayın Kurulunun hiçbir sorumluluğubulunmamaktadır. Tüm sorumluluk yazara aittir. Bu çalışmanın ANKAD Dergisi dışında herhangi bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiş olduğunu taahhüt ederim. Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Bu araştırmada kamuya açık kaynaklar doküman analizi tekniği kullanıldığı için etik kurul izni gerektirmemektedir.

3. BULGULAR

3.1. Aşırı Sağ, Kültürel Geri Tepme ve Kriz Tehdit Algısı

Avrupa'daki aşırı sağ partilerin siyasal söylemini analiz etmede en sık başvurulan kuramlardan biri, Mudde'nin (2007) geliştirdiği "aşırı sağ partiler" yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre aşırı sağ partiler, nativizm, popülizm ve otoriterlik olmak üzere üç temel ideolojik unsuru bir araya getirmektedir. Nativizm, ulusun homojen ve yerli unsurlardan oluşması gerektiği fikrini öne çıkartmıştır. Popülizm, saf halk ile yozlaşmış elitler arasındaki ikiliği merkezine almaktadır. Otoriterlik ise güçlü liderlik ve kamu düzenine yönelik vurgu ile ifade bulmaktadır. Bu üç bileşen, kriz dönemlerinde daha da belirginleşmekte ve siyasi aktörlerin krizleri kendi ideolojik doğrultularında yapılandırmalarını kolaylaştırmaktadır.

Aşırı sağın yükselişi, çoğu zaman ekonomik güvencesizlikle açıklansa da temelde modernleşme süreçlerine ve çokkültürlülüğün neden olduğu kimliksel dönüşümlere duyulan değer temelli bir tepkiyi yansıtmaktadır (Biçen Gören, 2023, s. 44). Bu yaklaşım, aşırı sağın krizlerle ilişkisini anlamak için önemli bir kavramsal zemin sağlamaktadır. Ancak yalnızca krizlerin varlığı değil, bu krizlerin siyasal aktörler tarafından nasıl tanımlandığı ve toplumsal algıda nasıl yeniden üretildiği de belirleyicidir. Moffitt ve Tormey'in (2014) vurguladığı üzere, popülist hareketler krizleri dışsal bir olgu olarak değil, siyasal performansın asli bir parçası olarak kullanmaktadır. Bu aktörler, toplumu sürekli bir tehdit ve belirsizlik duygusu içinde tutarak "kriz hâlini" yeniden üretmektedir. Dolayısıyla kriz, somut bir olaydan çok, siyasal söylemle şekillenen bir gerçeklik olarak görülmelidir.

Ayrıca, Müller (2016), popülizmi yalnızca halkın iradesini yüceltme değil, aynı zamanda çoğulculuk karşıtı bir siyasal kültür olarak tanımlamaktadır. Bu açıdan, aşırı sağ söylemin kriz anlarında öne çıkardığı "tek bir halk", "tek bir doğru" ve "tek bir çözüm" vurguları, demokratik çoğulculukla çelişen monolitik bir siyaseti temsil etmektedir. Bu söylem, özellikle kimlik inşası sürecinde dışlayıcı ve otoriter yapılar üretmektedir.

Dilbirliği'ne göre (2017), aşırı sağ, Almanya'da uzun süre göz ardı edilen bir olguyken, 2014 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde elde ettiği oy oranıyla hem ülke içinde hem de kıta genelinde ciddi biçimde kurumsallaşmıştır. Özellikle Almanya'da artan etnik temelli şiddet olayları, aşırı sağı yalnızca siyasi bir hareket değil, aynı zamanda toplumsal bir sorun olarak görünür kılmaktadır.

Fransa örneğinde ise aşırı sağın yükselişi, özellikle 2015 sonrasında yaşanan toplumsal, ekonomik ve güvenlik temelli krizlerle yakından ilişkilidir. Ekonomik durgunluk, işsizlik oranlarındaki artış ve 2015 Paris terör saldırılarının yarattığı güvenlik endişesi, Fransız toplumunda göç, ulusal kimlik ve laiklik konularında derin bir kutuplaşmaya yol açmıştır (Mayer, 2013, s.167). Bu süreçte RN "Fransız kimliğini koruma" ve "Avrupa Birliği'ne karşı ulusal egemenliği yeniden tesis etme" temalarına dayalı söylemlerle siyasal meşruiyetini güçlendirmiştir (Ivaldi, 2005). Marine Le Pen liderliğinde parti, ekonomik milliyetçilik ve kültürel korumacılığı bir araya getirerek özellikle işçi sınıfı, düşük gelir grupları ve kırsal kesimlerde önemli bir toplumsal taban kazanmıştır (Mudde, 2007). Dolayısıyla Fransa'da aşırı sağın yükselişi yalnızca bir siyasal yönelim değil, aynı zamanda küreselleşme, göç ve Avrupa bütünleşmesinin doğurduğu kimliksel gerilimlere verilen popülist bir tepki biçimi olarak okunmalıdır. Bu durum, ulusal egemenliğin yeniden tanımlanması, güvenlik algısının dönüşümü ve vatandaşlık kimliğinin etnik temelde yeniden inşası gibi süreçlerle yakından bağlantılıdır (Mayer, 2013, s.169).

3.2. Krizlerin Arka Planı (2015–2023)

2015–2023 dönemi, Avrupa siyasetinde aşırı sağın yükselişini hızlandıran ardışık "çoklu krizler" dönemi olarak tanımlanabilir. Bu krizlerin her biri yalnızca teknik veya yönetsel bir problem değil, aynı zamanda siyasal söylemi yeniden biçimlendiren toplumsal şoklardır. Bu nedenle, çalışmada üç tip kriz ekseninde bir dönemselleştirme yapılmıştır: Göç krizi, dışsal bir 'şok' olarak Avrupa'nın sınırları dışında başlayan fakat içeride kimlik, güvenlik ve aidiyet tartışmalarını tetikleyen bir kırılmadır. COVID-19 pandemisi, devlet otoritesi, bireysel özgürlük ve bilime duyulan güveni sorgulatan içsel bir yönetişim krizidir; enerji ve yaşam maliyeti krizi ise küresel piyasa dalgalanmalarının ve Rusya-Ukrayna savaşının etkisiyle sosyo-ekonomik bir şok olarak toplumsal eşitsizlikleri derinleştirmiştir.

Bu üç kriz, farklı kaynaklardan doğmuş olsalar da ortak bir politik sonuç üretmiştir: ulusal kimlik, egemenlik ve güvenlik temaları üzerinden aşırı sağ söylemin güçlenmesi. Her biri, farklı bir korku veya güvensizlik biçimini harekete geçirmiş; buna karşılık aşırı sağ partiler bu duygusal enerjiyi siyasal sermayeye dönüştürmüştür.

AfD son yıllarda yalnızca göçmen karşıtlığı ve Avrupa Birliği eleştirisi üzerinden siyasal konumunu inşa eden klasik bir sağ-popülist parti olmanın ötesine geçmiştir. Hansen ve Olsen'e (2022) göre AfD, 2021 Almanya Federal Seçimleri sürecinde toplumsal ve siyasal krizleri stratejik biçimde sahiplenerek kendisini bir "popülist mesele girişimcisi" konumuna taşımıştır. AfD'ye oy verme olasılığını artıran üç temel faktörü tanımlamaktadır: Avrupa Birliği karşıtlığı, siyasal elitlere yönelik olumsuz tutumlar ve hükümetin COVID-19 krizini yönetimine duyulan memnuniyetsizlik. Bu bulgular, partinin seçmen desteğini yalnızca geleneksel sağ-popülist temalarla değil, aynı zamanda güncel krizler üzerinden şekillendirdiğini göstermektedir. Dolayısıyla AfD, siyasal gündemi belirleme gücünü toplumsal hoşnutsuzlukların merkezine yerleşerek artırmaktadır. Bu da partinin popülizmini "reaktif" bir söylemden çıkarıp "stratejik kriz siyaseti" boyutuna taşımaktadır (Hansen ve Olsen, 2022, s.657).

Şekil 1: Aşırı Sağ Partilerin Kriz Dönemlerindeki Oy Oranları (2014- 2022)

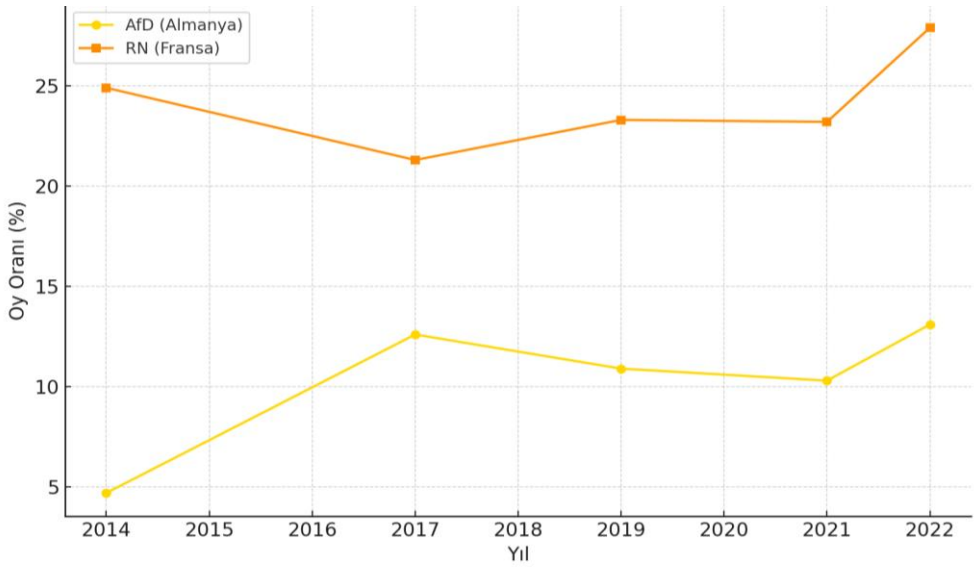

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2014–2022 yılları arasında Avrupa'daki iki önemli aşırı sağ örneğe ait oy oranları incelendiğinde, bu partilerin belirli dönemlerde seçmen desteklerini artırabildikleri görülmektedir. Almanya'da AfD, 2015 sonrasında 2017 genel seçimlerinde oylarını %12,6'ya yükselterek Federal Meclis'e girmiştir (Gehrsitz ve Ungerer, 2017, s.10). Fransa'da ise RN, 2022 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde tarihsel olarak yüksek oy oranlarına ulaşmıştır (Inter-Parliamentary Union, 2022). Bu veriler, söz konusu partilerin krizlerle örtüşen dönemlerde siyasal görünürlük ve destek düzeylerinde artış yaşayabildiğini göstermektedir. Daha önemlisi, bu artış yalnızca ekonomik ya da güvenlik kaynaklı krizlerin varlığıyla açıklanamaz. Her iki örnekte de partiler, krizleri ulusal kimlik, egemenlik ve toplumsal güvenlik ekseninde yeniden çerçeveleyerek seçmen mobilizasyonu sağlamıştır. Dolayısıyla seçim performanslarındaki yükseliş, krizlerin aşırı sağ aktörler tarafından kimlik temelli ve popülist söylemler aracılığıyla siyasal fırsata dönüştürülebildiğini göstermektedir. Bu durum, krizlerin tek başına aşırı sağın yükselişine yol açmadığını; krizlerin belirli söylemsel stratejilerle anlamlandırılması ve seçmene aktarılması halinde siyasal desteğe dönüştürülebildiğini ortaya koymaktadır.

Seçim sonuçları, bu artışların doğrudan partilerin krizleri stratejik biçimde yönetme kapasitesinden kaynaklandığını tek başına ortaya koymamaktadır. Oy oranlarındaki değişim, seçmen davranışının yönünü betimleyen nicel göstergeler sunmaktadır. Ancak seçmen tercihlerini belirleyen motivasyonları veya söylemsel stratejilerin etkisini doğrudan ölçmemektedir. Bu nedenle söz konusu veriler, çalışmada elde edilen söylem analizi bulgularını açıklayan nedensel kanıtlar olarak değil, partilerin söylemlerinin şekillendiği siyasal bağlamı göstermek amacıyla kullanılan arka plan göstergeleri olarak değerlendirilmelidir.

3.3. Göç Krizi (2015–2016)

2015 yılında Suriye iç savaşının yoğunlaşması ve Libya üzerinden artan düzensiz göç akımlarıyla birlikte Avrupa, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana en büyük zorunlu kitlesel yer değiştirme süreciyle karşı karşıya kalmıştır. UNHCR verilerine göre, yalnızca 2015 yılı içerisinde Avrupa'ya ulaşan göçmen ve sığınmacı sayısı 1 milyonu aşmıştır (UNHCR, 2016). Bu hareketlilik, özellikle Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde toplumsal ve siyasal dinamiklerde köklü değişimlere yol açmıştır. Krizin ani ve kapsamlı boyutu, ekonomik maliyetlerin ötesinde, Avrupa kamuoyunda kültürel bütünlük, güvenlik ve ulusal egemenlik gibi konuların yeniden tanımlanmasına zemin hazırlamıştır.

Aşırı sağ partiler, göç krizini yalnızca insani bir sorun olarak değil, aynı zamanda kimlik temelli siyasetlerini pekiştirecek stratejik bir "siyasal fırsat penceresi" olarak değerlendirmektedir (Moffitt, 2016, s. 385). Bu süreçte göçmenler, çoğunlukla üçlü bir tehdit çerçevesi içerisinde kurgulanmıştır.

Birincisi, ekonomik tehdit boyutudur. Bu söylemde, göçmenlerin refah devletinin sınırlı kaynaklarını tüketeceği, sosyal yardımların ve kamu hizmetlerinin yerli halktan "yabancılara" aktarılacağı iddiası öne çıkmaktadır (Mudde ve Kaltwasser, 2017, s. 76). Örneğin Almanya'da AfD, mülteci kabul politikasını "vergi mükelleflerinin sırtına yüklenen adaletsiz bir maliyet" olarak tanımlamış ve sosyal güvenlik sisteminin bu yük altında sürdürülemez olduğunu savunmuştur (AfD, 2017, s. 28). Benzer biçimde Fransa'da RN, göçün ülkenin kamu maliyesine ağır bir yük getirdiğini ve sosyal konut gibi hizmetlerde Fransız vatandaşlarının önceliğinin elinden alındığını iddia etmiştir. Marine Le Pen, babası Jean-Marie Le Pen'in geleneksel "ulusal tercih" doktrinini modernize ederek, refah devletinin yalnızca Fransız vatandaşlarına hizmet etmesi gerektiğini "ulusal öncelik" ilkesiyle savunmuştur (Ivaldi, 2005, s. 355).

İkincisi, kültürel tehdit unsurudur. Bu yaklaşım, çokkültürlülüğün ulusal kimliğin homojen yapısını aşındıracağı ve ortak yaşam biçimlerini zayıflatacağı endişesine dayanmaktadır (Norris ve Inglehart, 2019, s. 5). Her ne kadar aşırı sağın göçü kültürel bir tehdit olarak kodlayan söylemsel repertuarı daha eskiye dayansa da (Mayer, 2013), 2015 göç krizi bu söylemlerin marjinal bir eleştiri olmaktan çıkıp ana akım siyasete taşındığı ve bir "kriz performansı" olarak kurumsallaştığı temel kırılma noktasını temsil etmektedir. Bu bağlamda göç, 2015 sonrası süreçte artık yalnızca bir nüfus hareketi değil, ulusun kültürel bütünlüğüne yönelik "varoluşsal" bir saldırı olarak resmedilmiştir.

Almanya'da AfD, özellikle bu dönemde "Alman kültürünün İslamlaşma tehdidi altında olduğu" iddiasını merkezileştirmiş ve "Leitkultur" (ulusal rehber kültür) kavramı üzerinden göçmenlerin Alman değerlerine uyum sağlayamayacağını ileri sürmüştür (Wodak, 2015, s. 116). Benzer şekilde Fransa'da RN, laiklik ilkesini bir "kültürel savunma hattı" olarak konumlandırmıştır. Başörtüsü veya helal gıda gibi sembolik konular üzerinden Fransız kimliğinin tehdit altında olduğu söylemi, 2015 sonrası artan göç akışıyla birlikte toplumsal bir güvenlik krizine dönüştürülmüştür (Mayer, 2013). Bu söylem, göçmenleri kültürel uyumsuzluğun başlıca kaynağı olarak sunarak, kimlik temelli bir korumacılığı meşrulaştırmıştır.

Üçüncüsü ise, güvenlik tehdidi boyutudur. Burada göçmenler, artan terör saldırıları, sınır güvenliğindeki zafiyetler ve kamusal düzenin bozulması riskleriyle ilişkilendirilir (Wodak, 2015, s. 118). Bu söylemsel yapı, nativizm anlayışıyla uyumludur. Nativizm, ulusun yalnızca "yerli" unsurlardan oluşması gerektiğini, yabancı unsurların ise ekonomik, kültürel ve güvenlik bağlamında varoluşsal bir tehdit oluşturduğunu savunmaktadır (Mudde, 2007). Bu süreç, Norris ve Inglehart'ın (2019) kültürel geri tepme tezi açısından değerlendirildiğinde, aşırı sağın yükselişinin yalnızca ekonomik güvencesizlikten değil, hızlı toplumsal değişimlere, artan göçmen nüfusuna ve çokkültürlülüğe karşı gelişen değer temelli bir tepkinin ürünü olduğu görülmektedir. Göç krizi, bu tezin öngördüğü şekilde, modernleşme ve liberal değerler karşısında ulusal kimlik ve geleneksel normlara sarılmayı teşvik eden bir kırılma anı yaratmıştır. Benjamin Moffitt'in (2014) kriz performansı yaklaşımı bağlamında, göç krizi siyasal aktörlerce dramatize edilen bir tehdit anlatısı olarak işlev görmektedir. AfD ve RN örneklerinde görüldüğü üzere, kriz "aciliyet" duygusu yaratmak, "biz" ve "öteki" arasındaki sınırları keskinleştirmek yeniden üretilmiştir.

Almanya'da AfD, Şansölye Angela Merkel'in 'açık kapı' politikasını yalnızca teknik bir yönetim hatası olarak değil, 'Alman halkına karşı bir ihanet' olarak kurgulayarak krizi siyasal meşruiyetin erozyonu şeklinde sunmuştur (AfD, 2017). Partinin en önemli yükseliş ivmesi, 2015'te yaşanan mülteci akını karşısında Merkel'in 'Wir schaffen das' (Başarabiliriz) söyleminin yarattığı toplumsal kaygı ikliminde gerçekleşmiştir.

AfD, bu dönemde göçü suç ve güvenlik ekseninde kurgularken, toplumsal cinsiyet rollerini popülist bir araç olarak kullanmıştır. Bu stratejinin en belirgin dönüm noktası 2016 Köln Yılbaşı olaylarıdır. Bu olay öncesinde AfD'nin göç karşıtlığı daha ziyade ekonomik ve genel kültürel tehdit (İslamlaşma) odaklıyken; Köln olaylarından itibaren söylem, 'ulusal bedenin ve kadınların korunması' temalı biyopolitik bir zemine kaymıştır (Betz ve Meret, 2017, s. 310).

Bu süreçte kurulan 'göç = güvensizlik' denklemi, seçmen davranışını iki temel mekanizma üzerinden etkilemiştir: Birincisi, krizin 'kadın güvenliği' üzerinden çerçevelenmesi, AfD'nin yalnızca aşırı sağcı erkek seçmene değil, kendisini tehdit altında hisseden muhafazakâr kadın seçmen kitlesine de ulaşmasını sağlamıştır. İkincisi, 'Alman kadınının korunması' vurgusu, liberal değerleri (kadın hakları gibi) yerli halka ait, göçmenleri ise bu değerlerin doğal düşmanı olarak sunarak 'öteki' inşasını ahlaki

bir üstünlükle pekiştirmiştir. Dolayısıyla Köln olayları, mülteci krizinin soyut bir 'devlet sorunu' olmaktan çıkıp, Alman vatandaşlarının en mahrem alanına (sokaktaki güvenliğine) yönelik somut bir tehdit olarak algılanmasını sağlayan psikolojik kırılma noktası olmuştur

Fransa'da göç karşıtlığı, aşırı sağın temel söylemlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Marine Le Pen liderliğindeki RN, bu söylemi evrenselci ilkeler üzerinden meşrulaştırmaktadır. İslam'ı doğrudan hedef almak yerine "radikal İslamcılık" kavramıyla kültürel bir tehdit çerçevesi inşa etmektedir (Camus ve Lebourg, 2017, s.25). Parti, göçmenleri "medeniyet tehdidi" olarak betimleyerek Fransız Cumhuriyet değerleri etrafında kültürel bir savunma stratejisi geliştirmektedir. Bu yaklaşım ise toplumsal kutuplaşmayı derinleştirirken demokratik çoğulculuğu daraltan dışlayıcı bir kimlik siyasetine zemin hazırlamaktadır (Wodak, 2015, s.35).

3.4. COVID-19 Pandemisi (2020–2021)

COVID-19 pandemisi, Avrupa toplumlarını beklenmedik ölçüde derinden etkileyen çok boyutlu bir kriz olarak ortaya çıkmıştır. Sağlık sistemleri üzerindeki yoğun baskı, karantina uygulamaları, özgürlük kısıtlamaları ve sosyal izolasyon yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda psikolojik travmaların da yayılmasına neden olmuştur. Bu olağanüstü dönemde aşırı sağ partiler, krizi hem devletlerin otoriter eğilimlerini eleştirmek hem de "bilimsel elitlere" karşı halkın sağduyusunu yücelten popülist söylemler üretmek için bir araç olarak kullanmıştır (Anduiza ve Rico 2022, s.580).

Almanya'da AfD, pandemi döneminde sokak protestolarına aktif biçimde destek vermiştir. Bu süreçte bilime, medyaya ve "elit uzmanlara" karşı sistematik bir güvensizlik inşa edilmiştir. AfD, pandemi politikalarını "biyopolitik baskı" olarak çerçevelemiş ve hükümetin salgın yönetimini bireysel özgürlüklerin ihlali olarak nitelendirmiştir. Merkel ve ardından Scholz hükümetleri, partinin söyleminde "otoriter sağlık devleti"nin sembolü haline getirilmiştir. AfD, maske zorunluluğu ve aşı politikalarına karşı yürütülen protestolarda kendisini "özgürlüğün sesi" olarak konumlandırmış, liberal demokrasinin temel ilkelerini savunduğu iddiasıyla kamusal tartışmalarda görünürlüğünü artırmıştır (Vorländer vd., 2018, s.15).

Benzer şekilde Fransa'da Marine Le Pen liderliğindeki RN de COVID-19 sürecini siyasal bir fırsat alanına dönüştürmüştür. RN, Macron hükümetinin salgınla mücadele kapsamında aldığı önlemleri "sağlık diktatörlüğü" olarak nitelendirmiş, özgürlük kısıtlamalarına karşı toplumsal hoşnutsuzluğu mobilize etmiştir (Stockemer, 2017, s.315). Ancak RN'nin stratejisi Almanya'daki AfD'den belirli yönleriyle farklılaşmıştır. Le Pen, bilime doğrudan karşı çıkmak yerine hükümetin "elitist" ve "dayatmacı" yaklaşımını eleştirmiştir. Pandemi yönetimini Cumhuriyet'in demokratik değerlerine aykırı bir teknokratik vesayet olarak tanımlamıştır (Ivaldi, 2005, s.41).

Fransa'da özellikle kapanma dönemlerinde küçük işletmelerin, serbest meslek sahiplerinin ve esnafın ekonomik olarak zarar görmesi, RN söyleminde "elitlerin ekonomi politikalarının halkı ezdiği" şeklinde yeniden çerçevelenmiştir. Bu bağlamda RN, geleneksel aşırı sağ çizgisini sosyal adalet ve halk egemenliği vurgusuyla harmanlayarak hem işçi sınıfı hem de merkez sağ seçmen nezdinde meşrulaşma arayışına girmiştir (Stockemer, 2017, s. 316). Ayrıca Le Pen, göçmenlerin pandemi döneminde kamu hizmetlerinden "orantısız biçimde" yararlandığı iddiasını gündeme getirerek, kriz sürecini etnik ve kültürel gerilimler üzerinden yeniden siyasileştirmiştir (Mayer, 2021, s.165).

Genel olarak COVID-19 pandemisi, Avrupa'daki aşırı sağ partiler için yalnızca bir sağlık krizi değil, aynı zamanda siyasal sistemin kırılganlıklarını görünür kılan bir fırsat alanı olmuştur. Bu süreçte aşırı sağın kriz söylemleri üç ana eksende şekillenmiştir: Birincisi, karantina ve kapanma önlemlerini demokratik haklara müdahale olarak çerçeveleyen otoritarizm eleştirisi (Bobba & Hubé, 2021); ikincisi, bilimsel otoritelerin politikalarını halkın gündelik gerçekliğine yabancı göstererek halkın sağduyusunu yücelten popülist halkçılık (Anduiza ve Rico, 2022); üçüncüsü ise, sınır kapatmaları ve göç kısıtlamalarını ulusal egemenliği koruma gerekçesiyle meşrulaştıran milliyetçi izolasyonculuktur.

Bu bağlamda pandemi, hem Almanya'da AfD'nin "özgürlük savunucusu" söylemini, hem de Fransa'da RN'nin "elit karşıtı ulusal dayanışma" vurgusunu güçlendiren bir ideolojik laboratuvar işlevi görmüştür. Her iki ülke örneğinde de kriz, aşırı sağın siyasal meşruiyetini artırmak için kullandığı dinamik bir araç haline gelmiştir.

3.5. Enerji ve Yaşam Maliyeti Krizi (2022–2023)

Rusya'nın Şubat 2022'de Ukrayna'yı işgali, Avrupa genelinde enerji fiyatlarında ani ve derin artışlara, bununla birlikte enflasyonist baskılara yol açmış; halkın temel yaşam koşulları ciddi şekilde zarar görmüştür. Bu kriz siyasette de yeni bir söylem zeminine dönüşmüştür. Aşırı sağ partiler, ekonomik milliyetçilik ekseninde "önce kendi yurttaşlarımız" temasıyla popülist söylemlerini güçlendirmiştir.

Enerji krizi ve yaşam maliyetlerinin artışı, AfD'nin ekonomi odaklı söylemini 'nativist' bir korumacılıkla güçlendirmiştir. Almanya'nın Ukrayna'ya verdiği destek ve Rusya'ya yönelik yaptırımlar, AfD tarafından 'Alman halkının çıkarlarını ideolojik takıntılara kurban eden elitist tercihler' olarak eleştirilmiştir (De Jonge, 2021, s. 350). Bu dönemde AfD, söylemini sadece eleştiri düzeyinde tutmamış; 2022 yılında başlattığı 'Sıcak Bir Kış İçin' kampanyasıyla somut politika önerileri sunmuştur. Parti, Rusya ile Kuzey Akım 2 bor hattının derhal açılmasını, akaryakıt üzerindeki vergilerin (KDV ve Enerji Vergisi) sıfırlanmasını ve nükleer enerji santrallerinin kapatılma kararının iptal edilmesini talep ederek halkın satın alma gücünü korumayı vaat etmiştir (AfD, 2022). Özellikle Yeşil enerji politikalarını 'ekonomik intihar' olarak niteleyen bu yaklaşım, Berlin elitlerine duyulan öfkeyi somut bir ekonomik vaat setiyle birleştirerek destekçi tabanını mobilize etmiştir.

Fransa'da Marine Le Pen, benzer bir mantıkla artan enerji maliyetlerini 'küreselci tercihlerin faturası' olarak çerçevelemiştir. RN'nin 2022 seçim manifestosunda Ukrayna yardımlarına yönelik mesafeli duruş, 'Fransızların önceliği' (*priorité nationale*) ilkesiyle temellendirilmiştir. Le Pen, bu süreçte AfD'ye paralel olarak son derece somut ekonomik müdahaleler önermiştir: Akaryakıt, gaz ve elektrik üzerindeki KDV oranının %20'den %5,5'e düşürülmesi, otoyol geçiş ücretlerinin kamulaştırılarak ucuzlatılması ve 30 yaş altı çalışanlar için gelir vergisi muafiyeti gibi vaatler, partinin kriz dönemindeki 'halkın koruyucusu' imajını pekiştirmiştir (RN, 2022). Bu durum, her iki partinin de krizleri soyut tehdit anlatılarından çıkarıp, gündelik yaşamın somut maliyetleri üzerinden siyasal birer kaldıraç olarak kullandığını göstermektedir.

Fransa'da enerji fiyatlarının artması ve yaşam maliyeti krizinin derinleşmesi, RN için ekonomik milliyetçiliğe dönüş için uygun bir zemin hazırlamıştır. Ukrayna'daki savaşa destek yerine, Marine Le Pen kampanya sürecinde "önce Fransız halkının çıkarları" söylemini yükseltmiştir (Harteveld vd., 2022, s.10). Yardımların dış ülkelere gitmesini eleştirerek Macron'u "Fransızlara değil, dış ilişkilere öncelik veren başkan" olarak konumlandırmıştır. Bu, göç politikalarıyla uyumlu olarak içe kapanmacı bir ekonomik perspektifi de beraberinde getirmiştir. RN ayrıca Avrupa Birliği politikalarını da "Fransız egemenliğine müdahale" olarak eleştirerek kriz döneminde AB karşıtlığını pekiştirmiştir (Ivaldi, 2005, s. 40).

Enerji ve yaşam maliyeti krizi, Avrupa'daki aşırı sağ partiler için ekonomik milliyetçi, elit karşıtı ve halkçı popülizmi keskinleştiren stratejik bir alana dönüşmüştür. Bu söylemler hem Almanya'da hem Fransa'da krizden zarar gören seçmenlerin ekonomik memnuniyetsizliğini siyasal destek temelinde kanalize etmiştir (Biçen Gören, 2023).

3.6. Karşılaştırmalı Tartışma: Aşırı Sağ Söylemin Krizlere Verdiği Tepkilerde Benzerlikler ve Farklılıklar

Almanya ve Fransa'da aşırı sağ partilerin kriz anlarında geliştirdikleri söylemler, yüzeyde farklı tarihsel deneyimler, kurumsal yapılar ve siyasal kültürlere dayanıyor gibi görünse de ayrıntılı analizler ortak ideolojik eğilimleri ve stratejik kalıpları ortaya koymaktadır. Bu benzerlikler, özellikle kimlik siyaseti, öteki"nin söylemsel inşası ve kurumsal otoriteye karşı "halkın gerçek temsilciliği" iddiası etrafında yoğunlaşmaktadır.

Her iki ülkede de krizler yalnızca teknik ya da ekonomik sorunlar olarak değil, ulusal kimliğin bütünlüğüne yönelik varoluşsal tehditler olarak çerçevelenmiştir. AfD söyleminde bu tehdit, "Alman kültürü" ve "Alman halkının güvenliği" gibi etno-kültürel referanslarla somutlaştırılırken; RN söyleminde "laiklik", "cumhuriyetçilik" ve seküler evrenselcilik gibi Fransız siyasal kültürünün köklü normatif değerleri üzerinden meşrulaştırılmıştır (Camus, 2017). Bu durum, kimlik inşasının hem evrenselci-ilkesel hem de etno-kültürel dayanaklarla yapılabileceğini, ancak her iki modelin de popülist radikal sağ çerçevede benzer işlevler gördüğünü göstermektedir.

AfD ve RN'nin söylemlerinde öne çıkan kimlik vurgusu, Avrupa toplumlarında son yıllarda derinleşen sosyo-kültürel dönüşümlerden bağımsız değerlendirilemez. Küreselleşme, ulusüstü yönetişim

mekanizmalarının güçlenmesi, artan göç hareketleri ve kültürel çeşitlilik, özellikle ulusal kimliğe ve toplumsal aidiyete ilişkin tartışmaları yeniden görünür kılmıştır. Norris ve Inglehart'a (2019) göre otoriter popülizmin yükselişi, yalnızca ekonomik hoşnutsuzluklarla değil, aynı zamanda geleneksel ulusal ve kültürel değerlerin aşındığı yönündeki algılara karşı gelişen bir "kültürel geri tepme" reaksiyonuyla ilişkilidir. Benzer şekilde Mudde (2007), Avrupa'daki popülist radikal sağ partilerin başarısını, toplumun kültürel ve etnik homojenliğini koruma arzusunu ifade eden nativist söylemlerle açıklamaktadır. Bu çerçevede AfD ve RN, göç, Avrupa Birliği bütünleşmesi ve çokkültürlülük gibi süreçleri yalnızca siyasi meseleler olarak değil, ulusal topluluğun sınırlarını ve kolektif kimliği tehdit eden gelişmeler olarak sunmaktadır. Dolayısıyla her iki partinin söyleminde gözlemlenen kimlik siyaseti, modern Avrupa toplumlarında ortaya çıkan aidiyet, temsil ve kültürel güvenlik tartışmalarının siyasal alandaki yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu sosyolojik zemin üzerinde şekillenen kimlik siyaseti, her iki partinin söyleminde belirgin bir "biz" ve "onlar" ayrımı üzerinden inşa edilmektedir.

Farklılıklar ise temelde tarihsel-siyasal bağlam ve söylemsel meşruiyet kaynaklarında ortaya çıkmaktadır. AfD, görece genç bir parti olarak kimliğini "milli çıkarları koruma" ve "elit karşıtlığı" üzerine inşa etmektedir. RN, köklü aşırı sağ geleneğini modernleştirerek Fransız Cumhuriyet değerlerini araçsallaştırma stratejisini geliştirmiştir. Dolayısıyla, benzer ideolojik yapı taşlarına sahip olsalar da söylemin dışsal formu ve seçmenle kurulan duygusal bağ, ulusal bağlamların tarihsel mirasına ve siyasal fırsat yapısına göre farklılaşmaktadır.

3.7. Ortak Temalar ve Yöntemler

Aşırı sağ partilerin kriz dönemlerindeki söylemleri incelendiğinde, farklı ulusal bağlamlara rağmen bazı ortak temalar ve yöntemlerin öne çıktığı görülmektedir. Bu partiler, krizleri genellikle kimlik temelli tehditler, güvenlik kaygıları ve ekonomik istikrarsızlık ekseninde çerçevelemektedir. Halkın kaygı ve korkularını belirli temalar etrafında yoğunlaştırarak siyasi avantaj sağlamaktadır. Ayrıca medya ve dijital platformlar üzerinden sürekli tekrar edilen mesajlar aracılığıyla kriz algısı pekiştirilmekte ve toplumsal destek tabanı güçlendirilmektedir. Ortak yöntemler arasında retorik manipülasyon, sembolik politika vurgusu ve ulusal kimlik temalı kampanyalar öne çıkarken, bu stratejiler kriz tipleri ne olursa olsun benzer bir mantıkla seçmen üzerinde etkili olmaktadır. Dolayısıyla, aşırı sağ söyleminin kriz dönemlerinde kullandığı yöntemler ve temalar ideolojik tutarlılığı ve stratejik esnekliği bir arada göstermektedir.

3.8. Krizleri Kimlik Temelli Tehdit Olarak Çerçeveleme

Aşırı sağ partiler, kriz dönemlerinde toplumsal olayları ekonomik veya güvenlik boyutunun yanında kimlik temelli bir tehdit olarak çerçeveleme eğilimi göstermektedir. Bu çerçeveleme yaklaşımı, göç, pandemiler veya enerji krizleri gibi durumların, mevcut ulusal kimliği, kültürel değerleri ve toplumsal bütünlüğü tehlikeye attığı algısını pekiştirmektedir. Partiler, krizleri anlatırken genellikle "biz" ve "öteki" ayrımını vurgulayarak kendi seçmen tabanının aidiyet duygusunu güçlendirmeye çalışmaktadır. Örneğin, göç krizleri söz konusu olduğunda, yabancı unsurların yerel kültürü ve ekonomik kaynakları tehdit ettiği yönündeki söylemler öne çıkarılmaktadır. Pandemi döneminde ise toplumsal düzen ve normların dış tehditler aracılığıyla bozulabileceği mesajı verilmektedir. Bu strateji, yalnızca krizlerin önemini artırmakla kalmaz, aynı zamanda siyasi avantaj sağlamak amacıyla halkın kaygı ve korkularını belirli kimlik temaları etrafında yönlendirmeye hizmet etmektedir. Dolayısıyla krizler, aşırı sağ partilerin ideolojik söylemlerinde kimlik odaklı bir güvenlik sorunu olarak sunularak, politik meşruiyet kazanma ve seçmen tabanını konsolide etme işlevi görmektedir.

Almanya'da AfD ve Fransa'da RN, 2015–2023 döneminde yaşanan krizleri yalnızca demografik değil, kültürel ve ontolojik bir tehdit olarak sunmuştur. AfD, 2015 sonrası göç dalgasını "Alman toplumunun güvenliği, kültürü ve değerleri" bağlamında değerlendirmiştir. Bu süreçte göçmenleri uyumsuz ve tehditkâr, elitleri halktan kopuk ve çıkarcı, devleti ise yozlaşmış ve "asıl halkı" unutan bir yapı olarak betimlemiştir. Partinin kendisini ise halkın sesi ve koruyucusu olarak konumlandırması, Mudde'nin popülist radikal sağ üçlemesi (nativizm, otoriterlik, popülizm) ile büyük ölçüde örtüşmektedir (Mudde, 2007, s.25). AfD'nin söyleminde, "Gerçek Alman kimdir ve kim değildir?" sorusu kriz dönemlerinde merkezi bir yer tutmuştur. Çokkültürlülük, AB politikaları ve yeşil dönüşüm gibi liberal değerler Alman kimliğine yönelik tehditler olarak sunulmuştur. Bu durum, Norris ve Inglehart'ın (2019) kültürel geri

tepme teorisinde açıkladıkları üzere, modernleşme ve küreselleşmenin yaygınlaştırdığı liberal değerlerin belirli kesimlerde kimlik temelli bir savunma refleksi oluşturduğunu göstermektedir.

Fransa'da RN ise kriz dönemlerinde klasik aşırı sağ retoriği ile Fransız Cumhuriyet değerlerini araçsallaştıran bir söylem geliştirmiştir. Marine Le Pen, göçmen karşıtlığını açıkça etnik temelde değil, laiklik ve cumhuriyetçilik gibi evrensel değerler üzerinden meşrulaştırmış; bu yolla "Fransız kimdir?" sorusunu sürekli yeniden tanımlamıştır. Bu yaklaşım, bir yandan asimilasyoncu, tekil ve homojen bir ulusal kimlik anlayışını yüceltirken (Camus, 2017), diğer yandan göçmenlik, İslam ve Avrupa karşıtlığı üzerinden "öteki"nin sınırlarını belirlemiştir. RN söyleminde sıklıkla dolaylı biçimde "Büyük İkame" teorisine gönderme yapılmaktadır. Fransız toplumunun "yerinden edilme" ve "kimlik erozyonu" tehlikesiyle karşı karşıya olduğu iddia edilmektedir (Camus, 2017 s.38).

Karşılaştırmalı olarak bakıldığında, AfD ve RN'nin söylemleri kriz anlarında benzer stratejik temellere dayanmaktadır: Her iki parti de popülist radikal sağın üç temel unsurunu benimsemektedir. Liberal ve çokkültürlü değerleri ulusal kimliğe yönelik bir tehdit olarak sunmakta ve "biz–öteki" ikiliği üzerinden toplumsal mobilizasyon sağlamaktadır. Ancak farklılıklar da belirgindir. AfD, kimlik inşasını daha çok demografik ve kültürel tehdit algısı üzerine kurarken, RN bu süreci laiklik ve cumhuriyetçilik gibi Fransız ulusal değerleri aracılığıyla meşrulaştırmaktadır. AfD'nin söylemi doğrudan güvenlik ve homojenlik vurgusuna yaslanırken, RN'nin söylemi asimilasyoncu bir vatandaşlık anlayışına dayalıdır. Böylece, iki parti aynı ideolojik çerçevede hareket etseler de, ulusal tarihsel bağlam ve siyasi kültür farklılıkları nedeniyle kimlik inşasında kullandıkları araçlar ve meşruiyet kaynakları ayrışmaktadır (Biçen Gören, 2023, s.183).

AfD'nin genç bir parti olması ile RN'nin köklü geçmişi arasındaki farklılık, krizlere verdikleri yanıtların sürekliliği ve seçmen davranışı açısından da önemli sonuçlar doğurmaktadır. RN, tarihsel kökleri ve kurumsal deneyimi sayesinde krizleri uzun vadeli bir söylem stratejisinin parçası hâline getirerek seçmenleriyle daha istikrarlı bir bağ kurabilmektedir. Özellikle göç krizlerinde RN'nin sürekli olarak yabancıların kültürel kimliği tehdit ettiği yönündeki söylemlerini sürdürmesi, seçmen tabanında güçlü bir süreklilik sağlamış ve partiye sadakat kazandırmıştır. Buna karşılık AfD, nispeten genç bir parti olarak krizleri daha çok kısa vadeli fırsatlar üzerinden değerlendirmekte ve söylemlerinde dalgalanmalar göstermektedir. Örneğin, pandemi döneminde AfD'nin birdenbire öne çıkardığı özgürlük kısıtlamaları ve devletin kriz yönetimine yönelik sert eleştiriler, kısa süreli bir mobilizasyon yaratmış ancak uzun vadeli seçmen sadakatine dönüşmemiştir. Dolayısıyla partilerin kurumsal geçmişleri, krizlere yönelik söylemlerinin sürekliliğini ve seçmen kitlesiyle kurdukları ilişkinin niteliğini belirleyen kritik bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır (Schellenberg, 2013, s.39).

3.9. "Biz" ve "Onlar" Ayrımının Yeniden Üretimi

Kriz söylemlerinde göze çarpan en belirgin ortak unsurlardan biri, toplumsal ve siyasal alanın keskin biçimde "biz" ve "onlar" şeklinde ikili bir karşıtlık üzerinden kurgulanmasıdır. Bu karşıtlık, aşırı sağ partilerin söyleminde yalnızca retorik bir araç değil, aynı zamanda siyasal mobilizasyon ve meşruiyet inşasının temel mekanizması olarak işlev görmektedir (Mudde, 2007). Almanya'da AfD'nin kriz anlatılarında "elitler" ve "göçmenler" başlıca tehdit unsurları olarak konumlandırılmaktadır. Elitler, halktan kopuk, çıkar odaklı ve "gerçek Alman değerlerinden uzak" olarak betimlenirken; göçmenler, özellikle 2015 sonrası sığınmacı dalgasıyla birlikte, uyumsuz, kültürel homojenliği bozan ve güvenlik risklerini artıran aktörler olarak çerçevelenmiştir. AfD söyleminde bu "iç düşman" ve "dış düşman" ayrımı, Alman kimliğini koruma iddiası üzerinden sürekli yeniden üretilmiştir. Parti kendisini "halkın sesi" ve "ulusal çıkarların koruyucusu" olarak sunmuştur (Arzheimer, 2015, s.540).

Fransa'da RN'nin söyleminde ise benzer bir ikili yapı, farklı tarihsel ve kültürel referanslarla inşa edilmiştir. Marine Le Pen liderliğindeki RN, "Brüksel" ve "radikal İslamcılar"ı iki temel tehdit kategorisinin merkezine yerleştirmiştir. Brüksel, Fransız ulusal egemenliğini zayıflatan, demokratik karar alma süreçlerini merkezileştiren ve halk iradesini sınırlayan bir dış güç olarak tanımlanırken; radikal İslamcılar, Fransız laikliği ve cumhuriyetçi değerler için içsel bir tehdit unsuru olarak konumlandırılmıştır (Camus, 2022). Bu çerçeve, RN'nin göç karşıtı söylemini yalnızca etnik temelde değil, aynı zamanda "cumhuriyetin korunması" retoriği üzerinden meşrulaştırmasına imkân tanımaktadır (Stockemer, 2017, s. 45).

Her iki partinin söyleminde gözlenen bu yapı, Mudde'nin (2007) popülist antagonizma modelini açık biçimde doğrulamaktadır: halk ile yozlaşmış, zararlı ve tehditkâr "onlar" arasında net bir sınır çizilmektedir. "Biz" kategorisi, homojen, erdemli ve ulusal çıkarları temsil eden bir topluluk olarak idealize edilirken; "onlar" kategorisi, içerden ve dışardan gelen tehdit unsurlarını kapsayacak şekilde genişletilmektedir. Bu tür kriz söylemleri modernleşme, çokkültürlülük ve küreselleşme gibi süreçlere tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Ulusal kimlik ile kültürel bütünlük söylemleri etrafında toplumsal destek üretmektedir. Dolayısıyla, AfD ve RN'nin kriz anlarında benimsediği "biz–onlar" ayrımı, yalnızca ideolojik bir pozisyon değil, aynı zamanda seçmen mobilizasyonunu güçlendiren stratejik bir araç olarak da işlev görmektedir.

Bu antagonistik söylemsel yapı, siyasal kutuplaşma literatüründe tartışılan güncel yaklaşımlarla birlikte ele alındığında daha kapsamlı biçimde anlaşılabilir. McCoy, Rahman ve Somer'in (2018) ortaya koyduğu "zararlı kutuplaşma" kavramı, siyasal rekabetin politika temelli farklılıklardan ziyade ahlaki, kimliksel ve varoluşsal karşıtlıklar üzerinden kurulmasını ifade etmektedir. Bu tür bir kutuplaşma, rakip siyasal aktörleri meşru muhalifler olmaktan çıkararak, ulusal bütünlüğe tehdit oluşturan aktörler olarak konumlandırmakta ve demokratik çoğulculuğun normatif temellerini aşındırmaktadır (McCoy vd., 2018, s. 18–20). AfD ve RN'nin kriz dönemlerinde benimsediği "biz–onlar" ayrımı, tam da bu bağlamda siyasal alanı uzlaşılabilir çıkar çatışmalarının ötesine taşıyarak, karşıt aktörlerin meşruiyetini sistematik biçimde sorgulayan bir mantık üretmektedir.

Bu süreç aynı zamanda, Iyengar ve Westwood'un (2015) tanımladığı "duygusal kutuplaşma" dinamikleriyle yakından ilişkilidir. Duygusal kutuplaşma, bireylerin yalnızca farklı siyasal görüşlere sahip olmasını değil, karşıt gruplara yönelik yoğun güvensizlik, antipati ve dışlayıcı tutumlar geliştirmesini ifade etmektedir (Iyengar ve Westwood, 2015, s. 692). AfD ve RN söyleminde "biz" kategorisinin erdemli, homojen ve ulusal çıkarların tek temsilcisi olarak idealize edilmesidir. Buna karşılık "onlar"ın yozlaşmış elitler, uyumsuz göçmenler veya ulus-üstü kurumlar şeklinde genişletilmektedir. Seçmen davranışını rasyonel politika tercihlerinden ziyade kimliksel aidiyetler ve tehdit algıları üzerinden şekillendirmektedir. Bu durum, siyasal rekabeti fikirler arası bir mücadele olmaktan çıkararak, kimlikler arası bir karşıtlığa dönüştürmektedir. Bu tür kutuplaşma biçimleri demokratik rejimler açısından özellikle yıkıcıdır. Levitsky ve Ziblatt'a (2018) göre, siyasal aktörlerin rakiplerini "gayrimeşru" olarak kodlaması, demokratik normların aşınmasında kritik bir eşik oluşturmaktadır (Levitsky ve Ziblatt, 2018, s. 23–25). AfD ve RN örneklerinde kriz söylemleri, siyasal karşıtlıkları teknik veya yönetsel sorunlar olmaktan çıkararak ahlaki ve ontolojik bir düzleme taşımaktadır. Böylece popülist antagonizma, yalnızca ideolojik bir pozisyon değil, siyasal kutuplaşmayı derinleştiren ve demokratik uzlaşı kanallarını daraltan stratejik bir araç hâline gelmektedir.

Bu çerçevede AfD ve RN'nin kriz anlarında ürettiği "biz–onlar" ayrımı, Mudde'nin (2007) popülist antagonizma modelini doğrulamakla kalmamakta; aynı zamanda çağdaş siyasal kutuplaşma literatürünün işaret ettiği üzere, demokratik sistemler için uzun vadeli yapısal riskler barındıran bir siyasal mantığı da görünür kılmaktadır. Kriz, bu partiler açısından yalnızca seçmen mobilizasyonunu artıran geçici bir söylem değil, toplumsal ayrışmayı kurumsallaştıran ve siyasal alanı yeniden yapılandıran kurucu bir unsur hâline gelmektedir.

Tablo 2: AfD ve RN'nin Kriz Dönemlerindeki Söylem ve Kimlik Stratejilerinin Karşılaştırılması

Boyut	**AfD(Almanya)**	**RN(Fransa)**
Göç Söylemi	Kültürel bütünlük ve iç güvenliğe yönelik tehdit	Laiklik ve ulusal kimliğe yönelik tehdit
Pandemi Söylemi	Özgürlük kısıtlamaları ve otoriter devlet eleştirisi	Tekno-elitist yönetişim ve demokratik meşruiyet eleştirisi
Enerji /Yaşam Maliyeti Krizi	Ekonomik milliyetçilik ve yaptırım karşıtlığı	Önce Fransızlar" söylemi ve satın alma gücü vurgusu

Krizlerin İşlevi	Kısa vadeli mobilizasyon ve sistem karşıtı konumlanma	Uzun vadeli meşruiyet ve iktidar alternatifi inşası

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

AfD ve RN'nin kriz dönemlerinde geliştirdikleri söylemsel ve kimlik temelli stratejilerin ortak yönlerini ve ulusal bağlamlara özgü farklılıklarını sistematik biçimde ortaya koymaktadır. Her iki parti de krizleri popülist antagonizma ve "biz–onlar" ayrımı üzerinden araçsallaştırılmaktadır. Kimlik inşasında başvurdukları normatif referanslar ve meşruiyet kaynakları ülke bağlamına göre farklılaşmaktadır. Bu karşılaştırma, aşırı sağın kriz siyasetine verdiği tepkilerin tek tip olmadığını; tarihsel miras, siyasal kültür ve kurumsal yapıların söylemsel stratejileri belirleyici biçimde şekillendirdiğini göstermektedir.

AfD ve RN'nin kriz dönemlerinde geliştirdikleri söylemsel ve kimlik temelli stratejiler, popülist radikal sağın ortak ideolojik unsurlarını paylaşmakla birlikte, ulusal bağlamların etkisiyle farklı biçimlerde tezahür etmektedir. Mudde'nin (2007) belirttiği üzere Avrupa'daki popülist radikal sağ partiler nativizm, otoriterlik ve popülizm ekseninde ortak bir ideolojik çekirdeğe sahiptir. Bu bağlamda hem AfD hem de RN, krizleri ulusal topluluğa yönelik tehditler olarak çerçevelemekte ve siyasal alanı "halk" ile "elitler" arasındaki antagonistik bir mücadele olarak sunmaktadır. Ancak bu ortak çerçeve, her iki ülkenin tarihsel deneyimleri ve ulusal kimlik anlayışları doğrultusunda farklı içeriklerle doldurulmaktadır.

Bu farklılaşma özellikle ulusal kimliğin tanımlanış biçiminde belirgindir. Brubaker'ın (1992) Fransa ve Almanya vatandaşlık rejimlerine ilişkin karşılaştırmalı çalışmasının ortaya koyduğu üzere, Fransız siyasal geleneği cumhuriyetçi ve evrenselci bir vatandaşlık anlayışına dayanırken, Almanya'da tarihsel olarak kültürel aidiyet ve etnik köken unsurları daha görünür olmuştur. Bu nedenle RN, göç ve güvenlik meselelerini sıklıkla laiklik (laïcité), cumhuriyetçi değerler ve ulusal egemenliğin korunması ekseninde tartışırken; AfD daha çok Alman kültürünün korunması, göçmenlerin uyumu ve ulusal kimliğin kültürel sürekliliği üzerinden bir söylem geliştirmektedir. Wodak'ın (2015) ifade ettiği gibi, Avrupa'daki aşırı sağ partiler korku ve tehdit söylemlerini ulusal bağlama özgü tarihsel anlatılarla birleştirerek meşrulaştırmaktadır.

Bununla birlikte her iki partinin yükselişi yalnızca ekonomik krizlerin sonucu olarak değerlendirilemez. Norris ve Inglehart'ın (2019) kültürel geri tepme tezi, AfD ve RN seçmenlerinin önemli bir bölümünün küreselleşme, Avrupa bütünleşmesi ve artan kültürel çeşitliliğe karşı duydukları kaygılar üzerinden mobilize olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla karşılaştırmalı analiz, aşırı sağ partilerin benzer krizleri ortak popülist araçlarla siyasallaştırdığını, ancak bu krizleri yorumlama ve kimlik siyasetine dönüştürme biçimlerinin tarihsel miras, vatandaşlık rejimi ve siyasal kültür gibi ulusal değişkenler tarafından şekillendirildiğini ortaya koymaktadır.

3.10. Krizleri Otoriter Yönetişim İçin Fırsat Olarak Kullanma

Bu çalışmada krizler, nesnel ve kendiliğinden ortaya çıkan toplumsal olgular olarak değil, siyasal aktörler tarafından belirli anlamlar yüklenerek kamusal alanda görünür kılınan ve yorumlanan süreçler olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşım, Moffitt'in (2015; 2016) geliştirdiği "kriz performansı" kavramına dayanmaktadır. Moffitt'e göre popülizm yalnızca bir ideoloji ya da söylem değil, aynı zamanda siyasal aktörlerin halkla ilişki kurma biçimlerini içeren performatif bir pratiktir. Bu çerçevede krizler, mevcut haliyle keşfedilen nesnel gerçeklikler olmaktan ziyade, siyasal aktörler tarafından dramatize edilen, sürekli vurgulanan ve belirli semboller aracılığıyla kamusal alanda sahnelenen olgulardır (Moffitt, 2015, s. 190). Popülist aktörler, toplumsal olayları olağan siyasal sorunlar olmaktan çıkarıp acil müdahale gerektiren varoluşsal tehditler olarak sunarak kendilerini bu krizlere çözüm üretebilecek yegâne temsilciler şeklinde konumlandırmaktadır. Dolayısıyla krizlerin siyasal etkisi, yalnızca olayların kendisinden değil, bu olayların nasıl temsil edildiğinden, hangi aktörlerin sorumlu tutulduğundan ve hangi kimliksel karşıtlıklar üzerinden anlamlandırıldığından kaynaklanmaktadır (Moffitt, 2016). Moffitt'in yaklaşımında performans alanı, popülist aktörlerin kriz anlatılarını dolaşıma soktukları ve meşrulaştırdıkları kamusal sahneyi ifade etmektedir. Parlamento konuşmaları, seçim mitingleri, televizyon programları, sosyal medya paylaşımları ve protesto gösterileri bu performans alanlarının

başlıca örnekleridir (Moffitt, 2016). Kriz performansının başarısı, yalnızca krizin varlığına değil, bu performans alanlarında sürekli yeniden üretilmesine ve seçmenler tarafından ikna edici bulunmasına bağlıdır.

Farklı siyasal konumlarda bulunmalarına rağmen, Almanya'daki AfD ve Fransa'daki RN, pandemi ve enerji krizlerini yalnızca olağanüstü koşullara verilen tepkiler olarak ele almamıştır. Bu krizleri siyasal meşrulaşma üretme, söylemsel görünürlüklerini artırma ve uzun vadeli iktidar hedeflerini güçlendirme doğrultusunda stratejik biçimde araçsallaştırmıştır. Her iki parti de krizleri, mevcut siyasal düzenin başarısızlığının ve elitlerin halktan kopukluğunun kanıtı olarak sunarak, kendilerini "gerçek halkın" yegâne temsilcisi konumunda inşa etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda krizler, teknik veya yönetsel sorunlar olmaktan çıkarılarak, siyasal sistemin bütününe yönelik yapısal bir meşruiyet krizinin göstergesi şeklinde çerçevelenmiştir (Moffitt, 2016).

Almanya'da AfD, pandemi sürecinde iktidar partilerinin kriz yönetimini hedef almış, bilimsel uzlaşıya karşı kuşkucu ve hatta reddedici bir tutum sergileyerek "halkın özgürlüklerini savunan" muhalif aktör rolünü benimsemiştir (Rensmann, 2006). Maske zorunluluğu, aşı kampanyaları ve kapanma tedbirleri "devletin aşırı müdahalesi" olarak çerçevelenmiştir. Bu söylem, bireysel hak ve özgürlükler üzerinden genişleyen bir kriz popülizmine dönüşmüştür. Enerji krizinde ise AfD, Rusya'ya yönelik yaptırımların kaldırılmasını savunarak, enerji fiyatlarındaki artışı "hükümetin hatalı politikalarının" doğrudan sonucu olarak sunmuştur (Lees, 2018, s.300). Bu yaklaşım, hükümet karşıtlığını pekiştirmiş ve "biz–onlar" ayrımını enerji güvenliği üzerinden yeniden üretmiştir.

Fransa'da RN, pandemi ve enerji krizlerini hükümet karşıtı popülist bir muhalefet stratejisinin parçası olarak seferber etmiştir. Marine Le Pen, pandemi sürecinde hükümetin kriz yönetimini "geç, etkisiz ve halka zarar veren" bir dizi yanlış karar olarak nitelendirmiştir. Özellikle maske temini, aşılama süreci ve sağlık çalışanlarının çalışma koşulları üzerinden iktidarı hedef almıştır (Camus, 2017). Enerji krizinde ise RN, artan yaşam maliyetlerini Emmanuel Macron hükümetinin "küreselci ve Brüksel yanlısı" politikalarına bağlamıştır. Böylece ekonomik sıkıntıları ulusal egemenlik söylemiyle birleştirmiştir (Stockemer, 2017, s.56).

Bu iki örnek, kriz dönemlerinin yalnızca birer "yönetim testi" değil, aynı zamanda popülist radikal sağ aktörler için siyasal strateji alanı olduğunu göstermektedir. AfD ve RN gibi muhalefetteki aktörler, krizleri hükümetin meşruiyetini sorgulamak ve seçmen tabanını genişletmek için kullanılmaktadır. Liberal demokratik düzenin kriz zamanlarında hem içeriden hem dışarıdan gelen baskılara karşı kırılganlaştığını ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada krizlerin araçsallaştırılması yalnızca söylemsel içerik üzerinden değil, aynı zamanda bu içeriklerin nasıl sahnelendiği ve seçmene nasıl aktarıldığı üzerinden ele alınmaktadır. Aşırı sağ partiler krizleri belirli temalarla çerçevelemekle kalmamakta, aynı zamanda bu çerçeveleri dramatik bir üslup, semboller ve tekrar eden anlatılar aracılığıyla performatif biçimde yeniden üretmektedir. Örneğin AfD, pandemi sürecinde düzenlediği kitlesel mitinglerde hükümetin kriz yönetimini yalnızca "yetersizlik" olarak değil, aynı zamanda "özgürlüklerin gaspı" şeklinde sahneleyerek seçmen kitlesinde bir tehdit algısı oluşturmuştur. Benzer biçimde RN, göç krizini yalnızca ekonomik ya da güvenlik bağlamında araçsallaştırmakla yetinmemiştir. Sınırların "delik deşik" olduğu, Fransız kimliğinin "kuşatma altında" bulunduğu yönündeki metaforlarla bu krizi dramatize etmiş ve sürekli tekrarlanan görsel-söylemsel stratejilerle toplumsal hafızada canlı tutmuştur. Bu örnekler, krizlerin araçsallaştırılmasının aynı zamanda performatif bir boyut taşıdığını göstermekte; dolayısıyla partilerin krizlere verdikleri yanıtların sürekliliği ve seçmen davranışı üzerindeki etkilerini açıklamada daha kapsamlı bir perspektif sunmaktadır.

3.11. Farklılaşmalar: Siyasal Sistemler, İktidar Pozisyonu ve Tarihsel Kökler

Almanya'daki AfD ve Fransa'daki RN, benzer popülist radikal sağ çerçeveler ve kriz söylemleri üretmelerine rağmen, içinde bulundukları siyasal sistemler, iktidardaki veya muhalefetteki konumları ve tarihsel kökleri bakımından önemli farklılıklar göstermektedir. Bu farklılaşmalar, söylem biçimlerini ve stratejik tercihlerini doğrudan şekillendirmektedir (Biçen Gören, 2023, s. 188).

Almanya'da AfD, federal parlamenter sistemin çok partili yapısı içinde, 2013'te kurulan görece yeni bir parti olarak siyasal arenaya girmiştir. Kuruluşunda Avrupa Birliği ve Euro karşıtlığına dayanan

ekonomik milliyetçilik öne çıkarken, 2015 göç krizi sonrasında parti giderek kültürel nativist bir çizgiye evrilmiştir (Lees, 2018, s.296). AfD'nin muhalefette olması, krizleri iktidarın hatalarını vurgulamak ve "sistemin dışındaki" bir halk temsilcisi imajını pekiştirmek için kullanmasına imkân tanımaktadır. Almanya'nın Nazi geçmişi nedeniyle aşırı sağ söylemin meşruiyet sınırlarının daha dar olması, AfD'nin doğrudan etnik vurgular yerine "kültürel uyumsuzluk" ve "güvenlik" temalarını öne çıkarmasına yol açmıştır (Arzheimer, 2015, s. 540).

Fransa'daki RN, kökleri 1972'de kurulan Front National'e uzanan, Avrupa'nın en uzun soluklu radikal sağ partilerinden biridir. 2011'de Marine Le Pen'in liderliği devralmasıyla birlikte, partinin söylemi şeytanlaştırmadan arındırma stratejisiyle yeniden çerçevelenmiş; açık ırkçı retorikten ziyade laiklik, cumhuriyetçilik ve asimilasyon vurgularına dayalı kültürel milliyetçilik ön plana çıkarılmıştır (Camus, 2017, s.155). Yarı-başkanlık sistemi içinde RN'nin sürekli muhalefette kalması, kriz anlarında hükümet karşıtı popülist söylemini güçlendirmesine olanak sağlamış; özellikle AB ve göç karşıtlığı, ulusal egemenlik savunusuyla birleştirilmiştir (Stockemer, 2017, s.28).

Bu örnekler, popülist radikal sağ partilerin krizlere verdikleri tepkilerin yalnızca ideolojik benzerlikler üzerinden değil, aynı zamanda ülkenin siyasal sistemi, partinin iktidardaki veya muhalefetteki pozisyonu ve tarihsel-sosyopolitik mirası üzerinden de şekillendiğini göstermektedir. AfD ve RN, muhalefette oldukları için krizleri hükümet karşıtlığı üzerinden araçsallaştırmaktadır. Bu durum, Mudde ve Rovira Kaltwasser'ın (2017) da belirttiği gibi, popülizmin işlevinin bağlamsal olarak değişken olduğunu doğrulamaktadır.

3.12. Kimlik İnşasının Dayanakları

Almanya'daki AfD ve Fransa'daki RN, göç ve küreselleşme gibi kriz anlarında ulusal kimlik inşasını farklı normatif ve kültürel temeller üzerinden yürütmektedir. Bu farklılık, Mudde'nin (2007) nativizm tanımı ile Brubaker'ın (2017) "medeniyetçi milliyetçilik" kavramı arasındaki gerilimi somut biçimde yansıtmaktadır.

AfD'nin söyleminde kimlik inşası, sıklıkla sosyo-kültürel temalara, özellikle de "kadın güvenliği" ve "Alman kültürü"ne vurgu yapılarak inşa edilir. 2015 sonrası göç krizinde parti, özellikle Köln'deki yılbaşı saldırıları gibi olayları "Alman kadınlarının korunması" teması etrafında politikleştirmiş; böylece hem toplumsal güvenlik kaygılarını hem de kültürel uyumsuzluk söylemini bir arada kullanmıştır (Hansen ve Olsen, 2022, s.645). Bu yaklaşım, "gerçek Alman" kimliğini etnik aidiyetten ziyade kültürel uyum ve toplumsal normlara bağlılık üzerinden tanımlar. Ancak bu kültürel çerçeve, göçmenleri "uyumsuz" ve "tehditkâr" olarak kodlayarak nativist bir sınır çizmektedir (Rensmann, 2006, s.62).

Fransa'daki RN'nin kimlik inşası ise farklı bir eksende şekillenir. Marine Le Pen liderliğindeki parti, laiklik, cumhuriyetçilik ve "içe dönük seküler evrenselcilik" kavramlarını merkezileştirir. Bu söylem, etnik aidiyet yerine, Fransız Cumhuriyeti'nin değerlerine mutlak uyumu ulusal kimliğin ölçütü haline getirir (Camus, 2022, s.155). Bu çerçevede, İslam ve Müslüman göçmenler, "Fransız olma" kriterlerine uyum göstermeyen bir grup olarak konumlandırılır. Böylece RN, görünürde evrensel değerleri savunan bir dil kullansa da bu değerleri asimilasyoncu ve homojenleştirici bir ulusal kimlik anlayışının aracı haline getirir (Stockemer, 2017).

AfD'nin kimlik inşası, daha çok kültürel bütünlük ve toplumsal güvenlik ekseninde, yerel tarihsel deneyimlerle beslenen bir nativizme dayanırken; RN'nin kimlik kurgusu, evrensel cumhuriyetçi ilkeler üzerinden meşrulaştırılan ancak pratikte asimilasyoncu bir çerçeveye oturmaktadır. Bu farklılık, kimlik inşasının evrensel normlara mı yoksa etnik/dinsel dayanaklara mı yaslandığı sorusunu gündeme getirmektedir. AfD örneğinde, kültürel normlar ve toplumsal güvenlik üzerinden yürütülen nativizm öne çıkarken; RN örneğinde, seküler evrenselcilik üzerinden tanımlanan ama sınırları katı biçimde çizilmiş bir "Fransızlık" anlayışı hâkimdir.

3.13. Avrupa Birliği ile İlişkiler

Avrupa Birliği'ne yönelik eleştiriler, AfD ve RN'nin siyasal kimliğinin önemli unsurlarından biri olmakla birlikte, bu eleştirilerin içeriği ve zaman içerisindeki dönüşümü farklı seyirler izlemiştir. AfD, kuruluş döneminde esas olarak Euro Bölgesi kurtarma paketleri ve ortak para politikalarına karşı çıkan ekonomik temelli bir Avrupa şüpheciliği üzerinden yükselmiştir (Arzheimer, 2015). Ancak 2015 mülteci

krizinin ardından parti söyleminde belirgin bir dönüşüm yaşanmıştır. Avrupa Birliği eleştirileri giderek göç, sınır güvenliği ve kültürel kimliğin korunması eksenine kaymıştır (Lees, 2018). Buna karşılık RN, uzun yıllar Avrupa bütünleşmesini Fransız egemenliği için temel bir tehdit olarak görmüştür. Özellikle 2017 seçimlerine kadar Brexit seçeneğini gündemde tutmuştur. Ancak Brexit sonrası dönemde ve 2017 seçimlerinin ardından parti, AB'den ayrılma söylemini geri plana iterek Avrupa Birliği'nin içeriden dönüştürülmesini savunan daha pragmatik bir egemenlikçi strateji benimsemiştir (Ivaldi, 2018). Bu durum, her iki partinin de Avrupa karşıtı söylemlerini değişen siyasal fırsat yapıları ve seçmen beklentilerine göre yeniden uyarladığını göstermektedir. Bununla birlikte AfD'nin eleştirileri giderek kültürel ve kimliksel tehditlere odaklanırken, RN'nin yaklaşımı ulusal egemenlik ve kurumsal reform ekseninde şekillenmiştir. Böylece iki parti ortak bir Avrupa şüpheciliğini paylaşsa da, bu şüpheciliğin yöneldiği hedefler ve siyasal işlevleri bakımından önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

Bu farklılaşma, Avrupa'daki aşırı sağ partilerin Avrupa Birliği'ne yönelik tutumlarının sabit ve değişmez olmadığını göstermektedir. Aksine, Avrupa şüpheciliği ulusal siyasal bağlam, seçim stratejileri ve krizlerin niteliği doğrultusunda yeniden tanımlanmaktadır. AfD örneğinde ekonomik entegrasyon eleştirisinden kültürel korumacılığa doğru bir kayış gözlenirken, RN örneğinde sistem dışı bir ayrılma talebinden sistem içi dönüşüm arayışına geçiş söz konusudur. Bu nedenle Avrupa Birliği karşıtlığı, her iki partide de ortak bir ideolojik unsur olmakla birlikte, farklı tarihsel koşullar altında farklı söylemsel işlevler üstlenmektedir.

Avrupa Birliği ile kurulan ilişki, Almanya'daki AfD ve Fransa'daki RN için kriz söylemlerinde ve ulusal kimlik inşasında kritik bir çerçeve sunmaktadır. Fransa'da RN, AB'yi eleştirmesine rağmen, bu eleştiriyi tamamen ret edici değil, reform odaklı ve pragmatik bir perspektifle ifade etmektedir. Marine Le Pen'in söyleminde Brüksel, Fransız hükümetlerinin karar alma süreçlerini sınırlayan ve ulusal egemenliği zayıflatan bir dış aktör olarak tanımlamaktadır. Ancak AB'nin yapısal varlığı ve reform potansiyeli, RN için kriz dönemlerinde kullanılabilecek bir araç olarak görülmektedir (Camus, 2017). Örneğin, ekonomik veya göç krizleri söz konusu olduğunda, RN Avrupa kurumlarını sorumlu göstermekle birlikte, tamamen AB karşıtı bir politika önermek yerine, ulusal çıkarları koruyacak reform taleplerini öne çıkarmıştır. Bu yaklaşım, RN'nin cumhuriyetçi ve laik değerlerle kurduğu ulusal kimlik söylemi ile ideolojik uyumunu sürdürmesine imkân tanımaktadır. Partinin pragmatik ve popülist bir strateji izleyebilmesini sağlamaktadır (Stockemer, 2017).

Almanya'da AfD'nin AB ile ilişkisi, zaman içinde belirgin bir değişim göstermiştir. Parti kuruluş döneminde Avrupa entegrasyonu ve Euro'ya karşı sert bir tutum sergilerken, 2015 göç krizi ve 2020 pandemi süreciyle birlikte söylemin ağırlığı ulusal kimlik, göç ve güvenlik temalarına kaymıştır (Hansen ve Olsen, 2022, s.644). AfD, AB karşıtlığını hâlâ sürdürmekle birlikte, özellikle kriz dönemlerinde, Avrupa kurumlarını birincil değil, ikincil bir tehdit unsuru olarak konumlandırmıştır. Bu bağlamda, AB eleştirisi, "Alman halkının korunması" ve devletin yetersizliği üzerinden yürütülen kriz söylemlerine entegre edilmiştir. AB, AfD için krizleri popülist bir çerçeveye oturtmanın dolaylı bir aracı hâline gelmiştir. Örneğin, göçmenlerin uyum sorunları veya enerji krizindeki politika yetersizlikleri, AB'nin merkeziyetçi karar alma süreçleri ile ilişkilendirilerek "biz–onlar" ayrımını pekiştirmiştir.

Tarihsel bağlam da bu farklılaşmayı desteklemektedir. Fransa'da AB'ye yönelik eleştiriler, 1957 Roma Antlaşması'ndan itibaren şekillenen ulusal egemenlik tartışmalarına dayanmaktadır. Fransız siyasi kültürü, ulusal egemenliğin korunması ve merkeziyetçi Avrupa politikalarına karşı temkinli bir yaklaşım geliştirmeyi geleneksel olarak önemli görmektedir (Schmitter, 2000). Almanya'da ise AB karşıtlığı, Soğuk Savaş sonrası federal yapı ve Avrupa entegrasyonu deneyimleri bağlamında ortaya çıkan, daha sınırlı ve pragmatik bir eleştiri düzlemine oturmaktadır. Almanya'da tarihsel olarak AB entegrasyonuna karşı duyulan şüpheler, kültürel ve ekonomik milliyetçilikle harmanlanmakta; AfD'nin söylemi kriz odaklı mobilizasyon araçlarıyla şekillenmektedir (Arzheimer, 2015, s.537).

RN ve AfD'nin AB ile ilişkisi, sadece ideolojik bir pozisyon değil, aynı zamanda kriz söylemleri ve ulusal kimlik inşası açısından stratejik bir alan sunmaktadır. RN reform odaklı ve yumuşak AB eleştirisi ile ulusal egemenliği vurgularken, AfD AB karşıtlığını göç ve güvenlik odaklı kriz söylemine entegre ederek ikincil bir tehdit unsuru olarak kullanmaktadır. Bu farklılaşmalar, Avrupa aşırı sağının AB karşıtlığının tek tip olmadığını ve ulusal bağlam, tarihsel deneyim ve kriz odaklı stratejilerle şekillendiğini açık biçimde göstermektedir (Norris ve Inglehart, 2019).

4. SONUÇ

Bu çalışma, 2015–2023 döneminde Avrupa'da yaşanan çoklu krizlerin, aşırı sağ partiler tarafından nasıl söylemsel stratejilere dönüştürüldüğünü Almanya'daki AfD ve Fransa'daki RN örnekleri üzerinden karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Bulgular, göç, pandemi ve enerji krizlerinin aşırı sağ açısından yalnızca geçici dışsal şoklar değil; kimlik temelli söylemleri güçlendiren ve seçmen mobilizasyonunu destekleyen araçlar olarak kullanıldığını göstermektedir.

Analiz, AfD ve RN'nin farklı tarihsel ve kurumsal bağlamlarda faaliyet göstermelerine rağmen krizleri benzer bir siyasal araçsallaştırma mantığıyla ele aldığını göstermektedir. Her iki parti de krizleri, "biz" ve "onlar" ayrımını keskinleştiren popülist performanslar aracılığıyla yeniden anlamlandırmaktadır. Ulusal kimlik, güvenlik ve egemenlik temalarını merkezileştirerek kimlik inşasını sürekli biçimde yeniden üretmektedir. Bu durum, krizlerin popülist radikal sağ açısından yalnızca tepkisel bir olgu değil, ideolojik konsolidasyonu destekleyen sistematik bir söylemsel çerçeve sunduğunu düşündürmektedir.

Çalışma, AfD ve RN'nin kriz söylemleri arasında önemli farklılıklar bulunduğunu da ortaya koymaktadır. AfD'nin krizlere verdiği tepkiler, görece daha reaktif, dönemsel ve protesto siyasetiyle iç içe geçmiş bir nitelik sergilemektedir. RN'nin söylemi daha uzun tarihsel süreklilik taşıyan ve kurumsallaşmış bir kimlik anlatısına eklemlenmektedir. Bu fark, partilerin örgütsel geçmişleri kadar Almanya ve Fransa'daki siyasal kültürlerin ve tarihsel hafızaların farklılığıyla da yakından ilişkilidir. Almanya'da etnik milliyetçiliğin tarihsel yükü AfD'nin söylemini dolaylı ve örtük biçimlere yönlendirirken, RN Fransa'nın laik ve cumhuriyetçi değerlerini içselleştirerek "yenilenmiş" bir ulusal kimlik tanımı üretme stratejisi izlemektedir.

Çalışmanın ortaya koyduğu önemli bulgulardan biri, AfD ve RN'nin benzer popülist radikal sağ ideolojik çerçeveyi paylaşmalarına rağmen, krizleri söylemselleştirme ve meşrulaştırma biçimlerinin ulusal tarihsel bağlamlardan güçlü biçimde etkilenmesidir. Özellikle RN'nin Marine Le Pen liderliğinde izlediği "şeytanlaştırmadan arındırma" stratejisi, partinin geleneksel aşırı sağ imajını yumuşatarak göç, güvenlik ve ulusal egemenlik temalarını Fransız Cumhuriyetçiliği, laiklik ve evrensel vatandaşlık ilkeleriyle uyumlu biçimde sunmasına olanak sağlamıştır (Camus & Lebourg, 2017). Buna karşılık AfD, Almanya'nın Nazi geçmişinin yarattığı tarihsel hassasiyetler nedeniyle etnik milliyetçi söylemleri daha dolaylı biçimde ifade etmiş; kültürel uyumsuzluk, güvenlik tehditleri ve Alman kimliğinin korunması gibi temalar üzerinden benzer dışlayıcı sınırlar üretmiştir (Arzheimer, 2015; Lees, 2018). Bu farklılaşma, Avrupa aşırı sağının homojen bir olgu olarak değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Ortak ideolojik çekirdeğe rağmen, tarihsel hafıza, siyasal kültür ve ulusal kimlik rejimleri, krizlerin nasıl anlamlandırılacağını ve hangi söylemsel repertuarlar aracılığıyla siyasallaştırılacağını belirleyen temel değişkenler olarak ortaya çıkmaktadır.

Krizlerin yalnızca siyasal söylem düzeyinde değil, duygusal siyasetin inşasında da önemli bir işlev gördüğünü göstermektedir. AfD'nin "güvenlik" ve "özgürlüklerin tehdit altında olduğu" yönündeki vurguları ile RN'nin "ulusal korunma" ve "aidiyet" temelli söylemleri, seçmenle kurulan duygusal bağın temel unsurları hâline gelmektedir. Bu çerçevede krizler, nesnel koşullardan bağımsız olarak, siyasal anlamların sürekli yeniden üretildiği performatif alanlar olarak işlemektedir.

Bu bulgular, Avrupa siyasetinde krizlerin demokratik normlar üzerindeki etkisine ilişkin daha geniş bir tartışmaya da katkı sunmaktadır. AfD ve RN örnekleri, krizlerin temsili demokrasiye yönelik güvensizlikleri besleyebilecek biçimde çerçevelenebildiğini ve "halk iradesi" söylemi üzerinden mevcut siyasal kurumların sorgulanmasına imkân tanıdığını göstermektedir. Ancak bu etki, krizlerin kendisinden ziyade, krizlerin hangi söylemsel kalıplar içinde anlamlandırıldığıyla yakından ilişkilidir.

Sonuç olarak bu çalışma, aşırı sağ partilerin krizlere verdikleri tepkilerin kendiliğinden ya da kaçınılmaz olmadığını göstermektedir. Krizlerin hangi söylemsel çerçeveler içinde anlamlandırıldığına bağlı olarak farklı siyasal sonuçlar ürettiğini ortaya koymaktadır. AfD ve RN örnekleri üzerinden yapılan karşılaştırmalı analiz, krizlerin popülist radikal sağın yükselişi için uygun bir bağlam sunduğunu, ancak bu sürecin esas olarak söylemsel stratejiler ve kimlik inşası pratikleri üzerinden işlediğini göstermektedir. Bu yönüyle makale, Avrupa'da aşırı sağın kriz siyasetine ilişkin literatüre karşılaştırmalı ve güncel bir katkı sunmaktadır

KAYNAKÇA

Alternative für Deutschland (AfD). (2017). Manifesto for Germany: The programme of the Alternative for Germany for the federal election 2017. https://www.afd.de/wp-content/uploads/2017/04/2017-04-12_afd-grundsatzprogramm-englisch_web.pdf

Alternative für Deutschland (AfD). (2025). Satzung. https://www.afd.de/satzung

Anduiza, E. and Rico, G. (2024), Sexism and the Far-Right Vote: The Individual Dynamics of Gender Backlash. *American Journal of Political Science*, 68: 478-493.

Arzheimer, K. (2015). The AfD: Finally a successful right-wing populist Eurosceptic party for Germany? West European Politics, 38(3), 535–556.

Betz, G. & Johnson C. (2004). Against the current –stemming the tide: The nostalgic ideology of the contemporary radical popülist right, *Journal of Political Ideologies* 9/3.

Biçen Gören, K. B. (2023). Avrupa'da aşırı sağ partilerin göçmen politikaları. Polis Akademisi Yayınları.

Bobba, G., & Hubé, N. (Eds.). (2021). *Populism and the politicization of the COVID-19 crisis in Europe*. Palgrave Macmillan.

Brubaker, R. (1992). *Citizenship and nationhood in France and Germany*. Harvard University Press

Brubaker, R. (2017). Why populism? *Theory and Society*, 46(5), 357–385.

Camus, J.-Y., & Lebourg, N. (2017). Far-right politics in Europe. Harvard University Press.

Dilbirliği, M. (2017). Avrupa aşırı sağının görünüş şekilleri: Almanya örneği. *Liberal Düşünce Dergisi*, 22(86), 145–168.

Donovan, B. (2021). The political exploitation of COVID-19: The AfD as challenger party and the impact on parliament. *Zeitschrift für Parlamentsfragen*, 52(4), 824–843.

Gehrsitz, M., & Ungerer, M. (2017). Jobs, crime, and votes: A short-run evaluation of the refugee crisis in Germany (IZA Discussion Paper No. 10497).

Hansen, M. A., & Olsen, J. (2022). The Alternative for Germany (AfD) as populist issue entrepreneur: Explaining the party and its voters in the 2021 German federal election. *German Politics*, 33(4), 643–667.

Harteveld, E., Dahlberg, S., Kokkonen, A., & van der Brug, W. (2022). Populist radical right responses to war and crisis: Social stigma and support for the populist radical right: An experimental study. *West European Politics*, 45(1), 1–24.

Inter-Parliamentary Union. (2022). France: National Assembly. https://data.ipu.org/parliament/FR/FR-LC01/election/FR-LC01-E20220612.

Ivaldi, G. (2005). Les formations d'extrême-droite: Front national et Mouvement national républicain. Pierre Bréchon. Les partis politiques français, La Documentation francaise.

Iyengar, S., & Westwood, S. J. (2015). Fear and loathing across party lines: New evidence on group polarization. *American Journal of Political Science*, 59(3), 690–707.

Lees, C. (2018). The "Alternative for Germany": The rise of right-wing populism at the heart of Europe. *Politics*, 38(3), 295–310.

Levitsky, S., & Ziblatt, D. (2018). How democracies die: What history reveals about our future. Crown Publishing.

Mayer, N. (2013). From Jean- Marie to Marine Le Pen : Electoral Change on The far Right, Parliamentary Affairs.

McCoy, J., Rahman, T., & Somer, M. (2018). Polarization and the global crisis of democracy: Common patterns, dynamics, and pernicious consequences for democratic polities. *American Behavioral Scientist*, 62(1), 16–42.

Moffitt, B. (2014). How to perform crisis: A model for understanding the key role of crisis in contemporary populism. *Government and Opposition*, 50(2), 189–217.

Moffitt, B. (2016). The global rise of populism. Stanford University Press.

Moffitt, B., & Tormey, S. (2014). Rethinking populism: Politics, mediatisation and political style. *Political Studies*, 62(2), 381–397.

Mudde, C. (2007). Populist radical right parties in Europe. Cambridge University Press.

Mudde, C., & Rovira Kaltwasser, C. (2017). Populism: A very short introduction. Oxford University Press.

Müller, J.(2016). What is Populism? University of Pennsylvania Press.

Norris, P., & Inglehart, R. (2019). Cultural backlash: Trump, Brexit, and authoritarian populism. *International Affairs*, 95(5).

Rensmann, L. (2018). Radical right-wing populists in parliament: Examining the "Alternative for Germany" in European context. German Politics and Society.

Schellenberg, B. (2013). Right- Wing Extremism and Terrorism in Germany: Developments and Enabling Structures, Right- Wing Extremısm ın Europe, ed. Melzer, R., Serafın , S., Xenos.

Schmidtke, O. (2025). Transforming the centre right in Germany and the United Kingdom: The increasing prominence of identity politics and "culture wars" narratives. Frontiers in Political Science.https://www.frontiersin.org/journals/politicalscience/articles/10.3389/fpos.2025.1562638/full

Schmitter, P. C. (2000). How to democratize the European Union… and why bother? *Canadian Journal of Political Science*, 34, 187–189.

Statistische Bibliothek. (2017). Bundestagswahl 2017 report. https://www.statistischebibliothek.de/mir/servlets/MCRFileNodeServlet/DEHeft_derivate_00063163/btw17_heft3.pdf

Stockemer, D. (2017). The Front National in France: Continuity and change under Jean-Marie Le Pen and Marine Le Pen. Springer.

UNHCR. (2016). Global trends: Forced displacement in 2015. https://www.unhcr.org/globaltrends2015

Valentina Ausserladscheider. (2022). Economic nationalism in far-right party discourse. In Handbook of economic nationalism (pp. 223–236). Edward Elgar Publishing.

Vorländer, H., Maik, H., Steven, S. (2018). PEGİDA and New Right- Wing Popülism in Germany, Palgrave Macmillan

Wissmann, N. K. (2019). Right-wing extremism in Germany: An underestimated threat? French Institute of International Relations. https://www.ifri.org/en/papers/right-wing-extremism-germany-underestimated-threat

Wodak, R. (2015). The politics of fear: What right-wing populist discourses mean. SAGE.

Zhou, X. (2022). Transformation of radical right-wing populist parties: Reform of National Rally and its political influence. *BCP Social Sciences & Humanities*, 375–387.

Araştırma Makalesi / Research Article

Avrupa'da Aşırı Sağın Kriz Siyaseti: Almanya (AFD) ve Fransa (RN) Örneklerinde Kimlik Stratejileri ve Popülist Tepkiler (2015–2023)

Far-Right Crisis Politics in Europe: Identity Strategies and Populist Responses in the Cases of Germany (AfD) and France (RN)

Kübra Betül BİÇEN GÖREN

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.504

Geliş/Received: 10/05/2026	**Kabul/Accepted: 22/06/2026**

EXTENDED ABSTRACT

The first quarter of the 21st century has constituted a period of profound crises for European politics, during which the foundations of the liberal democratic system have been significantly destabilized. Although this study focuses primarily on the post-2015 period, the origins of this transformation can be traced back to the 2008 global financial crisis, which triggered widespread questioning of the capacity of mainstream political actors to effectively address economic challenges. This erosion of confidence created a structural opportunity for the rise of the far right. The systemic instability initiated in 2008 evolved into a "polycrisis" dynamic, further intensified by the 2015 migration crisis, the COVID-19 pandemic in 2020, and the energy and cost-of-living crises that emerged in 2022. These successive shocks deepened societal insecurity, while far-right parties strategically utilized them as performative arenas and political opportunity structures, advancing toward the political center through populist discourse.

The rise of the far right is widely regarded as an indicator of a broader transformation within Europe's political landscape, marked by the increasing influence of previously marginal movements. These parties mobilize support by emphasizing the dichotomy between "the people" and "corrupt elites," particularly during periods of crisis. By foregrounding themes such as national identity, security, and sovereignty, they construct emotionally resonant narratives that facilitate political mobilization.

Although the existing literature extensively examines the rise of far-right parties, the role of their discursive strategies in shaping identity construction during successive crises remains underexplored. In particular, in countries such as Germany and France, far-right parties intensify societal polarization through "us versus them" narratives during crisis periods. Addressing this gap, the present study adopts a qualitative comparative discourse analysis approach to examine how far-right parties construct institutional discursive frameworks in response to multiple crises.

The study focuses on a comparative analysis of the discourses produced by the Alternative für Deutschland (AfD) in Germany and the Rassemblement National (RN) in France. The unit of analysis is not voter behavior but rather the institutional production of discourse by these parties. Accordingly,

media representations, public opinion surveys, and voter interviews are excluded from the scope of analysis.

The dataset covers the period from 2015 to 2023, a timeframe characterized by the sequential occurrence of major crises in Europe, including migration, pandemic, and energy/economic crises. The data consists of three types of institutional texts: party manifestos, leader speeches, and official social media communications. A purposive sampling method is employed, including only content that directly reflects the party's institutional stance and explicitly addresses crisis-related themes. The selection criteria are as follows: (1) the content must be published through official party channels; (2) it must directly reference crisis themes such as migration, pandemic, or economic/energy issues; and (3) it must represent statements made at the leadership level or on behalf of the party. Personal opinions of individual party members and secondary media representations are excluded.

The findings demonstrate that migration, pandemic, and energy crises are not merely external shocks for far-right parties but are actively transformed into strategic tools that reinforce identity-based discourse and facilitate voter mobilization. Despite operating within distinct historical and institutional contexts, both AfD and RN exhibit similar patterns in their instrumentalization of crises. They reinterpret crises through populist performances that sharpen the distinction between "us" and "them," continuously reproducing narratives centered on national identity, security, and sovereignty. This suggests that crises are not simply reactive moments for the populist radical right but serve as systematic discursive frameworks that support ideological consolidation.

At the same time, the study identifies significant differences between the discursive strategies of AfD and RN. AfD's responses to crises tend to be more reactive, episodic, and closely intertwined with protest politics. In contrast, RN's discourse reflects a longer historical continuity and is embedded within a more institutionalized identity narrative. These differences are closely linked not only to the organizational histories of the parties but also to the distinct political cultures and historical memories of Germany and France. In Germany, the historical burden associated with ethnic nationalism pushes AfD toward more indirect and implicit forms of expression. In contrast, RN adopts a strategy of redefining national identity by incorporating France's secular and republican values into a "renewed" nationalist framework.

Furthermore, the study highlights that crises play a crucial role not only at the level of political discourse but also in the construction of emotional politics. AfD's emphasis on threats to security and freedoms, alongside RN's narratives centered on national protection and belonging, constitute key elements in establishing emotional connections with voters. In this sense, crises function as performative spaces where political meanings are continuously reconstructed, rather than as purely objective conditions.

These findings contribute to broader debates on the impact of crises on democratic norms in Europe. The cases of AfD and RN illustrate how crises can be framed in ways that amplify distrust toward representative democracy and enable the questioning of existing political institutions through appeals to the "will of the people." Importantly, this effect is shaped less by the crises themselves than by the discursive frameworks through which they are interpreted.

Additionally, the relationship of AfD and RN with the European Union emerges as a strategic dimension of their crisis discourse and identity construction. While RN adopts a reform-oriented and relatively moderate critique of the EU, emphasizing national sovereignty, AfD integrates Euroscepticism into its migration and security-focused crisis narratives, presenting the EU as a secondary threat. This divergence underscores that far-right Euroscepticism in Europe is not monolithic but is shaped by national contexts, historical experiences, and crisis-driven strategies.

In conclusion, this study demonstrates that the responses of far-right parties to crises are neither spontaneous nor inevitable. Rather, political outcomes depend on how crises are discursively framed and instrumentalized. The comparative analysis of AfD and RN reveals that while crises provide a conducive environment for the rise of the populist radical right, this process is fundamentally mediated through discursive strategies and practices of identity construction. In this respect, the article offers a timely and comparative contribution to the literature on far-right politics and crisis dynamics in Europe.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

Külliyât-ı Kâtibî ve Dilsûznâme Minyatürlerinde Çiniler

Tiles In The Miniatures Of Kulliyat-ı Katibi And Dilsuzname

Saime Bilge KARAÖZ[1] **& Zeynep ALP**[2]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.529

Geliş/Received: 23/05/2026	**Kabul/Accepted: 21/07/2026**

Öz

Minyatürler, Orta Asya'dan doğup gelişerek Osmanlı kültür ve medeniyetinin ihtişamını ve köklü geleneğini belgeleyen, zengin kitap sanatlarının içinde yer alan bir resim geleneğidir. Türk minyatür sanatının özellikli resimler olmasının başlıca sebebi, bir minyatürlü sayfada birçok şeyi anlatabildiği gibi, var olan olayları en ince ayrıntısına kadar amaçlı olarak belgeleyici nitelikte resmetmesidir. Osmanlı klâsik dönem edebî kültürünün önemli örnekleri arasında yer alan Külliyât-ı Kâtibî (1450-1480) ve Dilsuznâme (1455-1456) (OBL, Ouseley 133.y.80b) el yazmalarındaki minyatürlerde, dönemin çini ve evâni eserleri resimlenmiştir. Bu iki el yazması minyatürlü eserin aynı dönemde ve Edirne'de yazıldığı II. Mehmed Dönemi 1450-80 yılları arasında hazırlandığı kabul edilmektedir. Külliyât-ı Kâtibî'de toplam iki minyatür bulunmaktadır. Bu minyatürlerden birinde mavi-beyaz çini örnekleri (TSMK R.989s.93a) diğerinde ise dönemin altın renginde "müzehhep" veya "altunlı" olarak adlandırılan kapları resimlenmiştir ve konusu çift sayfada devam ettiği için tek minyatür sayılır (TSMK R.989s.229b-230a). Böylelikle araştırmanın temel veri kaynağını oluşturan 2 tane el yazmasındaki toplam 3 minyatürdeki çini ve evânilerin tasvirleri; renk, form, süsleme özellikleri ve kullanım amaçları bakımından incelenmiş, literatür taramaları yapılmış ve dönemin özellikleri açısından müzelerdeki çini ve evâni eserlerle karşılaştırılarak analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Minyatür Sanatı, Çini, Seramik, Külliyât-ı Kâtibî, Dilsûznâme,*

Abstract

Miniatures, originating and developing in Central Asia, are a rich pictorial tradition within the book arts that documents the splendor and deep-rooted tradition of Ottoman culture and civilization. The main reason for the distinctiveness of Turkish miniature art is that a single miniature on a page can convey many things while simultaneously depicting existing events in the finest detail, with a purposeful and documentary quality. In the miniatures found in the Külliyât-ı Kâtibî (TSMK R.989 p.93a) and Dilsuznâme (OBL, Ouseley 133.y.80b) manuscripts, which are important examples of Ottoman classical literary culture, the ceramic and pottery of the period are depicted. It is accepted that these two illustrated manuscripts were produced in Edirne during the reign of Mehmed II (1450–1480). The Külliyât-ı Kâtibî contains a total of two miniatures. One depicts examples of blue-and-white tiles (TSMK R.989, fol. 93a), while the other—considered a single miniature because the subject spans a double-page spread—illustrates vessels of the period known as "müzehhep" (gilded) or "altunlı" (gold-decorated) (TSMK R.989, fols. 229b–230a). Consequently, the depictions of tiles and vessels found in these three miniatures across the two manuscripts—which constitute the study's primary data source—were analyzed in terms of color, form, decorative characteristics, and intended use; this process involved a review of the literature and a comparative analysis against tile and vessel artifacts held in museum collections to assess them within the context of the period's stylistic features.

Keywords: *Miniature Art, Turkish Tile, Ceramic, Kulliyat-ı Katibi, Dilsuzname.*

[1]**Sorumlu Yazar/Corresponding Author**, Dr. Öğr. Üyes,, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Ankara, Türkiye, saime.karaoz@hbv.edu.tr

[2] Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Ankara, Türkiye, Türkiye. sincerzeynep@gmail.com

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Karaöz, S.B. & Alp, Z. (2026). Külliyât-ı Kâtibî ve Dilsûznâme Minyatürlerinde Çiniler. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 10(3), 1855-1871.

1. GİRİŞ

Kültür, toplumların geçmişten bugüne biriktirdikleri değerlerin, uygarlık düzeyinde bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Coğrafyanın etkisiyle şekil alırken aynı zamanda coğrafyayı etkileyen ve dönüştüren bir unsur olarak da işlev görür (Çetin, 2015). Minyatürler, Orta Asya'dan doğup gelişerek Osmanlı kültür ve medeniyetinin ihtişamını ve köklü geleneğini belgeleyen, zengin kitap sanatlarının içinde yer alan bir resim geleneğidir. El yazma eserler, Osmanlı İmparatorluğu'nun zengin kültürel mirasını yansıtan önemli eserlerdir. Osmanlı klâsik dönem edebî kültürünün değerli örnekleri arasında yer alan Külliyât-ı Kâtibî (TSMK R.989 s.93a) ve Dilsuznâme (OBL, Ouseley 133.y.80b) (Pekin, 2023) el yazmalarındaki birkaç minyatürde, dönemin çini eserleri resimlenmiştir. Bu minyatürler, hem Çin hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun sanat ve kültür tarihinde önemli bir yer tutan mavi-beyaz seramik örneklerini sergiler (Öney, 2000). Çin'de mavi-beyaz seramiklerin kökeni Tang Hanedanlığı Dönemi'ne (618–907) uzanmakla birlikte, en parlak dönemini Ming Hanedanlığı (1368–1644) sırasında yaşamıştır. Bu dönemde, beyaz porselen üzerine mavi pigmentle yapılan süslemeler, genellikle doğa manzaraları, çiçek motifleri ve mitolojik figürlerle bezenmiştir. Bu eserler sadece günlük kullanım için değil, ticaret ve hediyeleşme amacıyla da üretilmiştir. Osmanlı Çini sanatında ise, XIV. ve XV. yüzyıl Çin porselenlerini hatırlatan XV. yüzyıl mavi-beyaz seramiğin belirgin örneği olan büyük tabaklar ve kandillerde, kobalt mavinin hakimiyeti bulunmaktadır. Bu seramiklerde, kobalt mavi renginin canlılığı ile zarif çiçek ve dalların olduğu motifler dikkat çekmektedir. Rumi-hatayi üslûbu olarak adlandırılan bu gruptaki motifler, nakkaşhânede Baba Nakkaş tarafından tezyin edilmiştir (Bilgi, 2009). Ele alınan her iki minyatürde görülen mavi-beyaz çini motifleri, İznik çini geleneğinin Osmanlı resim sanatındaki etkisini yansıtır. Bu etki minyatürlerde daha çok mimari arka plan olarak, sahnenin mekânsal derinliğini tamamlarken buradaki mavi-beyaz İznik çinileri, çeşitli formlarıyla kültürel kimlik göstergesi ve duygusal ortamı belirleyici nitelikte konumlanmıştır. Bu iki minyatürdeki çinilerin tasvirleri, zarif desenleri ve canlı renkleriyle iki farklı kültürün estetik anlayışına dikkat çeker.

Türk tasvir sanatında mavi-beyaz çinilerin resmedilmesi hem kültürel sürekliliği hem de estetik bir tercihi anlatır. Çünkü Çin kaynaklı olan mavi-beyaz estetiği, Osmanlı'nın sanatına dahil etmesiyle iki büyük medeniyetin ortak bir görsel dili olmuştur. Mavi, göksel bilgeliği ve ruhsal yüceliği; beyaz ise ilahi saflığı temsil eder. Ayrıca Türklerin ve onlara paralel olarak Çinlilerin düşündüğü kozmolojik sistemde, dört ana yönün simgeleridir (Çoruhlu, 2000). Dolayısıyla minyatürlerde mavi-beyaz çinilerin yer alması, maddi kültür ile metafizik bir düşüncenin kesişimi olarak ilişkilendirilebilir.

Mavi-beyaz seramiklerin Osmanlı sanatındaki yeri, estetikle sınırlı kalmamış aynı zamanda kültürel etkileşimleri de beraberinde getirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Doğu ve Batı arasında bir köprü işlevi görerek, farklı kültürlerin sanat anlayışlarını bir araya toplamıştır. Böylelikle Türk sanatkârlar, Çin seramiklerinden ilham alarak, kendi kültürel unsurlarını ve estetik değerlerini harmanladıkları yeni eserlerin üretimlerinde bulunmuşlar ve mavi-beyaz İznik çinilerini ortaya çıkarmışlardır (Danâbaş, 2023).

2. YÖNTEM

Bu çalışmanın kapsamında, aynı dönemde ve Edirne'de yazılmış olan Külliyât-ı Kâtibî (1450-1480) (TSMK R.989 s.93a) ve Dilsûznâme (1455-1456) (OBL, Ouseley 133.y.80b) el yazmalarındaki minyatürlü sayfalarda, çinilerin resimlendiği toplam 3 minyatür üzerinde araştırma yapılmıştır.

Dilsûznâme el yazmasında toplam 5 tane minyatür bulunmaktadır ancak dönemin çinilerinin resimlendiği 1 tane minyatür vardır ve araştırma kapsamına bu minyatür (OBL, Ouseley 133.y.80b) alınmıştır. Külliyât-ı Kâtibî'de toplam 2 minyatür bulunmaktadır. Bu minyatürlerden birinde mavi-beyaz çini örnekleri (TSMK R.989s.93a) diğerinde ise, dönemin altın renginde "müzehhep" ve "altunlı" olarak adlandırılan kapları resimlenmiştir ve konu çift sayfada devam ettiği için tek minyatür sayılır (TSMK R.989s.229b-230a). Böylelikle araştırmanın temel veri kaynağını oluşturan 2 tane el yazmasındaki toplam 3 minyatürde yer alan çini ve evânilerin tasvirleri; renk, form, süsleme özellikleri ve kullanım amacı açısından incelenmiş, literatür taramaları yapılmış ve dönem özellikleri açısından müzelerdeki çini ve evâni eserlerle karşılaştırılarak analiz edilmiştir.

Çalışmada, nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiş ve verilerin değerlendirilmesinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Bu araştırmada veri toplama süreci, nitel araştırma yöntemleri çerçevesinde doküman incelemesine dayalı olarak yürütülmüştür. Araştırmanın temel veri kaynağını, XV. yüzyıla ait,

Külliyât-ı Kâtibî (1450-1480) ve Dilsûznâme (1455-1456) adlı el yazmalarında yer alan minyatürler oluşturmaktadır. Minyatürlerin dijital kopyaları temin edilerek, çini betimlemelerinin olduğu sahneler incelenmiştir. Bu süreçte her iki yazmadaki minyatürlerin aynı nakkaşa ait olabileceği varsayımı göz önünde bulundurularak, görsel üslûp bütünlüğü de dikkate alınmıştır. Adı geçen yazma eserlerinde tasvir edilen çinileri karşılaştırma amacıyla, aynı döneme ait İznik çinileri örneklerine ilişkin görseller ve literatür verileri de çalışmaya dahil edilmiştir. Minyatürlerde betimlenen çiniler; renk, form, süsleme özellikleri ve kullanımı bakımından müzelerdeki dönemin çini ve evâni örnekleriyle karşılaştırmalı olarak incelenmiş, tarih, teknik ve üretim yeri gibi nitelikler göz önünde bulundurularak değerlendirilmiş ve bu veriler analiz sürecine zemin oluşturmuştur.

2.1. Etik Kurulu Onayı

Bu araştırmanın kavramsal çerçevesinin oluşturulması, veri toplama araçlarının uygulanması, veri toplama, veri analizi ve yorumlama süreçlerinde etik kurallara uyulmuştur. ANKAD Yayın Kurulu, karşılaşılabilecek herhangi bir etik ihlalden sorumlu değildir. Tüm sorumluluk yazarlara aittir. Bu çalışmanın değerlendirme amacıyla ANKAD dışında başka hiçbir akademik yayın ortamına gönderilmediğini taahhüt ederiz. Bu çalışmada, "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması gereken tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Davranışlar" başlığı altında belirtilen hiçbir eylem gerçekleştirilmemiştir. Bu çalışma, arşiv belgeleri ve yayımlanmış görseller üzerinden yürütülen bir doküman incelemesine dayandığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

3. KÜLLIYÂT-I KÂTIBÎ VE DİLSUZNÂME XV. YÜZYIL EL YAZMALARI

Külliyât-ı Kâtibî (1450-1480) ve Dilsûznâme (1455-1456) el yazmaları, Osmanlı klâsik dönem edebî kültürünün başlıca örnekleri arasında yer alır. Yazma eserlerin metinlerindeki bazı konular, önemli sahneler aracılığıyla tasvir edilerek aktarılır. Bu ise minyatür sanatının en karakteristik özelliklerinden biridir (Emlak, 2021). Dilsuznâme, aşk, hikmet ve tasavvufi öğeler içeren mesnevi tarzı bir eserken Külliyât-ı Kâtibî çeşitli nazım-nesir eserlerin toplandığı, içinde gazeller, kasideler, mesneviler, risalelerden oluşan derleme bir eserdir. Dilsuznâme'deki minyatürler, hikâye merkezli ve daha fazla sayıda iken Külliyât-ı Kâtibî'deki minyatürler, sayı olarak çok daha sınırlı, tekli ve bağımsızdır. Bu iki el yazması da Osmanlı minyatür sanatının günümüze ulaşabilen erken tarihli örneklerindendir.

Dilsuznâme, 1455-1456 tarihlidir, Oxford Üniversitesi Bodleian Kütüphanesi'nde bulunmaktadır ve "Badi al-Din Minucehr elTaciri el Tebrizi"nin Farsça eseridir. Edirne Nakkaşhânesi'nde hazırlanmış olan eser, 11,5x16,5 cm boyutundadır. Eserin içerisinde 5 adet minyatür sahnesi yer almaktadır. Bu el yazması, gül ile bülbülün ümitsiz aşkını işleyen şiirin bilinen tek nüshasıdır.

XV. yüzyıla tarihlenen, istinsah edilmiş ve resimlendirilmiş bir diğer eser ise, Külliyât-ı Kâtibî'dir. Kâtibî mahlasıyla tanınan Şemseddin Muhammed bin Abdullah Nişapurî'ne aittir (Çağman, 2016). Timurlular Dönemi İran şiirinin belli başlı özelliklerinden biri olan sanatlı dille şiir yazma tarzının önde gelen temsilcilerindendir (Vanlıoğlu, 2022). Yarım kalmış başka gazel ve kasidelerini topladığı divanının dünya kitaplıklarına dağılmış birçok kopyasından üçü, Külliyât-ı Kâtibî adıyla Topkapı Sarayı Kitaplığı'nda bulunmaktadır. Topkapı Sarayı'nda bulunanlar arasından sadece biri resimlidir (Pekin, 2023). Külliyât-ı Kâtibî, 271 yapraklı, iki sütuna talik hat ile yazılmış 110x 170 mm boyutunda küçük bir kitaptır. Külliyât-ı Kâtibî'deki iki minyatürden birinde mavi-beyaz çini örnekleri (TSMK R.989s.93a) vardır. Diğerinde ise, konu çift sayfada resimlendiği için tek minyatür sayılır (TSMK R.989s.229b-230a) ve dönemin altın renginde "müzehhep" ve "altunlı" olarak adlandırılan kapları, resimlenmiştir (Çağman & Tanındı, 1979). Külliyât-ı Kâtibî'de yer alan minyatürler iki farklı nakkaşın fırçasından çıkmaktadır. Bunlardan biri Edirne'de hazırlanan Dilsûznâme'deki Şah Nevruz'un eğlencesinin resmedildiği minyatüre (OBL, Ouseley 133.y.80b) çok benzer dolayısıyla aynı nakkaş tarafından yapıldığı düşünülmektedir (Mahir, 2019). Yapılan araştırmalar ve üslûp değerlendirmeleri sonucunda erken dönem Osmanlı minyatürünün 1455-80 yılları arasında Edirne'de hazırlanan küçük boyutlu ve edebiyat konulu yazmalar içinde biçimlendiği; bunda Timurlu ve Türkmen resim geleneklerini Osmanlı kültürüne taşıyan Şirazlı nakkaşların da katkısı olduğu anlaşılmıştır (Mahir, 2019).

4. BULGULAR

Araştırmanın konusunu oluşturan aynı döneme ait 2 tane el yazması Külliyât-ı Kâtibî (1450-1480) (TSMK R.989 s.93a) ve Dilsûznâme (1455-1456) (OBL, Ouseley 133.y.80b) eserlerindeki toplam 3 minyatür üzerinde mavi-beyaz çinilerin ve dönemin altın renginde "müzehhep" veya "altunlı" olarak adlandırılan kapların tasvirleri incelenmiş olup çeşitli bulgular elde edilmiştir.

Külliyât-ı Kâtibî yazma eserindeki TSMK R.989s.93a numaralı minyatür sultanın maiyetiyle birlikte eğlendiği bir sahneyi tasvir eder ve sayfanın üçte biri yazılara, geri kalanı ise minyatüre ayrılmıştır. Sayfanın üst kısmında iki sütunlu yazı alanı ve geriye kalan minyatürlü bölümde ise, Timurlu Hükümdarı Şahruh Mirzâ'nın oğlu Sultan Baysungur tasvir edilmiştir. El yazmanın şairi Kâtibî, kasidesinin başında ve sonunda sultanın Baysungur olduğunu belirtmektedir (Pekin, 2023).

Görsel 1. Sultanın maiyeti ile eğlenmesi, Külliyât-ı Kâtibî TSMK R.989s.93a.

Minyatürlü sayfanın en üst kısmında arka planda iki tane ağacın bahar dalları görülmektedir. Üç basamaklı merdivenle çıkılan sivri çatılı baldakin tarzında tahtta bağdaş kurarak oturan Sultan, minyatürün merkezinde yer almaktadır. Sultan Baysungur'un oturduğu tahtın arkasında, altıgen lacivert zemin üzeri altın yaldızla süslenmiş çiniler tasvir dilmiştir. Minyatürün merkezindeki Sultan Baysungur'un etrafını maiyeti çevrelemektedir. Tahtın iki yanında diagonal olarak yerleştirilen duvarların ardında saray görevlileri ve yeniçeriler sıralanmıştır (Çağman & Tanındı, 1979). Sultan Baysungur'un sağ tarafında önünde, diz çökmüş olarak elinde altın renginde kâse tutan hizmetli ve arkasında iki yardımcı durmaktadır. Sahnenin en önünde ise musiki icra eden hanendeler yer almaktadır. Bu musikişinaslardan biri def çalarken diğer 3 kadın alkış ile eşlik etmektedir. Sayfanın sol önünde ise bir def ve iki ney üfleyen erkek musikişinas yer almaktadır (Görsel 1).

Görsel 2. Külliyât-ı Kâtibî TSMK R.989s.93a minyatüründe altın kayık tabak içinde üç farklı formda bulunan seramikler.

Minyatürün ortasında, Baysungur'un tam önünde altın kayık bir tepsinin içerisinde, üç farklı formda mavi-beyaz çiniler görülmektedir (Görsel 2). Bu çiniler; bardak (Görsel 3), ayaklı leğen (Görsel 4) ve sürahi (Görsel 5) formlarıdır. Bu minyatürdeki XV. yüzyılın sonları ile XVI. yüzyılın başlarında üretilmiş mavi-beyaz çiniler, Nurhan Atasoy ve Julian Raby'nin (1989) "İznik" kitabındaki çiniler ile karşılaştırılmıştır. Bu kitapta yer alan görseller (Görsel 3,4,5) ile minyatürde (Görsel 2) yer alan çiniler arasındaki benzerlikler görülmektedir.

Görsel 3. İznik Bardak, Sadberk Hanım Müzesi, 1510-20.

Görsel 4. İznik Ayaklı Leğen, British Museum, 1510/1520.

Görsel 5. İznik Sürahi, Louvre Museum, 1500/1515.

Minyatürün merkezinde resmedilen ve içerisinde seramik eserlerin yer aldığı altın renkli kayık formundaki tepsinin hemen altında, müzisyenlerin ortasında konumlandırılmış altın renkli, ayaklı ve kademeli bir sehpa bulunmaktadır. Bu sehpa üzerinde kayık tepsidekiler gibi farklı bezeme özelliklerinde mavi-beyaz çini sürahiler durmaktadır (Görsel 6, 7). Atasoy ve Raby (1989),

minyatürlerdeki kapların yapıldıkları dönemi veya üslûbu ayırt etmenin oldukça güç olduğunu hatta İznik çini ile Çin mavi-beyaz kaplarını birbirinden ayırt etmenin olanaksız olduğunu belirtmiştir. Minyatürde yer alan mavi-beyaz çinilerin üzerindeki süslemelerin geometrik alanlar içinde oluşturulduğu görülmektedir. Bu sebeple, seramiklerin dönemin saray üslûbunu yansıttığı söylenebilir.

Görsel 6. Külliyât-ı Kâtibî TSMK R.989s.93a Minyatüründe Kademeli Sehpa Üzerinde Yer Alan Mavi-Beyaz Seramik Vazolar.

Görsel 7. İznik Sürahi, British Museum, 1520-30.

Sultan Mehmed yönetiminde çini sanatındaki yenilikler, kitap sanatlarına da yansımıştır ve bunlar belge niteliği taşımaktadır. Sultan Mehmed'in hükümdarlığının son dönemlerine ait bir hat, tezhip ve süsleme desenleri albümü, 1420'lerdeki Timurlu prensi Baysungur'un Kütüphanesi'nde görülen yazma eserler ile benzerlik göstermektedir. Bu sanat anlayışının yalnızca kitap ve cilt yapmayı değil, aynı zamanda sedef kakma, çini ve çadır gibi farklı sanat dallarına da ilham verdiği anlaşılmaktadır. Timurlu sanatında XV. yüzyıl boyunca yaygın bir chinoiserie çiçek üslûbu -Uluslararası Timurlu Üslûbu- olarak bilinen süsleme grubunu, Osmanlılar kendilerine özgün bir biçimde geliştirmişlerdir. Timurlu chinoiserie üslûbunda; yaprak uçları kıvrılmış ve kendi üstlerine bükülmüş, geniş yapraklar yuvarlak bir forma toparlanmış, kıvrık dalları kavraması için tomurcuklar ile dala tutturulmuş ve motif ölçüleri eşitlenerek üç boyutlu hissi vermesi amaçlanmıştır (Görsel 8). Chinoiserie, geleneksel olarak Hatayi sözcüğüyle bilinir "Hatay'dan gelen" yani Çin'den gelen demektir. Bu süsleme grubu, Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nde sarayda gelişen ve temeli Baba Nakkaş atölyesine bağlanan bir üslûptur (Görsel 9). Arabesk ve chinoiserie ögelerinin birleşimi Rumi-Hatayi Üslûbu olarak tanımlanabilir. Rumi-Hatayi Üslûbu'nun XV. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar her devirde çeşitli örnekleri bulunmaktadır (Atasoy & Raby, 1989).

Görsel 8. XV. Yüzyıl Ming Dönemi Porselen, Topkapı Sarayı Müzesi, 1480.

Görsel 9. Rumi ve Hatayi Derin İznik Tabak, Louvre Museum, 1480.

Babanakkaş üslûbu seramikleri, Çin mavi-beyaz porselenlerinin etkisi altında kalmıştır. Çin'den gelen ilk Yuan mavi-beyaz porselenlerde, derinliği ve hacmi olan kobalt rengiyle çiçekli kıvrık dallı ince bezemeler yer almaktadır. Mavi-beyaz Çin porselenlerdeki kobalt renginin etkili kullanımı, İznik çinicilerine kaynak olmuştur (Atasoy & Raby, 1989). Görsel 8 ve görsel 9'de görüldüğü gibi iki farklı imparatorluğa ait seramiklerin birbirine süsleme bakımından benzediği söylenebilir. XV. yüzyıl Ming Hanedanlığı'na ait mavi-beyaz porselen süslemeleri ile Osmanlı saray nakkaşhanesinde geliştirilen Rûmî-Hatâyî ve Baba Nakkaş üslûbuna ait motif grupları arasında belirgin benzerlikler bulunmaktadır. İnce bir dal üzerine dizilmiş çiçek ve yaprak motiflerinin yuvarlak hatlarının benzerliği, mavi renginin açık-koyu kullanımı ve kompozisyonun etrafını dönen geometrik geçmeler dikkat çekmektedir. Çin porselenlerinin Osmanlı sarayına girmesiyle desen ve renk bakımından etkileşimin yanı sıra çamur içeriği de değiştirilmiş, önceki pişirimlere göre daha yüksek ateşte fırınlanmıştır (Danâbaş, 2023). Bu sayede İznik Çini sanatına yeni bir estetik ve teknik anlayış gelmiştir (Atasoy & Raby, 1989).

Görsel 10. Şah Nevruz'un Eğlenmesi, Tebrizî, Dilsûznâme, (OBL, Ouseley 133. y. 80b).

Külliyât-ı Kâtibî'de yer alan (R989y 93a ve 229b-230a) iki minyatür, iki ayrı sanatkâr tarafından yapılmıştır. Minyatürlerden ilkinin nakkaşının, Edirne'de yapıldığı bilinen Dilsûznâme minyatürlerini

yapan sanatkâr ile aynı kişi olduğu düşünülmektedir (Çağman & Tanındı, 1979). Renk, kurgu ve uygulanan süslemelerin benzerliği, iki farklı yazma eserdeki minyatürde de dikkat çekmektedir. Dilsûznâme'deki 16.5 x 11.4 cm ölçüler içindeki minyatürlü sayfada, Şah Nevruz'un eğlencesi resmedilmiştir (Görsel 10). Minyatürün sağında, altıgen çinilerle kaplı bir duvarın önünde, yerden biraz yükseltilmiş tahtında oturan Şah Nevruz yer almaktadır. Şah Nevruz'un hemen önünde ise mavi-beyaz çini görülmektedir. Minyatürün sol tarafında ise dört kişinin ayakta ve üç kişinin ise oturduğu musikişinaslar ve saray halkı tasvir edilmiştir. Külliyât-ı Kâtibî (R.989s.93a) minyatüründeki çini evânîler (Görsel 12) ve Sultan Baysungur'un arkasındaki altıgen çiniler şekil ve renk açısından (Görsel 11), Dilsûznâme minyatüründeki çinilerle eşleştiği söylenebilir.

Görsel 11. Külliyât-ı Kâtibî'nde Sultan Baysungur ve Dilsuznâme'de Şah Nevruz'un Arkasındaki Altıgen Çiniler.

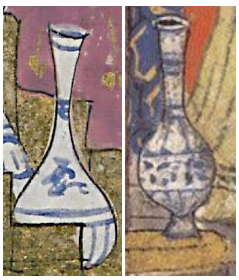

Görsel 12. Külliyât-ı Kâtibî'nde Sultan Baysungur ve Dilsuznâme'de Şah Nevruz'un Önünde Duran Seramik Vazo.

Görsel 13. Cem Sultan Türbesi İç Mekân Altıgen Çini, 1479.

Görsel 14. Bursa Yeşil Camii Müezzin Mahfili Altıgen Çini, 1424.

Sultan Baysungur ve Şah Nevruz'un oturduğu taht veya köşkün arka planını süsleyen altıgen çinilerin altın yaldız detayları sayesinde, çinilerin lüster tekniği ile yapıldığı görülmektedir (Görsel 13,14). Çini

sanatında XV. yüzyıl, lüster tekniğinin yaygın olarak kullanıldığı bir dönemdir. Ayrıca Sultan Baysungur'un arka planındaki altıgen çini tasvirlerinin, 1421 tarihinde yapılan Bursa Yeşil Türbe ve 1424 tarihinde yapılan Bursa Yeşil Camii, 1479 tarihli Cem Sultan Türbesi'ndeki iç mekân duvar süslemeleriyle birebir aynı olduğu söylenebilir. Altıgen çini karo süslemesine benzer olan diğer bir yapı ise 1472 tarihinde II. Mehmed tarafından yaptırılan Çinili Köşk'ün iç mekân duvar çinileridir. Bu çini süslemesi Tebrizli ustaların yaptığı duvar süslemelerindendir (Atasoy & Raby, 1989). Duvar çinilerinin İran'dan geldiği, Türkistan'a ve Horasan'a saldıran Moğolların önünden batıya kaçarak Konya Selçuk Sarayı'na sığınan ustalar tarafından yapıldığı kabul edilmektedir. Kitabeler de çini ustalarının doğudan gelmiş olduklarını teyit etmektedir (Yaman, 2015).

Görsel 15. Eyüp ve Salman'ın Genç Bir Sultanın Meclisinde Bulunmaları, Külliyât-ı Kâtibî TSMK R. 989 s. 229b-230a.

Külliyât-ı Kâtibî yazma eserinde bulunan (TSMK R.989y. 229b-230a) diğer minyatürde ise, Eyüp ve Salman genç bir Sultanın meclisindedir (Görsel 15). Karşılıklı (229b-230a) iki sayfada yer alan ve birbirini tamamlayan minyatürlerin birinde yazı çerçevesi (10.8 x 6.2 büyüklüğünde) bulunmaktadır. Sağda, şematik bir taht üzerine oturan sultan görülmektedir. Sultan'ın arkasında silahtarı durmaktadır. Sultanın önünde ona içki ikram eden; biri diz çökmüş diğeri ayakta iki yeniçeri, aralarında yerde duran bir tepsi üzerinde kaplar, alt kısımda ise bir seccade üzerinde oturan üç musikişinas betimlenmiştir ve önlerinde iki farklı formda kaplar yer alır. Karşısında bulunan sayfada ise, Sultanın tam karşısına gelecek şekilde diz çökmüş oturan Eyüp ve Salman tasvir edilmiştir. Arkalarında silahlı bir yeniçeri, ön planda da sultanın atını tutan biri diz çökmüş ve hemen yanında bir kap yerde durmaktadır. Onun önünde iki saray görevlisi tasviri yer almakta ve birinin elinde yiyecek kabı tuttuğu görülmektedir. Karşılıklı birbirini tamamlayan iki minyatürün en üst kısmındaki ağaç ve çiçekler bahar tasviri şeklinde işlenmiştir (Çağman, 2016).

Görsel 16. Osmanlı Gümüş Bardak, The National Museum, Romania, 1550.

Görsel 17. Kabartmalı ve Oymalı Sürahi, Davids Samling Museum,1550.

Çift sayfalı 229b-230a numaralı minyatürde, önceki minyatürlerle eşleşen mavi-beyaz çini örneği görülmemektedir (Görsel 15). Bununla birlikte, bu sahnede Osmanlı Dönemi'ne ait gümüş evâniler tasvir edilmiştir. Minyatürde yer alan diğer kaplar ise Görsel 16 ve 17'deki örneklerle benzerlik göstermekte olup, kaynaklarda bu kaplar "altunlı" veya "müzehhep" olarak nitelendirilmektedir (Atasoy & Raby, 1989).

5. SONUÇ

Minyatürler, Orta Asya'dan doğup gelişerek Osmanlı kültür ve medeniyetinin ihtişamını ve köklü geleneğini belgeleyen, zengin kitap sanatlarının içinde yer alan bir resim geleneğidir. Türk minyatür sanatının özellikli resimler olmasının başlıca sebebi, bir minyatürlü sayfada birçok şeyi anlatabildiği gibi var olan olayları en ince ayrıntısına kadar amaçlı olarak belgeleyici nitelikte resmetmesidir. Bu doğrultuda dönemin özelliklerini ve sanat ortamını belgeleyen ve sembolik anlamlar taşıyan minyatürlü sayfalarda çini ve evânilerin tasvirleri araştırılmıştır. Osmanlı klâsik dönem edebî kültürünün önemli örnekleri arasında yer alan Külliyât-ı Kâtibî (TSMK R.989 s.93a) ve Dilsuznâme (OBL, Ouseley 133.y.80b) el yazmalarındaki 2 minyatürde dönemin çini ve evâni eserleri görülmektedir.

Bu iki el yazması, II. Mehmed Dönemi 1450-80 yılları arasında, Edirne'de yazılmıştır. Dilsuznâme, aşk, hikmet ve tasavvufi öğeler içeren mesnevi tarzı bir eserken, Külliyât-ı Kâtibî çeşitli nazım-nesir eserlerin toplandığı, içinde gazeller, kasideler, mesneviler, risalelerden oluşan derleme bir eserdir. Dilsuznâme'deki minyatürler, hikâye merkezli ve daha fazla sayıda iken Külliyât-ı Kâtibî'deki minyatürler, sayı olarak çok daha sınırlı, tekli ve bağımsızdır.

Dilsûznâme el yazmasında toplam 5 tane minyatür bulunmaktadır. Ancak dönemin çinilerinin resimlendiği 1 tane minyatür (OBL, Ouseley 133.y.80b) araştırma kapsamına alınmıştır. Külliyât-ı Kâtibî'de toplam 2 minyatür bulunmaktadır. Bu minyatürlerden bir tanesinde (TSMK R.989s.93a), mavi-beyaz çinilere yer verilmiştir. Diğer minyatür (TSMK R.989s.229b-230a), çift sayfa üzerinde aynı konunun devamı olarak resmedildiğinden tek bir minyatür olarak kabul edilir. Bu minyatürde dönemin altın renginde "müzehhep" ve "altunlı" olarak tanımlanan evânileri tasvirlenmiştir. Bu doğrultuda, Külliyât-ı Kâtibî'deki 2 minyatür araştırma kapsamına alınmıştır. Araştırmada, 2 tane el yazmasındaki toplam 3 minyatürde çini ve evânilerin tasvirleri, renk, form, süsleme özellikleri ve kullanımı açısından dönem özellikleriyle karşılaştırılarak incelenmiş ve analiz edilmiştir. Bu minyatürler ve müzelerde tespit edilen çini ve evâniler, yapılan literatür taraması ile birlikte araştırmanın temel veri kaynağını oluşturmuştur.

Araştırmaya konu olan yazma eserlerde yer alan minyatürlerdeki çini ve evâni tasvirleriyle dönemin XV. yüzyıl hem Çin hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun sanat ve kültür tarihinde önemli bir yer tutan mavi-beyaz çini ve evânileri müzelerden elde edilen görsellerle karşılaştırılarak incelenmiştir. Her iki el yazmasındaki aynı nakkaşın yaptığı düşünülen farklı iki minyatürdeki çinilerin resimleri, zarif desenleri ve canlı renkleri ile iki farklı kültürün estetik anlayışına dikkat çeker. Aynı zamanda mavi-beyaz çini motifleri, İznik çini geleneğinin Osmanlı resim sanatındaki etkisini de yansıtır. Bu etki minyatürlerde daha çok mimari arka plan olarak, sahnenin mekânsal derinliğini tamamlarken buradaki mavi-beyaz İznik çinileri, çeşitli formlarıyla kültürel kimlik göstergesi ve duygusal ortamı belirleyici nitelikte konumlanmıştır.

Külliyât-ı Kâtibî ve Dilsuznâme, minyatürlerinde görülen çeşitli formlardaki mavi-beyaz çiniler, beyaz üzerine mavi renkte ve sade geometrik alanlar içine yerleştirilen desenlerle tasvir edilmiştir. İki minyatürdeki Sultan Baysungur ve Şah Nevruz'un oturduğu taht veya köşkün arka planını süsleyen

altıgen çinilerin benzerliği görülürken çinilerin altın yaldız detayları sayesinde, lüster tekniği ile yapıldığı söylenebilir. Çini sanatında XV. yüzyıl, lüster tekniğinin yaygın olarak kullanıldığı bir dönemdir. Ayrıca Sultan Baysungur'un arka planındaki altıgen çinilerin, 1421 tarihinde yapılan Bursa Yeşil Türbe, 1424 tarihinde yapılan Bursa Yeşil Camii ve 1479 tarihli Cem Sultan Türbesi'ndeki iç mekân duvar süslemeleriyle birebir aynı olduğu söylenebilir. Altıgen çini karo süslemesine benzer olan diğer bir yapı ise 1472 tarihinde II. Mehmed tarafından yaptırılan Çinili Köşk'ün iç mekân duvar çinileridir.

Minyatürlerde, mavi-beyaz çiniler ve altınlı evânilerin zarif desenleri ve renkleri, dönemin estetik anlayışını sergilerken Osmanlı toplumunun sosyal yaşamını ve yemek kültürünü yansıtır ve statüyü temsil eder. İki medeniyet arasındaki bu etkileşimin, mavi-beyaz çinilere yükledikleri sembolik anlamla ilişkili olduğu düşünülebilir. Çünkü sadece ortak bir estetik beğeninin ötesinde, iki medeniyet de ortak bir özellik olarak kültürel sürekliliğe sahiptir. Dolayısıyla bu nesnelerin minyatürlerdeki tasviri, Osmanlı sanatının Çin estetiğiyle kurduğu etkileşimin derinliğini ortaya koyar. Mavi-beyaz çinilerin minyatür sanatındaki varlığı; evrenin birliğini, göksel düzeni ve ilahi estetiği görünür kılan bir sanat anlayışının yansıması olduğunu düşündürür. Çünkü minyatürler metnin ruhunu temsil eder ve bu minyatürlerdeki çiniler, mekânsal derinliği tamamlarken çinilerin renklerinin ise, sembolik olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Bu doğrultuda ilahi huzur, bilgelik ve içsel saflığı mavi ile; ışık, safiyet temiz duyguları da beyazla verdiği söylenebilir. Ayrıca mavi-beyaz İznik çinilerle Osmanlı saray estetiği vurgulanırken, resim sanatına ritmik ve dengeli bir arka plan etkisi ile minyatürlerde sadece dekoratif bir unsur değil, aynı zamanda estetik bir kimlik ve kültürel hafıza mekânı olarak sembolik bir derinlik verir.

Bu araştırma, XV. yüzyıl Osmanlı minyatürlerinde yer alan çini ve evâni tasvirlerinin dönemin seramik sanatı ve kültürel yaşamını yansıtan önemli görsel belgeler olduğunu ortaya koymuştur. Bu doğrultuda, gelecekte yapılacak çalışmalarda farklı el yazmaları ve minyatürlerin de araştırma kapsamına alınarak çini ve evâni tasvirlerinin kronolojik ve üslûpsal gelişiminin karşılaştırmalı olarak incelenmesi önerilmektedir. Ayrıca minyatürlerde resmedilen eserlerin arkeolojik buluntular, müze koleksiyonları ve mimari yapılarda günümüze ulaşan örneklerle birlikte değerlendirilmesi, tasvirlerin tarihsel gerçekliği ve üretim gelenekleri hakkında daha kapsamlı sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır. Bunun yanında ikonografik, sembolik ve kültürel okumaların disiplinler arası yaklaşımlarla desteklenmesi, Osmanlı minyatür sanatında seramik eserlerin estetik olduğu kadar toplumsal, kültürel ve düşünsel işlevlerinin de daha ayrıntılı biçimde ortaya konulmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Atasoy, N. Raby, J. (1989). *İznik Seramikleri,* Alexandra Press London.

Bilgi, H. (2009). *Ateşin Oyunu: Sadberk Hanım Müzesi ve Ömer M. Koç koleksiyonlarından İznik Çini ve Seramikleri,* İstanbul: Vehbi Koç Vakfı.

Çağman, F. Tanındı, Z. (1979). *Topkapı Sarayı Müzesi İslâm Minyatürleri,* İstanbul: Tercüman Sanat ve Kültür Yayınları.

Çağman, F. (2016). *Osmanlı Sarayı Tasvir Sanatı*, İstanbul: Masa Yayınları.

Çetin, T. (2015). 'Kültürel Coğrafya Perspektifinden Hacı Bektaş Veli'nin Felsefesi ve Eserleri', *Türk Kültüründe Coğrafya,* s. 55-82. https://www.researchgate.net/publication/311649738_Kulturel_Cografya_ve_Haci_Bektas_Veli_Felsefesi , Erişim tarihi: 03.04.2026.

Çoruhlu, Y. (2000). *Türk mitolojisinin anahatları,* İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Danâbaş, N. (2023). '*Çin ve Osmanlı mavi-beyaz dönemin, Çağdaş Seramik Sanatına yansımaları'*, Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art, c.8, sy. 17, s. 41-66, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3709180 , Erişim tarihi: 05.02.2026.

Emlak, S. (2021). '*İshak Bin Nişaburi'nin Kısas-ı Enbiya Nüshası Tezhipleri üzerine bir inceleme',* Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(1), 336-344. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1135553 , Erişim tarihi: 03.04.2026.

Karasar, N. (1999). *Bilimsel araştırma yöntemi,* Ankara, Nobel Yayın Donatım.

Mahir, B. (2019). *Osmanlı Minyatür Sanatı,* İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Öney, G. (2000). *'Erken Osmanlı Mimarisinde Çini (XV-XVI. Yüzyıl Başı İznik-Bursa-Edirne)',* Yeni Türkiye, Sayı 34, s. 664-668, https://makale.isam.org.tr/server/api/core/bitstreams/65b6833c-1ae9-4c1f-ad3b-5ba23e61fa34/content , Erişim tarihi: 05.02.2026.

Pekin, E. (2023). *'İlk Osmanlı ressamları müziği nasıl gördü?: 1 Dilsûznâme ve Külliyât-ı Kâtibî'nin resimlerinde görülen müzik',* Milli Saraylar, Sayı 24, s. 130-149, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3187795, Erişim tarihi: 05.02.2026.

Yaman, A. (2015). *Seçilmiş örnekler bağlamında Fatih Dönemi Minyatürlerinin teknik çözümlemesi,* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Ana Sanat Dalı.

Vanlıoğlu, M. (2022). *'Kâtibî Şemseddin'*, TDV İslam Ansiklopedi, c. 25, s. 52, https://islamansiklopedisi.org.tr/katibi-semseddin, Erişim tarihi: 05.02.2026.

Görsel Kaynaklar

Görsel 1. Sultanın maiyeti ile eğlenmesi, Külliyât-ı Kâtibî TSMK R.989s.93a, Minyatür.

Görsel 2. Altın kayık tabak içinde üç farklı formda bulunan seramikler, Külliyât-ı Kâtibî TSMK R.989s.93a (detay), Minyatür.

Görsel 3. İznik Bardak, 1510-20, https://tr.pinterest.com/pin/598626975448880768/ , Erişim tarihi: 05.02.2026.

Görsel 4. İznik Ayaklı Leğen, 1510-20, https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1897-0618-1 , Erişim tarihi: 05.02.2026.

Görsel 5. İznik Sürahi, 1510-40, https://collections.louvre.fr/en/ark:/53355/cl010331966 , Erişim tarihi: 05.02.2026.

Görsel 6. Kademeli sehpa üzerinde yer alan mavi-beyaz seramik vazolar, Külliyât-ı Kâtibî TSMK R.989s.93a (detay), Minyatür.

Görsel 7. Atasoy, N. Raby, J. (1989). İznik Seramikleri, Alexandra Press London, s. 38-39.

Görsel 8. XV. Yüzyıl Ming Dönemi Porselen, https://collections.louvre.fr/en/ark:/53355/cl010332558, Erişim tarihi: 05.02.2026.

Görsel 9. Rumi ve Hatayi Derin İznik Tabak 1480, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/7b/Ming_bowl.jpg, Erişim tarihi: 05.02.2026.

Görsel 10. Şah Nevruz'un eğlenmesi, Tebrizî, Dilsûznâme, (OBL, Ouseley 133. y. 80 v), Pekin, E. (2023). 'İlk Osmanlı Ressamları Müziği Nasıl Gördü?: 1 Dilsûznâme ve Külliyât-ı Kâtibî'nin Resimlerinde Görülen Müzik' Milli Saraylar, Sayı 24, s. 138, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3187795, Erişim tarihi: 05.02.2026.

Görsel 11. Külliyât-ı Kâtibî'nde Sultan Baysungur ve Dilsuznâme'de Şah Nevruz'un Arkasındaki Altıgen Çiniler, Külliyât-ı Kâtibî TSMK R.989s.93a (detay), ve Pekin, E. (2023). 'İlk Osmanlı Ressamları Müziği Nasıl Gördü?: 1 Dilsûznâme ve Külliyât-ı Kâtibî'nin Resimlerinde Görülen Müzik' Milli Saraylar, Sayı 24, s. 138, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3187795, Erişim tarihi: 05.02.2026.

Görsel 12. Külliyât-I Kâtibî'nde Baysungur ve Dilsuznâme'de Şah Nevruz'un Önünde Duran Seramik Vazo, Külliyât-ı Kâtibî TSMK R.989s.93a (detay), Pekin, E. (2023). 'İlk Osmanlı Ressamları Müziği Nasıl Gördü?: 1 Dilsûznâme ve Külliyât-ı Kâtibî'nin Resimlerinde Görülen Müzik' Milli Saraylar, Sayı 24, s. 138, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3187795, Erişim tarihi: 05.02.2026.

Görsel 13. Cem Sultan Türbesi İç Mekân Altıgen Çini, https://kulturenvanteri.com/yer/cem-sultan-turbesi/#17.1/40.19051/29.045622, Erişim tarihi: 05.02.2026.

Görsel 14. Bursa Yeşil Camii Müezzin Mahfili Altıgen Çini, https://www.360tr.com/bursa-yesil-camii-cini-panorama-sanal-tur_2d044de6c6_tr.html, Erişim tarihi: 05.02.2026.

Görsel XV. Eyüp ve Salman'ın genç bir Sultanın meclisinde bulunmaları, Külliyât-ı Kâtibî TSMK R. 989 s. 229b-230a, Minyatür.

Görsel 16. Osmanlı Gümüş Bardak, 1550, https://tr.pinterest.com/pin/588564245089410104/ , Erişim tarihi: 05.02.2026.

Görsel 17. Kabartmalı ve Oymalı Sürahi, 1550, https://www.davidmus.dk/kunst-fra-islams-verden/metal-vaben-og-smykker/item/235?culture=en-us Erişim tarihi: 15.04.2026.

Araştırma Makalesi / Research Article

Külliyât-ı Kâtibî ve Dilsûznâme Minyatürlerinde Çiniler

Tiles In The Miniatures Of Kulliyat-ı Katibi And Dilsuzname

Saime Bilge KARAÖZ & Zeynep ALP

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.529

Geliş/Received: 23/05/2026	**Kabul/Accepted: 21/07/2026**

Extented Abstract

Miniatures are a style of painting within the book arts that originated and developed in Central Asia, documenting the splendor and deep-rooted tradition of Ottoman culture and civilization. The main reason for the distinctiveness of Turkish miniature art is that a single miniature page can convey many things, depicting existing events in the finest detail with a purposeful and documentary quality.

Manuscripts reflecting the rich cultural heritage of the Ottoman Empire are not only literary texts but also important carriers of visual culture. The miniatures within these manuscripts are visual sources documenting the aesthetic understanding, daily life, and material culture elements of the period. This study investigates the blue-and-white tiles and utensils depicted in the miniatures found in two important manuscripts from the classical Ottoman period: Külliyât-ı Kâtibî (TSMK R.989, 93a) and Dilsûznâme (OBL, Ouseley 133, 80b).

These two manuscripts were prepared and written in Edirne during the same period, between 1450-80, the reign of Mehmed II. Dilsuznâme is a mesnevi-style work containing elements of love, wisdom, and Sufism, while Külliyât-ı Kâtibî is a compilation of various poetic and prose works, including ghazals, qasidas, mesnevis, and treatises. The miniatures in Dilsuznâme are more numerous and story-centered, while the miniatures in Külliyât-ı Kâtibî are much more limited in number, singular, and independent.

The Dilsûznâme manuscript contains a total of 5 miniatures, but only one depicts the tiles of the period, and this miniature (OBL, Ouseley 133.y.80b) has been included in the research. The Külliyât-ı Kâtibî contains a total of 2 miniatures. One of these miniatures depicts examples of blue-white tiles (TSMK R.989s.93a), while the other, because the subject is depicted on two pages, is considered a single miniature (TSMK R.989s.229b-230a) and depicts gold-colored vessels of the period, known as "müzehhep" and "altunlı". Thus, the 2 miniatures from Külliyât-ı Kâtibî have been included in the research. In this study, the depictions of tiles and tableware in a total of 3 miniatures from 2 manuscripts were examined and analyzed in terms of color, form, decorative features, and usage, comparing them with the characteristics of the period. This formed the primary data source of the research. The tiles and pottery in these miniatures were analyzed by comparing them with artifacts in museums and through literature reviews. Therefore, this study is a descriptive research based on a survey model.

In Dilsuznâme (OBL, Ouseley 133.y.80b) (Pekin, 2023) one of the earliest surviving manuscript examples of Ottoman miniature art, and in Külliyât-ı Kâtibî (TSMK R.989s.93a), another work copied and illustrated in the same period, depictions of blue-and-white tile works, which held an important place in the art and cultural history of both China and the Ottoman Empire in the 15th century, were examined. The tile images in the two different miniatures, thought to have been made by the same artist in both manuscripts, draw attention to the aesthetic understanding of two different cultures with their elegant patterns and vibrant colors. At the same time, the blue and white tile motifs also reflect the influence of the Iznik tile tradition on Ottoman painting. While this influence is more evident in miniatures as an architectural background, complementing the spatial depth of the scene, the blue and

white Iznik tiles here, in their various forms, are positioned as indicators of cultural identity and define the emotional atmosphere.

The blue-and-white ceramic tradition originates from China. This production method, whose earliest examples date back to the Tang Dynasty (618–907), reached its peak in terms of technique and aesthetics, particularly during the Ming Dynasty (1368–1644). During this period, decorations created with cobalt blue pigment on white porcelain surfaces are notable for their delicate craftsmanship and rich compositions. Nature depictions, stylized plant motifs, and mythological scenes were frequently used in Chinese blue-and-white ceramics. The fact that these pieces were produced not only for everyday use but also as diplomatic gifts and for trade circulation ensured their widespread distribution across vast geographical areas. This process of dissemination created a wide sphere of influence, including the Ottoman Empire.

The development of blue-and-white ceramics in Ottoman art accelerated particularly in the 15th century. During the reign of Sultan Mehmed the Conqueror, the palace's support for the arts paved the way for significant technical and aesthetic innovations in tile production. In this process, İznik became the center of ceramic production, and the tiles produced there were widely used both in the palace circles and in architectural structures. Ottoman blue-and-white tiles, while inspired by Chinese porcelain, differed in their unique motifs and compositional style. Particularly noteworthy are the vegetal decorations developed in the Rumi and Hatayi styles, which are prominent indicators of Ottoman aesthetic sensibilities. Artists working in the palace's painting workshop played a significant role in shaping this process. Baba Nakkaş and his circle contributed to the development of this decorative style.

The tile depictions seen in the miniatures of Külliyât-ı Kâtibî and Dilsûznâme, examined in this study, are noteworthy for their elegant patterns and balanced use of color. The prominence of cobalt blue on a white background points to a common aesthetic language in both Chinese and Ottoman ceramic art. However, it can be said that in the Ottoman examples, the motifs are treated in a more stylized and symmetrical arrangement. This highlights that Ottoman artists, rather than directly copying Chinese influence, reinterpreted it according to their own aesthetic understanding.

The gold-decorated vessels in the double-page miniature numbered 229b–230a (TSMK R.989) in the Külliyât-ı Kâtibî manuscript constitute an important example of the juxtaposition of works in different forms from the period. In this research, these works were compared with their counterparts in museums. In this way, the documentary aspect of the miniatures was examined more comprehensively.

In this context, the representation of blue and white tiles in miniatures serves as an important example for understanding the multi-layered documentation of Ottoman art's material culture and intellectual world, as well as its relationship with universal art traditions.

Methods

This study focuses on three miniatures depicting tiles found in the illuminated pages of the Külliyât-ı Kâtibî (1450-1480) (TSMK R.989 p.93a) and Dilsûznâme (1455-1456) (OBL, Ouseley 133.y.80b) manuscripts, both written in Edirne during the same period.

The Dilsûznâme manuscript contains a total of 5 miniatures, but only one depicts the tiles of the period, and this miniature (OBL, Ouseley 133.y.80b) has been included in the research. The Külliyât-ı Kâtibî contains a total of 2 miniatures. One of these miniatures depicts examples of blue and white tiles (TSMK R.989s.93a), while the other, considered a single miniature because the subject is depicted on two pages (TSMK R.989s.229b-230a), depicts gold-colored vessels of the period, known as "müzehhep" and "altunlı". Thus, two miniatures from the Külliyât-ı Kâtibî were included in the scope of this research. In this study, the depictions of tiles and ceramics in three miniatures from two manuscripts were examined and analyzed in terms of color, form, decorative features, and purpose of use, comparing them with the characteristics of the period. This formed the primary data source of the research. The tiles and ceramics in these miniatures were analyzed by comparing them with artifacts in museums and with literature reviews.

This study adopted a qualitative research approach and used descriptive analysis techniques in the evaluation of the data. The data collection process in this research was conducted based on document analysis within the framework of qualitative research methods. The main data source of the research

consists of miniatures found in the 15th-century manuscripts Külliyât-ı Kâtibî (1450-1480) and Dilsûznâme (1455-1456). Digital copies of the miniatures were obtained, and the scenes depicting tiles were examined. In this process, the assumption that the miniatures in both manuscripts might belong to the same painter was considered, and the visual stylistic integrity was also taken into account. To compare the tiles depicted in the aforementioned manuscripts, images and literature data related to examples of İznik tiles from the same period were also included in the study. The tiles depicted in the miniatures are: The tiles and ceramics from that period were examined comparatively with examples in museums in terms of color, form, decorative features, and usage; factors such as history, technique, and place of production were taken into consideration, and this data formed the basis of the analysis process.

Result and Discussion

Miniatures, originating and developing in Central Asia, are a style of painting within the rich book arts that documents the splendor and deep-rooted tradition of Ottoman culture and civilization. The main reason for the distinctiveness of Turkish miniature art is that a single miniature page can convey many things, depicting existing events in the finest detail and with a purposeful aim. Thus, the depictions of tiles and pottery in miniature pages that document the characteristics and artistic environment of the period and carry symbolic meanings have been investigated. Several miniatures in the manuscripts Külliyât-ı Kâtibî (TSMK R.989 p.93a) and Dilsuznâme (OBL, Ouseley 133.y.80b) (Pekin, 2023), which are among the important examples of Ottoman classical literary culture, show the tiles and pottery of the period.

These two manuscripts were prepared and written in Edirne during the same period, between 1450-80, the reign of Mehmed II. Dilsuznâme is a mesnevi-style work containing elements of love, wisdom, and Sufism, while Külliyât-ı Kâtibî is a compilation of various poetic and prose works, including ghazals, qasidas, mesnevis, and treatises. The miniatures in Dilsuznâme are more numerous and story-centered, while the miniatures in Külliyât-ı Kâtibî are much more limited in number, singular, and independent.

The Dilsûznâme manuscript contains five miniatures. However, only one miniature, which depicts the tiles of the period and is included in our study (OBL, Ouseley 133.y.80b), is present. The Külliyât-ı Kâtibî contains two miniatures. One of these miniatures depicts blue and white tile designs (TSMK R.989s.93a). The other miniature, being drawn on two pages, is considered a single miniature (TSMK R.989s.229b-230a) and depicts vessels described in this study as "müzehhep" and "altunlı". from that period. Accordingly, two miniatures from the Külliyât-ı Kâtibî were included in the scope of this research. In the study, the depictions of tiles and pottery in a total of three miniatures from two manuscripts were examined and analyzed in terms of color, form, decorative features, and usage, comparing them with the characteristics of the period. This formed the main data source of the research. The tiles and pottery in these miniatures were analyzed by comparing them with works in museums and with literature reviews.

This research examines the miniature depictions in the manuscripts that are the subject of this study, as well as the depictions of blue-and-white tile works from the 15th century, which hold a significant place in the art and cultural history of both China and the Ottoman Empire. The tile images in the two different miniatures, thought to have been made by the same artist in both manuscripts, draw attention to the aesthetic understanding of two different cultures with their elegant patterns and vibrant colors. At the same time, the blue and white tile motifs also reflect the influence of the Iznik tile tradition on Ottoman painting. While this influence is more evident in miniatures as an architectural background, complementing the spatial depth of the scene, the blue and white Iznik tiles here, in their various forms, are positioned as indicators of cultural identity and define the emotional atmosphere.

The various forms of blue and white tiles seen in the miniatures of Külliyât-ı Kâtibî and Dilsuznâme are depicted with patterns in blue on a white background, placed within simple geometric areas. While the hexagonal tiles adorning the background of the throne or pavilion where Sultan Baysungur and Shah Nevruz sit in the two miniatures show similarities, the gold gilding details of the tiles suggest that they were made using the luster technique. In the art of ceramics, the 15th century was a period in which the luster technique was widely used. Furthermore, it can be said that the hexagonal tiles in the background of Sultan Baysungur's portrait are identical to the interior wall decorations in the Bursa Green Tomb (built in 1421), the Bursa Green Mosque (built in 1424), and the Cem Sultan Tomb (built in 1479).

Another structure similar to hexagonal tile decoration is the interior wall tiles of the Tiled Pavilion (Çinili Köşk), built by Mehmed II in 1472.

In the miniatures, the elegant patterns and colors of the blue-white tiles and gold-plated dishes showcase the aesthetic sensibilities of the period, reflecting the social life and culinary culture of Ottoman society and representing status. This interaction between the two civilizations can be seen as related to the symbolic meaning they attributed to the blue-white tiles. For beyond a shared aesthetic taste, both civilizations share a common characteristic: cultural continuity.Therefore, the depiction of these objects in miniatures reveals the depth of the interaction between Ottoman art and Chinese aesthetics. Thus, the presence of blue and white tiles in miniature art suggests a reflection of an artistic understanding that makes visible the unity of the universe, the celestial order, and divine aesthetics. Because miniatures represent the spirit of the text, it can be said that the tiles in these miniatures, while complementing the spatial depth, convey divine peace, wisdom, and inner purity with blue; and light, purity, and clean emotions with white, through the symbolic use of color. Furthermore, while emphasizing the Ottoman court aesthetic with blue and white Iznik tiles, they provide a rhythmic and balanced background effect to the art of painting, giving miniatures not only a decorative element but also a symbolic depth as an aesthetic identity and a space of cultural memory.

This research, XV. It has been revealed that the tile and evâni depictions in the 19th century Ottoman miniatures are important visual documents reflecting the ceramic art and cultural life of the period. In this regard, it is recommended that future studies include different manuscripts and miniatures and comparatively examine the chronological and stylistic development of tile and evani depictions. Furthermore, evaluating the works depicted in miniatures alongside archaeological finds, museum collections, and surviving examples in architectural structures will allow for more comprehensive conclusions about the historical reality and production traditions of the depictions. In addition, supporting iconographic, symbolic, and cultural readings with interdisciplinary approaches will contribute to a more detailed understanding of the aesthetic, social, cultural, and intellectual functions of ceramic works in Ottoman miniature art.

Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi
Open Access

Araştırma Makalesi / Research Article

İdari Sınırlardan Fonksiyonel Gerçekliğe: Artvin İlinde DEGURBA Temelli Mekânsal Sınıflandırma ve Kır-Kent Paradoksu

From Administrative Boundaries to Functional Reality: DEGURBA-Based Spatial Classification and the Rural-Urban Paradox in Artvin Province

Fatma ÖZDEMİR[1] & Mehmet BAYARTAN[2]

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.469

Geliş/Received: 10/03/2026	Kabul/Accepted: 03/05/2026

Öz

Mekânsal planlama ve bölgesel kalkınma politikalarının etkinliği, yerleşim birimlerinin idari statülerinden ziyade fonksiyonel gerçekliklerinin doğru tanımlanmasına bağlıdır. Bu çalışma, Türkiye'nin zorlu coğrafi koşullarına sahip Artvin ilinin nüfus yapısını ve yerleşme dokusunu, Avrupa Birliği ve OECD tarafından geliştirilen ve idari sınırlardan bağımsız nesnel bir standart sunan DEGURBA (Degree of Urbanisation) metodolojisi çerçevesinde analiz etmektedir. Çalışmada, TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verileri kullanılarak, 2010-2024 dönemindeki demografik değişimler ve 1 km²'lik grid tabanlı mekânsal dağılım incelenmiştir. Analiz sonuçları, Artvin'de idari olarak "şehir" statüsünde olan merkezlerin dahi DEGURBA kriterlerine göre "Yoğun Nüfuslu Alan (Şehir)" sınıfına girmediğini; ilin yerleşim örüntüsünün tamamen "Orta Yoğunluklu Alanlar (Kasaba/Banliyö)" ve "Seyrek Nüfuslu Alanlar (Kırsal)" hakimiyetinde olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim Artvin'de dağlık ve engebeli topoğrafik koşullar, yerleşime elverişli alanları kısıtlayarak nüfusun düşük yoğunluklu ve dağınık bir dağılım göstermesine; dolayısıyla ilin "seyrek nüfuslu" bir yerleşim örüntüsü sergilemesine yol açmaktadır. Ortaya çıkan bu "kır-kent paradoksu", Artvin'de klasik kent merkezli hizmet sunum modellerinin işlevsiz kalabileceğini de göstermektedir. Bulgular, özellikle %33'ü aşan kırsal yaşlı nüfus oranı ve dağınık yerleşme yapısı nedeniyle, il genelinde yerinden ve mobil hizmet modellerine dayalı, özgün kırsal kalkınma stratejilerinin geliştirilmesi gerektiğinin kanıtı niteliğindedir. Bu çalışma, Artvin'de klasik merkezî hizmet sunum modelleri yerine dağınık yerleşim yapısına uyumlu mobil ve yerinde hizmet sunum sistemlerinin geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, bölgesel planlama süreçlerinde idari statülere dayalı yaklaşımlar yerine, DEGURBA gibi fonksiyonel sınıflandırmaları esas alan mekânsal olarak farklılaştırılmış politika araçlarının benimsenmesinin önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Artvin, DEGURBA, Mekânsal Ayrışma, Nüfus Coğrafyası, Kırsal Kalkınma, Kır-Kent Paradoksu.*

Abstract

The effectiveness of spatial planning and regional development policies depends on accurately defining the functional realities of settlements rather than relying solely on their administrative status. This study analyzes the population structure and settlement pattern of Artvin, a province characterized by challenging geographical conditions, within the framework of the DEGURBA (Degree of Urbanisation) methodology developed by the EU and OECD, which offers an objective standard independent of administrative boundaries. Using data from the TÜİK Address-Based Population Registration System (ADNKS), the study examines demographic changes and 1 km² grid-based spatial distribution for the 2010-2024 period. The analysis reveals a striking paradox: even the

[1]**Sorumlu Yazar/Corresponding Author**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye. E-mail: fatmaozdemir3306@gmail.com

[2] Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye. E-mail: bayartan@istanbul.edu.tr

Önerilen Atıf/Suggestion Citation
Özdemir ,F. & Bayartan, M. (2026). İdari Sınırlardan Fonksiyonel Gerçekliğe: Artvin İlinde DEGURBA Temelli Mekânsal Sınıflandırma ve Kır-Kent Paradoksu. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 10(3), 1872-1890.

administrative centers designated as "cities" in Artvin fail to meet the "Densely Populated Area (City)" criteria under DEGURBA. Instead, the province's settlement pattern is entirely dominated by "Intermediate Density Areas (Towns/Suburbs)" and "Thinly Populated Areas (Rural)." Indeed, in Artvin, mountainous and rugged topography limits land suitable for settlement, resulting in a low-density, spatially dispersed population distribution; therefore, the province displays a sparsely populated settlement pattern. This "rural-urban paradox" suggests that conventional urban-centric service delivery models may be ineffective in Artvin. The findings, highlighting a rural elderly population exceeding 33% and a scattered settlement structure, demonstrate the urgent need for developing unique rural development strategies based on decentralized and mobile service models. This study highlights the need to develop mobile and localized service delivery systems in Artvin, adapted to the dispersed settlement structure, instead of classic centralized service delivery models. Furthermore, it emphasizes the importance of adopting spatially differentiated policy tools based on functional classifications, such as DEGURBA, instead of approaches based on administrative statuses in regional planning processes.

Keywords: *Artvin, DEGURBA, Spatial Segregation, Population Geography, Rural Development, Rural-Urban Paradox.*

1. GİRİŞ

Bir bölgenin gelişmişlik düzeyinin anlaşılmasında şüphesiz nüfusun mekândaki dağılışı ve yerleşme sistemlerinin yapısı temel analitik bir çerçeve sunar. Özellikle demografik dönüşümler, kır ve kent ilişkilerinin değişimi, kentleşme sürecinin hızı, nüfusun nicel analizi yanı sıra mekânsal boyutuyla da ele alınması gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla bölgesel analiz çalışmaları, kentleşme düzeylerinin belirlenmesi gibi konular coğrafya bilimi içerisinde araştırma alanı olarak yerini almıştır.

Planlama çalışmalarında ele alınan mekânların coğrafi koşullara bağlı olarak şekillendiği ve bu nedenle coğrafyanın planlama süreçlerine temel bilgi sağlayan bir disiplin olduğu ifade edilmektedir (Özçağlar, 2005, s. 2).

Şehirler, bulundukları çevre ile karşılıklı etkileşim içerisinde gelişen ve yalnızca nüfus kriterleriyle açıklanamayacak kadar karmaşık fonksiyonel yapılara sahiptir (Göney, 2017, s. 2).

Her ülke kentsel ve kırsal alanları tanımlamak için farklı kriterler kullanmaktadır. Bu durum, uluslararası düzeyde karşılaştırılabilirliği önemli ölçüde güçleştirmektedir. Kentsel ve kırsal alanlara ilişkin istatistiksel göstergelerin uluslararası düzeyde anlamlı biçimde karşılaştırılabilmesi hem ulusal hem de uluslararası ölçekte geçerli ortak bir tanımı gerekli kılmaktadır. Bu ihtiyaca yanıt olarak geliştirilen DEGURBA (Degree of Urbanisation); Avrupa Komisyonu, FAO, UN-Habitat, ILO, OECD ve Dünya Bankası iş birliğiyle oluşturulmuştur. Bu metodoloji sayesinde, nüfus yoğunluğu ve mekânsal süreklilik kriterlerine dayalı standart bir tipoloji imkanı sunarak, şehirleri, kasabaları ve kırsal alanları karşılaştırılabilir biçimde tanımlamıştır.

DEGURBA'nın en önemli altı avantajı şu şekildedir:

- Kent-Kır Sürekliliğini (Urban-Rural Continuum) Uyumlaştırılmış Biçimde Yakalaması: İkili (sadece kent/kır) ayrımlar yerine; Seviye 1'de 3 ana sınıf (şehirler, kasaba/yarı yoğun alanlar, kırsal alanlar) ve Seviye 2'de 7 alt sınıf kullanarak kentsel ve kırsal alanlar arasındaki geçişi ve derece farklarını tutarlı biçimde tanımlar.
- Küresel Ölçekte Standart Eşik Değerler Kullanması: Dünya genelinde tüm ülkeler için aynı nüfus büyüklüğü ve nüfus yoğunluğu eşiklerini uygulayarak ülkeler arası doğrudan ve güvenilir istatistiksel karşılaştırma olanağı sunar.
- İdari Sınır Sapmalarını Azaltması (Grid Tabanlı Yaklaşım): Farklı boyut ve şekillerdeki idari bölge sınırlarının yarattığı istatistiksel sapmaları engellemek amacıyla doğrudan standart hücreli (1 km^2'lik) nüfus kareler ağını (population grid) temel alır.
- Nüfus Kümelenmelerini Doğrudan Ölçmesi: Arazi kullanımı veya bina yoğunluğu gibi dolaylı göstergeler (vekalet değişkenler) yerine, doğrudan insan nüfusunun mekânsal dağılımını ve kümelenmesini esas alır.
- Hizmetlere Erişimi Tarafsız İzleme İmkânı Sağlaması: Bölgeleri hizmetlerin mevcudiyetine (su, elektrik, ulaşım vb.) göre tanımlamak yerine mekânsal kriterlerle tanımlar; böylece bölgelerin hizmetlere erişim düzeyleri döngüsel mantık hatasına düşmeden bağımsız ve tarafsız şekilde ölçülebilir.

- Maliyet Etkin ve Uygulanabilir Olması: Ülkelerin mevcut nüfus sayımlarına, hanehalkı anketlerine ve mevcut coğrafi veri setlerine kolaylıkla entegre edilebilen pratik ve ekonomik bir metodoloji sunar (Eurostat, 2021)

Türkiye'de mevcut literatürde nüfusun mekânsal yapısını inceleyen birçok disiplin tarafından ele alınan çalışmalar bulunmaktadır, fakat DEGURBA yaklaşımının yerel ölçekte uygulanmasına yönelik çalışma; özellikle topoğrafik koşullar, yerleşme sürekliliği ve sınır konumu gibi mekânsal faktörlerin belirgin olduğu illerde nüfusun mekânsal örgütlenmesini bu yöntemle incelemek, yerleşme sistemlerinin daha ayrıntılı anlaşılmasına katkı sağlayabilir.

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) uygulaması 2007 yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır. De jure nüfus sayım yönteminin uygulanmasıyla nüfus ve göç istatistikleri istikrarlı ve tutarlı yapıya kavuşmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada analiz dönemi olarak, 2010 yılı sonrası nüfus verilerine odaklanılmıştır. Bu dönüm noktası, nüfus verilerinin mekân ve zaman yapısında karşılaştırılabilirliğini mümkün kılmaktadır. Bu sebeple veri setinin metodolojik tutarlılığını ve istatistiksel güvenilirliğini sağlamak amacıyla analizler 2010 yılı sonrası için yapılmıştır.

Türkiye'de Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) sistemi 2002 yılında yürürlüğe konmuş ve buradaki amaç istatistiki verilerin toplanması, değerlendirilmesi açısından Avrupa Birliği (AB) standartlarıyla uyumlu bölgesel analizlerin gerçekleştirilebilmesidir. Bu sistem, Avrupa Birliği'nin NUTS (Nomenclature of Territorial Units for Statistics) yapısına paralel biçimde oluşturulmuş ve ülkenin bölgesel kalkınma politikalarına ışık tutması amacıyla temel bir coğrafi sınıflandırma çerçevesi de sunmaktadır.

Üç temel düzeyden oluşan İBBS sistemi, Düzey 1 Bölgeleri kapsamında 12 Bölge belirlenmiştir. Düzey 2, bu bölgeleri 26 alt bölgeye ayırmaktadır. Düzey 3 ise ülke genelindeki 81 ili temsil etmektedir. Bu yapı, bölgesel gelişmişlik farklarının izlenmesi, kaynak dağılımının planlanması ve sürdürülebilir kalkınma politikalarının uygulanmasında bilimsel bir altlık oluşturmaktadır. Bu üç sınıflandırma içerisinde Artvin ili, İBBS sisteminde Düzey 1'de TR9 Doğu Karadeniz Bölgesi, düzey 2'de TR90 Trabzon Alt Bölgesi kapsamında yer almaktadır. Düzey 3'te ise, TR901 Artvin İli koduyla yer almaktadır. Artvin, coğrafi olarak Doğu Karadeniz Bölgesi'nin en doğusunda, Gürcistan sınırında yer almakta ve TR90 alt bölgesinin kuzeydoğu ucunu oluşturmaktadır. TR90 alt bölgesi; Artvin (TR901), Rize (TR902), Trabzon (TR903), Giresun (TR904), Ordu (TR905) ve Gümüşhane (TR906) illerinden meydana gelmektedir (TÜİK, 2024a).

Coğrafi konumu itibarıyla Artvin ili Gürcistan ile sınır komşusudur. İlin batısında Rize, doğusunda Ardahan, güneyinde Erzurum illeri yer alırken, kuzeybatıda Karadeniz'e 34 km'lik dar bir kıyı şeridiyle açılmaktadır. Koordinat sistemi içerisinde 40°35'–41°32' kuzey enlemleri ile 41°07'–42°00' doğu boylamları arasında yer almaktadır. İl, 7 436 km²'lik alanıyla Türkiye toplam yüzölçümünün yaklaşık %0,9'unu oluşturmaktadır (Bolat, 2020, s. 24).

Bu konum, Artvin'e hem transit geçiş koridoru (Tiflis–Batum–Hopa hattı) özelliği kazandırmış hem de kuzey-güney yönlü topoğrafik bariyerlerin etkisiyle iç kesimlere erişimi sınırlamıştır. Dolayısıyla il mekânsal olarak hem periferik (çevresel) konumda yer almakta hem de sınır ve bağlantıları nedeniyle stratejik bir nitelik taşımaktadır.

1.1. Artvin Yerleşme Tarihi

Artvin ili birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, farklı idari düzenlemelere maruz kalmış bir il özelliği taşımaktadır. Bu durum, ilin Cumhuriyet öncesi nüfus bilgilerine net olarak ulaşmayı güçleştirmiştir. Millî Mücadele Dönemi'nin başlarında İngiliz ve Gürcülerin işgali altında kalmış olan il, 16 Mart 1921 tarihinde Moskova Antlaşması ile Türkiye topraklarına katılmış, dört buçuk ay Ardahan sancağına bağlı kaldıktan sonra, 133 numaralı kanunla 7 Temmuz 1921 tarihinde Artvin sancağı (liva) kurularak, aynı adı taşıyan Artvin şehri de bu sancağın merkezi haline gelmiştir (Çapa, 2022, ss. 12–17; Türkiye Diyanet Vakfı, 2024; Yücetürk, 2021, s. 135).

Şekil 1, Artvin İlinin Lokasyon Haritası

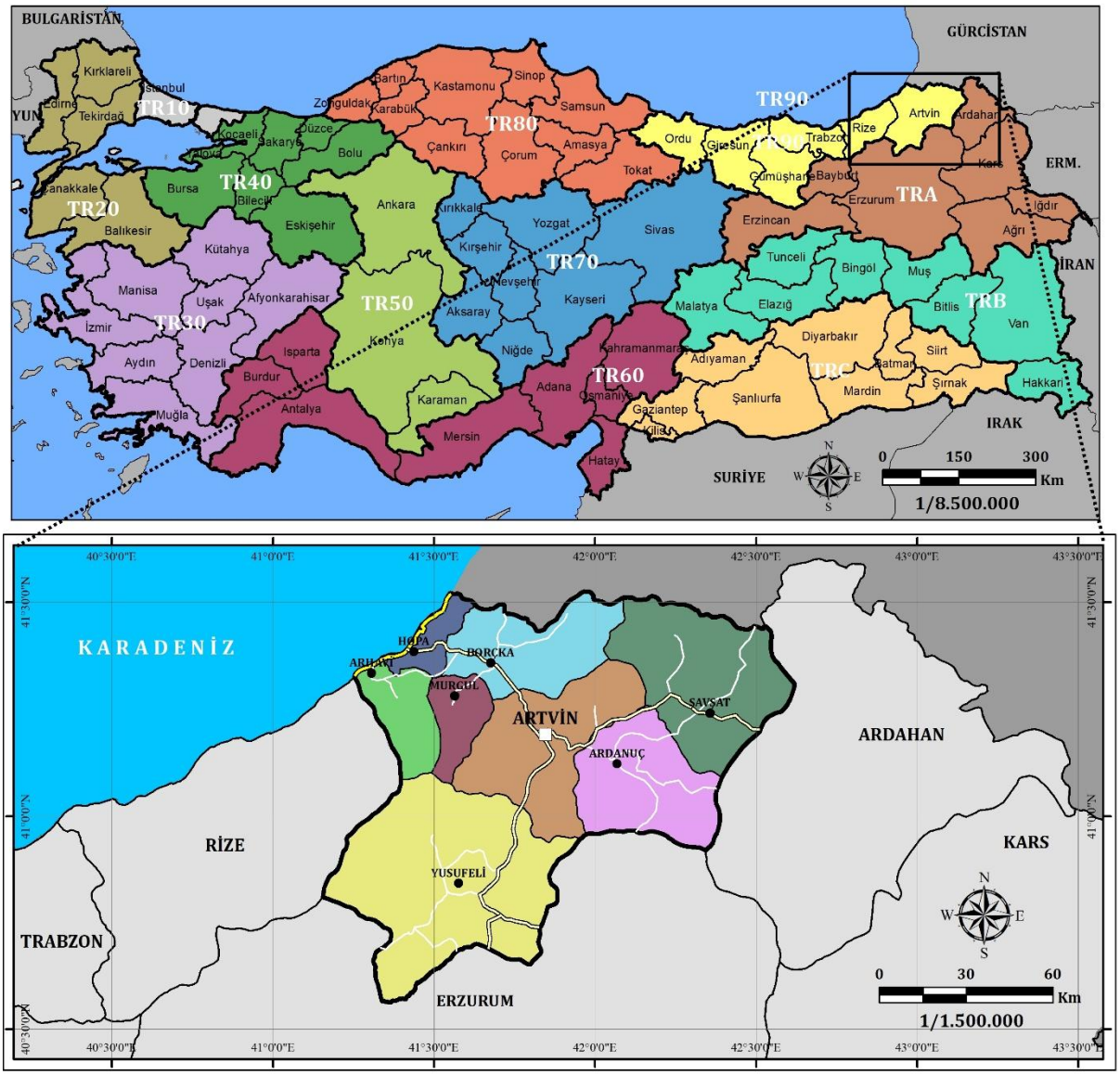

Kaynak: TÜİK İBBS (Düzey 2) ve idari sınır verileri temel alınarak yazar tarafından ArcGIS ortamında oluşturulmuştur.

Tablo 1. Artvin İlinin 1921–1956 Arası İdari Değişim Tablosu

Yıl	**Açıklama**
1921	Moskova Antlaşması ile Türkiye'ye katıldı
1924	Sancaklar kaldırıldı, il oldu
1933	Çoruh vilayetine bağlandı
1936	Artvin tekrar vilayet merkezi oldu
1956	İlin adı Artvin olarak değiştirildi. Artvin ilinin merkezi de Artvin oldu

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, Artvin ilinin nüfus yapısı ile kentsel–kırsal ayrışmasını incelemek için TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerinden yararlanılmıştır. Analizler, karşılaştırılabilirliğin sağlanabildiği 2010–2024 dönemi ile sınırlandırılmış; toplam nüfus, cinsiyet, yaş grupları ve nüfus artış hızı gibi temel demografik göstergeler yıllar itibarıyla değerlendirilmiştir.

Kentsel–kırsal ayrışmanın ortaya konulmasında, TÜİK tarafından sunulan grid tabanlı mekânsal veriler kullanılmış; 1 km²'lik gridler üzerinden Artvin il sınırları içindeki yerleşmeler, nüfus yoğunluğu dikkate alınarak kasaba/orta yoğunluklu yerleşmeler ve kırsal alanlar şeklinde sınıflandırılmıştır. Veriler, tanımlayıcı istatistikler ve haritalar CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) yazılımı olan ArcGIS 10.8 kullanılarak hazırlanmıştır. Alan hesaplamaları ise haritalandırılan öğelerin CBS ortamında alanlarının hesaplanması ile elde edilmiştir.

2.1. Etik Kurul Onayı

Bu araştırmanın kavramsal çerçevesinin hazırlanması, veri toplama araçlarının uygulanması, verilerin toplanması, verilerin analizi ve yorumlanması aşamalarının tamamında etik kurallara uygun hareket edilmiştir. Karşılaşılacak tüm etik ihlallerde ANKAD Yayın Kurulu'nun hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır. Tüm sorumluluk yazarlara aittir. Bu çalışmanın ANKAD dışında herhangi bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmediğini taahhüt ederim. Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Araştırma için kamu kurum ve kuruluşlarındaki açık erişimdeki veriler kullanılmıştır. Dolayısıyla doküman analizi tekniği uygulandığı için etik kurul izni gerektirmemektedir.

2.2. Artvin'de Nüfusun Tarihsel Seyri :1927–2007 Yılları

Nüfusun klasik tanımı; belirli bir zaman diliminde belirli bir mekânda yaşayan insan sayısını ifade eder. Nüfusun yaş, cinsiyet ve eğitim gibi yapısal özellikleri ile istihdam nitelikleri ve mekândaki dağılışı; o yerin toplumsal dokusu, ekonomik dinamizmi ve gelecek yıllardaki nüfus yapısı hakkında işaretler verebilmektedir. Çalışma sahamız olan Artvin'in nüfusu, özellikle 2010-2024 yılları arasında incelenerek DEGURBA sınıflandırmasıyla kırsal–kentsel yerleşim örüntüsüyle birlikte ele alınmıştır. İlin 1927'den itibaren nüfusundaki niceliksel değişim genel hatlarıyla; 2010–2024 dönemi ise DEGURBA sınıflandırması çerçevesinde ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

Artvin ilinin nüfus değişimini incelediğimizde, 1927 yılından itibaren toplam nüfus seyrinde dönemsel olarak dalgalanmalarla karakterize olduğu dikkat çekmektedir. İlin yaşamış olduğu idari sınır değişikliklerinin, bazı yıllarda toplam nüfusta keskin farklılıklara yol açtığı belirlenmiş, fakat bu yıllar haricinde ise ilin toplam nüfus değişiminin Türkiye'nin genel nüfus tablosuyla benzerlik gösterdiği; ülkenin genel sosyal, ekonomik ve yönetsel dönüşümleriyle örtüştüğü belirlenmiştir.

Artvin ilinin toplam nüfus yapısını daha yakından incelediğimizde, 1927 yılına ait resmi veriler doğrultusunda yapılan değerlendirmelere göre, düzenli nüfus verilerinin elde edilmesi 28 Ekim 1927 tarihinde gerçekleştirilen Cumhuriyet tarihinin ilk nüfus sayımı ile mümkün olmuştur. TÜİK arşivlerinde yer alan ve T.C. Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından 1929'da yayımlanan 1927 Genel Nüfus Sayımı, Fasikül I – Umûmî Nüfûs Tahrîri başlıklı resmî yayına göre; 1927 yılı Artvin ili toplam nüfusun 90.066 kişi olduğu belirlenmiştir (T.C. Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü [TCBİUM], 1929 s.3).

Tablo 2. Artvin İlinin Toplam Nüfusu 1927-2007

Yıl	Artvin Nüfusu
1927	90.066
1940	153.273
1950	174.977
1960	196.301
1970	225.869
1980	228.997
1990	212.833
2000	191.934
2007	168.092

Kaynak: TÜİK, 2025

Artvin ili nüfus verileri 1927-1980 yılları arasında bu dönem belirgin bir nüfus artışı ve yoğunlaşma evresi olarak karşımıza çıkmaktadır. İlin 1927'de 90.066 kişi olan toplam nüfusu 1940 yılına gelindiğinde 153.273 kişiye ulaştığı görülmektedir. Özellikle 1940–1970 yılları arasındaki toplam nüfustaki değişimler erken Cumhuriyet döneminden itibaren yüksek doğurganlık, ölümlülüğün görece azalması, sağlık ve kayıt sistemlerindeki iyileşmeler ile birlikte, kırsal nüfus yapısının büyük ölçüde korunmasına bağlı "klasik demografik büyüme" dönemine işaret etmektedir. Sonuç olarak, bahsi geçen dönemde sağlık alanındaki gelişmelerin nüfus artışına yönelik izlenen politikanın yansıması olarak Artvin'in görece yüksek oranlı bir nüfus büyümesi yaşadığı görülmektedir.

1980 yılında ilin toplam nüfusunun 228.997 kişi olarak belirlenmiş, izleyen dönemlerde ise nüfusun azalma eğilimine girdiği görülmektedir. Bu kırılma 1980 sonrası süreçte ilin net göç verme eğiliminin güçlendiğine ve buna paralel olarak kırsal alanlarda çözülmenin hızlandığına işaret etmektedir.

Bu durum Artvin ilinin 1980 yılı sonrasında başta büyükşehirlere olmak üzere diğer bölgelere göç veren çevresel bir il konumunda olduğunu da göstermektedir. İlin fiziki coğrafi yapısından kaynaklanan dezavantajlar insan faaliyetlerini olumsuz etkilemiş; ekonomik fırsatların yetersizliği ise kırsal çözülmenin hızlanmasında başlıca etken olmuştur.

Mevcut nüfus verilerinin gösterdiği üzere 1927-1980 yılları dönemi, Artvin ili nüfusunun büyümesi ve yerinde yoğunlaşması ile karakterize olduğu bir dönem olarak sayılabilirken, 1980-2007 yılları arası dönem, nüfus kaybının yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu iki dönem arasındaki belirgin farkın ise, Cumhuriyet'in ilk yıllarında uygulanan nüfus artışını destekleyen politikalar ve sağlık hizmetlerindeki gelişmeler birinci dönemde nüfusun artışını sağlamış, ikinci dönemde ise kırsalda yer alan nüfusun kopuşunu hızlandıran, büyükşehirlerin ekonomik çekiciliğiyle bağlantılı, Artvin ilinde belirgin nüfus kaybını gözler önüne seren evre olarak kabul edilebilir.

Tablo 3. Artvin İli 2010-2024 Yılları Arası Toplam Nüfusu, Kadın ve Erkek Nüfus Oranları

Yıl	Toplam	Erkek Nüfusu	Erkek Nüfus oranı (%)	Kadın Nüfusu	Kadın Nüfus Oranı (%)	Cinsiyet Orani(%)
2010	164.759	82.321	50	82.438	50	99,86
2011	166.394	83.732	50,3	82.662	49,7	101,29
2012	167.082	84.060	50,3	83.022	49,7	101,25
2013	169.334	85.160	50,3	84.174	49,7	101,17
2014	169.674	85.365	50,3	84.309	49,7	101,25
2015	168.370	84.679	50,3	83.691	49,7	101,18
2016	168.068	84.597	50,3	83.471	49,7	101,35
2017	166.143	83.524	50,3	82.619	49,7	101,1
2018	174.010	87.715	50,4	86.295	49,6	101,65
2019	170.875	85.975	50,3	84.900	49,7	101,27
2020	169.501	85.523	50,5	83.978	49,5	101,84
2021	169.543	85.952	50,7	83.591	49,3	102,82
2022	169.403	84.946	50,1	84.457	49,9	100,58
2023	172.356	86.355	50,1	86.001	49,9	100,41
2024	169.280	84.577	50	84.703	50	99,85

Kaynak: TÜİK, 2025

2010–2024 TÜİK. (2024b) Dönem Artvin ili toplam nüfus verileri incelendiğinde, bazı yıllarda dalgalanmalar olmasına rağmen, bahsi geçen yıllar arasında büyük değişimlerin olmadığı fark edilmiştir. Genel olarak, 2010 yılında ilin toplam nüfusu 164.759 kişi iken, 14 yıl sonunda yalnızca %2,7 oranında artarak 2024 yılında 169.280 kişiye ulaştığı tespit edilmiştir. 2010 yılında 164.759 kişi olan nüfusun, sınırlı bir artışla 2014 yılında 169.674'e yükseldiği belirlenirken, 2015, 2016, 2017 yıllarında, üst üste azalmalar yaşanmış; 2017 yılında 166.143 kişiye gerilemiş, nüfus artış hızının ise aynı yıl binde -11,5 olduğu görülmektedir. Nüfusta yaşanan bu gerilemenin hemen ardından dikkat çeken yıl olarak öne çıkan 2018 yılında nüfus artış hızının binde 46,3 yükselmesi ve toplam nüfusun 174.010 kişiye ulaşması, alışılmışın dışında, sert bir sapma olup doğal nüfus artışıyla açıklanamayacak ölçüde demografik bir sıçramaya işaret etmektedir. Dolayısıyla incelenen dönemde 2013, 2018 ve 2023 yılları öne çıkmakta; özellikle 2018 yılında bu sapmanın nedeni veya nedenlerinin araştırılmasını zorunlu kılmaktadır. 2018 yılından hemen sonraki yıla bakıldığında ise yine nüfus artış hızının yeniden binde -18,2 gerilmesi konunun ayrıntılı bir şekilde irdelenmesini güçlü hale getirmiştir.

Doğal nüfus artışının bu denli yüksek bir artış hızını tek başına açıklamakta yetersiz kalacağı kanaatine göre derin bir araştırma sürecine girilmiş ve karşımıza çıkan literatürde ise konuya açıklık getirilmiştir. Kocatepe'nin 2023 yılında yayımlanan "Yeni Bir Göç Türü Olarak Seçim Göçü ve Türk Siyasi Hayatına Etkileri" başlıklı çalışmasında, benzer dönemsellik gösteren demografik sapmaların "seçim göçü" bağlamında ele alındığı görülmektedir. Bahsi geçen çalışmada, 2013 yılında da daha az belirgin olan farklılığın, ancak 2018 yılına gelindiğinde çok daha belirgin hâle gelmesi sonucunda bu tür keskin farklılıkların arka planında, Türkiye'de yerel idarelerin güçlendirilmesi, yerel seçimlerin siyasal ve yönetsel ağırlığının artması ve seçim sürecine hazırlık kapsamında seçmenlerin ikamet adreslerini yeniden düzenleme eğilimlerinin etkili olabileceği açıkça belirtilmiştir. Seçim yılları öncesine rastlayan bu yoğun yer değiştirme ve adres güncelleme süreçlerinin, seçimlerin tamamlanmasının ardından benzer büyüklükte, fakat ters yönde işleyen bir hareketlilikle, hatta uzun dönem ortalama göç düzeylerini de içine alacak biçimde tersine döndüğünden bahsedilmiş, çalışma sahası olan Artvin ilinin Türkiye'de öne çıkan iller arasında olduğundan bahsedilmiştir (Kocatepe, 2023, ss. 80–86).

2018 yılının ardından 2019 yılındaki Artvin'in toplam nüfusu 170.875 kişiye gerilemiş, 3.135 kişilik bir azalma yaşandığı belirlenmiştir. Dolayısıyla 2018 yılında yaşanan bu olağandışı durumu 2019 yılındaki düşüş ve aynı zamanda kadın ve erkek nüfusunun benzer şekilde azalmış olması, belirli bir cinsiyete özgü seçici bir göçten çok, adres değişiklikleri üzerinden gerçekleşen geçici bir yoğunlaşma olduğunu da kanıtlar ölçüdedir. 2018'deki artışın doğal nüfus artışına bağlı kalıcı bir demografik kazanımdan ziyade kısa dönemli idari ve siyasal süreçlerle ilişkili bir sapma olduğunu istatistiksel olarak veriler teyit eder niteliktedir. 2020'de toplam nüfus 169.501'e düşmüş ve 2019'a göre 1.374 kişi gerilemesiyle daha sınırlı sayılabilecek azalma gerçekleşmiştir. 2021'de toplam nüfus ancak 169.543'e yükselmiş; yalnız 2020'ye 42 kişilik son derece sınırlı bir artış gerçekleşirken, 2022'de Artvin'in toplam nüfusu 169.403 kişi , 2023'te 172.356'ya yükselmiş ve 2022'ye kıyasla 2.953 kişilik belirgin bir artış kaydedilmiştir. Nitekim 2023'te ortaya çıkan bu görece güçlü artış, ilk bakışta il nüfusunun yeniden yükseliş trendine girdiği izlenimi yaratsa da bu izlenimin kalıcılığını sorgulamak gerekmektedir. 2024'te toplam nüfus 169.280'e gerilemiş, bir önceki yıla göre 3.076 kişilik bir azalma meydana gelmiştir. Bu değerler, 2023'teki artışın 2018 örneğinde olduğu gibi kalıcı bir nüfus kazanımına dönüşmediğini, aksine kısa süreli bir yoğunlaşma sonrasında yeniden çözülme yaşandığını göstermektedir.

2010–2024 dönemine ait veriler, Artvin'de cinsiyet bileşiminin genel olarak dengeli kaldığını göstermektedir. İncelenen yılların büyük bölümünde erkeklerin toplam nüfus içindeki payı yaklaşık %50,1–50,7, kadınların payı ise %49,3–49,9 aralığında gerçekleşmiş; yalnızca 2010 ve 2024 yıllarında kadın nüfus oranı çok sınırlı bir farkla erkeklerin üzerine çıkmıştır. Bu durum, dönem boyunca küçük dalgalanmalar bulunsa da Artvin nüfusu cinsiyet yapısında belirgin bir dengesizlik değil, uzun vadeli bir denge eğilimi bulunduğuna işaret etmektedir.

Tablo 4. Artvin ili nüfus artış hızı ve Türkiye nüfus artış hızı karşılaştırması 2010–2024

Yıl	Artvin Nüfus Artiş Hizi (Binde)	Türkiye Nüfus Artiş Hizi (Binde)
2010	-5	15,9
2011	9,9	13,5
2012	4,1	12
2013	13,4	13,7
2014	2	13,3
2015	-7,7	13,4
2016	-1,8	13,5
2017	-11,5	12,4
2018	46,3	14,7
2019	-18,2	13,9
2020	-8,1	5,5
2021	0,2	12,7
2022	-0,8	7,1
2023	17,3	1,1
2024	-18	3,4

Kaynak: TÜİK, 2025

Nüfus artış hızındaki değişimleri açıklamada başlıca rol oynayan faktörler, doğurganlık oranları ile göç dinamikleridir (Arpağ & Bayartan, 2022, s. 1082). İncelenen 2010-2024 yılları arasında Artvin ölçeğinde nüfus artış hızı değerlerini incelediğimizde, demografik görünümün Türkiye genelinin aksine belirgin şekilde ayrıştığı görülmektedir. Artvin'de sık aralıklarla nüfus artış hızının negatife düştüğü, hatta bazı yıllarda daha belirgin gerilemelerin olduğu dikkat çekmektedir. 2010 yılında nüfus artış hızı Artvin ilinde negatif değerde iken Türkiye'de pozitif olduğu görülmektedir. 2011–2014 arasında Artvin'de artış hızının binde 9,9 ile 2 aralığında seyrettiği ve ülke ortalamasına göre düşük ama pozitif bir eğilim gösterdiği; buna karşın 2015, 2016 ve özellikle 2017'de (binde -7,7, -1,8 ve -11,5) nüfus artış hızının yeniden negatife dönmesi, ilin orta vadede net göç veren bir profile sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

2.3. DEGURBA (Degree of Urbanisation) sınıflandırması

Kentsel ve kırsal alanlar, çok geniş bir yelpazede yer alan politika yapıcılar, araştırmacılar, ulusal idareler ile Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası kuruluşlar tarafından kullanılan iki temel kavramdır. Bu iki terim, genel kamuoyu tarafından kolaylıkla anlaşılmasına rağmen, uluslararası düzeyde açık ve ortak bir tanıma ulaşmak mümkün olmamıştır. Örneğin BM, kentlere, kentsel alanlara ve kırsal alanlara ilişkin veriler yayımlamaktadır; ancak bu veriler neredeyse tamamen ülkelerin kendi ulusal tanımlarına dayanmaktadır. BM ilke ve tavsiyelerinde, dünyadaki kentsel ve kırsal alanların farklı özellikleri nedeniyle küresel bir tanımın mümkün olmadığı belirtilmekte, ayrıca bu alanlara ilişkin veri bulmanın güçlüğüne dikkat çekilmektedir.

Yeni "Degree of Urbanisation" yaklaşımı, veri bulunabilirliği ile ortak bir tanım eksikliği biçiminde ortaya çıkan bu iki yönlü soruna bir çözüm sunmaktadır. Bu yeni Degree of Urbanisation (DEGURBA) yaklaşımı, aynı zamanda OECD ile yakın iş birliği içinde geliştirilen yeni, uyumlaştırılmış bir kent tanımını da ortaya koymaktadır. Daha önce uluslararası veri derlemeleri büyük ölçüde ulusal tanımlara dayanmak zorundayken, bu yeni uyumlaştırılmış tanım, büyük kentlerin ülkeler arasında karşılaştırılabilir ve tutarlı bir biçimde tanımlanmasını mümkün kılmaktadır.

2014 itibarıyla OECD ülkeleri üzerinden uluslararasılaştırılan yöntem, Meksika, Kanada, Japonya ve Şili gibi ülkelerde de uygulanmış; 2015 sonrası ise Birleşmiş Milletler İstatistik Komisyonu tarafından Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) kapsamında önerilen küresel standartlardan biri haline gelmiştir

DEGURBA (Degree of Urbanisation), yerleşim yerlerini nüfus yoğunluğu ve nüfus büyüklüğü temelinde sınıflandırarak şehirsel, yarı-şehirsel (kasaba/banliyö) ve kırsal kategorilere ayırmayı

amaçlayan uluslararası bir metodolojidir. Bu sistem, idari sınırlardan bağımsız olarak coğrafi analiz yapılmasını mümkün kılmakta ve ülkeler arası karşılaştırılabilirliği artırılmaktadır

DEGURBA sınıflaması, 1 km x1 km (1 km²) grid tabanlı veri yapısı kullanılarak oluşturulur. Bu yapı sayesinde, yerleşim alanları idari sınıflamalardan bağımsız olarak nüfus yoğunluğu ve yerleşim biçimine göre objektif biçimde analiz edilebilmektedir.

DEGURBA, kentsel ve kırsal alanlara ilişkin yıllık verilerin Birleşmiş Milletler'e sunulmasında da kullanılabilir. Bugüne kadar bu tür alanlara ait yıllık verilerin temini güç olmuş, ayrıca mevcut veriler çok farklı kentsel–kırsal sınıflandırmalara dayandığı için karşılaştırılabilirlik çoğu zaman zayıf kalmıştır (Eurostat, 2021).

DEGURBA'nın en temel avantajı, geleneksel şehir-kır ayrımını aşarak, nüfus yoğunluğu ve yerleşim sürekliliği gibi objektif ve ölçülebilir kriterlere dayanan bir sınıflama sistemi sunmasıdır. Aynı zamanda toplumsal analizlerin de daha hassas yapılmasına olanak tanır. Örneğin, yaşlanma oranları, çocuk nüfus oranı, kadın-erkek dengesi gibi göstergeler kırsal alanlar ile şehirler arasında ciddi farklılıklar gösterebilir. Türkiye'nin kuzeydoğusunda olduğu gibi, kırsal alanların hızla yaşlandığı coğrafyalarda, sağlık, sosyal güvenlik ve yaşlı bakım politikaları için DEGURBA sınıflaması veri temelli stratejiler oluşturmak açısından önemlidir

Her yerleşim birimi sosyo-ekonomik fırsatlara erişiminde benzer şartlara sahip değildir. DEGURBA metodolojisi, bu eşitsizlikleri ortaya somut biçimde haritalamaya olanak sağlayarak, kamusal müdahale gereksinimini mekânsal olarak görünür kılabilir, sonuç olarak da sosyal yardım, istihdam teşviki, eğitim altyapısı gibi politikalar hedefe odaklanarak yeniden şekillendirilebilir

DEGURBA, klasik şehir-kır ayrımının aksine daha hassas oluşturulmuş grid tabanlı veriye dayalı, saydam ve dinamik bir mekânsal sınıflama sistemi sunarken, demografik dönüşüm, göç, bölgesel eşitsizlik, eğitim ve sağlık gibi alanlardaki politikaların daha etkin ve adil biçimde tasarlanabilmesi son derece önemlidir.

Şekil 2. DEGURBA Metodolojisi Kapsamında 1 Km² Izgara Nüfus Verilerinin İşlenmesi ve Yerleşim Sınıflarının Türetilmesine Yönelik Kavramsal İş Akışı

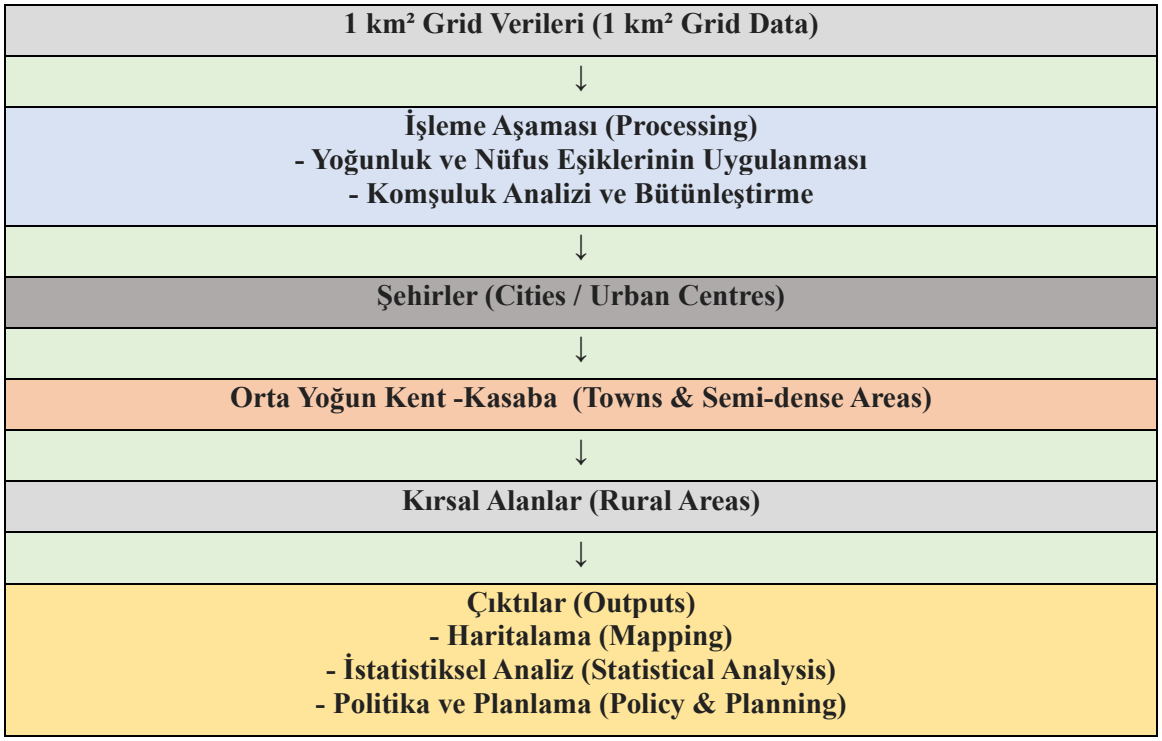

Kaynak: Eurostat tarafından geliştirilen Degree of Urbanisation (DEGURBA) metodolojisi temel alınarak yazar tarafından yeniden yapılandırılmış ve görselleştirilmiştir.

Grid bazlı verilerin her birinin sahip olduğu nüfus miktarı, grid alan büyüklüğü 1 km² olduğundan aynı zamanda nüfus yoğunluğunu (1 km² başına düşen kişi sayısı) temsil etmektedir. Grid tabanlı bu veriler kullanılarak, komşu gridlerle bütünlük oluşturacak şekilde ve DEGURBA kategorisi eşik değerleri dikkate alınarak analiz edilmiştir. Analiz edilirken tek başına nüfus miktarı değil, coğrafi dağılım, yoğunluk, yerleşim deseni birlikte değerlendirilmiştir. Ancak nüfus miktarı eşikleri sınıflandırmanın en temel eşik değerini oluşturmaktadır. Bu verilerin CBS ortamında grid tabanlı analiz edilmesiyle DEGURBA sınıflandırmasının üç ana kategorisi olan şehirler, kasabalar ve banliyöler (orta yoğunluklu alanlar) ve kırsal alanlar oluşturulmuştur.

Şehirsel Alanlar sınıfında en az 300 olmak üzere çoğunluğu 1500 kişi/km^2 yoğunluğa sahip olması ve bu gridlerin bütünleştirildiğinde sürekli kentsel alanların en az 50.000 nüfusa sahip olması

Kasaba (Banliyö) Alanları sınıfında gridlerin en az 300 kişi/km^2 yoğunluğa sahip olması ve bu gridlerin bütünleştirildiğinde yerleşim alanların en az 5000 nüfusa sahip olması

Kırsal Alanlar sınıfında ise, şehir ve kasaba alanları haricinde kalan tüm alanlar yani çoğunlukla 300 kişi/km^2 yoğunluğun altında ve 300 kişi/km^2 yoğunluğa sahip gridler bütünleştirildiğinde 5000 nüfusun altında kaldığı tüm alanlar

DEGURBA sınıflandırmasında yer alan "towns and suburbs (intermediate density areas)" kategorisi "kasabalar ve orta yoğunluklu kentsel alanlar", "rural areas" kategorisi ise "kırsal alanlar" olarak adlandırılmış ve TÜİK tarafından sağlanan "Orta Yoğun Kent" ve "Kır" kodlarıyla eşleştirilmiştir. Haritalar CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) yazılımı olan ArcGIS 10.8 kullanılarak hazırlanmıştır. Alan hesaplamaları ise haritalandırılan öğelerin CBS ortamında alanlarının hesaplanması ile elde edilmiştir. Avrupa İstatistik Ofisi (Eurostat) tarafından geliştirilmiş bir yerleşim yeri sınıflandırma sistemi olan DEGURBA'nın (Degree of Urbanisation) grid bazlı istatistik verilerini ülkemizde TÜİK üretmektedir. Bu çalışmada kullanılan DEGURBA grid temelli kentsel–kırsal sınıflandırma verileri, TÜİK'ten temin edilen 2023 yılına ait özel veri setine (1 km²'lik grid detayında 5429 sayılı Kanun'un 4'üncü maddesinde yer alan "istatistikî gizlilik" ilkesi ile "Gizli Veriler" kenar başlıklı 13'üncü maddesi hükümlerine) titizlikle riayet edilmektedir. Bu çerçevede, veri üzerinde gerekli gizlilik uygulamaları gerçekleştirilmiştir) (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2023).

Artvin iline ait DEGURBA grid bazlı vektör verileri elde edilmiştir. Gridlerin her biri 1 km² alanda: nüfus miktarı, nüfus yoğunluğu, kadın-erkek nüfus miktarı ve oranı, 0-14/15-64/+65+ yaş nüfus miktarı ve oranı, okuryazar oranı ve eğitim süresi verilerini içermektedir.

DEGURBA verileri CBS ortamında analiz edilip, ana kategoriler belirlendikten sonra çalışma kapsamında yer alan il bazında ana kategoriler Harita 1 ve nüfus yoğunlukları, Harita 2 ile haritalandırılmış ve tüm özniteliklere ait alan hesapları yapılmıştır.

Tablo 5. Artvin İlinde DEGURBA Kırsal Sınıfına Ait Temel Demografik ve Eğitim Göstergeleri, 2023.

KIRSAL (Rural)	ARTVİN
Toplam Nüfusu	71.198
Ortalama Nüfus Yoğunluğu (1km^2)	59,38
Erkek Nüfusu	36.678
Erkek Nüfus Oranı (%)	51,75
Kadın Nüfusu	34.520
Kadın Nüfus Oranı (%)	48,24
0-14 Yaş Nüfusu	6.832
0-14 Yaş Nüfus Oranı (%)	8,26
15-64 Yaş Nüfusu	42.635
15-64 Yaş Nüfus Oranı (%)	60,64
65 + Yaş Nüfusu	17.713
65 + Yaş Nüfus Oranı (%)	33,22
Ortalama Okuryazar Oranı (%)	95,73
Ortalama Eğitim Süresi (Yıl)	7,65

Kaynak: TÜİK, 2023

TÜİK'ten elde edilen DEGURBA veri setlerine göre oluşturulmuş veri setlerine göre, Artvin ilinin kırsal alanlarında yaşayan insan sayısı 71.198 kişi, ortalama nüfus yoğunluğu ise 1 km²'de 59,38 kişi tespit edilmiştir.

Şekil 3. Artvin ilinde DEGURBA kırsal sınıfına ait cinsiyet oranları, 2023

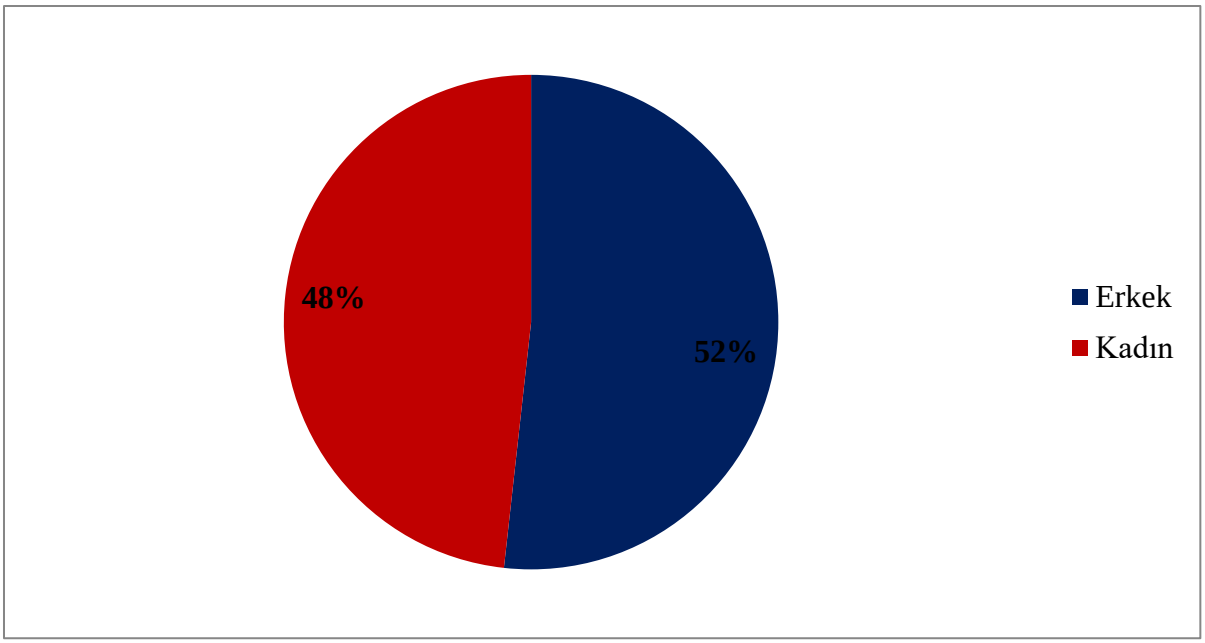

Kaynak: TÜİK, 2023

Kırsal alanda nüfusun cinsiyet yapısı incelendiğinde, erkek nüfus oranının %51,75, kadın nüfus oranının ise %48,24 olduğu belirlenmiştir. Kırsal alanda erkek nüfus oranının kadın nüfus oranına göre biraz daha yüksek olması, kırsal istihdam yapısı hakkında ipucu vermektedir.

Şekil 4. Artvin ilinde DEGURBA kırsal sınıfına ait geniş aralıklı yaş grupları oranları, 2023

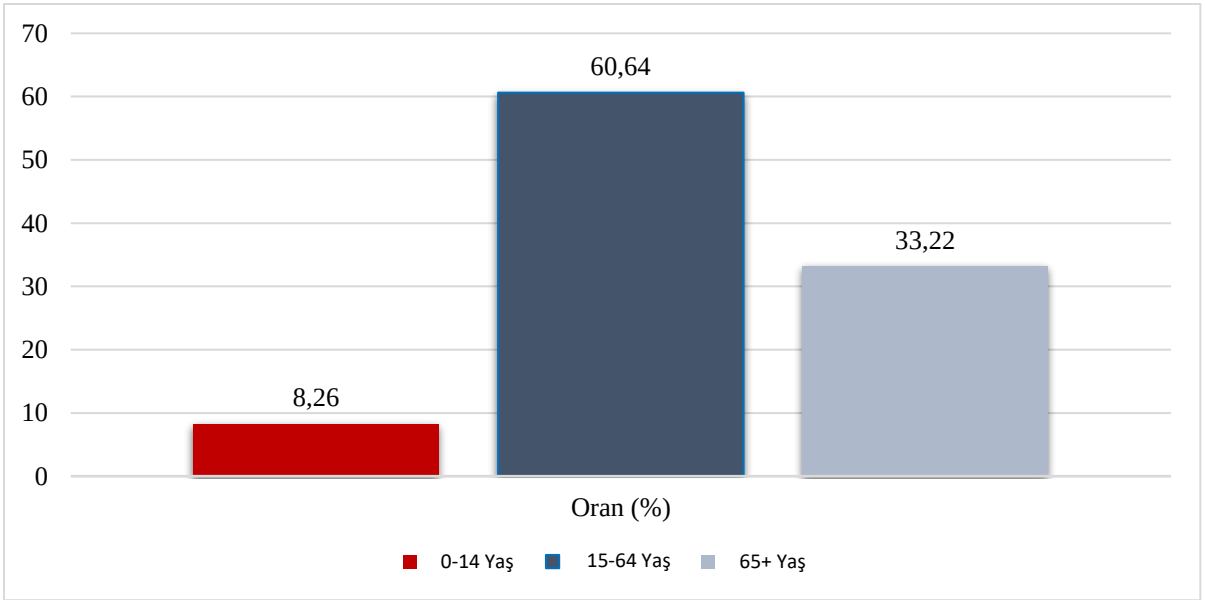

Kaynak: TÜİK, 2023

Kırsal alanda 0–14 yaş grubu oranının sadece %8,26 olduğu belirlenmiştir. Geniş aralıklı yaş grubu oranları değerlendirmesinde en düşük yaş grubu olarak karşımıza çıkmaktadır. 15–64 yaş oranı %60,64. Çalışma çağındaki nüfus çoğunlukta; kısa vadede işgücü devam edebilir, fakat uzun vadede aktif nüfus oranına sahip halka zayıflayabilir. Çocuk nüfus oranının düşük olması, aktif nüfus oranının ilerleyen

yıllarda yaşlı nüfus halkasına akacağı dikkate alınırsa, nüfusun kırsal alanda giderek yaşlanacağı gerçeğini de gözler önüne sermektedir.

Diğer bir yaş grubu ise kırsal alanda 65+ yaş oranı %33,22 kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Üç kişiden birinin 65 yaş ve üzeri olması, kırsal Artvin'in ileri derecede yaşlanmış bir nüfus yapısına sahip olduğunu net biçimde ortaya koyuyor. Bu, sosyal yardım, sağlık hizmetleri ve bakım yükünün kırsal alanda çok yüksek olduğu anlamına geliyor.

Aslında Türkiye'nin giderek yaşlanan nüfus yapısına Artvin kırsal alanı minimal örnek teşkil etmektedir. Yakar ve Özgür'ün (2022) çalışmasında; konuya dikkat çekilmiş, Türkiye nüfusu içerisinde yaşlı nüfusun üç kat daha artmış olmasından bahsedilerek aynı zamanda bahsi geçen çalışmada "*Türkiye'de kırsal karakterli ve az nüfuslu ilçeler, yapısal yaşlanmanın ileri aşamasındadır. Gelecekte buralarda yaşlanma daha da derinleşecek ve bir dizi karmaşık zorlukla karşı karşıya kalınacaktır"* ifadesiyle, demografik kırılganlığa dikkat çekmişlerdir (Yakar & Özgür, 2022, s. 243-248). Artvin'in sarp topoğrafyası ve ulaşım zorlukları bu genel örüntüyle büyük ölçüde örtüşmektedir.

Şekil 5. Artvin ilinde DEGURBA kırsal sınıfına ait eğitim göstergesi (okuryazar oranı-ortalama eğitim süresi) 2023

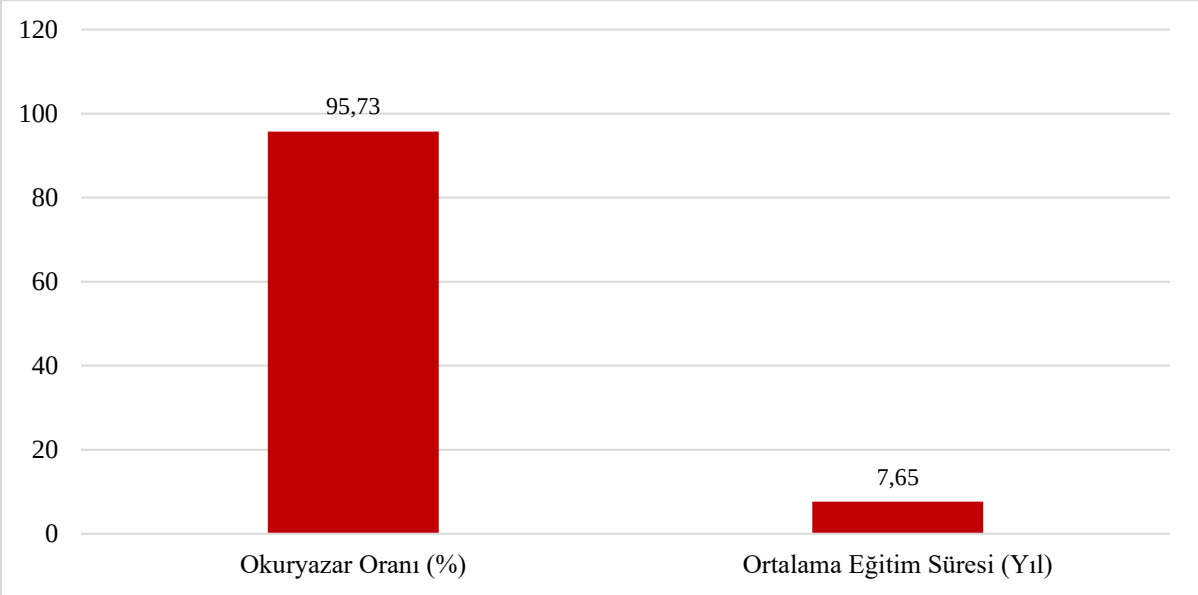

Kaynak: TÜİK, 2023

Şekil 5'te görüldüğü üzere, Artvin kırsalında %95,73 gibi yüksek bir okuryazarlık düzeyine rağmen, ortalama eğitim süresinin ancak ilköğretim kademesiyle sınırlı kaldığını göstermektedir. Bu durum, Artvin kırsal alanında eğitim erişimine ulaşma konusunda avantaj sahibi iken, eğitimin yüksek kademelere ulaşmasına ve devamlılığın sağlanmasındaki zayıflığı da gözler önüne sermektedir. Sonuç olarak, Artvin kırsalında eğitim düzeyi ve nitelikli iş gücü birikiminin sınırlı kaldığını söylemek mümkündür. Ayrıca nüfus bileşimi içinde payı oldukça yüksek olan yaşlı nüfus oranına dikkat çekecek olursak, geçmiş dönemlerde kısıtlı eğitim imkânlarına sahip olması kısa öğrenim süresinin belirleyicisi olabilir.

Tablo 6. Artvin ilinde DEGURBA Kasaba Sınıfına Ait Temel Demografik ve Eğitim Göstergeleri, 2023.

Kasaba	Artvin
Toplam Nüfusu	97.981
Ortalama Nüfus Yoğunluğu (1km^2)	2.041,25
Erkek Nüfusu	47.862
Erkek Nüfus Oranı (%)	48,85
Kadın Nüfusu	50.119
Kadın Nüfus Oranı (%)	51,15
0-14 Yaş Nüfusu	18.741
0-14 Yaş Nüfus Oranı (%)	19,10
15-64 Yaş Nüfusu	69.152
15-64 Yaş Nüfus Oranı (%)	70,58

65 + Yaş Nüfusu	10.087
65 + Yaş Nüfus Oranı (%)	10.28
Ortalama Okuryazar Oranı (%)	98,40
Ortalama Eğitim Süresi (Yıl)	10,05

Kaynak: TÜİK, 2023

Artvin ili için DEGURBA kasaba alanlarında, toplam nüfus 97.980 kişidir ve buna bağlı olarak nüfus yoğunluğu 2.041 kişi/km² olarak hesaplanmıştır. Kırsal alandaki nüfus yoğunluğuna göre oldukça yüksek bir yoğunluğa sahip olduğu da söylenebilir.

Şekil 6. Artvin İli Kasaba Alanlarında Cinsiyete Göre Nüfus Oranları

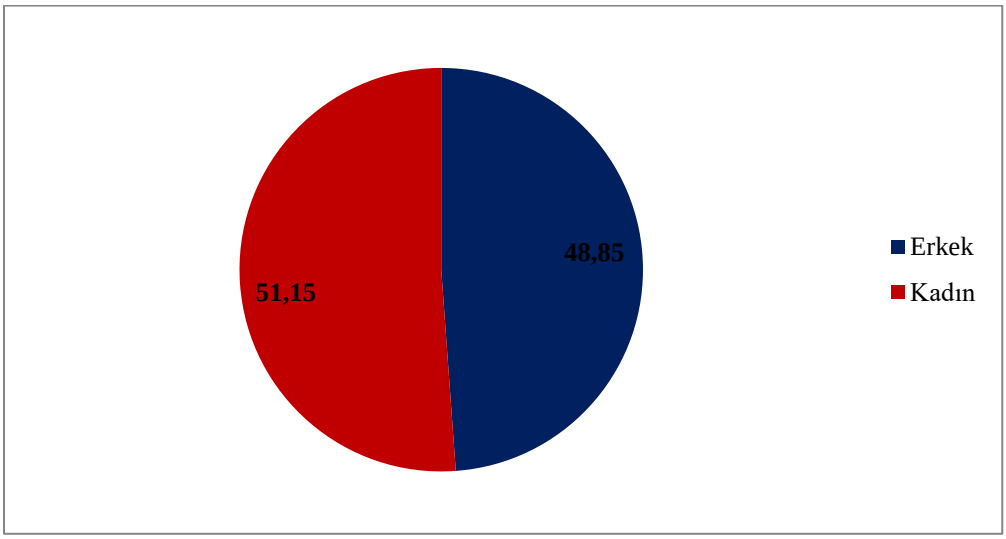

Kaynak: TÜİK, 2023

Toplam nüfus içinde erkek nüfus oranının %48,85 olması ve kadın nüfus oranının %51,15'e sahip olması, kentsel alanda erkek nüfusun göç etmesi durumunu akla getirmektedir.

Şekil 7. Artvin kasaba alanlarında yaş gruplarına göre nüfus oranları

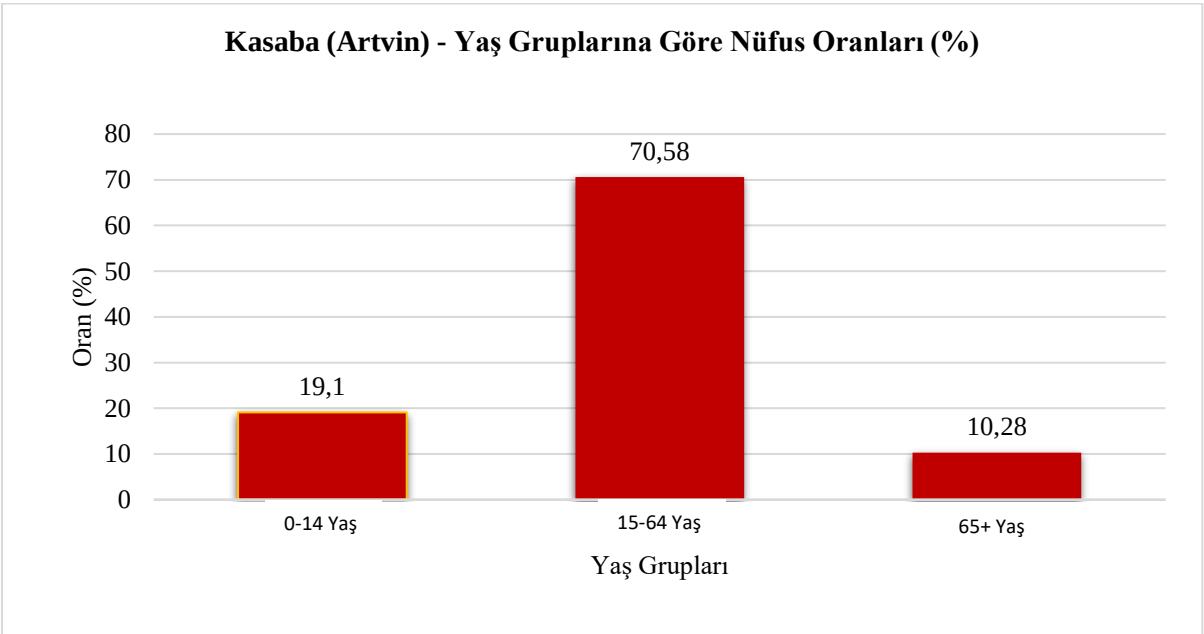

Kaynak: TÜİK, 2023

DEGURBA sınıflandırmasına göre kasaba alanlarında geniş yaş grubu ayrımına göre, 15–64 yaş grubunun %70,6 olduğu belirlenmiştir. Grafikte en yüksek sütunun oluşturulması, kasabanın demografik

profilinin aktif nüfusun lehine olduğunu, buna karşılık 0–14 yaş grubunun %19,1'lik pay ile daha dar bir genç nüfus tabanına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Kasaba alanlarında 65+ yaş grubunun %10,28'lik oranı, yaşlı nüfusun varlığına dikkat çekmektedir. Grafikteki dağılım; en büyük payı çalışma çağındaki nüfusun oluşturduğunu, çocuk nüfusun görece dar olduğunu ve yaşlı nüfusun ilerleyen yıllarda artış eğilimi göstereceğini ortaya koymaktadır.

Şekil 8. Artvin kasaba alanlarında okuryazarlık ve ortalama eğitim süresi

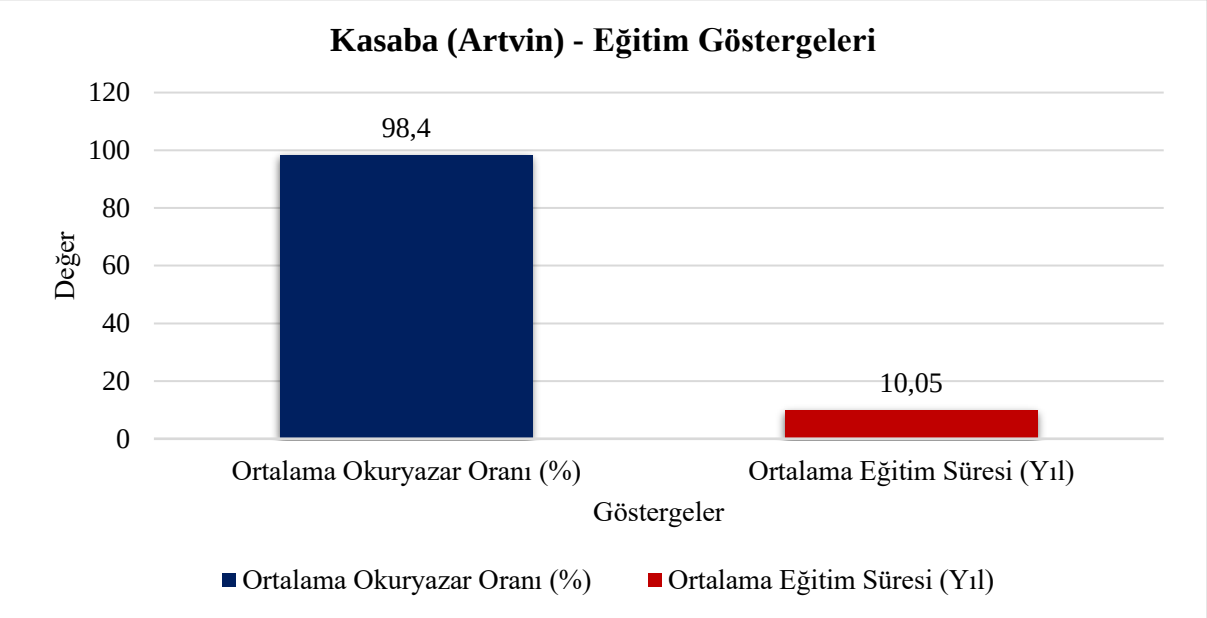

Kaynak: TÜİK, 2023

Okuryazar nüfus oranının %98,40 gibi çok yüksek bir seviyede olması ve ortalama eğitim süresinin 10,05 yıl olması, kasaba yerleşmelerinde ortaöğretim düzeyine yaklaşan bir eğitim birikiminin varlığına işaret etmektedir. Grafik, kasaba nüfusunun hem insan sermayesi açısından görece güçlü hem de çalışma çağındaki nüfusun ağırlığı nedeniyle istihdam, hizmet sektörü talebi açısından kırsal alanlara göre daha pozitif sosyo-demografik yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Şekil 9. Artvin'de kasaba ve kırsal alanların demografik yapısının karşılaştırılması

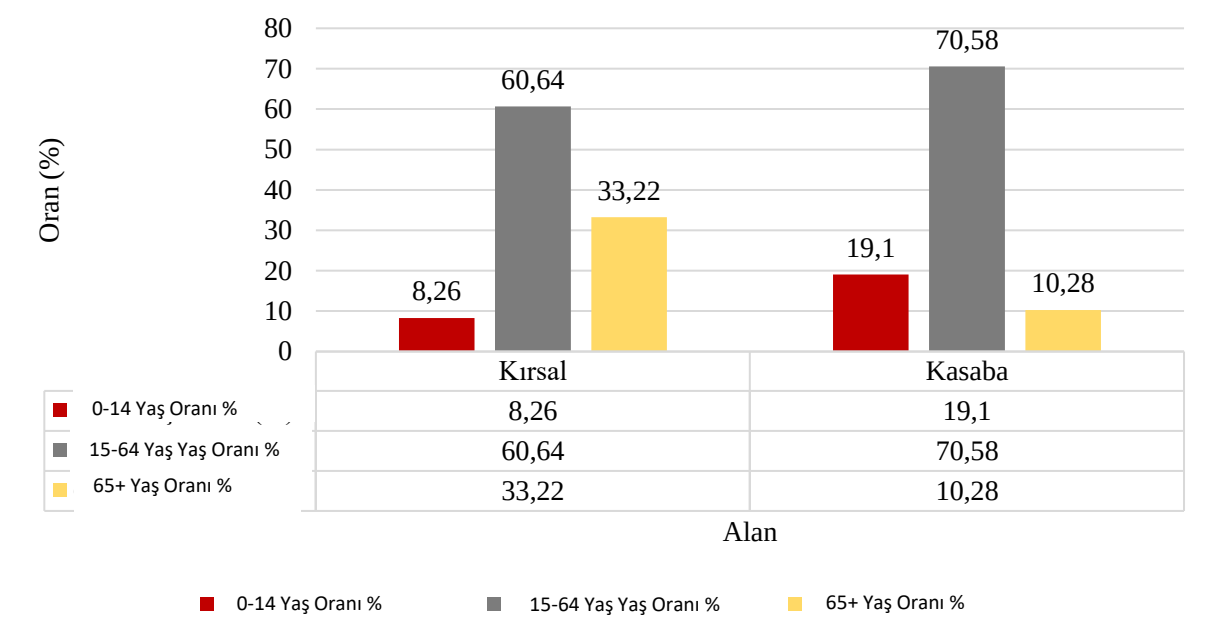

Kaynak: TÜİK, 2023

DEGURBA sınıflandırmasına göre Artvin'de kasaba ve kırsal alanların yaş grupları belirgin biçimde ayrışmaktadır. Kırsal alanda 0–14 yaş grubunun toplam nüfus içindeki payı %8,26'ya kadar düşerken, 65 yaş ve üzeri grubun oranı %33,22'ye yükselmekte; buna karşılık kasaba niteliğindeki alanlarda çocuk nüfus oranı %19,1'e, 15–64 yaş çalışma çağındaki nüfus oranı ise %70,58'e çıkmakta, yaşlı nüfus oranı %10,28'e gerilemektedir. Dolayısıyla Artvin'de genç nüfusun ya da teknik anlamda aktif nüfusun yerleşim yeri olarak, kasaba alanlarını çoğunlukla tercih ettiği, buna karşın yaşlı nüfusun ise; daha çok kırsal alanlarda yaşadığı söylenebilmektedir.

Harita 1. Artvin İli DEGURBA sınıflandırması ile nüfusun dağılışı, 2023

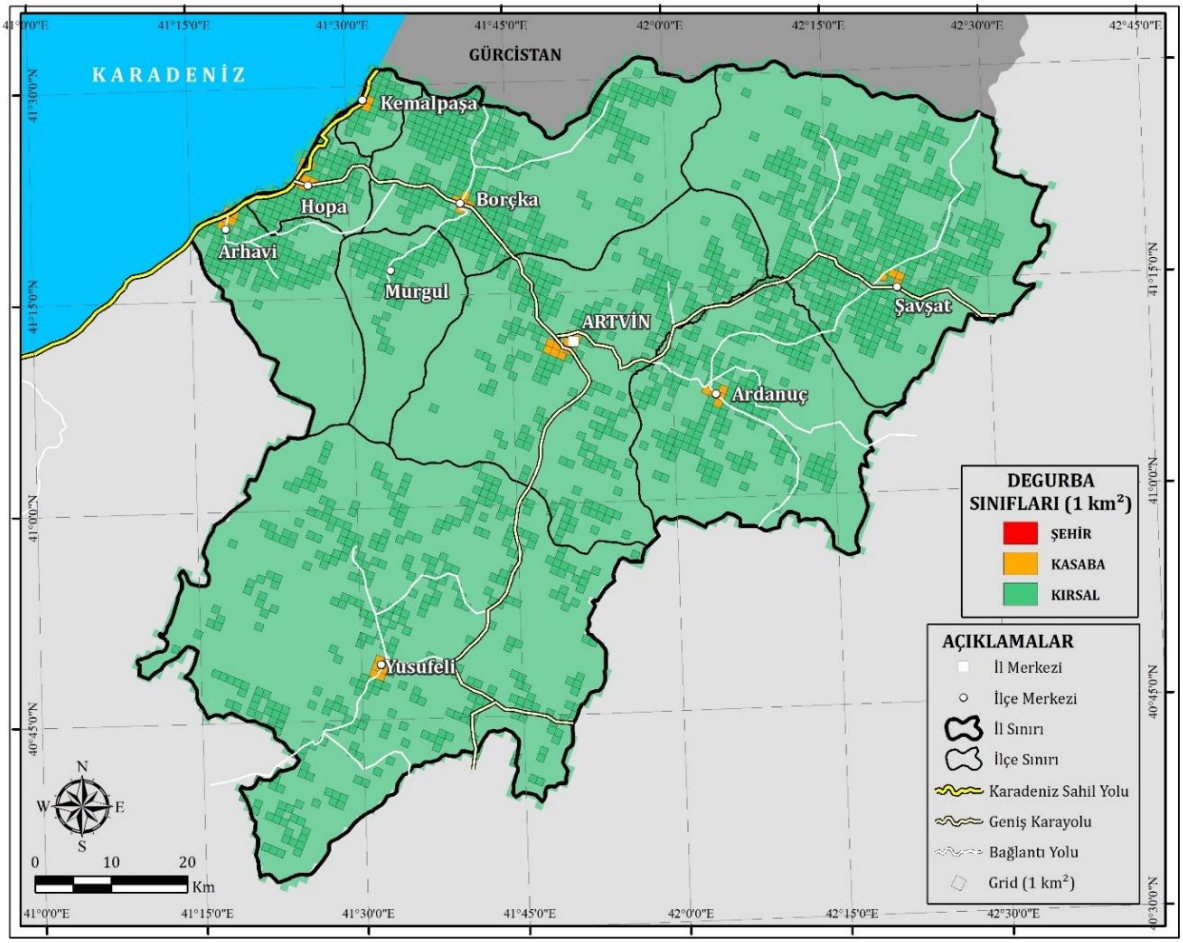

Kaynak: TÜİK, 2023

Harita 1 incelendiğinde, 1 km²'lik gridler üzerinden Artvin iline uygulanması sonucunda, Artvin ili genelinde yoğun kentsel alanın bulunmadığı görülmekte, kırmızı rengin, "şehir" sınıfına ait gridlerin yer almadığı dikkat çekmektedir. Artvin ilinde, kentsel hiyerarşinin en üst basamağını oluşturan DEGURBA sınıflandırmasına göre, kasabaların ve orta yoğunluklu kentsel alanların temsil edildiği haritadan anlaşılmaktadır. Haritada kasaba gridlerini temsil etmesi açısından turuncu renk seçilmiş, başta Artvin kent merkezi, Hopa, Arhavi, Borçka, Kemalpaşa, Şavşat, Ardanuç ve Yusufeli ilçe merkezleri çevresinde oldukça dar bir alanda küçük kareler oluşturduğu görülmektedir. Aynı zamanda bu alanların Karadeniz sahil yolu ve Çoruh Vadisi boyunca ve ona bağlanan ana ulaşım akslarını takip eden lineer bir diziliş sergilediği de söylenebilir. Haritada yeşil renk kırsal grid alanlarını temsil etmektedir. Değerlendirecek olursak, yeşil rengin baskın olduğunu ve dolayısıyla kırsal alanların varlığının Artvin ilinde dikkat çeken paya sahip olduğunu görürüz.

Harita 2. Artvin İli DEGURBA sınıflandırması ile nüfus yoğunluğu, 2023

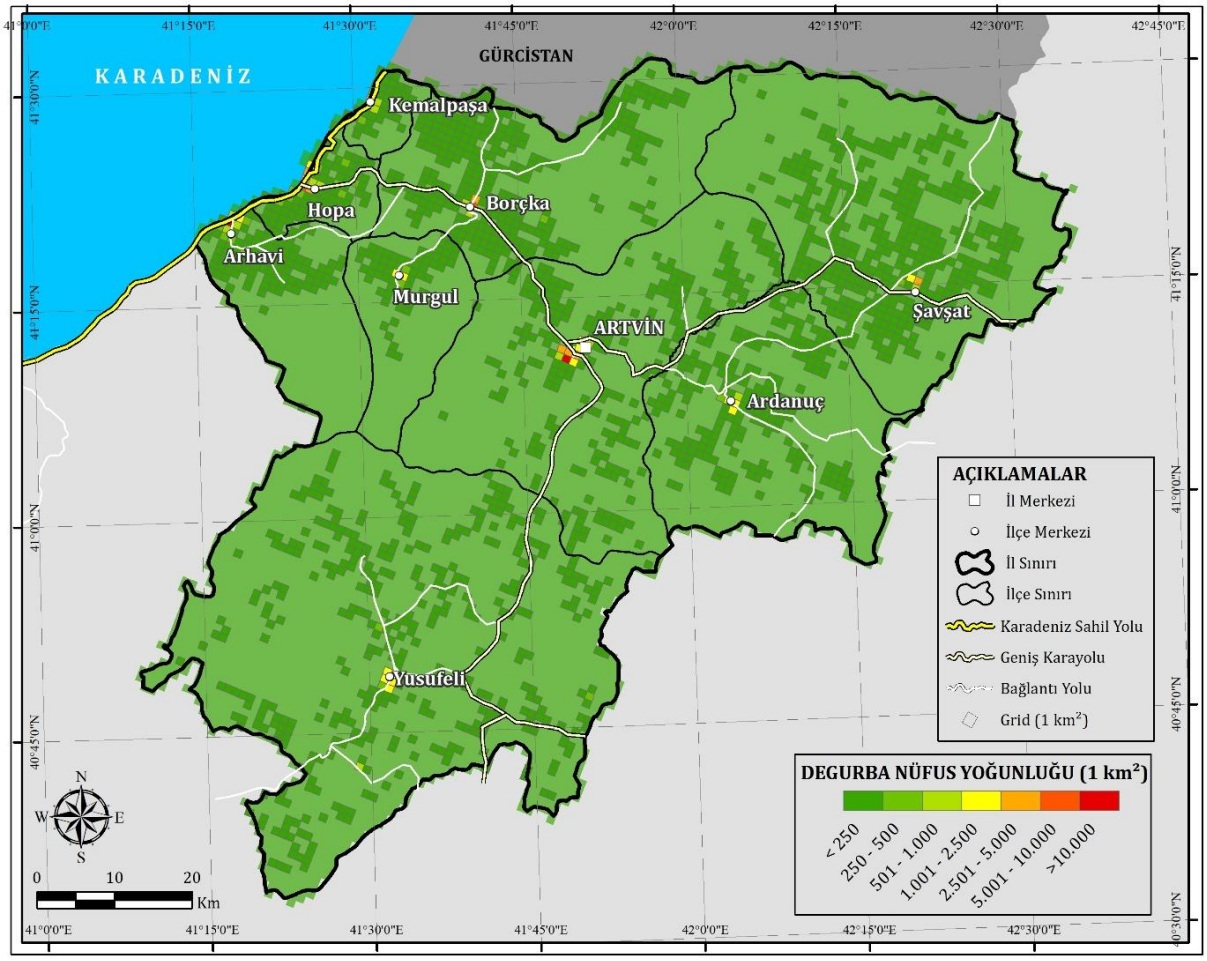

Kaynak: TÜİK, 2023

DEGURBA'ya göre 1 km² grid bazında hazırlanan nüfus yoğunluğu haritası, Artvin'in genelinde düşük yoğunluklu ve seyrek yerleşmeli bir yapı sergilediğini açıkça gösteriyor. İl yüzölçümünün büyük kısmında nüfus yoğunluğunun 250 kişi/km²'nin altında veya 250–500 kişi/km² bandında seyrettiği, dolayısıyla kırsal karakterin hem alansal hem de demografik olarak baskın olduğu görülmektedir.

3. SONUÇ

Çalışmada 2010–2024 dönemini kapsayan ADNKS verileri ve 2023 yılına ait grid tabanlı kentsel–kırsal sınıflandırma yaklaşımı birlikte analiz edilmiştir. Artvin'in hem nüfus büyüklüğü hem de mekânsal yerleşim deseni birlikte değerlendirildiğinde, ilin demografik büyüklüğünün sınırlı olduğu tespit edilmiştir. DEGURBA sınıflamasına göre il sınırları içinde "yoğun kentsel alan (şehir)" birimi bulunmadığı belirlenmiştir. Bu durum, ilin yerleşim sisteminde nüfusun güçlü biçimde toplandığı kentsel çekirdeğinin oluşmadığını göstermektedir. İlin yerleşim hiyerarşisinin en üst basamağını kasabalar veya orta yoğunluklu kentsel alanlar oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle, ildeki kentsel yapı daha küçük ya da orta ölçekli yerleşmeler üzerinden şekillenmektedir. Bu durum nüfusun sahada dağınık yerleşim örüntüsüne sahip olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede DEGURBA temelli sınıflandırmada Artvin ilinde kırsal alanların baskın varlığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Artvin'de nüfusun mekânsal dağılışı DEGURBA sınıflandırmasına göre, yüksek yoğunluklu bir merkez etrafında toplanmayan, parçalı, dağınık yerleşim düzeni ile karakterize olmaktadır. Bu mekânsal dağılış, Artvin ilinde planlama ve kamusal hizmetlerin yüksek yoğunluklu tek merkez üzerinden değil, parçalı, dağınık yerleşim düzeni gerçekliğine uygun planlanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu durumda hizmet sektöründe mekânsal adaletin sağlanması açısından, uydu birimler, gezici hizmet modelleri ve mikro merkezler üzerinden çok odaklı bir hizmet ağı kurgulanmalıdır.

Artvin, Türkiye'de gözlenen yaşlanma sürecinin mekânsal olarak net örneklerinden birini oluşturmaktadır. Kırsal alanlardaki yaşlı nüfusun dikkat çeken oranı, sadece demografik bir gösterge değil, sosyal ve politik alanlarda yeni düzenlemeleri acil ve zorunlu kılan bir durumdur. Özellikle yaşlı nüfusun gereksinimlerini merkeze alan, kentsel ve kırsal alanlar arasındaki yaşamsal konfor farklılıklarını en aza indirmeyi hedefleyen bütüncül bir planlama benimsenmelidir. Bununla birlikte, genç nüfusun kırsal alanlardan dışarı yönelen göçünün sınırlandırılması için eğitim, sağlık, istihdam olanaklarının iyileştirilmesi, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik politikaların birlikte yürütülmesi gereklidir.

Çalışma, ileride farklı yıllara ait DEGURBA katmanlarının ve ayrıntılı göç verilerinin de dâhil edildiği, çok ölçekli demografik analizler için bir başlangıç zemini sunmaktadır. Güçlü bir araç işlevi gören, DEGURBA metodolojisiyle üretilen bu tür haritalar hem yerel yönetimler hem de ulusal planlayıcılar için karar alma süreçlerini bilimsel zemine oturtan, geleneksel idari sınıflamaların ötesine geçerek yerleşim birimlerinin gerçek fonksiyonel yapısını ortaya koyan, uluslararası arenada karşılaştırılabilirliği ile tutarlılığı yüksek bir mekânsal referans çerçevesi sunmaktadır. Artvin özelinde DEGURBA'ya göre 'şehir' statüsünde bir yerleşim biriminin bulunmaması, ilin gelişimine yönelik politikaların yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Arpağ, S., & Bayartan, M. (2022). Savur ilçesi'nin Cumhuriyet dönemi nüfus gelişimi ve nüfusun özellikleri. *Turkish Studies – Social Sciences, 17*(6), 1075–1092. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.62844

Bolat, F. (2020). *Artvin kenti ve yakın çevresinde biyotop haritalama ve peyzaj analizi* (Yayımlanmamış Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa).

Çapa, M. (2022). Millî mücadele döneminde Artvin. In A. Sarı (Ed.), *Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yılında Artvin* (ss. 1–22). Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları. https://doi.org/10.53478/tuba.978-625-8352-68-9.ch01

Eurostat. (2021). *Applying the degree of urbanisation (DEGURBA): A methodological manual to define cities, towns and rural areas for international comparisons* (2021 ed.). Publications Office of the European Union. https://doi.org/10.2785/706535

Göney, S. (2017). *Şehir coğrafyası I*. (M. Bayartan, Ed.). Beta Yayınları.

Özçağlar, A. (2005). Türkiye'de mülki idare bölümlerinin idari coğrafya analizi. *Coğrafi Bilimler Dergisi, 3*(1), 1–25.

T.C. Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü. (1929). *1927 genel nüfus sayımı: Fasikül I – umûmî nüfûs tahrîri*. Devlet Matbaası.

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2024). *Kalkınma planlamasında istatistiki bölge birimleri sınıflandırması (İBBS)*. https://ka.gov.tr/sayfalar/kalkinma-planlamasinda-istatistiki-bolge-birimleri-siniflandirmasinda-istatistiki-bolge-birimleri-siniflandirmasi

Türkiye Diyanet Vakfı. (2024). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Artvin bölgesinde idari yapı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. https://islamansiklopedisi.org.tr/

Türkiye İstatistik Kurumu. (2024a). *İstatistiki bölge birimleri sınıflandırması (İBBS)*. https://data.tuik.gov.tr/

Türkiye İstatistik Kurumu. (2024b). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi (ADNKS) sonuçları, 2010–2024*. https://data.tuik.gov.tr/

Türkiye İstatistik Kurumu. (2025). *Nüfus büyüklüğü – cinsiyete göre nüfus (il, yıl)*. Nüfus İstatistikleri Portalı. https://nip.tuik.gov.tr/

Yakar, M., & Özgür, E. M. (2022). Türkiye'de nüfus yaşlanması: Yerel düzeyde tehlike çanları çalıyor! *Coğrafya Dergisi, 44*, 231–250. https://doi.org/10.26650/JGEOG2022-1059215

Yücetürk, Z. (2021). 93 Harbi'nden sonra Livane muhacirlerinin yaşadığı sıkıntılar. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 8*(14), 133–149. https://doi.org/10.31765/karen.912969

Araştırma Makalesi / Research Article

İdari Sınırlardan Fonksiyonel Gerçekliğe: Artvin İlinde Degurba Temelli Mekânsal Sınıflandırma ve Kır-Kent Paradoksu

From Administrative Boundaries to Functional Reality: Degurba-Based Spatial Classification and the Rural-Urban Paradox in Artvin Province

Fatma ÖZDEMİR & Mehmet BAYARTAN

DOI : 10.63556/ankad.v10i3.469

Geliş/Received: 10/03/2026	Kabul/Accepted: 03/05/2026

Extended Abstract

Introduction

DEGURBA grid-based vector data for Artvin province has been obtained. Each grid, covering an area of 1 km², includes data on population size, population density, male-female population size and ratio, population size and ratio aged 0-15/15-65/+65, literacy rate, and education duration. The DEGURBA data was analyzed in a GIS environment, and after determining the main categories, the main categories were mapped in Map 1 and population densities in Map 2 for the province included in the study. Area calculations were then performed for all attributes.

Methods

This study utilizes data from the Turkish Statistical Institute's Address-Based Population Registration System (ADNKS) to examine the population structure and urban-rural classification of Artvin province. The analyses are limited to the period 2010–2024, where comparability is ensured; basic demographic indicators such as total population, gender, age groups, and population growth rate are evaluated year by year. Grid-based spatial data provided by TÜİK were used to reveal the urban-rural stratification; settlements within the Artvin province boundaries were classified as towns/medium-density settlements and rural areas based on population density, using 1 km² grids. Descriptive statistics and maps were prepared using ArcGIS 10.8, a GIS (Geographic Information Systems) software. Area calculations were obtained by calculating the areas of the mapped elements in the GIS environment.

Results and Discussion

This study analyzes ADNKS data covering the period 2010–2024 and a grid-based urban-rural classification approach for 2023. Considering both the population size and spatial settlement pattern of Artvin, it was determined that the province has a limited demographic size. According to the DEGURBA classification, it was found that there are no "dense urban area (city)" units within the province's borders. This indicates that a strong urban core where the population is concentrated has not formed in the province's settlement system. The highest level of the province's settlement hierarchy consists of towns or medium-density urban areas. In other words, the urban structure in the province is shaped through smaller or medium-sized settlements. This shows that the population has a scattered settlement pattern in the field. In this context, the dominant presence of rural areas in Artvin province is noteworthy in the DEGURBA-based classification. Therefore, according to the DEGURBA classification, the spatial distribution of the population in Artvin is characterized by a fragmented, scattered settlement pattern that is not concentrated around a high-density center. This spatial distribution reveals that planning and public services in Artvin province should be adapted to the reality of fragmented, dispersed settlement patterns, rather than being based on a single, high-density center. In this case, to ensure spatial justice in

the service sector, a multi-focused service network should be established through satellite units, mobile service models, and micro-centers. Artvin constitutes one of the clearest spatial examples of the aging process observed in Turkey. The striking proportion of the elderly population in rural areas is not only a demographic indicator but also a situation that necessitates new arrangements in social and political spheres. In particular, a holistic planning approach should be adopted that focuses on the needs of the elderly population and aims to minimize the differences in living comfort between urban and rural areas. Furthermore, to limit the outward migration of young people from rural areas, it is necessary to improve education, health, and employment opportunities, and to implement socio-cultural and socio-economic policies together. This study provides a starting point for future multi-scale demographic analyses that will include DEGURBA layers from different years and detailed migration data. These maps, produced using the DEGURBA methodology, serve as a powerful tool, providing both local governments and national planners with a scientific basis for decision-making processes. They go beyond traditional administrative classifications, revealing the true functional structure of settlements and offering a spatial reference framework with high international comparability and consistency. In the specific case of Artvin, the absence of any settlements with city status demonstrates the need for a reassessment of policies regarding the province's development. Therefore, this classification also serves as a guide for policymakers.